

BIBL. NAZ.
Vitt Emanuele III.
RACCOLTA
VILLAROSA
C
61¹²
NAPOLI

Vol e. 61¹²

Rac

C. 14 e 5

JOSEPHI AVERANII,

V. CL. Jurisconfulti, & in illustri Academiâ Pisânâ,
dùm viveret, Antecessoris,

INTERPRETATIONUM JURIS

LIBRI QUINQUE;

IN QUIBUS MULTA CUM JURIS CIVILIS,
tùm aliorum Veterum Scriptorum loca novâ ratione illustrantur :

Multa item ex Antiquitate Romanâ Gracâque doctè pertractantur.

EDITIO NOVISSIMA

In duos Tomos distributa, cum Indicibus, & Vitâ Auctoris.

TOMUS SECUNDUS.

LUGDUNI,

Typis PETRI BRUYSET,

Sumptibus FRATRUM DE TOURNES.

M. DCC. LI.

CUM PRIVILEGIO REGIS.

592925

INDEX CAPITUM

Quæ in Tomo secundo continentur.

LIBER QUARTUS.

CAPUT I. Explicatur copiosè L. heredes mei §. cum ita ff. ad S. C. Trebell. & ex eâ pluribusque aliis confusatur veterum Interpretum ac omnium pragmaticorum sententia, quòd testator censetur voluntatem suam conformare ad dispositionem juris communis, sive statuti. Lex potiùs voluntati disponentium se accommodat, quàm intendat eos ad suam dispositionem conformare. Adversariorum argumentis respondetur.

CAP. II. Reprobatur opinio, quòd vocatis masculis & feminis, admittantur soli masculi; femina verò solummodo vocata censeantur post masculos. Probatur verò feminas simul cum masculis esse admittendas. Idem est, quando testator feminas masculis aquævit, & eas aquè ac masculos vocavit. Lex definivit conjunctim vocatos, conjunctim esse admittendos. Personas aequaliter vocatas conjunctim succedere suadet tum vis verborum, tum auctoritas legum.

CAP. III. Vocatis filiis, feminae vocata censentur, nisi testator de solis masculis cogitaverit. De his solis cogitate conjicitur, cum in aliâ testamenti parte de filiis masculis locutus est; quòd non est repetere qualitatem, sed declarare verbum ambiguum. Hujusmodi conjectura potentior aliis, qua solent à Docto-

ribus ferri. Rejicitur regula contraria.

CAP. IV. Proponitur, & explicatur regula: hereditas non adita non transmittitur: Qua sit ratio hujus regule investigatur. Heres sive testamentarius sive ab intestato acquirit hereditatem auctoritate legis, vel qua confirmat testamentarias hereditates, vel ab intestato defert certis personis. Heres ejus, cui delata fuit hereditas, nullum jus habet, quia ei delata non est, neque lex potuit ejus vocationem confirmare. Qua in contrarium asseruntur, confutantur.

CAP. V. Legatum etiam non agnatum ad heredes legatarii transmittitur, eo defuncto, postquam cessit dies legati. In legatis puris, sive in diem relictis cedit dies à morte testatoris, etiamsi non adita fuerit hereditas, nec adiri possit. Conditiones alia veniunt ex testamento, & suspendunt diei cessionem, alia veniunt extrinsecus, & non suspendunt. In quibusdam legatis cedit dies ab aditâ hereditate. In legatis conditionalibus dies cedit existente conditione, & non transmittuntur legatario decedente, antequàm existat. Conditio certò extitit in vivo legatario non impedit transmissiorem.

CAP. VI. Proponitur questio: an fideicommissum universale non agnatum

ad heres transmittatur : in utramque partem disputanda. Negantium sententia producitur, & eorum argumenta refelluntur. Plures LL. explicantur.

CAP. VII. Afferuntur fundamenta, quibus probatur fideicommissum universale etiam non agniti ad heredes transmitti, ea verò tamquam infirma evertuntur, quâ occasione nonnullæ LL. explicantur.

CAP. VIII. Fideicommissum universale etiam non agniti ad heres transmitti constituitur, dum fideicommissarius decedat, postquam dies cessit. Cedere diem ac transmitti legatum vel fideicommissum sunt inter se connexa, ut unum ex altero necessario sequatur. In fideicommissis universalibus dies cedit sicut in legatis, ac fideicommissis particularibus. Examinantur plures LL. hanc sententiam confirmantes.

CAP. IX. In obscuris inspicitur, quod verisimilius est. Ad verisimilius iudicandum potissime consideranda est natura actus, qui geritur, & quod plerumque fieri solet, & conditione, & pacta adjecta. Exempla afferuntur.

CAP. X. Verba obscura intelligenda sunt juxta naturam actus, & juxta solitum, multo magis si hæc fuerint quodammodo indicata. Id, quod est de natura actus, à lege suppletur, si desit, vel detrahatur, si quid abundet. Plures LL. recensentur, quibus hoc probatur.

CAP. XI. Voluntas disponentis, si quidem manifesta sit, potius observanda, quam natura actus. Legatum vel hereditas aliter, quam juris est, dividantur ex voluntate testatoris. In divisione cujusque rei juxta proportio inter partes servanda. Exempla de ratione dividenda hereditatis proponuntur. Computatur quæ constituitur à Justiniano in L. cum quaestio 23.

C. de leg. generaliter non obtinet, at est in ea ipsa specie dumtaxat observanda.

CAP. XII. Disputatur accuratè, an regula : Ex natura contractus voluntatem agentium debemus interpretari : vincat alteram : Id quod actum fuit sequi debemus. In contractibus tria considerantur, substantia, natura, accidentia. Si quid contra substantiam actum sit, non valet, aut in alium contractum convertitur. Plura de precario. Id quod actum est praevalet, si quidem est contra proprietatem, contra quam fieri lex non prohibet : natura actus praevalet, vel cum id, quod geritur, est omnino inutile, vel cum in alium actum transformatur. Plura exempla afferuntur. Id quod actum est contra accidentia semper praevalet. Hac regula pluribus aliis præferenda.

CAP. XIII. Quæ non intelliguntur, pro non scriptis habentur. Obscuritas dispositionis versari potest vel circa personam, in quam dispositio confertur, vel circa rem, de qua disponitur. Si persona non demonstretur, inutilis est dispositio. Dispositio incerta valet, quotiescumque certa sit ex legis interpretatione, vel per electionem à lege, vel à disponente concessam. Conciliatur L. 3. §. si duobus 7. ff. de adim. leg. cum L. si fuerit 10. in princ. ff. de reb. dub.

CAP. XIV. Agitur de obscuritate dispositionis, quæ versatur circa rem, & eam reddit incertam. Si res neque ex certis conjecturis, neque ex natura ipsius rei, neque ex alia causa certa fiat, non valet dispositio. Plura exempla afferuntur, pluresque LL. explicantur.

CAP. XV. Agitur de incerta quantitate. Aut incerta est sola quantitas rei, aut præter quantitatem incerta quoque est

ipsa res. Incerta quantitas vitiat solum obligationes rerum, quæ numero, pondere, mensurâ constant. Si quantitas ex eventu certa futura sit, obligatio contrahitur. Exempla in contractibus, hereditatibus, legatis, in ipsâ dote afferuntur.

CAP. XVI. *Error in quantitate actûs non vitiat, & voluntas agentis servatur etiam contra scripturam. Exempla in hereditate & legatis. Error in quantitate pretii vitiat emptionem, & venditionem: in ceteris contractibus non facili obrepit. Plura de duabus scripturis diversas summas continentibus.*

CAP. XVII. *In obscuris, si de voluntate non constet, quod minimum est sequi debemus tum in stipulationibus, tum in legatis, tum etiam in sententiis. Sententia pro privilegiario, & pro paupere an sit præferenda. Confutantur argumenta, quæ contra hanc regulam afferuntur.*

CAP. XVIII. *Dæ lectiones textûs diligenter expenduntur, quæ sit verior constituitur. Probatur luculenter Sævole responsum non fundari in favore piæ causæ. Quid pietatis nomine Veteres intelligerent. De pietatis officiis, quæ ad commercia, & ad societatem servandam pertinent, tractabant fœti, non verò de cultu Deorum. Favor causæ piæ juxta præscripta Christianæ Legis is non est, ut abducamur à regula in superiore propositâ.*

CAP. XIX. *Eadem res pluribus legata aliquando tota omnibus debetur, aliquando uni tantummodò. Proponuntur species, in quibus unum aut alterum locum habet, atque uberrimè explicantur. Plures LL. exponuntur & conciliantur.*

CAP. XX. *Idem corpus bis vel pluries uni legatum, si in eodem testamento legetur, semel tantum debetur, si in duo-*

rum testamento, ex utroque peti potest. Quantitas verò legata in utroque casu multum differt. Eâdem re omnibus legata, omnes concurrunt, & inter eos scinditur. Diversâ autem re singulis legata, singulis integrum consequuntur: Afferuntur exempla, & accuratè expenduntur.

CAP. XXI. *Proponitur regula Cætoniana: Quod ab initio inutile fuit, ex postfacto non convalescit: & luculenter explicatur & exemplis ornatur. Recensentur regula exceptiones, & earum exempla afferuntur.*

CAP. XXII. *Regula in superiore proposita potissimè pertinet ad contractus, in quibus initium spectatur, non verò ad legata, in quibus spectatur tempus, quæ dies cedit. Afferuntur rationes differentia inter contractus & legata, ejusque effectus recensentur. Contractus vitiosus est, qui laborat vitio intrinseco, non verò impedimento accidentali, quo remoto contractus subsistere possit. Utrumque explicatur, & exemplis exornatur.*

CAP. XXIII. *In judicii spectatur tempus rei judicata: & quamvis ab initio inutiliter fuerint instituta, ex postfacto convalescere possunt. Quæ post judicium acceptum acciderunt, in judicium non veniunt. Contractus in quibus requiritur jussus vel mandatum, quod ab initio non intervenerit, convalescunt, si ratificatio subsequatur.*

CAP. XXIV. *Regula: quæ initio rectè constituta fuerunt, resolvuntur, si inciderint in eum casum, à quo incipere non poterant: locum habet vel quoties res, de quâ ab initio contrahi poterat, in eum casum recidit, ut de eâ ampliùs contrahi non possit: vel si persona, quæ erant, ejus rei capaces, postea incapaces fiunt. Utrumque explicatur; & exempla afferuntur.*

CAP. XXV. Ex superioris regula exceptionibus constat est alia regula contraria: quod jure g. sum est, non debet retractari, licet evenierit casus, à quo inchoari non poterat: Hac luculenter explicatur.

CAP. XXVI. Hac regula: quæ initio constituta sunt, resolvuntur, si in eum casum inciderint, à quo incipere non poterant: non pertinet ad actus imperfectos, neque ad eos, qui finem & exitum suum consecuti sunt: neque ad actus perfectos, in quibus aliquid deficit, quod ad eorum substantiam & solemnitatem pertineat. Actus perfectus non retractatur, si possit expletum finem sortiri. Si verò non possit, corrumpitur & perit. Hoc evenit vel quoties res in obligationem deducta amplius prestari non potest, vel quoties persona incapax fiat illam prestandi vel acquirendi. Hac omnia uberrime explicantur, & exemplis exornantur.

CAP. XXVII. Cùm queritur de re in obligationem deductâ, inspicitur tempus facti testamenti, si aliud comprehensum non esset. Regula & exceptio explicantur: mul-

ta LL. expenduntur.

CAP. XXVIII. Quo tempore existeret debeat conditio adjecta legato & institutioni ut rectè & secundum voluntatem testatoris impleatur. An tempus ad conditionem implendam assignatum, sit infinitum, an verò certis finibus concludatur.

CAP. XXIX. Explicatur copiose L. si filius ff. de lib. & posth. & doctorum hominum interpretatio consutatur. Momentum temporis, quo moritur testator, vel quo conditio impletur, non differt à momento, quò defertur hereditas, quamvis differatur acquisitio in hereditibus extraneis. Inutile est testamentum, si neque filii institutio, neque exhereditatio locum habeat. Conditio potestativa, quæ ultimo vita momento impleri potest, non deficit, nisi post mortem implere debentis. Conditio casualis deficit moriente eo, in quem collata est dispositio.

CAP. XXX. Tempus extremum hominis, vitæ an mortis tribuendum esset, dubitabant Philosophi: Jēi pro certo habuerunt vitæ tribuendum. Hac regula proponitur, & à contrariis vindicatur.

LIBER QUINTUS.

CAP. I. Agitur de dispositione ambigua, in cujus interpretatione præcipue spectatur, quid actum sit. Id vel ex verbis, vel ex conjecturis dignoscitur. Utrumque exemplis explicatur, & contrariis respondetur.

CAP. II. Dispositio ambigua interpretanda est ad normam consuetudinis patrie-familias: dividitur in destinationem, consuetudinem & usum. Destinatio quomodo probetur Destinatio facta in una scriptura repetita censetur in alia, vel in alia parte ejusdem scriptura. Conditio adjecta institu-

tioni non ineffect substituitur: legata in substitutione censentur repetita. An debeantur à substituto sub iisdem conditionibus, sub quibus debentur ab instituto.

CAP. III. Conditio adjecta legato non censetur repetita in institutione. Conditionem adjectam institutioni censi repetitam in legato eidem persone purè relicto, plerique arbitrantur. Eorum sententia refellitur, & contraria luculenter probatur.

CAP. IV. Dux questiones proponuntur, & diligenter examinantur. Prima, an conditio in eodem legato censetur repetita.

Secunda : an conditio adjecta uni legato censetur repetita in altero.

CAP. V. Verba ambigua commodissime interpretantur ex consuetudine sermonis, & ex usu patriisfamilias tam in ultimis voluntatibus, quam in contractibus. De utroque separatim agitur : exempla afferuntur : contrariis satisfit.

CAP. VI. Agitur de consuetudine regionis, cujus in interpretanda dispositione ambigua magna vis est tam in contractibus, quam in legatis. Plura exempla ex jure nostro afferuntur & exornantur. Ad quodnam genus referenda sit res legata, si diversis generibus sit subjecta. Si consuetudo regionis non conveniat cum consuetudine patriisfamilias, utra sit preferenda.

CAP. VII. Ut mentem testatoris assequamur, spectanda est persona testatoris, persona legatarii, & res legata. In persona testatoris attenditur caritas, & necessitudo erga heredem, vel legatarium. Necessitudo non solum inter parentes, & liberos, sed etiam inter quoscumque consideratur ad interpretandum dispositionem.

CAP. VIII. In persona legatarii consideranda est ejus dignitas & qualitas, & conditio & officium & ministerium. De his separatim agitur : & exempla afferuntur : plures LL. explicantur, & conciliantur.

CAP. IX. Res ipsa legata quandoque plurimum valet ad interpretandam voluntatem. Id obtinet in pluribus legatis, sed precipue in legato alimentorum. Plura de alimentis Romae pueris & puellis à publico constitutis. Testamenti contextus est observandus ad indagandam voluntatem testantis, non singula verba captanda.

CAP. X. Probatur luculenter, tempus pubertatis in legato alimentorum protrahendum esse in masculis usque ad decimum octavum, in feminis usque ad decimum quartum annum non solum in pauperibus, sed etiam in divitibus. Consulantur argumenta Surdi negantis hoc in divitibus esse servandum.

CAP. XI. Ambigua oratio ita accipitur, ut actus magis valeat, quam pereat.

Qua ratio interpretandi locum habeat tum in judiciis, tum in contractibus, tum etiam in ultimis voluntatibus. Praefertur plerisque aliis rationibus interpretandi.

CAP. XII. Expenduntur variae doctissimorum Jurisconsultorum interpretationes, eademque consulantur. Nova interpretatio proponitur, & multipliciter illustratur.

CAP. XIII. Turpis demonstratio perimit institutionem ac legatum, ut non proscripto habeatur. Exhereditatio cum convivio fieri potest. Item institutio ejus, qui est in potestate testatoris.

CAP. XIV. Falsam demonstrationem non vitare dispositionem pro regula receptum est, sive in personam, sive in re falsas contingat. Regula copiose explicatur, & confirmatur exemplis.

CAP. XV. Demonstratio aliquando auget legatum, aliquando minuit : nonnumquam vero irritum facit. Explicatur copiose, quando legatum augeat : exempla afferuntur, plures LL. explicantur.

CAP. XVI. Demonstratio ampliat, aut restringit legatum, cui adjecta est, prout dilatat aut contrahit limites rerum, aut personarum, qua legato continentur. Aliquando autem minuit etiam legatum, aut rem, cui non videtur adscripta. Exempla afferuntur, & uberissime explicantur.

CAP. XVII. Aliud exemplum demonstrationis, qua legatum restringit, est in L. 4. §. ult. ff. de pen. leg. Ejus ratio obscurissima. Expenduntur sententiae interpretum rationem frustra investigantium. Probatur nullam aliam rationem nisi, quam conjecturam voluntatis.

CAP. XVIII. Falsa demonstratio, qua quoquo modo laedit jus commune, vitiat & perimit actum, cui adjicitur. Duo exempla proponuntur. Explicatur copiose L. Titius. 25. §. 1. ff. de liber. & posthum. Expenduntur interpretationes tum veterum, tum recentiorum. Nova interpretatio proponitur & explicatur.

CAP. XIX. Falsa demonstratio, qua habet vim conditionis vitiat actum. Impugnatur opinio Bartoli & aliorum, quod falsa

demonstratio cognationis & affinitatis vitiet institutionem & legatum. Aliud est falsa demonstratio, aliud falsa causa. Confutatur distinctio inter causam proximam, & remotam.

CAP. XX. Falsa demonstratio, qua demonstratur rem, qua non sit, perimit institutionem ac legatum. Utriusque exempla afferuntur, & à contrariis vindicantur.

CAP. XXI. Etiam in legatis rerum incorporalium falsa demonstratio legatum perimit, cum designat id, quod non est. Exemplum afferitur in creditore, qui legat id, quod sibi debetur, alteri, quam suo debitori, cum nihil debeatur, ac luculenter explicatur. Plures LL. conciliantur & explicantur.

CAP. XXII. Creditore legante debitori suo, quod sibi debetur, cum nihil debeatur, falsa demonstratio legatum perimit, non expressâ summâ, vel re debitâ. Si quantitas vel species expressâ fuerit, magna est controversia, an valeat legatum. Debitor inutiliter legat creditori suo, quod ei debet, nisi debiti emolumentum ampliatur. Si falsa fuerit debiti demonstratio, valet legatum.

CAP. XXIII. Demonstratio pro parte falsa non vitiat legatum, nec impedit, ne legato generali continentur. Hoc exemplis uberissime illustratur & exornatur.

CAP. XXIV. Si demonstratio nondum conveniat rei legata, cum tamen convenire cæperit, nihilominus ea res legato continetur. Plura exempla afferuntur, explicantur & exornantur.

CAP. XXV. Si demonstratio amplius non conveniat rei legata, in legato generis ea res non continetur: quod efficitur ex eâ mutatione qualitatis, propter quam res ad aliud genus transferatur.

CAP. XXVI. In legato certa speciei, cum testatoris demonstratio amplius ei non

conveniat, facilius extinguitur legatum ususfructus, quam ipsius rei. Omnis mutatio, quæ rem alterat, ut non sit amplius talis, qualis erat, sufficit ad extinguendum legatum ususfructus. Hoc pluribus exemplis explicatur.

CAP. XXVII. Ex exemplis in superiore allatis demonstratur, cuiusmodi mutatio extinguat legatum ipsius rei.

CAP. XXVIII. Expenditur accurate, quamnam sint mutationes, quibus legatum lana perimatur. Pauli & Ulpiani sententia examinatur. Probatur Ulpianus à se ipso non dissidere.

CAP. XXIX. Legatum quadrigæ extinguitur, mortuo equo, qui quadrigam demonstrat. Dissertitur copiose, quisnam sit equus, qui quadrigam demonstrat, & cur eo mortuo legatum pereat.

CAP. XXX. Proponitur questio, an suus heres, cui datus sit vulgaris substitutus, de necessario fiat voluntarius. Negativa sententia luculenter probatur & à contrariis vindicatur.

CAP. XXXI. Expenditur, quâ ratione duobus filiis impuberibus institutis, dato substituto ei, qui postremus morietur, cum ambo simul perissent, ad utriusque hereditatem substitutus admittatur. Variæ interpretum sententia confutatur. Probatur, testatorem utrique voluisse substituere. Contraria argumenta diluuntur.

CAP. XXXII. Debitor solvens dicere potest, in quam causam velis imputari: si non dicat, cedit in causam ipsi graviorem nisi contraria voluntas contrahentium appareat. Exemplum afferuntur. Creditor pignus distrahens potest referre pretium ex eo redactum, in quamcumque causam voluerit, si nihil declaret, in leviorē causam cadet. Contrariis satisficit.

JOSEPHI AVERANII,

Jurisconsulti & Antecessoris,

INTERPRETATIONUM JURIS

LIBER QUARTUS.

CAPUT PRIMUM.

Ad L. Heredes mei 57. §. cùm ita ff. ad SC. Trebell.

SUMMARIUM.

- 1 Hanc dispositionem locum non habere censent DD. ubicumque statutum excludit feminas extantibus masculis.
- 2 Nullum fundamentum habet regula, quod testator voluntatem suam ad juris communis vel statuti dispositionem confirmare consuevit.
- 3 Lex omnem auctoritatem suam accommodat testantium voluntati.
- 4 Lex jubet spectari verba, atque investigari voluntatem disponentis.
- 5 Voluntas non investigatur ex praescriptione legum, sed ex verisimili, & aliis similibus conjecturis.
- 6 Exponitur textus noster.
- 7 Si dispositio testatoris dirigenda esset ad normam successionis intestatae, contrarium in hac L. responderet Papinianus, & n. 8. 9.
- 10 Hac DD. praesumptio excluditur ex responsu Ulpiani in l. ex factis 17. §. si quis rogatus ff. ad S. C. Trebell.
- 11 Condicio si sine liberis deficiat propter filios naturales; non item propter adoptivos.
- 12 Condicio si sine liberis quando comprehendat naturales.
- 13 In fideicommissis familia relicta succedunt gener & nurus.
- 14 Ordo intestatae successionis non servatur inter heredes ex testamento.
- 15 Idem quoque est in distributione partium hereditatis.
- 16 Veteres aliis admittebant conjecturas, potius quam confugerent ad ordinem intestatae successionis.
- 17 In iis, quae à lege praecipiantur, vel verentur, testator praesumitur se conformare ad legis dispositionem.
- 18 Idem est, quoties Lex aliquid praesumit in dispositione hominis.
- 19 Exponitur l. Gallus §. 1. ff. de liber. & posthum.
- 20 Heres se immiscens, cohæres abstinens, sustinet onera hereditaria.
- 21 Non est verisimile, locatorem remisisse condicere necessitatem solvendi pensionem.
- 22 Ad fideicommissum familia relictum, primam adveniantur magis proximi.
- 23 Explicatur l. penult. C. de impub. & al. substit.

M I A T U M profectò est, omnes prope veteres juris interpretes in hujus legis explicatione admonere, testatorem censeri voluntatem suam ad legis dispositionem conformare, & hu-

jus legis dispositionem locum non habituram, ubicumque statutum excludit ab intestatâ successionem feminas extantibus masculis: cùm tamen ex hac lege contrarium perspicuè demonstretur, ut mox probabimus.

(A)

Pervulgata illa, & omnium sermonibus celebrata regula: quod testator voluntatem suam ad juris communis, vel statuti dispositionem consummare censetur, neque ullâ ratione n'titur, neque ullâ lege fundatur. Omnis ratio oppositum suadet, siue voluntas testatoris de rebus suis disponentis, siue legis mens, & sententia spectetur. Testator eo ipso, quod de bonis disponente destinavit, manifestè declaravit, se à legis dispositione recedere voluisse in eo, de quo disponentet. Etenim si vellet locum habere in suâ hereditate legis dispositionem, utique de eâ non disponentet: cum eo non disponente lex ipsa disponat. Igitur in eo tantummodo, de quo non disponit, legis dispositionem sequitur, eique se accommodat: veluti si heredes non instituerit: tùm censetur eos instituisse, qui à lege vocantur ad hereditatem. *l. si quis cum testamentum in princ. & l. conficiuntur 8. §. 1. ff. de jure codicill.* Cæterùm quoties testator disposuit de bonis suis, in eo ipso, quod disposuit, cessat omnino legis dispositio. Nam ea mens & intentio legis de bonis defunctorum disponentis est, ut suppleat, quod omisit facere defunctus, non ut eo disponente se interponat. Quamobrem Lex solummodo disponit de intestati successione, deficiente scilicet omnino dispositione defuncti. A primis usque juris incunabulis Lex XII. tabul. hunc ordinem secuta est, ut de legitimâ successione quæri non posset, nisi omnino deficiente testamentariâ. *l. 1. in princ. ff. si tab. testam. nulla extab.* Verba legis hæc erant: *Si intestato moritur, cui sunt heres nec esseit, agnatus proximus familiam habeto:* vel ex Cornificio ad Heren. *Lib. 1. & ex Cicrone Lib. 2. de inventione.* Si paterfam. intestato moritur, familia, pœnniaque ejus agnatorum, gentiliumque esto. Nihil igitur super hereditate defuncti Lex disposuit, nisi cum ipse non disposuit, & intestatus decessit. Quod & subsequenibus deinceps temporibus religiosissimè fuit à Lege semper observatum. *l. antequam 3. C. comm. de success. l. quamdiu 89. ff. de Reg. jur. l. quamdiu 39. ff. de acquir. hered.*

Tantum autem abest, ut Lex intendat testatorem conformare voluntatem ad suam dispositionem, ut ipsa potius omnem auctoritatem suam accommodet testantium voluntati, & ad eorum arbitrium, nutumque seingat. Primum enim Lex XII. tabul. plenissimam tribuit facultatem disponenti de rebus suis, & testatorum dispositiones non minus ratas haberi jussit, quàm ipsam Legem. *Uti legavit sua rei, ita jus esto. l. verbis legis 120. ff. de V. S.* Et postremis temporibus Legislator noster in auctor. de Nuptiis 22. c. 2. §. disponat. *Disponat itaque unusquisque de rebus suis, & sis lex ejus voluntas.* Itaque cum testator de rebus suis disposuit, Lex nullo modo se interponit, & quodammodo seipsam de medio tollit, ut in omnibus rata habeatur dispositio testatoris, cui Legis tribuit auctoritatem.

Præterea constanter præcipit, primum spectanda esse testantium verba, & ab eorum significatione non esse recedendum. *l. non aliter 60. ff. de leg. 3.* Hoc ideò, quia nemo videtur dixisse, quod mente non agita-verit. *l. Labo 7. §. id Tubero ff. de supell. leg.* Itaque ne detur occasio pervertendæ voluntatis testantium, verat Lex voluntatis questionem fieri, ubi nulla est in verbis ambiguitas. *l. ille, aut ille 25. §. 1. ff. de leg. 3.* Quod si verba perspicuè non demonstrent voluntatem disponentis, tunc conjecturis eam explicare jubemur, & id, quod verisimile est voluisse disponentem, amplecti. *l. in obscuris 114. ff. de Reg. jur. l. cum quaestio 23. in fin. C. de legat. In omnibus etenim testatorum voluntatem, qua legitima est, dominari censemus. l. jam hoc jure 4. in fin. ff. de vulg. & pupil. Si voluntas parentis non refrageret. l. cum de lationis 18. §. item cacabo vers. optimum ff. de instrum. l. instr. l. ibi.* Quod verisimile est Pedius ait, non propriam verborum significationem servari, sed imprimis quid testator demonstrare voluerit. Consonant text. in *l. cum virum 16. C. de fideicomm. in l. 3. C. de liber. præ. in l. quoniam C. de testam. in l. quisquis 9. §. in fin. ff. de legat. 3. in l. cum quidam 8. in fin. ff. de supell. leg. in l. inter vestem 33. ff. de auct. & arg. leg. in*

1. pater Severinam ff. de condit. & demonst. & alibi passim. Semper enim quid voluerit, quid senserit testator, acutissimè indagare, atque odorari jubemur. Quocirca liquidò constat, legem dispositiones suas omninò testantium voluntati accommodare.

5 In pervestigandâ autem voluntate testatoris nunquam præcipit ducendam esse conjecturam à præscriptione Legum de intestatâ successione disponentium: sed vel ex eo, quòd verisimile est, testatorem noluisse facere dispositionem inutilem, atque irritam, ut in l. Divus 12. in princ. ff. de usu & habit. in l. si quando 109. ff. de legat. 1. in l. cogi 16. in princ. ff. ad S. C. Trebell. vel ab usu ipsius testatoris, ut in l. inter vestem 33. ff. de aur. & arg. leg. in l. si servus plurium 50. §. ult. ff. de legat. 1. in l. heredes palam 21. §. 1. in fin. ff. qui testam. fac. poss. vel ab his, quæ præcedunt, aut sequuntur in eâ dispositione, quam volumus interpretari, ut in l. si servus 50. in fin. ff. de leg. 1. in d. l. heredes palam §. 1. in fin. ff. qui testam. fac. poss. in l. nummis 75. in l. quisquis 95. in fin. ff. de leg. 3. imò ex libris etiam & scripturis patrisfam. ut l. pradii 91. §. Titio ff. de legat. 3. & ex collatione alterius rei legatæ l. 1. ff. de reb. dub. l. ult. in fin. ff. de rit. vin. & ol. leg. vel ex usu, & opinione regionis, ut in l. cum de lanionis 18. §. item cacabos ff. de instrum. vel instrum. leg. l. liberorum 52. §. quod tamen versic. nam & in usu ff. de legat. 3. l. in obscuris 14. ff. de reg. jur. l. si servus plurium 50. in fin. ff. de legat. 1. l. nummis 75. ff. de legat. 3. l. heredes palam §. 1. in fin. ff. qui testam. fac. poss. vel à conditione pæsonarum, ut in d. l. si servus plurium & in l. ex facto 17. §. si quis rogatus ff. ad S. C. Trebell. vel ab aliis similibus conjecturis: ac postmodò interpretandum esse, ut, quod minimum est, voluerit legare d. l. nummis 75. ff. de legat. 3. l. Sempronius 47. ff. de legat. 2. l. cum servus 39. §. scio ff. de leg. 1. Aded nihil intentatum reliquerunt veteres Jurisconsulti, ut testantium voluntatem investigarept: hanc ramen facilem, & obviam, quam nostri nobis obstruunt, ejus

terpretandæ rationem nusquam tradiderunt.

Imò verò eam repudiassè, ac nullius momenti judicasse probari potest evidentissimè: ac præsertim ex nostrâ Leg. heredes mei §. cum ita ff. ad S. C. Trebell. In hac Lege quidam testator, qui duos filios habebat, & ex altero filio neptem Claudiam, instituit heredes duos filios: eosque rogavit, ut, qui prior sine liberis decessisset, partem suam restitueret fratri superstiti. Quod si uterque sine liberis decessisset, omnem hereditatem ad neptem Claudiam pervenire jussit. Mortuo testatore decessit unus ex filiis institutis, relicto filio Sempronio, qui et successit: adeoque deficiente conditione primæ substitutionis fideicommissum non est delatum fratri superstiti. Postmodò decessit etiam alter ex filiis institutis, qui ad partem fratris non fuerat admissus conditione defectâ: Sed hic nullos relinquit liberos: adeoque de ejus successione contendunt Claudia, & Sempronius, uterque defuncti nepos ex fratre: Claudia petit fideicommissum ex secundâ substitutione, in quâ fuit vocata sub conditione, si uterque sine liberis decessisset, quæ exiit in ultimo moriente sine liberis. Sempronius petit hereditatem patris ab intestato, & opponit Claudie verba testatoris, qui eam substituit solum in casum, quo uterque sine liberis decessisset. Cum igitur unus tantum sine liberis decesserit, substitutionis conditio defecit. Præterea omnem hereditatem ad eam voluit pervenire, quod fieri non potest, cum extiterit conditio solum in parte ultimi morientis. Atque adeo verba testatoris omnia conspirant ad excludendam Claudiam. Papinianus tamen accuratè perpendit, quod si testator voluit Claudiam habere totam hereditatem, utroque filio sine liberis decedente; voluit etiam habere portionem, hoc est, dimidiam, si unus tantum sine liberis decessisset: quam enim vocavit ad utriusque portionem, utroque sine liberis decedente, præsumitur vocasse etiam ad portionem unius, eo pariter sine liberis decedente: nam qui vocat ad totum; vocat etiam ad partem.

Veteres interpretes cum Bartolo moment, 7

(A) ij

hanc Papiniani definitionem non esse servandam, ubi statutum vocat ad intestatam successionem masculos exclusis feminis. Et merito; admissa enim eorum sententia, quod successio ex testamento dirigenda sit ad normam successionis ab intestato, & ad mentem juris communis, - vel municipalis interpretanda: Si Claudia neptis à statuto excluderetur, etiam à testatore exclusæ censeri debet, maximè quia ad eam excludendam concurrunt etiam perspicua verba testatoris. Sed hoc ipsum manifestè demonstrat, quàm falsa sit eorum sententia, qui tantopere exaggerant hanc conjecturam. Sciendum est enim, quòd tempore Papiniani ex Lege Voconia neptis à nepote excluderetur: nam ex eà Lege feminæ ultra sorores non admitterebantur ad legitimas hereditates, & non solum postponerentur masculis, sed erant omnino incapaces succedendi, Paulus *Lib. 4. recept. sentent. tit. 8. de intest. success. Femina ad hereditates legitimas ultra consanguineas non admittuntur: idque jure civili Voconia narratio videtur effectum.* Ulpianus in *fragment. tit. 26. de legit. heredit.* *Ad feminas ultra consanguineorum gradum legitima hereditas non pertinet.* Hanc Legem suasis Marcus Cato, sed, ut ex his liquidò constat, in usu erat tempore Pauli, & Ulpiani, adedque etiam Papiniani, qui nostræ Legis est auctor. Enimverò Papinianum nihili fecisse commentitiam hanc præsumptionem petitam ex dispositione Legis Voconiz feminas excludentis, multa perspicuè demonstrant. Primum quia neprem admisit ad fideicommissum, à quo erat penitus excludenda juxta sententiam nostrorum interpretum; qui hanc præsumptionem invenerunt. Præsertim quia Lex Voconia mulieres non solum excludebat ab hereditate intestata, sed etiam quadamteròs ab hereditate ex testamento. Cicero *Lib. 1. in Verr. de Lege Voconia, qua ita sanxit. Qui post eos Censores census esset, ne quis heredem virginem, neve mulierem faceret.* Dio *Lib. 56. Histor. Τὰς τὴν γυναικὶν πατρὶος καὶ πατρὶος κληρονομίας οὐκ ἔστιν ἰσχυρὰς αὐτὰς ἰδούσας ἐπὶ τοῦ δόου ἡμετέρας πατρίας κληρονομίας ἔχουσας.* Mulierum, quibus lege Voconia non licebat adire hereditatem mayo-

rem centum millibus. Viginti quinque millia, ait scriptor, nempe drachmarum, quibus Græci utebantur, quæ faciunt centum millia festerium, quod erat patrimonium eorum, qui censi dicebantur. Itaque non sunt corrigenda Dionis verba, ut placet viro perquam erudito. Cùm igitur Lex Voconia ab hereditate eorum, qui censi erant, excluderet omnes feminas, etiam unicam filiam, ut admonet eodem loco Cicero, multò vehementius vigere debebat præsumptio petita ex dispositione Legis, quæ non solum ab intestatâ hereditate, sed etiam à successione testamentariâ feminas excludebat.

Præterea, quia cùm hæc præsumptione concurrebant expressa testatoris verba, quæ in simili casu Justiniano visa fuerunt aded clara, ut contra substitutum responderit in *l. pen. C. de instit. & subst.* de quâ infra dicemus. Apparet igitur, quòd hæc præsumptio ex mente Papiniani ne minimum quidem momentum addit admodum dilucidæ testatoris orationi.

Denique Papinianus ad eludendam vim verborum, neprem excludentium, nititur solâ testatoris voluntate præsumptâ: atqui si voluntas testatoris consensu atque conformis dispositioni Legis esset præsumenda, ex eâ quoque argumentum deduceretur contra neprem, tantum abest, quòd ea pro nepre faceret, aut vim verborum posset enervare. Præterquàm, quòd Papinianus, quemadmodum ad fundandam suam opinionem respondit, argumento à verbis ducto, ita respondisset huic præsumptioni, si ad interpretandam testatoris voluntatem ullum nomen tum habere credidisset.

Non solum autem Papinianus, ut est demonstratum, sed etiam Ulpianus nihili fecit fictitiam hanc præsumptionem. Etenim cum in *l. ex facto 17. §. si quis rogatus ff. eod. tit. ad S. C. Trebell.* quærat, an filii naturales efficiant ut deficiat conditio, si sine liberis, & accuratè percontentur omnia, quæ pro substituto possunt adduci, nullam facit mentionem hujus præsumptionis. Ibi: *Sed hoc ex dignitate, & ex voluntate, & ex condicione ejus, qui fideicommissus, accipiendum est.* Nullius igitur momenti

putat hanc præsumptionem: semper enim confaret de voluntate testatoris nolentis comprehendere filios naturales nomine liberorum, cum in Legis dispositione non continerentur. *Novell. 89. quib. mod. natural. offic. leg.* Primi enim Valens & Valentinianus rationem haberi voluerunt naturalium liberorum in successione parentum *d. Novell. 89. quib. mod. cap. discretis igitur 12.* Quamobrem tempore Ulpiani omnino naturales excluderentur in dispositione Legis deferentis hereditatem liberis defuncti. Multo minus in numero præsumptionum eam habuit Papinianus in laudatâ *l. ex falso §. si quis rogatus ff. ad S. C. Trebell.* qui sine ullâ distinctione respondit in libertino naturales liberos efficere, ut conditio deficiat, quia, ut arbitror, in eo neque dignitas, neque conditio personæ repugnat: quod & Scævola respondit in *l. Lucius Titius 89. §. Dama 12. ff. de legat. 2.* & idem Papinianus in *l. cum pater 77. §. volo 13. ff. eod.* Animadvertendum autem est; quod in superiore lege vel levissimâ conjecturâ poterat adduci Papinianus ad admittendum substitutum. Nam conditio *si sine liberis* substitutum excludit liberos existentibus, quia prudens judicium testantis animadvertitur, qui non solum institutum prætulit substitutis, sed etiam ejus liberos, ut ait Scævola in *l. Lucius Titius 85. in fin. ff. de hered. instit.* In casu autem nostro testator non potest videri prætulisse substituto filios naturales: quoniam neque ex testamento eos prætulit, neque ab intestato. Non ex testamento, quia liberi in conditione positi non censentur vocati, cum conditio non disponat *l. ex falso etiam 19. ff. de hered. instit. l. si quis sub conditione 8. ff. si quis omisâ causâ testam. l. 1. §. item si 8. in fin. ff. ad leg. Falcid. l. cum quis 16. in fin. ff. de vulgar. subst.* Non ab intestato, quia eo tempore filii naturales non succedebant. Cum igitur hoc casu nec ex testamento, nec ab intestato filii naturales admittantur, & obstant substituto, vel levissima conjectura sufficere debet ad admittendum substitutum, qui nullo modo à filiis naturalibus excluditur. Admodum suaves sunt illi interpretes, qui aiunt idem excludi substitu-

tum, quia liberi naturales saltem in duabus uncis succedunt ex constitutione Justiniani in *d. authent. quibus mod. Nov. 89. cap. 12.* quasi verò Papinianus, & Ulpianus potuerint divinare, eos post tot sæcula tandem jus succedendi æquirituros: aut responderint non secundum regulas juris, quod tunc obtinebat, sed secundum jus, quod futurum erat in posterum, adeoque substitutum injustè excluderint.

Confirmatur id evidenter hæc comparatione. Propter filios naturales deficit conditio: *si sine liberis*; & filii naturales qui ab intestato minimè succedebant *d. authent. quib. mod. naturales §. discretis* excluderent substitutum *l. ex falso §. si quis rogatus ff. ad S. C. Trebell.* Contrà verò filii adoptivi, qui ab intestato succedebant *l. pen. §. 1. vers. Sed siquidem C. de adoption. §. sed hodie instit. tit. eod. l. 1. §. liberos ff. unde liberi* substitutum non excluderent, nec propter eos conditio deficiat *l. fideicommissum 76. ff. de condit. & demonstrat.* Nemo autem non intelligit contrarium omnino fore definiendum, si voluntas testatoris dispositioni Legis conformis esse censetur.

Illud etiam animadvertendum dignum est, quod cum conditio, *si sine liberis*, adjecta censetur ex interpretatione Legis, ut in *l. cum avus ff. de condit. & demonstrat. l. cum acutissimi C. de fideicom.* ea non comprehendit liberos naturales *l. generaliter in fin.* Ibi: *justâ sobole C. de instit. & substit.* Cum verò est adjecta ab ipso testatore, liberos naturales comprehendit *d. l. ex falso §. si quis rogatus ff. ad S. C. Trebell.* Igitur voluntas testatoris ad normam dispositionis Legis non est exigenda, nec ejus interpretatio à Legis præscriptione sumenda.

Jam verò ad alia progrediamur. Affinitatis jure nulla successio permittitur. Ita sanxerunt Imperatores Dioclet. & Maxim. in *l. affinitates C. commun. de success.* Et tamen post eos Legislator noster Justinianus in interpretandâ testatorum voluntatem nullam rationem habuit certissimæ hujus regulæ quoad intestatam successionem præscriptæ ab Imperatoribus: responditque testatorem, qui fideicommissum familiæ

reliquit, videri vocasse ad fideicommissum etiam generum, & nurum. *l. ult. C. de V. S.* Profecto si voluntas testatoris esset interpretanda secundum Legis dispositionem, hæc personæ à fideicommissis essent excludendæ. Aut nos in errorem induxit Justinianus perversa voluntatis interpretatione, aut nos decipiunt interpretes, qui contrariam interpretandæ voluntatis rationem nobis obtrudunt.

- 14 Non absimili interpretatione nobis imposuit S. Pontifex in *c. Raynuntius de testam.* qui admittit relictum fratri & ejus filii, utriusque simul deberi. Item Scævola in *l. pen. §. institutio 15. ff. de leg. 2.* ubi instituto filio herede, & ex eo nepotibus emancipatis, ipsi cum patre simul admittuntur, non ordine intestatæ successione. Nec aliter respondit Paulus in *l. si ego & servus 26. ff. de acquir. hered.* ubi si ego, & filius meus heredes instituti fuerimus, uterque simul heres est, & uterque debet hereditatem adire, licet filius eam mihi acquirat. Non aliter in legato respondit Ulpianus in *l. si mulieri ff. de usufr. accres.* Enimverò perperam interpretati sunt voluntatem testatorum, si vera est sententia nostrorum interpretum: debuerant enim interpretari, prius patrem, postea filium ordine successivo testatorem admitti voluisse, quem admodum ab intestato succederent, maxime aliâ quoque conjecturâ concurrente, videlicet charitatis, & affectionis, quæ vehementior esse debet erga patrem magis proximum, quam erga filium remotiorem, & secundo loco nominatum.

- 15 Aliud argumentum deduci potest ex distributione partium inter scriptos heredes. Si quis heredes scribat non adjectis partibus, veluti liberos suos, suos nepotes, dubitandum non est, eos ex æquis partibus heredes esse: præsumitur enim testator ex æquo instituisse, quos sine partibus instituit *l. quories §. heredes ff. de hered. instit.* §. *Si plures instituuntur inst. rit. cod.* Ab hæc tamen præsumptione facile receditur: nam si quis ita instituerit: Titius, & fratris mei filii heredes sunt, non habebunt partes æquales, sed semissem Titius, semissem fratris filii, quocumque illi fuerint *l.*

Attius 11. & l. interdum 13. in princ. ff. de hered. instit. Non tamen receditur ex conjectura ductâ à dispositione Legis circa intestatam successionem, quâ constitutum est, ut liberi in stirpes, non in capita, nec ex æquis partibus succedant. Itaque si quis nepotes suos instituerit, succedunt omnes ex æquis partibus: si venient ab intestato, succedunt in stirpes §. *cum filius instit. de hered. que ab intest. l. 2. C. de suis & legitim. liber.*

Denique observandum est, quod veteres 16 quæcumque vel levissimam conjecturam adittebant, potius quàm, ad ordinem intestatæ successionis confugerent. In *l. cum pater 77. §. à te peto penult. ff. de leg. 2.* Papinianus ordinem scripturæ observat, non ordinem succedendi ab intestato: nam ab intestato uxori succederent ejus propinqui, non propinqui mariti, & tamen hi illis præferuntur, quamvis non repugnarent verba testatoris, qui usus erat disjunctione *vel apud* ad præferendum etiam postea nominatos.

In *l. omnia 32. alias l. cetera ita §. in fideicommissis ff. de leg. 2.* Modestinus in fideicommissis familiæ relicto præfert aliis omnibus eos, qui nominati fuerunt à testatore, non eos, qui à Lege præferuntur in successione ab intestato. Levissima conjectura posita à nominis pronuntiatione prævalet conjecturæ à nostris tantoperè exaggeratæ.

In *l. qui filius 17. in princ. ff. de legat. 1.* Ulpianus ad comprehendendam posthumam in legato relicto filiabus, non ducit conjecturam à successione, sed à mentione posthumæ factâ in aliquâ parte testamenti.

Idem Ulpianus in *l. si fuerit in princ. vers. si duobus ff. de reb. dub.* considerat quidem majorem charitatem, ut legatum debeatur ei, qui charior est inter plures ejusdem nominis. Cæterum ordinem succedendi nunquam considerat, aded ut potius legatum inutile esse respondeat propter incertitudinem voluntatis.

In *l. duo sunt Titii ff. de testam. em.* tutelæ dationem inutilem esse à Paulo pariter respondetur, si datus sit tutor Titius, & duo sint Titii pater, & filius, nec intelligatur,

quid senserit testator; & tamen, si illi sint cognati testatoris, pater esset præferendus, qui primum locum obtinet in successione, cum in tutelâ serveretur ordo successionis ab intestato §. ult. *inst. tit. de cap. dimin. & scto tit. de legir. patron. int.* Multæ aliæ occurrunt in jure nostro Leges, ex quibus constat veteres juris nostri conditores nullam rationem habuisse conjecturæ desumptæ à Legis dispositione, & ordine succedendi ab intestato. Sed operæ pretium non est, cuncta percernere, cum hæc saltem simul conjuncta luce meridiana clariùs demonstrant veritatem nostræ sententiæ, & Legem semper sequi vestigia voluntatis testatorum, ut totidem verbis nos monet Legislator noster in l. penult. in princ. *versic. Sed antiquitatem C. de necessar. serv. heredit. inst.* non verò testatorem sequi vestigia Legis, qui ea delinquit statim ac de rebus suis disponere cogitat.

- 17 Non nego tamen, quòd ubi Lex aliquid præcipit, aut verat, in eo testator ad Legis dispositionem conformare videatur dispositionem suam. Nemo enim facere potest, quin Leges in testamento suo locum habeant l. nemo potest §. 5. ff. de leg. 1. Sed hoc necessitatis est, non voluntatis. Legis enim jubentis aliquid aut vetantis præcepto tenentur omnes obtemperare. Veluti cum jubet suos heredes aut instituere, aut exheredare, eisdemque verat præterire. *princ. tit. inst. de exhered. liberor. l. 1. ff. de injust. rupt. l. 3. §. ult. l. filius 7. l. inter cetera 31. ff. de liber. & post.*

- 18 Idem dicendum est, quoties Lex aliquid præsumit in dispositione hominis, tunc enim dispositio interpretanda est secundum præsumptionem Legis. Sed hoc casu non disponens se accommodat Legi, sed Lex voluntati disponentis: neque enim aliâ de causâ id præsumit, nisi quia verisimilitudo Legis auctoritate comprobata id efficit, ut omnino attendi debeat, nisi probetur, aliter sensisse disponentem. Idque pluribus exemplis demonstratur. Lex præsumit unumquemque omnia agere secundum naturam actûs, quem gerit, & idèd, etiamsi aliquid omissum fuerit, tacitè continetur, & ita actus est inter-

pretandus, ut in l. cum quid 3. ff. de reb. cred. in l. ubi ita donatur 27. ff. de donat. caus. mort. in l. Divus 22. in princ. ff. de usu & habit. verisimile enim est, qui actum agit, quæ sunt de naturâ actûs. Lex præsumit, disponentem velle suam dispositionem valere, nam si valere noller, non disponendo posset idem multò faciliùs consequi: propterea semper ita interpretanda est dispositio, ut actus valeat l. quoties 12. l. ubi est 21. ff. de reb. dub. l. quoties in stipulationibus 80. ff. de V. O. Similiter Lex præsumit unumquemque, qui aliquid agit, velle consequi finem, ad quem actus fuit institutus, & ita actus est interpretandus, quemadmodum in l. quæro 45. §. inter locatorem ff. locat. in l. Divus ff. de usu, & habit.

Arque hæc sunt, quæ interpretibus nostris impoluerunt, qui, cum nullâ in Lege reperissent testatorem præsumi ad Legis dispositionem conformare velle suam dispositionem, id à legibus extorserunt, quæ aliquid disponunt, vel præcipiendo quid servare debeant testatores, vel eorum supremam voluntatem interpretando, non ut ipsam ad se trahant, sed ut integram intactamque conservent. Id autem apparebit ex iis, quæ modò respondimus ad eorum argumenta, quæ diluere aggredimur: sunt autem planè imbecilla.

Primum igitur argumentum, quo præcipue nititur hæc sententia, petunt ex l. Gallus 29. §. quidam restè ff. de liber. & posthum. ubi cum Gallus Aquilius induxisset formulam instituendi nepotem posthumum: *si filius meus vivo me morietur, &c.* subdit Scævola: *quidam restè admittendum credunt, etiamsi non exprimas de morte filii, sed simpliciter instituas; ut eo casu valeat, qui ex verbis concipi possit.* Unde deducit dispositionem testatoris trahendam esse ad dispositionem Legis, ac semper præsumendum testatorem Legis dispositioni voluntatem suam accommodasse.

Nihil absurdius concludi potest. Non Legi se accommodat testator, qui non servat formulam à jure præscriptam: sed contrà Lex se accommodat testatori, quæ ad sustinendam ejus dispositionem benignâ inter-

pretatione præsumit, eum voluisse disponere in eum casum, in quem dispondere poterat, non in eum, in quem non poterat, cum verba testatoris utrumque casum complexi possent. Testator non satis dilucide atque enucleate voluntatem suam expressit: eam supplet, & adjuvat Lex interpretatione, cum non puerit eum aut præceptis Legum obtemperare noluisse, aut actum irritum & inutilem facere voluisse. Igitur ad faciem lam hanc interpretationem utrumque concurrat: necessitas, & juris præsumptio. Hæc duo modo sunt exposita generaliter: nunc ad hujus Legis explicationem accommodanda, quia à veteribus non satis perspicue, planèque explicantur. Olim posthumus institui non poterat, cum sit incerta persona; & testatoris certum consilium, certam judicium esse debeat. *Ulpian. in fragm. tit. 22. qui hered. inst. §. incerta persona.* Justinianus in §. *posthumus quoque vers. Sed nec huiusmodi inst. tit. de legat. princ. tit. inst. de bonor. possess.* Verùm tamen quia posthumi, qui nascentes futuri erant sui heredes testatori, nascendo rumpebant testamentum l. 1. l. 3. l. *posthumus* 12. ff. *de injusto rupt.* ne testamenta rumperentur, tum de jure antiquo, tum ex lege Vellejâ permissum fuit instituere posthumos, qui sui futuri erant. Ex jure antiquo institui poterat, imò debebat posthumus nasciturus post mortem testatoris; ex Lege Vellejâ nasciturus ante mortem testatoris. Uterque autem institui aut exheredari debebat, ne natus rumperet testamentum. *Ulpian. in fragm. tit. 22. qui heredes inst. poss.* ubi legendum ex l. Vellejâ, non ex l. Juliâ, ut constat ex l. 3. §. 1. ff. *de injust. rupt.* Itaque posthumus utroque casu erat instituendus, vel exheredandus l. *commodissime ff. de liber. & post.* Hinc à Gallo Aquilio prodita fuit formula, quæ in secundum casum ex Lege Vellejâ posthumus rectè institueretur, quæ traditur à Scævola in l. *Gallus in princ. ff. eod.* Quæritur autem in §. *quidam ita* 1. *ejusdem Legis*, an ea formula omnino servanda esset, an verò posset etiam institui nepos simpliciter non expressâ morte filii. Respondet Scævola, posse.

Quidni ita responderet. Agitur de formula inventâ à Jureconsulto, non de servando Legis præcepto. Lex tantummodò præcepit, ut nepos heres institueretur; nullam formulam præscripsit, quâ deberet institui. Testator igitur paruit præcepto Legis nepotem instituendo: quid causæ est, cur valere non debeat institutio? At enim non expressit casum filii præmorientis. Necessè non erat: nam qui simpliciter nepotem instituit, eum instituit etiam in casum filii præmorientis. Genus enim singulas species comprehendit; & qui generaliter loquitur, singula nominare videtur, perinde ac si ea expressisset l. *si choris* 79. *in princ. ff. de legat. 3. l. Mavins* 66. §. *non idem ff. de legat. 2. l. ait prior* 7. §. *Et si sine ff. de minor. & aliis omiſſis*, ad rem nostram egregiè facit Pomponii responſum in laudatâ l. *commodissime ff. de liber. & posthum.* Quoniam verò in casum filii viventis non potest valere institutio, neque hoc casu possit nepos admitti l. *cum in testamento ff. de hered. inst.* quia vivente patre non esset suus heres avo, adeoque non posset institui: sequitur, ut videatur institutus in casum filii præmorientis, & in aliis casibus, in quibus institui potest, veluti si filius fuerit emancipatus, & huiusmodi cæteris. Hæc duo igitur concurrunt: primum necessitas, quia testator à Lege Vellejâ covebatur in hunc casum heredem posthumum instituere: præterea præsumptio, juris quod verisimile sit, unumquemque voluisse dispositionem suam valere: ut suprà probavimus. Accedit, quodd & civilis & naturalis ratio dicitur, & usus quotidianus comprobavit generalem sermonem referendum ad ea, quæ fieri possunt, non autem ad ea, quæ fieri nequeunt, & in generali sermone non possunt comprehendendi. Quidam legavit uxori suæ, quæ vivens ei donaverat: generalis hic sermo refertur ad donationes, quæ aliàs non essent valituri, quia, quod utiliter donavit, legare non potest. l. *si quando* 109. ff. *de legat. 1.* Qui calendis stipulatur, hoc sermone omnes quidem calendas comprehendit, sed ad proximas tantum refertur, quia inutilis esset stipulatio,

pulatio, dùm debitor diceret, numquam
venisse eas calendas, in quas collata est sti-
pulatio *l. cum qui calendis* 41. ff. de *P. O.*

10 Secundum argumentum petunt ex *l. si duo*
38. ff. de *acquir. hered.* Si duo sint heredes
necessarii, & alter se abstineat, alter postea
se immisceat, hic sustinet tota onera heredi-
taria, quia eâ conditione adire videtur.
Ergo videtur voluntatem suam Legi accom-
modare, & ad eam se conformare.

Ridiculum hoc quidem. Quicumque adit
hereditatis, sponte se subijcit oneribus heredi-
tariis: nam cum creditoribus & legata-
riis contrahere videtur, & qui adit, & qui
se miscet *l. 3. §. ult. cum l. seq. ff. quibus ex*
caus. in poss. eat. §. heres quoque insti. vir.
de oblig. qua quasi ex contr. nasc. Sponte se
subijcit, quia hereditas est successio in uni-
versum jus defuncti, & continet tam com-
moda quàm incommoda *l. nihil est aliud* 24.
l. hereditatis appellatio 109. ff. de *P. S. l.*
hereditas 62. ff. de *R. J. l. 1. ff. de bonor.*
possess. Ergo qui suscipit hereditatem, neces-
sariò suscipit non solum commoda, sed
etiam incommoda *l. heres in omne* 37. ff. de
acquir. hered. Et licet partem tantummodò
susceperit se immiscendo, tamen reliqua
pars abstinentis ei etiam invito accrescit *l.*
testamento C. de impub. & aliis subst. Nullà
igitur hic opus est interpretatione, nec vo-
luntas ad dispositionem Legis trahenda est,
ut ad onera partis, quæ accrevit, teneatur:
quia & necessitas, quam ipse sibi imposuit
se immiscendo, & natura actus, & clara
voluntas ad id eum necessariò adstringunt.
Neque in hoc est ulla dubitandi ratio, pla-
na enim omninò res est: sed an possit à se
repellere partem abstinentis, & totam heredi-
tatem dimittere, ut in *l. cum hereditate*
55. ff. *ead. de acquir. hered.* quod facere
posset, si se immiscuisset, antequàm alius
abstineret *d. l. cum hereditate*: sed cum se
immiscuerit, postquàm alius abstinuit, scire
debuìt se immiscendo totam hereditatem
acquirere *d. l. si duo in fin.* cum nemo possit
partem hereditatis acquirere, partem repu-
diare *l. 1. & 2. l. si solus. 80. ff. de acquir. he-*
red. l. un. §. his ita definitis C. de caduc. toll.

Tertium igitur argumentum ipsis suppedi-
tat Paulus in *l. quero* 34. §. *inter locatorem*
1. ff. locat.

Sed responsio patet ex iis, quæ suprà an-
notavimus. De substantia locationis est mer-
ces, & sine eâ non contrahitur *princ. rit.*
inst. de locat. l. si vir uxori 52. ff. de *don. in-*
ter. vir. l. convenerit 23. ff. *commun. divid.*
& qui rem suam locat, eo animo locat,
ut mercedem percipiat, eamque exigit à
conductore: hic enim est unicus finis loca-
tionis: ac propterea verisimile non est,
eum remisisse hanc necessitatem solvendæ
quotannis pensionis, de quâ convenit in
contrahendo, & sine quâ conventionem loca-
tio nulla fuisset. Quæ sunt de natura con-
tractus, quæ respiciunt finem contrahen-
tium, naturaliter insunt contractui, nisi quid
contrà expressè caveatur, *l. cum quid* 3. ff.
de reb. cred. l. exemptio 11. §. 1. & 2. ff. de
actiõ. empr. Locator promiserat, se non
expulsurum conductorem, non tamen ex-
presserat casum non solutæ pensionis. Rectè
respondit Paulus, verisimile esse, hunc ca-
sum comprehendere voluisse. Non ducit ar-
gumentum à dispositione Legis, sed à verisimili.
Neque enim verisimile est, quemquam
velle permittere alteri, ut re suâ fruatur, cum
mercedemolvere detrectat. Repugnat com-
munis usus omnium hominum: repugnat
natura contractus: repugnat finis contra-
hendi.

Opponunt etiam *text. in l. peto* 69. §. *fra. 22*
tre ff. de leg. 2. Sed in hac Lege testator ni-
hil disposuit, sed solum jusit domum in fa-
milia relinqui. Heres nulli reliquit, sed
domum alienavit. Si non alienasset, poterat
cuicumque de familia relinquere *l. si in-
fam. 114. §. cum pater ff. de leg. 1.* cessante
heredis dispositione Lex ipsa disponit, &
proximos vocat: & rectè quidem, quia ma-
jor erga eos testatoris affectio præsumitur.
Si heres disposuisset, ex quâlibet levissimâ
conjecturâ ab hac vocatione recederetur, ut
in *d. §. cum pater in fin.* & in *l. cum pater*
§. à te peto ff. de leg. 2. & in *l. cum ira §.*
in fideicommissio ff. eod. ut suprà monuimus.

Superest, ut explicemus Justiniani defi-
23

(B)

nitionem in *l. pen. C. de impub. & aliis substit.* non quia repugnet huic sententiæ, sed quia videtur omnino contraria Papiniani responso in *l. heredes mei 17. §. cum ita 1. ff. ad S. C. Trebell.* quod suscepimus explicandum. Quidam duobus filiis suis heredibus institutis ita substituit: *Si uterque impubes decesserit, Titius heres esto.* Titium heredem non futurum, nisi utroque in pupillari ætate decedente definivit Justinianus probatâ Sabini sententiâ.

Sed non sunt hæc contraria. Papinianus enim idem in simili casu respondit in *l. qui duos 42. ff. de vulgar. & pupill.* non potest autem probabiliter dici, Papinianum esse sibi ipsi contrarium. Itaque animadvertendum est, quod Papinianus in laudatâ *l. heredes mei* agit de fideicommissio, in quo conjectura potius, & mens testatoris observatur, quàm propria significatio verborum. *l. cum proponebatur 64. in fin. ff. de leg. 2.* quæ est ejusdem Papiniani. Nam, & sine verbis fideicommissa relinquuntur *l. nutu ff. de leg. 3.* Propter hæc licet neptis conceptione verborum à fideicommissio videretur excludi: tamen ut ait ibi Papinianus, cum in fideicommissis voluntatem spectari conveniat, absurdum esse respondit, ut, quæ ad totam hereditatem à testatore vocata erat, à parte censetur exclusa: nam quæ de totâ re dicuntur, & de parte sunt intelligenda *l. quæ de totâ ff. de rei vind.* Contrâ Justinianus in *l. pen.* agit de substitutione directâ, nempe pupillari, in quâ major habetur ratio verborum: & quod magis est, in ea concurrebant verborum significatio, & conjectura, seu præsumpta voluntas testatoris. Verba, quia substitutus vocatur sub conditione, *si uterque decesserit impubes*: ergo si uterque non decesserit impubes, non est vocatus. *l. si is qui ducenta §. utrum, versic. sicut è contrario ff. de reb. dub.* nam qui sub conditione vocatur, sub contrariâ conditione excluditur *l. quibus diebus 40. §. quidam Titio vers. quia nihil interfit ff. de cond. & dem.* Verbis congruit voluntas; cogitasse enim patrem primo filio decedente fratrem suum in ejus portionem succedere ait ibi Justinianus. Et rectè. Id enim om-

nino exigit necessitudo, & charitas filiorum, ne videatur testator alienas successiones propriis antepone, ut idem ait in *l. cum acutissimi in fin. C. de fideicom.* Si enim videtur prætulisse liberos substitutis, cum nullam eorum mentionem fecit *l. cum avus ff. de cond. & dem. & d. l. cum acutissimi*: multò magis, quando eos nominavit, & heredes instituit, argumento *l. qui filius 17. in princ. ff. de leg. 1.* Noluit igitur testator filiis suis testamentum facere, nisi eo casu, quo ad extraneos hereditas esset perventura.

CAPUT II.

Ad Eandem L.

SUMMARIUM.

- 1 Vocatis masculis & feminis, feminas post masculos admittendos putant DD. ad imitationem ordinis intestati successiones.
- 2 Interpretatio voluntatis nullo fundamēto innixa non potest præferri propria verborum significationi.
- 3 Conjectura interpretandi dispositionem testatoris juxta dispositionem Legis non admittenda.
- 4 Conjunctim vocatos, conjunctim admittendos Leges definiunt.
- 5 Nihil interest, utrum dicatur, masculi cum feminis, an masculi & femina.
- 6 Legum usus est, verbis conjungere eos, quos simul ad successionem admitti præferunt.
- 7 Et ita testantium dispositores ipsæ Leges interpretantur.
- 8 Etiam si testator non servaverit ordinem successionis intestati.
- 9 Legibus potius parendum, quàm DD. opinionibus.
- 10 Idem traditum à DD. quando testator feminas quod ac masculos vocavit, & n. 11. 12.
11. Particula æque ac exprimit aequalitatem, & n. 12. 13.
12. Quod subjicitur conjunctioni quàm asserunt affirmant, quàm id quod subjicitur conjunctioni tam, & n. 15.

Opinio, quam proximè consutavimus, ita invasit in animos omnium ferè pragmaticorum, ut ex eorum mentibus nec ulla Legum auctoritas eam evellere, nec ulla ratio labefactare, nec ipsa veritas possit extorquere. Non minùs insita est eorundem animis; atque infixâ altera ipsi consequens, &

& consentanea : quod si testator vocet ad hereditatem masculos, & feminas, soli masculis exclusis feminis admittantur ; feminæ autem vocatz censeantur solummodo post masculos, qui ipsis à statuto præferuntur in hereditate intestatâ : quam vulgarem opinionem, & in foro jam inveteratam, in quæstionem disceptationemque vocare constitui-
 2 mus. Enimverò numquam in animum inducere potui, structuræ verborum propriæque ac perspicuæ significationi anteponeudam commentitiâ, & nullo jure suffultam voluntatis interpretationem : quâ efficitur testatorem, quos oratione junxit, & copulavit, eos voluntate disjunctis, ac segregasse, & feminas, quas cum masculis vocavit ad hereditatem, exclusisse, & in remotissimum locum ablegasse, ut numquam succedant. Planè si Lex municipalis excludat feminas propter masculos usque ad sextum vel octavum gradum, ut non raro evenit, feminæ, quæ testatori, vel necessitudine & sanguinis conjunctione, vel amoris, & benevolentiae vinculo erant arctissimè conjunctæ, & cum ipso conjunctissimè atque amantissimè vixerant, penitus excluduntur ab hereditate, nec ad ejus successionem umquam poterunt aspirare. Quo quid absurdius dici, aut excogitari potest ? Porro quemadmodum Minervam veteres ex cerebro Jovis natam fuisse commenti sunt : ita hæc conjectura non ex mente testatoris exorta per forum pervasit, sed ex cerebro Jurisconsultorum nata, atque profecta ferè omnium animos occupavit. Testator vocat masculos & feminas : Lex vocat masculos exclusis feminis ; testator orationis unitate masculos cum feminis conjungit,
 3 & copulat : Lex masculos à feminis separat, & quasi quodam divortio disjungit, ac segregat. Suntne unanimes testator, & Lex ? Suntne concordēs testatoris, & Legis voluntates ; an potius discordes, imò contrariæ ? Si est interpretis mentis, oratio l. *Labeo* 7. §. *ult. ff. de supellect. leg.* si in interpretandâ voluntate testatoris ratio recti sermonis habenda est l. *Plautius* 8. in *fin. ff. de aur. & arg. leg.* si nemo videtur dixisse, quod verba non significant l. in *ambiguo* 3. de *rebus dubiis*. si

non est admittenda voluntatis quæstio, ubi nulla est in verbis ambiguitas l. *ille aut ille* 25. ff. 1. de *legat.* 3. si non aliter à significatione verborum recedi oportet, quàm cum manifestum est, aliud sensisse testatorem l. *non aliter* 69. in *princ. ff. de leg.* 3. (observa illa verba : *manifestum est*) hæc conjectura, quæ longè abhorret à verbis, & oratione testatoris, non solum repudianda est, sed etiam explodenda.

Expendamus igitur ad normam usumque juris, quæ initio proposuimus, verba testatoris, masculos & feminas ad hereditatem vocantis. Neminem enim tam audacem ac petulantem futurum arbitror, qui Doctorum interpretationem Legum interpretationi ducat anteponeudam. Itaque in id redigo totam quæstionem : utrum Leges, an interpretes perversè judicent de voluntate testatoris, ejusque verba perperam interpretentur : nam Leges conjunctos, simul & conjunctim admittendos esse definiunt : interpretes verò seorsum, ac separatim. Absurda profecto, & inepta controversia, nisi doctissimorum hominum judicio, & rerum judicatarum auctoritate niteretur. Sed jam quid Leges decernant, diligenter expendamus. Legislator noster Justinianus in l. *unic. §. his ita definitis vers. hoc ita tam variè c. de caduc. tollen.* Hoc ita tam variè, quia conjuncti quidem propter unitatem sermonis, quasi in unum corpus redacti sunt, & partem conjunctorum sibi heredum quasi suam præoccupant. Lex conjunctos in unum corpus redigit : interpretes hujusmodi corpus sermonis unitate copulatum & coagmentatum dilaniant, & membratim disceptant, partesque à corpore divulsas dissipant, & longè latèque dispergunt. Ante Justinianum etiam veteres Jurisconsulti conjunctos in unum coactos tamquam unicum corpus considerarunt, ut in l. *liber homo* 591 §. *Titius* in l. *Lucius Titius* 33. in l. *interdum* 13. in l. *Julianus* 15. in *princ.* in l. *Actius* 21. ff. de *hered. instit.* l. *si quis Albio* : aliâ l. *si quis Titio ff. de usufr. accresc.* Et quamvis in l. *Lucius Titius* 88. §. *Lucius Titius ff. de leg. 2.* videatur, conjunctos à Scævola separatim consideratos fuisse, cùm singulis

æquales partes distribuuntur, tamen verè non ita se res habet. Etenim in illo legato: *libertis, libertabusque meis*, comprehenditur etiam Seja, licet separatim fuerit à testatore nominata. Testator enim habebat plures servos ancillasque, quo testamento manumisit; habebat & Sejam, quam vivens manumiserat, & educaverat. Legavit prædium libertis, libertabusque suis: & quia dubitari poterat, an illud solummodò legaret iis, quos testamento manumiserat, an etiam Sejam, quam manumiserat in vita, rei magis explicandæ, & dubitationis tollendæ gratià adjecit illa verba & quos hoc testamento manumisi, & Seja alumna mea, quibus declarat in legato relicto, *libertis, libertabusque suis*, comprehendere tum libertos, qui ex testamento consecuti erant libertatem, tum Sejam, quæ libertatem obtinuerat in vita testatoris. Cum igitur legatum sit relictum libertis, libertabusque, omnes sunt in pari causâ, & viriles partes habere debent: Quapropter rectè respondit Scævola, perspicuum esse testatoris voluntatem, omnes ad viriles partes vocatis. Perspicuum est enim ex verbis, testatorem omnes simul vocasse, & etiam Sejam comprehendisse illis verbis *libertis, libertabusque meis*: adedque ad virilem etiam Sejam admitti, cum non sit ab aliis sejuncta, atque distincta. Nec meo judicio defendi potest Bartoli aliorumque sententia, atque interpretatio, quæ à verbis ac mente Scævolæ est alienissima.

Id ipsum demonstratur, quantum arbitrator, evidenter, quia neminem credo dubitaturum, quin si vocari fuerint masculi cum feminis, feminæ simul cum masculis debeant succedere; nisi rectam rationem latini sermonis omnino pervertere velint, & ad successionem vocare, quos ipsi voluerint, non quos voluit ipse testator. Neque enim succedent masculi cum feminis, si succedant soli masculi feminis exclusis, facit text. in l. si quis duobus. C. de impub. & al. subst. Atqui nihil interest, utrum testator ità disponat: ille cum illo: an ità ille, & ille l. signis Alti 7. ff. de usufr. accresc. Verba Legis: nec enim interest ità legatur: illi, & illi cum Mavio;

an ità: illi, & illi, & Mavio.

Huc accedit constans, & perpetuus juris usus, qui magister est optimus interpretatus legitimas hominum dispositiones. Nam quæ regula, quæ norma, quæ præscriptio servanda est, si traditam nobis à Legibus interpretationem repudiamus? Leges itaque quoties duos, pluresve simul ad successionem admitti præscribunt, eos verborum conjunctione copulant; nec aliâ ratione explicant voluntatem suam. Justinianus cum disponit ac præcipit, ut feminæ simul cum masculis admittantur ad intestatam successionem, non aliter exprimit animi sensum Legisque præceptum, quàm masculos feminis oratione copulando. In §. hoc etiam inffit. tit. de legit. agnat. succ. Non solum fratris filius, & filia ad successionem patris sui vocentur &c. In §. 1. de SC. Orphitian. ad similitudinem filiorum, filiarumque & nepotes & neptes vocentur. In Novell. 118. cap. 2. §. si autem plurimi ascendentes vivunt, hos præponi jubemus, qui ejusdem gradus reperiuntur, masculos, & feminas. In ead. Nov. in cap. 3. in princ. Si igitur defunctus neque descendentes neque ascendentes reliquerit, primos ad hereditatem vocamus fratres, & sorores. & paulo post cum de patre, & matre, thiis, masculis & feminis. Et infra solis præbemus fratrum masculorum, & feminarum filiis; & rursus, quando cum propriis judicantur thiis masculis, & feminis. & iterum thiis masculis, & feminis defuncti. In l. cum quidam C. de V. S. perinde est, ac si dixisset, ille, & ille heres esto. & deinde subdit, & concludit, quod æqua lance ambo veniant ad hereditatem. Ergo ad mentem Justiniani verba illa: ille, & ille heres esto, significant, quod uterque æqua lance venire debeat ad hereditatem. Hæc est eorum verborum interpretatio à Legislatore nostro nobis tradita. An hæc sit præferenda Doctorum interpretationi, non disputo: quilibet hæc de re judicium faciat. Hoc tantum addo ad interpretes nostros, ut ad dispositionem Legis trahant voluntatem testatoris, qui testando ab eâ recessit, & ipsam cessare fecit, recedunt à rectâ ratione sermonis à Lege semper usurpatâ, & vim in-

ferant tùm verbis testatoris, tùm ejus voluntati, tùm sacrosanctis Legibus.

- 7 Neque solum usitata est, & in nostris Legibus translatitia. ea loquendi ratio: sed etiam ita testantium voluntatem eadem Leges interpretantur. In *l. cum quidam C. de verb. sign.* modò laudatà. Si institutus sit ille, & ille, uterque æquà lance admittitur ad hereditatem. In *l. si ego, & servus 16. ff. de acquir. vel omit. hered.* Si pater, & filius instituti sunt, uterque simul est heres: itemque si dominus, & servus. Et quamvis servus domino, filius patri acquirat hereditatem, tamen & servus jussu domini, & filius jussu patris adire debent: iisque adeuntibus statim dominus, & pater etiam ex sua portione acquirunt hereditatem: sed ad utrumque simul defertur hereditas dominum, & servum, patrem, & filium. In *l. si quis duobus C. de impub. & aliis substit.* Titius unà cum filiis suis & Sempronius heredes sunt. Titium, & Sempronium simul admittit ad hereditatem Imperator, & dimidiam Titio unà cum filiis suis, alteram dimidiam Sempronio tribuit. In *c. Raynuius de testam. quod reliquum fuerat fratri, & ejus filii, omnibus deberetur, nec frater suis filiis preferetur.*

- 8 Imò (quod magis est, & tollit omnino controversiam,) non alimili modo voluntatem testantium Leges interpretantur, quando à testatore non est servatus ordo succedendi ab intestato, nec eam trahunt ad Legis præscriptionem. In laudato *c. Raynuius de testam.* Pater filiae sine liberis decedenti substituit ejus sororem, & sobolem, quam gerebat in utero. Defunctà filia sine liberis, Iummas Pontifex admisit ex substitutione sororem simul cum filio, quem genuerat: licet ab intestato sola succederet soror, nepos autem non nisi post mortem sororis vocetur. In *l. Lucius Titius 88. §. instituo 15. ff. de leg. 2.* Pater instituit filium & ex eo nepotes emancipatos: ipsi simul cum patre admittuntur, qui utique non succederent ab intestato, nisi mortuo patre, qui eos præcedit §. *sui autem instit.* tit. de hered. qua ab intest. In *ead. l. 88. §. maire.* Testator instituit heredes matrem, & uxorem. Supponit Juris-

consultus utramque simul succedere. Non servatur igitur inter eas ordo successione ab intestato, quia uxor succedit ultimo loco post omnes agnatos, & cognatos *l. un. C. unde vir. & uxor. §. sed eas instit.* tit. de bonor. possess. In *l. 4. C. de impub. & aliis substit.* Imperator supponit testatorem instituisse Firmianum filium suum, & Aeliam uxorem, & tam filium, quam uxorem simul hereditatem obtinuisse.

Quibus probè constitutis, ita concludo. 9 Leges disponunt voluntatem testatoris pro Lege servandam *authent. de nupt. cap. 2. §. disponat.* Eadem Leges interpretantur voluntatem testatoris vocantis plures conjunctim, quod voluerit eos simul succedere, ut probavimus; ergo aut infringendæ sunt Leges, & abolendæ, aut est explodenda vulgaris opinio Doctorum admittentium masculos, & excludentium feminas, quando testator vocavit masculos, & feminas, eosque copulavit conjunctione verborum in eadem hereditate. In hoc igitur summa controversiæ tota consistit, parendum ne sit Legibus, an Doctoribus: veritati, an effictæ à Doctoribus imagini veritatis.

Non tamen hic consistunt interpretes, sed 10 (ut est natura Jurisconsultorum, ut, cum aliquam opinionem in vulgus ediderint, ubi ea percrebuit, aliam ex aliâ comminiscantur, & ad ejus similitudinem dirigant, donec à veritate longissimè aberrent) longius progrediuntur, & non solum excludunt feminas, quando testator vocavit masculos & feminas: Sed etiam, quando vocavit tam masculos, quam feminas: hoc est, non solum disjungunt feminas à masculis, quando eas testator sermonis conjunctione copulavit; sed etiam quando feminas cum masculis æquavit, atque eas æquè ac masculos vocavit. Nam grammatici omnes consentiunt has particulas habere vim exprimendi æqualitatem, & paria paribus conferendi: perinde ac si dicatur: *masculos aequè ac feminas*: quemadmodum Cic. *Lib. 2. epist. ad Curionem.* *Cui charus aequè sit, & jucundus, ac fuisse patri.* & Acad. 4. *Somnia dormienti aequè ac vigili.*

(B) iii

lanti probantur. Quàm religioſe autem in interpretandâ defunctorum voluntate rationem recti ſermonis tenuerint veteres jurisconſulti, cùm alia multa demonſtrant, tum reſponſa Labeonis & Trebatii in *l. qui quatuor* 30. in princ. ff. de leg. 3.

- 11 Jam veid rem penitus intruſpiciamus, & horum verborum vim accuratè expendamus. Plaut. in *Aſinar.* *Aſt.* 3. ſcen. 4. in ſin. tam ego homo ſum, quàm tu. & in *Capriv.* ſcen. 4. tam ego fui ante liber, quàm gnatus tuus. Cicet. *epiſt.* 2. Lib. 5. Tam ſum amicus reip. quàm qui maximus. Et in *orat. pro Sylla.* Tam ſum miſericors, iudices, quàm vos: tam lenis, quàm qui leniſſimus. Virgil. *Georg.* Lib. 1. v. 104.

— Tam ſunt Arcturi ſidera nobis
Hædorumque dies ſervandi, & lucidus
Anguis,
Quàm quibus in patriam ventosaper æquora
vellis
Pontus, & oſtriferi fauces tentantur Alydi.

- 12 Ad Legum auctoritatem procedamus. In *l. non ſolum* 11. §. ſi mandatuſſi. de injur. Si mandatu meo facta ſit alicui injuria plerique aiunt tam me, qui mandavi, quàm eum, qui ſuſcepit injuriam, teneri. In *l. ut liberis tam masculini*, quàm feminini ſexus. In princ. tit. inſtit. de hered. inſtit. heredes inſtituere poſſumus tam liberos homines, quàm ſervos. In *l. uxori* 33. in princ. ff. de leg. 3. cùm tam teſtamenti faciendi tempore, quàm mortis totam domum in uſu habuerit. In *l. hoc legatum* 45. ff. eod. hoc legatum uxoris cauſa parata generale eſt, & continet tam viſum, quàm argentum, annuit, & ornamenta, cateraque, quæ uxoris gratiâ parantur. In *l. pro herede in princ.* ff. de acquir. hered. pro herede autem gerere non eſſe facti quàm animi. Nam hoc animo eſſe debet, ut velit heres eſſe. vel ut alii legunt; non eſſe tam facti quàm animi: Sed nihil mutandum, nam veteres J. C. aliquando particulam tam omittunt, & ſubintelligi volunt.

- 13 Sed ut cominùs congregiamur, Leges de ſueceſſione pertractantes exponamus. In §. *caſerim verſe.* quare inſtit. tit. de leg. agn ſuc-

ceſſ. quare enim uno eodemque gradu naturali concurrente, & agnationis ſimilis tam in masculis, quàm in feminis æquâ lance conſtituitur &c. Inſtit. tit. de S. C. Orphit. in princ. & data eſt tam filio, quàm filia legitima hereditas. In §. *item ventuſas* 15. inſtit. tit. de hered. qua ab inteſt. Sed cùm nepotis, & pronepotis nomen commune ſit utriſque tam qui ex masculis quàm qui ex feminis deſcendant, ideò eundem gradum, & ordinem ſueceſſionis eis donaverunt. In *l. 2. §. liberi* ff. ad S. C. Tertullian. Liberi deſuncti ſui quidem obſtabunt matri ejus, tam virilis ſexus, quàm feminini, tam naturales, quàm adoptivi. In eod. *l. §. obſtitit matri pater in utriſque bonis tam filii, quàm filia.* Paulus Lib. 4. ſentent. tit. 8. ſoror jure conſanguinitatis tam ad fratris, quàm ad ſororis hereditatem admittitur. In *l. 1. §. liberos* ff. ſi tab. teſtam. nulle extab. & unde liberi. Liberos autem accipere debemus, quos ad contra tabulas admittendos diximus tam naturales, quàm adoptivos. In *l. ut liberis* 17. C. de collat. ut liberis tam masculini, quàm feminini ſexus ſive ſui juris, ſive in poteſtate conſtituti &c. In *l. unic. §. ſin autem ex iis C. de caduc. toll.* Sed ad omnes tam conjunctos, quàm diſjunctos ſimiliter cum ſuo onere pro portione hereditatis perveniat. Et in §. *hac autem omnia ejusd.* Leg. hac autem omnia locum habere conſemus tam in teſtamenti, quàm in codicillis. In *l. cum oportet C. de bon. qua lib.* Cùm oportet ſimilem providentiam tam patribus, quàm liberis deferri.

Imò ſi verborum vim accuratiùs, & ex-
quitiùs perpendamus, id quod ſubjicitur conjunctioni, quàm, aſſeverantiùs affirmatur, quàm quod ſubjicitur conjunctioni tam, & cùm illud compertum, exploratumque habeatur, ex eo deducitur affirmatio, & comparatio, ut hoc etiam pro certo habeatur. Terent. in *Eunuch.* *Aſt.* 4. ſcen. 4. Parmenonis tam ſcio eſſe hanc technam, quàm me vivere. Certius eſt, eum vivere, quàm technam illam eſſe Parmenonis: ſed ut hoc quoque credatur eſſe certiſſimum, cum eo. quod exploratiſſimum eſt, comparat, & æquè certum eſſe affirmat. Cicet. *prim. in Ferr. quod*

si quàm audax est ad conandum, tam esset obsecutus in agendo & in Cœcil. divinatur. Ecquis unquam tam palam de honore, tam vehementer de salute sua commendit, quàm ille, atque illius amici, ut ne hac mihi delatio detur. & Lib. 3. epist. 1. tam sum amicus Reip. quàm qui maximè, & Lib. 13. ep. 3. tam mihi gratum id erit, quàm quod gravissimum. & epist. 20. Lib. 13. ad Attic. Vellem tam domestica ferre possem, quàm ista contemnere Ovid. de Ponto eleg. 14.

Tam felix utinam, quàm pectore candidus effem.

15 Hoc ipsum Leges nostræ confirmant. In l. verbum oportebit 8. ff. de Verb. sign. Verbum oportebit tam præsens, quàm futurum tempus, demonstrat. Utique certius est, demonstrare futurum tempus, quàm præsens. In l. non solum 6. si mandatu ff. de injur. Si mandatu meo facta sit alicui injuria, plerique aiunt tam me, qui mandavi, quàm eum, qui suscepit, injuriarum teneri. Eum, qui injuriam fecit, injuriarum teneri manifestum: ex eo autem deducitur comparatio ad eum, qui mandavit, ut eum quoque æquè teneri cum asseveratione affirmetur. In l. pen. C. de his quib. ut indign. ait Imperator. Cum Syllanianum Senatusc. nobis tam laudandum, quàm corroborandum est. agit ibi de corroborando, & ex eo ducit argumentum laudis. In l. non dubium C. de testam. Non dubium, nec incertum est, sicut imperatoribus, ita quilibet dignitate, vel potestate decoratis viris tam hereditatem, quàm legatum seu fideicommissum relinqui posse. Plura omitto, nam

Non profecturis lictora bobus aro.

Tam enim persuasum est, in foro versantibus veram esse contrariam opinionem, quàm solem lucere.

CAPUT III.

Ad L. quisque 116. ff. de Verb. sign.

SUMMARY.

1 Filii appellatione filias contineri cu mente testatoris apud lites obviavit.

- 2 Serius tamen respondendum, si consens de contrariâ testatoris voluntate.
3. De masculis suffragio perspicuè coniecit, si in aliâ parte de filiis masculis locutus sit.
4. Etiam si in diversâ oratione id factum fuerit.
- 5 Repetitis qualitatibus valdè differt ab interpretatione verbi ambigui.
- 6 Ex aliis testamenti partibus declaratur, quid testator senserit.
- 7 Qualitatis in alio legato repetenda mentionem factam esse oportet in eadem oratione.
- 8 Contemplatis agnationis ad hoc non asserenda.
- 9 Hac interpretatio magni ponderis est, etiam si in aliâ parte, ex qua declaratur, eadem non sit ratio solis masculis vocandi.
- 10 Regula: ubi voluit, dixit, ergo, ubi non dixit, noluit: perperam deducitur ex l. un. 6. si autem ad deficientis C. de cad. toll.
- 11 Voluntatis testatoris ex natura actûs maximè cognoscitur.

Altera quæstio est: an vocatis filiis, si testator in aliâ testamenti parte de filiis masculis mentionem fecerit. Constat filii appellacione filiam contineri l. quisque 116. l. iusta 201. ff. de V. S. l. si ita scriptum ff. de leg. 2. l. si quis ita 26. in princ. ff. de testam. 1. Id tamen apud veteres fuit contrarium: Labeo enim contrâ sentiebat, etiam si adjectum fuisset verbum universale, quisque filius d. l. quisque. Sed reprobata fuit Labeonis sententia, & approbata sententia Proculi à Jaboleno eâ ratione, quia Labeo figuram verborum, Proculus mentem testatoris secutus est d. l. quisque. Igitur sexus masculinus continet femininum l. qui duos 61. in fin. & l. servus legatis 81. in princ. ff. de leg. 3. l. pronuntiatio 195. in princ. ff. de V. S. non quidem secundum figuram, hoc est, significationem verborum; sed iustâ interpretatione, quâ Jurisconsulti & Imperatores verborum significationem ad feminas extenderunt l. iusta 201. ff. de V. S. l. cum in adoptivis 10. 6. que in filio 4. C. de adoptione. Eo fit, 2 ut si de contrariâ voluntate testatoris constituerit, secus respondendum sit. Verbum enim ambiguum est: & quidem non sui naturâ, sed prudentum interpretatione. In ambiguo autem sermone non utrumque dicimus, sed id tantum, quod volumus l. in ambiguo 3. ff. de reb. dub. Appositè Jabolenus in d. l.

iusta, dixit appellatione filii *filiamam*, contineri *sepe* respondimus. *Sæpe* est plerumque, non semper. Et Ulpian, in *d. l. pronuntiatio*: *ad utrumque sexum plerumque porrigitur*; nam si probabile sit, testatorem de masculis sensisse, facile verbum ad propriam significationem, naturamque recurret: & Labbeonis sententia prævalebit. Satis autem perspicue conjicimus testatorem de filiis masculis cogitasse, & ad eos retulisse sermonem, cum alibi de filiis masculis locutus est. Hæc enim conjectura à Legibus ubique magni penditur; & secundum eam respondent illi ipsi, qui nomen filii ad filias extenderunt.

Ulpian, in *l. qui filiabus 17. in princ. ff. de leg. 1. Qui filiabus legavit: si mentionem aliquam parte testamenti posthuma fecit, videtur in filiarum legato, & de posthuma sensisse.*

Id. in l. si servus plurium 50. in fin. ff. eod. Legatus certus numerus nummorum, nec expressum, cujus generis, ejus qualitatis nummi legati sunt. Respondit Ulpianus: *eorum, quæ præcedunt, vel quæ sequuntur, summarum scripta spectanda sunt.*

His duabus legibus evincitur, errare eos, qui putant hoc admittendum solummodo, cum nomen *masculi* adjectum est in eadem oratione; secus autem, si in diversâ. Clara sunt verba legis: *si mentionem aliquam parte testamenti posthuma fecit*; & *eorum quæ præcedunt, vel quæ sequuntur*. Multæ aliæ sunt leges, quibus id docemur, ut in *l. Mania 43. ff. de manum. test. lbi. contextus verborum totius scriptura. l. nummi 75. ff. de leg. 3.* Ibi: *neque ex contextu testamenti*. Sed de his uberius discipui in antecedentibus. Quid ad hæc leges respondent? Nihil. Standum est eorum auctoritati.

Hic autem plerorumque errorem detegam necesse est. Non distinguunt repetitionem qualitatis ab interpretatione verbi ambigui: & in hæc quæstione disputant, quando testator videatur reperiisse masculinitatem. Status nostræ quæstionis est longe diversus. Hoc quæritur: an testator nominan-

do filios, de masculis senserit, an verò etiam feminas comprehenderit. Si propriam verborum significationem secutus est solum masculos: si prudentum interpretationem, masculos & feminas comprehensisse dicemus. Est hoc verbum ambiguum: quid voluerit testator significare, nemo melius declarare potest, quam ipse testator: satis autem declarasse videtur voluntatem suam; hoc est, quid nomine filiorum intellexerit, quoties ex aliis testamenti partibus constat, cum sensisse de masculis. Nulla hic opus repetitione: sola verbi ambigui interpretatio, & declaratio in hæc quæstione versatur. Eadem prorsus est quæstio de posthumis: *Nomen filiarum & in posthumam cadere, quæstionis non est*, inquit Ulpianus in *l. nomen 164. ff. de l. S. l. si quis 5. ff. de testam. tut.* Sed si quis legaverit filiabus, non videtur legasse etiam posthumæ. Legata enim relinquuntur ob merita *l. nec adjecit ff. pro soc.* nullum autem meritum esse potest ejus, qui non est in rebus humanis. Nec eadem est affectio, imò nec esse potest erga filiam, quæ nondum est, & fortasse numquam erit: ac erga viventes, & notas testatori: igitur in legis nomine filiarum posthuma non continetur: verumtamen si aliqua testamenti parte posthumæ mentionem fecerit, de eâ quoque sensisse creditur *d. l. qui filiabus*; non quidem vi tacitæ repetitionis, sed interpretationis ductæ ab intelligentiâ sensusque testatoris. Haud aliter in *d. l. si servus 50. in fine*, summarum, quæ præcedunt, aut quæ sequuntur, non repetuntur in legato certi numeri nummorum, nec repeti possunt; perverterent enim ac mutarent legatum; singe, legati sunt centum nummi, dubitatur cujus generis nummi legati sint. Propriè nummus est sestertius, & ita accipiunt omnes latini auctores, qui nomine nummi sestertium semper significant. Nihilominus quia sunt nummi argentei *l. lege 9. ff. de leg. Cornel.* cujusmodi erant sestertii: sunt etiam nummi aurei *l. quicumque 8. ff. eod.* idcirco incertum est, testator argenteosne, an aureos legare voluerit. Si præcedant, vel sequantur similia legata, quorum summa vel proximè accedat, vel excedat summam centum aureorum: etiam

in hoc legato de centum nummis aureis sensisse testatorem responsum est. Non possunt hic repeti summae sine everfione ipsius legati. Hoc tantum praestat aliarum summarum consideratio, quod nobis demonstrat, quid senserit testator, quid verbo ambiguo significare voluerit.

Atque haec interpretatio necessaria est, ne pereat legatum. Repetitio autem necessaria non est ad sustinendum legatum, quod etiam sine repetitione valebit: & cum extrinsecus adfiscat qualitatem, aut conditionem, quam testator ipse non adjecit, facile non debet admitti. Eo fit, ut requiratur in eadem oratione factam fuisse mentionem ejus qualitat, quae in alio legato repetenda est.

In l. Sejo 20. §. 2. ff. de l. instrum. vel instr. Gajo Sejo alumno meo fundos meos illum, & illum, ita ut instrumti sunt, & domum superiorem dari volo. etiam domus instructa dari debet, cum eadem oratione eodemque legato contineatur, & fundis copuletur, nisi aliud sensisse testatorem, heres manifeste doceat. Quamquam verè non ex repetitione id fit, sed potius, quia verba illa, ita ut instrumti sunt, referuntur etiam ad domum. Similiter in l. ult. §. ult. ff. de trit. vin. & ol. leg. & in l. nam quod liquida 4. §. ult. ff. de pen. leg. omnem penum prater vinum, quod Roma erit: verba quod Roma erit, afficiunt etiam penum. Ceterum vera repetitio; nempe cum id, quod in una dispositione testator adjecit, ad aliam quoque traducimus, admittenda non est, nisi evidens aliqua ratio id suadeat. Sed hanc de re copiosè diximus in superioribus. Quamobrem probè errant, qui repetitionis inducendae regulas transferunt ad interpretationem verbi ambigui.

Errant pariter & illi, qui distinguunt, utrum testator familiae suae & agnationis conservationem fuerit contemplatus, an non: primo casu filiorum nomen solum masculos aiant comprehendere: secundo non item. Etenim hi evertunt ac destruunt regulam traditam in l. qui filiiab, in l. si servus & in aliis legibus, quas supra recensuimus: subvertunt regulam, quod una pars testamenti aliam declaret, quod nihil aptius & conduci-

bilius ad explicandam nominis ambiguitatem, & obscuram testatoris mentem ac voluntatem in lucem veritatis proferendam. Quoniam agnationis contemplatio, familiaeque conservatio, ipsa per se sola sufficit ad excludendas feminas, in quibus familia finitur l. pronuntiatio 195. in fin. ff. de V. S. & l. seq. superflua igitur est, & inuiliis regula, quae in laudaris ll. constituitur. Et sanè quàm alienum & absurdum esset intrudere quæstionem agnationis & conservationis familiae in legato relicto filiiab, in legato nummorum & similibus? Sed has leges nihili faciunt quasi alienas à proposuâ quæstione, & ad rem nihil attinentes.

Multò tolerabilior est error eorum, qui putant, valere hanc regulam, cum eadem est ratio vocandi solos masculos in utraque parte testamenti; aut cum major est ratio in eâ dispositione, in qua filii simpliciter sunt vocati. Enimverò si par, aut major ratio fit, verissimum est nomen filiorum ad solos masculos referri; sed de hoc nulla est controversia: & argumentum ducitur potius ab identitate, & majoritate rationis, ut aiant, quàm à verbi ambigui rectâ interpretatione ex mente, sensuque testatoris. Non tamen verum est requiri parem eandemque rationem in utroque casu; eaque deficiente levem, atque inanem esse hanc interpretationem. Nusquam enim in jure nostro veteres tale quidpiam attigerunt. Sola mentio posthumæ in aliquâ parte testamenti sufficit Ulpiano in l. qui filiiab ff. de leg. 1. nihil curat de ratione: nihil requirit præter solam mentionem: factane fuerit in aliâ dispositione, an alio modo, non quærit: sufficit eum de posthumis cogitasse, & filiarum numero posthumas habuisse. Arque id unice requiritur in hoc genere interpretationis l. quæsitum 12. §. Papinianus quoque 45. ff. de instr. l. inst. l. qui militabas 78. §. 1. versic. veteres ff. de hered. inst. l. si quis vinum 9. in princ. vers. hac omnia, & l. 1. ff. de trit. vin. & ol. leg. l. servus urbanis 99. in princ. ff. de leg. 3. Porro hi DD. prolabantur in eum errorem, quem initio referavimus. Nimium non distinguunt repetitionem à verbi ambigui inter-

pretatione. Ad repetendam conditionem vel aliquam qualitatem extrinsecam plerumque requiritur rationis identitas: ad interpretandum verbum ambiguum sola declaratio testatoris ubicumque, & quomodocumque facta sufficit. Verum enimvero non negaverim, quod si in dispositione, in qua testator expressit filios masculos, sit aliqua ratio specialis, qua constet eum adductum fuisse ad excludendas feminas, quæ deficiat in dispositione, in qua simpliciter filios nominavit; in hac dispositione filiorum nomen etiam feminas posse comprehendere. Sed hoc probare tenetur ipsæ filiæ, quæ se comprehensas esse contendunt.

30. Superest, ut consutemus opinionem eorum, qui hanc speciem interpretationis nihili faciunt, & sequuntur contrariam regulam: ubi voluit, dixit, ergo, ubi non dixit, noluit; quam deducunt ex *l. unie. §. 11. vers. fin autem ad deficientis C. de cad. tollend. nam se contrarium volebat, nulla erit difficultas conjunctim eam disponere.*

Respondetur, eam Justiniani constitutionem, quæ est unicum contrariæ sententiæ fundamentum, nihil ad rem nostram pertinere. Non agitur ibi de interpretatione verbi ambigui: sed de voluntate testatoris secundum naturam legati, quod reliquit, interpretandâ. Non quaeritur, quid verba testatoris significant: sunt enim clara; nec ulla in his est ambiguitas: imò testator de onere in collegatarium transferendo *ne verbum quidem*. Solum quaeritur, quid ferat natura legati disjunctim pluribus relictis: & à Justiniano ponitur differentia, quæ intercedit inter legatarios conjunctos, & disjunctos: eaque est, quod uno deficiente pars ejus conjuncto accrescit cum onere: disjuncto verò sine onere. Id provenit ex diversâ naturâ utriusque legatarii. Conjuncto propriè accrescit pars conjuncti deficiens: disjuncto propriè non accrescit, sed sibi non decrescit. In conjunctis, altero deficiente alterius legatum augetur: in disjunctis non minuitur *d. l. un. §. ubi autem 11. vers. fin verò non omnes*. Hæc ideo quia in disjunctis testator ipsâ conceptione verborum solidum singulis as-

signat: licet velit singulos partem virilem habere, si omnes concurrant: concursu scinditur inter eos legatum *§. si eadem 8. inst. tit. de legat. & partes sunt l. planè 34. §. Sed si 10. ff. de leg. 1. l. conjunctim 80. ff. de leg. 3.* Cæterum si alter non concurrat, alter solidum habet ex sua personâ, non ex personâ deficientis: cum enim solidum haberet à testatore, nec alter ab eo partem ullam abstraxerit concurrente, suo jure solidum obtinet legatum nullâ in parte à collegatario diminutum *d. §. ubi autem vers. fin verò*. Contrâ in conjunctis altero deficiente, alter, qui legatum agnoscit, partem deficientis ex ejus personâ capit proprio jure accrescendi: quoniam licet testator videatur singulis solidum dedisse; tamen vi ipsâ conjunctionis tum rei legatæ, tum verborum, singulis dedit. Nam qui dat Titio & Sempronio rem aliquam, cum integram quilibet habere non possit, re ipsâ dat utrique dimidium. Quocirca olim in legato damnationis pars deficiens penes heredem remanebat, si conjunctim legatum fuisset; si disjunctim, solidum legatum legatarius obtinebat. *Ulpian. tit. 24. §. 13. l. planè 34. §. si conjunctim ff. de leg. 1. l. si Titio 7. ff. de leg. 2.* etiam ambo concurrant *Cajus lib. 2. inst. tit. 5. §. 5. Ulp. ibid. §. 12.* Pro diversâ horum legatorum naturâ statuit Justinianus, ut conjuncto pars deficiens accrescat etiam invito, & cum onere adjuncto juxta regulam *text. in l. qui in jus 177. ff. de R. J. & l. 4. ff. de legat. 2. & l. si Titio 61. §. ult. ff. eod.* disjuncto verò volenti duntaxat, & sine onere. Et hoc statuit secundum voluntatem testatoris, qui si contrarium volebat, nulla erit difficultas conjunctim ea disponere. Rectè sanè. Semper enim intelligendum est, tum contrahentes, tum testatores disposuisse secundum naturam actûs, nisi expressim contrarium declaraverint, ut luculenter ostendimus in superioribus.

Præterea etiam si ageret Imperator de interpretatione verbi ambigui, tamen nihil contra nos probaret; quia nullam aliud verbum clarum & indubitatum est, ex cujus

significatione sumi possit ambigui verbi interpretatio, & cognosci voluntas testatoris. Hic autem nullā opus est interpretatione, quia ea satis cognoscitur ex naturā legati, ex naturā actūs. Itaque hæc constitutio Justinian. à nostrā quæstione est alienissima. Non nego tamen audiendas esse feminas, si velint probare, se nomine filiorum comprehendendi: sed ipsis onus probationis incumbit, quia contra eos stat regula, & præsumptio juris.

CAPUT IV.

Ad L. quoniam sororem C. de jur. deliber.

SUMMARY.

- 1 Hereditas non adita non transmittitur. Idem est de bonorum possessione.
- 2 Hereditas ex testamento legis auctoritate nobis acquiritur.
- 3 Item ex multis magis hereditas ab intestato.
- 4 Jus aduocandi hereditatem an transmissio possit & n. 5.
- 6 Explicatur l. 4. in fin. sum l. seq. ff. de bonorum possess. contra tab.
- 7 Bonorum possessio qua ex aequitate pratoris decretatur, non ex jure defuncti competis, sed ex pratoris auctoritate.
- 8 Explicatur l. 3. §. elegantior ff. ad SC. Syllan.
- 9 Explicatur l. qui patri 59. ff. de acquir. hered.
- 10 Bonorum possessio infantis nomine agnita, eo die sancto in infamia, ad heredes transmittitur. Sui heredes transmittunt bona & hereditatem paternam ad heredem quasi proprium ipsorum patrimonium, non quasi patris hereditatem non aditam.
- 11 Bonorum possessionem verò, nisi agnita fueris, non transmittunt.

Hereditas non adita non transmittitur. Justin. in l. un. §. in novissimo C. de caduc. toll. Hereditatem, nisi fuerit adita, transmissi, nec veteres concedebant, nec nos patimur. Idem confirmat in l. quoniam sororem, & in l. si infanti §. fin. verò C. de jure deliber. Idem iradium de bonorum possessione in l. emancipata 1. C. qui admitti. Aled ut etiam si per alium heredis nomine fuerit agnita, & heres moriatur, antequam etiam hæberet agnitionem, eam non transmittat. Quod luculenter explicatur ab Ul-

piano in l. 3. §. acquirere ff. de bon. possess. In investigandā certissimæ hujus regulæ ratione discerniuntur interpretes nostri. Sex numero collegit & refutavit doctissimus Gomez. Dicam & ego, quod sentio, Rem altius puto esse repetendam. Lex XII. Tab. amplissimam disponendi de rebus suis facultatem omnibus tribuit. Uti quisque legaverit rei suæ, ita jus esto. l. verbis legis 120. ff. de V. S. Si hæres à testatore institutus hæreditatem adeat, statim acquirit hæreditatem, & omne jus defuncti. l. hæres quand. que 54. ff. de acquir. vel om. hered. atque id legis auctoritate, quæ testamentarias hæreditates confirmat. l. lega obvenire 130. ff. de V. S. Itaque lege obvenit hæreditas hæredi instituto, d. l. lega obvenire 130. non autem ejus hæredi, qui à testatore vocatus non est: adeoque ejus vocacionem, & institutionem Lex non confirmat: neque potest confirmare, deficiente testatoris dispositione. Cum autem Lex invito non deferat hæreditatem, præterquam hæredibus necessariis: consequens est, hærede non adjuente destitui testamentum & irritum fieri. l. 1. ff. de inst. rupt. princ. tit. inst. de hered. qua ab int. quoniam hæredis institutio caput est, & fundamentum totius testamenti. §. ante hæredis 34. inst. tit. de legat. & vites capit ab institutione. l. quod per manus 10. in fin. ff. de jur. codicill. nec potest ullum testamentum valere, quod hæredem non habet. l. penult. vers. nec potest. ff. de his, qua in testam. del. Destituito, atque irritato facto testamento nemo quidquam juris habere potest ex eo: desertur enim hæreditas ab intestato. l. si quis filium 34. prop. fin. C. de inst. test. Ibi: testamento remoto ab intestato eum vocari l. scripto 7. in princ. ff. si tab. test. null. ext. l. quamdam 39. ff. de acquir. hered. & omne jus habet hæres ab intestato, cui Lex ipsa defert hæreditatem. §. 1. & seq. inst. de hered. qua ab int. Hæres igitur ejus, quem testator instituit, nullum jus habere potest. Non ex testamento, quod irritum est, & non subsistit: non ex voluntate testatoris, qui eum neque vocavit, neque instituit: non ex legis auctoritate, quæ solum fovet, & tueretur inf-

(C) ij

titutos à testatore, cujus dispositionem confirmat: non ex jure hæredis instituti, qui habet quidem facultatem adeundi; sed si nolit, aut non possit adire, non potest alium hæredem facere, transmittendo in eum hæreditatem non aditam, in quam nullum jus habet.

- 3 Eadem ratio, imò multò major, est in hereditate intestatâ, quæ legitima appellatur, quia à solâ lege defertur, & jure legitimo nobis obvenit l. 3. §. de illo ff. pro soc. Lex autem eamdem defert quibusdam certis personis, hoc est, proximis in suo cuique ordine; nec personas à lege vocatas prætergredi potest l. 2. §. legitima ff. de suis & legit. hered. Ibi: legitima hereditas tantum proximo defertur. Si defertur tantum proximo: non defertur ejus heredi: non potest igitur eam acquirere l. delata ff. de V. S. Certissimo argumento est, quòd proximo, qui vocatus erat à lege, non adeunte, alteri proximiori, qui deinceps eum gradu sequebatur, hereditas vacans minimè deferrebatur. Nam ne inrer proximos quidem, quamvis à lege vocatos, erat successio §. placebas instit. tit. de legit. agnat. success. l. 1. §. sciendum & l. 2. in princ. ff. de suis & legit. hered. Si proximo, cui delata fuerat hereditas, non adeunte, successio expirabat, & sequenti non deferrebatur, licet esset ex ordine, ac numero eorum, qui à lege vocabantur: multò minùs deferri poterat ad proximi non adeuntis heredem, qui non est numero vocatorum à lege.

- 4 Hoc probè stabilito & fixo, excutienda sunt ea, quæ contrâ opponuntur. Primum autem illud putant insolubile argumentum. Quamvis transmitti non possit ipsa hereditas, quia non est in bonis nostris l. pretiarum ff. ad leg. Falcid. tamen transmitti potest jus adeundi, quod habet ad hereditatem vocatus, ex quo ei delata fuit hereditas l. 3. C. de inst. & subst. quod non nisi triginta annis præferibitur l. licet. C. de jure delib. adedque eo mortuo jus hoc adeundi transire debet in heredem, in quem transeunt omnia jura defuncti. l. heres in omne 37. ff. de acquir. vel omit. hered. l. nihil aliud. ff. 24. de V. S.

In promptu est ex dictis responsio. Jus adeundi non habet nisi ille, cui delata est hereditas: hic enim solus eam potest acquirere l. delata 151. ff. de V. S. l. is qui heres 13. in princ. l. nec is 17. in fin. junctâ l. seq. l. si is ad quem 22. ff. de acq. vel om. hered. Atqui heredis heredi non defertur hereditas, neque ex testamento, quia non est institutus: neque ab intestato, quia non vocatur à lege, cum non sit proximus, ergo non potest habere jus adeundi.

Secundo loco contrarium videntur respondisse Paulus, & Julianus in l. 4. in fin. cum l. seq. ff. de bon. poss. contra tab. Species legum hæc est, Pater reliquit filium jam natum, & uxorem prægnantem: filium instituit, posthumum præterito. Notat Paulus, quod filius institutus potest agnoscere bonorum possessionem contra tabulas, etiam antequam nascatur posthumus, ut si decedat, antequam nascatur posthumus, beneficium bonorum possessionis ad heredem transmittat. Subdit Julianus in l. seq. Sed etsi decesserint, antequam peterent bonorum possessionem, non est iniquum, prætorem decernere, eorum heredibus saluum fore eodem bonorum possessionis secundum tabulas, vel contra tabulas.

Resp. his ipsis legibus perspicuè demonstrari bonorum possessionem non transmitti. In l. 4. Paulus filium jam natum admittit ad bonorum possessionem contra tabulas, quia iniquum esset, eum morientem ante natum posthumum non transmittere beneficium bonorum possessionis ad heredem. Ergo si non eam agnosceret, non transmitteret. In l. seq. heredibus datur bonorum possessio, etiam si ille ante mortem eam non agnoverit: non tamen ei competit ex vi transmissionis, sed ex decreto Prætoris. Si defunctus in heredem transmisisset bonorum possessionem, heres posset eam agnoscere, nec opus esset decreto Prætoris. Edictalis enim bonorum possessio, quæ ex edicto defertur, & agnosci, & repudiari potest l. 1. §. unus enim quisque ff. de success. edict. decretalis non item, quia non defertur edicto, sed à Prætoris pro re natâ, & urgente æquitate decernitur, atque aded sibi

mul & decernitur, & defertur, & acquiritur: acquisita autem amplius repudiari non potest l. 1. §. *decretalis ff. eod.* in hac igitur, quia cessant editi verba, sed naturalis ratio, & aequitas urget, decretum Prætoris est necessarium l. *in ambiguis* 83. §. *ult. ff. de reg. jur. cujusmodi sunt exempla in l. si duobus* 14. §. *ult. ff. de bon. poss. contr. tab. l. venire præterito* 84. §. *de acquir. vel om. hered. l. decessit* 8. *in prin. ff. de Carb. edit.* l. 1. §. *si ea qua* 14. §. *de venir. in poss.* *mit.* Ad rem igitur. Cum defunctus legitimo impedimento remoratus fuerit à petendâ bonorum possessione, quia scire non poterat, utra bonorum possessio foret competitura: nam posthumonascente danda erat ei contra tabulas; eo non nascente secundum tabulas: iniquum est, eum non transmittere beneficium bonorum possessionis ad heredem d. l. 4. verum quia, si neutram agnovit, nullo modo potest eam non agnitam transmittere: idcirco urgente æquitate Prætor decreto suo debet heredi ejus subvenire, atque ipsi bonorum possessionem decernere. Habet igitur heres bonorum possessionem non à defuncto ope transmissionis: sed à decreto Prætoris, sine quo nullum haberet jus, sicut nullum habet ante decretum: per decretum enim ei simul & defertur, & acquiritur bonorum possessio. l. *venir. præterito* 84. §. *de acquir. vel om. hered. l. scriptus* 12. §. *de Carbon. edit.* in quibus pariter eadem de causâ heredibus à Prætoris succurritur.

8 Tertiò opponi potest l. 3. §. *elegantior. & l. 4. ff. de S. C. Syllan.* Testator fuit occisus: heres scriptus in testamento hereditatem non adivit, cæque non aditâ mortuus est: transit hereditas ad ejus heredes, eisque dantur actiones utiles.

Resp. non transmitti hereditatem à defuncto non aditam ad ejus heredes, argumento est, quòd si transmitteretur ad heredes hereditas testatoris occisi, haberent actiones directas, cujusmodi eas habebat occisus l. *heres in omne ff. de acquir. vel om. hered.* non autem utiles. Igitur ita se res habet. Senatus. Syllanianum veruit aperiri testamentum testatoris, & qui aperuerint,

etiam Prætoris edicto puniuntur l. 3. §. *quod ad causam* 18. *eum seqq. ff. de S. C. Syllan.* Ante apertas testamenti tabulas non poterat heres adire hereditatem, sed interim quaestio de servis habenda erat d. l. 3. §. *quod ad causam* 18. & §. *non tantum* 25. §. *ad S. C. Syllan.* Iniquum igitur visum est, tum ipsum heredem, tum ejus heredes privari emolumento hereditatis sine ullâ ipsorum culpâ: sed solùm ex eâ re, quòd legi paruerunt. Nam si alia quæcumque causa remoretur heredem ab adeundâ hereditate præter metum Senatusconsulti, ejus beneficio non gaudet d. l. 3. *in fin. & l. 4. ff. de S. C. Syllan.* Succurrendum igitur heredi fuerat aliquo modo, si ante apertas tabulas decessisset. Neque enim heres poterat hereditatem non aditam transmittere: neque hoc contra certissimam juris regulam voluit Senatus decernere. Decrevit igitur in heredes defuncti transire actiones utiles, ad reparandum damnum, quod ipsis à Senatuscon. fuisset obventurum d. l. 3. & 4. Si in heredes transirent directæ actiones, ipsa hereditas esset transmissa, ex quâ dantur directæ actiones. Transcunt igitur actiones utiles, quæ sunt quidem similes actionibus directis, eisque deficientibus dantur ad eorum similitudinem, idemque persequuntur l. 3. C. *si aliena res pign. l. naturalis* 5. §. 4. *vers. sed tuius ff. de præscr. verb. l. 3. C. de don. que sub modo* l. 1. C. *de pact. conven. tam super dos.* His animadversis apparet, hæc lege demonstrari, hereditatem non aditam transmitti non posse.

Sed rursus opponi potest perdifficilis text. 9 in l. *qui parvi* 59. §. *de acquir. vel om. hered.* Species legis est. Pater habebat duos filios alterum puberem, alterum impuberem: utrumque heredem instituit: & impuberi substituit pupillariter fratrem puberem. Hic mortuus est ante pupillum instituto herede Titio. Postquàm Titius adiit hereditatem, moritur pupillus in ætate pupillaris. Evenit igitur casus pupillaris substitutionis: verum quia frater substitutus non est amplius in rerum naturâ, non potest ad eum hereditas pervenire. Nihilominus Titio defertur, imo Titio necessario acquiritur. Atqui frater pubes, qui eum he-

(C) ii

redem instituit, non potuit adire fratris impuberis viventis hereditatem; quia viventis hereditas adiri non potest *l. si quis mihi bona* 25. §. *an nominatim l. neminem* 27. *l. heres* 32. *in princ. ff. de acquir. vel amit. hered.* ergo transmisit in Titium suum heredem pupilli hereditatem, quam ante mortem nec adivit, nec adire potuit.

Resp. quod Titio obvenit quidem hereditas pupilli ultimò mortis, non jure transmissionis, sed jure accrescendi. Non jure transmissionis, quia hereditas pupilli fratri præmortuo numquam fuit delata. Nulla enim est viventis hereditas, nec est in rerum natura, *l. 1. ff. de act. vel hered. vend.* adeoque transmitti non potest, quemadmodum nec vendi, *d. l. 1. & l. non potuit* 8. §. 2. *primo gradu ff. de bon. poss. contra tab. l. sed si plures* 10. *in princ. ff. de vulgur. & pupill. l. quidam vers. ego autem. usq. ad §. 1. ff. de jur. codicil.* Obtinet igitur hereditatem jure accrescendi *d. l. qui patri. in fin. ibi: & accrescendi jure acquiri etiamque patris heredi.* Quid ita? Nempe sicut filii à patre instituti sunt necessarij heredes patri, ita, etsi pupillariter sibi substituantur; aliter alterius est heres necessarius; unicum enim est testamentum, & quod pro se facit pater heredem instituendo, & quod pro filiis, pupillariter substituendo *l. 1. §. prius autem ff. de vulg. & pupill. & nostra l. qui patri in princ.* Itaque filius pater qui fuit patri heres, necessarius etiam debet habere hereditatem fratris impuberis, cui pupillariter fuit substitutus, nec potest eam repudiare *l. si plures* 5. *filio. cum seq. ff. de vulg.* Atque hæc necessitas etiam ejus heredi à jure imponitur *d. l. qui patri. ibi: nam is, qui heres extiterit, pupillo quoque heres necessario erit.* Etenim sicut defunctus erat obligatus ad suscipiendam pupilli fratris hereditatem, quandocumque in pupillari ætate decessisset; ita obligatus est ejus heres; sicut vivente fratre pupilli morientis hereditas necessario jangi debebat paternæ hereditati, ita eidem conjugi nunc debet; adeoque ad Titium pervenire, qui paternam hereditatem possidet, quæ ad se trahit hereditatem pupilli jure accrescendi.

Titius enim non solum est hæres puberis prædæ defuncti; sed etiam patris ejus. *l. si quis filium* 7. *in fine ff. de acquir. hered.* non potest igitur præimmittere hereditatem *d. l. qui patri in princ. l. quidam elogio* 10. *C. de jure delib.* Fortè hæc Necatii definitio singularis est, & memoriæ mandanda.

Postremò contrarium videtur rescriptum 10 Imperatorum in *l. infantis* 3. *C. qui admittit. Infantis nomine agnitum bonorum possessionem, & antequam loqueretur, dicti fuisse relle. competere nulla ambigatio est.* Bonorum possessio per alium nobis acquiri non potest, nisi ratam habuimus ejus agnitionem *l. 1. §. acquireret* 8. *de bon. poss. l. si quis alicui* 48. *ff. de acquir. vel amit. hered.* Infans autem ratam habere non potest, quod nomine ejus gestum est, cum nullum habeat intellectum *§. sed quod diximus* 10. *infra. tit. de inue. pupul. & furioso comparatur l. 1. §. furiosus ff. de acquir. vel amit. poss.*

Resp. quod licet in multis juris articulis infans furioso comparatur; tamen quoad acquirendam bonorum possessionem non est similis furioso *l. 1. §. sed si infans* 13. *ad SC. Terryll.* Multa enim singulariter favore infantis sunt constituta; præsertim quoad acquirendam hereditatem vel possessionem præcipue in *l. si infans C. de jur. delib.* in quâ patri datur facultas non solum petendi bonorum possessionem pro filio infante, sed etiam adeundi hereditatem: quod abhorret à regulis juris *l. potuit* 5. *C. eod.* imò, etsi adire neglexerit, & infans decesserit, potest jure patrio bona infanti devoluta quasi jam infanti quæsitâ occupare. *d. l. 1. §. si infans in princ. & in §. 1. C. eod.* Inter hæc infanti singulariter indultum, ut bonorum possessionem suo nomine agnitam moriens ad heredem transmittat *d. l. 1. §. C. qui admittit.* Animadvertendum tamen est, quod non transmittit bonorum possessionem non agnitam; sed agnitam ab alio ejus nomine. Hoc enim singulariter est in infante, ut teneat agnitio, etiam si eam ratam non habuerit, nec habere poterit; & nihilominus bona defuncti acquirat *l. si infans* 7. *1. C. de jure delib.* eaque transmittat ad hæredes, quasi

sibi quæsitæ, non quasi delata d. §. 1. Ceterum si non fuisset agnita bonorum possessio, eam ad hæredes non transmitteret. d. l. si infanti §. parente. Itaque quoad transmissionem nullum privilegium habere videretur. Illud etiam silentio minimè prætermittendum, quod licet Justinianus concesserit hæredibus jus deliberandi intra annum, eisque intra hoc tempus decedentibus jus suum ad hæredes transmittere: tamen illi intra tempus deliberandi decedentes non transmittunt hereditatem, quam transmittere non possunt, cum eam non adiverint. Transmittunt igitur solummodo jus deliberandi, quod à lege sunt consecuti t. cum in antiquioribus C. de jur. delib. Ibi: Prædictum arbitrium in successorem suam transmittat. Non transmittitur hereditas, sed arbitrium, videlicet, jus & facultas adeundi, vel repudiandi hereditatem. Non acquiritur igitur hereditatem, nisi adiverint: & quidem intra reliquum tempus ejus anni, qui datus est ad deliberandum, quo elapso, sicut non potuisset adire defunctus, ita nec ejus hæredes, in quos transit solummodo arbitrium, quod defunctus habebat d. l. in fine.

11 Doctores nostri aunt suos hæredes potentia sinitatis ad hæredes transmittere patris hereditatem. Quod meo judicio falsissimum est Transferunt enim ad hæredem bona, & hereditatem non tamquam acquirendam & adeundam, sed tamquam sibi jam acquisitam: non transeunt ea bona in hæredem tamquam patrimonium & hereditas patris: sed tamquam patrimonium filii, ejusdem hereditas. l. qui duos 29. in princ. vers. in ea tamen ff. de reb. dub. Jungitur enim hereditas patris cum hereditate filii, & incipit esse una hereditas: adeoque à patre substitutus filio non potest separare hereditates, ut filii habeat, patris non habeat l. sed si plures. 10. §. filio ff. de vulg. Hereditas enim pro parte repudiari non potest l. 1. & 2. ff. de acquir. vel im. hered. Quamobrem si filiusfam. hæredem instituerit de bonis castrensibus, & ignorans, se patri hæredem extitisse, decesserit: hæres institutus non solum bona castrensia obtinebit, sed etiam pater-

na, ne pro eâ parte decedat intestatus l. hereditate 19. §. filius ff. de castrens. pecul. l. idem 13. in fine cum l. seq. ff. de testam. mil. Ratio est expedita. Suus hæres statim à morte patris sine additione, sine immixtione sit hæres etiam ignorans, & invitus §. sui autem 2. inst. tit. de hered. qual. & differ. Quod circa extraneos rogatus hereditatem restituere, autem cogitur adire, & deinceps restituere: non enim acquirit hereditatem, nisi eam adiverit: nec potest restituere, nisi prius eam acquisiverit l. quia poterat 4. ff. de SC. Trebell. at verò suus statim restituere cogitur, quia statim ipso jure, sine ullo facto hereditatem acquisivit l. ita tamen 27. §. si pater ff. eod. Itaque successoribus filii defuncti hereditas ipsius filii, in qua continentur etiam bona patris ab ipso jam acquisita. Perspicue J C. in l. qui duos §. ult. ff. de reb. dub. Si Lucius Titius cum filio pubere, quem solum in testamento scriptum habebat hæredem, perierit, intelligitur supervivisse filius patri, & ex testamento hæres fuisse: & filii hereditas successoribus ejus defuncti. Nihil clarius. Filio acquiritur hereditas patris, quia aliquo saltem momento patri supervivisse intelligitur: successoribus filii defuncti hereditas ipsius filii, cui insunt & bona paterna, filio jam acquisita. Igitur bona paterna obtinent filii successores non jure transmissionis, sed tamquam bona hereditaria filii, cui succedunt. Confirmatur id l. Lucius Titius 9. ff. de jure fisci. Ibi: ita omnis hereditas ad matrem posthumi devoluta est. Nam posthumus nascendo tuncipit testamentum, in quo præteritus erat l. 1. & 3. ff. de injust. rupt. & licet brevi vivat, tamen rupto testamento sit hæres patris ab intestato: ejusque hereditas, cum moritur, ab intestato pariter ad matrem devolvitur. Non transmittitur à filio, sed devolvitur ad matrem, quæ acquirit hereditatem filii, non præmortui patris, cui ab intestato succedere non potest: scilicet uxor marito suo §. suis autem 3. inst. tit. de bonor. possesf.

In eodem errore versantur, qui putant suum heredem potentia sinitatis etiam bonorum possessionem transmittere contra legem

expressam: est autem ea l. 1. §. *ibidem* 8. ff. *de collat. bon.* ubi suus hæres non transmittit bonorum possessionem nisi eam, antequam moreretur, agnoverit. Habent quidem filii successores jus petendæ possessionis, sed in hæreditate filii, cui succedunt, non in hæreditate patris, cui non succedunt, & persequi possunt patrimonium filii, non patris, in quo nullum jus habent, nisi quatenus factum est filii patrimonium.

CAPUT V.

Ad L. si post diem 5. ff. quando dies leg. ced.

SUMMARIUM.

- 1 Legatum etiam non agnitus transmittitur ad hæredes legatarii, si decesserit, postquam cessit dies legati.
- 2 In legato purè & in diem relicto dies cedit à morte testatoris.
- 3 Etiam si hæreditas adita non fuerit.
- 4 Non solum, si hæres decessit, dum de hæreditate adeundâ deliberat, sed etiam si non passus interviam adire, & n. 31.
- 5 Legati sub conditione relicti dies non cedit, nisi conditio impleatur.
- 6 Conditiones alia ex testamento, alia extrinsecus veniunt.
- 7 Conditiones, quæ tacite insunt, non impediunt transmissionem, etsi exprimantur.
- 8 Conditiæ, quæ tacite insunt, si exprimantur, mutat rei effectum, quoties expressa non eandem vim habet, quàm tacita.
- 9 In omni legato inest conditio, si legatarius volet. Quid juris si ea exprimatur & n. 10.
- 10 Legatarius moriens post testamentum legatum transmittit, etiam si id sibi relictum ignoret.
- 11 Quorundam legatorum dies cedit ab aditâ hæreditate, ut sunt legata servitutis & alterius rei, quæ personæ coheret.
- 12 Et legatum libertatis & quodcumque illi conjunctum sit.
- 13 In legato conditionalibus cedit dies existente conditione.
- 14 Non ita est in conditione certè existens vivo legatario.
- 15 Ejus tamen una species est, quæ suspendit dies cessantem, & impedit transmissionem.

IN legato & fideicommissis contraria regula statuenda est. Quæ de legato dicemus, etiam de singularibus fideicommissis

dicta intelligantur, cum omnino sint illis exæquata l. 1. ff. *de legat. 1.* Legatum igitur etiam non agnitus transit ad hæredes legatarii, dum is post diem legati cederent decessit l. si post diem 5. in princ. ff. *qu. dies leg. ced. l. 4. in princ. vers. sed etsi decesserit ff. de alim. vel cib. leg.* Quid ita? Quia cum dies legati cedit, nascitur obligatio legati, & incipit deberi legatario l. *cedere diem in princ. 213. ff. de V. S.* Hæc autem obligatio transeat ad hæredes necesse est. l. *hæres in omne 37. ff. de acquir. vel omit. hæred. l. ex contrahentibus 49. ff. de oblig. & ali.* Igitur ut intelligamus, quandonam legatum transmittitur, scire oportet, quandonam dies legati cedat. Hoc autem cum distinctione definendum est. Legata aut purè, aut in diem, aut sub conditione relinquuntur. Legatorum, quæ purè, aut in diem certum relinquuntur, par est ratio quoad cessionem diei l. *post diem 5. §. 1. & 2. ff. qu. di. leg. ced.* Item, & legati sub conditione, & in diem incertum idem jus est, quia dies incertum incertam in testamentis conditionem facit l. *dies incertus 75. ff. de cond. & dem.* Itaque in duo genera sunt distribuenda legata, pura & conditionalia. Illud tamen animadvertendum, quod etiam dies incertus pro certo habetur in transmissione, dum certò sit exiturus vivo legatario, licet ignoretur, quando sit exiturus. Veluti si Titio legata sint centum, cum morietur. Ignoratur quidem, quando sit moriturus Titius: sed certum est, cum moriturus, cum vivit, vivi enim moritur, non mortui l. *qui duos §. 1. ff. de man. testam.* Quapropter Titius moriens transmittit legatum ad hæredem l. *hæres meus 79. in princ. ff. de cond. & dem. l. 4. §. ult. ff. quando di. leg. ced.* Contrà si dies aded sit incertus, ut non solum ignoretur, quando sit exiturus, sed etiam, an sit exiturus vivo legatario, conditionem facit, & impedit transmissionem. Veluti si Titio legatum sit, cum hæres morietur. d. l. 4. in princ. d. l. *hæres meus 78. §. 1.* Atque hoc multò magis obtinet, si legetur, cum Titius consul factus fuerit: cum ad pubertatem pervenerit: cum Romam iverit l. *si cui le-*

getur

getur 49. §. hoc autem ff. de leg. 1. l. si ita scriptum 45. §. nlr. ff. de leg. 2. l. cum vir. 25. l. Publius 16. ff. de cond. & demonstr. l. si ita scriptum 16. ff. de manum. test. l. servus liber 19. ff. de statutib.

2 His præmonitis, ac probè stabilitis illud statuendum, in legatis puris diem cedere vel à morte testatoris, vel ab aditâ hereditate. Regula certissima est, quòd dies cedit à morte testatoris. Traditur hæc à Paulo in l. 5. §. 1. ff. qu. di. leg. ced. si purum legatum est, ex die mortis dies ejus cedit. Si verò post diem sine legata relicta, simili modo atque in puris dies cedit. Tradita à Justiniano in l. un. §. in novissimo C. de caduc. toll. lbi: & dies legatorum, & fideicommissorum mortis defuncti cedere, & in §. cum igitur. Legatorum, vel fideicommissorum purè, vel in diem relictorum diem à morte testatoris cedere. Sustulit in eâ lege Justinianus legem Papiam, quâ cautum erat, ut legatorum ante apertas testamenti tabulas dies non cederet, & caduca fierent: de quibus Justin. in d. l. & Ulp. in fragm. tit. de Cad.

3 Hoc autem adèd verum est, ut dies legatorum cedat, etiam si non fuerit adita hereditas: quia aditio hereditatis moram facit petitioni legati, non diei cessione, ut ait Ulpianus in l. hereditatis aditio 7. in princ. ff. qu. di. leg. ced. Elegantissimum hujus rei proponit exemplum Papinianus in l. miles 75. §. 1. ff. de leg. 2. Est autem hujusmodi. Sejus plures heredes instituerat, finge tres, eosque invicem substituit. Titio uni ex heredibus institutis præceptiones quasdam reliquit. Is, dum deliberat de adeundâ hereditate, moritur hereditate nondum aditâ Queritur, quid juris sit de legatis per præceptionem relictis, Titio mortuo ante aditam hereditatem, sed post testatorem: hoc est, post diem legati cedentem. Et sanè pars hereditatis non transmittitur ad ejus heredes, quia ab eo adita non fuit: sed pertinet ad coheredes jure substitutionis, si substituti sunt: sin minus, jure accrescendi. Legata autem transmittit ad suos heredes: quia post diem legati cedentem vitâ functus est, etiam si non adive-

rit hereditatem. Transmittit tamen non integra, sed deductâ parte pro ratè portionis hereditatis, ex quâ fuit institutus. Hanc enim partem habiturus fuisset jure hereditario, si heres fuisset, non jure legati: quamobrem non potest eam ad heredes transmitti, sed debetur coheredibus, quibus obvenit portio hereditatis Titio relicta, vel jure substitutionis, vel jure accrescendi, vel jure quicquam interest, an jure accrescendi, vel substitutionis perveniat ad coheredes portio hereditaria Titii: nam coheredes substituti sunt in portione hereditatis, non in legatis: adedque partem illam legati, quam jure hereditario Titius fuisset habiturus, ipsi quoque eodem jure obtinent, non autem jure legati l. Sextia 32. ff. de leg. 2. Illud multum interest, utrum Titius repudiaverit, an deliberans non adiverit morte præventus. Hoc enim casu non transmittit integra legata, ut dixi: primo autem casu integra transmittit l. qui filius 17. in fine cum leg. seq. ff. de legat. 1. l. cum responsu 12. C. de legat. Ratio differentie est in promptu. Qui repudiavit hereditatem, præoptat legatum hereditati: mavult habere integrum legatum omisâ hereditatis portione, quàm portionem hereditatis cum legato diminuto à portione hereditariâ. Qui moritur, cum adhuc deliberaret, neque legatum hereditati, neque hereditatem legato præoptavit. Quapropter deficiente ejus voluntate res est æstimanda juxta regulas juris; secundum quas jus hereditarium tamquam potentius, & universale absorbet jus legati, eandemque rem non potest quisquam habere jure hereditario, & jure legati l. non ut ex pluribus 159. ff. de R. J. l. & an eadem 14. §. 2. in fin. ff. de except. rei judic. l. 3. §. ex plurimis ff. de acquir. vel am. posses. prævalet autem titulus hereditarius, qui prior est, & porior, & legatum proprius parte non consistit l. cum qui 18. §. nlr. l. heredi 15. ff. de his, qua ut indizn. Atque hæc locum habent non solum in suis heredibus, sed in omnibus etiam extranei. l. quæsum 91. §. duobus ff. de legat. 1.

4 Non solum autem dies legati cedit ante aditam hereditatem, si heres non adeat, ut de ea adeunda deliberet: sed, quod magis est, si eam interim adire non possit. Tria exempla proponuntur in *l. heredis aditio* 7. ff. *qu. di. leg. ced.* Primum in §. *proinde* Institutus fuerat heres sub conditione, & ab eo legatum Titio relictum pendente conditione non potest adire, imò debet etiam scite conditionem impletam fuisse, ut aliter possit *l. multum interest* 21. ff. *de cond. & dem.* Nihilominus si legatarius moriatur pendente adhuc conditione, transmittitur legatum, quia dies legati cessit *d. §. proinde*.

5 Sed videtur hoc contra notissimam juris regulam, quod pendente conditione dies non cedit *l. cedere diem* 213. ff. *de V. S.* & si legatum sub conditione relictum fuerit, non ante cedit dies legati, quam conditio exstat *l. §. sed si sub conditione* ff. *qu. di. leg. ced.* Legata autem videntur suspendi eadem conditione, quâ suspenditur institutio, & aditio hereditatis, quoniam hereditate non aditâ sit irritum testamentum *l. 1. in fin. ff. de injust. rupt. princ. sit. instit. de hered. que ab intest.* & nihil valet eorum, quæ in testamento relicta sunt *l. eam quam vers. tunc enim C. de fideic.* Pendet igitur legatum ab aditione: cui consequens est, conditionem, quâ suspenditur aditio, inesse legato, adeoque eâ nondum impletâ legatum deberi non posse *l. legata* 41. *l. Mevius* 55. ff. *de cond. & dem.*

6 Resp. quod aliz sunt conditiones, quæ veniunt ex testamento: aliz conditiones extrinsecus venientes, ut docet Papinianus in *l. condiciones* 99. ff. *de cond. & demonstr.* Conditiones venientes ex testamento sunt, quas ipse testator adjicit in suo testamento vel expresse, vel tacite. Et hæ faciunt legatum conditionale: suspendunt diei cessionem: impediunt transmissionem. *d. l. §. §. sed si sub conditione.* Conditiones extrinsecus venientes sunt, quæ tacite insunt vel ex natura actus, vel ex vi legis; nec proveniunt à voluntate testatoris, quâ seclusâ nihilominus insunt. Et hæ non faciunt lega-

tum conditionale *d. l. condiciones* 99. adeoque non obstant, quominus & dies legati cedat, & in heredes transmittatur. Hujusmodi sunt conditiones, de quibus in laudatâ *l. hereditatis* 7. Hujusmodi etiam est conditio, quæ inest legato parvis nascituri, vel fructuum annorum sequentium, quæ legata debentur sub conditione, si partus, & fructus nascentur *l. 1. in fin. ff. de cond. & dem.* Hæc tamen conditio transmissionem non impedit, quia venit extrinsecus, & tacite inest *l. cum illud* 25. in ff. *qu. di. leg. ced.* Quid autem dicemus, si hæ conditiones nominatim expresse fuerint à testatore, veluti: si heres hereditatem adierit, lego Titio centum. Idem prorsus est jus: nam supervacuum est, exprimere, quod tacite inest *l. si Titio* 22. §. *quædam* ff. *cod. l. 3. ff. de leg. 1. l. aliquando* 107. ff. *de cond. & demonstr. l. in conditionibus* 19. ff. *cod. l. Cornelius* 69. ff. *de hered. instit.*

Verumtamen sæpenumero mutatur rei effectus: quamquam id expresse testator, quod etiam non fecisset, inest tamen *l. servo* 47. in fin. ff. *de cond. & demonstr.* Id autem evenit, quoties conditio expressa non eadem prorsus vim habet, quam tacita, sed ab eâ quoquomodo diversam. Ecce tibi, testator ita legat: illi, si volet, Stichum do. Conditionale est legatum, & non aliter ad heredem transit, quam si legatarius voluerit: quamvis alias quod sine adjunctione, si volet, legatum sit, ad heredem legatarii transmittitur. Aliud est enim juris, si quid tacite continetur: aliud si verbis exprimitur: sunt verba Caji in *l. si ita legatum* 65. §. 1. ff. *de legat. 1.* quibus videtur nobis tradere regulam superiori contrariam. Atque id confirmare videtur Modestinus, qui non dissimilem regulam tradit in *l. nonnumquam* 52. ff. *de cond. & dem.* Ibi: *inde dictum est: expressa nocent, non expressa non nocent.* Sed non ita est. Utrobique quod exprimitur, aliud quidpiam continet diversum ab eo, quod tacite inest. In omni legato tacite inest conditio: si legatarius volet. Neque enim legatum acquiritur invito: sed agnosci debet à legatario, ut ab eo acquiratur, ut antea dictum est. Si legatarius

moritur, antequam legatum agnoscat, ipsum transmittit ad heredes: ita tamen, ut nec ipsi legatum acquirant, nisi illud agnoverint, & ad se pertinere voluerint. Quibus efficitur, voluntatem, quæ tacite inest; scilicet, quæ ad lege requiritur, comprehendere omnes, quibus legatum deferetur, non autem solam personam ejus, cui legatum fuit à testatore relictum. Contrà autem cum testator conditionem voluntatis exprimit: Titio *si volet Stichum* do: exigit, ac requirit voluntatem Titii, & conditio personæ injuncta videtur *l. si ita expressum 69. in fin. ff. de cond. & dem.* Deficiente igitur voluntate Titii, deficit conditio legati, & Titio moriente, antequam voluerit, legatum intercidit *l. intercidit 59. ff. eod.* adeoque non potest ad heredem legatarii pertinere *d. l. si ita expressum 69.* Idem dicendum de eo, quod tradit Cajus in *d. l. nonnumquam ff. eod.* Titio decem do, lego, si Mævius capitolium ascenderit. Et Pomponius in *l. si quis Sempromium 68. ff. de hered. instit.* Aliud exprimit hæc conditio, aliud illa altera, si Mævius voluerit. Ad eam complendam sufficit voluntas Mævii: ad hanc requiritur factum ascendendi. Si Mævius voluerit deberi legatum, ea statim impletur, hæc non impletur, nisi Mævius in capitolium ascenderit: etiam si centies, ac millies declaraverit voluntatem suam. Illa meram, ac simplicem voluntatem continet: hæc factum ascendendi. Expressa igitur nocet, non expressa non nocet. Idem in exheredatione in *d. l. si quis Sempromium in fin.* quia filius parè debet exheredari *l. 3. §. pater ff. de lib. & pos. & certo animi iudicio l. sed sub conditione 18. ff. de bon. poss. contr.*

1014b. Contrà aliquando expressa prodest, non expressa non prodest. Ecce iterum: testator instituit incapacem, vel ei legatum reliquit; pro non scripto habetur, quia tacite inest ex vi legis conditio: si capax erit. *l. 3. §. de his, quæ pro non script. hab.* Verùm si testator hanc conditionem expresserit: cum capere possuerit: valet institutio, valet legatum *l. in tempus 62. ff. de hered. instit.* Quæ causa est, cur hoc tam variè eadem scilicet Conditio, quæ tacite inest, ex vi legis comprehendit tria tempora, facti testamenti, mortis, &

aditæ hæreditatis *l. si alienum 49. §. 1. ff. eod. §. in extraneis inst. tit. de hered. qual. & differ.* his enim omnibus temporibus capacem esse hæredem lex exigit. Contrà conditio expressa spectat solummodò tempus existentis conditionis, & quandocumque capax fuerit, existente tùm conditione, ipsi hæreditas, legatumve deferetur, atque id ad hæredes transmittit: cedit enim legati dies existente conditione *l. 5. §. sed si sub conditione ff. qu. di. leg. ced.* Quod si numquam capax factus fuerit, ejus morte deficit conditio, & legatum intercidit *l. hujusmodi 13. ff. eod. l. intercidit 59. ff. de cond. & dem.*

Redeo ad *l. hæredis aditio 7. ff. qu. di. le- 11 gat. ced.* Duo alia ibi proponuntur exempla. Institui hæredem eum, qui in utero est. Hæc institutio tacitam habet conditionem, si hæres institutus nascetur *l. 1. in fin. ff. de cond. & dem. l. cum illud 25. §. 1. vers. vel si legat. ff. qu. di. leg. ced.* Hæc tamen conditio legatario non nocet, quin statim à morte testatoris dies legati cedat *d. l. 7. §. sed etsi.* Alterum exemplum proponitur in *d. l. 7. §. inde dicimus.* Testator hæredem instituit, eique substituit Titium, & à Titio substituto legatum reliquit. Omnis substitutio conditionalis est; aut sub conditione, si hæres non erit: aut sub conditione: si hæres erit, & in pupillari decesserit. Atque hæ conditiones non tacite insunt ex vi legis, nec extrinsecus veniunt, sed à testatore adjiunguntur expressim *insti. tit. de vulg. subst. in princ. & de pupili. in princ.* Nihilominus legatarius decedens, antequam sit locus substitutioni, hærede adhuc deliberante, transfert legati petitionem ad suum hæredem, siquidem institutus repudiaverit *d. §. inde dicimus.* Item obtinet in substitutione pupillari *§. tantumdem & §. trahari.* etiamsi conditio à testatore fuerit expressa *d. §. trahari.* Rationem jam attulimus.

Sit igitur hoc constitutum, legatarium 12 morientem post testatorem transmittere legatum in hæredes: atque id etiamsi moriatur antequam sciat sibi relictum fuisse legatum, vel mortuum fuisse testatorem *l. si partem 19. in fin. ff. quemadmodum. servis. amis. l. ult. C. qu.*

(D) ij

di. leg. ced. quia cū ministerio legis acquiratur legatario, eidem etiam ignoranti acquiritur, adeoque transmittit etiam ignorans *l. cū pater 77. §. surdo ff. de legat. 2.*

- 83 Sunt tamen quedam legata, ut diximus, quorum dies cedit ab adiā hereditate, non statim à morte testatoris. Primum est legatum servitutis personalis, veluti usufructus, usus habitationis: *l. 2. ff. qu. di. leg. ced.* Et hæc legata non transmittuntur, etiam si legatarius post diem legati cedentem moriatur, quia morte extinguuntur §. *finis in instit.* *tit. de usufr.* *l. usus aquæ 21. ff. de usu, & habit.* *l. Lucius 37. in fin. ff. de servit. rust. prad.* *l. sicut 3. in fin. ff. quib. mod. usufr. amit.* *l. cū in fundo 78. in fin. princip. ff. de jur. dot.* Horum legatorum exemplo nec alia quidem transmittuntur, quæ personæ coherent *l. sicut 3. in fin. ff. quib. mod. usufr. amit.* *l. non solum nostrum 8. §. tale legatum ff. de liberat. leg. l. Aurelius 20. in princ. ff. eod.* in quibus etiam horum legatorum exempla proponuntur. Præterea elegans est etiam exemplum expositum à Papiniano in *l. pater filia 6. ff. de servit. leg.* Pater filiæ domum legavit, eique per domos hereditarias jus transeundi præstari voluit. Si filia domum suam habitat, viro quoque jus transeundi præstabitur. Non tamen hoc jus transmittit ad hæredes: ne quod affectu filiæ datum est ad externos ejus hæredes transire videatur. Ità Papinianus: & rectè quidem, nam ea, quæ personæ sunt, ad hæredes non transeunt *l. privilegia 196. ff. de R. J.* Illud quoque legatum personale est, & ad hæredes non transit, si quis alicui legaverit licere lapidem cadere. *l. Idem Julianus 41. §. si quis alicui ff. de leg. 1.* Horum omnium legatorum dies cedit ab adiā hereditate juxta regulam traditam in *l. 3. ff. qu. di. leg. ced.*

- 84 Secundum legatum, in quo dies cedit ab adiā hereditate, est legatum libertatis, & quodcumque aliud, quod ipsi conjunctum connexumque fuerit: veluti si servo libertas & aliud quippiam legatum fuerit: sicut enim libertas non nisi ab adiā hereditate deberetur, ità nec legatum *l. heredis aditio 7. §. ult. ff. eod.* Item si servus fuerit in testamento ma-

numissus, & jussus hæres in diem centesimum ei pecuniam solvere: ab adiā hereditate dies hujus legati cedit, & tunc incipiet numerari dies centesimus *l. si in diem 46. ff. de cond. & dem. l. un. §. libertatibus 6. C. de caduc. tollen.*

Veniamus ad legata conditionalia. Horum dies cedit existente conditione. *l. si post diem 5. §. sed si sub conditione ff. qu. di. leg. ced.* nisi adjecta fuerit conditio, quam Pætor remittit, vel à lege detrahitur, ut conditio turpis, conditio impossibilis: hæc enim legata pro puris habentur *d. l. 5. §. sed si ea & seq.* Item si conditio pro impletā habeatur *d. l. 5. §. item si qua.* Non solum autem dies cedit à conditione existente in ipso legato, cui nominatim est adjecta conditio, sed etiam in legato puro, quod ipsi alternativè conjungitur: participat enim de conditione alterius legati. Putà, lego Stichum, vel quod ex Pamphila natum erit. Hoc legatum tacitam habet conditionem *si nascatur. l. 1. in fin. ff. de cond. & dem.* Hæc autem totum legatum facit conditionale, & etiam legatum Stichus pender ab eadem conditione *l. cū ita legatum 6. in princ. ff. quando di. leg. ced.* quia pendente conditione non est electio; ideoque conditio totum afficit legatum, & influit etiam in rem purè legatam *l. cū illud 25. in princ. ff. qu. di. leg. ced.* Quod si utraque res purè legata sit, poterit alterius dies cedere à morte testatoris: alterius ab adiā hereditate. Finge, legatus est usufructus, aut decem, quod ad usufructum aditio hereditatis: quod ad decem mors testatoris spectatur. Quocirca si moriatur legatarius ante aditam hereditatem, non est locus electioni, nondum enim cessit dies usufructus: transmittit tamen ad hæredem decem, quorum dies cessit à morte testatoris *l. si usufructus 14. in princ. & §. 1. ff. eod.*

Quæ de conditione dicta sunt, locum non habent in conditione certò exiturā vivo legatario: cujusmodi est conditio, quæ impletur moriente ipso legatario: ea enim non impedit transmissionem *l. ab omnibus 104. §. cū quidam 6. ff. de leg. 2.* ubi species ele-

gantissima proponitur. Sed hæc de re diximus supra ubi de die incerto. Illud hîc notandum, quoddies incertus licet non sit certò exiturus vivo legatario, ut est dies mortis alterius personæ, vel tempus certæ ætatis, conditionem non facit favore libertatis & alimentorum. Hic dies in aliis legatis conditionem facit *l. hæres meus* 79. §. 1. ff. de cond. & dem. in legato libertatis non facit *l. peculium* 65. §. Titio ff. de leg. 2. *l. si post mortem* 68. §. penult. & ult. ff. de leg. 1. aded, ut si servus ille legatus fuerit ei, cuius post mortem est relicta libertas, legatum non valeat. *d. l. 68.* de certâ ætate in *l. fideicommissaria* 13. §. etiam & in *l. Thais* 41. §. libertatem ff. de fideicom. libert. *l. fideicommissaria* 10. C. cod. *l. si servus liber.* 19. ff. de statu lib. Idem jus statuendum de alimentis, argumento ejus, quod traditur in *l. Cajo* 13. §. 1. ff. de alim. leg. & in *l. 1. C. de legat. & probat. text. in l. liberis* §. ab hæredibus ff. de alim. leg. quem copiose expaulimus in lib. 2. interp. cap. 17.

17 Cæterum præter diem certò exiturus, est alia conditio certò exitura, quæ suspendit dici cessionem, & impedit transmissionem: cujusmodi est conditio, quæ proponitur in *l. hujusmodi* 13. ff. qu. di. leg. ced. sive illud factum fuerit sive non fuerit. Etenim si alter casus non extiterit vivo legatario, legatum non transit ad hæredem *d. l.*

Diximus paulò antè de conditionibus extrinsecis venientibus, quæ dici cessionem neque suspendunt, neque remorantur. Cavendum autem est, ne id intelligamus de conditionibus, quæ licet tacitæ insint, veniunt tamen ex voluntate & dispositione testatoris. Ecce, si purè relictum sub conditione adimatur; sub contrariâ conditione relictum videtur. *l. quod purè* 6. ff. cod. *l. aliquando* 107. vers. ex diverso ff. de cond. & dem. *l. si legatum* 10. ff. de adim. leg. Tacita est hæc conditio; tamen impedimento est, tum transmissioni *l. si legatum* 10. in princ. ff. de adim. leg. *l. si post mortem* 68. §. si purè ff. de leg. 1. tum etiam libertati *d. §. si purè* & *l. si quis ita* 13. in fin. ff. de statutis.

CAPUT VI.

Ad *L. quidam* 25. ff. ad SC. Trebell.

SUMMARIUM.

- 1 Fideicommissum universale non differt ab hereditate.
- 2 Et est quadam substitutio.
- 3 Hæres, antequam adeat, nullum jus habet in hæreditate.
- 4 Fideicommissarius habet obligatum heredem ad sibi restituendam hereditatem.
- 5 Bonorum possessio similis est hereditati fideicommissaria tam naturâ, quam acquirendi modo & effectibus.
- 6 Fideicommissarius recipit hereditatem ab herede tamquam à defuncti obligato, & in hoc differt fideicommissum à bonorum possessione.
- 7 Expenditur *l.* apud Julianum 11. §. utrum ff. ad SC. Trebell. & n. 8. §.
- 10 Exponitur eadem *l.* in fin.
- 11 Alia exempla fideicommissi non transmissi. & n. 12.
- 13 Fideicommissario decedente ante evanescunt conditionis non transmittitur fideicommissum ad heredem.
- 14 Explicatur *l.* cum filiosum. 11. in fin. ff. de leg. 1.
- 15 Explicatur *l.* à testatore. 103. ff. de cod. & dem.
- 16 Pupille substituens, præserti substitutum heredes pupilli.

Superest fideicommissum universale. Hoc non agnatum ad heredem transferri alii aiunt: alii negant, Equidem incertus animi sum, utra sententia sit verior. Nuper in foro fuit hæc de re acerrimè disputatum. Nihil tamen fuit à doctissimis iudicibus definitum. Quamvis dupl'ici in causa, utrâque gravissimâ, id venisset in controversiam, tamen post longam disputationem repente factum emerit, quod litem utramque ditemit. Ego igitur more forensi in utramque partem hæc de re disputato: ac postremò, quod iudices omiserunt, ex animi mei sententiâ controversiam definiam.

Quodd fideicommissum universale non transmittatur ad heredem, si ante mortem à defuncto non fuerit agnatum, probatur, 1. Fideicommissum universale hereditas *l.* est. rubr. de fideicommiss. hered. periti. & rubr. instit. de fideicommiss. hereditatibus & §. restituenda inst. cod. *l. si filiosum.* §. 1. ff. quod

(D) ii

eum eo l. reculare 6. §. Titius in fin. ff. ad SC. Trebell. Fideicommissarius enim heredis loco habetur l. postulante 44. §. 1. *vers. nam & quodammodo ff. eod.* quoniam idem præstat fideicommissario restitutio fideicommissi, quod hereditatis additio præstat heredi l. 1. & 2. ff. de fideicommiss. hered. petit.

2 Confirmatur, quia id ipsum evenit in substitutione l. si ex pluribus 9. ff. de suis & legit. hered. Sed fideicommissum universale est quædam substitutio l. cum proponas C. de post. l. heredes mei §. 1. & 2. ff. ad SC. Trebell.

3 Respond. quod heres, sive institutus, sive substitutus nullum jus habet in hereditate: neque enim quemquam habet obligatum ad dandam ipsi hereditatem. Testator enim, qui ei reliquit hereditatem, obligatus esse non potest, cum jam mortuus sit: lex quoque, quæ ipsi defert hereditatem obligata esse non potest. Transfert quidem in eum dominium omnium rerum hereditariarum, sed non nisi eo adeunte l. heres quandoq. 54. ff. de acquir. vel om. hered. Antequam adeat, habet solum jus adeundæ, & per additionem acquirendæ hereditatis: siquidem ei delata fuerit l. delata ff. de V. S. Hoc autem jus habet solus heres vel à testatore, vel à lege vocatus, non autem ejus heredes, quibus non defertur hereditas, ut luculenter exposui in superioribus. Contrà fideicommissarius habet obligatum heredem ad restituendam sibi hereditatem, quam obligationem induxit Augustus mandando Consulibus, ut auctoritatem suam interponerent, si ab herede non restitueretur hereditas, quod postea conversum est in perpetuam jurisdictionem, ad eam Claudius Imperator duos Prætores creaverit, qui de fideicommissis cognoscerent, qui ad unum à Titio redacti fuerunt, qui Prætor fideicommissarius appellatus est §. 1. & ult. instit. tit. de fideicomm. hered. l. 2. §. capta deinde 23. ff. de orig. jur. Ulpian. in fragment. tit. 32. §. fideicom. 12. q. quæstium 78. §. penult. ff. de leg. 3. & passim. Illud etiam singulare est in universali fideicommissis, quod potest fideicommissarius heredem cogere ad he-

reditatem adeundam, sibi que restituendam, quod ei datum est SC. Pegasiano §. ergo instit. tit. eod. Ulpian. in fragment. d. tit. 25. de fideicom. §. 16. Hæc igitur obligatio, quæ heres obstringitur fideicommissario, transit in ejus heredes: sicut in superiore diximus de obligatione legati. In hoc enim simile est legatis: sicut enim legata de manu heredis accipienda sunt, l. 1. §. & continet 2. ff. quod legator. sic etiam fideicommissum de manu heredis illud restituentis accipi debet. Nec ante restitutam hereditatem fit dominus rerum, aut heredis loco habetur §. restituta instit. tit. de fideicommiss. hered. tunc enim in fideicommissarium transferuntur actiones l. 1. §. 2. ff. ad S. C. Trebell. In eo etiam simile est fideicommissum legatis, quod in hoc sicut in illis dies cedit & quidem, si purum est, à morte testatoris, & quod, fideicommissario decedente, postquam dies ejus cessit, fideicommissum transmittitur l. si in personam C. de fideicommiss. l. 3. §. idem dicendum ff. de alim. legat. ubi fideicommissum universale in hoc omnino legatis comparatur l. quidam ita 25. in prin. ff. ad S. C. Trebell. Sic igitur concludi licet. Propriâ sui naturâ fideicommissum universale simile est hereditati, quo ad acquisitionem autem simile est legatis: adeoque etiam quo ad transmissionem.

11. Sed acrius urgeri potest exemplo bonorum possessionis. Hæc non agnita non transmittitur l. 3. §. acquirere ff. de bon. poss. l. emancipata C. qui admitti. Et tamen tam suâ naturâ, & conditione, quam acquirendi modo similis omnino est hereditati fideicommissariæ. Naturâ, & conditione, quia hereditatis appellatione etiam bonorum possessio continetur l. hereditatis 138. ff. de V. S. l. non est ambigendum 12. ff. de bon. possess. & bonorum possessor in omnibus loco heredis habetur, vicem heredis sustinet l. Prætor bonorum 117. ff. de R. J. l. 2. ff. de bon. possess. l. cum emancipatis 13. in prin. ff. de bon. possess. contr. tab. quæ omnia etiam fideicommissum universale convenire modo probavimus modo acquirendi. Nam & bonorum possessio tota pendet à jurisdictione Prætoris §.

quos autem instit. tit. de bon. poss. l. 1. in fine C. de secund. nupt. l. si fine 9. §. illud queritur ff. de interrog. act. & fideicommissum item §. 1. instit. tit. de fideicommiss. hered. Item sicut bonorum possessio per alium nobis acquiri potest l. 3. *acquirere ff. de bon. poss. l. ita & fideicommissum l. apud Julianum 11. §. utrum. l. qui ita 66. §. 1. ff. ad SC. Trebell.* Bonorum possessio non acquiritur nisi petatur, & coram iudice agnoscatur l. ult. C. qui admitti. haud aliter fideicommissum l. quia poterat 4. & l. recensare 6. & passim. ff. ad SC. Trebell. Effectus quoque idem est utriusque. Nam & agnita bonorum possessione commoda omnia & incommoda transeunt in bonorum possessionem l. 1. & 3. ff. de bon. poss. ita transeunt in fideicommissarium restitui ipsi hereditate l. 1. §. 1. l. quia poterat 4. ff. ad SC. Trebell. & in utrumque dominium de jure transferuntur omnium rerum: olim quidem non dominium Quiritium, quod à solâ lege, & modis à lege præscriptis acquirebatur, de quibus Ulpian. in fragment. tit. 19. §. 2. de domin. & acquis. sed dominium naturale, & bonitarium. Prætor enim cum heredem facere non possit §. quos autem instit. tit. de bon. poss. nec dominum legitimum & Quiritarium efficere poterat, cujusmodi heres est. Ulpian. ibid. Justinian. in §. ult. instit. tit. de hered. qual. & differ. Festus Heres apud antiquos pro domino ponebatur. Varr. de re rust. lib. 2. ait Legitimum perfici dominum si quis hereditatem justam adiit. Transfert igitur Prætor in bonorum possessorem dominium bonitarium: hoc est, efficit, ut res sint in ejus bonis, quod indicat Ulpianus in l. 1. ff. de bon. poss. illis verbis. *Dominium rerum quæ in his bonis sunt.* Idem de fideicommissario traditum in l. fulta 63. in princ. ff. ad SC. Trebell. Atque ita est interpretanda Lex difficilis 3. ff. si usufruct. pet. Sed hæc dominiorum differentia subiata est à Justiniano in l. unic. C. de nudo jure Quirit. tollend.

6 Responderetur verissimum esse, quod fere in omnibus hereditas fideicommissaria similis est, & prope æqualis bonorum possessio

ni. In hoc tamen differunt, quod bonorum possessio datur à Prætoribus, & ab eo petitur, & coram eo, seu alio iudice debet agnosci l. ult. C. qui admitti. Quocirca, antequam agnoscat, successor nullum jus in ea habet, tota enim pendet à jurisdictione Prætoris. Solummodò habet jus ejus petendæ agnoscendæque. Hoc autem jus personale est, quia cohæret personæ, quam Prætor ad successionem vocat, cuique bonorum possessionem pollicetur: atque aded ad heredes ejus non transit l. privilegia 196. in fin. ff. de R. J. Fideicommissarius verd non recipit hereditatem à Prætoribus, sed ab herede, qui eam ipsi restituit, cum teneatur tamquam à defuncto obligatus. Cogit quidem Prætor heredem adire, & restituere hereditatem, sed ipse eam non dat: tantummodò exequitur voluntatem defuncti, qui hereditatem restitui mandavit, & heredem suum obligavit ad restituendum. Hanc obligationem transmittit ad heredes suos fideicommissarius, si ante mortem eam acquisiverit. Acquisivit autem statim, ac dies fideicommissi cessit l. credere diem 213. ff. de V. S. & ided moriens post diem fideicommissi cedentem transmittit ad heredem l. 5. ff. qu. di. leg. ced.

III. Fundatur hæc sententia Ulpiani auctoritate l. apud Julianum 11. §. utrum ff. ad SC. Trebell. Ibi: *utrum autem præsentis an etiam absentis restitui possit, procuratore adente Prætoris, videndum est. Ego puto absentis quoque fideicommissario cogi posse heredem institutum adire & restituere: nec vererè heredem oportere, ne in damno moretur; potest enim ei per Prætoris succurri, siue eam ei fiat, siue non, & ante decesserit fideicommissarius, quam ei restituatur hereditas.* Hæc ultima verba perspicue demonstrant fideicommissarium non transmittere fideicommissum in heredes, si decedat, antequam ei restituatur hereditas: neque enim in damno possit esse heres, cujus nihil interest, utrum in fideicommissarium, an in ejus heredes transferantur actiones. Et sanè videbatur contrà statuendum, & heredem non indigere Prætoris auxilio, ejusque sub-

fideiarii restitutione, cum non possit in damno morari. Etenim aut procurator habet mandatum à fideicommissario cogendi heredem, & tunc fideicommissarius agnovit fideicommissum, ac propterea illud procul dubio transmittit. Aut non habet, & procurator cavere debet heredi de rato *l. qui ira* 66. §. 1. ff. *ead.* Nihilominus ait Ulpianus heredem in damno morari posse si ei cautum fuerit, siue non. Rectè sanè: nam si cautum sit, securus omnino non est heres propter fragilitatem & incertum cautionis *d. l. qui ira* §. 1. & *l. cogi* 16. §. 1. ff. *ead.* possunt enim fideiussores labi facultatibus, quod sæpenumero evenit. Si verò cautum non sit, multò minùs: potest enim de mandato moveri controversia, ex quà damnum, & incommodum sentiat heres, maximè si de mandato fortasse non liqueat. Iniquum autem est, incommodum & damnum pati eum, qui adit invitatus à Prætoris compulsi, sicut nec commodum quidem sentire debet *l. 1. §. 1. l. quia* 4. ff. *ead.*

Firmissimum profectò est hoc fundamentum, quo jactò præclare fundatur hæc opinio: ita ut vix convelli possit: licet nonnullis videatur secus. Antonius Faber, *lib. 20. conject. cap. 7. & seqq.* hanc legem à Triboniano fuisse corruptam, si non de integro confictam, arbitrat: probatque conjecturis minimè contemnendis. Sed quid refert? *Lex ita scripta est*: ut ait Ulpianus in *l. prospexit* §. 1. ff. *qui & à quib. man.* siue sit Ulpiani, siue Triboniani, æquè servanda est: vim enim & auctoritatem legis neque ab Ulpiano, neque à Triboniano accepit, sed ab Imperatore Justiniano. Glossa, & veteres interpretes ad unum ferè omnes hic agi putant de eo casu, quo fideicommissarius heredem non habeat: atque adeò non possit ad heredem transmittere fideicommissum. Est hoc hariolari, non leges interpretari. Ulpianus in *d. §. utrum* non agit de aliquo casu singulari, eoque rarissimo: cuiusmodi est ille, quod fideicommissarius heredem non habeat. Nam & si bona ad fiscum pervenerint, tamen fiscus iisdem legibus obstringitur quoad fideicommissum

sum, quibus privatus heres *l. rescare* 6. §. si fisco ff. *ad S. C. Trebell.* Agit autem in genere Ulpianus de illà quæstione, an absenti possit restitui fideicommissum: postirque ejus procurator Prætorum a lire, ut cogat heredem ad adeundam, restituendamque hereditatem: & respondet, posse. Item generaliter ait: & ante decessum fideicommissarius. Temere, ac violenter additur: sine herede, quod utique adiecit ipse Ulpianus, si tam restrictè verba proposita voluisset intelligi. Multò probabilius ex hac lege doctissimus Cujacius colligi putat, fideicommissum non agnitum non transmitti exemplo hereditatis & bonorum possessionis.

Ego verò sic statuo, atque Ulpiani ref. 9 ponum sic explico. Non sine causâ vereri poterat heres, ne in damno moraretur fideicommissario decedente antequàm agnoscat fideicommissum, atque id sibi restituitur. Quoniam etsi transmittat illud ad heredem: tamen heres non cogitur illud agnoscere; sed arbitrium liberum habet agnoscendi, repudiandi, ut accidit in legatis, & fideicommissis particularibus, quæ si à legatario non fuerint agnita, nihilominus ad heredem transmittantur: id est, heredi debentur: ab herede peti possunt, si ea non repudiaverit: ad heredem propriè obligatio, & petitio legati transfertur *l. hereditatis* 7. §. *inde dicimus in fin.* & *l. Firmio Heliodoro* §. 1. ff. *qu. di leg. ced.* quam habebat ipse legatarius post diem legati cedentem, neque plus jure in heredem suum transferre potest *l. nemo plus juris* §. 4. ff. *de R. J.* Itaque sicut ipse legatarius ad fideicommissarius poterat tum agnoscere, tum repudiare legatum aut fideicommissum; ita & heres ejus. Quo probè constituto, merito potuisset heres vereri, ne in damno moraretur implicitus oneribus hereditariis, si fideicommissarius decedat antequàm agnoscat fideicommissum: scilicet si liquidò non consistet de mandato, aut ratihabitione fideicommissarii. Licet enim ipse fideicommissum transmittat ad heredem, tamen si hic fideicommissum repudiet, qui coactus adivit, cogetur onera hereditaria sustinere, quia nihilominus.

nihilominus heres manet. Neque enim heres esse umquam definit, qui semel heres fuit *l. ei qui solvendo* 88. ff. de hered. instit. l. ait Prator 7. §. sed quod Papinianus 10. ff. de minor. §. restituta instit. tit. de fideicom. hered. neque actiones transferri possunt in fideicommissarium, cum ei hereditas non fuerit restituta. Quoniam autem hoc esset iniquum, idcirco Ulpianus ait ipsi succurrendum esse à prætore, nempe per restitutionem in integrum, ut hereditas ejus jussu adita pro non adita habeatur: & bona vendantur à creditoribus nomine testatoris, non autem heredis, exemplo ejus, quod rescriptis Divus Pius.

- 10 IV. Probatur ex rescripto ejusdem Divi Pii in *d. l. apud Julianum in fine*, qui in specie hujusmodi rescripsit. Antistia Titium heredem instituit, & Albinæ ancillæ suæ directam libertatem reliquit: eique filiam per fideicommissum reliquit, rogavitque, ut eam manumitteret. Rogavit & Titium, ut ipsi, à matre manumissæ, restitueret hereditatem, cum nubilem ætatem complexset. Titius suspectam dicebat hereditatem eamque adire recusabat. Rescripsit D. Pius eum compellendum adire: à filia scilicet Albinæ, cui restituenda erit hereditas. Quamvis servus ipsius heredis non possit dominum compellere ad hereditatem adeundam *l. cogi* 16. §. sed si servo 13. ff. ad SC. Trebell. tamen servus testatoris Prætores adire, & cogere potest heredem: propter spem libertatis, & hereditatis habet aditum ad Prætores *l. muliere* 22. §. non est dubitatum 1. ff. cod. Potest igitur Albinæ filia, quæ erat ancilla testatoris, compellere heredem ad additionem. Aditâ à Titio hereditate statim competit Albinæ libertas; eique tradenda est filia, ut ab ea manumittatur. Manumissæ dandus tutor, quo auctore pupillæ statim à Titio restituatur hereditas: licet enim sub conditione nubilis ætatis ei relicta fuerit, tamen statim restituenda est ab eo, qui coactus adit *l. ille à quo* 15. in princ. l. si cui pure 31. in princ. ff. cod. Quia tamen potest evenire, ut filia Albinæ decedat, antequam manumittatur, aut ei restituatur hereditas: utroque casu Imperator subvenit

heredi, proposito remedio, ut bona vendantur à creditoribus Antistie nomine, non autem heredis. Quid ita? si filia post manumissionem decessit, cur bona non venduntur nomine Albinæ matris, quæ fuit heres filiæ? *sunt autem instit. tit. de bon. posses.* aut filci ad quem bona vacantia deferuntur? Nempe quia non transmisit fideicommissum ad heredem.

V. Probatur per text. in *l. cum filiosam* 11 11. in fin. ff. de leg. 1. institutus fuit heres filiosam. & rogatus pater ejus, ut ipsi post mortem suam restitueret hereditatem. Filius moritur ante patrem. Pater retinet hereditatem: non autem à filio transmittitur ad heredem.

VI. In *l. à testatore* 109. ff. de cond. & 12 dem. Testator rogavit heredem, ut acceptis à Titia centum nummis ipsi hereditatem restitueret. Titia decessit, antequam daret heredi centum. Intercidit fideicommissum, nec transit ad heredem Titia, etiamsi paratus sit dare centum.

In his argumentis nihil est omnino momenti. In omnibus enim proferuntur exempla fideicommissorum sub conditione relictorum, in quibus dies non cedit, nisi existente conditione *l. §. §. Sed si sub conditione* ff. qu. di. leg. ced. Itaque mortuo fideicommissario ante eventum conditionis, ut in illis proponitur, intercidit fideicommissum. *l. intercidit* 59. in princ. ff. de cond. & demon. adeoque non potest ad heredes transire. Hæc generatim: jam singula separatim expendamus.

In *l. apud Julianum in fine* relicta erat 13 fideicommissum filia Albinæ, cum nubilem ætatem complexset. Hoc fideicommissum conditionale est, eaque decedente ante nubilem ætatem ad heredes non transit *l. si Titio* 22. in princ. ff. qu. di. leg. ced. Quamvis enim cogatur heres adire statim, & restituere, ne, si moriatur ante aditam hereditatem, fideicommissum extinguatur *l. in fin. ff. de injust. rupt. l. eam, quam C. de fideic. tamen ante conditionis eventum non transferuntur actiones l. sed etsi* 9. & seq. ff. ad S. C. Trebell. & deficientie conditione fidei-

(E)

commissum interdidit l. si cui pure in princ. ff. cod. & d. l. interdidit 59.

- 34 In l. cum filiofum. 11. in fin. pater rogatus erat restituere filio post mortem suam. Hoc fideicommissum conditionale est l. heres meus 79. §. 1. ff. de cond. & demonstr. addoque dies non cedit ante mortem patris l. 5. §. sed si sub conditione l. si dies 21. in princ. ff. qu. di. leg. ced. & filio præmoriens, patri legatum & fideicommissum extinguitur d. l. interdidit 59. Observanda autem sunt illa verba: omnimodo patrem id retenturum. Pater enim tunc temporis non succedebat filio, sed bona ejus retinebat jure peculii, non jure hereditario ad eum perveniebant. Atque etiam bona castrensia, licet de his filius testari posset, tamen, si intestatus moreretur, non acquirerentur patri, sed ipsi non adimebantur, eaque retinebat jure proprio, jure patris, non jure heredis l. 1. & 2. l. proponebatur 9. §. sed cum nihil l. pen. §. pater ff. de castr. pec. l. 1. §. si is qui bona 22. ff. de collat. Ibi: non enim nunc acquiritur, sed non admittitur l. ult. ff. ad SC. Tertyll. l. in eo 33. ff. de acquir. rer. dom. Quoad hoc enim retinebat naturam cujusvis alterius peculii. Illud etiam animadvertendum, quod de hoc nulla est controversia, neque hujusmodi quæstio in eâ lege à Papiniano pertractatur: an filius moriens ante patrem, possit fideicommissum ad heredem transmittere. Absurdissimum enim esset hæc de re dubitare. Id tantum controversum esse poterat: utrum apud patrem remanere deberet, an ad fideum deferri ex lege Papia, cum in causâ caduci esse videretur. l. un. §. & cum triplici vers. vel ipsum C. de caduc. tollen. Ad hoc respondet J. C. fideicommissum patrem retenturum, quia vires capit ex personâ patris, qui non jure hereditario, sed jure patrio illud obtinet; ac propterea non subicitur legis Papie dispositioni.

- 15 In l. à testatore 109. verba illa: acceptis centum nummis conditionem faciunt ex d. l. Ibi: conditione parere non posse l. nec ullam 13. §. sed etsi vers. planè ff. de petis. hered. l. si statim libera 6. §. ult. l. Sicio 40. ff. de statu lib. l. qui libertatis 69. §. servus ff. de

eviction. l. ab emptione 58. ff. de pact. Et licet in fine d. l. subiciat Claudius Scævola de jure aperto respondisse, cum dubitari posset, an in proposito conditio esset: tamen meo judicio Scævola de jure aperto cavillatur: nam cum verba illa contingant factum à fideicommissario implendum, antequàm fideicommissum consequatur, dubitari non potest, conditionem facere secundum leges modò laudatas. Ut cumque sit, non dubitat Scævola, ea conditionem facere; idcirco fideicommissarium decedentem non impletâ conditione excidisse fideicommissum d. l. interdidit 59. neque enim vivo eo dies fideicommissi cessit, etiam si conditio sit potestativa l. 5. §. sed si sub conditione ff. qu. di. leg. ced. In hac lege igitur non dubitatur, an Titia transmississet ad heredes fideicommissum: hoc enim esset de jure aperto dubitare: sed an heres fideicommissarii posset dare centum, atque ita impletâ conditione consequi fideicommissum, cum nihil interesse videatur, an Titia ipsa per se centum daret, an verò per alium nempe per heredem suum l. nulla 1. l. manifesti 17. C. de solut. princ. sit. inst. quib. mod. toll. oblig. Maxime quia licet conditio, quæ consistit in facto, non possit ab alio impleri, potest tamen ea, quæ consistit in dando l. ult. ff. de cond. instis. Porro si hæres vivente Titia, vel extremo vitæ momento centum ejus nomine solvisset, rectè fuisset impleta conditio d. l. ult. Sed eâ mortuâ ampliùs impleri non potest extincto jam fideicommissum. Idcirco rectè respondit Scævola: hæredem conditionem implere non posse.

His diligenter examinatis, addamus & 16 textum petiitum ex l. quidam in 25. in princ. vers. Marcellus ff. ad SC. Trebell. ubi fideicommissarius decedens, antequàm sibi restituatur hæreditas, ipsam non transmittit ad hæredes, etiam si post diem legati cedentem decesserit.

Nihil valet: nam ibi pupillo substituta erat mater ejus, si ille decessisset ante restitutam hæreditatem: decessit; matri igitur restituenda est hæreditas ex voluntate testatoris, ut rectè ibi notat Marcellus contra

Julianum : nam qui substituit alicui pupillo, præfert substitutum hæredibus pupilli. *l. 1. §. ult. ff. ad SC. Trebell. interdum cum segg. ff. de vulg. & pub.*

Idem respondendum etiam in *d. l. heredib. 77. §. ult. ff. ad SC. Trebell.*

CAPUT VII.

Ad Eamdem L.

SUMMARY.

1. Hæres compellitur adire hereditatem & restituere, ex nobili officio Judicis, hoc est, Prætoris.
2. Officium Judicis nobile aliud est, quam officium jus dicentis.
3. Bonorum possessio non agnita ad hæredes non transit : neque jus eam petendi, aut petitionem ratam habendi.
4. Exponitur L. postulante 44. ff. ad SC. Trebell.
5. Fideicommissum agnoscit, qui cogit heredem adire & restituere.
6. Exponitur L. cogi 16. §. idem Macianus 9. ff. ad SC. Trebell. & n. 7.
7. Pluribus modis in locum alterius succedi potest.
8. Explicatur L. 3. C. de fideicommi. & n. 9.
9. Aliud est fideicommissum non esse agnitum, aliud non esse restitutum. & n. 10.
11. Miram faciente hærede in hereditate restituenda, perinde est ac si restituta fuisset.

Sequitur, ut in alteram partem de propositâ controversiâ disputemus. Quod fideicommissum etiam non agnitum transmittatur, probari potest, quia ad compellendum heredem competit officium Judicis nobile, videlicet Prætoris cogentis heredem adire & restituere *l. quia poterat 4. & passim. ff. ad SC. Trebell.* sed officium Judicis nobile transit ad hæredes *l. Pannonius Avitus 86. de acquir. hered.*

Firmissimum esse hoc argumentum veteres arbitrantur, quod hercle levissimum est, ne dicam ineptissimum. Officium Judicis nobile transit ad hæredes, ad quos hæredes & Nempè ad hæredes ipsius Judicis. Officium enim Judicis nobile aliud est, quam officium jus dicentis *l. 1. ff. de jurisdict.* Ipse jus dicens est, qui habet hanc plenioris jurisdictionem dandi bonorum possessionem, tutores, & alia gerendi, de quibus in *d. l. 1. &*

3. ff. de jurisdict. Hoc est officium Prætoris, officium jus dicentis. Si transit ad hæredes : utique ad hæredes ipsius Prætoris transibit, cujus est proprium. Ergo hæredes Prætoris habent eandem jurisdictionem, quam ipse Prætor habebat. Monstra loquor. Igitur sic adstringere oportet argumentum. Jus implorandi officium jus dicentis in heredem transit : sed hoc jus habet fideicommissarius, ergo &c. Sed in hoc argumento falsum est, quod primo assumitur. Nam & bonorum possessionem dare pertinet ad officium jus dicentis *d. l. 1. ff. de jurisdict.* & ab eo petenda est, & coram Judice agnoscenda *l. ult. C. qui admitti. instit. rit. de bonor. possess. in princ. & in §. 1. & per tot. & tamen bonorum possessio non agnita ad hæredes non transit, imò nec ejus petendæ, aut ratam habendi petitionem factam ad procuratorem nomine hæredis defuncti. l. emancipata C. eod. l. 3. §. acquirere ff. de bonor. possess.* Atqui in *l. Pannonius Avitus* restitutio datur hæredi. Nihil ad rem. Ibi : *ex personâ defuncti restitutionem in integrum implorabant, qua stricte jure non competit, quia intra diem aditionis Avitus obiisset.* Contrarium ergo eâ lege probatur. Humanitatis tamen causâ conceditur ibi restitutio tùm propter absentiam Reip. causâ : tùm propter legitimam justamque ignorantiam absentis causâ Reip. Est igitur illud jus singulare, quod deficientibus duabus hisce causis simul junctis ad consequentias producendum non est. *l. quod verò 14. cum duob. segg. ff. de legib.* Et sancte scripto Divi Pii opus fuit ad illud singulare jus introducendum. Neque verò is sum, qui negem, restitutionem in integrum ad hæredes transire *l. non solum 6. ff. de restit. in integ. l. 1. C. de restit. milit.* sed idem transit ad hæredes, quia actio est *l. 1. ff. ex quib. caus. major.* Ibi : *actionem dabo. l. etiamsi 19. ult. ff. de minor.* Ibi : *ad agendum evocato. l. non solum §. est & casus ff. de procurat.* Actiones autem in hæredes transeunt *l. in honorariis 35. ff. de oblig. & act. l. sories 44. & l. hoc jure 152. §. ult. ff. de R. J.* Idem autem in *l. Pannonius* hæredes Aviti non habebant restitutionem, quia nec

Avitus ipse, si vixisset, eam habuisset, cum nondum dies additionis præterisset: potuisset enim adire sine auxilio restitutionis. Propterea cum ipse Avitus eam non haberet, cum decessit, non potuit ad hæredes transferre *l. noxal. 27. §. ex his vers. quia nullus ff. de noxal. act. l. traditio 20. in princ. ff. de acquir. rer. dom.*

4 II. Probant per *l. postulante 44. in princ. ff. ad SC. Trebell.* Species ejus legis hæc est. Titius in testamento libertatem Sticho servo suo dedit, & rogavit hæredem institutum, ut Sticho restitueret hæreditatem. Hæres cum suspectam diceret hæreditatem, coactus est eam adire, Sticho id à Prætoris postulante. Verum Stichus decessit, antequam ei restitueretur hæreditas. Quæritur fuit, an Stichi hæres possit recusare accipere hæreditatem fideicommissam. Respondit Marcellus, non posse: sicut non posset ipse Stichus, si viveret, ergo Stichus transmisit fideicommissum in hæredem.

5 Futile prorsus argumentum. Stichus obiit ante restitutionem fideicommissi, non ante agnitionem. Agnovit enim, cum coëgit hæredem adire & restituere. Idcirco ait Marcellus, quod Stichus, si viveret, non posset recusare eam accipere: quia hæreditas, postquam adita fuit, amplius repudiari, ac respuji non potest. *l. 3. & 4. C. de repud. hered. idemque juris est in bonorum possessione. l. 1. §. decretalis ff. de succes. edict.*

6 III. Probat hanc sententiam Ulpiani responsum in *l. cogi 16. §. idem Macianus 9. ff. ad SC. Trebell.* Titius hæredem rogaverat ut duobus vel pluribus hæreditatem suam restitueret. Hæres cum suspectam diceret hæreditatem ab uno ex illis coactus est adire. Quæritur est, an Falcidiam retinere posset saltem in portione aliorum, qui non coegerunt, si ipsi quoque desiderant sibi restitui, vel alius in locum eorum successerit. Observant illa verba *vel alius &c.* ex quibus deducunt etiam hæredem fideicommissarii, qui in ejus locum succedit, posse desiderare, ac petere, ut sibi restituantur hæreditas.

7 Respond. animadvertendum esse, quod in hac lege de nostra controversia non agi-

tur, sed obiter nominatur is, qui in locum fideicommissarii locum succedit. Quapropter secundum rectam interpretandi rationem supponendi sunt termini habiles, ut Philosphi loquuntur: videlicet quod ille, qui in eorum locum succedit, habeat jus petendi fideicommissum: alioqui insulsum, quærere an ex ejus portione detrahenda sit Falcidia, qui nullum jus habet in ea portione. Idcirco JC. non dixit: *sive alius eorum hæres. Sed sive alius in eorum locum successit.* Hæc verba generalia sunt *l. ait Prætor 7. cum seq. ff. de jurejur. l. ult. ff. de except. rei vend.* Nam in locum alterius succedere dicitur sive quis per universitatem, sive in rem succedat *l. 2. §. illud tenendum 13. ff. quod legator. & sive hæreditate sive emptione, sive alio quo jure succedat l. 3. 4. si quis ff. de itin. actusque priv.* Finge, fideicommissarios vendidisse hæreditatem fideicommissam Titio: potest vendi, dum ne decipiatur emptor, qui credat se emere hæreditatem directam, assem hæreditatis, dum emit fideicommissam quadrante diminutam propter Falcidiam *l. si quasi 16. ff. de hered. vel act. vend.* Emptor hæreditatis desiderare poterit, ut sibi restituantur hæreditas, sicut desiderare poterat fideicommissarius, qui eam vendidit: neque enim minus juris habere debet, quam apud venditorem futurum esset *l. 2. in princ. ff. eod. l. inuito 156. §. cum quis ff. de R. J.* Finge, iterum fideicommissario datum fuisse substitutum, ut in *l. quidam ita 25. in princ. ff. ad SC. Trebell.* Substitutus proprie dicitur succedere in locum primi instituti *§. 1. instit. tit. de vulg. l. 3. C. de instit. & subst. l. quamvis 4. C. de impub. & al. subst. lbi: in locum ejus; Cic. in 3. de officiis. Quid ergo? Hic non noceat, qui quasi quodam veneno perficiat, ut veros hæredes moveat, in eorum locum ipse succedat? Hæres autem minus proprie dicitur succedere in locum defuncti: sed succedere in universum jus defuncti *l. hæres in omne 37. ff. de acquir. vel omis. hered. l. cum hæres 11. ff. de divers. tempor. præscript.* Finge igitur fideicommissarios habuisse substitutum, utique ad eos hæreditas fideicommissa pertinebit *d. l. qui-**

dam ff. ad SC. Trebell. Quod si verbis illis etiam hæredes comprehendi concedamus, supponere oportet fideicommissarios saltim verbo tenus agnovisse fideicommissum ante mortem: hoc ipsum enim supponit Mæcianus, ut indicat illis verbis: *scilicet ipsi quoque desiderant sibi restitui, sive alius &c.* Cum enim ab eo tractetur illa quæstio: an qui ab uno tantum ex fideicommissariis coactus fuit adire, amittat Falcidiam etiam in portione eorum, qui non coegerunt, necesse est, ut supponat eos quoque fideicommissum agnovisse: aliàs id nihil haberet dubitationis. Maxime quia decidit, in eorum portione locum habere Falcidiam. Falso, si non agnovissent. Tota enim hæreditas pervenit ad eum, qui coëgit, & in eâ locus Falcidiz non est, ibi: & cum hoc jure utimur, ut totum transeat ad eum, qui coëgit, consequens est, dicere quartæ retentionem amississe.

8 IV. Probatur rescripto Antonini Imperatoris in l. 3. C. de fideicom. Domina hæredes institutos rogavit, ut puellam Chrysidem manumitterent, & manumissæ restituerent hæreditatem. Puella post manumissionem intestata decessit, antequam ei restitueretur hæreditas. Succedunt ipsi manumissores *insit. de succes. libert.* Rescripsit Imperator, eos aditâ Chrysidis hæreditate fideicommissio liberatos fuisse per additionem confusis actionibus: quemadmodum evenire solet, cum debitor creditori succedit l. sicut 75. & l. Stichum 95. §. aditio ff. de solus. quia nemo sui ipsius debitor & creditor esse potest l. cum filiofam. 11. vers. ipsi vero ff. de legat. 1. Si confusis actionibus liberati sunt fideicommissi, Chrysis in eos tantquam legitimis hæredes fideicommissum transmittit: neque enim confundi possent actiones, si in eos morte Chrysidis translatæ non fuissent jure hæreditario. Neque hoc intelligi potest de actionibus hæreditariis, quibus tenebatur testator, qui fideicommissum reliquit: tum quia non transeunt in fideicommissarium nisi per restitutionem l. 1. §. cujus verba 2. ff. ad SC. Trebell. quæ hic facta non fuerat: tum quia illæ non confunduntur per additionem, sed hæres, qui adit hæreditatem fideicommissa-

rii, etiam post restitutam hæreditatem, solummodò exceptionem amittit, quam ante additionem habebat l. Stichum 95. §. aditio. ff. de solus. quia etiam restituta hæreditate hæres manet §. restituta insit. tit. de fideicommiss. hæred. Itaque tamque hæres potest conveniri, sed exceptione restitutæ hæreditatis defenditur l. 1. §. quamquam 4. lit. men 27. §. qui ex Trebelliano 7. ff. ad SC. Trebell. quam amittit ad eundem hæreditatem fideicommissarii: eâque amissâ potest à creditoribus hæreditariis cum effectu convenire. Agitur igitur in laudatâ l. 3. de actione, quam Chrysis habebat ad petendum fideicommissum; quæque poterat hæredes convenire, quæ in eos translata per additionem confunditur.

Resp. in laudatâ l. 3. proponi puellam Chrysidem mortuam fuisse ante restitutionem, non ante agnitionem fideicommissi. Quocirca eâ lege probatur quidem, quod fideicommissarius moriens ante restitutionem transmittat in hæredes fideicommissum nondum sibi restitutum: non tamen probat, quod etiam non agnitus transmittat. Probabile autem est, ibi Chrysidem acceptâ libertate fideicommissum agnovisse, & petiisse ab hæredibus, ut haberet, undè se aleret: differentiis autem hæredibus restituere, ac proerastinantibus Chrysidem decessisse. Agnitio enim fieri potest statim à fideicommissario, cum tota pendeat ab ejus voluntate, restitutio autem cum pendeat à facto hæredum, nonnullas moras habet interdum culpa ipsorum hæredum, quo casu tenentur etiam fructus post moram perceptos restituere l. postulante 44. in fine ff. ad SC. Trebell. interdum etiam sine ullâ eorum culpâ, cujus moræ exemplum proponitur in d. l. postulante in princ.

V. Afferunt text. in l. si ejus 64. si quis rogatus vers. vel cum ei ff. ad S. C. Trebell. vel cum ei, cui restitui debuit, plures hæredes existerint, ut cui restituta erit, is pro eâ parte ex hoc senatusconsulto habeat actionem. Ergo hæreditas fideicommissa restituenda est hæredibus fideicommissarii, si decesserit ante restitutionem.

Eadem responsio. Non tractatur hic quæstio (E) iij

tio, an hæreditas restituenda sit hæredibus fideicommissarii: sed pro quâ parte transeant actiones, hæreditatis parte restituta. Quamobrem supponendum est curâta intervenisse, quæ requiruntur, ut fieri debeat restitutio; & si ad faciendam restitutionem hæredibus, necessaria est præcedens agnitio defuncti fideicommissarii, supponere debemus eum, antequam moreretur, agnovisse. Atque id aperte indicant illa verba: *cui restitui debuit*. Si defuncto restitui debuit, utique illud agnovit. Neque enim restitui debet, antequam agnoscat, cum possit etiam repudiari *l. si potest 18. ff. de acquir. hæred.*

VI. Vehementius urget *l. 3. §. idem dicendum ff. de adm. legat.* Puer fideicommissum datum fuerat, eique substituta mater, si ante restitutam hæreditatem decessisset, sicut verè decessit. Respondet JC. quòd si decessit ante diem legati cedentem, mater admittitur: Si postea, hæres pueri defuncti. Ergò fideicommissum ad hæres transmittitur, quotiescumque fideicommissarius moritur post diem legati cedentem etiam excluso substituto.

Hoc argumentum nimis probat. Substituta erat puero mater, si ante restitutam hæreditatem decessisset: exitit conditio substitutionis puero ante restitutam hæreditatem decedente: nihilominus mater excluditur, eique pueri hæres præferuntur. Quid hoc rei est? Nodum solvit ipse JC. in postremis illis verbis: *supponere ipsâ mora subsequente*. Sciendum est, quòd si post diem legati cedentem hæres moram facit in hæreditate restituendâ, perinde est ac si hæreditas fuisset restituta; & idèò fructus non ad hæredem, sed ad fideicommissarium pertinent *l. postulante 64. in fin. ff. ad SC. Trebell.* Moram facit hæres, si à fideicommissario interpellatus restitutionem disserat *l. mora 32. ff. de usur. l. nemo 82. §. 1. ff. de P. O.* Illud singulare est in pupillo, ut etiam nullâ interveniente interpellatione re ipsâ mora fiat, si debitor disserat solutionem. *l. cum verò §. 1. verò. certò minoribus ff. de fideicom. libert. l. 3. C. in quib. caus. in int. rest. nec. f. hac nostrâ l. 3. §. idem dicendum.* Ibi: re

ipsâ mora subsequente. Modò ad rem. Si fideicommissarius ante moram hæredis decesserit, substitutus admittitur exclusis hæredibus fideicommissarii; si quidem ante diem legati cedentem decesserit: Si postea, hæres admittitur excluso substituto: nisi appareat contraria voluntas testatoris, ut in *l. quidam in princ. ff. ad SC. Trebell.* in quâ non potuit moram fecisse hæres, cum puer decesserit ante aditam hæreditatem. Quòd si mora facta fuerit fideicommissario, & decesserit, antequam ei restitueretur hæreditas hærede procrastinante, ad hæres transmittitur fideicommissum excluso substituto: quòd si nulla mora intercesserit, admittitur substitutus exclusis hæredibus, quemadmodum etiam admittitur, si ante diem legati cedentem fideicommissarius decesserit *l. 3. §. si quis Titio ff. de adm. legat.* Idem dicendum est in pupillo, nisi quòd pupillo mora fit re ipsâ sine interpellatione *d. l. 3. §. idem dicendum.* quod ætatis favore est constitutum *l. curabit §. C. de act. empti.* Atque hæc eâ ratione nituntur quòd si fideicommissarius ante diem legati cedentem decedat, non potest fideicommissum ad hæredem transmitti, cum in eo nihil juris habeat *l. 4. ff. qu. di. leg. ced. l. si usufructus 14. in princ. ff. eod.* Si verò decedat non solum post diem legati cedentem, sed etiam post moram, legatum transmittit, quia interpellando hæredem fideicommissum agnoscit, & non dubitatur agnitum transmitti, etiamsi nondum ejus restitutio intervenierit. Et quia mora id efficit, ut pro restitutâ habeatur hæreditas, quæ culpâ hæredis non fuit restituta, idcirco substitutus excluditur quasi deficiente conditione substitutionis.

Possent etiam probari per text. in *l. 3. ff. de fideic. hæred. petis.* Sed nihil valet: ibi enim agitur de hæreditate jam restitutâ, ut constat ex *l. 1. cum quâ connexæ sunt l. 2. & 3.*

CAPUT VIII.

Ad Eandem L.

S U M M A R I U M.

- 1 Fideicommissarius decedens post diem cessionem, fideicommissum universale etiam non agnatum ad hæredes transmittitur.
- 2 Cedere diem, & transmitti legatum, sunt omnino conjuncta.
- 3 In fideicommissis universalibus dies cedit sicut in particularibus.
- 4 Si pure sine relictis, dies cedit à morto testatoris, si sub conditione, eà adveniente.
- 5 Fideicommissarius decedens post mortem testatoris, vel post impletam conditionem transmittit fideicommissum & n. legq.
- 6 Exponitur L. 3. §. idem dicendum ff. de adim. leg.
- 7 Examinatur L. quidam 25. ff. ad SC. Trebell.
- 8 Exponitur L. 3. C. de fideic.
- 9 Exponitur L. un. C. de cad. toll.
- 10 In hac L. comprehenduntur fideicommissa universalis.
- 11 Fideicommissi universalis nemine non continetur hæreditas.
- 12 Fideicommissa relictis post mortem hæredis sunt conditionalia.

1 **H**Is accuratè ac diligenter examinatis, amplius in eodem luto non hæsito, & pro certo aulim affirmare: etiam fideicommissum universale non agnatum ad hæredes transmitti, dum fideicommissarius post diei cessionem fato fungatur. Hoc autem ut affirmatim demonstrarem, tria præmittam, quæ in disceptationem cadere non possunt.

2 Primum, quòd cedere diem, & transmitti legatum aut fideicommissum adeò sunt conjuncta atque connexa, ut admittà cessione dici, necessariò subsequatur translatio; & contrà exclusà translatione cesset etiam diei cessio: ut constat ex toto sit. ff. qu. di. leg. ced. & maximè ex l. 1. & 3. Ibi: neque eorum dies ante aditam hæreditatem cedit, neque petitiò ad hæredem transit: nam cum ad hæredem non transferatur, frustra est si antè quis diem ejus cedere dixerit l. si post diem 5. in princ. & in §. 1. versic. nisi foris. Ibi: nisi foris id suis legatum quòd ad hæredem non

transit: nam hujus dies non antè cedit. ex l. si usufructus 14. §. 1. Ibi: posse dici legatum transmississe, quia mortuo legatario dies legati cedit. ex l. cum sine 18. §. 1. in fine l. cum illud 25. in fine. Ibi: hæres legatarii petitionem habet: namque dies legati cedit l. ult. Ibi: quæritur est, an dies fideicommissi, cum moritur, cessisse videatur: idèque hæredibus ejus debeat. ff. eod. Sunt hæc omnino consequentia: cessit dies fideicommissi: ergò transit ad hæredes: non transit ad hæredes, ergò dies non cessit.

Secundò, quòd in fideicommissio universalis dies cedere dicitur, sicut in legatis & fideicommissis rerum singularum l. 3. §. idem dicendum ff. de adim. leg. Ibi: idem dicendum, & si fideicommissa hæreditate puro data &c. Si puer ante diem legati cedentem decessisset, matri debeat. si postea, ad pupilli hæres fideicommissum transmittatur. Comparat hic fideicommissum hæreditatem legato. Suprà de legato egerat: subdit deinceps: idem dicendum &c. Imò pro eodem accipit utrumque. Nam si leicommisam hæreditatem postmodum nominat legatum; nam quoad cessionem & translationem idem omnino ius est de legato & de fideicommissio universalis. Julianus in l. quidam 25. in princ. ff. ad SC. Trebell. Si puer antequam dies fideicommissi cedat, decessisset, fideicommissum translatum ad moerem: postea autem quam dies fideicommissi cedit, si decesserit, ad hæredem pueri fideicommissum pertinere. Semper spectatur diei cessio, ex qua pendet omnino translatio. Hanc pariter spectandam innuunt Imperatores in l. si in personam 21. C. de fideicom. Si in personam patris tui, cui te successisse proponis, fideicommissi dies utiliter cessit &c. Illud etiam non leve argumentum est, ea quæ de cessione diei tradita sunt in tit. qu. dies leg. vel fideicom. cedat, etiam ad fideicommissa universalis pertinere, quòd hic titulus non subsequitur luculentissimum tractatum de legatis & fideicommissis singularibus, sed subjicitur statim post tractatum fideicommissorum universalium, qui habetur in tit. ff. ad SC. Trebell.

Tertiò quòd in fideicommissis universalis 4

bus, si purè fuerint relicta, dies cedit à morte testatoris: si sub conditione, ab eventu conditionis, quemadmodum in superiore diximus evenit in legatis & fideicommissis particularibus. Probat id mihi Julianus in *l. quidam 25. in princ. ff. ad SC. Trebell.* quærìt ibi, an fideicommissum universale relictum puto, ut primo quoque die ipsi restitueretur, ejus hæredibus debeat, an verò matri, si puer ante aditam hæreditatem decesserit. Respondet, quòd si decesserit post diem legati cedentem, transit ad hæredes. Ergò dies fideicommissi cedit ante aditam hæreditatem; idèque à morte testatoris. Confirmatur auctoritate Imperatoris nostri in *l. un. §. in novissimo cum seq. C. de caduc. toll.* Ibi: & dies legatorum & fideicommissorum à morte defuncti cedere. Non potest autem dubiari, nomine fideicommissorum hic comprehendì etiam fideicommissa universalis, cum Imperator abrogat legem Papiam, quæ tam hæreditatem, quàm legatum & fideicommissa, tam universalis, quàm particularia complectebatur. Idè excipit hæreditatem, quæ non adita non transmittitur. Nomine autem hæreditatis non continetur hæreditas fideicommissa, quia hæc non aditur, & numquam adiri dicitur, sed agnosci & restitui. Excipit etiam libertates, quarum diem ab aditâ hæreditate cedere statuit, sicut etiam à veteribus jam olim fuerat constitutum. Ergò fideicommissa universalis, quæ non excipit, comprehendit. Subjicit in §. *sin autem*: quòd horum omnium dies cedit ab existente conditione; si qualicumque conditio fuerit adjecta.

His probatis, consequens est, fideicommissum universale etiam nondum agnitum ad hæredes transire, si fideicommissarius decedat post diem legati cedentem: hoc est, post mortem testatoris, si purum sit; post existentem conditionem, si fuerit conditionalis. Sic enim paucis concludi potest argumentum. Fideicommissum, in quo dies cedit, ad hæredes transit moriente fideicommissario post diei cessionem, ut probatum est: sed fideicommissi universalis dies cedit à morte testatoris, si purum sit: ab existente

conditioe, si fuerit conditionale, ut pariter probatum est. Ergò si fideicommissarius moriatur post mortem testatoris, aut post existentem conditionem, transmittit ad hæredes fideicommissum. Hoc argumentum meo iudicio est demonstrativum. Sed ut id evidentius eluceat, diligentius expendamus leges, quas paulò antè allegavimus.

In *l. 3. §. idem dicendum ff. de adim. leg.* 6 puto data erat si fideicommissa hæreditas: & si ante restitutam decessisset, matri ejus relicta. Si puer ante diem legati cedentem decessat; hoc est, ante mortem testatoris, matri debetur hæreditas: fuit enim pupillo substituta in casum, quo ipse moreretur ante restitutam hæreditatem. Mortuus est non solum ante restitutam sibi hæreditatem, sed etiam ante diei cessionem. Existente igitur conditione fieri locum substitutioni nulla prorsus est dubitatio. Illud tantummodò potest habere disceptationem, an, si pupillus moriatur post diem legati cedentem, transeat ad hæredes pupilli: an matri pueri debeat. Primum quia mater substituta est filio pupillo sub conditione, si decesserit ante restitutam sibi hæreditatem: ac propterea etiam si decesserit post diei cessionem, tamen, si decesserit ante restitutionem, videtur extitisse conditio substitutionis. Secundò quia hic non agitur de legato, quod ad hæredes transire, legatario post diei cessionem defuncto, indubitatum est: sed agitur de hæreditate fideicommissa. His tamen dubitationibus minimè obstantibus respondit Ulpianus, puerum ad hæredem suum fideicommissam hæreditatem transmittere. Secundam dubitationem tollit respondendo, idem dicendum de hæreditate fideicommissa, quod de legato: videlicet utrumque post diei cessionem ad hæredes transire. Primam tollit illis verbis: *non potè re ipsa mora subsecuta.* Mora fit re ipsa in pupillis, & hæreditas habetur pro jam restituta, ut supra exposuimus, & conditio pro decessa. Quoad rem nostram attinet, qui de hoc non disputamus: perspicuum est fideicommissam hæreditatem ad hæredes transmitti post diei cessionem; & hæreditatis fideicommissæ trans-

missionem

missionem non differe à transmissione legati. Id enim aperte in hac lege statuit Ulpianus.

7 Idipsum dilucidè planèque statuerat antè Julianus in *l. quidam 25. in princ. ff. ad SC. Trebell.* à quo idem factum proponitur, nisi quòd hæres rogatus erat restituere primà quàque die, & si puer antè decessisset, matri ejus reddere. Verba illa *primà quàque die* conditionem non faciunt, imò nec diem continent: neque enim ad suspendendam obligationem, aut ad differentiam solutionem sunt adjecti, sed ad eam accelerandam, *l. Titia 84. ff. de cond. & dem. l. liber homo 118. §. 1. ff. de P. O.* Itaque purum est fideicommissum, ejusque dies cedit à morte testatoris. Quærit Julianus puero moriente, ad quem pertineat fideicommissum: Utrumne ad matrem, an verò ad hæredes pueri, atque ita distinguit. *Si puer, antequàm dies fideicommissi cedat, decessisset, fideicommissum translatum ad matrem esse: postea autem quàm dies fideicommissi cedit, si decesserit, ad hæredes m. pueri fideicommissum pertinere.* Ergò fideicommissum ad hæredes transmittitur à fideicommissario post diei cessionem moriente. Verùm tamen quia mater erat substituta in casum mortis filii, dubitat Julianus, quæ fuerat voluntas testatoris quoad substitutionem matris, an eam voluerit substitutionem in quemcumque casum mortis ante restitutionem hæreditatem: & ait, Patrem æstimaturum ex personâ matris, & ex personâ hæredis pueri. Substituit tamen Mircellus, voluntati testatoris congruum esse, quandocumque puer decesserit sive ante, sive post cessionem, ad matrem transferri fideicommissum. Et rectè quidem; quia verba sunt generalia utrumque casum comprehendunt; ibi aut si quid ei prius acciderit. Nempe priusquàm ei restitutas hæreditatem, itaque comprehendunt omne tempus ante restitutionem hæreditatis: a sedque etiam tempus subsequens licet cessum, scilicet quòd fluxit à morte testatoris usque ad restitutionem. Quamobrem rectè etiam substituit Mircellus: si non jam puer hoc accepit: nam per ipsam restitutionem deficit conditio sub-

stitutionis. Sed hæc nihil nobis obsunt: neque enim ambigi potest, testatorem posse transferre in alium fideicommissum, non solum post diei cessionem, sed etiam post restitutionem, & quandocumque, veluti cum alteri illud relinquit post mortem fideicommissarii, ut sæpe fit, vel sub aliâ quacumque conditione.

In *l. si in personam 21. C. de fideicom.* ut hæres fideicommissarii succedat in fideicommissum, nihil aliud exigunt Imperatores, quàm ut dies fideicommissi utiliter cesset in personam fideicommissarii: videlicet ut extiterit conditio vivente fideicommissario, cui hæres rogatus erat restituere, si sine liberis decessisset: nec quicquam ibi quæritur de agnitione fideicommissi; ergò ad transmittendum fideicommissum sufficit diei cessio, nullâ agnitionis habita ratione.

Eodem tendit Antonini rescriptum in *l. 8 3. C. eod.* in quo & Imperator nihil aliud requirit, ut Chrysis ad patronos hæredes transmittat fideicommissum, quàm ut decesserit post aditam hæreditatem. Atque hoc eâ ratione, quia dies legati & fideicommissi servo relicti cedit ab aditâ hereditate *l. hereditatis additio §. ult. & l. seq. ff. qu. di. leg. l. unic. §. libertatibus 6. de caduc. toll.* Igitur ut à fideicommissario transmittatur fideicommissum, id tantummodò requiritur, ut post diem legati cedentem moriatur.

Confirmari denique potest hæc sententia 9 auctoritate Justiniani in *l. un. C. de caduc. tollend.* lege Papiæ & Senatusconsultis circa eam introducendis caduca fiebant hæreditas, legata, fideicommissa, morientium ante apertas testamenti tabulas: dies enim legatorum & fideicommissorum non à morte testatoris, sed ab aperturâ tabularum cedebat. Justinianus hoc inhumanum existimans ad fiscum potius deferri legatas & fideicommissa morientium ante apertas tabulas, quàm ad eorum hæredes, hanc legem sustulit, sanxitque tam legatorum quàm fideicommissorum diem cedere à morte testatoris in *§. cum igitur & in §. in novissimo.* Neque possent ad hæredes transmitti, si eorum dies non cessisset. Sunt enim hæc conjuncta, atque

connexa aded, ut sic rectè concludatur: cessit dies legatari, ergò transit in heredem fideicommissum: & contrà: non transit fideicommissum, ergò non cessit dies, idque sine ulla exceptione. l. 1. & 3. ff. *quand. di. leg. ced.* Quamobrem lex Papia, ut hanc transmissionem impediret, vetuit ante apertas tabulas diem cedere. Contrà Justinianus, ut transmissionem antiquam reduceret, statuit diem cedere à morte testatoris, non autem

10 post apertas tabulas. In hac autem constitutione jus antiquum revocante & legem Papiam abolente comprehendit etiam fideicommissa universalis, non est ambigendum. Nam lex Papia omnia comprehendebat d. l. 5. & cum triplici. Ibi: & cum triplici modo ea, que in publicis elogiis relinquuntur. Hæc verba comprehendunt etiam fideicommissa universalis; nam & ipsa in ultimis elogiis relinquuntur, §. 4. *Instit. tit. de fideicommiss. hered.* Ulpian. tit. 15. §. 4. Et iterum, *is qui aliquid ex testamento habuit*, & infra: *hoc quod veliculum erat*, & perpetuò usurpat verba generalia. Hoc amplius in §. *In novissimo*, ubi sancit legatorum & fideicommissorum diem à morte testatoris cedere, ut ad hæredes possint transire excluso fisco, nominatim excipit hereditatem. Ibi: *hereditatem enim, nisi fuerit adita, transmissi, nec veteres concedebant, nec nos patimur*. Hæc exceptio perspicuè demonstrat nomine fideicommissorum antè comprehendì quoque fideicommissa universalis. l. *quisitum* 12. §. 43. *vers. denique*. Neratius ff. *de instr. vel instrum.* Aliàs etiam in §. *segg.* exceptiones proponit multò minoris momenti, nunquam tamen excipit fideicommissum universale quod maximè erat necessarium. Neque aliquis putet, fideicommissum universale nomine hereditatis contineri: nam regula illa etiam à veteribus tradita, quam hic confirmat Imperator *hereditas non adita non transmittitur*, non attinet ad hereditatem fideicommissam. Etenim fideicommissum non dicitur adiri à fideicommissario: sed ipsi ab hærede restitui. Adeundi verbum soli hereditati convenit, deductum ex antiquâ situlâ cretionis, de quâ Ulpianus in *fragm. tit. 22. §. 28.* Certe-

re est verba cretionis dicere ad hunc modum: cum me Maevius heredem institueris, eam hereditatem adeo cernoque Cretionem fieri mandabant plerumque testatores, ut apparet ex laudato Ulpiano titulo 22. Plin. lib. 10. epist. 79. ad Trajan. Julius Largus rogavit testamento ut hereditatem suam adirem cerneremque. Dierum quoque numerus præscribatur, quibus hereditas cerneretur: veluti *Tisius hæres esto, cernito in diebus proximis centum.* Vile reliqua apud Ulpian. loco laudato. Si intra præfinitos dies non crevisset, excludebatur hereditate. Verùm intra dies cretionis, etsi constituisset nolle hereditatem, poterat poenitere & cernere. Si autem ei datus erat substitutus, & ipse non cerneret & adiret, sed pro hærede gereret, in partem dimidiam cum eo substitutus admittebatur. Hæc Ulpianus hoc loco. Quocirca cretio majorem vim habebat, quam pro hærede gestio. Celebrabatur enim solemniter præsentibus testibus civibus Romanis. Cic. *epist. 46. ad Attic. lib. 13.* Ex eo cognovi cretionem Cluvii (ò Vestorum negligentem) liberam testibus præsentibus sexaginta duobus. Docti emendant *diebus* ut indicet tempus cretionis præscriptum. Idcirco solemnitas cretionis dicitur & seculosa solemnitas in *Cod. Theodof. de matern. bon. & cretione subl.* & in *sic. de cretione & bon. poss.* Quamobrem aditio hereditatis inter actus legitimos recensetur in l. *actus legitimi* 77. ff. *de R. J.* Aditio autem dicebatur, quia in rem præsentem venebatur, sicut in rei vindicatione: & solemnia verba proferebant: quocirca Lucianus in Gallo *παρεσβύει εἰς τὴν κτῆσιν, accedere ad substantiam*, & Græci interpretes *παρεσβύει εἰς κληρονομίαν*. Hæc fideicommissio quantumvis universali minimè conveniunt.

Qui hæc omnia, quæ diximus, accuratè attentè consideraverit, de veritate hujus sententiæ, ut arbitror, non dubitabit. Illud postremò admonendum, quòd, cum hodiè invaluerit consuetudo relinquendi fideicommissa post mortem hæredis, ea sunt condicionalia l. *heres meus* 78. §. 1. ff. *de cond. & dem.* adeoque eorum dies non cedit

nisi per mortem hæredis, & si fideicommissarius ante hæredem decedat, transmittere non potest *l. hujusmodi 13. in fin. ff. qu. di. leg. ced.*

CAPUT IX.

Ad L. in obscuris 114. ff. de reg. jur.

SUMMARIUM.

1. *In obscuris inspicitur, quod verisimilius est, aut quod plerumque fieri solet.*
2. *Ordo, qui servatur in principali obligatione, servatur etiam in accessoria ob verisimilitudinem.*
3. *Legato pecunia parè relicta ob, adjacere undè pecunia deprecari possit, verisimile non est legatum restringi, aut minui.*
4. *Demonstratio si afficit ipsum legatum, illud minuit vel extinguunt, si verò satisfactionem, non minuit, neque extinguunt.*
5. *Alienatio rei legata non subvertit legatum, quando non alienatur animo adimendi.*
6. *Stipulans decem sibi et Titio, verisimilius est decem tantum stipulari, et idèd quingue ei debentur.*

IN obscuris inspicere solere, quod verisimilius est, aut quod plerumque fieri solet ait Paulus in *l. in obscuris ff. de R. J.* Generalis est hæc regula, & patet latissimè: sed lubrica est, eique insistere sine casu, & prolapsione vix possumus. Quod enim uni verisimile videtur, id alteri alienum à vero fortasse videbitur. Itaque ut de hoc rectè judicemus, adhibenda est norma rationis; naturæ actus, qui geritur; & usque quod fieri pierumque solet, ut ait hic Paulus. Consideranda etiam sunt verba, & conditiones & pacta adjuncta. Hæc autem exemplis explicanda.

Primum exemplum nobis suppeditat idem

2. Paulus in *l. insulam 13. ff. qui pot. in pign. hab.* Insulam tibi vendidi, quam Titio antè locaveram: & convenit inter eos, ut prima pensio à Titio solvenda mihi accederet, sequentium annorum tibi ejus insulæ emptori: & jus pignorum à Titio datorum, utrumque sequeretur. Cum pignora utrique non sufficerent; quæsitum fuit, an pignora primùm ad me pertinerent, an pro ratà ad utrumque

communiter. Paulus respondit facti quæstionem esse: sed verisimile esse id actum, ut primam quamque pensionem pignorum causa sequatur. Pactum illud, de primâ pensione solvendâ venditori, efficit, ut verisimile sit, egisse contrahentes, ut idem ordo, qui servatur in principali obligatione; servandus sit etiam in pignore: videlicet, quòd sicut voluerunt venditorem priorem esse in percipiendâ pensione; ità priorem esse in eâ exigendâ jure pignoris. Pignus enim datur pro securitate crediti, ut ex ejus venditione possit sibi ipse satisfacere creditor. Igitur si voluerunt cum percipere pensionem ante emptorem, consequenter voluerunt, ipsum etiam ante emptorem uti jure pignoris ad eam exigendam ac percipiendam, si ab inquilino ipsi soluta non fuerit. Porro casus hic est singularis, videretur enim dicendum, utrique simul, vel in solidum, vel pro parte dimidiâ pignora esse obligata *l. si debitor 10. ff. de pignor. nec alterum alio potior* esse. Ut enim creditor sit potior in pignore, necesse est, ut & prius crediderit, & prius pignus accepit *l. potior 11. in princ. ff. qui pot. in pign.*

Alterum exemplum proponit Julianus in *l. quidam testamento 96. in princ. ff. de legat. 3.*

1. Quidam ità legavit: aureos quadringentos dari volo Pamphilæ, ità ut infra scriptum est: à Julio Actore aureos tot; & in castris, quos habeo tot; & in numero, quos habeo tot. Testator, antequàm moreretur, has summas in alios usus convertit. Quæsitum est an extinctum esset fideicommissum. Videri potest extinctum, & ademptum alienatione rei legata, & exactione pecuniæ *l. cum servus 15. ff. de adim. leg. l. si ex toto 8. in princ. ff. de leg. 1. l. fideicommissa 11. §. ergo 13. ff. de leg. 3.* Sed contrà respondit J. C. in nostrâ lege. Respondi. Verisimilius est patremfamilias demonstrare potius hæredibus voluisse, undè aureos quadringentos sine incommodo rei familiaris contrahere possent, quam conditionem fideicommissi injectisse, quod initio parè datum esset. Ità sanè. Cum enim fideicommissum purè reliquerit, adjiciendo postea, undè pe-

(F) ij

cunia depromi possit, credibile non est, eum adicere voluisse conditionem, & restringere ac minuere legatum, aut ipsum adimere & subvertere. Hoc enim respicit solutionem & executionem legati, non ejus substantiam. Si substantiam legati respiceret & afficeret, utique legatum ipsum minueret aut exstingueret: veluti si quis legaverit decem, quæ in arca habet, si enim quinque tantum reperiantur, quinque tantum debentur *l. si servus 108. §. qui quinque 10. ff. de leg. 1. velut nihil, si nihil in arca fuerit inventum.* Similia exempla in *l. si is a legatum 65. in princ. in l. si sic legatum 71. §. quod si addideris ff. de leg. 1. l. legavi, vers. quod si sic ff. de liberat. leg.*

- 4 In his legatis demonstratio spectat & afficit ipsum legatum, & falsam conditionem continet, ut ait Ulpianus in *d. l. si sic legatum 75. §. quod si*: hoc est, demonstrat rem, quæ non est in rerum natura; adeoque nihil est legatum. Cum verò respicit solutionem, potest quidem variare modum solvendi; ita ut si nequeat fieri solutio eo modo, quo testator eam fieri destinaverat, alio modo fiat; non tamen potest mutare, aut evertere ipsum legatum, ad quod non refertur; manente firmâ voluntate legandi; tamen si deficiat forma solvendi & exequendi voluntatem à testatore præscripta. Atque ita placuit Imperatori in *l. Paulus Gallinico 27. §. Julianus ff. de leg. 3. l. Lucius Titius 12. ff. de alim. leg.* Haud aliter evenit in certâ ætate legatarii, adjectâ legatis. Si adiciatur ipsi legato, ejusque substantiam & obligationem respiciat, conditionem facit *l. si Titio 22. in princ. ff. qu. dies legas. ced.* Quod si adiciatur solutioni legati, conditionem non facit: veluti, do, lego Severinæ decem, quæ accipere debebit, cum ad legitimum statum pervenerit *l. ex his penult. C. cod.* Neque enim legitima ætas adjecta est obligationi legati, ut possit eam suspendere in incerto eventum, ut in *l. si Titio*: sed solutioni, adeoque solummodò habet vim protogandi tempus solutionis, ut in *l. Sejus Saturninus 46. in fin. ff. ad SC. Trebell. l. Firmio Heliodorus 26. §. 1. ff. qu. di. leg. ced. lbi;*

nam certam ætatem sorti solvenda præstitam videri: non purè fideicommissio relicto conditionem inferens. Idem etiam de loco dicendum est; nam & hic sorti solvendæ præstitutus videtur: non fideicommissio purè relicto inserta conditio.

Nee obstat, quod dicebamus de alienatione rei legatæ, quæ solet legatum subvertere. Nam hoc evenit, cum testator rem alienat animo adimendi legati §. *si rem suam 12. Instit. tit. de legat. l. scribit 34. §. item 1. ff. de aur. & arg. leg. 1. fideicommissa 11. §. si rem 12. & §. seq. in fin. ff. de leg. 3.* qui animus præsumitur, si novâ voluntate nullâque necessitate alienaverit *l. rem legatam 18. ff. de alim. legat.* Hic autem animus adimendi in legato pecuniæ non facillè præsumi debet, quia pro re familiari quotidie pecunia indigemus. Sed ne hæc quæstione implicemur inconsultè, animadvertendum est, quod testator verè non alienaverit rem legatam: neque enim certum corpus pecuniæ aut aliam rem certam legavit, sed pecuniam in genere videlicet quadringenta. Genus autem nec alienari, nec perire potest. Quocirca licet interitu rei debitor liberetur ab obligatione, & casus fortuiti à nullo præstentur *l. contrarius 23. in fin. ff. de R. J. l. si ex legatis 23. ff. de V. O.* tamen mutuatarius interitu rei numquam liberatur §. *item is 2. inst. tit. quib. mod. re contr. obl. 1. 1. §. & ille quidem ff. de obl. & act. l. incendium 11. C. si cers. per.* quia non perit res debita, cum non sit debitor rei, quam accepit, aut alicujus certæ speciei, sed generis *l. 2. in princ. ff. de reb. cred. princip. tit. instit. quib. mod. re contr. obl.* Non aliâ ratione si res æstimatæ in dotem datæ fuerint, etiam illis peremptis maritus manet obligatus *l. plerumque 10. ff. de jure dot.* quia pretii debitor est *l. quævis 5. C. cod.* pretium autem perire non potest. Hæc ratio, utpotè à naturâ prodita ad omnia pertinet: igitur & ad legata. Cajus in *l. in ratione 30. §. incerta 5. ff. ad leg. Falcid.* Si verò argenti pondus purè relictum esset, quamvis omne argentum testatoris deperisset: admissâ lege Falcidiâ, portio ejus quantitatæ sumetur, qua

fuit in bonis eo tempore, quo testator decessit: nec ad imminuendam eam, quicquam damna postea accidentia proficiens.

6 Tertium exemplum proponitur à Juliano in *l. cum qui* 56. in princ. ff. de V. O. Eum, qui ita stipulatur: *mibi, & Tizio decem; verisimilius est semper una decem sibi & Tizio communiter stipulari.* Verisimilius est: Tum quia verba id significant, nam qui decem dicit, una tantum decem demonstrat. *l. si quis testamento* 79. ff. de leg. 1. contrà si stipularetur: *mibi & Tizio dena*, viginti stipulatus videretur *l. ubi fidejussor* 24. ff. de solut. *l. cum duo* 17. ff. de in diem addict. d. 4. 79. hoc est, decem sibi, alia decem Tizio: & quia stipulatio pro Tizio non valet §. *si quis alii inst. tit. de inur. stip.* ipsi soli decem deberentur: cum autem stipulatur *sibi & Tizio decem*, stipulatio valet solum in quinque, quæ stipulanti debentur: quoniam in personâ Tizii valere non potest: pro dimidiâ parte utilis est stipulatio, pro dimidiâ iutilis *d. §. si quis alii vers. quod si quis inst. tit. de inur. stip. l. si mibi & Tizio* 110. in princ. ff. de V. O. *l. per servum* 37. §. *quod unius* ff. de acquir. rer. dom. Tum quia hoc etiam in legatis receptum est *d. l. enim qui vers. sicut* ff. de V. O. & *d. l. 79. ff. de legat. 1.* In hoc autem differt legatum à stipulatione, quodd stipulatio, ut modò dixi, valet solum in quinque: legatum autem valet in decem, & utrique quinque debentur, quia legatum in utriusque personâ consistit. *l. conjunctim* 80. ff. de leg. 3. *l. 7. C. eod.* Tum denique quia verisimile semper est, debitorum in id, quod minus est, voluisse se obligare. Eo fit, ut qui bis idem promittit, semel tantum teneatur *l. qui bis* 18. ff. de V. O. & qui promittit decem aut quinque, debeat solummodò quinque: & si promittat calendis Januariis aut Februariis, perindè sit ac si calendis Februariis promississet *l. ita* §. 12. ff. eod.

Alia exempla non congero: superfluum enim hæc ad explicandum, quod proposuimus.

CAPUT X.

Ad Eandem L.

SUMMARIUM.

- 1 Verisimilius est actum esse juxta naturam actûs, & juxta solitum, quàm à contrà, etiamsi nihil dictum fuerit.
- 2 Quæ sunt de naturâ actûs, veniunt in judiciis stricti juris, quæ verò plerumq; fieri solent, in solis judiciis bonæ fidei.
- 3 Hæc magis obtinent si verbis fuerint quodammodò indicata, vel obscurè significata. Lex supplet, quod est de naturâ actûs.
- 4 Etiam in legatis. Explicatur L. si suadum §. 1. qui fundum ff. de leg. 1.
- 5 Expontur L. 3. ff. de servis, leg.
- 6 Explicatur L. si quis 112. ff. de leg. 1.
- 7 Servitus à pluribus hæreditibus legata debetur in solidum à singulis.
- 8 Expenditur L. Juliano 25. ff. de hered. instis. C. n. 9.
- 10 Expontur L. si ex toto §. ult. ff. de leg. 1.
- 11 Res legata, qualis est, debetur.
- 12 Quantitas rei legata determinatur ex naturâ legatæ & ex verisimilitudine.

AUctarium adjiciam regulæ superiori. Si in obscuris inspicere debemus, quod verisimilius est ex *l. in obscuris* 114. ff. de R. J. consequens est, ut etiam ipsam naturam actûs, & quod plerumq; fieri solet, inspiciamus. Verisimilius enim est secundum naturam actûs & juxta solitum, quàm contrà, egisse testatorem, & contrahentes. Atque hoc aded verum est, ut, etiamsi nihil dixerint, tamen id pro cauto sit habendum. De naturâ mutui est, ut æquè bonum reddatur: & ided etiamsi nihil hæc de re convenerit, pro cauto habendum est. *l. cum quid* 3. ff. de reb. cred. De naturâ emptionis est, ut venditor de evictione teneatur: adedque etiamsi emptor de evictione non eaverit sibi, tamen venditor de evictione obligatur *l. ex empto* 11. §. 1. & 2. ff. de act. empt. De stipulatione duplæ Ulpianus in *l. quod si nolis* 31. §. quia assidua 20. ff. de adit. edict. Quia assidua est dupla stipulatio: idcirco placuit e iam ex empto agi posse, si duplam venditor mancipii non caucat: ea enim, quæ sunt moris & (F) iij

consuetudinis in bona fidei iudiciis debent venire. Observandum est discrimen inter ea, quæ sunt de naturâ actûs; & ea quæ à plebriſque fieri ſolent, quæ moris ſunt. Illa veniunt etiam in ſtriſtis iudiciis, ut conſtat ex l. 3. ff. de reb. cred. de quâ modò diximus. Hæc non veniunt niſi in iudiciis bonæ fidei, ut conſtat ex hæc ipſâ lege: nam in ſtriſtis, quod omiſſum eſt, pro omiſſo habetur. l. quicquid adſtringenda 99. in princ. ff. de F. O. Verùm tamen etiam in his, ſi planè non fuerit omiſſum, ſed obſcurè dictum, verba obſcura ſunt interpretanda ſecundùm ea, quæ à plebriſque fieri ſolent: noſtrâ l. in ſcruis 114. Solitum in his eſt norma interpretandæ voluntatis: non ratio inducendæ obligationis.

3 Hæc, ſi planè omiſſa fuerint, quæ ſunt de naturâ actûs, aut ſolita fieri. Multò magis hæc obtinere debent, ſi verbis fuerint quodammodò indicata, vel obſcurè ſignificata: Supplet enim lex, ſi quid fortè deſit; aut detrabit, ſi quid abundet. In l. 1. §. ſi autem 5. ff. de hered. inſt. Si autem ſic ſcribat: Lucius hæres: licet non adiecerit: eſto: credimus plus nuncupatum, minus ſcriptum; & ſi ita: Lucius eſto: tantumdem dicimus. Vide reliqua, quæ ſubſequentur; ſunt enim ſcitò digniſſima. Detrahit etiam, quæ ſuperfluunt, & pro ſupervacuis habet l. quæ extrinſecus 65. in princ. ff. de F. O. Exemplum in inſtitutione hæredis proponitur in d. l. 1. §. ſi ex fundo. Si ex fundo fuiſſet aliquis ſolus inſtitutus, valet inſtitutio detractâ fundi mentione. Quodd ſi duo fuerint in fundo inſtituti, alter ex parte terciâ, alter ex beſſe ejuſdem fundi: detractâ fundi mentione, quaſi ſine partibus inſtituti, ex æquis partibus hæredes erant l. quovies 9. §. ſi duo 13. ff. eod. l. ſi alterius 10. ff. eod. In contrariis habemus exemplum in d. l. quæ extrinſecus 65. Arma, virumque cano; ſpondeo: detrabitur illud Virgiliti hemiſtychium, & ſtipulatio valet.

4 In legatis quoque lex ſupplet id, quod eſt de naturâ actûs. Exemplum aſſert Julianus in l. ſi fundum 81. §. qui fundum ff. de leg. 1. Teſtator legavit fundum excepto ædificio: ædificium remanet penes hæredem. Sed quia

hæc exceptio hæredi eſſet inutilis, ſi non haberet iter & actum ad ædificium: idcirco & iter & actum ei legatarius concedere debet. Diverſo tamen jure: nam ſi nomine ædificii villam teſtator intellexerit, ipſo jure habebit hæres iter & actum ad villam, cujus ipſo jure dominus erit. Si verò ſolam ſuperficiem ſine ſolo, villæ dominus erit legatarius, qui ſoli dominus eſt, §. cum in ſuo 19. inſt. 111. de ver. diviſ. l. qui domum 50. ff. ad leg. Aquil. l. qui res ſuas 98. in fin. verſ. non eſt his ſimilis ff. de ſolut. Subvenit tamen hæredi prætor utilibus actionibus, & ipſi conſtituit ſervitutem itineris & actûs l. 1. in fin. ff. de ſuperfic. Quodd ſi legatarius fundum totum vindicaverit, dabit hæredi exceptionem, & coget legatarium hæredi cedere ſuperficiem, & iter & actum ad villam, hæc l. ſi fundum verſ. ſi de ſeli. In fine hujus §. aliud ponit exemplum Julianus. Ædificii nomen ambiguum eſt: poteſt ſignificare ædificium cum ſolo: poteſt etiam ſignificare ſolam ſuperficiem. Querit Julianus an excepto ædificio, ſuperficies, an villa excepta intelligatur? Reſpondet, inclinandum eſt teſtatoris etiam de ſolo cogitaſſe, ſine quo ædificium ſtare non poteſt. En veriſimile ductum à naturâ ædificii.

Sed obſtat difficillimus text. in l. 3. ff. de ſervit. leg. in quâ quatuor diverſæ ſpecies proponuntur, in quibus non ſolum à lege non ſuppletur ſervitus viæ ad fundum legatum, ſed etiam ſi teſtatore legata fuerit viâ, legatum eſt inutile.

Reſp. hoc ipſo ſervitutem non debeti, quia fuit legata, & quidem inutiliter propter naturam ſervitutis individuum l. ſtipulationes non diviſantur 72. ff. de F. O. Teſtator, qui duos fundos proximos habebat, Sejanum & Titianum, legavit Mævio fundum Sejanum cum viâ per fundum Titianum: eundem fundum legavit Titio, ſed ſine viâ; utrique per vindicationem. Si uterque vindicet fundum, neutri viâ deberet: non Titio, quia ei legata non eſt: non Mævio, quia, cum propter Titii concurſum dimidiam tantum partem fundi Sejanî confequatur l. ſi pluribus 33. ff. de legat. 1. §. ſi eadem

8. *inst. eod.* non potest viam consequi: non solidam, quia solum pro parte fundi dominus est l. *pro parte* 11. ff. *de servit. l. si unus* 19. ff. *de servit. rust. prad.* non pro parte; quia cum sit individua, pro parte acquiri non potest, l. *viz* 17. ff. *de servit. & ad. ll. & nostra l. si fundum* 3. Quod si deliberante Titio Mævius fundum vindicaverit, & Titius postea repudiaverit, Mævius servitutem solidam consequitur, cum totum fundum obtinuerit etiam ab initio: licet enim dominium partis in suspensio sit, quamdiu deliberat Titius, tamen eo repudiante apparet Mævium totius fundi dominum retrò fuisse l. *Titio & Sejo* 34. cum l. *seq. ff. ad leg. Aquil.* Igitur perinde est ac si soli Mævio & fundus & via fuisset legata. Altera species est. Testator Mævio fundum Sejanum sub conditione legavit: viam autem per Titianum pure. Hæres pendente conditione legati adivit hæreditatem: statim cedit dies legati viæ, quod purum est l. 2. & 3. ff. *quando di. leg. cred.* legati autem fundi dies non cedit ante impletam conditionem l. 5. §. *sed si sub conditione ff. eod.* Non potest igitur Mævius acquirere servitutem viæ: non ante existentem conditionem, quia nondum habet fundum, cui debeat l. 1. ff. *comm. prad.* nec post eventum conditionis, cum fundum habere incipit, quia actus defunctorum, quibus non est appositæ conditio, suspendi non possunt l. *ult. in fin. ff. eod.* neque enim suspendere debemus actum, quem testator non suspendit vivens, nec potest suspendere post mortem, quo tempore non potest mutare voluntatem, aut aliquid velle, cum nullam habeat amplius voluntatem. Tertia est: fundum Sejanum pro parte legavit Mævio sub conditione: pro reliquâ parte pure, simulque viam pure legavit. Hæres adivit hæreditatem pendente conditione. Cessit dies partis pure legatæ; nec non viæ: sed viæ inutiliter: quia fundus pro parte tantum factus est Mævii l. *pro parte* 11. ff. *de servit. l. si unus* 19. ff. *de servit. rust. prad.* Quarta: Titius & Sejus fundum communem habebant, ut puta Sejanum. Testator qui dominus erat fundi Titiani le-

gavit servitutem viæ, vel itineris per fundum Titianum utrique tam Titio, quam Sejo: sed Titio pure, Sejo verò sub conditione. Si pendente conditione dies legati puri cessit, interit viæ legatum: eadem ratione, quâ suprâ. Summa igitur hæc pertinet, ut teneamus eum, qui pro indiviso partis dumtaxat est dominus, acquirere non posse servitutem. Nam qui pro indiviso dominus est, in quâcumque parte fundi, imò in quâlibet glebâ dominium habet: non quidem ex toto, sed ex parte, puta dimidiâ, tertiâ, quartâ: ex reliquâ dominus est ejus socius. Nullam igitur certam ac circumscriptam fundi habet aut ædium particulam, quæ tota sit ejus propria, non communis utriusque; scilicet partim propria, partim aliena: alienæ autem rei, nec imponi, nec acquiri servitus potest l. 1. *in fin. l. si cum duas* 8. ff. *comm. prad.* idcirco per unum socium communi solo servitus acquiri non potest, licet possit retineri l. *ut potum* 8. *in fin. ff. de servit. l. proprium* 5. ff. *comm. prad. l. pluribus* 140. §. *ult. ff. de P. O.*

Sed rursus obstat text. in l. *si quis inquilinos* 112. *in princ. ff. de legat. 1. Si quis inquilinos sine prædiis, quibus adiacent, legaverit, inutile est legatum, sed an estimatio debeat, ex voluntate desumti statuendum esse Divi Marcus, & Commodus rescripserunt.*

Resp. imò secundum naturam rei faciendam interpretationem, legatum valere non posse. Cum enim inquilini seu coloni, seu adscripticii prædiis adhæreant ita, ut ab iis nec à domino quidem avelli, & sine ipsis prædiis alienari non possint l. 2. l. *quemadmodum* 7. l. *cum satis* 23. C. *de agric. & cens.* consequens est, ut nec legari possint repugnante eorum naturâ; cum nec cuiquam possint acquiri d. l. 23. Eadem ratione legari non possunt, ea quæ ædibus juncta sunt l. *cætera* 41. §. 1. ff. *de leg. 1.* nec convalescit legatum, si quanlo fuerint separata, puta collabente, ac diruto ædificio. §. *seq.* Multò minùs igitur potest valere legatum inquilinorum, qui nunquàm à fundo separari possunt nec ipsi, nec soboles eorum d. l. 2. Nec dici potest legatum inquilino-

rum trahere ad se ipsum funlum, cui sunt a scripti, & a quo separari non possunt argumenta *l. nam quod liquida 4. in princ. ff. de pen. leg.* Etenim potest quidem principale ex, quæ accessoris locum obtinent ad se raperere *l. 2. ff. de pecul. l. cum principalis 178. ff. de R. J. L. Labeo 17. ff. quem. servit. am.* non autem contra accessorium potest ad se trahere principale, cum ipsum sequatur. Extincto & perempto principali perimitur accessorium *d. l. 2. ff. de pecul. leg. d. l. Libeo.* perempto autem, ac deficiente accessorio non perimitur nec deficit principale. *l. postquam 3. ff. de pact.*

- 7 Reliqua modo persequamur. Occurrit exemplum à Paulo propositum in *l. ult. ff. de servit. leg.* Si plures sint hæredes, non tenentur si singuli in solidum, sed ex lege XII. tab. dividitur inter eos hereditas, & proportionibus hæreditariis etiam actiones hæreditariæ *l. 1. C. fam. ercisc. item & legata*, quæ sunt onera hæreditaria *l. 2. C. de heredit. act.* & hæreditariarum actionum locum obtinent *l. hæreditarium 40. ff. de oblig. & act.* Tamen cum via legata fuit pluribus hæredibus, singuli in solidum tenentur, & conveniuntur *d. l. ult.* Hoc enim exigit natura servitutis, quæ individua est, & partem non recipit *d. l. & l. via 17. ff. de servit. l. 2. §. ex his ff. de P. O.*

- 8 In *l. Julianus 15. ff. de hered. inst.* Ulpianus ex Juliano elegantissimum proponit exemplum. Testator ita scripsit: *Titius ex parte dimidiæ hæres esto: Sejus ex parte dimidiæ: ex quâ parte Sejum hæredem institui, ex eadem parte Sempronius hæres esto.* Dubitari posse ait, utrum in tres semisses dividere voluerit hæreditatem, an verò in unum semissem Sejum, & Sempronium conjungere: ita ut Titius semissem habeat: alterum semissem Sejus & Sempronius; nempe quadrantem singuli. Et hoc verius esse ait. Paulus autem in *l. triplici 142. in fin. ff. de P. S.* hanc Juliani sententiam referens, verissimilitur: ibi: *verissimilius esse.* Quid ita? Annon verissimilius est in tres semisses divisisse hæreditatem? An non potest testator in quotcumque partes voluerit, hæreditatem divide-

re? Sanè potest §. *hæreditas cum segg. inst. tit. de hered. instit. item quod Sabinus 17. per tot. ff. eod. & d. l. Julianus 15. §. 1.* in quo sibi videtur adversari Julianus, nam ibi tertius non habet minorem partem quàm institutus: imò majorem. Quid? Cur non dicimus Sempronium hæredem esse non posse, tamquàm ex nullâ parte institutum, cum expleto jam asse instituitur in parte ipsius assis, quæ jam nulla est *d. l. item quod Sabinus §. sed si asse.* Ibi: *si ita scripserit expleto asse: ex reliquâ parte hæres esto: quoniam cum nihil reliquum est, ex nullâ parte hæres instituitur est.* Quamobrem ita concludi potest: aut expleto asse in alium assem venire debet Sempronius *d. §. sed si asse in princ.* seu potius in alium semissem, qui ei fuit relictus à testatore *l. si ita 47. §. 1. ff. de hered. instit.* aut si in reliquam partem assis vocatus est, in nullâ parte institutus est, cum nulla reliqua pars assis super sit, eo in duas dimidias distributo, atque divisio inter Titium & Sejum. Adde, quod si Sempronio damus tantummodò quadrantem, non erit heres ex eâ parte, ex quâ Sejus fuit institutus: cum Sejus fuerit institutus ex parte dimidiâ, scilicet ex semisse, non ex quadrante.

Nihilominus cum hanc sententiam maximi Juriconsulti Julianus, Ulpianus, Paulus approbaverint, non est ambigendum, eam esse verissimam & optimâ niti ratione. Cum dubitatur de voluntate testatoris, quod verissimilius est, sequi debemus. Verissimilius autem est, testatorem voluisse conjungere Semproniam Sejo in dimidiâ, quam Sejo reliquerat. Ut ait Paulus in *l. triplici in fin. ff. de P. S.* Undè hoc? Nempe quia plerique in duodecim uncias dividunt hæreditatem, quæ Assis appellatur §. *hæreditas 6. inst. de hered. inst.* Assis autem duos tantummodò semisses continet, non tres. Omne totum, quicquid est, duas tantum dimidias partes habet: ergò & hæreditas. Ipsa igitur hæreditatis natura, quæ communis est omnibus rebus, id exigit, ut expleta sit atque exhausta tota hæreditas, quotiescumque duæ dimidiæ partes fuerint distributæ. Eò fit, ut cum testator Sempronium instituit ex eâ parte

parte

parte, ex qua Sejum instituerat, intelligi debeat eum instituere in ea ipsa parte, in ea dimidia, in qua Sejus est institutus. Verba illa: *ex qua parte Sejum institui*, possunt vel indicare, & connotare rem ipsam; scilicet eandem dimidiam portionem hereditatis, in qua Sejus est institutus: & tunc Sempronius Sejo conjungitur, quia eadem dimidia utrique relinquitur. Vel possunt indicare quantitatem portionis Sempronio relicte, videlicet quod testator tantumdem relinquit Sempronio, quantum Sejo: quo admissio ad tertiam dimidiam veniendum esset. Hoc autem repugnat tum naturæ hereditatis, ut dividatur in tres dimidias partes, tum communi consuetudini. *l. servum 50. §. ult. ff. de hered. inst. §. hereditas inst. eod.* His ita explicatis coneidunt ipsa per se, quæ huic legi adversari videbantur.

10 Adjiciam alia exempla. In *l. si ex toto 8. §. ult. ff. de leg. 1.* testator ita legavit: leccicarios octo, aut pro his in homines singulos centum, utrum legatarius volet. Questum fuit, utrum posset legatarius partem servorum vindicare, & pro alia parte pecuniam peiere. Respondum non posse. Testator fecit potestatem eligendi de duobus, utrum vellet, servos, an pecuniam. Alterutrum igitur eligere debet, non utrumque. Abhorret id à natura electionis à testatore concessæ. Quid? Quod haberet octo inter se diversas electiones, discrepantes ab electione datà à testatore? Posset enim eligere unum servum, & reliquorum pretium: item duos servos, & sex aliorum æstimationem: item tres, & ita de cæteris. Electio igitur non caderet inter servos, & pecuniam, quemadmodum voluit testator: sed inter ipsos servos, ex quibus eligere posset, quemeumque vellet.

11 Rursus de naturâ legati est, ut re certâ legatâ hæres talem præstare debeat, qualis est *l. si à substituto 45. §. ult. ff. de leg. 1.* Nam testator, qui rem certam legat, veluti fundum Cornelianum, hominem Stiehum, qualiscumque sit, ad legatarium transferri vult, ejusque rei dominium ad legatarium transire, quâle ipse habuit. Itaque si lega-

tus sit fundus, qui servitutem impositam debet, non liberum hæres præstare debet, sed qualis est, nisi testator hoc præceperit: veluti si dixerit: fundum, uti optimus maximusque est *l. servo legato 69. §. si fundus ff. de leg. 1. l. si servus 70. §. nam & si fundus ff. eod.* Item non debet præstare noxis solum esse servum, furem, aut fugitivum non esse *d. l. si servus 70. & l. si legati 56. ff. eod.* Addit Pomponius in *d. l. 56.* quod etsi legatarius stipuletur, fugitivum eum non esse præstari: *nihil venit in hanc stipulationem, quia qualis sit, talis ex testamento præstari debet.* Stipulationem enim adjecta legato ejus naturam sequitur. *l. 1. §. si quis sub conditione 14. ff. ut legat. nom. cav.* maxime cum eadem sit etiam natura stipulationis. *l. qua de legato 46. ff. de legat. 1.* Aliud exemplum in *l. cum pater 77. §. evictis 8. ff. de leg. 2.*

Non solum in eo, quod atinet ad qualitatem rei legatæ, spectanda est ejus natura, & verisimilitudo, de qua modò dicebamus: sed etiam quoad quantitatem legati ejusque partitionem. Exemplis id explico. Qui triginta sola reliquerat, legavit triginta Titio, viginti Mævio, decem Sejo. Non debet ad legatum admitti solus Titius, qui totum patrimonium absorbet, exclusis Mævio & Sejo, quibus nihil reliquum est, quod dari possit. Nam testator, qui eos vocavit ad legatum, utique repelli noluit. Propterea servari debet proportio, quam testator ipse servavit: & Titio quindecim, Mævio decem, Sejo quinque danda: ita enim quilibet habet dimidium ejus, quod testator legavit, & omnes simul consueiunt summam triginta *l. si quis 80. ff. de leg. 1.* Item si fundus duobus, uni usufructus legatus sit: semissem usufructus unus habet, alterum semissem illi duo. *l. Sempronius 26. in fin. ff. de usufr. legato.* Quid iurâ? quia illi duo conjuncti pro una personâ habentur. *l. planè 34. in princ. ff. de leg. 1. l. un. §. hoc ita C. de caduc. toll.* & legato fundi etiam usufructus continetur. *l. si alii 19. ff. de usufr. legat.* Tertium exemplum in *l. legatum 116. §. i. ff. de leg. 1.* Testator instituit hæredes Titium & Sejum: Titio, & duobus extraneis fundum legavit.

(G)

Titius à se legatum capere non potest, à coherede potest. *l. & quidem* 18. & *d. l. 116.* Sejus igitur ex suo semisse legatum præstabit, cum Titio, tum extraneis: videlicet tertiam partem Titio, duas tertias extraneis. Tertia autem pars semissis est sextans. Itaque sextantem habebit Titius: dextantem extranei; videlicet trientem à Sejo, semissem à Titio jure accrescendi.

CAPUT XI.

Ad L. quoties §. si duo ff. de heredibus instit. & l. cum questio 23. C. de leg.

SUMMARIUM.

- 1 Si voluntas disponentis discrepet à naturâ actûs, & sit manifesta, illa potius esse debet.
- 2 Exproditur L. quoties §. si duo ff. de hered. inst.
- 3 Institutio in re certâ valet, detractâ rei certâ intentione.
- 4 Institutis duobus, altero in re certâ, altero ex parte vel sine parte, ille consideratur tamquam legatarius, hic est heres in totum. & n. 8.
- 5 Verum instituti licet plerumque ad heredes referantur, tamen completi potest legata & alias res.
- 6 Institutus in re certâ est heres in totum.
- 7 Duobus institutis in rebus certis uterque est heres pro semisse.
- 8 Duobus institutis altero in re certâ, altero in hereditate ex parte vel sine parte, hic heres est in totum alter pro legatario habetur.
- 9 In divisione cuiusque rei iuxta proportionem inter partes servatur. Exempla in hereditate & legatis.
- 10 Exponitur l. cum questio 23. Cod. de legat. & n. 11. & seqq.
- 11 Distribuire hereditatem & calculos subducere facile est, & necessarium, ut iustitia servetur. & n. 12.
- 12 Et maxime consentaneum est voluntati testatoris.
- 13 Qui prius reliquit eandem duodecim uncias, alii autem postea sex, non videtur addere voluisse sex uncias priori.
- 14 Qui eandem rem pluribus legat, et in eâ ipsâ re conjugis, neque adiuat primo, quod secundo dat.
- 15 L. cum questio 23. C. de leg. est lex specialis, & in eo casu, de quo ibi agitur dumtaxat observanda. & n. 17.
- 16 Voluntas mutata præsumi potest ex intervallo, in continenti non potest.

Utrum vim, naturamque superioris regulæ distinctius explicemus, pauca sunt subiicienda. Ac primam discutiendum; si voluntas & sententia testatoris ab eâ videatur dissidere: utra sit præferenda. Si voluntas manifesta sit, utique potior esse debet. Nam, quæ sunt de formâ, voluntate contrahentium mutari non possunt, quia mutatâ formâ interit substantia rei. *l. Julianus* 9. §. *sed si quis* ff. *ad exhib. l. cum precario* 12. ff. *de precar. l. insulam*, 6. ff. *de præscr. verb.* At verò, quæ sunt de naturâ actûs, voluntate nostrâ mutari possunt. *l. naturalis* 5. §. *sed si facio* 4. ff. *eod.* pacta enim, quæ contrahui adjiunguntur, obtinent perinde ac si naturalia essent contractûs §. *addo* 3. *in fin. inst. tit. de locat. & cond.* In legatis autem, licet cum pluribus eadem res legata fuit, omnes concurrant, eaque inter eos qui concurrunt dividatur, tamen si manifeste appareat testatore voluisse, quod primo legaverat, in secundum transferre, is solus legatum habebit. *l. si pluribus* 33. ff. *de leg. 1.* Contrâ si appareat, eum voluisse singulis solidum debere, omnes ad solidum legatum veniunt, non verò pro virili portione *d. l. 33.* Ibi: *nisi ipse testator ex scripturâ manifestissimus est, utrumque eorum solidum accipere voluisse.* *l. planè* 34. §. *sed si non corpus* ff. *eod.* Ibi: *si evidentissimis probationibus testatorem multiplicare legatum voluisse.* *l. un. §. si autem* 12. *vers.* hoc autem C. de cad. toll. Ibi: *nisi testator apertissime & expressim disposuerit.* Licet igitur hæc in re, ut recedatur à naturâ contractûs, & à solito, requiri evidentissimas probationes. Hoc interest inter legatum rei, corporisque, & legatum quantitatis; quod in hoc sufficienter evidentissimæ probationes, scilicet evidentes conjecturæ. *d. §. sed si non corpus:* in illo requiritur voluntas expressa testatoris *d. l. 33. & d. l. un.* Et hujus differentie ratio est; quod eadem res sæpius præstari non potest; eandem summa volente testatore multiplicari potest. *d. §. sed si non corpus.*

In hereditate quoque exemplum ponitur in *l. quoties* 9. §. *si duo* 13. ff. *de hered. instit.* Hereditas à testatore dividi debet: si non

dividatur; omnes æqualiter hæredes sunt. *d. l. quoties §. hæredes. 12.* Quidam instituit hæredes Cajum ex parte tertiâ fundi Corneliani: Sejum ex bese ejusdem fundi. Respondum est, ex æquis partibus hæredes esse: si modò voluntas patris fam. manifestissimè non refragatur *d. §. si duo 13.* Est hoc planè singulare. Licet enim hæredes sine partibus instituti ex æquis partibus hæredes sint *d. §. hæredes 12. & §. si plures 6. inst. eod.* tamen hic partes assignatæ fuerunt Cajo tertia pars, Sejo bes, quod nomen propriè usurpatur in dividendâ inter plures hæredes hæreditare *§. hæreditas 5. inst. eod.* Videtur igitur testator satis apertè declarasse voluntatem suam instituendi Cajum in triente, Sejum in bese. Nec simile est, quod proponitur in *l. si alterius 10. & in l. seq. ff. eod.* Nam ibi eum pretia fundorum, & insularum sint admodum incerta, ex partibus incertis hæredes videntur instituti; quocirca perindè est, ac si sine partibus fuissent instituti *l. si quis ita 36. ff. eod.* sequitur igitur, ut ex æquis partibus instituti censentur *§. si plures 6. inst. eod. de hered. inst. & d. §. hæredes.* Sed in hac specie eum ejusdem fundi uni triens; alteri bes fuerit assignatus, certa est partium distributio: certæ porciones hæreditatis utrique assignatæ, detractâ fundi mentione. Sicut enim si unus dumtaxat in fundo Corneliano fuisset institutus, detractâ fundi mentione, in tota hæreditate hæres esset; ita cum duo ex partibus certis instituti fuerint in eo fundo; detractâ fundi mentione, ex iisdem partibus hæres esse debent, perindè ac si testator dixisset: Cajus ex parte tertiâ, Sejus ex bese hæres esto. Placuit tamen Sabino, Celsò & Ulpiano hæredes esse ex æquis partibus: est, ut puto, ratio, quia testator partitus est fundum, non hæreditatem: ac propterea, cum nulla sit mentio fundi, & à lege detrahatur, necesse est nullam quoque esse adscriptionem partium; & detractâ mentione fundi, detrahi etiam mentionem partium quæ fundo coheret, eique est infixa. *l. cum principalis 178. ff. de R. J. l. 2. ff. de pecul. leg.* totum enim trahit ad se partem, & id quod sine re aliquâ esse non

potest, rei illi cedit, eamque sequitur. *l. in rem actio 23. §. si quis rei cum seqq. ff. de rei vind.* Cùm igitur hæc legis auctoritate nitantur, observanda sunt, nisi voluntas testatoris manifestissimè refragetur *d. §. si duo.*

Ad dilucidam hujus legis explicationem & alia duo oportet animadvertere. Primum quòd hic non quæritur, an valeat institutio: Etenim explorari juris est, institutionem in re certâ valere detractâ rei certæ mentione, ut traditur in *l. 1. §. si ex fundo ff. eod.* & supponitur in hac lege, ibi: *ut detractâ fundi mentione, quasi sine partibus scripti hæredes hæreditate possintur;* sicut valet institutio, cui adjectus est dies, aut impossibilis conditio: detractò die, & conditione *§. hæres 9. cum seq. inst. eod. l. hæreditas 34. ff. eod.* solum dubitabatur, an scripti hæredes succedere deberent in partes adscriptas fundo Corneliano; an verò in partes æquales, quasi sine partibus scripti hæredes; & hanc fuisse Sabini, & Celsi sententiam refert: *si modò voluntas patris fam. manifestissimè non refragatur.* Hæc verba manifestissimè referuntur ad divisionem hæreditatis inter duos hæredes, non ad validitatem institutionis; ut probant etiam duæ leges sequentes. Qui aliter sentiant, caligant in luce clarissimâ.

Alterum est, quòd si duo hæredes instituti sunt, alter ex re certâ, alter ex parte vel sine parte; qui est institutus ex re certâ legatarii loco habetur: alter est hæres in tota hæreditate, & actiones hæreditarias solus potest exercere, solus iisdem conveniri ex Justiniani constitutione in *l. quoties C. de hered. inst.* Quæ constitutio veteri juri nequaquam adversatur: & maximè congruit naturæ legati & hæreditatis. Non adversatur veteri Jurisprudentiæ: quoniam Papinianus in *l. coheredi 41. in fine ff. de vulg. & pupil.* ut institutus in re certâ sit hæres, requirit non fuisse ei datum coheredem. Ulpianus pariter in *l. 1. §. si ex fundo ff. de hered. inst.* proponit eum solum institutum fuisse: quasi aliud juris futurum sit, si ei coheres datus esset. Et perspicue idem Ulpianus in *l. ex factis*

(G) ij

35. in princ. vers. ita igitur. & in §. 1. ff. eod. ait, quod si unus ex fundo Corneliano, alter ex Liviano hæredes instituti sint, erunt quidem hæredes ex æquis partibus, licet fundi sint inæquales; sed officio judicis unicuique fundus, qui ei relictus est, adjudicabitur, quos fundos vice præceptionis accipient, scilicet jure prælegati. Consentanea est etiam natura tum legati: tum hæreditatis. Legati, quia testator ex omnibus bonis suis, ex tota hæreditate fundum aliamve quamlibet certam rem delibet ex sua hæreditate: legatum autem nihil aliud est, quam delibatio hæreditatis, quâ testator ex eo, quod universum hæredis foret, alicui quid collatum velit *l. legatum* 116. in princ. ff. de leg. 1. Hæreditatis, quia qui instituitur ex parte, vel sine parte, hæres est in tota hæreditate. *l. 1. & l. interdum* 13. ff. de hæred. inst. ne testator partim testatus partim intestatus decedat, contra *l. jus nostrum* 7. ff. de R. J. §. hæreditas 5. inst. eod.

Verumtamen verba repugnare videntur: nam si hæres est institutus in re certâ, tum verbum instituendi convenit hæredi, non legatario: tum nomen hæredis non potest legatarium significare. Verissima quidem hæc esse fateor, tamen cum concurrunt simul, & natura rei, & voluntas, his verba cedant necesse est, ut infra dicemus. Maxime verò cum verba in generali significatione possunt quodammodo eò trahi, ducique. Verbum instituendi tamen ad hæredes plerumque in jure nostro referatur, multò latius patet, & multò plura complectitur: ac ne à testamento recedamus, etiam tutores institui dicuntur. Liv. lib. 1. Tutor liberis regis testamento institueretur. Cic. pro P. Sextio. Tè sororis filius posthumus adolescens gravis, senili judicio notavit, cum in magno numero tutorem liberis non instituit. Id. ep. fam. lib. 13. epist. 61. Quod quidem ille testamento declaravit, qui me tum tutorem, tum etiam secundum hæredem institueris. Hæredis quoque nomen etiam legatarium aliquando comprehendit. *l. in conventionibus* 119. ff. de V. S. ibi: jus heredium ad legatariam quoque transferri potuit. *l. in tempore* 14. §. ult. ff. de usufructu. ibi: le-

gatarius quodammodo quasi hæres est. In *l. duodecim tabul. uti legaverit rei sua, ita igitur esto*: legandi verbum & hæreditates, & legata, & libertates, & tutelae comprehendit *l. verbis legis* 120. ff. de V. S. Affines igitur sunt hæredibus legatarii; & in re ipsâ nulum aliud est discrimen, quam quod hæres est successor juris universi, legatarius rei particularis. Imò legatarius aliquando successor est juris universi; potest enim legari etiam pars hæreditatis, licet non in omnibus locis hæredis sit *l. mulier* 22. in fin. ff. ad SC. Trebell. *l. cum ex filio* 39. in princ. ff. de vulg. & pupil.

Summa rerum hæc est. Aut instituitur unus & tantum hæres, isque in re certâ, veluti in fundo, aut duo, singuli pariter in rebus certis: aut duo, alter in cerra, alter in hæreditate. Primo casu certum est, eum hæredem esse in tota hæreditate *l. 1. §. si in fundo* ff. de hæred. inst. *l. cohered.* 41. in fin. ff. de vulg. Idque etiam si testator jussisset ipsum eâ re contentum esse, ut in *l. quoties C. de hæred. inst.* Nemo enim facere potest, & cavere, ne leges in testamento suo locum habeant, *non potest* 55. ff. de leg. 1. adedque ut decedat partim testatus partim intestatus contra *l. jus nostrum* 7. ff. de R. J. §. hæreditas inst. de hæred. inst. Optimus text. in *l. pen. §. filiusfam.* ff. de cast. pecul. ibi: quod jus non habuerit, non magis quam sine observatione legum facere testamentum: necessarium ergo castrensis peculii hæres scriptus universa bona habebit. Ergo etiam miles, qui non est in expeditione, quâvis testari possit de castrensi peculio, tamen si fuerit filius fam. princ. tit. inst. de milit. testam. tamen si testatus fuerit solum de castrensis bonis, non de paternis, in quibus successus ignorans, hæres necessarius habebit universa bona Necessario: scilicet quocumque modo, sive velit, sive nolit, aded, ut aliter fieri non possit §. 1. inst. tit. de hæred. qualitate, & differentia. *l. impense* 79. *l. munus* 114. ff. de verb. sign. Cajus inst. lib. 2. tit. 3. §. 6. Cic. lib. 1. de invent. Necessario demonstrantur ea, quæ aliter ac dicuntur, nec fieri, nec probari possunt. Clarius. Testator non magis efficere potest, ut pro

parte testatus, pro parte intestatus decedat, quam sine observatione legum facere testamentum. Atqui certum est, cum sine observatione legum facere non possit testamentum. *l. testandi 13. C. de testam. l. nemo potest 55. ff. de leg. 1.* nihil hoc evidentiis. Potest ne quis cavere, ut, quem instituit in testamento, sit hæres ad diem vel ex die? Profectò non potest. Detrahitur à lege diei, vel temporis vitium, quo sublato remanet pura institutio *l. hæreditas 34. ff. de hered. inst.* Detrahitur pariter mentio rei certæ *l. 1. §. si ex fundo 1. quoties §. si duo ff. cod.* Utrumque autem, tam certum tempus, quam certa res, eandem omninò de causâ detrahitur: quia repugnat naturæ hæreditatis: qui decederet pro parte testatus, pro parte intestatus, pro aliquo tempore testatus, pro reliquo intestatus: in re certâ testatus, in reliquis intestatus. Idem igitur utrobique jure esse debet.

7 Secundo casu tribus modis institui potest. Cajus ex parte terciâ fundi Tusculani, Sejus ex bestie hæreses sunt, ut in *l. quoties §. si duo ff. de hered. inst.* vel in diversis rebus, ut: Cajus ex fundo Tusculano: Sejus ex Liviano hæreses sunt: vel; Sejus ex illâ insulâ: ut in *l. si alterius 10. cum seq. ff. cod.* vel in pluribus rebus simul junctis; veluti: Cajus rerum provincialium hæres esto, Sejus rerum Italicarum, ut in *l. ex facto 35. ff. cod.* Quocumque modo facta fuerit institutio, uterque erit hæres pro semisse, cum uterque sine parte scriptus sit, laudaris *ll.* scilicet non ex parte quorâ, veluti terciâ, dimidiâ, & simili; sed ex certis ac definitis rebus, quæ nullam certam partem hæreditatis, hoc est, juris universi portionem constituunt *d. l. 10.* Cæterum ad officium judicis pertinet cuique rem ipsi relictam attribuire, quam prælegati loco obtinebit, ejusque Falcidiam solvere cogetur. Quantum autem ad res alienum, uterque pro semisse, ex quo hæres est, tenebitur. Hæc perspicuè atque distinctè in laudatâ. *l. ex facto 35.*

8 Tercio casu, cum uni res certa, alteri hæreditas, vel ex parte, vel sine parte relicta est: hic verè hæres est, & tenetur res alienum persolvere: primus legatarii loco habetur,

ut in superiore casu diximus. *l. quoties C. de hered. inst.* & titulo tenus hæres est; hæc enim ut à querelâ inofficiosi testamenti removeatur; si quidem jure novissimo ad eam excludendam titulus institutionis est necessarius *Novell. 115. c. 3.* quo titulo jure veteri opus non erat *§. igitur inst. sit. de inoff. testam. l. Papinianus 8. §. si quis mortis ff. cod. l. omnimodò 30. l. si quis 33. l. si quando 35. §. & generaliter ambent. novissima C. cod.* Hos casus summam ac breviter distinximus, quia nonnulli hos confundentes in multas falebras inciderunt.

Aliud exemplum explicato multò difficilius nobis exhibet Justinianus in *l. cum questio 13. C. de legat.* Naturalis ratio dividendæ cujusque rei est, ut in divisione servetur inter partes iusta proportio. Propter hæc omninò servatur à lege in divisione hæreditatis, legati, fideicommissi, Finge: pater filiam jam naram heredem instituit: & posthumum, si nasceretur, ex parte dimidiâ, & quartâ, hoc est, ex novem uncias. Dividenda est hæreditas in septem partes nato posthumo: quatuor filiz, tres posthumo tribuendæ. Filia enim totius æs, posthumo dodrans datus est: ut quartâ portione unguis filia quam posthumus ferre debeat. Itâ Africanus in *l. si ita scriptum 47. §. 1. ff. de hered. inst.* Eadem est proportio assis ad dodrantem: hoc 12. ad 9. quæ 4. ad 3. Rursus finge: qui sola triginta reliquerat, Titio triginta legavit: Sejo viginti: Mævio decem. Respondit J.C. quod Titio quindecim, Sejo decem, Mævio quinque deberent. Sunt enim proportionales hi tres numeri 30. 20. 10. his tribus 15. 10. 5. & singuli habent dimidium ejus, quod ipsis fuit legatum. Julianus in *l. si ita scriptum 13. in prin. ff. de lib. & post.* Si ita scriptum sit, si filius mihi natus fuerit, ex bestie hæres esto: ex reliquâ parte uxor mea hæres esto. Si verò filia mihi nata fuerit, ex triente hæres esto: ex reliquâ parte uxor hæres esto: & filius, & filia mæi essent: dicendum est, essent distribuendum in septem partes, ut ex his filiis quatuor, uxor duas, filia unam partem habeat. Itâ enim secundum voluntatem testatoris filius altero tam

to amplius habebit, quàm uxor: item uxor altero tanto amplius, quàm filia. Scièd profectò rem capeliuit Julianus secundum voluntatem testatoris, qui proportionem duplam servari voluit tam inter filium & uxorem, quàm inter uxorem & filiam. Finge rursus: Primum ex semisse, secundum ex semisse quis heredes instituit: & si primus hæres non erit, tertium ex dodrane substituit. Si primus hæres non sit, quindecim partes faciendæ, quarum novem habebit tertius: sex alias secundus: ac tertius quidem sex ex substitutione primi, tres ex institutione; est enim simul & substitutus, & institutus. *l. Julianus 15. §. ult. cum l. seq. ff. hered. inst.* Posset etiam hæreditas dividi in quinque partes, ut duas ferat secundus, tres tertius; scilicet duas tamquàm substitutus: reliquam ut institutus: vel in decem, ut cuique libuerit, eadem semper servatà proportionem. Sed Julianus voluit conservare portiones assignatas à testatore. Nam aliter Papinianus in *l. qui non militabat 78. §. 1 ff. de leg. 1.* Testator instituit Titium ex duabus partibus, & Mævium ex quadrante. Si divisioni assis adstringeremur; Titio dodrans, Mævio quadrans dari deberet. Sed quia testator pro arbitrio dividere potest hæreditatem, J.C. assen redigit ad dodranem: licet enim testator duas partes Titii non definiverit, tamen satis definitas intelligit ex quadrante relicto. Mævio, quo indicatur etiam partes Titio relictas esse quadrantes: itaque duo quadrantes, hoc est, semis ad Titium, quadrans ad Mævium deferretur. Ulpianus quoque in *l. item quod Sabinus 17. §. ult. ff. de hered. inst.* Quod si quis dupondium distribuit, & tertium sine parte instituit, hic non in alium assen, sed in trientem venit. Tressem revocat ad assen, & quia tertius sine parte institutus divisà in tres asses hæreditate ad tertium assen vocatus erat, hoc est, ad tertiam partem hæreditatis, venit in trientem assis primi; non in alium assen, nempe in secundum, ut in §. anteced. quo casu semissem haberet. Habet igitur trientem, qui est tertia pars assis, sicut tertius assis est tertia pars tressem. Sic igitur servatur iusta propor-

tio præscripta tacitè à testatore. Hermogenianus in *l. ex unciiis 87. ff. eod. Ex unciiis sex primo herede instituto: secundo ex ello: si tertius ex residuà parte, vel nullà partu mentione factà heres instituitur: quinque uncias hæreditatis tertius habebit: in viginti quatuor etenim partes hæreditate distributà, tertio ratio calculi, veluti ex decem partibus instituto, quinque uncias assignavit.* Ità sanè; As est dimidium dupondii: ergò, qui habet decem uncias dupondii, habet quinque uncias assis: & qui octo dupondii, quatuor tantum assis, & qui sex dupondii, tres solum assis. In superiore igitur institutione, primo quadrans, secundo triens, tertio dundus quincunx, quæ simul assen faciunt: sunt enim in eadem proportionem 3. 4. 5. & 6. 8. 10. Has igitur partes assignavit ratio calculi, quam sequitur etiam Justinianus in §. videamus 7. *inst. tit. de hered. inst.* in quo explicando caligat Hotomannus, & nodum in Scirpo quærit. Pessimè interpretatur *d. §.* pessimè absurdèque emendat *l. 17. in fin. ff. eod.* Verissimum est, quod expleto dupondio sit transitus ad tripondium: seu, ut rectius dicam, ad tressem. Verissimum, quod expleto dupondio sine parte institutus aufert trientem hæreditatis, quia As est tertia pars trium assium, in quos testator divisit hæreditatem. Potest eam testator in quorumcumque voluerit uncias dividere §. *hæreditas 5. in fin. inst. eod.* divisit in uncias 36. distribuit tantum 24. reliquæ sunt 12. dandæ instituto sine parte. 12. sunt tertia pars 36. in quas divisà est tota hæreditas, ergò institutus sine parte debet habere tertiam partem hæreditatis, hoc est, trientem unius assis, hæreditate ad assen revocatà. Non intelligit vir summus, cur is, qui expleto assen instituitur sine parte, revocet in semissem: hic autem in trientem. Qui hoc non intelligit, nec arithmeticam, nec geometricam rationem intelligit; nec id, quod omnes intelligunt. Ille habet 12. uncias ex 24. hoc est, dimidium dupondii, seu hæreditatis, quæ constat dupondio. Hic habet 12. uncias ex 36. quibus constat tota hæreditas, adeoque tertiam partem hæreditatis, seu

trientem assis. Uncia assis, æquat duas uncias dupondii: tres autem, tripondii: ac propterea duodecim uncie dupondii, efficiunt semissem: duodecim uncie tripondii, efficiunt trientem, si ad assem revocentur. Sunt hæc clarissima, sed quodque bonus dormitat Homerus. Hæc notare oportebat, ne tanti viri auctritas inscientibus imponat. Non erravit igitur Hermogenianus, nec Justinianus, nec ullâ opus est emendatione. Revertamur modo ad Ulpianum: hic in *l. interdum* 13. §. *sed si excefferit ff. eod. Sed si excefferit in divisione duodecim uncias, æque pro rata decreset: ut puta, me ex duodecim uncis, heredem te ex sex scripsit: ego hereditatis habeo besselm: trientem.* Nimirum eadem est proportio 3. ad 4. quæ 12. ad 6. Ulpianum sequitur Justinianus in §. *videamus* 7. *inst. eod. si plures hæredes scripti in portionibus sint, tunc singulis decreset: ut si* (verbi gratia) *quatuor ex tertiis partibus hæredes scripti sunt: perinde habeatur, ut si unusquisque ex quarta parte hæres scriptus fuisset.* Hæc igitur ratio computandæ, distribuendæque hæreditatis omnium iuriconsultorum consensu, necnon ipsius Justiniani approbatione fuit confirmata. Nec alia potest inveniri, nisi prava atque perversa, & contraria naturali rationi ac geometricis demonstrationibus.

- 10 Hanc tamen certissimam rationem perturbavit Justinianus *l. cum questio* 13. *C. de legat.* ubi statuit, quod si quis alicui reliquerit totam hæreditatem, & alteri postea ejus dimidium, uterque habet semissem hæreditatis: & si quis uni totam, alteri tertiam partem reliquerit, ille ferat octo uncias: hic quatuor. Sine videtur iniquum, cum, cui duplum relictum est, nihil plus consequi, quàm is, cui relictum est simplex, & sit totum æquale dimidio. Et hoc statuit tam in hæreditatibus, quàm in legatis & fidei-committis. Tria autem asserit, quæ ipsum impulerunt ad adeundam hujusmodi constitutionem. Primum ut supiret veterum dabil-tationem quæstionemque. Alterum ut tol-leret multas computationes superfluas, quæ introducebantur multis ratiocinationibus dig-nas & contrarias menti testatoris. Tertium

ut voluntatem testatoris imple-ret, cujus vestigia non aliter nisi per hujusmodi viam sunt æstimanda. Quod attinet ad primum, satis copiose hæcenus demonstravimus omnes ve-teres iuriconsultos in computandis partibus hereditatis, easque ad assem revocandis con-venisse: Aristonem, Cascellium, Treba-tium, Labonem, Sabinum, Papinianum, Paulum, Vitellium, Ulpianum, Hermoge-nianum & ipsum Justinianum in §. *si plures*, & in §. *seq. inst. tit. de hered. instit.* ubi non recedit à sententiâ & computatione vete-rum, nec ullam, ut solet, inter eos autu-mat fuisse controversiam.

Quod attinet ad secundum, hæreditatem iis distribuere, & calculos subducere tam in proclivi, quàm imber est, quando pluit. Nam aut distributio partium assem com-mittitur, & facillimè ad assem revocatur: aut nulla est mensura communis; cujus modi sunt quantitates, quas geometræ incommen-surabiles appellant, & tunc dividitur hære-ditas in partes & uncias, quas testator ad-scripsit: & hoc nullam ratiocinationem, nul-lam omnino computationem requirit. Exem-plis hæc explico. Testator primo reliquit to-tum assem, seu duodecim uncias: secundo semissem, seu sex uncias, ut in hæc lege proponit Imperator. Facillimè hæc distribu-tio ad assem revocatur, quemadmodum fe-cit Ulpianus in laudatâ *l. interdum* §. *sed si excefferit*: primus habet hereditatis besselm, secundus trientem: ut modo exposuimus. Po-ne rursus distributiones, quas proponit idem Justinianus in *d. §. videamus*. Quidam tres instituit ex quattis partibus: hæ non consi-ciant assem: vacat quarta pars, vacant tres uncie: adjicitur unicuique una, & perinde habetur, ac si ex tertiis partibus fuissent ins-tituti: quadrans convertitur in trientem, ut compleatur integer assis. Rursus quidam quatuor hæredes instituit ex tertiis partibus: ex triente: ex quatuor uncis. Superfuit hic quatuor uncie: detrahe unam singulis, re-manebit quadrans, & perinde erit, ac si unusquisque fuisset ex quadrante institutus, & erit expletus assis: quatuor enim quadran-tes assem consiciunt. Non fuit, opinor,

Justiniano difficilis hæc computatio, quæ nec pueros quidem latet. Secundum exemplum in hæc lege propositum est, cum testator uni totam relinquit hereditatem: alteri tertiam partem: vel quod idem est, uni duodecim, alteri quatuor uncias. Hanc distributionem ad assem redigere tam facile est, quam quod maximè.

Si verò nulla sit mensura communis, ita ut ad assem revocari non possit, dividitur in tot partes, in quot eam divisit testator. In *l. si ita scriptum* 47. §. 1. ff. de hered. instis. duodecim uncias filie, novem posthumo, si nasceretur, pater reliquerat. Duodecim partes filie, novem posthumo tribuuntur; seu, quod eòdem recidit, ut facilius sit divisio, in septem partes dividitur hereditas, quatuor filie, tres posthumo tribuuntur; utraque enim quantitas est sub triplâ quantitatis à testatore designatæ, ut suprâ fusiùs exposuimus. Eà lem ratione si uni duodecim, alteri tres uncias reliquerit: quindecim partes erunt faciendæ; illi duodecim, huic tres tribuendæ; vel quod est expeditissimum, quinque partes heri poterunt, & uni quatuor, alteri una dari: sunt enim hi minimi numeri in eisdem proportionibus *l. si ita scriptum* 13. ff. de lib. & post. & alias ejusmodi leges suprâ explanavimus, in quibus explicandis meherclè arithmetice, aut geometrice medullam non exsudavimus. Quæ sunt istæ, tam multæ computationes multis ratiocinationibus dignæ, superflue & menti testatoris contrariæ? Superflue profectò non sunt: imò verò necessariæ. Nam cum nemo possit decedere pro parte testator, pro parte intestatus *l. jns nostrum* 7. ff. de reg. jur. si testator non disponat de totâ hereditate, pars vacans non potest deferri hæredibus ab intestato: necesse est igitur, ut accrescat hæredibus institutis. Contrâ si excedat assem hereditarium, necesse est pars superflua pro ratâ detrahatur ab hæredibus institutis, & singulis tacite decrescat. Atque hanc necessitatem fatetur ipse Justinianus in §. hereditas & in §. videamus inst. tit. de hered. instis. Hæc autem adjectio atque detractio, sine computatione & ratiocinatione fieri non potest. Est igitur hæc omninò necessaria.

Multò minùs dici potest contraria voluntati testatoris, cui est maximè consentanea. Ità se rem habere pro certo affirmat Julianus in *l. si ita scriptum* 13. in principio ff. de liber. & post. Ibi: ita enim secundum voluntatem testatoris, filius altero tanto amplius habebit &c. Et contrariam esse non posse evidentissimum est. Nam Jurisconsulti eas partes singulis tribuunt, quas ipsis ratio calculi assignat, ut ait Hermogenianus in *l. ex unciis* 87. in fin. ff. de hered. instis. Ratione autem calculi nihil evidentius. Nititur enim firmissimis atque evidentissimis arithmetice & geometrice demonstrationibus, quæ nos in errorem inducere, & falsâ aliquâ opinione animos imbuere, verique specie decipere non possunt. Rectè Cic. Acad. Quest. 4. Geometra providens, qui se profectum non persuadere, sed cogere. lib. 5. de fin. bon. Cogunt certè, & si prima dederis, danda sunt omnia: ut alibi idem ait. Nostri Jurisconsulti tales fuerunt, ut in universum de Romanis Cicero testatur initio lib. 1. Tuscul. quest. In summo apud illos honore (Græcos scilicet) geometria fuit: itaque nihil mathematicis illisstris. At nos metiendi, ratiocinandique utilitate hujus artis terminavimus modum. Enimverò quæ de dividendâ hereditate legis artis tradiderunt, omnia probari possunt mathematicis demonstrationibus, quæ non persuadent, sed cogunt. Aut igitur dicendum, eos in voluntate testantium interpretandâ turpiter errasse: aut secundum voluntatem testatorum respondisse. Sed ineptum est, de re tam apertâ pluribus disputare.

Supereest tertium, quod nititur voluntate testatoris. Cui enim manifestum est, eum, qui ab initio duodecim uncias rei cuiquam reliquit, alii autem postea sex, recexisse quidem a priorè voluntate, voluisse autem minui eam sex unciis, quas alii obtinuit. Si hoc manifestum est, totum jus accrescendi, & discrimen inter conjunctos & disjunctos evertitur: falsum etiam erit, quoddam inter eos concursus partes fiant. Miror, veteres hoc non vidisse, si manifestum est. Certè hoc ignoravit Ulpianus, qui in *l. interdum* §. sed si excesserit ff. de hered. instis. in exemplo allato ait: ego hereditatis

*hereditatis habeo bessellem, tu orientem: ignorarunt & alii omnes, de quibus supra. Quid si reliquerit primo duodecim uncias: alteri pariter duodecim uncias: Erit adempra hereditas primo, & in alterum transacta: nam si relictis alteri sex uncias, minuitur in sex uncias portio primi; hoc casu minuetur in totis duodecim, & tota hereditas à primo auferetur. Tollitur igitur regula de transitu ad dupondium tradita in *l. item 17. ff. de hered. inst.* & ab ipso Justiniano §. *si plures 8. eod.* Tollitur Regula à Paulo tradita libro tertio regularum, relata in *l. si plurius 33. ff. de leg. 1. Quod si separatim, sequidem apparuerit evidentiissimè ademprione à priore legatario facti ad secundum &c.* Non transferretur ad secundum, nisi evidentiissimè appareat priori ademprum fuisse. Tollitur regula, quod hereditas non facillè adimi potest, tradita in *l. 1. §. sed 3. ff. de his, qua in test. del.* Tollitur regula, quod mutatio voluntatis non praesumitur *l. Lucius Titius 22. in fin. ff. de legat. 2. l. si quis 22. in princ. vers. sed hoc ita ff. de leg. 3. l. Paula 27. eod. l. legatorum 33. ff. de legat. 2.* Tollitur denique ratio naturalis, quae dicitur, servandam esse proportionem inter vocatos ad eandem rem, de qua supra admodum copiose.*

15 At enim testator minuit hereditatem vel legatum in tot uncias, quot alteri tribuit: quod enim illis dat, huic adimit: Falsum. Qui rem eandem pluribus legat, eos conjungit in eadem re legata; quae, si omnes concurrant, inter eos scinditur pro rata portione §. *si eadem 8. inst. tit. de legat. 1. si pluribus 13. ff. de leg. 1. l. interdum 13. §. 2. & seqq. ff. de hered. inst.* Alioqui si adimere primò, quod secundo dat: secundo deficiente, primus non posset consequi, quod ei ademprum est, & in secundum translatum: & cessaret, & tolleretur in legatis jus accrescendi *l. plani 34. in princ. ff. de leg. 1. l. quod si 7. cum seq. ff. de adim. leg.* Hoc autem, quod voluerit testator à primò legatum, aut partem legati asumere, & in secundum transferre, evidentiissimè probari debet *l. si plurius 33.* etiam verbis conveniant, ut de hereditate respondit JC. in

l. Julianus 15. in princ. ff. de her. inst. quam supra latè exposuimus.

Hec non ed dixi, ut legislatorem reprehenderem, sed ut ostenderem, hanc strictissimè esse intelligendam, ne decipiamur in ejus interpretatione, & omnes juris regulas subvertamus. Est igitur lex specialis, & observanda dumtaxat in eo casu, de quo agit Justinianus. Primum; cum testator primum haeredem instituit in totà hereditate, alterum verò in aliquà portione haereditatis: vel uni legat totum fundum, alteri ejusdem fundi portionem. Hæc enim est questio, quæ in eà lege proponitur atque deciditur. Si primo partem, secundo totum reinquat: ad hunc casum decisio non pertinet: solummodò enim statuit Imp. cum testator ab initio *duodecim uncias rei cuiusdam reliquit; alii autem postea sex.* Nec potest illum tacite comprehendere, aut ad eum extendi: repugnant enim illa verba: *manifestum est, voluisse eum minui sex uncias, cum alii eas obendit.* Hæc ratio, quæ movit Imperatorem, deficit hoc casu: quia sex detracta minuunt duodecim, at verò duodecim non possunt à sex detrahi. In toto enim pars continetur, non totum in parte *l. in toto 113. ff. de R. J.* siquidem totum est majus suà parte, ut natura ipsa nos docet. Item si primo non reinquat totum, sed in plures distribuat, & post expletum assem alteri partem reinquat, non erit observanda hæc constitutio: tùm quia hunc casum non comprehendit: tùm quia nec poterit res expediri, nisi recurramus ad proportionem, quam veteres observarunt. Finge: primo dodrans, secundo quadrans relictus est: postea relinquit alteri semissem: si ab utroque aequè detrahimus tres uncias, secundo nihil reliquum supererit, & omnino excludetur, quod est absurdum, cum ipse quoque sit vocatus ad partem. Dividenda igitur res erit in sex partes: & dandæ tres primo, una secundo, duæ tertio; vel in duodecim, retento asse, dando sex uncias primo, duas secundo, quatuor tertio secundum veteres.

Prioreà & illud requiritur, ut primo assem reinquat, & ex intervallo semissem alteri: quod indicat Imperator illis verbis ab

initio duodecim uncias : *postea* sex. illa verba ; *ab initio*, & *postea* demonstrant testatorem non uno contextu & continuatione sermonis id utrique reliquit. Confirmat id ratio ab eo addita : *manifestum est recessisse à priore voluntate*. Quid absurdum, si continud post primum, secundo reliquit ? Testator ita scripsit : Cajo duodecim uncias, Sijo sex uncias. Manifestum est, cum recessisse à priore voluntate ? Ne id quidem præsumere sani hominis est ; cum sit unica voluntas unicâ oratione expressa. Ex intervallo quidem præsumi potest mutata voluntas, in continenti non potest. *l. non ad. ca. 88. vers. quod si pure ff. de cond. & dem. l. Lucius 22. in fin. ff. de leg. 2. ibi : nisi hæret ab hoc decessisse testatorem ostenderit, nisi hoc specialiter dixerit l. si quis 22. ff. de leg. 3. aut se in continenti corripit, ut in l. si ita scriptum 47. in princ. ff. de hered. inst. & in l. si cum adimi 5. ff. de adim. leg.* Illud etiam observandum, quod nec ex intervallo facile præsumitur mutata voluntas, ut in laudatis *ll.* & aliis suprà adductis.

aliquâ proprietate, quam lex vel consuetudo tribuit alius ratione tantum vel aequitate suadente. C. n. 11. 14.

15 *Natura actûs pravalet, cum actum omnino est inutile, vel cum in alium transformatur. Primum accidit in ultimis voluntatibus.*

16 *Etiâ in contrahibus. C. n. 17. 18. 19. 20. 21.*

17 *Venditor eisi conveniat evictionem non palare, pretium tamen re amissa semper restituere debet. C. n. 18.*

22 *Dispositio, quando convertatur in aliam, si quid actum fuerit contra ejus naturam. Exemplum in emptione, qua in locationem convertitur.*

23 *Alterum exemplum in societate quam valere jura donationis nonnulli putant, sed rejiciunt. C. n. 25.*

24 *Expenditur L. cum hic status 32. §. si inter 24. ff. de donat. int. vir. & nx.*

26 *Emptio & locatio in denationem transformantur, non item societas, & quare.*

27 *Quod actui adjicitur, illum vitiat, si ejus fini & causa adversetur.*

28 *Quod actum est contra accidentia contrahûs, semper pravalet.*

29 *Natura actûs pravalet proprietati verborum.*

30 *Item alteri regula : verba generalia generaliter sunt intelligenda.*

31 *Item alteri : obscura verba contra proferentem interpretanda.*

CAPUT XII.

Ad L. cum precario 12. ff. de precar. & alias.

S U M M A R I U M.

- 1 *Proponitur questio.*
- 2 *In contrahibus tria considerari possunt, substantia, natura, accidentia.*
- 3 *Natura rerum differt à substantiâ & n. 4.*
- 4 *Quæ ex juris dispositione propria sunt cujusque actui, ea sunt naturalia : quæ adjunguntur arbitrio agentium, accidentalia.*
- 5 *Si quid actum fuerit contra substantiam, aut non valet, aut in alium contrahum convertitur.*
- 6 *Si absoluta fuerit substantia alterius contrahûs, quam ejus, qui iniit voluerat, in illum transformatur.*
- 7 *Explicatur textus noster. C. n. 9. 10. 12.*
- 8 *Precarium elapso tempore videtur adjecto finitur.*
- 9 *Precarium à domino repeti potest etiam nondum elapso tempore, ad quod concessum fuit, quia potest mutare voluntatem.*
- 10 *Precarium non potest converti in commodatum, à quo differt toto genere.*
- 11 *Id quod actum est, pravalet, cum actum fuit de*

ID quod actum fuit sequi debemus. Ex naturâ cujusque actûs voluntatem agentium debemus interpretari. Hæ duæ regulæ concurrent sæpenumero, & confligunt & colliduntur. Ultra sit potentior, & alteram vincat, accuratè à nobis est disputandum : hanc enim quæstionem vix leviter atque dispersonim interpretes attingunt. Primum autem explicandum est, quid naturæ nomine intelligamus. Doctissimus Cujacius, & cum eo eruditiores ferè omnes interpretes, naturam cujuslibet actûs substantiam & essentiam ejus interpretantur : & cum Papiniano in *l. pacta conventa 72. ff. de contr. emp.* statuunt contrahûs constare substantiâ & adminiculis. Substantiam autem & naturam non esse diversa. Reprehendit etiam veteres, quod in contrahibus tria considerent ; substantia, naturalia, accidentalia. Ego contra non aulam illos reprehendere : imò hanc distinctionem ad docendum & ad exponendas contractuum proprietates utilissimam esse arbitror, & à vero non alienam. Quid enim impedit disciplinæ causa, quæ Papinianus

vocat *adminicula*, in naturalia & accidentalia distinctiōis dividere, & alia ab aliis separare; Porro in omnibus ferè naturalibus rebus præter substantiam rei natura quoque consideratur, quæ nihil aliud est, quàm proprietas, seu qualitas ingenita & insita à naturâ. Quocirca sæpius occurrit apud Ciceronem aliosque probatissimos auctores natura cœli, terræ, loci, provinciæ, populi, stirpium, herbarum: natura etiam virtutum, & viriorum & scientiæ ejusque. Cic. *de Clar. Orat. Naturam habuit admirabilem ad dicendum*. Et in *Orat. lib. 1. Naturam atque ingenium ad dicendum vim asserere maximam*. Scilicet proprietates illa animi apta & sagax ad benè dicendum. Virgilius de apibus

Nunc age naturas, apibus quas Jupiter ipse addidit, Expediam.

4 In homine ipso quis non distinguit naturam à substantiâ & accidentibus? Substantia est, esse animal rationale. Natura est omne id, quod ei à naturâ est insitum & innatum, quo ab aliis distinguitur. Reddè Cicero *de Invent. Præterea commoda & incommoda considerantur à naturâ data animo, aut corpori hoc modo: valens, an imbecillus: longus, an brevis: formosus, an deformis: velox, an tardus sit: acutus, an hebetior: memor: an oblivisus: comis, officiosus, prudens, patiens, an contrâ. Et omnino, quæ à naturâ data animo, & corpori considerabuntur, in naturâ consideranda sunt*. Quod verò vel à naturâ obvenit, casusque accidit, vel propriâ ejusque industriâ comparatur, accidens est: scilicet dives, an pauper sit: nobilis, an ignobilis: liber, an servus: rudis, an eruditus. Quid est igitur, quimobrem in actibus hominum ad jus pertinentibus, in contractibus, in ultimis voluntatibus eadem hæc consideranda non sint. Enimverò M. Tullius etiam in numerosâ oratione naturam considerat, & ejusmodi ea sit, latissimè explicat.

5 Non ignoro, veteres Jurisconsultos etiam substantiam naturam appellasse. Plerumque tamen naturæ nomine indicant qualitatem

& proprietatem, quam habet actus insitum, & quasi innatum, & infixam vel à lege, vel consuetudine usque communi; vel ex se & ratione sui. Quemadmodum in rebus naturalibus natura cujusque constat proprietatibus ingentis & insitis ab ipsâ rerum naturâ: ita & in actibus legitimis: quæ ex juris dispositione propria sunt, & præcipua & peculiariora cujusque actus, ea sunt naturalia: quæ verò aliunde assumuntur & adjiciuntur arbitrio agentium, accidentalia dici possunt. Porro Paulus in *l. si unum 27. §. passus vers. quod & in specie in fin. ff. de pass. ait tempus restituendæ doti datum, à lege tribui naturæ dotis: quoties enim ad jus, quod lex natura ejus tribuit, de dote alio rediit &c. Id. in l. cum usufructus 13. ff. de usufr. leg. via enim servitus una est, quia naturâ sui habet intermissionem. Id. in l. naturalis 5. §. pen. ff. de præscr. verb. & potest mandatum ex pacto etiam naturam suam excedere. Id. in l. Lucius Titius 24. in fin. ff. de positi. Sed contra bonam fidem, & depositi naturam est, usuras ab eo desiderari temporis ante mortem, qui le-nescium in suscipiendâ pecuniâ dedit. Papin. in l. eandem 9. §. 1. de duob. reis. quia posterior conventio statum & naturam obligationis, quæ duos initio reos fecit, mutare non potest. Ulpian. in l. 5. in fin. ff. de fidejuss. quia natura obligationum duarum, quas haberec, ea esset, ut cum alterâ earum in judicium deduceretur, altera consumeretur. Pomponius in l. quoties 15. §. ult. ff. de servitut. Servitutem non ea natura est, ut aliquid faciat servus, sed ut aliquid patiaur, aut non faciat. natura, non substantia: nam aliquandò & pati, & facere debet, ut in servitute oneris ferendi *l. etsi forte 6. §. etiam & l. sicut 8. §. distans. ff. si servit. vindic. l. enim debere 33. ff. de servit. urban. præd.* Nimirum hæc est natura hujus servitutis: illa aliarum servitutum; quoniam illis hoc tribuit lex; huic verò contrâ. Itidem natura negotii in *l. ob carmen 21. §. ult. ff. de testib. natura actionis funerariæ in l. & si 14. §. idem 13. ff. de relig. & sumpt. fun. natura actionis, quod metus causa in l. sed & partus 12. in fin. ff. quod met. caus. Venditio, ejus indivisa natura l. cum ex cam-**

sa 139. ff. de V. O. In his, & aliis in legibus naturæ nomen non pro substantiâ, sed pro qualitate propriâ, ac peculiari rei vel actus inditâ à lege, usurpatur.

6 His expostitis, ac probè constitutis, apparet propositam quætionem in tres partes esse dividendam. Primum docendum, quid juris sit, si quid actum fuerit contra substantiam. Promptum id, & in expedito positum. Substantia uique prævalere ac præponderat: non potest enim ea agentium arbitrio & auctoritate mutari, atque perverti: nam mutata forma propè interimat substantiam *l. Julianus* 9. §. *sed si quis* 3. ff. ad exhib. Itaque non valet id, quod actum est. Verumtamen distinguendum est. Aliquando enim non valet contractus, aliquando in alium contractum convertitur & commutatur. Non valet contractus, si non fuerit servata forma à lege præscripta. Puta: id actum fuit inter contrahentes, ut contraheretur stipulatio, sed promissori interroganti non respondit, sed annuit; vel responsio non fuit congrua interrogationi, vel secuta est ex intervallio: nihil valere, quod actum est, adeo ut nec naturalem pariar obligationem *l. 1. §. 1. & 2. & §. ult. l. inter* 83. §. *si stipulante l. comianus* 137. in princ. ff. de V. O. §. *præterea* 5. inst. de inst. stipul. Vel si pupillus aut minor prædium sine decreto alienaverit *l. 1. ff. de reb. eor. l. minorum* 6. *l. si minor* 15. C. de præd. & al. reb. min.

7 Si verò non fuerit qui rem absoluta substantiâ contractus, quem destinaverant inire contrahentes, sed substantia alterius contractus; non est omnino inutile, quod actum est, sed in hunc contractum transformatur. Exempla passim occurrunt. Si mutuum accipiens convenerit de eadem specie reddendâ; non mutuum contrahere, sed depositum aut commodatum: vel de reddendo alio genere, erit contractus innominatus. *l. 2. in princ. ff. de reb. cred. l. ult. ff. de præscr. verb.* scilicet permutatio *l. 1. §. 1. ff. de contr. empt. si convenerit ut rogam darem, ut pro ea tunicam acciperes, non erit emptio: sed permutatio d. l. 1. §. 1.* Si commodatum contrahere volentes certam mercedem pro usu rei com-

modatæ statuerint, transformabitur in locationem §. *item is in fin. inst. tit. quib. mod. re contr. oblig.* vel aliud quiddam loco mercedis, in contractum innominatum *l. si ut certo* 5. §. *rem tibi* 12. ff. commod. *l. si gratuitam* 17. §. *si cum unum ff. de præscr. verb.* Alia exempla in *l. 1. in fin. ff. mand. in l. empti* 9. C. de contr. empt. *l. si quis* 46. ff. locat. *l. si quis ante* 10. in princ. & in §. ult. ff. de acq. vel amit. posses.

In precario tamen contra sensit Celsus in 8 *l. cum precario* 12. in princ. ff. de precar. Cum precario aliquid datur, & convenit, ut in Kalendas Julius precario possideat, ait nullam vim esse hujus conventionis, ut rem alienam domino invito possidere liceat. Videbatur dicendum, hoc pacto precarium transformari in commodatum: simile est enim precarium commodato *l. 1. §. ult. ff. eod.* In hoc differt, quod in commodato, utendi modus finisque præscribitur *l. si ut certo* 5. §. *quinimo & l. in commodato* 17. §. *sicut ff. commod.* in precario non item *l. 1. in princ. l. 2. §. & naturalem ff. de precar.* In nostro autem casu, cum dies utendi fuerit præscriptus, videtur omnino precarium induere naturam commodati. Nodus admodum implexus, qui non facile potest expediri. Tentandum ramen est.

Primum autem vereor, ne non sit contra 9 substantiam precarii pactum hujusmodi. Non obscurè hoc indicant Pomponius & Ulpianus. Hic in *l. in rebus* 4. §. ult. ff. de precar. ait quod, qui precario ad tempus rogavit, etiam finito tempore videtur precario possidere: quia dominus, cum patitur finito tempore possidere, intelligitur de novo concedere. Subiit Pomponius in *l. seq.* quod si manente adhuc precario tu in ulterius tempus rogasti, non renovatur precarium, sed in longius tempus profertur: si verò præteritâ die rogas, propius est, ut soluta causa precarii non redintegretur, sed nova confirmatur. Iterum Ulpian. in *l. certis* 6. in princ. subjicit, quod si interim dominus furere cœperit, vel decesserit, precarium non redintegretur. Ex his colligitur, quod si rogaverit precario ad tempus, & subsistit precarium ipsum, & subsistit

etiam pactum adjecti temporis. Etenim finito tempore finitur precarium : & si dominus patitur precario rogantem ultra possidere, de novo precarium concedere intelligitur : primum ergo precarium elapso tempore expiravit. Item si manente adhuc precario in ulterius tempus rogaverit, in illud tempus precarium prorogatur. Ergo rata habetur tam adjectio temporis initio facta, quam subsequens prorogatio. Denique si non redintegratur precarium decedente aut in furorem incidente domino, quia non habet amplius voluntatem ; ergo elapso tempore adjecto precarium extinguatur secundum voluntatem & conventionem initam. Subsistit igitur precarium : subsistit & pactum certi temporis ipsi adjectum. Atqui si esset contra substantiam, aut ipsum esset inutile, aut precarium, quod per pactum converteretur in alium contractum : ut supra demonstravimus. Enimvero quod magis nodum conor expedire, eo arctius adstringo. Adversantur enim hæc nostre legi, in qua Celsus hoc pactum, hanc conventionem nullam esse declarat : ibi : *sed nulla vis est hujus conventionis*. Ac si vim haberet hæc conventio, cur precarium non transformeret in commodatum precario simillimum ? l. 1. §. ult. ff. de precario. Nam etiam pacta contra naturam transformant contractum, cui adjiciuntur, in alium contractum, cujus naturæ congruant, aptæque conveniunt ; ut infra exponemus.

- 10 Non invidetur responderi posse arbitror, Celsum non simpliciter affirmare, nullam esse hujusmodi conventionem : sed nullam vim habere, ut liceat rem alienam invito domino possidere. Precarium enim genus est liberalitatis, quod ex jure gentium descendit l. 1. §. 1. ff. eod. Ex hac æquitate nascitur interdictum, quod domino dat Prætor ad repetendam rem precario concessam : & hoc naturalem habet in se æquitatem : namque precarium revocare volenti competit : est enim natura æquum tam diu te liberalitate mea uti, quam diu ego velim, ut possim revocare & cum mutavero voluntatem. l. 1. §. 2. ff. eod. Igitur qui precarium ad Kalendas Julias concessit, ante Kalendas illud repetit hoc interdicto.

Rectè repetit, quia natura æquum est, te liberalitate mea tamdiu uti, quamdiu ego velim : non vult autem te amplius uti liberalitate sua. At enim convenit, ut liberalitate sua uteris usque ad Kalendas Julias, ergo saltè adjuvandum est, exceptione pacti conventi. §. temporales 10. inst. de except. l. 3. §. ult. ff. eod. Profectò non potest adjuvari hæc exceptio, quæ abhorret à naturali æquitate l. Marcellus 66. ff. de R. J. Nam si naturali æquitate nititur interdictum d. l. 2. §. 1. ff. de precar. à naturali æquitate abhorret exceptio, quæ opponitur inserti dicto, & ipsum repellit & excludit l. 2. ff. de except. Neque conventio æquam reddit exceptionem : quia dominus agendo interdicto demonstrat se mutasse voluntatem ; quam mutare potest secundum ipsius precarii naturam d. l. 2. §. 2. lbi : *quàm diu ego velim : & ut possim revocare, cum mutavero voluntatem*. Et hoc significat Celsus in nostra l. 12. illis verbis : *nulla vis est hujus conventionis, ut rem alienam invito domino possidere liceat*. Quomodo possidet domino invito, si dominus convenit, ut possideret ? Convenit quidem, cum rem precario concessit : nunc autem, cum agit interdicto, est omnino invitus, mutatà priori voluntate, quam jure potuit mutare, & naturali ratione ab eâ recedere. Neque hoc est sine exemplo. De legatis Hermogenianus in l. si quis in principio 21. ff. de legat. 3. *Nemo enim eam sibi potest legem dicere, ut à priorè ei recedere non liceat voluntate*. Idem constitutum in donatione causâ mortis l. ubi iis donatur 27. ff. de don. causâ mort. Huic autem simile est precarium, nam ipsum est quæ iam species donationis : *differt tamen à donatione (inter vivos) eo quod qui donat, sic dat, ne recipiat : qui precario concedit, sic dat quasi tunc recepturus, cum sibi libuerit precarium solvere*. in hoc autem convenit cum donatione causâ mortis. Igitur summa rerum hæc est. Conventio certi temporis adjecti precario valet & sustinetur, quamdiu dominus manserit in eadem voluntate : si verò mutaverit voluntatem, & repetat rem precario concessam, expirat conventio, & precarium finitur : si non mutaverit voluntatem, durat

ulque ad tempus conventum, & elapso tempore finitur juxta conventionem; quia jam ab initio fuit revocatum in hoc articulo temporis, adjecto illo pacto.

- 1 Non convertitur autem in commodatum, tùm quia magis accedit ad donationem & beneficii causam, quàm ad negotii contracti *l. interdittum 14. ff. de precar. l. eum qui 14. §. si qui 10. ff. de furt.* & cùm utrique similis sit, in neutrum transformatur, in utrumque enim transformari non potest: sequitur igitur, ut maneat actus interjectus & intermedius, & vicinus amborum, participans utriusque naturam, tùm quia simile quidem est commodato, quod rem non facit accipiens *l. 1. in fin. ff. de precar.* & quod gratuitum est, sicut commodatum *§. item is cui in fin. inst. tit. quib. mod. re contr. oblig. l. si ut cerio §. §. si rem tibi 12. ff. commod.* tamen quod ad cetera differt; nam commodatum est contractus, & quidem nominatus, ex quo duplex actio oritur commodati directæ & contrariæ *d. §. item is in princ. l. in commodato 17. §. 1. & l. seg. §. ult. commod.* precarium non est propriè contractus *l. interdittum 14. ff. de precar.* nam nec nominatus est nec innominatus, ut apparebit, si quatuor contractuum innominatorum genera diligenter excutiantur: & nulla civilis actio datur nomine precarii *d. l. 14. & l. eum qui 14. §. is quoque 10. ff. de furt. interdittum* autem Prætor dedit propter naturalem æquitatem, & actio præscriptis verbis ex bonâ fide oritur *l. 2. §. 2. ff. de precar.* Cùm igitur toto genere differat precarium à commodato, nulla ratio suadet, ut in commodatum transformetur: maximè per pactum, quod subsistit etiam precario illatio: & vicissim precarium sustinetur etiam manente pacto. Hoc amplius precarium non transit ad hæredes *l. eum precario §. ult. ff. de precar. l. eum heres ff. de div. tempor. præscr.* Paulus *lib. 5. rec. sem. tit. 6. §. 17.* ubi est expressa ratio: commodatum in hæredem transit *l. penn' C. de commod. l. in commodato 17. §. si ex factis ff. eod.* In precario solus tantùm præstatur, quia totum est ex liberalitate *l. questum §. eum quoque ff. de precar.* in commo-

dato & dolus & culpa etiam levissima, *l. 1. §. & ille quidem ff. de oblig. & act. l. in rebus 18. in princ. ff. commod.* Singulare enim hoc est in precario & contra regulas juris, ut de dolo solum teneatur is, qui solus utilitatem percipit ex contractu.

De substantia multò fusiùs, quàm destinata veram, dixi. Sequitur modò quæstio de naturâ actûs: scilicet si quod actum fuit, repugnet naturæ actûs, utrum naturam sequi debeamus, an verò id, quod actum est. Aliquando hoc præponitur, non tarò & illud. Id, quod actum est, prævaleat, cùm actum fuit de aliquâ proprietate, quam lex vel consuetudo tribuit actui ratione vel æquitate suadente: non tamen prohibet contrà fieri, cùm id neque iniquum sit, neque omninò repugnet actui. Exemplis id explicio. De naturâ emprionis est, ut præsteur cautio duplæ, & ex edicto Ædilium redditio animalium. Si autem inter emptorem & venditorem actum sit, & convenium, ne cautio præstetur, conventio prævalebit, & servanda erit, postpositâ naturâ actûs *l. pacta 72. ff. de contr. empt. l. 6. §. 1. ff. de act. empt. l. pacifici 32. ff. de pact. l. queritur 14. §. pen. ff. de Ædilit. edit.* Licet enim hæc sint propria, ut dicuntur in *l. si hæres §. in princ. ff. de act. empt.* tamen conventionem tolli possunt, quia nec iniqui quicquam continent, nec à lege coguntur contrahentes ea observare, nisi dolus intervenerit; sunt introducta favore contrahentium, & ideo ea consemnare licet *l. si jndex ff. de minor. d. l. queritur 14. §. pen. & pacifici etiam contra Prætorum licet, quovis pactum non publicam, sed tantummodò rei familiaris læsionem spectat l. 7. §. si paciscar. 14. ff. de pact.*

Aliud exemplum est in deposito, de quo in *l. Lucius Titius 24. & l. Publica 26. §. 1. ff. de pos.* Si quis deponat pecuniam non in sacculo vel arcâ clausam, sed numeratam, & id actum fuerit inter contrahentes, ut tantundem, non eadem pecunia solvatur: imò & solvantur usuræ: excedit quidem hæc conventio depositi notissimos terminos & depositæ pecuniæ modum excedit; sed tamen subsistit depositum, subsistit & conventio

usurarum, quia in bonæ fidei judiciis etiam ex pacto usuræ debentur. *l. cum quidam 17. §. ex locato ff. de usur. l. initio 5. C. de pact. int. empr. & vend. l. contractus l. qui negotia 34. ff. mand.* Prævalet igitur, quod actum est, nature depositi. Hæc enim pacta non sunt contra substantiam depositi, sed solum contra naturam, ut perspicue demonstrant illa verba Papiniani: *egreditur ea res depositi notissimos terminos, & Pauli: deposita pecunia modum excedere.* Sublit, & ideo secundum conventionem usura quoque actione depositi peti possunt. Quid hoc rei est? Quod excedat hæc conventio depositæ pecuniæ modum, inde non sequitur, ut usuræ peti possint secundum conventionem actione depositi: imò sequitur contrarium. Sed non est ineptum, aut falsum consequens, quemadmodum videtur. Nimirum hoc sensit Paulus: cum hæc conventio non sit contra substantiam depositi, sed dumtaxat excedat modum depositæ pecuniæ: scilicet ejus naturam: non est irritus depositi contractus, nec in mutuum convertitur, & idem secundum conventionem debentur usuræ, & peti possunt actione depositi. Sanè quidem; nam si depositum converteretur in mutuum, usuræ ex conventionem non deberentur. *l. 3. C. de usur. l. Titius 24. vers. respondit ff. de præser. verb.* Manet igitur depositum *l. die 25. ff. de pos.* quia duo sunt genera depositi: alterum, in quo traditur pecunia clausa vel obsignata: *traditur*; & in hoc quia tamquam certum corpus deponitur, eadem corpora nummorum clausa vel obsignata sunt restituenda. *§. præterea inst. tit. quib. mod. re contr. obl. l. 1. §. is quoque ff. de oblig. & allion.* alterum, cum quis pecuniam numeratam ita deposuit, ut neque clausam, neque obsignatam traderet, sed adnumeraret: in quo nihil aliud debetur, nisi tantumdem pecuniar. *l. in navem 31. vers. idem juris ff. locat.* Ratio est, quia cum pecunia numeratur, in contractum deducitur tamquam quantitas non tamquam corpus: atque idem qui illam accipit, debitor quantitatis constituitur: cui consequens est, eandem rem restituere, quoties restituit eandem quantitatem. Neque contrarium est, quod

ait Ulpianus in *l. certi conditio 9. in fin. cum l. seq. ff. de reb. cred.* datâ utendi facultate depositario, depositum in mutuum converti. Nam ibi depositarius rogaverat deponentem, ut sibi liceret uti pecuniâ tamquam mutuâ, non tamquam depositâ. Ibi: *transit periculum ad eum, qui mutuum rogavit*; itaque concurrat utriusque voluntas contrahendi mutuum. Contra in casu nostro uterque vult depositum contrahere; & idem in mutuum converti non potest: nam nisi animus utriusque consensit, perducitur ad effectum, in quod inchoatur, non potest. *l. in omnibus rebus 55. ff. de obl. & all. l. 1. §. conventionis ff. de pact.* Verum tamen, quæ in deposito favorem sunt constituta, propterea quod pecunia manet penes depositarium, isque nullam ex deposito percipit utilitatem, ea cessant in hujusmodi deposito: veluti quoddam solummodò de dolo teneatur *l. si ut certo 5. §. nunc videndum ff. commod.* ut deponens al is præferatur *l. si ventri 24. §. in bonis ff. de bon. aut jud. poss. alias de privil. cred.* Quæ de deposito diximus, eadem constituta sunt in locatione & conductioe in *l. in navem 31. ff. locat.*

Aliud exemplum. Si actum fuerit, ut, qui 14 ex naturâ contractus solum de dolo teneatur, de culpâ etiam & custodiâ teneatur: id, quod actum est, sequimur. *l. 1. §. si convenerit 6. & §. sæpe 35. ff. de pos. l. & Ariston 39. ff. mand. l. si ut certo 5. §. 2. ff. commod. l. 7. §. sed etsi 15. vers. item si ff. de pact.* Item contra si actum sit, ut dolum tantum vel dolum & culpam præstet, qui ex naturâ contractus etiam diligentiam præstare tenebatur *l. si ut certo 5. §. interdum 15. ff. commod.*

Nunc videndum, quando natura actus 15 prævalet ei, quod actum est. Duobus modis id accidit, cum, cum omnino inutile est id, quod actum: tum, cum actus qui geritur, in alium actum transformatur. Primum accidit in ultimis voluntatibus, ut in legatis. Exemplum in *l. si quis in principio testamenti adscripserit: si cui bis legavero, semel tantum dari volo: postea eodem testamento vel codicillis sciens sæpe eodem legaverit: suprema vo-*

lunras potior habetur. Ratio, quia natura ultimæ voluntatis est, ut sit ambulatoria usque ad vitæ supremum exitum *l. quod si iterum 4. ff. de adim. leg. l. cum hic status 32. §. pœnitentiam ff. de donat. int. vir. & ux. add: ut nemo possit eam sibi legem dicere, ut à priori ei recedere non liceat voluntate d. l. si quis 22.* Alterum exemplum elegantissimum proponitur in *l. si peculium 6. ff. de pecul. leg. Si fuerit legatam pecuniâ non deducto are alieno, verendum, ne inutile legatum sit, quia quod adijciatur, contra naturam legati sit: sed puto verum, hanc adjunctionem non vitare legatum, sed nihil ei adijcere.* Contra naturam, non contra substantiam. Subdit enim: *Planè si proponas legatarium nactus possessionem rerum, exceptione doli adversus heredem vindicantem uti potest: habet enim in solidis rebus voluntatem aris alieni non deducendi.* Si esset contra substantiam, voluntas testatoris nullius esset momenti, nec daret legatario exceptionem.

¶ 6 Præterea & in contractibus idem est constitutum. In dote constituendâ si pactum adijciatur, quo deterior fiat conditio dotis, est illud inutile; veluti ut maritus solum de dolo teneatur *l. Pomponius 6. ff. de pact. dot. al.* Ut restituatur post longius tempus, quàm sit naturæ dotis à lege datum *l. si unus 27. §. pactus 2. vers. quod & in specie ff. de pact.* Plura exempla peti possunt ex *l. 2. & 4. ex l. de die 14. & l. Arulicinus 17. ff. de pact. dot.*

¶ 7 In emptione & venditione. De naturâ emptionis est, ut venditor præstet evictionem *l. non dubitatur 6. C. de eviccion.* cum enim de naturâ hujus contractus sit, ut venditor teneatur solummodò ad rem tradendam, non autem ad dominium rei transferendum in emptorem: & contra emptor teneatur nummos facere venditoris; quæ lex constituit, ut facilitati commercii provideret; necesse fuit emptoris etiam securitati consulere obligando venditorem de evictione, ut emptori habere liceret rem emptam *l. ex empto 11. §. & in primis 2. ff. de alt. empt.* Esset enim contra bonam fidem emptorem rem amittere, & venditorem pretium

retinere *d. l. ex empto 11. §. ult. vers. neque enim ff. eod.* imò etiam contra naturalem æquitatem *l. nam hoc natura 14. ff. de cond. indeb. l. jure natura 106. ff. de R. J.* Quocirca non valet conventio, si actum sit inter emptorem & venditorem, ut venditor de evictione non teneatur *d. §. ult.* In hoc venditori proficit pactum, ut solum pretium restituere teneatur, non etiam id, quod interest, si ignoraverit rem suam non esse, & hoc tribuitur bonæ fidei venditoris *d. §. in fin.* Caterùm ad pretium restituendum semper tenetur, etiam si apertè convenerit, ne teneatur. Ac miror plerosque interpretes contrarium defendere. Tàm falsum id est, quàm solem non lucere. Id perspicuè demonstrant tum verba, tum ratio, quam affert Julianus. Verba sunt: *idem esse dicendum, si apertè in venditione comprehenderit, & nihil eviccionis nomine præstitum iri.* Qui apertè cavet, se nihil eviccionis nomine præstare velle, utique apertè cavet, se nolle pretium restituere. Quid enim re evictâ præstandum est à venditore? pretium & utilitas: pretium principaliter, ac semper: utilitas nec principaliter, nec semper: plerumque enim reciproco pretio nihil interest emptoris rem evictam fuisse. Verbum igitur *nihil* non potest non utrumque comprehendere: & si aliquid posset excludi, potius utilitas, quàm pretium excludi deberet. Sed cum duo solum continentur, absurdissimum est dicere, eum, qui nihil vult præstare, non excludere utrumque. Est hoc vim inferre verbis: imò pervertere omnino ejus significationem. Præterquàm quòd, cum Julianus ait, apertè venditorem comprehendisse nihil eviccionis nomine præstitum iri: manifestè comprehendit etiam eum casum, quo venditor dixerit expresse, se nolle teneri nec ad pretium, nec ad id quòd interest emptoris ultra pretium: hic enim verè dicitur apertè utrumque comprehendere *l. si scripsisset 46. in fin. ff. de de legat. 2.*

Id ipsum ratio confirmat evictonem. Ait & Julianus. *Neque enim bonæ fidei contractus hanc patitur conventionem, ut emptor rem amitteret, & venditor pretium retineret.* Namquid

Namquid minùs lætur emptor, ac lucratur venditor pretium non restituens, si expressim caverit de pretio non restituendo, quàm si convenerit nihil prælitum iri? Numquid hoc magis contrarium bonæ fidei contractûs, & juri naturæ, quæ dicant neminem debere cum alterius jacturâ locupletari *d. l. jure natura, & l. nam hoc natura*. Hui! quàm sunt isthæc ridicula! Amplius dico: magis impugnatur bonam fidem contractûs & jus naturæ, qui expressim declarat se nolle teneri ad restituendum pretium, quàm qui id non exprimit: & consequenter illa conventio potius, quàm hæc inutilis esse debet: maximè quia nonnumquam voluntas expressa vitiat, licet non expressa non vitiet *l. nonnumquam § 2. ff. de cond. & dem. Confer. l. Senatus 43. §. penult. ff. de leg. 1. cum l. fideicommissa 11. §. sic fideicommissum §. 5. & §. seq. ff. de leg. 3. & cum l. Thais 41. §. sorore 4. ff. de fideic. libert. sed ne ab emptione discedamus: si venditor dixerit nolle dominium rei venditæ ad emptorem transferri, facit irritam emptionem *l. cum manu sata 80. §. ult. ff. de contr. empt. cum tamen non teneatur venditor dominium transferre; & non minùs valeat emptio, si non transferat, quàm si transferat. l. ex empto 11. §. 2. ff. de act. empt. Atque hæc auctarii loco: nam cum evidens sit, non minùs opponi bonæ fidei contractûs pactum, in quo exprimitur, ne pretium restituatur, quàm pactum, in quo id non exprimitur: evidens quoque est, ad impediendam restitutionem pretii neutrum valere posse, utrumque enim à jure communi æquè remotum est, cum idem omnino contineat, ac propterea valere non potest *l. 7. §. & generaliter 16. de pact.***

19 Ad alia procedamus. In societate si actum sit, ut cum quis plus conferat, æqualem, aut minorem partem habeat, non valet, quod actum est; & prævalet natura societatis, quæ partes æquas desiderat *§. 1. inst. tit. de societ. l. si non fuerint 29. ff. pro soc. æquas scilicet proportionem ejus, quod quisque contulit in societatem l. in proposita 78. cum dub. seqq. ff. eod. proportio enim geometrica servanda est inter socios, quæ sit analoga*

rebus collatis in societatem: ut, qui plus confert, plus accipiat, ut ait Arist. 3. *Polit.* 6. Itaque si placuerit, ut unus tres partes habeat, alius unam, qui non minus contulit, placitum non valet *l. si non fuerint 29. in princ. & §. 1. ff. eod. Item si conveniat, ne omnino divisio fiat, pactum non valet l. in hoc judicium 14. §. si conveniat ff. commun. divid. l. nulla 70. ff. pro soc. quia hæc est natura societatis, ut nemo invitus in communione possit retineri *l. ult. C. comm. divid. parere enim discordias solet materia communione l. cum pater 77. §. dulcissimis 20. ff. de leg. 2. societas autem jux quodammodo fraternitatis in se habet l. verum 63. in princ. ff. pro soc. Item si convenerit, ut alter ex sociis damnus tantummodo, nullam verò partem lucri ferat. Hæc autem conventio non ipsa solum est irrita, sed vitiat ac tollit ipsam societatem, quia iniquissima est *d. l. si non fuerint §. ult.***

In pignore. Si convenerit, ne pignus distrahatur à creditore, conventio absolute non valet, & prævalet natura pignoris, quod datur ad securitatem creditoris *§. creditor 4. inst. quib. mod. re contr. oblig. quam non consequeretur, si ei non liceret pignus vendere. Itaque de naturâ hujus contractûs est, ut pignus distrahere possit creditor, si ei pecunia non solvatur. l. si cessante 7. l. quæ specialiter 9. l. si in hoc 14. de distr. pign. l. si convenit 4. ff. de pignor. act. Pactum igitur de non distrahendo repugnat naturæ pignoris: sed hæc potior est: nam & non obstante potest creditor pignus vendere *d. l. si convenit 4. Requirit quidem Ulpianus præcedentem trinam denunciationem; sed hæc eo tempore necessaria erat etiam pignore simpliciter contracto. Paul. lib. 2. rec. sent. tit. 5. §. 1. Creditor si simpliciter sibi pignus depositum distrahere velit, ter ante denunciare debitori suo debet, ut pignus luat, ne à se distrahatur. & tit. 13. §. 5. Pactum igitur de non distrahendo nihil adjicit contractui pertendè ac si non fuisset adjectum.**

In usufructu. Si quis usufructum loci leget ita, ne heres cogatur viam præstare, inutiliter hoc adjectum videtur. Item si usufructum

legato iter ademptum sit, inutilis est ademptio, quia semper sequitur ususfructum l. 1. §. 1. ff. si ususfr. per. semper sequitur &c. est ergo de natura ususfructus, quia licet sit quid extrinsecum, tamen sine eo uti frui non possumus. Si autem quis legaverit ususfructum deducto usu, non est inutilis adjectio, sed totum legatum l. per servum 14. §. 1. v. f. denique ff. de usu & habit. Quil ita? Quia hoc est contra substantiam ususfructus, qui est jus utendi, fruendi l. 1. ff. de ususfr. princ. rit. inst. eod. itaque detracto usu, non est amplius ususfructus, & collabente re legata, non potest legatum subsistere.

- 22 Jam ordo rerum propositarum postulat, ut videamus, quando corrumpat tota dispositio, aut in aliam convertatur, si quid contra ejus naturam actum fuerit. Primum exemplum & quidem omnino singulare occurrit in emptione & venditione. Venditor non renetur transferre dominium rei venditæ in emptorem, & non eo minus valet emptio non translato dominio l. ex empto 1. §. 2. ff. de act. empt. l. si ita 25. §. 1. ff. de contr. empt. & tamen si actum fuerit, ne dominium ad emptorem transeat, nulla est venditio, & in locationem, vel aliud genus contractus transformatur l. cum manu facta 80. §. ult. ff. eod. Ratio est, quia cum etiam res aliena vendi possit l. rem alienam 28. ff. eod. & traditione rei alienæ dominium non transfertur l. traditio 20. in princ. ff. de acquir. rer. dom. l. si noxale 27. in fin. vers. quia nullum ff. de noxal. act. §. per traditionem 40. inst. de rer. divis. quoniam si rem alienam distrahat venditor, licet valeat venditio, tamen dominium non transfert. Sed si rem suam vendat, cujus utique dominus est, omnino dominium transfert, nec potest impedire, ne dominium transeat in emptorem, cum emptio & venditio sit titulus idoneus ad dominium transferendum, quo posito per traditionem jure naturali transfertur d. §. per traditionem 40. l. numquam nuda 31. ff. de acquir. rer. dom. Est igitur contra naturam emptionis id agere, ut dominium non transferatur.

- 23 Alterum in societate. Si conveniet inter

socios, ut de lucro participet, qui nihil contulit in societatem nec pecuniam, nec operam, non valet l. si non fuerint 29. in princ. & in §. 1. ff. pro soc. nam donationis causa contracta societas nulla est l. 5. in fine ff. eod. l. in causa 16. §. 1. ff. de minor. Est hoc commune emptioni l. si quis donationis 38. ff. de contr. empt. & locationi l. sicut emptio 20. §. 1. l. si quis conduxerit 46. ff. locat. Sed in his mihi non est, irritum fieri. Nam siue pretio nulla est emptio l. 2. §. 1. ff. de contr. empt. §. 1. inst. tir. eod. & pretium pertinet ad substantiam emptionis l. paila conventa 72. ff. eod. Item locatio nulla est mercede non constituta princ. rit. instir. de locat. & cond. l. si vir uxori 52. in princ. ff. de donat. inter vir. & uxor. Haud aliter tamen societas quoque nulla contrahi potest donationis causa: nam donatio ex adverso opponitur societati. Societas negotiationis & lucri causa coitur: contra donatio damno semper adjuncta est. Qui donat, perdit l. filiusfam. 7. in princ. ff. de donat. Perdere autem, & lucri tacere sunt omnino pugnantia; adeoque nec societas nec donatio valere potest l. uli pugnantia 188. ff. de R. J. Enimvero Doctores cum glossa contractum jure donationis valere pro certo habent: ego tamen sum incertus sententia. Movet me Ulpianus, qui in l. in causa 16. §. item relat. ff. de minor. ait, quod si minor circumscriptus donationis causa societatem coeiret, cessant partes Prætoris, quia nulla est societas, quemadmodum nulla est inter majores, & minor satis ipso jure munitus est. Sed si valetet jure donationis, non esset ipso jure munitus, nec cessarent partes Prætoris, qui deberet ipsi auxilio restitutionis optulari l. 2. C. si advers. donat. Idem Ulp. in l. 24. cum hic status 32. §. si inter 24. ff. de donat. int. vir. & uxor. ait, quod societas donationis causa inter virum & uxorem contracta nulla est, nec Senatusconsulto per mortem donatoris confirmatur, ut relique donationes. Ibi: nec post decrevum Senatus emolumentum ea liberalitas, ut actio pro socio constituitur, habere poterit. Ante Senatusfactum & orationem habitam ab Antonino Au-

gusto in Senatū, poterat hæres eripere res donatas donatario: Prohibuit id Senatus, si donator in eā voluntate perseverasset usque ad extremum vitæ spiritum *l. cum hic statim 32. in princ. & in §. ais oratio ff. eod.* Et hoc est emolumentum, quod liberalitas conjugum consequi non potest. Non transformatur igitur societas in donationem. Nec obstant illa verba: *quæ tamen in commune tenuerunt præstitum sine, revocanda non sunt*: ea enim nihil aliud significant, quàm si uterque contulerit partes inæquales, & finis præstitatur: hoc est, præstituitur modus inter partes, ut redigatur ad æqualitatem cum lucro & damno; præstitum hujusmodi modo, non sunt revocanda, quæ in commune tenuerunt. Finis sæpè modum significat, quem excedere non debemus in definiendâ legitimâ ac debitâ quantitate: terminum, ultrâ quem progrediendum non est, ut in *l. or. §. pacto ff. de pignor. l. 4. §. 1. ff. de navis. favor. l. Firmio 16. in princ. ff. quando dies leg. ced.* Qui plura vult exempla, sunt apud Duarenum, qui *lib. 1. disp. cap. 12.* omnia ferè collegit. Cic. *pro Quintio.* Certos mihi fines terminosque constitui, extra quos egredi non possis. & *1. de Offic. Finem & modum transeunt appetitus, & ad Q. Fratr. ep. 1.* Eos, quos tibi comites & adiutores negotiorum publicorum dedit ipsa Respublica sinibus his præstabis, quos antè præscripsi. & *pro M. Marcel. in princ.* Tantum in summâ potestate rerum omnium modum sacius præterire non possum. Horat.

Est modus in rebus, sunt certi denique fines.

Quocirâ præstitueret finem societati, nihil aliud significat, quàm præscribere, definire modum, intra quem contineatur societas, & extra quem non egrediatur, eamque redigere ad æqualitatem, quod arbitrio boni viri fieri solet. *l. si societatem 6. l. societatem 76. cum 4. seqq. ff. pro soc.* Igitur præstituto sine & constitutis æquis partibus non sunt revocanda, quæ in commune tenuerunt. Licet enim ab initio societas non valeret, tamen ad legitimum modum redacta, redintegratur novo consensu, perindè ac si ab

initio legitimè contracta fuisset; retrotrahitur enim confirmatio ad tempus celebratæ donationis *l. donationes qua 25. C. de donat. int. vir. & uxor.* Illud etiam me movet, 25 quod si pactum haberet vim convertendi societatem in donationem, posset obtentu donationis sustineri etiam societas, in quâ alter lucrum, alter damnum tantummodò sentit, quam iniquissimam dicit Ulpianus in *l. si non fuerint in fin. ff. pro soc.* Quid enim prohibet, quin ille, qui nullum lucrum ad se pertinere pactus est, voluerit suam partem lucri alteri socio dare? Multò magis defendi posset altera societas, de quâ in *d. l. si non fuerint §. 1.* in quâ ad alterum tantum pertinet damnum, & pars lucri: ad alterum pars reliqua lucri sine ullâ parte damni, etiam si æquas partes contulisset: donationem enim posset obtendere, qui nullum damnum sentit; quasi donare voluerit socio id, quod damni passurus fuisset. Porro vix potest societas donationis causâ contrahi sine fraude ac simulatione; utraque autem maximè adversatur societati, quæ jus quodammodò fraternitatis in se habet. *l. verum 63. in princ. ff. pro soc.*

At enim, inquires, emptio & locatio in 16 donationem transformantur, ut paulò antè dicebamus ex *l. empti 9. C. de contr. empt. l. si quis conduxerit 46. ff. locat.* Quidni igitur & societas? Causam ibi indicavimus; modò luculentius explicabimus. Socii id agunt, ut lucentur: huc tendit societas, ejusque natura & institutum: donator contra id agit, ut perdat *l. filiusfam. 7. ff. de donat.* pugnant hæc inter se, copulari non possunt, multò minus alterum in alterum transformari: nimio plus dissidet forma societatis à formâ donationis, quàm ut possit altera in alteram converti. Non ità res habet in venditione & locatione. Venditor id agit, ut re suâ se privet, eamque in alium transferat pro certo pretio: locator ut se privet usu rei suæ, eumque transferat in conductorem pro certâ mercede. Haud aliter emptor & conductor id agunt, ut se privent pecuniâ, in quâ consistit pretium, ac merces, quam se daturos convenerunt, ut rem emptam acquirerent,

(1) ij

vel ejus usum. Si venditor aut locator pretium aut mercedem nolit accipere, volunt emptori & conductori donare, de emptione & locatione fit donatio, quia sine certo pretio certâque mercede venditio & locatio non contrahuntur l. 1. ff. de contrab. empt. princ. sit. inst. de locat. Non eò ramen minus & illi transferunt rem & usum in hos; & hi rem & usum consequuntur, ut volebant & intendebant. Amplius, aut venditor emptori ad solvendum parato remittit solvendi necessitatem, & ipsi pretium donat, & tunc subsistit emptio; sicut subsistit societas, si in divisione unus ex sociis suam partem lucris alteri donaret: quia inirum spectandum est. l. si procuratorem 8. in princ. ff. mand. l. 2. §. idem Pomponius 15. ff. depos. Aut venditor & locator dicis gratiâ aliquid pro pretio ac mercede accipiunt, ut in l. si quis conduxerit 46. ff. loc. tunc contractus est valdè similis emptioni aut locationi, re enim non differt, nisi quòd id, quod loco pretii aut mercedis datur, non æquat mercedem aut pretium, & idèd potius donatur, quàm solvitur ad pensandam rem vel usum; & est quodammodò mutua donatio: locator donat usum rei, conductor nummum d. l. si quis 46. Certe Verres hâc excusatione se tuebatur. Cic. lib. 4. in Verr. *Arsamen ut possit se dicere emisse, Artagathus imperas, ut aliquid illis, quorum argentum fuerat, nummorum dicis causâ daret: invenis Artagathus paucos, qui vellent accipere; his dedit: eos nummos tamen iste Artagathus non reddidit.* Videtis, quàm proximè accedat ad emptionem iste contractus: si aliquantò plus daretur, idque non dicis causa, sed pretii esset vera emptio: quia non ut pretium rei emptæ, sed dicis causâ datur, evadit in donationem. Pretium quantumvis exiguum non facit irritam venditionem. Argumento est, quòd etiam si multò minùs fuerit dimidio justî pretii, tamen rescindenda est venditio, ut ab eâ recedi possit; & si emptor suppleat, quòd deest justo pretio, rem retineat, nec infirmatur venditio l. 2. C. de rescind. vend. Tunc autem solum transit in donationem, cum id, quod datur ex conventionem, est

adèd tenue, ut vicem pretii gerere non possit d. l. si quis 46. ff. loc. Verùm tamen nihil hâc de re certi statuo: solum hâc ductioribus expendenda propono. Hoc tantum addo, novum non esse, ut quod adjicirur contractui vel alicui actui, vitiet contractum, vitiet actum, si adverteretur fini & causæ, ob quam actus ille fuit institutus. Do exemplum in ipsâ societate. Matrimonium est quædam societas individua inter matrem & feminam. *Nuptia sunt conjunctio maris & femina, & consortium omnis vitæ, divini & humani juris communicatio:* ait Modestinus in l. 1. ff. de ritu nups. Hec societas liberorum procreandorum causâ fuit instituta l. liberorum 220. §. ult. ff. de V. S. D. Augustin. de bono conjug. cap. 17. *Nuptia eadem sunt in omnibus gentibus procreandorum filiorum causâ instituta.* Videndus Ulpianus in fragm. tit. 3. §. 3. & l. si vicinis 9. C. de Nups. Ac si quid contra hunc finem, contra hanc causam nuptiarum tabulis fuerit comprehensum, veluti: *contrabo tecum, si generationem prolis evites*: nullum est matrimonium c. ult. de cond. opus. D. Augustin. in can. aliquando 32. quest. 2. *Qui contrahunt eo animo ut vel filios non suscipiant, vel susceptos enecent, non habent connubium.* Ecce aliud exemplum petitum ab ultimis voluntatibus. Legarum honorandi legatarii causâ relinquitur; est enim honos legatum & ad honorandos amicos legatur. l. 3. §. hoc autem ff. de legat. præs. Ibi: *cui bonos habitus sit, l. sed etsi susceptus 52. §. sed etsi proponas ff. de judic. l. amicissimos 36: in princ. Ibi: honore legati ff. de excus. tur. l. un. §. ne autem. Ibi: honorata persona C. de caduc. toll.* Idcirco non valet legatum denotandi legatarii causâ cum opprobrio & contumeliâ relictum l. turpia 54. ff. de leg. 1. l. Divus Severus ff. de adim. leg. licet etiam non valet hæredis institutio l. quories 9. §. si quis nomen 8. ff. de hered. inst. Simile est aliud exemplum in legato pœnæ nomine relictò, quòd ante Justinianum non valebat, adèd ut nec in testamento militis valeret, nec legatum libertatis, nec relictum Principi sustineretur l. 1. ff. de his qua pœn. caus. §. ult. inst. tit. de legat. non aliâ ratione, quàm

quodd legata relinquuntur ob meritum *l. nec adjecit 9. ff. pro soc.*

- 28 Jam verò cō, undē digressi sumus, redeamus. De accidentibus nulla est controversia. Quaecumque spectant accidentia, rectē adjiciuntur: pacta enim dant legem contractibus *l. contrarius 23. ff. de reg. jur. & omnium sunt servanda l. 1. in princ. ff. de pact. l. 1. ff. de cons. pecun.* dum ne sint contra bonos mores aut contra leges *l. 7. §. dolo cum mult. seqq. ff. de pact. l. nemo 55. ff. de leg. 1.*

- 29 Videndum modò superest, an proposita regula plerisque aliis sit præferenda. Ecce cernissima est regula, quod à proprietate verborum non est recedendum *l. non aliter ff. de legat. 3. de quā aliās copiosē diximus.* Concurrunt aliquando hæc duæ regulæ. Porro in *l. ex conditio 16. §. si uno 4. vers. sed etsi verbo ff. locat.* prævalet natura actūs, & verbum donationis pro transactione accipimus. Prævalet etiam in *l. ubi ita donatur 27. ff. de mort. caus. donat.* Cæterum si proprietati verborum adjungatur etiam, quod actus futurus sit inutilis, cedit natura actūs, ut in *l. si tibi pecuniam 20. ff. de reb. cred.*

- 30 Rursum prævalet hæc regula interpretandi verba secundum naturam actūs, alteri regulæ, quod verba generalia generaliter sunt intelligenda, traditæ in *l. 1. §. generaliter ff. de legat. præst.* quam regulam suprà luculenter exposuimus. Optimum exemplum in *l. damni infect. 43. in princ. ff. de damn. infect.* In stipulatione damni infecti dictum erat: si quid ibi ruet. Sunt hæc verba generalia. Nihilominus ait Alfenus, quod non videtur ibi ruere, si quid venio, aut omnino aliquā extrinsecā causā caderet: sed quod ipsum per se concideret. Nimirum restringit generalem significationem verborum natura stipulationis de damno infecto: quia dominus rei ruinam minitantis non tenetur cavere, nisi de damno, quod acciderit vitio operis vel faciendi vel faciendi. Aliud in *l. si cui simpliciter 9. ff. de servit.* Ratio habetur in *l. 4. in princ. vers. quia non est verisimile ff. de usur.*

- 31 Altera regula est, verba obscura contra locatorem, venditorem, eumque qui obscurè dixit, cum posset aperius dicere, inter-

pretanda *l. veteribus ff. de pact. l. labeo ff. de contr. empt.* Huic quoque prævalet hæc, æque potior est: constat id ex *l. in lege 29. ff. locat.* quam aliās exposuimus: Multò magis prævalet alteri regulæ, quod semper in obscuris id, quod minimum est, sequimur *l. semper in obscuris ff. de R. J.* Nam hæc regula omnium postrema est, ut alibi probavimus, & eam latè explanavimus.

Hæc paulò diligentius enucleanda duximus, quia sæpè concurrunt plures regulæ, inter quas pugna est, & quam sequamur, ignoramus: quia nostri hæc de re ne mutant quidem.

CAPUT XIII.

Ad *L. 2. ff. de his, que pro non script. hab. & l. si fuerit 10. ff. de reb. dub.*

SUMMARIUM.

- 1 Obscuritas vel circa personam, vel circa rem esse potest.
- 2 Si persona non demonstretur, inutilis est dispositio. Exemplum.
- 3 Singularis appellatio plerumque ad plures personas extenditur.
- 4 Non tamen in dandâ hereditate, vel legato.
- 5 Ne quidem favore libertatis.
- 6 Valet institutio vel legatum, si manifesta appareat, de quâ personâ senserit testator.
- 7 Nisi apertissimè constet, de quâ personâ senserit testator, non valet dispositio, nec attenditur regula, quod in dubiis agendum, ut actus potius valeat quam pereat.
- 8 Dispositio incerta valet, quando certa sit ex legis interpretatione.
- 9 Vel cum electio alicui tribuitur à lege, vel à disponente.
- 10 Duobus de legato concordantibus ita admittendus, qui probaverit de se sensisse testatorem.
- 11 Ademptio nisi ex duobus legatariis facta, si non appareat, cui facta sit, nemini facta censetur. Conciliatur *L. 3. §. si duobus ff. de adim. leg. cum L. si fuerit 10. vers. sed etsi ff. de reb. dub. & n. 12. 13.*
- 12 Heredis nomen comprehendit omnes heredum gradus, & omnes heredes si plures sint; & n. 13.
- 13 Expenditur interpretatio vani Bynkershoek; & n. 15.

1 *Qua in testamento scripta essent; neque intelligeretur, quid significarent, ea perinde sunt, ac si scripta non essent.* Obscuritas cujuscunque dispositionis, aut pendet à verbis, quæ nullo idoneo sensu proferuntur: aut ab adjunctis, quæ sensum mentis involvunt & implicant, aut à prætermissione eorum, quæ necessaria sunt ad demonstrandam personam aut rem, quam designare debemus.

2 *Quod ad personam, cui aliquid relinquitur, attinet: si ea non demonstratur, inutilis est dispositio.* In *l. quoties 9. §. hæres 9. ff. de hæred. inst.* Hæres institui, nisi ut certò demonstreretur, nemo potest. In *l. in tempus 62. §. 1. ff. eod.* Quoties non appareat, quis hæres institutus sit, institutio non valet: quippe evenire potest, si testator complures amicos eodem nomine habeat, & ad designationem nominis singulari nomine utatur; nisi ex aliis apertissimis probationibus fuerit revelatum, pro

3 *qua personam testator senserit.* Observa, quòd licet sermo singularis aliquando etiam plures comprehendat, ut in edicto Prætoris in *l. 1. §. quamquam ff. de assign. libert. l. 1. §. item hoc ff. quod falso tut. in l. XII. tab. §. si plures inst. tit. de leg. agnat. succes.* in testamentis etiam singulari hæredis nomine omnes continentur *l. si ita relium 43. in princ. & l. seq. in princ. ff. de leg. 2. l. si plures 98.*

4 *ff. de leg. 3.* quocirca Cascellus aiebat in usu juris frequenter uti nos singulari appellatione, cum plura generis ejusdem significare vellemus. *l. in usu 158. ff. de V.S.* tamen cum agitur de dandâ hæreditate vel legato, singularis appellatio ad plures personas non extenditur, *l. qui plures 18. ff. de usufr. leg. l. si fuerit 10. in princ. vers. sed etsi ff. de reb. dub. l. 3. §. si duobus vers. quemadmodum ff. de adm. leg. item & in dando tutore l. duo*

5 *sunt Titii 30. ff. de test. tut.* Hoc amplius ne favore quidem libertatis ad plures extenditur *d. l. si fuerit 10. & l. si quis de pluribus 27. ff. de reb. dub.* Eo fit, ut si quis solvendo non est, cui lege Æliâ Sentia permittebatur unum ex suis servis liberum & hæredem facere *§. 1. inst. tit. quib. ex caus. man.*

non lic. duos servos simul hæredes instituerit, hoc modo: duos Appellonios liberos hæredesque esse jubeo: neuter sit hæres ac liber. l. qui solvendo 41. ff. de hæred. inst. Uterque enim liber esse non potest propter legem Æliam Sentiam. Si duos instituisset separatim, is, qui primo loco scriptus esset, & liber & hæres esset *l. qui solvendo 60. ff. de hæred. inst.* Cum duos simul scripserit, non potest constare, uter eorum liber esse debeat, nisi alter ex illis ante apertas tabulas moriatur: & idèd sibi invicem obstant *d. l. qui solvendo 41. cum l. seq.* Harum legum auctoritate olim defendi, valere donationem omnium bonorum præsentium & futurorum. Quamvis enim non repugnarem communi opinioni, donationem omnium bonorum inutilem esse; tamen dicebam, valere hanc donationem in bonis præsentibus, quæ primo loco nominata sunt separatim à futuris: nihil enim impedit valere donationem bonorum præsentium, cum donator de futuris testari queat. Maximè verò quia tot sunt stipulationes, quot res in stipulationum deductione. *l. scire debemus 29. in princ. ff. de V. O. §. quoties 17. inst. de inmil. stipul.* Sed hæc obiter & quasi per transfennam.

Illud præterea notandum, quòd quamvis sustineatur institutio & legatum, si constet de quo senserit testator, ut in superioribus legibus; tamen id revelari debet apertissimis probationibus; hæc *l. in tempus 62. §. 1. ibi: nisi apertissimis probationibus fuerit revelatum, pro qui personam testator senserit.*

Illud majori consideratione dignum, quòd 7 licet certissima sit in jure nostro regula: semper in dubiis id agendum, ut tutissimo loco res sit: ut potius valeat actus quam pereat *l. quoties 12. l. ubi est 21. ff. de reb. dub. l. si quando 109. ff. de leg. 1.* Tamen in hac specie verba aliorum interpretamur; inutilem dicimus esse institutionem, legatum, tutoris dationem, nisi apertissimè constet, de qua personâ testator senserit: nec ea lex interpretatur ad hanc regulam. Et hoc generale est tam in institutionibus quam in legatis, & datione tutoris; ut paulò antè dixi. Item & in ipsa libertatis legato *l. si fuerit 10. vers.*

Item si ex pluribus & l. si quis de pluribus 17. ff. de reb. dub. Unde intelligere debemus, hoc item in causa piâ esse servandum. Quamvis enim valeat institutio pauperum vel capivorum c. 1. *de testam. in 6to. l. si quis ad declinandam 49. C. de Episc. & cleric.* tamen aut quis instituit unum ex pauperibus, personâ non demonstratâ, & tunc non valet institutio, cum non constet de personâ hæredis; aut instituit certam hominum collectionem & universum genus, ut in d. l. *si quis ad declinandam per tot.* & tunc valet institutio: quia si ipse testator non elegerit, fit certum legis interpretatione, ut ex laudatâ lege apparet: & si reliqua omnia defecerint, electio ab ipsâ lege tribuitur Episcopo l. *id quod pauperibus 4. & l. nulli 18. C. cod.* Eadem ratione, quâ & collegio licito ac permisso legare licet, vel civibus suis l. 2. *& l. cum senatus 20. ff. de reb. dub. l. penult. § civibus meis 8. ff. de leg. 2.* item cognationi, vel cognatis l. *si cognatis 19. ff. cod.* Videndæ *l. si quid relictum 116. & civitatibus 121. ff. de legat. 1.*

§ Planè postulat hic locus, ut opportunè admoneamus, quod incerta dispositio valet, quotiescumque aut legis interpretatione certa fit, aut per electionem alicui, vel à lege, vel à testatore conceſſam. Legis interpretatione certa fit, quoties agitur de morte personæ, quæ fuerit incerta, uter prior decesserit, aut posterior. Si duo simul perierint, nec appareat quis prior, quisve posterior decesserit, lex secundum ætatem, sexum, aliasve ejusmodi qualitates decernere solet & interpretari, quis prius, posteriusve decesserit. Varia occurrunt exempla in titulo *ff. de reb. dub.* Qui duos filios impuberes habebat, ei, qui supremus moreretur, Titium substituit: ambo simul in navi perierunt. Quoniam uterque impubes erat, utrumque simul mortuum fuisse lex admittit, & utrumque postremum primumque obiisse. Ed fit, ut neutri Titius substitutus esse videatur. Tamen quia utriusque hæreditatem habiturus esset Titius, etiamsi ordine alter prior, alter posterior vitâ decessissent, & incertitudo non ab ipso testatore, sed ab insolito mortis casu.

provenit, idcirco Tryphoninus utriusque Titium succedere ex substitutione respondit in *l. qui duos 9. §. in princ. ff. de reb. dub.* Item verò in §. 1. subdit, quod si pater & filius simul in bello perissent, Divum Adrianum credidisse patrem prius mortuum. Contrâ si libertus cum filio simul perierint, propter reverentiam patronatus filium ait prius periisse. Ibi: in §. 2. Mulierem autem ante maritum mortuum credidit. Ibi in §. 3. & in §. ult. scribit filium puberem post patrem: impuberem ante patrem credi obiisse. Hæc autem omnia, nisi contrarium probetur. Sed hæc de re videndæ *l. si inter 8. l. quod de patre 16. cum duobus seqq. l. cum pubere 22. & seqq. ff. de reb. dub.*

Electio quoque alicui vel à testatore, vel à lege commissâ, efficit certam dispositionem, quæ alioquin esset incerta. Quod ad personas attinet, lex quidem nemini dat electionem, eamque solus habet testator, & potest in alium transferre. Quocirca si testator pluribus hæreditibus institutis, unum rogaverit, ut, cum moreretur, partem suam uni ex cohæredibus, cui vellet, restitueret: utile est fideicommissum, quia hæredi dedit electionem personæ, cui vellet restituere, non verò dedit ei arbitrium, an omnino velit restituere, quod ei inutiliter dedisset. *l. utrum ita 7. §. 1. ff. de reb. dub.* similis text, in *l. fideicommissaria 46. §. ult. ff. de fideicom. libert.* Quoad res autem, tam testator, quam lex tribuit facultatem eligendi. Testator, ut apparet ex toto *tit. ff. de op. vel elect. leg.* si testator nihil dixerit, lex ipsa tribuit vel electionem hæredi, vel legatario. Valet enim legatum generis, veluti si legatur homo, equus, bos, scyphus *l. cum incertus 13. l. legato generaliter 37. ff. de legat. 1. §. si generaliter 22. instit. tit. de legat.* Atque ut valere possit & effectum habere, lex olim dabat jus eligendi pro qualitate legatorum, modò hæredi, ut in *l. si quis à filio 32. §. 1. l. si domus 72. in princ. l. hujusmodi 84. §. si cui homo 3. ff. de legat. 1. l. cum certum 4. ff. de tris. vin. & ol. leg.* modò legatario *l. qui duos 20. l. si servus 108. §. cum homo ff. de leg. 1. l. 2. §. 1. ff. de option. vel elect. leg. l.*

qui hominem 11. cum seq. ff. de adim. leg. Hodie verò videtur esse legatarii in quocumque legato §. si generaliter 22. inst. tit. de legat. quoniam Justinianus omnia legata exequavit, & legatariis tribuit tres actiones §. sed olim 2. inst. eod. & cum in potestate legatarii sit, quâ actione uti velit, consequens est, ejus quoque esse rei legatæ electionem d. l. si servus 108. §. cum homo. Ut cumque sit, electio certam reddit dispositionem, quia testator illud vult legare, quod eligeretur, idedque valet dispositio l. qui ex pluribus 106. ff. de V. O. Atque cò certus est legatum, quod electio certis terminis à lege circumferibitur, cum nec optimum, nec pessimum sit eligendum l. legato generaliter 37. ff. de leg. 1.

- 10 Ad personas revertamur. Sciendum est, quod si duo ejusdem nominis contendant, & uterque paratus sit probare, de se sensisse testatorem, qui hæc probaverit, admittetur ad legatum l. falsa 33. §. t. ff. de cond. & dem. Ac si hæres paratus sit solvere, quia ambo parati sunt cavere, se defensuros hæredem, si minùs rectè solverit: potest hæres eligere, cui velit solvere: isque cavere debet se defensurum hæredem adversus alterum l. si quis servum 8. §. si inter ff. de leg. 2. Quod si solvere nolit, ipse utrique debet satisfacere, se soluturum ei, qui probaverit l. si duo 16. ff. ut leg. nom. cau.

- 11 Modò progrediamur ad ademptionem. De ademptione legati inter doctus est magna dissensio. Ex duobus Ulpiani responsis, quæ hæc in re videntur omnino contraria, exitit controversia. Alterum est in l. 3. §. si duobus 7. ff. de adim. leg. Si duobus Titius separatim legaverit, & uni ademerit, nec apparet, cui ademptum sit: utriusque legatum debetur: quemadmodum & in dando si non appareat, cui legatum sit, dicemus menti legatum. Rectè ac juris rationi convenientissimè. Alterum est in l. si fuerit 10. in princ. vers. Sed etsi ff. de reb. dub. Sed etsi duobus hominibus ejusdem nomini fuerit legatum: puta Sempronius; mox Sempronio ademptum sit &c. & v. r. ius est ademptionem in utrumque valere. Quid hoc rei est? An sibi ipse contradicit Ulpianus? Temerarium id

arbitrari. Haud improbabile puto, quod à quibusdam observatur, in primo responso agere Ulpianum de duobus, quibus separatim legatum erat: ibi: si duobus Titius separatim legaverit: in secundo agere de legato facto conjunctim: ibi: puta Sempronius. Hæc verba indicant conjunctionem, nisi addita fuerit adjectio illa separatim, quam non frustra adjicit Ulpianus in primo responso, & cautè omittit in secundo. Qui legat hoc modo: Sempronius fundum do, lego, utique Sempronios conjunctim, legat conjunctim: nec ulla major conjunctio potest ex cogitari: quamobrem duo Sempronii pro uno habentur l. si heredi 5. ff. de condit. inst. Optimè ad rem nostram Imperator in l. unie. §. his ita definitis 10. versic. hoc ita tam variè C. de caduc. toll. ubi profert, cur aliud in conjunctis, aliud in disjunctis statuerit: hoc ita tam variè, quia conjuncti quidem propter unitatem sermonis, quasi in unum corpus redacti sunt. Hoc etiam tradit idem Ulpianus, auctor legum, quas explicamus; in l. planè 34. in princ. ff. de legat. 1. Ibi: at si conjuncti disjunctive connexi sint: connexi unius persona potestate funguntur. His efficitur, cum, qui conjunctim duobus Sempronius legavit, & postea Sempronio legatum adimit, utrique Sempronio legatum adimete: quia uterque simul unius Sempronii potestate fungitur, pro unico habetur, unum corpus constituit. Certissimo argumento est, quod tradit Paulus in l. si plures 98. ff. de legat. 3. Si plures gradus sint hæredum, & scriptum sit: hæres meus dato: ad omnes gradus hic sermo pertinet, sicuti hæc verba: quisquis mihi hæres erit: itaque si quis velit non omnes hæredes legatorum præstatione onerare, sed aliquos ex his: nominatim damnare debet. Idem Pomponius in l. si ita relictum 43. in princ. & in l. seg. in princ. ff. de leg. 2. si ita relictum fuerit: quantum hæres meus habebit, tantum Titius duri volo: pro eo est, quasi in eo sit scriptum: quantum omnes hæredes habebunt. Videbatur potius dicendum, quod Titiasus habere deberet, quantum unus ex hæredibus, cui minima pars hereditatis relicta fuit, juxta regulam traditam in l. semper in obsens 9. ff.

de R. J. Semper in obscuris id, quod minimum est, sequimur. l. cum servus 3. §. Sejo ff. de leg. 1. l. nummis 7 §. ff. de legat. 3. Sed hic sermo non est obscurus, quia singulare nomen hæredis omnes complectitur: tunc autem locus esset interpretationi, si testator dixisset: quantum unus heres habebit. Tunc autem Titulso dandum esset, quantum habet ille hæres, cui minimum relictum fuit. l. qui conveniunt 29. §. 1. ff. de leg. 3. In l. si pluribus 44. ff. de leg. 2. Si pluribus heredibus institutis ita scriptum sit: heres meus damnas esto dare aureos quinque: non quilibet heres, sed omnes videbuntur damnati, ut una quinque dent. Quid ita? Quia nomen hæredis non hunc, aut illum hæredem designat, sed complexum omnium hæredum, qui pro singulari personâ habentur. Succedunt enim in universum jus defuncti l. hæres in omne 37. ff. de acquir. vel omit. hered. quamobrem ejusdem potestatis jurisque esse cujus defunctus fuit, constat l. hæredem 59. ff. de R. J. cumque repræsentare, & in ejus locum substitui: atque idcō et si plures sint, omnis tamen numerus eorum pro singulari personâ esse habendus l. cui simulus 56. in fine ff. de cond. & dem. Etenim universitas hereditatis omnes unâ complexione devincit. Simillimum est hoc exemplum

- 13 ademptioni, de qua modò tractamus. Nam quod legatur, adimitur heredi, cui datum erat in ejus institutione, siquidem legatum est delibatio hereditatis, quâ testator ex eo, quodd universum hæredis foret, alicui quid collatum velit l. legatum 116. in princ. ff. de leg. 1. Conjuncti unius personæ potestate funguntur l. plane 34. in princ. ff. eod. sicut hæredes, ut modò probavimus. Quod heredi adimitur, omnibus ademptum censetur ex modò laudatis legibus: ergo & legatum, quod conjuncti adimitur, omnibus ademptum esse censetur, ut verè & indubitanter respondit Ulpianus in nostrâ l. si fuerit ito ff. de reb. duob.

- 14 Cl. Cornelius van Bykershoek, qui singularem juris scientiam excellenti doctrinâ & exquisitâ eruditione cumulavit, unâ tumtaxat interpunctione sustulit omnem difficultatem. Sic enim interpungit: ademptionem

autem in utrumque, valere. Enimverò reprehendi non potest: nihil conjungit; nihil mutat: & ad verum sensum traducit: nihil enim verius, quàm valere ademptionem factam in utrumque. Nihil igitur oppono: cum in Pandectis Florentinis aliisque, à quibus fortasse ceteri codices transcripti fuere, nulla usquàm est interpunctio, nulla verborum intercapedo, quocirca doctores pro arbitrio suâque intelligentiâ verba distinxerunt, & interpunctiones addiderunt: ne hoc ab ipsis amanuensibus ac librariis factum esse dicamus. Admiror igitur Cl. Auctoris acumen ingenii, quo præ cæteris valet. Verùm tamen quominus cum eo sentiam, illud in causâ est, quodd secundum hanc interpretationem Ulpianus solveret quæstionem, quæ nulla est: & de re indubitatè responderet. Eienim quæ res est, quæ cujusquam animum dubium facere possit: valere ademptionem, quoties testator, qui duobus legavit, utrique legatum adimit? Quæstio in eâ lege proponitur ab Ulpiano: an qui duobus Sempronius legavit, si postea Sempronio adimat, valeat ademptio. Si utrique Sempronio adimat, valere ademptionem, nec propositæ quæstionis est, nec ullam habet dubitationem. Dempta est illa lex ex libro sexto disputationum Ulpiani. Num Ulpianus adeo insulsus erat ac bardus, ut hoc in disceptionem vocaret? Hoc ampliùs: aut voluit decidere, ademptionem in utrumque factam valere: & hoc non quærebatur: aut quodd ademptio non valet, nisi in utrumque facta fuerit: & ineptè separasset causam ademptionis à causâ legatorum; brevius enim & clariùs omnes quæstionesolvere debuisset: & verius est in his omnibus etiam legata, & ademptiones & libertates impediri. Quorsum separavit ademptionem à legatis? Quorsum contrarium in eâ respondit, si idem jus erat, quod in aliis omnibus? An non ineptè disputasset: an, si quis cognatis suis, qui in capitolium ascenderint, legatum reliquisset: impediatur legatum, si duo semel ascenderint; vel, si legatum Sempronius suis amicis reliquerit, & duo sint Sempronii æquâ charitate conjuncti: utriusque an neutri legatum debeatur? Quis

enim tam ineptus, qui hæc disputanda proponat: Idem omnino & de ademptione dicendum. Ac si intelligenda est, & supplenda vocula *dumtaxat*, cur non iisdem verbis omnes propolitas quæstiones solvit. *Verius est in his omnibus etiam legata, & libertates, & ademptionem in utrumque valere*: Non mirus enim verum est, legata, & libertates dumtaxat valere, si in utrumque collatæ fuerint: quàm ademptionem. Nescio etiam, an aliquis latinæ linguæ assertor nimis fortasse superstitiosus dubitaturus sit, an rectè dicatur: *ademptio in utrumque*: adimitur enim legatum utrique, non in utrumque. Certè illud rectissime dicitur: *ademptionem valere in utrumque*. Cic. pro Cæcin. *Illud verbum, unde, in utramque rem valet, & epist. lib. 4. epist. 10. ad Marcellum: in omnes partes valere*. Quintil. inst. lib. 2. c. 17. *Quare etiam si in utramque partem valent omnia facundie, non tamen est æquum, id haberi malum, quo bene tibi licet.*

15. Nec illud admittere possum, quod ait V. Cl. in l. 3. adjectam vocem, *separatim*, non quia hoc quicquam conferret ad solvendam quæstionem, sed quia ut plurimum ita fieri solet. Passim enim in jure nostro tam conjunctim, quàm separatim legata relicta proponuntur: & fortasse sæpius illa occurrunt: eorum enim formula expeditior est, & facilius in mentem testatoris venit: qui plerumque ignorat, quæ sit utriusque legati differentia. Illud etiam minùs verè dici arbitror: in hoc juris articulo nullum esse discrimen inter conjunctos, atque disjunctos: contrarium enim suprà demonstravi: nec solum in hoc, sed in aliis etiam juris articulis magnum esse discrimen constat ex l. *un. §. ubi autem cum sequ. C. de caduc. tollen. in l. si duobus 16. in princ. in l. planè 34. in princ. ff. de leg. 1. in l. si pluribus 33. ff. eod. in l. re conjunctis 89. ff. de leg. 3. in l. triplici 142. ff. de V. S. in l. 1. & l. penult. ff. de usufr. accresce. & alibi.*

CAPUT XIV.

Ad L. si domus 71. in princ. ff. de leg. 1.

SUMMARIUM.

- 1 Legatum rei incerta de certis valet, rei omnino incerta non valet.
- 2 Exponitur L. ubi autem 75. §. 1. ff. de verb. obl.
- 3 Exponitur L. omnia. 32. §. species ff. de leg. 2.
- 4 Exponitur L. legato. 37. §. 1. ff. de leg. 1.
- 5 Incerta & incertis est stipula 10, si non appareat quam utilitatem stipulanti sit allatura.
- 6 Incerta est institutio, in qua testator non adjecerit conditionem, quam destinaverat. Item si conditio à testamentario addita, decessit, vel mutata fuerit.
- 7 Item si non appareat, ex quâ parte hæres fuerit institutus.
- 8 Explicatur L. si quis ita 36. ff. de hered. inst. & n. 9.
- 10 Incertum est legatum, non existente, cui datum intelligi possit.
- 11 Incerta est stipulatio die per errorem omisso.
- 12 Dies adjectus institutioni vel legato, intra quem fieri non possit id, de quo convenit, decessit: stipulationem verò vivit.
- 13 Die ad opus perficiendum præfinito, si non perficitur, tenetur conductor in id, quod interest.

Sequitur obscuritas, quæ reddit omnino incertam rem, quæ deducitur in obligationem. Hæc etiam obscuritas impedit, ne ulla nascatur obligatio, siquidem ejusmodi sit, ut neque ex certis conjecturis, neque ex ipsius rei naturâ, neve ex alia causa certa fiat. Sed hæc omnia singularem, & distinctè sunt explicanda.

Fingè testatorem alicui genus legasse, scilicet ejusmodi genus, quod ita appellant dialectici: nam genus, ut intelligunt nostri, legari potest: ut homo, equus, & reliqua, quæ dialectici species appellant: si legaverit genus ex sententia dialecticorum, ut substantiam, animal, aut qui t simile, non valet legatum, quia magis derisorium est, quàm utile legatum: nam hæres dando lapidem, aut muscam, liberaretur. Sed hoc difficile evenire potest. Exemp'a, quæ proponunt veteres Jurisconsulti, sunt domus,

& fundi, de quibus ita jus est. Si testator legaverit domum, aut fundum, nullâ domo, aut fundo demonstrato: siquidem nullam domum, nullumve fundum in bonis habeat, derisorium magis est, quàm utile legatum *l. si domus 71. in princ. ff. de leg. 1. l. cum post divortium 69. §. gener. vers. nec videri ff. de jure dot.* Idque etiam traditum est de stipulatione in *l. ita stipulatus 115. vers. vel fundum ff. de V. O.* Quòd si testator habeat aliquas domos, aut fundos, unus ex his legatus videbitur, & legatarii erit electio, ut diximus in superiore §. *si generaliter 21. inf. tit. de legat. junctâ l. si domus 71.* Ratio, cur tam variè fuerit constitutum, ea est: quia res incerta de certis legari potest *l. si quis à filio 32. §. si quis plures ff. de leg. 1. atque idè, cum præsumitur testatorem de rebus propriis testari, non de alienis l. unum ex familiâ 67. §. si rem 8. ff. de legat. 2. legatus est fundus aut domus incerta de certis, videlicet de his, quæ sunt in bonis testatoris: ac propterea valet legatum. Quoties autem testator nullas domos, fundosve habet, non legatur res incerta de certis, sed omninò incerta, adèd, ut nulla fortasse utilitatem sit allatura legatario. Etenim fundi, & domus nostra destinatione non naturâ constituuntur *l. quod in rerum 24. §. pen. ff. de leg. 1. l. si quis duas 6. §. si quis partem ff. commun. prad. l. locus 60. ff. de V. S.* Ibi: & modicus locus possit fundus dici: & rursus: qualibet portio fundi poterit fundus dici. Ex his apparet, cur valeat legatum hominis in genere *l. legato generaliter 37. ff. de leg. 1. §. si generaliter inf. eod.* Homo naturâ constituitur, & certis terminis ab eadem natura circumscriptus est, ac definitus, non destinatione, atque affectione nostrâ; quemadmodùm domus, ac fundi *d. l. locus* cum aliis modò laudatis.*

2. Antequàm ultrâ progrediamur, explicandæ sunt nonnullæ leges, quæ cum his pugnare videntur. In *l. ubi autem 75. §. 1. ff. de V. O.* Ergo si quis fundum sine propriâ appellatione, vel hominem generaliter sine proprio nomine, aut vinum, frumentumve sine qualitate dari sibi stipulatur: incertum de-

ducit in obligationem. Non est ambigendum in tota illa lege tractari de stipulationibus validis, ex quibus tamen non datur certi conditio, cum certum quid in obligationem deductum non fuerit, sed incertum: ex quâ nascitur actio ex stipulatu, non certi conditio *princ. tit. inst. de V. O. l. si stipulatus 4. in princ. ff. de usur.* Certum autem in hac causa dicitur, ubi apparet, quid, quale, quantumque sit in stipulatione: si minus, incertum est *d. l. ubi autem in princ.* Ergo ibi non agitur de stipulationibus omninò incertis & obscuris, quæ sunt inutiles: sed de stipulationibus utilibus, ex quibus nascitur incerti conditio ex stipulatu, ut apparet ex stipulationibus in eâ lege propolitis. Et tamen inter has stipulationes recenset stipulationem fundi sine propriâ appellatione, non fundum in genere: valet igitur hæc stipulatio. Verissimum id profectò est. Etenim ibi stipulatus est fundum sine propriâ appellatione, non fundum in genere: N. tandum est, quòd Ulpianus ibi distinguit, ac separavit stipulationem fundi à stipulatione hominis: non dixit stipulatum fuisse fundum generaliter, sicut hominem: sed fundum sine propriâ appellatione: hominem autem generaliter. Si fundum quoque generaliter fuisset stipulatus, inutilis esset stipulatio *l. ita stipulatus 115. vers. vel fundum ff. de V. O.* quæ intelligenda est de fundo generaliter promisso, ut constat ex comparatione aliarum stipulationum ibi propositarum. Cum fundum sine propriâ appellatione stipulatur, promissor eligere debet unum ex his fundis, quos habet; cæteri enim, qui sunt alieni, stipulatione non continentur, nec solvi possunt, etiamsi electio ei data fuisset *l. 2. §. 1. & 2. ff. de opt. leg.* Quin inò & si stipulator de certo fundo sensisset, putà de fundo Corneliano, tamen si non apparet, promissor eligere debet, quem dare velit *l. legato generaliter 37. §. 1. ff. de leg. 1.* debitoris enim est electio *l. cum qui certarum 118. §. 1. ff. de V. O.* Quòd si de certis fundis inter contrahentes actum fuerit, licet nomen & appellatio fundi fuerit omiſſa, pariter unum ex illis, quem vo-

(K) ij

luerit debitor, præstare debet argum. *l. triticum 94. ff. de V. O. l. qui ex pluribus 106. ff. l. eod. cum servus 39. §. Sejo ff. eod. l. apud Julianum 40. §. Sejo ff. de leg. 1.*

- 3 In *l. omnia 32. alias l. cum ita §. species ff. de leg. 2. Species nominatim relicta si non reperiatur, nec dolo hæredis deesse probentur, peti ex eodem testamento non possunt.* Hæc etiam lex loquitur de testatore, qui species suas legavit, quarum legatum est inutile, si non reperiatur in hæreditate. Licet enim etiam res, quæ non sunt, legari possint, dummodò futura sperentur *l. 1. in fine ff. de cond. & dem. l. quod in rerum 24. ff. de legat. 1. §. ea quoque 7. inst. tit. eod.* tamen quando demonstratur aliqua species, quæ non est, nec futura est, inutile est legatum, inutilis stipulatio *l. si ita legatum 65. in princip. ff. de leg. 1. l. 1. §. si id quod 9. ff. de oblig. & act. l. si ita stipulatus 97. ff. de V. O.* Imò & si res legata non reperiatur in hæreditate, legatum est inutile, quia de re suâ testator disponere censetur, non de alienâ, ut in exemplo, quod proponitur in *d. l. si ita legatum 65.* quin etiam idem obtinet in pecunia numeratâ certo loco circumscriptâ, quia tamquam corpus, ac species consideratur. Quamvis enim legata pecunia solvi debeat ab hærede, licet in bonis legantis non fuerit. *L. si pecunia 12. ff. de leg. 2.* tamen si quis leget centum, quæ in arca habet: si nulla sint, nihil deberi constat. *l. 1. §. sed etsi vers. nam etsi ff. de dot. preleg.* Sed de his uberius infrâ. Modò moneamus oportet, cavendum, ne cui imponat glossa, quæ fingit testatorem legasse equum suum brunum, qui non invenitur in hæreditate: nam licet non inveniatur equus brunus, dummodò aliquis equus inveniat, etiam si sit rufus, spadix, glaucus, albus, legatum valebit. *l. demonstratio 17. §. 1. ff. de cond. & dem. §. huic proxima inst. tit. de legat.*

- 4 In *l. legato 37. §. 1. ff. de leg. 1.* similiter intelligendum est, testatorem habuisse aliquos fundos, & lances: si enim nullum fundum haberet, inutile esset legatum, ut suprâ demonstratum est. Et quoniam Ulpia-

nus ibi jungit legato fundi legatum lances; idem jus esse puto in legato lances, scyphi, tabulæ, & hujus generis: videlicet legatum non valere si nullas lances, scyphos, tabulas testator reliquerit: quia nimis vagum est; & latè patens, incertum, indefinitum. L. Crassus Orator duos scyphos Mentoris manu cælatos emit festertius centum, ut refert Plin. *lib. 33. cap. 11.* hoc est, Philippiis aut nostris Scutis 2300. Martialis autem. *lib. 9. ep. 60.*

Assè duos calices emit, & ipse tulit.

quæ ratio est unius assis ad centum millia assium. Item de tabulis dicendum, quarum alix vilissimæ sunt, & propè nullius pretii, alix immenso pretio comparantur. Videndus de his Plinius *lib. 35. cap. 10. & seq.* Itaque magis distat lanx à lance, tabula à tabula, quàm fundus à fundo, domus à domo.

Expositis hinc legibus ad rem redeamus. Incerta est stipulatio, quæ proponitur à Marcello in *l. qui insulam 95. ff. de V. O. Qui insulam fieri stipulatur, ita dimum acquirat obligationem, si appareat, quo in loco fieri insulam voluerit; si & ibi insulam fieri, interest ejus.* Idem tradit Ulpianus in *l. 2. vel 3.* quæ Sævolæ est, *§. si quis insulam ff. de eo quod certo loc.* Incerta autem est stipulatio, quia nonnisi certo in loco insula potest ædificari, & promissor posset eam ædificare, ubi nullam stipulanti afferret utilitatem: inventæ autem sunt huiusmodi stipulationes, vel obligationes ad hoc, ut unusquisque acquirat sibi, quod suâ interest *§. alteri 19. inst. tit. de inut. stip.* quæ verba sumplit Imperator ab Ulpiano in *l. stipulatio ista 38. §. alteri ff. de V. O.* Ideo in nostrâ lege Marcellus non solum requirit, ut appareat locus, sed etiam, ut intersit stipulatoris, eo loco insulam ædificari.

Incerta quoque arque ideo inutilis est institutio, in qua testator adjecerat destinaverat conditionem, quam memoriâ lapsus, vel aliquo errore non adiecit *l. quoriet 9. §. tantumdem ff. de hered. inst.* Eò magis si testamentarius addidit, vel detraxit, vel mutavit conditionem *§. idem tractat ead. l. Nam*

omisso, & additio conditionis mutant naturam institutionis, & alia est institutio pura, alia institutio conditionalis. Illud singulare est, quod si ipse testator addit conditionem, quam nolebat, detractâ conditione, valet institutio: plus enim scripsit, quam voluit: videtur ei incogitanti excidisse conditio: ergo sicut detrahitur, & pro non scriptâ habetur conditio impossibilis §. *impossibilis* 10. *inst. de hered. instit.* l. 1. ff. *de condit. inst.* ita eadem ratione hæc etiam detrahitur. *cod.* §. *tantumdem*: quia in testamento plenius voluntates testantium interpretamur l. *in testamentis* 12. ff. *de R. J.*

7 Non abimile est, quod tradit Paulus in l. *Clemens* 81. §. 1. ff. *de her. inst.* inanem esse institutionem, si scripserit testator *quâ ex parte me à Titio heredem institutum recitasse*, ex eâ parte Sempronius hæres esto. si postea nullum recitaverit testamentum. Non enim apparet, ex quâ parte Sempronius sit institutus. Quamobrem nullâ ex parte institutus est, ideoque hæres esse non potest. l. *item quod Sabinus* 17. §. *sed si asse ff. de hered. inst.* ibi: *si ita scripserit expleto asse: ex reliquâ parte hæres esto: quoniam cum nihil reliquum est, ex nullâ parte hæres institutus est.* Ex nulla etiam parte hæres institutus est, si testator scripserit: *ex quâ parte me Titius heredem scripsit, Sejus hæres esto: vel hoc modo: ex his partibus, quas adscripsi.* si neque Titius scripserit heredem testatorem; neque testator ullas partes adscripserit l. 2. ff. *de hered. inst.* c. l. *hoc articulo* 29. ff. *cod.*

8 Sed contrarium videtur respondiisse Ulpianus in l. *si quis ita* 36. ff. *cod.* *Si quis ita scripserit: ex quâ parte codicillis Titium heredem scripsero, hæres esto: etiamsi pars in codicillis non fuerit adscripta, eris tamen hæres, quasi sine parte institutus.* ergo valet institutio ejus, qui sine parte fuit institutus.

Respondeo, quodd utique valet institutio ejus, qui sine parte fuit institutus: illi partem assignat ipsa lex, videlicet si plures fuerint sine partibus instituti, singulis æquales partes §. *si plures* 6. *inst. tit. de hered. inst.* l. *quies* 9. §. *heredes* 12. ff. *cod.* si plures assignatis partibus, unus sine parte fue-

rint instituti; foret hic, quod asse deest l. *item quod Sabinus* 17. *in princ. ff. cod.* lex enim supplet quod omisit testator; neque id arbitratu suo, sed ex præsumptâ voluntate testatoris. Qui enim partes non adiecit; præsumitur voluisse partes æquales tribuere: & qui non totum assem distribuit; in parte vacante vocasse heredem, quem deinceps instituit sine parte. Hoc & naturalis ratio dicitur, & communis hominum consuetudo. Contra non valet institutio, quoties aliquis ex nullâ parte est institutus, d. l. *item quod Sabinus* §. *sed si asse vers. aliter ff. de hered. inst.* pugnant enim hæc inter se, ut sit hæres, & sit ex nulla parte.

Neque huic explicationi repugnat Ulpianus, neque secum ipse dissidet in l. 2. *in princ. ff. cod.* Ubi ait valere institutionem, si testator hæredes ita instituerit: *ex partibus, quas adscripsero*: quamvis postea nullas partes adscripserit. Etenim etiam hic hæredes sine partibus sunt instituti: non verò ex nullâ parte. Cum enim testator partes non adscripserit, constat, eum partes non distribuisse: quando autem testator partes non distribuit inter hæredes, lex præsumit eum voluisse æquales partes habere, ut paulò antè diximus. Hoc ampliùs, id ipsum præsumit etiam, cum dixit, *si partes adscripsero*: quasi duplici factâ institutione, *ex quibus partibus adscripsero, si minùs ex æquis.* In summa non adscriptis partibus à testatore semper lex præsumit, eum voluisse partes fieri æquales, quod & in legatis obtinet l. *legata* 19. *in fin. ff. de leg. 1.* Excipe tamen institutionem, de quâ suprà diximus, cum testator heredem instituit: *ex partibus adscriptis: vel ex partibus quas adscripsi.* Non potest enim hic præsumi voluisse fieri partes æquales, cum ipse jam partes fecerit, & quidem inæquales: nam si æquales partes fecisset, frustra adjecisset ex partibus adscriptis, cum etiam eo non adjecto ex æquis partibus hæredes forent. Non potest igitur lex præsumere, eum voluisse partes æquales habere hæredes institutos, cum refragetur voluntas testatoris declarantis, velle se eos hæredes ex partibus jam adscrip-

tis d. l. 1. in princ. Ibi : si voluntas defuncti non refragatur. Igitur nullâ ex parte possunt esse hæredes, non ex partibus adscriptis, quia ignoratur, quas partes testator adscripsit ; non ex partibus, quas lex solet assignare, quia refragante voluntate testatoris lex non assignat partes. Quocirca est omnino incerta institutio.

- 10 Idem constitutum fuit in legatis. Si testator habitationem legavit libertis, quos in codicillis designasset, non valet legatum, si nullo postea designaverit l. qui plures 18. ff. de usufr. leg. Incertum enim est legatum non existente, cui datum intelligi possit. Animadvertendum autem est, quod legatum non valet, si ve dixerit testator : quos designavi : si ve, quos designavero, quoniam persona legatarii à lege suppleri non potest, sicut distributio partium. Lex enim nemini dat legatum, sed solum à defuncto datum confirmat l. verbis legis 120. ff. de V. S. Id autem expressit elegantissimo exemplo Modestinus in l. Titia 34. in princ. ff. de leg. 2. Ubi verba in futurum concepta erant cum tot capita servorum tibi his codicillis legavero. Cæterum si testator polliceatur se facturum aliquid, quod non pertineat ad substantiam rei legatæ, & non reddat incertam dispositionem, nec inutilem eam reddit. Testator civitati vicos reliquit habentes proprios fines, & promisit le aliâ scripturâ significaturum eorum fines, & declaraturum formam certaminis, quam quotannis celebrari vellet, ac morte præventus non fecit. Respondit Papinianus in l. cum pater 77. §. ult. ff. de leg. 2. nihilominus vicos debere. Cum enim proprios fines haberent, ac propterea satis constet, quid legato contineatur, supervacuum est, fines à testatore significari, ut pauld ante de distributione partium diximus. Si nullo fines haberent, profectò legatum esset inutile, si non posset aliunde probari, quid legato contineretur. Hujus auctoritate responsi Justinianus in l. penult. C. de inst. & subst. sancit, valere institutionem, ille hæres esto secundum conditiones infra scriptas, licet nullam conditionem infra scripserit : supervacuum enim

esse pollicitationem conditionum, puramque esse institutionem. Contrarium videtur existimasse Marcellus in l. quoties 9. §. tantumdem ff. de hered. inst. Sed illa lex intelligenda est de testatore, cum destinasset hæredem instituere sub conditione, per errorem non adjectâ conditione ipsum purè scripsit hæredem ; non supplet lex in adiciendâ conditione, sed solum in eâ detrahendâ, ut constat ex d. §. tantumdem. Facilius detrahitur conditio à lege quam adicitur.

Idem & de die per errorem omisso traditum à Papiniano in l. ita stipulatus 115. in princ. ff. de V. O. Ita stipulatus sum : te liti in cerio loco ; si non steteris, quinquaginta aureos dare spondes ; Si dies in stipulatione per errorem omissus fuerit, cum id ageretur, ut certo die steteres, imperfecta erit stipulatio.

Opponi potest text. l. si finis 15. §. si vero 1. de damn. inf. & in l. de die 8. in princ. ff. qui satisd. cog. Resp. in prætoris & in judicialibus stipulationibus dies adicitur partium conventionem : Si de eo non convenierit, à Prætorè vel à Judice præstinatur juxta consuetudinem : supplet Prætor aut julex, quod deest necessariæ satisfactioni, quam Prætor injungit : pendet enim ab ejus jurisdictione, non à voluntate contrahentium, ut stipulatio conventionalis tot. tit. inst. de divis. stip. & ff. de præst. stipul.

Quid si adjectus sit dies, intra quem fieri 12 non possit id, de quo convenit. Quidam Romæ moriens damnavit hæredem, ut Titio daret servos, quos Galibus habebat, intra triduum à die mortis fure. Alter hæredem instituit sub conditione si intra triduum à die mortis ipsi monumentum fecerit. Valet legatum l. si mihi 13. §. si quis ff. de legat. 1. Valet institutio l. si ita 6. ff. de condit. inst. Impossibilis enim conditio ab ultimis voluntatibus detrahitur l. 1. ff. de cond. inst. §. impossibilis inst. de hered. inst. secus in contractibus. Qui Romæ stipulatur : hodie Carthagini dare spondes ? Inutiliter stipulatur l. 2. §. qui ita ff. de eo, quod cert. loc. l. quoties 24. ff. de oper. libert.

Obstat Labeo in l. insulam 58. §. 1. ff. locat. Resp. quod ibi contrahentes tempus præ-

fuiverant, intra quod opus fieri posse crediderunt, ut ibi indicat Labeo. Si opus intra tempus finitum non fuerit, vir bonus æstimare debet, an eo spatio temporis finiti potuerit. Si potuit, in id quod interest, conductor obligatur, sicut promissit. Si ne à diligentissimo quidem finiri potest, æquum non est eum, qui non fecit id, quod fieri non poterat, ad pœnam obligari. *l. multa 6. ff. de cond. & dem.* Valet igitur contractus, quia apparet contrahentes voluisse tempus præscribere, intra quod opus posset absolvi. *vid. l. non solum 31. in fin. ff. de O. & A.* quæ nodum solvit.

CAPUT XV.

Ad L. triticum 95. ff. de verb. obl. & L. 1. C. de dot. promiss.

SUMMARIUM.

1. Incerta quantitas variat solas obligationes rerum, qua numero, pondere mensurâque constant.
2. Quæ in præstationibus concipiuntur, in stipulationibus recepta censentur.
3. De re, qua in stipulationem deducitur, tam stipulationem, quam promittentem convenire necesse est.
4. Quantitas rei certa debet esse in ceteris contractibus.
5. In hereditate & legatis.
6. Si quantitas ex post-facto certa fiat, valet dispositio. *l. 1. & n. 7.*
7. Promissio dotis nulla est quantitate non adjectâ, si quidem à muliere promissa sit.
8. Si verò promittatur à patre mulieris, valet, & pro modo ejus facultatum & dignitate mariti constituitur. *l. 1. & n. 10.*

Succedit quæstio de incertâ quantitate. Hæc autem duplex. Aliquando sola quantitas rei, quæ in obligationem deducitur, incerta est: aliquando præter incertam quantitatem, nec ipsa quidem res certò fuit demonstratâ. Incerta quantitas vitiat solummodò obligationem rerum, quæ pondere, numero, mensurâ continentur. *l. ita stipulatus 113. in princ. ff. de V. O. Imperfecta erit stipulatio, non secus ac si quod pondere, numero, mensurâ continetur, sine adjellione*

ponderis, numeri, mensura stipulatus esset. Marcellus in *l. triticum 94. ff. eod. Triticum dare oportere stipulatus est aliquis: falli quæstio est, non juris: igitur si de aliquo tritico cogitaverit, id est, certi generis, certa quantitatæ, id habetur pro expresse: alioquin, si cum destinare genus & modum vellet, non fecit, nihil stipulatus videtur: igitur ne unum quidem modum.* Plura in hæc lege sunt observanda. Primum, quod videtur hic à Marcello requiri, ut non solum quantitas tritico exprimitur, sed etiam qualitas, quam hic genus vocat: verum omisso qualitatæ non obstat obligationi. *l. fidejussorem 52. ff. mand. l. cum certum 4. ff. de trit. vin. & ol. leg.* Marcellus genus dicit, ut arbitror, provinciam, regionem, quæ triticum produxit, undè Romam advehebatur: videlicet triticum Africanum, Thracium, Syrium, Italianum. *Plin. lib. 18. cap. 7. Tritici genera plura, quæ fecere gentes &c.* Sed nec omisso loci, aut gentis vitiat contractum: nam qui stipulatur vinum, frumentum, non adjectâ qualitate, utiliter stipulatur, licet incerta sit stipulatio, ex quâ non datur certi conducto, se l. incerti, scilicet actio ex stipulatu: sicut etiam si adjecerit qualitatem & genus, veluti: *centum modios tritici Africani boni, l. ubi autem 75. §. 1. & 2. ff. de V. O.* Potest autem promissor, cum neque genus, neque bonitas adjecta est, etiam pessimum solvere, *d. l. fidejussorem*; ac ne quidem tenetur solvere illud genus, quod est in usu in eâ regione *d. l. 4. ff. de trit. vin.* Cavendum autem est à glossâ, quæ tritici nomine comprehendit, quicquid in arcâ teritur, exponitque verbum tritici *bladum, seget.* Falso. Triticum indè dictum, quod teratur ex spicis, ut putavit Varro *de ling. latinâ*: sed hoc nomen postea per excellentiam factum est proprium hujusce frumenti. Frumenti verò nomen generale est; id enim esse, quod arista se teneat, Gallus ait: *l. frugem 77. ff. de V. S.* quamquàm & hoc pro tritico plerumque accipitur, ut apparet ex Frumentariâ Ciceronis in Verrem. Igitur genus tritici demonstrat, qui designat regionem, ubi progenitum: & in eodem sensu dicitur genus olei in *l. 4. ff. de trit. vin.*

2. Secundum, quod si ex conventionē, cui firmatæ adjecta est stipulatio, vel ex præfatione, vel ex conjecturis appareat, de quo tritico cogitatum sit, id pro expresso habebitur: nam quæ in præfationibus concipiuntur, in stipulationibus repetita censentur *l. Titia 134. §. 1. ff. de V. O.* Nec obstat *l. quicquid adstringende. ff. eod.* Nam id non pertinet ad ea, quibus investigari potest mens contrahentium, & ex quibus elici possit, valeatne, an irrita sit stipulatio. Nam etiam in stipulationibus, quid actum sit, inspicendum est *l. qui usumfructum 36. §. stipulatus ff. de usufr. l. in ambiguis 96. ff. de reg. jur. & ut potius valeat, quam pereat stipulatio, est interpretanda, l. quories 80. ff. de V. O.* Igitur si appareat, de quo tritico senserint & de quantitate, valet stipulatio, etiamsi in eâ nihil fuerit expressum. Ex quo intelligitur *l. quidam 7. in princ. ff. de rit. vin. & ol. leg.* Quidam hæredem damnaverat dare uxori suæ vinum, oleum, frumentum, acetum, mella, balsamenta, nec adiecit, quantum ex quâque re dari deberet. Valet legatum, & omne, quantum paterfamilias reliquisset, deberetur. Id autem eo fit, quia non est incerta quantitas rei legatæ: nam cum testator de rebus suis disponit *l. verbis legis ff. de V. S.* ibi: *rei suæ*, certa est summa vini, olei & cæterarum rerum, quas habet: omnes enim legatæ videntur, ut omnes Jurisconsulti existimarunt contra Trebatium, qui putabat tantum legatum videri, quantum hæres dare voluisset. In utraq; autem sententiâ certa est quantitas rei legatæ; non ex verbis testatoris, sed ex dispositione legis. Contrâ si summa esset omnino incerta, nec posset referri ad res à testatore relictas, ut eveniret, si nihil harum rerum reliquisset, ne sextarius quidem deberetur § *sed etsi 13. in §. tit. de legat. l. si sic legatum 71. §. 1. ff. de leg. 1. l. legavi 25. in fin. ff. de liberat. leg.* & nostrâ *l. triticum.* Ibi: *ne minus quidem modum.*

3. Tertium, quod in liget explicatione, est, quod Marcellus ait: *igitur si de aliquo tritico cogitaverit.* Cavendum, ne cui imponant hæc verba. Neque enim sufficit, ut de certo

tritico cogitaverit solus stipulator: sed necesse est, ut de eodem cogitaverit etiam promissor. Stipulatio enim non solus stipulatoris voluntate constat, sed utriusque consensu conficitur, & de re, quæ in stipulationem deducitur, uterque conveniat necesse est *l. inter stipulantem 83. §. 1. ff. de V. O.* Nec obstat text. in *l. si mihi & Titio 110. §. ult. ff. eod.* Nam ibi uterque convenerat de veste muliebri: solum dubitabatur, an ea verba comprehenderent vestem muliebrem, quâ promissor utebatur: & hanc quoque comprehendi responsum est, cum verba stipulatoris re ipsâ eam comprehendant, maxime propter adjectionem illam; *quæcumque esset*, quæ demonstrant eam quoque stipulatorem stipulari voluisse. Promissor igitur, qui spondendo se obligat ad id omne, de quo fuit interrogatus, & voluntati stipulatoris obsecundat, non debet postea cavillari verba, dicendo se de eâ veste non sensisse *l. quicquid 99. verf. nec rursus ff. eod. l. non est ferendus 12. ff. de transact.*

Expositâ sic nostrâ lege, ea est aliis 4 legibus confirmanda. In aliis quoque contrahibus, in hæreditatibus, in legatis, in ipsâ dote regula illa servatur. Sine certâ re & pretio nulla est emptio & venditio *l. nec emptio 8. ff. de contr. empt.* Licet etiam fructus futuri emi possint, & jactus retis & captus ferarum *d. l. nec emptio in princ. & in §. 1. l. ex empto 11. alias l. emptorem in fin. de act. empt.* nam in his emitur alea, & quid in emptionem venerit, quamvis initio fuerit incertum, ex eventu certum fit. Societas quoque nulla est, si ex nullâ parte coïta sit. De hac id ipsum dicendum, quod de hæreditate diximus in superiore. Si Socii partes lucris damni que non definiuerint, lex ipsa definit, & facit partes æquales *l. si non fuerint 29. ff. pro soc.* At si coïta fuerit societas ex his partibus, quas Titius arbitrabitur, & Titius ante quàm arbitretur, moriatur, nihil agitur *l. se costa 75. ff. eod.* quia ex nullâ parte focii sunt: non ex æquis partibus, quoniam ab his recesserunt: non ex partibus à Titio assignatis, qui nullas partes assignavit.

5 Do hæreditatibus satis luculenter diximus in superiore; addo nunc elegantissimum exemplum ab Ulpiano propositum in *l. ex facto 19. ff. de hered. inst.* Quidam hæredes instituit Titium & Cajum ex dodrante; postea adjecit: si Sejus hæres non erit, Sempronius hæres esto. Quæritum fuit, an Sempronius hæres sit ex reliquo quadrante qui vacat. Respondit, Sempronium hæredem non esse: quia ei pars esset data, quæ nulla esset. Ei enim datur dars S:ji, cui fuit substitutus: Sejus autem nullam habet partem, cum non fuerit hæres institutus. Condicio enim non disponi. *l. si quis sub condit. 8. ff. si quis omis. caus. testam. l. 1. §. sed etsi in fin. ff. ad leg. Falc. l. cum sene 19. §. 1. ff. qu. di. leg. ced. de legatis id constitutum in l. si sic legat. 75. §. 1. ff. de leg. 1. Si mihi quod Titius debet, fuerit legatum, neque Titius debeatur; sciendum est, nullum esse legatum: & quidem si quantitas non sit adjecta, evidenti ratione nihil debebitur, quia non apparet, quantum fuerit legatum. Subjicit deinceps alius simile exemplum: sicut & in *l. legavi 25. in fin. ff. de liber. leg.**

6 Mulæ tamen occurrunt in jure nostro leges, in quibus contrarium est constitutum. In *l. Stichus 12. ff. de leg. 3. Stichus liber esto: ut eum hæres artificium doceat, unde se tueri possit, peto: Pegasus inutile fideicommissum esse ait, quia genus artificii adjectum non esset.* Deciditur tamen valere.

In *l. si cui annuum 14. ff. de ann. leg. 2. Si cui annuum fuerit relictum sine adjectione summe, nihil videri huic adscriptum. Mela ait.* Contrarium tamen probat Ulpianus.

In *l. cum alimenta 12. in princ. ff. de alimen. l. cum alimenta per fideicommissum relicta sunt non adjecta quantitate, valet fideicommissum.*

In *l. quidam 30. ff. de leg. 2. valet legatum relictum Reip. in tutelam vitæ reficiendæ; non adscriptæ summæ.*

7 Veteres interpretes, ut vim harum legum declinent, confugunt ad miserum asylum, ad favorem Reip. ad favorem alimentorum. Sed hoc persuasio harum legum auctores non utuntur, idedque nec nos uti de-

bemus. Si accuratè considerentur istæ leges, ex his depromitur hujusmodi regula. Quoties legatum est sine adjectione summæ, in id, quod certam impensam requirit, ita ut saltem ex post-facto certa fieri possit, valet legatum. Hæc ratione utiliter legatur partus ancillæ, fructus nascituri; quia eventus, sicut suspendit legatum, quia incertus est; ita certum faciet, quid legato comprehendatur *l. 1. §. ult. ff. de cond. & dem.* In legibus modò relatis controversia fuit inter veteres, an legata illa valerent: sed obtruncit sententia existimantium, valere; quia incertum faciliè & ex juris interpretatione ad certum redigitur. In *l. Stichus* artificium non designavit testator, sed demonstrat ætas pueri, conditio, natura, ingenium, quibus consideratis de artificio Prætor statuet *d. l. in fin.* In *l. si cui 14.* summam præstandam indicat id, quod præstare solitus fuerat testator: si minus, ex dignitate personæ statui oportet pro modo facultatum *d. l. si cui in fin. & l. si quis à liberis §. si quis ex his ff. de agnosce. lib.* Eadem est ratio *l. cum alimenta:* nam & legatum annuum pro alimentis relictum censetur *l. quidam ff. de pæd. dot.* & ided initio anni præstanda sunt *l. 1. C. quand. di. leg. ced.* In *l. quidam 30.* certa est summa, quia tanta summa legata videtur, quanta vitæ reficiendæ sufficeret, nisi appareat aliam fuisse mentem defuncti, aut ex magnitudine ejus pecuniæ, aut ex mediocritate facultatum: tunc enim secundum æstimationem patrimonii, & legati quantitas definiiri potest. Ergo in his, & similibus legatis incerta quidem initio quantitas esse videtur, sed ex post facto certa fit: & de his agitur in *l. si quando 6. ff. ut legat. nom. cau.* & ided si si lesussores petantur, taxatio judicis est necessaria.

His expositis ad dotem veniamus, in qua eadem obtinent, licet dotium causa sit semper & ubique præcipua *l. 1. ff. sol. marim.* Dilucidè id sanxit Imp. Alexand., in *l. 1. C. de dot. prom. Frustra existimas actionem tibi competere, quasi promissa dos tibi; nec præstita sit: cum neque species ulla, nec quantitas promissa sit: sed habendus nuptiali instrumen-*

(L)

to adscriptum, quod ea, quæ nubeat, dotem dare promiserit. Cæcutiunt in hac lege explicandâ veteres interpretes. Putant enim non valere hanc dotis promissionem, ne in eâdem re duo specialia concurrant. Concurrerent autem duo specialia. Primum, quod contra jus commune valeret promissio incertæ quantitatis. Alterum, quod contra jus civile daretur actio ex nullo pacto. Falsa omnia. Falsum est, quod non possint concurrere duo specialia, saltem in dote. Hanc regulam falsam esse demonstrat *l. un. C. de rei ux. act.* In eâ ad minimum tria constituuntur singulariter in dote à juris regulis abhorrentia: quod dos promissa per stipulationem fuisse lingatur, etiamsi stipulatio non intervenerit: quod detur actio ex stipulatu, etiamsi dos certa sit: quod actio ex stipulatu sit bonæ fidei. Falsum, quod in laudatâ *l. 1.* agatur de dote promissâ nudo pacto: id falsi arguunt verba illa: *sed hactenus nuptiali instrumento &c.* Cum scriptum est in *instrumento promissæ* aliquem: perinde habetur atque si interrogatio præcedente responsum sit. Ita Imperator noster in *§. si scriptum inst. rit. de innu. stip.* quæ verba sumptit à Paulo lib. 5. *sens. rit.* 7. qui idem magis generaliter affirmat in *l. Titia 134. §. 2. ff. de V. O.* eâ ratione, quæ traditur in *l. sciendum 30. ff. cod.* Plane si certum est valere promissionem dotis incertam, ut ajunt ex *l. cum post 70. §. si gener. ff. de jnr. dot.* sequitur, ut unica ratio, quâ fit, ut non valeat tibi dotis promissio, ea sit, quod facta fuerit nudo pacto. Cur igitur id referre omisit Imperator, & solummodò exposuit incertam dotem fuisse promissam? Causam, ob quam decernere non poterat, id, quod decrevit, diligenter explicavit: causam, ob quam decernere debebat id, quod decrevit, penitus prætermisit: jmo usus est verbis contrarium exprimentibus. Profecto nihil dici potest absurdius.

9 At enim in *l. cum post divortium 70. §. gener. ff. de jnr. dot.* Papinianus contrarium respondit. *Genera a socero dotem arbitrari socii certâ die dari, non demonstrat re, vel quantitate stipulatus fueras à arbitrio quoque*

detratto stipulationem valere placuit: Miror plerosque Doctores à vero aberrasse, cum ipse Papinianus dilucidè explicet sententiam suam, & quod opponi poterat, refutet. Ait enim hanc promissionem non esse similem stipulationi fundi incerti, quia dos pro modo facultatum patris, & dignitate mariti constitui potest: hoc est, quod fundo non demonstrato incerta est, & inutilis stipulatio: promissio dotis à socero facta genero, certa est, & utilis, quia pro modo facultatum patris, & dignitate mariti constituenda est. Quoties rei quantitas, vel ex qualitate ipsius rei, vel ex adjunctis, vel legis interpretatione certa fieri potest, etiam à testatore vel contrahentibus certo non fuerit demonstrata, tamen incerta non est, nec actum vitiat, ut paulò autè pluribus exemplis ostendimus. Nostræ quæstioni accommodatissimum est exemplum propositum in *l. 1. §. 1. ff. de leg. 2.* Legatum erat pupillo arbitrio tutorum: ait Ulpianus, quod legatum valet, & purum est, ac certum, quia in testamento alterius arbitrium pro arbitrio boni viri accipitur: quod injectum legato velus certam quantitatem exprimit, pro viribus videlicet patrimonii. Facit ad rem. *l. fideicommissa 11. §. quamquam 7. ff. de leg. 3.* Quantitatem dotis promissæ certam facit tum persona patris, tum natura dotis. Parer L. Julia tenetur filiz dotem dare *l. Capite 19. ff. de ritu nupt. l. ult. versic. neque enim legat. C. de dot. promiss.* Pater igitur dotem pro filia promittens velus certam quantitatem exprimit, id est, quantitatem à lege præscriptam. Scilicet pro modo facultatum patris, & pro dignitate mariti *d. §. gener. in fin. & §. seq.* Multò aliter se res habet, cum dotem promittit mulier ipsa, aut extraneus pro ea. Hi plenum arbitrium habent dandi, vel non dandi dotem. Possunt vel grandem vel tenuem, vel nullam dotem constituere. Itaque si dotem promiserint non adjactâ specie, neque quantitate, incerta est omnino promissio, & inutilis, quia possent eam constituere in re, quæ nullam afferret mariti utilitatem: possent vel nummum, vel assem dare. Similis est igitur hæc promissio, domus, vel

fundi promissioni, domo fundove non demonstrato. Sicut enim illa est inutilis, quia arbitrio hominum constituantur parvi, magnive, ut diximus in superiore: ita & dos, quæ hominis arbitrio constituitur, inutiliter promittitur non demonstratâ specie, vel quantitate d. l. 1. C. de dot. promission. Inter fundum autem, & dotem à patre promissam magna est differentia, ut ait Papi- nianus in d. §. gener: quia ea à lege præ- scribitur, ac definitur. Nihil igitur hic spe- ciale dos habet, ut plerique somniant.

CAPUT XVI.

Ad L. quoties §. 2. & seqq. ff. de hered. instit.

SUMMARY.

- 1 Error in quantitate actum non vitiat, at voluntas agentis servatur etiam contra scripturam. Exem- pla in hereditate.
- 2 Et in legatis, & n. 1.
- 4 Contractus vitiat error in corpore, non autem in qualitate, præter emotionem & venditionem.
- 5 Error in quantitate pretii vitiat emptiorem & ven- ditionem.
- 6 Emptori & venditori licet se decipere in jussu pretii.
- 7 Qui in pretio circumvenitur, non errat in pretii quantitate.
- 8 Error quantitatis non facit obrepit, nisi res certa loco circumscripta in obligationem deducatur. Si obrepas, valet stipulatio in id, quod inest.
- 9 Verba, quæ ad præsentem, non ad futurum tempus re- feruntur, non suspensum obligationem.
- 10 Verba quæ conditionis speciem habent, quandam- modo conditionem faciunt.
- 11 Duobus scripturis diversis summas exprimentibus potior est ea, quæ minorem summam continet, tam in contrahentibus, quam in ultimis voluntati- bus, & n. 12.
- 12 Quid juris si divorſus scriptura inter se pugnantem in judicio exhibeantur, & n. 13, 15.
- 16 Aliter potest scripturam jam editam retrahere, & in alia intentionem suam fundare.

Plures alix de quantitate quæstiones ex- istunt. Prima est de errore in quantitate, an irritum faciat actum: & quantum debea- tur, si actus jure subsistit. Error in quanti-

tate non impedit, quominus valeat actus: & voluntas agens servatur etiam contra scripturam. Traditum id de hereditate in l. quoties §. 2. sed si non 1. ff. de hered. instit. Sed si non in corpore erravit, sed in parvis (purâ si cum distulisset, ex semisse aliquem scribi, ex quadrante sit scriptus) Celsus libro duodecimo quaestionum ait posse defendi ex se- misse heredem fore: quasi plus nuncupatum sit, minus scriptum: quæ sententia rescriptis ad- juvatur generalibus. Idemque etsi ipse testator minus scribat, cum plus vellet adscribere. Et in §. seq. sed si majorem adscripserit testamen- tarius (vel quod difficilius est probatione) ipse testator, ut pro quadrante semissem: Proculus putat ex quadrante fore heredem, quoniam inest quadrans in semisse. Nota hic veteres Jurisconsultos non semper ejus, quod statu- unt, potissimam asserere rationem: sed inter- dùm eam, quæ patet, & in promptu est omnibus, reconditiore, verâque prætermis- sâ. Neque enim præcipuâ, & unica ratio est; quod l. inest quadrans in semisse. Si hoc effet, quando per errorem scriptus est in quadran- te, cum scribendus esset in semisse, non esset hetes in semisse; quoniam non inest se- mis in quadrante. Igitur potissima ratio est, quæ utrumque errorem conſecutur: quod l. error in corpore, & in eo, quod rei substan- tiam afficit, actum vitiat: laudatâ l. 9. in princ. & in §. 1. l. si quis in fundi 4. ff. de leg. 1. l. in venditionibus 9. ff. de contr. empte. l. continuus 137. §. 1. ff. de V. O. error au- tem in quantitate non vitiat, ut modo probate aggressi fuimus. His consequens est, argumentum, quod dueitur ab expressâ leg- is ratione, non semper validum esse. Illud etiam monendum, quod hic error perspi- cuè, & indubitatè probandus est: aliâ scrip- turæ standum erit: itemque si scripserit ip- se testator, probatio certior est necessaria: ibi: quod difficilius est probatione.

De legato testator Paulus in l. qui quartam 2. 1. ff. de leg. 1. Qui quartam partem bonorum legare voluit, dimidiam scripsit. Proculus rectè ait defendi posse quartam legatam: quia inest dimidia Idem erit si quinquaginta voluit lega- re, & centum scripta sint: quinquaginta enim (L) ij

debeantur. Sed & si plus legare voluit, & minus scripsit, valet legatum. Idem tradit Ulpianus in l. quoties 9. §. sed etsi quis 4. ff. de hered. inst. Sed etsi quis centum pro ducenta per notam scripsisset, idem juris erit: nam & ibi utrumque scriptum est, & quod voluit, & quod adjectum est, quæ sententia non est sine ratione. Observa verba illa, per notam: veteres quoque per notas scribebant pecuniarum summam, sicut & nos scribimus: sed notæ veterum diversæ erant à nostris ciferis, quibus hodiè utimur; eas vide apud Mæcianum. Cùm summa per notam scribitur, facilius erratur: idèdque leviores probationes sufficiunt ad errorem probandum.

3 De liberatione legatæ elegans est exemplum in l. non solum 7. §. sed si debitorem ff. de liber. leg. Sed si debitorem decem, damnatus sit heres viginti liberare: idem Julianus scribit libro trigésimo tertio, nihilominus & esse liberandum decem: nam & si ei viginti accepto ferantur, in decem liberabitur. Vides hic aliam afferri rationem: quia liberari non potest in ea summa, cujus debitor non est.

4 In contractibus etsi non faciliè potest hic error obrepere, cùm contractus non unius tantum voluntate consistit, sed & duorum, pluriumve consensu l. 1. ff. de passis l. inter stipulantes 83. §. 1. ff. de V. O. tamen si error aliquis intervenierit, nihil valet contractus, l. in omnibus negotiis 57. ff. de oblig. & act. Errantis enim nullus est consensus, l. si per errorem ff. de jurisd. Sed hoc intelligendum est de errore in corpore substantiæque rei. Nam error in qualitate, materiæque non vitiat. l. si cum auro 22. ff. de V. O. l. 1. ff. de pign. act. l. cum es. 20. ff. de furt. præter emptionem, l. in venditionibus 9. l. quid tamen 13. in fin. ff. de contr. empt. quia, cùm in emptione certum pretium interveniat, quod rei debet per quæ proportionem respondere, contrahentium interest, emptionem non valere, ac propterea, qui ex eâ re damnum passurus est, omnino dissensu præsumitur errore deceptus, quoties materia est omnino diversa. Tenetur tamen venditor, quanti interest emptoris fuisse de-

ceptum l. si fructus 21. §. quamvis ff. de act. empt. Sicut tenetur etiam in aliis contractibus d. l. si id quod auro 22. ff. de V. O. Sed hæc accuratius expendere ad propositam questionem nihil attinet.

De errore in quantitate quid dicendum? Enimverò emptionem secundum ea, quæ modò dicebamus, si in quantitate pretii fuerit erratum, arbitror non valere. Movet me auctoritas Ulpiani in l. in venditionibus in princ. ibi: *Ceterum si in ipsa re dissensiant, si in pretio, si in quo alio, emptio imperfecta est.* In re ipsa multis modis errari potest, scilicet in rei corpore, in materia, in qualitate, in nomine, ut distinguitur in §§. 2. seqq. & in quinque ll. seqq. In pretio erratur solummodò in quantitate. Error igitur in quantitate pretii irritam, & imperfectam facit emptionem: non consentit enim, qui errat; ac nihil consensui est tam contrarium, quàm error l. si per errorem ff. de jurisd. Moveor etiam, quòd in hoc contractu pretium certum esse debet §. 1. inst. tit. de contr. empt. & quòd empti fides ac venditi sine quantitate nulla est l. empti 9. C. rod. Idem dicendum est de locatione, in qua ad similitudinem emptionis certa merces constitui debet in pecunia numeratâ, inst. tit. de locat. & cond. in princ. & in §. 1. & l. si convenerit. 23. ff. com. divid. quæ enim locatio est, cùm merces non interceperit. l. si merces 25. in princ. ff. locat.

6 Opponi potest, quòd naturaliter licet contrahentibus se decipere. l. in causa 16 §. idem Pomponius ff. de minor. l. item si pretio 22. in fin. ff. locat. & valet emptio & venditio, etiam si plus minùsve julto pretio res venierit l. si voluntate 8. C. de resc. vend. Hoc amplius, nec si emptor plus quàm in dimidio iusti pretii fuerit circumventus, irrita proinde dici potest venditio. Nam si irrita esset ac nulla, rescindi non posset l. nam etsi 5. ff. de injuri. rupt. Rescinditur autem l. 2. & l. 8. C. de rescin. ve. d.

Fallax est hujusmodi argumentum. Longè discrepant: decipi & circumveniri in quantitate pretii, & errare in conventionem pretii. Qui circumvenitur in pretio statuendo, villius

quidem vendit, aut carius emit, quàm iusto pretio; tamen certum pretium statuit: de certo pretio convenit inier emptorem, & venditorem, uterque in eo definiendo consensit. Emptor viliori comparandi, venditor cariore distrahendi vorum gerentes ad hunc contractum accedunt: vixque post multas consentiones paulatim venditore de eo, quod petierat detrahente, emptore autem huic, quod obtulerat addente, ad certum consentimus pretium. Sunt verba Imperatorum in *l. si voluntate* 8. *C. de rescind. vend.* quibus subijciunt, neque bonam fidem, neque ullam rationem pati hunc contractum consensu finitum rescindi, nisi minùs dimidià iusti pretii datum sit. Contrà, qui errant in quantitate pretii, in certum pretium non consentiunt, sed alter ut putà sentit de decem, alter de viginti: idèòque contractus non est consensu finitus, nec potest valere quemadmodum si de alia re venditor, de alià emptor consenserit *l. inter stipulantem* 83. §. 1. *l. continuus* 137. §. 1. *ff. de V. O.* §. *si de alià* 22. *inst. tit. de imm. stip.*

8 In aliis contractibus, ut paulò antè diximus, non facillè error quantitatis obrepit, nisi fortè res certo loco circumscripta in obligationem deluceatur. Exemplum proponit Africanus in *l. si servus legatus* 108. §. *qui quinque* 10. *ff. de leg. 1.* Qui quinque in arca habebat, ita legavit, vel stipulanti promisit: decem quæ in arca habeo: & legatum, & stipulatio valebit. Ita tamen, ut sola quinque vel ex stipulatione, vel ex testamento debeantur. Valet igitur stipulatio in quinque, quia non tam quantitas, quàm certum illud corpus pecuniæ, quod in arca est, in stipulationem deducitur, reliqua autem quinque, quæ in arca non sunt, quodammodo constituunt corpus, quod in rerum naturà non est, ac propterea in illis non potest contrahi obligatio *d. l. vers. nam quodammodo.*

9 Contrarium videtur respondisse Papinianus in *l. si ita stipulatus* 120. *ff. de V. O.* Si ita stipulatus fuero: hanc summam centum aureorum dare spondes: & si maximè exaudiasur hic sermo: si modò centum aureorum

est; non facie conditionem hæc adjectio, quoniam si centum non sint, stipulatio nulla est; nec placuit instar habere conditionis sermonem, qui non ad futurum, sed ad præsens tempus refertur.

Sed non ita est. Papinianus hic non querit, an proposita stipulatio valeat nec ne; sed an sit conditionalis; scilicet an verba illa conditionem faciant. Respondet, quòd non, etsi ea interpretetur; si modò centum aureorum sit: quæ verba speciem quidem, & figuram conditionis habent, non tamen habent vim, & potestatem conditionis, cum ad præsens, non ad futurum tempus referantur, atque adèò non suspendant obligationem, sed statim nulla sit stipulatio, si centum aureorum non sit. Idque traditum est etiam in *l. conditio* 100. *ff. eod. in l. cum ad præsens* 37. & *seq. ff. de reb. cred.* quarum secunda est ejuldem Papiniani *l. 3. §. si tamen ff. de bon. libert. §. conditiones inst. tit. de V. O.*

Illud potest esse dubium, quod non decidit Papinianus, quandonam contrahentes càm mente contraxerint, ut vellent valere stipulationem solummodò si summa illa sit centum aureorum. Negari non potest verba illa ambiguum continere, ac proindè in illis interpretandis adhibendas esse regulas, quas postmodò trademus, eòdem agemus de ambigua voluntatis interpretatione. Nunc illud tantummodò statuo, quòd si stipulatio adhibeatur ad confirmandum actum, quem error quantitatis irritum facit; veluti emptiorem, & venditionem: præsumi debet verbis illis significari: si modò centum aureorum sit. Sed etsi contractus non sit irritus, veluti si differentia sit in accessorio, ut in *l. si venditor* 38. *in princ. ff. de act. emp.* & in *l. si emptione* 34. *in princ. ff. de contr. empti*; stipulatio integram summam continebit, & omne id, quod venditor fuerit stipulatus, ut in laudatis legibus. Quòd si stipulatio donationi, vel legato accesserit, eam summam, quæ designata, ac demonstrata fuit, continebit, etiam si centum aureorum non sit *d. l. si servus* 108. §. *qui quinque junctà l. si legati* 56. *ff. de leg. 1.*

(L) iij

- 10 Hic autem suboritur alia quaestio. An si dux sint scripturae super eodem actu, in quibus diversae summae exprimentur, nec appareat error, altera alteram impediat; aut, quae potior habenda sit. Satis constat, tam in contractibus, quam in ultimis voluntatibus praeteriri, & esse potius scripturam, quae minorem summam continet, quia inest minor summa majori *l. quoties 9. §. sed si majorem ff. de hered. inst. l. si ita scriptum 14. ff. de leg. 1. ac praeterum in contractibus, in quibus semper in summis id quod minus est sponderi videtur *l. inter 83. §. diversa ff. de V. O. l. si ita 109. ff. eod. & l. si ita 12. ff. eod. l. inter eos 31. in princ. ff. de fidejuss.**
- 11 In legatis exemplum optimum refert Proculus in *l. Sempronius 47. ff. de leg. 2. Bina tabula testamenti eodem tempore exemplarii causa scriptae, ut vulgo fieri solet, ejusdem patriisam, proferuntur. In alteris centum, in alteris quinquaginta aurei legati sunt Titio. Queris, utrum & quinquaginta aureos, an centum dumtaxat habiturus sit, Proculus respondit, hoc casu magis heredi parcendum est; adeoque utrumque legatum nullo modo debetur, sed tantummodo quinquaginta aurei. Nepos, qui Proculus interrogavit, non dubitabat saltem centum deberi: scilicet majorem summam: solum querebat, an utraque summa deberetur. Proculus respondit nec utramque summam, nec majorem deberi, sed minorem dumtaxat. Rectè, quod enim exiguius, id praestandum *l. si ita sit adscriptum in fin. 14. ff. de leg. 1.* quia utrumque docemur, & quod cum agitur de dando legato, quod minus est, datum videtur, & cum de adimendo, quod majus est, videtur ademptum. Ibi: *Si post legata sepius adscripta, idem hoc subjecit: semel praestari velle, & hoc ante impletum testamentum fecerit: ipso jure videri cetera legata adempta. Sed quod magis erit ademptum? non enim apparet, & ait posse dici exiguius praestandum.**
- 12 Contrarium statuendum, si in iudicio ab una eademque parte fuerint editae duae diversae scripturae, diversae summas continentes, vel altiorum discrepantes; nam sibi
- invicem derogant fidem, & neutra probationem facit. *l. scriptura C. de fid. instrum.* Sibi enim imputare debet, qui inter se pugnantia edidit: debebat ea, prius quam ederet, diligenter expendere. *c. impulari 3. de fide instrum.* & scire debebat, quod ex duobus inter se pugnantibus neutrum ratum est *l. ubi pugnantia 188. ff. de R. J.* Quod si à diversis partibus proferantur, quaestio est, an probationem faciant: non facere verius puto per text. in *d. l. ubi pugnantia*. Quid enim causae est, cur uni potius, quam alteri iudex fidem habere debeat: cum altera alteri fidem deroget *d. l. scriptura*, & ut rectè Paulus ait in *l. duo sunt Titii 30. ff. de testam. int. non jus deficit, sed probatio*: & ideo neutra est attendenda. Hoc interest meo iudicio, inter editionem factam ab una, eademque parte, & editionem factam à diversis partibus, quod in prima diversae scripturae sibi invicem fidem derogant, sive ejusdem sint potestatis, sive altera sit altera potentior; quia cum per editionem utraque ab edente fuerit approbata, consequens est, utramque easdem vires habere quoad edentem, eademque probationem facere: isque sibi imputare debet, quod edendo utramque similiter approbaverit. In secundà, si diversae scripturae non sint ejusdem potestatis, veluti si concurrat scriptura privata cum instrumento publico: si una ex illis aliquo adminiculo, vel conjectura corroboretur: iudex potiori scripturae fidem praestare debet, quae plenam, atque perfectam probationem facit.
- Quod si actor prius ediderit aliquam scripturam, & deinceps, cum aliam de novo invenerit, cognito errore priorem retractaverit, puto audiendum esse, si in hac posteriore intentionem suam fundare velit, per text. in *l. edita actio 3. C. de edend. iur. et d. l. si mibi 12. §. in legatis 3. ff. de leg. 1.* Ibi: in legatis novissima scriptura valet, quia mutari causa praecedentis legati, vel die, vel conditione, vel in totum ademptione potest. Eadem prorsus obinent in editione actionis. In reo autem id est indubita-

tum, qui pluribus exceptionibus diversis ad se defendendum uti potest, & contraria etiam pro se allegare. *l. is qui dicit §. l. nemo §. ff. de except. l. nemo in his 40. ff. de R. J. c. nullus 120. de R. J. in 6.*

CAPUT XVII.

Ad. L. Semper in obscuris 9. ff. de reg. jur.

SUMMARY.

- 1 In obscuris, quod minimum est, sequi debemus.
- 2 Hac regula locum habet, si aliâ ratione voluntatem explicare non possumus.
- 3 Exempla in stipulationibus.
- 4 In legatis.
- 5 In sententiis.
- 6 Sententia pro privilegiario & pro paupere non præferitur sententiæ contra pauperem, seu contra privilegiarium.
- 7 Fictus nullum privilegium habet, ut sententia pro eo præferatur sententiæ contra eum.
- 8 Fictus apud Romanos plerùmque pecunia inanis erat. & n. 9.
- 10 Pauper & dives in judicio pares sunt.
- 11 Boni Principes populo subvenire volebant magis quàm fisco prodesse.
- 12 Sententia judicis dati expectat executionem à Magistratibus.
- 13 Exponitur L. in lege 29. ff. loc.
- 14 Explicatur L. si in a. 43 in princ. ff. de leg. 2.
- 15 Verborum propria significatio demonstrat testatoris voluntatem.

parere, quid actum fuerit *l. nummis 75. ff. de leg. 3. l. semper in stipulationibus 34. ff. de R. J.* Igitur si aliquâ ratione possimus explicari voluntatem disponentium, ad hanc regulam non est confugiendum, quoniam non sumus in obscuris, cum probari potest, quæ fuerit voluntas testatoris, quid actum inter contrahentes.

Cæterum si de voluntate non constet, id, quod minimum est, sequi debemus, tum in stipulationibus: tum in legatis: tum etiam in sententiis. In stipulationibus id præcipi Ulpianus in laudat *l. semper 34. ff. de R. J.* Ratio est, quia propensiores esse debemus ad liberandum, quàm ad obligandum *l. Arrianius 47. ff. de obl. & act.* eademque ratione faciliore ad minuendam, quàm ad augendam obligationem: debitori enim magis quam creditori favere consentaneum est humanitati, atque innatæ hominis erga hominem benevolentie. His efficiatur, ut si quis duo disjunctim stipuletur, hoc, aut illud, debitoris sit electio, utrum præstare malit *l. plerùmque 10. in fin. ff. de jur. dot. l. 2. §. Scavola, aliis l. 3. in princ. ff. de eo, quod cert. loc. l. ubi autem 75. §. qui illud aut illud ff. de V. O.* Hinc est, quod si quis stipulanti promittat decem, aut quinque: sola quinque debeatur: & si promittat calendis Januariis, aut Februariis, debeat calendis Februariis *l. si ita stipulatus fuero 12. ff. de V. O.* quia certum est, debitori magis expedire solvere quinque, quàm decem, & calendis Februariis, quæ remotiores sunt, quàm Januariis: idèdque præsumitur initio elegisse minorem summam, & remotius tempus; atque ita se obligare voluisse, perindè, ac si quinque tantummodò promississet, itemque calendis Februariis. Est & aliud ad hanc regulam pertinens exemplum in *l. cum qui ira §. 6. in princ. ff. de V. O.* Quidam stipulatus est sibi, & Titio decem dati. Non utrique decem debentur, sed communiter unà decem tantummodò: sicut qui decem legat Titio & Sempronio, intelligitur unà decem communiter legare.

In legatis id occurrit multò frequentius: 4

1 Quid de duabus scripturis diversa contentibus dicebamus in superiore, præferendam esse eam, quæ minorem summam continet: id generatim enunciat, & pro regula habet Ulpianus in *l. semper in obscuris 9. ff. de R. J.* *semper in obscuris id, quod minimum est, sequimur.* Hanc generalem enunciationem latius explicare operæ pretium est.

2 Ante omnia admonendum est, ad hanc regulam dirigendam esse voluntatis interpretationem tantummodò in obscuris, cum neque ex consuetudine patriisam. neque ex consuetudine regionis, neque ex contextu contractus, vel testamenti possit ap-

cum enim unius, ejusque defuncti voluntate consistit, sapè dubium, incertumque est, quid, quantumque legare voluerit. Simile superiori exemplo stipulationis proferat Pomponius in *l. si ita relictum* 43. §. ult. ff. de leg. 2. *Si ita scriptum sit: decem aut quindecim heres dato: pro eo est, ac si decem sola legata sint: aut si ita sit: post annum, aut post biennium heres dato: post biennium videtur legatum; quia heredis esset potestas in eligendo.* Hoc ipsum docet de stipulatione in *l. si ita stipulatus* 12. ff. de V. O.

Aliud exemplum legati proponit in eodem *l. 43. in §. 1. Quod si ita fuerit: quantum unus heres habebit, tantum Titius heredes meos dare volo. minor pariter accipienda, qui venit in legato.*

Non absimile est legatum expositum à Laboeone in *l. qui concubinam* 29. §. 1. ff. de leg. 3. *Titia heres mea tantam partem habeat, quantum unus heres. Quincenti Marcus, & Gallus maximam partem legatam putabat: contra Servius, Osilius, Labeo minimum, quia in potestate heredis esset, quam partem daret: & hoc verum esse Javolenus ait.*

Ulpianus in *l. cum servus* 39. §. 6. *Sejo* 6. ff. de leg. 1. Qui duos fundos Cornelianos habebat, legavit fundum Cornelianum: minorem legatum respondit, si majorem non potuerit docere legatarius.

Item respondit nummis indistinctè legatis, receptum esse, ut exiguiore legari videantur in *l. nummis* 75. ff. de leg. 3.

In sententiis tam judicum, quam arbitrorum idem jus est *l. inter pares* 38. §. 1. ff. de re jud. *Si diversis summis condemnens iudices, minimam spectantem esse Julianus scribit.* Inter pares enim numero iudices praevalet sententia, quae reo favet *d. l. in princ.* etiam in criminalibus *d. l. Quamobrem* si in querela inofficiosi testamenti pars iudicum pro testamento: pars contra testamentum judicaverit, spectanda est sententia secundum testamentum, quae heredi, scilicet reo favet *l. si par* 10. ff. de inoffic. testamen. Ratio petenda à Paulo, qui *lib. 4. sententiae* 12. §. 5. *inter pares enim sententiae: clementior severiori praefertur: & certe humana rationis est favere miserioribus, & prope inno-*

centes dicere, quos absolute nocentes pronunciare non possumus. & à Quirili. *declam.* 254. *Lex jubet eos absolvi, qui pares sententias tulerint. Impunitis istud publica misericordia. Impunitis humanitati.* Videndus etiam Seneca. *epist.* 82. Item jus in arbitriis *l. diem* 27. §. *si plures* ff. de recept. arbit. *Si ex tribus arbitris unus quindecim, alius decem, aut quindecim heres dato: pro eo est, ac si decem tertius quinque condemnet.* Julianus quoque, scribit, *debere praestari, quia in hanc summam omnes consenserunt.*

Non possum tamen assentiri illis, qui extendunt dictam *l. inter pares.* ad omnes, qui gaudent aliquo privilegio, imò etiam ad pauperes: & astant sententiam pro paupere praevalere sententiae pro divite. Quod enim ait in laudatà lege Paulus, in liberalibus causis, praevalere sententiam pro libertate: non potest trahi ad consequentia: tum quia libertas est favorabilior omnibus causis *l. libertas* 122. ff. de R. J. & in dubio semper pro libertate respondendum est *l. quoriet* 20. ff. eod. & idè ad alias causas trahi non debet *l. quod verò cum seq.* ff. de legib. tum maxime, quia eum non satis esset favor, quo libertatem iura prosequuntur, ad inducendum hoc privilegium, necessariae fuerunt duae constitutiones, quae hoc jus singulare ipsi tribuerent, quarum prima fuit lex Junia Petronia, de qua in *l. lege Junia* 24. ff. de manum. altera constitutio D. Pii, de qua in *d. l. inter pares* ff. de re judic., ac propterea ad alia trahi non debet, nec produci potest *l. quod contra* 141. ff. de R. J. *l. in omnibus* in 68. ff. eod. *d. l. quod verò cum seq.* ff. de legib. Hoc amplius, in laudatà *l. inter pares*, proponit regulam generalem, praeferti sententiam pro reo: excipit solummodò causam libertatis ex constitutione D. Pii: ergo omnes aliae causae continentur in regula generali secundum Neratii responsum in *l. quæsum* 11. §. *idem respondit* 43. *vers. denique Neratius* ff. de inst. vel instrum. leg. nec solum causae civiles, sed etiam criminales in *d. l. inter pares.*

Nituntur illi auctoritate Modestini in *l. non puto* 20. ff. de iur. fisci. *Non puto delinquere*

quere enim, qui in dubiis questionibus contra fiscum facile responderis. Fiscus autem est dives, inquit, ergo in dubiis questionibus pro paupere contra divitem respondendum est. Incepta sanè conclusio ex incepta consecutione. Num is, qui cum fisco litigat, necessariò pauper est? Annon potest cum fisco litigare etiam locupletior fisco? Certè faciliùs cum fisco litigat dives, quàm pauper. Cur non potius ità concludendum est? Fiscus maximis gaudet privilegiis, sed hæc privilegia ipsi non profunt, ut præferatur aliis quoad sententiam Judicis: ergo ea multò minùs prodessè possunt aliis privilegiariis. Falsum est igitur, quòd inter pares sententias præferenda sit ea, quæ favet privilegiario. Enimverò si in hac lege ageretur de paribus sententiis, evidens esset argumentum: sed verè de questione agitur longè diversà; scilicet an delinquant, qui facili in dubiis questionibus contra fiscum sententiam dicit. Ratio autem cur non delinquant, non ea est, quòd fisco sit dives, alter verò sit pauper. Nim scèdè numero pauper est fisco; & qui cum fisco litigat, opulentus. Scitè Juvenal. *Sat. 1. v. 48.*

Exul ab ollava Marins bibit, & fruitor Dis

Italis, ac tu vixitrix provincia ploras.

Adrianus florentè tum temporis Imperio, aurum coronarium Italia remissit, in provinciis minuit, & quidem difficultatibus ararii ambiosis, ac diligenter expositis. Postmodùm tamen præter congiarium bis populo datum ad colligendum gratiam nihil præmittens, in fivitat pecuniam, qua fisco debebatur, privatis debitoribus in urbe, atque Italia, in provinciis verò etiam ex reliquis ingentes summas remisit. Synepsis in Foro D. Trajani, quo magis securitas omnibus roboraretur, incensis. Ita Spartianus in *Adrian.* rectè dixit: *in fivitate pecuniam*: nam ut constat ex veteri inscriptione, quim ad hunc locum affert Silmasius, remisit scilicet novies millicies: quæ summa efficit viginti duos miliones cum dimidio nostrorum scutorum. Quantum fuisse auctis difficultates ararii credimus; in quod etiam bona damna-

torum redigi jussit, non in fisco privatum. Capitolin. in *vita Marci Antonini.* Cum autem ad hoc bellum omne ararium exhausisset suum: neque in animum induceret, ne extra ordinem provincialibus aliquid imparet, in foro divi Trajani auctorem ornamentorum imperialium fecit, vendiditque aurea pecula, & crystallina, & mirrhina vasa etiam regia, & vestem uxoriam sericam, & auratam, gemmisque etiam, quas multas in repitorio sanctiore Adriani repereras &c. Unam hodierni Principe exemplam tam illustra imitarentur. Id. in *Pertinace.* Et cum tanta plenuria ararium haberet, ut præter decies HS non se invenisse fateretur &c. Sed multò majores fuisse angustias fisci certissimum est Modestini nostri temporibus. Etenim Alexander Severus *leges de jure populi & fisci moderatas, & infinitas sanxit, & vexitigalia quantum potuit, contraxit;* & ut ararii difficultatibus subveniret, gemmarum quod fuit, vendidit, & aurum in ararium consulit. Raras enim jussert esse condemnationes, ut refert Lampridius. Quid verò rei fuisse putamus in turbulentissima Reip. tempestate, quæ mortem Alexandri est consecuta? cum duo Maximini, tres Gordiani, Maximus, Balbinus in diversis orbis partibus Imperium susceperunt. Fuit autem Modestinus Maximi Junioris magister. Alia igitur ratio quærenda est præter paupertatem: nam & Deus ipse præcipit *Exod. 23. 3. Pauperis quoque non miserberis in judicio.* & *Levit. 19. 15. Non consideres personam pauperis: nec honores vultum potentis.* In judiciis omnes sunt pares: justitia est omnibus eadem.

Vera igitur ratio petenda à Plinio in *11 Panegy. Trajan.* Quæ præcipua sua gloria est, sapin: vincitur fscus, cujus mala causa nunquam est nisi sub bono principe. Et à Callioloro in *epist. 22. ad advocatum fisci lib. 1.* Tunc fama nostra prociat, quando se commoditas injusta subducit. Quapropter sit interdum mala causi fisci, ut bonus Princeps esse videatur. Hoc à bonis Principibus servatum Adrianus, ut diximus, etiam fisci debitoribus debitam pecuniam remisit, & damnatorum

(M)

bona in fiscum redigi vetuit. De Antonino Pio Capitolin. in ejus vitâ. Publicatio bonorum rarior, quam unquam fuit. Id. de Marc. Antonino. Delationes quibus fisci augeretur, contempsit: & infra: tributa vel vestigalia, ubi necessitas coegit, remisit. De Alexandro Severo jam diximus: cætera omitto, ne mores horum temporum videar reprehendere. His probatis consequens est, non solum inter pares sententias præferendam esse, quæ pro reo est, & contra fiscum: sed etiam si diversis summis condemnent judices, minimam esse spectandam, licet fiscus ipse sit actor, ex dictâ l. inter pares in fine.

82. Antequam aliud sermonem transferam, monendum est, ea, quæ de paribus sententiis diximus, obtinere solummodò in sententiis latis à judicibus jurisdictionem habentibus; non autem à judicibus datis; l. duo judices 28. ff. de re judic. quia hi nullam habent jurisdictionem, sed tantummodò notionem, hoc est, cognoscendi facultatem juxta Prætoris præscriptum l. ait Prætor 5. in princ. ff. eod. & idem non possunt exequi sententiam, sed eam exequi debet magistratus, qui eos dedit l. à Divo Pio 15. ff. eod. Quamobrem sententia judicum datorum non valet ex ipsorum auctoritate, sed ex auctoritate, & confirmatione Prætoris, qui eos dedit. Quocirca si diversas proferant sententias, eæ sunt in pendenti, donec Prætor alteram ex his confirmaverit d. l. duo: neutra enim ullum momentum potest mutuari ab ipsis judicibus datis. Quoniam verò hanc l. de judicibus delegatis veteres, qui datos à delegatis non distinguebant, intellexerunt, S. P. in c. ult. De sentent. & de re jud. ad delegatos extendit: licet ipsi verè jurisdictionem habeant, cum in eos totum jurisdictionis officium transeat l. 1. §. an autem 4. ff. de suspect. int. & etiam jus exequendæ sententiæ, argum. l. 2. ff. de jurisd. l. ult. ff. effe. ejus.

83. His expositis ad contractus, & legata revertor. De contractibus contrarium respondisse videtur Alphenus in l. in lege 29. ff. loc. In lege locationis scriptum erat: redemptor

servam ne cadiso, neve cingito, neve deuriso: neve quem cingere, cadere, urere finire. Quæsitum, an redemptor solum teneretur prohibere, si quem videret horum aliquid facere: an etiam curare, & operam dare, ne quid horum fieret. Respondet, id curare debere, licet verbum finire utramque habeat significationem. Ergo in dubio id, quod plus est, spectare oportet, non id, quod minus est.

Respondetur, nihil hoc ad rem nostram pertinere. Non agitur hic de ambiguo quantitatis, sed de ambiguo verbi, quod non refertur ad quantitatem. Qui promittit decem, aut quinque, obligatur ad quinque, scilicet in minori quantitate: qui promittit calendis Januariis aut Februariis, obligatur calendis Februariis, quia minus solvit, qui tardius solvit. l. ut si cui 12. in fin. ff. de P. S. & solidum non solvitur, non minus quantitate, quam die l. solidum 5. ff. de solme. Et in his, in quibus agitur de majori, minorive quantitate servanda est hujusmodi regula. Quocirca non possum assentiri DD. qui putant valere sententiam, si ex tribus Judicibus alter condemnet, alter absolvat, tertius absolvat ab instantia causæ. Nullam enim valere puto, cum non discrepent in majore, ac proinde in minore omnes consentiunt. Hæc quoad naturam substantiamque discrepant. Qui condemnat, est omnino contrarius ei, qui absolvit: qui absolvit, adversatur ei, qui absolvit ab instantia causæ; ille enim tollit, ac finit controversiam: hic de controversia nihil decidit, eamque indefinitam, imò iterum ex integro disceptandam relinquit: ille absolvit ab obligatione; hic eam relinquit in pristino statu. Sed hæc obiter: ad propositam legem redeamus. In laudatâ l. in lege, non pluris, aut minoris obligatur redemptor ratione quantitatis; sed ratione laxioris, aut arctioris obligationis. Verbum Sinere ambiguum est, & idem opus est interpretatione; quatenus ex vi ejus verbi teneatur. Et quia verba interpretanda sunt secundum naturam actus cui adjiciuntur l. si cui 9. ff. de servit. l. damni 43. in princ. ff. de damn. inf. de natura autem locationis est,

ut conductor diligentissimè rem conductam custodire debeat, & curare, ne pereat *l. si merces* 25. §. *qui columnam ff. locat.* §. *conductor inst. cod. l. in judicio* 28. *C. cod.* quàmobrem etiam si de quantitate ageretur, tamen proposita regula locum non haberet, ad quam solummodò confugiendum est, cum de voluntate nullo modo constet.

14 De legatis in contrarium respondiſſe videtur Pomponius in *l. si ita relictum* 43. *in princ. ff. de legat. 2. Si ita relictum fuerit: quantum heres meus habebit, tantum Titius dari volo: pro eo est, quasi ita sit scriptum; quantum omnes heredes habebunt.* Sed non potest intelligi, Pomponium non probasse propositam regulam, cum secundum eam infra respondeat in §. 1. ubi ait, quòd si scriptum sit: *quantum unus heres habebit*: minor pars legata est. Utrumque rectissimè: cum legatur: *quantum unus heres habebit*: omnino incertum est, quem heredem voluerit testator designare: ac proinde proposita regula ad ejus voluntatem investigandam est adhibenda. Cum autem legat: *quantum heres meus habebit*: non est obscura testatoris voluntas, cui ipsa verba faciem præferunt. Omnis enim heres eodem modo heres est: omnes pariter heredis nomine continentur: propterea ad omnes simul refertur. *l. in usu juris* 158. *in fin. ff. de V. S. l. Si pluribus* 34. *ff. de leg. 2. l. Si plures* 98. *ff. de leg. 3.*

25 Non magis urget, quod scripsit Labeo in *l. qui lancem* 31. *ff. de aur. & arg. leg. Qui lancem maximam, minorem, minimam relinquebat, ita legaverat: lancem minorem illi legat: media magnitudinis videri legatam responsum est, si non appareret, quam lancem ex his pateretur legare voluisset.* Nam & hic Labeo propriam verbi significationem securus est, quæ voluntatem testatoris perspicuè demonstrat. Etenim cum tres sunt magnitudinis gradus, quæ media est, minor dicitur. *princ. tit. inst. de capit. dimin. Mart. lib. 4. ep. 2.*

Cum plebs, & minor ordo, maximusque, ordo scilicet equestris, qui melius erat inter plebem, & senatum: minimus plebs; minor, equestris ordo; maximus, Senatus.

Qui in populo Romano minorem ordinem nominat; non plebem significat, sed ordinem equestrem.

CAPUT XVIII.

Ad *L. Titia* 38. §. *ult. ff. de aur. & arg. leg.*

SUMMARIUM.

- 1 Dux lectiones textus nostri.
- 2 Illa præferenda, quæ aliarum legum regulis non adversatur.
- 3 Et quæ admissa omnia congruunt, & optime explicantur & n. 4.
- 5 Favour pia causa an moveat Scævola ad ita respondendum.
- 6 Causa pia privilegia Scævola atque paucis. Quid pietatis nomine veteres significarent.
- 7 Opes apud Romanos pietati non adscribantur.
- 8 Iſti tractaverunt de officiis pietatis, quæ ad societatem & commercia pertinent, non quæ ad cultum Deorum.
- 9 Pauperes Roma nulli: à Republicâ frumentum plebi accipiebant. Frumentatio quid.
- 10 Censuræ quoque populo dabantur.
- 11 Favour pia causa etiam juxta Christianam Religionem, non debet abducere nos à regula propositâ in superiore. & n. 12.
- 13 Neque favour deus.
- 14 Neque animosorum.

Tertium argumentum contra superiorem regulam hic adjungimus, de quo separatim agere constituimus, quia diligentius est examinandum. Ducitur à difficillimo, controverſoque, & pleno diffensionis inter doctos Scævola responſo in *l. Titia testamento* §. *ult. ff. de aur. & arg. leg.* Scævola factum ita proponit. Seja testamento caverat, & jusserat ab heredibus suis poni signum Dei, ex libris centum in illâ sacrâ æde, & in patria statui subscriptione nominis sui. *Questum est, cum in eo templo nonnisi aut ærea, aut argentea tantum sint dona: heredes Sejanum ex argento, an ex auro signum ponere compellendi sint: an æreum.* Respondit secundum ea, quæ proponerentur, argentum ponendum. Unius verbi controversia acerrimam inter summos Juriconsultos conten-

(M) ij

tionem excitavit. In quibusdam enim codicibus legitur *aurea*, in aliis *area*. Si primam lectionem admittimus, nulla est hæc de re controversia: quoniam Scævola responsum consentaneum est regulæ, cum id, quod minus est, legato continetur. Itaque hoc probato plana, & certa sunt omnia. Si secundam, turbulentissimæ tempestates excitantur.

- 2 Ego rectè sentire arbitror eos, qui primam lectionem probant. Ea enim sententiam continet cum omnibus alijs legibus, quas adduximus in superiore, consentientem: & regulis juris consentaneam *l. semper in obscuris. l. semper in stipulationibus in fine. l. semper in dubiis ff. de R. J.* Itaque si certò non constet Scævola ab alijs legibus, & à regulis juris voluisse recedere, aliarum legum regulis id relictum debet intelligi. *l. precipimus §. ult. C. de appellat.* atqui certò constare non potest, cum lectio dubia sit controversa: ergo ea præferenda est, quæ aliarum legum regulis non adversatur.

- 3 Illud etiam me maximè movet, quòd admissâ hæc lectione posteriora prioribus optimè conveniant. Nam si legamus: *quæsitum est, cum in eo templo nonnisi aut aurea, aut argentea tantum sint dona: heredes Seje utrum an ex argento, an auro signum ponere compellendi sint*: omnia sunt apta inter se & coherrentia. In eo templo non erant nisi dona aurea, & argentea: sequitur igitur, ut quærendum sit, utrum argenteum, an aureum ponendum sit: videlicet cum ex duplici materiâ conflata sint ejus templi dona: ex auro, vel argento; utra materia sit præferenda: argenteum ne, an aureum. Atque ita quæsitum proposito apertissimè congruit. Ideò autem primò quærit de argento, vel auro nempe de materia, ex qua consecrata erant ejus templi dona; ut indicet sequendum esse usum, & consuetudinem templi, ad quam testatricem accommodasse voluntatem suam præsumitur. Nam ex loci consuetudine sumitur conjectura voluntatis. *l. si servus plurim 50. §. ult. ff. de legat. 1. l. semper in stipulationibus 34. ff. de R. J. l. heredes 21. §. 1. in fin. ff. qui test. fac. possim*: & in obiculis inspicendum est, quod ple-

rùmque fieri solet *l. in obscuris 114. ff. de R. J.* cum igitur in eo templo, non plerumque, sed semper solitum fuisset poni signa ex auro, vel argento, optimè Scævola primum inspexit, & observavit, ex qua materia donaria in eo templo poni solerent, & de hoc primò quærendum esse existimavit. Quoniam verò cum hæc regulâ pugnare videtur alia regula, quâ præscribitur minimum esse spectandum: idcirco separatim subjecit etiam *arenam*, quòd multò vilius est auro, & argenteo. Verum, quia conjectura sumpta à consuetudine loci prævalet alteri de minimo præstando, & hæc uti solemus solummodò illâ deficiente: *l. nummis 75. ff. de leg. 3. l. semper in stipulationibus 34. ff. de R. J.* idcirco Scævola juxta hanc regulam ad id, quod in eo templo solitum erat, responsum accommodavit. Neque tamen ab alia regula recessit, sed utramque servavit, nam ex materia, ex qua solita erant poni signa, viliorum elegit; nempe argentum, quod auro vilius est. Hoc autem loco monendum n'est, Cujacii explicationem non posse defendi, qui supponit in eo templo triplicis materiei anathematata fuisse, aurea, argentea, ærea, & Scævola elegisse mediam materiam. Ipsum enim erroris manifesti convincunt illa Scævola verba: *nonnisi*: & *tantum*, quæ nihil dubii relinquunt. His probè constitutis liquet hæc admissâ lectione congruere omnia, & coherere, & esse ad explicandum expeditissima.

Quòd si legeris: *quæsitum est, cum in templo, nonnisi area, aut argentea tantum sint dona, heredes Seje utrum ex argento, an ex auro signum ponere compellendi sint*, nec vincita, nec coherens est oratio, nec præpositæ rei quæstio respondet. Etenim cum proposuerit templi dona esse vel ærea, vel argentea: huic propositioni consequens erat, quærere primum, an ex ære, vel ex argento signum ponere oporteret. Quosim hic de auro quærit, quod antè non nominavit: sanè quæstio non oritur ex propositione, nec ab ea pender. Ac si volebat etiam aurum comprehendere, rerum ordo postulabat, ut deinceps separatim de signo *aureo* quæreret,

quemadmodum de *auro* fecit, quod adjecit post perfectam orationem: & quidem rectè, quia ipsum in facto proposito non nominavit. Præsertim, quia de auro vix ulla poterat incidere dubitatio. Primum quia si nulla erant in templo dona aurea, verisimile non est Sejam de ligno auro cogitasse. Semper autem in investigandâ voluntate testatoris, quod verisimile est, sequi debemus. *l. semper in obscuris* 114. ff. de R. J. l. *insulam* 13. ff. *qui pot. in pign. l. cum qui ira* 56. ff. de P. O. l. *qui bis idem* 18. ff. *cod. Præterea*, quia, cum Seja definiverit pondus centum librarum, non definiverit materiam, manifestè ostendit voluisse poni signum ex materia, quæ erat in usu illius templi: alioquin potuissent heredes etiam ligneum, vel fictile signum ponere, cujusmodi erat in usu ante devictam Asiam, ut refert Plin. lib. 34. cap. 7. Denique quia verisimile non est eam poni voluisse statuam auream centum librarum, quæ non nisi immenso propè sumptu perfici potuisset, nempe plusquam duodecim millium scutorum. Quamobrem si in templo nulla fuissent aurea donaria, & anathemata, ineptè Scævola principaliter in controversiam vocasset, an deberet poni signum aurum, quod vix poterat habere dubitationem.

5 Qui legunt *area*, in varias ivere sententias inextricabilibus difficultatibus implicati. Omnium magis communis est sententia, id Scævolum respondisse propter favorem piæ causæ, quo efficitur, ut non minimum, sed maximum debeatur. Ego autem pro certo ansim affirmare, Scævolum favore piæ causæ nequaquam adductum fuisse ad respondendum contra juris regulas. Etenim de pietate nullum omnino verbum. Respondit secundum ea, quæ proponerentur: atqui ipse nihil proposuit, nisi diversitatem materię, ex quâ confecta erant templi donaria. Huc igitur spectat ejus responsum. Veteres J. C. quando aliquid favore, & ex causa pietatis contra regulas juris respondent, id solent indicare: rationem enim, cur contra rationem juris respondeant, asserant necesse est, ne ineptè fallidque, & contra leges res-

pondisse videantur. Pueros, & puellas alimentarias primus Trajanus instituit: auxilium numerum Adrianus, & ut eos largiùs liberaliùsque tractaret, definivit puerilem ætatem in pueris usque ad decimum octavum protendi, in puellis usque ad decimum quartum: idque confirmavit Imperator Alexander. Ulpianus tamen in *l. Meto* §. 1. ff. de *alim. leg.* licet duobus Imperatorum reſcriptis adjuvaretur, non est ausus id extendere ad alimenta usque ad pubertatem relicta nisi subsidio pietatis adſcito: *Sed etsi generaliter pubertas non sic definiatur, tamen pietatis intuitu in sola specie alimentorum hoc tempus ætatis esse observandum, non est incivile.* Vide si vis quàm circumſpectè, quàm restrictè contra regulas juris reſcripta Imperatorum extendat ad legatum alimentorum. Non aliter Julianus causam pietatis expresse, ut à regulâ juris recederet in *l. cum is* 32. §. 2. ff. de *condict. ind.* Ipse Imperator causam pietatis indicat, cum propter eam, vel minimum à jure recedit *l. in testamento* 38. ff. de *fidei. libert.* Ibi: *pios tamen filios debuisse manumittere eam, quam pater dilexisset.* Idem etiam innuit Justinianus in *l. ancillam C. de fidei. libert.* & Severus & Ant. in *l. 1. C. de negot. gest.* Idem Scævola in *l. uxorem* 41. §. *codicillis* ff. de *leg. 3.* Ulpianus in *l. 1. §. quin-*

imò ff. de suspect. tutor.
Secundò, quia Scævola ætate nondum 6 inoluerant tot, ac tanta piæ causæ privilegia, quæ post propagatam Christianam religionem, quæ charitatis lege fundatur, introducta fuerunt partim à Christianis Imperatoribus, partim à Pontificibus Maximis: potissimè verò à nostris doctoribus, qui à libertate, à dote, ab alimentis exempla duxerunt, & ad pias causas veterum responsa traxerunt. Veteres pietatis nomine significabant cultum, & officium, quod alter alteri exhibet adstrictus summâ necessitudine, summâque conjunctione. Hinc pietas parentum in liberos *l. nec in ea* 29. §. *ulr.* ff. ad *leg. Jul. de adul.* l. 1. §. *sed si liberius* ff. *si quid in fraud. patron.* l. *ulr. C. de alend. liber. l. Næfennius* 34. ff. de *negot. gest. l. liberti* §. *quam-*

quàm ff. *cod. l. alimenta C. de negot. gest. l. 1.*
(M) ii]

C. cod. l. 2. ff. de inoff. testam. Pietas fratrum inter se l. ult. ff. fam. hercisc. l. alumna 30. in princ. ff. de adm. leg. l. ex duobus 27. in fin. ff. de negot. gest. Pietas erga conjunctos l. 1. §. quin imò ff. de susp. lit. l. 6. C. cod. Pietas erga defunctos l. parentes 23. ff. de his qui nos. infam. l. & si quis 14. §. sed interdum 7. ff. de relig. & sumpt. fun. Scitè, ut semper, Cicero lib. 2. de invent. Pietatem appellant, qua erga patriam am parentes am alios sanguine conjunctos officium conservare moneat, & rursus, Pietas est, per quam sanguine conjunctis patriaque benevolis officium, & diligens tribuitur cultus, & in Patria. Justitia erga parentes est pietas. & pro Plancio. Quid est pietas, nisi voluntas grata in parentes. Enimverò possimam pietatem erga Deum esse censebant, sed eam animi virtute collocabant in Deum propensi. Id. Cicero pro domo sua. Nec est ulla erga Deos Pietas nisi honesta de numine eorum, ac mente opinio; cum experti nihil ab iis, quod sit injustum, atque inhonestum arbitrari. & pro Aulo Cluent. neque intelligi pietate, & religione, & justis precibus Deorum mentes, non contaminata superstitio, neque ad scelus perficiendum casti hostiis posse placari. & de nar. Deor. 1. Quorum si vera sententia est, qua potest esse pietas, qua sanctitas, qua religio? hac enim omnia purè ac castè tribuenda Deorum numini sunt. Cæterum opes pietati non adscribebant. Id. Cic. 2. de legib. hanc primam legem sancit. Ad Deos advenio castè: pietatem adhibito: opes amovendo. Subdit in ejus explanatione opes amoveri jubet significat probitatem gratam esse Deo, sumptum esse remunendum. Vide reliqua. Persius Sat. 2. In sancto quid facis aurum? Hæc erat opinio ejus sapientum. Quantum autem attinet ad jurisconsultos: eorum munus erat tractare de officiis pietatis, quæ ad commercia pertinent, & ad tuendam hominum inter homines societatem, caritatem, felicitatem. Quamobrem de pietate, quæ in dandâ dote, in præstandis alimentis, in dandâ libertate, in mortuis sepeliendis l. 1. §. Sed libertus ff. si quis in fraud. patr. l. Neseinius 34. ff. de negot. gest. l. parentes 23. ff. de his qui nos.

inf. l. & si quis 14. §. sed interdum ff. de relig. & sumpt. fun. l. 2. ff. de inoffic. testam. l. ult. ff. fam. hercisc. l. in testamento 38. ff. de fideicom. libert. l. 1. §. penult. C. de comm. servo manum. Cultus autem Deorum Pontifices curam gerebant; templa curabant Aediles: & triumphatores plerumque devictarum gentium spoliis ornabant. Nulla in his opera, studiumque jurisconsultorum. Pauperes, Romæ nulli: à Rep. enim frumentum plebs accipiebat. Primus Manius Marcius Aedilis pleb. frumentum populo in modios alibus donavit. Plin. lib. 18. cap. 3. secuti sunt exemplum alii postea Aediles; deinceps Tribuni pleb. de quibus Plin. ibid. Livius lib. 4. lib. 31. lib. 60. in Epitoma, donec Claudius latâ lege frumentaria gratis dedit, ut testatur Asconius in Milonianâ. Imperatorum tempore crevit frumentatio. Bellis civilibus auctus est frumentantium numerus usque ad viginti & trecenta millia civium. Cæsar tamen ad centum quinquaginta retraxit. Sueton. in Cæsar. cap. 41. Augustus iterum auxit, ad ducenta millia. Dio, lib. 55. Rursus videtur auctus à Tiberio, ut innuit Tacit. lib. 6. annal. cap. 13. Sed ad Scævola ætatem veniamus. Spartian. in vita Severi. Marius septem annorum canonem, ita ut quotidiana septuaginta quinque millia modiorum expendi possent, reliquit: olei verò tantum, ut per quinquennium non solum urbis usus, sed & totius Italia, qua oleo egeret, sufficeret. Hæc frumenti copîa quinquaginta, & quadringenta millia hominum alebantur, si in singulos quinque modii in menses distribuebantur; ut de servis ait Seneca epist. 80. servus est, quinque modios accipit, quinque denarios. Arbitror tamen multo plures iunxit fuisse: sunt enim admodum pauci, qui tantum panis absument: pendunt enim libras circiter centum viginti, quæ plus satis supersunt juveni robusto, & voraci. Quid senes, quid mulieres, quid pueri, num indigent tam largo cibo? Planè milites, qui largius cibandi sunt, ut militiæ laboribus sustinere possint, quatuor tantum modios mensstruos accipiebant, & cum panis pro frumento dari cœpit, trilibres panes distri-

buebantur; quia in gradibus distribuebantur, ideò panes gradiles dicebantur, de quibus in C. Theod. de ann. civ. & pan. gradil. Frumentum autem per reseras frumentarias distribuebant, quæ in commercio erant, vendique & legari poterant; nec globus ille ligneus venditione aut legato continebatur, sed quantitas, & æstimatio rei, quam quis tesserâ illâ consequi poterat. l. mortuo 49. §. 1. l. Tertia Sejo 87. ff. de leg. 2. l. sed etsi 52. §. 1. ff. de judic. His autem tessellis oleum etiam populo plerumque præbatur, maxime ad usum balnei. Vile Liv. lib. 25. Sueton. in Cesar. cap. 38. Populo præter frumenti denos modios, ac totidem olei libras, tricenos quoque nummos, quos pollicentur olim erat, viritum divisit, & hoc amplius centenos pro mora. Videndus etiam Spartian. in Severo, cujus verba suprâ retulimus: & Lamprid. in Alexandro. Sueton. in Nerone cap. 21. ubi etiam de veste, auro, argento &c. De Tito idem scribit Xiphilin. in Epitom. Dion. Frequentissimus autem erat jactus missilium: Alde congiaria, quæ populo largiebantur. 10 Sueton. in Augusto. Congiaria populo frequenter dedit, sed diversa ferè summa, modò quadragenes, modò tricenos, nonnumquam ducentos quinquagenosque nummos: ac ne minores quidem pueros præterit, quamvis nonnisi ab undecimo ætatis anno accipere consueverint. Pueris, puellisque subvenit Trajanus, qui ad quinque millia alii jussit. Plin. in Panegy. Multos adjecit Adrianus: Antoninus Pius Faustianianos, & Faustinianas adjunxit. Marcus & Verus pueros, & puellas novorum nominum frumentariæ perceptioni adscribi præceperunt. Alexander Mammæanos, & Mammæanos instituit. Adrianus pro Veri adoptione ter millies exercitui populoque dependit. Omitto alia: satis enim ex his constat nullam tum temporis causam fuisse tot privilegia introducendi favore piæ causæ atque aucto graviter eirare, qui hæc referunt ad J. C. veteres.

11 Tertiò, quia ipse Pontifex Maximus Innocentius III. decrevit, favorem piæ causæ non esse tanti momenti, ut nos abducatur à propòsitâ regula, & ab Ecclesiæ minore

summam esse exigendam in exp. ex parte 18. de censib. Cui poterit esse persuasum, piæ causæ favorem tantum apud Scævolum valuisse, qui nullum habuit momentum apud Pontificem?

Quidam, qui pro certo habent Scævolum ita scripisse, & templi favore & divini cultus adductum, eò confugiant: Scævolum respondisse de eo, quod deberetur Ecclesiæ: Pontificem de eo, quod debebatur personis Ecclesiasticis. Sed hæc distinctio non convenit factò: nam ex voto regis Ravennari, quod refert Gonzal. ad explicationem hujus capit. constat regem donasse D. Jacobo, & ejus Ecclesiæ. Ibi: deliberavimus statuere Patrono, & Protectori nostro beatissimo Jacobo donum aliquod in perpetuum permanens. & infra. Hæc omnia donativa vota, & obligationes (sicut superius diximus) per juramentum nos omnes Christiani Hispaniæ promissimus annuatim Ecclesiæ B. Jacobi &c. & rursus. Et ea, quæ ad honorem tuum (pater omnipotens) B. Jacobo Apostolo tuo dedimus, & offerimus de eis, quæ per te (ipso episcopante) acquisivimus nobis, & successivibus nostris perficiant ad saluam animarum.

En! Oblatio facta B. Jacobo ad honorem Dei, & remedium animarum. Futilis est etiam illa distinctio, quia magis cultus & honoratur Deus per sacerdotes, qui preces, qui vota fidelium, qui sacrificia pro peccatis offerunt Deo, quàm per muta, atque inania signa, quæ os habent, & non loquuntur: nec quisquam, ut puto, arbitratur, minus coli Deum in Ecclesiis Cappucinorum, in quibus nihil est auri atque argenti, quàm in aliis splendidissimis auro, argentoque: aut eorum sacrificia Deo minus esse grata, quod offerantur sub paupe recto.

Opponunt l. nuptura 57. ff. de jure dot. 13. Sed ea nihil ad rem nostram. Neque id statuitur ob privilegium dotis, sed propter propriam verborum significationem, à quâ recedendum non est, nisi constet de contrariâ voluntate proferentis, l. non aliter 69. ff. de legat. 3. Filiusfam. ex omnibus causis, excepto mutuo, obligatur tamquam pa-

terfam. l. *filiusfam.* 39. ff. de obl. & act. l. *tam ex contrahibus* 57. ff. de jud. l. 3. §. *is autem* ff. ad S. C. Maced. Itaque verè, arque propriè debet. Quocirca, eum mulier dori esse jubet, quod sibi filius debet, secundum verborum significationem dori esse debet omnis pecunia, in quam filius obligatus est: debet enim non solum eam, ad quam pater tenetur de peculio, vel de in rem verso, sed omnem, quâ pariter est obligatus. Præterquam quod duci non potest argumentum à dote ad nostram questionem: nam dotium causa ad publicam utilitatem pertinet l. 2. ff. de jur. dot. nihil autem Reip. interest, argenteæ, an aureæ statuar ponantur in templo. Religionis quidem maximam curam habebant Romani, sed sacrificia, supplicationes, lectisternia, publicâ auctoritate decernebantur. Enimvero nusquam scriptum est horum legatorum causam semper, & ubique præcipuam esse, quod de dote traditum in l. 1. ff. sol. matr.

4. Opponent etiam l. *libertis* 18. §. *posthumi* ff. de alim. leg. Sed illud respondit Scævola ex verisimili mente testatoris, quem credi non potest voluisse adimere tertiam partem alimentorum servis illis, quos manumiserat, & adeo dilexerat, ut præter alimenta, etiam pecuniâ legaverit; adeo ut non habeant amplius, unde se alant. Non moveretur igitur Scævola favore alimentorum, sed à verisimili argumento, quod etiam legata ex substitutione integra præstanda esse dixit, in quibus non continebantur alimenta. Porro summus Pontifex in d. c. *ex parte de censib.* neque favore alimentorum, quæ præstanda erant canonicis ex voto regis: neque favore piæ causæ, & Ecclesie, potuit abstrahi ab observanda regula, quam defendimus. Imò nec propter salutem animarum recessit ab hac regula. Licet Rex in donatione etiam hanc causam expresserit, tamen S. P. minoram mensuram præstandam esse respondit. Quod maxime notandum, quia D. D. nostri in hujusmodi questionibus eam magnifice præstunt, & exaggerant: eaque solâ plerumque nituntur.

CAPUT XIX,

Ad L. si pluribus 73. vers. scilicet ff. de leg. 1. & aliis.

SUMMARIUM.

- 1 Si appareat testatorem utrique legataris solidum dare voluisse, tunc alteri res præstanda est, alteri estimatio.
- 2 Legato duobus usufructu interdum unus totum percipit.
- 3 Cenciliat L. Et Procul 10. ff. de leg. 1. cum L. 1. §. 1. ff. de usufr. accrescit. & n. 4. §.
- 4 Facilius admittitur jus accrescendi in usufructum, quam in proprietate.
- 6 In legato quantitatibus totum legatum interdum percipit uterque legatarius.
- 7 Si appareat testatorem prime voluisse adimere id, quod secundum legavit, totum secundo debetur.
- 8 Legatum per damnationem disjunctim relictum utrique totum debebatur, nisi quatenus res ipsa, alteri vere estimatio.
- 9 Legatum relictum duobus, quorum unus acquirere non possit, uni totum debetur.
- 10 Quod legatum non est nullum, sed quatenus in persona capere non potest, & arabit ad se alteram partem. & n. 1.
- 11 Afferuntur texus, quibus probari videtur legataris non accipientis partem, alteri non accrescere & n. 16.
- 12 Et in iis agitur de legato per damnationem, in quo non habebat locum jus accrescendi.
- 14 Explicatur L. plane 34. §. si conjunctim ff. de leg. 1.
- 15 Res aliena per vindicationem relinquere non potest.
- 17 Verba, quæ ad heredem dirigitur, propria sunt legatis per damnationem.
- 18 Exponitur L. si duobus 16. ff. de leg. 1.

Explicandum superest, quid juris sit, cum pluribus eadem res legatur. Quoties pluribus eadem res legata fuit, omnibus parie debetur: aliquando tamen totâ vel omnibus, vel uni tantummodò.

Primum, si appareat utrique solidum dari voluisse testatorem: quo casu alteri res; alteri præstanda est rei legatæ estimatio, electione rei, vel pretii, servanda ei, qui prior litem contestatus est. l. si pluribus 73. vers. scilicet ff. de leg. 1. l. nunc 11. §. 1. ff. de leg. 3. l. un. §. ubi autem 11. vers. hoc au-

tem. C. de caduc. toll. Hoc autem non admittitur nisi testator apertissimè, & expressim disposuerit *d. l. un. & d. l. si pluribus* 33. apertissimè autem, & expressim videtur disposuisse, veluti si dixerit, *Titio, & Mævio singulos servos do, lego*: vel quod clarius est: *Titio servum do, lego, Mævio alterum servum do, lego, l. hujusmodi* 84. §. penult. ff. de leg. 1. Idem igitur erit dicendum, si fundi partem borealem uni legaverit, australem alteri: nam licet unus sit fundus, tamen testatoris destinatione duo fundi esse incipiant *l. rellè dicimus* ff. de V. S. l. si quis duas §. 1. ff. commun. prad. ubi idem in ædibus divilis: quamobrem non sunt conjuncti hi neque re, neque verbis, sed uterque consequitur suum fundum, suas ædes, neque uno deficiente pars vacans alteri accrescit. Longè aliter se res habet in legato usufructus: nam si Titio fundus, Mævio usufructus legatus fuerit: Mævius non habet integrum usufructum totius fundi, sed dimidium tantummodò: Titius autem & totum fundum & dimidium usufructus consequetur *l. si tibi decem* 6. ff. de usufr. var. rer. Hoc idèd, quia cui legatur fundus, non nuda proprietas, sed proprietas cum usufructu legatur: ea propter utrique tam Titio quàm Mævio legatus est usufructus, atque adèd debet communicari *l. si alii* 19. ff. de usufr. leg. Dimidium quoque usufructus habet is, cui legatus est usufructus, si fundus duobus legatus fuerit *l. Sempronius* 26. §. ult. ff. eod. l. si proprietas §. ff. de usufr. accresc. Siquidem duobus illis legatus sit fundus conjunctim; quia tunc per una persona habentur, & unius potestate funguntur *l. planè* 14. in princ. ff. de leg. 1. l. un. §. his ita definitis vers. Hoc ita tam C. de caduc. toll.

2. Secundò totum legatum percipit legatarius interdum in legato usufructus, etiamsi ille duobus fuerit legatus, & uterque in eo concurrerit. Finge, relictus est usufructus servo communi: unus ex dominis, cui jam acquisitus erat pro parte dominicà, illum amittit, totus pertinet ad alterum dominum *l. 1. §. 1. ff. de usufr. accr.* Rursus, legatus

est duobus usufructus, uterque legatarius agnoscat, alter tamen postea eum amittit; totus ad alium pertinet, nec pars vacans ad proprietatem revertitur *eod. l. 1. §. interdum.* Atque hoc idèd placuit, quia usufructus quotidie constituitur, ac legatur, non autem semel, ut proprietas: proinde cum amittitur ab altero ex collegatariis, alteri pars ejus accrescit, quemadmodum accresceret, si ab initio repudiasset, aut acquirere non potuisset *d. §. interdum.* Eàdem ratione fit, ut, si legatarius rogatus fuerit usufructum sibi legatum Titio restituere, & Titius post factam sibi restitutionem moriatur, usufructus ad legatarium revertatur, eumque obtineat, perindè ac si Titius mortuus antè fuisset *l. si quis Titio* 17. ff. de leg. 2.

Contrarium tamen in legato relicto servo communi respondit Celsus de patris sui sententià atque auctoritate in *l. & Proculo* 10. ff. de leg. 2. ubi legatum servo communi relictum, uno ex dominis mittente alteri non accrescere asseverat; idque confirmat auctoritate Proculi, Celsique patris sui. Julianum à Celfo, & Proculo dissensisse non est ambigendum: ut potè qui erat sectæ contrariæ Proculejanis. Certissimo est argumento, quòd refutat, ac rejicit rationem, quâ Celsus movetur ad fundandam suam opinionem. Celsus in hac lege ait: *non enim conjunctim, sed partes legatari.* Nam ambo si vindicarent, eam quemque legatari partem habiturum, quam in servo haberet. Respondet huic rationi Julianus in *l. 1. §. 1. ff. de usufr. accresc. & licet dominis usufructus non aquis paribus, sed pro dominicis acquiratur, tamen personà ejus, non dominorum, inspectà, ad alterum ex dominis pertinere, non proprietati accedere.* Rectè sanè: persona servi spectanda est, non dominorum: legatum enim servo datum est ipsius servi contemplatione *l. ult. in fin. C. de usufr.* Et sanè quid refert, an legatum æquis partibus, an pro dominicis acquiratur? Partes non à testatore distributæ sunt, sed à lege per acquisitionem. Itaque si unus ex legatariis socii partem redemisset, non scinderet legatum, (N)

sed in solidum alterius partis emptiori acquirere. Quamobrem inspicienda est persona servi, cui legatum relictum est: quâ inspectâ nulla potest major, & fortior excogitari conjunctio. Unus enim, & idem est legatarius, unus, & idem fundus legatus. Et quamvis non videatur esse locus juri accrescendi, quod non potest esse in una eademque persona: tamen licet servus sit unus, ratione dominorum quasi duo servi sunt *l. si fundum 81. §. 1. de leg. 1.* Atqui scinditur inter dominos pro partibus dominicis. Quid tum? etiam legatum disjunctim, aut conjunctim relictum concursu utriusque legatarii scinditur: num idcirco pars vacans alteri non accrescit? *l. un. §. fin. verò C. de caduc. toll. l. re conjuncti 80. ff. de leg.* Quid autem interest in partes æquas an in dominicas dividatur? Imò nec dividitur quidem altero ex dominis omittente legatum; sed totum ad alterum pertinet; & quidem ex tacita voluntate testatoris. Qui enim servo legat, quem scit sibi ipsi acquirere non posse, sed necessarii ex dispositione legis domino acquisitionum, utique consentit, dominis ejus, vel domino, quicumque is fuerit, acquiri legatum. Argumento est, quodd si servus duorum stipuletur, & alter ex iis non possit acquirere: alteri totum acquiritur *l. 1. §. communis l. item si 9. in princ. ff. de stip. servor.* Præterquam quodd servus duorum communis in acquirendo duorum servorum personam sustinet *d. §. communis.* Quid ni pars unius personæ accrescat alteri? Potest ne quisquam conjunctio esse alteri, quam ipse sit sibi ipse? Optimè igitur ait Julianus: *tamen personæ servi, non dominorum inspectâ ad alterum ex dominis pertinere.* Quid multa? Non dubito Juliani sententiam esse verissimam.

- 4 Verumtamen, quia defendere tenemur nihil in jure nostro esse contrarium, & leges legibus non discordare; complurium facilis est, & expedita concordia: videlicet Julianum agere de legato usufructus: Celsum de legato proprietatis. Facilius autem admitti jus accrescendi in usufructu, quam in proprietate. Etenim in usufructu pars etiam

acquisita, & postea amissa accrescit, non verò in proprietate *l. 1. §. interdum ff. de usufr. accr.* Item usufructus accrescit etiam non habenti partem, quia accrescit personæ non rei, *l. interdum 10. ff. eod. l. si Titio 33. in fin. ff. de usufr.* Secus proprietatis *l. si totam 83. ff. de acquir. hered.* Vir doctus imprimis, Merillius in *Paradox. de jur. accresce. cap. 11.* aliam affert differentie rationem; scilicet, quodd usufructus personæ accrescit, proprietatis rei: laudatis modò *ll.* Ego neutram probo: nam ratio, cur legatum usufructus communi servo relictus uno ex dominis omittente accrescat alteri, tradita à Juliano, & Ulpiano longè diversa est; nec à natura usufructus deducitur, nec à discrimine inter usumfructum, & proprietatem. Ratio enim quam afferunt, ea est, quodd spectanda est persona servi, cui relictum est legatum, non verò persona dominorum, aut æqualitates, vel inæqualitates partium, ut Celsus aiebat.

Quodd si cuiuspiam religioni sit dicere, Julianum à Cello dissidere, nullamque esse differentiam inter legatum usufructus ac proprietatis: commodè, ac non ineleganter, ut mea fert sententia, præterit Julianum Cello, & legi legem ita conciliare. Julianus non reprobat rationem allatam à Cello, quodd dominis legatum non sit pro æquis partibus relictum, ut fieri solet in his, qui verbis conjunguntur: habent enim partes inæquales; easque non assignat ipsis testatoris dispositio, sed ratio dominicæ portionis, quam singuli habent in servo. Quapropter domini conjuncti non sunt, non re, quia ipsis non est legatus fundus, sed legatus est servo; non verbis, quia illos testator verbis non conjunxit, cum eorum nullam mentionem fecerit: sequitur. igitur, ut non habeant jus accrescendi. Hanc, inquam, rationem Celsi, non impugnât Julianus, sed ait, quodd licet illi habeant legatum, non pro æquis partibus assignatis à testatore, sed pro dominicis, quas ipsis tribuit ratio domini, tamen hoc in usufructu non impedit, quominus uno omittente, totum ad alterum pertineat. In usu-

fructu enim spectanda est persona servi, non dominorum. Quid ita? quia, ut explicat infrà Ulpianus, ususfructus quotidie legatur, & constituitur. Idque affirmat de sententia ipsorum Juliani, & Celsi. Credendum igitur est, nec Celsum in legato ususfructus aliter fuisse responsurum. Quoniam si ususfructus constituitur tunc, cum ille repudiat, nulla causa est, cur non totus alteri acquiratur, qui neminem invenit, qui secum concurrat *d. §. interdum in fin.* Quod autem Julianus speciatim agat de legato ususfructus, non de legato in genere, de quo Celsus; constat ex verbis *d. §. 1. ibi: & licet dominis ususfructus non aquis partibus, sed pro dominiis acquiratur &c.* quasi dicat: licet proprietates non accrescat, quia non æquis partibus &c. tamen ususfructus accrescit eâ ratione, quam diximus, ob quam differt à proprietate, quod notat mox Ulpianus in *d. §. interdum in fin.* Ea propter à vero alienum non puto, quod viri doctissimi existimaverunt, etiam legatum proprietatis, altero ex dominis repudiante, vel omittente, totum alteri acquiri: si non jure accrescendi, saltem vi dominicæ potestatis, ex his, quæ tradita sunt in *l. 1. §. communis & in l. proinde 7. in fin. cum duabus seqq. ff. de stipul. serv.* ibi: quod cum alteri ex dominis acquirere non potest: id ad eum, qui ad obligationem admittitur, pertinet, & *l. si communis 17. ff. eod. & §. ult. in fin. inst. eod. l. Plautius 49. in princ. vers. communis ff. ad leg. Falcid. l. verum 63. §. si servo 2. ff. pro soc.*

6 Tertiò, totum & integrum legatum aliquando percipit uterque legatarius in legato quantitatatis. Si legentur Titio, & Mævio decem; ut que singulis quina debentur *l. si quis testamento 79. ff. de leg. 1. l. planè 34. §. sed si non corpus ff. eod. l. eum qui 36. in princ. ff. de V. O. l. cum Stichus 29. in fin. ff. de solut.* Nam quamvis summa omnibus sit adscripta, enumeratione tamen personatum videtur esse divisa *l. cum fundus 56. vers. nam quamvis ff. de cond. & dem.* Contrà si quis legaverit Titio, & Mævio dena, vel quina, utrique integra summa decem, vel quinquè debentur. Nam quina, dena,

centena, vim habent multiplicandi summam, non dividendi: & quina significant singulis quinque: dena singulis decem: centena singulis centum; & reliqua ejusmodi; ut rectè notat Valla *elegant. lib. 3. c. 5.* & omnes veteres Grammatici. Atque in hac significatione usurpant hæc verba nostri Jurisconsulti, ut in *l. ult. vers. cum deberes ff. de tribut. act. in l. cum duos 25. ff. de cond. ind. & l. si duos 47. ff. de evict. l. liberis 15. ff. de oper. liberi.* Eademque vim habent etiam, quoad tempus *l. 3. in prin. ff. de an. legat. l. si ita stipulatus 126. in princ. ff. de V. O.* Probè errat Accursius, & cum eo alii nonnulli, qui putant quina significare decem, dena viginti &c. Quina significant quinque, dena decem: sed toties multiplicata, quot sunt personæ, vel anni, ad quos referuntur: decem singulariter accipiuntur: dena multipliciter: decem distribuuntur, ac dividuntur juxta numerum personarum, & annorum: dena multiplicantur. Itaque illa numerum excedunt numerum designatum: hæc aliquando viginti, triginta, &c. complectuntur. Ad propositum pertinet, quod à Labeone traditum fuit in *l. qui quatuor 30. ff. de leg. 3. qui quatuor pocula oleaginea habebat, ita legavit: pocula oleaginea paria duo: respondi unum per legatum esse, quia non ita esset: bina paria; neque ita: poculorum paria duo. Idem, & Trebatius.* Vide quàm additi essent grammaticorum regulis veteres Jurisconsulti, ut voluntates vivorum, ac defunctorum interpretarentur rectè, & ad veritatem, quod hodiè vix potest servari, quoniam illi, qui testamenta scribunt, aut contractus, sunt latini sermonis expertes, & imperiti. Idem dicendum est, si quis separatim legaverit decem. Titio decem lego: Mævio decem lego. Non enim legat utrique eadem decem, qui ita disjungit, ac separat legatarios, sed alia decem: scilicet Titio una decem: Mævio altera decem: unicuique decem. Si voluisset una decem tantummodò legare inter eos dividenda, conjunctim legasset utrique, non separatim unicuique decem assignasset, ac summam multiplicasset, eam in utriusque legato repetens.

(N) ij

- 7 Quartò, si appareat testatorem primo adimere voluisse, quod secundo legat, & in eum trans ferre, quod primo legaverat, veluti: quod Titio legavi, Sejo do, lego. *l. si cum s. ff. de adim. leg.* Verumtamen ex verisimili mente testatoris, si generali sermone translatum sit; si non in specie id, quod primo legavit, secundo leget; non creditur voluisse transferre, sed in eadem re utrumque conjungere. Ut in *l. uxorem 41. §. felicissimo 3. ff. de leg. 5. l. servis 99. in fin. ff. eod.* Item si quodd uni legaverat, postea repetat, & primo secundum adjungat: ut in *l. quid ergo 53. §. 1. ff. de leg. 1.*
- 8 Quintò, jure veteri si legatum erat disjunctim per damnationem, utrique totum legatum debebatur: scilicet uni res, alteri æstimatio. Ulpian. in *fragment. tit. 24. de legat. §. 12. & 13.* Cajus *inst. lib. 2. tit. 5. §. 5. Paul. lib. 3. sentent. tit. 8. de legat. §. 2.* & innuit Justinianus in *l. un. §. Ubi autem vers. in uno tantum C. de caduc. toll.* Ex hæc erat differentia inter legatum damnationis, & vindicationis, ut notat Cajus eo loco. In utroque quidem legato utrique solidum initio debetur spectatis verbis testatoris, quibus utrique totum relinquit: sed in legato vindicationis utroque legatario concurrente partes fiunt, & alter ab altero vicissim partem abstrahit *l. un. d. §. 11. vers. fin vero C. de caduc. toll.* In legato vero per damnationem non solum utrique solidum debebatur, sed utroque solidum consequebatur, neque concursu partes fiebant. Quamobrem nihil causæ est, cur cum Cujacio locum Ulpiani emendemus, ubi ait: *si duobus eadem res per vindicationem legata sit, siquidem disjunctim, singulis in solidum debetur, & reponamus singulis partes debentur.* Est hoc contra Justinianum in *l. un. §. fin vero cum seq. C. de caduc. tollend.* Debetur igitur utrique in solidum res disjunctim legata, sed legatum per damnationem concursu non minuebatur, nec alter ab altero partem abstrahebat, sicut in legato per vindicationem. Itaque ideò, quia in hoc legato dominium rei legatæ, etiam sine ullo facto hæredis, sola vi, & potestate legis transibat

in legatarium *l. legatum 80. ff. de legat. 2. l. à Titio 64. ff. de furs.* non poterat autem totius rei dominium in utrumque transire, cum duo domini in solidum esse non possint *l. duo 19. in princ. ff. de precar. l. si ut certo 5. §. fin. ff. commod. l. possidere 3. §. ex contrario ff. de acq. pos.* propterea nec poterat ab utroque res legata in soli lum vindicari, quæ hujus legati erat actio propria. In legato autem per damnationem non transibat dominium, nisi factò hæredis, nec dabatur rei vindicatio, sed actio in personam, quæ nascebatur ex obligatione hæredis, quàm contraxerat adeundo, cum utroque legatario in solidum: res enim potest duobus deberi. Sed hæc omnia mutata sunt à Justiniano, qui in *d. l. un.* statuit omnia legata inducere naturam legati per vindicationem, sublata quacumque legatorum differentia.

Sextò, si legatum sit duobus, quorum unus tantum possit capere legatum, totum ad eum pertinet. Veluti si legatum sit Titio, & posthumò, posthumò non nato totum Titio acquiritur *l. si duobus 16. §. ult. ff. de leg. 1. l. ntrum 7. ff. de reb. dub.* vel si legatum sit Titio & heredi. *l. plane 34. ff. de leg. 1. l. legatum 116. §. 1. ff. de princ. 1.* vel servo communi *l. Plautius 45. in princ. vers. communi autem ff. ad Leg. Falcid.* vel conjunctus non impleat conditionem *l. si tibi 10. ff. de leg. 3. l. si servo 31. §. 1. ff. de statulib.* vel si quis sibi, & Titio legatum adscripserit. *Paul. lib. 3. sentent. tit. 6. §. 14.* vel si servo communi sine libertate legetur, totum enim adfocium pertinet *l. verum 63. §. Si servo ff. pro soc.* Verumtamen si servo communi scribentis, & alterius, legatum fuerit adscriptum, inutile omnino est; quia lege Cornelia quasi falsum nomen servi subducitur; quo subducto in nullius persona potest consistere legatum *l. filius 14. §. sequens ff. ad leg. Cornel. de fals.*

Sed contrarium videretur dicendum, quia ejusmodi legata pro non scriptis habentur: & nulla sunt *l. 1. 3. & 4. & 5. ff. de his, qua pro non script. hab.* sicut nulla sunt ea, quæ lege prohibente facta fuerunt *l. non dubium C. de legib.* Atqui quod nul-

lum est, nullum parit effectum, quia non entis nullæ sunt qualitates *l. ejus qui 41. ff. de reb. cred. l. denique 4. in fin. ff. de injust. rupt.* Non potest igitur legatum pro eâ parte qua nullum est, quicquam juris tribuere conjuncto.

- 11 Nihili est hoc argumentum. Legatum non est nullum; cum enim valeat in persona conjuncti, pars, quæ ad ipsum pertinet, ad se trahit partem vacantem, quam alter capere, aut non potest, aut non vult. Imò pars vacans ipsa per se accrescit parti non vacanti, sicut alluvio accrescit fundo *l. si Titio 33. in fin. ff. de usufr.* Amplius in conjunctis re & verbis, aut re tantum, totum habet uterque ab initio, & solum concursu scinditur legatum, & partes fiunt *§. si eadem 8. inst. tit. de legat. l. 3. ff. de usufr. accresc. l. plane 34. §. sed si 10. ff. de leg. 1. l. conjunctim 80. ff. de legat. 3. l. si Fortidianum. 7. C. de legat.* Quocirca si collegatarius non concurret nec abstrahat partem à conjuncto, habet solidum legatum, quod ei à testatore datum ex *d. l. conjunctim 80. ff. de leg. 3. l. un. vers. 11. fin. verò. ibi: partes à priore abstrahentibus C. de caduc. toll.* Conjunctus igitur non habet partem vacantem à conjuncto, in cujus persona irritum est, nullumque legatum; sed à voluntate testatoris ex dispositione legis, & ipsius natura legati.

- 12 Contrarium tamen multis in legibus videntur respondisse veteres Jurisconsulti. Primum Pomponius in *l. si duobus 16. in princ. ff. de leg. 1. Si duobus res conjunctim legata sit, quamvis alter in verum natura non fuerit, alteri solam partem deberi puto verum.*

2. Ulpianus in *l. plane 34. §. si conjunctim ff. cod. si conjunctim duobus res legatur, constat partes ab initio fieri: nec solum hi partem faciunt, in quorum persona constitit legatum; sed etiam hi quoque, in quorum persona non constitit legatum; ut puta si Titio, & servo proprio sine libertate.*

3. Marcellus in *l. hujusmodi 84. §. Si Titio, & Mevio 8. ff. cod. Si Titio, & Mevio legatus fuerit Stichus, qui Titii erat, debetur pars Stichi Mevio: nam Titius, quamvis ad legatum non admittatur, partem faciet.*

4. Paulus in *l. si Titio 7. ff. Titio de leg. 2. Si Titio, & ei qui capere non potest, decem legata sint: quia duobus heres dare damnatur, & unus capere non potest: quinque sola Titio debentur.*

5. Scævola in *l. ult. §. Sejo 2. ff. cod. Sejo si mihi heres non erit, & uxori ejus Marce la argenti libras quindecim dari volo: quaro, cum Sejus heres exiierit, an Marcella legati dimidia portio debeat: respondi, secundum ea, qua proponerentur, deberi.*

6. Papinianus in *l. mulieri, & Titio 74. ff. de cond. & dem. Mulieri, & Titio usufructus, si non nupserit mulier, relictus est. Si mulier nupserit, quamdiu Titius vivit, & in eodem statu erit, partem usufructus habebit.*

Sequioris sæculi interpretes, quo tempore nondum in lucem prodierant Caji institutiones, & Ulpiani fragmenta, ut veteres jurisconsulti cum Justiniano, & inter se conciliarent, multa acutissimè excogitarunt, sed pleraque commentitia, & à veritate profusus aliena, quæ non est operæ pretium confutare: licet in foro malint eorum errores perspicuè veritati anteponeere. Dissilium Jurisconsultorum oritur non à diversitate opinionum, sed à differentia legatorum per damnationem aut vindicationem. In legatis per damnationem non erat jus accrescendi. Nam si disjunctim legatum erat duobus uterque solidum habebat, ut paulo ante exposuimus. Si conjunctim pars vacans non conjuncto accrescebat, sed manebat penes heredem. Ulpian. in *fragment. tit. 24. §. 13. Si per damnationem eadem res duobus legata sit; siquidem conjunctim, singulis partes debentur, & non capientis pars jure civili in hereditate remanebat. Jure civili; inquit, quia lege Papia caduca fiebat, & fisco deferebatur. Quocirca si alter ex legatariis capere non poterat, ejus pars ante legem Papiam penes heredem manebat, post legem Papiam fisco deferebatur, latè persequitur Justinianus in *l. un. C. de caduc. toll.* His præmissis indubitatum videtur in oppositis legibus J. C. gessisse de legato per damnationem. Et quidem in plenisque id est certissimum.*

De secundo, tertio & quarto res est perspicua. In secundo Ulpianus in *d. l. plane 14 (N) iij*

air, quod si conjunctim res duobus legata sit, constat initio partes fieri. Atqui non constat nisi in legato per damnationem: ut modo probavimus ex ipsius Ulpiani verbis. Etenim in legato per vindicationem concursu partes fiunt, ut ait idem Ulpianus in *d. tit. 24. de legat. §. 12. & 13.* ubi exponit differentiam inter utrumque legatum: & idem Ulp. in *l. idem Neratius 4. in princ. ff. de usufr. accresce.* & Celsus in *l. conjunctim 80. ff. de leg. 3.* & Cajus in *l. utrum ff. de reb. dub.* Qui conferet locum Ulpiani in fragmentis cum nostrâ *l. planè* non poterit dubitare in hoc §. Ulpianum agere de legato per damnationem. Quocirca miror clarissimum virum, qui prae omnibus luculentissimè doctissimèq; scripsit, huic interpretationi non acquiescere levissima conjectura seductum. Ait enim quod in §. *sequenti* agit Ulpianus de legato per vindicationem: ergo & in antecedenti fallax, & nullius roboris argumentum, quo si uti liceret, infinita propemodum falla in jure nostro deduci possent. Idem Ulp. in *fragm. in §. 12. agit* de legato per vindicationem; in §. *19. de legato* per damnationem. Lege, si vis, principium hujus legis, & intelliges, quàm fallax sit hæc conjectura: nam quod ibi subjicit post verba: *at si*: nihil pertinet ad id, quod antea dixerat. Eâdem particula utitur in §. *sequente §. conjunctim.* Ibi: *Sed si duobus*, quæ particula denotant diversitatem tum facti, tum juris. At, inquit, retinendum est idem thema. An verò non retineatur, cum in utroque §. agatur de legato, in quo unus ex conjunctis initio partem tantummodo consequi potest? Diversum autem est factum; quia in §. antecedenti agitur de legato per damnationem, in sequenti de legato per vindicationem. Diversum etiam jus; quia in illo legatarius numquam potest consequi nisi partem, quia numquam possunt inter se concurrere: in hoc verò quandoque concurrunt *l. coheredi 41. §. coheres 6. in fin. ff. de vulg. & pupill. scilicet* existente conditione, pupillaris substitutionis: eâ verò non existente totum legatum habebit Titius, cui datum fuit in primis tabulis. Verum enim verò

si progressus totius legis attentius perpenderit, omnia inter se apta sunt, atque connexa. Quærit enim Ulpianus, quando res legata bis debeat; quando semel tantum: quando solidum: quando pars; & varias species enumerat, in quibus cuncta hæc contingunt. Cæterum explicatio legis, quam huic Vir doctissimus anteponit, est multò deterior. Ait enim, quod conjuncti partes quidem faciunt initio, non tamen ita, ut hoc impediat jus accrescendi. Falsum. Celsus in *l. conjunctim 80. ff. de leg. 3. conjunctim heredes institui, aut conjunctim legari, hoc est, totam hereditatem, & tota legata singulis dari esse: partes autem concursu fieri l. 4. in princ. ff. de usufr. accresce.* Et qui partem facit, excludit jus accrescendi *l. Papinianus 8. §. quoniam autem ff. de inof. testam. l. planè 34. §. planè l. hujusmodi 84. §. Si Titio ff. de leg. 1. l. unum ex familia 67. §. Si nullo l. cum pater 77. §. libertis 27. ff. de leg. 2.*

Cætera jam prosequamur. In *l. hujusmodi 15 §. si Titio* legata erat res aliena, quæ nonnisi per damnationem legari poterat: ut non autem per vindicationem. Ulp. in *fragm. c. loc. tit. 24. §. 7. & 8. Cajus inst. lib. 2. §. 3. tit. 1. per vindicationem res aliena relinqui non potest: per damnationem potest.*

In *l. 7. ff. de leg. 2.* liquet agi de legato per damnationem. Ibi: *quia duobus heredes damnatur*, nihil clarius. Hoc amplius, ea verba indicant, aliter dicendum in legato per vindicationem: ratio enim, & causa, quamobrem sola quinque debeantur, ea est, quia heres dare damnatur: hoc est, quia legatum est per damnationem.

In *l. ult. §. Sejo ff. eod.* pariter agit *Scævola* de legato per damnationem, ut ostendit illis verbis: *dari volo.* Verba, quæ ad heredem dirigitur, propria sunt hujus legati: *dare, facio, dari jubeo, volo, damnas esto dare.* Ulpian. in *fragm. tit. 24. §. 4. Paul. lib. 3. sentent. tit. 8. §. 10.*

Superest primum, & ultimum. In primo, nempe in *l. si duobus 16. in princ. ff. de leg. 1.* non constat quidem ex verbis ipsius legis, agi de legato per damnationem; tamen id perspicuè apparet ex conjecturis: tum quia

constat ex §. 1. in principio legis agi de eo genere legatæ tum quia etiam in *l. planæ* 34. §. *si conjunctim ff. cod.* in quo Ulpianus agit de legato per damnationem, illud iisdem verbis proponit, tum quia Paulus omnibus aliis Jurisconsultis adversaretur; & quod incredibile est, esset sibi ipsi contrarius; nam paulò post ait, quòd si Titio, & posthumis legatum sit, non nato posthumum totum vindicabit. Ubi etiam observandum, quòd exprimit, hoc tantum evenire in legato vindicationis, quia in legato damnationis non transerebatur dominium ipso jure, sed per traditionem heredis, contra quem dabatur actio personalis ex testamento. Id. Paulus *lib. 3. fement. tit. 8. §. 17.* Cajus *lib. 2. tit. 5. §. 3.*

Ad ultimum suppeditat responsionem ipse Papinianus illis verbis: *tantum enim beneficio legis concessum esse mulieri intelligendum est, quantum haberet, si conditioni paruisset.*

Postremò illud monendum, hæc abolita fuisse à Justiniano in *l. un. C. de caduc. toll.* qui omnia legata æquiparavit legato vindicationis. Nihilominus hæc oportuit explicare, quia hæc legatorum differentiam ignorant, multa opiniorum vana commenta in vulgus ediderunt, quæ cauri, doctique judices debent repudiare tamquam à veritate profus aliena.

CAPUT XX.

*Ad L. planæ 34 §. 1. ff. de leg. 1.
& alias.*

SUMMARIUM.

1. Eadem res uni bis, aut pluries in eodem testamento legata semel tantum debetur.
2. In legato quantitatis facilius admittitur multiplicatio.
3. Si ex duorum testamentis eadem res legata fuerit, ex utroque peti poterit.
4. Quantitas sapienti legata, sapienti debetur.
5. Diversa re plurius legata, non concurrunt, sed singuli integrum consequuntur.
6. Exponitur *l. si sic, 13. ff. de leg. 3. & conciliatur*

cum l. si servus 108. §. si ita scriptum ff. de leg. 1. & n. 7. 8. 9. 10. 11. 12.
8 Particula hoc amplius, quandoque legatum legato adjicit; quandoque vero legatum primo relinquitur cum secundo communicat. & n. 9.

O Ccurrit jam alia quæstio circa quantitatem rei pluribus legatæ, quantum cuique debeatur; utrum solidum, an verò pars; & cujusmodi pars. Distinguere oportet, utrum quantitas legata fuerit, an corpus; & utrum in eodem testamento, vel in duobus testamentis; & an eadem res pluribus legata sit, an uni, eidemque pluries.

Si uni bis, aut pluries legata sit, semel tantum debetur, si quidem in eodem testamento fuerit legata. *l. planæ 34. §. 1. ff. de legat. 1. Si eadem res pluribus legatur in eodem testamento, amplius quam semel peti non potest: sufficitque vel rem consequi, vel rei affirmationem.* Atque id ex constitutione D. Pii, quæ tamen ad corpus in eodem testamento legatum solummodò pertinebat *l. Mævius 66. in princ. ff. de leg. 2.* eam tamen ad quantitatem etiam extendit Ulpianus in *d. l. planæ 34. §. sed si non corpus ff. de leg. 1.* Hoc interesse puto inter legatum corporis, & quantitatis: quòd in illo multò difficilius admittitur multiplicatio legati, cum corpus semel tantum præstari possit, & nostrum fieri §. *sed si rem 10. inst. tit. de legat. 5. sic itaque 14. inst. de action. d. l. planæ §. sed si non corpus.* Itaque nisi testator apertissimè, & expressim declaraverit, velle se legatarium bis consequi legatum, hoc est, non solum rem, sed etiam ejus affirmationem, solummodò corpus legatum consequetur, ut de pluribus legataris statuit Justin. in *l. un. §. 11. vers. sin autem disjunctim C. de caduc. toll.* Alià obstat tum constitutio D. Pii: tum natura ipsa legati, & voluntas testatoris, cui repugnat, deberi præter corpus quod legavit, etiam affirmationem quam non legavit. In legato quantitatis multò facilius admittitur multiplicatio, suffragante tum D. Pii constitutio, tum ipsa ratione: summa enim pluries præstari potest *d. §. sed si non corpus.* Quocirca, si legatarius evidentissimis probatio-

nibus demonstraverit, voluisse testatorem sum non legatam sæpius præstari, eam sæpius exigere poterit *d. §. Ecce*, si à duobus hæredibus nominatim, ac separatim quinque legaverit, ab utroque legatarius quina poterit exigere *l. si pluribus 44. §. ult. ff. de leg. 2. Item* traditum & de re legata in *l. quid ergo 53. §. 1. ff. de leg. 1.* Sed ibi testator rem solidam legaverat, adedque expressi non declaraverat ab utroque solidam partem præstendam. Rursus, si quingenta Titio legata fuerint in testamento, & iterum quingenta legentur in codicillis, poterit Titius quingenta exigere ex codicillis, & tantumdem ex testamento: nisi hæres probaverit secundam scripturam inanem esse, vel quia testator oblitus fuerit, se ea legasse in testamento; vel quia repetere, non multiplicare legatum voluerit *l. quingenta 12. ff. de probat.* Contrarium autem traditum de re, & corpore legato *l. Mævius 66. §. eum qui ff. de leg. 2.*

Quod si duorum testamentis eadem res eidem fuerit legata, poterit ex utroque testamento legatum consequi. Sed etiam in hoc differt legatum corporis à legato quantitatis. Nam in legato corporis, si ex uno testamento corpus legatum fuerit consecutus, non poterit ex alio testamento idem corpus petere, imò nec ejus æstimationem *§. si res aliena 6. inst. tit. de legat.* quis placuit duas causas lucrativas in eundem hominem, eandemque rem concurrere non posse *d. §. si res l. omnes 17. l. ex promissione 19. ff. de oblig. & act. l. si servus 108. §. Stichum 4. ff. de leg. 1. l. nunc 11. §. 1. ff. de leg. 3.* idem dolo facit, & doli exceptione submovetur, qui petit, id quod ex causa lucrativa est consecutus *l. 4. §. si quis autem 29. ff. de doli mal. excepti.* Si autem ex uno testamento æstimationem consequatur, ex alio rem petere non prohibetur. *d. §. si res aliena.* Nec obstat, quod ait Julianus in *l. hujusmodi 84. §. si Sempronius 2. ff. de leg. 1.* quod qui æstimationem consecutus est, exceptione repellitur, si pretio contentus non sit. Nam ibi Titius legaverat Mævio purè, quod ipsi debebat ex testamento Sempronii post bien-

nium. Si legasset post biennium, inutile esset legatum, quia nullum affert Mævio commodum *l. unum ex familia 67. in princ. ff. de leg. 2. l. si mihi Sempronius 100. ff. de leg. 1.* Eatenus igitur legatum à Titio relictum Mævio creditori valet, quatenus ei affert commodum repræsentationis, ut possit statim exigere, quod non poterat nisi post biennium *§. ex contrario inst. tit. de legat. l. fin autem 29. ff. de leg. 1. l. Mævius 66. in princ. vers. debitor ff. de leg. 2.* Quapropter, id quod diximus de re duobus testamentis legata, non pertinet ad legatum relictum à debitore, qui rem, quam legat, ex testamento debebat: tunc enim semel tantum debetur. Sed quid rei est, cur tam variè discernatur; nempe quia, qui habet rem, habet etiam ejus æstimationem, hoc est, quanti res est: idcirco, si rem consecutus est, posset etiam consequi ejus æstimationem: concurrerent in eandem rem duæ causæ lucrativæ. Contrà qui æstimationem habet, rem non habet: absurdum est dicere, eum, qui centum habet, habere res omnes, quæ centum æstimari possunt: esset enim Creso longè locupletior *l. tantum 88. ff. de V. S.*

In legato quantitatis aliter statuendum est: nam in quantitate cessat regula duarum causarum lucratarum *l. Titia Sejo 87. in princ. ff. de leg. 2.* Nam cessat etiam in testera frumentaria, quia in ea magis quantitas, quam corpus consideratur *d. l. & mortuo bove 49. §. 2. ff. eod.* Quamobrem quantitas sæpius legata, sæpius debetur: tum quia sæpius præstari potest *l. plane 34. §. sed si non corpus ff. de leg. 2.* tum maximè, quia non verò idem legatur: est enim par quantitas, non verò idem corpus. Is, cui legata sunt decem in duorum testamentis, consequitur viginti, non autem bis eadem decem; sed alia decem ab uno, alia ab altero. Nec ab utroque testatore eandem decem ipsi legata sunt; quia cum decem in genere legata sint, orationis compendio singula, quæ sunt ejus generis, continentur *l. Mævius 66. §. non idem ff. de leg. 2.* Quemadmodum igitur, si homines in genere legatus fuerit duorum testamentis, ab utroque hærede singulos homines consequi potest legatarius, diversos

diversos inter se, atque distinctos *d. l. Manvius*, ita si decem in genere legata fuerint, potest ab utroque decem consequi, quia ea decem, quæ solvet primus hæres, non sunt eadem decem, quæ solventur à secundo: nec legatarius hæc, vel illa decem persequitur, ac petit, sed decem in genere. Nam si certum corpus nummorum peteret, non rectè ageret §. *si quis agens* 33. *vers. præterea inst. tit. de action. l. cum is cui* 32. §. *ult. ff. de condit. ind.*

Veniamus ad legatum pluribus relictum. In his hoc primum pendere oportet: utrum eadem res omnibus legata fuerit: an diversa singulis. Si diversa, utique singuli integram rem legatam consequuntur, nec scinditur inter eos legatum. Ecce, testator Titio, & Mævio singulos servos legavit: vel Titio unum servum, alterum Mævio, tam Titius, quam Mævius integram servum sibi legatum consequentur *l. hujusmodi* 84. §. *quibus ita ff. de leg. 1.* non tamen Mævio deficiente poterit Titius Mævii servum petere, quia non sunt conjuncti, nec simul concurrunt propter rei legatæ diversitatem *d. §. quibus ita*. Item dicendum, si testator Titio legaverit partem, ut putà, orientalem fundi Corneliani, Mævio occidentalem. Duæ enim partes diversæ legatæ, seu potius duo diversi fundi *l. si quis* 6. §. *si quis partem ff. comm. pradiorum l. recte dicimus* 25. §. 1. *ff. de V. S.* Fundi enim hominum destinatione constituuntur. *l. quod in rerum* 24. §. *quod si post ff. de leg. 1.* Hinc quaeritur, an si Titio fundum legaverit testator, Mævio autem fundi usufructum; Mævius totum usufructum habere debeat; an verò pro dimidia tantum parte. Dicendum videtur totum usufructum ad Mævium pertinere: nam legando usufructum Mævio, videtur illum à Titio in Mævium transulisse *l. si quis* 5. *ff. de adim. leg.* Placuit tamen pro dimidia tantum parte ad Mævium pertinere: quia cum Titio fundum legat, non sola, & nuda proprietates, sed proprietates cum usufructu, legato continetur, etiam si testator solam proprietatem errore lapsus legare voluerit: ac propterea in usufructu conjungit

Mævium Titio, eique ipsum communicat *l. si quis alii* 19. *ff. de usufr. leg. l. si tibi decem* 6. *ff. de usufr. ear. rer. l. Sempronius Attalus* 26. §. 1. *ff. de usufr. leg.* Nec dici potest, testatorem transulisse usufructum in Mævium, cum non legaverit ei usufructum facta commemoratione usufructus Titio legari, veluti hoc modo: *usufructum, quem Titio legavi, Mævio do, lego*, ut in *d. l. si quis ff. de adim. leg.* Igitur dimidium tantummodò usufructus habere debet Mævius. Idemque est, si fundus duobus legatus fuerit *d. l. Sempronius in fine*, itemque si uni fundus, duobus usufructus legatur *d. l. Sempronius. & d. l. si tibi decem* §. *ult.*

Illud controversum est, an, si quis ita legaverit: *Titio fundum do, lego, Sejo hoc amplius decem*, an Titius totum fundum sit habiturus, an verò ipsum partiri debeat cum Sejo. Mæcianus in *l. si sis locutus* 13. *ff. de legat. 3.* ait: non erit dubitandum, quin Sejus, & fundi partem, & decem ex testamento percipere debeat. Atque id secundum rectam rationem latini sermonis. Etenim cum dicimus: *Titius acceperit quinque, Sejus hoc amplius fundum: Sejum quoque quinque acceperit intelligimus l. si puer* 34. *ff. de legat. 3.* Habet enim vim repetendi præcedentia, particula *amplius*, *hoc amplius* *l. 1. §. Divus* 22. *ff. de quest. l. avia* 77. *in princ. ff. de cond. & dem. l. uxori* 33. §. *ult. ff. de leg. 3. l. nomen* 34. *in princ. eod.* Addit enim aliquid ei, quod suprà dictum est *l. qui saltem* 67. *ff. de leg. 3.* Verumtamen contrarium omnino respondit Africanus in *l. si servus* 108. §. *si ita scriptum ff. de leg. 1. Si ita scriptum erit: amplius, quam Titio, legavi, hæres meus Sejo decem dato: dubitandum non erit, quin, & Titio suum legatum muneat, & Sejo nihil ultra decem debeatur: nam & usufructum ferè ita sic legare: Lucio Titio, & hoc amplius uxori, & liberis ejus tot.* Quid dicendum? Videtur pugnantia dicere. Uterque pro certo, & indubitato dicit. Ego ita alterum alteri conciliandum esse arbitror. Verba *hoc amplius* plerumque, ac præsertim in jure nostro significant: *insuper, præterea*.

ultrà, ut in *l. qui ita* 3. ff. de dot. pral. *l. si pure* 54. ff. de leg. 3. *l. avia in princ.* 77. ff. de cond. & dem. *l. uxori* 33. §. ult. *l. seq. in princ.* ff. de leg. 3. *l. qui saltem* 67. ff. eod.

8 Sed maxime est observandum, quò spectent hæc verba. Si ad legatum; tunc legato legatum adjiciunt; & præter id, quod primo legavit, insuper secundo etiam aliud legatum testatorem relinquere voluisse demonstrant. Constituunt igitur duo legata distincta, ac separata tum ratione personarum, tum ratione rerum, quæ inter se diversæ nullâ conjunctione copulantur. Si verò verba illa spectent ipsos legatarios: tunc eorum personas conjungunt, & ostendunt testatorem vocasse secundum in partem primi; & legatum cum secundo communicare voluisse: & ultrà quippiam aliud ei fuisse legatum. Quocirca quæsitum fuit: an si ei, cui nihil legatum erat, cum hæc adjunctione: *hoc amplius*; aliquid legetur, valeat legatum; idemque quæsitum est etiam de stipulatione in *d. l. si servus* §. *si ei*, cui 8. ff. de legat. 1. Et quia verba superflua non viciant obligationem, & pro supervacuis habentur *l. quæ extrinsecus* 65. in princ. ff. de V. O. idcirco in *d. §. si ei*, cui, valere tum legatum; tum etiam stipulationem respondit Africanus. His animadvertis manifestum est in *d. l. si servus* §. *si ita scriptum* ff. de legat. 1. verbum *amplius* ad legatum ipsum spectare, & testatorem non voluisse personas legatatorum conjungere: sed adjicere legatum legato, quod Titio antea reliquerat. *Amplius quam Titio legavi, hæres meus Sejo decem dato.* Utique manet integrum Titio suum legatum, nec quicquam ei detrahit legatum Seji. Testator enim commemorat legatum Titio datum, non ut ipsum minuat, & cum Sejo communicet: sed ut legato Titii adjiciat legatum Seji, hæredemque legato jam oneratum, oneret alio legato; cum verbum *amplius* ad legatum Titii manifestò referatur non ad personam Seji. Tantum autem abest testatorem voluisse minuire legatum Titii,

quin potius illud commemorando confirmet. Perinde enim est, ac si dixisset: præter id, quod Titio legavi, hæres meus Sejo decem dato, ut in *l. Sejo* 10. §. *uxori* ff. de an. leg. ubi observandum, quod adjectio verborum *præter id, amplius quam*, & similium initio posita ad commemorandum primum legatum, non habet vim repetendi ejus qualitates in secundo; nam primum quotannis, secundum semel tantum, præstandum est. Licet repetendi vim habere soleat *l. si pure* 54. ff. de leg. 3. *l. si avia* 77. ff. de cond. & dem. quod & de particula *item* responsum est in *l. in repetendis* 63. ff. de leg. 3.

Contrà in *l. si sic locutus* 13. ff. de leg. 3. 9 verba *hoc amplius* spectant personam legatatorum, atque addit eos conjungunt, Sejumque participem facient legati, quod Titio in eadem atque unicâ oratione simul relinquitur. *Hæres Titio fundum dato: Sejo hoc amplius decem.* Perinde est ac si dixisset: *Sejo præter fundum; ultrà fundum decem dato.* Verba enim: *hoc amplius* ad Sejum relata vim habent repetendi fundum in persona Seji *l. si pure* 54. ff. de leg. 3. Ibi: *verius est verbo amplius superiora reperi.* Idque Pomponius duobus confirmat exemplis, quorum postremum ad amissum nostro convenit. *Titius accepit quinque, Sejus hoc amplius fundum. Sejum quinque quoque accepisse intelligimus.* Nimirum verba illa, *hoc amplius* significant Sejum præter quinque, quæ etiam Titius acceperat, insuper fundum accepisse. Simile est exemplum Juliani in *l. qui ita* 3. ff. de dot. pral. *Titia amplius quam dotem, aureos tot hæres meus damnas esto dare: manifestum est, dotem quoque relegasse.* Licet enim in nostra lege non sit additum: *amplius quam fundum.* tamen cum post fundi nominationem illico subjecerit: *hoc amplius*; idem omnino significavit; nempe *amplius fundo, amplius quam fundum, præter fundum.* Terent. in *Andria* act. 1. scen. 1. *Quid est, quòd tibi mea ars efficere hoc possit amplius*; nempe amplius quam hæc curare, quod supra dixerat Cie. *epist. lib. 9. ep. 25. ad Patum.* Itaque obtemperare cogito præceptis tuis: *hoc amplius, navicularum hæ-*

bere aliquid in era maritima. & ad Bruium ep. 5. *Cui cum essent assensu, hoc amplius decrevi &c.*

- 10 Sed his obstat exemplum, quo Africanus confirmat sententiam suam in laudata l. si servus 108. §. si ita scriptum Ibi : nam & usitatum fere est sic legare Titio tot, & hoc amplius uxori, & liberis ejus tot. Hoc exemplo convincitur falli eos, qui putant in d. l. 13. ff. de leg. 3. ita responsum à Meciano fuisse propter conjunctionem scripturæ : ad quod probandum asserunt l. ult. ff. de reb. dub. Etenim nulla major scripturæ conjunctio potest excogitari eâ, quæ est in hoc exemplo Africani. Enimvero non nego plurimum hæc in re scripturæ conjunctionem valere : sed tamen hæc nodum non solvit, nec Mexicanum Africano conciliat, quoad hoc exemplum.

- 11 Ego puto expendenda esse illa verba : nam & usitatum fere est ita legare : Lucio Titio tot &c. Usitatum est ; quod usu est introductum, remotum à ratione juris, ejusque regulis ; atque ita non solum in jure nostro, sed etiam à latinis auctoribus usurpatur ; ut apparet ex l. item si 17. §. principaliter ff. de rechr. arb. in l. si quis 24. ff. de usufr. l. sine hærede 32. §. Lucius Titius ff. de administ. tut. l. illud 19. ff. de excus. tut. Usitatum enim dicitur, quod usu, & consuetudine receptum est, idque vim legis habet l. de quibus 32. ff. de legib. Cic. lib. 5. in Verr. Alius, ne condemnaretur, pecuniam dedit : usitatum est. Est hoc contra jus, sed tamen inter improbos erat in usu. Idemque pro A. C. cin. Nam id quidem, tametsi improbi sit, tamen malitiâ est jam usitatum : & in ead. orat. At verò hoc quidem jam vetus est, & majorum exemplo multis in rebus usitatum. Igitur usu receptum erat Africani tempore, ut, qui familiæ legare volebat, primum legaret patrifamilias, & deinceps uxori ejus, & liberis cum illa adjunctione : hoc amplius : quæ legata simul conjungebat, quia eidem familiæ relicta erant, non autem conjungebat personas legatariorum. Eâ quidem ratione, ut arbitror, quia verisimile non est testatorem, qui principaliter hono-

rare voluit familiæ caput ; ejusque respectu etiam ejus uxorem liberisque, voluisse eos diminueri legatum patrifamilias, à quo aluntur, & sustentantur. Honorando uxorem & liberos legato, honorat simul & patrifam. non debet igitur hic honor in ejus incommodum, ac detrimentum verti, ac produci l. nulla juris 2 §. ff. de legib. Maxime verò quia, cum liberi acquirant parentibus, legatum relictum liberis vergit in commodum, & utilitatem parentis : non debet igitur ad ejus incommodum, damnumque produci d. l. nullas & l. quod favore 6. C. de legib. His de causis in hujusmodi legato receptum fuit, ut verba, hoc amplius, non repeterent, neque minuerent legatum præcedens. Hujus autem exemplo Africanus putavit, non habere diversam vim in specie à se p. oposita, in quâ ex ipsa verborum structura constabat, testatorem voluisse prius legatum confirmare, non verò minuire, ut demonstravimus.

Non insecit meo judicio addi posset, 12 quod ex verbis Africani non apparet, an id usu receptum eilet in legato, in quo decem, ut putâ, utriusque relinquebantur ; an in quo dena. In hoc enim utriusque decem debentur l. si quis testamento 79. ff. de leg. 1. At enim Africani verba sunt generalia. Ita sanè. Sed ab usu, qui tunc invaluerat, & ad quem referuntur, qui particularis erat, restringuntur. Præterquam, quod in ambigua voce legis ea, potius accipienda est significatio, qua vitio caret, l. in ambigua 19. ff. de legib. vitio autem caret, quæ aliis legibus est consentanea l. 1. §. nulla 8. l. 2. §. contrarius 15. C. de vet. jur. enuel.

CAPUT XXI.

Ad l. 3. in fin. ff. de his, qua pro non script. hab.

SUMMARIUM.

- 1 Occasione de proposita regula discernendi.
2 Regula demonstrat, spectandum esse tempus conditi testamenti, ut definitur, an valeat legatum.

(O) ij

- 3 In quibus legatis dies eadem ab adita hereditate.
- 4 Regula locum habet in legatis, in quibus dies cedit à morte testatoris. Exempla & n. 5. 6.
- 7 ex contrario locum non habet in iis, quorum dies non cedit à morte testatoris. Exempla. & n. 8.
- 9 Regula non pertinet ad hereditates.
- 10 Neque ad contrarius, quamvis in his servetur regula similis Cateniana. Exempla in stipulatione.
- 11 In manuissione.
- 12 Regula non pertinet ad eas dispositiones, quae collatae fuerunt in tempus mortis. Exempla.
- 13 In servis, in quibus aliquid legatum est, non spectatur tempus conditi testamenti. Et n. 14. 15. 16.
- 17 Qualitas à testatore requisita, sufficit legatario de tempore mortis. & n. 20.
- 18 Qualitatem quam legatarius habebat tempore testamenti si postea amittit, admittitur ad legatum, & n. 19.
- 20 In legatis praestandis ubi honorum possessionem contra tabulas, qualitas requiritur de tempore mortis.
- 21 Exponitur l. cum servus 39. §. si Titius ff. de leg. 1.
- 22 Exponitur l. non oportet 52. ff. de leg. 2.

I S, quæ diximus, laciniam attexere de tempore, quod spectandum est ad interpretandam dispositionem, alienum non erit. Hæc de re ita distinguendum arbitror. Aut queritur de validitate actûs: aut de re, quæ in dispositionem deducta est. Primum de validitate actûs, quid juris sit, inquiramus. Quoad validitatem actûs duæ regulæ à veteribus proditæ sunt. Prima generalis est ad omnes actûs pertinens: tam ad actûs inter vivos, quàm ad ultimas voluntates. *Quæ in eam causam pervenerint, à qua incipere non poterant, pro non scriptis habentur l. 3. in fin. ff. de his, quæ pro non scrip. hab.* Secunda præcipuè pertinet ad ultimas voluntates: quod ab initio inutile fuit, ex post-facto non convalescit l. pen. l. omnia 201. ff. de R. J. l. 1. ff. de Reg. Caton. l. cetera 41. §. 2. ff. de leg. 1.

2 Hanc secundam, quæ naturâ prior est, priùs explicemus. A Catone prodita fuit hæc regula, & à Veteribus J. C. recepta, & usu juris communiter approbata. *Quod si facti testamenti tempore decessisset testator, inutile foret, id legatum, quandoque decesserit, non valere. l. 1. ff. de Reg. Caton.* Hæc regula nobis demonstrat spectandum esse tempus conditi testamenti, ut definiatur, utile

sit, an inutile legatum. Hoc tamen non sufficit, nam & tempus mortis spectandum est, propter aliam regulam, quam primo loco supra posuimus. Si enim post conditum testamentum devenierit in eum casum, à quo incipere non poruisset, inutile sit tam institutio, quàm legatum. l. 3. in fin. ff. de his, quæ pro non scrip. hab. Multum tamen interest inter hæredis institutionem, & legata. Etenim in hæredis institutione tria tempora spectantur, conditi testamenti, mortis, & aditæ hereditatis. §. in extraneis instit. tit. de hered. qual. & differ. In legatis autem spectatur tantummodò tempus conditi testamenti, & mortis, quia legati dies cedit à morte testatoris l. si post diem 5. ff. quand. di. leg. ced. nec aditio hereditatis diei cessionis moram facit l. hereditatis aditio ff. eod. Regula autem Catoniana non pertinet ad ea legata, quorum dies non cedit à morte testatoris, sed post aditam hereditatem l. 3. ff. de Reg. Caton. Sed de his distinctius est dicendum.

Legatorum dies aliquandò cedit à morte testatoris, idque plerumque evenit: aliquandò cedit à die hereditatis, ut accidit in legato libertatis l. nn. §. libertasibus 6. C. de caduc. tollen. l. nam cum libertas 8. ff. quand. di. leg. ced. in legato usufructus, habitationis, & alii, quæ personæ cohererent l. 3. §. 1. in fin. l. si habitatio 9. l. si usufructus 14. ff. eod. & generaliter in omnibus legatis sub conditione, vel sub incerto die relictis, non cedit ante eventum conditionis vel adventum diei l. 5. §. sed si sub conditione l. si dies 2 l. 1. si Titio 22. & passim ff. eod. In legatis enim, quibus dies certus adjectus est, cedit à morte testatoris, perinde ac in puris, neque dies certus legatum suspendit in incerto eventum d. l. si post diem 5. in princ. & d. l. si Titio 22. ff. eod.

In legatis igitur, quorum dies cedit à morte testatoris, initium spectandum est, ac si illud vitiosum fuisset, legatum est inutile. Quod ut exemplis enucleatè explicemus, primum exemplum petimus ex l. cetera 41. §. 1. ff. de leg. 2. Senatusconsultum Aviola, & Panfa Consulibus factum decrevis non

posse legari ea, quæ ædibus junctæ sunt *d. l. cætera* 41. §. 1. Quidam legavit marmora & columnas, quæ ædibus junctæ erant; inutile est legatum. Ea postea ab ædibus separata fuerunt, & quidem ante mortem testatoris. Quæritur, an legatum, quod initio fuit inutile, convaluerit per separationem: & responsum est, non convallescere, quandoquæque ab ædibus separantur. *d. l. cætera* §. *translari* 2. Aliud exemplum in eâ lege proponitur: legavi tibi rem tuam: etiam post testamentum factum eam alienaveris, tamen legatum non convalescit.

6 Tertium exemplum proponitur in *l. 3. in princ. ff. de his, quæ pro non scriptis habentur*. Legavi in metallum damnato, legatum est inutile excepto legato alimentorum: idem si legatarius post factum testamentum in metallum datus fuerit: quia utroque tempore eum capax esse oportet, ut legatum sustineatur, tempore facti testamenti & tempore mortis. Media tamen tempora non nocent: nam si legatum fuerit civi Romano, & is postea fuerit deportatus, & ante mortem testatoris restitutus, legatum consequetur, quia & tempore facti testamenti, & tempore mortis fuit capax consequendi legati *l. sed si conditioni* 6. §. *solemus ff. de hered. inst. l. liber homo* 59. §. *si heres ff. eod.*

6 Quartum est in servo. Quidam servo suo legavit non datâ libertate: postea libertatem est consecutus: legatum non convalescit *l. servus 4. C. de leg.* Aliud: Legatum est servo heredis: is de potestate heredis exiit vivo testatore, Legatum nec valet ab initio *l. si legatarius* 8. §. *servo ff. de leg. 3.* nec convalescit eo alienato §. *an servo* 32. *inst. tit. de leg.*

7 In legatis autem, in quibus dies non cedit à morte testatoris, regula Catoniana non obtinet *l. 3. ff. de Reg. Caton.* Hujusmodi legata non unius generis sunt. Primò occurrunt legata conditionalia. In legatis sub conditione relictis dies cedit ab evenitu conditionis. *l. si post diem* 5. §. *sed si* 2. *ff. qu. di. leg. eod.* Et idè hæc legata non impedit regula Catoniana, quia ad ea non pertinet & cætera 41. §. *translari ff. de leg. 1. l. 1.*

§. 1. *l. 2. ff. de reg. Caton.* Sicut non pertinet ad institutiones conditionales *l. ult. ff. de reg. Caton.* Idem omnino dicendum, si dies incertus fuerit adjectus: nam in testamento dies incertus conditionem facit *l. dies incertus* 75. *ff. de cond. & dem.* & conditio appellatur *l. un. §. fin autem C. de caduc. toll. l. si dies* 31. *ff. qu. di. leg. eod. l. 1. §. ult. ff. in legat. nom. cav.* & dies legati non cedit à morte testatoris, sed cum venerit dies *d. l. unie. §. fin autem & d. l. si dies* 21. *in princ.*

Secundò occurrit libertas servo data, cujus dies non cedit, nisi ab aditâ hereditate *l. nam cum libertas ff. quan. di. leg. eod. l. un. §. libertatibus C. de caduc. toll.* Et idè si servo proprio cum libertate legetur, dies legati cedit ab aditâ hereditate, & locum non habet regula Catoniana *l. cum legato* 17. *ff. quan. di. leg. eod. l. si optio* 13. *ff. de opt. leg.* Idem si servus alicui legetur, & servo legatum relinquatur *d. l. si optio* 13. Monendum tamen est, quod si fuerit institutus hæres necessarius, tunc dies legati cedit à morte testatoris, quia necessarius statim acquirit hereditatem sine ullâ additione, & idè tunc locum habet regula Catoniana *d. l. si optio* 13. Illud etiam monendum, quod si quis servo suo libertatem dedit, utrumque tempus tam conditi testamenti, quàm mortis spectandum est: nam si à vivo testatore fuerit alienatus, non potest consequi libertatem, quia tempore mortis non est capax legatæ libertatis *l. servus* 35. *ff. de manum. testam.* Non quod huic obstat regula Catoniana, quia legatum libertatis servo proprio relicta valet ab initio §. 1. *instit. de hered. instit.* sed quia testator servo alieno libertatem dare non potest, & alienando videtur à legato recessisse *d. §. 1.* nec potest servus obtinere directam libertatem ab eo, qui dominus non est §. *servi instit. tit. de libertin. l. servus* 13. *ff. de manumission. l. servi* 17. *ff. eod.*

Sed hæc regula plures habet exceptiones: non raro enim ea locum non habet. Ac primum non pertinet ad hereditates *l. 3. ff. de reg. Caton.* Non igitur, Cujacium scire

doctèque, ut solet, legem emendare, ac monere legendum : *Catoniana regula non pertinet ad libertates*. Sed potest defendi l. c. i. de reg. Caton. Et quamvis idem, quod Catonis regula definit de legatis, receptum sit etiam in institutionibus, nempe quod in illis etiam spectetur tempus conditi testamenti, & mortis : tamen id non à regula Catoniana desumptum videtur, cum regula, quæ observatur in hæreditatibus, latius pateat, quia comprehendit etiam tempus aditionis § *in extraneis instit. tit. de hered. qual. & differ. l. si alienum* §. 1. ff. de hered. instit. Nec movet, quod ait Ulpianus in l. 4. ff. de reg. Caton. quod Catonis regula ad institutiones conditionales non pertinet. Nam hoc ipsum demonstrat regulam receptam in institutionibus esse diversam à regula Catoniana. Etenim regula, quæ recepta est in institutionibus, obtinet, sive purè, sive sub conditione hæres fuerit institutus, ut docet Imperator noster in §. *in extraneis instit. tit. de hered. qual. & differ.* Nec novum est, quod idem observetur etiam, quoad illos actus, ad quos regula Catoniana non pertinet.

- 10 Quamvis enim regula Catoniana solum quoad ultimas voluntates tradita fuerit : tamen etiam in contractibus similis regula observatur. Etenim si quis rem suam stipuletur, inutilis est stipulatio, etiamsi postmodum fiat aliena, nisi eam fuerit stipulatus sub conditione, & pendente conditione fuerit alienata §. *idem juris instit. tit. de inut. stipul.* Et si quis rem sacram aut religiosam stipuletur, aut usibus publicis destinata, inutilis est stipulatio, etiamsi postea profana, aut privata fiat : item si hominem liberum stipuler, isque postea servus fiat, non reviviscit stipulatio, quæ ab initio fuit inutiliter contracta l. *inter* 83. §. *sacram* 6. ff. de V. O. In his autem stipulationibus illud est omnino singulare, quod ne quidem sub conditione contractæ valent : quia nefas est expectare, aut desiderare, ut homo liber servus fiat, res sacra, aut religiosa fiat profana d. l. *inter* §. *sacram* ff. de V. O. Imò,

& si quis servum stipuletur, qui postea liber fiat, etiamsi iterum in servitutem recidat, tamen stipulatio, quæ per libertatem ejus facta erat irrita, non convalescit, eo in servitutem iterum redacta, licet Celsus contrà existimaret, exemplo navis adductus, quæ si à domino dissolvatur, & iisdem tabulis rescietur, domus, quæ si destruitur, & ex iisdem cementis rursus ædificatur, convalescit stipulatio. Cui argumento respondet Paulus in l. *quæ res* 98. §. *ult. ff. de solut.* & in d. l. *inter stipulantem* 83. §. *sacram* ff. de V. O. & testatur Celsi sententiam admissam non esse : itaque in l. *si chorvs* 79. ff. de leg. 3. quæ est ipsius Celsi, addenda est particula non : & ita legendum. *Servus quoque legatus, si interrim manumissus, & postea servus factus sit, per non potest.* Aliiter enim sententia Celsi admittetur, quam admissam non esse Paulus testatur, eamque falsam esse demonstrat in laudata l. *quæ res* 98. §. *ult. ff. de solut.*

Aliud exemplum in actibus inter vivos proponitur à Paulo in l. *si servo* 10. ff. qui 12 & a quib. man. lib. non fiant. Servum alienum sine consensu domini manumissi : nulla est manumissio. Postea si hæres domini : non convalescit manumissio : nec aditione hereditatis libertatis datio confirmatur.

Sed hæc recepta sunt non propter regulam Catonianam, quæ pertinet solum ad legata, de quibus expressè fuit à Catone prodita : sed propter aliam regulam generalem traditam in l. *quod initio* 29. ff. de R. J. ubi Paulus statuit hanc regulam. *Quod initio vitiosum est, non potest tractu temporis convalescere.*

Secundò non pertinet ad eas dispositiones, quæ collatæ fuerunt in tempus mortis. In his enim solum tempus mortis attenditur. Et hoc ideo, quia ante mortem non videtur perfectus actus, qui in tempus mortis est collatus ob voluntatem ipsius disponentis, qui ad mortem solummodò respicit, & ideo tunc dare videtur, licet nunc de dando disponat l. *non videtur* 32. ff. de donat. caus. mort. Primum exemplum sit in donatione causâ mortis, in qua sufficit donatorem capax esse tempore mortis, etiamsi

esset incapax tempore donationis *l. in mortis* 22. ff. *cod.* Alia duo exempla proponuntur in *l. 1. ff. de reg. Caton.* Quidam ita legavit: si post calendas mortuus fuero, Titio dato. Si statim mortuus fuisset, legatum non deberetur: eo mortuo post calendas, debetur. Sed legatum debetur, tum quia collatum est in tempus mortis: tum verò maxime, quia ab initio non fuit inutile legatum. Potius enim non fuit ab initio datum, quam datum inutiliter: legatum enim Titio utiliter datur, cum Titius sit capax legati. Datum autem ab initio non est, propter adjectionem conditionis, quod id efficitur, ut nihil legatum sit, si testator ante calendas moriatur. Quoties legatum ab initio inutiliter datum non est, regula Catoniana locum non habet: ut alias dicemus. Aliud exemplum proponitur in *6. ult. ejusd. l.* Legatus tibi fundus est, qui scribendi testamenti tempore tuus erat: si cum vivo testatore alienaveris, legatum tibi debetur, quod si testamenti tempore testator deceisset, non deberetur. Sed in hoc legato supponendum est, adjectam fuisse similem conditionem, videlicet: *si tempore mortis fuerit alienus.* Ceterum si purè fuerit legatus fundus, utique non convalescer legatum, etiamsi mortis tempore fuerit alienus, *l. cetera* 41. §. *transari* ff. *de leg. 1.* Valeret autem adjecta conditio: *si tuus non erit cum moriar.* *l. heredem* 18. ff. *de leg. 2. l. mea res* 98. ff. *de cond. & demonstr.* Tertium exemplum proponitur in *l. 2. ff. de reg. Caton.* Si filia mea Titio nuptia erit. Spectatur tempus mortis; nam hæ conditiones in tempus mortis conferuntur *l. in conditionibus* 19. ff. *de cond. & dem. l. 2. & l. scribit* 34. ff. *de aur. & arg. leg.* imò tardius etiam producuntur, patrocinante testatoris voluntate *d. l. in conditionibus in princ.* Haud aliter est constitutum in institutione posthumi: nam & is, qui uxorem non habet posthumum instituere potest: imò & qui generare facillè non potest, & spadones possant posthumum instituere: & instituto posthumo non solum is institutus videtur, qui nascitur ex ea, quam habet uxore, sed etiam is, qui, ex quacumque uxore nasceretur quandocumque: nam &

hæc institutio ultra mortem producitur *l. 4. §. 6. in princ. ff. de liber. & post.*

Tertiò, non obtinet regula Catoniana, nec tempus conditi testamenti spectatur in servis, quibus aliquid legatum est. Cum servis non est testamenti factio, nisi ex persona dominorum. *l. 5. ff. de servit. leg. l. si mihi & tibi* 12. ff. *de legat. 1.* Nihilominus id, quod domino inutiliter legaretur, utiliter servo legatur. Rectissime enim Julianus definivit: servo alieno legari posse, quod ipse liber factus capere posset, *l. debitor* 82. ff. *de legat. 2.* Spectatur igitur in legatis potius persona servi, quam domini, quia ex persona servi legatum consistit *d. l. debitor* 82. §. *ult. ff. de leg. 2.* in qua duo proponuntur exempla. Legasti servo alieno rem domini. Utrique si ipsi domino legasses, inutile esset legatum §. *sed si rem* 10. inst. *1. de leg. 1. Marcius* 66. §. *fundo vers. fin autem* ff. *de leg. 2. l. cum quis decedens* 37. in princ. ff. *de leg. 3.* Sed cum servo ejus legaveris, utile est legatum *d. l. debitor in fin.* Rursus legasti servo alieno, quod domino ejus puer debebas: valet legatum. Quod si domino ejus legasses, non valet §. *ex contrario* 14. inst. *tit. de legat. d. l. debitor.* Sed ita demum valent hæc legata, si servus liber sit, cum dies legati cedit. In his igitur legatis spectatur tempus legati cedentis, non tempus conditi testamenti. Nam si eo tempore deceisset testator, legatum non valuisset, quia tunc servus erat legatarius, ac sibi acquiere non poterat, nec domino suo.

Simile exemplum proponitur in *l. si servus* 82. ff. *de acquir. hered. si servus ejus, qui capere non potest, heres instituitur, & antequam jussu domini adeat hereditatem, ratummissus alienatusve sit, & nihil in fraudem legis factum esset, ipse admittitur ad hereditatem.*

Aliud in *l. si deportati* 7. in princ. ff. *de leg. 3.* Si deportati servo fideicommissum fuerit adscriptum, ad fiscum pertinere dicendum est: nisi si eum deportatus vivo testatore alienaverit, vel fuerit restitutus, tunc enim ad ipsum pertinebit. Deportatus institui non potest, nec est cum eo testamenti

factio l. 1. c. de hered. instit. Servus autem testamenti factionem habet ex persona domini l. si alienum 49. §. in extraneis l. non minus 31. ff. de hered. instit. Igitur si spectandum esset tempus conditi testamenti fideicommissum non valeret, nec domino ejus posset acquiri. Valet autem in his duobus exemplis institutio & fideicommissum, quia qui instituit incapax servum, non tam respicit domini personam, quam ipsius servi, quem scit domino acquirere non posse. Cum igitur ille, qui servum alienum instituit, ea animo instituat, ut aut servus ipse sit heres, aut dominum heredem faciat l. si paterfam. 11. de hered. instit. hic autem non possit animum intendere ad dominum præsentem, quem scit capere non posse: necesse est eo animo esse, ut aut servus ipse sit heres, si manumittatur, aut dominus ad quem pervenerit, & capax sit hereditatis, quicumque ille fuerit, etiamsi is, qui in præsens dominus est. Licet etiam incapacem heredem scribere sub conditione, cum capax erit. l. in tempus 62. ff. eod. Et ad hanc sententiam amplectendam cōproclivior: fuisse Juriconsultos abitorum, tum ad declinandum odium legis Papie caducarie, argumento l. interpretatione 42. ff. de pæn. tum propter exemplum legatorum, de quibus paulo antè diximus.

16. A servis non discelamus. Is demùm potest directam libertatem servo dare, qui utroque tempore, & quo testamentum fit, & quo moritur, testatoris fuit l. Servius 35. ff. de manum. testam. Et hoc consentaneum est regulæ Catonianæ. Aliquandò tamen ab hac regula receditur. Et primum in l. generaliter 24. §. si homini libero ff. de fideicommiss. libert. Si homini libero fuerit libertas per fideicommissum adscripta: & is in servitutem redactus proponatur, petere potest libertatem, si modò mortis tempore, vel conditionis existentis inveniat servus. Homini libero libertas inutiliter datur; itaque si spectemus tempus conditi testamenti, inutile est fideicommissum: spectatur autem solummodò tempus mortis, & cessat hoc casu regula Catoniana. Secundò in l. si servi 30. ff. de manum. res-

tam. neutrum tempus spectatur. Si servi, qui apud hostes sunt, liberi esse jussi sunt, ad libertatem perveniunt, quomvis neque testamenti, neque mortis tempore, testantibus, sed hostium fuerint. Sed hæc benignè recepta sunt favore libertatis l. quoribus dubia 20. ff. de reg. jur. Huc tamen omnium non pertinet l. verum 38. ff. de manum. testam. quia ibi spectatur tempus conditi testamenti, & aditionis, quia libertatis servo proprio relicte dies cedit ab adita hereditate l. heredi 7. in fin. cum leg. seq. ff. quan. di. leg. cedit l. un. §. libertatibus C. de caduc. toll. & licet medio tempore fuerit alienus, tamen media tempora non nocent l. si alienum §. 1. ff. de hered. inst. §. in extraneis inst. tit. de hered. qual. & diff. Præterquàm quòd regula Catoniana non pertinet ad legata, quorum dies non cedit à morte testatoris l. 3. ff. de reg. Caton.

Quanto loco cessat regula Catoniana, & 17 mortis tempus attenditur, non conditi testamenti, quando legatum non est vitiosum, nec ab initio inutile: sed tantum queritur de persona, quæ non habebat tempore testamenti qualitatem requisitam à testatore, quàm postea acquisivit. Exemplum in l. si cognatis 19. ff. de reb. dub. Testator legavit cognatis suis. Titius non erat cognatus tempore testamenti: postea per adrogationem factus est cognatus, ita, ut mortis tempore cognatus esset testatoris. Admittitur ad legatum, licet tempore testamenti cognatus non esset. Nec tamen ei obstat regula Catoniana, quæ de vitio legati loquitur, quod reddit inutile legatum, si testator statim decedat, non de deficientie qualitate legatarii. Si statim decedisset testator, utique legatum relictum cognatis constitisset, licet ille, qui postea factus est cognatus, non fuisset admissus. Hic igitur questio existit, non de validitate legati, de qua prodita est regula Catoniana: sed de personis, quæ admittendæ sunt ad legatum. Contrà, si Titius erat cognatus tempore testamenti, postea tamen cognatus esse desit, nihilominus ad legatum admittetur d. l. si cognatis in princ. modò in civitate manserit. Nam si esset deportatus

portatus non admitteretur *l. l. si cognatis & l. eum qui poss. 104. ff. de cond. & demonst.* Nec his obstat altera regula, quod vitatur id, quod initio valebat, si reciderit in eum casum, à quo incipere non poterat, *l. 3. in fin. ff. de his, qui pro non script. hab.* Etenim ea quoque regula pertinet ad validitatem actus, non ad personas, quas voluit comprehendere testator. Si Titius civitatem amisisset; atque idem factus esset incapax legati, non posset capere ex testamento, utique non valeret in ejus personam legatum *l. 3. in princ. ff. de his, qui pro non script. l. 1. C. de hered. instit.* Sed cum civitatem amisisset, nec sit incapax capiendi ex testamento defuncti, solummodo queritur de voluntate testatoris, an ipsum voluerit comprehendere nomine cognatorum, in quorum numero erat, cum testator fuit, licet postea esse desierit. Est igitur animadvertendum, quod in similibus causis alterum tantummodo tempus sufficit sive facti testamenti, sive mortis testatoris. Contrarium tamen constitutum est in legatis, quae praestanda sunt à filio, qui obtinuit bonorum possessionem contra tabulas. Praetor datà hanc bonorum possessionem conservat legata relicta in testamento liberis, & parentibus, uxori, nuriueque dotis nomine *l. 1. in princ. ff. de leg. praest.* Hos autem omnes habere hanc qualitatem à Praetore requisitam oportet tempore mortis, quo dies legati cedit *l. intervenit 24. l. sed etsi pro dote 10. in princ. & §. 1. ff. de legat. praest.* Ergo in hac causa solum tempus mortis spectandum est. Idem constitutum est in fideicommissis familiae relicto *l. cum ita 32. alias l. omnia 32. §. ult. ff. de leg. 2.*

10 Aliud exemplum in *l. in substitutione 31. ff. de vulg. & pupil.* In substitutione filio factà his verbis: *quisquis mihi ex supra scriptis heres erit, idem filio heres esto*: sufficit aliquem quandoque heredem fuisse, quamvis eo tempore, quo moritur pupillus, non sit amplius heres, fortè remotus ex causa de inofficioso: nisi adjecta fuerit aliqua particula extremitatem temporis demonstrans, ut in §. 1. *ejusdem legis*. Sed & hoc casu ea-

dem ratio. Non enim quaeritur de validitate substitutionis, sed de tempore, quo adesse debeat qualitas à testatore requisita in eo, quem vocavit ad substitutionem.

Sunt & aliae causae, in quibus subsistit ultima voluntas, nec inspicitur tempus facti testamenti. Elegantissimum exemplum afferitur in *l. cum servus 39. alias l. apud Julianum. 40. §. si Titius ff. de leg. 1.* Titius à me fundum emit, & antequam ei traderem, cum mihi legavit: mox ei tradidi, & pretium recepi. Videtur prima facie non consistere legatum, quod rem meam mihi legasset: ut ait ibi J. C. Nam venditor, qui nondum tradidit emptori rem venditam, ejus rei dominus est §. *cum autem, in fin. inst. tit. de empt. & vend.* traditionibus enim, non nudis pactis dominia rerum transferuntur. *l. traditionibus 20. C. de pact. §. per traditionem 40. inst. tit. de rer. divis.* Nihilominus tamen responsum est à Juliano, legatum valere, & posse rem legatam vindicare: imò, si pretium ei à Titio solum, non fuerit, ex vendito ager, ut pretium consequatur: & ex testamento, ut recipiat rem, quam vendidit, & tradidit. Sed hoc ita constitutum arbitror, quia licet venditor sit dominus, antequam rem tradat, tamen tenetur eam tradere, & emptor habet actionem ad rem consequendam: qui autem actionem habet, rem ipsam habere videtur *l. is qui actionem 19. ff. de reg. jur. & res ejus dicitur, qui actionem habet ad rem consequendam l. magis puto 5. §. fundum ff. de reb. cor. l. si partem 19. in fin. ibi: quia scilicet tua esse cepit ff. quemadmodum servit. amit. l. quodvisum 91. §. penult. ff. de leg. 1.* & pervenisse res dicitur ad eum, qui rem persequi potest, licet possessionem ejus nactus non sit *l. 2. §. pervenisse ff. de hered. vel alt. vend.* Itaque Titius de re empti disponit tamquam de re sua, cum in ejus arbitrio sit, quandocumque eam soluto pretio consequi.

Alterum exemplum est in *l. non oportet 52. 22 ff. de leg. 2.* quae deprompta est ab libro tertio Clementis ad legem Juliam & Papiam, & connectit eum lege antecedenti, quae est Ulpiani ex libro octavo ad eandem legem.

(P)

Hæc lege inter alia fanciebatur, ut relicta incapaci ad fîscum devolverentur. *l. un. §. pro secundo C. de caduc. toll. l. editio 13. ff. de jure fisci.* Sed hæc incapacitas non æstimatur de tempore testamenti: sed de tempore, quo hereditas, legatumve ad fîscum pertineat. Ratio est, quia incapacitas præcedens vitiat quidem legatum, & institutionem, sed ita, ut pro non scriptis habeantur, non ut ad fîscum perveniant *l. 3. ff. de his, quæ pro non script. l. sunt quidam 17. ff. de pæn. l. si quis mihi bona 25. §. Si quis plane 3. ff. de acquir. vel emis. hered. l. in metallum 12. ff. de jure fisci*, ubi verbum *postea* non significat quandocumque, sed post conditum testamentum usque ad mortem. Itaque quoad fîscum in causa caduci spectatur tempus, quo legatum vel hereditas ad fîscum devolvitur.

bani. Seniores uxorem libertinam ducere non poterant: dignitate emissâ valebat matrimonium.

11 *Venditio fundi dotalis à marito facta convalescit, uxore defunctâ in matrimonio.*

12 *Venditio rei furtiva convalescit, venditore existente hærede rei domini.*

13 *Rei aliena pignus convalescit si oppignorans ejus dominium acquirit.*

14 *Pignus in re, in quâ nullum jus habemus, constituere non possumus. Conciliatur L. rem alienam 41. ff. de pignorat. act. cum L. si Titio 21. ff. de pignor. & n. 15.*

15 *Pignus rei aliena an ullam obligationem pareret, veteres dubitabant.*

16 *Exponitur L. geris 38. ff. de acq. hered. & n. 17. 18.*

17 *Hæreditas jacens detinet omnia bona defuncti, & etiam possessionem.*

18 *Es usucapio non interrumpitur, imò tempus, quo jaces, computatur ad eam complendam.*

19 *Precario rem habens, aliquo modo possidet.*

20 *Hæres impugnare non potest factum defuncti.*

CAPUT XXII.

Ad l. quod initio 29. ff. de reg. jur.

S U M M A R I U M.

1 *Regula: quod ab initio vitiosum est, tractu temporis non convalescit: pertinet propriè ad contractus.*

2 *Servus, si tempore, quo cedit dies, sit manumissus, sibi acquirit hereditatem aut legatum: non ita est in stipulatione.*

3 *Servus hæreditarius usufructum stipulari non potest neque pænè neque sub conditione, ei autem legari potest.*

4 *Servus stipulari potest viam ad fundum domini: illi autem legari non potest.*

5 *Filius & servus de debito etiam conditionali non possunt pacisci de non petendo: possunt vero de legato conditionali.*

6 *Obligatio conditionalis transit ad hæredes, creditore decedente ante eventum conditionis, non idem est in legato.*

7 *In legatis conditionalibus conditio non retrahitur. In contractibus retrahitur ad tempus celebrati contractus.*

8 *Initium contractus vitiosum reddit vitium intrinsicum, non impedimentum accidentale.*

9 *Impedimento extrinseco remoto contractus convalescere potest. Exempla. & n. 10. 11. 12. 13.*

10 *Provinciam administrantes in ea nubere prohibebantur. Post decessum officium nuptia convalesce-*

Fidei meam liberabo, & munus promissi omne conficiam. Quod initio vitiosum est, tractu temporis non convalescit *l. quod initio 29. ff. de reg. jur.* Hæc regula generalis est, potissimè tamen pertinet ad contractus: sicut regula Catoniana propria est de legatis. Nam in contractibus initium spectamus *l. si procuratorem 8. in princ. ff. mandat. l. si id quod 38. §. si filiusfam. 78. in princ. ff. de V. O. Imò & in quali contractibus l. Pomponius 15. ff. de negot. gest. & etiam in delictis l. 4. in princ. §. 1. & 2. ff. de pæn. ac propterea, si initium vitiosum est, non potest valere contractus. In legatis autem non initium spectamus, sed tempus, quo dies legati cedit *l. ususfructus 26. ff. de stipul. servor.* Ratio differentie est, quia in contractibus aut statim nascitur obligatio, aut saltem necessitas, per quam non possunt contrahentes amplius à contractu recedere *l. sicut §. C. de oblig. & act. l. quamvis 39. C. de transact.* Contrà in legatis neque ab initio ulla nascitur obligatio, nec ulla necessitas adstringit testatorem, quia potest pro arbitrio mutare voluntatem, & legata alimere, & transferre, & nolle quod semel voluit: est enim ejus voluntas ambulatoria usque ad extremum vitæ spiritum *l.**

cum hic status 32. §. penitentiam ff. de donat. inter vir. & uxorem l. quod si iterum 4. ff. de adim. vel transf. leg. Atque discrimen perspicue dignoscitur ab effectis, quæ breviter exponenda sunt, ut, quod tempus spectari debeat, intelligamus.

1. Si servus meus pro parte hæres fuerit institutus purè, pro aliâ parte sub conditione, & jussu meo adiverit partem hæreditatis, in qua purè fuit institutus, eam partem mihi acquirit: quod si conditio alteri parti adjecta exierit postquam manumissus fuerit, non mihi acquirit illam portionem, sed sibi l. si solus 80. §. 1. ff. de acquir. hered. Hoc idèd, quia non attenditur, cujus conditionis fuerit tempore institutionis aut tempore mortis, sed præsens tempus delatæ hæreditatis. Animadvertendum tamen est, quod necesse est, ut habuerit cohæredem, aut substitutum: si enim hæres esset in tota hæreditate, adeundo partem purè relictam, acquireret etiam aliam partem non expectatâ conditione l. cum hæres 32. §. 1. ff. eod. alioque tunc tota domino acquireretur. Ad rem redeamus. Idem obicitur in legatis si legatum sit servo, vel filiofam. & is tempore, quo dies legati cedit, suæ potestatis sit, ei acquiritur legatum: contrâ si stipulatus sit servus vel filius, acquirit domino vel patri, etiamsi tempore existentis conditionis, quo tempore nascitur obligatio, sui juris sit l. qua legata 18. in fin. ff. de reg. jur. l. si filiofam. 78. ff. de V. O. quia in contractibus inspicitur tempus, quo contrahitur l. non omne 144. ff. de reg. jur.

2. Si servus hæreditarius ususfructum stipulari non potest, neque purè, neque sub conditione. Non purè, quia nulla est persona, cui adhæreat, ususfructus tamen sine persona esse non potest. Non sub conditione, quia licet conditio possit existere post aditam hæreditatem, quo casu posset hæredi acquiri, & non deesset persona, cui inhærere posset: tamen cum stipulatio vires capiat ex præsentî, non potest valere stipulatio. Contrâ legatum valet sive purè, sive sub conditione relictum, quia ex præsentî vires non

accipit, sed cum dies cesserit, & potest dies cedere ab additione hæreditatis, cum servus hæredis factus est l. ususfructus 26. ff. de stipul. serv. Imò etsi servus in tempus alienationis, vel manumissionis contulerit obligationem, vel filius in tempus emancipationis, nihilominus domino, & patri acquiritur obligatio l. ult. ff. eod. nisi id bonâ fide fecerit, ut in l. quidam 46. ff. de hered. instir. Contrâ legatum & expressè, & etiam tacitè conferri potest in tempus manumissionis & emancipationis, atque etiam hæreditas, ita ut manumissus vel filio acquiratur l. cum filiofam. 50. in princ. & in §. ex his, ff. de leg. 3. l. si ancilla 50 l. duos 70. l. avia 77. l. si cui legatum 92. cum seq. ff. de cond. & demonstr.

III. Non potest servo legari via ad fundum domini l. §. ff. de servit. leg. Contrâ verò servus viam stipulari potest, sicut etiam iter, & actum, & eas servitutes domino acquirere l. proinde 7. in fin. l. si communis 17. ff. de stipul. servit. l. si unus ex sociis ff. de servit. rust. pradior. Valet stipulatio, quia ex præsentî vires capiat, & idèd via acquiritur domino servi, qui stipulatur, eique acquiri potest, cum sit dominus fundi, ad quem viam, iter, actum servus stipulatus est. §. idèd autem inst. tit. de servit. rust. & urban. pradi. l. 1. §. 1. ff. commun. pradior. l. si quis duas 8. ff. eod. Non valet legatum harum servitutum servo relictum, quia non accipit vires ex præsentî, sed cum dies legati cedit: hoc autem tempore fieri potest, ut qui servus erat tempore conditi testamenti, modò sit liber, quo casu nec domino potest acquirere servitutem, quia servus ampliùs ejus non est, nec sibi, quia prælium non habet d. l. qui duas 8. ff. de servit. rust. pradi. Ut autem valet legatum servo relictum, necesse est, ut ejusmodi legatum libet factus sibi possit acquirere. Licet enim testamenti factionem habeat ex persona domini, tamen legatum constituit ex persona servi d. l. §. ff. de servit. leg. l. debito 82. §. ult. ff. de leg. 2.

IV. Filiofam. & servus non possunt patris de non petendo id, quod patri, & do-

mino debetur, nisi ex causa peculiari debeatur *l. contra 28. in fin. ff. de pact.* nequidem si ex contractu conditionali debeatur, quia patii acquiritur obligatio & actio, etiam si conditio extiterit, postquam à potestate fuerint liberati *l. si filiusfam. 78. ff. de V. O.* possunt tamen pacisci de legato conditionali *l. & heredi 21. §. item filiusfam. ff. de pact.*

- 6 V. Contractus conditionales transeunt ad hæredes, eisque acquiritur obligatio, si conditio existat post mortem creditoris conditionalis § *sub conditione 4. in fin. inst. tit. de V. O.* quia obligatio ex contractu conditionali ex præsentu vires accipit *l. usufructus ff. de stipul. servor.* etsi nondum nata, saltem concepta est obligatio, quæ spem non inanem producit, eaque constituit creditorem *l. si cui 41. ff. de oblig. & act. l. conditionales 54. ff. de V. S.* & illa ipsa spes ad hæredem transmittitur *d. §. sub conditione.* Contrà legatum conditionale ad hæredem non transit *l. legata 41. ff. de cond. & dem. l. cum heres 4. & seq. ff. qu. di. leg. ced.* Etenim pendente conditione non est creditor *l. si cui 41. ff. de oblig. & act.* quo fit, ut nec spem habeat, quam possit ad hæredem transmittere, argumento *l. creditores 54. ff. de V. O.* Ex hoc promanat alter effectus; quod stipulatio in annos singulos una est, & perpetua, & ad hæredes transit *l. si Stichum 16. §. 1. ff. de V. O.* Legatum in annos singulos non unum est, sed plura *l. cum in annos 10. ff. qu. di. leg. ced.* & singulis annis capacitas inspicitur *l. cum in annos 11. ff. de ann. leg.* & idem servo relictum domino acquirit, quamdiu servus est; si liber fiat, sequentium annorum sibi acquirit *l. nec semel. 12. §. in d. Julianus ff. qu. di. leg. ced.* Et hoc legatum morte legatarii expirat *l. si in singulos 4. ff. de ann. leg.*

- 7 V1. In legatis conditionalibus non retrahitur conditio ad tempus conditi testamenti, quia vires accipit à morte testatoris: in contractibus retrahitur ad tempus celebrati contractus: ac propterea potior est in pignore creditor, qui sub conditione contraxit, eo, qui purè postea contraxit autè

eventum conditionis *l. potior §. 1. ff. qui pot. in pignore.*

Ex his efficitur, hanc regulam propriè 8 pertinere ad contractus, in quibus initium spectamus: quod si vitiosum fuerit, contractus consiliter non potest. Quod tamen intelligendum est de vitio intrinseco, quod substantiam contractus inficit: non de impedimento accidentali, quo remoto contractus potest subsistere. Utrumque explicio. Res Sacræ, Religiosæ, publicis usibus destinatæ, liber homo, sunt extra commercium §. *non solum 4. inst. de legat. l. cum servus 31. §. ult. ff. de leg. 1. l. si in emptione 34. §. 1. ff. de contr. empt.* sine re autem, quæ in obligationem deducatur, nulla est stipulatio. Quamobrem nec valet harum rerum stipulatio ab initio, nec convalescit, si in commercio esse cœperint. Laborat enim vitio intrinseco, quod ejus substantiam inficit *l. inter 8 §. §. rem sacram ff. de V. O.* Item obtinet in stipulatione rei nostræ. Stipulamur enim, ut res nostra fiat: res autem nostra amplius nostra fieri non potest. §. *sed si rem. 10. inst. de leg. 1. non ut ex pluribus 159. ff. de reg. jur. l. 1. §. ex plurimis ff. de acquir. posses.* & quod nostrum est, nobis dari non oportet §. *sic itaque 14. inst. tit. de action.* Dare enim non videtur, qui rem non facit accipientis *l. non videtur 167. ff. de R. J.* Quamobrem qui promittit se daturum, omnimodò debet rei promissæ dominum efficere stipulatorem *l. ubi autem 7 §. in fin. ff. de V. O.* Igitur, qui promittit se mihi daturum rem meam, promittit rem impossibilem, adeoque vitiosa est stipulatio, & vitium est intrinsecum, & substantiale, nec potest tractu temporis convalescere stipulatio §. *idem juris inst. tit. de inst. stipul.* Non aliter se res habet in servo alieno manumisso: natura enim omnino repugnat, ut quis libertatem det servo, cujus dominus non est: servitus enim ea est, quæ hominem dominio nostro subijcit §. *servitus inst. tit. de jur. person. l. libertas 4. §. 1. ff. de stat. hom.* Non potest igitur quisquam eum à servitute liberare, nisi à se avellendo dominium, quod habet, quodque ei tribuit

servitus: nec potest avellere à se dominium, si nullum in eo homine dominium habet. *l. nemo plus juris* 54. ff. de reg. jur. *l. nemo plus commodi* 110. ff. eod.

- 2 Quod si contractus sit inutilis propter aliquod vitium extrinsecum, hoc est, propter aliquod impedimentum, quod specialis aliqua lex ipsi opposuit; remoto postea impedimento, quod obstat contractui, solet confirmari, & convalescere, cum nihil amplius obstat, quin valeat. Hoc etiam exemplis est explicandum. Primum exemplum habemus in nuptiis. Ex mandatis Principum, qui provinciam administrant prohibentur in ea provincia uxorem ducere. Si matrimonium in ea provincia contraxerint contra mandata principum, matrimonium nullum est. Sed si post depositum officium in eadem voluntate manserint, nuptiæ juxta efficiuntur, & ideo liberi postea nati legitimi sunt: quia nati sunt ex justo matrimonio, quod post depositum officium convaleuit, remoto impedimento legis *l. eos* 65. ff. de rit. nupt. & hoc Pauli responsum totidem fere verbis confirmat Imperator Gordianus in *l. etsi contra* 6. C. de nupt. Sed est animadvertendum, quod tam Paulus, quam Gordianus aiunt, liberos postea natos esse legitimos: non autem eos, qui nati fuerunt ante depositum officium, quia hi non sunt legitimi, etiamsi matrimonium convaleverit. Matrimonium convalescit, quia non laborat vitio intrinseco, quod matrimonii substantiam inquinaret. Sed ratio potentius ipsum prohibuerat, ut ait Papinianus in *l. profectus* 63. ff. de ritu nupt. Liberi nati ante depositum officium, eo deposito non sunt legitimi, quia vitio intrinseco laborant, cum ex verito, & illegitimo matrimonio nati sunt. Quamobrem licet nati ex concubina per subsequentes matrimonium legitimi fiant §. ult. inf. tit. de nupt. tamen nati ex illo matrimonio non sunt legitimi, etiamsi matrimonium convaleverit. Ratio est, quia illi vitium non contraxerunt; neque enim progeniti fuerunt ex conjunctione legibus interdicta *l. cum quis* 14. C. de natural. liber. hi autem, cum progeniti fuerint ex con-

junctione legibus interdicta, vitio intrinseco laborant.

Aliud in nuptiis exemplum nobis suppeditat Ulpianus in *l. si quis* 27. ff. de rit. nup. Lex Julia vetuit, ne senator, ejusve filius, aut nepos libertinam uxorem duceret *l. lege Julia* 44. ff. de ritu nuptiar. tamen si eam contra præceptum legis duxerit, & postea amiserit dignitatem, ea, quæ ante amissionem dignitatem uxor non erat, quia matrimonium illegitimè contractum erat: post amissionem à viro dignitatem uxor esse incipit. *d. l. si quis* 27. Nimirum quia hujusmodi matrimonium vitio extrinseco laborat; quod tollitur amissionem dignitatem: nam prohibitio legis eò tantum pertinet, ne dignitas senatoria contaminetur. Hoc impedimento remota nulla causa est, cur matrimonium non debeat subsistere *l. senatoris* 47. ff. eod. Non absimile exemplum habetur in *l. si quis tutor* 60. §. quid ergo si adoptivus ff. de rit. nupt. Senatusconsulto cautum est, ne tutor pupillam vel filio suo, vel filii nupium collocet *l. Senatusconsulto* 59. ff. eod. Tutor filio suo adoptivo pupillam suam nuptum collocavit: postea filium emancipavit; matrimonium ab initio illicitè contractum convalescit: quia post emancipationem in totum adoptivæ familiæ filii obliviscuntur *d. l. si quis tutor*. Nimirum quia removetur impedimentum, propter quod hujusmodi nuptiæ sunt interdictæ: videlicet, ne pupillæ in re familiari circumscribantur ab his, qui rationes eis gestæ tute reddere compelluntur. *l. libertum* 64 §. 1. ff. eod.

Alia exempla proponuntur in venditione à Papiniano in *l. cum vir*. 42. ff. de usurp. & usucap. Maritus non potest vendere prædium dotale id prohibente lege Juliæ de fundo dotali *l. lex Julia* 4. l. si fundum 16. ff. de fund. dot. princ. tit. inf. quib. alien. lic. vel non. & si vendiderit, venditio non valet. *l. cum vir prædium* 42. ff. de usurp. & usucap. Sed si defuncta in matrimonio muliere dos lucro mariti cesserit, adedque liberum dominium fundi acquisiverit, venditio, quæ ab initio erat inutilis, convalescit, & confirmatur *d. l. cum vir*. 42. Merito. Fundus enim dotalis durante matrimonio mariti est. princ. tit.

instit. quib. alien. licet vel non. Proinde ex vi domini potest res dotales alienare, sicut & servum dotalem etiam invitâ uxore manumittere *l. dotalem 61. ff. sol. matrim.* Sed ut caveatur uxori, lex Julia ejus fragilitati indulgens, ne indotata remaneat, prohibuit fundum dotalem à marito alienari, quod etiam consentiente uxore fieri vetuit Justinianus *d. princi. tit. instit.* Cessât autem hoc impedimentum, hæc prohibitio, quoties dos lucro mariti cessit. Dominium, quod habebat constante matrimonio, & quod ne qui dem ab uxore poterat ab eo avelli *l. si prædium 23. C. de jure dos.* sed tamen erat revocabile, per matrimonii dissolutionem, sit irrevocabile, & liberum, & pleno jure apud eum residet, cum dos ejus lucro cedit. Non fuit ab initio inutilis venditio propter aliquod vitium intrinsicum, sed propter extrinsecum impedimentum legis dotibus faventibus. Itaque etiam mortuo marito, licet tunc dominium ad uxorem reverteretur, & prædium dotale possit vindicare *l. 3. C. de rei vindic.* tamen si legatum à marito acceperit, & hoc amplius maritus emptorem prælii rogaverit, ut pretium ei restitueret; oblato uxori ab emptore pretio, si mulier prælium vindicaret, repellitur exceptione doli mali *l. cum pater 77. §. qui dotale 5. ff. de leg. 2.* Sed hoc casu convalescit venditio, non ipso jure, sed ope exceptionis, quia maritus amplius dominus non est, & sola voluntas mariti non sufficit ad confirmandam venditionem: quare si mulier legatum repudiasset, posset suum fundum vindicare, nec ei obstat exceptio.

- 12 Aliud exemplum proponit Papinianus in laudata *l. cum vir. 42. ff. de usurp. & usucap.* in venditione rei furtivæ. Res furtiva, antequam vitium purgetur, ufucapi non potest, id prohibente lege Atinia *l. sequitur 4. §. quod autem 1. non solum 33. in princ. ff. cod. §. furtiva instit. tit. de usucap.* Quidam vendidit rem furtivam, postea extitit hæres domino ejus rei; adeoque ipsius dominium acquisivit: convalescit venditio, & emptor incipit ufucapere *d. l. cum vir. 42.* sed id obstat, quia vitium purgatum est, cum do-

mino sit satisfactum *l. sequitur 4. §. tunc in potestatem 20. cum seq. ff. cod.* nam vitium purgatum est, & in potestatem domini venisse res dicitur, cum ejus vindicandæ potestatem habuerit *l. possessoris 215. ff. de V. S.* Confirmatur autem venditio aut ipso jure, si rem non vindicat ab emptore, aut ope exceptionis doli mali, si vindicat. Existimaverim tamen, quocumque modo convalescere venditionem ipso jure: quia hæres adeundo hæreditatem approbat omnia, quæ gestit defunctus, & ad ea servanda obligatur *l. si ab eo C. de liber. caus.* Cum autem venditio solo consensu contrahatur *l. 2. ff. de oblig. & act.* multò magis potest confirmari: sufficit enim consentire emptorem, ac venditorem ad contraheudam emptionem *d. l. 2. §. 1.* ergo multò magis ad eam confirmandam.

Aliud exemplum est in pignore. Rem alienam pignori obligare non possum *l. aliena 10. ff. de pignor. act.* Quod si rem alienam pignori dederò, & postea ejus dominium sim consecutus, quia hæres extiti dominio rei, pignus convalescit, non quidem directò, sed per utilem actionem pignoratitiam, quæ datur creditori. Sed hic quoque pignus non laborat vitio intrinsicò, licet enim res aliena pignori dari non possit, tamen etiam res futuræ veniunt in pignore generali, quas postea debitor acquisiverit *l. & qua nondum 15. §. 1. ff. de pignor. l. ult. C. de remis. pignor.* Præterea pignorantem non est necesse dominium habere rei pignoratæ, nec enim dominium transfert in creditorem, sed sufficit rem esse in bonis ejus *d. l. & qua nondum §. 1.* Itaque possum obligare rem mihi debitam, seu nomen debitoris *l. 3. §. 1. ff. qui prior. in pignor. l. nomen C. qua res pign. oblig. pos.* & rem pignoratam *l. grege §. cum pignori ff. de pignor. rem,* in qua habeo usumfructum *l. & qua nondum 15. in princ. l. si is qui 11. §. usufructus ff. cod.* vel jus superficiarium, aut emphyteuticum *l. inor 16. §. ult. ff. de pignor. actio. l. etiam superficies 15. ff. qui pos. in pign. hab.* imò etiam rem, quam bonâ fide possideo *l. si ab eo 18. ff. de pignor.* Ex quibus efficitur, dominium rei non esse

de natura pignoris, cùm etiam sine illo possit pignus consistere: ac propterea ejus defectum reddere quidem inutile pignus, non tamen vitiosum ita, ut non possit convalescere. Verum tamen cum non possit aliquis in re, in qua nullum jus habet, constituere jus pignoris: idcirco valdè apud veteres controversum fuit, an acquisito dominio pignus convalesceret. Primum enim Papianus in l. 1. in princ. ff. de pignor. ait debitori dominio quæsitò, difficiliter creditori, qui non ignoravit alienum, utilis assio dabitur, sed facilius erit possidenti retentioni. Si creditor cùm pignus accepit, sciebat alienum esse, putat non esse dandam ei pignoris persecutionem: non tamen audeat eam ipsi absolute denegare; sed ait quodd difficiliter ei dabitur persecutio, si non possideat, quàm retentioni si possideat. Paulus autem in l. rem alienam 41. ff. de pignor. act. sine hæsitatione ait, quod si dominus rei, quam Titius sine ejus voluntate pignori dedit, eidem Titio hæres existat, licet idem sit dominus rei, & debitor nihilominus pignus non convalescit, nec creditor habet utilem actionem ad rem pignoratam persequendam. Itaque Papinianus non dat actionem scienti creditori: Paulus eam denegat, quando dominus successit debitori pignoranti. Contrà Modestinus eodem casu dat eam creditori in l. si Titio 21. ff. de pignor. Peliam lavant, qui duas hæc leges conciliare contendunt. Verissimum puro, quod admonuit doctissimus Cujacius, Modestinum, qui multò post Papinianum, & Paulum floruit, controversiam, quæ olim extabat hæc de re, sustulisse, quod procedente tempore obrinuisse sententia, actionem persecutionemque pignoris dandam esse creditori, quoties quæsitum est debitori dominium, ex æquitate, cùm hæres probare teneatur factum defuncti, ut ad superius exemplum diximus l. 3. C. de reb. alien. non alien. Quantum autem ad rem nostram attinet, videntur veteres etiam dubitasse, an ulla obligatio nasceretur ex pignore rei alienæ. Certè Tryphoninus id absolute denegare non audeat: Ibi: quali qualis obligatione a debitore interposita, l. rescriptum §. 1. ff. de distr. pign.

Neque enim possum assentiri doctissimi viri interpretationi, qui ita explicat qualis qualis, id est, nulla. Qui qualem qualem obligationem dicit; nihil quidem certò affirmat, cuiusmodi sit ea obligatio, sed tamen aliquam esse supponit, vel saltem esse posse. Qualis qualis, id est, qualiscumque, vel ut Cicero ait, qualilibet. In l. 2. §. 1. ff. de bon. posses. sec. Tab. Si sub conditione hæres institutus filius sit, Julianus perque putavit secundum tabulas competere ei, quasi scripto, bonorum possessionem, qualis qualis conditio sit, etiam si hæc: si navis ex Asia venerit. In l. eum qui §. in fin. ff. de const. pecun. qualem qualem servum domino acquirere obligationem. In l. is qui hæres 13. in princ. ff. de acquir. vel em. hered. Caterum hæres institutus sub conditione, si ante existentem conditionem repudiavit, nihil egit qualis qualis conditio fuit: etsi in arbitrium collata est. Nec quicquam pro doctissimo viro facit l. geris 88. ff. eod. Pro hærede geris, qui animo agnoscat successionem, etiam si nihil attingat hereditarium: unde etsi domum pignori datam, sicut hereditarium retinuit, ejus possessio quali qualis fuit in hereditate, pro hærede agere videtur. Etenim licet verissimum sit, quodd hereditas non possidet l. 1. §. Scævola ff. si is, qui testam. liber. tamen observandum est, quodd ibi Paulus nec affirmat hereditatem qualem qualem habere possessionem, nec esse in possessione: neutrum enim de hereditate dici potest, nam possessio facti est, & animi d. §. Scævola, animi, & corporis l. quomodo 8. ff. de acquir. posses. hereditas autem neque corpus habet, neque animum: est enim nomen juris, & in jure consistit l. bonorum 208. ff. de V. S. l. 3. §. hereditatis ff. de bonor. posses. l. 1. §. quædam ff. de rev. divis. Plus est possidere, quàm in possessione esse l. si quis ante 10. §. 1. ff. de acquir. vel amitt. posses. Hereditas neque possidet res hereditarias: neque in earum possessione est. Sed neutrum Paulus innuit in laudata l. geris 88. ff. de acquir. hered. Sed ait: cuius possessio qualis qualis fuit in hereditate. Non hereditas fuit in possessione, nec habet possessionem: sed pos-

sessio fuit in hæreditate, & quidem non, non vera, non propria possessio: sed qualis qualis possessio.

- 17 Id autem ego sic interpretor. Defunctus, cui res erat pignorat, ejus possessionem habebat *l. per servum 37. ff. de acquir. rer. dom.* hæreditas ejus antequàm adeatur personam defuncti sustinet *l. hæreditas 34. ff. de acquir. rer. dom.* & quasi domina tenet omnia bona defuncti, & eaque completitur *l. non minus 31. §. 1. ff. de hered. instit.* Itaque servus hæreditarius ipsi tamquam dominæ res omnes hæreditarias comprehendenti, ac detinenti acquirit *l. in eo 33. §. ult. ff. de acquir. rer. dom.* & acquirit etiam possessionem *l. qui a servo 16. in fin. ff. de oblig. & action.* Quamobrem sicut alia omnia bona defuncti qualiacumque fuerint (exceptis illis, quæ morte finiuntur & extinguuntur ut servitutes personales) sunt in hæreditate, ab hæreditate tamquàm omnium dominâ detinentur: ergo possessio defuncti in hæreditate est: non quidem vera, & propria, qualis erat penès defunctum, quia cum facti sit, & veram detentionem requirat, id verè præstare non potest hæreditas: sed qualisqualis: hoc est, ejusmodi, ut possit jungi cum possessione futuri hæredis, nec per defuncti mortem interrumpatur *l. cum miles 30. in princ. ff.*

- 18 ex quib. caus. major. Argumento est, quòd quantumcumque tempore jacuerit hæreditas, non interrumpitur usucapio, & illud tempus computatur hæredi ad complendam usucapionem *l. numquam 31. §. vacuum l. iusto 44. §. nondum ff. de usurp. & usucap. iud.* & à jacente hæreditate completur usucapio, quæ sine possessione compleri non potest *l. captam 40. ff. eod. & d. l. cum miles 30. ff. ex quib. caus. major.* Confirmat id Africanus in *l. si de eo fundo 40. §. 1. ff. de acquir. vel om. posses.* Si fortè colonus, per quem dominus possideret, decessisset: propter utilitatem receptum est, ut per colonum possessio & retineretur, & continuaretur. Si dominus retinet, & continuat possessionem per colonum jam mortuum, hoc est, per ejus hæreditatem: ergo possessio defuncti est in hæreditate: videlicet quia perindè habetur,

ac si hæreditas detineret rem illam, quam colonus defunctus detinebat, per quam detentionem dominus detinebat, ac possidebat: nunc autem possidet per detentionem hæreditatis, quamdiu possessionem non neglexerit adipisci *d. l. si de eo fundo §. 1.*

Neque me movet, quòd is, qui precario est in possessione, dicitur qualiter qualiter possidere in *l. is qui in puteum 11. §. ergo si poss. ff. quod vi aut clam.* qui tamen non possidet *l. certè 6. §. is qui ff. de precar.* Etenim falsissimum est, quòd qui precario rem habet, eam aliquo modo non possideat *l. 4. §. 1. ff. de precar.* Ibi: meminisse autem nos oportet eum, qui precario habet, etiam possidere: & in *§. ult.* ejusdem *l.* & in *l. & habet 11. §. cum qui, & in l. 2. in fin. ff. eod.* in *l. qui pignori ff. de acquir. posses.* Nec obstat id, quod dicitur in *d. l. certè 6. ff. de prec.* Nam ibi agit de verà, ac propriâ possessione, cum id probet exemplo fructuarii, qui licet in prædio sit, tamen non possidet, & tamen certum est fructuarium aliquo modo possidere, licet possessio ei non prosit ad ulucapionem *l. per servum 37. ff. de acquir. rer. dom.* Ad summam sic concludi licet. Verba illa *qualis qualis*, aliquandò quodcumque genus comprehendunt ejus rei, cui adjecta fuerunt, ut in *l. 2. ff. de bonor. posses. secun. tab. in l. 5. in fin. ff. de constit. pec. in l. is qui heres 13. in princ. ff. de acq. vel om. hered.* aliquando significant ac demonstrant rem improprie talem, ut in *d. l. gerit. ff. eod. & in l. is qui in puteum ff. quod vi aut clam.*

Sed jam eò, undè digressi sumus, revertamur. Alia exceptio regulæ, quam initio probavimus, habetur in *l. si ab eo 7. C. de liber. caus. Si ab eo, cujus servus fuisse, manumissus es, frustra libertatis controversiam sustines, maxime ab hærede ejus, qui te manumisit: cum egi jure libertas non processerit, respectu tamen ad hæreditatis voluntatem defuncti suo consensu firmare debuit. Idem ferè antè traditum erat ab Ulpiano in *l. filium 31. ff. de liber. caus.* Filium ob hoc, quòd patri heres exiit, prohiberi à patre suum servum manumissum in servitutem petere. Hujus exceptionis ratio in ipsis legibus declaratur*

ratur, illis verbis: *respectu tamen adita hereditatis voluntatem defuncti suo consensu firmare debuit*: imò firmavit eo ipso, quo hereditatem adivit: adeundo enim se obligavit ad servandam voluntatem defuncti, & illam tacite approbavit l. 3. *C. de reb. alien. non alienan.* Rectius igitur Ulpianus dixit *ob hoc, quòd patri hæres existit*. Hoc enim ipso, quòd hæres est, prohibetur voluntatem defuncti infringere, & revocare: concurrit enim tacita ejus voluntas cum expressa voluntate defuncti.

CAPUT XXIII.

Ad l. non potest videri 23. ff. de judic.

SUMMARY.

- 1 In judicis spectatur tempus rei judicata.
- 2 Ut rem condemnatur, sufficit rem potius tempore rei judicare. Exemplum in actione mandati.
- 3 In actione depositi.
- 4 In actione de peculie, & petitione hereditatis.
- 5 In actionibus in rem.
- 6 Non solum quoad ipsam rem, sed etiam quoad ea, quæ rei accidunt, vel decedunt.
- 7 Judicium non expletur momento temporis, sicut contractus, sed tractum temporis habet.
- 8 In judicio non venit quicquid accidit post illud acceptum: sed mora interpellationis opus est. Explicatur textus noster.
- 9 Obligatio futura in judicium deduci non potest.
- 10 Exponitur l. in lege 40. ff. ad leg. Aquil.
- 11 In judiciis generalibus veniunt etiam ea, quæ post judicium acceptum acciderunt.
- 12 In quolibet judicio veniunt ea, quæ sunt connexa cum eo. quod petiti sunt, licet acciderint post acceptum judicium.
- 13 In contractibus, in quibus, jussus vel mandatum requiritur, si non intervenierit, ratihabitione suppletur, & contractus convalescent. Exemplum. C. n. 14. 15.
- 14 Secus est in jussu adeunda hereditatis, & in autoritate tutoris.
- 15 Taciturnitas cum scientia pre ratihabitione habetur.
- 16 Ratihabitione aliquando non retrotrahitur ad tempus, quo actus gestus est. Exemplum in nuptiis.
- 17 In dotis promissione.
- 18 In denationibus.

Non temerè, neque inconsultè dixi in contractibus initium esse spectandum, acque ad eò ad ipsos potissimum pertinere

regulam traditam in l. quod initio 29. ff. de R. J. quod initio vitiosum est, non potest tractu temporis convalescere. Ceterò, ea in judiciis non obtinet: in his enim potius rei judicata tempus attendimus, quàm cœpi judicii. l. questum 30. in princ. ff. de pecul. l. quòd si in diem 16. ff. de petit. hered. Ibi: *Rei planè judicate tempus spectandum esse.*

Itaque si mandavero tibi, ut à Titio decem exigeres, & ante ea exacta mandati tecum egerim: si ante rem judicatam exigeris, condemnandum te esse constat. l. si mandavero 17. ff. mand. Non potest agi vi mandati, ut decem solvas, quæ nondum exegisti, quia de futura obligatione judicium institui non potest, & de eo, quod nondum debetur l. non quemadmodum 35. ff. de judic. Verumtamen, si actum fuerit, & inter moras judicii reus decem exegerit, condemnandus est, quasi per exactiorem judicio convalescente.

Idem omnino traditum de judicio depositi in l. 1. §. inde scribit. 21. versic. idem Neratius ff. depositi. Idem Neratius ait, quomodo tecum depositi actum sit cum restituendi facultatem non habeas, horreis foris clausis: si ante condemnationem restituendi facultatem habeas, condemnandum te, nisi restituas, quia res apud te est: tunc enim querendum, an dolo malo feceris, cum rem non habes. Rectè monet, hinc non esse querendum, an dolo malo feceris, quia in actione depositi non tantum venit dolo præteritis, sed etiam futuris, ead. l. 1. §. non tantum 20. ff. depositi. Sed cum rem habeat, non est querendum de dolo, sed condemnandus est ad restituendum, licet eam non haberet tempore litis contestatæ, vel saltem non haberet ejus restituendæ facultatem. Quocirca si hanc facultatem antè sententiam non fuisset consecutus, tunc de dolo querendum fuisset, an dolo eam facultatem amisisset.

Idem responsum est, de actione de peculio in l. quasimus 30. ff. de pecul. & de petitione hereditatis in l. quòd si in diem 16. in princ. ff. de petit. hered.

Id ipsum obtinet in actionibus in rem. §. Actionem in rem parit possessio adversarii

{Q}

l. 1. C. ubi in rem act. eaque datur ex præfenti possessione *l. non aliter 24. §. ult. ff. de judic.* itaque tempore est adversus eum, qui possidet *l. actio num 25. in princ. ff. de obl. & act.* quinimod non solum litis contestataz tempore debet reus possidere, sed etiam tempore rei judicataz, ut possit condemnari *l. fin autem 27. §. 1. ff. de rei vindic.* tamen, si litis contestataz tempore non possedit, quo autem judicatur, possidet, omnimodò condemnandus est non solum ad restituendam rem ipsam, sed etiam fructus, ex quo cæpit possidere ead. *l. fin autem §. 1. ff. de rei vindic.* Magis igitur spectatur tempus rei judicataz, quam litis contestataz: nam si litis tempore contestataz possidebat, non possidet autem tempore rei judicataz, quia inter moras judicii sine dolo malo amittit possessionem, absolvendus est *d. l. §. 1. fin autem non possidebat tempore litis contestataz: possidet autem tempore rei judicataz, condemnandus est.* Idem responsum est etiam de actione ad exhibendum in *l. quæsitum 30. in princ. ff. de pecul.*

6 Non solum autem, quoad rem ipsam, quæ in judicium deducitur, rei judicataz tempus spectatur, sed etiam, quoad accessiones & fructus, & quoad incrementa, & decessiones rei petitz *l. si ex duobus 32. §. in hoc & l. si filius & servus 57. ff. de pecul. l. fin. ff. quando de pecul. act. l. fin autem 27. §. 1. ff. de rei vindic. l. 2. ff. de usur. §. 2. & 3. instit. sit. de offic. judic.* Actor enim habere debet id omne, quod habiturus fuisset, si statim ei res fuisset restituta *l. Juliani 17. §. 1. l. præterea 20. l. fructus 33. l. & ex diverso 35. §. 1. l. qui restituere 68. l. si ejus fundi 78. cum seq. ff. de rei vind.*

7 Ratio autem cur judicium, quod initio inutiliter fuerat institutum, ex post facto convalescat, ea est, quia judicium non expleatur ac perficitur momento temporis, sicut contractus: sed habet tractum temporis, & non modicas moras, atque utinam non longissimas, ut hodiè usuvenire solet. Quamobrem cum petitio actoris duret, & continuetur toto tempore judicii, usque ad rem

judicatam, si tempore rei judicataz, quo terminatur judicium, actoris petitio justa fuerit, & injusta rei tergiversatio, & contradictio: non potest judex contra iustitiam absolvere reum, detrectantem solvere quod deber, aut restituere rem alienam, quam possidet. *l. placuit 8. C. de judic. l. et si quis 14. §. idem Labeo 13. ff. de relig. & sumpt. funer.*

Neque his contrarium est, quod traditur 8 in *l. non potest videri 23. ff. de judic.* in qua explicanda plerique implicantur: & cum eam satagunt declarare, involvunt obscuritate. Inquit Paulus. *Non potest videri in judicium venisse id, quod post judicium acceptum accidisset: idèque novà interpellatione opus est.* Quod post judicium acceptum accidisset, adeoque ab actore petitem non fuit in libello, non potest videri in judicium venisse: neque enim venit in judicium, nisi quod actor petit, & de quo actor instituit actionem, quæ speciem futuræ litis demonstrat *l. edita actio C. de adend.* Nec potest judex pronunciare de eo, quod petitem non fuit, quia sententia debet esse conformis libello *l. ut fundus 28. ff. comm. divid. l. ult. C. de fideicom. libert.* Putà actor convenit venditorem actione ex empto: inter moras judicii ab eo stipulatus est centum ex alia causa, vel aliud quid ei vendidit: non videntur hæc in judicium venisse, cum post judicium acceptum acciderint, nec petita fuerint ab actore in libello: itaque novà interpellatione, novà petitione opus est, novo judicio. Explicat hoc ipsum clarius, atque distinctius idem Paulus in *l. de his rebus 46. ff. de arbit. De his rebus, & actionibus, & controversiis judicare arbitet potest, quæ ab initio fuissent inter eos, qui compromiserunt, non quæ postea supervenerunt.* De hoc eodem casu loquitur Paulus in laudata *l. non potest videri 23. ff. de judic.*

Non absurdum est Modestini responsum in *l. non quemadmodum 35. ff. de judic.* ubi ait judicium, antequam aliquid debeat, accipi non posse, neque de his rebus, quæ postea in obligationem adventuræ sunt. In hoc tamen discrepant Pauli, & Modestini

responsa, quod Paulus agit de his rebus, quæ post judicium acceptum supervenerunt, quæ cum in judicium non venerint, novâ interpellatione, novoque judicio opus est: Modestinus agit de eo, qui petit, quod sibi nondum debetur, & futuram obligationem in judicium deducit: quod fieri non potest. Inter utrumque autem casum hoc discriminis intercedit: quod primo casu id, quod postea accidit, in judicium venisse non potuit, cum libello comprehensum non fuerit, & idem novâ interpellatione opus est: secundo casu, cum futura obligatio in judicium deducta fuerit, licet id non legitime, & inutiliter factum fuerit, tamen si inter moras judicii nascatur obligatio, convalescit judicium, & reus condemnandus est, nec opus est aliâ interpellatione.

Neque cuiquam scrupulum injeiat ejusdem Pauli decisio in *l. in lege 40. ff. ad leg. Aquil.* quasi existimaverit, etiam de futura obligatione rectè judicium institui posse. Etenim ibi non agitur de actione, quæ nascitur ex obligatione conditionali, de qua agi non potest ante eventum conditionis *l. cedere diem ff. de R.S.* sed de actione ex lege Aquiliæ, quæ nascitur ex damno dato, quod utique præsens est, & jam datum, cum deletum fuit chirographum. Hoc autem damnum faciendum est, & quia damnum in eo consistit, ut si testes mortui fuerint tempore existentis conditionis, creditor ob deletum chirographum, probare non poterit creditum, illudque consequi: idcirco judex reum condemnare debet ad solvendum debitum veniente conditione: quæ condemnatio nulla erit, si conditio defecerit. Id ipsum ferè, sed non adeo perspicue tradidit Paulus in *l. quidam. 32. ff. de furt.* ubi etiam de tabulis furto subreptis agit, quidve actione furti consequi possit creditor, accuratè expendit. Sed hæc ad rem nostram non pertinent. Illud monendum, quod sit præsens sit obligatio, & rectè judicium institutum, potest judex, si res ita ferat, reum condemnare ad cavendum etiam de futuro, ut in *l. harum 7. & in l. egi 12. ff. si servit. vindic.*

Porro in judiciis generalibus venit etiam

id, quod post judicium acceptum accedit, nec novâ interpellatione opus est. Paulus in *l. 4. ff. de petit. hered. Si hereditatem petamus ab eo, qui unam rem possidebat, de qua sola controversia erat, etiam id, quod postea capere possidere, restituer.* Ratio est, quia in petitione hereditatis actor non petit unam aliquam rem certam, rem singularem; sed intendit hereditatem suam esse. *l. licet 10. §. 1. ff. eod. ac propterea petit omnes res hereditarias quæ à reo possidentur: nam omnes res hereditatis appellatione continentur: idcirco veniunt in hoc judicium universæ res hereditariæ l. item videndum §. penult. ff. eod.* est enim de bonorum universitate, quam hereditas comprehendit. *l. 1. ff. de rei vindic. l. 1. §. 1. ff. quorum bon.* Quamobrem in petitione continetur etiam id, quod postea reus conventus cepit possidere: & si id continet actoris petitio, id ipsum continere debet etiam judicis condemnatio *l. item veniunt 18. §. pen. ff. de petit. hered. l. si quo tempore 41. ff. eod.* Idem traditum est de peculio, ejusque judicio in *l. quæsitum in princ. ff. de pecul.* Licet enim actio de peculio, non sit de universitate bonorum, sicut petitio hereditatis: tamen qui agit de peculio petit omne id, quod est in peculio; adeoque hæc petitione comprehenditur omnes res peculiares. Persequitur enim, quantum est in peculio, cum hæc actio deret, quarevus est in peculio §. actiones 10. instit. tit. de action. §. præterea instit. tit. quod cum eo qui in al. pos. Peculium autem continet omne id, quod servus domini permissus separatim à rationibus dominicis habet; deducto indè si quid domino debetur *l. depositi 51. §. ult. ff. de pecul.*

Alia quoque occurrit exceptio: si id, quod post litem contestatam accidit, ita conexum sit cum eo, quod petitum fuit, ut ab eo separari non possit. Exemplum proponitur in *l. Antans 14. in fine cum l. seq. ff. de aq. et aqua pluvie arc.* Si aquæ pluvie arcendæ actum sit Paulus ait: *de eo opere, quod post litem contestatam factum est; novo judicio agendum est:* & hoc consentaneum est ei, quod scripserat in *l. non potest 23. ff. de judic.* Subdit tamen in *l. seq. sed in* (Q.) ij)

terdum opus, & quod post libem contestatam factum est, tollitur, si id, quod antecessit, tolli sine eo non potest.

- 13 Hactenus de judiciis, in quibus non tam litis contestatæ tempus spectatur, quàm rei judicatz: addeque non servatur regula: *quod initio non valet, tractum temporis non convalescit.* Modò ad contractus revertamur. In his quoque non observatur quoad iustum, & mandatum, quod in ipsis aliquando requiritur. Non quod etiam in iussu, mandatoque ea locum non habeat: nam *si iussu meo cum alieno servo tractatum fuerit, eumque postea redemero, quod iussu non teneor, ne alio, quia ab initio inutilis fuerit, eventum confirmetur.* Sunt verba Pauli in l. 2. §. *si iussu ff. quod iussu.* qui hanc regulam ubique nobis obtrudit. Sed quod ratihabitio supplet defectum mandati, & cum retrotrahatur ad iutium, perinde est, ac si ab initio mandatum intervenisset l. ult. in princ. C. ad S. C. Macedon. l. vero 12. ff. de solut. l. si fundus 16. §. 1. ff. de pignor. & hypoth. Igitur si in aliquo actu necessarium erat mandatum vel iussus, & initio non intervenerit, actus convalescit, si postea ratihabitio subsequatur. Itaque cum nemo possit rem meam sine meo mandato pignori opponere; tamen si opposuerit, & ego postea id sciens ratam habuero pignoris obligationem, pignus convalescit, quasi ab initio voluerim rem illam pignori opponi, idque pigneranti mandaverim l. si fundus 16. §. 1. ff. de pignor. Item, vero procuratori rectè solvitur, non autem falso procuratori, hoc est, qui non habet mandatum à creditore, nec si ei solvatur, contingit liberatio l. vero 12. ff. de solut. sed, si creditor postea ratam habuerit solutionem, liberatio contingit, quia mandatum comparatur d. l. vero 5. ult.

- 14 Non aliter evenit in silofiam, mutuum accipiente contra S. C. Macedonianum, qui ex mutuo non obligatur l. 1. & tot. tit. ff. de S. C. de S. C. Macedon. Tamen si pater aut iusserit, aut mandaverit filio suo credi, non obstat Senatusconsultum l. item si 7. §. hoc amplius penult. l. si tantum 12. ff. de S. C. Macedon. Quòd si initio neque iusserit, neque

mandaverit, neque sciverit mutuum à filio accipi(nam & scientia sufficit d. l. si tantum in princ.) mutuum non subsistit: convalescit autem patre postea ratum habente l. ult. C. ad S. C. Maced. Contrà verò, si pater iusserit filio credi, deinde ignorante creditore voluntatem mutaverit, locus senatuscons. non erit, quoniam initium contractus spectandum est d. l. si tantum 12. Idemque responsum est de mandato solvendi in d. l. vero 12. §. sed etsi quis ff. de solut. Adde verum est, in contractibus initium esse spectandum: eatenus autem deficiente initio mandati convalescit contractus subsequente postea ratihabitione, quatenus ratihabitio & mandato comparatur, & retrò recurrit ad initium: addeque perinde est, ac si ab initio mandatum intervenisset d. l. ult. C. ad S. C. Maced. d. l. si fundus 16. §. 1. ff. de pignor. & hypoth.

Idem traditum est etiam de actione, quòd 15 iussu Dominus, & pater ex contractu servi ac filii non obligantur, neque ex eorum personarum possunt conveniri, si filius in potestate fuerit, siue sui juris l. 1. C. ne fil. pro patre §. actiones 10. inst. tit. de action. nequidem ex causa decurtionatus l. 5. C. eod. Sed, si domini, aut patris iussu in contrahendo intervenerit, adversus eos in solidum iudicium datur; nam quodammodò cum eo contrahitur, qui jubet l. 1. in princ. ff. quod iussu. Quòd si dominus, aut pater initio non iusserint, sed postea ratum habuerint, quod servus, & filius gesserint, eodem modo in solidum actione quod iussu possunt conveniri d. l. 1. §. si ratum. Et ne pluribus rem perspicuam declaremus: id in omnibus similibus usu venire solet.

Duo tamen excipiuntur: iussus de adeunda hereditate; & auctoritas tutoris. Filius, & servus non possunt adire hereditatem sibi delatam sine iussu patris, ac domini, ne eos invitos obligent aeri alieno. §. item vobis instit. tit. per quas person. cuicque acquiritur. l. acquiritur. 10. §. 1. ff. de acquirit. rer. domin. l. qui in aliena 6. ff. de acquirit. heredit. Iussus autem precedere debet aditionem, l. si quis mihi bona 25. §. iussu ff. eod. Imò, si sub conditione fuerit interpositus, & ante in-

pletam conditionem adiverit, nulla est additio: veluti, si pater jussu filio, ut adeat hereditatem, si diligenter ejus viribus exploratis idoneam esse compererit. Nam, si filius adeat non exploratâ hereditate, cum persuasum habeat, eam esse idoneam, additio nulla est *l. eum qui duobus* 51. §. 1. ff. *ead.* Potest tamen & per epistolam, & per internuntium fieri *d. l. si quis mihi bona* §. *jussum*. Auctoritas verò tutoris nec præcedere potest actum à pupillo gestum *d. l. si quis* 25. §. *jussum*: nec potest post actum ex intervallo interponi, imò nec per epistolam, nec per internuntium interponi, nec tacitus consensus sufficit: sed tutor præsens esse debet, & statim perfecto negotio verbis expressis auctoritatem interponere *d. §. jussum*, & §. *tutor instit. tit. de auctor. tutor. l. obligari* 9. §. *tutor* ff. *ead.* & sub conditione interponi non potest, ut de jussu diximus *l. etsi conditionalis* 8. ff. *ead.*

- 17 Quantum autem ad ratihabitionem attinet, illud animadvertendum est, quòd plerumque etiam tacitus consensus seu ipsa taciturnitas cum scientiâ conjuncta pro ratihabitione habetur, & confirmat actum, qui ab initio erat inutilis. Ut patâ filius in potestate patris existens nuptias sine ejus consensu contraxit: nullum est de jure civili matrimonium *princ. tit. instit. de nupt. l. Paulus* 11. ff. *de stat. hom. l. oratione* 16. §. 1. *l. nuptia* 18. *l. filiusfam.* §. 3. ff. *de ritu nupt.* si tamen pater cognitis nuptiis non contradixit, matrimonium confirmatur *l. si ut proponis* §. *C. de nupt.* Idem traditum de filiofam. mutuum accipiente contra S. C. nam si pater sciverit mutuum ab eo acceptum, & non protestetur, & non contradicat, mutuum confirmatur *l. si tantum* 12. in *princ.* ff. *de S. C. Maced.* Idem quoque traditum est de sponsalibus in *l. sponsalibus* 7. ff. *de sponsal.* In his quoque consensus patris requiritur, sed consentire videtur, si evidenter non dissentiat.

- 18 Illud etiam notandum, quòd licet ratihabitione retrahatur ad initium, aliquandò tamen non retrahitur, & valet actus de tempore, quo ratus habetur, Hoc evenit

in nuptiis, quas si pater ex postfacto ratus habuerit, convalescunt, non à tempore, quo contractæ fuerunt, sed à tempore, quo eas pater confirmavit *l. quid ergo* 13. in *princ.* ff. *de his, qui not. infam. l. si uxor* 13. §. *si quis uxorem* 6. ff. *ad leg. jul. de adult.* Et ratio est, quia in nuptiis requiritur jussus patris, qui nuptias præcedere debet *princ. tit. instit. de nupt.* Si autem consensus patris retrò curreret ad tempus nuptiarum, consensus non præcederet nuptias: quia nuptiæ valerent ab eo tempore, quo fuerunt contractæ, consensus autem multò post fuit interpositus. Itaque hic consensus potius habet naturam jussus, quàm ratihabitionis.

Idem quoque evenit in dote in hisce nuptiis constitutâ. Consentiente patre post nuptias contractas, non solum nuptiæ convalescunt, sed etiam dotis promissio *l. dotis promissio* 68. in *princ.* ff. *de jure dot.* Non tamen valet à die, quo promissa fuit, sed à die, quo per consensum patris nuptiæ confirmantur, ut apparet ex laudata *l. et evidenti* probatur ex *l. manifestum* C. *de nupt.* ubi, si contractis nuptiis contra mandata Principum dos facta fuerit caduca: etsi consensu postel coeperit matrimonium, non tamen in præteritum commissio vitio potuit maderi. Matrimonium incipit post consensum, itemque dos: non autem in præteritum à die, quo fuit contractum matrimonium, aut dos promissa fuit: ideòque vitium, propter quod facta fuit caduca, non purgatur in præteritum, nec in præsentî purgari potest, cum jam fisco sit acquisita, nec sit ampliùs dos, imò, numquam dos fuerit, quia omnis promissio dotis habet tacitam conditionem, si nuptiæ rectè contrahantur. *l. Titio centum* 71. §. *Titio centum* 3. ff. *de condit. & dem. l. dotis promissio* 61. ff. *de jure dot.* Eàtem ratione & filii concepti ante consensum patris legitimi non sunt *l. Paulus respondit* 11. ff. *de stat. hom.*

Superest, ut de donationibus aliqui adnectamus. In his quoque interdum confirmatio non retrahitur. Donatio inter vivos, & uxorem non valet *l. 1. 2. & 3.*

(Q) iij

et cetero vir. ff. de donat. inter vir. & uxor. tamen oratione Imperatoris Antonini ex S. C. constitutum fuit, eam morte confirmari, quia donator, qui moritur non revocat donationem, videtur supremam voluntatem eam confirmare, unde ex ea, tamquam ex legaro Falcidia detrahitur l. cum hic status 32. ff. cod. l. in donationibus 12. C. ad leg. Falc. Donatio quoque inier patrem, & filium non valet, quia pater donando filio sibi ipsi donare videtur l. cum de bonis 12. & l. pro emancipatis 17. C. de donat. Et hæc morte patris non confirmabatur l. 2. in fin. ff. pro herede l. 1. § 1. ff. pro donato. Justinianus autem in l. donationes qua 25. C. de donat. inter vir. & uxor. statuit, ut hæc quoque donatio morte confirmetur: & utraque per ratihabitionem recurrentem retrò ad tempus donationis valeat, perinde, ac si ab initio constitisset. Excipiuntur tamen donationes, quæ legitimam quantitatem excedentes non fuerunt insinuatæ. Hæ enim neque solo silentio, ac morte donatoris confirmantur: & necesse est, ut eas donator in suprema voluntate specialiter confirmet: & hæc specialis confirmatio non retrahitur, sed vires accipit tempore mortis d. l. donationes 25. Et ratio est, quia hæc specialis confirmatio habet vim legati seu fideicommissi, non simplicis ratihabitionis, & jure legati seu fideicommissi capitur, non jure donationis l. si quando 109. ff. de leg. 1.

sem acquirit legatarius. Expensur l. si tibi 17. ff. de usufr. leg. & n. 7. 8.

9 Servitus fundi pro parte constitui non potest, nisi fundus ipse dividatur. Quid si dominus, cui ab initio servitus in solidum debebatur, fundi partem alienet, corruptis stipulationem.

10 Explicatur l. pluribus 140. §. ult. ff. de verb. oblig. & n. 11. 12.

11 Hereditas est jus incorporale, nec dividi potest, nisi ratione rerum hereditariarum.

12 Si res hereditaria non sint dividua ut servitutes, singuli heredes habent actionem in solidum.

13 Regula locum habet in causa damni dati.

14 Institutio corripit, si institutus incapax fiat, idem est in legatis, & n. 15.

16 Tutela legitima amittitur ob capitis diminutionem post eam suscepiam supervenientem.

Succedit tertia regula superiori contraria, quæ cum communi omnium veterum consensu non fuerit approbata, difficiles habet explicatus. Ea autem est hujusmodi. Ea, quæ initio rectè constituta fuerunt, resolvuntur, si inciderint in eum casum, à quo incipere non potuissent. Hanc regulam agrè receptam fuisse à veteribus testatur Theophilus in titulo institutionum de legatis, & indicat Marcellus in l. existimo 98. in fin. principii ff. de V. O. illis verbis: *maxime secundum illorum opinionem, qui etiam ea, quæ rectè constituerunt, resolvunt, cum in eum casum reciderunt, à quo non potuissent incipere.* Et Paulus in l. in ambiguis 85. §. 1. ff. de R. J. *Non est novum, ut, quæ semel utiliter constituta sunt, darent, licet casus extiterit, à quo initium capere non potuerunt.* Ex his constat, quod nec ab omnibus, nec in omnibus casibus hæc regula recepta fuit. Obtenet etiam non raro huic contraria regula. Quod jure gestum est, non debet retractari, licet eveniret casus, à quo non potuisset incipere c. fallum 73. de reg. jur. in 6. l. 3. C. de confirm. inter. l. sancimus 15. vers. non debet C. de admitt. tutor. Quando hæc vel illa regula sit amplectenda, variis exemplis explicabimus.

Quæ initio rectè constituerunt, resolvuntur, si in eum casum recidunt, à quo incipere non potuissent. Hæc regula primum obtinet, quoties res, quæ initio erat ejusmodi, ut præstari posset, & de ea contrahi postea in eum casum recidit, ut amplius

CAPUT XXIV.

Ad L. existimo 98. ff. de verb. obligat.

SUMMARIUM.

1 Regula proposita à veteribus non fuit communiter approbata.

2 Ea obtinet cum res, quæ ab initio ea erat, ut præstari posset, talis facta est, ut amplius præstari non possit.

3 Stipulatio inutilis fit, si res perierit vel in commercio esse desierit.

4 Sed si rei pars superes, in ea consistit stipulatio.

5 Stipulatio rei aliena extinguitur, si mea fiat.

6 Legatum usufructus extinguitur, si proprietas

præstari non possit. Etenim hoc casu necesse est, evanescere stipulationem, in quam deducta fuit, & alium quemcumque contractum, aut legatum: quia impossibile nullo est obligatio *l. impossibile* 18 §. ff. de R. J. & cum stipulor fieri, quod fieri non potest; vel dari, quod dari non potest, non consistit obligatio *l. cum stipulor* 35. in princ. ff. de V. O. Exempla nobis suppeditat legislator noster in §. 2. *versic. item contra instat. de inut. stipul.* si res, quæ in obligationem deducta est, vel in rerum naturâ esse desierit sine culpa promissoris; vel commercio hominum exempta fuerit, veluti, si servus liber factus sit, vel res promissa facta fuerit sacra, vel religiosa, vel publicis usibus destinata *l. inter* 83. §. *sacram versic. nam & cum quis* ff. de V. O. Atque aded inutilis sit stipulatio, ut non reviviscat, etiam si postea ejusmodi fiant, ut præstari possint *d. l. inter* §. *sacram* ff. de V. O. *l. qui res* 98. §. *ult. ff. de sol.*

4 Quod autem diximus extinguî obligationem, si res sine culpa debitoris in rerum naturâ esse desierit, ita temperandum est: si tota omnino perempta fuerit: nam si pars ejus aliqua super sit; in parte, quæ superest, consistit obligatio: ut putâ grex legatus est: ad unam ovem postea redactus est: ovnis illa debetur, & in ea consistit legatum: item insula legata combusta est: in area legatum consistit *l. si grege legato* 22. ff. de legat. 1. Est enim area ædium seu insulæ pars, & quidem maxima *l. qui res suas* 98. §. *aream* ff. de solut. Quod si super sint tantummodò reliquæ, seu, ut ait J. C. Ipsiæna, *ipsiæna* in totum legatum & obligatio extinguitur, itaque mortuo bove, neque corium, neque caro, neque cornua debentur *l. mortuo bove* 49. in princ. ff. de leg. 2. Et quamvis bove surrepto, & occiso, condici possit corium, & caro, tamen id accidit quoties corium, & caro à fure fuerunt contractata, quia tunc fit furtum etiam corii, & carnis per contractationem *l. si servus* 14. §. *ult. ff. de condict. furt.* Et quod magis mirum est, extinguitur legatum quadrigæ, si mortuus fuerit equus excellentior,

per quem quadriga erat celebrata *l. peculium* 68. §. *quadriga* ff. de leg. 1. sed hoc intelligendum, si vivo testatore moriatur, quia definit esse quadriga, & ideo, si testator alium equum substituat, legatum subsistit *d. l. peculium*. Eâdemque ratione idem responsum est in locutione in *l. si id, quod* 58. in princ. ff. pro soc. In legato autem usufructus quadrigæ idem sine ulla distinctione equi, qui mortuus fuit, responsum est in *l. quid tamen* 10. in fin. ff. quib. mod. usufr. amitt. quia usufructus etiam rei mutatione finitur *l. repeti* 5. §. *rei mutatione* ff. eod. §. *penult. inst. tit. de usufr.*

Res etiam mea mihi dari non potest, quia quod meum est, ampliùs meum fieri non potest §. *sic itaque discretis* 14. inst. tit. de alien. §. *sed si rem* 10. inst. tit. de legat. 1. 3. §. *ex contrario* ff. de acquir. vel am. poss. *l. non ut ex pluribus* 159. ff. de R. J. Itaque rem meam mihi dari purè stipulor inutiliter *l. nemo rem* 82. ff. de V. O. Eâdem ratione, si rem alienam stipuler, quamvis initio valeat stipulatio, tamen si mea fiat, extinguitur stipulatio, quia recidit in eum casum, à quo incipere non potuisset §. 2. *versic. item contra inst. tit. de inutil. stipul.* Quemadmodum autem rem meam ab initio stipulari possum sub conditione, quia in pendenti est obligatio, & potest esse aliena, cum existit conditio, & nascetur obligatio *l. si rem* 31. *l. existimo* 98. in princ. ff. de V. O. Ita si rem alienam stipuler sub conditione, etque pendente conditione mea sit, non corrumpit stipulatio, quia non recidit in eum casum, à quo incipere non potuisset; quoniam, ut dixi, rem meam sub conditione rectè stipulor: & sicut idè rectè stipulor, quia fieri potest aliena, antequàm existat conditio, & nascetur obligatio: ita non corrumpit stipulatio, si pendente conditione mea fiat, quia potest iterum fieri aliena adhuc pendente conditione *l. existimo* 98. ff. de V. O. *l. quoties* 34. in fine princ. ff. de usufr.

Huc pertinet etiam, quod traditur in *l. si tibi* 17. ff. quib. mod. usufr. amitt. ubi legatum usufructus extinguitur, si proprietatem acquisiveris. Cum enim res sua necesse

ni serviat *l. uti frui §. in princ. ff. si usufr. peat. l. in re communi 26. ff. de servit. urban. pred.* non potest constitui usufructus, aut acquiri ei, qui fundi dominus est *l. Sempronius Attalus in princ. 26. ff. de usufr. leg. l. qui usufructum 36. §. 1. ff. de usufr.* Quemadmodum igitur non potest constitui usufructus in re propria; ita si initio recte fuerit usufructus constitutus, & postea proprietatem acquiras, extinguitur usufructus *l. si tibi fundi 17. ff. quib. mod. usufr. amit.* Continet hæc lex singulare quiddam, quocirca non erit inutilis ejus explicatio. Testator fundi usufructum tibi pure legavit, & Titio ejusdem fundi proprietatem sub conditione. Pendente adhuc conditione tu ejus fundi proprietatem es consecutus: adeoque extinctus est usufructus tibi legatus §. *pen. inst. tit. de usufr.* fructus enim fundo non amplius jure servitutis, sed jure dominii, quod servitutem absorbit. Deinceps existit conditio, sub qua proprietatem Titio legata fuerat. Queritur, quid Titius sit habiurus ex legato: & respondet Julianus eum consecuturum plenam proprietatem, hoc est, totum fundum seu proprietatem conjunctam cum usufructu. Atqui legata ei fuerat sola proprietates detracto usufructu, qui tibi legatus erat: sed cum tu proprietatem acquirendo omne jus legati usufructus amiseris, non potes illum retinere, & cum sit junctus proprietati, necesse est, ut transeat ad Titium, ad quem transit ipsa proprietates. Itaque tu non habes usufructum, qui tibi legatus erat, & Titius consequitur amplius, quam ei legatum fuerat, hoc est, plenam proprietatem, cum ei legata esset proprietates nuda detracto usufructu. Hæc sunt omnino singularia.

- 7 Quid autem dicendum, si tu proprietatem, quam acquisivisti, amittas adhuc pendente conditione: an reviviscet usufructus, adeo, ut eveniente conditione possis illum retinere? Et quidem Julianus ait te omne jus legati usufructus amisisse; unde conjicere possumus, eum non reviviscere; jus enim semel extinctum non reviviscit, & in per-

petuum sublata obligatio, restitui non potest *l. qui res suas 98. §. aream vers. & in perpetuum ff. de solut. l. sed si meis 26. §. arbor. ff. de acquir. rer. dom. l. sancimus 25. versic. non enim debet C. de admin. tutor. & usufructus certis modis constituitur, nempe in ultima voluntate legatis, & fideicommissis: inter vivos, pactis & conventionibus *princ. tit. inst. de usufr.* Ergo si omne jus usufructus extinctum est, non potest restitui per solam proprietatis alienationem, nisi aut testamento, aut contractu iterum constituitur. Verumtamen si mihi legatus esset usufructus sub conditione, eaque pendente, proprietatem acquisivero, & ante existentem conditionem alienavero: existente postea conditione usufructum acquiram *l. quousque 34. in princ. versic. quia etsi sub conditione ff. de usufr.* Ratio est, quia numquam usufructus proprietati junctus est, & cum ea consolidatus: adeoque numquam fuit extinctus. Idem hæc eadem ratione fuit 8 in eadem *l. constitutum*, quoties duobus alternis annis usufructus legatus est. Nam, si unus ex legatariis proprietatem adipiscatur, amittit quidem usufructum eorum annorum, quibus retinet proprietatem, amissa autem proprietate rursus ad eum revertitur usufructus, & alternis annis fundo fruetur, sicut ante acquisitam proprietatem fruebatur. Quid ita? Non quia alienata proprietate reviviscat usufructus. Sed quia cum legatur usufructus alternis annis, non est unicum legatum usufructus, sed tot sunt legata, quot sunt anni *l. cum usufructus 13. ff. de usufr. leg. l. 2. in princ. & §. 1. ff. quib. mod. usufr. amit.* Imò etsi legatus sit usufructus ad certum tempus: & quod magis est, etiamsi legatus fuerit, quoad vivet *l. 3. in princ. ff. eod. licet exprimat tempus, quod tacite inest, quia omnis usufructus morte finitur §. finitur inst. de usufr.* tamen aliquando non est eadem vis exprelli & taciti *l. servo 47. in fin. & l. nonnumquam 52. ff. de condit. & dem.* Ex his efficitur, ut ille, qui habet usufructum in singulos annos capite minuatur, amittat solummodò usufructum ejus anni *l. 2. si non mors ff. quib.**

huiusmodi usufructu amittitur, quia reliqui anni habent repetitionem usufructus.

9 Ad alia progrediamur. Aliæ quoque servitutes in ea causâ sunt, ut quandôque in ipsis obineat superior regula. Servitus pro parte constitui non potest, quia est individua, & nullæ sunt ejus partes *l. viæ 17. ff. de servit.* nec pro parte domino fundi acquiri potest *l. pro parte 11. ff. eod.* Pro parte, inquam. Nam pars divisa, pars non est, sed totum quiddam, sive re ipsâ divisa fuerit, sive intellectu, & destinatione domini *l. restit dicimus 25. §. 1. ff. de V. S.* potest tamen appellari pars, cum refertur ad totum: rectè etiam totum appellatur, cum refertur ad se ipsam, & prout est, in se consideratur, & ita Servius cum Mucio conciliandus, in *d. l. restit in fin.* utriusque enim sententia vera est. Non potest igitur legari usus fundi pro parte, quia pro parte uti non possumus, licet pro parte frui possimus, quia fructus dividi sunt. *l. usus 19. ff. de usu & habit.* Si utor fundo, vel aliâ re, utique utor in solidum, usus enim dividi non potest. Verumtamen legari potest servitus usus pro parte divisa, quia pars illa, quantumcumque sit, fundus est. Nam quælibet fundi portio fundus dici potest *l. locus 60. ff. de V. S.* Possum igitur uti portione illâ in solidum, & non dividitur servitus pro parte, quia tota servitus in illa portione consistit, hoc est, in illo fundo, qui à reliqua parte divisus est: non enim magnitudo, sed affectio domini fundum facit: & sicut ex duobus fundis unum efficere potest eos conjungendo: ita ex uno potest duos efficere ipsum dividendo *d. l. locus ff. de V. S.* Non potest igitur pro parte servitus acquiri. Quocirca etsi ab initio servitus in solidum domino debeat, ex ejus stipulatione: postea autem dominus fundi partem alienet, corrumpit stipulationem, in eum casum deducendo, à quo stipulatio incipere non possit *l. pro parte 11. ff. de servit.*

10 Contrarium omninò videtur, quod Paulus scripsit in *l. pluribus 140 §. ult. ff. de V. O.* Et si placeat extinguere obligationem,

si in eum casum incidere, à quo incipere non potest: non tamen hoc in omnibus verum est. Ecce stipulari viam, iter, altum ad fundum communem socii non potest: tamen si is, qui stipulatus fuerit, duos heredes relinquat, non extinguatur stipulatio; & per partem dominorum servitus acquiri non potest: acquisita tamen conservatur, & per partem domini ii: hoc evenit, si pars prædicti servientis, vel cui servitur, alterius domini esse experit.

Sed non sunt hæc contraria: nec esse possunt. Etenim idem Paulus in *l. si sub una 136 §. 1. ff. de V. O.* aliter statuit. Si quis viam ad fundum dari stipulatus fuerit, postea dictum suum fundum partemve ejus ante constitutam servitutem alienaverit, evanescit stipulatio. Superior igitur lex neque contraria est regulæ suprà expolitæ, neque legibus de particulari successore tractantibus. Etenim longè diversa ratio est hæredis, & particularis successoris. Hæres personam defuncti repræsentat, ejusque vices sustinet, adeo, ut eadem persona videatur. Authent. de jurejur. à mor. præst. 48. in præf. *l. heredem 9. ff. de R. J. princ. tit. de stipul. sero.* Quamobrem sicut defunctus habebat servitutem in solidum, ita & singuli ejus heredes. Hæreditas enim jus est incorporale *§. 2. inst. tit. de reb. corp. & incorp.* & ideo individua est sicut usufructus *d. §. 2.* & pro diviso possideri non potest *l. Pomponius in fin. ff. de rei vindic.* licet enim hæreditas plerumque dividi dicatur, ut in *l. interdum 13. §. 1. & l. servum 50. §. ult. ff. de hered. inst. §. hæreditas §. inst. tit. eod.* tamen non dividitur ipsum jus, quod est universale *l. hæreditas 50. in princ. ff. de petit. hered. l. nihil est aliud. 14. ff. de V. S.* & dividi non potest, cum sit hæreditas, etiam si nihil corporale sit in hæreditate *d. l. hæreditas 50. & l. 3. §. 1. ff. de honor. poss. sed dividitur ratioque rerum, quæ sunt in hæreditate, & dividuntur ipsæ res hæreditariæ, quemadmodum evenit in usufructu, qui est servitus individua per se, sed divinus est ratione fructuum, qui corporales sunt *§. 2. inst. tit. de reb. corp. l. 1. §. ult. ff. de divis. rer.* Actiones quoque hæreditariæ, & ipse di-*

(R)

videntur inter cohæredes pro portionibus hæreditariis ex lege duodecim tabularum, *l. hæredes ejus 25. §. idem juris ff. fam. ercisc.* non quoddam actio ipsa per se dividatur, dividi enim non potest, cum & ipsa sit *jus principis. inst. de action. l. nihil aliud 51. ff. de oblig. & act.* Sed & ipsa dividitur ratione rerum, quas persequitur, sicut dividitur obligatio, & hæreditas *d. §. 2. inst. tit. de reb. corp.* possum enim petere rem totam, vel partem ejus pro jure, quod in ea mihi competit, *l. 1. §. 1. ff. si pars hered. petat. l. 3. §. ult. l. 5. in princ. & passim alibi ff. de rei vindic.* Verumtamen tam res hæreditariæ, quàm actiones dividuntur, siquidem res ipsæ dividuæ sint: exterum si individuæ sunt, ut servitutes, singuli hæredes habent actionem in solidum, *l. hæredes ejus 25. §. an ea stipulatio 9. ff. famil. ercisc.* talis enim stipulatio per legem duodecim tabularum non dividitur, quia nec dividi potest, ut ait in laudata lege Paulus. Quod si servitus non præstetur pro parte hæreditariâ, condemnationem fieri oportet *d. §. an ea stipulatio.* Idem est si promissor vix plures hæredes reliquerit, singuli enim in solidum tenebuntur, & poterunt in solidum conveniri. Verumtamen si unus ex his solidam æstimationem præstiterit, poterit à cohæredibus partem pro eorum portione hæreditariâ recuperare: æstimatio enim pro parte præstari potest *d. l. hæredes 25. §. contra si promissor.* Idemque obtinet in legato, & stipulatione, si plures fuerint hæredes instituti, *l. si qui 80. §. quedam ff. ad leg. Falcid. l. 2. in fin. ff. de servit. leg.* Atque hæc servantur in omni stipulatione individuâ *l. stipulationes non dividuntur 72. in princ. ff. de V. O.* Ex his efficitur, hunc casum de pluribus hæredibus, neque destruere regulam à nobis initio expositam, quia stipulatio non incidit in eum casum, à quo incipere non potuisset, cum singuli hæredes in solidum teneantur, & in solidum, non pro parte servitutem petere possint: neque opponi de iusioni *l. pro parte 11. ff. de servit.* quæ agit de successore particulari, in quem, cum pars fundi tantum sit alienata, non

potest transferri solida servitus, nec quidem pro parte, cum sit individua.

Interdum etiam in causa damni dati servatur superior regula. Exemplum habemus in *l. huic scriptura 15. in fin. cum l. sequens. ff. ad l. Aquil.* Ibi: sed si vulneratum mortiferi servum, liberum, & heredem esse iusseris: deinde decesserit, heredem ejus agere Aquiliâ non posse, quia in eum casum res pervenit, à quo incipere non potest, utique pervenit in eum casum, à quo incipere non potest: nam legis Aquiliæ actio domino datur *l. Mela 11. §. legis 6. ff. ad leg. Aquil.* hic autem hæres non potuit esse dominus liberi hominis, cujus hæres fuit. Sed quod magis est, legis Aquiliæ actione petitur tum æstimatorio corporis occisi, tum quicquid perempto eo corpore nobis damni datum est *§. illud 10. inst. tit. de leg. Aquil. l. ait lex 21. in fin. cum duab. seqq. ff. eod.* Atqui neque liberi hominis ulla est æstimatio, cum nemo sit membrorum ejus dominus *l. liber homo 13. ff. eod.* neque hæres ex vulnere aut nece defuncti damnum ullum passus est: quin imò hæreditatis emolumentum est consecutus. Lex autem Aquilia lata est ad reparandum damnum injuriâ datum *princ. tit. inst. de leg. Aquil. l. 5. §. 1. & 100 tit. ff. ad leg. Aquil.* Itaque obligatio, quam acquisivit servi dominus ob vulnus mortiferum servo inflictum, pervenit ad eum casum à quo incipere non posset.

Hactenus expositum est, quando extinguatur obligatio propter vitium rei, quæ eò deducta est, ut amplius præstari non possit. Idem evenire solet in personis, si fiant incapaces ejus, cujus ab initio capaces erant. Ut putâ: servus fuit hæres institutus; utique valet institutio. Nam & servi rectè instituuntur *princ. tit. inst. de hered. inst.* postea potest servus effectus est, adedque incapax hæreditatis; corruit institutio *l. si quis mihi bona 25. §. si quis planè 3. ff. de acquir. vel omit. hered.* Rursus servus est institutus dominus iussit eum adire hæreditatem, utique rectè adit *§. servus inst. tit. de hered. inst.* Sed si dominus, antequam adiret, poenitentiam egit, nihil agit adeundo *d. l. 25.*

§. penult. ff. de acquir. hered. non est enim amplius capax aduendi, cum non possit inuito dominum hereditati obligare l. qui in aliena 6. in princ. ff. de acquir. hered. Idem est, si antequam adeat, à domino fuerit alienatus l. Antistius 62. in fine ff. eod. d. §. servus 1. in fin. inst. de hered. instis. ubi aliud exemplum in vers. quod si alienatur.

Alia duo exempla proponuntur in l. 3. §. 1. & 2. ff. de his, quæ pro non script. hab. si hæres vel legatarius post testamentum, in quo hereditas, vel legatum eis relictum fuit, in metallum dentur, extinguitur legatum, & insititio. d. §. 1. quia etsi ab initio ejusmodi fuissent, non valeret d. l. 3. in princ. Alterum si seruo alieno quis legaverit, & postea eum redemerit, legatum extinguitur d. l. 3. §. 2. quia seruo proprio sine libertate inutiliter legatur, l. penult. §. illo videlicet C. de neces. seru. hered. inst. Rectè igitur in nostrâ l. 3. §. 2. in fin. Nam quæ in eam causam pervenerunt, à quâ incipere non poterant, pro non scriptis habentur.

16 Demum singulare proferri videtur exemplum à Paulo allatum in l. tutelæ 7. ff. de cap. minur. Tutelæ etiam non amittit capitis minutio, exceptis his, quæ jure agnationis proximis potissimum deferuntur. Igitur testamento dati, vel ex lege, vel ex S. C. erunt nihilominus tutores; sed legitimæ tutelæ ex duodecim tabulis intervertuntur, eadem ratione, quâ hereditas exindè legitima: quia agnatis defertur, qui desinunt esse familiâ mutatâ. Quæ sunt tutelæ legitimæ, quæ ex legibus duodecim tabularum deferuntur; nempe, quæ deferuntur proximis agnatis princ. tit. & §. qui autem instis. de legitim. agnat. tutel. l. 1. in princ. ff. de legitim. tut. Ergo ita legendum videtur cum Cuiacio: nisi malis cum Balduino legere: quæ in jure antiquo &c. jure antiquo, id est, duodecim tabulis, quæ lex antiqua vocantur in l. 1. §. 1. ff. de noxal. alt. Caterùm has tutelæ amitti etiam Ulpianus ait in fragmentis tit. 11. de tutel. §. excepta. Amitti & interverti tutelæ, comprehendere videntur etiam tutelæ jam susceptas, l. non

videtur §. 3. de S. J. l. 1. de tutel. & in fin. ff. ex quib. caus. major.

CAPUT XXV.

Ad eamd. L.

- 1 Superioris regu' exceptiones regulam nostram formant.
- 2 Atque anto furorem aut furorē intermittente gesti, eo superveniente non infirmantur.
- 3 Consensus & integras mentis in agente requiritur in ipso actu. Idem est, si opus sit consensu alterius.
- 4 Donatio concubina facta valet, etiam si ea postea ducatur in uxorem.
- 5 Servitute rectè constitutâ si duo hæredes instituantur, servitus obligatio non extinguitur.
- 6 Quod rectè absolutum est, non corrumpitur superveniente malâ fide aut delicto. Expungitur L. 1. §. ult. ff. de utn. alt. priv. & n. 7.
- 7 Legatum ejus, quod in diem vel sub conditione debetur, an valeat, si dies & conditio vivente testatore extiterit, contrarium apud veteres.
- 8 Affirmativa sententia à Justiniano approbata, & quâ ratione. & n. 10.
- 9 Consiliatur L. à filio 24. ff. de leg. 1. cum l. §. à seruo 10. ff. ad leg. Falc. & n. 12. 13.
- 10 Explicatur l. 3. C. de interd. matr.

Quæ initio rectè instituta sunt, extinguuntur, si in eum casum inciderint, à quo incipere non poterant. Hæc regula, quam supra exposuimus, plures habet exceptiones: nam & apud veteres fuit controuersa, ut diximus, & Paulus in l. in ambiguis 85. §. 1. ff. de R. J. ait: non est novum, ut quæ semel utiliter constituta sunt, durent, licet ille casus extiterit, à quo initium capere non poterant. Idem in l. penult. §. 2. ff. de V. O. etsi placeat extinguere obligationem, si in eum casum inciderit, à quo incipere non potest: non tamen hoc in omnibus verum est. His exceptionibus, quæ movè à nobis singulatim sunt expendendæ, consilata est alia regula huic omnino contraria: quod jure gestum est, non retractatur, licet venerit casus, à quo non poterat inchoari: de quâ in superiori. Unde vulgò jactatur: multa facta tenent, quæ fieri prohibentur. Jam

(R) ij

verò ad eas exceptiones exponendas aggregidamur.

2. Primum autem occurrunt omnes actus, qui aut ante furorem, aut furore intermittente geruntur. Hi enim superveniente furore non infirmantur *d. §. 1. in fin. inf. tis. quib. non est permiffum facere test.* Ibi: nam neque testamentum rectè factum, neque ullum aliud negotium rectè gestum postea furor interveniens perimit. Itaque furore superveniente neque testamentum infirmatur *d. §. 1. & l. ult. ff. de injust. rupt. l. 1. §. si quis autem 9. ff. de bon. posses. secund. tab. neque matrimonium rectè contractum l. pater furioso 8. versic. nam furiosus ff. de his, qui sunt sui vel al. jur. l. oratione 16. §. ult. ff. de rit. nupt. neque exstinguit obligationem rectè contractam l. si à reo 70. §. si à furioso ff. de fidejuss. neque interruptitur usucapio l. in l. 44. §. cum qui 6. ff. de usurp. & usucap. neque magistratus abrogatur l. nec mandante §. 1. ff. de tutor. & curat. dat. interruptitur tamen facultas gerendi ea, quæ pertinent ad magistratum, cum mentis integritatem ad ea gerenda omnino necessariam non habeat. Ratio autem ea est, quia consensus, & judicii maturitas, & mentis integritas, quæ ad perficiendum actum requiritur, in ipso actu gerendo requiritur, non post actum jam perfectum, quo tempore est omnino inutilis. Quamobrem si furiosus grassante furore testamentum fecerit, licet postea convalescat, testamentum nihilominus non convalescit: idemque servatur in eo, qui testamentum fecit, cum esset impubes, vel filiosam. Nam etsi ad pubertatem pervenerit, vel sui juris efficiatur, nihilominus testamentum non valebit *prince. tit. inf. in fin. & in §. 1. quib. non est permis. fac. testam. l. si filiosam. 19. ff. qui testam. fac. poss. l. 1. §. 1. ff. de leg. 3.* Nam sicut voluntas, & consensus, ita jus, & facultas gerendi actum, in ipso actu gerendo requiritur: & ideo postea superveniens non purgat vitium, & nullitatem actus non supplet. Quocirca & si consensus alterius requiratur, hic in ipso actu gerendo debet intervenire, & si ante fuerit interpositus, du-*

rare debet, quodvisque actus perficiatur. Igitur si pater filio, aut dominus servo jubeat, ut adeant hæreditatem, & antequàm adeant, in furorem incidant, nulla erit aditio, quia voluntas patris ac domini requiritur in ipso actu adeundo, & acquirendæ hæreditatis, furiosi autem nulla voluntas est, *l. qui servum 47. ff. de acquir. vel omit. hered.* Iustus enim præcedere debet, & si postquam iussit, pœniteat eum antequàm adeatur hæreditas, nihil agunt adeundo *l. si quis mihi bona 25. §. iussum, & §. penult. ff. cod.* Idem est si post iussum pater se dederit arrogandum *d. l. §. ult.* quia cum requiratur voluntas patris in actu adeundi, necessaria est voluntas, & iussus arrogatoris, in cuius potestatem & pater, & filius transferunt. *§. penult. instit. tit. de adoption. l. si paterfam. 15. & l. arrogato 40. ff. de adoption. l. pen. §. testamento ff. de bon. poss. sec. tabul. Idem quoque obtinet in filiosam, mutuam pecuniam accipiente: nam si pater consensum præstet, & postea mutet voluntatem ante numerationem, mutuum erit inutile, nisi id creditor ignoret *l. si tamen 12. ff. de S. C. Maced. excusatur enim creditor ignorans, cum si credat eum esse patremfam. iusto errore deceptus cesset Senatusconsultum l. 3. in princ. & §. segg. ff. cod.* Et hanc rationem, quam modò adduximus, verissimam esse constat, quia nec contrarius consensus & actus rescindendi priorem actum, grassante furore aut mentis alienatione, factum ipsum rescindit *l. ult. ff. de injust. rupt. tum maximè, quia quoties consensus agentis non requiritur, sed legis potestas operatur, actus à furioso gestus parit suum effectum, ut in l. pater furioso versic. quarè ff. de his, qui sunt sui vel al. jur.**

Secundò occurrit exemplum donationis in concubinæ collatz. Donatio facta concubinæ valet *l. si prædia 58. ff. de donat. inter vir. & uxor.* imò & meretrici *l. affectiones 5. ff. de donat. l. idem si 4. §. sed quod ff. de cond. ob turp. caus.* Contra donatio inter virum, & uxorem non valet *l. 1. & 2. ff. de donat. inter vir. & uxor.* Finge quæ-

dam concubinæ suæ donasse, valet donatio: postea eam ducit uxorem, atque adeo donatio venit in eum casum, à quo incipere non potest: non tamen infirmatur aut revocari potest *l. donationes 31. in princ. ff. de don. Rectè.* Nam quæ causa subest, cur hæc donatio debeat infirmari? certe nulla ex iis, quæ irritam faciunt donationem inier conjuges. Ex sunt: ut honesto amore spoliatur, si à donationibus temperaverini: ne concordia pretio conciliari videatur: ne dissidia oriantur, & matrimonium discutiuntur, si non donet is, qui potest: ne profusa liberalitate alter pauper fiat, aliter dives efficiatur: ut studium omne in liberis procreandis, & educandis impendant; non in locupletandâ conjugē. *l. 1. & 2. & 3. in princ. ff. de donat. inter vir. & uxor.* Hæc omnes causæ deficiunt in donatione jamdiu autē matrimonium factâ concubinæ, quin imò si post matrimonium revocare posset donationem rite factam, dissidia inier conjuges orientur, & mutuo amore se spoliarent.

5 Terium occurrit exemplum servitutis, de quo latè diximus in superiore. Servitus cū individua sit, pro parte constitui, & acquiri non potest *l. pro parte 11. ff. de servit.* tamen si initio rectè fuerit constituta, & duo hæredes instituuntur, servitutis obligatio non exstinguitur *l. pen. §. 1. ff. de V. O. l. 2. ff. de servit. leg.* Sed, ut suprâ diximus, hæc propriè, ac verè non est exceptio regulæ: cū enim singuli hæredes in solidum servituti acquirant *l. hæredes ejus 25. §. an ea stipulatio ff. famil. creise.* nihil sit contra naturam servitutis: quia nec scinditur in partes, nec pro parte singulis hæredibus acquiritur. Quemadmodum igitur ab initio posset duobus servitus dari, singulis in solidum, tam legato, quàm stipulatione *l. 2. & ult. ff. de servit. leg. si unus ex sociis 19. ff. de servit. rustic. præd.* ita & potest via ad duos pervenire, si in solidum utrique debeat, aut in solidum uterque debeat, ut accidit in hæredibus *d. l. hæredes 25. & l. via 17. ff. de servit.* Quamobrem idem Paulus, qui in *d. l. penult. ff. de V. O.* hanc quasi exceptionem regulæ posuit, in *l. si*

unus ex sociis ff. de servit. rustic. præd. exemplo hæredum utitur ad probandum, quod etiam ab initio servitus duobus in solidum potest acquiri. Comparatur igitur, & similis est translatio servitutis in hæredes, constitutioni servitutis pluribus acquirendæ: tantum abest, ut pugnent inter se.

Quartum in *l. 1. §. ult. ff. de itin. alt. priv. 6* Si quis suprà dicto tempore anni non vi, non clam, non precario itinere usus sit: verum possessa non sit usus, sed clam precariove: videndum est, an ei noceat: & magis est, ut nihil ei noceat, quod attinet ad interdictum. Subdit Paulus, qui nostræ regulæ parum favebat, in *l. 2. nec enim corrumpi, aut mutari, quod rectè transactum est, superveniente delicto potest.* Sed ratio est, quia cū de usucapione, ac præscriptione quaestio est, non ratio obviandæ possessionis, sed origo exquirenda est *l. clam possidere 6. in princ. ff. de acquir. rer. dom. l. hæres 43. ff. de usucap. l. 2. §. si defunctus 19. ff. pro emptore.* Et hoc est, quod ait Paulus in nostra lege: non corrumpi, aut mutari, quod rectè transactum est, superveniente delicto. Videlicet præscriptio, quæ rectè fuit inchoata & absoluta, corrumpi aut mutari non potest superveniente delicto; hoc est, malâ fide, & clandestinâ possessione: transactum: id est: absolutum, & ad finem perductum, Plaut, in *Amphitruon. Act. 3. sc. 1. hanc inchoatam transigam comediam:* & in *Trucul. in prol. transiger dum transigimus hanc comediam:* & in *Pseudol. sc. 5. qui vos oblectem hanc fabulam dum transigam.* Terent. *act. 2. sc. 4. in Adolph. ego jam transactâ te conversam me domum cum obsonio.* Cic. *2. de orat. sed hoc tamen cecidit mihi peropportune, quod transactis jam meis partibus ad Antonium audendum venistis.* Et in *orat. pro Quintio.* Ego hæc duo quero: primum quâ ratione Navius susceptum negotium non transigeris: hoc est, cur bona, quæ ex edicto pos-

(R) ii

faciebatur, non vendide. it. Et in *Ferr. lib. 2. quasi metueret, ne Periliis privato illo iudicio transacto, aut dilato cum ceteris in consilium revertitur.* Hinc dicimus transigere ævum: transigere vitam, pueritiam, bella, rixas. Tacit. *de morib. German. crebra, ut inter violentos, rixa, raro convitiis, sapiens eade, & vulneribus transiguntur.* Ita & in iure nostro negotium transigere in l. 1. §. *conventionis ff. de pact. negotium transactum* in l. 2. in princ. *ff. si quis caution.* & in l. *admonendi 31. ff. de iurejur.* & in l. *cjis rei 46. ff. de rei vind. transigisse enim cum eo, & decidisse videor.*

- 7 Hujus verbi significationem pluribus exposui, quia Paulus ipsum usurpavit ad rem explicandam accommodatissimè. *Quod rectè transactum est* hoc est, peractum, expeditum, completum, perfectum, absolutum. Atque ut id intelligamus, duo sunt præmonenda. Primum, quod interdictionem de itinere, actuque privato non requirit præsentem possessionem, ut interdictionem *ni possidetis*, quod non datur nisi ei, qui actu possidet l. 1. §. *inter cum seqq. l. 2. & passim ff. ni possidetis.* Hoc autem datur etiam ei, qui non possidet, dummodò eo anno à die interdictioni retrò computando possederit l. 1. §. 2. & *seqq. ff. de itin. alt. priv.* Alterum, quod sufficit actorem eo anno possedisse saltem triginta diebus d. §. 2. *versic. vel modico tempore.* His positis in laudata l. 1. §. ult. quærebatur, an, si actor eo anno primum possederit triginta diebus, non vi, non clam, non precario ab adversario, quæ possessio legitima est, & iusta ad nanciscendum hoc interdictionem; d. l. 1. in princ. postmodum verò cœpit possidere clam, aut precario, quæ possessio vitiosa est; id ei noceat, ita ut amittat interdictionem: & respondit Ulpianus, nihil ei nocere. Merito, quia etsi post triginta dies, quibus legitimè possedit, amplius non possedisset, tamen daretur ei interdictionem d. l. 1. §. 2. *versic. neque ad præsentem ff. eod.* multò magis igitur ei debet dari interdictionem, cum possederit, quia licet ea possessio non sit idonea ad acquirendum interdictionem, tamen neque idonea est

ad ipsum contumpendum. Idè rectè subdit Paulus, superveniente delicto neque mutari neque corrumpi rectè transactum, hoc est, præscriptionem jam rectè completam, atque perfectam: subsequens enim vitiosa possessio, non nocet antecedenti possessioni legitimæ, atque completæ l. *sicnt 6. ff. eod.* si enim superveniens mala fides, quæ vitiosam subsequentem possessionem reddit, non interruptit usucapionem, ut præmissimus, licet nondum completa fuerit usucapio, & ad eam complendam requiratur continuatio possessionis, quodvisque tempus expleatur perficiendæ usucapionis; quantò minus subsequens vitiosa possessio corrumpit usucapionem seu præscriptionem jam completam, atque perfectam. In summa Praetor pollicetur interdictionem illis, qui eo anno neque vi, neque clam, neque precario ab adversario possederunt: neque quicquam aliud exigit l. 1. in princ. *ff. de itin. alt. priv.* Atqui hic eo anno possedit neque vi, neque clam, neque precario: ergo ei dandum est interdictionem. Ut hanc rationem omnino insuperabilem affert Ulpianus in l. 1. §. *idem ait 20. ff. de aq. quæd. & estiva.* Ibi: *esse enim verum, hoc anno non vi, non clam, non precario usum.*

Quintum in l. *debitor 81. in princ. ff. de leg. 2. in l. 5. in fin. ff. ad leg. Falc.* in §. *ex contrario 14. instir. tit. de legat.* Si creditor debitor legat ei, quod ei debet, inutile est legatum, quia nullam utilitatem affert legatario §. *ex contrario instir. tit. de leg. l. si debitor 11. & l. legavi 25. §. contra ff. de liberat. leg.* Verumtamen si debeatur in diem vel sub conditione, & legetur pure, legatum valet propter commodum representationis d. §. *ex contrario, & l. fin autem 29. ff. de leg. 1. l. Mævius 66. in princ. ff. de leg. 2.* De eo dubitatum fuit apud veteres, an si dies, & conditio extiterit vivente testatore, legatum nihilominus debeatur, an verò extinguatur, quod venerit ad eum casum, à quo incipere non potuisset. Paulus in l. *debitor 81. in princ. ff. de leg. 2.* ita distinguit: si dies venit, postquam cessit legati dies, legatum susti-

netur, quia dies legati utiliter cessit: tunc enim debium erat in diem, & legatum erat purum, & idem legatarius fruebatur commo-
modo representationis. Quod si dies venerit vivo testatore: *dicendum inutile effici lega-
tum, quamquam constiterit ab initio.* Quæ sententia, ac distinctio regulæ juris videtur apprime consentanea. Papinianus tamen contrā sentit in l. 5. in fin. ff. ad leg. Falcid. Ibi: *nec si vivo testatore dies venerit, aut conditio fuerit impleta, fiet irritum, quod semel competit.* Justinianus autem Papiniani sententiam confirmavit in §. ex contrario versic. quod si vivo inst. de legat. additā ratione: *non enim placuit sententia existimantium, extinctum esse legatum, quia in eam causam perveneris, à quā incipere non potest.* Ex quibus apparet, de hoc non convenisse inter veteres jurisconsultos: qui enim regulæ adiecti erant, existimabant legatum esse extinctum: qui secus, illud sustineri. Quamobrem Paulum à Papiniano dissensisse nullo dubio: hanc enim regulam: quidam repudiabant, quidam libenter admittebant, ut suprà luculenter demonstravimus. Papinianus hoc casu eam repudiavit, ut ostendit illis verbis: *quod semel competit.* Paulus eam approbavit, ut demonstrant illa verba: *inutile effici legatum, quamquam constiterit ab initio.* Cum igitur uterque ad eandem regulam respexerit, & alter eam hoc casu obinere dixerit, alter negaverit, Peliam lavant, qui Paulum à Papiniano non dissensisse conantur ostendere. Commodissime omnium rem expediunt, qui verba illa: *inutile effici legatum* explicare satagunt, hoc est, *nullam utilitatem afferre*, ceterum legatum valet. Verumtamen neque hoc per-
gium tutum est; tum quia, ut dixi, ad nos-
tram regulam id refert Paulus, quæ dicitur legatum extinguere, obligationem perimi, legatum non valere: tum quia etiam in primo casu non adest utilitas; ergo hi duo casus, quos tamquam contrarios Paulus proponit, inter se non discrepant.

Enimvero, ut ingenue fatear, quod sententia: probatior mihi videtur sententia Pauli: nihilominus cum Papiniani, dictio à le-

gislatore nostro fuerit confirmata, utique non est ab ea recedendum: & fateri oportet, hoc casu non obinere regulam nostram, ut disertè statuit idem Justinianus in d. §. ex contrario 14. in fin. inst. tit. de legat. Ratio autem hujus decisionis, quantum conjecturâ assequi possum, ea fuit, quia vitium, quod ex post facto obvenit legato, extrinsecus ei obvenit, nempe ex eventu conditionis aut adventu diei, quæ non legato erant adjecta, sed obligationi, quæ obstrictus erat testator. Hoc igitur vitium, cum non sit intrinsecum legato, nec substantiam ejus inficiat, nec impedit, quominus præstari possit id, quod legatum est, neque quodd ex eo nasci possit actio, & exerceri, sicut non impedit conditio existens, & dies veniens post legati cessionem, non corrumpit legatum, quod initio rectè fuit relictum, cum non obster legato, quominus effectum habere possit. Et quavis non valeat legatum, si nullum legatario asserat emolumentum l. Marcus 66. in fine princip. ff. de leg. 2. l. legat. 25. versic. contrā ff. de liberat. leg. tamen ex post-facto, & ex accidenti fieri potest, ut nullum commodum asserat legatario, ut, cum legatarius rogatus est, restituere rem, vel quantiatem legatam alteri: teneat enim totum id, quod percepit, restituere l. Imperator 70. §. si centum ff. de leg. 2. l. ita tamen 27. §. hares ex asse 16. & l. scribit 33. ff. ad S. C. Trebell. : imò aliquando damnum asserit d. l. Imperator §. si centum vers. enim verè l. plane 94. §. si cui ff. de leg. 1. l. sed si non servus 36. ff. ad leg. Falc. Præterquam, quod in casu nostro potest etiam commodum asserre, potest enim ejus interesse unam potius, quam alteram actionem intendere posse, ut in l. si creditoris 28. vers. sicut Aristol. ff. de leg. 2. l. si debitor 11. ff. de liber. legat. Et ut hæc omnia desint, nonnullum tamen commodum est pluribus actionibus experiri posse, & earum electionem habere l. cum filius 76. §. variis ff. de leg. 2. §. sic inique discrevis 14. inst. tit. de action. Quod etiam non efficiat, ut ab initio legatum valeat, tamen efficere potest, ut conservetur, &

ab initio ritè datum non perimarur: sæpe enim conservatur, quod initio non posset subsistere, cum facilius sustineatur id, quod antea rectè erat constitutum, quàm initio rectè constituitur. *l. non tantum 17. §. 1. qui ff. de excus. int. l. patre furioso 8. ff. de his, qui sunt sui vel al. jur. l. 3. §. 1. juncto §. sed etsi 7. & §. salus 11. ff. de acquir. vel am. poss. l. 3. §. ult. juncto l. 1. in princ. ff. de acquir. rer. dom.* Maximam autem, atque optimam rationem habuit Justinianus confirmandi opinionem Papiniani, cum omnibus legatariis, & fideicommissariis præter actionem personalem dederit etiam hypothecariam *l. 1. versic. cum enim l. 2. versic. cum enim l. 2. versic. & sit omnibus C. commun. de legat.* quod maximam afferet legatario utilitatem, si erat creditor tantum Chirographarius. Hæc enim legata sunt quidem utilia, quoad nanciscendam actionem ex testamento, & hypothecariam, non tamen ita, ut ex iis detrahi possit Falcidia *l. si creditori 28. in fin. ff. de leg. 1.* aut fideicommissum relinqui *l. si mulier 3. §. si rem. ff. de leg. 3.* Quare commodum, quod percipit legatarius, neque Falcidiâ, neque fideicommissio ei detrahi potest.

- 11 Textum nonnulli petunt ex *l. à filio 25. ff. de leg. 1. à filio hærede etiam purè patri legari potest; nec interest, an die cedente legatarius in patris potestate sit. Et si jussu patris adita sit hæreditas, imputabitur ei in Falcidiâ.* Nodum scirpo quærent, qui hoc regulæ nostræ opponunt: neque enim contrâ, sed pro eâ facit. Legatum enim hujusmodi, cum venit in eum casum, à quo incipere non potest, extinguitur. In eum autem casum venit, cum patri acquiritur hæreditas per filium. Tunc enim, cum id obtineat jure hæreditario, non potest obtinere jure legati. Titulus enim universalis hæreditatis absorbet titulum particularem legati: & ideo hæredi à semetipso legari non potest *l. & quidem 18. l. legatum 116. §. 1. ff. de leg. 1.* Igitur cum filius jussu patris adit hæreditatem, legatum evanescit & ex diverso in fin. 32. in fin. tit. de legat. & non debetur, ut de legato in personâ setivi respondit Mæcianus in *l. si à ser-*

vo 20. ff. ad leg. Falc. Et hoc significant illa verba *imputabitur ei in Falcidiâ*: hoc est, si quartam detrahens hoc legatum retinuerit, hoc in quartam imputabitur. Porro ad jurgandum sunt propensiores, qui duas hæc leges inter se committunt. Concordant enim, non pugnant inter se: & utraq; idem prius continetur. Etenim Paulus ait in *d. l. à filio 25. ff. de leg. 1. imputabitur ei in Falcidiâ*: contrâ Scævola ex Mæciano in *d. l. si à servo ff. de leg. Falc.* negat id legatum in Falcidia computari. Ita profectò. Sed non sunt hæc contraria, quia aliud est, in Falcidia computari: aliud imputari in Falcidia. In Falcidia computari dicitur legatum, cum adnumeratur legatis, ex quibus Falcidia detrahitur: cum connumeratur inter legata in computatione quartæ. Id propriè significat verbum *computare*. Optime ad rem nostram Quintilianus instit. orat. lib. 11. cap. 3. *ut est autem necessaria verborum explanatio, ita omnes computare, & velut adnumerare litteras, molissimum, & odiosum.* Senec. de benef. lib. 3. cap. 16. *illustres quadam ac nobiles femina non consulum numero, sed maritorum annos computant.* Id igitur voluit Mæcianus, non habendam esse rationem hujus legati in deducendâ quartâ: quod explicat subsequentiis verbis: *quia non debeat.* Ergò nulla ratio ejus haberi potest, perindè ac si legatum non fuisset. Tacit. lib. 1. histor. Senium Galba, & juvenem Othonis computantibus persuaserat fore, ut in imperium ascisceretur. Nempe in faciendâ conjecturâ de imperio, rationem habebant juventæ Othonis, & senii Galbæ. In *l. in lege 45. ff. ad leg. Falc.* In lege Falcidiâ non habetur pro puro, quod in diem relictum est: medii enim temporis commodum computatur. Hoc est, ratio habetur hujus commodi, & in detrahendo quadrante hoc etiam connumerandum, & computandum. Id ipsum passim occurrit.

Imputari autem in Falcidia dicitur, 12 quod hæredi assignatur, ac tribuitur ratione Falcidiæ, ut eam expleat, & quadrantem hæredi debitum conficiat, & compleat. In *l. id autem 76. in princ. ff. ad leg. Falc.*

Falc. Id autem, quod conditionis implenda causa à legatario, vel à cohæredè, vel à statu libero datur, in Falcidia non imputatur, quia mortis causa capitur. In l. quod autem 74. in fin. ff. eod. quod quis legatorum nomine à cohæredè accepit, in quadrante ei non imputatur. & passim hoc verbum ita usurpatur in hoc titulo. Non ignoro tamen, aliquando confundi hæc verba: imputari, & computari: sed si propriè accipiantur, significant id quod diximus. Senec. epist. 8. hoc non imputo in solium de tuo tibi, Plin. in Panegyri, Gessisti alterum consulatum: scio, illum exercitiis, illum provinciis, illum etiam castris gentibus poteris imputare: non potes nobis. Tacit. lib. 2. Histor. contra illi initium belli nemo imputat. & lib. 3. casum Cremonæ bello imputandum. & lib. 4. cuius ambigunt fortunam Vespasiano imputaturos. & in vita Agric. prospera omnes sibi vindicant, adversa uni imputantur. & deinceps: numquam exercitiis imputari potuisse aut moras belli, aut causas rebellandi.

- 13 Illud ultimo loco est animadvertendum, quod in hoc casu legatum evanescit post diem legati cedentem; & ratio est, quia cum cedit legati dies, nondum existit casus, à quo incipere non poterat: quia cum possit evenire, ut filius emancipetur, aut servus manumittatur, legatum interim sustinetur; quoniam his casibus patri, & domino acquiritur, qui hæredes non essent. Tunc igitur evanescit, cum patri per filium, aut domino per servum hæreditas acquiritur, quia acquisitâ hæreditate non possunt amplius legatum consequi d. l. à filio ff. de leg. 1. & d. l. si à servo 20. ff. ad leg. Falcid. Hoc autem videtur singulare, quia solet spectari dies cedentis legati: idque etiam, cum quaeritur de validitate legati l. cum filius 70. §. servus ff. de leg. 2. l. ult. in fin. ff. commun. præd.

- 14 Superest explicandum rescriptum Imperatoris Alexandri in l. 3. C. de interd. matrim. Senatusconsulto cautum erat, ne tutor, aut curator, aut eorum filii ducerent uxorem pupillam suam, aut patris sui, antiquam tutelæ, vel curæ rationem redderent,

& præterirent tempora restitutionis in integrum l. non est matrimonium 66. ff. de ritu nupt. l. qui pupillam 7. ff. ad l. Jul. de adulter. l. 1. C. de interd. matrim. Quidam duxit uxorem, post liberos ex eâ susceptos, pater ejus curator datus est uxori, hoc est, nurui suæ: si ab initio curator fuisset, cum filius eam duxit uxorem, legitimum non fuisset matrimonium: ergo neque modò esse debet, quia venit in eum casum, à quo incipere non poterat. Contrarium tamen respondit Alexander in d. l. 3. & liberos jam natos esse legitimos, & matrimonium irritum non fieri. Ratio autem duplex est. Prima, quia matrimonium ritè contractum ex post facto subverti non debet, quæ ratio redditur in ipsâ lege illis verbis: cum ritè contractum matrimonium ex post facto vitare non poterint: & in aliis etiam casibus responsum est, ut in l. si qua mihi 12. in princ. ff. de ritu nupt. l. penult. C. de nupt. Est enim firmissimum contractus matrimonii. Altera ratio est, quia cum actus antecedens ritè gestus redigitur ad casum, à quo incipere non poterat per aliquem actum subsequenter, potius infirmendus est actus subsequens, quam primus, qui jam erat in statu validitatis, & impedimento est, quominus subsequens possit valere, quod indicat Imperator in d. l. 3. consulens, ut in locum patris alius curator substituat, & clariùs decernitur in l. amplissimi C. de excusat. tut. l. penult. §. videamus ff. de ritu nupt.

CAPUT XXVI.

Ad eand. l.

SUMMARY.

- 1 Lex aliquando non declarat irritum, quo fieri solet.
- 2 Emptio perfecta aliquando resolvitur, si res pereat, aliquando non resolvitur.
- 3 Idem est in testamento.
- 4 Et in legatis.
- 5 Regula non pertinet ad actum imperfectos & inutiles.
- 6 Neque ad conditionales.
- 7 Nec ad eos, qui suam effectum conservant sunt.

(S)

8 Mala fides superveniens non interrompit usucapionem.

9 Regula non pertinet, quoque ad eos actus, in quibus etiam rursus perfectus requiratur aliquid, quod ad eorum substantiam & solennitatem pertinet.

10 Actus peris, si ed perductus est, ut completum finem sortiri nequeat. Exempla. & n. 11. 14. 15. 16. 17.

11 Venditor habet actionem contra emptorem ad postulandum pretium, perempta re vendita sine ejus culpa.

12 Nec tamen idem venditio durat.

13 Si persona, qua actum gessit, fiat incapax, actus corrumpitur. Exempla. & n. 19. 20.

14 Idem quoque est, si persona acquirere debentis fiat incapax acquirendi. Exempla. & n. 22.

15 Dispositio eadem facta si vitium, in quod dilabatur, ab initio eam multum reddidisset, coarctat, etiamsi, qui acquirere debet, capax sit.

16 Actus non retractatur, si post exitum, & executionem habere. Exempla. & n. 25.

17 Exponitur l. pluribus 140. §. 1. ff. de verb. obl.

18 Legatum corrumpitur, cum idem est hares ac legatarius.

ETIAM expositis regulæ exceptionibus, & explicatis luculenter exemplis, adjectâ etiam ratione, cur in illis à proposita regula recedendum esset, omnis controversia sublata esse videatur: tamen ea, quæ singillatim diximus, in genera sunt digerenda, ut quicquid in promptu habeat certam normam præscriptionemque, ad quam proposito quocumque facto iudicium suum dirigere possit. Primum autem illud statuendum est, non esse contrarias duas hæc regulas: quæ initio rectè consideruntur, resolvuntur, si pervenerint ad eum casum, à quo incipere non poterant: & multa falsa tenent, quæ fieri prohibentur. Etenim hæc secunda regula non pertinet ad ea, quæ initio rectè gesta fuerunt, sed ad ea, quæ lege prohibente gesta fuerunt: atque adeo nec ab initio, nec postea deberent sustineri. Verum quia aliquando lex non declarat irritum, quod fieri vetat, & ex quâdam honestate, & æquitate aliquid prohibet, id tolerat, si gestum fuerit: & aliquâ aliâ ratione succurrat illis, qui ex eâ re dampnum passuri essent. Exempla nobis suppeditantur in l. 1. §. biduum 5. ff. quan. appell. sit. in l. quid ergo 13. §. pæna ff. de his, qui nos, infam.

in l. 1. ff. de feriis. in l. relegatorum 7. §. ad tempus ff. de interd. & releg. in l. moris 9. §. ista 11. ff. de pæn.

His prælibatis, quantum ad regulam nostram attinet, communiter ita distinguere solent. Aut actus perfectus est, & ex postfacto non retractatur: aut est imperfectus, & resolvitur si in eum casum venerit, à quo incipere non poterat. Hæc regulæ acquiescere non possum, tum quia non satis distinctè atque explicatè declarat id, quod queritur: tum quia fallax est, & sæpenumero falsa. Etenim quando actus sit perfectus, aut imperfectus, non explicant. Quidam aiunt perfectum esse, quando est in esse deductus. Si hoc modo accipitur, plerumque falsa est. Alii addunt, perfectum & consummatum. Sed quando sit consummatus, non docent. Porro actus consummatus est, quando perfectus est, & absolutus: nam consummare significat perficere: absolvere. Sed quocumque modo hæc distinctionem accipias, sæpè falsa est. Exemplis id explico. Emptio, & venditio perfecta est, simul ac de re, & pretio convenit l. 1. in fin. l. in venditionibus 9. in princ. ff. de contr. empr. l. 2. in princ. & l. in quibuscumque 48. ff. de obl. & act. l. 2. C. de contrah. empr. Expendamus igitur, subsistat ne, an resolvatur, si in eum casum inciderit, à quo incipere non poterat. Si res vendita pereat sine culpa venditoris, utique existit casus, à quo incipere non possit. Sine re enim, quæ in obligationem delucatur, obligatio contrahi non potest. Atqui, re peremptâ, aut ed redactâ, ut amplius præstari non possit, aliquando nihilominus emptio subsistit: aliquando resolvitur. Si res pereat sine culpa venditoris, non resolvitur venditio, cum venditor, etiamsi rem præstare non possit emptori, tamen pretium ab emptore possit exigere, nec restituere teneatur, si jam exegit. §. cum autem 3. insit. de contrah. empr. l. cum emptor 5. §. ult. ff. de rescind. vend. l. ult. ff. de condit. cau. dat. cau. non seq. l. venditor 22. ff. de hered. vel act. vend. l. ult. C. de peris. & comm. rei vend. Contrâ, si fundus pu-

blicatus fuit, emptio evanescit, & extinguitur. Emptor enim non tenetur ad dandum pretium; & si dederit, repetere potest. *l. si fundus 33. ff. locat.* Idem si res sacra, aut religiosa fiat, aut servus venditus liber fiat *l. inter stipulantiem 83. §. sacram ff. de V. O.* Quibus positis ita concludere licet. Aut emptio, secundum propositam distinctionem, perfecta, & consummata intelligi debet, aut non: si primum, semper fieri debet irrita: si secundum, numquam debet infirmari. At hoc est falsum, quia aliquando infirmatur, aliquando sustinetur: ergo fallax est distinctio, quam nobis obtudunt.

3 Haud aliter usu venit in testamento. Si testamentum rite perfectum fuerit, licet postea testator furore corripiatur; tamen non infirmatur, quamvis, si furore grassante testamentum condidisset, testamentum inutile fuisset. *§. 1. instit. tit. quib. non est permiff. fac. testam. l. ult. ff. de injust. rupt. l. 1. §. si quis autem 9. ff. de bon. pos. sec. tab.* Contrà si testator capite minuatur, sit irritum testamentum *§. alio autem modo, instit. tit. quib. mod. testam. infirm.* Nam si testator poenæ servus efficiatur, si ve deportetur, testamentum antea factum sit irritum, quia incidit in eum casum, à quo incipere non poterat *l. si quis 6. §. irritum cum seqq. ff. de injust. rupt. irrit. fact. test.* Hic recurrit idem argumentum. Quæro enim, an hujusmodi testamentum pro perfecto accipere debeamus, eâ perfectione, quam superior distinctio requirit, an non. Si affirmaverint esse perfectum, illud etiam affirmare necesse est, ipsum non infirmari per capitis diminutionem, quod falsum est. Si negaverint; illud quoque negare cogentur, ipsum non infirmari superveniente furore: quod non minus falsum est.

4 Perpendamus modò, quid juris sit in legatis. Sanè in illis idem est constitutum. Si quis purè legaverit, quod sub conditione, vel in diem debebat: si ve eo vivo, si ve post ejus mortem conditio extiterit, vel dies venerit, legatum valet. *l. §. in fin. ff. ad leg. Falc. §. ex contrario instit. tit. de*

legat. Et hoc quia in legato non obtinet nostra regula, ut diserte explicat legislator noster in *d. §. in fin. non enim placuit sententia existimantium extinguium esse legatum, quia in eam causam pervenerit, à qua incipere non potest.* Contrà in *l. 3. §. ult. ff. de his, quæ pro non script. hab.* Si servo alieno quid legatum fuerit, & postea à testatore redemptus sit, legatum extinguitur: & affertur ratio superiori contraria: nam quæ in eam causam pervenerunt, à quâ incipere non poterant, pro non scriptis habentur. Utrobique agitur de legato ab initio valido atque perfecto: utrobique agitur de tempore antecedente mortem testatoris: & tamen primo casu repudiatur regula suprà exposita; secundo admittitur: primum legatum valet, secundum est inutile. Quæ ista distinctio? quæ vera, quæ falsa habet, quæ à veris falsa non separat atque fecernit.

Equidem factor in re maxime controversa, & inter veteres etiam juriconsultos plenâ dissensionis, difficillimum esse vera à falsis dijudicare, & fecernenda distinguere. Conabimur tamen, & an ex voto nobis successerit, alii judicabunt. Duo autem præmonenda esse arbitramur, ut distinctiùs cuncta digeramus. Primum, quòd hæc regula non pertinet ad actus imperfectos, & inutiles, sed ad perfectos, & rite, rectèque celebratos. Alterum, quòd pariter non pertinet ad actus, qui jam expletum finem, atque exitum habuerunt.

Primum igitur hæc regula refertur solum ad actus perfectos, cosque tantummodò complectitur. Ait enim: *quæ ab initio rectè constituta sunt.* Merito: quia id quod perfectum non est, quod est inutile, quod non valet, infirmari non potest, aut rumpi, & revocari, nec potest desinere, quod non cœpit *l. §. vers. post defectum ff. de injust. rupt. l. decem 116. versic. & solveme ff. de V. O. l. Titio usufructus 96. in princ. versic. de jfse ff. de cond. & dem. l. Sempronius Attalus 26. versic. & idè capitis ff. de usufr. leg.* Quocirca nec pertinet quidem ad actus conditionales, licet omnia rite gesta fuerint, aded ut actus subsistat, ac perfectus sit: (S) ij

quia tamen in suspensio est, quamdiu conditio pendet, & nata non est obligatio, huic regulæ non subjacet. Finge, rem alienam stipulor sub conditione: postea mea fit, non extinguitur stipulatio, licet inciderit in eum casum, à quo incipere non poterat. *l. si rem meam 31. ff. de V. O. & si pendente conditione rufus fiat aliena, valebit stipulatio, & nascetur obligatio, perinde ac si numquam mea facta fuisset l. existimo 98. in princ. ff. de V. O. l. quoties 34. in fin. princip. ff. de usufr.* Rursus finge: Stipulor viam ad fundum alienum: si stipulor: pure, inutilis est stipulatio, quia fundo alieno servitus acquiri non potest *l. si unus 19. ff. de servis. ruf. pred. l. proprium 5. in fin. & l. si quis duas 6. ff. commun. pred.* Quamobrem si stipulor pure viam ad fundum meum, licet ab initio valeat stipulatio, tamen statim extinguitur, si fundus fiat alienus, quia incidit in eum casum, à quo incipere non poterat *l. si sub una 136. §. ult. ff. de V. O.* Quod si eam stipulor sub conditione, stipulatione non extinguitur, etsi fundum ante conditionis eventum alienavero: si enim conditione existente meus iterum sit, servitus mihi debebitur. Contractus enim conditionalis perficitur eventu conditionis, & tunc parit obligationem *l. cedere diem ff. de V. S.* Multò miròs igitur hæc regula pertinebit ad eos actus, qui neque ab initio perfecti sunt, neque perfici possunt in posterum, deficiente fortasse vel consensu, vel aliquà aliâ solemnitate ad actum perficiendum necessariâ.

- 7 Non pertinet pariter hæc regula ad eos actus, qui jam consecuti sunt exitum ac finem, ad quem fuerunt instituti. Optimè probant id duæ leges, quæ videntur omnino contrariæ, sed non sunt, quia in prima agitur de eo, qui servitutem stipulatus erat; in altera de eo, qui servitutem jam acquisiverat: hoc est, in altera de actu quidem perfecto per stipulationem ritè contractam; in altera de actu, qui jam executionem, & consummationem sortitus erat. In *l. pro parte 11. ff. de servis. Si quis fundum habens viam stipulatur, & partem fundi sui postea*

alienet, corrumpit stipulationem in eum casum deducendo, à quo stipulatio incipere non possit. Contrà in *l. pluribus 140. in fin. ff. de V. O. Per partem dominorum servitus acquiri non potest, acquisita tamen conservatur, & per partem domini: hoc evenit, si pars prædii servientis, vel ei servitur, alterius domini esse caperis.* Ibi agitur de servitute debita, sed acquirendâ, nondum tamen acquisitâ: hic de servitute jam acquisitâ. Ibi obtinet regula, hic secus. Et hoc est, quod Paulus indicat in *l. si sub una 136. §. ult. ff. de V. O.* illis verbis: *ante constitutam servitutem alienaverit.* Eadem ratione non amittitur interdictum in *l. 1. in fin. ff. de itin. act. priv.* quia jam completa erat præscriptio, & transactum negotium, ut ait Paulus in *l. 2. ff. eod.* & nos supra latè exposuimus. Res enim, quæ jam effecta est, infecta fieri non potest *l. in bello §. facti ff. de caps. & possim. revers.* Non nego tamen, quod quis, si res, quam consecutus est vel ex contractu, vel ex ultima voluntate, pereat, vel publica, sacra, religiosa fiat, vel servus libertatem consequatur, rem amittat: sed non amittit, quia contractus, aut ultima voluntas evanuerit; cum enim jam extincta sit omnis obligatio per ejus executionem, non potest evanescere, & corrumpi, quod amplius non est: sed idè rem amittit, quia res, quam possidet, in eorum naturâ, aut in commercio esse desinit: ac propterea in dominio, & in bonis ejus esse amplius non potest §. nullius inst. *sic. de rer. divis. cum §§. antecedentibus §. 2. inst. tit. de rer. divis. l. sed Celsus. 6. in princ. ff. de contr. empt. l. inter stipulantem §. 3. §. sacram ff. de V. O.*

Ex his colligi potest, cur mala fides super perveniens post ceptam usucapionem, ipsam non interrompat. *l. bona fidei §. in contrarium ff. de acquir. rer. dom. l. heres 43. ff. de usucap. l. 2. §. si defunctus 19. ff. pro emptor.* quæ si fuisset ab initio, usucapio inchoari non potuisset *l. iusto 44. §. etsi possessionis ff. de usucap. l. 2. in princ. ff. pro emptor.* quia cum principium vitiosum est, inchoari non potest *l. si is qui 15. §. penult. ff. de usucap.*

Etenim ufucapio ad regulam nostram non pertinet: quoniam, anrequàm elabatur tempus possessionis à lege præscriptum, inchoata est, & perfecta: post lapsum autem temporis completa est, & finem, & consummationem sortita est, nempe translationem dominii, ad quod consequendum à lege fuit introducta.

- 9 Exclufis à regula his actibus, superfunt solum illi, qui & initio ritè perfecti fuerunt, & nondum finem, & executionem habuerunt. Ex horum numero rursus eximendi sunt illi, in quibus, postquàm ritè perfecti fuerunt, deficit aliquid, quod ad eorum substantiam, & solemnitatem pertinebat, veluti consensus actum gerentis, aut ejus, qui ipsum habet in potestate: verba in stipulatione: litteræ in obligatione syngraphæ. Cùm enim hæc solummodo requirantur ad gerendum actum; postquàm actus illis interuentibus ritè gestus est, atque perfectus, ea amplius non requiruntur. Itaque si post perfectum actum, is, qui gessit, in furem incidat, actus non corrumpitur, ut in superiori exposuimus in primâ exceptione. Idem dicendum, etsi consensum jam præctum retractaverit: nam quæ ab initio sunt voluntatis, ex post facto sunt necessitatis. Nascitur enim obligatio, quæ nos vel invitos adstringit ad dandum vel faciendum *l. obligationum substantia 3. in princ. ff. de obl. & act.* Et licet ultimæ voluntatis usque ad extremum vitæ spiritum revocari possint, tamen solo dissensu non revocantur, sed modis à jure præscriptis, §. *ex eo autem solo infit. tit. quib. mod. testam. infirmant.* Quod de amissionem consensûs, seu de furore diximus, dicendum est de verbis, ac litteris; nam si stipulator obmutescat, aut syngraphæ scriptor usum & facultatem scribendi amittat, non propterea corrumpitur stipulatio, & syngrapha. Quod autem de consensu diximus, intelligendum est de consensu præctito in ipso actu, non de consensu actum antecedente, qui retractari potest, cujus rei exempla attulimus in superiore.

- 10 His exceptis dicendum est, quando in cæteris obineat nostra regula, quando repu-

dietur. Quæ de re sic statuendum arbitror. Si casus, in quem perducta res est, impediatur quominus actus ritè gestus possit proprium, & expleta finem foriri, & executioni mandari, actus corrumpitur, & perit: sin aliter, durat. Evenire autem solet, ut actus finem, atque exitum sortiri non possit, quoties aut rem, quæ in obligationem deducta est, consequi non potest is, qui eam acquirere, & consequi deberet, quia amplius ea præstari non potest: aut quoties persona sit incapax, vel eam præstandi, vel eam acquirendi. His duabus de causis extinguitur obligatio jam contracta, quia impossibile nulla est obligatio *l. impossibile ff. de reg. jur.* & quia corrumpitur substantia obligationis, quæ in eo consistit, ut nos adstringat ad dandum, vel faciendum *l. obligationum substantia 3. ff. de oblig. & act.*

Quoad rem in obligationem deductam, hæc occurrunt exempla, quæ breviter attingam, quia suprâ uberrimè sunt explicata. Primum in re, quæ post contractam obligationem eximitur commercio hominum, aut in rerum naturâ esse definit sine culpa debitoris, quæ cùm amplius solvi non possint, corrumpunt obligationem, de quibus agit in §. 2. *versic. item contra infit. de inutil. stipul.*

Sed, quoad rem peremptam obstat auctoritas legislatoris nostri Justiniani in §. *cum autem 3. infit. tit. de empt. & vendit.* ubi re venditâ sine culpa venditoris peremptâ venditor habet actionem adversus emptorem ad petendum pretium: quod confirmatur auctoritate Imperatorum in *l. ult. C. de peric. & comm. rei vend.* & Jurisconsultorum in *l. cum emptor 5. §. ult. ff. de rescin. vend.* in *l. ult. ff. de condit. caus. dat.* in *l. venditor 21. ff. de hered. vel act. vend.* ergo etiam post interitum rei subsistit emptio, cùm daret actio, quæ ex eâ nascitur.

Respondetur, quod ex eo, quod detur actio, non potest deduci, emptionem durare. Optimè ad rem nostram Modestinus in *l. qui officii 62. §. 1. ff. de contr. empt.* *Qui nesciens loca sacra vel religiosa, vel publica pro privatis comparavit, licet emptio non se-*

nat, ex empto tamen adversus venditorem experietur, ut consequatur, quod interfuit ejus, ne deciperetur. §. loca instit. tit. de empt. Quod rem nostram atinet, animadvertendum est, ex hoc contractu duas nasci obligationes inter se distinctas: altera obstringitur venditor ad tradendam rem venditam l. ex empto 11. §. 1. l. servus 30. §. ult. ff. de acq. empt. l. si ita distrahatur 25. §. 1. ff. de contrah. empt. altera obstringitur emptor ad dandum pretium d. l. ex empto §. 2. l. 1. in princ. versic. emptor enim ff. de permur. Perempta igitur re vendita, perit etiam obligatio ejus tradendæ, quâ venditor obstringebatur, quia res amplius præstari non potest: non perit autem obligatio, quâ obstringitur emptor ad dandum pretium, quia pretium semper præstari potest, cum neque perierit, neque perire possit; genus enim numquam perit. Interitu rei debitæ debitor liberatur ab obligatione, quia rem debitam solvere non potest, cum non sit amplius in rerum naturâ. l. si ex legati 23. ff. de V. O. l. quod te ff. de reb. cred. Sed tollitur solum obligatio ejus rei, quæ præstari non potest l. Stichum 98. in princ. ff. de solut. Ex quibus efficitur, quod perempta re vendita tollitur solummodo venditoris obligatio, quia ea sola devenit in eum casum, à quo incipere non potuisset: non tollitur obligatio emptoris, quia ad eundem casum non pervenit, cum pretium non perierit, & præstari possit. Fateor tamen, hoc casu quoddammodo lædi, & vulnerari regulam nostram: nam, si initio res vendita, non fuisset in rerum naturâ, tota emptio fuisset irrita, & nullus, rotus contractus, quia sine merce quæ vendatur, nulla potest emptio contrahi l. nec emptio 8. in princ. ff. de contrah. emptio. Sed cum placuerit post perfectam emptio-nem periculum ad emptorem pertinere. §. cum autem instit. tit. de empt. & vendit. l. id quod post. 7. l. necessario 8. l. si vendita 11. ff. de peric. & com. rei vend. l. quod sapè 35. §. si res ff. de contr. empt. l. sicut. 12. l. fructus 13. l. pen. C. de acq. empt. consequens est, ut per interitum rei venditæ sola venditoris obligatio perimatur d. §. cum autem. Quod

tamen non fuit receptum, si res vendita, publicata fuerit l. si fundus 33. ff. locat. vel si sacra aut religiosa facta fuerit l. inter stipulantes §. sacram ff. de V. O. tunc enim totus contractus resolvitur.

Secundum exemplum est in re illâ, quæ cum esset aliena tempore stipulationis, postmodum antequam mihi traderetur, mea facta est: corrumpitur enim stipulatio, quæ devenit in eum casum, à quo incipere non potuisset §. 2. instit. tit. de innu. stipul. ab initio enim fuisset inutilis stipulatio, si rem meam mihi dari stipulatus fuisset l. nemo rem 82. ff. de V. O. quia res mea amplius mea fieri non potest. §. sic itaque discretis instit. tit. de action. l. non ut pluribus 159. ff. de R. J. Itaque cum post contractam obligationem res mea sit, impossibilis est obligationis executio, & ideo statim concidit stipulatio, quæ non reviviscit, si iterum postea fiat aliena d. §. 2. vers. item contrâ. quia obligatio semel extincta, amplius non revocatur l. qui ret 98. §. aream ff. de solut. l. Mevius 66. §. 1. ff. de leg. 2.

Tertium est in usufructu legato, quod legatum extinguitur legatario acquirente proprietatem l. si tibi 17. ff. quib. mod. ususfructus amittatur. Quod & in stipulatione obinet, quia impossibilis est ejus præstatio, cum res sua nemini serviat l. mi frui §. in princ. ff. si ususfr. per. l. in re communi 26. ff. de servit. urb. præd. Notandum autem est, quod usufructus extingueretur, etiam si jam traditus esset, & legatario acquisitus: non tamen extingueretur propter superiorum regulam, quam exponimus. Nam legatum, ejusque obligatio jam sublata esset per solutionem princ. tit. instit. quib. mod. toll. oblig. l. in omnibus 43. cum seq. l. Stichum 95. §. naturalis ff. de solut. adedque amplius tolli non posset per consolidationem.

Quarum in servitutibus prædiorum, quæ, si nondum fuerint constitutæ, non possunt pro parte acquiri l. pro parte 11. ff. de servitut. l. si sub una 136. §. 1. ff. de V. O. Si autem fuerint jam constitutæ, etiam pro parte conservantur l. pluribus 140. ff. eod.

- 17 Quintum exemplum habetur in *l. huius scripturae* 15. *cum seq. ff. ad leg. Aquil.* de quo fult, latèque diximus in superioribus.
- 18 Veniamus ad personas : & primum de persona ejus, qui actum gessit, differamus. Si persona, quæ actum gessit, fiat incapax, ut si testamentum quis fecerit, & tempore mortis non sit amplius capax testandi, non habeat testamenti factionem, sit irritum testamentum, quod initio ritè fecit. Etenim in testamentis duo tempora inspicuntur, facti testamenti, & mortis testatoris §. in extraneis 4. *insit. de hered. qual. & differ.* l. un. §. 1. *C. de caduc. toll.* Cum enim mortis tempore deferenda sit hæreditas, & reliqua, quæ in testamento relicta sunt; non potest efficere, ut ea deferantur, qui testari non potest, & de rebus suis post mortem disponere. Accidit autem hoc interveniente aliquâ capitis diminutione, sive maximâ, sive mediâ, sive minimâ. §. alio autem modo *insit. tit. quib. mod. testam. infirm.* Itaque si quis ad pretium particiandum se venditari patiatur, si pœnæ servus efficiatur, testamentum ab eo conditum sit irritum *l. si quis filio* 6. §. *irritum eum seq. ff. de injust. rupt.* Item, si quis deponetur *d. l. si quis §. ejus qui.* Minimâ quoque capitis diminutione testamentum sit irritum, eum homo sui juris se dar in arrogationem *l. qui ex liberis* 11. §. *testamento ff. de bonor. posses. secund. tab. l. consueuntur* 8. §. *si post saltum ff. de jure codic.* quia transit in potestatem arrogatoris cum omnibus suis bonis, atque ad eo de illis amplius disponere non potest *d. l. qui ex liberis* §. 2. Horum omnium testamenta sunt irrita, quia amittunt jus, & facultatem disponendi. Adoptione non sit irritum testamentum, nec emancipatione, quia his modis facultas disponendi non amittitur, quia filiosfam. non nisi de castrensi aut quasi castrensi peculio disponere potest, in quibus pro patrefamilias habetur *l. 2. ff. de S. C. Maced.* quam retinet etiam adoptatus aut emancipatus *d. l. si quis §. ult. ff. de inj. rupt.* Animadvertendum tamen est, quodd et si quis universum patrimonium amiserit, tamen

eius testamentum non sit irritum, quia difficultas præstationis non liberat debitorem, qui tenetur, etiamsi rem debitam perderet, nec inveniat, ubi sit *l. continuis* 137. §. *illud 4. ff. de V. O.*

Alterum exemplum est in fidejussore, 19 qui hæres existit reo principali : extinguitur enim obligatio fidejussoria *l. si duo* 93. §. *sed estis reus & l. Stichum* 93. §. *quod vulgo ff. de solut.* quia nemo potest esse fidejussor sui ipsius *l. hæres* 41. §. *servo ff. de fidejuss.* Idemque est, si debitor, aut fidejussor succedat creditori *l. Gramus versic. sed & accessiones ff. de fidejuss.* eadem ratione, quâ nemo sui ipsius creditor esse potest *d. l. si duo §. ult. & d. l. Gramus*, sicut enim ab initio contrahi non potuisset obligatio, ita nunc extinguitur, cum existierit ille casus, à quo incipere non potuisset.

His est affine, quod traditur ab Imperatore in §. *si res aliena* 6. *insit. tit. de legat.* quodd si in duorum testamentis eadem res eidem legata fuerit, & ex uno rem ipsam fuerit consecutus, alterum legatum extinguitur, sicut initio non valeret, si res sua cuiquam legaretur §. *sed si rem* 10. *insit. de legat.* Constante enim traditum est, duas causas lucrativas in eundem hominem eamdemque rem concurrere non posse *d. §. si res aliena versic. nam traditum l. omnes debitores* 17. *ff. de oblig. & action. l. in perpetuum* 61. *ff. de solut. l. si servus legatus* 108. §. *Stichum ff. de leg. 1. l. Mevius* 66. §. 1. *de leg. 2. l. nam* 21. §. 1. *ff. de leg. 3.*

Alterum est in *l. tutelae* 7. *ff. de cap. min.* 21 quam supra exposuimus.

De persona acquirentis idem jus est. Si ea fiat incapax acquirendi, extinguitur obligatio. Duo exempla proponuntur in *l. 3. ff. de his, quæ pro non scripte habent.* Primum in §. *ejus legis* & in *l. si quis mihi bona* 25. §. *si quis plane ff. de acquir. vel om. hered.* Si hæres institutus, aut legatarius post testamentum factum in metalum datus sit, aut alio modo pœnæ servus factus, extinguitur institutio, &

legatum, quia pœnz servus est, non Cæsaris: nec ad solum pertinet. Sicur inutile esset legatum, si initio relictum fuisset in metallum damnaio extra causam alimentorum *d. l. 3. in princ.*

- 12 Alterum proponitur in § ult. cum legatum fuit servo, qui postea à testatore redemptus fuit, legatum exstinguitur: subdit rationem J. C. Nam quæ in eam causam pervenerunt, à qua incipere non poterant, pro non scriptis habentur.

- 23 Porro aliquando corrumpitur dispositio ab initio ritè facta, etiamsi ille, in quem collata est, sit capax acquirendi, propter vitium, in quod ipsa ex post facto delabatur, quo si fuisset initio affecta, fuisset inutilis. Evenit hoc in testamento, quod rumpitur agnatione sui hæredis *l. 1. ff. de injust. rupt. §. 1. instir. tit. quib. mod. testam. infirm.* Atque id primùm accidit nativitate posthumæ, qui fuit in testamento præteritus *l. 1. & 3. C. de post. hered. inst. §. 1. inst. tit. de exhered. liber. Secundò quasi agnatione ejus, qui cum tempore facti testamenti non esset suus hæres, eo, quod à parente præcederetur, eo mortuo sit suus hæres *l. posthumorum 13. ff. de injust. rupt. §. posthumorum instir. tit. de exhered. liber.* Tertiò arrogatione, & ejusmodi adopitione, quæ transfert patriam potestatem in adoptantem *§. 1. inst. quib. mod. testam. infirm.* Etenim si hi fuissent sui hæredes tempore facti testamenti, & in eo fuissent præteriti, testamentum ipso jure nullum fuisset *princ. tit. instir. de exhered. liber. l. 1. ff. de injust. rupt. l. 3. §. ult. l. si filius 7. l. inter cætera 30. ff. de liber. & post. l. ult. C. de liber. præter.* Quapropter si postea agnascantur, testamentum initio ritè factum rumpitur, quia devenit ad eum casum, à quo incipere non potuisset.*

- 24 Progrediamur jam ad explicandam aliam partem superioris distinctionis. Si post sit executioni mandari, & exitum habere, ad quem actus fuit institutus, non retractatur. Exemplum est in *l. donationes 31. ff. de donat.* Donatio facta concubinæ non retractatur per subsequens matrimonium, quia

hoc non impedit, quominus donatio possit exitum habere, ut colligi potest ex iis, quæ suprâ diximus ad hujus legis explicationem. Modò notandum est, quod quando actus incidit in eum casum, à quo incipere non poterat, quia eo casu ex merâ legis dispositione prohibetur: aut durat etiam ex post facto ratio prohibitionis, & tunc actus corrumpitur, ut in agnatione, vel quasi agnatione sui hæredis, ut paulò antè explicavimus: aut cessat ratio prohibitionis, ut in donatione facta concubinæ, ut in superioribus ostendimus, & tunc actus non retractatur; quia cum actus sit inutilis ratione prohibitionis, eâ cessante nulla ratio superest, cur non debeat sustineri.

Alterum exemplum quidam deducunt ex 25 §. ex contrario instir. tit. de legat. Legatum debui conditionalis purè relictum valet, sive dies & conditio venerit vivo testatore, sive post diem legati cedentem *d. §. ex contrario vers. esse vivo & l. debitor 82. ff. de leg. 2.* quia hoc non impedit, quominus legatarius possit consequi, quod relictum est, cum præter primævam actionem habeat etiam ex testamento, quàm si elegerit, legatum consequi poterit. Sed de hoc suprâ satis copiose disseruimus.

Ut aliquando tandem apponamus corollarium tam longæ, torque difficultatibus implicate disputationi; monendum est, superioris regulæ non tam multas esse exceptiones, quàm plerique sunt opinati. Nam in *l. pluribus 140. §. 1. ff. de V. O.* ubi duæ exceptiones proponuntur à Paulo, altera est de duobus hæredibus institutis à stipulatore, quæ verè non est exceptio regulæ; nam in singulos hæredes servitus transfertur in solidum, ut suprâ probavimus. Nihil autem impedit, quominus servitus etiam ab initio duobus acquiratur in solidum in eodem fundo. *l. 2. ff. de servit. leg.* servitus ergo, quæ in solidum transfertur in duos hæredes, non incidit in eum casum, à quo incipere non potuisset: neque enim dividitur in partes, quod fieri non potest. Quemadmodum igitur duobus illis hæredibus

bus

bus ab initio potuisset servitus obligari, ita & potest in eos obligario jam contracta transferri. Paulus autem idem inter exceptiones hoc hujusmodi factum recensuit, quia respexit ad personam stipulatoris, qui, cum unus sit, in duos transfert obligationem servitutis individuae, quod aliquin juxta regulam nostram fieri non potest *l. pro parte 1. ff. de servit. l. si sub nra 136. §. ult. ff. de V. O.* Altera autem exceptio Pauli est de servitute jam constituta, & acquisita, ad quam propriè regula nostra non pertinet, ut supra diximus. Etenim quories expleta est obligatio, hoc est, debitor fecit, aut de id, quod debebat, illicd extincta est, & sublata *princ. tit. quib. mod. toll. oblig.* semel autem extincta, atque sublata amplius extingui, & tolli non potest, quicumque casus inciderit. Sed hoc pluribus supra. Paulus igitur ibi regulam latissimè accepit. Idem dicendum est ad *l. 3. C. de inter. matrim.* nam & ibi agitur de matrimonio jam contracto, & consummato, ex quo liberi etiam suscepi erant.

- 17 Minus opposuit regulæ nostræ, quod traditur in *l. si sitio 25. ff. de leg. 1.* & in *l. si a servo 20. ff. de leg. filic.* Nam ut supra demonstravimus, hujusmodi factum pro regula est, non contra regulam. Statim enim ac legatum incidit in eum casum, à quo incipere non potuisset; quod evenit, cum aditur hæreditas, quia tunc incipit idem esse hæres, & legatarius; legatum extinguitur. Hoc igitur confirmat, non impugnat regulam.

CAPUT XXVII.

Ad L. si ita esset 7. ff. de aur. & arg. leg.

SUMMARY M.

- 1 Tempus facti testamenti inspicitur circa rem in obligationem deductam. Exemplum in legato.
- 2 Primum est præsens tempus demonstrat.
- 3 Præcipue si aliquid inferum sit, quod ostendat, testatorem respicisse ad tempus præteritum.
- 4 Legatum mancipiorum, quæ sunt intra septem annos, continet ea, quæ hujus ætatis erant tempore facti testamenti.

- 5 Verbum præsentis temporis adjectum substantia legati, tempus conditi testamenti indicat, ceteri aliquid aliud habentur, quod ad futurum referri possit.
 - 6 Testamentum conditum mutata fuerit.
 - 7 Si quid in codicillis relinquitur, spectatur tempus, quo facti sunt, non tempus confirmationis.
 - 8 Regula cessat, si aliud tempus testator comprehendere, tacite vel expresse, & n. 9.
 - 9 In legato totum, quæ augmentum, & diminutionem recipiunt, tempus mortis attenditur.
 - 10 In legato fundi continetur, quidquid fundo adjectum fuit, vel à testatore vel per alluvionem.
 - 11 Alienatione parvi rei legata minuitur legatum.
 - 12 Alienatione rei principalis extinguitur legatum ipsius rei, & accessarium.
 - 13 Pignus & hypotheca non parviunt effectum extinguenti legatum.
 - 14 Rei alienata si in pristinum statum restituatur, legatum reviviscit.
- Expanditur *l. si choros. 79. §. ult. ff. de leg. 3.*

HAscendens de tempore, quod spectandum est, cum quaeritur de validitate actus. Modò succedit altera questio, quod tempus inspicere debeat, cum quaeritur de re in obligationem deductâ. Deciditur hujusmodi questio à Paulo in *l. si ita esset 7. ff. de aur. & arg. leg.* Si ita esset legatum: vestem meam, argentum meum damnas esse dare: illud legatum videtur, quod testamenti tempore fuisset: quia præsens tempus semper intelligeretur, si aliud comprehensum non esset. Nam cum dicit vestem meam, argentum meum, hæc demonstratione meum præsens, non futurum tempus ostendit. Idem est, etsi quis ita legaverit: servos meos. Habemus hic regulam, rationem, & exceptionem. Regula est, præsens tempus semper intelligi, hoc est, tempus facti testamenti. Hanc regulam confirmat Scævola in *l. medico ult. ff. cod. Medico suo cubernali & communium expeditionum comiti inter cetera, ita legaverat: argentum viatorum meum dari volo: questum est, cum paterfam. in diversis temporibus Reip. causâ abfuerat, quod viatorum argentum hoc legato comprehensum esse videtur. Respondi, quod habuisset argentum viatorum eo tempore, cum testamentum faciebat, deberi. Ratio autem est, quia verbum illud meum præsens tempus demonstrat: ut ait Paulus in modò laudatâ *l. si ita esset.* Idem dicendum, etq; testator adjecerit &*

verbum est vel esset, & ejusmodi, nam & hæc ad præsens tempus, hoc est, conditi testamenti referuntur. Pomponius in *l. scribitur* 14. §. 1. ff. de aur. & arg. leg. Si maritus uxori, cum haberet quinque pondo auri, legasset ita: aurum quodcumque uxoris causâ paratum esset, nisi hæres uxori daret: etiamsi libra auri venisset, & mortis tempore amplius, quam quatuor libra non deprehenduntur, in totis quinque libris heredem esse obligatum: quoniam articulus est præsentis temporis demonstrationem in se continet.

Atque id multò magis obtinet, cum verbum aliquod præteriti temporis legato fuerit insertum. In *l. Aurelius* §. Titius Sejo ff. de liberat. leg. Titius Sejo debitori suo ita legavit: dono illi quicquid sortis, & verarum nomine mihi debebat. Si Sejus post testamentum factum aliam quoque pecuniam à Titio mutuatus est: hoc debitum legato non continetur: quia, ut ait ibi Scævola, cum verba in præteritum tempus collata proponerentur, non est credendum, posterius esse legatum. Idem confirmat in *l. ult. in princ. ff. eod.* Idem in *l. uxori* 33. §. 1. ff. de leg. 3. Uxori sua inter cetera ita legavit: uxori meæ quicquid vivus d. di donavi, usibus ejus comparavi, concedi volo: quero, an, quod post testamentum factum ei donatum est, id quoque concessum videatur. Respondi, verba, quæ proponerentur, nihil pro futuro tempore significare. Ex hæc lege desumi potest regula, quæ paulò latius patet: hoc est, contineri legato solummodo ea, quæ erant tempore testamenti, nisi verba futurum tempus demonstrent, aut quodammodo significant.

Quamobrem in *l. uxorem* 41. §. testamentum 4. ff. de leg. 3. Scævola proponit hujusmodi legatum. Publio Marcio dominulo meo ab heredibus meis dari volo pueros quinque ex meis, dumtaxat intra annos septem. Quærit Scævola, cum testator mortuus esset post complures annos, cujus ætatis mancipia debeantur: utrumne quæ facti testamenti tempore intra septem annos fuerunt: an quæ mortis tempore intra eam ætatem inveniantur: respondit, eam videri ætatem designatam, quæ esset, cum à testatore relin-

querentur. Cum enim ætati nullum verbum pro futuro tempore fuisset adjectum, sicut spectatur tempus testamenti quoad ipsa mancipia, nec debentur, nisi ea, quæ fuerunt testatoris tempore facti testamenti, ita spectatur quoad ætatem mancipiorum, eaque debentur, quæ erant intra septem annos tempore facti testamenti.

Imò et si aliquod verbum, quod ad futurum tempus referri possit, adjiciatur, tamen si substantiæ legati verbum præsens adjectum fuerit, inspicitur tempus conditi testamenti, ut in *l. ult. §. 1. ff. de leg. 2.* Quidam, qui patrimonium cum fratre commune habebat, fidei filiorum commisit; propter res universas, quæ mihi cum fratre meo communes sunt, quas æstimationis constitueris esse universas duo millium aureorum, nisi pro portione vestra mille aureos à patre vestro accipiat. Respondit Scævola, licet testator quinquennio, quo supervixit, abundè patrimonium auxerit, tamen æstimationem, quæ mortis tempore fuit, esse præstandam. Verba illa: quas æstimationis constitueris esse universas commodè referri possent ad tempus mortis, sed id impediunt verba illa: communes sunt: nec verbum universas potis est ampliare legatum, quia refertur ad res, quæ eo tempore communes erant.

Idem est, etiamsi res legata mutata fuerit post testamentum conditum. Singulare exemplum proponit Ulpianus in *l. si quis vinum* 9. §. item si quis ff. de trit. vin. vel ol. legato: ibi. Item si quis vinum, quod habuit, legavit: deinde hoc coactus, licet postea in acetum locum translatum sit à parvasam. vino legato continebitur; quia id, quod testamenti facti tempore vinum fuit, demonstratum est; & est hoc verum, nisi voluntas adverse sit. Ejusdemmodi est, quod traditur in *l. ult. §. ult. ff. de liberat. leg.* ubi in novum debitum translatum veteri debito, nihilominus hoc legato continetur. Id tamen non est intelligendum de mutatione, quæ rem legatam transformat in aliam speciem, hæc enim mutatio legatum extinguit. *L. lana* 88. ff. de leg. 3. nisi repugnet voluntas testatoris *l. servum* 44. §. si pocula ff. de leg. 1. Verum-

tamen si nova species redigi ad priorē materiam, nova species ex legato debetur *d. l. lana* 88. in fin. Ratio redditur Paulo in *l. quæritum* 78. §. illud 4. ff. de leg. 3.

- 7 Illud tamen monendum est, quodd licet testamentum tempus spectandum est, cum legatum in testamento fuit relictum: ita spectandum est tempus codicillorum, si relictum fuerit in Codicillis. Quod adde verum est, ut etiam si codicilli fuerint testamento confirmati, tamen non tempus testamenti eos confirmant, sed codicillorum debeat observari. Traditum id singulariter in *l. quædam* 7. §. 1. ff. de jure codicill. Si ita in codicillis scriptum erit: *vestrem, qua mea est* codicillorum tempus spectandum, non quo confirmantur. Item, *Si Titius vitus est, vel si tot annis est* codicillis legavit Sejo, tempus codicillorum, non, quo fit testamentum, spectandum. Reddit rationem J C. quia in his, quæ sunt facti, non juris codicillorum tempus, non confirmationis attenditur: videnda *l. verbum erit* 123. ff. de V. S.

- 8 Hactenus de regula; nunc de exceptione. Exceptionem hanc proponit J C. in nostra *l. si ita esset* 7. ff. de aur. & arg. leg. *si aliud comprehensum non esset*. Aliud comprehendit testator aliquando expressè, aliquando etiam tacitè. Expressè, ut in *l. cum pater* 77. §. *fidei sua* 12. ff. de leg. 2. in *l. penult. in princ. ff. de leg. 3.* in *l. 1. ff. de aur. & arg. leg. l. testamentum* 65. §. *prediis* ff. de leg. 3. *l. scribit* 34. §. 1. ff. de aur. & arg. leg.

- 9 Tacitè, pluribus modis. Primum, si legat id, quod naturâ sua diminutionem, & augmentum recipit, veluti, si peculium legatur *l. denique* 8. §. ult. ff. de pecul. leg. §. *si pecul.* 20. in *l. 1. ff. de legat.* peculium enim simile est hominì, nascitur, crescit, decrescit, moritur *l. peculium* 40. ff. de pecul. vel grex *si grex* 18. in *l. 1. ff. de legat. l. grege legato* 11. cum seq. ff. de leg. 1.

- 10 Secundò, si legaverit fundum, eique postea partem aliquam adjecerit, arque conjunxerit, vel ex fundo legato detraxerit. Cum enim fundi hominum destinatione constituantur, augeantur, minuantur, quoties testator fundum augeat, videtur vo-

luisse legatum augere, aut diminuire quoties aliquid fundo detrahit. *l. cum fundus* 10. ff. de leg. 2. *l. quod in rerum* 24. §. *si quis post. cum §. seq. ff. de leg. 1.* Itaque debetur fundus, qualis est tempore mortis, sicut evenit etiam in alluvione, & eluvione *d. l. quod in rerum §. si quis*.

Tertiò, si testator partem rei legatæ post factum testamentum alienaverit, & legatum alienatione factâ minuerit, ut si legaverit ancillam cum suis natis, & postea ancillam alienaverit *l. 3. ff. de pecul. leg.* vel si legaverit servum cum vicariis, & postea servum alienaverit *l. 4. ff. eod. §. si quis ancillas* 17. in *l. 1. ff. de leg. 1.* His enim casibus soli nati, & soli vicarii legato continentur. Item, si quinque libras auri legaverit, & postea libram alienaverit, quatuor tantum debebuntur *l. scribit* 34. §. 1. in fin. ff. de aur. & arg. leg. Verumiamen his casibus ex post facto, & voluntate testatoris legatum minuitur, ab initio tamen ea continebat, quæ legata erant tempore conditi testamenti, hoc est, ancillas, & natos: servum, & vicarios: quinque libras auri. Quocirca si testator non alienaverit animo minuendi legati, debebitur id, quod legato continebatur tempore facti testamenti *d. l. scribit* §. 1. Ut autem dignoscatur, utrum animo extinguendi aut minuendi legati alienaverit; an secus; ea regula tradita est; si alienaverit urgente necessitate, non videtur animam habuisse adimendi, aut minuendi legati: si verò, libens volens nullâ necessitate adstrictus alienaverit, legatum adimere voluisse præsumitur *d. l. scribit* §. 1. & *l. rem legaram* 18. ff. de adim. leg. Mutatam autem fuisse voluntatem testatoris, eumque alienasse animo adimendi vel minuendi legati, hæres probare debet *l. fidei commissis* 11. §. *si rem* ff. de leg. 3.

Verum de hac alienatione legatum minuentie tria sunt admonenda. Primum, quodd si res principalis à testatore alienetur, non minuitur legatum, sed extinguitur, & non accessiones quidem debentur: veluti, si legaverit servum cum peculio: nam servus alienato, nec peculium quidem debetur *l. 1.*

(T) ij

- et 2. ff. de penul. leg. d. §. si quis ancillas. Item, si legaverit fundum instructum, vel fundum cum instrumento, nam fundo alienato nec instrumentum debetur d. §. si quis ancillas in fin. Alterum, quod in hac causa non comprehendimus inter alienationes, pignus, & hypothecam: hæc enim non extinguunt, nec minuunt legatum; quia hæres rem legatam luere tenetur, & liberam præstare l. 3. C. de legat. Tertium, quod re in pristinum statum restituta reviviscit legatum: veluti, si area legata fuerit, & postea domus inædificata, ac rursum domus corruerit, legatum areæ reviviscit l. si chor. 79. §. area ff. de leg. 3. quod tamen intelligendum est de testatore, qui non augendi legati causa inædificaverit, sed mutata voluntate. Nam si voluntatem non mutaverit, & area, & domus inædificata debebitur, & legato continebitur l. si area 39. ff. de leg. 2. l. servum 44. §. si area ff. de leg. 1. quia ædificium solo cedit §. cum in suo inst. tit. de rer. div. Idem respondit Celsus in d. l. si chor. §. ult. ff. de leg. 3. de servo legato, qui postea manumissus est, & rursus servus factus est, eum enim peti posse respondit. Idem Celsi sententiam confirmavit Paulus in l. qui res suas 98. §. ult. ff. de solut. Itaque neutro casu est admittenda. Non in servo, quia alius, ac novus servus est d. l. qui res. §. ult. Non in domo inædificata, quia aut dominus mutavit voluntatem aut non mutavit. Si non mutavit voluntatem, legatum non exstinguitur d. l. servum 44. §. si area ff. de leg. 1. Si mutavit voluntatem, & voluit adimere legatum, illud exstinguitur, quia etiam nuda ac tacita voluntate legatum adimitur l. si jure 18. ff. de leg. 3. l. 3. §. ult. ff. de adim. leg. Nec potest redintegrari domo diruta, nisi aut testator ipse eam destruxisset, aut iterum mutasse voluntatem probetur. Nam legatum semel ademptum non nisi nova voluntate potest redintegrari, quemadmodum redintegratur legatum, quod propter graves inimicitias fuit exstinctum, si testatorem poenituit prioris offensionis l. 3. §. ult. & l. seg. ff. de adim. leg. Hæc autem similia non sunt. Nam legatum,

quod propter inimicitias exstinguitur, sola præsumptione revocatum censetur, cum legata relinquuntur ob meritum l. nec adject 9. ff. pro soc. quæ præsumptio cessat, cum testatore poenitet prioris offensionis, & ideo hic constat de mutata voluntate d. l. 4. in fin. Contrà qui ædificat in area legata, non præsumitur ædificare animo adimendi legatum d. l. servum 44. Ac si probandum est, eum ædificasse animo adimendi legati d. l. multo magis probandum erit, eum destruxisse animo ejus redintegrandi. Idque probatu difficillimum erit. Quis enim tam fatuus sit, ut domum destruat ad legatum redintegrandum, cum id ipsum consequi possit nulla voluntate d. l. 4. ff. de adim. leg. Quid si domus diruta fuerit ventorum, aut aquarum vi, aut alio casu ceciderit citra testatoris voluntatem?

CAPUT XXVIII.

Ad l. hac conditio 10. ff. de con. & dem.

SUMMARIUM.

- 1 Tria sunt tempora, quibus existere potest conditio adjecta legato vel institutioni.
- 2 Conditio ante factum testamentum impleri non potest, sapiens tamen pro impletâ habetur.
- 3 Quandoque sufficiens, conditionem impletam esse ante factum testamentum; quando iterum impleri debeat? & n. 4.
- 4 Inter factum testamentum & mortem testatoris omnes conditiones impleri possunt præter illas, quæ sunt in potestate hæredis vel legatarii.
- 5 Post mortem testatoris omnes & quæcumque conditiones impleri possunt.
- 6 Temporis spatium ad implendam conditionem à testatore præscripto, illud implendum est, eoque transactio facta impletur.
- 7 Lex temporis spatium non præscribit ad implendas conditiones, (exceptis promissis); & quæcumque implentur, dispositio effectum habere debet.
- 8 Conditiones promissæ, cum primum poterit, à legatario implenda sunt.
- 9 In hæredis institutione tempus implenda conditionis terminatur hæredis morte.
- 10 Conditionum promissarum quædam desiciunt ultimo vita hæredis momento, quædam vero eo mortuo.

Alia semper ex alia quaestio suboritur. Non est huic loco importuna quaestio de tempore implendae conditionis. Tria enim sunt tempora, quibus existere potest conditio adjecta legatis, & institutionibus. Tempus, quod praecedit testamentum. Tempus, quod testamentum subsequitur, & usque ad mortem testatoris protenditur. Tempus denique, quod à morte testatoris usque ad mortem legatarii, vel hæredis intercedit. Quod tempus ex his spectandum sit, ut conditio rectè, & secundum voluntatem testatoris impleatur, in disputationem cadit. Illud etiam in controversiam venit, an infinitum tempus ad implendam conditionem sit assignatum, an certis finibus concludatur. Dux igitur hæc de re existunt controversiæ: altera de tempore: altera de spatio temporis. Primam primo loco pertractemus secundum propositam divisionem temporum, eo ordine servato, quem modò indicavimus.

2 Quantum attinet ad tempus, quod praecessit testamentum, utique statuendum est, conditionem impleri non posse: sæpe numero tamen sufficere eam extitisse; quia pro impletâ habetur, ut ait Ulpian. in *l. hac conditio 10. in fin. vers. dicendum ff. de cond. & dem.* Etenim testator cum condidit testamentum, aut sciebat jam evenisse, quod posuit in conditione, aut id ignorabat. Si sciebat, praesumitur voluisse conditionem iterum impleri, ne dicamus eum frustra ac temerè conditionem adiecisse; ac propterea non sufficit, eam extitisse ante testamentum *l. si jam facta 11. in princ. ff. eod.* Si verd id ignorabat, pura est, non conditionalis dispositio, & praesenti die debetur *d. l. si jam facta versic. si verò.* Tunc enim adjectio testatoris aut contrahentium potestatem conditionis obtrinet, cum in futurum confertur *l. itaque 39. ff. de reb. cred.* Quocirca conditiones in praeteritum, vel praesens tempus collatae, non sunt veræ conditiones, nec suspendunt obligationem, etiamsi incertum sit, an extiterint, necne *l. cum ad praesens 37. cum seq. ff. de reb. cred. l. si ita stipulatus 110. in fin. ff. de P. O. §. conditiones 6. inst. eod.* Cum igitur hæc conditio

ignorantè testatore jam existerit, non facit dispositionem conditionalem, aut saltem pro impletâ habetur, cum non possit praesumi, testatorem voluisse eam iterum impleri, atque existere, quoniam ignorabat eam extitisse: sed potius praesumendum est, eam non fuisse adjecturam, si scivisset, eam jam extitisse *d. l. conditiones 10. in fin.*

Verumtamen quia sæpe numero accidit, ut conditio sit ejusmodi, ut iterum impleri non possit, aut ut impleta sit eo modo, quo voluit eam impleri testator, statuenda est regula, quâ definiatur, quandonam sufficiat eam extitisse ante factum testamentum; & quando expectandum sit, ut iterum existat. Regulam autem hujusmodi constituvimus. Quoties conditio exstitit eo planè modo, quo eam voluit existere testator, valet legatum, & institutio, etiamsi extiterit ante testamentum. Id evenit, aut cum conditio amplius existere non potest, cum nequeat iterari: aut cum testator ignoravit eam jam extitisse. Exemplis rem explicò. Testator Titio legavit, cum pubes erit. Ad pubertatem facti testamenti tempore jam pervenerat. Hæc conditio iterum existere non potest: & exstitit eo modo, quo voluit testator: nihil enim aliud voluit, quàm ne consequeretur legatum ante pubertatem: idcirco legatum statim debetur, quia ipsum consequitur post pubertatem, quemadmodum voluit testator *l. hac conditio 10. §. ult. vers. etsi cui ff. de cond. & dem.* Rursus testator legavit Gajo Sejo in honorem consularis quadiingenta. Vivo testatore Sejus consul designatus est, & munus edidit, deinde ex calendis Januarii consulatum ingressus est: postea testator decessit. Respondit Marcellus quadiingenta Sejo deberi in *l. Publius Mævius 36. ff. eod.* Non distinguunt hic Marcellus ante, an post testamentum consul fuerit designatus, quia et si ante fuerit designatus, tamen quadiingenta debentur. Sicut non distinguit Justinianus in *l. si quis 6. C. de inst. & subst.* & comparat conditioni: *Si nupta fuerit.* Hæc enim conditio, licet iterum impleri possit, tamen hoc difficile admodum est, & raro evenie-

(T) iij

bat : itaque non potest presumi, testatorem de secundo consularu cogitasse : sed quadingenta ei reliquisse in honorem ejus consularis, quem postmodum erat ingressurus : voluit enim honorare consularum & dignitatem, quam gerebat, vel postmodum gesturus erat : argumento l. 4. cum duabus seqq. ff. de legib. facit ad rem textus in l. cum heres 4. §. 1. ff. de statu lib. lbi : quia nec animus danda libertatis est.

4. Quod si testator ignoravit conditionem existisse : sufficit eam existisse etiam ante testamentum, nisi conditio ejusmodi sit, quæ posita sit in potestate legatarii, aut hæredis, qui eam implere debet. Finge, testator legavit centum, si navis ex Asia venerit, quæ eo ignorante jam ex Asia venerat : pro impletâ habetur conditio, & legatum, vel institutum pura est. l. hac conditio 10. §. 1. ff. de cond. & dem. Item legavit mulieri centum, cum nupserit : mulier jam nupta est. Si scivit hoc testator, alterum matrimonium erit expectandum : ac nihil intererit, utrum vivo testatore, an post mortem iterum nubat l. si ita legatum 68. ff. de cond. & dem. Sed hoc, siquidem testator scivit nuptias jam esse contractas. Cæterum si id ignorabat, statim legatum debetur, quia de primis nuptiis conditio est intelligenda l. boves 70. §. 1. ff. de V. S. & idem in d. l. si ita legatum J. C. requirit, ut sciverit, nuptias esse contractas, aliter responsurus, si ignorasset. Quamvis enim hi actus iterati possint, & rursus navis ex Asia venire possit, & iterum nuptiæ contrahi, tamen credendum est, testatorem de primo adventu, & de primis nuptiis sensisse d. l. boves. quod presumi non potest, cum sciebat evenisse id, quod posuit in conditione. l. si jam facta in princ. & l. solemus 9. ff. de cond. & dem. tunc enim frustra conditionem illam adjiceret, quam sciebat jam existisse. l. si quando 109. in princ. ff. de leg. 1. l. si per alium 5. §. docere ff. ne quis eum, qui in jus voc.

5. Succedit jam tempus, quod intercedit inter factum testamentum, & mortem testatoris. Hoc tempore impleri possunt conditiones omnes, exceptis tantummodò illis,

quæ posite sunt in plena potestate ejus, qui lucrum expectat impleta conditione. Recte Paulus in l. si jam facta 11 §. 1. ff. de cond. & dem. distinguit inter condiciones promiscuas & non promiscuas. Promiscuum dicitur, quod passim, & omnibus fieri potest, & communiter usurpatur. Cicero pro Fontejo. Unum est enim, & simplex aurum judicium, & promiscuum, & communiter stultis, ac sapientibus a natura datum. Plin. lib. 5. cap. 1. in fin. de populis Africa, qui Canarii appellabantur. Quippe villum ejus animalis promiscuum his esse. Livius lib. 1. eodemque jure promiscuum omnibus datum est. Cic. in 2. Agrar. promiscuum toto, quam proprie parva frui parte malletis. Itaque eleganter Paulus promiscuas condiciones vocat, quæ pendent à nostro arbitrio, & in nostra potestate sunt, & ab omnibus passim, & facile possunt impleri. His igitur exceptis, aliæ omnes non promiscuæ, quas interpretes nostri dividunt in casuales, & mixtas, impleri possunt & existere etiam vivo testatore. Eveniunt proponuntur in conditione : Si navis ex Asia venerit in l. 2. in princ. ff. de cond. & dem. Si Titius consul factus fuerit : in l. si jam facta 11. in fin. ff. eod. in l. si quis heredem 6. C. de instit. & subst. Si nupserit l. hac conditio 10. in princ. ff. eod. l. si ita legatum 68. ff. eod. in honorem consularis. Publius 36. ff. eod.

Quoad postremum tempus, nempe post mortem testatoris, quæcumque conditio, cujusque modi sit, impleri potest : ea existente statim debetur, quod in testamento relictum fuit. Illud singulare est in conditionibus, quæ sunt in potestate, hoc est, in conditionibus promiscuis, ut licet non promiscuæ, possint impleri etiam vivo testatore : hæ tamen omnino implendæ sunt post mortem d. l. si jam facta 11. §. 1. eod. & l. 2. ff. eod. Imò non sufficit, eas impleri post mortem, nisi impleantur à sciente, conditionem insertam fuisse, eoque animo ut pareatur voluntati testatoris : nam si fato, casuque aut, alio animo quis fecerit, quod posuit in conditione, non videtur obtemperasse voluntati testatoris, adeoque nec implevisse conditionem d. l. 2. ff. de cond.

& dem. Quid ita? quia cum testator onus implendæ conditionis imponit, non potest consequi, quod ei relictum est, nisi voluntati testatoris obtemperet: nec obtemperat, qui non se conformat ad voluntatem testatoris: neque se ad ejus voluntatem conformat, qui casu, & aliud agendo facit id, quod jussit testator, sine voluntate exequendi ejus jussu. Finge: legatus est Titio fundus, si in Capitolium ascenderit. Titius Capitolium ascendit, vel pietatis ergo, vel ut amicum invisat, sine voluntate obtemperandi testatori, & ascensu illo legatum consequendi. Finge iterum, Sejo legata est domus, si Sempronio decem dederit. Sejus decem dat Sempronio, ut liberetur ab obligatione, quia ei decem debet, non ut voluntatem testatoris exequatur, & domum consequatur. Neuter obtemperat voluntati testatoris: neuter implet conditionem d. l. 2. in fin. ff. de cond. & dem.

7 Jam tandem de spatio temporis ad implendam conditionem præscripto differamus. Tempus implendæ conditioni præscribit aut testator, aut lex. Si testator tempus præscripserit, illud spectandum, eoque transacto frustra impletur conditio. l. *Thais* 41. §. *intra* 12. ff. de fideicom. lib. 1. si *intra* 23. ff. de statulib. Si intra quinquennium rationes reddiderit: si intra quinquennium decem dederit, liber esto. Si post transactum quinquennium paratus sit rationes reddere, vel decem dare, nihilominus liber non erit d. l. *Thais* & d. l. si *intra*. Verumtamen si per eum non steterit, quominus intrâ quinquennium aut rationes redderet, aut decem daret, id ei non nocebit, quominus libertatem consequi possit post quinquennium implendo conditionem d. l. *Thais* §. *intra*: imò si hæres non patiarur, eum implere conditionem, liber erit perinde ac si conditioni parauisset d. l. si *intra* §. 1. ff. de statulib. Quotiescumque enim per hæredem stat, quominus conditio impleatur, pro impleta habetur l. si *peculium* 20. §. *is cui* ff. de statulib. In legato autem libertatis etiam si per hæredem non steterit, sed per alium; dummodò non steterit per ipsum servam, con-

ditio semper pro impleta habetur l. cum ita datur 94. in princ. ff. de cond. & demonstr. l. si *peculium* 20. §. *is cui* versic. adeo ff. de statulib. l. ult. C. de condit. inserit. Multò secus est in aliis legatis: in his enim non sufficit per eum, qui debebat implere conditionem, non steterit, quominus eam impleat, ut habeatur pro impleta. Tunc enim solummodò pro impleta habetur, cum aut per eum steterit, qui impleta conditione legatum debiturus erat l. in jure 161. ff. de reg. jur. repetita in l. *Julius* 81. in fin. ff. de cond. & dem. aut si steterit per eum, in cujus personam erat collata conditio l. 3. & l. *mutier* 20. in princ. ff. de cond. inserit. l. *Titius* 14. ff. de cond. & demonstr. l. 1. C. de inserit. & subsc. Si verò casu fiat, ut implere non possit, pro impleta non habetur, sed deficit conditio, ut in l. in testamento 31. in princ. ff. de cond. & dem. in l. legatum C. de cond. inserit. l. cum ita datur 94. vers. *diversa* l. penult. §. *item si* ff. de cond. & dem. l. si *peculium* 20. §. *is cui* vers. adeo ff. de statulib. etiam si legatum fuerit ipsi servo manumisso d. si *peculium* §. *is cui*.

Lex spatium temporis ad implendam conditionem non præscribit in omnibus conditionibus, sed solum in conditionibus promiscuis. In reliquis conditionibus nullum spatium temporis est præfixitum: ac propterea quodcumque existerit conditio, vim, & effectum habebit dispositio: & quidem in contractibus, etiam si existerit post mortem creditoris, quia creditor moriens eam spem, quam habet, in hæredem transmittit, §. sub conditione 4. in fin. inserit. de V. O. aut post mortem debitoris, quia hæredem relinquit obligatum, l. si quis 57. ff. de V. O. In legatis autem tempus non protenditur, nisi usque ad mortem legatarii: nam si legatarius ante eventum conditionis moriatur, nihil ad hæredem suum transmittit, & legatum exstinguitur morte legatarii, legatus 41. ff. de cond. & dem. l. is cui 42. ff. de obl. & act. l. 4. & seq. ff. quand. di. leg. ced. Cui autem nullum certum temporis spatium in hoc genere conditionis à lege præscribitur, non est obscurum. Etenim cum ille, qui

disponit, voluerit ab incerto casu pendere dispositionem, qui tardius, & ocus potest evenire: unque voluit obtinere dispositionem suam, quandoeumque id evenit, quod posuit in conditione. Est enim multò incertius, quando aliquid sit eventurum, quam an sit eventurum. Quamobrem si lex tempus huic conditioni prætuleret, faceret contrà voluntatem disponentis, qui in eam con- tulit dispositionem, cujus & eventus, & tempus est incertum. Et quamvis in legatis conditionis eventus legatarii morte circum- scribatur: tamen id à lege fuit constitutum ut voluntati testatoris obsecundaret, qui cogitationem suam dirigit ad personam legatarii, non ejus hæredum; eum legatum relinquit ob meritum legatarii *l. nec ad- jectis 9. in fin. ff. pro soc.* non ejus hæredum, quos neque novit, neque scire potest, qui futuri sint, & possunt esse etiam ejus inimici. Id autem secus est in contractibus, in quibus contrahentes & sibi, & hæredibus suis consulere voluisse censetur, cum in eorum arbitrio sit hæredes quoscuque voluerint eligere *l. tale pactum §. ult. ff. de pact. l. si pactum 9. ff. de probat.*

9 In conditionibus verd promiscuis Lex tempus quidem prætuit, non tamen in omni dispositione, sed solum in legatis. In his quoque non certum diem restrictè præfinit, sed statuit, ut cum primùm poterit legatarius impleat conditionem *l. hac con- ditio 29. ff. de cond. & dem.* Hæc conditio si in Capitolium ascenderit, sic recipienda est, si cum primùm poterit Capitolium ascen- dere. Et hoc quidem ex voluntate testatoris, qui censetur voluisse, quam citissime, siqui- dem id poterit fieri, suæ voluntati obtem- perari, ne legatarius tergiversando, & sine causa procrastinando videatur legatum percipere, & contemnere beneficium testatoris.

10 In hæredis institutione contrarium est con- stitutum: nam tempus implendæ conditio- nis hæredis morte terminatur, & quamdiu vivit potest implere conditionem, quæ so- lummodo ejus morte deficit *l. 4. in fin. cum l. seq. ff. de hæred. instit. l. ult. ff. de cond.*

instit. Atque hoc non solum in institutio- ne sui hæredis obinet, ut quidam existima- runt, sed etiam in extranei institutione *l. ult. versic. argumentoque est ff. de condit. insti- tit.* Cum hæredibus enim lex multo benig- nius agit, quàm cum legatariis, quia hære- dias potest esse damnosa, legatum non item *l. si hæreditatem 32. ff. mand. l. ult. C. de hæ- red. act.* Verumtamen si hæres conditionem trahat urgentibus creditoribus, tempus, quod à lege non præscribitur, à Prætorè præfinitur, intra quod, si conditionem non impleverit, hæreditas vacet, quasi defecta conditione *l. si quis institutus 23. §. 1. ff. de hæred. instit.*

Illud in his conditionibus est animadver- tendum, quod quædam deficiunt ultimo vi- tæ momento, si à vivente hærede non fue- rint impleæ, quædam deficiunt & mortuo. Si conditio non possit impleri ultimo vi- tæ momento, veluti: si *Alexandriam* ierit, tunc deficit conditio: quia constat ampliùs impleri non posse, cum non possit *Alexan- driam* ire, qui agit animam. Secus est si possit impleri, veluti: si *decem dederit*. Hæc enim conditio nomine hæredis per alium impleri potest etiam eo momento, quo hæres moritur: atque adeò deficiit hærede mor- tuo. Quocirca si quis ita hæredem institue- rit: si in Capitolium ascenderit, hæres esto; si non ascenderit, fundum ei lego. Hæres si moriatur, antequàm in Capitolium ascen- dat, legatum acquirit, & ad suum hæredem transmittit: quia conditio deficit eo viven- te, & existit conditio legati: quia ultimo vi- tæ momento constat, eum ampliùs ascen- dere non posse: adeoque eo vivente cessit le- gati dies *l. 5. §. sed si 2. l. hujusmodi ff. qu. di. leg. ced.* Item si filius hæc conditione fuerit institutus, & conditionem non imple- verit, ultimo vi- tæ momento sit hæres ab- intestato, cum defecerit conditio institutio- nis, vel succedit substitutus, si eum habeat. Contrà in aliâ specie conditionis, eum ea- deficiat filio mortuo, filius neque ex testa- mento, neque ab intestato hæres est: non ex testamento, quia deficiit conditio: non ab intestato, quia cum defecit hæreditas ab-

ab intestato, jam mortuus est: itaque ad substitutum, vel cohæredem, vel ad agnatos deferretur. Hæc in *l. ult. ff. de cond. instit. in l. filius ff. de lib. & postb.*

CAPUT XXIX.

Ad L. filius 28. ff. de liberis
& posthumis.

SUMMARIUM.

- 1 Filius sub conditione casuali institutus, & sub contrariâ exheredatus, cû pendente decedens, ab intestato patri hære existit.
- 2 Sub eâ conditione institutus, qua ultimo ejus vita momento impleri posset, cû pendente decedens, ab intestato patri non succedit.
- 3 Confutatur Bartholomæi Chæf. interp. jur. lib. 2. cap. 9. Eodem momento, quo moritur testator, vel existit conditio, deferretur hæreditas & acquiritur filio.
- 4 Idem est in extraneis, licet differat tempus acquisitionis.
- 5 Explicatur L. talam c. 1. ff. de her. instit.
- 6 Explicatur L. si Titius 16. ff. de cond. instit.
- 7 Explicatur textus noster, & n. 8. 9. 10.
- 8 Condicio potestativa, qua ultimo vita momento impleri potest, non deficit, nisi post mortem ejus, qui implere debet.
- 9 Condicio casualis deficit moriente eo, in quem calata est dispositio, & n. 10.
- 11 Expōnitur L. si filius 16. ff. de lib. & postb.

Proponit in hæc lege Tryphonius hujusmodi speciem. Pater filium, quem habebat in potestate, hæredem instituit sub conditione, quæ non erat in ejus potestate, eumque sub contrariâ conditione exheredavit. Valet utique testamentum *l. jam dubitari* 86. in princ. ff. de hered. inst. l. 4. C. de instit. & substit. Filius decessit pendente conditione tam institutionis, quam exheredationis: ait J. C. quod filius ab intestato patri successit, cû moreretur: quia dum vivit, neque ex testamento hæres, neque exheredatus fuit. Rectè: præteritus enim videtur filius, quia eo vivente, nec exheredatio valuit, nec institutio. Non exheredatio, quia conditio exheredationis non

existit vivente filio. Nec potest filius post mortem suam exheredari *l. si ira scriptum* 13. §. ult. ff. de liber. & postb. Non institutio: quia similiter vivente filio non existit conditio adjecta institutioni: ac si ea defecit, & institutio & exheredatio patiter corrui, cû non possit valere exheredatio non aditâ hæreditate ex testamento *l. filium quem* 20. in princ. ff. de bonor. pos. contr. tabulas. Nec potest filius ante aditam hæreditatem exheredari, vel post eam aditam *l. 3. §. 2. vers. quemadmodum* & *l. 9. §. 2. ff. de lib. & posthum.*

Sed contrarium respondendum videbatur, 2 quia cû conditio non sit implenda ab ipso filio, potest existere ultimo vitæ momento: atqui quoties conditio ultimo vitæ momento impleri potest, filius non succedit, quia post ejus mortem desinitur testamentum *l. ult. in fin. ff. de condit. instit. l. si ejusmodi* 5. in fin. ff. de hered. instit. ut in superioribus exposuimus luculentissimè.

Castrenf. in *l. si filius* 16. in fin. ff. de lib. & postb. putat id fuisse constitutum favore filii, qui favor cessat in conditione potestativa, quia culpæ filii adscribi potest, quod conditionem non impleverit. Eodem videtur inclinare doctissimi Cujacii sententia in *d. l. filius à patre* ff. de liber. & posthum. Hunc immerito suggillat Bartholom. Chæsius lib. 2. interp. cap. 9. Castrensem verò confutat, & jure quidem ac rectè: ipse tamen non multò meliorem offert conciliationem. Nam quod ait prius existere conditionem, & postea deferri hæreditatem, adeoque licet conditio existat ultimo vitæ momento, tamen eodem momento non deferretur filio hæreditas, sed momento consequenti, scilicet post mortem filii, hoc aperte falsum est. Etenim si hoc verè dici posset, non succederet ab intestato filius institutus etiam sub conditione, quæ non potest impleri ultimo vitæ momento, nam hæc quoque per mortem deficit *d. l. ult. ff. de cond. inst.* ibi: *respondit Servius conditionem morte defecisse.* Ergo si hæreditas eodem momento, quo desinitur testamentum, non deferretur, sed momento subsequenti, vide-

licet post mortem; non posset filius patris hæres esse; mortuo enim neque deferri, neque acquiri potest hæreditas. Igitur si id concedimus, & illud concedamus oportet, falsum esse, quod à Papiniano & Marcello traditum est in laudatâ *l. ult. §. 1. s. Apage verò*. Illud etiam falsum erit, quod in eos continetur dominium: quod statim ipso jure hæredes fiant; quemadmodum traditum est in *l. in suis §. de lib. & post. in l. in suis §. de suis & legit.* Illud certo certius est, in eum idemque tempus concurrere mortem, seu conditionis eventum; delationem hæreditatis, & ejus acquisitionem in suis hæredibus: eodemque momento hæc omnia perfici legis potestate.

4 Imò etiam in extraneis, licet tempus acquisitionis differat à tempore delationis, quia non acquirunt hæreditatem, nisi cum eam adeant §. *in extraneis inst. tit. de hæred. qual. & differ.* tamen tempus delationis non differt à tempore mortis, seu conditionis existentis. Nam cum omnis hæreditas, sive ab intestato, sive ex testamento nobis à lege deferatur *l. lege obvenire 130. ff. de P. S.* Lex operatur in instanti, nec indiget ullo tempore ad operandum. Maximo est argumentum, quod si legetur alicui *cum morietur*, moriens legatum acquirat, & ad hæredes transmittat *l. hæres meus 78. ff. de cond. & demonstrat. l. 4. §. 1. ff. qu. di. leg. ced.* Idemque constitutum est de hæreditate *l. extraneum C. de hæred. instit.* Certè neque hæreditas hæredi defertur, neque legatum legatario nisi cum morietur, hoc est, ultimo viæ momento: eodem igitur momento ei & defertur legatum, & acquiritur. Imò etià legatum sit sub conditione potestativâ, quæ exultat ultimo viæ momento, defertur legatario legatum illo ipso momento, eodemque cedit dies legati *l. ult. versic. argumentaque est ff. de condit. instit.* Fiant enim hæc omnia ministerio legis, quæ momento perficit, quodcumque voluerit.

5 Neque contrarium probant duæ leges, quas asserti vir doctus ac peracutus. In illis enim continetur conditio, quæ existere non potest, quæ circuitu in semetipsum recur-

rente implcat ipsa sese, & errore planè inexplicabili semper in seipsam revolvitur, idèdque à nostris perplexa dicitur, à Græcis autem *σύνεστι*. In *l. tam §. 1. in princ. ff. de her. inst.* dixit testator: *Stichus liber esto: & si liber erit, hæres esto*. Hæc conditio inexplicabilis est, & nisi detrahaatur, reddit inutilem institutionem, Nam Stichus non potest esse liber, nisi prius sit hæres, quoniam dies libertatis cedit ad adiutæ hæreditate *l. nam cum libertas 8. ff. qu. di. leg. ced.* Nec potest esse hæres, nisi prius sit liber. Itaque & libertas hæreditatem, & hæreditas libertatem præcedere debet; quod est impossibile. Favore tamen libertatis Divus Marcus rescripsit detrahendam conditionem, perindè ac si non esset adjectum; *si liber eris*. Potest autem retorqueri argumentum. Valer institutio ejusmodi: *Stichus liber & hæres esto: d. l. talem in princ. & in §. 1. & passim alibi*. Atqui non potest esse liber, nisi sit hæres *d. l. nam cum libertas 8. ff. qu. di. leg. cedat.* nec potest esse hæres, nisi sit liber: idèdque olim non valebat institutio, si sine libertate fuisset institutus. Ulpian. *tit. 22. §. 13. Justin. in §. 2. inst. tit. quib. ex caus. manum.* Quamobrem videretur dicendum, inutilem esse institutionem: sed non est inutile, quia eodem momento, quo dominus moritur, & defertur ei hæreditas, & fit liber, & fit hæres, cum sit necessarius §. *1. instit. tit. de hæred. qual. & differ.* Idcirco autem in superiori specie non poterat esse simul hæres & liber, quia institutio suspendebatur conditione *si liber erit*, quæ conditio implenda erat: eaque non impletâ, hæres esse non poterat; at conditio impleri non poterat, quia non potest esse liber, nisi sit hæres *d. l. 8. ff. qu. di. leg. ced.* Quamobrem necessarium fuit rescriptum D. Marci, quo conditio detraheretur. Eâ autem detractâ illicè defertur servo hæreditas, eodemque momento acquirit & hæreditatem & libertatem.

Eadem planè ratio est *l. si Titius 16. ff. de cond. inst.* eaque traditur in eadem lege, ibi: *cum conditio existere non possit*. Quod enim sub conditione datum est, deberi non potest, nisi existat conditio: & dum pendet

conditio, ad nos id pertinet *l. si ita scriptum 45. §. 1. ff. de legat. 2. l. legata 41. ff. de cond. & demonstr. l. multum interest 21. ff. eod.* In *l. si Titius 16. ff. de cond. inst.* proponitur hujusmodi institutio. *Si Titius hæres erit, Sejus hæres esto: si Sejus hæres erit, Titius hæres esto.* Uterque sub conditione est institutus, sed neutra potest existere, quia altera alteram implicat & impellit: ita, ut se expedite & explicare non possint. Etenim Titius non potest hæres esse, nisi cum fuerit hæres Sejus: at Sejus hæres esse non potest, nisi cum fuerit hæres Titius: neuter igitur hæres esse potest, ac neutri defertur hæreditas. Igitur quod institutio sit inutilis, non eo fit, quod non deferatur hæreditas eodem momento, quo impletur conditio: sed quia neutri defertur hæreditas, ac ne deferri quidem potest, cum conditio impleri nunquam possit: non quia ipsa per se sit impossibilis, sed quia futurum est, ut perpetuo pendeat, nec umquam impleatur. Nam ut Sejus hæres fiat, expectare debet aditionem Titii. Titius autem adire non potest, quia debet expectare aditionem Seji, qui adire non potest *l. servus alienus 3. §. si quis ff. de hered. inst.* Illud hic notandum, quod licet eventus conditionis præcedere debeat delationem hæreditatis vel legati, tamen prior non est tempore, quia eodem momento, quo existit conditio, defertur hæreditas vel legatum. Præcedit igitur solummodo naturâ, seu causâ, quia non defertur hæreditas, nisi conditio existat. Optime Pomponius de hujusmodi conditione ait in *l. hujusmodi 13. ff. qu. di. leg. ced. quoriam causa, ex qua debeatur, præcedere semper debet*: quæ lex ad probandam Chelii sententiam est multo accommodatior, quam duæ superiores, quas allegavit. Sed observandum, quod præcedere debet ratione causæ, non ratione temporis. Rectè Cic. *de Fato. Omnia, quæ sunt, causis sunt antegressis.* Antegrediuntur autem sepe numero etiam tempore: aliquando tamen solummodo tamquam causæ. Quemadmodum sol præcedit lucem, ignis calorem, non quidem tempore, quia dato sole atque igne statim datur

lux & calor: sed præcedunt tamquam causæ, ille lucis, hic caloribus. Præcedunt naturâ, non tempore. Lex igitur suspendit delationem hæreditatis, quamdiu pendet conditio: eâ autem existente confestim defert hæreditatem: neque enim eget tempore ad petagendum, quod vult.

His expostis, ad explicandam nostram ⁷ legem aggrediamur. Rectè respondit in eâ J C. quod si filius decesserit pendente conditione tam institutionis, quam exhæredationis; dum vivit, neque ex testamento hæres, neque exhæredatus fuit. Pendente conditione, ut diximus, actus non perficitur, sed manet in suspensio, nec ullum habet effectum. Itaque cum mortuus sit, utraq; conditione pendente, neque institutio, neque exhæredatio habuit effectum: ea propter perinde est, ac si præteritus fuisset. Proinde cum neque ipsi proficere institutio, neque obesse potuerit exhæredatio, & utraq; fuerit inutilis, inutile est etiam testamentum, in quo præteritus fuit *l. inter cetera 30. ff. de liber. & posth. quemadmodum, si institutus fuisset inutiliter l. filius 15. ff. de condit. inst.* At enim potuit existere conditio institutionis ultimo vitæ momento, quâ existente valuisset testamentum, atque ex eo filius hæres fuisset. Potuisset quidem existere: sed verè neutra existit conditio, adeoque sit irritum testamentum, in quo filius neque institutus, neque exhæredatus reperitur *d. l. inter cetera ff. eod.* Hoc amplius animadvertendum, quod in eâ *l. proponitur filius solus hæres institutus, ut apparet ex verbis subsequentiis hærede autem &c.* quibus alia species proponitur filii, cui datus est cohæres. Filius autem ex alio institutus necessariò hæres esse debet, sive existat, sive non existat conditio. Nam si existiterit conditio institutionis, erit hæres ex testamento, si deficiat, atque adeò existat conditio exhæredationis, erit hæres ab intestato: neque enim valere potest testamentum, deficiente institutione *l. penult. vers. non potest ff. de his, quæ in testam. del. non potest testamentum valere, quod hæredem non habet. §. ante hæredis 34. instit. tit. de legat. l. quod per manus 10. & l. ult. ff. de ju-*

re codicill. Nec valere potest ipsa exheredatio, si hæres institutus hereditatem non adiit. Quoties autem certum est, filium futurum heredem, cum moritur, fit hæres ab intestato *l. filius 16. ff. de lib. & postb. l. ventre preterito 84. in fin. ff. de acquir. vel omit. hered.* quia iniquum est, eum hæredi suo relinquere nihil *d. l. ventre 84.*

8 At enim, inquit, quando conditio impleri potest ultimo vitæ momento, expectanda est mors filii: quamdiu enim vivit, non deficit conditio, cum quolibet momento possit impleri. Quocirca non deficit, nisi per mortem, & nonnisi mortuo filio testamentum destruitur: propterea filius neque potest esse hæres ex testamento, quod est destitutum deficiente conditione: neque ab intestato, cum testamentum fiat irritum, cum filius non vivit *l. ult. in fin. ff. de cond. inst. l. se ejusmodi 5. in fin. ff. de hered. inst.* Ergo cum hæc quoque conditio possit exiltere ultimo vitæ momento, filius neque ex testamento hæres esse potest, neque ab intestato.

9 Porro hæc verissimè dicuntur de conditione, quæ est in potestate filii: de eâ, quæ pendet à casu, non item. Valdè differunt inter se hæc duo genera conditionum. Sub conditione, quæ in ejus potestate est, filius rectè instituitur, quia à patre non excluditur ab hereditate, imò pater in ejus arbitrio ponit, an velit hæres esse, eumque liberat ab eâ necessitate, quam ipsi lex imposuit, ut velit, nolit, hæres esse debeat *§. sui autem inst. tit. de hered. qual. & differ.* si pater conditioni, illicè sit hæres necessarius *l. 5. in princ. ff. de cond. & dem.* adeò, ut amittat etiam beneficii abstinenti, quia spontè se subjecit oneribus hereditariis, à quibus fuerat à patre liberatus adjecit conditione *l. jam dubitari 86. in fin. ff. de hered. inst.* Et potest parere, etiam si pupillus sit, sine tutoris auctoritate, eâ ratione, quam Paulus tradidit in *l. 5. ff. de cond. & dem.* Habet igitur filius plenum arbitrium, velit, an nolit hæres esse. Si vult hæres esse, impleat conditionem: si non vult, non impleat. Lex autem, ne restringeret hanc facultatem, ne diem

quidem præfinivit filio conditionis implendæ: sed totum vitæ tempus ei concessit. Pendet igitur hereditas, quamdiu à filio potest impleri conditio: potest autem impleri toto vitæ tempore. Quocirca si ejusmodi conditio sit, ut etiam ultimo vitæ momento possit impleri, etiam ultimo vitæ momento pendet suspensa hereditas: proinde nonnisi mortuo filio constat, eum heredem esse noluisset: & tunc destruitur testamentum, si solus fuerit institutus, nec ei datus cohæres, aut substitutus. Etenim si habeat cohæredem aut substitutum, ipsi succedent, quia filius non parendo conditioni, non facit patrem intestatum *l. fuis 4. in princ. & in §. ult. ff. de hered. inst. l. ult. in fin. ff. de cond. inst.* Pater igitur adjecit conditione, quæ est in filii potestate, neque ipsum excludit ab hereditate, neque omnimodò vult eum heredem esse, sed tantummodò si filius ipse voluerit: filius autem non implendo conditionem, apertè declarat se nolle heredem esse.

Longè aliter se res habet, cum pater filium solum heredem instituit sub conditione, quæ pendet à casu, eundemque sub contrariâ conditione exheredat. Neque enim ponit in arbitrio filii, velit, necne, hæres esse: sed in casum differt tam institutionem, quam exheredationem. Licet voluerit utramque à casu pendere; voluit tamen, utrumvis evenisset, filium heredem esse. Pendet igitur ab incerto eventu, non an filius futurus sit hæres, sed solum utrum ex testamento futurus sit, an ab intestato: omnimodò enim esse debet hæres, ut paulò antè ostendimus. Iniquum igitur esset expectare eventum alterutrius conditionis post mortem filii, ut filius contra voluntatem patris excluderetur à successione tam intestatâ, quam testamentariâ, & nihil relinqueret hereditibus suis *l. ventre 84. in fin. ff. de acquir. hered.* non solum fraudare voluntatem patris, sed etiam filii, qui, cum non sit in ejus potestate, conditionem implere, etiam si maxime velit hæres esse, tamen hæres fieri non potest, cum conditionis eventus à casu pendeat, non autem ab ipsius voluntate. In superiore

specie omnia concurrunt, quibus efficitur ut filius sit privandus hæreditate, si vivens non pareat conditioni. Voluntas testatoris; qui cum adjecerit conditionem, quæ ultimo etiam vitæ momento, supremoque vitæ spiritu potest impleri, utique voluit totum vitæ tempus filio concedere ad implendam conditionem, eamque solum deficere post mortem filii, cum parere amplius conditioni non potest. Voluntas filii; qui cum vivens parere conditioni neglexerit, facto ipso declaravit se nolle hæredem esse. Dispositio legis; quæ statuit conditionem, quæ est in potestate, non ante deficere, quam cum non potest amplius impleri: quod evenit mortuo hærede, si novissimo vitæ tempore potuit impleri *l. suus 4. §. ult. & l. si ejusmodi 3. ff. de hered. inst. l. ult. in fin. ff. de cond. inst.* Hoc enim exigit natura ipsius conditionis, quæ cum posita sit in potestate hæredis, non potest deficere, nisi cum hæres, aut declaraverit se nolle eam implere, aut non potuerit implere. Idem si facilis sit conditio, & hæres malitiosè trahat conditionem, tempus ei à Prætorè præstinatur *l. si quis 23. §. 1. ff. de hered. inst.* quia ex naturâ conditionis, & ex legis dispositione infuitum tempus habet ad parendum conditioni. Contrâ in nostrâ specie omnia concurrunt, qui dicere debeamus, deficere conditionem filio moriente. Voluntas patris; qui voluit filium, vel ex testamento, vel ab intestato succedere, ut probavimus; non succederet autem conditione, est mortem deficere vel existente. Voluntas filii; qui præsumitur vel le paternam hæreditatem ad se pertinere, Natura ipsâ conditionis; quæ à casu pendet, non à voluntate filii. Quâ de re illud etiam operæ pretium est animal advertere, quod nec institutio filii sub conditione in casum collata valet *l. Lucius Titius 83. ff. de cond. & dem. l. si pater 4. C. de inst. & subj. l. ult. in princ. ff. de cond. inst.* nec exhereditatio sub conditione fieri potest *l. 3. §. 1. ff. de liber. & postb.* Item neque institutio post mortem filii fieri potest, cum amplius acquirere non potest hæreditatem; nec exhereditatio *l. si ita scripsum 13. §. ult. ff. de liber. & postb. l.*

suus 4. ff. de hered. inst. His consequens est, filium viventem neque institutum, neque exhereditatum fuisse, & comparandum filio instituto sub conditione, quæ ultimo vitæ momento impleri non potest. Nam in nostrâ specie utraque valet, quia reciprocantur invicem propter adjectionem conditionis; sed eâ non existente cum filius vivit, sequitur, cum dum vivit, neque ex testamento hæredem, neque exhereditatum fuisse, nostrâ *l. filius 28.*

His, quæ hæcenus diximus, perspicuè refellitur etiam argumentum, quod ducitur ex *l. si filius 16. de liber. & postb.* nam & in specie ibi propositâ solus filius erat institutus, atque adeo certum erat, neminem ex eo testamento hæredem fore *d. l. in fin.* & idem iniquum erat, filium ab hæreditate excludere *d. l. ventre 84.* contra voluntatem patris, qui eum hæredem instituit, & posthumum vel errore, vel incogitantia præterit: contra voluntatem filii, qui repellitur fortuito, quia in ejus potestate non est efficere, ut nascatur, vel non nascatur posthumus: utrumvis autem accidisset, hæres futurus erat. Itaque ei non obstat, quod potuerit nasci ultimo vitæ momento: quoniam si eo momento natus fuisset, ipse patri fuisset hæres ab intestato, & eodem modo ei successisset.

CAPUT XXX.

Ad L. qui duos 18. §. 1. ff. de man. test.

SUMMARIUM.

- 1 Utimum infans an computaretur in vitâ hominis, Philosophi dubitantes.
- 2 Jurisconsulti illud vitâ tribuendum esse non dubitaverunt.
- 3 Expenditur *L. ventre præterito 84. ff. de acquir. vel om. her. & v. 4. §. 6.*
- 7 Bonorum possessio per alium agnosci potest.
- 8 Et ut acquiratur, opus est factis acquirere debentis.
- 9 Expenditur *L. ult. ff. de cond. inst.*

(V) iij

Hæc conditio: cum moriar, liber esto: vite tempus complectitur. Hæc est certa & constans veterum Jurisconsultorum sententia. De hoc tamen ambigebant Philosophi, quorum alii moriendi verbum atque momentum, manente adhuc vitæ diei atque feri præaverunt; alii nihil in eo tempore vitæ reliquerunt: contrarium illud, quod mori dicitur, morti vindicaverunt. Ita Gellius lib. 6. c. 13. Subdit autem: *sed Plato noster neque vitæ id tempus, neque mortis dedit.* Prolicus quoque apud Platonem, ut in Axiocho refertur: mortem aiebat neque cum viventibus esse, neque cum mortuis. Non cum illis, aut circa illos, quia vivunt: non cum his, quia amplius non sunt. Brevius Cicero in primâ Tusculanâ, quia ab hoc dialogo pleraque sumpsit, quo faciliè inducor, ut credam eum Platonis esse. Cum mors nec ad vivos pertineat, nec ad mortuos; alteri nulli sunt: altero non attingit. Fusius Sext. Empiricus Pyrrhon. Hypothef. lib. 3. cap. 14. *Si mortuus est Socrates, aut cum viveret, mortuus est: aut cum mortuus esset. Cum viveret, mortuus non est: is enim & vivus esset, & mortuus. Sed neque cum mortuus esset, mori potuit: quia bis mortuus esset. Sanè qui mortuus est, mori non potest.* Pluribus hæc prosequitur Sextus, ut rerum omnium scientiam evertat. Non ab similitudine Zeno motum evertere conabatur. Quocirca apud Aulum Gellium in notis lib. 6. cap. 13. scitè Herophilus medicus ad curandum Diodorum, clarum in primis dialecticum ac Philosophum, luxato humero ægrotantem ita caplit: *Aut in quo erat loco humerus existens excidit, aut in quo non erat: at neque in quo erat, neque in quo non erat: non ergo excidit.* Sed has verborum tendiculas, ceratinasque & crocodilinas aversantur Jurisconsulti, & pingui Minervâ defunctorum voluntates interpretantur, ne per has exquisitas ambiguitates, & acutas captiones illas evertant. Itaque in nostrâ l. qui duos §. 1. Julianus etiam à superiori regulâ recedit, ne subvertatur dispositio testatoris. Sed melius est, inquit, verba benignius interpre-

tari, ut post mortem suam videatur testator ei libertatem reliquisse. Contrâ cum multi impediendæ libertatis causâ, in tempus mortis ipsius servi ei libertatem darent, scripsit Julianus, libertatem nullius momenti esse, cum impediendæ magis, quàm dandæ libertatis gratiâ tempus mortis adjiciatur. l. ult. in princ. ff. eod.

Enimverò ut in propositâ quæstione dicam, quod sentio. Si tempus mortis intelligamus esse individuum, illud instans, quod inter vitam & mortem intercedit, verissimè mihi videtur sententia Platonis id nec vitæ, nec mortis tribuendum. At hoc verè tempus non est, quoniam quantum non est, nec divinum: sed duo tempora vitæ, mortisque jungit atque connectit. Si verò tempus extremum vitæ intelligamus, quo à vitâ discedimus, & anima à corpore separatur (nihil enim est mors, nisi solutio & discessus animæ à corpore, ut rectè definit Plato in Phædone) utique verissimè est nostrorum sententia: tempus hoc vitæ dandum esse. Etenim qui aliunde discedit, ibi est, undè discedit: neque enim posset indè discedere, nisi esset ibi. Igitur cum anima discedit à corpore, necesse est, ut sit in corpore, à quo discedit ac separatur. Videntes enim morimur, non mortui: neque enim mortuus potest mori, nec anima à corpore separata potest amplius ab eo separari. Quamobrem tùm rationi, tùm etiam veritati maximè consentanea est Opinio Jurisconsultorum, tempus extremum hominis vitæ tribuendum.

Hoc stabilito ac fixo, cujus effecta indicamus in superiore, videamus, an unquam aliter responderint veteres Jurisprudentes. Occurrit autem primò, quod scribit Papinianus in l. ventre præterito §. 4. ff. de acquir. vel omitt. hered. ubi proponit hujusmodi quæstionem. Pater ventre præterito filium heredem instituit: filius pleno ventre decessit. Ait iniunctum esse filium decedentem heredi suo relinquere nihil, & idè decretò Prætoris ei succurrendum. Decreto succurrit Prætor, cum jões deficit l. scriptus 12. ff. de Carbon. editio l. & mulieri ff. de curat. furios. Ergo filius

moriens pleno ventre non succedit patri: & tamen ultimo vitæ momento certum sit, patrem intestatum decessisse, adedque ei deintam esse hæreditatem, & eodem momento eidem acquisitam l. si filius 16. ff. de liber. & posthum. quam in superiore uberius exposuimus. Ergo Papinianus non putavit extremum tempus vitæ filii tribuendum.

4. Coniungunt plerique ad primum casum laudatæ l. si filius, & fingunt etiam in l. ventre præterito datum fuisse filio vel substitutum, vel cohæredem, à quibus testamentum sustineatur, nec vivente adhuc filio destituatur, ut possit ab intestato succedere. Mera mehercule divinationi. Mihi sanè exploratum est, ibi à Papiniano propositam quæstionem tractari de jure prætorio, non autem de jure civili. Ita prorsus est, & multa sunt, quæ mihi persuadeant. 1. quia Papinianus proponit quæstionem de filio emancipato, vel exero: Ibi: ventre præterito, si filius, qui fuit emancipatus, vel ex heredes institutus sit: arqui filius emancipatus, jure civili non succedebat, sed solum jure prætorio per bonorum possessionem §. emancipati inst. tit. de hered. qua ab intest. l. sed cum 6. §. 1. ff. de bonor. posses. l. liberi 4. ff. si tab. testam. null. extab. l. ult. §. 1. C. de legis. hered. 2. quia in fine legis perspicue declarat, se agere de successione prætoriâ Ibi: ideo decreto filio succurrendum est. Decreto autem à Pratore succurritur, quoties deficit edictalis bonorum possessio, & filio non defuerit ex edicto Prætoris successio: urget tamen æquitas & naturalis ratio, quæ dicat cum auxilio Prætoris indignum non esse, ut in l. illud 4. §. ult. & in l. 5. ff. de bon. posses. contra tab. l. si duobus 14. §. ult. ff. eod. l. 7. in princ. & in §. si pupillus l. decessit 8. in princ. ff. de Carbon. edict. Deficit hic bonorum possessio edictalis, ut mox probavimus: & iniquum est, videlicet contra Prætoriam æquitatem, filium privati beneficio Prætoris, quod omnibus elargitur. 3. quia cum Papinianus nominat filium in potestate reventum, ut declaret, quantum ab eo differat emancipatus, ait: sed si vacuo ventre mulier fuit, & incerto eo filius in familiâ

retentus virâ decessit, hæres fuisse intelligitur: emancipatus, aut exier non aliter possunt hereditatem acquirere, quam si non esse prægnantem sciant. Rectissime. Nam suus hæres fit hæres ipso jure sine ullo facto proprio, etiam ignorans statim ac certum esse incipit, cum hæredem futurum, sive posthumum nascatur, sive non nascatur. l. si filius 16. in fin. ff. de lib. & posthum. l. cum quidam 30. §. suum ff. de acquir. hered. l. illud 4. ff. de petis. hered. ut in superiore filiûs exposuimus. Contrâ emancipatus, aut exier: cum non possint acquirere hereditatem, nisi eam adeant, aut bonorum possessionem petant, & neutrum facere possint, nisi certum sit, scientque mulierem non esse prægnantem, quia quamdiu rumpi potest testamentum, ex eo non deferitur hæreditas, nec adiri potest l. cum quidam 30. §. 1. & §. si igitur ff. de acquir. vel omit. hered. l. 4. in fin. ff. de bonor. poss. contra tab. l. qui uxorem 15. in fin. l. si ego 19. in fin. ff. de injust. rupt. Tractatur igitur in hac lege quæstio principalis, ac præcipua de exero & emancipato; cui decretum est necessarium l. 4. in fin. ff. de bon. posses. contra tab. Ibi; quod maxime necessarium in filio emancipato scripio hærede, qui nec hereditatem interim adire potest, non verò de filio in potestate, cui non est necessarium, qui de jure civili hæres fuisse intelligitur d. l. ventre l. cum quidam 30. §. suum ff. eod. illud ff. de petis. hered.

Atqui reclamat vir imprimis acutus & doctus, Bartholomæus Ciesius lib. 2. interp. cap. 9. qui animadvertit, quod si suus succederet civili, nulla esset necessitas iniquitatis illius emendandæ, quod filius hæredi suo reliquat nihil.

Sed non observavit vir apprime in legibus interpretandis eruditus, in hac eadem quæstione iidem verbis usum fuisse etiam Paulum in l. 4. ff. de bon. poss. contra tab. quia iniquum est, neque quasi scriptum petere posse bonorum possessionem, quam cum contra tabulas peti potest: neque contra tabulas, quamdiu non nascitur præteritis; ut & si ante moriatur, bonorum possessionis beneficium ad heredem transmittatur. Filiûs explicat Paulus,

quod pressius dixerat Papinianus. Nimirum quod Prætor ex æquitate bonorum possessionem introduxerit §. *quos autem in fin. inst. tit. de bonorum poss. l. sed cum patrono 6. §. 1. in fin. ff. eod.* & hoc beneficium omnibus largiatur, non solum his, qui à jure civili vocantur ad hæreditatem, sed etiam his, qui non vocantur §. 1. & 3. *inst. eod. l. 1. ff. quis ordo in bon. poss. l. 1. §. sed videndum 11. ff. de succes. edict.* iniquum esset, hoc beneficium liberis denegare, quorum prima semper causa successione est, tum de jure civili, tum de jure prætorio. Et cum in proposito questione filio non competat ex edicto bonorum possessio, neque secundum tabulas, quia ei non defertur successio ex testamento, quod rumpi potest agnatione posthumi: neque contra tabulas, quia est institutus; instituto autem non datur contra tabulas, nisi alius committat edictum l. 3. §. *si quis ex liberis 11. ff. de bon. poss. contra tab. l. 4. ff. eod.* Prætor ex bono & æquo ei succurrit, dando decretalem bonorum possessionem, quæ datur deficiente edictali, ut diximus suprâ. Cum enim filius, sive suus, sive emancipatus, futurus sit hæres patri, tam si nascatur, quam si non nascatur posthumus d. l. *ventre præterito ff. de acquir. hered. l. si filius 16. ff. de liber. & posthum.* abhorret à Prætoris æquitate, eum private suo beneficio, ut non transmittat ad hæredes suos successionem prætoriam, quam omnino habiturus esset, si viveret. Et hoc est, quod iniquum dicitur tam in d. l. *ventre* & 4. quam in d. l. 4. Emendat igitur Prætor, decernendo bonorum possessionem filio vel emancipato, vel suo iniquitatem edicti, quod hunc casum minimè comprehendit: non iniquitatem juris civilis. Quamquam in emancipato, qui à jure civili excludebatur à successione, corrigat etiam iniquitatem juris civilis §. *emancipati inst. tit. de hered. que ab intest. l. sed cum patrono 6. §. 1. in fin. ff. de bonor. posses.* Proprie emancipatum igitur præcipue datur hæc bonorum possessio, cui est maxime necessaria d. l. 4. in fin. sed quia Prætor omnes liberos eodem jure habet, tam suos, quam emancipatos rescissâ capitis diminu-

tione d. l. *sed cum patrono 6. & d. §. emancipati in fin.* idcirco hoc beneficium etiam suo hæredi communicat maxime, quia eadem est in utroque ratio d. l. *venire 84. in fin.*

Non tamen filio instituto dat bonorum possessionem secundum tabulas, sed contra tabulas, perinde ac si posthumus jam natus esset: quo casu ipsi bonorum possessio daretur contra tabulas, eaque commissio statim edicto competeret etiam filio instituto, sive posthumus eam peteret, sive omitteret, l. *nonnumquam 14. & l. seq. §. 1. ff. de leg. præst. l. si post mortem 10. §. ult. ff. de bon. poss. contr. tab.* Fingit autem Prætor potius natum fuisse posthumum, quam mortuum antequam nascatur, tum quia hoc humanius est, atque ejus æquirati magis consentaneum: tum quia, qui in utero est, setè semper pro jam nato habetur l. *penult. ff. de stat. hom. l. cum quidam 30. §. 1. in fin. ff. de acquir. hered. l. sed etsi ad tempus 20. ff. ad SC. Trebell.* ubi de transmissione, de quâ hic agimus.

Neque cuiquam scrupulum injiciat, quod nec emancipato quidem necessaria videatur decretalis hæc bonorum possessio, cum ei competere possit etiam edictalis contra id, quod statuit Paulus in d. l. 4. Etenim bonorum possessio etiam ab alio agnosci potest nostro nomine l. 3. §. *acquirere ff. de bon. poss. l. bonorum 7. C. qui admitti:* secus ac hæreditas l. *per procuratorem 90. ff. de acquir. hered.* Potest igitur filius ultimo vitæ momento bonorum possessionem acquirere, argumento text. in l. *si ejusmodi 5. ff. de hered. instit. in l. si filius 16. ff. de liber. & posth. in l. ult. ff. de cond. inst.*

Potro hunc scrupulum evellere tam est in 8 proclivi, quam imber, quando pluit. Bonorum possessio non acquiritur ipso jure ignoranti & invito, quemadmodum hæreditas, quia est à Prætore, non à lege §. *quos autem inst. de bonor. posses.* idèd peti, agnoscere, accipi debet à Prætore vel judice l. *ult. C. qui admitti.* Non agnita & accepta, non acquiritur ne quidem suis hæredibus, ut perspicue colligitur ex l. 1. §. *ibidem 8. ff.*

*de collat. bonor. ex d. l. ventre 84. & ex d. l. 5. & probè errant, qui contrà sentiunt. Nec ad rem facit, quòd ab alio peti atque agnosci possit pro filio, cum moritur: tum quia non sufficit eam agnosci potuisse, si non fuerit agnita: tum quia etiam si fuisset agnita, nihilominus filio non fuisset acquisita, quia eo tempore non potuit ratam habere; nec sine ratihabitione potuit eam acquirere d. l. 3. §. *acquirere ff. de bon. poss.* Ad acquisitionem igitur requiritur factum acquisitis, idèdque non potest filio acquiri postremo vitæ momento, ut clarè probant illæ ipsæ leges, quæ opponuntur.*

Jam verò eò, undè discissimus, regrediamur. Contra regulam initio propositam opponi potest solutio questionis à Papiniano expositæ in *l. ult. ff. de condit. instis.* In fine ejus legis hæc Papiniani verba referuntur. *Necne enim filius videretur obesse, post cujus mortem patris testamentum desinitur: quemadmodum si exheredato eodem filio, nepotes, cum filius moreretur, fuissent instituti.* Ergo conditio illa, *cum filius moreretur*, existit post mortem ipsius filii, adeò tempus mortis non vitæ tribuitur, sed morti.

Quis hunc scopulum tutò ac sine prolapsione prætervehet, cum ipse Cujacius coactus fuerit ipsum abscondere, additis, mutatis, demptis quibusdam verbis pro arbitrio contra fidem omnium codicum & manuseriptorum? Quantum attinet ad regulam, quam explicamus, ea omninò subvertitur verbis Papiniani, nisi detrahantur illa verba: *cum filius moreretur*, quæ opportunè detrahât Cujacius. Nam si nepotes sunt instituti, cum filius morietur, & nihilominus filius non obstat nepotibus, & post mortem ejus desinitur testamentum, palàm est, conditionem illam, *cum moreretur*, significare tempus post mortem. Verùm tamen in hæc sententiâ non fuisse Papinianum, pro certo habeo: sunt enim falsa omnia. Falsum, quòd verba referantur ad tempus post mortem, & conditio illa non existat in virâ filii, ut in superioribus demonstratum est oppidò luculenter. Falsum, quòd in propositâ specie testamentum desituatur. Etenim

vel exhereditatio illa pro purâ accipienda est: vel pro conditionali. Si pura est exhereditatio, nulla causa est cur hæredes instituti non debeant ad hæreditatem admitti, ac propterea testamentum non desituetur, nisi repudiaserint. Si conditionalis est exhereditatio, ea nullus est momenti, adeoque testamentum non valet ab initio, cum filius in eo præteritus sit *l. sed si sub conditione 18. ff. de bonor. poss. contra tab. l. 3. §. 1. ff. de liber. & posth.* & in nostrâ specie ita respondit Julianus in *l. si ita scriptum 13. ff. eod. in §. ultimo. Testamentum, quod hoc modo scribitur: Titius post mortem filii mei hæres esto, filius exheres esto, nullius momenti est; quia filius post mortem suam exheredatus est.* Ergo si hæredes in nostrâ specie sunt instituti post mortem filii exhereditati, testamentum nullius est momenti. Quid ergò dicemus?

Ego, qui non facilè adducor, ut leges violem eas corrigendo & emendando, hæc in re à Cæsio minimè dissentio: nec aulam negare, Papinianum hic proposuisse & comparasse casum dissimilem, atque contrarium docendi gratiâ, non autem similem suæ opinionis confirmandæ causâ. Moveor, quia comparatio, quæ fit per particulas, *quemadmodum, quomodo, sicut*, ut sæpius quidem copulet res similes, sæpè tamen diversas atque contrarias, ut docet Valla *Elegantiar. lib. 2. cap. 54. Cicer. lib. 1. de invent. Similitudo autem in contrariis & paribus spectatur. In contrariis hoc modo &c. & lib. 2. postea comparare oportabit cum beneficio maleficium.* Comparationis, quæ fit ex contrariis, plura exempla vide in *Topic. non longè à fine.* Ibi: *specie autem comparantur &c. & in Orat. pro Aluren.* ubi Servium J. C. Murænzæ duci comparat ibi: *vigilas in de nocte &c. & in Verr. lib. 3. ubi de frumento in exordio*, ubi Verrem Mummio comparat, & alibi passim. Quamobrem ambigua est oratio. Maximè verò cum primum membrum comparationis habet negationem. Tunc enim ambiguum & incertum est, an negatio intelligi debeat in secundo membro repetita; an verò omissa. Planius id explicæ.

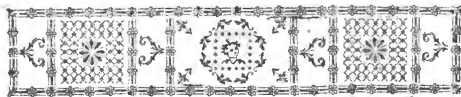
(X)

bo. Ait Papinianus *neque enim filius videtur obstitisse: quemadmodum, si exheredato eodem filio &c.* Si repetiram intelligamus negationem, dicendum ita: quemadmodum non videretur obstitisse, si filio exhere lato &c. & hoc modo particula *quemadmodum*, indicat casum similem. Si verò eam repetitam non intelligamus, sed omissam, sicut verè omissa est, indicabit casum contrarium hoc modo: *neque enim filius videtur obstitisse, quemadmodum obstaret, si eodem filio exheredato &c.* Si ità dixerit: filius emancipatus non acquiritur pariter hereditatem, quemadmodum suus heres, utique non affirmo esse similes in acquirendo, sed dissimiles. Dixi paulò antiè, bonorum possessio non acquiritur suo heredi ignoranti & invito, quemadmodum hereditas: utique hoc volui significare, hereditatem suo heredi acquiri ignoranti & invito: non autem id negare, sicut in primo membro negavi de bonorum possessione. Finge Fabium Maximum, cum suadebat Emilio Paulo, ne

pugnaret cum Annibale, ei dixisse: cave ne pugnes cum Annibale; quemadmodum L. Flaminium ad Trasymenum. His verbis affirmasset; non negasset L. Flaminium ad Trasymenum pugnasse. Luc. in Evangel. c. 18. vers. 11. *Non sum sicut ceteri homines raptiores, injusti, adulteri, velut etiam hic publicanus.* Non negat hunc publicanum, ceterosque homines esse raptiores, injustos &c. quod de se negat, de illis affirmat. Cic. *de Amicit.* *Non sicut vulgus, sed ut eruditi solent appellare sapientem.* Plaut. in *Mosell.* *Non omnes possunt olere unguenta exotica, sicut tu oles.* Cic. in *Topic.* *Non quemadmodum, quod mulieri debes, rectè ipsi mulierè sine tutore auctore solvas: ita quod pupilla, aut pupillo debeas, rectè possis eodem modo solvere.* Hæc oratorie: si autem docendè gratià brevius iisdem ferè verbis exprimere velis, ita efferte possis. *Non rectè pupilla, aut pupillo sine tutore auctore solvas, quemadmodum mulieri.* Eadem formà dicendè usus est Papinianus in laudatà l. ult.

FINIS LIBRI QUARTI.

JOSEPHI AVERANII,

Jurisconsulti & Antecessoris,

INTERPRETATIONUM JURIS,

LIBER QUINTUS.

CAPUT PRIMUM.

Ad L. ubi est 12. ff. de reb. dub.

SUMMARIUM.

- 1 In ambigua dispositione id investigandum, quid actum sit inter contrahentes, quid testator senserit.
- 2 Id aliquando ex verbis dignoscitur, aliquando ex conjecturis.
- 3 Verborum significatio maxime observanda. Exempla. & n. 4. §. 6.
- 7 Legati dominium relictum videtur in legatarium transire.
- 8 Conjectura & natura actus quandoque demon-

strant, quid actum fuerit; & tunc prevalent verbis expressis. Exempla. & n. 9.

- 10 Explicatur L. si alienam 13. §. Marcellus, & L. Senatus 35. §. ergo ff. de mort. caus. donat.

- 11 Regula: quid voluntas contrahentium & natura actus spectanda sit, prevailent alicui: quid verba sint interpretanda, ut actus valeat potius, quam pereat.

IN ambigua contrahentium, & testatoris oratione interpretanda primum illud est investigandum, quid actum sit inter contrahentes: quid senserit, quid voluerit testator. In ambiguo enim sermone non utrumque dicimus, sed dumtaxat id, quod volumus. l. 3. ff. de reb. dub. & ubi est verborum ambiguitas, valet quod actum est l. ubi est 21. ff. eodem. & potius id, quod actum, quam quod dictum sit, sequendum. l. sed Celsus 6. §. 1. vers. in emptis ff. de contr. empt. l. in lege 29. in fin. ibi: potius id videri vo-

luisse ff. locat. l. 2. §. 1. ff. de hered. vel act. vend. Ibi: & verius est, hoc esse servandum, quod actum est. l. ult. ff. eod. Paulus: imò semper queritur in ea re, quid actum fuerit. l. dotis 7. §. si usufructus ff. de jur. dot. Ibi interesse quid alii sit. l. cum manu lata 80. §. 2. ff. de contr. empr. Ibi: primum sequendum esse, quod appareret actum esse. l. fistulas 78. ff. eod. Ibi: respondi apparere id actum esse &c.

Quod actum est, aliquando ex verbis dignoscitur, aliquando ex conjecturis. Si quidem etiam conjecturis perspicere volun-

(X) ij

tatem contrahentium, necnon testatoris assequimur. *l. licet Imperator 74. ff. de leg. 1.* Quantum attinet ad verba, non debemus à propriâ ipsorum significatione recedere, nisi constet aliud actum fuisse *l. non aliter 69. in princ. ff. de leg. 3.* Primum de propriâ vi, & significatione verborum disseramus.

3 In *l. dotis 7. §. si usufructus ff. de jur. dot.* in dotem datus erat usufructus: quærebatur, an fructus præstandi essent, an ipso usufructus: scilicet jus utendi, fruendi. Ac si non apparet id actum fuisse, ut fructus præstari deberent: jus ipsum in dote erit, non fructus, qui percipiuntur. Nomen enim usufructus, non fructus, sed jus utendi, fruendi significat. *princ. tit. inst. de usufruct. l. 1. ff. eod.* Itaque qui fructus præstandos esse contendit, & id actum fuisse inter contrahentes perspicue probare debet.

4 In *l. 1. §. 1. ff. de hered. vend.* Venditâ hæreditate, quæritur, quid veniisse videatur. Spectandum quidem est, quod actum est: sed si non apparet aliud egisse contrahentes, id actum videtur, quod designat nomen hæreditatis, quod rerum univerſitatem demonstrat. *l. hæreditas 61. ff. de Reg. jur. l. si hereditatem 32. ff. mand. l. bonorum 208. ff. de V. S.* Igitur veniisse videtur omne id, quod ex hæreditate pervenit in id tempus, quo venditio fit, *l. Rutilia Polla 69. ff. de contr. empt.* Ibi: *existimo eamdem lacum, quem emit Rutilia Polla, veniisse, quatenus tunc fuit: & circa decem pedes, qui tunc fuerunt.*

5 In *l. ult. ff. de hered. vel al. vend.* eadem prorsus ratione venditor hæreditatis præstare debet emptori, quod fundi hæreditarii nomine acquisivit: nam & hoc in hæreditatis univerſitate continetur. Et licet venditor fundum exceperit, tamen fundi nomen non complectitur etiam id, quod fundi causâ extrinsecus obtinuit: igitur hoc non pertinet ad venditorem, qui fundum dumtaxat exceperit: sed ad emptorem hæreditatis, quæ universa complectitur. Sed hæc, nisi appareat aliud actum fuisse *id. l. ult.* Cedit enim verborum propria significatio voluntati contrahentium, eorumque conven-

tioni; quæ dat legem contractui *l. 1. §. si convenit 6. ff. de pos. l. in conventionalibus 53. ff. de V. O. l. contractus 23. ff. de Reg. jur. §. adeo 3. vers. & siquidem insit. tit. de locat. & cond.*

In *l. qui usufructum 36. ff. de usufr. & 6 in l. Sempronius Attalus 16. ff. de usufr. leg.* duo proponuntur exempla elegantissima. In *l. 36. §. 1. Stipulatus sum de Titio fundum Cornelianum, detracto usufructu. Titius decessit. Quæsitum est, quid mihi hæredem ejus præstare oportet. Respondit referre, quâ mente usufructus exceptus sit. Nam si quidem hoc actum est, ut in ejuslibet persona usufructus constitueretur, solam proprietatem hæredem debiturum. Sin autem id actum sit, ut promissori dumtaxat usufructus reciperetur, plenam proprietatem hæredem ejus debiturum. Alterum exemplum legati proponitur in *vers. hoc ita se habere. ejusd. l. & de eo fufius disputatur in laudatâ l. Sempronius Attalus.* Legatus est ab hærede fundus Cajo, deducto usufructu. Antequàm Cajas agat (sive purè, sive in diem ei legatus fuerit fundus;) videlicet antequàm usufructus à proprietate separaretur, & hæredi constitueretur, hæres decessit. Quæritur, an veniente die, & agente legatario, hæres hæredis fundum ipsum debeat, an nudam ejus proprietatem, detracto usufructu ab hæredis hærede. Videbatur dicendum, plenam proprietatem esse præstandam: statim enim dies legati cedit, sive purè, sive in diem legatus fuerit fundus, & confessum pertinet ad legatarium: scilicet nuda ejus proprietas *l. §. 1. l. si dies 12. in princip. ff. qu. dies leg. ced. & consequenter usufructus ad hæredem pertinet: eoque mortuo extinguitur, & ad proprietatem revertitur §. finitur inst. tit. de usufr. l. §. 5. ult. ff. quib. mod. usufr. amitt. l. si domina 10. l. ambiguitatem 12. l. corruptionem 16. C. de usufr. atque adeò plenus fundus Cajo debetur. Verum hæc argumentatio fallax est & imbecilla, & à Paulo reprobatur in laudatâ *l. Sempronius Attalus.* Etenim antequàm usufructus separaretur, & avellatur à proprietate, perire non potest, quia nondum est constitutus. Avellitur au-**

tem à proprietate tunc, cum proprietas Cajus præstatur ab hærede; & tunc hæres incipit esse fructuarius fundi, Cajus autem ejusdem fundi dominus. Antea verò hæres quidem percipit fructus, sed jure domini, non jure servitutis: dominus est non fructuarius. Sublit tamen Paulus, quòd his casibus de sententiâ testatoris quærendum est: verisimile autem est, testatorem sensisse de usufructu, qui cohereret personæ hæredis; nec voluisse eum plus transmittere ad suum hæredem, quando nondum cœpit habere usumfructum, quàm transmitteret, si habere cœpiisset. Testator enim hæredi suo consulere voluit, cui hæreditatem relinquit ob meritum *l. nec adjicit 9. ff. pro soc.* Non autem ejus successori incerto & ignoto. Idcirco Africanus in *d. l. 36. §. 1.* ait manifestius hoc in legatis, quàm in contractibus apparere, quia in his, *tam hæredibus nostris, quàm nobismetipsis cavemus l. si pactum 9. in fin. ff. de probat.*

- 7 Sed his opponi posse arbitror, quòd legatum rectâ viâ transit à defuncto in legatarium, sine ullo hæredis facto *l. legatum 80. ff. de leg. 2. l. à Titio 64. ff. de furt. l. 1. in fin. ff. de public. in rem act.* Quamobrem saltem in legatis puris statim dominium transfertur in legatarium, & penes hæredem remanet usufructus: ac propterea etiam moriente hærede, antequàm legatarius petat legatum, finitur usufructus *d. §. finitur & d. l. 1.*

Respondetur, quòd licet ministerio & auctoritate legis dominium rectâ viâ ad legatarium à defuncto transeat: tamen hæc transitio suspenditur, donec hæres adeat hæreditatem, & legatarius agnoscat legatum. Nam si vel hæres repudiet hæreditatem, vel legatarius repudiet legatum, numquàm rei legatæ dominium in eum translatum fuit. Si verò & hæres adierit hæreditatem, & legatarius agnoscat legatum, videtur acquisivisse dominium à die mortis testatoris. Argumento est, quod ait Papinianus in *l. legatum 80. ff. de leg. 2. Legatum ita dominium rei legatarii facit, ut hereditas hæredis res singularis.* Sed hæres res hereditarias non acquirit, nisi cum adit hæredita-

tem: ita tamen, ut quandocumque adeat, jam tunc à morte defuncto successisse intelligatur *l. hæres quandoque 34. ff. de acquir. hæred.* Idem igitur & in legato. Atque id multò magis in nostrâ specie, in quâ cum legata sit nuda rei proprietates, eaque separanda sit ab usufructu, non potest hæc separatio contingere sine facto hæredis dominium legatario præstantis, & usumfructum sibi retinentis *d. l. Sempronius. Ibi: sed usufructus nondum est hæredis, nisi cum dominum deducto usufructum præstiterit.* Debet enim legatarius ab hærede legatum petere & accipere *l. 1. §. & continet 2. ff. quod legat.* Jam verò ad tem.

Quid actum fuerit, aliquandò tam evidenter apparet ex conjecturis & naturâ actus, ut hæc regula verbis etiam expressis præferatur, si ea possint quâcumque interpretatione conciliari. Exemplis id explico. Primum proponitur in *l. ex conducto 15. §. 6. si uno 4. ff. locat.* Dominus fundi ob sterilitatem remisit colono pensionem unius anni, verbo donationis. Ait Ulpianus, quòd si sequentibus annis contigerit ubertas, nihil obesse domino remissionem, sed integram pensionem etiam ejus anni, quo remisit, exigendam: *quasi non sit donatio, sed transactio.* Verbum donationis detorqueat ad transactionem Papiusianus: tum quia donatio non faciliè admittitur, quia donare est perdere *l. filiusfam. 7. ff. de donat.* tum quia donatio ex pactis adjectis in contractum innominatum, cujusmodi est, transformatur, ut in *l. ult. C. de rer. permutation. in l. legem 9. & l. cum res 21. C. de donat.* Hoc autem maxime dicendum in propositâ Lege, in quâ repugnat tum natura, seu potius substantia donationis: tum natura locationis, cui adjectitur. Substantia donationis: quia donari dicitur, quod nullo jure cogente conceditur *l. donari 82. ff. de reg. jur. l. donari 29. ff. de donat.* remissio autem mercedis ob sterilitatem jure cogente fit *l. licet 8. C. de locato.* Non est igitur hæc propria donatio, sed remissio pactæ mercedis, quæ degenerat in transactionem propter periculum future litis, vel jam imminentes, petente remissionem conductore *l. in summa*

65. §. 1. ff. de condi. indeb. Repugnat etiam natura conductionis: in eâ enim remissio mercedis semper habet adjunctam & implicitam conditionem tacitam; si remissio per ubertatem sequentium annorum non compensabitur d. l. licet 8. C. de locato, & nostrâ l. 15. §. si uno 4. ff. locati. Eo fit, ut hujusmodi remissio sive fiat verbo remissionis, sive verbo donationis, semper habeat implicitam eandem conditionem: pacisci enim locator & conductor secundum naturam conductionis intelliguntur, & abuti verbo donationis, quod huic donationi propriè non convenit. l. in lege 29. ff. locat. l. 4. ff. de usur. Ibi: quia non est verisimile plus venditorem promississe, quam iudicio empti præstare compelleretur. Licet igitur verbo donationis usus fuerit, tamen verisimile non est plus promississe, quam conducti iudicio præstare compelleretur.

- 9 Alterum exemplum non minùs singulare suppeditat nobis Marcianus in l. ubi ita donatur 27. ff. de mort. caus. donat. Ubi ita donatur mortis causa, ut nullo casu revocetur: causa donandi magis est, quam mortis causa donatio; & idèò perindè haberi debet, atque alia quævis inter vivos donatio. Pactum de non revocando, certò demonstrat id actum inter contrahentes, ut donatio esset inter vivos. Nam de substantiâ donationis causa mortis est, ut revocetur, si convaluerit donatarius: si donatorem pœnituerit: si donatario supervixerit §. 1. inf. tit. de donation. l. mortis 16. l. si mortis 29. cum seq. ff. de mort. caus. donat. l. non omnis 19. ff. de reb. cred. Est enim omnindè similis legatis d. §. 1. & l. ult. in fin. C. de don. caus. mort. l. Marcellus 15. l. illud 37. ff. eod. legata autem usque ad mortem revocari possunt, quòd est de naturâ ultimæ voluntatis l. 1. C. de Sacerof. Eccles. Ac nemo potest eam sibi legem dicere, ut à priore ei recedere non liceat. l. si quis in principio 22. ff. de leg. 3. quod tamen si de legatis dictum fuerit, ad donationes causâ mortis pertinet l. Marcellus 15. ff. de don. caus. mortis l. ult. in fin. Cod. eod. Et in hoc differt à donatione inter vivos §. 2. inf. de donat. l. 1.

ff. eod. Itaque cum quis ita donat, ut nullo casu revocet, perspicuè ostendit se donare inter vivos; l. Senatus 35. §. 2. ff. de mort. caus. don. Insulsa profectò est quorundam Pragmaticorum interpretatio, qui aiunt verba illa, ut nullo casu revocetur, intelligenda, rebus sic stantibus: videlicet si permanebit in eadem voluntate; si me non pœnituerit; adeoque ea verba non efficere donationem inter vivos. Verba illa, nullo casu, falsam esse hujusmodi sententiam, evincunt; nullo casu: ergo nec, si pœnituerit, pœnitentia est præcipuus casus revocandæ donationis causa mortis: & ex hoc maximè distinguitur à donatione inter vivos. Confer. l. 1. princ. ff. de donat. Ibi: nec nullo casu ad se reverti: & infra: velis ad se reverti, illis indicat donationem inter vivos: his donationem causa mortis l. Senatus 35. §. sed mortis 2. l. Seja 42. in fin. vers. bonis auferrentur &c. ff. de mort. caus. don. Potissimè verò illud convincit donationem verè esse inter vivos, quòd inter virum & uxorem non valet: & quòd Falcidiâ non detrahatur, quæ detrahitur ex donatione causa mortis l. Seja 42. in fin. ff. de donat. caus. mortis l. 2. C. eod. & valet inter conjuges l. Fulcinius 43. ff. eod. l. si cum uxori 9. in fin. cum seq. ff. de don. int. vir. & uxor.

Nec obstant l. si alienam 13. §. Marcellus, 10 & l. Senatus 35. §. ergo ff. de don. caus. mort. in quibus valet donatio, etiam si convenerit, ut nullo casu sit repetitio. Nam ibi duo casus proponuntur, quibus convenire potest, ne revocetur donatio: si donator convaluerit: & si prior decesserit. Deindè subijcitur, quòd convenire etiam potest, ut nullo casu sit repetitio: hoc est, neutro casu enumerato, ut explicatur illis verbis: id est, ne si convaluerit quidem. Suprà singulatim utrumque casum proposuerant: nunc utrumque conjungunt. Quòd si quis obstinatè credat, verba illa generaliter esse intelligenda, nihil vetat dicere, quòd potest quidem etiam eo modo fieri donatio: sed ea induit naturam donationis inter vivos, & perindè haberi debet, ac alia quævis donatio inter vivos d. l. ubi ita 27.

- 11 In quâ lege observandum, quod regula proposita præponitur alteri, quâ jubemus verba interpretari, ut actus valeat potius, quam pereat *l. ubi est 21. in fin. ff. de reb. dub.* Nam in hac *l.* etiam donatio sit peritura, tamen dicimus eam esse donationem inter vivos *d. l. 17. in fine.*

CAPUT II.

Ad L. si servus plurimum 50. §. ult. ff. de leg. 1.

SUMMARIVM.

- 1 Ambigua dispositio ad normam consuetudinis patrie-
familias vel regionis interpretanda.
- 2 Destinatio patrisfamilias est, cum ipse rem assignat speciei, de qua dispositus.
- 3 Destinationem probant actus testatoris præcedentes testamentum.
- 4 Ex vicinis scripturis.
- 5 Ex ipso testamento.
- 6 Destinatio facta in aliqua scripturâ per tacitam repetitionem trahitur ad aliam, siue ad aliam partem ejusdem scripturæ. *Exempla & n. 7.*
- 7 Repetitio non datur de testamento ad testamentum.
- 8 Secus est in codicillis.
- 9 Coadiunctio institutioni adjecta non inest substitutioni, nisi fuerit à testatore repetita.
- 10 Legata ab instituto relicta censentur repetita à substituto: sed cum distinctione.
- 11 Substitutus vulgaris debet legata sub eisdem conditionibus, sub quibus debet institutus.
- 12 In substituto pupillari idem est, si pupillus hæres non fuit. Si hæres fuit, ea debet ex personâ pupilli, nisi testator ea reprecior.
- 13 Legatus à testatore repetit, & repetita conditione, substitutus ad ea tenetur in eventum conditionis. Conditione non repetita expressè, tacitè repetita non præsumitur.
- 14 Ratio differentia, & n. 15.

item cæcibus in fin. ff. de instr. vel instr. leg. l. si quis vinum 9. ff. de rit. vin. ol. leg. Consuetudo duplex est: patrisfamilias; & regionis. *d. l. si servus plurimum in fin.* De consuetudine patrisfam. primum. Hæc in tres partes distribui potest: in destinationem patrisfamilias, consuetudinem & usum.

Destinatio patrisfam. est, cum ipse rem aliquam animo deputavit, & assignavit alicui speciei, quam postea legavit, aut deduxit in obligationem. Veluti si quis alicui legaverit Kalendarium, non solum debentur, & legato continentur nomina debitorum, quæ Kalendario continentur: sed etiam quæcumque pecunie, quæ à testatore fuerant Kalendario destinatæ *l. qui filium 64. ff. de leg. 3.* Si quis Sejana prædia, sicuti comparata sunt, legaverit; cum essent Sabiniana quoque uno pretio comparata: non sufficit hoc, ut Sabiniana quoque legato contineantur: sed, ut ea Sejanis adscripserit & deputaverit, necesse est *l. præditi 91. §. Titio ff. eod.* Simile exemplum in *l. Gajus Sejus 86. §. ult. ff. de leg. 2.* Idem in servis *l. servus urbanus 99. in princ. & §. muliones ff. de leg. 3. in argento l. 3. in fin. ff. de supell. leg. in vino l. 1. l. si quis 9. in princ. ff. de rit. vin. & ol. leg. l. 2. in fin. ff. de opt. vel elect. leg.* Videnda plura exempla in *l. quæstum 12. §. si quis eodem 14. ff. de instr. vel instrum. 2. cum aurum 19. §. lectum 8. ff. de aur. & arg. leg. l. pediculis 31. §. 1. & §. quidam & §. Neratius ff. de aur. & arg. leg.*

Hanc destinationem maximè probant actus testatoris præcedentes ipsum testamentum, ut in exemplis modò propositis. Hos præfinit Papinianus in laudatâ *l. præditi §. Titio ff. de leg. 3. Sed inspiciendam, an lictis & rationibus appellatione Sejanorum Gabiniana quoque continerentur, & mirisque possessionis confusi redditus titulo Sejanorum accepto lari essent.* Paulus in *l. Gajus Sejus 86. in fin. ff. de leg. 2.* Si testator fundum Sejanum uno nomine universum possedit: quamvis eundem divisit partibus locaverat, universum eum ex causâ fidicommissi prestare oportere. Idem Paulus in *l. servus urbanus 99.*

in princ. ff. de leg. 3. Dicendum autem est, quod urbani intelligendi sunt, quos paterfam. inter urbanos adnumerare solitus sit: quod maxime ex libellis familie, item ex cibus deprehendi poterit. Vide etiam §. 1. ejusd. legis.

4. Probatur etiam destinatio ex vicinis scripturis l. heredes patam 21. §. 1. vers. sed si notam ff. qui testam. fac. poss. l. alimenta 16. §. 1. ff. de alim. leg. Sed distinguendum est, utrum legabitur, an aliquid legatum sit, vel legato continetur: an verò quid legatum sit ex pluribus rebus ejusdem nominis. Primo casu non videtur sufficere conjectura deducta ex vicinis scripturis, nisi aliquos ætus adjunctos habeat, ut in l. pradiis 91. §. balneas & §. ult. ff. de leg. 3. Secundo casu sufficiunt solæ scripturæ, quia non agitur de inducendo legato, sed declarandâ qualitate rei legatæ d. l. heredes 21. §. 1. & l. si servus 50. in fin. ff. de leg. 1. Verumtamen & hoc casu, si obstat aliqua conjectura suadens aliam fuisse mentem testatoris, dicemus secus. Præit Papinianus in l. 1. ff. de reb. dub. Species ejus legis est. Cajus legavit Titio fundum Mævianum, aut Sejanum. Habebat autem fundum, qui Mævianus dicebatur: sed eodem nomine in rationibus suis demonstrabat etiam possessionem plurium prædiorum, quam pariter fundum Mævianum in iis nominabat. Dubitatum fuit, an Titius posset eligere universam hanc plurium prædiorum possessionem; an verò teneretur eligere fundum Mævianum, aut Sejanum, utrum ex his vellet. Respondit Papinianus: non videri cetera prædia legato voluisse defunctum cedere, si fundi Sejani pretium, a fundi Mæviani pretio non magnâ pecuniâ distingueretur. Comparatio nobis demonstrat voluntatem legantis. Qui dat electionem, unam rem uni, parem pari comparat & confert; & in arbitrio legatarii ponit, utram alteri præponat. Itaque debet esse quædam æqualitas inter eligenda, propter quam testator sit ambiguus, utrum malit, utrum præponat, ac præferat legatarius. Rectè Cicero in Topic. aut simpliciter quaeritur, aut comparatè. Simpliciter;

experenda ne sit gloria: comparatè; præponenda ne sit divitiis gloria. Si Cajus simpliciter legasset fundum Mævianum, ex rationibus, in quibus nomine fundi Mæviani designabat universam possessionem, intelligeremus, de illâ sensisse. Sed cum comparatè legaverit fundum Mævianum, cumque exequaverit Sejano, apparet eum sensisse de illo fundo Mæviano, qui modicè differt à Sejano. Quamobrem si ejusmodi sit fundus ille, qui proprio nomine Mævianus appellatur, is legato continebitur: sin secus, universa prædiorum possessio. Id consequens est collationi, & æquationi fundorum Mæviani, atque Sejani.

Demum probatur ex ipso testamento l. qui 5 non militabat 78. §. 1. vers. quod veteres ff. de hered. inst. l. si servus 50. in fin. ff. de leg. 1. l. cum pater 77. §. cum imperfecta 12. ff. de leg. 2. l. Titia 134. §. 1. ff. de V. O. Non potest enim certius deprehendi voluntas testatoris, quam ex illis, quæ ipse disposuit in eodem testamento: maxime si ambiguus, quid ambiguo sermone, aut verbo voluerit comprehendere. Singulare exemplum habemus in l. qui filius 17. in princ. ff. de leg. 1. qui filiabus legavit, si mentionem aliquâ parte testamenti posthuma fecit, videtur in filiarum legato, & de posthumâ sensisse. Quocirca in celebri quâdam causâ dicebam testatorem substituentem filios & descendentes ab eis masculos, sensisse de masculis ex masculis, cum in aliâ substitutione, quam iisdem verbis conceperat, ea verba declarasset: aut descendentes masculos, & a masculis. Neque enim hæc in re valet commune Doctorum effatum: cum voluit, dixit; ergo, cum non dixit, noluit. Quoniam hic agimus de interpretatione verbi, aut sermonis ambigui, quem nemo rectius potest interpretari, quam ille, qui dixit: quia in ambiguo sermone non utrumque dicimus: sed id duntaxat, quod volumus. l. 3. ff. de reb. dub.

Huc pertinet, quod in jure nostro constitutum est, ut destinatio facta vel in aliâ scripturâ, vel in eadem, per tacitam quamdam repetitionem trahatur ad aliam scriptu-

ram, vel ad aliam partem ejusdem scripturæ, aliamque dispositionem. Fit hoc in legibus: ejusque exemplum habemus in lege Aquiliæ. Primo capite legis Aquiliæ sancitum fuit, ut qui servum, vel quadrupedem occidisset, quanti plurimi res fuisset eo anno, tantum domino daret. Tercio capite ejusdem legis damnatur is, qui alio modo damnum dedit, quanti ea res fuit triginta diebus proximis, nec adjicitur *plurimi*. Nihilominus repetitum tacite censetur, & à primo capite translatum in tertium. *l. quemadmodum 29. §. ult. ff. ad leg. Aquil. §. illud cum seq. inst. eod.* Fit in contractibus *l. Titius 134. §. 1. ff. de V. O. l. triticum 94. ff. eod.*

7 In ultimis voluntatibus multò plura occurrunt exempla tum in eodem testamento, tum in pluribus. Ac primum statuendum est, quòd à testamento ad testamentum non datur repetitio, quia secundum testamentum prius rumpit, adeoque testator nihil eorum, quæ in primo testamento scripta sunt, valere vult *l. 2. l. cum in secundo 16. ff. de injust. rupt. §. posteriore inst. tit. quib. mod. testam. inst.* nisi in casu proposito in *§. sed etsi quis 3. inst. eod. & in l. si quis priore 29. ff. ad SC. Trebell. l. posthumus §. 1. ff. de injust. rupt.* Idque ex clarâ, expressâque voluntate testatoris; non verò ex tacitâ, præsumptâque repetitione. Singulare est, quod Papinianus respondit in *l. 3. ff. de probat. & Paulus in l. Statius Florus 48. ff. de jure fisci*, in quibus tacitum fideicommissum relictum in primo testamento tacite repetitum censetur in secundo: & destinatio testatoris à primo testamento deducitur in secundum. Sed hoc idèd, quia cum in secundo instituerit eundem hæredem vel in eadèd, vel in majore parte, præsumitur id fecisse ad occultandam fraudem, & fraudandum fiscum: atque hæc præsumptio transfert onus probandi mutatam fuisse voluntatem in eum, qui convenitur à fisco. Amplius observandum, quòd fideicommissum verò non fuerat relictum in primo testamento, sed tacite rogatus hæres, ut certas res restitueret incapaci, & ab eo exacta

cautio, ut in *l. Statius*. Obligatio igitur restituendi non provenit à testamento, sed à fide datâ ab hærede, qui secretum suscepit: quàm servare oportet, donec fuerit mutata voluntas. Testator autem non præsumitur mutasse voluntatem, cum ipsum hæredem instituerit, cujus fidem elegerat, & fraudis participem fecerat *ad. ll. maxime* quia voluntatis mutatio non præsumitur, nisi probetur *l. cum qui 21. ff. de probat. l. fideicommissa 11. §. si rem 12. ff. de leg. 3.* Et licet is, qui condit alterum testamentum, apertè demonstrat se mutasse voluntatem: tamen hic non agitur de obligatione inducendâ vi testamenti, sed occultæ & fraudulentæ conventionis, quæ quamvis non obliget hæredem fideicommissario; obligat tamen fiscum, ex SC. Plautiano.

Contrarium est dicendum de codicillis. In his repetita censentur omnia, quæ in testamento disposita sunt, nisi expressim testator ab iis receverit. *l. alumna 30. §. qui filias 3. in fin. ff. de adim. leg.* Etenim neque testamentum derogat codicillis: si non appareat testatorem à voluntate, quam in codicillis expresserat, recevisse *§. 1. inst. tit. de codicill.* Neque codicilli vim habent tollendi testamentum: *l. si idem 7. C. de codicill.* sed jus ejus sequimur *l. si quis 3. §. ult. & l. ab intestato 6. in fin. ff. de jur. codicill. & pars ejus esse cœnentur l. quidam referunt 14. in princ. vers. nimirum autem ff. eod. l. penult. ff. testam. quem. apertam*. Quamobrem & dilatio solvendi legata hæredi data in testamento, ad codicillos produciuntur *l. talis scriptura 30. §. ult. cum seq. ff. de legat. 1. & conditio adjecta legato in testamento, in codicillis repetita censetur. l. avia 77. in princ. ff. de cond. & dem. & onera cæteræque qualitates similiter l. alumna 20. §. qui filias ff. de instr. vel instrum. leg.* etiam si legatum in alium fuerit translatum *l. Cajo in princ. ff. de alim. vel cibari. leg.* Idem constitutum est in pluribus codicillis: nam codicilli non derogant codicillis, sed omnes simul subsistunt, itidemque omnia, quæ in iis disponuntur, nisi contrariam voluntatem contineant *l. cum proponatis 3. C. de codic.*

(Y)

9 His generatim expositis ad singulas species explicandas aggrediamur. Ac primum de institutione & substitutione. Quod ad conditionem attinet, certum est, eam, quæ adjecta est institutioni, non inesse substitutioni, nisi fuerit in substitutione à testatore repetita *l. si re solum 27. in princ. & l. sub conditione 73. ff. de hered. inst.* Testator enim, qui substituit hæredi instituto sub conditione, vult substitutum hæredem esse in eum deficientis conditionis. Fit enim in eum casum, quo institutus hæres non sit *l. potest 36. in princ. ff. de vulgar. princ. tit. inst. eod.* non est autem hæres deficiente conditione. Communiter tamen existimant DD. conditionem potestativam in substitutione censerī repetitam. Ego contrā sentio. Enimverò substitutus tenetur implere voluntatem testatoris, & dare vel facere, quod jussit testator apponendo conditionem instituto: sed non ratione repetitæ conditionis: verum lucri percepti, quod sequitur onus, & gravamen ipsi annexum *l. unic. §. pro secundo C. de caduc. toll.* Hoc tamen solummodò locum habet in obscurā voluntate testatoris: non verò cum conjecturæ contrarium suadet: de quibus latè Ulpianus in *l. licet Imperator 74. ff. de legat. 1.* Illud est dignum animadversione, quod si conditio adjecta fideicommissò universali, repetita censetur in substitutione ejusdem personæ. *l. Latinus Largus 83. ff. de leg. 2.* & ratio est, quia cum testator eidem personæ reliquerit eandem hæreditatem tum per fideicommissum, tum etiam per substitutionem, præsumitur in eundem casum reliquisse.

10 Quoad legata, certum est ea repetita censerī in substitutione. Sol ita distinguendum est. In pupillari substitutione nulla est repetitio legati, nam si pupillus hæres extiterit, ipse legatum debet; & si non solvere, debebit substitutus ex personā pupilli tamquam ejus hæres; non verò in vim tacitæ repetitionis: nam etsi expressè legatum fuerit à testatore repetitum, tamen nulla est repetitio, quia voluntas defuncti est, ut semel tantum debeat *l. servo alieno 113. §. sed si puer ff. de leg. 1.* Quod si pupillus

non fuerit hæres, succedet substitutus ex vulgari, non ex pupillari *l. jam hoc jure ff. de vulg. & pupill.* In vulgari substitutione, etsi olim legata non viderentur repetita; tamen ex rescripto Severi & Antonini tacitè semper à testatore repetita præsumuntur. *l. licet Imperator 74. ff. de leg. 1. l. si Titio & Mavio 61. in fin. ff. de leg. 2. l. non jussam 4. ad S. C. Trebell.* Item si non adeat hæres legato, vel fideicommissò gravatus, & portio ejus accrescat cohæredi; ipse tenetur *d. l. si Titio.* Rescriptum tamen Imperatorum locum habet, si obscura sit voluntas testatoris; non verò si aliam ejus voluntatem fuisse suadeant conjecturæ, de quibus in *d. l. licet Imperator:* in quā observandum est, evidentem dici voluntatem, etiam quæ conjecturis probatur. Porro illud est omnino singulare, quod decrevit Imperator, ut institutio facta in primo testamento quasi repetita censeretur in secundo propter errorem testantis; & simul legata secundæ institutionis repeteretur in primā: ut refert Paulus in *l. ult. ff. de hered. inst.*

Ex his constat, quid statuendum sit in eā questione: an legata debeantur à substituto sub iisdem conditionibus, quibus debentur ab instituto. Communem distinctionem tacitæ & expressæ repetitionis haudquaquam probō. Verior est distinctio inter vulgarem & pupillarem substitutionem, quam modò exposui. Substitutus vulgaris debet legatum sub eadem conditione, sive tacitè, sive expressè fuerit repetitum. De tacitā repetitione Papinianus in *l. cum pater 77. §. ab instituto 15. ff. de legat. 2.* de expressā Marcellus in *l. ult. ff. de fideicom. liberr.* Ibi: *si alterius generis conditio esset, expectanda esset.* Excipiendum tamen est legatum, quod per repetitionem conditionis inutile redderetur *d. l. ult. in fin.*

In substitutione pupillari ita distinguendum est. Aut pupillus patris hæres fuit: aut non. Si hæres non fuit, substitutus hæres erit; verum non ex pupillari substitutione, sed ex tacitā vulgari, contenta in expressā pupillari: ac propterea tamquam vulgaris substitutus debet legatā, quemadmodum

modò diximus de vulgari substituto. Si hæres fuit, ipse pupillus legatus adstringitur: & si moriatur ante pubertatem, succedit in obligatione legatorum pupillaris substitutus; sed ea debet non ex sua personâ, sed ex personâ pupilli, qui acquirendo hæreditatem illis se obligaverat. *l. legator 65. ff. de cond. & demonst.* Substitutus enim hæres est ipsius pupilli princip. *tit. inst. de pupill. subst. vers. quo casu*, neque enim substitutus est in bonis testatoris, sed impuberis *l. sed si plures 10. §. ad substitutos ff. de vulg. & pub.* in quibus continetur etiam bona patris, cujus hæres fuit impuberis; sed ea juncta sunt bonis impuberis, ita ut ab iis separari non possint *d. l. sed si plures §. filio & l. patri 59. ff. de acquir. hæred.* Atque hæc si pater legata non repetierit.

- 13 Quod si legata repetierit, aut repetiit etiam conditionem: aut repetiit solummodò legatum non repetitâ conditione. Primo casu substitutus utique non tenetur nisi in eventum conditionis: imò si conditio reddat inutile legatum, nihil debet, ut in *l. si quis à filio 32. in princ. ff. de leg. 1.* Secundo verò, cum non est expresse repetita conditio, ea tacite repetita non præsumitur; & præsens legatum à substituto debetur, si ve sit ejusmodi conditio, quæ repetita legatum faceret inutile *l. servo alieno 113. in fine ff. de leg. 1.* talis enim conditio nec in vulgari repetita censetur *l. ult. ff. de fideicom. libert.* si ve sit ejusmodi, quæ non facit inutile legatum, *l. si quis à filio 32. in princ. vers. sed si ira. l. si cui servi 52. in fin. l. si fundum 81. §. si pater 7. ff. de leg. 1.* Quocirca Papinianus in *l. cum pater 77. §. ab instantio 15. ff. de leg. 2.* ut conditionem expectandam esse definat, proponit speciem substitutionis extraneo factæ, nempe substitutionis vulgaris, indicans aliud esse in pupillari. Sed undè hæc differentia? Dicam, quod mihi videtur admodum probabile.

- 14 Substitutus vulgaris hæres est testatoris, non hæredis instituti: sed in locum ejus subrogatus; si ille defecerit, hæresque non fuerit *l. 1. & l. potest 36. ff. de vulg. & pupill. princ. tit. inst. de vulg.* Testator igitur

plures gradus hæredum facit, ut tutior sit habendi hæredem ex testamento, idèque ultimo loco hæredem necessarium scribere potest *d. l. potest & d. princ. tit. inst.* Quamobrem eos omnes idem jus habere, eadem onera fuisse voluisse præsumitur. Sunt enim omnes æquè scripti hæredes in eodem testamento ab eodem testatore vocati; ergo & omnes æquè gravati censeri debent. Contrà substitutus pupillaris non est hæres testatoris, ut diximus: nec est institutus in eodem testamento, quo pupillus: sed in secundis tabulis: scilicet in testamento ipsius pupilli, *l. 2. §. interdum: ibi: ex secundis tabulis ff. de vulg. & pupill. l. si filius 12. ff. eod.* Duplex enim est testamentum: alterum patris, in quo filium hæredem instituit: alterum filii, in quo filio hæredi existenti hæres adscribitur *l. Papinianus 8. §. sed nec impuberis ff. de inoff. testam. ibi: quia filii testamentum est. l. in duplicibus 79. ff. ad leg. Falcid. l. 1. §. 1. vers. etiam si ff. si cui plusquam per leg. Falcid. d. l. 2. §. interdum ff. de vulg. §. igitur inst. eod.* Testamentum patris dicitur prima tabula, sicut filii testamentum, secunda tabula. *l. coheredi 41. §. coheres 6. ff. de vulg. & pupill. l. 2. §. si primis ff. de statu lib. l. Lucius Titius 88. §. impubrem 7. ff. de leg. 2.* His efficitur, substitutum ex primis tabulis teneri nomine pupilli, cujus ipse hæres est: nomine autem proprio teneri dumtaxat ex secundis tabulis, in quibus ipse scriptus est hæres.

Quamobrem si legata relicta in primis tabulis repantur in secundis, non valet repetitio, quia substitutus tenetur nomine pupilli obligari ex primis tabulis; & voluntas defuncti est, ut semel debeantur *l. servo alieno 113. §. sed si pater ff. de leg. 1.* Eadem ratione, si purè à filio, sub conditione à substituto legatum fuerit, tenetur substitutus purè ex personâ pupilli, qui purè erat obligatus: nec potest obligari sub conditione ex secundis tabulis, cum jam purè sit obligatus ex primis *l. si fundum 81. §. si paterfam. 7. vers. quare ff. eod.* Contrà si à filio sub conditione, à substituto purè legatum fuerit, ex solâ substitutione legatum valebit *d. §.*

(Y) ij

vers. contrā. Quid ita? Quia substitutus non potest obligari ex personā pupilli, qui obligatus non erat, cum decesserit ante eventum conditionis; hoc est, antequam dies legati cederet l. 5. §. *sed si sub conditione ff. qu. di. leg. ced. l. cedere diem ff. de V. S.* Restat igitur, ut teneatur ex propriā personā, scilicet ex secundis tabulis. Atqui in secundis tabulis purē legatum est non adjectā, nec repetitā conditione; consequens ergo est, ut purē legatum debeat. Perinde enim habendum est, si rursus à substituto legatum, ac si repetita legata essent d. l. *si fundum §. 7. vers. hoc enim.* Quibus efficitur, legatum à substituto repetitum, non repetitā etiam conditione, purē ab eo deberi d. §. *in fin. & l. si quis à filio §. 2. vers. sed si ita & l. si cui servi §. 2. in fin. ff. de leg. 1. & verba illa: qua à filio meo legavi &c. vicem demonstrationis habent, non taxationis d. l. si quis §. 2. vers. & duntaxat: hoc est, testator illis verbis demonstrat, quid voluerit à substituto legare, non legati qualitatem & conditionem repetere. Uno verbo ex secundis tabulis obligatur in id, quod illis est comprehensum: & ex primis tabulis in id, quod illis continetur. Quocirca si in secundis tabulis augeatur quantitas legati relicti in primis tabulis; quod excedit, debet ex secundis tabulis; quod concurrit, ex primis l. *quid ergo §. 3. ff. eod.* In specie nostra, in qua nihil debetur ex primis tabulis ex personā pupilli, sequitur, ut debeatur solummodo, quod continetur in secundis ex solā substitutione d. l. *si fundum §. si pater in fine.* Ibi: *ex substitutione solā legatum valebit.**

CAPUT III.

Ad Eandem L.

SUMMARIUM.

1. *Conditio adjecta legato non censetur repetita in institutione.*
2. *Conditio adjecta institutioni repetita censetur in legato ipsi instituto purē relicto juxta vulgarem opinionem, qua respicitur.*

AVERANII,

3. *Expenditur L. pater 17. §. ult. ff. de dol. mal. & stat. except. & n. 4. §. 6.*
7. *Expenditur L. ab omnibus 104. §. cum quidam ff. de leg. 1.*
8. *Expenditur L. cum servus 14. ff. de manum. test.*
9. *Expenditur L. filium 27. ff. qu. di. leg. ced.*
10. *Examinatur L. duos 70. ff. de cond. & dem.*
11. *Conditio emancipationis favore filiorum adicitur ad excludendum patrem à lucro, & latē interpretanda est, & n. 12.*
13. *Expenditur L. avia 77. ff. de cond. & dem.*

DIximus de institutione ac substitutione: nunc modò de institutione ac legatis. Conditio adjecta legato numquam censetur repetita in institutione: adeò ut ne quidem adjecta legato libertatis videatur repetita in institutione ejusdem servi purē instituti, ut in specie proposita à Juliano in l. *qui filio §. si quis servum 2. ff. de hered. inst. ad quam intelligendam meminisse oportet, eo tempore institutionem sine libertate non valuisse princ. tit. inst. de hered. inst. l. penult. C. de necess. serv. hered.* Verumtamen si servus manerit testatoris, & eo moriente sit in ejus dominio, conditio adjecta libertati repetetur in institutione, eaque differetur in tempus, quo libertas data est, ut possit servus ipse consequi hæreditatem l. 3. §. 1. ff. de hered. inst. cui tamen modum præscripsit Justinianus in l. ult. C. de necess. serv. adeò ut hodiè ne quidem hoc casu repetatur conditio.

Contrā conditio adjecta institutioni censetur repetita in legato eidem purē relicto; ut plerique omnes arbitrantur: quā de re ego ab illis longè dissentio. Fateor ingenii mei tarditatem. Non possum percipere, quòd sit, quamobrem conditio adjecta uni legato non censetur repetita in altero legato eidem relicto, ut fatentur omnes in l. *in repetendis 63. ff. de leg. 3.* conditio autem adjecta institutioni censeri debeat repetita in legato eidem hæredi relicto: cum nihil simile habeat legato institutio & hæreditas, cujus appellatio legata & fideicommissa non continentur; & quòd de suā hæreditate disposuit testator, de legato disposuisse minimè censetur. l. *si Titius 96. ff. de leg. 3.* Quinimò conditio adjecta uni parti hæreditatis in-

altera parte non repetitur *l. si quis ita 33. ff. de hered. inst.* Cur igitur repetenda est in legato? Quamvis major esset ratio inducendi repetitionem in altera parte hereditatis, quam in legato? Non admissa repetitione frustra alteri parti fuit adjecta conditio: voluntas autem ita est interpretanda, ut actus agentium non sit inutilis. *l. cogi 16. in fine principii ff. ad S. C. Trebell. l. quoties 12. & l. ubi est 21. ff. de reb. dub. & supra copiose diximus.* Contrà in legato verisimile est, testatorem apponere noluisse conditionem, ne utrumque poneret in incerto, & hereditatem, & legatum; sed legato damnum deficientis conditionis compensaret.

Nunc cominus agamus, experiamurque, an id legum auctoritate confirmare possimus. Ac primo loco assero illam ipsam legem, quâ in contrariam opinionem adducuntur adversarii. In *l. ult. §. ult. ff. de dol. mal. & met. except.* Scævola proponit, matrem instituisse heredem ex semisse filium communem & maritum suum: ex alio autem semisse filiam ex primo matrimonio susceptam, sub conditione, si parem rationem fecisset cum cohæredibus ex causa tutela, quam pater suus, usque avus administraverat, ex qua causa poterat ipsa aliquid debere: eidemque quædam legata reliquerat. Filia noluit parere conditioni; sed omisâ hereditate legata petebat à cohæredibus. Respondit Scævola, eam contra voluntatem defunctæ petere, & idè ipsi obstat doli exceptionem. Ergo, aiunt adversarii, conditio adjecta institutioni censetur repetita in legatis: nam non impleta conditione, ne legata quidem consequi potest. Ego contra aio: obstat petitioni legatorum exceptio doli; ergo conditio repetita non est in legatis. Si datur exceptio, datur etiam actio: nam exceptio datur ad excludendam actionem; est enim actionis exclusio *l. 2. ff. de exception. & quidem actio iusta: actio efficax: actio, quæ nascitur ex civili obligatione, ad quam elidendam à Prætorè ex naturali æquitate datur exceptio doli, vel alia exceptio inst. tit. de except. in princ. & in §. 1. & seqq. l. si quis 36. ff. de V. O. l. 1. §. 1. ff. de dol. mal. except.* Non

daretur autem actio, & petitio legatorum, si defecisset conditio ipsis adjecta *l. cum duobus 52. §. si qui societatem 11. ff. pro soc. l. qui quadringenta 88. §. 1. ff. ad l. Falcid.* Deficiente enim conditione actus est nullus, nullam parit obligationem; nihil ex eo debetur *l. nam etsi 5. vers. post defectum ff. de injust. rupt. l. necessarij 8. in princ. vers. quod si sub conditione ff. de peric. & com. rei vend. l. decem 116. vers. nec solvente ff. de V. O.*

At enim, inquires, filia repellitur à legato ipsumque nequit consequi obstante doli exceptione. Non repellitur à petitione, neque ab agendo: neque enim petere prohibetur; sed quia dolo petit, incurrit in exceptionem doli, quæ ipsi opponitur *d. l. in fin.* Exceptio doli datur etiam cum nullus dolus actoris intercessit, sed ipsa res in se dolum habet, cum qui petat, hoc ipso dolo facit, quod petit. *l. si quis cum aliter 36. in fin. ff. de V. O.* Hic filia dolo petit, quia petit contra voluntatem defunctæ: hæc *l. in fin.* Petit autem contra voluntatem defunctæ, quia mater idè præsumitur instituisse filiam in multo maiore portione quam filium, scilicet filium in quadrante, filiam in semisse; & insuper filium gravasse legatis, iisque filiam honorasse, ut sustineret onus, quod ipsi imponebat, faciendo parem rationem cum cohæredibus. Quamobrem filia, quæ hoc onus inunctum à matre rejicit, & nihilominus petit legata, facit contrà voluntatem testatricis, & dolo petit. Exemplis id confirmo. Testator tutorem dedit filiis suis, is à tutela se excusavit. Respondit Paulus: *placuit enim, qui recusat id, quod testator relinquit ab eo, quod petit, quod idem dedit, repellere debere.* Idque etiam cum tutor non legitimè datus, putà, à matre, vel ab extraneo, fuit à Prætorè confirmatus. Dabitavit solummodò Paulus, an idem dicendum esset, si testator legatum adscripserit testamento, eumque tutorem dederit in codicillis postea factis: in hoc enim legato non potest dici idè ei relictum, quia & tutorem esse voluerit. Sed subdit deinceps, sed hæc nimium scrupulosa sunt, nec admitenda: nisi evidenter pater expresserit, velle

se dare etiam si tutelam non administraverit. Hæc in *l. Nescimus* 32. & seq. ff. de excus. tutor. in quibus hæc sunt oblianda. Primum, quod Paulus nittur auctoritate Scævola, qui est auctor nostræ legis. Item quod ad hoc efficax est hæc præsumptio, ut ab ea non recedatur, nisi contrarium testator expresserit. Denique quod hoc casu legatarius idem repellitur, quia facit contra iudicium testatoris, ut idem innuit in *l. 34.* subsequenti: & in *l. 5. §. anistere* ff. de his qui indign. quemadmodum in *l. nostra* ait Scævola, legatarium contra voluntatem petere, & idem exceptionem doli obstatum. Amplius fit et certior hæc præsumptio voluntatis, si animadvertamus, filiam, contemnendo præceptum matris, facere meliorem suam conditionem, deteriorem verò suorum cohæredum. Præterquam quod enim liberatur ab onere paria faciendi, consequitur integra legata, quæ pro dimidia tantum parte consequeretur aditæ hæreditate, & cohæredes sustinere coguntur onus solvendi integra legata *l. qui filiabus* 17. in fin. cum *l. seq.* ff. de leg. 1. *l. quasitum* 91. §. duobus 2. ff. eod. quæ pro dimidia tantum parte solverent, si filia adivisset hæreditatem. *l. legatum* 116. §. 1. ff. eod. Porro verisimile non est, matrem voluisse præmio filiam allicere ad contemnendum præceptum suum: imò nec credibile quidem est. Itaque Scævola hæc accuratè perpendens non respondit, filiam legati conditionem non implevisse, quo significasset conditionem in legato repetitam, ut respondit in *l. a testatore* 109. ff. de cond. & dem. sed scitè, ut solet, respondit: secundum ea, quæ proponerentur, contra voluntatem defunctæ petere: scilicet ejusmodi esse, ut demonstrent contrariam defunctæ voluntatem. Quamvis enim conditionaliter non expresserit: tamen si non intellexerit, eam habere legatum omisâ hæreditate, à legato expelletur *l. sed etsi non alias* 88. ff. de leg. Non est admodum dissimile exemplum propositum in *l. apud Celsum* 4. §. si quis ex uncia 11. ff. eod. tit. de dol. & met. excepti. Qui accepto pretio à substituto ne adiret hæreditatem, prætulit hæreditati le-

gatum, exceptione doli mali à legato repellitur. Hic etiam filia præfert legatum hæreditati, quia ejus loco retinet actionem tutelæ adversus cohæredes. Faciunt ad rem etiam tradita in *l. si non solus* 10. §. 1. ff. si quis om. caus. test. & in *l. si patroni* 5. §. quid ergo. vers. cur enim ff. ad S. C. Trebell. Maxime autem convenit exemplum ab eodem Scævola propositum in *l. filio* 94. ff. ad leg. Falc. ubi filia postulat quidem jure, Falcidiam, sed legatis præstandis cohæredibus, retinere: ex ea retenti non potest ad eisdem cohæredibus consequi legata sibi relicta: non aliis ea, quæ ei data sunt, accepturam, quam voluntati defuncti, solvendum præstando, pareret.

Jam verò ad alia progrediamur. Julianus in *l. ab omnibus* 104. §. cum quidam ff. de leg. 1. factum hujusmodi proponit. Quidam hæredem instituit sub conditione, quandoque mater ejus decessisset: deinde ei substituit Cajum, & à substituto dedit legata hæredi instituto sub conditione. Si viva matre decessit, postquam dies legati cesserat. Transmittit legata ad hæredes. Si conditio adjecta institutioni repetita censeretur in legatis, neque eorum dies cedere potuisset vivâ matre *l. §. sed si sub conditione* ff. qu. di. legat. ced. nec hæres mortuus ante eventum conditionis transmitteret legatum *l. intercidit* 59. ff. de cond. & dem. Neque quemquam turbet, quod ait Julianus: quia moriente eo conditio impletur: nam impletur conditio, si hæres non erit, quæ tacitè inest in omni vulgari substitutione, & in legatis à substituto relictis. Hæc autem impletur moriente hærede, quia tunc certum fit, eum hæredem non esse, nec esse posse. Secus est in conditione, quandoque mater ejus decessisset: quæ non impletur nisi per mortem matris.

Duo adhuc adjeciam argumenta ad hanc sententiam confirmandam. Primum ex *l. cum servus* 14. ff. de manumiss. testam. Cum servus purè liber scribitur, & hæres sub conditione, placet deficiente conditione, habere eum libertatem. Conditio igitur adjecta institutioni, non est tacitè adjecta legato libertatis. Neque id constitutum puta favore libertatis i

hoc enim nusquam à veteribus traditum, ut solent, cum aliquid contra regulas juris pro libertate receptum fuit. Imò hæc de re apud veteres videtur fuisse dubitatum. Nam Ulpianus hujus opinionis auctorem citat Julianum in l. 2. §. penult. ff. de statu lib. quo casu secundum Julianum vel libertatem adipiscitur, eumque sequitur in d. l. cum servus. Et Pomponius in l. Trebatius 21. §. 1. ff. de hered. inst. indicat, id non compertum omnibus & exploratum fuisse. Servo libertatem purè, & hereditatem sub conditione dari posse verissimum puto; quod autem ad rem nostram pertinet, aliter sensisse videtur: subdit enim: ut tamen utrumque ex conditione pendeat. Corrigitur tamen secundum Julianum in l. seq. explet à quidem conditione liber, hæres quoque erit, quocumque loco libertas data fuerit: deficiente autem conditione perinde habetur ac si libertas sine hereditate data fuerit. In dubium, ut arbitror, id vocabatur, quia, cum eo tempore nulla esset institutio servi sine libertate l. quidem C. de necess. serv. hered. inst. præsumi facile poterat dominum dedisse libertatem servo, ut posset esse hæres, ut existente conditione haberet hæredem necessarium, quod sæpè numero testatoribus maximè expediebat §. 1. inst. tit. quib. ex caus. man. non lic. §. 1. inst. tit. de hered. qualis. & differ. Cujus lib. 2. inst. tit. 3. §. 6. & non ad favorem servi, sed ad commodum, & utilitatem domini pertinent; nec privilegium libertatis, sed existimationem, & famam domini tuerent, & foveant dd. ll. Optimè Constantinus in l. 3. C. Theodos. de inoffic. test. servus necessarius heres instituendus est, quia non magis patrimonium, quam infamiam consequi videtur. Dominus enim, qui de facultatibus suis dubitat, non ed spectat, ut servum honoret, sed ut infamia se exoneret, eamque rejiciat in servum. Quocirca Justinianus in l. ult. C. de necess. hered. contra omnes juris regulas sanxit, ut si servus purè liber sub conditione hæres instituitur, deficiente casu conditione; si hereditas solvendo non sit, nihilominus servus sit & hæres & hæres necessarius. Nimirum ad tuendam existimationem defuncti eumque infamia suble-

vandum, conditio deficiens habetur pro impleta: respectu servi non item: nam si hereditas solvendo sit, servus non adipiscitur hereditatem defectà conditione d. l. ult. In his igitur favor libertatis non attenditur: quin potius cum præsumi posset existimationi consulere voluisset defunctum; non autem servo: difficiliore fuerunt veteres ad excludendam repetitionem conditionis à legato libertatis, quam à cæteris legatis.

Alterum ex l. filiumfam. 27. in princ. ff. 9 qu. di. leg. ced. in quo non multum esse momenti ingenuè fateor. Ibi Scævola proponit filiumfamilias ex parte purè institutum fuisse, eique fideicommissum datum: & eodem testamento ita cautum. Quod ego Lucium Titium hæredem institui, ita cum adire hereditatem volo, si is patriâ potestate liberatus fuerit. Quæritum fuit, an, antequàm à patriâ potestate liberaretur, fideicommissum peti posset. Respondit: posse. Videtur hic adjecta conditio soli hereditati: adedque non attingere fideicommissum. Tamen Scævola hæc ratione non videtur ad factus ad ita respondendum. Neque enim ait: secundum ea, quæ proponerentur: ut plerumque solet, neque quæstionem falli esse; ut sæpè numero respondet. Sed ait: si purè sit datum fideicommissum à cohærede filii pro hereditariâ parte fideicommissum peti posse. Nimirum statuit regulam generalem, quod legatum est purum, cedit ejus dies, & peti potest etiam, antequàm existat conditio adjecta institutioni; videlicet conditionem institutionis non videri repetitam in legatis. Cæterùm quandonam testator voluerit manere purum legatum aut repeti conditionem, non decidit: est enim hæc quæstio facti, l. cum pater 77. §. ab instituto 15. de l. 2. ad quam Scævola non respondet l. Seja 20. §. ult. ff. de inst. vel instrum. & huic nostro responso admodum similia sunt responsa in l. a testatore 109. ff. de cond. & dem. in l. tabernam 7. ff. de inst. vel instrum. & alia multa.

Superest, ut excutiamus opinionem eorum, qui contrà sentiunt. Labantur illi, quod pro regulâ accipiunt regulæ exceptiones: cujusmodi sunt ea, quæ tradit Papinia-

nus in *l. duos 70. & in l. avia 77. in princ. ff. de cond. & dem.* In *l. duos 70.* mater duos filios sub conditione emancipationis heredes instituit; eisque plurium rerum præceptiones purè dedit. Si conditio adjecta institutioni non censeretur repetita in prælegatis, eorum dies statim à morte matris cederet. *l. 3. in princ. ff. qu. di. leg. ced.* quo tempore filii erant in potestate patris; addeoque prælegata patri, non filiis acquirerentur *l. placet 79. ff. de acquir. vel om. hered.* Papinianus contrà ait patrem etiam à prælegatis submoveri.

- ¶ Est hæc exceptio regulæ. Condicio emancipationis adjicitur in gratiam legatarii, in gratiam filiorum, ut sibi ipsi acquirant, non patri, quæ à testatore relinquuntur. Idèd frequenter hæc conditio apponi solebat in legatis, & hereditatibus filiosam, relictis *l. filiosam. 27. ff. quon. di. leg. ced. l. mater 27. §. 1. ff. si quis omis. caus. testam. l. ubi. ff. de pet. hered. l. quidam 46. ff. de hered. inst.* Eadem de causâ etiam relinquebant post mortem patris, ut in *l. mulier 12. in princ. ff. ad S. C. Trebell. in l. si ira 15. ff. quon. di. leg. ced.* Nam cum testatores amicis, ac de bonè meritis solerent olim gratificari (hodie non est in usu) *l. nec adjecit 9. ff. pro soc.* consequenter volebant etiam ipsis acquiri; non autem patri, quem sæpè numero nec amore, nec benevolentia, aliquando etiam odio prosequerentur: ut apparet ex *d. l. quidam 46.* Quocirca Imperatores D. Marcus & Antoninus non restrictè has conditiones interpretandas esse crediderunt, sed latius quàm cæteras, quæ per æquipollens impleri non possunt: ac propterea conditio emancipationis expleta censeretur etiam per mortem patris tam naturalem, quàm civilem *l. 3. C. de inst. & substis.* & vice mutuâ conditio mortis per emancipationem *d. l. mulier 12. ff. ad S. C. Trebell. & l. si ira 15. ff. qu. di. leg. ced.* quia nihil aliud intendit testator adjiciendo ejusmodi conditiones, quàm ne patri, quod relinquit, acquiratur, sed uni filio, quem singulari affectione prosequitur. Quamobrem si hæc affectio adductus ei reliquit hereditatem, præsumendum est propter eandem affectionem etiam reliquisse le-

gatum, & voluisse itidem legatum filio acquiri. In eo enim magis spectanda est persona ejus, cui relinquitur, quia legata relinquuntur ob meritum *l. nec adjecit 9. ff. pro soc.* meritum autem personæ cohereret. Et hæc maxime consideranda sunt in matre, quæ hereditatem filiis relinquit ex quidam necessitate tum naturæ, tum legis: prælegata autem ex solâ affectione.

Altera ratio, quæ hanc confirmat, & quæ sola consideratur à Papiniano in nostrâ *l. duos mater* omnem amovet dubitationem. *Patrem à legatorum commodo illa quoque ratio debet submovere, quod emancipando filios obsecutus voluntati, supremum judicium uxoris suæ inordinari voluit.* Ex hæc eruo verissimum esse, quod modò dicebam, testatorem etiam à legato patrem excludere voluisse: si enim à legato submoveretur, quia paruit voluntati uxoris, ergo ea voluit ipsum etiam à legato submoveri. Eruo etiam argumentum contra repetitionem: nam si his de causis admittitur repetitio, in aliis legatis, in quibus hæc causæ rationesque deficiunt, nequaquam admittenda.

Est etiam exceptio regulæ in *d. l. avia 77. in princ.* tum quia etiam ibi agitur de eâ tem conditione emancipationis: tum quia adjecta erat particula, *amplius*, quæ vim habet repetendi dies & conditionem *l. in repetendis 63. l. si purè 54. ff. de leg. 3. l. libertis 108. ff. de cond. & dem.* Observo tamen, quod Papinianus ad inducendam repetitionem conditionis non movetur dictione, *hoc amplius*, sed exemplo servi, in cujus legato repetitam fuisse libertatem adjectam institutioni, D. Pius & Divi fratres rescripserunt *l. Divus. 26. ff. de man. testam. l. cum servus 18. ff. de cond. inst. l. Trebatius in fin. cum seq. ff. de hered. inst.* Sicut enim ibi testator, cum adjecerit institutioni libertatem, ut posset sibi acquirere hereditatem, censeretur eam adjecisse etiam legato, ut hoc etiam sibi acquirat; similiter & in conditione emancipationis adjectâ institutioni filiorum, quemadmodum modò exposuimus.

CAPUT IV.

Ad eandem l.

SUMMARIUM.

- 1 Legatorum multiplex cognitio, ac distinctio.
- 2 Eadem res, primò purè, deindè sub conditione, & ex intervallo eidem legatà, attenditur posterius legatum sub conditione. Dna exceptio.
- 3 Si ex continenti eadem res purè & sub conditione legatur, legataris est electio, an præsens legatum velit, an expectare conditionis eventum. Dna exceptiones.
- 4 Eadem res non ab eodem legatà non repetitur conditione, an conditio tacitè repetita censetur, aliàs tractatum est.
- 5 Eadem res ab eodem legatà, sed non eidem, unus, & conditio repetita censetur. Exceptiones & n. 6. 7. 8.
- 6 Conditio uni legatè adjecta, in altero repetita non censetur, si eidem persona dua res à diversis testatoribus legata fuerint.
- 7 Si eidem persona diversa legata idem testator relinquat à diversis hæredibus, conditio uni legatò adjecta in altero non est repetita.
- 8 Sic ab eodem hæredè, pariter non erit repetita, nisi legata conjungantur per verba, quæ vim habent repetendi superiora.
- 9 Eadem res pluribus legatà à diversis hæredibus, conditio uni legatò in altero non censetur repetita.
- 10 Eadem res pluribus legatà ab eodem hæredè disjunctim, conditio repetita non præsumitur.
- 11 Si verò conjunctim legata fuerint, omnia legata conditio suspendit. Exempla.
- 12 Si testator conditionem referat ad unum, cujus persona coherens, illum solum conditio afficiet. Exempla.

R Estant legata. Horum multiplex est cognitio: multiplex distinctio. Primùm in duas quæstiones dispartiamus necesse est: an conditio in eodem legatò repetita censetur: an etiam in altero. Primam quæstionem in tria membra, partesque rursus dispartio. Aut eadem res legatur eidem, & ab eodem: aut legatur eidem, sed non ab eodem: aut legatur ab eodem, sed non eidem.

I.

- 2 Prima pars iterum in alias distinguitur. Qui legat eandem rem eidem, modò purè,

modò sub conditione; aut id facit ex intervallo: aut ex continenti. Si ex intervallo legatur sub conditione quod antè purè legaverat, attenditur hoc posterius, quod sub conditione legatum est *l. non ad ea 89. vers. itaque ff. de cond. & dem.* Duplex est exceptio. Prima in summa legata: si quis centum purè leget: postea eidem centum leget sub conditione, voluntatis quæstio erit: nam si aliam summam legare voluerit, utraque debebitur, alia purè, alia sub conditione: si autem mutata voluntate eandem summam legare voluerit, sola centum debebuntur existente conditione *l. cum centum 9. ff. de adim. leg.* Cum autem mutatio voluntatis non præsumatur, utraque summa debebitur, nisi hæres probaverit testatorem à priore voluntate recessisse *l. Lucius Titius 22. in fin. ff. de legat. 2.* Altera exceptio est, quòd huic regule non subjicitur hæredis institutio: nam si te purè hæredem instituero, & postea instituero sub conditione; valet prima institutio pura, quia satis plena est *l. si te solum. 27. §. 1. ff. de hered. inst.* plurimum enim testatoris interest hæredem habere, & idèd expressim debet revocare institutionem, si eam valere nolit. Quocirca si plures institutiones ex eadem parte sub diversis conditionibus fecerit, quæ prior extiterit, occipit institutionem *l. si plures 17. ff. de condit. instit.* Putarem tamen posteriorem valere, si facta fuerit sub commutatione prioris: atque id de legatis traditum est in *d. l. non ad ea 89. in fin.* & de institutione in *l. filium-familias 27. ff. quon. di. leg. ced.* Quid in legatò sub diversis conditionibus relicto? In hoc prodita est hæc regula: in legatis novissima conditio, in libertatibus levissima, id est, quæ ipsi servo commodior sit, spectanda est. *l. quod traditum 87. cum seq. ff. de cond. & dem.*

Si ex continenti, veluti: *Titio fundum do, 3 lego, eidem do, lego, eundem fundum, si navis ex Asia venerit*: electio est legatarii, utrum velit præsens legatum, an expectare eventum conditionis *d. l. non ad ea vers. quod si purè*. Cui bono? videretur secundum legatum sub conditione inutile esse, & valere.

(Z)

solummodò primum, quòd plenius est, argumento *l. si ita stipulatus* 12. ff. de V. O. sed potest electio utilis esse legatario, veluti si in præfens capax non sit; speret autem se capacem futurum tempore existentis conditionis. Hujus quoque duæ sunt exceptiones. Prima, si secundum legatum factum sit sub commemoratione primi; veluti *Stichum; quem illi legavi, hæres meus*, si illud factum erit, dato. tunc enim primum videtur revocatum; & si ante eventum conditionis rem legatarius vindicat, doli exceptione repellitur *d. l. non ad ea in fin.* Altera est, si legatum fuerit alternativum: si disjunctivo modo legetur: *Titio fundum Sejanum, aut si navis ex Asia venerit Cornelianum do lego. Titio usufructum Stichum, aut si navis ex Asia venerit, decem*; pendente conditione non est electio *l. cum ita* 25. in princ. ff. quan. di. leg. ced. *l. si Titio* 21. ff. de usufr. leg. conditio enim uni parti adjecta, & alteri adjecta videtur, quia unicum est legatum *d. l. cum ita*, & tolli non debet electio *d. l. Titio* 21. & ante conditionis eventum eligi non potest, quia pendente conditione nullus fundus debetur: electio autem non cadit nisi inter duas res in obligationem deductas. Ideirco non solum fundi relictæ sub conditione dies non cedit pendente conditione *l. §. 1. si sub conditione* ff. quan. di. leg. ced. sed nec fundi relictæ putè. Eo fit, ut eà pendente mortuo legatario ad hæredem legatum non transmittat *d. l. cum ita*: nisi conditio defecerit ultimo vitæ momento; scilicet mortis, quod vitæ tribuitur, ut aliàs diximus; quemadmodum evenit in conditione, de quâ in *l. si usufructus* 14. §. 1. vers. argumentum ff. quan. di. leg. ced.

I I.

- 4 Si legator eidem, sed non ab eodem, veluti si testator reliquerit legata sub conditione ab hærede instituto, eaque repetierit à substituto non repetita conditione: quætionis est, an conditio tacite repetita censetur: an substitutus legata debeat sub iisdem conditionibus, sub quibus deberentur ab instituto. Hanc quætionem copiose tractavimus in superioribus, distinguendo inter substitutum vulgarem, & pupillarem.

Si idem ab eodem, sed non eidem legatum fuerit, conditio repetita censetur. Evenit id, quotiescumque legatum ab uno in alium transfertur: translatum enim præsumitur eum iisdem qualitatibus & conditionibus. *l. legatum sub conditione* 24. in princ. ff. de adim. legat. *l. legatum sub conditione* 95. ff. de cond. & dem. Non solum autem conditio, sed etiam onus adjectum legato videtur reperitum. *l. Gajo Sejo* 13. in princ. ff. de alim. vel cibar. leg. Atque hæc etiam in fisco servanda sunt *l. in factis* 60. §. 1. ff. de cond. & dem. Hujus etiam regulæ plures sunt exceptiones. Prima est, si conditio adjecta primo legatario, ejus personæ cohareat: voluti si quis legaverit mulieri fundum sub conditione, si nupserit, eumque postea transfulerit in Titium: utique non est repetita conditio *d. l. legatum* 24. ff. de adim. legat. & *d. l. legatum* 95.

Secunda est, si aliud onus, vel alia conditio injecta est in legati translatione: quia non potest præsumi reperere voluisse onus, quod injunxerat, qui aliud onus diversum injungit. De onere expressum in *l. Gajo Sejo* in princ. ff. de alim. leg. ibi: *nisi aliud doceat sibi a testatore injunctum*. Id valet etiam de conditione, in qua prorsus est eadem ratio.

Tertia est, si per modum substitutionis non translationis, quod uni legatum est, alteri legetur. Potest in legatis substitui, sicut in hæreditatibus *l. ut hæredibus* 50. ff. de leg. 2. & rectè ducitur argumentum à substitutione hæredum ad substitutionem legatiorum *l. Titius & Sejus* 24. cum duob. segg. ff. de hered. inst. Atqui conditio adjecta instituto non censetur repetita in substituto *l. sub conditione* 73. ff. ced. ergo idem dicendum in legatario substituto. Finge, testator ita legavit: *Titio, si navis ex Asia venerit fundum do, lego: & si Titium legatum non agnoverit, lego Gajo*. Sicur in substitutione hæredis verba: *si hæres non erit*, comprehendunt utrumque casum, sive noluerit, sive non potuerit hæres esse: ita & in substitutione legatarii debent utrumque casum compre-

hendere, si noluerit, aut non poterit agnoscere legatum; atqui deficiente conditione non potest legatum agnoscere: ergo admittendus est Cajus substitutus, sicut deficiente conditione institutionis admittitur substitutus. Imò multò magis: quia casus voluntatis, ut aiunt, admodum frequens est in hærede instituto, rarissimus autem in legatario: propterea quòd hæreditas interdum damnosa est, & molestiis hæreditariis semper implicat hæredem; legatum autem damno esse non potest *l. si hæreditatem* 32. *ff. mand. l. apud Celsum* 4. 5. *si quis ex unica* 11. *ff. de dol. mal. except.* Quocirca testator, qui substituit in legato conditionali, hoc unum spectat, ut substitutus legatum consequatur deficiente conditione. Non potest igitur habere voluntatem repetendi conditionem in substituto.

- 8 Quarta est; si conditio inutile legatum faceret *l. servus alieno* 113. *§. si ab imponere* *ff. de leg. 1. l. ult. in fin. ff. de fideicom. libert.*

Secunda Quæstio.

- 9 Secunda quæstio est, an conditio adjecta uni legato censetur in altero repetita. Et quidem si à duobus diversis testatoribus relicta fuerint duo legata eidem personæ, nulla est controversia, conditionem non præsumi repetitam; cum à voluntate unius duci non possit argumentum ad voluntatem alterius; aut præsumi quòd hic voluerit, quod alter voluit. Controversia igitur existit solummodo cum plura legata relicta fuerint ab eodem testatore. Habet autem duo membra: nam aut plura illa legata relicta sunt eidem personæ; aut pluribus personis; utrumque autem rursus dividitur in duas partes, ut mòdò dicemus.

I.

- 10 Si eidem duæ res separatim legatæ fuerint altera sub conditione, altera purè; distinguendum est, utrum à diversis hæredibus singulæ legatæ fuerint: an utraque ab eodem hærede. Si à diversis hæredibus diversæ res fuerint legatæ: veluti Cajus hæres meus fundum Titio dato, si navis ex Asia

venerit: Sempronius eidem Titio domum dato: certum est, conditionem non esse repetitam: perinde enim est, ac si duobus testamentis legatum esset *l. quid ergo* 53. *§. si quis duos ff. de legat. 1.* addò, ut si quantitas legata sit, bis debeatur *l. si pluribus* 44. *§. 1. ff. de leg. 2.* Sunt duo legata diversa & omninò sejuncta atque distincta. Diversi sunt debitores utriusque legati: diversæ res, quæ utroque continentur. Non est eadem causa utriusque debitoris: nam testator noluit utrumque hæredem aequè, eodemque modo gravare. Si hoc voluisset, utrumque simul gravasset tum ad dandum fundum, tum ad dandum domum. Multas causas habere potuit gravandi alterum plus, alterum minùs. Non est eadem causa utriusque rei legata. Multas causas habere potuit testator legandi fundum sub conditione, domum autem purè: sicut re verà legavit. Quamobrem nec si adjiciantur particulæ *item, hoc amplius*, repetitam conditionem puto. Neque enim huc pertinet celebre Juliani dictam in *l. in repetendis* 63. *ff. de leg. 3.* Non repetitur hic legatum jam datum, sed novum legatum datur: Repeti legatum dicitur, cum relegatur, quòd jam legatum erat: cum id, quod relictum erat ab aliquo, iterum ab eodem, vel ab alio relinquatur *l. legata* 19. *in princ. & in §. 1. l. si quis à filio* 32. *in princ. l. si cui servi* 52. *cum seq. ff. de leg. 1. l. Arrelius* 28. *§. 1. ff. de liber. leg. l. licet* 23. *ff. de usufr. leg. l. 3. §. idem ff. quib. mod. usufr. am.* Repetere enim est rursus petere, ut detur, quod, ut daretur, antea peticum fuerat.

Quòd si eidem, & ab eodem hærede utraque res fuerit legata, pariter non intelligitur repetita conditio, aut qualitas adjecta primo legato, nisi utrumque legatum conjungatur per verba, quæ vim habeant repetendi superiora: aut res ipsæ jungantur per copulam in eadem oratione. Verba repetentia sunt: *hoc amplius l. si parè* 54. *l. si sic locutus* 13. *l. uxori* 33. *§. ult. ff. de leg. 3.* & verbum *item l. in repetendis* 63. *ff. eod.* & utrumque repetit dies & conditiones *d. l. in repetendis & l. libertis* 108. *ff. de cond.*

& dem. Falluntur, qui inter hæc recensent etiam copulam *et*: hæc verè non repetit, sed jungit, & necit res ita, ut pro unâ quodammodò habeantur: & unicum legatum constituit, ita ut conditio & qualitas utramque rem respiciat, & afficiat *l. qua conditio* 39. ff. de cond. & dem. l. ult. ff. de reb. dub. l. si plures 98. ff. de leg. 3. Idcirco in *l. Sejo* 20. §. *Cajo* ff. de instr. vel instr. leg. *Cajo* Sejo fundos, ut instructi sunt, & domum superiorem dari volo: respondit Scævola, etiam domum instructam datam videri. Rectè observat Bartolus, orationem non esse perfectam, nisi post legatam domum. Eo fit, ut unicum sit legatum, complectens duas res simul junctas per copulam; adeoque in utraque eandem qualitates requiri sit præsumendum. Multò certius id dicendum, si ita legaverit: *Titio fundum, si navis ex Asia venerit, & domum dari volo*: quia copula conjungit conditionem. *l. Julius* 81. ff. de cond. & dem. Maximè si aliàs foret inutile legatum, ut in *l. cum servus* 82. ff. eod.

II.

12 Si pluribus eadem res legata fuerit: aut legata est à diversis hæredibus, aut ab eodem. Si à diversis hæredibus legetur diversis legatariis: veluti, Cai, fundum Sejanum Titio dato, si navis ex Asia venerit, Sempronio, eundem fundum Callimacho dato: utique conditio repetita non videtur. Nam si testator voluisset ab utroque deberi legatum sub conditione, non distinxisset personas hæredum, & brevius & clarius dixisset: *Lego Titio & Callimacho fundum Sejanum sub conditione* &c. vel *hæres meus duo Titio* &c. Itaque idem dicendum puto, si adjecta sit particula *item*, quæ hic jungit personas hæredum, non repetit conditionem, cum diversi sint legatarii.

13 Si verò ab eodem hærede duobus eadem res legata fuerit, aut disjunctim legata est, aut conjunctim. Si disjunctivo modo: *Titio fundum Sejanum do, lego, si navis ex Asia venerit: Callimacho fundum Sejanum do, lego*, præsumi non potest repetita conditio: sunt enim duæ orationes perfectæ, duæ perso-

næ separatim vocatæ, ac proinde conditio communicari non potest: ac ne quidem adjecto verbo *item*, quod hic videri potest adjectum ad continuandam orationem, non ad repetendam conditionem. Verbum enim *item* continuat, & connectit, ut in *l. item* 49. ff. de leg. 3. & aliquandò conjungit etiam opposita, ut in *l. cum de Ianionis* 18. §. *afinam cum* seq. ff. de instrum. legat. Plaut. in Aulul. Sc. 4. præagibat

Venis hoc mihi in mentem, Megadore, te esse hominem divitem,

Ectiosum, me item esse hominem pauperimum.

Nec obstat quod aiunt DD. quod si testator ita legaverit: *si filius meus sine liberis decesserit, lego Titio centum, item Sejo fundum, item Cajò domum*: conditio illa in omnibus repetita censetur. Etenim afficit quidem illa conditio omnia legata, non tamen vi repetitionis; non quia in omnibus sit repetita; sed quia ad omnia legata subsequencia refertur, & omnia ab eâ pendent, cum testator noluerit illis legare, nisi filio sine liberis decedente *l. qua conditio* 39. ff. de cond. & dem. Non opus est igitur tacitâ, ac præsumptâ repetitione, cum adjecta generalis conditio omnia legata deinceps relicta complectatur.

Si verò conjunctim legatum fuerit; utriusque legatum conditio suspendit: non quia sit repetita, sed quia utrumque comprehendit, cum conjuncti unius personæ potestate fungantur *l. planè* 34. in princ. ff. de leg. 1. Exempla in *l. si servo* 32. §. 1. ff. de statu lib. l. Julius 81. vers. *sub eadem* ff. de cond. & dem. & licet subjungat, dici posse conjunctionem ad demonstrandam necessitudinem, non ad conjungendam conditionem pertinet: tamen id non esse admittendum, nisi probetur, exilimo, cum repugnet Julianus in *d. l. si servo*. Verum illa exceptio est omnino admittenda, si testator ad unum tantummodò conditionem referat, ejus personæ conveniat, & cohæreat. Exemplum in *l. si sibi* 10. ff. de leg. 3. ubi conditio spectat ad solos liberos quos testator volebat ad suum funus venire. Aliud in *l. ult.* §.

Sejo ff. de leg. 2. ibi quoque conditio spectat ad solum Sejum, quem testator voluit legato honorare, dumtaxat in casum, si lites non esset, ut defectum hereditatis legato compensaret. Hoc autem ad Marcellam uxorem, quam non instituerat, nihil attinet. Animadvertendum tamen, non sufficere, ut putant, quod conditio alteri non conveniat: nam omnis conditio congrua est volente testatore, & suspendit legatum, etiam si in persona legatarii non possit impleri. Itaque in *l. mulieri & Titio 74. ff. de cond. & dem.* licet conditio si non nupserit in solâ muliere, non in Titio possit impleri, tamen spectat utrumque, & ad utrumque refertur, ut potè in fine posita post utriusque vocationem: & utrumque complectitur.

CAPUT V.

Ad eandem L.

SUMMARIUM.

- 1 Consuetudo sermonis patrisfamilias exquirenda ad interpretationem dispositionis ambigua.
- 2 In interpretandâ voluntate potius respicitur quod patrisfamilias faciebat, quam quod facere debuerat.
- 3 Explicatur *l. 3. ff. de test. vin. & al. leg.*
- 4 Usus testatoris maximè attenditur. Exempla & n. 5. 6.
- 7 In contradiçtionibus consuetudo & usus plurimum valet. Exempla & n. 8.
- 9 Usus non attenditur, quoad ea, qua testator prefatâ extra ordinem.
- 10 Explicatur *L. Gajus Sejus 86. §. 1. ff. de leg. 2.*
- 11 Explicatur *L. fundi 25. §. 1. ff. de fund. instr. vel injur. leg.*

Veniâmus ad consuetudinem, & ad usum patrisfamilias. Ex consuetudine sermonis, & ex eo, quod solitus est facere testator, ambigua ejus verba commodissimè interpretamur. Ipsum enim sui ipsius interpretem, testemque certissimum suæ voluntatis adhibemus. Scitè Ulpianus in *l. si servus 50. §. ult. ff. de leg. 1. Si numerus nummorum legatus sit; neque apparatus, quales sunt*

legati: ante omnia ipsius patrisfam. consuetudo; deindè regionis, in qua versatus est, exquirenda est. Ante omnia inquit: rectè sanè: est enim maxima vis consuetudinis, eaque est quasi altera natura, ut ait Cicero *5. de finib.* Itaque plerique omnes agunt ut plurimum id, quod agere soliti fuerunt. Eleganter Plautus in *Amphitr. Act. 1. Sc. 1. & dixero mendacium, solens meo more fecero.* Idem Ulpianus in *l. nummis 75. ff. de leg. 3.* primo loco recenset consuetudinem patrisfam. Ad hanc regulam diriguntur omnia veterum responsa. Cùm serytis urbanis legatis disceptaretur, quânam servorum urbanorum nomine fuissent designati, notavit Paulus in *l. servis urbanis in princ. 99. ff. de leg. 3.* dicendum autem est, quod urbani intelligendi sunt, quos paterfam. inter urbanos adnumerare solitus sit: quod maximè ex libellis familia, item cibariis deprehendi possit, & in *l. fundi instrumento 25. ff. de fund. instr.* Fundi instrumento legato id pecus cedere putabat Tiberio, quod is fundus sustinere potuisset. Labro contrâ. Javolenus Labonis sententiam probat, qui dicebat: quarendum non esse, quid tribuisset parari pecoris, sed quid paratum esset. Quod paterfam. faciebat, ei quod facere debuerat, in voluntate ejus interpretandâ præfertur: meritò, nam quid quisque vuluerit, ex ejus facto, non ex facto aliorum deprehenditur. In *l. si cui annuum 14. ff. de ann. leg. si cui annuum fueris relictum sine adjunctione summa: nihil videri huic adscriptum Mela ait: sed est verior Nerva sententia: quod testator prastare solitus fuerat, id videri relictum: si minus ex dignitate persone statui oportebit.* Idem statuit Valens de alimentis relictis sine certa quantitate in *l. penult. ff. de aliment. leg.* ante omnia inspicendum est, qua defunctus solitus erat ei prastare: deindè quid ceteris ejusdem ordinis reliquerit. In *l. Gajus Sejus 86. §. 1. ff. de leg. 2.* Paulus respondit: si testator fundum Sejanum uno nomine universum possedit: quâvis eundem divisim partibus locaverat, universum cum ex causa fideicommissi prastari oportere.

Contrâ respondisse videtur Ulpianus in § (Z) ii

*l. 3. in princ. ff. de tritic. vin. & ol. leg. Si cui vinum sit legatum centum amphorarum, cum nullum vinum reliquisset: vinum haredem empturum, & prestaturum; non acetum, quod vini numero fuit. Item tamen in l. 1. ff. eod. contrarium dixerat. Vino legato acetum quoque continetur, quod paterfamilias vini numero habuit. Contraria dicitur minime: testatoris voluntas ex ipsius consuetudine, factisque elicienda est, non ex aliena consuetudine, & usu venditoris; qui nihil influit in animum testatoris; nec quicquam confert ad voluntatem ejus declarandam. Quocirca si testator vinum, & acetum habeat, quod vini numero habet, utrumque legato continetur: quoniam legato vinum, etiam de aceto cogitasse videtur, quo utitur tamquam vino, & loco vini habet. At si neque vinum, neque acetum habeat, cum hæres id emere debeat, nihil refert, quod emat ab eo, qui acetum vini numero habet; an secus. Voluntas enim testatoris non pendet ab æstimatione, & reputatione venditoris: maxime cum ignoraverit à quo hæres foret empturus. Quinimò & si ipse testator solutus fuisset aceto uti pro vino: nihilominus, si vinum non reliquerit, hæres acetum præstare non poterit: tunc enim neque testatoris consuetudo, neque regionis attenditur *l. cum certum 4. ff. de tritic. vin. & ol. leg.* Itaque summâ ratione, quia cum non leget vinum vel oleum quod habet, cum non habeat, legat vinum vel oleum in genere: ac propterea in arbitrio hæredis est, cujus generis vinum vel oleum velit legatario præstare *d. l. 4.* Contrà cum vinum, vel oleum habet; legat in specie, id quod habet: & cum cogitationem intendat ad vinum quod habet; in animo versatur etiam acetum, quod loco vini habet. At, inquit, si in arbitrio hæredis est, præstare vinum, quodcumque voluerit; poterit præstare etiam acetum. Non ita est. Acetum vini appellatione non continetur *l. si quis vinum 9. in princ. vers. item acetum ff. eod.* Non debet autem recedi à propriâ verborum significatione, nisi cum manifestum est, aliud sensisse testatorem *l. non aliter 69. in princ. ff. de leg. 3.* ergo*

dicendum est, testatorem legasse vinum, quod ex vinea natum vinum permanit *d. l. si quis vinum in princ.* Itaque, ut mea fuit sententia, etiam si quoties testator legat omne vinum, legato contineatur omne id, quod vini numero habuit: videlicet, acetum, zythum, camum, cerevisia, & reliqua vina facticia *l. 1. & d. l. si quis vinum 9. ff. eod.* tamen si legaverit centum amphoras vini; & reliquerit centum, pluresve amphoras vini, quod ex vinea natum est: licet reliquerit etiam acetum, zythum, & alia ejusmodi, quæ vini numero habebat: non poterit hæres hæc vina præstare legatario, sed debebit centum amphoras vini, quod ex vinea natum est, vinumque permanit: hoc enim propriè vini appellatione continetur *d. l. si quis vinum 9.*

Superest, ut de usu testatoris nonnulla dicamus. Exemplum in *l. si cui ades 31. ff. de leg. 3. Si cui ades legata fuerint, si omne habebit id adiuturum, quod supra solum earum adium erit.* Paulus notat ab hac definitione Labeonis recedendum propter usum testatoris. Nam si is aliquod conclave, quod suorum concamerationem alterarum ædium esset, in usum alterarum convertit; atque ita his usus fuerit: alteris ædibus id accedet, alteris deolet.

Simile exemplum proponitur à Scævola *5. in l. uxori 33. ff. eod. Uxori suæ inter cetera legavit: & domus eam partem, in qua morari consuevit.* Respondit Scævola legato contineri non solum cubicula, in quibus dormire consueverat, sed totam domum, si ipse cum familiâ totâ domo utebatur ad habitandum, & nullam ejus partem locabat. Non dissentit Papinianus in *l. prædium 91. §. balneas ff. eod. Balneas legate domus esse portionem constabat: quod si eas publicè præbuit, ira domus esse portionem balneas, si per domum quoque intrinsecus adirentur, & in usu patrisfamilias, vel uxoris nonnumquam fuerunt.* Quatuor in hæc lege requirit Papinianus, ut censcantur esse portio domus legatæ. Contrà Paulus *lib. 3. rec. sent. 118. §. 60.* hoc unum requirit, ut balnei ratio non sit separata à domus ratione con-

fecta, quod contrariam domini destinationem ostenderet. *Domus legata balneum ejus, quod publice præbatur, nisi aliàs separatur, legato cedit.* Hoc quidem exigit etiam Papinianus: Ibi: & mercedes ejus inter ceteras meritoriorum domus rationibus accepto ferebantur. Sed Paulus pro regulâ habet, quod habet: balneum, quod publice præbatur, legato domus cedere, nisi aliàs separatur. Papinianus autem contrariam regulam statuere videtur, legato non cedere, nisi concurrant illa quatuor, quæ in eo §. distinctè recenset. Quantum autem ad hæc, non admodum à Paulo arbitror discrepare: nam verba illa *nisi aliàs separatur*, puto eadem ferè comprehendere; videlicet & separationem domus à balneo, & separationem rationum, & distinctionem usus familiæ, & separationem communis conjunctus: licet doctissimus Cujacius in hujus legis interpretatione ad solam distinctionem rationum ea referat.

6 Aliud exemplum in *l. si quis vinum 9. in fin. cum duab. seqq. ff. de vin. vit. & ol. leg. Item si vinum vetus sit legatum; ex usu restatoris legatum æstimabitur: id est, quot annorum vino, pro veteri metatur. Quid si non appareat, vetus accipitur, quod non est novum: id est, & anni prioris vinum appellatione veteris continetur.* Alia exempla vide in *l. si quando 29. §. 1. & in l. inter vestem 33. ff. de aur. & arg. leg. in l. 1. C. de fideicom. l. uxori 12. ff. de aur. arg. leg. l. 3. in fin. ff. de fustellat. leg.*

7 In contractibus quoque plurimum valet usus & consuetudo contrahentium, non solum ad augendam, minuendamve & declarandam obligationem, sed interdum etiam ad eam inducendam. Si locatio domus vel fundi, vel operatum, certâ mercede non definitâ, contrahatur, nulla est locatio *l. si vir uxori 52. in princ. ff. de don. int. vir. & uxor. l. si convenerit 23. in fin. ff. comm. divid. princ. tit. inst. de locat. & cond.* Nihilominus si usu locatoris certa merces constituta fuerit; veluti si decem locare solitus erat, valebit locatio, & decem pro mercede debebuntur, ut rectè decidit celeberrimus

glos. in l. excepto 18. C. de locat. Verius quidem puro legem illam agere de consuetudine solvendi fructus pro pecuniâ numeratâ; quod fieri aliquando consueville constat ex *l. & hac distinctio 35. §. 1. ff. locat. l. circa 19. l. si olei 21. l. licet 8. C. cod.* tamen non minus verum esse arbitror, servandam esse consuetudinem patrisfam. in præstiniendâ certâ mercede, si ea in contrahendo non fuerit constituta. Nam & qui locat, & qui conducit, tacite videntur convenisse, ut pro solitâ mercede res locetur, cum diversam mercedem non constituunt: in locatione autem etiam tacite valent conventiones *l. item quia 4. in princ. ff. de pass. solâ enim conventionione, consensuque locatio contrahitur l. 1. l. qui ad certum 14. ff. loc. l. 2. de obl. & act. inst. tit. de oblig. ex consensu. in princ.* Non minus est contra naturam locationis, mercedem non constitui in pecuniâ numeratâ, quàm non constitui in certâ quantitate. *l. 1. §. si quis servum 9. vers. sed quia pecunia ff. de pos. l. naturalis 5. §. ar. cum do 2. ff. de præscr. verb. & tamen consuetudine efficitur, ut etiam in fructibus rei locatæ mercede constitutâ, non desinat esse locatio.* Nec dici potest, id obtinere probatâ generali consuetudine regionis, non verò ex usu particulari locatoris: etenim in nullâ *l. excepto 18.* manifestè agitur de consuetudine locatoris. Ibi: *juxta præteritam consuetudinem.* Consuetudo regionis præsens esse debet: consuetudo locatoris præterita; videlicet præcedentium annorum, quibus solitus erat pro eâ mercede fundum domumve locare. Sed hæc ex abundanti: nam verè non deest tacita conventio certæ mercedis, ut diximus: quemadmodum non deest, quoties finito tempore locationis tacite consensu conductio renovatur *l. legem 16. C. locat.* Porro usitatum est & quotidianum, tunc solummodò agi inter contrahentes de quantitate mercedis, cum aut res non est solita locari, aut locator vult carius locare, seu conductor vilius conducere.

Alia exempla sunt in stipulatione damni 8 infecti *l. si finita 15. in princ. ff. de damn. inf.* Item in usuris, saltem per triennium

præstitis; nam si is qui semisses usuras promiserat, minores per multos annos præstitere non reclamante creditore, videtur tacite conventum, ut minores solverentur *l. qui semisses* 13. *ff. de usur.* Præstatio annua efficit, ut in posterum etiam debitor teneatur *l. cum de in rem verso* 6. *ff. eod.* verè quidem non inducit obligationem *l. si certis* 28. *C. de pact. l. creditor C. de usur. l. operis* 31. *ff. de oper. libert.* sed inducit præsumptionem obligationis jam contractæ, nisi creditor contrarium probaverit, & ita intelligenda *l. cum de in rem verso* 6. *ff. de usur.* imò & inducit præsumptionem principalis obligationis *d. l. 6. §. 1.* item præsumptionem taciti pacti: nec solum præsumptionem, sed ipsum pactam continet, quod in futurum etiam vires suas protendit, ut in *d. l. qui semisses.* & in *l. adversus* 5. & *l. quamvis* 8. *C. de usur.*

9. Monendum tamen est, vim usus non protrahi ad ea, quæ testator præstibat extra ordinem, ut exemplis explicatur in *l. Sejo* 5. 1. & §. ult. *ff. de ann. leg.*

10. Expendamus modò, quid possit opponi. Ac primum videtur adversari, quod ait Paulus in *l. Gajus Sejus* 86. §. ult. *ff. de legat.* 2. Testator fundum Sejanum in duos divisit; in Sejanum superiorem, & Sejanum inferiorem, eosque diversis conductoribus locabat. Legavit fundum Sejanum, Paulus respondit, universum deberi. Facilis est, & prompta responsio. Non divisi in duos fundos, quo casu fieret locus electioni: sed in duas partes, ut facilius conductorem posset invenire. Ceterum universum uno nomine habuit: universum uno nomine possedit: propterea legando Sejanum, legare videtur universum, nisi hæres contrarium probaverit *d. l.*

11. Alterum depromi potest ex *l. fundi* 25. §. 1. *ff. de instr. vel instrum.* Qui figlinas in fundo habebat, majore parte anni figulis ad opus rusticum utebatur. Legavit fundi instrumentum: figuli eo non continentur: deberent autem contineri secundum usum testatoris *l. in instrum.* 8. *ff. eod. junctâ l. legata* 65. §. si manus *ff. de leg. 3.* Respond. quod

figulus, cum ad opus rusticum traducitur, non ad aliud artificium, sed ad alium usum traducitur: ac proinde non desinit esse figulus, & legato figulorum contineretur; non verò legato instrumenti *l. textoribus* 61. *ff. de leg. 3.* Figlinas invenit Corcebus Atheniensis. Plin. *lib. 7. c. 56.* Figuli sunt artifices, eorumque collegium initio urbis instituit Numa. Id. *lib. 35. c. 12.* opus rusticum officium est *l. pradia* 27. §. 1. *ff. de fund. instr. vel instr. leg.* De his igitur ita jus est. Si quis ex officio transeat ad artificium, veluti si ex cubiculario fiat coquus, extinguatur legatum, quia officium artificii mutatur; nec ille ampliùs est cubicularius, sed coquus. Contrà si ex artificio transeat ad officium: veluti si coquus vel textor fiat cubicularius vel ostiarius, legatum non extinguatur, quia artificium officio non mutatur; nec ille desinit esse coquus, aut textor. *l. legatis* 65. in pr. & §. 1. *ff. de leg. 3. & d. l. textoribus.* Quòd si ex artificio transeat ad aliud artificium, neutrum mutatur, ut si ex lecticario fiat coquus *d. §. 1. vers. non idem,* & tunc continetur legato ejus artificii, in quo plurimum versabatur *d. l. 65. §. si unus.* In nostrâ specie non transeunt figuli ad aliud artificium, sed ad alium usum traducuntur, & iteò legato figulorum, non instrumenti debent contineri. Quinimò testator ne quidem ad alium usum traxit, sed voluit in artificio figlinarum exerceri ac permanere, & ut manerent otiosi cessante opere figlino, præter institutum ad opus rusticum utebatur. Itaque nihil mutatur quoad legatum *l. pradia* 27. §. 1. *ff. de fund. instr. vel. instr. leg.*

CAPUT VI.

Ad Eandem L.

SUMMARY.

1. *Consuendo regionis magnam vim habet in contractibus.*
2. *Et in legatis.*
3. *Ex communi usu quaestiones à Jurisconsultis definiti selectant, & n. 4. §.*

- ¶ Res pluribus generibus subiecta ad quod referatur?
 7 Si consuetudo regionis non conveniat cum consuetudine patrisfamilias, præferenda est consuetudo patrisfamilias in ultimis voluntariis.
 8 Scitis est in contractibus, & n. 9.
 10 Excipitur mandatum & locatio domus vel fundi.

1 **C**onsuetudinem patrisfamilias sequitur consuetudo regionis, cuius profectò magna vis est. l. quod si nolit 31. §. quia assidua 20. ff. de Edil. ed. quia assidua est dupla stipulatio: idcirco placuit etiam ex empto agi posse, si duplam venditor Mancipii non caveat: ea enim, qua sunt moris, & consuetudinis in bonæ fidei iudiciis debent venire. Neque solum in contractibus bonæ fidei, sed etiam stricti iuris magnam vim habet ad eos interpretandos. l. semper in stipulationibus 34. ff. de R. J. Semper in stipulationibus, & in ceteris contractibus id sequimur, quod altum est; si non appareat, erit consequens, ut id sequamur, quod in regione, in qua altum est, frequentatur. Hoc interest inter contractus bonæ fidei & stricti iuris; quòd in illis supplet etiam id, quod à contrahentibus fuit omisissum, ut in d. §. quia assidua: in his, quod omisissum est, pro omisso habetur l. quicquid adstringenda 59. ff. de V. O. Valet igitur solummodo quoad interpretationem ambigux & obseuræ voluntatis.

2 Hæc de contractibus: non minùs valet in legatis. Si testator nummos legaverit, & dubitetur, de quibus nummis senserit: ante omnia ipsius patrisfamilias consuetudo: deinde regionis, in qua versatus est, exquirenda est. l. si servus plurium 50. ff. de leg. 1. Idem in l. nummus 75. ff. de leg. 3. & in l. heredes palam 21. §. 1. vers. nam etsi ff. qui testam. fac. poss. Cùm dubitaretur, an legato instrumento fundi, contineretur ahenum, quo aqua ad porandum calefit, & ureci, quibus aqua in ahenum infunditur, & alia hujus generis respondit Paulus: optimum ergo esse Pedius ait, non propriam verborum significationem scrutari, sed in primis, quid testator demonstrare voluerit: deinde in qua præsumptione sint, qui in quaque regione commorantur. In l. cum de laniationis 18. §. 3. ff. de fund. inst. vel instr. leg. Præsumptionem

& usum populi præfert propriæ verborum significationi. Item traditur in l. 3. §. ult. ff. de supell. leg. bediè propter usum imperitorum, si in argento velatum sit candelabrum argenteum, argenti esse videtur. Meritò: populi enim usus est arbitrio loquendi. Rectè Horat. in Arr. Poët. vers. 71. Si vult usus. Quem penes arbitrium est, & juri & norma loquendi. Cic. in Orator. ultra modum; usum loquendi populo concessi, scientiam mihi reservavi. Perbellè igitur Paulus in d. l. 3. in fine subijcit: & error juri facit, hoc est, jus se accommodat populo; quoad usum loquendi, etiam si populus erret; quod multis exemplis Cicero declarat laudato loco. Monendum tamen est, quòd instrumentum, supellex, sunt genera, quæ plurimas res complectuntur. Genus autem tùm latè patere potest, tùm restrictè contrahi: & modò plura, modò pauciora complecti. Quamobrem cùm usus populi aliquid certo generi adscribit, aut ab eo segregat, verè non recedit à propriâ significatione verborum: sed tollit omne discrimen, & quod dubium esse poterat, & controversum certum facit atque perspicuum. Nam ipsi veteres Jurisconsulti sæpenumerò dubitabant, an hoc, vel illud contineretur in aliquo genere legato, ut constat ex titulis de supellest. leg. de instrum. leg. de aur. & arg. leg. & passim. Sæpè etiam inter eos gravissimæ controversiæ existerunt: ut constat ex l. 7. ff. de supell. leg. ex l. qui penum 3. §. plarè & §. ligna ff. de pen. leg. l. pediculis 32. §. 1. ff. de aur. & arg. leg. l. scribis 34. in princ. eod. l. questum 12. §. salinarium, & §. idem respondit 42. & alibi ff. de inst. l. instrum. leg. l. vinum 15. ff. de trit. vin. & ol. leg. sed ejulmodi sunt propè innumerabilia.

Cicero in topicis, quæ, cùm ad Trebatium Jurisconsultum scripserit, exemplis à jure depromptis refellit, in argumento à genere utitur hoc exemplo. Quoniam argentum omne mulieri legatum est, non potest ea pecunia, qua numerata demi relicta est, non esse legata. Contrà Ulpianus in l. cum aurum 19. ff. de aur. & arg. leg. Cùm aurum vel argentum legatum est, quicquid auri, argenti

que relictum sit, legato continetur, sive factum, sive institutum: pecuniam autem signatam placet legato non contineri. Ac ne quis putet Ciceronem ab Ulpiano dissentire, quod hic ponat fuisse legatum argentum simpliciter: ille verò arguitur omne; idem Ulpianus in l. Quintus Mucius 27. §. 1. ff. cod. An cui argentum omne legatum est, nummi quoque legati esse videantur, quæritur: & ego puto, non contineri: non facile enim quicquam argenti numero nummos computat. Verba hæc ostendunt id fuisse questionis, quam solvit Ulpianus observato communi usu. Notandum autem est, quod tanta vis est hujus usus & consuetudinis, ut ab eâ non recedatur, etiamsi testator adjecerit signum, quod ex propria significatione omnia comprehendit: illud enim alias omnes species complectitur, non verò eam, quam excludit usus & consuetudo regionis, quæ genus restringit & contrahit. Non omittam Ulpianum in hac l. in §. argento, quod ad creditum optimè convenire cum Cicerone. Ait hic: argento omni legato, quod sumum esset: sine dubio non debetur id, quod in credito esset: hoc idèò, quia non videtur sumum esse, quod vindicari non possit. Ait ille: non si uxori vir legavit omne argentum, quod sumum esset, idcirco quæ in nominibus fuerunt, legata sunt. Multum enim differre, in arcane possum sit argentum; an in tabulis debeat.

4 Reliqua persequamur. In l. 1. ff. de alim. leg. Si alimenta fuerint legata, dici potest etiam aquam legato inesse, si in eâ regione fuerint legata, ubi venditari aqua solet. In l. Meli 14. §. ult. ff. cod. idipsum multò distinctius explicavit. Quidam libertis suis, ut alimenta, ita aquam quoque per fideicommissum reliquerat: consulebar de fideicommissum, si in eâ regione Africæ, vel foris Ægypti res agi præponebatur, ubi aqua venalis est. Dicebam, esse emolumentum fideicommissi, sive quis habens cisternas id reliquerit, sive non: ut sit in fideicommissum, quantum quis aquam sibi esset comparaturus, nec videri inutile esse fideicommissum, quasi servitute prædii, non possessori vicina possessionis relicta, hac enim aqua persona relinquatur. Detrahit

versiculis intermediis; nescio à quo interjectis, clara est & expedita Ulpiani sententia. Illud tantummodò, quod dicit de Ægypto, potest incurrere in aliquam difficultatem. Spartian. in Pescen. Nig. Hic erga milites tanta fuit censura, ut cum apud Ægyptum ab eo limitanei milites vinum peterent; responderit: Nilum haberis, & vinum quaritis. Siquidem tanta est illius fluminis dulcedo, ut accola vina non quantant. Sed hoc non impedit, quominus aqua in Ægypto venderetur: nam & vectura in remotas à Nilo regiones, & opera atque industria in ea defæcanda pretio æstimatur. Nulla prope dixerim urbs est, aquis abundantior urbe Romæ, & tamen aqua Tiberis defæcata venalis erat teste Fabric. in descript. Urb. Rom. cap. 15.

Aliud exemplum Ægyptiæ consuetudinis præponit Ulpianus in l. ligni 55. §. lignorum ff. de leg. 3. Lignorum appellatione in quibusdam regionibus (ut in Ægypto, ubi arundine pro ligno utuntur, & arundines, & papyrum comburitur), & herbula quadam, & spina, vel vepres continentur. Quid mirum? cum ἔϋλη lignum hoc, & ναῖες ἔϋλην id est lignorum vectrices appellant, quæ hæc ἄπο τῶν ἰλῶν à paludibus deducunt: in quibusdam provinciis & editum bubum ad hanc rem utuntur. De papyro testis est Plin. lib. 13. cap. 11. Radicibus (papyri) incolæ pro ligno utuntur, nec ignis tantum gravior, sed ad alia quoque utensilia vasorum. Ex ipso quidem papyro navigia texunt: & è libro vela texentesque: nec non & vestem, etiam strigulam, & funes. Vides solam radicem pro ligno habitam, papyrum autem ipsam ad alios usus conversam. De spinis Ægypti idem Plin. lib. 24. c. 12. Est & acacia spina. Fit in Ægypto, alba nigraque ariore, item viridi; sed melior è prioribus. Non mirum eas inter ligna censeri; si inter arbores. Naves autem ἔϋλην ad deducenda ligna è paludibus non facile apud alios auctores invenias eo nomine designatas.

Duplex hoc loco questio subornitur. Prima, ad quod genus referenda sit res legata, quoties diversis generibus est subiecta.

Ecce ad genus vestimentorum pertinent ea omnia, quæ induendi, præcingendi, amictiendi, insternendi, injiciendi, accubandique causâ parata sunt. *l. vestis 23. in princ. ff. de aur. & arg. leg.* ad genus ornementorum pertinent ea, quibus mulier ornatur. *l. argumento 25. §. ornamenta ff. eod.* Legata sunt Flaviæ vestimenta muliebria: Faustinae ornamenta. Quædam sunt, quæ corpus tegunt; idque simul ornant: quatenus corpus tegunt inter vestes numerandæ *l. argumento 25. in pr. ff. eod.* quatenus ornant inter ornamenta *d. l. 25. §. ornamenta.* Utrius legato cedere debent, Flaviæ ne, an Faustinae? Paulus in *l. quamvis 26. ff. eod.* ita definit: quæ eo nomine sunt reperta, ut corpus tegant, quamvis ornatus causâ comparerentur, tamen vestibus annumeranda sunt potius, quàm ornamentis. Contrà ea, quibus mulieres uti cœperunt venustatis, & ornatus causâ, licet corpus tegant, ut mitræ, & anademata, ornamentis sunt adscribenda.

7 Altera quæstio est, utra consuetudo sit præferenda; si consuetudo patrisfamilias non conveniat cum consuetudine regionis. Distinguendum puro inter ultimas voluntates, & contractus. In legatis, & aliis ultimis voluntatibus prævalere debet consuetudo patrisfamilias. hoc idem, quia ejus solius voluntate constant: ac propterea non alia voluntas servari debet, quàm ipsius testatoris. *Nov. 12. de nupr. cap. 2.* Voluntas autem testatoris ex ejus usu & consuetudine potissimum deprehenditur. Propterea Ulpianus in *l. si servus 50. §. ult. ff. de leg. 1. ante omnia ipsius patrisfamilias consuetudo, deinde regionis, in qua versatus est, exquirenda est.* aperte docet consuetudinem patrisfamilias. consuetudini regionis esse præferendam. Eandem pariter anteposit in *l. nummis 75. ff. de leg. 3. & in l. hæredes palam §. 1. in fine ff. qui testam. fac.* In *l. pen. ff. de alim. leg. ante omnia inspicendum est, quæ defuncti solius erat ei præstare.* Plerumque etiam solius consuetudinis patrisfamilias mentionem faciunt: regionis non item; ut in *d. l. penult. in l. si cui annuum 24. ff. de ann. leg. in l. servus urbanis 99. in princ. ff. de leg. 3. in l. fundi*

instrumento 25. ff. de fund. instr. ubi præfertur non solum aliorum consuetudini, sed etiam ei, quod testator facere debuisset. Nec obstat *l. legatus servus 65. §. ult. ff. de leg. 3.* ibi: *ex usu cujusque loci sumendum est.* Nam ibi supponendum est dehere consuetudinem patrisfamilias. de quâ vix potest liquere, cum agni simul cum ovibus pascantur, & stabulentur. Quod si ex libris aut vicinis scripturis appareat, quas ovium numero testator habuerit, pro certo habeo, eas tantummodò legato contineri per text. in *l. prædij 91. §. Titio ff. de leg. 3. & l. servus urbanis 99. in princ. ff. eod.*

In contractibus multò aliter se res habet, quia cum hi consent voluntate consensuque utriusque contrahentis *l. inter stipulationem 83. §. 1. ff. de P. O.* non potest observari unus tantummodò usus & consuetudo; quia hæc indicat quidem nobis ejus voluntatem, sed sola ejus voluntas non sufficit ad contrahendum. Quamobrem Ulpianus in *l. semper in stipulationibus 34. ff. de reg. jur.* ait in contractibus nos sequi debere id, quod actum est; videlicet id, de quo uterque convenit: si non apparet, id quod in regione, in quâ actum est, frequentatur. Consuetudinis contrahentium nulla mentio, sed si varius sit usus regionis, ad id quod minimum est, redigenda summa est. Confer hanc legem cum *l. nummis 75. ff. de leg. 3. & perspicue videbis expressam differentiam inter contractus & legata, cum utraque lex sit ejusdem Ulpiani ad Sabinum. Paulus etiam in *l. si prius 17. §. 1. ff. de ac. & ag. pluv. arc.* deficientem expressâ conventionem, sequendam esse consuetudinem communem statuit. Idem in *l. 1. & in l. & in contraria 37. de ff. usu.**

Enimverò hoc discrimen inter contractus & legata perspicuum erit, si conferas *l. inter vestem 33. ff. de aur. & arg. leg. cum l. si mihi & Titio 110. ff. de P. O.* In prima testator legaverat vestem muliebrem: ipse autem domi utebatur veste quâdam muliebri, hæc legato non continetur propter usum testatoris, quo eximitur è numero vestium muliebrum. In alterâ quidam stipulatus erat vestem muliebrem: continetur etiam illa

(Aa) ij

quâ promissor utebatur, ejusque usus nulla ratio habetur.

- 10 Excipitur mandatum, cui legem dat ipse, qui mandat, cum in gratiam solius mandantis contrahatur §. 1. *inst. tit. de mand.* In hoc servatur usus ipsius mandantis in *l. solutum 21. in fin. cum l. seq. ff. de pignor. act.* Excipitur etiam locatio fundi, vel domus; in quâ, si non fuerit definita quantitas mercedis, præsumitur contracta pro mercede, quâ solebat locari: non ex natura contractus, sed quia tacite videtur inter contrahentes ita convenisse, ut antè fusiùs exposuimus. Ceterum in aliis omnibus, etiam in locatione, consuetudo regionis observanda deficiente contrariâ conventionē. *l. licet 8. l. exceptio 18. & l. seq. C. de locato.*

CAPUT VII.

Ad Eandem L.

SUMMARIUM.

- 1 Ad interpretandam dispositionem consideranda est persona testatoris, persona legatarii, & res legata.
- 2 In persona testatoris attenditur charitas & necessitudo erga heredem, vel legatarium.
- 3 Ex eâ legata plenissimè interpretantur. Exponitur *l. Aurelius 28. §. Titius ff. de liber. leg.*
- 4 Testator quoad rem legatam magis diligit legatarium, quàm heredem.
- 5 In substitutione pupillari spectanda est affectio patris testatoris potius quàm pupilli.
- 6 In substitutione pupillari quavis pater disponas de hereditate tum suâ, tum pupilli, tamen unum est testamentum.
- 7 Necessitudo inter quoscunque intercedens etiam inter affines spectatur ad interpretandam dispositionem.
- 8 Explicatur *l. cum aliam 10. C. de leg. & n. 10.*
- 9 Plenissima interpretatio legati fit etiam ob amicitiam.
- 11 Testatoris facultates, ars, & ministeria examinantur ad interpretandam dispositionem.

1 Non solum consuetudo patrisfamilias, deinde consuetudo regionis est exquirenda, de quibus hæcenus: sed & mens patrisfamilias, & legatarii dignitas, vel

charitas, & necessitudo: item earum, quæ præcedunt, vel quæ sequuntur, summarum scripta sunt spectanda. *l. si servus plurium 50. §. ult. ff. de leg. 1.* Igitur & persona testatoris: & persona legatarii: & res legata: tum etiam testamenti contextus, & rerum in eo dispositarum accuratè est expendendus, ut mentem testatoris aliquamur.

In persona testatoris potissimum charitas, 2 & necessitudo erga heredem vel legatarium est attendenda. Hæc efficitur, ut excludantur etiam hæredes instituti, eisque non instituti præponantur, ut in *l. cum avus 102. ff. de cond. & dem.* quam commendat, & amplificat Justinianus in *l. cum acutissimi 30. C. de fideicom. & in l. generaliter C. de inst. & substit.* sed hoc tantummodò admittitur inter parentes & liberos conjectura pietatis, hoc est, eximie charitatis, quam habent parentes erga liberos, quâ fit ut minùs scriptum, quàm dictum esse videatur *d. l. cum avus.* ne testator alienas successiones propriis anteponeere videatur *d. l. cum acutissimi in fin.*

Hæc eadem affectione, & charitate fit, 3 ut plenissimè legata interpretanda sint. In *l. Aurelius 28. §. Titius testamento 3. ff. de liber. leg.* Titius filiis hæredibus institutis ita locutus est, *Sejrum patrem meum ab actione tutela liberatum esse volo.* Quæsitum fuit, an liberatus etiam à reddendâ pecuniâ redactâ ex venditionibus rerum pupillarum, aut ex nominibus exactis, quam in usus suos converterat, aut nomine suo sceneraverat. Respondit Scævola, *eum, ejus notio est, æstimaturum, præsumptio enim propter naturalem affectum facit omnia patri videri concessa: nisi aliud sensisse testatorem ab heredibus approbatur.* In hoc responso illud maximè notandum, quòd in legari interpretatione spectatur charitas, & affectio testatoris erga legatarium, non erga heredem, cujus hoc in responso nulla ratio habetur. Etenim legatarius est pater testatoris: ejus filii sunt hæredes: major autem solet esse affectio patris erga filium, quàm erga patrem. Nihilominus affectio testatoris erga filios hæredes minimè consideratur, licet major sit: sed so-

lummodò naturalis affectus filii erga patrem legatarium : licet naturà minor sit. Ratio evidens est ; quia testator ad legandum movetur , & adducitur affectione erga legatarium , quem vult honorare *l. nec adjecit ff. pro socio*. non hæredis , quem gravat. Quamobrem numquàm mihi arrisit opinio communis , quòd testator præsumatur hæredem magis diligere , quàm legatarium , & idèd censetur quàm minimum fieri possit hæredem gravare voluisse. Magis diligit hæredem , quàm legatarium : quoad hæreditatem ? esto. Magis diligit quoad rem legatam ? falsissimum. Nam , si rem legatam avellit ab hæreditate , eamque admittit hæredi , & dat legatario , perspicuum est , in re legata plus diligere legatarium , quàm hæredem : imò affectionem testatoris in solum legatarium intendi , ut apparet ex laudatà lege. Illud etiam posset in dubium venire , an etiam simpliciter , & generatim testator hæredem plus diligit , quàm legatarium : nam hæreditatem plerùmque relinquit quasi debitum *l. & quia plerumque 10. ff. pro soc.* vel quia consentaneum est , convenit , decet : legatum semper ob meritum , amicitiam , benevolentiam. Quorsum enim tot leges Furia testamentaria , Voconia , Falcidia ; nisi ut coercerent licentiam testatorum totam , aut serè totam hæreditatem legatis absorberent ? *princ. iij. inst. de leg. Falcid.* Profectò illi magis diligebant legatarios quàm hæredes. Neque enim dici potest inscipienter id fecisse , argument. *l. in fraudem 10. ff. qui & à quib. man.* cùm lex Voconia lata fuerit , ut occurreret fraudibus eorum , qui legem Furiam legatorum multiplicatione frustrabantur : & eùm similiter Voconiam etiam eluderent , ferenda fuit lex Falcidia , quæ omnes fraudes amputavit. Leges autem , quibus nituntur , hanc majorem affectionem erga hæredem , quàm erga legatarium non probant. Sed hic locus non est , hanc opinionem accuratius examinandi.

5 Confutanda potiùs est alià ineptissima plurimum DD. opinio , quod in substitutione pupillari spectanda sit affectio pupilli non patris testantis. Nituntur autem eà insulsà ra-

tione , quòd pupillaris substitutus pupillo succedit , non patri *l. sed si plures 10. §. ad substitutos ff. de vulg. & pup.* & substitutio pupillaris est testamentum pupilli *l. Papinianus 8. §. sed nec impuberis §. ff. de inoff. testam. l. 1. §. 1. ff. si cui plus quàm per leg. Falc.* Est quidem testamentum filii , sed à patre factum *d. l. Papinianus §. 3.* & solà patris voluntate nititur ; nullamque in partem filii voluntas requiritur : tum quia hæc in re nullum habet animi iudicium *§. praterè inst. tit. quib. non est permis. fac. test.* tum maximè , quia facultas libera faciendi testamentum pro pupillo patri data est à lege , quia ipse pupillus testamentum facere non potest. *princ. iij. inst. de pupill. subst. l. 2. in princ. ff. de vulg. & pupill.* adedque etiam eo ignorante & invito potest substituere , quemcumque voluerit. Propterea etiam posthumis , qui nec velle , nec consentire possunt , rectè substituitur *d. l. 2. in princ. §. non solum 4. in fin. inst. de pub. subst.* Imò prulenter fecerit pater , si hanc substitutionem occultaverit ita , ut nemo possit ejus notitiam habere , ut consulit Justin. in *§. fin. antem 3. inst. eodem*. Exploratissimum igitur est , solà patris voluntate constare substitutionem pupillarem , atque in eam nihil omnino concurrere filii voluntatem. Spectanda est igitur solà patris voluntas. Si ejus voluntas spectanda est , sequitur , spectandam pariter esse ejus affectionem : affectio enim spectatur ad explorandam voluntatem testantis , ut , quæ antè diximus , & quæ post dicemus , ostendunt.

Amplius addo : & illud omnino verum non esse , duplex esse testamentum , alterum patris , alterum filii. Equidem duæ sunt hæreditates , patris , & filii , de quibus pater disponit in suo testamento : de sua ex legibus XII. tab. de filii moribus *l. 2. ff. de vul.* Respectu duarum hæreditatum dicitur aliquandò duplex testamentum. Cæterum verè unicum est. Justin. in *§. igitur inst. de pupil.* rectè dixit : *quodammodo sunt duo testamenta tamquàm si &c.* Verba quodammodo & tamquàm si clarè demonstrant verè , ac propriè ita non esse. Subdit : *aut cerè unum test.*

testamentum est duarum causarum, id est, duarum hereditatum. Id certe est, id verè est. Ulpianus in l. 2. §. *prins ff. de vulg. constae enim unum esse testamentum, licet due sint hereditates.* In l. *paterfamilias* 18. ff. de reb. auct. jud. ne illud maxime movet, quod præceptoribus suis placet unum esse testamentum. Merito Javolenti præceptoribus placuit, unum esse testamentum, cujus pars est, pupillaris substitutio §. *liberis* 3. *inst. cod. Testamentum est juxta sententia de eo quod quis post mortem suam fieri velit.* l. 1. ff. de testam. Hic est unicus testator pater, unica ejus sententia de eo, quod post mortem suam fieri vult: ergo unicum etiam testamentum. Propterea unus tantum testamenti in eo solemnitates adhibentur, & septem testium signa sufficiunt l. *patris & filii* 10. ff. de vulg. & pup. subst. & una solum Falcidia servatur l. *in ratione* 11. §. *quod vulgò ff. ad leg. Falc.* l. 1. §. 1. ff. si cui plus. & legatarii tum patris tum hui conjuncti sunt l. *planè* 34. §. *sed si in pupillari* 10. ff. de leg. 1. & qui repudiatur hæreditatem patris excluditur ab hæreditate filii l. *sed si plures* 10. §. *idemque ff. de vulg.* & si non valeat testamentum patris, aut rumpatur, aut irritum fiat, nec filii valere possit §. *liberis in fin. inst. cod. l. si quis eum* 16. §. 1. ff. cod. l. 2. §. 1. cod. & pater non potest filio substituere, nisi & sibi hæredem instituat, quia sine hæredis institutione nihil in testamento scriptum valet l. 1. in fin. l. 2. §. *prins ff. cod.* Hæc idè, quia unum est testamentum d. l. 2. §. *prins vers. constat enim.* & substitutio pupillaris non est testamentum per se distinctum à testamento patris; sed pars est paterni testamenti d. §. *liberis* 3. & l. *penult. ff. inst. quem. aper.* His consequens est, solam voluntatem patris, qui auctor est, & conditor testamenti, esse spectandam, ejusdem patris affectum, charitatem, necessitudinem præluere. Quocirca arbitror, tenebras offundere perspicuè veritati eos, qui contrà sentiunt: & in eà questione, an præferatur frater utrinque conjunctus pupillo, ei, qui ex uno tantum latere conjunctus sit, ex pupillari substitutione, in qua pater habens plures filios ex duplici matrimonio om-

nes hæredes instituit, & invicem substituit; certissimum esse, omnes æquè succedere, quia omnes eadem charitate ac necessitate conjuncti sunt patri pupillariter substituenti: licet pupillus magis diligere præsumatur utrimque conjunctum, cum quo major intercedit necessitudo. Sed reliqua jam prosequamur.

Non solum necessitudo, quæ inter parentes & liberos intercedit, facem præfert interpretationi testamentariæ dispositionis, sed in universum inter quoscumque alios, etiam inter affines, l. *prædia* 27. §. *idem quasit* §. 2. ff. de inst. vel instum. leg. ibi: *cum plenissima testatoris erga affinem voluntas ex eo quoque manifestetur.* Et quamvis major sit cum uxore, quam cum concubinâ necessitudo: tamen eadem interpretatio, quæ in legato uxori relicto admittitur; eadem & in legato facto concubinæ. Exemplum hujusmodi legati proponitur in l. *qui concubinam* 19. in princ. ff. de leg. 3. ubi reprobat opinionio Cascellii & Trebatii constituentium differentiam inter uxorem & concubinam, & sequentium jus uxorium potius quam verborum intelligentiam.

Aliud exemplum habemus in l. *cum alienam* 10. C. de legat. Quamvis res aliena legari possit §. *non solum* 4. *inst. tit. de legat.* l. *cum servus* 39. §. *constat* 7. ff. de leg. 1. tamen si testator ignorabat, rem alienam esse, suamque esse credebatur, non tenebantur hæredes eam redimere, & præstare legatario ipsam rem, aut ejus æstimationem: quia si testator scivisset rem esse alienam, fortasse non legasset; & ita D. Pius rescripsit. Illicite deficientis testatoris voluntate, non valet legatum, nisi legatarius probet, aut nihilominus eum legaturum fuisse, aut seivisse rem alienam, d. §. 4. in fin. l. *unum ex familia* 67. §. *si rem* 8. ff. de leg. 2. l. *fideicommissa* 11. §. *si servo* 16. ff. de leg. 3. l. *Scribo* 16. ff. de usufr. leg. Verùm si proximæ personæ, vel uxori, vel alii summâ necessitudine & affectione conjuncto legaverit, valet legatum, sive sciverit, sive ignoraverit, rem alienam esse, quia nihilominus legaturum fuisse præsumitur. Ita rescripsit Imperator Alexander

in *l. cum alienam* 10. *C. de legat.* in qua notanda sunt illa verba: *vel alii soli pe sone.* quæ complectuntur etiam amicitia, & familiaritate conjunctos. Quemadmodum J. C. utuntur verbo *necessitudinis*, ut in *l. servus* 50. *in fin. ff. de leg. 1.* & alibi. Verbum autem *necessitudinis* non solum ad cognationem, vel affinitatem refertur, sed etiam ad merita, ad amicitiam, & his similia. *l. 1. § quin imò ff. de suspent.* Corn. Fronto de *diff. voc. Necessitudo vel sanguinis, vel meritorum cum præceptoribus, cum amicis.* Cic. de *Amicit.* In amicitia conjunctionisque necessitudine superiores se equare cum inferioribus debent. & lib. 13. Ep. 14. *l. Titio* Strabone Equite Romano & c. f. *militarissimè* mor. Omnia mihi cum eo intercedunt jura summa necessitudinis. & Epist. 17. Maximum autem mihi vinculum cum eo est, quasi sanctioris cujusdam necessitudinis, quod est Attici nostri familiarissimus; & Epist. 19. Cum Lyone Patrensi est mihi quidem hospitium vetus, quam ego necessitudinem sancte colendam puto. & passim Cicero.

9 Plenissima igitur fieri debet interpretatio non solum ubi sanguinis conjunctionem, sed etiam amicitia. Scitè Cicero de *Amicit.* cap. 7. paulò post *princ.* ait amicum esse tamquam exemplar amici, & frater dicitur, qui fraternâ charitate diligitur in *l. nemo* § 8. 6. 1. *ff. de hered. inst. Ecclesiastic. 6. 11. Amicus, si permanserit fixus, eris tibi coequalis.* & *Proverb. 18. 24. Vir amabilis ad societatem magis amicus erit, quam frater.*

10 Revertor ad rescriptum Alexandri. Contrarium respondit Scævola in *d. l. Stichus* §. *ult. ff. de usufr. leg.* sed Scævola respondit secundum rescriptum D. Pii, quod nupes emanaverat ex senientia Neratii J. C. ut indicat Papinianus in *l. unus ex familia* d. §. *si rem.* non verò secundum rescriptum Alexandri, secundum quod respondere non poterat, quia nondum edictum erat, cum ipse tantò antè floruerit, nempe sub Marco Antonio, qui eo præcipue usus est in jure constituendo, ut refert Julius Capitolinus in ejus viâ. Quod enim respondent DD. quòd cessaverit titulus specialis, ex quo testator crea-

debat rem ad se pertinere, idèquæ non valere legatum, licet conjunctæ personæ, id est, nepotibus relictum: id est, planè commentitium, nullo jure, nullâ ratione suffultum. Imò contra jus: contra rationem: contra factum ipsum hñum & excogitatum. Contra jus, quia repugnat Alexandri rescriptum in *l. cum alienam* 10: *C. de legat.* quod generale est: *l. 1. ff. de leg. præst.* Contra rationem: quia ratio, cur valeat legatum rei alienæ, etiam ab ignorante relictum conjunctæ personæ, ea est, quia charitas & necessitudo nos cogit præsumere testatorem eam rem legaturum, etiam si scivisset, eam esse alienam. Hæc ratio generalis est, & non minus valet in hoc legato, quam in omnibus aliis. Quid enim referi, quòd crediderit rem, quam legabat, suam esse ex aliquo titulo speciali, qui fuerit extinctus: aut ex titulo, quo non fuerit transiitum dominium; veluti, si empti fuisset à non domino, qui dominus habebatur? Quid hæc ad necessitudinem, & affectionem testatoris erga legatarium? Contra factum ipsum à Scævola propositum; proponit enim Scævola Stichum legale nepotibus proprietatem, quam numquam habuit; cum ipsi à patrono legatus esset solus usufructus: proprietatem autem legata erat Lucio Titio. Fortasse credidit Stichus per mortem Lucii Titii proprietatem reversam ad usufructum, seque plenam proprietatem habere; idèquæ eam nepotibus suis legavit; sed juris errore lapsus id credidit. Quocirca si ulla esset pugnantium legum distinctio, satius esset distinguere inter errantem in jure, & errantem in facto: ita ut ille, sicut ignorat rem suam esse, ita ignoret se posse hæredem onerare: ac propterea non habeat animum onerandi hæredis. Ceterum Scævola, cujus ætate non valebat etiam legatum conjunctæ personæ datum, non poterat hæc ratione moveri: moveretur autem eâ ratione, quæ tunc communis erat omnibus legatis; videlicet, quòd legaverit potius, quia rem suam esse credebatur, quam quòd hæredem vellet onerare, non legaturus, si fuisset rem alienam esse *d. §. non solum*, & aliis suprà allegatis.

- 11 Præter conjunctionem, & affectionem in personam testatoris, examinandæ sunt etiam ejus facultate, & ars, & ministerium *l. quasi* 12. §. *idem respondit* 43. *in fin. vers. sed & ipse Papinianus ff. de fund. instr. vel instr. cum alimenta* 12. *in princ. ff. de alim. leg. cum de lanienis* 18. §. 1. *ff. de instr. l. filius* 7. §. *nonnumquam ff. de donat. l. quidam* 30. *ff. de leg. 2. l. si filia* 43. *ff. de leg. 3.*

CAPUT VIII.

Ad Eamdem L.

SUMMARIUM.

- 1 Dignitas legatarii consideranda. Exempla & n. 2.
 3 item qualitas & conditio persona. Exempla & n. 4.
 3 Conditio Servilii variis interpretationem. Exempla.
 6 Conciliatur L. quidam ita 25. *in princ. ff. ad Sili. Trebell. cum l. 3. §. idem dicendum ff. de adim. leg. & n. 7 & 9. 10.*
 11 Officium sive artificium, ac ministerium aliquando variis interpretationem. Exempla.

Sequitur persona legatarii, quæ ad rectam legati interpretationem plurimum valet. In ea consideranda est, tum dignitas: tum qualitas & conditio: tum officium ac ministerium.

- 1 De dignitate Pomponius in *l. si servus* 50. §. *ult. ff. de leg. 1.* Ibi: & legatarii dignitas, vel charitas, & necessitudo. Dignitatem quodammodo præponit necessitudinæ. Agit de nummis legatis quales legati videantur. Finge, legati sunt decem, aut viginti nummi Senatori, Prætori, Consuli, vel homini nobili opulento & copioso: verisimile non est, testatorem voluisse legare decem aut viginti nummos sestertios. Nummi quidem propriè & in specie dicuntur sestertii & ita à veteribus hoc nomen usurpatur. Sed sestertius duos asses cum dimidio valebat, & quasi pro nihilo habebatur, & pretio opponitur in *l. si quis ante* 10. *in fin. ff. de acq. ir. vel am. poss. & emptio ac locatio uno nummo nullæ sunt*

quali nullo pretio interveniente. *l. si quis conduxerit* 46. *ff. locat. d. l. 10. in fin. Cic. pro Rabir. Equus est ex tanto populo, qui bona Rabirii Posthumi nummo sestertio sibi addici velit? turtus. Tua bona, Posthume, nummo sestertio à me addicuntur? Celebre, est factum eorum qui libitinam exercebant apud Valerium Max. lib. 5. c. 2. §. 10. Abhorret igitur à vero, testatorem tam tenui summa hominem perspicuum, aut amicum benè meritum remunerari voluisse. Si legatum fuisset relictum inopi ac plebeo, debentur ei tot nummi sestertii, qui sunt nummi exiguiores *l. nummi* 75. *ff. de leg. 3.* Homini fortune mediocris nummi argentei: illustri verò ac præclaro nummi aurei, quorum singuli centum sestertios valebant. Hæc hæc judex cognoscat, & æstimabit.*

Aliud exemplum in dote legatæ filiz arbitratu tutorum in *l. si filia* 43. *ff. de leg. 3.* Laheo querit, quemadmodum apparet, quantam dotem cujusque filia boni viri arbitratu constitui oportet. At id non esse difficile ex dignitate, facultatibus, ex numero liberorum testamentum facientis asstimate. Quod dignior pater est, eò dignior filia: quò locupletior pater, eò locupletior filia: facultates ex numero liberorum asstimate. Hæc omnia in constituendâ dote sunt examinanda; sicut etiam in decernendis alimentis *l. cum alimenta* 21. *in princ. ff. de alim. leg.* Sed hæc obia sunt omnibus. Illud singulare est, quod de annuo legato tradit Marcianus in *l. cum quidam* 23. *ff. de an. leg. Cum quidam decurionibus divisiones dari voluerit die natalis sui; Divi Severus, & Antoninus rescripserunt non esse verisimile testatorem de uno anno sensisse: sed de perpetuo legato.*

Sequitur qualitas & conditio personæ. Primum autem à legato excluduntur personæ odiosæ testatori: neque enim verisimile est, testatorem honorare voluisse, & beneficio afficere eum, quocum simulates gerit. Itaque Scævola in *l. Lucius Titius* 88. §. *Lucius Titius* 11. *ff. de legat. 2.* eum patronus liberos suos Dimam & Pamphilum, quos domi aliebat, biennio ante mortem

mortem de domo dimississet, & cibaria præstare desisset: quamvis testamento omnibus libertis suis, five quos testamento manumissit, five quos antè habuit, alimenta reliquisset: respondit Damæ & Pamphilo alimenta non deberi: nisi manifestè docerent, eo animo circa se patronum, cum testamentum faceret, esse cepisse, ut his quoque legatum dari vellet. Observandum est, eos legato non comprehendendi, quamvis testator omnibus reliquerit, tam in vita, quàm in testamento manumissis. Meritò. Nam propter inimicitias graves postea exortas inter testatorem, & legatarium videtur ademptum legatum; nisi iterum in amicitiam redierunt, & poenituit testatorem prioris offensæ *l. 3. §. ult. & l. seq. ff. de adm. leg.* Hic autem Scævola non requirit gravissimas inimicitias, quemadmodum Ulpianus in *d. l. 3.* tum quia agitur de libertis, à quibus debetur patrono reverentia; adeoque etiam levis injuria, si quomodo-cunque patrono sit inofficiosus, graviter vindicetur *l. 1. ff. de jure patron. l. pen. & ult. ff. de in jus voc.* tum quia ipse patronus judicavit eos libertos indignos alimentis, cum eos domo expulit, & desuit alimenta præstare.

Est aliud non dissimile in *l. cum filiofamilias 50 ff. de leg. 3.* Mulier à marito diverterat suspectam habens mariti vitam. Legavit filio suo impuberi, cum in tutelam suam pervenisset. Hæc verba in legato dato impuberi solent significare tempus pubertatis *d. l. in princ.* Hoc autem casu referuntur ad liberationem à patria potestate, quasi dixerit: cum in suam tutelam & potestatem veneris. Neque enim verisimile est testatricem, quæ suspectam habebat mariti vitam, ac proinde ab eo diverterat, voluisse legatum ipsi acquiri, ut ipsum disperderet. Porro etiam in genere diversa ætas diversam inducit eorum verborum significationem, variatque conditionem. Etenim impuberi adjecta comprehendit tempus pupillaris ætatis: puberi minoris ætatis: majori viginti-quinque annis liberationem à patria potestate: furioso, & prodigo liberationem à potestate curatoris. Hæc in *d. l. in princ.* & in quatuor §§. seqq.

& de similibus formulis usque ad finem legis.

Conditio quoque servilis aliquandò variat interpretationem, ut in *l. quibus diebus 40. §. de minor. ff. de cond. & dem.* Dominus servo anteos quinque sic legaverat: hæres meus Sricho servo meo quem testamento liberum esse jussi, aureos quinque, quos in tabulis debeo, dato: nihil servo legatum esse Namufa Servium respondisse scribit, quia dominus servo nihil debere potuisset: ego puto secundum mentem testatoris naturale magis, quàm civile debitum spectandum esse. Rectè sane, cum agitur de obligatione servi, semper naturalis, non civilis obligatio, cujus capaces non sunt, intelligi debet. Poterat & alià ratione Servi opinionem confutare. Nam falsà demonstratio legatum non vitiat *l. falsa 31. ff. de cond. & dem.* & si quis legaverit Titio decem, quæ ipsi debet, legatum valet, etiam si ei nihil debeat. *l. si sic legatum 75. §. 1. ff. de leg. 1.* Mirum igitur est, Servium eo modo respondisse. Putavit fortasse Servius, obligationem naturalem servi nullam esse: nullam ejus habendam esse rationem: ac propterea verba illa: quos in tabulis debeo, demonstrare rem, quæ non est: & idcirco vitare legatum; quemadmodum nullum est legatum, si legavero decem, quæ in arca habeo, cum nihil in arca habeam *l. 1. §. sed etsi dotem 7. ff. de dot. prel. l. si servus 108. §. qui quinque 10. ff. de leg. 1.*

Superest Juliani responsum in *l. quidam 6 ita 25. in princ. ff. ad S. C. Trebell.* Titius habens filium impuberem, filio ex hædato Cajum hæredem scripserat, eumque rogaverat, ut quicquid ad eum ex sua hereditate pervenisset, filio primà quaque die, aut si priùs quid ei accidisset, matri ejus daret, redderet. Quæsitum fuit, an cum puer decessisset ante aditam à Cajo hereditatem, matri fideicommissum deberetur. Distinguit Julianus: si decesserit antequàm dies fideicommissi cederet, illud ad matrem fuisse translatum: si postea, ad hæredem pueri pertinere. Subdit deinceps: sed an ea voluntas fuit patrisfamilias, ut si ante restitutum fideicommissum puer decessisset, matri potius, quàm

heredibus praeferatur, prator aestimabit ex personis matris, & ex persona heredis pueri. Subjicit Marcellus. Sed voluntati testatoris congruum est, quandocumque puer decesserit: sive antequam dies fideicommissi cedit, sive postea, ad matrem transferri fideicommissum; si non jam puer hoc accepit, eoque jure utimur. Nimirum Marcellus considerata personam filii & personam matris, quae erat uxor testatoris, verba illa: si prius quid ei acciderit: intelligenda esse putat: si mortuus fuerit, antequam accepit fideicommissum. Non ea refert ad diei cessionem, sed ad restitutionem. Contra Marcellum tamen scripsit Ulpianus in l. 3. §. idem dicendum ff. de adim. leg. de fideicommissa hereditate puero data: aut si ante restitutam decessisset, matri ejus relicta: si puer ante diem legati cedentem decessisset, matri debeat: si postea ad pupilli heredes fideicommissum transmitatur; ut potest re ipsa mora subsequi. Ealem omnino species utrobique proponitur: nisi quod Julianus ponit generaliter: Si prius quid ei acciderit, quod potest intelligi tam de cessione diei, quam de restitutione fideicommissi: Ulpianus verò exprimit: si ante restitutam decessisset: quod de diei cessione non potest intelligi. Nihilominus ait, quod si post diei cessionem puer decessit, etiam si non fuerit ei restituta hereditas, eam transmittit ad heredes: hoc idem, quia heredes, qui statim die cedente puero non relictur, in mora est, quae puero nocere non debet, & perinde habetur, ac si fuisset restituta. Pupillis enim & minoribus re ipsa mora fit etiam sine ulla interpellatione l. cum verò 26. §. 1. vers. cerit minoribus ff. de fideicom. libert. Atque id favore ætatis l. curabit §. C. de ad. emp. Constat igitur ea, quae tradit in hac lege Ulpianus, contraria esse iis, quae ad Julianum ante notaverat Marcellus in l. quidam ita 25.

- 7 Commenticia sunt, quae veteres ad conciliandas has leges excogitarunt. Commentitium est, quod fingunt in una agi de fideicommissa hereditate: in altera de legato particulari. In utraque enim agitur de hereditate. Nihil apertius. In l. quidam 25. quicquid ex hereditate mea ad te pervenerit. In §.

idem dicendum. Idem dicendum est, etsi fideicommissa hereditate puero data. Imposuerunt nostris illa verba si puer ante diem legati cedentem decesserit, non animadvertentibus, quod absurdum est existimare, Ulpianum proposuisse quaestionem de fideicommissis hereditate, & de legato decedisse; nisi eadem sit utriusque ratio, eadem decitio. Fatuus est, si de alia re agit, de alia decedit longe diversa. Sed longe aliter se res habet. In principio legis agit de legato: subdit in §. 1. idem dicendum etsi fideicommissa hereditas puero data. Aequiparat igitur omnino fideicommissam hereditatem legato, & statuit eandem esse utriusque decitionem: & in utroque eodem modo distinguit, utiturque eadem formulam, iisdemque verbis: si ante diem legati cedentem decesserit: quod utitur etiam Julianus in laudata l. quidam ita. Et quamvis Julianus nominet fideicommissum, Ulpianus autem legatum: id nihil variat, quia certum est, appellatione legati fideicommissum contineri l. & fideicommissum 87. ff. de leg. 3. & Jurisconsultos his vocibus uti promiscue. Praeterea, cum agunt de diei cessione: quia eodem modo cedit in legatis, & in fideicommissis tam particularibus, quam universalibus. Nam & in his dies cedere dicitur, ut in nostra l. quidam ita, & in l. si in personam 21. C. de fideicom. Nec usquam hac in re differre dicuntur legata a fideicommissis, sive particularibus, sive universalibus: quae de causa in toto titulo ff. qu. di. legat. vel fideicommissi cedat. ferè semper legata nominantur; vix umquam fideicommissa; legatorum enim nomine etiam fideicommissa comprehendunt, & quod de uno dicitur, de omnibus dictum esse intelligendum est. Amplius, verbum legendi sui naturam, & primariam origine refertur etiam ad hereditates l. verbis legis 120. ff. de V. S. Verbis legis duodecim tabularum, his: uti legavit suae rei, ita jus esto: latissima potestas tribui videtur, & heredis instituendi, & legata, & libertates dandi. Scitè Liv. lib. 1. de Albanorum rege. Numitori, qui stirpis maximae erat regnum veterum Sylvie gentis legat. Apud nostros etiam & portio hereditatis legari po-

test. Ulpian. in *l. mulier* 21. §. ult. ff. ad S. C. Trebell. legari enim posse etiam portionem hereditatis placet nobis. & pars honorum. Paulus in *l. si quis binorum* 23. ff. de leg. 1. Si quis bonorum partem legaverit, ut hodie *l. non amplius* 26. §. 1. ff. eod. l. cum autem 9. ff. de leg. 2.

8 Commemittitur etiam id, quod protulerunt de verbis directis ad heredem, vel ad legatarium, & quod inter ea magnum sit discrimen, quoad moram inducendam. Hæc enim verane, an falsa sint, modò non disputo: hoc tantum dico nihil ad rem nostram attingere. Primum quia in utraque lege agitur de fideicommissio relicto puero, cujus favore mora re ipsa subsequitur cessionem dici, ut paulò ante probavimus ex *l. cum vero* 26. ff. de fideic. libert. & aperte Ulpianus in nostra *l. 3. ut potè re ipsa mora subsequuta*. In utraque igitur lege statim mora committitur. Praterea falsum esse etiam, quod in *d. l. 3.* verba non sint directa ad heredem, sed ad legatarium. Etenim in specie proposita in antecedenti paragrapho verba manifestè diriguntur ad heredem, continuat autem orationem in hoc paragrapho per hæc verba: *idem dicendum est*: ergo similem ab eo fingi positionem existimandum est. Si diversum aut contrarium jus esset, cum testator verba dirigit ad heredem, ac cum ea dirigit ad legatarium, & ex hoc penderet hujus controversiæ decisio, debuisset id omnino admonere Ulpianus, aut saltem indicare, mutatà positione, non in errorem nos inducere, eadem positione continuatà. Sed quorsum adversus illos tam subtiliter disputamus? Liquet, quo in errore versentur. Non animadvertunt, nullam inter veteres esse discrepantiam, quoad questionem juris; sed solum quoad facti questionem, nempe voluntatis. Quoad questionem juris optimè convenit inter Ulpianum & Julianum: uterque idem sentit distinguendum esse, an puer decesserit ante diem legati vel fideicommissi cedentem; an verò postea: uterque idem statuit tum cum antea, tum cum postea decesserit. Non dissentiunt igitur, quoad questionem juris. Julianus, juris questionem de-

cisa, transit ad questionem voluntatis, & in dubium revocat, an ea mens fuerit testatoris, ut, si ante restitutam hereditatem puer decessisset, matri potius, quam heredibus preflaretur, & ait, prætorum æstimaturum ex persona maris, & ex persona heredis pueri. Rectè. Nam *questio voluntatis defuncti in estimatione judicis est. l. voluntatis* 7. C. de fideic. Marcellus autem in notis non reprobatur quidem juris definitionem, sed non admittit voluntatis questionem: & putat voluntati testatoris congruum esse, transferri in matrem fideicommissum, quandocumque puer decesserit, si ante mortem illud non acceperit. Controversia igitur est inter eos non de jure, sed de voluntate testatoris.

Doctissimus Cujacius pro certo habet locum Ulpiani in *d. §. idem dicendum* debere suppleri secundum notas Marcelli, quemadmodum suppletur responsum Juliani in *d. l. quidam ita*. quo facto sublata est omnis controversia. Verumtamen vereor, ut sit consentaneum Ulpiani sententiæ. Hoc enim dato sequitur Ulpianum contra jus jam diu receptum respondisse: quoniam Marcellus scripsit multò ante Ulpianum, & ait: *eoque jure utimur*. Testatur igitur, usu receptum fuisse, ut fideicommissum ad matrem transferretur, etiamsi puer decessisset postquam dies fideicommissi cecidisset. Contra Ulpianus ait ad matrem non transferri, si puer decedat, postquam dies legati ceciderit. Definuit igitur contra jus, quòd usu receptum erat: & falsà nos docet.

Ego, ut dicam quod sentio, puto speciem propositam ab Ulpiano, diversam esse ab ea, quam proponit Julianus; & in hoc discrepare, quòd Julianus agit de puero filio testatoris, ut clarè exprimitur in testamento: Ulpianus autem de puero generaliter ibi de fideicommissa hereditate puero data. Ante agit de legato relicto cuiusque, nempe Titio: inde subjicit: *idem dicendum de fideicommissa hereditate puero data*. Eadem prope in utroque paragrapho thesis: eadem omnino decisio: nihil igitur causæ est. cur dubitare debeamus, hic de quocumque puero agi, sicut ibi agitur

de quocumque homine. Quo fixo ac constituto ; non poterat æstimari ex persona matris, & ex persona hæredis pueri, an testator voluerit fideicommissum ad matrem transferri quodcumque mortuo puero ante restitutum fideicommissum. Non ex persona matris, quia non ponitur uxor testatoris. Non ex persona pueri, quia non ponitur filius testatoris. Nihil igitur in hoc §. habetur contra Julianum ; multò minùs contra Marcellum, quia usu receptum ait, in matrem transferri fideicommissum in specie proposità à Juliano ; videlicet cum filio relictum est fideicommissum, non cum extraneo : tunc enim præsumitur pater secundum commune votum, piamque omnium voluntatem prætulisse matrem extraneis *l. nam etsi 1. §. in principio ff. de inoff. test.* Hæc igitur questio voluntatis ad Ulpianum non attingebat proposità thesi generali pueri cujuslibet : quam idèò proponit de puero, quia in eo mora re ipsa committitur.

¶ Superest, ut de officio seu artificio, ac ministerio dicamus, quod pariter aliquandò variat interpretationem. Exemplum proponit C. in *l. plenum 12. §. equitii 4. ff. de usu & habit.* si cui legatus sit usus equitii, non poterit is uti Circensibus, quia quasi locare eos videtur : sed si forte sit auriga, & testator, sciens hujus esse instituti & vitæ reliquit, videtur etiam de hoc usu sensisse. Hæc de re veteres interpretes ridicula proliderunt ad *l. sed etsi suscepit 52. §. 1. ff. de judic.* & in *l. Titia Sejo 87. ff. de leg. 2.* in quibus agitur de legato tessera frumentariæ. Existimantes enim tesseram fuisse mensuram frumenti, quærent, an censetur legata ipsa mensura, an frumentum, quod capit : & distinguunt inter diversas personas, & officia legatariorum. Si legata fuerit tessera venditori frumenti, intelligitur legata mensura, quâ possit admeriri frumentum, quod vendit : si pauperi, intelligitur legatum frumentum. Distinguunt etiam inter modos legandi : legata tessera frumentaria, ipsum corpus mensuræ legatum videtur : legata tessera frumenti, ipsum frumentum. Et quia hoc genere mensuræ solùm Romæ utebantur, idèò Romæ petenda erat, Romæ præstanda *d. l. sed si suscepit*. Sunt hæc,

& alia, quæ fingunt, absurdissima : sed illos excusat sæculi barbaries, & antiquitatis ignoratio : illud mirandum, doctissimum Mantincam in eundem errorem fuisse prolapsam. Tessera non erat vas, non mensura ; sed globulus ligneus, in quo inscriptus erat numerus modiorum frumenti, quod accipiebat à mensoribus frumentariis is, qui tesseram à Præfecto annonæ obtinuerat, qui eas populo frumentum è publico accipienti distribuebat. Idcirco legatum hujusmodi magis in quantitate, quàm in corpore consistere dicitur in *d. l. Titia Sejo* : nimirum non in corpore illo ligneo, quod per se nihil valet, sed in frumento, quod per illud exigitur ; & ex quantitate framenti tessera æstimatur, idèòque legata tessera, videtur legata æstimator *l. mortuo bove 49. §. 1. ff. eod.* Cum autem Romæ solummodo tessera distribuerentur, itemque frumentum : Romæ solvi voluisse videtur testator ex genere comparationis *d. l. sed etsi 52. comparationis*, id est, acquisitionis & consecrationis. Cic. lib. 2. de finib. sit, inquit, tam facilis, quàm vultis, voluntatis comparatio, & pro Muren. non testium potius, quàm suffragiorum comparatio. Quia verò solùm plebecula è publico alebatur, pauperibus tantummodò tessera legabatur, & plerumque libertis, quibus solebant alimenta legari. Sed de his uberius diximus lib. 2. cap. 18.

CAPUT IX.

Ad Eandem L.

SUMMARIUM.

- 1 Res ipsa legata faciem præbet interpretationi voluntatis ; & maxime in legato alimentorum.
- 2 Alimenta pueri vel puellæ relictæ usque ad pubertatem, debentur pueri usque ad decimum ætatem, puellæ usque ad decimum quartum ætatem.
- 3 Trajanus instituit, ut pueri puellæque frumentum à publica acciperent usque ad pubertatem. Adrianus prærogavit tempus pubertatis.
- 4 Alii quoque Imperatores hæc eundem statuerunt, ut n. §.
- 5 Exponitur *l. cum natus 10. §. ult. ff. de alim. leg.*

- 7 Aliud exemplum quantitatē ex re ipsā legatā declarata, in legato pro oſtribus publicis.
- 8 Alia exempla.
- 9 Explicatur l. si ita testamento 15. in princ. ff. de instrum. vel instrum. leg.
- 10 Explicatur l. quāvis 11. §. 43. vers. sed & ipsi ff. de instrum. vel instrum. leg.
- 11 Testamenti cōtenti examinandi ad indagandam testantis voluntatem.
- 12 Una pari testamento aliam declarat.
- 13 Subſequentia aliquid quādoque limitant de antecedentibus; nonnumquā ampliant.
- 14 Antecedentia nonnumquā ampliant vel restringunt ſequentia, ſed raro.

Personæ legatarii res legata ſuccedit, quæ quāddam faciem præfert voluntatis interpretationi, & maxime in legato alimentorum. Primum enim valet legatum, etiamſi teſtator ea reliquerit non adjectā quantitate. Res ipſa legata quantitatem & modum circiter definit. Quātum ſufficiat ad alendum hominem non eſt incertum. Sed quia poteſt legatarius, aut parcius, aut liberaliùs alii; idcirco modus alimentorum ſtatuendus inſpecto eo, quod ſolitus erat ei præſtare teſtator: vel quod aliis ejuſdem ordinis reliquit: ſi non appareat, pro facultatibus defuncti, & charitate ejus, & dignitate alimentarii l. cum alimenta 12. in princ. ff. de alim. legat. Idem ſcè reſpondit de dote Papinianus in l. cum poſt divortium 69. §. gener. ff. de jur. dot. Gener à ſocero dotem ſtipulatus erat non adjectā quantitate: placuit valere ſtipulationem, & ejus quantitatem pro modo facultatum patris, & dignitate mariti conſtituendam eſſe: nec ſimilem eſſe legato, vel ſtipulationi fundi, cujus corpus ignotum eſt, atque adeo valere non poſſunt; ſicut non valet ſtipulatio tritici non adjectā certā quantitate, niſi conſtet, de quo tritico ſenſerint contrahentes l. triticoem 51. ff. de V. O.

Illud eſt omnino ſingulare, quod ſi relinquuntur alimenta pueris aut puellis uſque ad pubertatem; illis debentur uſque ad decimum octavum annum; hiſ uſque ad decimum quartum. nam eſi generaliter puberes non ſic definiuntur, tamen pietatis intuitu in ſola ſpecie alimentorum hoc tempus atatis eſſe observandum non eſt incivile, ita Ulpianus in l. Mela 24. §. 1. ff. de alim. leg. Hæc lex uberiori in-

diget explicatione, ut intelligatur, quid ſit, cur tantā hæſitatione, tractuque verborum, id Ulpianus affirmet: primum enim aſſert exemplum alimentorum, quæ dudum pueris ac puellis dabantur: dein Adriani conſtitutionem: & tamen cunctanter affirmat, hoc tempus observandum eſſe. non eſt, inquit, incivile. Quod eſt hujusmodi exemplum? Quæ Adriani conſtitutio, cujus nuſquā ſic mentio? Hæc oportet explanare.

Sciendum, quod Trajanus clementiſſimus Imperator primus inſtituit, ut pueri, puellæque frumentum è publico acciperent. Summis laudibus illum hoc nomine Plinius extollit in Panegyrico c. 26. Tu ne rogari quidem ſuſtinuiſti, & quamquā latiſſimum oculis tuis eſſet conſpectu Romana ſobolis impleri; tamen antequā te viderent, adirentve, recipi, incidi iuſſiſti, ut jam inde ab infantia parentem publicum munere educationis experirentur. Erat autem eorum numerus, ut idem teſtator c. 28: paulo minus quinque millia ingenueorum fuerunt, quos liberalitas Principis noſtri conſuevit, invenit, adſcivit, Adrianus, qui ei ſucceſſit: pueris ac puellis, quibus etiam Trajanus alimenta detulerat, incrementum liberalitatis adjecit. ita Spartian. in Adriano. Quomodo adjecit? num augendo eorum numerum? non ita. hæud obſcurè innuit Spartianus eum dediffe alimenta iis, quibus Trajanus detulerat, quorum nomina in tabulas publicas incidi juſſerat; non alios igitur adjecit, nec novos inſtituit, quemadmodum poſteriores imperatores: ſed adjecit incrementum liberalitatis; ſcilicet ætatem prorogando. Juſſerat Trajanus impuberes recipi atque incidi, & alimenta ſubminiſtrari, uſque ad pubertatem. Adrianus produxit tempus in feminis uſque ad decimum quartum annum, in maribus uſque ad decimum octavum, & juſſit illis uſque ad hanc ætatem alimenta præſtari. Et huc referenda ſunt verba Ulpiani in noſtra lege: ſciat Adrianum conſtituiſſe, ut pueri uſque ad decimum octavum, puella uſque ad quartum decimum annum alantur.

Exempla, tum Adriani in ætate ſtatuenda, tum Trajani in adſcribendis novis pue-

ris ac puellis nonnulli postea Principes secuti sunt. Capitol. de Antonino Pio, Puellas alimentarias in honorem Faustine Faustianas constituit : & de Antonino Philosopho : Ob hanc conjunctionem pueros, & puellas novorum hominum frumentaria perceptioni ascribi præceperunt. & infra, novas puellas Faustianas instituit in honorem uxoris mortue. Ait, novas puellas sicut antea dixerat : pueros & puellas novorum hominum. Utrumque, meâ quidem sententiâ, idem significat. Novas dixit, referens eas ad puellas Faustianas à Pio institutas : nimiram vel earum numerum auxit : vel potius novam classem puellarum adjecit, quas eodem nomine Faustianas in honorem uxoris mortue nuncupavit. *Novorum hominum*, eodem sensu dixit. Hæc enim verba quæ doctissimis Viris magnas turbas dederunt, non aliter interpretor. *Novos homines* dixit, non referens eos ad civitatem, vel ad religionem, ut quidam crediderunt, qui vel recens cives factos, vel Christianos volunt significari. Retulit eos ad homines, quorum pueros, & puellas frumentariæ rei Trajanus adscripserat : illi veteres : hi novi : quemadmodum novæ puellæ, quæ ab Antonino Philosopho fuerunt adscriptæ, dicuntur respectu earum quas antea Pius elegerat. Neque doctissimi Salmasii emendationem, qui legendum putat : *novorum nominum*, libens admitto. Quis enim ita loquitur : *pueros & puellas novorum nominum* : pro : *novæ nomina puerorum ac puellarum*. Si nomen aliquod novum indidisset, ut Alexander Severus, de quo Lamprid. in ejus vitâ : *Puellas, & pueros, quemadmodum Antoninus Faustianas instituerat, Mameianus & Mamaeanos instituit* : non invitus admitterem, etsi dicendum potius esset : *novi nominis*. Sed Antoninus pueris ac puellis ad frumentationem adscitis nullum nomen imposuit, sicut neque Trajanus, quia non in honorem cujusquam personæ, unde nomen sumerent, instituerunt. At enim *novorum nominum* dicuntur, quia præter illos, quorum nomina jam erant adscripta priorum imperatorum jussu, novæ alios adscripsit. Atqui clariùs hoc explicatur, si retineamus verba : *novorum hominum*, quàm si substitua-

mus : *novorum nominum*. Quænam sunt ista novæ nomina : an puerorum, & puellarum, quæ adscripta fuerunt in tabulis : sed nullum illis novum nomen impositum : singulis autem eadem, ut puto, nomina, quæ prioribus ; nisi nomen, quod familiam distinguit, accipiamus. Verùm hoc quantò clariùs, & apertius explicant verba : *novorum hominum*. Solus Trajanus ante Antoninum pueros, & puellas simul adscripserat frumentariæ perceptioni. Præter illos & illas, alios, aliasque Antoninus & Verus adscribi præceperunt : ergo pueros & puellas novorum hominum : scilicet novos pueros, & novas puellas, præter illos & illas, quas Trajanus adscripserat. Nominat autem novos homines, videlicet puerorum, & puellarum parentes, & proximos, qui eos, casque alebant : ipsi enim frumentum ad præstanda alimenta percipiebant : quia pueri & puellæ, qui jam inde à infantia eligebantur, ut ait Plinius, neque frumentum percipere, neque ipsi seipsos alere poterant. Sed jam, unde digressa est oratio, revertamur : & hæc Criticis & Grammaticis disputanda relinquamus.

Posteriores Principes, qui novos pueros, & puellas allegerunt, secuti sunt exemplum Adriani, quoad ætatem, ac tempus pubertatis. Perspicuè id ostendunt Ulpiani verba in nostra l. *Adela*. §. 1. *Si quis exemplum alimentorum, quæ dudum pueris ac puellis dabantur, velit sequi ; sciat Adrianum constituisse* &c. Summa rerum hæc est : non constituit Adrianus generaliter, alimenta usque ad pubertatem præstanda pueris & puellis deberi usque ad annum decimum octavum ac decimum quartum : sed in specie definit hanc ætatem in pueris ac puellis, qui Trajani instituto alimenta accipiebant è publico. Qui consecuti sunt Principes, hanc definitionem ætatis servarunt etiam in novis pueris ac puellis, quibus è publico alimenta præstari præceperunt. De alimentis in testamento relictis, aut præstandis à privatis usque ad pubertatem nihil definitum fuerat ab Imperatoribus : sed Ulpianos exemplo alimentorum, quæ è publico præstabantur, non incivile esse dixit observare hoc tempus ætatis : & formam

ab Adriano datam publicis alimentis, & ab Alexandro Severo confirmatam, extendit ad alimenta privata à testatoribus relicta: & id, ut ait, *immuta pietatis*. Mela tentaverat alimenta pueris ac puellis relicta ad tempus pubertatis restringere, adductus, ut puto, Imperatorum exemplo: sed ejus opinionem refutavit Ulpianus in ead. l. *Mela in princ.*

6 De modo alimentorum statuendo occurrit etiam singulare Papiniani responsum in l. *cum unus* 10. §. *ult. ff. de alim. leg.* Alimenta statui solent pro facultatibus defuncti l. *cum alimenta* 11. in princ. ff. eod. Contrarium respondit Papinianus in d. §. *ult. non pro viribus hereditatis eam exhibendam esse*. Species ejus legis hæc est. Pater filium heredem instituit; filiam verò exheredavit, eamque jussit esse contentam dote, quam ei dari jussit, cum nuberet; eidemque reliquit alimenta viri boni arbitratu. Respondit Papinianus præstanda alimenta filiae non pro viribus hereditatis, à qua fuit exclusa, sed pro modo dotis sibi à patre relictae. Ea enim est patrimonium mulieris, & datur ad ejus victus, & alimonias, ut ait Justinianus in l. *affiduis, in fine principii C. qui pot. in sign.* Itaque verisimile est, patrem, qui certam ei reliquit, voluisse eam ali pro modo relictae dotis; scilicet sui patrimonii; nec vir bonus aliter arbitrari debet, quàm, ut quis alatur pro viribus sui patrimonii, quod ad se alendum possidet: itemque pro incrementis ætatis d. l. 10. in fin. & l. *alimenta* 16. §. *Basilica ff. eod.* Ibi: *prout artem ampliaverit*. Sanè optimam regulam præscripsit alimentis decernendis.

7 Ab alimentis ad opera publica transeamus. Quidam in testamento ita scripsit: *Reipublicæ Gravisianorum lego in tutelam via rescindendæ, quæ est in colonia eorum usque ad viam Aureliam*. Jubentius Celsus imperfectam esse dixit hanc scripturam: in tutelam Aureliæ viæ; quia summa adscripta non est. Sed hoc nimis rigidum est ac durum. Res ipsa summam determinat. Idem Celsus filius humanius respondit: *potest videri tantæ summa legata, quantæ rei sufficeret*, in l. *quidam* 30. ff. de leg. 2. Addit quod officio jurisconsulti estimationem patrimonii, & legati quantitas

definiri potest. Gravisicæ, undè Gravisianorum Respublica, oppidum in ora maritima Tusci maris, distans à Pyrgis stadiis cxxx. à Cosa ccc. ut Strabo *Geograph. lib. 5.* Meminit etiam Plin. lib. 3. cap. 5. *Mela lib. 2. cap. 4.* & Cato in *Origin.* qui à gravi aëre dictum putat. Hinc Virgil. *Aeneid. lib. 10. vers. 184.*

Et Pyrgi veteres, intempestique Gravisicæ.

Intempestas ob intemperiem aëris à Poëta dictas putant interpretes. Eò colonia deducta est à Romanis Cornelio Cethego & M. Bzbio Coll. Liv. lib. 40. *Colonia Gravisicæ deducta est in agrum Etruscum à Turquinienfibus quandam capium; quina jugera agri data &c.* Idè testatrix legare se dicit *Reip. Gravisianorum*, nam coloniae quamdam speciem *Reip.* Romanæ præ se ferebant; Decuriones Senatum Romanum representabant: Duumviri duos Consules: Aediles, Quæstores, quemadmodum Romæ, creabant; & ut ait Gell. lib. 16. cap. 13. jura, institutaque populi Romani non sui arbitrii habebant. Viam igitur rescit vult, quæ est in colonia Gravisianorum; videlicet in agro Etrusco ipsis distributo à Triumviris; usque ad viam Aureliam. Via Aurelia à porta Aurelia protendebatur per oram maritimam Tusciæ Pisas versus, ejus meminit Cic. in 2. *Catili. Phil.* x11. Non magnus igitur erat tractus viæ rescindendæ, & poterat sufficere patrimonium testatrix ad solvendum legatum: sin minus, diminuenda legati quantitas juxta vires patrimonii.

Quid legato contineatur res ipsa quandoque definit etiam in aliis legatis: ut in l. 1. ff. de reb. dub. factâ comparatione rerum, quarum data est electio legatario: in l. *filia* 28. §. 1. ff. de condit. & demon. eodem nomine imposito, quod indicat voluntatem subrogandi ancillam emptam in locum ancillæ venditæ, quam legaverat: in c. *requisisti* 15. de testam. ubi qualitas rei legatæ declarat, cui legatum debeat, Episcopo ne an Ecclesiæ. In proposito autem: duæ sunt leges, quarum difficilis est explicatio.

Certum est, merces, & ea, quæ custodiæ 9 causâ aliquo loco habentur, legatum rerum non contineri l. *quasdam* 12. §. *sed si qua* 29. &

§. *instructo* 34. ff. *de fund. instr. vel instr. leg. l. generali* 52. §. *uxori* ff. *de usufr. leg.* Ne quidem si testator earum mercium fuerit mercator. Elegans est text. in *l. suos autem* 73. §. *eum qui* 4. ff. *de leg. 3.* Qui venaliciariam vitam exercebat, servos suos legavit: putat Ulpianus, legato non contineri mancipia, quæ idem comparavit, ut illicd distraheret: quia *merciis magis loco, quam suorum habuisse credendus est: habuisse* ait, non fuisse: nam merciis appellatione homines non continentur *l. merciis* 207. ff. *de V. S. l. 1. §. 1. ff. de trib. alt.* Venaliciarii sunt mangesonnes servorum, mancipiorum negotiatores, *l. merciis* 207. ff. *de V. S. l. precipiunt* 37. & *l. iustificæ* 44 §. 1. ff. *de Edil. ed.* Aliud exemplum in *l. pediculis* 32. §. *idem cum quereretur* 4. ff. *de aur. & arg. leg. non videri id legatum, quod negociandi causa venale proponeretur.* Aliud in *d. l. generali* §. *uxori* & §. *seq.* Nihilominus in *l. si ira testamento* 15. in princ. ff. *de fund. instr. vel instrum. leg.* ait Pomponius, quod si legata sint, quæ tabernarum exercendarum causâ facta parataque sunt, *merces, quæ in his tabernis essent, legatas videri.* Id sane res ipsa legata demonstrat. Taberna sine mercibus esse non potest, nec potest exerceri. *l. instructam* 18 §. ff. *de V. S. & taberna pignori data, merces, quæ in ea continentur, obligari videntur, etiam si mutentur, & aliz subrogentur loco earum, quæ quotidie distrahantur. l. penult. in princ. ff. de pignor.* Negotiatio enim & universitas mercium semper est eadem. Idem de grege dicendum, qui semper est idem, licet mutata sint omnia capita *l. grege* 13. in princ. ff. *de pignor.* Multo difficilius est Papiniani responsum in *l. questum* 11. §. 43. vers. *sed & ipse Papinianus* ff. *de fund. instr. vel instrum. leg.* in quo non de taberna, sed de domo testatoris agitur. Sed credendum est, testatorem, qui mercator erat, ac fœnerator, domi merces ad negociandum servasse: domo tamquam tabernâ usum, quemadmodum solent multi mercatores, & artifices, qui commodi causâ in inferiori parte ædium habent promercalia. Itaque hoc Papiniani responsum consensitius est Pomponii sententiæ in *d. l. si ira test.*

ramento 15. Hoc tantum interest, quod qui legat ea, quæ tabernæ exercendæ instruendæque causâ parata sunt, semper merces legato comprehendit: qui verò legat domum instructam, non videtur legare merces, nisi mercator sit; & leget iis, qui mercaturam possint exercere: idem enim proponitur legata domus filiis maribus non feminis, ut facultatibus ejus examinatis iudex possit capere conjecturam, eum voluisse legare etiam merces. Videnda etiam, quæ diximus *lib. 2. cap. 28. num. 37.*

Supereft contextus testamenti, rerumque in eo dispositarum, de quo breviter dicemus, quia in superioribus sparsim, & intercisè commeminimus. Testamenti verborumque contextus est observandus ad indagandam voluntatem testatoris, non singula verba captanda. Cum enim dicimus, non esse recedendum à significatione verborum, non hoc intelligimus, oportere verba aucupari, & singulorum vim, & significationem excutere, aut verbo alicui inhaerere: sed quid verborum contextus, complexusque significet, diligenter attendere. In hoc enim latet voluntas, veritasque & sententia testatoris, non in aucupio verborum, & tendiculis litterarum, *l. Mevia* 43. ff. *de manum. testam.* ibi: *contextus verborum totius scriptura l. nummis* 75. in fin. ff. *de legat. 3. neque ex contextu testamentis.* Rectè: neque enim solum ex una periodo, ambituque, & comprehensione verborum, sed ex contextu testamenti, & totius scripturæ est verus sensus & voluntas testatoris; aut saltem, quod probabile est, & ad verum proxime accedit. Imò etiam ex vicinis scripturis *l. here des palam* 21. §. 1. in fin. ff. *qui testam. fac. poss.* veluti ex libris, & rationibus testatoris *l. pradiis* 91. §. *Tizio* ff. *de leg. 3. l. servis urbanis* 99. in princ. ff. *cod. ex codicillis l. talis scriptura* §. *ult. cum l. seq. ff. de leg. 1. l. Cajo Sejo* 13. in princ. ff. *de alim. legat. l. 3. ff. de fund. instr.* Et singulare exemplum, quod proponit Modestinus in *l. legatorum* 33. in §. 1. ff. *de leg. 2.* Qui plures hæredes instituit à quibusdam nominatim reliquit legata, postea codicillos ad omnes scripsit. Respondit Modestinus, quod *lib. 2. codicillos*

codicillos ad omnes scripserit, apparet tamen ea, quæ codicillis dedit, ab his præstanda esse, quos munera fungi debere testamento suo ostendit testator.

Si ex vicinis scripturis voluntatem testatoris interpretari debemus: multò magis ex ipso testamento. Proinde jactatur id vulgò: una pars testamenti aliam declarat. Nam sæpe numero ex his, quæ præcedunt, & quæ sequuntur, est conjiciendum. *l. si servus plurium 50. §. ult. in fin. ff. de leg. 1.* Exempla in *l. qui filius 17. in princ. ff. eod. in l. quamvis. C. de fideicom.*

- 13 Posteriora enim priora restringunt: & subsequencia plerumque limitant aliquid de antecedentibus, ut in *l. cum in testamento 37. §. ult. ff. de hered. inst. Qui res plios habebat, & ita scripserit: filii mei heredes sunt. Publius filius meus exheres esto: videri potest primâ parte duos dumtaxat filios heredes instituisse. Hoc maxime notandum, quia est contra regulam traditam in *l. si ita scriptum 13. §. regula 1. ff. de lib. & post. Regula est juris civilis, quâ constitutum est, hereditatem adimi non posse. l. hereditas 4. C. de his quib. ut indign. Ne in hanc regulam incurreret Julianus dixit: videri duos dumtaxat filios instituisse, eodem modo regulam declinat Ulpianus in *l. 1. §. pen. ff. de his, quæ in testam. del. non quasi adempta (quoniam hereditas semel data adimi facile non potest) sed quasi nec data. Rectè adjecit illud; facile; nam alio testamento, quo primum rumpitur, cerè adimiri; sicut inductione §. posteriore instit. quib. mod. test. inf. l. 1. & toto tit. ff. de his, quæ in test. de. Non minùs notabilis est textus in *l. heres meus 100. §. 2. ff. de leg. 1.* ubi neutrum, quod, junctum argento & auro refertur etiam ad vestes & ornamenta, quæ non sunt ejusdem generis ac numeri Sed super omnes singularis est text. in *l. 4. in fin. ff. de pen. leg. Si ita scripserit: si omnem penum præter vinum, quod Romæ erit: sola penus, quæ Romæ est, legata videri. Ampliant etiam aliquandò; ut in *l. qui fundum §. qui agrum ff. de contr. empt. sed rard, nisi adjecta sint verba: hoc amplius, aut alia ejus generis. Ac ne ea qui-*****

dem aliquandò sufficiunt, ut in *l. Aurelius 28. §. testamento 5. ff. de liberat. leg.*

Antecedentia quoque ampliant, & res- 14 tringunt sequentia; sed hoc tardè evenit: nam unusquisque prius generatim & universè loquitur; mox distributè atque distinctè. Primò summatim: dein particulatim singula exprimuntur.

CAPUT X.

Ad l. Mela 14. §. 1. de alim. legat.

S U M M A R I U M.

- 1 Referuntur argumenta Sardi.
- 2 Cessante ratione legis, sapè non cessat ipsa lex, Exempla. & n. 3.
- 4 In divitiis non cessat ratio frumentationis, quæ non fuit pauperis.
- 5 Nomen pietatis pro officio charitatis erga patriam, parentes, amicos à Rhetoribus & latè usurpatum. & n. 6.
- 7 Legatum non est stricte interpretandum, sed favore legatarii.
- 8 Quod minimum est sequi debemus tam in legatis, quàm in aliis actibus.
- 9 Exponitur l. unum ex familia 67. §. si rem 2. ff. de leg. 3.
- 10 Explicatur l. Titia 34. §. qui invita 2. ff. de leg. 2.
- 11 Modus & ratio frumentationis apud Romanos. & n. 12. 13.
- 14 Frumentum à publico accipiebant non solum pauperes, sed & ei, qui habebant, unde se alerent.

1 C Umulum addam superiori disputatio-
ni: duas quæstiunculas. Diximus in legato alimentorum tempus pubertatis in feminis ad decimum quartum, in masculis decimum-octavum annum fuisse protentum, ex *l. Mela 14. §. 1. ff. de alim. vel cib. leg. Traj. de alim. priv. leg.* Dubitatur, an hæc ætas sit observanda solum in pauperibus, an etiam in divitibus. Movet controversiam Sordus in *TraJ. de alim. priv. leg. 18. n. 8.* & negat in divitiis, eisque, qui habent unde se alant, esse servandam. Enimvero doctissimi viri auctoritas apud me plurimum valet: sed argumenta, quæ profert, mihi non sano

(Cc)

probant. Primum ait, quod in divitiis cessat ratio legis, nempe pietatis intuitus: ergo cessare debet etiam ipsa lex. *l. non dubium §. C. de legib.* Secundum, quod legatum in dubio strictè est intelligendum *l. apud Julianum 40. §. Sejo ff. de leg. 1. l. unum ex familia 67. §. si rem. ff. de legat. 2. l. nummis 73. ff. de leg. 3.* Tertium, quod testator censetur minus gravare heredem, quam sit possibile *l. Titia 34. §. qui in via §. l. unum ex familia 67. §. de leg. 2.*

2. Cessante legis ratione, cessat ipsa lex. Locustus hercle lubricus & periculosus. Sæpè numero cessat ratio legis, nec eo minus præcepto legis alstringimur. Jura enim non in singulas personas, sed generaliter constituuntur *l. jura 8. ff. de legib.* ac propterea si aliqua sit persona in totâ illâ universitate personarum, quam lex comprehendit, cui non conveniat ratio legis, non eximitur à præcepto legis. Lex enim est commune præceptum *l. 1. ff. de legib.* & non singulas personas, sed universitatem spectat: idèque satis est, rationem legis universitati convenire, licet non conveniat certis quibusdam personis. Licet enim jus privatum ad singulorum utilitatem spectet *§. 1. ff. de just. & jur.* tamen ad eorum utilitatem respicit non separatim, quatenus singuli sunt, sed quatenus ex singulis constat universitas. *l. si municipes 2. & l. sicut 7. §. 1. ff. quod cujuscunque univ.* Exemplis rem planam facio. Senatusc. Macedonianum vetuit filiosam, mutum dari pecuniam, ne corrumperentur mores adolescentium, & luxuriâ distulerent *l. 1. ff. de S. C. Maced.* & quia sæpè onerati are alieno pecuniarum creditorum, quas in luxuriam consumunt, vita parentum insidiabantur. *§. illud proprie 7. inst. tit. quod cum eo, qui in al. potest.* &c. Hæc ratio locum non habet in homine frugi, & singularis integritatis, in filio Consule, Prætoris, Dictatore; & tamen non cessat in his prohibitio Senatusconsulti *l. 1. §. ult. ff. de S. C. Maced.* Multo magis cessat ratio Senatusconsulti in filia feminâ quæ ex ea pecuniâ ornamenta comparavit, & tamen non cessat Senatusconsultum. *l. sed*

si paterfamilias 9. §. hoc Senatusconsultum ff. eod. Amplius, deficit omnino ratio Senatusconsulti, si pecunia, quam filius mutuum acceperit, exierit in ejus peculio, nec ab eo consumpta sit; & tamen ex S. C. actio creditori denegatur. *d. §. hoc Senatusconsultum ff. eod.*

Item propè dici potest de S. C. Velleiano, quod opem tulit mulieribus, propter sexus ita becillitatem multis hujuscemodi casibus suppeditis atque obiectis. Verilimum id quidem; non tamen semper, sed plerumque. Rectè Imperatores in *l. si pater 4. C. de Spons.* cum plerumque etiam ipsius femina adversus commodam propria inventiatur laborare consilium. Sunt enim multæ rerum domesticarum prudentes & attentæ; atque ut naturâ sunt ad rem avidiores, in administratione rei familiaris viris ipsis multo diligentiores, & industriores, plenè sagacitatis & soletitiæ. Certè Hierocles apud Stobæum *serm. 83.* viris tribuit opera rustica, civilia, & forensia; mulieribus autem omnia negotia domestica. Non paucæ etiam consilio, & prudentiâ præstiterunt. Mitto Semiramidem aliasque, quæ feliciter imperarunt: inter privatas excellit Lavinia. *Liv. lib. 1. Transierat tutela muliebri (tanta in dolis in Lavinia erat) res Latina, & regnum avitum, paternumque pueri stetit.* In his certè deficeret ratio Senatusconsulti, non tamen deficeret ipsum Senatusconsultum, quo omnes intercedere prohibentur: sicut eadem de causâ omnes arcentur à tutela: imò ipsæ olim erant in perpetua tutela; nec inopes consilii dumtaxat, sed omnes. Cic. *pro Muran.* Mulieres omnes propter infirmitatem consilii majores in tutorum potestate esse voluerunt. Omnes, inquit, potestatem edicti prætoris ratio in jure §. ult. ejusdem legis. Ibi: quamvis bene rem suam gereremur. Idem in S. C. & oratione D. Severi, de qua in *l. 1. ff. de reb. cor.* ejusque ratio tractatur in *l. §. in primis 11. ff. eod.* Ibi: nec nimium tutoribus

vel curatoribus credere; qui nonnumquam lucris sui gratiâ adseverare pratori solent; necesse esse distrabi possessiones, vel obligari. Adempta tutoribus, & curatoribus facultas alienandi res immobiles, quia nonnumquam lucris sui gratiâ alienabant; imò & Prætori adseverabant alienationem esse necessariam. Observa verbum nonnumquam: non semper, non omnes: interdictione tamen omnes omnino complectitur d. l. 1. §. 2. etiam patrem vel parentem, in quibus pietas in liberos omnem tollit omnino suspicionem l. si pupillorum 7. §. si pater ff. eod. junctâ l. nec in ea in fin. ff. ad leg. Juliam de adulter. Reliqua non persequor: ex his enim satis apparet, quàm fallax sit hujusmodi argumentum, maximè cum agitur de personis; nam cum lex genus aliquod personarum comprehendit, ab omnibus ejus generis personis est observanda, ut generalis, quamvis ad certas quasdam personas ratio legis non pertineat; nisi lex ipsa speciem aliquam exceperit l. leges 3. C. de legib. c. 1. de consit. Optimè D. Paulus ad Roman. c. 3. v. 29. Scimus quoniam quacumque lex loquitur, his quæ in lege sunt, loquitur. Alioquin multa ex his, quæ certa sunt, subvertuntur, ut ait Neratius in l. & idè 21. ff. de legib.

4 Verùm hæc potius diximus ad evellendum errorem in animo multorum penitus insitum; quàm quod necessaria sint ad refellendum clarissimi Auctoris argumentum, quod suapte spontè corrui. Falsum enim est, quod in divitibus cesset ratio legis; quoniam potissima legis ratio est, forma data ab Adriano Imperatore, & ab Alexandro Severo confirmata in alimentis publicè præstitis, cujus exemplum sequitur Ulpianus, & ait non esse incivile, eam etiam in alimentis legatis observari. Ratio pietatis latissimè patet, præsertim erga impuberes. Cur ergo Ulpianus in solâ specie alimentorum tempus ætatis producendum esse existimavit? Nempe quia Imperatores in alimentis solummodo tempus pubertatis prorogaverant. Igitur sententia Ulpiani fundata est in constitutionibus imperatorum, non in pietate. Solus enim pietatis intuitus, non fuisset idonea ratio sive causa producendi tempus pubertatis, nisi illud

produxissent Imperatores, quorum exemplo nimirum Jurisconsultus.

Oportet etiam animadvertere nomen pietatis in ea lege non esse intelligendum de pio deorum cultu, quem propriè religionem veteres appellabant, Cic. lib. 1. de j. Nat. Deor., religionem, quæ Deorum cultu pio continetur, & lib. 1. de legib. cultum Deorum, & puram religionem. Quamquam enim cultum, obsequium, officium erga Deum non rarò etiam pietatem nominarent; tamen plerumque pietatis nomine significabant cultum, officium, charitatem, benevolentiam erga patriam, parentes, propinquos. Pietatem definiri Cic. lib. 2. de invent. Pietas est, pro quam patriâ; sanguineque conjunctis benevolentia, officium, & diligenti tribuitur cultus. Distinguit autem à religione in Partib. hoc modo: In communiōne autem quæ posita pars est, justitia dicitur; eaque erga deos religio, erga parentes pietas nominatur. Religio igitur ad Deum, pietas ad parentes, & conjunctos pertinet. Idem Cic. pro C. Planc. Quid est pietas, nisi voluntas grata in parentes, & in Semm. Scipien. Justitiam cole & pietatem. Quæ cum sit magna in parentibus & propinquis, tum in patriâ maxima est. Et lib. 2. de invent. Monet pietatis erga patriam, aut parentes, aut alios sanguine conjunctos officium conservare. Imò & erga amicos bene meritos. Id. lib. 1. epistol. fam. 9. ad Læmulum. Intellexi te perspicere meam in te pietatem: quid enim dicam benevolentiam? cum illud ipsum gravissimum & sanctissimum nomen pietatis levius mihi meritis erga me tuis esse videatur? In hac significatione nomen pietatis usurpant veteres Jurisconsulti: nam quidquid faciunt pro liberis sive parentibus, sive alimentis præstiterint, sive dorem dederint, sive eorum negotia gesserint, sive tutores suspectos fecerint, eorum pietati tribuunt; licet quædam lege facere teneantur, ut in l. Nescennius 34. ff. de negot. gest. Ibi: jure pietatis & egerint pietate. l. alimenta 11. C. eod. l. ult. C. de alend. l. Macedoniani 5. C. ad S. C. Maced. l. 1. r. §. sed si liberis ff. si quid in fraud. patron. l. liberis 31. §. quamquam ff. de negot. gest. l. 1. C. eod. l. uxorem 41. §. condicillis ff. de leg. 3. l. si extraneo 46. ff. de

(Cc) ij

usufr. l. cum avus 102. ff. de cond. & dem. Eodem modo necessitudinem, charitatem, benevolentiam inter fratres, & sorores, alioque sanguine conjunctos pietatem nominant *l. alumne 30. in prin. ff. de adim. legat.* Ibi: *sororem tuam pro tua pietate & regere & curare velis. l. ult. ff. fam. ercis. fratres communem hereditatem consensu dividentes pietatis officio fringuntur. l. ex duobus 27. in fin. ff. de negot. gest. l. parentes 23. ff. de his, qui norant. infam. & pietas necessitudinis dicitur in l. 1. §. his consequens ff. de susp. tut.* Etiam necessitudo inter maritum & uxorem pietatis nomine insignitur. *l. cum is 32. §. mulier. ff. de condit. ind. seu potius, naturalis obligatio, quæ uxor ad dandam marito dotem obstringitur.* Hæc fufius exponenda duxi, quia multi ex nostris nomine pietatis putant demonstrari religionem, aut misericordiam in pauperes; cum veteres præceptis veræ religionis haudquaquam imbuti, aliter fenserint, & misericordiam definiverint *agritudinem ex miseria alterius injuriâ laborantis. Cic. 4. Tuscul. nempè multò secus ac religionem, & pietatem.* Igitur accepto nomine pietatis in hæc, quam diximus, significatione, nihil refert, legatarius, cui relicta sunt alimenta, pauper sit an dives, ut clarius etiam apparebit expendenti leges modò propositas. Porro qui diviti legat alimenta, non adducit ad legaudum ejus indigentia, neque eo animo legat, ut opem ferat indigenti; sed ut ostendat benevolentiam, & charitatem suam erga legatarium, & exsequatur officium cognationis, necessitudinis, amicitie; adde etiam, si mavis, pietatis; plus enim est pietas, quam officium, licet ab hoc non valde differat. *Cic. in famil. epist. 1. lib. 1. Ego omni officio, ac potius pietate erga te ceteris satisfacio omnibus, mihi ipse numquam satisfacio.* Scribit Lentulo Proconsuli, non homini misero, aut egeno, sed de se optimè merito, ut statim subjicit: *tanta enim magnitudo est tuorum erga me meritorum &c.* Quidni patitur dicamus, testatorem exsequi officium, & pietatem erga legatarium propter ingentia ejus merita, licet alimentis non indigeat, & legatum plenissimè interpretemur. Porro pater-

næ pietatis officium & parentum munus exsequitur. Rectè Plinius de Trajano: *ut jam inde ab infantia parentem publicum incredulæ educationis experirentur & insiti: tantumque omnes uni tibi, quantum parentibus suis quisque, debent.* Enimverò qui legat alimenta usque ad pubertatem, cum sciat prorogatum esse tempus pubertatis, non potest videri non usque ad illud tempus legasse. Cur ergo non sequimur potius regulas juris ab omnibus comprobatas? Quod lex non dicit, nec nos dicere debemus *l. quod constitutum 21. ff. de testam. milit.* Lex generalis generaliter est intelligenda, & comprehendit omnia, quæ verbis continetur. *l. 1. ff. de legat. præf. l. 1. §. quod autem ff. de aleat.* Ea quæ notabiliter sunt, nisi specialiter notentur, videntur quasi neglecta *l. item apud Labeonem 25. §. hoc editum 26. ff. de injur.*

Veniamus ad secundum argumentum, ⁷ legatum strictè est interpretandum. *Falsum.* In testamentis plenius voluntates testantium interpretantur. *l. in testamentis 12. ff. de R. J.* Exempla sunt in *l. annuam 6. in l. annua 20. in fin. l. cum quidem 25. ff. de ann. leg. l. an usufructus 56. in fin. ff. de usufr. l. si usufructus 8. ff. de usufr. leg. l. 4. in princ. ff. de alim. leg. l. ult. ff. de usufr. car. rer. l. species 15. ff. de aur. & arg. leg. l. legatis servis §. ornaticibus ff. de leg. 3. l. quidam 7. in princ. ff. de trit. vin. & ol. leg.* Sunt alia exempla propè innumerabilia; nam si quis legata, quæ in jure nostro proponuntur, attentius consideraverit, cognoscat multò frequentius pro legatario, quam pro hærede veteres respondisse, eâ, ut arbitror, ratione, quia in legando testator plus faver legatario, quam hæredi; ut patet, & aliàs diximus. Quod in legato alimentorum alibi fatetur ipse Auctor, cum ait illud esse favorabile, & largè interpretandum.

Neque contrarium probatur legibus, quæ ad id probandum adduntur. Quod enim statuitur in *l. cum servus 39. aliàs l. apud Julianum 40. §. scio ff. de leg. 1. & in l. nummi 75. in fin. ff. de leg. 3.* nihil ad rem attinet. Neque enim proprium est legatorum, sed generaliter traditum est, & pro regula habetur;

id quod minimum est, nos sequi debere. Et hæc regula obtinet non solum in legaris, sed etiam in contrahentibus *l. semper in stipulationibus* 34. ff. de R. J. in prætoris stipul. *l. ult. ff. de stip. prætor.* in sententiis *l. inter patres* 38. §. 1. ff. de re jud. in compromissis *l. in diem* 27. §. si plures ff. de rec. arbitr. c. 1. de arbitr. in 6. & generaliter in omnibus *l. semper in obscuris* 9. ff. de R. J. Hujus regulæ ea ratio redditur à Juliano: quia in hanc summam omnes consenserunt; sed hæc regulæ uri debemus deficientibus omnibus aliis regulis & conjecturis voluntaris contrahentium, & testatoris *l. semper in stipulationibus*, & *l. l. nummis*. Tunc enim cum nullâ arte eorum voluntatem possimus expiscari, satius est, mitiorem partem sequi, & id probare, in quo certum est, fuisse consensum. Cum enim minor summa insit in maiore *l. in eo* 110. & *l. in toto* 113. ff. de reg. jur. *l. si quis* 7. in princ. ff. de except. rei judic. & ideo in minori summâ numquam deest consensus *l. 1. §. si stipulanti l. si ita stipulatus* 12. ff. de V. O. l. 3. §. si quis plus ff. de adim. leg. Sed in casu nostro ineptum est, hujus regulæ subsidium quærere: neque enim de mente testatoris, sed de mente legis disputamus. Pendet hæc tota quæstio à rectâ nostræ legis explicatione: cæ rectè planèque explicatâ, sublatâ est omnis controversia.

9 Superest *l. unum ex familia* 67. §. si rem 8. ff. de leg. 2. quæ pro nobis facit; nam ibi pro legatario contra hæredem pronuntiatur: nempe deberi rem legatam, licet ea non sit testatoris, quemadmodum ipse existimabat, sed hæredis. Nam qui rem alienam legat, putans esse suam, præsumitur non fuisse legaturus, si scivisset esse alienam, quemadmodum D. Pius rescriptit §. non solum 4. inst. tit. de legat. Hoc ideo quia Lex XII. tabularum dedit solummodò facultatem legandi res suas. *l. verbis legis* ff. de V. S. Postcâ receptam fuit rem alienam legari posse non per vindicationem, sed per damnationem solum. Ulp. in fragm. tit. de legat. §. 6. & 78. & hoc quoque pro legatario est, & contra hæredem, qui tenetur rem redimere, & legatario præstare. §. si res aliena 4. inst. tit. de

legat. & tam grave onus subire. Non valet igitur legatum relictum ab ignorante rem alienam esse. Quid si res legata fuerit hæredis instituti? Videbatur dicendum pauper non valere, si testator suam esse existimabat, secundum rescriptum D. Pii. Contrâ tamen respondit non esse locum rescripto, quia hæres non gravatur onere redimendi rem legatam. Oueratur enim hæres qui cogitur rem alienam comparare, non qui suam rem præstare *l. l. unum ex familia* §. si rem, & *l. Stichus* 36. in fin. ff. de usufr. lig. Faciles ergo sunt testatores ad legandas res suas: difficiles ad legandas res alienas, & onerandos hæredes, ad eas comparandas. His accuratè perpenis quivis intelliget, in hæc lege augeri & dilatarî jus legatarii, & contrahi atque restringi jus hæredis: non contrâ.

Tertium propemodum idem est, ac secundum: calemque responsione tollitur. Ad *l. unum ex familia* jam respondimus, ad *l. Titia* 34. §. qui invita §. ff. de leg. 2. pauca dicenda. Pater legat filiz exheredatâ dotem, quam à marito ejus exegerat sine consensu filiz; cum potasset exigere se posse, errore deceptus, quod ipse eam dotem marito dederat. Non poterat autem, quia dos ab eo profecta ipsius & filiz dos est. *l. 2. §. 1. l. 3. ff. sol. matrim. l. qui hominem* 34. §. si gener. 6. ff. de solus. Quæritur, quantum possit filia petere à fratre suo hærede patris. Non potest dubitari eam petere posse, quantum dotis nomine sibi deberet; quoniam ipse pater dotis exactæ debitor erat; ideoque à filio dotem petere potest, non legatum, quod inutile est. §. ex contrario 14. inst. de legat. *l. si debitor* 11. l. legavi 25. §. contrâ ff. de liber. legat. Atque hæc certa sunt. In cæ lege dubitationem afferebat, quod non simpliciter dos erat legata, sed certa quantitas nomine dotis: hæc autem potest esse tum minor, tum æqualis, tum etiam major quantitate dotis. Si minor sit quantitas fideicommissio relicta, quam esset quantitas dotis, mulier contenta esse debet petitione dotis suæ. Si major, potest petere quantitatem sibi relictam, & quod consequitur usque ad quantitatem dotis, jure proprio, jure dotis consequitur (C c) iij

l. pater filiam 14. in princ. ff. ad leg. Falcid. quod autem excedit jure fideicommissi ex testamento d. §. qui inuita vers. quod si in summa. De summa æquali non agit Modestinus; sed dubitari non potest, aut fideicommissum non valere, aut compensandum ei in dotem *l. si cum dotem* 22. §. si pater 3. ff. solut. matrim. *l. qui hominem* 34. §. si gener ff. de solut. Nullo autem casu potest filia utrumque petere, aut consequi; nam cum legatum factum sit nomine dotis, bis dotem peteret & consequeretur, quod esset iniquum *l. bona fides* 57. ff. de reg. jur. *l. nemo ex his* 43. §. 1. ff. cod. *l. si vulneraveris* 43. ff. loc. *l. qui se uxor* 34. in princip. vers. quoniam desit ff. de obl. & act. & in proposito dotis & legati *l. inusufructus* 84. §. cum pater 6. ff. de leg. 1. Itaque quæstionem, quæ in hac lege proponitur, solvunt illa verba: *fideicommissum filia dotis nomine reliquit*. Potest quidem eadem quantitas in eodem testamento sæpius legari; sed ex rescripto D. Pii semel tantum præstanda est, nisi evidentissimis probationibus ostendatur, testatorem multiplicare legatum voluisse. *l. planè* 34. §. sed si non corpus ff. de legat. 1. Sed hic neque bis legata dos est, sed semel unico legato certæ summæ nomine dotis: neque ullæ sunt conjecturæ, quod testator voluerit præstari simul & summam legatam, & dotem. Quin imò obstant dux conjecturæ, quas indicat hic Modestinus. Prima est, quod, cum agatur de filio patris hærede, non est verisimile, patrem voluisse filium onerare duplici præstatione. Altera, quod cum existimaverit errore ductus, se jure dotem exegisse, atque adeò extinctam esse dotis obligationem, non potuit cogitare filiam dotem repetituram, in quâ nullum jus eam habere putabat. Sed hæ conjecturæ adjiciuntur ex abundantia; certum enim est, neminem duplici præstatione onerandum, nisi id voluisse constet evidentissimis probationibus. *d. l. planè* 34. *l. Sempronius* 47. ff. de leg. 2. *l. pen. ff. de dot. præleg.* in quibus observandum, quod onerandi verbo utuntur Jurisconsulti, cum agunt de hærede obligando ad duplicem præstationem, quo verbo utitur etiam Modestinus in nostra

lege. Hoc enim verè onus esset; quænammodum onerari dicitur hæres, cum obligatur ad redimendam rem alienam, ut supra notavimus. Quantum autem ad rem nostram attinet, operæ pretium est animadvertere, quod hoc non est præcipuum legatorum, sed commune etiam contractibus. *Qui bis idem promittit, id eo jure amplius quam semel non teneatur.* ait Pomponius in *l. qui bis* 18. ff. de V. O. Igitur communis, & generalis hæc regula, non favore hæredum constituta à lege, quæ voluerit hæredes minus quàm fieri potest, gravare. Communis autem est, quia à natura ipsa procedit, & ab humanitate, quæ dicant, semper in dubiis benigniora esse præferenda *l. semper in dubiis* 56. & *l. capienda* 168. ff. de R. J. ac propterea pertinet tam ad onerandos, quàm ad onerandos hæredes. Insigne est exemplum sententiæ, quam dixit Antoninus Augustus in *l. 3. ff. de his, quæ in testam. del.* quæ fundatur in hac regulâ: *in re dubiâ benigniorem interpretationem sequi non minus justius est, quàm tutius.* & rursus: *causa præsens admittit videatur humaniorem interpretationem*. Simile exemplum in *l. 2. in fin. ff. cod.* Aliud in *l. cum inter veteres* 14. in fin. C. de fideicom. libere. Alia exempla perî possunt ex *ll.* quas supra attulimus ad secundum argumentum. His observatis patet laudatam *l. Titia* §. *qui inuita ff. de leg. 2.* nihil probare.

Altius igitur hujusce quæstionis fundamenta sunt jacienda. Cum enim Ulpianus in nostra *l. Metæ* sequatur exemplum constitutionis Adriani circa frumentationem impuberum, operæ pretium est, modum, rationemque hujus frumentationis expendere. Frumentatio apud Romanos ad pascendam plebem egenam sub initium Reip. salubriter instituta. Primis temporibus modico pretio frumentum populo divisum, vel assibus in modios, vel trientibus, & semissibus. *Plin. lib. 18. cap. 3.* *Cornif. ad Heren. lib. 1. vers. ex definit.* Veil. Patere. *Plutarch. in Gracch.* Primus Clodius Tribunus plebis latâ lege Clodiâ sanxit, ut frumentum populo gratis daretur, quæ perpetuò deinde fuit observata. *Ascon. in Pison. Annonariam legem tulit, quæ fuit summæ pæ-*

polaris, ut frumentum populo, quod antea semisse aris ac trientibus in singulos modios daretur, gratis daretur. Damnat hanc legem Cicero pro *P. Sextio*: sed ab uno gladiatore innumerabilia alia nova conscriberentur: ut remissis semissibus & trientibus, quinta prope pars vectigalium tolleretur. Oïter noto verba Ciceronis accipi non posse de universis vectigalibus imperii Romani. Nam quinta pars vectigalium multò majorem summam conficit, quàm sit ea, quæ colligi possit ex semisse, & triente singulorum modiorum, qui populo distribuebantur. Finge singulos accepisse quinque modios mensuros; consuevit sexaginta modios annuos: computa semissem & trientem in singulos modios, colliges quinquaginta alles. Igitur remissis semissibus & trientibus, quinquaginta dumtaxat alles unicuique remittuntur. Finge jam eos, qui frumentum de publico accipiebant, fuisse ad viginti & trecenta millia hominum, quot erant ante recensum Julii Cæsaris, ut refert Sueton. in *Cæs. cap. 41.* Computa jam: colliges sexdecies centena millia denariorum, seu drachmarum. Confer modò vectigalia populi Romani. Plerarchus in *vita Pompeji* refert ipsum in triumpho tabulis ostendisse Romanis ante id bellum obvenisse ex vectigalibus *πεντακισίων τε μυσθίας*, ex provinciis verò, quas ipse subegerat, *μυσθίας τε πεντακισθίας πεντακισθίας*. Si calculos subduxeris computando summam minorem vectigalium ante bellum, ne tricesima quidem pars est, nedom quinta. An accipienda sit summa aucta post bellum: an ea pecuniæ summa redigeretur ex vectigalibus solius Afrix, quod probabilius est; an verò totius imperii, non disputo. Minima summa superfluit ad id, quod proposuimus, demonstrandum. Si quid possum existimare, puto verba Ciceronis intelligenda de vectigalibus decemuræ frumenti, quod pendebat populo Romano Italia, Sicilia, aliæque etiam provincie, quo plebem Reip. pascibat. Ac si quis de pretio integro frumenti, quod Lege Clodii distribuendum erat, accipere velit, non de semissibus & trientibus dumtaxat, non valdè repugnabo; quamquàm verba aliud significare videantur.

Sed jam in locum, ex quo digressus sum, reverteror. Frumentum accipiebat plebs tenuis & inops: ad eam enim sublevandam, itemque sibi conciliandam *Ædiles*, & *Tribuni*, sæpè etiam *Senatus* frumentationem edicebant, præsertim in summâ annonæ caritate. Caro minor quamvis in administratione Reip. severissimus esset, tamen cùm videret Cæsarem foventem Catilinæ partes, novasse res molientem conciliatâ sibi plebis benevolentia, suavit Senatui, ut largitione frumenti plebem sibi adjungeret, ut imminentem procellam declinaret. *Τὸν ἀπορεῖ, καὶ ἀνίσταται ἔχων, Ἰνσπεμ, & non distribuit amplēbem*: inquit Plutarch. in *Caton. min.* Et in *præcept. ger. Reip.* *Ἀντιστάτης μυσθίας τοῖς πτωχοῖς, decernere distributionem frumenti pauperibus.* Doctissimus Lipsius in *Elect. lib. 1. c. 8.* putat hanc legem aut latam non fuisse aut non fuisse ratam. Non rectè. Non rogavit legem Cato, sed Senatui persuasit, ut frumentationem decerneret *ἴσως ἵστωσαν*, & in eam impenderent mille ducenta quinquaginta talenta. Decrevit *Senatus*, frumentumque ex *Senatus* decreto distributum est; & hæc largitione plebem ad se traxit, tempestatemque sedavit. Idque Plutarch. in *Præcept. Reip.* καὶ τὸν ἐδίδετο ἰσὺν τῶν δεινῶν, καὶ κατέταυε τὴν ἱππικάνην. Et hoc frumentum dactum turbas sedavit, & seditio cessavit. Non dubito autem in annum decretam fuisse frumentationem, non perpetuam. Impensâ propositâ à Catone poterant emi frumenti modii 750000. si constituas pretium denarii in singulos modios. Modius frumenti in Sicilia venibat binis aut ternis sestertiis ut Cic. lib. 3. in *Ver.* refert. *Senatus* tamen Verri singulos denarios pro singulis assignavit, cùm tanti non esset annona, & posset duobus, aut tribus sestertiis comparare. Fac *Senatum* in singulos cives quatuor modios mensuros distribuisse: colliges numerum civium paulò plus quindecim millium ac sexcentorum. Exiguus sanà numerus pro tantâ civium multitudine. Itaque dicendum aut frumentum tanti non fuisse, aut gratis datum non fuisse secundum ejus temporis usum, legesque frumentarias Semproniam, & Octavianam, de quibus Cicero in *Bruto* & in 1. de

offic. & Plutarch. in Græcib. Nec dubitandum quin Caro pro suâ feveritare ac disciplinâ legem Octaviam servari voluerit, quæ & postrema, abrogatâ lege Sempronii, & minùs gravis ætario erat. Hæc enim probatur, & laudatur: non minùs certè à Catone. C. Græchi frumentaria magna largitio fuit, exhaurebat igitur ærarium: mōdica M. Octavii, & Reip. tolerabilis & plebi necessaria; ergo & civibus & Reip. salutaris. Ita Cic. in 2. de offic. Largitionem & plebi necessariam, & Reipublicæ salutarem suasisse Catonem, pro certo habendum. Itaque eam collatam solùm in populum egenum, & non distributum, ut ait Plutarchus, hoc est, qui tribum non habebat, in quâ suffragium ferret. Hujusmodi erant cives sine suffragio, & novi cives, veluti servi recens manumissi, qui census lustrique tempus expectare debebant, quo à censoribus in aliquam tribum conjicerentur. Cavendum à Plutarchi interprete, qui verbum ἀνέκτοτα vertit turbulentam. Sit igitur hoc constitutum, largitionem frumenti mensuam pauperibus civibus fuisse collatam. Confirmar id Dionysius lib. 4. τοῖς ἀνέκτοις τὸν πλεῖστον φιλανθρωπία. Quocirca illud Senecæ lib. 3. de beneficiis cap. 28. Frumentum publicum tam suum quàm perjurum, & adulter accipiunt, & sine discrimine morum, quisquis civis est: non ita accipiendum, quasi omnes cives accipiant sine discrimine morum, bonine, an mali sint, dummodo cives sint. Qui frumentum accipit, necesse est, ut civis sit; probus, an improbus, nihil refert. Qui pro civis legunt incivis, nã hunc scopulum cautè declinant.

- 13 Progressu temporis modum frumentationis laxiùs constituerunt, & ad omnes tenuiores cives extenderunt, & nullius etiam rei indigentes frumentationi adscripserunt. Cur enim Cæsar recensum populi, nec more, nec loco solito, sed vix ea im per dominos insularum egit: atque ex viginti recensisque millibus accipientium frumentum è publico ad centum quinquaginta retraxit? Sæton. in Jul. Cæs. e. 41. nisi ut commodè vitam agentes ab egenis secerneret? quamquàm eos ipsos non penitus exclusit, sed, ut ex illis in demortuorum lo-

cum quotannis subfortitio fieret; instituit, credo, ne in odium plebis incurreret, & novi cæcus moverentur. Sed non diu stetit hoc numero frumentatio. Augustus auxit ad ducenta millia. An credimus rot Romæ pauperes fuisse, qui non haberent, undè se alerent? Non herclè verò, Sueton. in Augusto cap. 40. Populi recensum vicatim egit. Ac ne plebs frumentationum causâ frequentius à negotiis avocaretur, ter in annum quaternum mensium reseras dare destinavit: sed desiderantii consuetudinem veterem concessit, ut sui cuiusque mensis acciperet. Idem de seipso scribit, in magna sterilitate imperium se cepisse frumentationes publicas in perpetuum abolendi, quod earum fiducia, cultura agrorum cessarat; neque tamen perseverasse, quia certum haberet, posse per ambitionem quandoque resisti. Adscribebantur igitur frumentationi non solùm pauperes, sed & qui negotiis erant impliciti, & qui terram colebant, & qui bona possidebant, à quorum culturâ blandimentis frumentationis vocabantur. Et his de causis etiam stante Rep. à Senatu, bonisque & prudentibus viris leges frumentariæ improbantur, tamquàm inutiles reip. atque aded perniciose. Nihilominus posteriores Imperatores valdè auxerunt, ut favorem populi, ac benevolentiam sibi conciliarent. Severus Imperator moriens septem annorum canonem, ita ut quotidiana septuaginta quinque millia modiorum expendi possent, reliquit. Ita Spartian. in Sever. Divisis populo in singulos cives quinque modis mensuris, ali potantur quadringenta quinquaginta millia civium. Num hi omnes erant pauperes? Quid si cum summo viro, qui ad choeniceum redigit alimentum diurnum hominis, extendamus ad sexcenta civium millia? Auger numerum Liphus, qui auctoritate P. Victoris & Josephi colligit summam frumenti, quæ ex Ægypto & Affricâ advehebatur Romam quotannis fuisse modiorum sexcentis centena millia tempore ipsius Augusti Fidem historicis non abrogo: abrogo doctissimò viro, qui putat hanc summam in frumentationem fuisse erogatam Ego contrà sentio: neque id dicunt historici. Victor ait: Urbis annua inferebantur. Josephus

verò

verò lib. 2. de Bello Judaico : *Africam olle mensibus populum Romanum pascere , Ægyptum quateris ; populum Romanum , non plebem frumentantem. Pascebat populum Romanum Ægyptus : pascebat Africa : pascebat Sicilia. Plin. in Panegy. Percrebuerat antiquitus urbem nostram nisi opibus Ægypti ali, sustentarique non posse. Superbiebat ventosa & insolens natio, quod victorem quidem populum, pasceret tamen, quoddam in suo flumine, in suis manibus, vel abundantia nostra, vel fames esset. Observe : Urbem nostram & victorem populum. Frumento exterarum provinciarum urbs indigebat Ægypti, Africæ, Siciliæ, ad alendam immensam populi multitudinem. Notum est illud Pompeji : *navigare oportet, vivere non oportet* : cum Præfectus annonæ navim infesto mari conscendit cunctis tepugnantibus, in Sardiniam, Siciliam, Africam navigaturus ad coëmendum frumentum, & ad urbem advehendum, missis etiam aliò legatis, ut undecumque frumentum in urbem inferretur. Plin. in Paneg. & Plutarch. in Pomp. & alibi.*

14 His, ut ad rem veniamus, efficitur, eos, qui frumentum è publico gratis accipiebant, non fuisse adeò pauperes, ut non haberent, unde se alerent. Quod maxime eveniebat in pueris & puellis à Trajano conquisitis, qui voluit eligi solummodò ingenuos ; cum frumentationi plerumque libertini adscriberentur, adeò ut multi servos suos manumitterent, ut per eorum personam perciperent frumentationis emolumentum, ut notat Dionys. lib. 4. Parentis publici partes & munia suscepit Trajanus, cum eos, qui se per ætatem alere non poterant, alendos suscepit : nec tam paupertatem quàm ætatem spectavit. Adtianus verò Trajani beneficium plenissimè est interpretatus, & pubertatem prorogavit ad eam ætatem, quâ commodè quilibet seipsam alere potest. Ulpianus quoque, ut plenissimè Imperatoris beneficium interpretaretur, illud ad legata benignè extendit. Quid causæ igitur est, cur dictum Ulpiani restringamus ad solos pauperes, cum is, qui diviti legavit alimenta, non respexerit ad paupertatem, sed solummodò ad ætatem ? Si quis

valde locupletes ac pecuniosos exceperit, ferri quodammodò poterit : si quis solum eos, qui non habent, unde se alant, comprehenderit, id verò est planè intolercabile.

CAPUT XI.

Ad l. quoties 12. ff. de reb. dub. & alias.

SUMMARIUM.

- 1 Ambigua oratio in judiciis accipitur, ut alius magis valeat, quàm peras. Exempla.
- 2 Item in contractibus. Exempla. & n. 3. 4.
- 3 Explicatur l. boves 89. §. hoc sermone ff. de verb. signif.
- 6 Et in ultimis voluntatibus. Exempla in heredis institutione.
- 7 In legatis.
- 8 In fideicommissis. & n. 9.
- 10 Exponitur l. Marcellus 3. §. quidam ff. ad SC. Trebell. & l. in fideicommissarium. 18 ff. test.
- 11 Regula obtinet dumtaxat in his, qui pontes à nostrâ voluntate.
- 12 Exponitur l. generali 32. §. filios 1. ff. de usufr. leg.
- 13 Explicatur l. ubi ira 17. ff. de mort. caus. donat.
- 14 Regula praevalet aliis, qua traduntur ad rectam interpretandi rationem. Exempla. & n. seqq.

Quoniam semper ex aliis alia succrescunt, mihi que sese offerunt explicanda ; dicendum est aliquid de aliâ interpretandi ratione, quam nonnulli reginam vocant interpretationum : non multum enim abest, ut aliis omnibus sit præferenda. Tradita autem est tum in judiciis : tum in contractibus : tum denique in ultimis voluntatibus.

In judiciis in l. quoties 12. ff. de reb. dub. Quoties in actionibus ambigua oratio est, commodissimum est id accipi, quò res, de qua agitur, magis valeat, quàm pereat. l. si quis intentione 66. ff. de judic. Exemplum in l. inter stipulantem 83. §. 1. ff. de V. O. Actor Stichum petit in judicio, & de uno certo Stichò se sensisse dicit ; reus dicit se de alio Stichò sensisse. Creditur actori potius, quàm reo, alioquin semper negabit reus se consensisse ; atque ita judicium reddetur elusivum. Simile exemplum in l. solemus 61. (Dd)

ff. de judic. lbi : qui semper ne condemnatur, dices se non convenisse. Facit ad rem *l. in contrahenda 172. §. 1. ff. de R. J.* Quare in judicis locum non obtinet regula, quæ passim in jure nostro traditur : verba interpretanda contra eum, qui ambiguit, & obscurè dixit, cum posset apertius dicere *d. l. 172. l. veteribus 39. ff. de pact. l. Labeo 21. l. cum in lege 33. ff. de contr. emp. l. cum queritur 26. ff. de reb. dub. l. stipulatio 18. §. in stipulationibus 18. l. quicquid 99. ff. de V. O.*

2. In contractibus in *l. quoties 80. ff. de V. O.* Quoties in stipulationibus ambigua oratio est, commodissimum est id accipi, quod res, de qua agitur, in tuto sit, in *lubi est 21. ff. de reb. dub.* Semper in dubiis id agendum, ut quam justissimo loco res sit bonæ fidei contracta. Exempla occurrunt quam plurima, quæ quibus hæc feligimus explicanda. Primum in *l. si tibi pecuniam 10. ff. de reb. cred.* Donavit tibi pecuniam, ut tu mihi eamdem crederes : neque donatio est, neque mutuum. Non donatio, quia non videtur donare, qui donatæ lege, ut donatarius pecuniam non sibi habeat, sed alteri solvat *l. §. si quis certam 9. ff. de jur. dot.* maxime si ea lege det, ut sibi ipsi restituat : neque enim dare videtur, neque nummos alienat, qui sic dat, ut recipiat *l. qui sic solvit 35. ff. de solut.* Non mutuum, quia in mutuo tantem dominum esse oportet, nec potest esse mutuum, nisi fiat de meo tuum *l. 2. ff. de reb. cred.* cum igitur accipiens non sit factus pecuniæ dominus ex *d. l. qui si solvit*, non potest eam trahendo, ac restituendo donatori, mutuam efficere. *l. traditio 20. in princ. ff. de acquir. rer. domin. l. si noxale 27. in fin. vers. quia nullum ff. de nox. act.* maxime quia potius exsolvendi debiti causâ, solvit, quam obligandi donatoris : hæc nostra *l. si tibi vers. quia exsolvendi.* qui autem solvendi debiti animo pecuniam numerat, mutuum non contrahit ; quia distrahendæ, non contrahendæ obligatoris causâ solvit *§. 1. instit. tit. quib. mod. re contr. obl. l. si quis 5. §. is quoque 4. ff. de obl. & act.* Nihilominus Julianus in nostra *l. si tibi 20. in fin.* contrâ decidit : sed hæc intelligenda sunt propter subtilitatem verborum : benignius sament est mirumque

valere. Non absimile est, quod statuit Justinianus in *l. un. C. ut act. ab hered.*

Alterum exemplum in *l. stipulatio ista 38. §. hi qui ff. de V. O.* servus stipulatur sibi habere licere ; aut per se non feri, quominus stipulatori habere liceat, promittit ; non valet stipulatio, aut promissio ; quia jus continet. Verbum enim habere jus continet, cum ad dominum referatur : sicut etiam verbum possidere *l. possessio quoque 49. ff. de acquir. vel amitt. possess. d. l. 38. §. hac quoque 7.* Quæ autem sunt juris, in persona servi consistere non possunt, *l. quod actines 38. ff. de R. J.* Ea tamen, quæ facti sunt, in persona servi rectè consistunt, ut si stipuletur, tenere sibi licere, vel ire, agere, addit ut hæc in dominum non transeat, nec servi personam egrediantur *d. l. 32. §. sed cum factum inst. tit. de stip. serv. l. qui heredi 44. ff. de cond. & dem. l. si statim libera 6. §. ult. ff. de statu lib. l. cum proponas 3. C. de hered. inst.* Secundum Julianum aëbat propositas stipulationes inutiles esse, quia in ipsis jus versatur. Ulpianus tamen contrâ sensit, ac putavit ad sustinendam stipulationem verba, habere licere, interpretanda, tenere licere : & verbum possidere intelligendum de naturali possessione, & nudâ detentione *d. §. hi qui in fin. & §. seq. nam & habere aliquandò accipitur pro tenere §. habere d. l. 38.* & possidere dicitur etiam, qui detinet ; quod facti est, non juris *l. 1. §. irrisus vers. eam enim ff. de acquir. poss. l. 1. §. Scavola 15. ff. si is qui testam.* atque addit cadit etiam in servum, & in servi persona consistere potest hujusmodi stipulatio, sicut cum stipulator sibi tenere licere *d. §. hac quoque.*

Addo tertium ex *l. cum qui calendis 41. in princ. ff. de V. O.* In stipulationibus id observatur, ut quod minus est, quodque longius, in obligationem deductum videatur : quambobrem si quis stipuletur decem, aut quinque, sola quinque debentur : si calendis Januariis aut Februariis, debetur calendis Februariis *l. si ita stipulatus 12. & l. si ita stipulatus 109. ff. de V. O.* si quis hoc anno, vel hoc mense stipuletur, nihil petere potest, nisi toto anno, aut mense transacto *l. qui hoc anno 42. ff. cod.* Item in stipulatio-

nibus cùm quæritur, quid actum sit, verba contra stipulatorem interpretanda sunt *l. stipulatio ista 38. §. in stipulationibus 18. ff. eod.* Juxta has regulas respondendum esset, cum, qui calendis stipulatur, nec addit, quibus calendis, non nisi remotissimis calendis petere posse; vel saltem in arbitrio promissoris esse, quibus calendis solvere velit, argum. *§. si quis agens 33. vers. idem autem insit. tit. de action. l. plerumque 10. §. ult. ff. de jur. dot. l. cum is 32. in fin. ff. de condict. indeb. l. fidejussorem 52. in fin. ff. mand.* Hæc tamen omnia posthabuit Ulpianus, ac respondit ex Sabini sententiâ, primas ac proximas calendæ esse spectandas. Quid ita? quia aliqui esset inutilis stipulatio: promissor enim semper diceret: nondum venisse calendæ solutioni destinatas: siquidem si remotissimæ calendæ sunt accipiendæ, utique numquam venient, quia sunt infinitæ, nec ultimæ possunt assignari; si vero illæ, quas promissor eligit, semper dicit se alias electurum, & numquam eliget. Simile exemplum affert idem Ulpianus petium à Scævola in *l. 2. §. Scævola, alias l. non ad ea 3. ff. de eo quod utr. loc.* Quidam promissit se daturum Ephesi, aut Capuæ. In obligationibus disjunctivis electio est debitoris *d. §. si quis agens 33. & aliis modo allegatis*, sed si damus electionem reo, tollimus actionem auctori, semper enim alium locum erit electurus. Ne igitur fiat inutilis stipulatio, datur electio auctori, qui reo non eligente poterit agere actione arbitrariâ eo loco, quem ipse elegerit, ut latè in *d. l. 2. & in §. si quis agens insit. tit. de action.*

5 Falluntur igitur illi, qui putant regulam traditam in nostra *l. cum qui pendere ab aliâ regulâ traditâ in l. boves 59. §. hoc sermone ff. de V. S.* imò exemplum esse regulæ. Ibi enim longè diversa quæstio proponitur: videlicet, an qui jubetur dare mulieri aliquid, cùm nupta erit, semel tantum dare debeat: scilicet cùm primùm nupserit; an toties, quoties nupserit: & semel tantum dari debere deceditur, nec iterum secundis nuptiis dandum esse, ut in *l. cum pater 77. §. pater certam 9. ff. de legat. 2.* & clarius in *l. doris promissio 68. in fin. ff. de jur. dot. l. si socius 81. vers. nec*

si prior. ff. pro soc. Primæ autem nuptiæ spectandæ sunt, quia verisimile est, de iis scilicet fuisse, cùm incertum sit, an secundæ futuræ sint, & ided plerumque in primo actu voluntas disponentis est exequenda, ne in irritum recidat, si secundus non superveniat *l. servi electione 5. in princ. ff. de leg. 1. l. apud Anfidium 20. ff. de opr. legat. l. matrimonii 21. ff. qui & à quib. l. stipulatio de dote 63. ff. de jur. dot.* Cæterum ibi tantummodò quæritur, an semel tantum vel pluries faciendum sit; & semel tantum faciendum esse respondetur, quia semel implevisse obligationem debitorem sufficit, & paruisse præcepto, atque oneri imposito. *l. fideicommissa 11. §. si quis decem 18. ff. de leg. 3. l. 1. §. si cuius 11. ff. ut legat. nom. cau. l. cum plures 15. §. ult. ff. de reb. aut jud. possid. l. 3. §. ult. ff. ut in posses. legat.* Igitur in *l. boves* & similibus pro certo habetur, quod legatum fuit aut promissum, primis nuptiis deberi, neque id vocatur in controversiam: quæritur autem, an secundis etiam ac tertiis, itidemque ulterioribus debeat. Contrà in nostra *l. cum qui* pro certo habetur, semel tantum deberi, quod promissum est: quæritur autem, an primis calendis, an secundis, vel tertiis, vel ulterioribus id debeat. Sunt ergo longè diversæ ac propemodum oppositæ quæstiones.

Venio ad ultimas voluntates. De hæredis institutione habemus text. in *l. si ita 4. ff. de cond. inst.* & alias plures; nam institutio favorabilior est legatis, cùm ea infirmata corrumpant omnia, quæ scripta sunt in testamento *l. 1. in fin. ff. de vulg. l. pen. vers. non potest ff. de his que in testam. del.* Argumento est, quod in legatis implenda est conditio, ubi primùm impleri poterit. *l. hæc conditio 19. ff. de cond. & demonst.* in institutione tempus ejus implendæ ad mortem usque producitur, *l. ult. ff. de cond. inst. l. 4. in fin. & l. seq. ff. de hered. inst.* nisi hæres ad fraudandos creditores partes trahat, tunc enim à Præatore tempus præstituitur. *l. si quis instituat 23. §. 1. ff. eod.*

Legata autem ita esse interpretanda, ut potius valeant, quàm ut percant, certum est, & declaratur exemplis.

(D d ij)

Primum occurrit in *l. Divus 23. ff. de usu & habit.* Legatus erat usus sylvæ cædum: nihil habiturus est ex eo legato legatarius, nisi possit sylvam cædere. Respondit Adrianus posse sylvam cædere, perinde ac si esset usufructuarius.

II. In *l. si quando 109. ff. de legat. 1.* Quidam legavit uxori, quæ vivus ipsi donaverat: non de aliis donationibus sensisse videtur, quàm de illis quæ jure non valuerunt: in aliis enim esset inutile legatum.

III. In *l. filio praterito 17. ff. de injust. rupt. Filio praterito, qui fuit in patris potestate, neque libertates competunt, neque legata præstantur.* Subiit tamen: quòd si bonis se patris abstinnit, licet subtilitas juris refragari videatur, attamen voluntas testatoris ex bono & aequo aenebitur.

IV. Simile quid in *l. penult. ff. de his quæ in testam. del.* Testator induxit hæredum nomina in testamento scripta: non potest ullum testamentum valere, quod hæredem non habet. Antoninus tamen humaniorem interpretationem admisit: testatorem ea dumtaxat irrita esse voluisse, quæ induxit, legata non item.

V. In *l. si peculium 6. §. 1. ff. de pecul. leg.* legatum fuit peculium non deducto ære alieno. Videtur inutile legatum: quia peculium est, id quod superest deducto ære alieno §. cum autem 5. *inst. quod cum eo l. depositi 5. in fin. l. sed si damnum 9. §. peculium ff. de pecul. l. penult. C. quod cum eo qui &c.* Respondit tamen Ulpianus: sed puto verum, hanc adjunctionem non vitare legatum, sed nihil ei adjicere: nec enim potest crescere vindictio peculii per hanc adjunctionem. Iuanem & irritam putat adjunctionem, ne fiat inutile legatum.

VI. Alia sunt exempla in *l. servo 123. §. sed si pater cum seq. ff. de leg. 1. in l. qui quatuor 10. §. cum testamento ff. de leg. 3. in l. cum servus 82. in princ. ff. de cond. & demonstr.* in quibus inducitur repetitio conditionis, ne legatum pereat.

In fideicommissis idem jus, quod in legatis. In *l. cogi 16. in princ. ff. ad S. C. Trebel.* In ambiguo tamen magis de successione sensum

dico, ne intercedat fideicommissum. In *l. Titia 34. §. 1. ff. de legat. 2. Modestinus respondit non sic interpretandam scripturam, de quâ queritur, ut fideicommissum inutile fiat.* Propositio ejus legis hæc est: Pater habens filiam & filium; filia ita græcè scripta. *Volo eam à se ipsâ accipere villam Gazam cum impositionibus suis omnibus.* Similiter & filio. *Volo eum præcipuum accipere synthesim, latifundium fruticibus consensum, cum omnibus suis impositionibus.* Dubitatum fuit, an valeret fideicommissum: hæredi enim à semetipso legatum dari non potest. *l. legatum 116. §. 1. ff. de leg. 1.* Respondit Modestinus: non sic interpretandam scripturam, ut fideicommissum inutile fiat. Itaque filia patrem villam accipiet à fratre jure fideicommissi: aliam vero patrem jure hæreditario: itidem & filius vicissim *l. in quartam 91. in princ. ff. ad leg. Falcid.* Dubitat item, an filia teneaturolvere fratri pretium portiois prædii, quæ ad fratrem jure hæreditario pertineret, ut ipsa integrum prædium obtineat, ut voluit testator. Respondet ad solutionem pretii fideicommissarium minimè compellendum. Non ab simile est responsum Papiniani in *Lexum qui 18. §. ult. ff. de his quæ ut indign.* Titius pro parte hæres institutus prædii legatum acceperat; & tacitum ministerium acceperat restituendi suam partem hæreditatis indigno, & incapaci. Prælegatum partim obtinet jure hæreditatio, scilicet pro eâ parte, pro quâ hæres est: partim accipit à cohærede jure legati, scilicet pro eâ parte, pro quâ ille hæres est. *l. in quartam 91.* Fiscus auferit Titio hæreditatem. *l. indigno 8. & l. in fraudem 10. & l. eum qui 18. in princ. ff. de his quæ ut indign.* Queritur, an Titius privandus sit etiam eâ parte legati, quam obtinet jure hæreditario. Respondet Papinianus, integrum legatum retinere: testator enim totum legatum habere voluit, ac ratio juris, quæ tribuit ipsi legatum partim jure legati, partim jure hæreditario non inducit divisionem voluntatis, sed solum varietatem possessionis: videlicet id efficit, ut prædium legatum partim possideat ut hæres, partim ut legatarius. Quamobrem amissa parte hæreditatis, cum non possit am-

plius possidere partem prædii ut heres, quia heres non est nisi nomine, & hereditatem, etiam antequam ei auferretur à fisco, possideret ut prædo *l. prædonis 46. ff. de pet. her.* consequens est, ut integrum legatum retineat secundum voluntatem testatoris.

- 10 Contrarium videtur traditum in *l. Marcellus 3. §. quidam & l. in fideicommissariam 18. ff. ad S. C. Trebell.* ubi qui rogatus est restituere hereditatis portionem, retinet tantummodò eam partem prælegati, quam accepit à cohæde, & jure legati possidet: reliquam autem, quam jure hereditario possidet, restituere tenetur, nam in portione ejus etiam præceptiones continentur. Sed non est eadem ratio ejus, qui tacitum ministerium accommodavit testatori jubenti restitui hereditatem indigno. Nam hic licet heres dici possit, si adivit hereditatem *l. ex facto 43. §. ult. ff. de vulg. & pup.* tamen heres est prohibente lege, cum in fraudem legis fidem suam accommodaverit. Sed quia fecit contra leges solummodò fidem suam accommodans quoad hereditatem & tacitum fideicommissum, non quoad legatum, quod jure percipit: idcirco iatis puniatur in eo, quod contra leges fecit: scilicet ablata ei hereditate. Legatum & substitutio salva manent, quia in his nihil actum est contra leges: ut rectè monet Paulus in *d. l. ex facto*. Nec potest videri partem legati habere jure hereditario, cum sit heres sine re, & rem habere non videatur *l. si totam 83. ff. de acquir. hered.* Contrà cum nihil contra legem factum fuit, omnino parendum est voluntati testatoris, qui si iussit institutum restituere portionem hereditatis, totum id, quod cepit ac possidet jure hereditario, quod habet ut heres, restituere voluit: igitur & partem prælegati, quam jure hereditario habet: ita voluntatem & verba testatoris interpretatus est Marcus Imperator *d. l. in fideicommissariam 18.* Si verò rogaverit institutum restituere portionem suam, voluisse videtur etiam integras præceptiones eum restituere, quia cum non nominaverit hereditatem, non videtur restrictè præinisse id, quod jure hereditario est consecutus, sed plenius totam portionem, in quam cadunt

etiam præceptiones. Ita rescripsit Imperator, ut monet Ulp. in *d. l. Marcellus 3. §. quidam*.

His expositis monendum est, propositam regulam obtinere dumtaxat in iis, quæ pendent à nostrâ voluntate. Nitiur enim verisimilitudine, & præsumptâ voluntate, quia verisimile non est, agentem aliquid, nolle valere id quod agit, cum id etiam non agendo posset consequi multò expeditius. Quod autem verisimilius, in obscuris sequi debemus *l. in obscuris 114. ff. de R. J.* Quamobrem si actus esset inutilis, etiam si certum sit agentem id voluisse valere, multò magis inutilis erit, cum ambigua est & incerta ejus voluntas. Planè quam vim non habet certa & declarata voluntas, eam habere non potest incerta, atque præsumpta. Exemplis id explico. In *l. qui fructus 25. ff. de usufr. leg.* Qui fructus prædiorum uxori reliquit, post mortem ejus prædia cum redditibus ad heredes suos redire voluit, imperitiâ lapsus. Respondit Papinianus, nullum esse fideicommissum tam proprietatis, quàm fructuum. Quid ita? quia ususfructus hujusmodi legato continetur *l. cum ita 41. ff. eod.* ususfructus autem naturâ suâ fructuarii morte extinguitur, & revertitur ad proprietatem. §. *finiur inst. tit. de usufr. l. si cuius 13. in princ. ff. eod. l. 1. ff. usufructuar. quemadmodum caveat.* Proprietas autem erat penes heredes etiam vivâ uxore, cum solos fructus prædiorum testator ipsi legasset, non ipsa prædia §. *1. inst. tit. de usufr.* Quocirca non potest valere fideicommissum proprietatis, quia eam jam habent. §. *sed si rem 10. inst. tit. de legat. l. proprias 13. C. eod. l. cætera §. tractari ff. de leg. 1. l. Mavins 66. §. non idem vers. utque ab initio ff. de leg. 2.* Non fideicommissum ususfructus, quia heredibus obvenit etiam sine legato *d. l. Mavins §. non idem in fin. l. post emancipationem 40. vers. questum ff. de leg. 3.* aded ut non possint à se repellere ulumfructum, cum jam habeant proprietatem *l. si Titio 10. ff. de usufr. leg.* Neque ad sustinendum fideicommissum dici potest, uxorem videri rogatam restituere fructus ac redditus, quos ipsa percepit: nam, ut ait Pa-

(D d) iij

pinianus, *redditus futuri, non prateriti temporis demonstrari videbantur*: quia cum uxori legaverit usufructum, omnes fructus, redditus, commoda, legato continentur, eaque omnia ad uxorem pertinent *l. usufructum 7. in princ. & in §. 1. ff. de usufr. l. usufructuarium 62. ff. eod. Ex quibus apparet, quod, licet verba sint interpretanda, ut actus valeat potius, quam pereat, non tamen propterea absque, & à voluntate testatoris aliena interpretatio est recipienda.*

- 11 Cum Papiniano concordat Scævola, cujus responsum est multò durius in *l. generali 32. §. filius 1. ff. eod. de usufr. leg.* Mulier filios habebat ex primo marito: filiam ex secundo. Omnes ex æquis partibus heredes instituit: & matri suæ Doreadi reliquit usufructum bonorum quoad vivat, ita ut post obitum ejus pertineret ad liberos, aut ad eum, qui ex his viveret. Imperitià labitur hæc mulier, putans non perventurum ad heredes usufructum ipso jure & naturâ suâ, nisi hoc ipsa præciperet, adedque hoc fideicommissum inutile est, ut docet Papinianus in lege, quam modò exposuimus. Omnes adierunt hereditatem: & post aditam hereditatem mortui sunt filii ex primo marito. Deinceps mortua est avia usufructuaria, superstitè filiâ testatrix. Quæsitum est, an ad eam integer usufructus deferretur: an ad omnes rediret, apud quos proprietas esset: nempe etiam ad heredes filiorum præmortuorum, ad quos ipsi transmiserant proprietatem portionum maternæ hereditatis. Respondit Scævola, usufructum ad eos redire, apud quos proprietas esset. Videbatur potius dicendum, integrum usufructum ad filiam superstitem reverti: tum quia testatrix præcepit, ut pertineret ad eum, qui viveret ex suis heredibus, vivit autem sola filia: tum quia eo modo fideicommissum sustineret, quod fieri debet etiam tum, cum verba sunt ambigua, & obscura: hic autem clara sunt & perspicua. Difficilis profectò lex, & quæ subjicitur Claudii explicatio multò etiam difficilior. Digna res, de quâ separatim agatur.

- 13 Propono igitur aliud exemplum, ad rem nostram magis accommodatum, petitum ex

l. ubi ita donatur 27. ff. de mort. caus. donat. Qui donat mortis causâ, ut nullo casu revocetur, inter vivos donare videtur, & verba mortis causâ magis indicant causam donandi, quàm mortis causâ donationem. Ita verba illa interpretatur J. C. Hactenus rectè ut valeat actus potius quam pereat. Sed hinc deducit, hanc donationem inter virum & uxorem non valere. Nimirum, si est donatio inter vivos, consequens est, inter virum & uxorem non valere. Natura donationis causâ mortis id exigit, ut transmutetur in donationem inter vivos: idedque si fortè contingerit, ut valeat non possit, nullam vim habet ad eam sustinendam regula, quam exposuimus. Quotiescumque igitur actus sit irritus repugnante ejus naturâ, vel ipsâ lege, cessat hæc regula, quia nemo facere potest, quin leges in suâ quâlibet dispositione locum habeant *l. nemo 55. ff. de leg. 1. l. 5. §. Julianus ff. de adm. tut. l. testandi 13. C. de testam. l. 7. §. & generaliter ff. de pact.*

Cæterum hujus regulæ tanta vis est, ut prævaleat aliis regulis, quæ rectam voluntatis interpretandæ rationem nobis exhibent. Verba generalia generaliter sunt intelligenda *l. 1. ff. de legat. præst. l. 1. §. quod autem ff. de aleat.* At si actus futurus sit inutilis, restringitur significatio verborum generalium *l. si quando 109. ff. de legat. 1. juncto 4. ex contrario inst. tit. eod.* Idem habetur in *l. cum qui calendis 41. ff. de P. O.* quemadmodum paulò antè declaravimus.

II. Non est recedendum à propriâ significatione verborum *l. non aliter 69. in princ. ff. de leg. 3.* Sed si actus futurus sit inutilis, receditur à significatione verborum, ut in *l. Divus 22. in princ. ff. de usu & habit. in l. cogi 16. in princ. ff. ad S. C. Trebell. in l. un. C. ut actio. ab hered. in l. stipulatio ista 38. §. hi qui ff. de P. O. in l. si tibi pecuniam 20. ff. de reb. cred.*

III. In ambiguis verba interpretanda sunt contra eum, qui potuit apertè dicere *l. cum queritur 26. ff. de reb. dub. l. veteribus 39. ff. de pact. l. Labeo 21. ff. de contr. empt. l. cum in lege 33. ff. eod. l. stipulatio ista 38. §. in stipulationi-*

bus 11. ff. de V. O. l. in contrahenda 133. ff. de R. J. Sed si actus futurus esset irritus, in favorem proferentis sunt interpretanda, ut in l. cum qui Calendis 41. de quâ supra, & in l. inter 83. §. 1. in fin. ff. de V. O. Est elegans exemplum in l. ceterum 4. §. 1. ff. de usu & habitari. Mulieri autem si usus relictus sit, posse eam & cum marito habitare Q. Mucius primus admisit: ne ei matrimonio carendum foret, cum uti vult domo. Præpè inutilis foret usus domus, si in ea cum marito habitare non posset. Quocirca si uxor stipulata fuerit: per se non fieri, quominus mihi illa domo uti liceat: committitur stipulatio, etiam si non uxorem ipsam, sed maritum uti prohibeas, ne sit inutilis stipulatio, quæ quasi dirimit consortium omne vite inter maritum jam contractum, aut contrahendum, & quadantenus dissolvit individuum vite consuetudinem contra substantiam matrimonii l. si stipulatus fuero 111. ff. de V. O. Enimverò non esset omnino irrita stipulatio, etiam si mulier deberet in domo seorsim à suo marito habitare: tamen quia hoc ei esset valde incommodum, & impedimento esset matrimonio, lex in favorem mulieris stipulantis interpretatur stipulationem, & pro nihilo habet hanc regulam, ad quam solummodo confugiendum est, cum nulla occurrat ratio interpretandi voluntatem testatoris aut contrahentium.

- 17 I V. Regula est, quodd ea, quæ in præstationibus concipiuntur, in stipulationibus repetita creduntur l. Thais 134. §. 1. ff. de V. O. ut in l. triticum 94. ff. eod. Hæc tamen regula nullius momenti est, si eâ efficiatur irrita stipulatio. Quoad repetitionem, alterum exemplum habemus in l. ult. in fin. ff. de fideicom. libers. Conditio, quæ repetita cenferi solet, non repetitur, si per eam infirmetur fideicommissum. Idem traditum in l. servo 113. §. si ab impubere ff. de legat. 1.

CAPUT XII.

Ad L. generali 32. §. 1. ff. de us. & usufr. leg.

SUMMARIUM.

- 1 Antiquorum interpretum conscientia.
- 2 Cujacii sententia expenditur, & n. 3.
- 4 Antonius Faber conjungitur.
- 5 Non valet fideicommissum usufructus proprietario relictum.
- 6 Legatarius substitui potest, sicut hæredibus.
- 7 Si prima substitutio inutilis sit, alia, quæ ab ea pendet, valere non possunt.
- 8 Usufructus finitus revertitur ad proprietatem, neque ad posteritatem transmitti potest.
- 9 Nuda proprietas inutilis est.
- 10 Frustra & inutiliter agens, nihil agere dicitur.
- 11 Verba invicem quid significant & n. 12.

P Romissum impleo, fidei me capitis præcedentis exsolvo. In l. generali 32. §. filios ff. de us. & usufr. legato Scævola proponit factum huiusmodi. Filios ex Sejo & filiam ex alio marito hæredes instituit æquis portionibus, & matri ita legaverat. Alia Dordadi matri meæ dari volo, quoad vivas, usufructum bonorum meorum, ita ut post obitum ejus: ad liberos meos, aut ad eum, qui ex his vivet, pertineat. Filii post aditam hereditatem decesserunt: quaesitum est moriâ matris (scilicet Æiâ Dordade) superstite filiâ testatricis: usu fructus utrum ad solam filiam; an verò pro portione hereditatis pertineret. Respondit ad eos redire, apud quos proprietas esset. Breve ac perspicuum responsum: sed quis neget adversari verbis testatricis: aut ad eum, qui ex his vivet? vivit autem sola filia: ergo ad eam pertinere debet usufructus. Hoc responsum dum voluit explicare & confirmare Claudius Tryphonus, rem obscuram fecit obscurissimam. Claudius: non credidit ipsum usufructum invicem portionum hereditarium inter ipsos datum: eò magis, quod æquis partibus erant scripti. Glossa & veteres nodum potius abscindunt, quàm solvunt. Aiunt enim, quodd Claudius reprobatur sententiam Scævola: atque adeo filia totum usufructum est habitura se-

cundum voluntatem & verba testatricis. Decepit eos, quod verba junctim, & sine interpunctione legerunt hoc modo: *Claudius non credidit ipsum usumfructum &c.* Nec animadvertunt, quod, cum Claudius notas ad Scævola scripserit, nomen hoc *Claudius* interjicitur semper inter Scævola responsum, & notas Claudii, ut liceat separantur, & ab illo distinguantur, & ad allegandum Auctorem subsequenter verborum, quæ à notis Claudii depromptæ fuerunt. Atque id perpetuo à juris nostri conditoribus usurpatur, In *l. Lucius Titius* 88. §. *Dama* 12. ff. de leg. 2. *Claudius: quia creditur appellatione filiorum &c.* in *l. cum quis decedens* 37. ff. de leg. 3. §. *nuptura* 4. *Claudius: quoniam in his expresse, ne contentus esset &c.* in *l. pater* 38. §. *quindecim* 5. in fin. ff. eod. *Claudius: quia non possidentis persona &c.* in *l. uxorem* 41. §. *pennit.* ff. eod. *Claudius: post mortem enim utique creditur datum.* in *l. à filio* 11. §. 1. ff. de alim. leg. *Claudius: merito, nam si eodem modo &c.* in *l. alimenta* 16. §. *Basilica* ff. eod. *Claudius: quia destinaverat alimentis ejus ususfructus.* In his nomen *Claudius* jungi non potest cum verbis sequentibus; nec ea regere potest. Si junxeris, pervertes rectam constructionem verborum, & grammatices præcepta cuncta subvertes. Idem eventurum est, & in omnibus aliis legibus, quibus Claudii notæ interferuntur Scævola sententiam explicantes: ut in *l. heredes* 77. §. *ult.* in *l. Lucius* 78. §. *Titia* 6. & §. *idem quesit* 9. & *l. matrem* 80. ff. ad S. C. Trebell. in *l. à testatore* 109. ff. de cond. & dem. in *l. filia* 88. ff. de solut. in *l. qui negotiationem* 58. in princ. ff. de admin. rms. in *l. Aulius* 28. §. *Sticho* 7. ff. de liber. leg. *l. cum apud* 20. ff. judic. solvi. in *l. Titia* 59. §. *pnam* ff. de manum. testam. *l. cum venderes* 10. ff. de serv. export. Quidam viri docti refutant opinionem glossæ, quod Claudius soleat comprobare Scævola sententiam, eique rationem adungere. Verissimum id quidem; sed non est perpetuum: aliquando enim secus est; ut in *l. cum venderes* 10. ff. de serv. export. in *l. filie* 88. ff. de solut. in *l. à testatore* 109. ff. de cond. & dem. Verumtamen in illis apertè, & dilucidè exposuit, in quo à Scævola disside-

ret, additâ insuper ratione dissensus: in hac autem ne verbum quidem, quod indicet eum à Scævola dissentire. Imò ex verbis apparet voluisse afferre rationem, quamobrem Scævola ita responderit, & glossæ explicatio ea alio trahentis absurda prorsus est, & à significatione verborum penitus abhorrens, utpote quæ non est Accursii, sed Viviani.

Merito igitur hanc interpretationem recentiores omnes explodunt: sed & inter ipsos sententia variatur. Unicuique sua; nemini alterius placet interpretatio. Cujacius ipse sibi non constat, & quam putavit optimam hujus §. explicationem, in hujus legis interpretatione ad *rit.* ff. de us. & usufr. leg. à se ipso dissidens mutavit in *lib. 23. observ. cap. 8.* quæ tamen, si quid arbitrari possum, non est multò melior priore interpretatione. Mutat enim non solum sententiam suam, sed etiam ipsa legis verba: & ita mutat, ut nec verborum constructio, nec legis sententia constet. Non constat constructio verborum, quia putat legendum, scribendumque uno ductu, *invicem* non vero *sejunctim in vicem*, ut habent omnia exemplaria: at si reponas adverbium, *invicem*, quid reget genitivum *portionum hereditarium*? sane recta ratio latini sermonis id nequaquam permittit. Atinque, illud genitivum à verbo *usumfructum* sustineatur. Itane? sed quis tam ineptè loquitur, tam confusè ac permixtè verba dispergit? *usumfructum invicem portionum hereditarium post mortem avia inter ipsos datum.* Claudius non hercle: suboluit hoc Viro, ideòque verbum *invicem* conjunxit cum verbis *inter ipsos*, ut postulat rectus ordo, & constructio verborum.

Non constat legis sententia, quoniam inania sunt illa verba, quæ subjicit Claudius, & perversa ratio, quam continent: *eo magis, quod aquis partibus heredes erant scripti.* Quid enim facit ad excludendum reciprocum fideicommissum usus-fructus inter filios, quod aquis partibus fuerint heredes scripti? Num facilius inducitur vice mutua fideicommissum inter scriptos ex partibus æqualibus? Amplius fingit testatricem vocasse ad usumfructum *eam, qui ex his viveret* solummodo

eo casu, quo alii liberi defuncti non adierint hereditatem. Sanè quidem fingit: nam in testamento nullum omnino verbum, undè id conicere, aut suspicari possumus. Imò verò contrarium verba generalia testatoris evincunt. *ad liberos meos, aut ad eum, qui ex his vivet, pertineat.* Comprehendunt hæc verba non solum eos, qui decesserunt ante, sed etiam post aditam hereditatem. Quid si alii decesserint non aditâ hereditate, alii eadem hereditate jam adit: non pertinebit ususfructus ad eum, qui vivet, saltem integer, contra mentem, & verba clara testatricis. Quid si is, qui vivit, non adierit; sed illi, qui decesserunt: is, cui relictus est; nihil habebit; totum illis, qui fuerunt, exclusi. Enimverò si putasset Claudius Scævola ita respondisse, quòd crederet matrem à fideicommissio ususfructus solum exclusisse eos liberos, qui non aditâ hereditate decessissent; id utique planum fecisset; ejusque responsum dilucidè, planèque explicasset, *non credidit exclusos ab ususfructu, nisi mortuos nondum aditâ hereditate.* Certè non emendicasset rationem obscuram, intricatam, & ad rem nihil attinentem. Quid enim attinet non fuisse fideicommissum ususfructum vice mutuâ inter liberos, si reliquis mortuis datus est ei, qui vivit. Profectò superstes hic filius non obtinet ususfructum ex persona fratrum mortuorum, sed directò ex propria persona ex clara dispositione testatricis. Eapropter ipsum consequi deberet etiam si datus non esset vice mutuâ inter liberos. Quin imò juxta propositam explicationem fictile, falsumque est Scævola responsum. Etenim, si mater vice mutuâ liberis dedit ususfructum, cæteris mortuis solus superstes ipsum habebit: sin secus, omnes liberi pro æquis partibus: his dumtaxat mater reliquit. Contrâ Scævola respondit *ad eos redire, apud quos proprietas esset.* Quid igitur, si proprietas sit apud eos, qui non sint ex liberis testatricis, neque eorum heredes, sed ad eos pervenerit ex legato, donatione, empione, aliisque ejusmodi modis? Quò confugiemus, ut Scævola responsum tueamur? Porro, ut mea fert sententia, quam paulò post explanabo, unicum

est perfugium dicere, Scævola existimasse fideicommissum à testatrice inutiliter datum fuisse. Neque enim convenire potest Scævola responsum cum dispositione testatricis. Non semper *diversas oportet interpretari*: prima Cujacii interpretatio multò commodior est, & plausibilior.

Antonius Faber libro 1. *conjecturarum* cap. 4. 11. conturbat omnia suo arbitratu atque pervertit. Legem ipse facit, non interpretatur. Murat non in nam: modica quidem syllabæ mutatio: sententiæ verò quàm maxima; scilicet negantis in affirmantem. Sine hac mutatione legem explicari non posse pro certo affirmat. Fingit propositionem, quam neque testatrix, neque Scævola, neque Claudius somniarunt. Ait enim, quòd mater, si quis ex liberis portionem suam repudiaverit, in solatium repudiatæ portionis ei ususfructum suæ portionis legavit. Somnium. Nihil tale matrem cogitasse clarè demonstrant ipsa matris legantis verba: *ita ut post obitum ejus, ad liberos meos, aut ad eum, qui ex his vivet (ususfructus) pertineat.* Ad liberos suos superstitēs vult pertinere ususfructum, non ad repudiantes hereditatem. O suavem genitricem, quæ præmio illicit filios ad repudiandam suam hereditatem; ad contemnendum honorem, quem ipsis impertit eos heredes instituendo! *l. Julianus 26. in prin.* Ibi: *honore proprio omisso ff. si quis omis. caus. testam. l. 5. §. sed etsi portio 6. l. 3. §. hoc autem 2. ff. de legat. præst.* Imò stultam, quæ rationem testandi elegit ad impugnanda sua judicia! *l. 3. ff. de testam. milit.* nam si quilibet filius præmio, & stolidâ pietate matris illectus repudiaret hereditatem, irritum fieret testamentum, ejusque judicia subverterentur *§. 1. inst. quib. mod. test. inf. l. 1. ff. de inst. irrit.* Verumtamen mulier reprehendi jare non potest, quæ vivos mortuis, non repudiantes adeuntibus anteposuit, nec ad repudiandum collatum honorem, & ad despiciendam habendam voluntatem suam proposito præmio filios invitavit. Quid Scævola? Ne ipse quidem repudiantium ullam mentionem fecit: imò filios post aditam hereditatem decessisse proponit: scilicet quia aditio heredi-

(E c)

tatis est fundamentum, cui sequens responsum innititur. Semper enim secundum ea, quæ proponuntur, Scævola respondet. Quid Claudius? Hic verò aperte contrā sentit: negat enim Scævolam credidisse usufructum liberis datum in vicem portionum hereditariarum. Cùm Claudii auctoritatem defugere nullo modo possit Faber, ad incitas redactus cogitur mutare non in nam. Si, quod lex affirmat, nobis licet negare, sublata sunt omnes juris controversiæ. Nihilominus tamen minùs aliud ex alio impedit interpretem acutissimum, & inexplicabili laqueo abrupto in alium se induit, ut quo se expediat, ignoret. Urgent enim subsequētia Claudii verba: *eo magis quid æquis partibus erant scripti*. Respondet, quoddā lex ex disparibus partibus fuissent instituti, dici posset omnibus liberis legatum usufructum: nempe tam repudiantibus, quàm adeuntibus. Quorsūnam istue? non intelligo, cur ita dici possit: *ut qui in proprietate dispares essent, saltem quamdiū viverent, ex æquis partibus hereditate fruerentur*. Quotid quid hoc est? profeqd tenebræ mihi sunt, tenebras offundit Auctor, ut clanculim evadat. Si mater dedit usufructum filiis in vicem portionum hereditariarum, & earum loco, ut ipse putat, utique habere debent eam partem usufructus, quam habuissent in proprietate, cujus loco succedit usufructus. *l. si plures 24. ff. de vulg. & pupill. §. etsi ex disparibus 2. inst. tit. de vulg. l. 1. C. de impub. & al. subst.* nisi evidenter aliud testator expresserit *d. l. si plures in fin.* At ego etiā hoc amplius dico; etiāsi non in vicem portionum hereditariarum relictus esset, tamen ex natura ipsius usufructus rediret ad proprietatem pro portionibus hereditariis. Cùm enim morte finitur usufructus *l. 3. in fin. ff. quib. mod. usufr. amit.* & ad proprietatem regredi debeat. *l. 3. C. de usufr.* non potest ad eam regredi, nisi pro portione ipsius proprietatis. Finge plures heredes esse, alterum ex quadrante, alterum ex dodrante, & usufructum omnium bonorum Titio legatum fuisse: mortuo Titio revertitur ad heredes; ad primum quadrans, ad secundum dodrans; scilicet utrique pro portione proprietatis,

quam habent. Si ad utrumque rediret pro æquis partibus, neque reverteretur ad proprietatem, neque esset extinctus usufructus morte legatarii, sed novus constitutus. Sextans enim usufructus, quem primus habet ultra portionem proprietatis, de novo constituitur, nec conjunctus est proprietati; sed ab eā avulsus, ac separatus. Quo modo & à quo constitutus? Neque testamento, neque conventionē, neque à lege, neque à iudice, quibus modis constitui potest §. 1. *inst. tit. de usufr. l. cū oportet 6. C. de bon. qua liber. §. 1. & 2. inst. per quas pers. cuique acquir. l. usufructus 6. §. 1. ff. de usufr.* Unde igitur novus hic usufructus emergit? Porro morte usufructuarii usufructus extinguitur, & ad proprietatem revertitur, eique conjungitur eo modo, quo erat, antequā ab eā avelleretur; idēque definit esse usufructus, & dominus incipit habere plenam proprietatem, & ex re percipit omne commodum omnemque utilitatem non jure usufructus, sed jure domini. *l. ut frui §. ff. si usufr. pet. l. in re communi 26. ff. de servit. urb. prad. l. fundus 32. ff. de servit. rustic. prad.* Sed malo nimium facilis esse, quā nimium difficilis, ac morosus. Fac, succedere ex æquis partibus in usufructu, etiāsi ex disparibus fuerint heredes instituti. Num idcirco ex æquis partibus hereditate fruentur? An qui habet dodrantem proprietatis & semissem usufructus, æquē fruatur hereditate, ac ille, qui solum habet quadrantem proprietatis, licet habeat semissem usufructus? Ergo nihil momenti habet proprietatis ad percipiendum augendumque commodum, & utilitatem hereditatis? Ac, quod est maxime absurdum, subdit: *sed æquis partibus in proprietate fallit, ne hoc neque aliud quicquam probabile dici potest*. itane verò? Si habeant æquas partes tam in proprietate, quā in usufructu, non æquē fruuntur hereditate: si habeant disparēs partes in proprietate, æquas in usufructu, æquē fruuntur hereditate? Quid absurdius? Quid id, quod suprà ait: *ei soli, qui superesset, omnium bonorum usufructum deberi, ut qui proprietatis partem nullam haberet &c.* Nullam partem proprietatis habet, qui ex

æquis partibus est institutus? Huiusmodi mera monstra dicit.

Enimvero multo facilius est, aliorum interpretationes refutare, quam veras, aut saltem verisimiles excogitare. Tamen, ne quis mihi ogganniar illud Martialis lib. 1. epigram. 92. *Carpere vel noli nostra, vel eade tua*, dicam & ego, quod sentio. Hoc autem primum statuo. Scævola non credidisse validum & utile fideicommissum usufructus liberis à matre relicti: eò quia falsà opinione decepta crediderit usufructum ad eos non reversionem, nisi hoc ipse præciperet; ignorans ipso jure per mortem usufructuarii ad proprietarium deferri; & juris necessitate consolidari cum proprietate. §. *finitur inst. tit. de usufr. l. si cuius 13. in princ. ff. eod. l. 1. ff. usufr. quem cau.* Nullum igitur esse ejusmodi fideicommissum *l. qui fructus 25. ff. de usufr. leg. lbi: nullum fideicommissum etc. l. post emancipationem 40. in princ. vers. quasi- rum est ff. de leg. 3. lbi: fideicommissum non constituitur. l. Aurelius 28. §. pen. ff. de liber. leg. lbi: respondit. Si debita fuisset, nullum esse fideicommissum.* Non solum igitur est inutile, sed nullum, quia, qui legat id, quod necessitate juris ad aliquem debet pertinere, eique debetur, inutiliter legat §. *ex contrario 14. inst. tit. de legat. l. 1. §. si qui creditori 10. ff. ad leg. Falcid. l. legavi 25. in fin. ff. de liberat. leg. l. cum pater 77. §. curatoris 14. ff. de leg. 2.* Usufructus autem ad eò juris necessitate ad proprietarium reversionem, ut, nec si maxime velit, à se ipsum repellere possit *l. si Titio 10. ff. de usufr. leg.* Quamobrem mortua avia liberi obtinent usufructum potestate juris, non verò ex fideicommissio: & si mortui sint, illi, ad quos proprietas pervenerit, cum quâ necessariò conjungitur vi consolidationis usufructus. Rectè igitur Scævola respondit, usufructum ad eos redire, apud quos proprietas esset. Atque eò etiam magis, quòd ea dispositio, in qua testator labitur ignoratione juris, redigi debet ad juris dispositionem, ut sit à Papiniano in *l. qui fructus 25. ff. eod.* & à Modestino in *l. si alii 19. ff. eod.*

Verum opponi potest, quòd ut heredibus,

ita & legatariis substitui potest *l. ut heredibus 50. in princ. ff. de leg. 2. & id obtinet etiam in usufructu l. 3. §. 1. in fin. vers. perinde ac si ff. quib. mod. usufr. amit.* Potuit igitur mulier Dorcadi matri usufructuaria substituere liberos suos heredes, aut eum, qui post mortem Dorcadis superesset. *l. repeti 5. in princ. ff. eod.*

Profectò id negari non potest: sed Scævola non credidit id voluisse, ac mandasse testatricem, ut ait Claudius explicans Scævola responsum: *non credidit ipsum usufructum post mortem avia inter ipsos datum.* Et enim, ut filia superstes integrum habeat usufructum, duæ substitutiones sunt necessariæ. Altera, in quâ liberi substituantur avia in usufructu; & hæc non agrè posset admitti, si quidem utilis esset; quòd secus est. Altera, in quâ filii inter se reciprocè substituantur, ut per mortem unius ad superstes devolvatur. Hanc autem Scævola omninò reprobavit. Sanè rectè. Multæ enim causæ concurrunt, cur probari, & admitti non possit.

Prima, quia cum prima substitutio non subsistat, utpote inutilis; sequitur, ut neque hæc, quæ ab eâ pendet, subsistere possit. *l. cum principalis. 179. ff. de R. J.*

Secunda, quia cum non fuerit expressa, sitque contra naturam usufructus, qui per mortem fructuarii extinctus ad proprietatem reversionem, omninò refutanda est, ut copiosè probavimus in superioribus. Est autem hoc ad eò de natura usufructus, ut non sit penitus possibile, eum ad posteritatem transmitti, ut ait Imperator in *l. antiquitas 14. in princ. C. de usufr.* Itaque rectè putant DD. quòd si testator, vel contrahentes expressim declaraverint se velle, ut ad heredes transmittatur, ad primos tantum heredes pertineat, & in illis tantummodò repetitur intelligatur, non in omnibus; licet nomen heredis non primos duntaxat, sed & ceteros deinceps comprehendat *l. heredis appellatio 65. ff. de P. S.* Natura enim usufructus non patitur, ut tamdiu maneat avulsus à proprietate, eaque domino futura sit inutilis. Eò fit, ut si usufructus relinquatur municipio, Reip. universitati, quæ numquam moriantur *l. propone-*

(E c) ij

batur 76. ff. de judic. quasi ipsæ quoque moriantur, centum dumtaxat annis duret, quia is finis vitæ longævi hominis est. l. an usufructus 56. ff. de usufr. l. si usufructus 8. ff. de usufr. legat. Neque equivam scrupulum injiciant illa verba testatricis: aut ad eum, qui ex his vivet: putavit enim hæc verba testatricem adjecisse errore lapsam, quod ignoraret usufructum ad proprietatem reverti ipso jure; ac propterea ad liberos suos perventurum; vel illis præmortuis, ad eos, in quos ipsi proprietatem transulissent. Hoc errore posito ad normam juris est dirigenda dispositio; quemadmodum fit in laudatis l. qui fructus 25. l. si alii 19. ff. eod.

9 Tertia, quâ ad id credendum adductus fuit Scævola, ut Claudius notat: quia æquis partibus hæredes erant scripti. Ex hoc optimam traxit conjecturam Scævola, noluisse matrem liberos inter se mutuo substituere in usufructu. Etenim si ex æquis partibus eos scripsit hæredes, voluit eisdem ex æquo utilitatem ex sua hereditate percipere: Atqui si eos substituisset invicem in usufructu; qui avix superstes viveret, omnem utilitatem perciperet, præmortui verò nullam. Nuda enim proprietas, quam viventes obtinuerunt, inutilis est. l. an usufructus 56. ff. de usufr. & l. si usufructus 8. ff. de usufr. leg. Ed' accedit, quod ipsos non substituit in proprietate: cur igitur in solo usufructu, in quo multò rariùs fit hæc substitutio, repugnante quodammodo natura ipsius usufructus, repugnante voluntate testatorum, qui non facile addueuntur, ut velint hereditatem suam propemodum inutilem esse hæredibus, quos honorare, & ditare voluerunt: maxime verò eùm agitur de filiis & de usufructu omnium bonorum?

10 His expositis, admodum difficilis non est explanatio verborum Claudii Tryphoniani, quæ doctissimorum interpretum ingenium exercuerunt. Non credidit ipsum usufructum in vicem portionum hereditariam post mortem avix inter ipsos datum. Non credidit datum, quia frustrâ, & inutiliter dedit: quin nec præsumitur dare voluisse.

Qui dedit imperitiâ lapsus, nullum delit fideicommissum. Similibus verbis utitur Papinianus in l. qui fructus 15. cod. tit. de usufr. legat. Imperitiâ lapsus nullum fideicommissum ad eos reverti dedit. Qui frustrâ, & inutiliter aliquem agit, nihil agere dicitur l. sed si quid 21. §. servus 4. & §§. seqq. ff. de usufr. l. non solum 31. ff. de oblig. & act. l. si decem 52. ff. locat. l. quoties 15. in princ. ff. de servit. l. si id quod 7. in princ. ff. de rescind. vend. l. si cum uxori 9. in princ. ff. de don. int. vir. & ux. & l. sed interim 11. §. si uxor. ff. eod. & nullum esse, quod actum est l. si quis postquam 37. ff. de facius. Porro hæc formulâ utuntur J. C. in contractibus, ut constat ex laudatis ll. nam in contrahendo res inter contrahentes agitur l. 3. ff. de reb. cred. l. Lucius 38. ff. mandat. l. Aristo 18. §. 1. ff. de donat. l. cum quaeritur 26. ff. de reb. dub. Contrâ in legatis & fideicommissis utuntur verbo dandi, quia res non agitur inter testatorem & legatarium seu fideicommissarium, cùm hi nihil agent, nullamque partem habeant in condendo testamento; sed legatum aut fideicommissum datur à testatore l. quod bonis 15. §. penult. ff. ad leg. Falcid. l. nec fideicommissa 36. ff. de leg. 3. l. si in personam 21. C. de fideicom. & dandi legandi verbis usa est ipsa lex Falcidia l. 1. ff. ad l. Falcid. Quamobrem quod nihil agi dicitur in contractibus; non dari dicitur in fideicommissis l. qui fructus 25. ff. de usufr. leg. Scævola igitur non credidit datum usufructum, quia inutiliter datus fuit: quia datus per fideicommissum nullum d. l. qui fructus 25. & l. Aurelius 28. §. pen. ff. de liberat. leg. Insuper non credidit datum, deficiente voluntate testatricis, quam credidit imperitiâ lapsam & errore deceptam ita disposuisse, adeoque defecere ejus voluntatem & consensum l. sed hoc ita 20. ff. de aqua & agn. pluv. arc. l. libertus 17. §. error. ff. ad municip. l. si per errorem 15. ff. de jurisdic. l. 2. in princ. ff. de judic.

Atque hæc plana sunt & expedita: sed 11 turbam concient illa verba: in vicem portionum hereditariam. Horum, ut ego arbitror, duplex est interpretatio. Prima, quod

non crediderit usumfructum datum vice portionum hæreditarium, videlicet quod cum filios non substituerit inter se in portionibus hæreditariis, earum loco substituerit in usufructu. Non credidit Scævola, matrem dedisse usumfructum pro portionibus hæreditariis: ut portiones hæreditarias compensaret; quo admissio non servaretur æqualitas inter liberos, ut diximus. *In vicem portionum hæreditarium scilicet in locum portionum: pro portionibus.* Cic. lib. 1. epist. 9. *nostram vicem ultus est ipse sese.* Plaut. in Ruden. act. 3. sc. 5.

— si appellabit quampiam,
vos respondetote istinc istarum vicem.

Hoc autem non credidit Scævola, quia nulla ratio, nulla causa est, cur mulier, si volebat liberos in vicem substituere, non substituerit in portionibus hæreditariis, sed solum in usufructu; ut paulo antè probavimus. Imò omnis ratio suadet, eam nec in usufructu substituere voluisse. Altera non absimilis, & ad sensum legis explicandum magis accommodata: quod sicut mater non substituit liberos in portionibus hæreditariis, similiter non substituerit in usufructu instar portionum hæreditarium. Cum enim liberos instituit æquis portionibus, in hisce portionibus continetur etiam usufructus *l. si quis alii* 19. ff. de usufr. adeoque filii sunt instituti non solum in æqualibus portionibus proprietatis, sed etiam usufructus; & vi ac potestate institutionis adeuntes hæreditatem, non nudam, sed plenam proprietatem acquirunt conjunctam cum usufructu. Verum quia testatrix, legando usumfructum matri suæ, ipsum ex universa hæreditate delibavit; coguntur hæredes ipsum avellere à proprietate, & in aviam transferre. Finito autem usufructu per mortem aviæ, illam deinde obtinent hæredes jure hæreditario, sicut initio obtinuerunt, nisi testatrix expressim rursus ipsum avellat à proprietate. Hoc autem verisimile non est, ut suprà probavimus, & ut credidit ipse Scævola. Non credidit igitur usumfructum datum post mor-

tem aviæ inter liberos, quemadmodum datæ non erant portiones hæreditariæ. Verba 12 enim *vice*, in vicem sæpè numero vim habent comparationis, & similitudinem denotant, ut *quemadmodum, instar, sicut* & his similia. Cic. ad Attic. lib. 10. epist. 7. *Nisi forte me Sardanapali vice in suo lectulo mori malle censueris; quam in exilio Themistocles.* Sueton. in Nerone cap. 31. *Precipua cœnationum rotunda, quæ perpetuò diebus ac noctibus vice mundi circumageretur.* Columell. lib. 2. cap. 14. *Potest tamen malæolus protinus in vicem vivi radicis conferri.* Plin. lib. 8. cap. 46. *Bos in Ægypto etiam vice numinis colitur.* Cic. 1. de legib. *Hæredum causa iustissima est: nulla est enim persona, quæ ad vicem ejus, qui è vita emigraverit, propius accedat.* Usurpant etiam in hac significatione nostræ leges. In l. mulierem 5. in fin. C. de adoption. ad vicem naturalis, legitimæ filii habere permittimus: scilicet tamquam filium legitimum & naturalem l. tres denunciantiones 9. C. quomod. & qu. jud. ad vicem edicti peremptorii: quemadmodum edictum peremptorium. l. qui negotiationem 58. §. 1. in fin. ff. de administr. & peric. tut. totum sortis vice fungitur, habetur tamquam fors. l. 2. & l. 3. §. 1. autem in fin. ff. de reb. cred. ut ille rei pretium haberet in mutui vicem: tamquam ex mutuo: quasi mutuum. l. 3. in fin. ff. de testam. milit. l. 4. §. auctoris 31. ff. de dol. mal. & met. except. l. 1. C. de servit. & aquæ l. non solum 20. ff. rem rat. hab. l. palam 43. §. 1. ff. de ritu nupt.

Superfunt postrema verba: *et magis quod æquis partibus hæredes erant scripti.* Hæc suprà exposuimus, & ostendimus, maxime convenire Scævolæ responso, nostræque interpretationi.

CAPUT XIII.

Ad L. turpia legata 54. ff. de leg. 1.

SUMMARIUM.

1 Demonstratio turpis perimus legatum, ut pro non scripto habeatur.

(Ec) üj

2 Etiam si testator steterit in genere maledicti, ut perperam Barcicus, & Accursius, qui consulantur.

3 Contraria sunt, testatorem honore simul & contumeliâ velle aliquem afficere.

4 Legatum immerenti dari non repugnat.

5 Exhereditatio cum convicio fieri potest.

6 Et infamia filijsfamilias à parentibus.

Superest, ut demonstremus, quando nam demonstratio vitiet ac perimat legatum aut institutionem. Ejusmodi est demonstratio turpis; & demonstratio falsa. Demonstratio turpis, quæ adjicitur denotandi legatarii causâ, ad eò perimit ac tollit legatum, ut pro non scripto habeatur. *l. turpia* 54. ff. de leg. 1. denotandi pro notandi; hoc est: ignominia, opprobrio, infamia, contumeliâ aspergendi: ut in *tit. ff. de his, qui not. infam. l. palam* 43. §. penult. ff. de rit. nupt. l. tutorem 22. ff. de iis, quæ ut indign. & passim in jure nostro, & apud Latinos auctores. Denotandi autem verbum vix usquàm inveneris in hæc significatione. Denotare enim, est demonstrare, designare, ut in *l. nominatim* 24. ff. de manum. test. Liv. 4. *Haud dubie scilicet denotante Senatim.* Cic. pro lege Manil. uno nuncio, atque una litterarum significatione cives Romanos necandos trucidandosque denotavit. Utitur tamen Quintil. declam. 19. *Omnium maledictis succlamatus, omnium denotatione damnatus est.* Igitur demonstratio, quæ magis notandi, quàm honorandi legatarii causâ infertur legato, efficit, ut pro non scripto habeatur. Imò in libertis illud specialiter ab Imperatoribus constitutum fuit, ut etiam legatum liberto ritè datum, si in postrema scriptura, pessimum libertum esse adjecisset, vel ingratum, videatur ademptum *l. Divi* 13. & *l. libertus* 29. ff. de adim. leg. & quidem quaquàm ratione motus id adjecerit: quibus verbis continetur, omnino ademptum esse; nec de causa ac ratione quaerendum. Non solum autem legatum, sed etiam institutionem vitiat turpis demonstratio *l. quoties* 9. §. si quis nomen 8. ff. de her. inst. Ratio est, quia legatum est honor *l. 3. §. hoc autem* 2. ff. de legat. præstand. *l. amicissimos* 36. ff. de excus. tutor. Sicut & institutio, &

quidem plenior *l. filium* 5. §. sed etsi portio 6. in fin. ff. de leg. præst. *l. Julianus* 26. ff. si quis omis. caus. testam. pugnantia autem sunt honor & contumelia: ac simul jungi non possunt: alterum ab altero excluditur.

Illud probare non possum, quod aiunt Accursius, & Bartolus: quòd si testator steterit in genere maledicti, & non progredietur ad speciem, ut in *l. his verbis* 48. §. 1. ff. de hered. inst. valeat dispositio. Etenim contrarium liquet ex *l. Divi* 13. & *l. libertus* 29. ff. de adim. leg. in quibus si testator adjecerit; pessimum esse libertum, vel ingratum, aboletur legatum. Et in *l. 3. in princ. ff. de lib. & post.* cum convicio exheredatus dicitur filius, sive pater dixerit: *filius meus non nominandus*; sive dixerit: *filius meus latro, gladiator, ex adulterio natus.* Non distinguitur hæc in re maledictum generale, à speciali: utrumque idem præstat, idem valet: utrumque convicium est, & dictum contumeliosum. Imò multò contumeliosius est maledictum generale, quàm singulare: hoc enim unicum vitium; illud vel plura vel omnia vitia continet. Non nominandus, est multò deterior, quàm latro, aut gladiator, aut spurus. Virgilius *lib. 3. Georg. in princ.* ut denotaret Buthidem effris moribus, & mortalium omnium pessimum deterrimumque fuisse, dixit eum illandasum.

Aut illaudati nescit Buthidis aras?
Illaudati, hoc est, non nominandi: laudare 3 in actionibus civilibus significat nominare. Ita verum Virgillii explicant Gell. *lib. 2. cap. 6.* Macrob. *Satur. lib. 6. cap. 7.* In hoc mihi videntur errare, quòd putant ejusmodi requiri contumeliam, & maledictum, seu convicium ad infirmendam institutionem, vel legatum; quale ad accusandum condemnandumque reum criminis. Qui accusat, certum crimen deferre debet, & probare: *l. prator* 7. in princ. ff. de injur. qui maledictum & convicium facit, & contumeliam jactat, famam lædit, etsi nihil certi expresserit, aut probaverit. Rectè Cicero pro M. Cael. *Sed aliud est maledicere,*

aliud accusare. Accusatio crimen desiderat, rem ut definiat, hominem ut notet, argumento probet, teste confirmet. Maledictio autem nihil habet propositi præter contumeliam. Ad rem nostram accommodatissimè. Sola maledictio, solumque propositum contumelie infirmat legatum, & institutionem, quia secum ipse pugnat testator, qui vult aliquem simul & honore, & contumeliâ afflicere. Quicumque aliquid cuiquam obijcit, quod ad infamiam, vel invidiam ejus spectet, & generaliter sit adversus bonos mores civitatis, convicium, & injuriam facit *l. item apud Labonem 15. §. sed quod adici-*
tur 5. ff. de injur. & poenam injuriæ metetur: poena autem à lege imponitur, ut sit inutilis actus, quem gessit: reprobatur enim ac damnatur simul injuriam, & dispositionem, cui est adjuncta atque annexa. Idcirco Pomponius ait: *odio scribentis* Lex enim omnes injurias odit ac detestatur; maximè verò eorum, qui honoratur, ut dedecorent, & notam turpitudinis inurant benevolentie prætextu.

- 4 Nec illud quidem probo, quod nonnulli ex veteribus putant, eam esse hujus constitutionis rationem, quod legata relinquuntur ob meritum *l. nec adjecit 9. ff. pro soc.* Si ita res esset, non valeret legatum, de quo in *l. cum quis decedens 37. §. Sejam 1. ff. de leg. 3. Mevio liberto meo de me nihil merito dari volo.* Non repugnat legato, quod detur immerenti. Legatum est donatio *§. 1. inst. tit. de legat.* Quid obstat, quominus donetur immerenti? donatio proprie appellatur, in quâ aliquis dat propter nullam aliam causam, quam ut liberalitatem, & munificentiam exerceat *l. 1. in princ. ff. de donat.* Qui dat, ut merita, ac beneficia compenset, proprie non donat, sed remuneratur. Non repugnat igitur naturæ legatî, quod detur immerenti, seu de nobis nihil merito; quippe quia donatio est. Illud repugnat, quàm quod maximè, quod sit damnosum ac perniciosum legatario. *l. filiusfam. 114. §. apud Marcellum 3. ff. de leg. 1. l. 1. §. si is qui 17. & l. ex factis 17. §. non tantum ff. ad S. C. Trebell. §. 1. vers. hoc solum inst.*

tit. de sing. reb. per fideic. vel. Quid autem damnosum, aut perniciosum esse potest, quàm honorem, existimationem, famam amittere, quæ nullis opibus possunt compensari? sed illud legibus est maximè odiosum, quod testator prætextu honoris famosum libellum scribit, quem maximè leges abominantur, & à primis usque temporibus capitale esse sanxerunt. Qui autem dicit, legatarium de se nihil meritum, non lædit ejus famam, sed largitatem & beneficentiam suam ostentat: non exprobat ei vitium, nec labem ullam turpitudinis aspergit, sed protestatur, se non ob ejus merita legare, sed ex sua munificentia. Quæ maximè conveniunt patrono, cujus levis injuria nihili penditur *l. Prator 7. §. præterea ff. de injur.*

Venio jam ad exceptiones, quæ duæ sunt, 5
 Prima est in exheredatione. Exheredatio cum convicio fieri potest, & quidem turpissimo. Exemplum in *l. 3. in princ. ff. de liber. & post.* Exheredatio ipsa per se contumelia est, & idèd non respuit convicium quantumvis contumeliosum. Corn. Nep. in *Themist.* à patre exheredatus est: quæ contumelia non fregit eum, sed erexit. Et in jure nostro, nota exheredationis dicitur: ut in *l. 1. §. sed et si 5. ff. de assign. lib. l. 1. ff. de conjung. cum eman. liber. l. si cum 10. C. de testam. milit.* Toleratur in parente etiam grave convicium, quia non probri, aut injuriæ, sed emendationis causâ factum intelligitur, nullamque poenam metetur *l. aut facta 16. §. causa 2. ff. de pen.* Parentibus enim est mandata filiorum correctio *l. 3. C. de patr. potest. l. un. C. d. emend. propinq.* Sanè hujuscemodi correctio Themistoclis mores penitus immutavit. Subdit Corn. Nep. *Nam cum judicasset sine summa industria non posse eam extingui, totius se dedit Reipublica diligentius amicis, famæque serviens.* Itaque ergo vitia inenuntis adolescentie magnis sunt emendata virtutibus: adeo ut præferatur huic nemo, pauci pares putentur.

Altera est exceptio in institutione filiusfam. 6
 à patre facta. *l. his verbis 48. §. 1. ff. de hered. inst.* Illa institutio valet: filius meus impiissimus, malè de me meritis heres esto,

fundum Cornelianum, quem illa mihi doti dedit, ei heres datus: quia cum fundus Cornelianus in rerum natura sit, demonstratio falsa legatum non perimit. l. quibus 40. §. penult. ff. de cond. & dem. l. cum scriptum 6. §. 1. ff. de dot. pral. Simile est exemplum in l. 3. C. de fals. caus. Hæ autem demonstrationes tacite causam legandi continent: sed nec falsa causa legatum perimit l. demonstratio 17. §. quod autem ff. de cond. & demonstr. §. longè magis 31. inst. tit. de legat.

II. Multò magis si indicata fuerit falsa causa debendi, verò debito præexistente; ut in l. cum filius 76. §. hæres meus ff. de leg. 3. *Hæres meus Tisio dato, quod ex testamento Sempronii debetur mihi: cum jure novationis, quam legataris, idemque testator antè fecerat, legatum ex testamento non debeatur: placuit falsam demonstrationem legato non obesse; nec in totum falsum videri, quod primordio veritatis adjuvaretur. In l. Lucius Titius 93. §. Sempronius ff. de leg. 3. Sempronius mulieri meæ dari jubeo ab hæredibus meis centum aureos, quos mutuos acceperam: questum est; si hanc pecuniam, ut debitam, Sempronius petens videri sit; an fideicommissum peti possit. Respondi posse ex causâ fideicommissi peti, quod apparuisset, non fuisse ex alia causâ debitum.*

III. Si non legaverit id, quod debet, sed fateatur se debere, quod non debet: ipsa enim debiti confessio quamvis falsa trahitur ad fideicommissum. l. Lucius Titius 88. §. quisquis 10. ff. de leg. 2. *Quisquis mihi hæres erit, sciat debere me Demetrio patruo meo denaria tria. Respondit Scævola, etsi non deberentur, peti posse ex fideicommissio, licet peti non possint ex debito, quod nulum est. Poterat de hoc dubitari, quia cum dixerit testator: proximus reddi, & solvi eis jubeo. reddendi verbum significat retro dare, & non potest reddere, qui non accepit: sed huic argumento respondit Celsus in l. cum quidam 21. ff. cod. etenim reddendi verbum, quamquam significationem habeat retro dandi, recipit tamen & per se dandi significationem: & in l. verbum 94. ff. de V. S. Reddè. Etenim, ut ait Senec. lib. 7. de benef. cap. 19.*

Reddere est, id, quod debeas, ei cuius est, volenti dare. Reddere etiam dare significat. Liv. lib. 5. nec clamore quidem reddito integri, insatque fugerunt. Sic dicimus reddere epistolam, reddere exequias, reddere pecnas, reddere rationem; reddere sonum, sonitum, stridorem, vocem humanam, & his similia sexcenta. Itemque in jure nostro: jus reddere l. pen. ff. de injust. & jur. l. 1. ff. de divers. tempor. reddere actionem l. quia actionum 11. in fin. ff. de præscr. verb. l. cum autem 32. ff. de rei vind. & ubique passim: reddere interdictionem l. 1. §. in operis ff. de oper. nov. nunc. l. 3. ff. de rivis l. 1. §. quia autem ff. quod legat. reddere judicium l. pen. ff. quod conjuncte universitatis l. si vir uxori 12. ff. de præscr. verb. l. Lucio 4. ff. de aq. quodid. & aliv. & in toto jure judicium dari, judicium reddi, idem omnino significant. Animadvertendum tamen est, quod ideo fideicommissum debetur, quia præsumitur testatorem scivisse, se non debere, & prætextu debiti usum fuisse: ut exponitur in d. l. cum quidam 21. ff. de leg. 2. l. qui uxori 18. in princ. ff. de aur. & arg. leg. Ceterum si hæres probaret, testatorem ignorasse se non debere, & errore lapsum ea de causa legasse, non legaturum, si scivisset se nihil debere; nec ex fideicommissio peti quicquam posset: neque enim valeret, non quidem obstante falsitate demonstrationis, aut causæ; sed deficiente voluntate testatoris. l. 1. C. de fals. caus. Nec sufficit qualicumque probatio, sed liquido probare debet ex d. l. hoc est, manifestè, & evidenter: quoniam præsumptio illa legis est adeo fortis, ut recedatur à propria verborum significatione d. l. 21. ff. de leg. 2.

IV. Si falso locum designaverit, in quo sita res est: veluti si legaverit prædia, quæ sunt in finibus Galatiæ; eaque sint in finibus Cappadociæ l. patronus 35. §. 1. ff. de leg. 3. & §. 2.

V. Si in officio vel ministerio vel artificio erraverit: veluti si legaverit Stichum cocum, Stichum suorem: licet neque cocus, neque tutor sit, ad legatarium pertinebit: idemque est, si erraverit in designanda per-

(Ff)

sona legatarii *l. demonstratio* 17. §. 1. ff. de condit. & dem.

8 VI. Idem si erraverit in quacumque alia rei vel persone qualitate intrinseca vel extrinseca: veluti Stichum, quem de Titio etni: fundum Tusculanum, qui mihi à Sejo donatus est: fundum dotalem: vellem purpuream, quæ uxoris causa parata est: Sempronio affini meo, cognato meo, filio Titii do, lego: *l. demonstratio* 17. in princ. *l. falsa* 33. & *l. seq. ff. de cond. & dem. l. quibus diebus* 40. §. per. ff. eod. §. huius proxima 30. inst. tit. de legat. *l. Quintus Mucius* 10. ff. de aur. & arg. leg. Pomponius tamen in hac lege ait multum interesse generaliter an specialiter legetur. Si generaliter: veluti: *quæ uxoris causa parata sunt*, ei do lego: legato non continetur, nisi quod illius usus causa paratum est, etiam si ea sit: aliena, cum sua esse putaret testator. Si verò specialiter certum corpus sit demonstratum, veluti hoc modo: vellem purpuream, quæ uxoris causa parata est: licet ea non fuerit uxoris causa parata, nihilominus debetur. Hec tamen distinctio non pertinet ad falsam demonstrationem. Etenim in generali sermone solum demonstrantur ea, quæ uxoris causa parata sunt: in alia, præter hæc, nulla cadit demonstratio, neque vera, neque falsa: adeoque certum est, ea non esse legata. In sermone speciali demonstratur certum corpus, nempe vestis purpurea: & in hanc cadit falsa demonstratio: quippe quia non est uxoris causa parata. Posset & in sermonem generalem cadere falsa demonstratio: sed ea legatum perimeret: veluti si legasset ea, quæ uxoris causa parata sunt, & nihil paratum fuisset: deiceret enim res legata, sine qua legatum non potest consistere. Itemque si legaret servos suos textores, & nullum textorem haberet: cæterum si aliquos textores haberet, nulla in eos cadit falsa demonstratio: quia illi verè textores sunt, & illi soli demonstrati sunt & legato continentur. *l. 3. C. de fals. caus.*

VII. Si erraverit in quantitate. Hujus falsæ demonstrationis duo occurrunt exempla scitu digna: alterum in *l. non solum an-*

tem 7. §. sed si debitorem ff. de liberat. leg. Si debitorem decem damnatus sit hæres viginti liberare, idem Julianus scribit nihilominus esse liberandum decem. Alterum in *l. cum scriptum* 6. in princ. ff. de dot. pral. Cum scriptum esset: quæ pecunia propter uxorem meam ad me venit, quinquaginta, tantumdem pro ea dote hæres meus duo: quamvis quadraginta dotis fuissent, tamen quinquaginta deberi. Hoc interest inter unum, & alterum exemplum: quod in hoc demonstratio, quamvis falsa sit, augeat legatum: nam etsi nihil dotis nomine ad eum venisset, tamen quinquaginta deberentur *d. l. 6. §. 1.* In alterò verò legatum non augeat: in causa est natura legati, quia nemo potest liberari in eo, quod non debet: liberationem præcedat oportet obligatio. *l. si quis rem* 5. §. idem Julianus, & *l. seq. in fin. ff. de liber. leg.* Substito jam, cum de errore in quantitate dulum copiosè dixerim.

Quid si demonstratio partim vera sit, partim falsa? Sanè quod falsum est, cedere debet veritati: ut in *l. species* 15. ff. de aur. & arg. leg. & in *l. non solum autem* 7. §. sed si debitorem ff. de liber. leg. Exemplum est in *l. pediculis* 31. §. argemo, & §. seq. ff. de aur. & arg. leg. Quidam legavit argentum escarium: habebat quædam vasa, in quibus & potabat & edebat: hæc quoque legato continentur: nam consuetudo patrisfamilias spectanda est. In *l. scribit* 34. §. item scribit ff. eod. Legavit uxori quinq; pondo auri, quod ejus causa paratum esset: mortis tempore quatuor tantum libræ deprehenduntur: quinque debentur, nisi unam animo minuendi legati testator alienaverit: nam articulus, est, præsentis temporis demonstrationem in se continet. In *l. hæres* 100. in fin. ff. de leg. 3. Cui testudinea legata essent, ei lectos testudineos pedibus inargentatos deberi Labeo, Trebatius responderunt, quod verum est. Quidam verum est in demonstratione, trahit ad se, quod falsum est.

Nec obstat, quod traditur in *l. Titia* 19. tit. §. ult. ff. de ann. leg. Lucio Titio auri pondo tria, quæ viva præstabit. Falsum est, vivam præstitisse auri pondo tria. Præstabit enim

quadraginta annua, quoad viveret, & certam summam salarii nomine, & festis diebus certum pondus argenti, aut pro eo pretium. Respondit Scævola: *eadem ex causa legari, vel fideicommissi præstanda esse.* Etenim cum præstanda sint ea, quæ viva præstabat, utique verum trahit ad se falsum. Verum est, eam in vita præstitisse quadraginta annua, & reliqua: falsum, præstitisse tria pondo auri. Si legato continentur quadraginta annua, & reliqua, quæ viva præstabat; sequitur, contineri id, quod verum est in demonstratione, omisso eo, quod falsum est. Illud apud me plurimum habet difficultatis, quod mulier legat *auri pondo tria.* Hoc legatum certum est, & satis demonstratum. Subdit, *qua viva præstabat.* hoc frustra adjicitur rei satis demonstratæ l. 1. §. *si quis uxori ff. de dot. prel.* ac perinde est, ac si non fuisset adjectum d. l. 1. quod in omni falsâ demonstratione est constitutum, ut superiora exempla demonstrant. Sequitur, ut tria pondo auri præstari debeant; non quæ viva præstabat. Non tollit difficultatem, quod legato certo auri pondere hæres liberatur præstando pecuniam numeratam, si in ea pecunia eadem æstimatio fuerit l. 1. §. *ult. ff. de aur. & arg. leg.* Nam potest quidem pro auri pondere pecuniam solvere, non tamen cogitur, & potest, si velit, ipsum auri pondus legatum solvere: & si velit solvere pecuniam, debet solvere pecuniam in eadem æstimatione. At vero in nostra lege ait Scævola ab hæredibus præstari debere, quæ testatrix viva præstabat: nec constat, an ea sint ejusdem æstimationis, cujus aurum.

12. Respondetur; quod cum certum pondus auri legatur, magis quantitas legata videtur l. cum aurum 19. §. 1. ff. *cod.* Hic autem dubitari non potest, pecuniam fuisse legatam, cum testatrix demonstraverit quantitatem pecuniæ legatæ illis verbis: *qua viva præstabat.* Propterea licet in aliis legatis præstandum sit pretium præsentis temporis l. cum certum 9. ff. *cod.* & æstimatio debeat esse æqualis in auro, & in pecunia d. l. 1. §. *ult.* tamen in hac specie curandum non est de

æstimatione, ac pretio auri, cum testatrix ipsam designaverit ac præstiterit æstimationem & quantitatem pecuniæ vice auri præstandam: quare notat appositè Scævola, quod festorum dierum nomine certum pondus argenti, aut pro eo pretium præstabat: scilicet, ut ostenderet, omnia ad certam pecuniæ summam ab ipsa fuisse redacta. Neque frustra adjecta est illa demonstratio: *qua viva præstabat*: efficit enim legatum annuum, quodd, eâ non adjectâ, semel tantum deberetur. Imò si res accuratè perpendatur, nihil falsi est in hoc legato: nam idem est legare tria pondo auri, ac legare ejus æstimationem; & qui hanc præstat, illud præstare videtur l. *qua extrinsecus 65. in fin. ff. de V. O. & ll.* modò laudatis.

CAPUT XV.

Ad L. qui duos 13. ff. de leg. 2.
& alias.

SUMMARIUM.

- 1 Demonstratio est oratio ad rem, vel personam designandam, vel declarandam adscripta.
- 2 Falsa demonstratio rei legata, vel persona legatarii differt à falsâ demonstratione legari.
- 3 Demonstratio aliquando legatum augeat, aliquando minuit; interdum tollit. Explicatur textus *moher & n. 4. §. 6. 7. 8. 9. 10.*
- 11 Expenditur l. ut hæredibus 30. §. si Titius ff. de leg. & n. 12.

Demonstratio est oratio ad rem, vel personam designandam ac declarandam adscripta. Adjicitur plerumque nomini, ad rem clariùs exprimendam. Sed & ipsa per se sine nomine ponitur. Demonstratio enim vice nominis fungitur l. certum 6. ff. de reb. credit. l. nominatim 34. ff. de cond. & dem. Itaque si res per nomen satis est demonstrata, frustra adjicitur demonstratio l. 1. §. *si quis uxori ff. de dot. preleg.* Quocirca valet institutio hæredis præsentis etiam sine nomine, aut demonstratione: hic mihi hæres esto; l. nemo 58. ff. de hæred. inst. præsentia enim pro demonstratione est, & nuncupatione, certò enim designat personam hæredis. Eò fit, ut veram existimem Accursii (F f) ij

sententiam, valere legatum, et si alieno nomine rem appellaverit, quam presentem indicavit: veluti, si cum equus presentem esset, dixerit: *hunc bovem Titio do l. go.* Licet enim, qui aliud dicit, quam vult, neque id dicat, quod vox significat, quia non vult; neque id, quod vult, quia id non loquitur. l. 3. ff. de reb. dub. tamen cum sit coram, quod ostenditur, etiamsi nihil dixerit, neque bovem, neque equum, satis declaravit voluntatem suam, ostendendo equum presentem. Non verbis, sed re ipsa significat, quid velit. Hic nihil est loci interpretationi verborum, aut disputationi, de qua in l. *Labeo 7. §. Servius ff. de supel. leg.* quia non verba legatum faciunt; sed rei presentis demonstratio: quæ falsa esse non potest, cum testator rem habet presentem, et si falsa sit demonstratio verborum: hæc enim credere debet veritati l. *species 15. in fin. ff. de aur. & arg. leg. l. non solum 7. §. sed si debitorem ff. de liber. leg.*

2. Enimvero falsa demonstratio legati non facit legatum l. *cum tale 72. §. falsam 8. ff. de cond. & dem.* Sed longe distat falsa demonstratio rei legatæ vel personæ legatarii, à falsa demonstratione legati. Falsa demonstratio personæ, vel rei legatæ, non nocet legato, siquidem aliunde, constet, quid cuique legaverit l. *nominatim 34. in princ. ff. de cond. & dem.* verè enim legatum reliquit, & certum est, quid reliquerit, & cui reliquerit. Nulla igitur causa est, eür legatum valere non debeat. Falsa demonstratio non afficit substantiam legati, sed aut personam legatarii, aut rem legatam, quibus officere non potest, quia de illis certò constat. Contrà falsa demonstratio legati, afficit legatum ipsum, ejusque substantiam: indicat enim legatum fuisse, quod verè legatum non fuit: & quamvis testator fortasse existimet se legasse: tamen falsa opinio testatoris non potest facere legatum; neque enim quicquam disponit, qui falsò putat se disposuisse d. l. *cum tale §. ult. facie ad rem l. non solum §. sed si debitorem §. de liberat. leg. l. Paula 27. §. ult. ff. de legat. 3.*

Porro licet demonstratio legatum non faciat, aliquandò tamen illud augeat: aliquandò minuit: interdum etiam tollit, & irritum facit. Hæc omnia ordine explicanda. Auetur legatum in l. *qui duos 13. ff. de leg. 2.* Qui duos reos ejusdem pecuniæ habet Titium, & Mævium, ita legavit: quod mihi Titius debet, Mævio hæres meus dato; quod Mævius debet, Sejo dato. Hæres tenetur tum actiones suas Mævio præstare adversus Titium, tum pecuniam à Mævio debitam præstare Sejo. Idem ferè traditum in l. *quod si quis 76. ff. de leg. 1.* in quâ non ab simile legatum proponitur. Idem omnino in l. *non quocumque 82. §. qui Cajum ff. cod.* Sed contrarium videbatur dicendum; nam licet duo rei in solidum singuli teneantur, tamen cum eandem pecuniam debeant, una solutione pecuniæ uterque liberatur §. 1. *instit. tit. de duob. reis l. 2. ff. cod. etiam ficta solutione veluti acceptilatione d. l. 1. & l. 3. §. nunc de effectu ff. de liber. leg.* Quapropter cessis Mævio actionibus nullas amplius actiones habet, quas Sejo cedere possit: liberatus est igitur hæres etiam à Sejo; cum is, à quo nomen debitoris legatum est, teneatur tantummodò actiones cedere adversus debitorem l. *si servum filii 44. §. sed et si nomen ff. de leg. 1.* Videtur ergo per cessionem actionum factam Mævio, extinctum Seji legatum: quemadmodum extinctum fuisset utriusque legatum, si testator vivens Mævio acceptum fecisset d. l. *non quocumque 82. §. qui Cajum vers. si tamen;* quoniam utroque reo liberato nullum esset nomen debitoris, in quo posset legatum consistere; nullæ actiones, quæ cedi possent l. *si sic legatum 75. §. quod 2. ff. de leg. 1.*

4. Accursus ac veteres interpretes putant id evenire, quia hæres præstando actiones suas Mævio adversus Titium, facto suo Mævium liberat, & perimit actiones, quas habebat, easque Sejo amplius cedere non potest, adeoque ipse tenetur Sejo: quoniam factum proprium hæredis ipsi nocere debet, non Sejo l. *factum ff. de R. J.* & hoc in nostra l. innuit Pomponius illis verbis: *videtur Mævius facta ejus liberatus esse, & idcirco Sejo hæres tamen.*

5 Verum vix defendi potest hæc sententia. Etenim hæres cedit actiones Mævio necessitate legis, & ex præcepto testatoris. *l. non quocumque* 82. §. *qui Cajum ff. de leg. 1.* Ibi: *eam conditionem heredi suo constituit, ut is necesse habeat alteri actiones suas, alteri liti æstimationem præstare.* Præceptum igitur testatoris imponit heredi necessitatem utrumque præstandi; non factum ipsius heredis. Quamobrem & si Mævio solvisset æstimationem, non propterea liberatus fuisset ab onere præstandi actiones Sejo. Voluit quippe testator utrumque præstari. Simile est, quod traditur ab eodem Juliano in *l. quid si quis* 76. ff. *de leg. 1.* Qui Stichum aut Pamphilum stipulatus erat, Sempronio Stichum, Mævio Pamphilum legavit: *oneratus hæres intelligitur, ut necesse habeat alteri actionem suam, alteri æstimationem Stichi, aut Pamphili præstare.* Deficit omnino in hoc exemplo ratio à veteribus allata: & tamen idem omnino constituitur.

6 Præterquam, quod ea ratio non tollit difficultatem. Nam si una est obligatio utriusque rei; una summa ab utroque debetur: unius solutione tollitur utriusque obligatio *l. 3. in fin. ff. de duob. reis. §. 1. inst. eod.* quid est cur unicâ actionum cessione hæres non liberetur? quid est, cur non possit actiones utrique legatario cedere, ita ut uterque simul eam tantummodò summam consequatur, quam defunctus ipse, si viveret, iis actionibus consequeretur? quam etiam consequeretur ipse hæres, si testator non legasset nomen debitoris? Legato nomine debitoris, hæres liberatur actiones præstando legatariis, ut diximus; cur in hæc specie præstitis actionibus non est liberatus? sed hoc amplius tenetur æstimationem alteri solvere: uno verbo, tenetur bis solvere contra constitutionem Justiniani in *l. un. §. ubi autem vers. sin autem. C. de caduc. toll.* In alterâ autem specie: *l. quid si* 76. ff. *de leg. 1.* cur non expectatur eventus solutionis? ita ut si debitor elegit solvere Stichum Sempronio, extinguatur legatum Mævii: si elegerit Pamphilum, extinguatur legatum Sempronii: hæres autem unicâ cessione actionis

sit liberatus: ut respondit Marcellus in *l. ult. heredibus* 50. §. *si Titius ff. de leg. 1.* & in specie non planè dissimili Ulpianus in *l. si sic legatum* 75. in fin. ff. *de leg. 1.*

Verissimum est, quod notavit doctissimus 7 Cujacius, in illis legibus agi de legato damnationis, in quo ante Justinianum, si eadem res duobus legata fuisset disjunctim, utrique integra debebatur: hoc est, uni res, altera ejus æstimatio, ut indicat ipse Justinianus in *d. l. un. vers. sin autem*; & pro certo affirmat Caus in *inst. lib. 2. cap. 5. §. 5. Si disjunctim, id est, singulis, quocumque res per legatum damnationis relicta fuerit singulis integra debetur: id est, ut unus rem ipsam accipiat, alii æstimationem rei ipsius in pretio ab herede accipiant.* Ad rem nostram apte congruenterque. Idipsum Paulus *lib. 3. recepr. sent. tit. 8. §. 3.* & Ulpianus in *fragm. tit. 24. §. 13.* quod si disjunctim, singulis in solidum debetur. Et huc referendum est, quod ait Marcianus in *l. filius-familias* 114. §. *ult. ff. de leg. 1. veluti si alienus (servus) vel proprius, pluribus tamen separatim ita relictus, ut unusquisque in solidum caperet.* Scilicet per damnationem.

Hæc tamen, etsi verissima sint, non tollunt omnem omnino difficultatem. Etenim cum Justinianus exæquaverit genera legatorum quocumque modo & quibuscumque verbis relinquantur, & constituerit, ut perinde omnia habeantur, ac si per vindicationem relicta fuissent, in *d. l. un.* non possumus amplius confugere ad antiquam differentiationem inter legata damnationis & vindicationis. Imò in laudato §. *ubi autem vers. sin autem* statuit in legato disjunctim relicto uni rem legatam, alteri solidam æstimationem minime deberi; sed rem legatam omnibus concurrentibus pro rata portione singulis acquiri, etiamsi per damnationem legatum fuerit relictum. Et in *l. si pluribus* 33. ff. *de leg. 1. pro virili portione ad legatum omnes venire, nisi ipse testator ex scriptura manifestissimas est, utrumque eorum in solidum accipere voluisse*; quæ verba à Triboniano adjecta fuisse convenit inter eruditos, ne proposita à Paulo regula contraria esset Justiniani constitutio.

tionem in *d. l. unicâ*. Inc redibile est igitur Tribonianum leges tam contrarias inferuisse, & Justinianum approbasse leges, quas suâmet constitutione abolevit. Ut dicam, quod sentio, neque Tribonianus, neque Justinianus has leges contrarias esse constitutioni legis unicæ judicantur: ac meâ quidem sententiâ verè non sunt, ut breviter exponam.

- 9 In laudata *l. unicâ*. Justinianus excipit: *Hoc autem ita fieri sancimus nisi testator apertissimè, & expressim disposuerit, ut uni quidem res solida; aliis autem æstimatio rei singulis in solidum præstetur*. Exceptio hæc legibus nostris aptè convenit. In *l. quòd si quis 76. ff. de leg. 1.* manifestum est, testatorem voluisse utrumque legare: legat enim Sempronio Stichum, Mævio Pamphilum. Dæ sunt res legatæ inter se penitus diversæ: duo diversi ac separati legatarii: duo igitur diversa legata *l. 2. ff. de leg. 2.* Non concurrunt in eandem rem legatarii, nec inter eos est jus accrescendi *l. hujusmodi 84. §. quibus ita ff. de leg. 1.* Neque enim potest inter eos scindi legatum, aut concursu partes fieri, cum non eadem res utrique legata fuit: proinde hoc primum omnium in jure accrescendi necessarium est, ut eadem res pluribus sive conjunctim sive disjunctim legata fuerit, *§. si eadem 8. inst. tit. de leg. 1. si pluribus 33. ff. de leg. 1. l. re conjuncti 89. ff. de leg. 3.* Imò etsi ejusdem rei partes separatim legatæ fuerint, veluti: Titio dimidia pars fundi: Mævio altera dimidia pars: non erunt conjuncti, nec pars deficiens alteri accrescet *l. 2. in princ. l. 3. in princ. ff. de usufr. accer.* Et quamvis ei, qui stipulatus est Stichum aut Pamphilum, unus tantum solvi debeat, & antequam solvatur, non uterque simul debeatur, sed incertum quid tamen cum uterque per se venerit in obligationem *l. miles 6. §. 1. ff. de re judic.* uterque sit promissus *l. ait Prator 7. §. etsi sine ff. de minor.* uterque positus ad obligationem *l. si duo 128. ff. de V. O.* rectè testator poruit utrumque tamquam sibi debitum considerare, & tamquam debitum legare. Atque ita eos servos considerasse, & legasse testatorem, apparet ex eo, quòd eos separatim legavit duobus, ac du-

plicavit legatum. Licet autem hæres non possit utrumque præstare, quia unus tantummodò ei solvendus est à debitore: alterius præstanda est æstimatio, cum res ipsa præstari nequeat *l. cum res 47. §. sed si Stichum ff. de leg. 1.*

Idem dicendum de exemplo proposito in *10 l. non quocumque 82. §. qui Cajum ff. de leg. 1.* & in *l. qui duos 13. ff. de leg. 2.* Imò in eo multò facilius admitti debet duplicatio legati; tum quia agitur de legato pecuniæ, quod multò facilius duplicatur, quam legatum rei; quia eadem res sæpius præstari non potest, eadem summa volente testatore multiplicari potest. *l. planè 34. §. sed si non corpus, vers. ejusque rei ff. de leg. 1.* tum quia duo rei sunt in solidum obligati, & uterque debet integram summam, quam promissit, puta centum, & ab utroque centum peti possunt *l. 3. §. 1. ff. de duob. reis §. ex hujusmodi inst. tit. eod.* Quamobrem cum creditor legat Sempronio, quod sibi Caius debet; legat utrique centum, quia verè Caius centum debet. Similiter cum legat Mævio, quod sibi Lucius debet; legat Mævio centum, quia Lucius centum debet. Nondum enim inter duos reos divisa est obligatio: arque aded dici non potest, testatorem singulis legasse quinquaginta tantummodò. Quia verò hæres, à quo testator legat quod sibi debetur, solummodò tenetur legatario præstare actiones, quas habet adversus debitorem *l. si sic legatum 75. §. quod si addideris 2. in fin. ff. de leg. 1. §. tam autem 21. inst. eod.* & præstitis uni actionibus, quas habet, non possit eas alteri quoque præstare: debet alteri præstare æstimationem *d. l. non quocumque §. qui Cajum, & d. l. qui duos 13.* cujus verba sunt breviter explicanda, quia eorum vim sensumque veteres non sunt assecuti. Hæres Sejo tenetur, quia non potest ei præstare actiones adversus Mævium. Non potest autem præstare, quia nullas amplius actiones habet; quoniam actiones, quas habebat ad consequenda centum sibi debita, Mævio præstitit, quâ cessione Mævius est liberatus. Si testator ipse nullas actiones habuisset adversus Mævium; non fuisset

ejus creditor, utique hæres Sejo non teneatur, quia legatum non valeret *l. si sic legatum 75. §. 1. & 2. ff. de leg. 1.* Sed quia testator erat creditor Mævii, valet legatum, & hæres tenetur actiones, quas testator habebat adversus Mævium, præstare Sejo: non potest autem, quia eas amisit, cum præstitit Mævio: idcirco tenetur Sejo ad danda centum, quæ Mævius testatori debebat. Uno verbo, duo sunt legata diversa, atque distincta, & utrumque ab hæredo præstandum; si posset utrique actiones cedere, ab utroque liberaretur actiones cedendo: sed quia præstitit uni actionibus, nullas amplius actiones habet, quas alteri præstare, ac cedere possit, tenetur ei solvere legatum in pecunia.

11 Sed omnino contrarium est Marcelli responsum in *l. ut heredibus 50. §. si Titius ff. de leg. 2. & si diversis, alii decem, alii Stichum legatus fuerit, ex eventus solutionis legatum valet.* Doctissimus Cujacius putat Marcellum à Juliano, ut sæpe solet, dissensisse: quod verius ego etiam puto. Quod autem putat, veriorum esse Marcelli sententiam: nam quod ipse Julianus admisit in uno, cur non admittatur in diversis? idem ego non sentio. Etenim quid uni legat Stichum, cum ei debeatur Stichus aut decem; non utrumque legat, nec utrumque vult præstari, nempe Stichum simul & decem: sed solum Stichum legat; solum Stichum præstari vult. Si ex solutione appareat, Stichum debitum non fuisse, exstinguitur legatum, quia legatus est tamquam debitus servus, qui debitus non erat, quia à debitore non fuit electus. Quamobrem nec in servo legatum consistit, quia debitus non est; nec in decem, quia legata non sunt. At vero cum legat duobus; alteri servum, alteri decem, legat utrumque, vult utrumque præstari ab herede: duæ sunt res legatæ: duo legatarii separati: duo ergo legata. Nec ulla ratio est, cur testator malit consistere legatum unius, quam alterius, aut id egisse, ut ex duobus legatis alterum esset inutile, quod incredibile esse ait Papinianus in *l. Mævius 66. in princ. ff. de leg. 2.* Hæc est sententia Juliani expressa in *l. si sic lega-*

tum 75. §. ult. & in l. quod si quis 76. ff. de legat. 1. quæ mihi videtur rationi magis consentanea, quàm illa Marcelli, qui alterum ab altero casum non distinguit, & in utroque idem juris esse censet.

Veteres putant in *l. ut hereditus* electionem fuisse debitoris: ut in *l. quod si quis* fuisse creditoris. Fallum; nam *l. quod si quis* connectitur & continuatur cum fine legis antecedentis, ubi manifestè agitur de debitore habente electionem; quam semper habet, nisi creditor eam sibi expressè reservet, §. *si quis agens vers. hinc autem inst. tit. de alt. l. 2. §. Scævola ff. de eo quod cert. l. plerumque 10. in fin. ff. de jur. dot.* Verum fac ita esse: vide, ne contra te sit. Etenim si testator habet facultatem eligendi, ea transit in heredem *l. si stipulatus 76. in princ. ff. de V. O.* Poterit igitur heres eligere, utrum Stichum an Pamphilum solvat, quoniam testator non elegit, adeoque efficere, ut valeat unum potius quàm alterum legatum. Convenientius autem est, hoc arbitrium heredi suo dari à testatore, quam extraneo debitori, quemadmodum datur in lege antecedenti in fine. Ergo quid causæ est, cur heres, qui solâ electione rem expedire potest, duplici præstatione sit onerandus, Probè errat Chæsius, qui *lib. 1. inst. c. 50.* conciliat auctores, quasi facultas eligendi transeat ad legatarios. Planè illi non possunt habere electionem, tum quia illa à testatore transit in heredem, ut dixi, non in legatarium: tum quia electio non potest dari nisi inter plura. Quid potest eligere Sempronius, cui solus Stichus legatus est? Quid Mævius, cui legatus est solus Pamphilus? Sunt hæc absurda. Potius igitur dicendum foret, agi de testatore electionem habente in *l. ut hereditus §. si Titio* quia cum testator ipse non elegerit, devolvitur ad heredem electio, qui eligit solvendo: ac si solvat Stichum ei, cui legatus est, valet ejus legatum, & alterum exstinguitur, quia nihil amplius debetur.

CAPUT XVI.

*Ad L. ult. §. ult. ff. de trit. vin. &
ol. leg.*

SUMMARIUM.

1 Demonstratio minuit legatum, seu rem, cui non videtur adscripta. Exempla & n. 1. 3.

4 Explicatur textus noster. & n. 5. 6. 7. 8. 9. 10.

11 Ponderatur l. 1. ff. de reb. dub.

Sequitur, ut videamus, quando legatum minuat. Non loquor de legato, cui adjectum est: hoc enim ampliatur, aut restringitur, prout dilatat, aut contrahit limites rerum, aut personarum, quæ legato continentur. Sed aliquando minuit etiam legatum, seu rem, cui non videtur adscripta. Exemplis perspicue id oportet explicare. In l. *quæstum* 78. §. 1. ff. de leg. 3. *argentum omne, & suppellectilem, quodcumque habeo, tibi dono, & quicquid in fundo Semproniano habeo.* Si non adjectisset demonstrationem fundi Semproniani, utique deberetur etiam argentum, & suppellex, quæ alibi esset: sed illa demonstratio restringit legatum argenti, & suppellectilis, ad argentum, & suppellectilem, quam habet in fundo Semproniano, nisi legatarius probaverit, testatricem voluisse etiam, quæ alibi essent, legare. Quæ in re iudex etiam leves conjecturas debet admittere, quia legatum per se generale est: imò universale: & quodcumque habeo: quæ verba sua significatione omnia comprehendunt, saltem omne argentum, omnemque suppellectilem, ad quæ referuntur, ubicumque sint. Idem Scævola præcisè non respondet, argentum & suppellectilem, quæ alibi sint, non deberi: sed cum, cuius notio est, estimatum. Amplius existimaverim, Scævolam aliter fortasse responsurum fuisse, si non præcessisset alia dispositio, quæ eidem præcipitur, ut sit contentus fundo Semproniano cum suis inhabitantibus, id est, familiâ, & quæ ibi erunt: quæ verba non obscure demonstrant voluntatem testantis ad ea,

quæ erant in fundo Semproniano, fuisse restrictam.

Aliud exemplum proponit Javolenus in l. *heres* 100. §. *cui Corinthia ff. de leg. 3.* Legata erant vasa Corinthia. Disputatum fuit inter veteres Trebatium, Labonem, Proculum, an bases quoque & pedamenta vasorum legato comprehenderentur. Probatur à Javoleno Proculi sententia, distinguendis inter bases æneas, & Corinthias. Si æneæ sunt, non debentur: si Corinthiæ, debentur. Demonstratio illa: *Corinthia* adjecta vasis restringit legatum etiam, quoad bases & fulcra vasorum. At enim etiam vasa sunt ænea, si sunt Corinthia: metallum Corinthium, æs est, quod casus miscuit, Corinthio, cum caperetur, incensa. Plin. lib. 34. cap. 2. Quidni igitur bases etiam æneæ contineantur? Erat quidem æs Corinthium, sed auro, argentoque mixtum in Corinthi deflagratione anno Urbis DCVII. Plin. ibid. *Sunt ergo vasa tantum Corinthia, quæ isti elegantiores modo in esculenta transferunt, modo in lucernas, & strallos nullo mundiciarum respectu. Ejus tria genera, candidum; argentum nigrum, quàm proximè accedens, in quo illa mixtura prevaluit; alterum, in quo auri fulva natura: tertium, in quo æqualis omnium temperies fuit.* In magno pretio Romæ erat, ac traditum est, non aliâ de causâ Verrem, quem Cicero damnaverit, proscriptum cum eo ab Antonio, quam quod Corinthiis se ei cessurum negavisset. Verum ego non propter pretium immane, sed propter mixturam auri, & argenti, quæ diserte materia æs vulgare à Corinthio facit, bases æneas legato non contineri arbitror. Si legasset vasa ænea & Corinthia, & Deliaca, & Æginetica, & Cypria & alia, quæcumque legato contineantur, quia genus singulas species comprehendit l. cum res 47. §. 1. ff. de leg. 1. l. si chorvus 79. in princ. ff. de leg. 3. Legavit vasa Corinthia. Legatum non egreditur terminos speciei legatæ. Vasa ænea alterius speciei legato non continentur, ut si ex ære Deliaco, Liviano, Salsustiano, & aur vulgari essent conflata. Multò minus igitur venient bases, quibus nullo modo convenit demonstratio testatoria

testatoris; quoniam neque vasa sunt, neque ex ære Corinthio.

- 3 Alia exempla subjiciam uberius doctrinæ causâ. Qui res suas alteri pigneras legat, adstringit heredem ad luendum pignus, easque liberas legatario præstandas, siquidem sciebat, eas esse pignori obligatas *l. si res 57. ff. de leg. 1. l. prædialia C. de fideic. l. licet 15. ff. de dor. præleg.* tamen si quis doctem uxori suæ prælegaverit, quæ consistat in rebus pignori obligatis, non cogitur heredes eas luere, & liberas præstare, sed ejusmodi restituere uxori, cujusmodi accepit; nam cum titulo dotis legata fuerint, præstandæ sunt ab herede, quales à marito, vel ejus herede forent restituendæ, si actione de dote conveniretur. Exemplum proponitur in *d. l. licet 15. ff. de dor. præleg.* Sed hæc sunt expedita: paulò abstrusiora sunt, quæ proponuntur in *l. ult. §. ult. ff. de trit. vin. & ol. leg. & in l. nam quod liquida 4. §. ult. ff. de pen. leg.*

- 4 In *l. ult. §. ult. ff. de trit. &c.* Dulcibus legatis non solum dulces potiones, sed & dulcia poma debentur, ut in §. *antec.* subjicit. Quod si ita esset legatum: *vinum amphorarium Aminæum, Græcum, & dulcia omnia: nihil inter dulcia, nisi quod potioneis fuisset, legatum putat Labeo ex collatione vini amphorarii; quod non improbo.* Singularis est hæc interpretatio legati: maximè propter illud signum universale *omnia*. Initio legis verbum *omne* tantam vim habuit, ut comprehenderet etiam vinum, quod esset in urnalibus, licet legatum esset omne vinum, quod esset in amphoris: hic autem verbum *omnia* ne quidem comprehendit poma dulcia, & restringitur ad solas potiones ex collatione vini amphorarii. Ibi verbum *omne* extendit legatum ad ea, quæ verbis non comprehendebantur: hic ne comprehendit quidem ea, quæ verba ipsa, sui naturâ, & significatione denotarent.

- 5 Utrumque est explicatu difficile, maximè propter ea, quæ DD. in controversiam vocant: ut species restringat genus vel præcedens, vel subsequens: de quâ questione quid sentiam, exposui in superioribus. Quid

de legis hujus interpretatione sentiam, modò aperiam. Quod ad initium legis, puto legato vino, quod in amphoris esset, deberi etiam vinum, quod in urnalibus diffusum habebat testator, quia vini amphorarii nomine, etiam id, quod in urnis est, continetur. Siquidem urna est amphora dimidiata: amphora capit urnas duas. Voluf, Merian, *Quadrantal, quod nunc plerique amphoram vocant, habet urnas duas.* Amphora vini vel aquæ, libras octoginta, urna quadraginta pendebat. Amphora Græcis, quia duas ansas habebat, quibus apprehensa transferebatur: quadrantal Latinis, quia ex omni parte quadrata, habens quaquaversus pedem Romanum. Tam amphora quàm urna, & mensura erat, & vas: utrumque ut plurimum fictile. Non tamen omnis amphora quadrata, seu potiùs cubica, testæ forma: non omnis capax octoginta librarum. Conjicio id ex Horatio in *Arte Poet.* sub initium:

— Amphora capis
Insigni: currens rotâ cur necem exis?

Corpus quadratum rotâ formare non potest. Cato de *re rust. cap. 10.* inter utensilia, quæ villicum oportet habere, numerat *amphoras ollarias duas: quinquagenariam unam. Ollarias* dictas puto à figura ollæ, quæ rotunda est, & rota conficitur. *Quinquagenariam*, nempe capacem quinquaginta pondo, vel quinquaginta sextariorum. Amphora, cum pro mensura accipitur, est quadraginta octo. Idem in *cap. 13.* inter instrumenta torcularii pariter numerat urnam quinquagenariam. Urna igitur, cum vas erat, aliquandò æqualis amphoræ. Ideò amphora, & urna, promiscuè accipiuntur à Scriptoribus rei rusticæ; & apud nostros vix ejus occurrit mentio; quia, ut arbitror, amphoræ nomine urnam comprehendunt. Nominantur quidem vineæ antea in *l. taberna 13. ff. de instr. vel instrum. leg.* sed hæc non erant vasa vinaria, in quibus vinum servabatur; sed vascula, quibus vinum, aut aqua infundebatur in crateres & calices: nos dicimus *mescirobo*. Varro *urnulas æquales.* Cato

(Gg)

Urceos aequales. Juven. Sat. 3. Urceolos.

Urceoli sex

Ornamentum abaci.

Satyr. 10. & alibi.

Fiant urceoli, pelves, sartago, patella.

Plin. lib. 9. cap. 30. Caliculos urnales. *Accubantibus sive caliculis urnalibus pelvium modo.*

- 6 Quod ad mensuram attinet, erat in Capitolio amphora publica, ad quam amphoræ privatorum exigebantur in liquidis emendis vendendisque, & in omni genere commercii: veluti si quis legasset decem amphoras vini ex illo dolio, ut in *l. si servus* 8. §. si quis legaveris ff. de leg. 2. Ceterum ad promiscuum familiæ, vel agriculturæ usum quilibet, prout libitum erat, & commodis suis aptum, majores minoresve amphoras habebat. Non temerè Capitolin. in *Vita Maximin. Bibisse autem illum sæpe in die vini Capitolinam amphoram constat: comedis* & XL. libras carnis, ut autem Cordus dicit, etiam LX. Ut certò constaret, quantum hiberet, dixit: *amphoram Capitolinam*, ut certam mensuram ostenderet: amphoræ privatorum ad usum domesticum destinatæ, in quas vinum ex doliis diffundebant, variz, & plerumque minores Capitolinæ. Ideirco ut insignem vini potorem Maximinum ostenderet, eum bibisse amphoram Capitolinam dixit: nempe vini libras octoginta.

- 7 Sed ut rem penitus introspiciamus, animadvertendum est, veteres Romanos mustum è lacu in dolia vel cuppas transfudisse, in quibus vinum, ut minimum, usque ad fututam vindemiam adservabant, quo tempore dolia evacuare, & novo musto implere solebant. Quod pertinet *l. 1. §. ult. ff. de peric. & com. rei vend.* eaque quæ traduntur à Catone de re rust. cap. 148. Atque ut diligentius adservaretur, & matureceret, cuppas, & dolia terræ infodiebant vel in fundo ut in *l. pen. in fin. ff. de act. empt.* & in *l. instrumento* 8. in princ. ff. de fund. inst. vel in horto ut in *l. dolia* 76. ff. de contr. empt.

plerumque in cella vinaria *l. 3. §. 1. ff. de rit. vin. & ol. leg. l. Lucius Titius* 93. §. collegio ff. de leg. 3. Plin. lib. 14. cap. 21. *Miores plaga doliis condunt, infodiuntque terra: & infra, imbecilla vina dimissis in terram doliis servanda.* Ubi vinum inveterebat, in amphoras, & urnas, & cados diffundebant, vel ad usum familiæ, vel ut ipsum venderent *l. penult. in fin. ff. de rit. vin. & c.* Hoc vinum amphorarium dicebatur: illud doliare. *d. l. 1. §. ult. de peric. & com. & l. ult. §. ult. ff. de rit. vin. & ol.* Amphoræ cadi sæpe numero nominantur & conjunguntur in hoc titulo. Cadus ab amphora non distat mensurâ, & capacitate, sed figurâ. Amphora, ut dixi, quaquâversus quadrata: cadus rotundus, & turbinatus. Plin. lib. 27. c. 4. in *turbinibus cadorum.* Tam cadus, quàm amphora capit duas urnas Jul. Pollux lib. 10. cap. 20. *Veteribus amphoram, cadum, ditlam esse; & semiamphoram, semicadum.* Ergo semiamphora, & semicadus, urna est. Hæc sunt vasa vinatia: Dolia non item *l. pen. ff. de rit. vin.* Duo igitur funt genera: vinum doliatæ, quod novum est: & vinum amphoratium, quod vetus est, & comprehendit omne vinum, quod diffusum est, scilicet ex doliis defusum in amphoras, in cados, in urnas; in quibus diutissime adservabatur, ut vetustesceret. Non omitam locum Ciceronis quo hæc mitissime illustantur. Reprobat in *Bruto* oratores, qui, ut Attici videantur, Thueydidem imitantur; & vini utitur similitudine. *Orationes autem quas interposuit (multæ enim sunt) eas ego laudare soleo; sed imitari neque possim, si velim; nec velim fortasse, si possim; ut, si quis Falerno vino delesteretur; sed eo nec ita novo, ut proximis consiliis natum velit; nec rursus ita vetere, ut Opimium, aut Anicium consulens querat. Atqui ea nota sunt optima, credo: sed nimia vetustas nec habet eam, quam querimus, suavitatem, nec est jam sanè tolerabilis. Nam igitur qui hoc sentiat, si is potare velit, de dolio hauriendum puset? Minime: sed quædam sequatur atatem. Sic & istis censurim, & novam istam, quasi de musto, ac lacu fervidam orationem fugiendam, nec*

illam praelaram Thucydidis nimis veterem, tamquam Anicianam notam, persequendam. Notae vasis inscribebant ex quibus cognoscere, unde esset vinum, & quo Consule natum aut diffusum: & de hoc passim poetæ. Ex vetustate vini pretium. De Vino Opimiano Plin. lib. 14. cap. 4. *Lucio Opimio Consule &c. ea cœli temperies fuit, quam colituram vocant, solis opere, natali urbis* 634. *durantque adhuc vina ducentis ferè annis, jam in speciem redacta mellis asperi.* Aliiter quoque ætatem Vell. Patere. lib. 2. c. 6. Sed Plinio magis credendum. Ciceronis ætate duraverat annos ad sexaginta.

- 8 Multò plura, quàm vellem, dixi; quæ tamen ad explicationem hujus tituli non erunt proflus inutilia: licet ad exponendam legem nostram multa sint supervacanea, cujus his animadversis facilis est explicatio. Vinum, quod est in amphoris, est illud ipsum, quod vinum amphorarium. At vinum amphorarium comprehendit omne vinum, quod è dolio diffusum est vel in amphoras, vel in cados, vel in urnas: nam hæc omnia nec nomine, nec qualitate inter se differunt. Qui nominat vinum, quod est in amphoris, intelligit comprehendere etiam vinum, quod est in semiamphoris: semiamphora autem est urna. Nos ex doliis vinum defundimus aut in œnophora lignea, quæ vocamus *bariles* metretæ capacitatis: aut in lagunculas vitreas, quas *fiascos* dicimus, ventriosos, oblongo collo, ne vini flos ac spiritus evanescat, congio aliquantò minores. Defundimus etiam in semicœnophoras seu semimetretas, vel in semilagunculas. Si quis vinum legaret, quod est in *barilibus*; nemo, ut arbitror, dubitaret legato contineri etiam, quod est in semibarilibus: item legato vino, quod est in *fiascis*, hoc est, lagunculis, contineri vinum, quod est in semilagunculis. Veteres vinum diffusum dicebant: nos *vino infuscato*. Illi in amphoras fictiles diffundebant: nos in vitreas lagunas. Illi vinum amphorarium dicebant: nos *vino infuscato* aut *vino in fasci*. Illud etiam est observandum, quod *urnalis* est nomen adjectivum, quod refertur ad substantivum,

& cum eo jungi debet; quasi dixerit J. C. in *amphoris urnalibus*: hoc est, amphoris urnam capientibus: amphoris quinquagenariis, ut dixit Cato cap. 10. & cap. 13. *de re rustic.* sicut urceos *fictiles urnales*: ibidem nominavit & caliculos urnales Plin. lib. 9. cap. 30. & lib. 14. cap. 14. *cados congiarios*: quæ adjectiva nihil aliud adjiciunt substantivo, nisi quoddam indicant mensuram, & capacitatem vasis aut figuram. Legato igitur vino in amphoris, debetur etiam omne, quod fuisset in amphoris urnalibus: quia credibile est, mentem testantis eam esse, ut hoc quoque comprehenderet; ut in simili ait Ulpianus in l. 3. *verf. sed quia ff. de tritic. &c.*

His efficitur, inanem, & ab hac lege alienam, esse disputationem de genere comprehendente species, & de verbo universali *omne*, quod extendit legatum ad vinum urnale; in quo lapsus est ipse Cujacius, qui in hujus legis explicatione dormitavit. Putat enim testatorem legasse vinum omne, quod habebat in amphoris. Falsum: verbum *omne* non est testatoris, sed Proculi. Testator legavit simpliciter: *vinum in amphoris*. Proculus ait: *omne quoque vinum, quod in urnalibus fuisset, legatum esse*: dixit autem *omne*, quia proposuerat testatorem habuisse vinum Surrentinum in urnalibus diffusum. Si legasset vinum simpliciter, etiamsi non adjecisset *omne*, tamen deberetur omne vinum, quod in amphoris, in cadis, in doliis esset l. cui vinum 6. & l. vinum 13. ff. eod. Sed cum legat vinum, quod in amphoris, etiamsi adjecisset verbum *omne*, tamen verba non comprehendunt, nisi vinum amphorarium: vinum quod diffusum est in amphoras.

Veniamus ad §. ult. ejusdem legis. *Quod si ita esset legatum. Vinum amphorarium Amianum, Gracum & dulcia omnia*: nihil inter *dulcia*, nisi quod portionis fuisset, legatum putat Labeo ex collatione vini amphorarii, quod non improbo. Si cui legata fuissent dulcia, etiamsi non fuisset adjectum *omnia*, tamen continerentur non solum dulces portiones, sed etiam edulia dulcia, ut traditur in anteced. §. In hoc autem etiamsi adjectum fuerit *dulcia omnia*, tamen solæ portiones (G g) ij

continentur. Quid ita? quia dulcium duo sunt genera: alterum potionum: eduliorum alterum. Primi generis quatuordecim species recenset Plinius *lib. 14. cap. 9.* Secundi generis quatuor tantum Proculus in *d. §.* sunt aliquantò plures, sed ad numerum potionum pauca. Genus comprehendit singulas species sibi subjectas, non verò complectitur aliud genus, vel species alteri generi subjectas. Quamobrem quoties testator de aliquo genere cogitavit in legando, continentur quidem legato species omnes ejus generis, quod in mente habuit: non verò species alterius generis, etiam si fuerit genus, quod dialectici subalternum, Cicero formam vocat. Hominum genus in sexu consideratur virile, an muliebre: qui legat hominem, si consideret genus virile, feminae legato non continebuntur, quamvis servis legatis ancillæ quoque debeantur *l. servis legatis §. 1. in princ. ff. de leg. 3. l. inter stuprum §. 1. in fin. ff. de V. S.* Dulcibus legatis & poriones, & cibi, hoc est, poma dulcia debentur. *d. l. ult. §. 1.* At si testator ad solas potiones respexerit, esculenta non debentur *§. seq. & ult. ejusdem legis.* Quod autem testator de genere potionum cogitaverit, & ad hoc respexerit, indicat collatio vini amphorarii, ut aëbat Labeo. Hoc est, cum conjunxerit, ac subjecerit vinis dulcia, eaque contulerit cum iis, quæ potionis sunt; videtur ea dulcia legasse, quæ vinis similia sunt: quæ sunt ejusdem generis. Est enim collatio, *ratio rem cum re ex similitudine conferens*, ut definit Cicero in *primo de invent.* Similia igitur oportet esse dulcia vinis, cum quibus conferuntur ut mullum, passum defrutum, & vina, quæ recenset Plin. *laudato cap. 9.* quæ sunt etiam multò similiora. Maximè verò quia collatio non potest fieri ex similitudine dulcedinis, cum vinum Aminæum & Græcum inter vina dulcia non recenseantur: necesse est igitur, ut conferantur ex similitudine potius, perinde ac dixisset testator: *vinum amphorarium Aminæum, Græcum, & omnia dulcia.* Sic enim non recedit à genere potionum, quas antè legaverat. Ita in *l.*

quæsitum 78. §. 1. ff. de leg. 3. legaverat testator fundum Sempronianum, & ea, *qua ibi erunt*: postea epitola[m] talem emisit, *argentum omne, & supellectilem, quodcumque habeo*, tibi dono, & quicquid in prædio Semproniano habeo. Verba illa universaliter *argentum omne, quodcumque habeo*, comprehendunt omne argentum testatoris, ubicumque fuerit: nihilominus cum ex verbis cum epitola, tum testamenti appareat, eum cogitasse de illis, quæ erant in fundo Semproniano; solum argentum, quod in Semproniano fuerit, legato continetur, nisi legatarius probaverit, aliud placuisse testatori. Notò autem & in epistola factam proponi mentionem fundi: aliter enim ex eo; quod testator in condendo testamento cogitaverit de illis, quæ erant in eo fundo, conjici non posset de iisdem cogitasse, cum scriptis epistolam.

Ad confirmationem non utor exemplo proposito in *l. 1. ff. de reb. dub.* quo nititur Cujacius. Etenim in eo est longè diversa ratio. Facultas eligendi à testatore data legatario demonstrat ejus voluntatem, & tollit ambiguitatem verborum; nam electio ut plurimum datur à testatore inter paria, aut non multum inter se distantia. Ambiguum ibi est in nomine fundi Mæviani; major ne, an minor legato contineatur: tollitur autem, considerata quantitate fundi Sejani. Nihil hæc ad nostram legem, quæ incurrit in eas difficultates, quas modò expendimus.

CAPUT XVII.

Ad L. nam quod 4. §. ult. ff. de pen. leg.

SUMMARIUM.

- 1 Legata penus præter vinum, omnis penus debetur excepto vino.
- 2 Si ex legato penus excipiantur vinum, quod Roma erit, sola penus, qua Roma est, legata censetur.
- 3 Relativum, quod ad omnia antecedentia refertur, repugnat.

- 4 Relativum referri debere ad id, quod dispositivè ponitur, non verò ad id, quod exceptivè, falsum.
 5 Exceptio debet esse de comprehensis in dispositione.
 6 R. felleur opinio Covarruvia, resolut. lib. 2. cap. 5.
 7 Istei causidici pro testamentis consuecendis veteribus admodum difficile erant.
 8 Expenditur ratio textus nostri.
 9 Exponitur l. quasitum 11. §. penult. ff. de sum. inf.
 10 Expenditur l. Plautius 8. ff. de aur. & arg. leg.
 11 Explicatur l. si quis legavit 11. ff. de aur. & arg. leg.

R Estat, ut exponamus l. 4. §. ult. ff. de penus leg. cujus perspicua est, & aperta sententia: ratio verò obscurissima. Si cui penus legata sit prater vinum, omnis penus legata videatur exceptio vino. Rectè sanè. Penus continet ea, quæ eius, potiusque sunt l. 3. in princ. ff. eod. ergo & vinum. Sed cum testator illud exceptit, deberi non potest. Debetur igitur omnis penus exceptio vino. l. servus legatus 65. ff. de leg. 3. l. Titia testatoris 36. ff. de leg. 1. Dubitari tantummodò posset, quod vini genus videatur exceptum. Dicendum; omne id quod vini numero testator habebat l. si quis vinum 9. in princip. vers. hac omnia ff. de rit. vin. & ol. leg. l. 2. §. ult. ff. de opt. leg.

Subjicit J. C. Sed si ita scriptum sit: omnem penum prater vinum, quod Romæ erit: sola penus, qua Roma est legata videatur: & ita & Pomponius libro sexto ad Sabinum scribit. Niritur hæc opinio maximorum Jurisconsultorum auctoritate, Pauli, atque Pomponii. Inter nostros est magna dissensio. Pleraque, quæ ab his tradita fuerunt, futilia sunt & commentitia.

Nam dicere, relativi quod eam esse vim, ut referatur ad omnia antecedentia, cuiuscumque ea sint generis, perquam ineptum est, & absurdum. Repugnat recta ratio latini sermonis: repugnat ipsa lex l. Plautius 8. ff. de aur. & arg. leg. quæ est ejusdem Pauli, qui nostræ legisit auctor. Illud etiam multò absurdius, imò verò apertè falsum, penum neutri generis esse. Dicitur quidem penus omnibus generibus d. l. 4. §. nomen ff. de pen. leg. Gell. lib. 4. cap. 1. Felt. in verb. Penus. Et in genere neutro in l. 2. ff. de rit. vin. Ibi: omne penum, Plaut. in Pseudol. sc.

2. in fin. omne hæc penus affertur. & in Captiv. sc. 14. sibi penum aliud ornet. Tercet. in Eunuch. penum omne congerere. Horat. lib. 1. ep. 16. portet frumenta, penusque. In genere masculino vix umquam: Plautus in Pseud. sc. 2. dixit penus annuus, non memini me alibi legisse; nisi hæc trahamus illud Ulpiani in l. sed etsi 2. §. quod autem 16. ff. de per. hered. penum hereditarium eibit. At in nostra l. non in genere neutro, sed in feminino ponitur à Paulo, ut solet. Non dixit omne penum, ut in d. l. 2. sed, omnem penum: item subdit; sola penus, qua Romæ est.

Commentitium quoque est, quod in dubio relativum referri debeat ad id, quod ponitur dispositivè, non ad id, quod ponitur exceptivè; ut ait Bartolus. Quid hoc rei est? igitur vinum, quod Romæ est, legatum erit & debetur: vinum enim, quod Romæ est, à testatore fuit exceptum, seu, ut ipse ait, exceptivè positum. Profectò si vera est hæc regula; aut vinum non erit exceptum; aut quoad vinum delenda erit hæc exceptio; seu potius dicendum erit, quod penus quæ Romæ est, non debetur, quod est absurdissimum pariter & falsissimum. Nam quemadmodum, si exceptio quod Romæ erit referatur ad vinum, sequitur non deberi vinum, quod Romæ erit: ita si referatur ad penum, consequens erit, non deberi penum, quæ Romæ erit. Sed commentitia est illa regula: quæ enim lege, quæ ratione niritur? quo argumento probatur? Amplius dico, quòd etsi vera esset, tamen ad rem nostram non pertineret, quia verba dubia non sunt, nec ambigi potest, relativum quod referri ad vinum, salvâ ratione latini sermonis, confirmatâ juris auctoritate in l. Plautius in fin. ff. de aur. & arg. Itemque dubitari non potest, verba omnem penum comprehendere etiam vinum, quod in penu continetur, etiamsi non fuisset adjectum verbum universale omnem l. 3. in princ. ff. de pen. leg.

Denique & illud falsum est, quod plerique commenti sunt: idcò solam penum, quæ Romæ est, legato contineri, quia aliis exceptio non esset de regula. Penus comprehendit (G g) iij

hendit ea, quæ esui, potuique sunt *d. l. 3. in princ.* ergo & vinum & quicquid vini loco paterfamilias habuit *d. l. 3. §. poculentum.* Hæc est regula: excipitur vinum, quod Romæ est: hoc quoque erat de regula, nam hoc quoque in penu legatâ continebatur: exceptio igitur est de regula. Er hoc perspicue probat Paulus in nostro *§. ult. in princ. Si cui penus legata sit præter vinum, omnis penus legata videtur exceptio vino*: igitur exceptio vini est de regula. Nec quicquam interest, quid hic non excipiat omne vinum, sed dumtaxat id, quod Romæ est: hoc enim efficit restrictionem exceptionem non esse de regula. An si quis legaverit penum omnem præter legumina, vel præter frumentum, vel præter hordeum, vel præter vasa penuria, dicemus exceptionem non esse de regula? minimè: nam hæc quoque legato penoris continentur. *d. l. 3. §. siue autem cum seqq.* usque ad finem legis. Ac si dixerimus, has exceptiones non esse de regula, & ideo restringendum esse legatum; illud quoque dicamus necesse est: legatâ penu præter frumentum, intelligi legatam solummodo penum esculentam: legatâ penu præter vinum, intelligi legatam solummodo penum poculentam, quod falsum est *d. §. ult. in princ.* Ibi: *omnis penus legata videtur exceptio vino.* Quotiescumque enim excipitur aliquid, quod in regula comprehenditur, exceptio est de regula. Loquor cum veteribus, qui etiam ea, quæ per se perspicua sunt, ineptis verbis plerumque confundunt & obscurant. Dicam planius. Rectè excipitur id, quod in generali dispositione comprehenderetur, si non exciperetur: vel brevius: exceptio debet esse de comprehensis in dispositione. Si vinum comprehenditur in legato penus, etiam vinum quod Romæ est: ejus exceptio recta est, & apta, nec ullâ in re disconvenit ac discrepat à propria & usitatâ naturâ exceptionis. Hoc, quia perspicue verum est, nihil attinet approbari.

- 6 Nec sententiam doctissimi Covarruviz resoluit. *cap. 5. lib. 2.* probare possum, qui putat, hodiè inspecto communi usu loquendi, & disponendi, & animad-

versâ testamentum imperitiâ, & frequenter morbo, curisque prægravantibus oscitantia, hoc responsum à iudicibus admittendum non esse; nec admitti posse absque injuria voluntatis testatoris. Enimverò indigna mihi tanto viro esse videtur tam infirma, tam futilis ratio: quasi verò antiqui illi Romani aut morbis non laborarent, aut curis non premerentur, aut Pomponii & Pauli ætate omnes testatores essent juis periti. Quin hodiè multò major est juris peritiam in illis, per quos testamenta scribuntur, quàm esset tunc temporis. Conficiunt enim testamenta contractusque, Tabelliones, & notarii, qui aut sunt jurisperiti, aut saltem eorum conficiendorum callent artem, cujus exercendæ facultatem publicâ auctoritate consequuntur, à Jurisconsultis diligenter examinati. Hoc autem in usu non erat temporibus Pauli atque Pomponii. Testamenta aut ipsi testatores scribebant, aut dictabant testamentario *l. quoties 9. §. 1. & §. idem tractat 6. ff. de hered. inst. l. Divus 15. l. impuberum 12. §. si testamentarius ff. ad l. Cornel. de falsis. l. 1. in princ. ff. si quis aliquem test. prohib. l. 3. §. ult. ff. ad S. C. Trebell. qui aliquando servus erat. d. l. impuberum §. item non continetur.* Nam & Tabellionum officium servis publicis mandabatur *l. non aliter 18. ff. de adopt. l. 2. C. eod. l. 1. §. exigere 13. ff. de magistr. conven.* Et constabit observanti *l. 3. C. de tabul. & l. fin. C. de serv. Reip. manum. Capitulin. in vita Macrinii. Macrinum libertinum hominem, prohibentem, servilibus officiis occupatum &c. ad Africam isse, venatorem primo, post etiam Tabellionem fuisse.* Notariorum ars olim longè diversa: Notarii enim dicebantur à notis, quibus dicta, vel dictata excipiebant, tantâ celeritate, ut dicentem scribendo præverterent. Manil. *lib. 4. Astron.* eos ita describit:

*Quique notis linguam superes, cursuque loquentis
Excipiens longas nova per compendia voces.*

Mart. *ep. 263. lib. 14. in Notario.*

Currant verba licet, manus est velocior illis;

Nondum lingua suum dextra peregit opus.

Quidam huc advocant scribas: sed perperam. Scribæ magistratibus ministrabant. Cic. *pro dom. suâ. Scriba, qui nobiscum in rationibus, non monumentisque publicis versantur.* Et contra Rullum. *Deinde ornas apparitoribus, scribis, librariis, architelis.* Et lib. 3. *in Verr.* Scribarum ordinem honestum esse ait; quod eorum hominum fidei tabulæ publicæ, periculaque magistratuum committuntur. Hinc legimus scribas Pontificum, Ædilium, Quæstorum, Imperatorum. Ex his intelligimus, cujusmodi esset scribarum officium: nempe scribebant, & custodiebant publica monumenta, leges, edicta magistratuum, quibus ministrabant, ut exponit Plutarch. *in Catone;* & publicas etiam rationes conficiebant, ut Cic. loco modò laudato. Erant scribarum decuriæ: quæ à multis emebantur hominibus turpis, aut infimæ conditionis. Cic. *d. lib. 3. in Verr. & in orat. pro Cluent.* Scribæ nec privatis ministrabant, nec erant jurisperiti. Jul. Firmic. *Math. lib. 2. c. 43. Jurisperitos, seu scribas, vel exceptores.*

- 7 Non ignoro, multos in condendis testamentis consuluisse jurisperitos, ut apparet ex *l. Lucius Titius 88. §. Lucius Titius ult. ff. de leg. 2.* sed quotuscunque erat, qui in tanto populo posset uti consilio jurisconsultorum. Paucissimi illi erant, atque ii vel gerendis magistratibus occupati, vel in consilio imperatorum. Erant quidem & illi, qui pragmatici vocabantur, qui oratoribus jura suggerbant, de quibus Cicero lib. 1. *de orat. & Quintil. lib. 3. c. 6. & lib. 12. cap. 3. & Ulpian. in l. moris 9. §. nonnumquam ff. de pæn.* ubi eos distinguit à jurisperitis & juris studiosis, jungitque Tabellionibus. *Solet autem ita vel juris studiosis interdici, vel advocatis, vel tabellionibus, sive pragmaticis.* Erant enim potius periti ejus juris, quod in ordine judiciorum, & cautionibus, & formulis versabatur, quàm jurisconsulti. Sed, ut fuerint in jure doctissimi, qui poterant tanto populo tam pauci superesse? In sexto Augusti con-

sulatu censita sunt civium Romanorum capita quadragies centum millia, & sexaginta tria. Sub Claudio Imperatore sexagies novies centena sexaginta quatuor millia. Quis numerus jurisconsultorum aut pragmaticorum suffecerit, si universa hæc civium multitudo, testari, contrahere, res suas administrare voluerit consilio jurisperitorum? Neque tum temporis erat hæc copia, quæ nunc superfluit, legulejorum; quia nondum erant instituta publica gymnasia, in quibus passim, ut nunc usitatum est, ubique gentium Doctores publico salario conducti docerent omnes jurisprudentiam. Sed tam longam disputationem concludamus. Si valere debet ignorantie ratio, pleraque juris Romani leges de ultimarum voluntatum interpretatione abolere oportebit, & incerto jure vagari Jus certum est, & esse debet, & ab omnibus intelligi, nec illud licet ignorare *l. 2. ff. de legib. l. leges 9. C. eod. l. constitutiones 12. C. de jur. & fact. ignor.* nec stultis jura succurrunt *l. pen. ff. eod. & vigilantibus scripta sunt l. pupillis 24. in fin. ff. quia in fraud. credit.* Si testator clariùs non declaravit voluntatem suam, id suæ ignorantie suæque negligentie expensum ferre debet *d. l. 24. vers. id quod acceperit.* Lex enim ita scripta est; & quidem clarè, atque perspicuè, ut ab omnibus intelligatur, adeoque etiam si dura esset, nihilominus servanda foret *l. prospexit 12. §. 1. ff. qui & à quib. manum.* Maximè quia lex nostra nullam penam, nullum onus continet; sed dumtaxat interpretationem ambigæ voluntatis, à quâ lex ipsa recedere permittit, si aliud testatori placuisse à legatario probabitur *l. quasitum 78. §. 1. in fin. ff. de leg. 3.* Quid igitur causæ est, cur servari non debeat?

Hoc igitur ratum, fixumque sit, legem esse servandam. At enim nullâ ratione nitiur. Falsum. Ratio posita est in conjectura voluntatis. Verba illa: *præter vinum, quod Romæ erit,* indicant testatorem in animo habuisse penum, quæ Romæ erit, & de ea sola cogitasse, cum legavit. Ita in simili legato Scævola respondit: non videri de his reliquis esse cogitatum *l. Sejo 20. §. prædia 3. ff.*

de instr. vel instrum. leg. Non ab simile est, imò eadem prorsus conjecturâ nititur responsum Scævola in *l. quasitum* 78. §. 1. ff. de leg. 3. verba illa: & *quicquid in pradio Semproniano habeo*, quæ videtur addita ad augendum & ampliandum legatum, ipsum restringunt: apparet enim legantem cogitasse de iis, quæ erant in fundo Semproniano: quambrem licet suprà legaverit *omne argentum & supellectilem*; quæ verba comprehendunt omne argentum, omnemque supellectilem, ubicumque esset: tamen debetur solummodò argentum, & supellex, quæ est in fundo Semproniano, non quæ alibi est; nisi legatarius aliud testatoris placuisse approbaverit. His verbis Scævola demonstrat, se duci conjecturâ voluntatis, quam nobis suggerunt illa verba: & *quicquid in pradio &c.* Si verba quæ vim habent ampliandi legatum, ipsum extenuant, revocatâ ad hæc conjecturam interpretatione: multò magis cum legato adjecta fuerunt verba, quæ aliquid exeiipiunt, adeoque vim habent extenuandi. Simile est etiam, quod à Proculo traditur in *l. ult. §. ult. ff. de rit. vin. & ol. leg.* quem §. maledictum dicit Bartolus; sed illum maledictione absolvimus in superiore; undè petenda sunt reliqua, quæ ad hunc quoque paragraphum explicandum pertinent. Non tamen omittam *l. heres* 100. §. uxori ff. de leg. 3. quæ videtur pugnare cum *l. Plantius* 8. ff. de am. & arg. leg. Sed in ea ex toto contextu verborum apparebat, legantem cogitasse de rebus uxoris causâ paratis: & idèd verba: *quod ejus causâ factum, paratumque &c.* referuntur etiam ad ornamentum, licet repugnet recta ratio latini sermonis. In hæc verò contrâ, ut infrâ exponemus. Modò, quæ opponuntur, confutemus.

- 9 Opponit Bartolus *l. quasitum* 12. §. penult. ff. de fund. instr. Si quis fundum, me instrumtus est, legaverit, & adjecerit, cum supellectili, vel mancipiis, vel unâ aliquâ re, quæ nominatim expressa non erat; utrum minuit legatum adjiciendo speciem; an verò non, queritur: & Papinianus respondit, non videri minutum; sed potius ex abundantia adjectum.

Ex hæc lege arguit speciem adjectam non minuire legatum. Verissimum id quidem, cum species non est adjecta animo minuendi legati, sed ex abundantia, ut hic, vel ex imperitia; quia testator putabat speciem illam genere legato non contineri: vel saltem de hoc dubitabat, vel dubitari posse existimabat. Tunc enim tollendæ dubitationis causâ, non animo minuendi legati species adjeitur. Animo minuendi legati species adjiciuntur primò, quoties plures ac plures enumerantur, ut in *l. cum de lanionis* 18. §. quidam ff. de instr. vel instrum. leg. quia non potest credi, testatorem eas species ex abundantia enumerasse; vel in legando genere de iis non cogitasse. Idcirco in *l. quasitum* 12. §. pen. ff. cod. proponitur, testatorem unam tantum rem, unam tantum speciem adjeisse, & concluditur, ex abundantia adjectam fuisse, non verò minutum legatum. Simile exemplum est, in *l. Seje* 20. in princ. ff. cod. Secundò, si non species adjecta sit, sed certus numerus rerum, quæ in aliqua specie continentur, legatus fuerit, res illæ solummodò genere continentur; species autem generi subducitur; & in ea modus generi datus intelligitur *l. legata* 9. vers. si tamen & vers. idem ff. de supell. leg. Exemplum est in *l. cum de lanionis* 18. §. cui fundum 11. ff. de instr. vel instrum. Aliud in *l. heres* 100 §. 1. ff. de leg. 3. Testator duas statuas marmoreas cuidam nominatim legavit: item omne marmor. Nulla statua marmorea præter illas duas legata videtur; quia marmoris legato non cogitavit statuas legare. Observandum est, quòd Javoleni ætate nondum percrebuerat opinio, quæ Pauli tempore videtur invaluisse, legato marmore nihil præter rudem materiam videri demonstratam *l. quasitum* 78. §. illud ff. de leg. 3. Neque contrarium respondit Modestinus in *l. verba* 5. ff. de alim. leg. nam ibi sunt duo legata distincta, atque inter se diversa: alterum datum omnibus libertis; alterum iuris nominatis, quibus etiam injunctum est manendi cum hæreditibus imò nec ibi generi, & speciei legatur: sed speciei & individuis. Contra

trà si plures species fuerint nominatæ, ad eas genus redigitur, & in illis consistit legatum, ut in *l. cum de lanionis* 18. §. *penult. ff. de insti.* & in *l. Seja* 20. in *prin. ff. eod.* Hæc est vera distinctio à veteribus tradita. Sed hæc ad nostram quæstionem non pertinet, sed ad eam: utrum generi per speciem derogetur. Imò legibus modò expensis confirmatur nostra explicatio, quod in legato generis comprehenditur id, de quo testator cogitavit, ut latè declaravimus ad expositionem *l. ult. §. ult. ff. de rit. vin.*

10 Multò difficilior est *l. Plautius* 8. ff. de *aur. & arg. leg.* Quisquis mihi hæres erit Titia vestem meam, mundum, ornamentaque muliebria damna esse dare. Plautius, Cassius, Javolenus, Paulus existimant, omnem vestem legatam videri, non tantum muliebrem. Quid est, quamobrem verbum illud *muliebria* non redigat ad vestem muliebrem, & contrahat genus vestis; sicut verba: *vinum quod Roma erit*: contrahunt genus penoris ad penum, quæ Romæ erit in *l. 4. §. ult. ff. de pen. leg.* Nimirum quia hic ex verbo *muliebria* non possumus arguere testatricem in animo habuisse legare dumtaxat muliebria. Obstat enim huic conjecturæ adiunctum, *meam*, quod vesti testatrix adjecit. Idèò aiebat Cassius secundum verba testamenti omnem vestem legatam videri: & subdit Paulus: *verissimè est testatricem tantum ornamentorum universitati derogasse.* idque ex Javoleni sententiâ. Vesti ad eam: *meam*: ornamentis adjecit *muliebria*. Utrumque adiunctum aspicit, ac definit & circumscribit id, cui adjectum est. Maximè quia illa demonstratio *muliebria* non potest applicari vesti salvâ ratione recti sermonis: ac propterea non potest restringere legatum vestis.

11 Opponi etiam potest non minùs difficilis *l. si quis legaverit* 11. ff. de *aur. & arg. leg.* Si quis legaverit aurum, gemmas, margaritas, quæ in auro essent, id aurum, cui neque gemma, neque margarita inessent, legasse videtur. Non legat testator aurum, cui insunt gemmæ, & margaritæ: tunc enim

solummodò deberetur aurum, cui inessent gemmæ, & margaritæ. Sed ita separatim legat: aurum, gemmas, margaritas: aurum in genere sine ullâ præscriptione: margaritas & gemmas cum limitatione & modo; eas scilicet, quæ auro inessent. Propterea aurum univèrsum debetur: gemmæ autem, & margaritæ tantummodò auro inclusæ. Ita, si cui servi omnes cum peculio legati fuerint, debetur etiam servi, qui peculium non habent *l. si cui servi* 32. ff. de *legat. 1. l. cui vinum* 6. *versic. sicuti ff. de rit. vin. & ol. leg.* Item si vinum cum vasis legatum sit, debetur etiam vinum, quod est in doliis, licet dolia non sint vasa vinaria. *l. cui vinum* 6. & *l. vinum* 15. ff. de *rit. vin. & ol.* Quæ notanda sunt, quia multi in hoc errant, maximè in foro, quos excusandos puto, quia erravit etiam Trebatius, quem Proculus reprehendit in *d. l. vinum* 15.

CAPUT XVIII.

Ad *l. Titius* 25. §. 1. ff. de *liber. & posthum.*

SUMMARIUM.

- 1 Falsa demonstratio, quæ ledit jus commune, vitiat actum, cui adjectur.
- 2 Explicatur textus noster, & n. seqq.
- 3 Confutatur sententia Duarenii.
- 4 Expenditur sententia Cujatii, & n. 5. 6.
- 7 Rejicitur sententia Antonii Fabri & veterum interpretum, & n. 8.
- 8 Testamentum jure factum dicitur, quod valet jure civili.
- 9 Testamentum, quod præter suatur, datâ bonorum possessione, irritum dicitur & imperfectum. Exempla.
- 10 Hereditatem adiri posse, ac poci bonorum possessionem, longo differunt.
- 11 Falsa demonstratio, cum designat quid certum, quod non est in rerum naturâ, vitiat dispositionem.
- 12 Falsa demonstratio vitiat exheredationem.

VENIO ad falsam demonstrationem, quæ vitiat ac perimit actum, cui adjectur. Hujus plura sunt genera. Primum earum, (H b)

que quoquo modo ludent jus commune. Harum duo proferam exempla.

Primum attinet ad institutionem hæredis, quod proponitur à Paulo in *l. Titius 25. §. 1. ff. de liber. & post.* Lucius Titius cum haberet neptem ex filia prægnantem rure agentem, ipse in civitate condidit testamentum hora diei sextâ, in eoque instituit hæredem pro parte id, quod in utero neptis haberet. Neptis nihil in utero tum temporis habebat, quia albescente cælo (nempe primo diluculo, vel ut nos dicimus, *all' alba*) masculum erat enixa. Falsa igitur est illa demonstratio pronepotis, qui in utero amplius non est, sed jam edirus. Respondit Paulus, quod nihilominus valet institutio, quia natus est eadem die, quâ factum est testamentum, id ignorante testatore; sequitur, ut sit inutilis, si non eadem die factum fuit testamentum. Si instituisset pronepotem non adjectâ illâ demonstratione, quod in utero haberet, utique valeret institutio quandocumque facta: igitur falsa illa demonstratio viciat institutionem. Quid ita? quia posthumus alienus, tamquam incerta persona, hæres institui non poterat, nec jure civili admittebatur ad hæreditatem *princ. tit. instit. de bon. poss. vers. nam si alienus*, quamvis fuerit admissus jure prætorio ad bonorum possessionem secundum tabulas *d. princ. l. 1. §. si filius 12. ff. de ventr. in poss. miss.* & ita intelligendus *§. posthumus 28. inst. tit. de legat.* Filius autem neptis, de quo in nostra lege, est posthumus alienus *d. §. posthumus 28.* Atque hæc quoad quæstionem propositam de falsa demonstratione satis esse possent. Dubito tamen, an veram legis interpretationem attingant; quæ multò difficilior est, quam aut veteres, aut recentiores interpretes sibi opinati, qui eam minùs accuratè, nec dicam valdè negligenter explicarunt.

² Ait Paulus, *institutionem jure factam rectè responderi*. Quo jure? civiline, an prætorio? Jure quidem prætorio rectè factam fuisse, certum est. Sed non est necesse, ut eadem die facta sit: ut ab absente: ut ab ignorante; quæ requirit Paulus, ut rectè, & jure facta sit institutio. Etenim jure prætorio

valet institutio posthumi alieni sine ulla distinctione, & prætor ex ea dat bonorum possessionem secundum tabulas, ut modò dicebamus. Sequitur, ut valeat jure civili. Sed hic impingimus in scopulum inevitabilem. Nam jure civili non poterat Pauli ætate hæreditas, aut legatum relinqui alieno posthumo; utpotè incertæ persone. Ulpian, *in fragm. tit. 22. §. 4. §. incertis 35. & §. seq. instit. de legat. princ. tit. instit. de bonor. possess.* & ipse Justinianus affirmat, se hoc emendasse tam in hæreditatibus quam in legatis & fideicommissis in *§. sed nec hujusmodi 27. inst. tit. de legat.* Ea tamen constitutio hodiè non extat. Indaganda igitur est ratio, cur in hac specie jure facta sit institutio.

Non multis opus est, ut refutemus sententiam Duareni, quam nonnulli etiam veteres teneverunt. Putat Vir ille summus, quod licet testator expresserit casum, quo pronepos esset in utero, tamen ex conjectura voluntatis censetur comprehendere etiam casus, quo natus fuerit. Refutat enim hanc sententiam Pomponius in *l. commodissime 10. ff. de liber. & post.* ubi statuit rumpi testamentum, si alteruter casus omissus fuerit, eoque casu, qui omissus est, nascatur. A casu expresso ad casum omissum non dabatur extensio. Hanc sententiam sustulit Justinianus in *l. ult. C. de post. hered. inst.* sed, inquit, in hac specie de casu ad casum extenditur institutio ex conjectura voluntatis, ductâ ab absentia, à brevitate temporis, ab ignorance testatoris. At, quæso te, quid conferunt hæc ad faciendam conjecturam voluntatis? An potius vult utrumque casum comprehendere is, qui posthumum instituit post paucas horas quàm natus sit; quàm is, qui cum instituit post unum aut alterum diem? Si uterque ignorat, cum natum esse, utique eadem opinione eum instituit, sive paulò ante, sive multò ante institutionem natus fuerit. Non potest immutare cujusquam voluntatem, ac mentem, quod ab eo ignoratur. Absentia quoque confert quidem ad arguendam ignoranciam editi partus, non verò ad arguendam diversam vo-

luntatem testatoris ignorantis, quod evenisset. Ignoratio autem editi partus potius obstat voluntati testatoris, quam ipsam adjuvet: voluntas enim non fertur ad ignota, ut aiunt philosophi: & nihil consensui tam contrarium esse, quam error *l. si per errorem §. in fin. ff. de jurisd.*

4 Probabilior mihi videtur Cujacii sententia, quam reprobatur Antonius Faber *Conject. lib. 9. c. 1.* Putat ille institutionem valere jure civili: licet enim eâ ætate non posset jure civili posthumus alienus hæres institui, tamen eum sit institutus eadem die quâ natus, paulò postquam natus est, perinde haberi debet, ac si jam natus esset institutus, quia, quod sit uno eodemque die, nullum ex tempore discrimen capit. *l. si duas 6 in princ. ff. de excus. tut. l. si fundus §. penult. ff. de pignor.* Plus igitur valet, quod in re est, quam quod in opinione.

5 Vereor tamen, ne non defendi possit hæc sententia. Non moveor eâ ratione, quâ Faber; sed quia verè testator instituit eum, quem neptis in utero haberet, non eum, qui jam natus esset. Quocirca repugnat tum ipsa lex, quæ prohibet institui hæredem extraneum, qui in ventre est, tum veritas, quia vere posthumus, non jam natus, est institutus; is enim non est in ventre. Rectè Paulus vocat in nostrâ lege: *verba quidem testamenti ad eum pronepotem directâ videri, qui post testamentum factum nasceretur.* Igitur pronepos natus non est institutus, quia ad eum directâ non sunt verba institutionis: aut si quis velit eum fuisse institutum, non est institutus, nisi ut posthumus; hoc est, contra legem; adeoque non potest jure civili valere institutio. Nec dici potest, perinde habendam hanc institutionem, ac si institutus esset jam natus. Huc enim nos confutere non sinunt tum contraria verba testatoris directâ ad eum, qui in utero est: tum legis dispositio, quæ casum omissum pro omisso habendam esse jubet *l. commodissime 10. ff. de lib. & post.* In qua præter ea, quæ dudum diximus, observandum est, quod ibi agitur de rumpendo testamento: & quamvis publicè expediât suprema hominum judicia

exitum habere *l. vel negare 5. ff. testam. quem. aper.* & pro lege habeantur *Nov. 21. cap. 2.* tamen potius rumpitur testamentum, quam contra expressa verba testatoris casus omissus comprehendatur in casu expresso. Quantò magis in nostrâ lege, in quâ nihilominus testamentum sustinetur, quia posthumus pro parte proponitur institutus: atque adeò eo etiam excluso valet testamentum, nec infirmatur, eum ejus portio cohæredibus accrescat.

Neque me mover, quòd eodem die natus 6 sit, & quæ eodem die sunt, idem tempore non admittant. Nam id verum est, quando non constat, quid ante factum fuerit, quid postea, ut in *l. si duas 6. in princ. ff. de excus. tut.* Item cum de solo ordine ac tempore quaeritur, quod incertum est. In nostrâ specie quaeritur de facto certo & indubitato: constat enim pronepotem multas horas ante testamentum natum fuisse; adeoque tempore testamenti in utero non fuisse. Quaeritur de voluntate testatoris, quam certum est impletam non esse partu jam edito. In hac quaestione spectandum est, tempus de momento in momentum ad servandam voluntatem testatoris. Finge, testator instituit nepotem, si se vivo natus fuerit, ut in *l. commodissime*; certè si nascatur vel momento temporis post mortem testatoris, rumpet testamentum, ipsum enim momentum mortis attenditur. Contrâ si testator nepotem instituat, si quis sibi post mortem natus erit, ut in *l. si pater filium 26. ff. de vulg. & pupil.* nemo dubitabit rumpi testamentum, si vivo testatore nascatur, eo etiam animam agente: de hoc tantum dubitari posset, an idem dicendum esset, si nasceretur in ipso mortis articulo; & puto idem dicendum, quia tempus mortis vitæ tribuitur. Hæc in *l. ult. ff. de cond. inst.* quam aliàs exposuimus.

Superest sententia Antonii Fabri, *lib. 9. 7 conject. 7. cap. 2.* quæ congruit cum sententia veterum. Putat ille institutionem jure Prætorio sustineri, quia inspectâ voluntate testatoris, & ex probabili ejus errore, pro non nato haberi debet, qui eadem ipsâ die, & paulò, ante infans testatore natus est. Si rectè (H h) ij

perpendatur, non multum distat ab opinione Cujacii, quam modò refutavimus: atque adeò in eisdem ferè difficultates incurrat. Hæc in re maxime discrepat, quòd Cujacius putat institutionem valere jure civili: hic autem jure prætorio, quod asseverat, quia pro non nato habetur, licet verè natus jam sit à multis horis. Enimverò, quòd qui in utero est, pro jam nato habeatur in his, quæ ad eommodum ejus pertinent, sæpè traditum est *l. qui in utero 7. & l. 26. ff. de stat. hom.* quia verè est in rerum naturà, qui in utero est *l. intelligendus 153. ff. de V. S.* & hoc si postea nascatur; nam si non nascatur, quod ad jus attinet, numquam fuisse intelligitur *l. utrum ita 7. ff. de reb. dub. l. 3. §. ex his apparet ff. de injust. rupt. irrit.* Quòd autem qui jam natus est, pro non nato habeatur, non memini me legisse. Qui in utero est, nasci potest; & quamvis modò non sit in numero hominum, tamen speratur futurus non multò post: speratur nasciturus. Qui natus jam est, non potest in uterum regredi, & fieri non natus. Lex autem non fingit impossibilia *l. adoptio 16. de adopt. §. minorem 4. ff. sed & illud 9. inst. tit. de adopt.*

8. Ac sanè rem conficiunt ipsa Pomponii verba: *institutionem jure factam videri rellè responderi.* Si jure facta est institutio, utique valet jure civili: nam ut valeat testamentum requirimus, ut factum sit secundùm regulas juris civilis *l. si quarimus 4. ff. qui testam. fac. poss.* hoc autem valet jure civili, jure facere dicitur testamentum, qui ita facit, ut valeat jure civili, non solo jure prætorio, ut in *l. pen. ff. de lib. & post. in l. 2. in fin. C. quan. provoc. non est nec.* Et ex testamento, quod jure factum est, ad nos hæreditas pertinet *l. 1. ff. de hered. petit. l. si testamento 7. C. de impub. & al. subst.* quod valet solummodò tuitioe Prætoris, non defert nobis hæreditatem, sed tantummodò bonorum possessionem: quoniam Prætor hæredem facere non potest *§. quos autem inst. tit. de bonor. pos. l. 1. ait Prætor 7. §. sed quod Papiinianus in fin. ff. de minor.* Potest ergo ita concludi. Si jure facta est institutio, de-

fertur ex ea hæreditas: at hæc non defertur ex institutione, quæ solà prætoris jurisdictione sustinetur: ergo &c. Amplius, testamentum jure factum, & testamentum imperfectum invicem opponuntur; & jure factum dicitur, quod valet jure civili; imperfectum, quod Prætoris auctoritate sustinetur *l. si duobus 12. §. 1. ff. de bon. poss. contr. tab.* Et meritò: testamentum enim legis auctoritate nititur ab ea vires firmitatemque mutuatur *l. verbis legis 120. ff. de V. S. l. lege obvenire 130. ff. eod.* non autem à Prætorè. Licet enim Prætor aliquando tueatur aliquos actus, qui jure civili non subsistunt, ut sæpenumero evenit in testamentis *l. 1. §. ult. & l. seq. ff. si tab. null. ext. l. 2. in princ. ff. de ventr. in poss. mit. l. 3. §. si sub ea ff. de bon. poss. contr. tabul. l. 2. §. 1. ff. de bon. poss. sec. tab.* tamen illi non jure facti dicuntur, sed sustineri tuitioe Prætoris, ut in *l. 1. in princ. ff. quib. mod. ususfr. amittat. l. si ususfructus 9. §. 1. ff. ususfr. quem. cav. l. 1. §. pen. ff. quod fals. tur.* quod maxime obtinet in testamentis, quia Prætor tueatur voluntates defunctorum *l. 1. in princ. ff. si quis omis. cav. testam.* Tueatur, non confirmat, non efficit, ut jure facta sint: neque enim Prætor juri potest derogare *l. 1. §. 1. ff. de feriis.* Tueatur scilicet dando actionem: dando bonorum possessionem, dando exceptionem, quibus adjuvat exclusos à jure: atque his remediis ex æquitate juris civilis rigorem emendat ac temperat *inst. tit. de bon. poss. in princ.* Quoad institutionem alieni posthumi, Prætor emendat jus civile *princ. tit. inst. de bon. poss.* In id, quod jure factum est, non cadit emendatio, sed confirmatio. *d. princ.* Quamobrem testamentum, quod Prætor tueatur datà bonorum possessione, ubique dicitur *imperfectum, injustum, irritum, nullius momenti*: nusquam verò jure factum pronunciat, ut demonstrant exempla, quæ passim occurrunt, quorum hæc pauca seligimus.

1 In *l. si duo 12. §. 1. ff. de bon. poss. contr. tabul.* Si prius testamentum extet jure factum, quo filius exheredatus est: sequens imperfectum, in quo præteritus sit filius; poste-

riore testamento præteritus rectè petet bonorum possessionem, si &c. Nota, quòd testamentum in quo filius est exheredatus, jure factum dicitur, licet possit impugnari per querelam inofficiosi: contra testamentum in quo præteritus est filius, dicitur imperfectum, licet à Prætorè sustineatur; nempe quia illud secundum regulas juris; hoc autem contra regulas juris civilis factum est.

II. Institutio posthumi alieni sustinetur à Prætorè per bonorum possessionem secundum tabulas: hæc autem institutio non valuisse dicitur à Justiniano in *princ. tit. inst. de bon. poss.*

III. Ex testamento, in quo institutus est filius sub conditione fortuità, datur bonorum possessio secundum tabulas, & etiam contra tabulas, ut in *l. 2. §. 1. ff. de bon. poss. sec. tab. l. 5. §. sed si sub conditione l. 2. ff. de bon. poss. con. tab.* Hoc autem testamentum nullius momenti esse dicitur in *l. Lucius 83. ff. de cond. & dem.*

IV. Testamentum de quo in *l. si duo 16. ff. de leg. præst.* tuetur Prætor: hoc etiam nullius esse momenti dicitur in *l. 1. ff. de inst. rupt. l. ex facto 43. §. Lucius Titius ff. de vulg. & pup. & inutile in l. inter cetera 30. in fin. ff. de liber. & post. princ. tit. inst. de exher. liber. & non valere in *l. si quis 16. in fin. ff. de vulg. & pup. & nihil valiturum in l. dum apud 31. ff. de lib. & post. & ipso jure evetti in l. maximum vitium C. de lib. præst.**

V. In *l. posthumus 12. in fine principii ff. de inst. rupt. idem & circa injustum, & irritum erit dicendum, si bonorum possessio data fuerit ei, qui rem ab intestato auferre possit.* Tutio Prætoris non efficit quin testamentum sit injustum, aut irritum, aut ipso jure sublatum *l. sancimus 27. vers. sin autem C. de testam.*

10 Alia prætermitto. Illud monco falsum esse, quod ait Anton. Faber, eundem esse effectum utrum institutio jure civili valeat, & adiri possit hereditas, an peti bonorum possessio debeat; adeoque rectè dici jure factam, licet solum beneficio Prætoris sustineatur. Multæ enim sunt differentiæ, & quoad vim & effectum utriusque; & quoad per-

sonas acquirentium; & quoad modum acquirendi, adeò ut scire necesse habeat, qui succedit, an possit adire, an verò petere debeat bonorum possessionem. Sed hic locus non est de his disserendi.

In hæc opinionum fluctuatione consuetudine rationum inclinat animus, ut arbitretur, etiam jure civili valere institutionem. Verumtamen propositam à Paulo questionem, non in eo versari, in quo sunt hæcenus opinati; sed in hoc: an falsa illa demonstratio sit, quod in utero haberet: vitiet institutionem. Falsa est hæc demonstratio, quia pronepos non est amplius in utero, sed jam editus. Equidem falsa demonstratio neque institutioni, neque legato nocet, ut in superiore demonstravimus. Verum quociens certum quiddam designat, quod non est in rerum naturà, vitiat omnem dispositionem, cum desit id, de quo, & circa quod dispositum est. *l. si servus 108. §. qui quinque 10. vers. nam quodammodo ff. de leg. 1. l. item, quod Sabinus 17. §. sed si asse & l. ex facto 19. ff. de hered. inst. & dicemus uberiori in proximo.* Huc referenda verba Pauli: verba quidem testamenti ad eum pronepotem directà videri, qui post testamentum factum nasceretur. Scilicet verba directà sunt ad eum, qui non est, cum nullus in utero sit. Verumtamen cum testator ignoraret, eum natum fuisse, & putaret, eum adhuc in utero esse, designavit certum corpus, certum puerum, nempe eum ipsum, qui modò fuerat editus. Etenim eum jam nasciturus esset, jam erat perfectum animal, nec aliter differret à jam nato nisi loco: & in hoc erravit testator, qui putabat eum in utero esse, cum esset in cunis; quapropter cum constet de re demonstratà, error ille non nocet. *l. patronus 33. §. 1. & 2. ff. de leg. 3.* Ac licet subtili juris regulæ fortasse posset aliud convenire, tamen humanitate suggerente cò decursum est; ut ait Julianus in *l. si ita scriptum 13. ff. de lib. & post.* Institutionem enim benigne interpretamur, & adjuvamus contra ac faciendum in heredatione. *l. cum quidam 19. in fin. ff. eod.* Quamquam & in exheredatione a'm dùm dubiè responderet Paulus in nostra *l. Titius in*

prim. vers. postea. & favore exheredationis videtur decidere Ulpianus in l. si institutus 27. in fin. ff. de inoff. test. Sed puto verius, exheredationem non valere deficiente testatoris voluntate, qui non potest videri sensisse de eo, quem obisse putabat *l. si quis ita 16. §. 3. & 4. ff. de testam. int.* Secus est in nostra specie: constat enim, de eo nepote sensisse, qui eo ignorante natus est: & error tum probabilis est, tum dignus excusatione & propter distantiam loci, & propter brevitate temporis, quæ liberant à probando errore apud judicem. Neque similis est hæc institutio generali posthumæ institutioni, quæ nollum certum corpus designat, sed in incertum vagatur, complexa quemcumque, qui postea nascetur, sive modò conceptus sit, sive non, sive nascetur ex uxore, quam habet, sive ex alia, quam postea ducet *l. placet 4. & seq. ff. de lib. & post.*

- 11 Redeo jam ad id, quod initio proposui. Secundum exemplum hæc in exheredatione, quam vitiat falsa demonstratio, ut in *l. posthumus 14. in fin. cum seq. ff. eod.* benignâ enim interpretatione lex arbitrat, eum non fuisse exheredatum, ut in *l. 2. in fin. ff. eod.* quia exheredationes non sunt adjuvande *l. cum quidam 19. in fin. ff. eod.*

CAPUT XIX.

*Ad l. nuper 85. vers. planè ff. de leg. 3.
& l. Stichus 6. ff. de leg. 1. & alias.*

SUMMARY.

- 1 Falsa demonstratio habens vim conditionis, reddit actum inutilem.
- 2 Falsa demonstratio cognationis & affinitatis non vitiat.
- 3 Aliud falsa demonstratio, aliud causa, vel conditio.
- 4 Exponitur *l. si pater 4. C. de hered. instit.*
- 5 Cognatio & affinitas per se planam non faciunt probationem testatorem alius legatum non fuisse.
- 6 Falsa causa meritorum legatum non perimit.
- 7 Falsa demonstratio cognationis poterit fortassis vitare institutionem cognati proximi, ut est si frater.

- 8 Expiratur *l. non apud 7. C. de hered. instit.*
- 9 Exponitur *l. cum proponas 3. C. de hered. instit.*
- 10 Causam remotam non vitare tradit Bartolus, causam vero proximam vitare.
- 11 Impugnatur dispositio.
- 12 Causa etiam obligatoria, si falsa sit, legatum non vitiat.
- 13 Respondetur *l. 2. C. de fals. caus.*

EN alterum genus falsæ demonstrationis, quæ nocet. Quoties falsa demonstratio vim habet conditionis, actum reddit inutilem eodem modo, quo deficiens conditio. Vim autem conditionis habet demonstratio, quæ in futurum concipitur *l. nuper 85. vers. planè ff. de leg. 3.* Quapropter si quis ita legaverit: *Stichum, qui meus erit, cum moriar, heres dato.* Si Stichus non fuerit testatoris tempore mortis, legatum extinctum est, quasi deficiente conditione. *l. Stichum 6. ff. de leg. 1. d. l. nuper 85. l. 1. in fin. ff. de cond. & dem. l. quoties 11. ff. de reb. dub.* Verum si alius sit Stichus tempore mortis, diversus ab eo, qui erat tempore testamenti, non deficit conditio *l. filia 28. in fin. ff. de cond. & dem.* Quod si testatoris fuerit pro parte, valebit pro ea parte legatum, quia extitit pro ea parte conditio *d. l. 6. in fin.* Item si ita legatum fuerit: *aurum quod uxoris causâ paratum erit.* Si testator alienaverit partem auri uxoris causâ parati, in eâ parte legatum extinguitur: si totum, in toto: nec distinguendum erit, utrum spontè, an necessitate coactus alienaverit: utrum animo minuendi vel adimendi legati, an non; quemadmodum distinguitur, cum demonstratio vim conditionis non habet; scilicet cum in præsens tempus concipitur *l. scribit 34. §. penult. & ult. ff. de aur. & arg. leg.* Verumtamen si post alienationem alium ejusdem nominis emerit: aut aurum aliud uxoris causâ, hoc debebitur *d. l. filia 28. in fin.* Facit igitur conditionem demonstratio in futurum tempus concepta *l. 1. §. ult. ff. de cond. & dem.* quæ conditio deficit, si falsa fuerit demonstratio: ac deficit pariter res legata, sine quâ nequit subsistere legatum.

Bartolus & alii invehunt aliud genus hujusmodi falsæ demonstrationis, existimantes falsam demonstrationem cognationis, & affi-

nitatis vitiat institutionem. Nituntur auctoritate imperatorum in *l. si pater* 4. & in *l. nec apud* 7. C. de hered. inst. Sed hanc sententiam falsam esse, non dubito. Perspicue contrarium definitum est in *l. falsam* 33. in princ. ff. de cond. & dem. Falsa demonstratio neque legatario, neque fideicommissario nocet: neque heredi instituto: veluti si fratrem dixerit, vel sororem, vel nepotem, &c. & in *l. nominatus* 34. in princ. Ibi: vel necessitudinis vel affinitatis. Exemplis necessitudinis, cognationis, affinitatis utuntur, quia de his magis dubitari poterat; quam de alio quocumque genere demonstrationis.

3. Nec contrarium probant adductæ leges. In his enim non de falsa demonstratione agitur, sed de falsa causa. Quamvis enim falsa causa non vitiet institutionem, aut legatum; quoniammodum falsa demonstratio *l. demonstratio* 17. §. quod autem ff. de cond. & dem. l. cum tale 72. §. falsam causam ff. eod. §. longe magis 31. inst. rit. de legat. tamen inter falsam demonstrationem, & falsam conditionem, sive causam multum interest, ut ait Papinianus in *l. si sic legatum* 75. §. quod si ff. de leg. 1. Nam quoties causa ejusmodi est, ut testatorem induxerit ad legandum, vel instituendum aliquem heredem, cum deficiente illâ causâ non fuisset legaturus, vel instituturus, habet vim conditionis, & ideo si falsa sit, vitiat dispositionem. *l. cum tale* 72. d. §. falsam causam ff. de cond. & dem. Sed ad heredem pertinet probare eum legaturum non fuisse, si sciisset causam falsam esse. Datur enim heredi exceptio doli quam ipse probare tenetur. *l. si patrum* 9. l. in exceptionibus 19. l. cum de indebito 25. §. 4. sed hac ira in fin ff. de probat. His positis facilis est explicatio legum contrariarum. Pater falsâ opinione ductus instituit heredem quasi filium suum, qui filius non erat; non instituturus, si alienum nosset: manifestum est, hic agi de falsa causa, quâ inductus fuit ad instituendum, quem non fuisset instituturus, si sciisset, non esse filium suum. Recte igitur Gordianus Imperator in laudata *l. si pater*. 4. ex Divorum Severi, & Antonini placitis rescipit, auferendam ei suc-

cessionem: scilicet à fisco, tamquam indigno, cum suppositus esset ostenfus *l. auferitur* 46. in princ. ff. de jur. fisci. Observandum autem est, quod eorumdem Severi, & Antonini auctoritate nituntur tam Imperator in hac lege, quam J. C. in *l. falsa* 33. in princ. ff. de cond. & dem. atque aded non possunt inter se esse contrariæ, ac necesse est, species, de quibus rescripserunt imperatores, fuisse omnino diversas ac discrepantes. Discrepant autem in hoc, quod in *l. falsa* 33. agitur de falsa demonstratione cognationis, & definitur, eam non obesse legato: idque tum juris civilis ratione, tum constitutionibus Divorum Severi, & Antonini cautum fuisse in *l. 4.* agitur de falsa causâ, quæ induxit patrem ad instituendum filium, quem aliàs non fuisset instituturus, si alienum nosset. Requirit Imperator in hac lege, ut instituerit quasi filium, & ut non esset instituturus si alienum nosset. Si hoc requiritur in conjunctione patris & filii, quâ nulla major potest esse conjunctio ac necessitudo; quanto magis requiretur in laxioribus conjunctionibus? Propterea generaliter & sine exceptione Papinianus in *l. cum tale* §. falsam causam ff. de cond. & dem. statuit, falsam causam non obesse legato; & hanc unicam exceptionem adjungit: si probeatur aliàs legaturum non fuisse. Hoc igitur est, quod probari debet ab eo, qui contendit, falsam demonstrationem, sive causam obesse dispositioni. Ratione id ipsum confirmat: quia ratio legandi legato non coheret: quæ pariter generalis est, & vera, & ad omnia legata pertinet. Etenim cum legatum sit donatio *l. legatum* 36. ff. de leg. 2. §. 1. inst. eod. In donatione subest semper causa liberalitatis *l. 1. ff. de donat. in princ.* quæ donationem sustinet, remota, aut deficiente quâcumque aliâ causâ *l. damus* 52. l. in summa 65. §. id quoque ff. de condi. ind. deb. Semper enim verum est, donatorem donare voluisse d. §. id quoque nisi is, cujus interest, probet donatorem aliàs donatum non fuisse: testatorem aliàs non fuisse legaturum; tunc autem corrumpit donatio aut legatum propter defectum voluntatis in do-

nante aut legante, non propter falsitatem causæ, aut demonstrationis; sicut evenit cum demonstratio, & causâ conditionaliter adjiciuntur d. 5. *longe magis* 31. & l. *demonstratio* 17. §. *pen. ff. de cond. & dem. l. Strichum*, 6. ff. *de leg. 1.* Idcirco hanc esse voluntatis quæstionem ait Imperator Alexander in l. 3. C. *de hered. instit.* Ad probandam autem hæc in re voluntatem liquidæ probationes requiruntur ab Imperat. Antonino in l. 1. C. *de fals. caus.* Obstat enim & regula juris, & ratio, & constitutiones Divorum Severi & Antonini l. *falsa* 33. in *princ. jussit* l. *demonstratio* 17. §. *quod autem ff. de cond. & dem.* Enimvero ejusmodi non est sola conjunctio sanguinis, maxime si non proximè attingat testatorem; & multò minùs affinitas; quæ etiam præstent aliquam conjecturam, tamen solæ per se plenam perfectamque non faciunt probationem, eum aliàs legatarum non fuisse. Numquid enim solis consanguineis hereditates & legata relinquuntur; ut ex consanguinitate certum duci possit argumentum; testatorem non fuisse relictum, si scisset, eum non esse consanguineum; An non sunt complures, quos fraternâ, imò & paterna charitate diligimus, ac multò ferventiùs, quàm consanguineos, & fratres, ac parentes appellamus l. *nemo* 58. §. 1. ff. *de hered. instit.* Cic. in *orat. post redit. in senat.* de Cu. Plancio: *qui si mihi quæstor imperatori fuisset; in filii loco fuisset, nunc certe erit in parentis &c. & pauld post: sed unus frater, qui in me, pietate filius; consilii pater; amore (ut erat) frater inventus est.* & lib. 5. *epist. fam. ep. 8.* de P. Crasso: *sicut alterum parentem & observat, & diligit.* Planè si exempla legatarum in jure nostro propolita attentius consideremus, plura extraneis, quàm cognatis relictâ inveniemus. Legata enim non propter consanguinitatem necnon & donationes, & plerumque etiam hereditates; sed ob merita relinquuntur l. *nec adjecit* 9. ff. *pro soc.* Cicero in 2. *Philip. de se ipso: ego amplius LLS ducentes acceptum hereditatibus retuli;* sunt quingenta millia nostrorum scutorum. Hanc immanem summam non ab propinquis, sed

ab amicis ob ingentia merita accepit. Quam fallax igitur est illa regula: *si scivisset eum non esse cognatum; non esse affinem, sicut falso putabat, nihil ei reliquisset?* O regulam liberalitatis, amicitiae, munificentiae erga benè meritos expultricem, & exterminatricem!

Non omitteam, quod licet legata relin- 6
quantur ob merita d. l. 9. ff. *pro soc.* tamen falsa causa meritum non perimit legatum. Quod enim majus merium esse potest, quàm liberare aliquem à capitali crimine; & tamen si quis ita legaverit: *Tizio, quia patrociniis ejus capitali crimini liberatus sum, Strichum do, lego:* valet legatum, licet patrociniis ejus liberatus non sit §. *longe magis* 31. *inst. tit. de legat.* Si non nocet legato falsa causa amplissimi meriti, ac beneficii incomparabilis, quod falsò putat se accepisse testator à legatario, quem credit sibi vitam, libertatem, civitatem, existimationem, bona fortunæque conservasse; quantò minùs nocebit causa falsa consanguinitatis? Certè Cicero in laudata oratione in *princ.* hoc insigne promeritum parentum meritis, ac beneficiis longè anteponeit.

Quod si quis fuerit adèò religiosus, ut 7
nefas putet à communi opinione recedere, poterit fortassè ea defendi in hæredis institutione; non tamen cujuscumque cognati, sed admodum proximi, cujuscumque est filius, & frater. Certè exempla ex jure deprompta, quibus interpretes nituntur, ut fundent opinionem suam, agunt de hæredis institutione; nec ullum de legatis occurrit usquam exemplum. Neque generaliter de quacumque institutione disponent; sed solum de institutione filii, & fratris. Non eadem est ratio hereditatis, ac legati. Plerique hæc temporibus, quibus vix quicquam momenti habet amicitia, instituunt hæredes sanguine conjunctos, maxime agnatos, ut bona maneat in familia. Hisque suffragatur ipsa lex; quæ hereditatem ab intestato desert primum suis hæredibus, deinceps agnatis. l. *verbis legis ff. de V. S.* Non tamen desert omnibus, sed solum proximis, atque his usque ad certum gradum. Ergo in his, est aliqua

qua ratio singularis, quæ alias non convenit.
 10 Verumtamen, ut mea fert opinio, neque hæc sufficit ad probandum, testatorem non fuisse institutum, si novisset eum non fuisse filium suum, aut fratrem. Etenim, ut paulò antè diximus Severus & Antoninus, ut auferrent filio supposito hæreditatem, requirunt, ut eum testator non fuisset institutus, si alienum nosset. Quod multò magis dicendum de fratre in *l. nec apud 7. C. de hered. inst.* Nam si ille, qui vult auferre hæreditatem filio, probare debet, eum non esse filium, & patrem, si hoc scivisset, non fuisse institutum: multò magis hæc probare debebit, qui vult auferre hæreditatem fratris: etenim lex necessitatem instituendi liberis parentibus imponit, ac propterea videri potest eum instituisse, ut legi naturæ, & præceptis juris obtemperaret, aliàs non institutus; fratrem autem instituendi necessitatem nulla lex injungit. Ratio autem, cur etiam in filio ac fratre excludendo ejusmodi probatio sit necessaria, est, quia pater, qui filium suppositum tamquam à se genitum aluit, & educavit, eumque semper pro filio habuit, &, ut patrem decet, omnibus rebus commode rectèque tractavit; admodum probabile est, eum paterno amore proficui, maxime si tamquam filium semper habuit obloquentem: quocirca probabile pariter est, eum nihilominus fuisse institutum. Eadem, imò major ratio in fratre, de quo in *l. nec apud 7. C. de hered. inst.* Peregrinus Titium adoptavit in fratrem, patans licere inter peregrinos fratrem sibi per adoptionem facere: eumdem veluti fratrem motiens pro parte hæredem instituit. Adoptans Titium in fratrem manifestè demonstrat se Titium fraterno amore diligere. Hæredem veluti fratrem instituens, confirmat se eum usque ad mortem fraterno amore dilexisse; & Titium pro fratre se gessisse, meritisque & obsequio devinxisse testatorem. Quid causæ igitur est, cur credi certò debeat, eum non fuisse institutum Titium si scivisset inutilem fuisse adoptionem, ac Titium verò non esse fratrem adoptivum? Plane, etsi verè fuisset frater adoptivus,

non tenebatur instituere: instituit igitur fraterna charitate, & meritis ejus illectus, & valet institutio; nisi is, qui ab eo vult auferre portionem hæreditatis, evidenter probet, eum non fuisse institutum, si nosset eum non esse fratrem *l. nemo 58. §. 1. ff. de hered. inst. l. falsa 34. in princ. ff. de cond. & dem.*

Similis quæstio voluntatis proponitur in *9 l. cum proponas 3. C. de hered. inst.* Miles existimans Julianum esse libertum suum, hæredem instituit, eique vulgariter substituit hoc modo: *Julianus libertus meus heres esto; & si hereditatem meam adire noveris aut non potueris, in locum tuum substituo Vitalem.* Mortuo milite apparuit Julianum esse servum communem militis, & Zoili fratris ejus. Si valet institutio, tota hereditas ad Zoilum fratrem pertinet *l. Plantius 49. in princ. vers. communi autem ff. ad l. Falcid. l. verum 63. §. si servo 9. ff. pro soc. & Luciano Zoili jussu adeunte expirat substitutio d. l. 3. in fin.* Inutilis autem est institutio, & substitutus admittitur, si miles voluit ad solum Julianum pertinere hereditatem, non institutus, si scivisset eum esse servum, sibi que hereditatem acquirere non posse: extat enim conditio substitutionis, cum non possit Julianus adire hereditatem, sibi que acquirere *d. l. 3. in princ.* Ergo Vitalis substitutus probare debet, militem aliàs institutum non fuisse Julianum, si scivisset eum esse servum: nec ad eum excludendum sufficit error testatoris, & falsa demonstratio adjecta institutioni. Porro maxima est inter patronum libertumque conjunctio, ut apparet tum ex operis, quas patrono libertus debet *toro tit. ff. de oper. libert. tum ex successione tor. tit. inst. de success. libert.* maxima affectio ac necessitudo, ut apparet ex innumeris legatis, quæ patroni libertis suis relinquebant, quorum in jure nostro sunt exempla frequentissima. Eò accedit, quòd in nostra specie testator aded dilexit Julianum quem suum credebat esse libertum, ut fratri ipsi præponeret in successione; tum etiam, quòd fratri prætulit etiam Vitalem substitutum: quæ satis apertè videntur ostendere testatorem voluisse bona sua ad

Julianum pervenire; & si Julianus nollet, aut non posset ea sibi acquirere, potius ad Vitalem, quàm ad fratrem pertinere. Et tamen nisi Vitalis probaverit, testatorem ad solum Julianum voluisse hereditatem suam pervenire, non institutus, si scivisset eum esse servum, atque ad eam sibi acquirere non posse; ad fratrem Zoilum perveniet. His consequens est, ejusmodi generis sit falsa demonstratio aut causa, eam non nocere institutioni, vel legato, nisi probetur, testatorem aliàs id relictum non fuisse.

- 10 Præter hoc, aliud quoque genus falsæ demonstrationis aut causæ legatum perimentis Bartolus invenit. Ait enim, quòd licet causa remota, & non coherens legato, ipsum non viriet, si falsa sit: tamen causa proxima legato coherens, ipsi nocet, si falsa fuerit. Proximam & coherentem legato definit esse causam obligatoriam; scilicet eam; quæ si vera esset, obligaret testatorem. Proponit autem exemplum hujusmodi: *quia centum mihi mutasti, lego tibi centum.* Et hunc verum esse intellectum hujus materiæ à gloss. & Doct. intactum gloriatur in explicatione *l. demonstratio §. quod autem n. 13. ff. de cond. & dem.*

- 11 Ego tamen contrà sentio, & hanc distinctionem arbitror esse commentitiam. Certè Papinianus in *l. cum tale 71 §. falsam causam ff. de cond. & demonstr.* definivit sine ullâ distinctione, falsam causam non obesse legato, quia ratio legati, legato non coheret; & hanc solam exceptionem adjecit: si probetur, testatorem aliàs legaturum non fuisse. Equidem me Papiniani magis, quàm Bartoli, Doctoremque omnium movet auctoritas; tum maxime quia vim legis habet, & rationi est apprimè consentanea. Etenim ad sustinendam donationem sufficit sola ratio liberalitatis; atque ad eam qui donare voluit, adjiciendo falsam causam, nihil detrahit ac derogat donationi *l. damus 51. & l. in summa 65. §. id quoque ff. de condi. indeb.* Sequitur igitur, ut nisi heres probeat testatorem aliàs legaturum non fuisse, subsistat legatum, subsistens per ratione liberalitatis, quæ est propria, ac

vera ratio, & causa legandi. Movet me etiam auctoritas Ulpiani in *l. si sic legatum 75. §. 1. ff. de leg. 1. Si decem, quæ Titio debeo, ei legavero: nec quicquam Titio debeam, falsa demonstratio legatum non perimit.* Quamvis autem hæc fit potius demonstratio, quàm causa, tamen ejusmodi demonstratio tacite in se continet causam, quæ testator ad legandum adducitur: & illud est indubitarum, quod juris est in falsa demonstratione, hoc vel magis esse in falsa causa, ut ait Gajus in *l. demonstratio 17. §. quod autem ff. de cond. & dem.* & Imperator in *6. longè magis 21. inst. rit. de legat.* qui addit: longè magis non nocere falsam causam, quàm demonstrationem. Quamobrem inanis est inepta quorundam distinctio, qui putant legatum valere; *centum, quæ mihi Titius mutuo dedit, ei lego:* non valere autem si dixerò: *quia mihi centum mutnavit, lego centum.* Nam secundum regulas juris magis est, ut hoc, quàm illud valeat: tum quia minus legato nocet falsa causa, quàm falsa demonstratio: tum quia in illo videtur quodammodo designatum certum corpus eorum centum, quæ mutuo acceperat, quod in rerum naturâ non est, cum nihil acceperit: quod dubitationem posset asserre, an valeat legatum, argumento *l. si ita legatum 65. in princ. ff. de leg. 1. l. legavi 25. ff. de liberat. leg. l. item quod Sabini 17. §. sed si esse l. ex falso 19. l. qui non militabat 38. §. ult. l. Clemens 81. §. ult. ff. de hered. inst.*

Sed ut quominus congregiamur: an non 12 negotiorum gestio est obligatoria? *§. 1. inst. de oblig. quæ ex quasi contr. l. si quis absentis 5. ff. de obl. & act. l. 2. ff. de negot. gest.* & tamen valet legatum adjectâ falsâ causâ: *quia negotia mea curavi d. §. longè magis 31. de legat. & d. l. demonstratio 17. §. quod autem ff. de cond. & dem.* Quid? quæ potest esse causa magis efficax proxima, & coherens legato, quàm illa, de quâ in *d. §. longè magis 31. qui apud atrocino ejus capitali crimine liberatus sum?* & tamen falsa non viat. Item illa, de quâ in *d. §. quod autem. Titius filius meus præcipio fundum, quia frater ejus ex arca tot antea sumpsit:* quæ ad

exequendam conditionem filiorum adjicitur
l. si ita 12. ff. cod. & ne ipsa quidem, si falsa sit, nocet. d. §. quod autem.

- 13 Nec ad rem pertinet l. 1. C. de falsa caus. quæ assertur à Bartolo : nam ibi agitur de liberatione legatà : de eo, qui legat, non quod ipse debet ; sed quod sibi debetur : cujus legati est longè diversa ratio l. sic legatum 75. §. 2. ff. de leg. 1. & inferius uberius exponemus.

CAPUT XX.

Ad l. item quod Sabinus 17. §. sed si asse
ff. de hered. instit. & alias.

SUMMARY.

- 1 Falsa demonstratio institutionem perimit, cum heredis partem datam demonstrat, quæ nulla est. Exemplum C. n. 2.
- 2 Perimit legatum, si designet certum corpus, quod in rerum naturâ non sit, vel rem incorporalem, quæ non sit.
- 3 Rei aliena rectè legatur. Exponitur l. si ita legatum C. §. ff. de leg. 1. & n. §. 6.
- 4 Rei aliena per vindicationem legari non potest.
- 5 Hæredi verò legari potest in quocunque legato indistinctè.
- 6 Conciliatur l. quidam testamento 96. ff. de leg. 1. cum l. Servus 104. §. quinquag. ff. cod.
- 7 Demonstratio conditionem non facit, nisi sit in futurum collata.
- 8 Exponitur l. quidam 75. §. 1. ff. de iust. vin. & al. leg.

Explosâ communi veterum interpretum sententiâ, superest tertium genus explicandum falsæ demonstrationis, quæ adjecta perimit tum institutionem, tum legatum.

- 1 Institutionem perimit cum hæredi partem datam demonstrat, quæ nulla est. Exempla in jure nostro proposita hæc sunt. In l. item quod Sabinus 17. §. sed si asse ff. de hered. instit. Si quis expleto asse ita scripserit : Titius ex reliquâ parte heres esto : cum nihil reliquum sit, ex nullâ parte hæres institutus est, & idem hæres non erit. Enimverò si expleto asse simpliciter adjecisset : Titius heres esto : fieret transitus ad dupondium, & hæres esset in dimidiâ hæreditate d. §. in princip.

& §. si plures inst. tit. cod. Sed demonstratio illa : ex reliquâ parte quæ designat partem, quæ nulla est, cum nihil sit reliquum asse jam expleto, perimit institutionem ejus hæredis ; quoniam qui ex nullâ parte est institutus, hæres esse non potest. Et hic notandum, quod ille, cui pars à testatore non fuit assignata, nihilominus hæres est, quia ipsa lex assignat. d. l. item quod Sabinus 17. per tot. & l. seq. & d. §. si plures cum duobus seqq. At cum testator assignat partem, quæ nulla est, non potest ille hæres esse : non ex parte assignatâ à lege, quia lex partem non assignat, cum eam testator assignavit. Lex enim non disponit, ubi testator ipse disposuit l. quamdiu 39. ff. de acquir. hered. quia quod disponit testator, lex ipsa confirmat, & tamquàm legem jubet observari l. verbis legis 120. ff. de V. S. Novell. 22. cap. 2. versic. disponat. Eò sit, ut nec bonorum possessionem petere possit hæres, cujus portio, ex quâ sit institutus, non invenitur, licet eam etiam pendente conditione petere possit institutus sub conditione : quoniam hujus institutio valet, licet in incerto sit, & pendeat ab eventu conditionis : illa verò ab initio inutilis est, & nulla l. ult. ff. de bon. poss. sec. tab. in quâ proponitur hujusmodi species : Titius quantâ ex parte eum priore testamento scriptum habeo, heres esto : vel Quantâ ex parte codicillis scriptum eum habeo, heres esto : vel Quantâ ex parte codicillis scriptum eum habeo, si scriptum non invenitur, hæres non est, utpotè nullâ ex parte institutus. Idem traditum est in l. 2. §. ult. ff. de hered. inst. & in princip. vers. aliter atque. Imò nec si fuerit aliqua pars vacans, hæres videbitur in parte vacante institutus l. ex facto 19. ff. cod. Testator relicta parte hæreditatis vacuâ, ita Sempronium hæredem instituit : si mihi Sejus heres non erit, Sempronius heres esto. Sejum autem hæredem non instituerat. Pegasus exstimabat Sempronium in partem vacantem vocatum. Contrâ eum hæredem non esse Aristo, Javolenus, Arrianus, Pomponius, Ulpianus existimaverunt, quia ei pars esset data, quæ nulla esset. Simile exemplum pro-

ponit Papinianus in *l. qui non militabat* 78. §. ult. ff. eod. Mævium ex parte, quam per leges capere possit, hæredem Sejus instituit, ex reliquâ Titium. Si Mævius solidum capere poterit, Titius hæres non erit, nec tamquàm adjectus, nec tamquàm substitutus: non tamquàm substitutus, quia Sejus eum primo non secundo loco, & gradu vocavit: non tamquàm adjectus, quia data est ei pars, quæ nulla est. Aliud exemplum proponit Paulus in *l. Clemens* 81. ff. eod.

Legatum perimit falsa demonstratio, si designet certum corpus, quod in naturâ non sit: aut etiam rem incorporalem, quæ non sit. De certo corpore res est manifesta, nec habet dubitationem. *Species nominatim legata, si non reperiuntur, nec dolo hæredis dæsse probentur; peti ex eodem testamento non possunt.* ait Modestinus in *l. omnia* 32. alias *l. cum ita* §. species ff. de leg. 2. Minuit etiam legatum; hoc est, perimit in ea parte, quæ non invenitur. Si quis legaverit ex illo dolo amphoras decem; etsi non decem, sed pauciores inveniri possint, non extinguuntur legatum, sed hoc tantummodo accipit, quod invenitur. *l. si quis servum* 8. §. si quis legaverit ff. de leg. 2. Idem responsum est; si quis legaverit decem, quæ in arca habet, si quinque tantum in arca non sunt, legatum extinguitur; quia quoddammodo certum corpus, quod in verum naturâ non sit, legatum videtur. *l. si servus* 108. §. quinque 10. ff. de leg. 1. Quamvis enim pecunia numerata non deducatur in obligationem tamquàm corpus, sed tamquàm quantitas; tamen cum designatur pecunia certo loco circumscripta, fungitur vice corporis, & tamquàm corpus consideratur. *l. sed si certos* 51. ff. de leg. 1. Majori animadversione dignum est legatum, quod proponitur in *l. si ita legatum* 65. in princ. ff. de leg. 1. Sejo servus decem de lego præter eos decem, quos Titio legavi. Si decem tantum inveniantur in hæreditate, Seji legatum inutile est, quia non est in natura, quod ei legatum est: si præter eos decem, quos Titius elegit, aliqui superint; in his valet legatum,

sed non in ampliores, quàm decem.

His, quæ diximus, dubitationem multa videntur atterre. Primum, quodd nihil causæ esse videtur, cur Sejo decem servi non debeantur, etiamsi non inveniantur in hæreditate, & sit inutile legatum: aut, si minus sit in hæreditate, solummodò in his valeat legatum. Etenim etiam res aliena rectè legatur. *l. cum servus* 39. §. constât 7. ff. de leg. 1. *l. si pecunia* 12. ff. de leg. 2. *l. cum alienam* 10. C. eod. §. non solum ancem 4. inst. eod. Etsi res legata non sit in hæreditate, non propterea hæres liberatur à præstando legato *d. l. si pecunia* 12. sed vel eam redimere debet, vel si commodè non possit, præstare æstimationem *d. §. non solum l. non dubium* 13. §. ult. ff. de leg. 3. *l. si domus* 71. §. qui conficietur ff. de leg. 1. Item servi generaliter legari possunt *l. legato* 37. *l. si servus* 108. §. cum homo ff. de leg. 1. §. si generaliter 22. inst. eod. Et homo incertus *l. cum incertus* 13. ff. eod. & valet legatum, etiamsi testator hominem non habeat, ad differentiam domus, & fundi in *l. si domus* 71. in princ. ff. eod. *l. cum post* 69. §. gener ff. de jur. dot. *l. ita stipulatus* 115. in princ. vers. vel fundum ff. de V. O.

Sed facilis est, & prompta responsio. In laudata *l. si ita legatum* in princ. non potest dubitari, legatos fuisse servos per vindicationem. Id verba ipsa legati *do, lego* à Cajo relata demonstrant: sunt enim verba propria legati per vindicationem, Ulpian. in fragm. tit. 24. de legat. 6. 3. Per vindicationem autem legari non poterant res alienæ: sed illæ tantum, quæ fuerunt testatoris tum tempore conditi testamenti, tum tempore mortis. Ulpian. *d. tit. 21. §. 7.* Tempore mortis, quia in legato per vindicationem rectè viâ dominium rei legatæ à testatore transferebatur in legatarium, isque rem legatam vindicabat jure domini *l. legatum* 80. ff. de leg. 2. Dominium autem, quod non erat penes testatorem, non potest rectè viâ in legatarium transferri *l. nemo plus juris* ff. de de R. J. Tempore facti testamenti, quia Regula Catoniana obstitet legato. *l. 1. ff. de Reg. Caton.*

6 Quid autem dicendum post Justiniani constitutionem in l. 1. *C. commun. de legat.* quâ unam eandemque legatis omnibus naturam imposuit, & actiones communicavit? An naturam legati per vindicationem, an per damnationem sequemur? Puto adeo commixta, & invicem communicata fuisse, quæcumque erant propria cujusque legati, ut omne legatum particeps sit omnium, quæ in plura legatorum genera erant distributa. Itaque cum in legato damnationis posset hæres rem alienam legare, non in legato vindicationis, potest hodiè rem alienam legare generari in quocumque legato indistinctè §. *non solum* 4. *inst. tit. de legat.* In legato per vindicationem electio erat legatarii: hæredis autem in legato per damnationem: hodiè in omni legato indistinctè tribuitur legatario, §. *si generaliter* 22. *inst. eod.* Rei vindicatio olim non dabatur legatario per damnationem; hodiè cuicumque dantur omnes actiones; vindicatio, actio ex testamento & hypothecaria d. l. 1. & §. *sed olim* 2. *in fin. inst. tit. de leg.* Constat igitur Justinianum omnia in unum cumulare voluisse, & quod amplius erat in legato per damnationem, transulisse in legatum per vindicationem, & vice versâ; cupientem validiores esse defunctorum voluntates, ut ipse ait in d. §. optimum autem jus erat legati per damnationem, ut ait Ulpian. d. tit. 24. §. 11. utpotè, quod erat laxius: multa enim legari poterant per damnationem, quæ non poterant legari per vindicationem d. tit. 24. Non potest igitur dubitari, quin Sejo decem servi debeantur, etiam si non tot sint in hereditate. Porro si testator legaverit Titio decem servos ex sua familia, vel ex suis servis; & postea leget Sejo decem alios, præter eos, quos Titio legavit: existimarem Sejo non deberi, nisi eos, qui sunt in hereditate suprâ decem Titio legatos; quia apparet testatorem voluisse in utroque legato comprehendere solummodo servos suos, servos suæ familie, non servos alienos: & hoc indicant verba illa *præter eos &c.* Præterquam quod unusquisque potius, quod habere se crederet, quam quod onerare hære-

des vellet, legasse præsumendus est. l. *Stricho* 36. *in fin. ff. de usufr. leg. l. unum ex familia* 67. §. *si rem tuam* 8. *ff. de leg. 2.*

Secundò, quod attinet ad l. *si servus* 108. 7 §. *quinque ff. de leg. 1.* Africano videtur adversari Julianus in l. *quidam testamentum* 96. *in princ. ff. eod.* Quidam ita legavit: *aureos quadringentos Pamphilo dari volo, ita ut infra scriptum est. Ab Julio auctore aureos tot: & in castris, quos habeo, tot: & in numero, quos habeo, tot.* Has summas ante mortem in alios usus transulit: nihilominus fideicommissum debetur. Ergo falsa illa demonstratio: in castris quos habeo; & in numero quos habeo: non vitiat legatum. Ratio differentie indicatur in hæc ipsâ lege. In illa proponitur legatum certum corpus nummorum arcâ circumscriptum, quo deficiente legatum quoque deficiat necesse est. Non potest enim subsistere legatum, si nihil sit in legato; scilicet, si legetur res, quæ non est. d. l. *si servus* 108. *qui quinque vers. nam quodammodo. l. omnia* 32. §. *species ff. de leg. 2.* Quamobrem legatum certi corporis aut speciei nominatæ tacitam in se habet conditionem, si ea reperiatur in hereditate: quemadmodum in re nascitura inest conditio, si nascetur l. *cum illud* 25. §. 1. *ff. qu. di. leg. ced. & l. 1. §. ult. ff. de cond. & dem.* Contrâ in hæc non proponitur certum pecuniæ corpus; sed certa quantitas, nempe aurei quadringenti: hi autem deesse non possunt quia genus numquam deficit. Idcirco non inest in hoc legato conditio: *si reperiuntur in hereditate.* Nec videtur conditionem iniecisse testator demonstrando, undè eam quantitatem sumere deberet: *à Julio auctore tot, in castris quos habeo tot, &c.* voluit enim demonstrare potius heredi, undè quadringentos sine incommodo rei familiaris contrahere posset, ut ait in hæc lege Julianus. Atque ita simile legatum interpretatus est Severus Imperator, ut refert Paulus in l. *Paula* 27. *in fin. ff. de leg. 3.* Rectè dixit Julianus, non videtur tunc rem fideicommissò, quod initio purè datum erat, conditionem iniecisse demonstrando heredibus rationem consciendâ, solvendæque pec-

coniz. Etenim quando non ad demonstrandam rem legatam ejusque substantiam; sed ad modum exequendi, solvendique legati pertinet id, quod adjicitur, non injicit legato conditionem: cum non afficiat ipsum legatum, sed rationem ejus consequendi. Est ad pluribus legibus constitutum *l. ut hereditibus 50. alias l. si Titius §. ult. & l. cum pater 77. §. ult. ff. de legat. 2. l. pen. C. de inflit. & substit. l. si quis ita l. qui ex fratribus 24. ff. de cond. inst.* Idem obtinuit in die incerto, qui licet naturam suam conditionem faciat *l. dies incertus 74. ff. de cond. & dem. l. si Titio 22. in princ. quando di. leg. ced.* tamen, si adjiciatur executioni ac solutioni legati, non facit legatum conditionale, *l. ex his §. C. qu. di. leg. ced. l. Sejus Saturninus 46. in fin. l. à filia 62. §. ult. ff. ad S. C. Trebell. l. Firmio Heliodoro 26. in princ. ff. quand. di. leg. ced.*

Verumtamen observandum est, quod demonstratio verè non facit conditionem, nisi fuerit in futurum collata. Nam si falsa sit, statim perimit actum: si vera, statim actus valet; nec unquam est in suspensio. Nihilominus in *d. l. quidam 96.* dicitur non injicisse conditionem ex voluntate defuncti, quia demonstratio ipsa efficit, ut quodammodo insit in actu, cui adjicitur conditio: valet enim actus, si vera sit: si autem falsa sit, non valet: sed propriè non quia deficit conditio, sed quia deficit res, in qua debet actus subsistere. Idcirco non perit actus in totum, sed solum ex ea parte, ex qua deficit res demonstrata *d. l. 108. §. qui quinque & alii*: nisi ea cogitatione adjectam fuisse appareat, ut si vel deficiat in parte, perimat actum in totum *l. si ita stipulatus 120. ff. de V. O.*

Expositis duabus legibus, & quæ ex contrariâ parte dicebantur, refutat, quod cepimus prosequamur. Occurrit elegans Javoleni sententia ex Ofilio, & Labone in *l. quidam 7. §. 1. ff. de rit. vin. & ol. leg.* Quidam legavit tritici modios centum, qui singuli pondo centum pendeant: non valet legatum, quia ejusmodi triticum in rerum naturâ non esset. Ita sanè Plin. *lib. 18. cap. 7.* ubi pondus tritici cujuslibet regionis refert

accuratissimè, ait: *Levissimum est Gallientis, & è Chersonefo advectum; quippè non excedunt in modum vicenas libras.* De Italico ita scribit, *Italico nullum equidem comparaverim candore, & pondere.* Infra verò subdit, *In transpadana Italia scio vicenas quinas libras farris modios pendere.* Non est igitur in rerum naturâ ejus ejusmodi triticum. Animadvertendum hic, quod falsa conditio, utpotè impossibilis non vitiat *l. cum tale 72. §. falsam conditionem ff. de cond. & dem.* Detrahitur enim quia impossibilis *l. obtinuit 3. ff. eod.* Falsa autem hæc demonstratio, quæ dicitur conditio falsa in *l. si sic 75. §. quod si ff. de leg. 1.* vitiat legatum, nec à jure detrahitur; detracta enim illâ demonstratione: qui singuli pondo centum pendeant: legato nihil obstat. Nimirum falsa demonstratio tollit rem legatam, qua sublata deficit substantia legati: conditio impossibilis non item. Dicitur autem falsa conditio in *d. §. quod si* quia ei tacite videtur inserta conditio *l. cum illud 25. §. 1. ff. qu. di. leg. ced.* ut supra dixi. Ceterum d'fieri à conditione demonstratio *l. neminiam 34. §. 1. ff. de cond. & dem.*

CAPUT XXI.

Ad *L. si sic legatum 75. §. 1. ff. de leg. 1.*

SUMMARIUM.

- 1 Res incorporales legari possunt.
- 2 Legato alicui, quod sibi alter debet, non adjicitur quantitate, si nihil debeatur, non valet legatum.
- 3 Idem est & adjicitur quantitate, & quare.
- 4 Contraria recensentur. & n. 5.
- 5 In legato damnationis disjunctim relicto, alteri res, alteri affirmatio prestanda erat.
- 7 Exponitur *l. ut hereditibus 50. §. 1. ff. de leg. 1. & n. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14.*
- 14 Expenditur *l. un. §. fin. autem C. de cad. toll.*
- 15 Stipulatio alternativa est unica stipulatio, & unicam parit obligationem.
- 16 Si quis legat id, quod sibi debetur, vel alterutram rem, hæres tenetur tantum actiones præstare.

- 17 Si verò uni res, alteri alia legatur, duo sunt legata.
 18 Eadem re duobus in solidum legatâ, alter rem, alter estimationem consequitur.
 19 Legatâ duobus quantitatē, quem duo correi debant, alteri actiones præstanda, alteri liris æstimatio solvenda est.
 20 Leges explicatæ non adversantur constitutioni Justiniani tollentis differentiam inter legatum damnationis & alia legata.
 21 Demonstratio debiti naturalis, vel merè civilis, non est falsa.

Superfunt legata rerum incorporalium, quibus addicitur aliquandò falsa demonstratio. Res incorporales non minùs, quàm corporales legari possunt §. tam autem 21. *inst. tit. de legat.* ut sunt obligationes, actiones, jura omnia, & quæ in jure consistunt §. 1. *inst. tit. de reb. corp. & incorp.* Quoad obligationes & actiones, facillè potest evenire, ut iis legatis adjecta sit falsa demonstratio: idemque omninò jus in his servatur, quod in legatis rerum corporalium: majori tamen curâ, animique attentione opus est in his, ut intelligamus, quandonam demonstratio designet id, quod non est, & præstari non potest; adeoque perinat legatum. Ut dilucidè, distinctèque rem explicem, ita in partes divido atque discerno. Aut creditor legat, quod sibi debetur: aut debitor legat, quod ipse debet. Rursus in primo casu ita distinguo. Cùm creditor legat id, quod sibi debetur: aut id legat debitori suo, aut alteri.

Si quis Cajo legaverit, quod sibi Titius debet; siquidem non adjectis certam quantitatem, & Titius nihil debeat; indubitatè non valet legatum, quia nihil est, in quo legatum possit consistere: non debitum, quia nullum est: non corpus, aut quantitas, quia nulla certa res, aut quantitas expressa est & legata. Nihil igitur legavit: falsa enim est demonstratio tam ratione debiti & obligationis, quæ nulla est: quàm ratione quantitatis, quæ pariter nulla est, quia nihil debetur. *l. si sic legatum 75. §. 1. ff. delegat. 1.*

Sed & si quis expressâ quantitate ejus, quod sibi debetur, legaverit, veluti: decem, quæ mihi Titius debet, Cajo do lego: videretur dicendum valere legatum in decem.

Possit enim consistere in decem, quia hæc sunt in rerum naturâ: nec interest, quodd non debeantur, quia falsa demonstratio legato non nocet: sæpè laudatâ *l. demonstratio & l. falsa ff. de cond. & dem.* & *l. nostrâ in §. 1. vers. cum si decem.* Propterea si decem, quæ Titio debeo, legavero, licet nihil Titio debeam, nihilominus legatum valet: quia falsa illa demonstratio, quæ Titio debeo: legatum non perimit; upote: quæ non tollit, non destruit rem legatam: nempe decem, in quibus consistit legatum *d. §. 1. vers. cum si decem.* Verùm in proposita specie contrarium respondit Ulpianus in nostra *l. si sic §. 2.* nam & in hoc exemplo sine dubio nihil ait esse in legato. Ratio tamen tam in proclivi non est, quàm in superiore. Ea, autem est, quia hujusmodi legato non continentur decem, quæ utique sunt in rerum naturâ, & possunt deberi ex legato, & legatario ab hærede præstari: sed continetur debitum, obligatio, & actio, quæ non sunt, cùm Titius nihil debeat; atque idèd non possunt cedi, ac præstari Cajo: *hoc nostro §. 2. in fin. l. legatum ita 105. ff. de leg. 1. §. tam autem 21. inst. cod.* Ergo debet esse Titius debitor, ut aliquid legatum sit: alioqui nihil est in legato: deficit res legata. Neque enim legata sunt decem in genere; sed ea decem, quæ à Titio debentur: hæc autem nusquàm gentium sunt. Quemadmodum si legentur decem, quæ in arca sunt; decem quidem sunt in rerum naturâ: secus autem ea decem, quæ legata sunt; siquidem nihil in arca reperitur; ac propterea deest res legata, & nullum est legatum, ut in superiore diximus ad *l. si servus 108. §. qui quinque 105. ff. de leg. 1.* Quemadmodum autem si quinque essent in arca, deberentur ea quinque, quia in illis non deficeret substantia legati. *d. §. quinque:* & falsa illa demonstratio numeri decem non perimit legatum: ita & si Titius deberet tantummodò lex aut quinque, in illis legatum consisteret: horum enim debitor est. His consequens est, ut si Titius quidem tempore facti testamenti debitor decem fuisset; initio quidem constitisset legatum; sed si testator

ea vivus exegisset, legatum fuisset extinctum, re legata perempta ac deficiente substantia legati; & si partem exegisset, in ea parte fuisset extinctum *d. l. si sic 75. §. 2. vers. nam etsi. & l. si id quod mihi 21. in princ. ff. de liber. leg.* Idem dicendum, si alio modo extincta fuerit obligatio Titii, veluti acceptilatione, aut confusione. Nam si creditor hæres existerit Titio debitori suo, & postea decesserit, legatum extinctum est, quia confusione perinde extinguitur obligatio, ac solutione *d. l. si id quod 21. §. 1. & l. matrem 80. in fin. ff. ad S. Trebell. l. Stichum 95. §. aditio ff. de solut.* Contrà, si legatum fuerit sub conditione, & pendente adhuc conditione hæres exegerit, legatum non extinguitur: neque potest hæres privare legatarium commodo legati, aut alium, ad quem legati commodum est perventurum *d. l. si id quod §. ult.*

4 Sed his, quæ diximus, multæ leges adversari videntur.

I. *Lex quæd si quis 76. ff. de leg. 1. Si quis Stichum aut Pamphilum stipulatus, Sempronio Stichum legasset, Mævio Pamphilum: oneratus hæres intelligitur, ut necesse habeat alteri actionem cedere: alteri æstimationem Stichi aut Pamphili dare.* In obligatione alternativa una re soluta, tollitur tota obligatio *l. si unus 27. §. sed si stipulatus ff. de pact. sicut in obligatione generis l. & per jusjurandum 13. §. si is qui in hominem ff. de acceptil.* ergo si hæres stipulatoris Sempronio Stichum solverit, aut actiones cesserit, liberatus erit à totâ obligatione; neque hoc amplius tenebitur æstimationem Stichi aut Pamphili dare.

5 II. *Lex non quocumque 81. §. qui Gajum ff. de leg. 2. Qui Gajum & Luciam ejusdem pecuniæ reos habebat, damnavit heredem, ut quod Gajus sibi deberet, Sempronio daret: quod autem Lucius, daret Mævio.* Respondit Julianus, heredem necesse habere alteri actiones suas, alteri lisis æstimationem præstare. Ex duobus reis uno solvente, alter etiam liberatur, & tota obligatio perimitur. *l. 2. & l. 3. §. 1. ff. de duob. reis. §. 1. inst. eod. & idem, si testator vivus accepto tula-*

rit Gajo, inutile est tam Sempronio, quam Mævii legatum *d. l. 82. §. Qui Gajum vers. si tamen:* deficit enim utriusque Gaii & Lucii obligatio, quâ deficiente neutrum legatum potest subsistere. Quid ni igitur idem dicamus, si deficiat opera hæredis? nihil enim refert, ipse debitor, an alius pro eo solvat. *l. servendo 39. ff. de neg. gest. & l. solvere 53. ff. de solution.*

III. Simile omnino est Pomponii responsum in *l. qui duos 14. in princ. ff. de leg. 2.*

Non adversantur autem, si rationem habeamus ejus juris, quod obtinebat id temporis, quo scribere veteres Jurisconsulti. Erant tum in usu juris notissima quatuor genera legatorum, de quibus Imperator in §. sed olim 2. inst. tit. de legat. In legato damnationis observabatur, quod refert Cajus inst. lib. 2. tit. 5. §. 5. *Inter legatum vindicationis, & damnationis ipsa distantia est, ut si disjunctim, id est, singulis quacumque res per legatum damnationis relicta fuerit; singulis integra debeatur: id est, ut unus rem ipsam accipiat, alii æstimationem rei ipsius in pretio ab hærede percipiant.* Nihil apius dici poterat ad has leges explicandas. Neque enim dubitari potest, in his agi de legatis damnationis. Verba legatorum ipsa manifestè declarant: *damnas esto dare: hæres meus dato:* sunt verba legati per damnationem. Cajus ibid. §. 2. Ulpian. fragm. tit. 24. §. 2. In primâ lege non sunt inserta legatæ verba, undè appareat, illud etiam esse legatum damnationis, sed ejusdemmodi esse, res ipsa demonstrat. Legatur enim res aliena, quæ per vindicationem legari non poterat; sed per damnationem. Cajus *d. tit. 5. §. 3.* Ne quidem sinendi modo poterat res aliena legari, sed solummodò res testatoris & hæredis: clarè Ulpian. *d. tit. 24. §. 10.* & formula ipsa legati satis ostendit. Itaque addenda est negatio in §. penult. *Gajæ tit. 5. & omniud legendum non alienam.* Formula quoque legati per præceptionem ostendit, in eo legato non potuisse relinquere rem alienam, sed solum propriam; quo modò enim poterat ex hereditate præcipere sibi rem alienam? A formulâ pendebat natu-

ra, & vis tota legati. Non potest igitur in ea lege agi nisi de legato damnationis: atque adeo cum disjunctim legatum sit duobus, id, quod debetur, utrique in solidum præstandum est, alteri actio, alteri æstimatio.

7 Contradicit Marcellus in *l. ut heredibus*. 50. §. *si Titius alius l. si Titius* 51. ff. de leg. 1. *si Titius mihi Stichum aut decem debeat, & legavero Stichum, quem mihi debet; placeat extinguere legatum decem soluti: & si diversus, alii decem, alii Stichus legatus fuerit: ex eventu solutionis legatum valet.* Videlicet, ut omnes interpretantur, si debitor solverit decem, valet legatum primi, cui legata sunt decem: si solverit Stichum, valet legatum secundi, cui legatus est Stichus, & extinguatur legatum primi.

8 Doctissimus Cujacius putat, Marcellum, qui est perpetuus Juliani adversarius, hæc in re à Juliano dissensisse: ac verò propiorum esse Marcelli sententiam. Nam quod Julianus admisit in uno in *l. si sic legatum* 75. §. *ult. ff. de leg. 1.* cur non admittebatur in diversis? Hæc ratio, pace tanti viri dixerim, inspecto jure, quod eo tempore in usu erat, infirma est, imò nulla. Etenim ille, cui Stichus aut decem debentur, legando Stichum, legat jus, quod habet in Stichò. Si promissor solvat Stichum, is præstandus est legatario: sin autem solverit decem, extinguatur legatum, quia neque testator, si viveret, neque eo mortuo hæres ullum jus habet in Stichò; idèdque deficit substantia legati. At verò qui per damnationem uni legat decem, alteri Stichum, vult multiplicare legatum, & utrumque deberi, ut hujuscæ legati natura postulat: propterea hæres alteri actionem, alteri æstimationem Stichi præstare debet *d. l. quod si* 76. ff. de leg. 1. His ritè perpensis non faciliè adducor, ut credam, Marcellum hæc in re à Juliano dissensisse.

9 Accursius, cum aliter hos ad concordiam redigere non posset, distinctione conciliavit. Ait enim in *l. 76.* electionem fuisse creditoris *l. ut heredibus* §. *si Titio*, fuisse debitoris, hanc distinctionem, & interpretationem probarunt ferè omnes Accursio obse-

quentes; in postremis Barth. Chesius *interp. lib. 1. cap. 50. num. 44.* qui etiam in hanc opinionem frustra conatur Cujacium trahere contra sentientem. Etenim in explicatione *l. 76. de legat.* quam adjungit, & inserit explicationi legis antecedentis, disertè ait errare Accursium, & in *d. l. 76.* electionem fuisse promissoris. Verè ac rectè, mea quidem sententia. Electio semper est promissoris ac debitoris, nisi eam sibi stipulator ac creditor reservaverit. *l. plerumque* 10. in fin. ff. de jur. dot. requiritur autem, ut expressè sibi reservet, quemadmodum in *l. si quis stipulatus* 112. ff. de P. O. In nostra *l. 76.* nec ullum verbum, nec ullum est indicium, ex quo appareat, creditorem sibi electionem reservasse. Profectò culpandus esset Julianus, si factum proposuisset omisâ præcipuâ qualitate obligationis, ex qua pendet solutio proposuisset questionis, & in qua fundatur decisio juris. Maximè verò, quia hæc qualitas non est de natura obligationis, nec potest intelligi nisi exprimatur. Quin imò satis perspicuè apparet, Julianum agere de eo testatore ac creditore, qui non habeat electionem, ex uno contextu & continuatione sermonis. In antecedenti lege in fine agitur de eo herede ac creditore, qui non habet electionem, sed, ut solet, electio est debitoris: hic, cum ei deberetur Stichus aut decem, legavit Stichum. In *l. sequenti*, quæ superiori jungitur ac nectitur illis verbis: *quod si quis*: proponit, cum creditorem non unam tantum ex rebus disjunctim debitis legasse, sed utramque, unam Sempronio, alteram Mevio: quis dubitet in hæc pariter agi de creditore non habente electionem, tunc agitur in antecedenti, cum quæ cohæret, & continuatur, non variato casu, nisi quoad multiplicationem legati?

Sed nolo videri acerbior in disputando, 10 Fac ita esse. Quid interest, habeat electionem debitore, an creditor nempe heres? Nihil profectò, quoad onerandum heredem duplici legato. At, inquit, Bartholom. Chesius cum electio fuerit testatoris, ea transit in legatarios: nulla autem ratio est, cur potius hic, quàm ille eligat: itaque ea accipitur (Kk)

interpretatio, ut legatum in utroque valeat, & uni actio, alteri ejus æstimatio præstetur. Verùm in eandem difficultatem impingimus: nulla enim est ratio, cur uni potius, quàm alteri res præstetur, aut æstimatio. Qui potest eligere, utri danda sit actio, utri danda sit æstimatio, cum utraque præstanda est: poterit etiam eligere, uter habere debeat actionem, si una tantum præstanda sit; videlicet solummodò actio. Quid impediis, quominus heres, qui habet actionem & obligationem, cui annexa est & inserta facultas eligendi, eligat, undè constet, quid sit præstandum, & consequenter, quis sit legatarius Sempronius, an Mævius? Præit nobis idem Ulpianus in *d. l. 75. §. ult.* ubi ex sententia Juliani statuit Ulpianus, quod si Stichum legavit is, cui Stichus aut decem debebantur: legatarius incerti actione compellit experiri adversus debitorem, qui habebat electionem; & si ille solverit heredi Stichum, heres eum legatario præstabit: si solverit decem, nihil legatarius consequetur, & erit inutile legatum re legatà deficiente; subjicit: *secundum quod erit in arbitrio debitoris, an sit legatarius is, cui Stichus legatus est.* Quid causæ est, cur idem non possit statui in casu nostro? scilicet cogendum heredem experiri, & petere servum, quem voluerit, eumque præstare ei, cui legatus est? Quo fiet, ut alterius extinguatur legatum deficiente re legatà. Si est in arbitrio debitoris extranei, ad quem nihil attinet legatum, an illud valeat, an non; cur non potest esse in arbitrio heredis, propter facultatem eligendi quam habeat, decernere, utrum hoc, an illud legatum valeat? At testator non elegit, eligere igitur poterit heres ejus, *l. si stipulatus 76. in princ. ff. de V. O.* At utramque rem legavit. Falsum, Legavit nomen debitoris, legavit obligationem, legavit actionem *§. tam autem 21. inst. tit. de legat. l. si sic legatum 75. §. quod si in fin. ff. de leg. 1.* Actio autem, quam cedere tenetur heres, unam tantum rem persequitur, quâ solutâ tota extinguitur obligatio *l. si unus 27. §. sed si stipulatus ff. de pass.* Legatum igitur non duas, sed unam tantummodò rem com-

plectitur. Ac si duas res comprehenderet, duas illas res præstare teneretur heres; non verò alterius actionem, alterius æstimationem: coque ampliùs duæ res essent in obligatione, etiam cum electio esset debitoris, contrà *d. l. ut heredibus §. si Titio* in quâ pariter utraque res disjunctim debita legata proponitur.

His omnibus efficitur, infirmum esse fundamentum innixum communitatæ distinctioni electionis rei legatæ. Alia igitur ratio querenda est, in quâ Juliani sententia fundatur. Ea autem est certa, atque perspicua, quod in legato damnationis unâ re legatâ duobus separatim, utrique tota debebatur: scilicet uni res, alteri æstimatio; ut initio probavimus, & de hoc nulla est controversia. Sed in summas angustias nos conjecit Marcellus, qui cum probè nosset naturam legati per damnationem, usumque juris, respondit in *d. l. 30.* non utramque rem deberi legatariis in solidum, sed eam tantummodò, quæ soluta fuisset à debitore; & ex eventu solutionis valere legatum: & Justinianus, qui, sciens hanc differentiam fuisse ante se semper observatam inter legatum damnationis, & alia legata, ut indicat in *l. unic. §. si autem 12. C. de caduc. toll.* eaque ibi sublata; nihilo minùs has leges 75. & 76. de leg. 1. & 13. de leg. 2. in Pandectis inseri mandaverit. Enimverò quâ me expediam, nescio: conabor tamen: utinam succedat ex voto,

Quantum attinet ad Marcellum auctorem: *l. ut heredibus 50. §. si Titius ff. de leg. 2.* existimaverim, cum agere de solutione factâ testatori viventi: ait Marcellus: *placet extinguere legatum decem solutis.* Eadem formâ loquendi utitur Ulpianus in *l. si sic 75. §. 2. ff. de leg. 1. nam cisi vivus exegisset extinguere legatum.* & in *l. si id quod mihi 25. in princ. ff. de liberat. leg.* Observo etiam verbum illud *placet*; quo uti solent Jurisconsulti, cum proponunt aliquam sententiam aut præsentium auctoritate probatam, usuque receptam; aut rescriptis Imperatorum confirmatam, ut in *l. tutor. 7. §. penult. ff. de admin. int. m. l. si tertius 6. §. 1. ff. de ag. &*

acqua pluv. in l. placet. 4. ff. de lib. & post. in l. 4. in princ. ff. de pact. in l. 4. ff. de jur. codic. in l. 3. in princ. ff. de liber. agn. l. si Titio 55. §. 1. ff. de leg. 2. l. si servus 61. in princ. ff. de furt. & passim. Cum autem res non est ab omnibus recepta, & introducta: plerisque placere aiant, aut magis placere, ut in l. si adibus 32. ff. de damn. inf. & in l. si Titio 55. ff. de leg. 2. Vel si alicujus opinione tantum nititur, ipsum solent nominare: veluti, Trebatius placuit l. sed si 17. §. servus ff. de injur. Juliano placuit l. statu liberum 11. in fin. ff. de leg. 2. Arifioni placet l. ei quoque 13. in fin. ff. ut legat. Ceterum cum simpliciter pronunciant placet, de jure non controverso, & communi consensu prudentum recepto respondent. Atqui non solum non erat receptum eo tempore; quod si diversis legatæ fuissent res disjunctim debitæ, valeret solummodò legatum ejus rei quæ à debitore soluta fuisset heredi; alterum autem extingueretur; sed contrarium potius receptum erat; ut ostendimus hæcenus: ergo non potest intelligi de solutione factâ post mortem testatoris, sed de debitore solvente ipsimet testatori.

3 Neque quisquam reprehendat hanc interpretationem, quod secundum eam de jure aperto respondisset Marcellus, quo de nomine reprehenditur à Claudio Scævola in l. à testatore 109. ff. de cond. & dem. Etenim necesse erat hoc à prudentibus definiri, an testatore exigente id, quod sibi debetur, aut recipiente solutionem, extinguatur legatum. Quoniam qui recipit solutionem rei debitæ, alienat obligationem, quam legavit; cum solutione ejus, quod debetur, omnis tollatur obligatio princ. tit. in fin. quib. mod. toll. obl. alienatione autem rei legatæ extinguitur legatum; idque receptum cum distinctione, de qua in l. scribit 34. §. 1. vers. si in hoc ff. de aur. & arg. leg. & in l. rem legatam 18. ff. de adim. leg. Quocirca statuendum erat, an idem servandum in exactione debiti, & cum eadem distinctione, quod examinatur ab Ulpiano in l. fideicommissa 11. §. si rem 12. cum §. seq. ff. de leg. 3. Maxime verò id erat necessarium, cum duæ res disjunctim testa-

tori debentur, & una ex his, vel utraque duobus legatur: an unâ ex his exactâ, legatum etiam alterius perimatur. Et quia solutione unius rei tota perit obligatio, & ut ait Ulpianus in d. l. 11. §. ergo 13. *extinguitur ipsa constantia debiti*; placuit omnino legatum extingui, perceptâ ac deficiente re legatâ: seclûs etiam distinctione, quæ in aliis alienationibus est recepta. Et hæc de re agit Marcellus in d. l. ut hereditus 50. Simile est, quod Julianus statuit in l. non quocumque 82. §. qui Cajum ff. de leg. 1. quam suprà exposuimus. Ait enim: *eam conditionem heredi suo consistit, ut si necesse habeat alteri actiones suas, alteri litis estimationem prestare. Si tamen vivus testator Cajo acceptum fecit, necesse est, ut Sempronii, & Marcii legatum inutile sit.* Junge l. 76. ff. de leg. 1. quæ ejusdem est Juliani, cum nostrâ l. ut hereditus 50. & intelliges, utramque simul junctam idipsum comprehendere, quod hæc una: nempe & regulam, & exceptionem. Si non fuerit solutum vivo testatori, ab hærede præstanda est actio & æstimatio: si solutum fuerit; neutrum: quia inutile est legatum, & pendet ab eventu solutionis, utrum testatori facta fuerit, an non.

Quantum attinet ad Justinianum, non tamen ausim credere consarcinatores Pandectarum hujus rei fuisse incutiosos, cum docti interpretes ad unum omnes animadverterint l. si pluribus 33. ff. de leg. 1. eorum operâ & correctione fuisse accommodatam Justiniani constitutioni in laudata l. un. §. ubi autem 11. C. de cad. toll. Itaque puto eas leges huic constitutioni non esse contrarias, & utrique solidum deberi, non ex natura legati damnationis, sed ex voluntate testatoris. Quamvis enim Imperator, sublatâ differentia inter legatum damnationis, & alia legata, omnibus eamdem naturam imposuerit: tamen si testator utrumque legatarium solidum habere voluerit, utrique solidum deberi sanxit in d. l. unic. §. fin autem. & confirmat in l. duos 14. ff. de usufr. leg. in l. si pluribus 33. in l. filiusfamilias 114. §. ult. ff. de leg. 2. Et licet in d. l. unic. & in

(Kk) ij

l. pluribus 33 ff. de leg. 1. requirit manifestam voluntatem; tamen verisimile est, eos, qui Pandectas composuerunt, judicasse, certò constare de voluntate testatoris, quoties duas res sibi debitas separatim duobus legat, unicuique suam. Et quidem certà ratione. Primum enim, cur testator separatim legavit? *nam si contrarium volebas, nulla erat difficultas, ea conjunctim disponere.* In simili questione hoc utitur argumento ipse Justinianus in ead. *l. un. §. ubi autem 11. in fin. versic. sed ne varietatis.* Qui enim legat separatim duobus, unicuique solidum assignat, & inter eos propriè non datur jus accrescendi, sed jus non decrescendi; quoriam altero deficiente alter solidum accipit, quasi suum, sibi que relictum à testatore, non quasi partem deficientis, suæ accrescentem, & adjunctam; utporè vacantem. Hæc idem Justinianus in ead. *l. unicà*; noluit tamen id sufficere ad impediendum jus accrescendi inter disjunctos, sublata omni distinctione ac differentiâ legatorum. Provenit igitur hoc à dispositione legis, non à voluntate testatoris. At non putavit Justinianus, ex hoc solo manifestè constare de voluntate testatoris; nam cum manifesta est voluntas testatoris, ipse quoque approbat utrique legatario solidum deberi, ita sanè. Sed Justinianus non loquitur de specie proposità à Juliano in nostra *l. 76.* & ejusmodi cæteris: loquitur de jure accrescendi: loquitur de unâ re eademque, duobus, aut pluribus legatâ. Contrà in *l. 76.* non agitur de jure accrescendi: non de unicâ re duobus legatâ, sed de duabus rebus singillatim legatis: hoc est, de Sticho, qui legatur Sempronio, & de Pamphilo, qui legatur Mævio. Inter Sempronium & Mævium non esse jus accrescendi, quia non concurrunt in eundem servum, constat, & Sempronio Stichum, Mævio Pamphilum deberi. *l. hujusmodi 84. §. pen. ff. de leg. 1.* Eadem enim res legata esse debet pluribus, ut queri possit, an scindi debeat legatum, & concursu partes fieri. *§. si eadem 8. instir. tit. de legat. In d. l. 76.* nominatim testator legat Sempronio Stichum, Mævio Pamphilum: non pertinet igitur hu-

jusmodi legatum ad jus accrescendi; adeoque nec ad dispositionem Justiniani in *d. l. unicâ*: clara enim est, & expressa voluntas testatoris, jubentis utrumque legatarium habere solidum; videlicet totam rem sibi nominatim legatam: quo casu etiam ex Justiniani constitutione utrique solidum debetur *d. §. ubi autem versic. hoc autem*, & in *l. si pluribus 33. versic. scilicet ff. de legat. 1.* Imò nullâ ratione potest constitui Justiniani ad hujusmodi legatum traduci: non solum enim nominatim in ea excepitur, sed etsi non exciperetur, tamen in ea non comprehenderetur, quia non est de genere legatorum, de quibus ibi disponit imperator. Hic enim duo sunt legata disjuncta, ac separata; inter quæ nulla est conjunctio, ac communicatio. Duæ sunt legatariorum personæ disjunctim ac separatim vocatæ: duæ res diversæ, singulæ singulis sejunctim legatæ. Quid causæ igitur est, cur singuli non habeant rem, quæ cuique legata fuit; & quidem totam, sicut fuit legata.

Verùm opponi potest, illud falsum esse, 15 quod posuimus, duas res fuisse legatas: nam cum testator legat id, quod sibi debetur, legare videtur actionem, quam habet ad consequendum id, quod sibi debetur: nec hæres tenetur præstare rem debitam, sed tantummodò actiones ad eam consequendam. Atqui cum aliquis Stichum, aut Pamphilum stipulatur; unica est stipulatio; unica obligatio, quæ ex ipsâ nascitur: unica actio ad petendum Stichum, aut Pamphilum, non autem utrumque simul. *§. si quis agens 33. versic. hinc autem instir. tit. de allion. l. si quis servum 10. C. de cond. ind.* Ergo is, cui debetur Stichus aut Pamphilus, cum legat id, quod sibi debetur, unam tantum rem legat: nempe actionem, quam habet ad alterutrum consequendum.

Resp. id verisimam esse, si legaverit id, 16 quod sibi debetur: aut legaverit Stichum aut Pamphilum: imò etsi legaverit Stichum & Pamphilum, hæres solum præstare tenetur legatario actionem, quam habebat defunctus ad petendum Stichum, aut Pamphilum: quoniam licet non legaverit actionem nomi-

natim, aut obligationem; sed servos ipsos debitos: tamen lex præsumit, eum voluisse legare id, quod suum erat in re legatâ, & jus, quod in ea habebat. Cum igitur in Stichus, & Pamphilus nullum aliud jus habeat, quàm actionem ad alterutrum consequendum; hanc ipsam legare voluisse præsumit. *l. 5. in fin. & l. 6. in fin. ff. de leg. 1. l. quibus diebus 40. §. dominus ff. de cond. & dem.*

17 *l. cum illud 25. ff. quan. di. leg. ced.* Secus autem est, cum legat nominatim ac separatim Sempronio Stichum, Mævio Pamphilum; tunc enim non potest præsumi, eum voluisse legare solummodò actionem ad petendum & consequendum unum ex his, cum utrumque nominatim legeret unum Sempronio, alterum Mævio: & duo legata disjuncta ac separata relinquit: quo clarè demonstrat, ad utrumque legatum pervenire velle ejus servi, quàm ipsi legat. Quamvis autem in stipulatione alternativâ una res tantummodò ponatur ad solutionem, quia una tantum solvi debet: tamen utraque ponitur ad obligationem *l. qui duos 128. in fin. ff. de V. O. l. cum hereditas 5. in fin. vers. multum interest ff. qui & à quib. manum. lib. non sunt. l. qui decem 72. §. Stichum ff. de solut. l. hujusmodi 84. §. si Titio 11. ff. de leg. 1.* Si igitur tam Stichus, quàm Pamphilus est ad obligationem, & in obligatione, potuit à testatore considerari uterque tamquam debitus ante solutionem, perinde ac si stipulatus fuisset Stichum, & Pamphilum: propterea potuit tam Stichum, quàm Pamphilum eodem modo duobus singulatim legare; quemadmodum si deberetur ei Stichus & Pamphilus. Discrimen enim inter duas stipulationes potius respicit petitionem, & executionem, ac solutionem, quàm obligationem.

18 Exemplis, quod dixi fortasse paulò obscurius, dilucidum certumque reddo. Qui legat fundum, aut aliam quamcumque rem duobus in solidum; fundum illum considerat, quasi duplicem; quasi duplex ejus haberet dominium, quod posset in solidum transire. Hujusmodi legatum jus non improbat; & ad servandam voluntatem testa-

toris, quia non possunt ambo eorum fundum habere, ejusque in solidum domini esse: *l. sunt certo 5. §. ult. ff. commodati.* statuit, ut alter consequatur fundum, alter ejus estimationem. *l. si pluribus 33. ff. de leg. 1.* Haud aliter in casu nostro: testator legat uni Stichum quasi debitum, alteri Pamphilum item quasi debitum: legata videntur actio, quam habebat testator, & in heredem est translata: hanc autem non potest heres utrique præstare, quia unica est, & unicum servum consequi potis est; ideirò jus statuit, heredem uni actionem, alteri pretium dare debere *d. l. quod si quis 76. & d. l. unic. §. ubi autem vers. hoc verò.* Atque hoc multò magis in hoc casu fuit admittendum; quia ibi testator unam tantum rem legat duobus, & mandat id, quod est impossibile: nam fundus duplicari ac geminari non potest, ut duobus in solidum præstetur: tamen jus, quia publicè expedit suprema hominum judicia exitum habere *l. vel negare 5. ff. testam. quem aperian.* statuit servari voluntatem defuncti eo modo, quo potest; nempe uni dari rem, alteri pro re ejus estimationem. Hic autem dux res legatæ sunt, uni Stichus, alteri Pamphilus: itaque nihil obstat, quominus servanda sit voluntas testatoris: licet enim non sint ejus servi legati, tamen etiam res aliena legari potest. *§. non solum 4. inf. de legat.*

Aliud exemplum ad rem explicandam ap- 19
tissimum duco ex *l. non quocumque 82. §. qui Cajum ff. de leg. 1.* Testator habebat Cajum & Lucium ejusdem pecuniarum reos: putà stipulatus erat ab iis centum: una est obligatio, una summa debetur, & si ab altero solvatur, alter quoque liberatur, & tota solvitur obligatio *l. 2. & l. 3. in fin. §. de duob. reis §. 1. inf. tit. eod.* Itaque testator cum haberet utrumque in solidum obligatum, ita legavit. *Quod mihi Cajus debet, id heres meus Sempronio damnas esto dare: quod mihi Lucius debet, id heres meus Mævio damnas esto dare,* ait Julianus. *conditionem heredi suo constituit, ut is necesse habeat alteri actiones suas, alteri litis estimationem præstare.* Una quidem tantummodò testatori summa debebatur, unam

exigere poterat; unâ exactâ tota solvebatur obligatio, & uterque liberabatur: sed ipse legavit duas summâs sibi debitas, quasi Cæjus deberet centum, & alia centum deberet Lucius; quamvis uterque deberet eadem centum. Ad servandam autem voluntatem testatoris heres utramque summam præstare teneatur; nempe uni actiones, quas habet, alteri litis æstimationem. Idem omnino præstare tenetur in specie propositâ in *d. l. 76.* quia licet unus tantum servus peti posset, & uno soluto tota tolleretur obligatio; tamen testator utrumque separatim legavit duobus, uni Stichum, alteri Pamphilum; quasi uterque solvi sibi deberet.

20 Concludo jam totam hanc disputationem. Nec veteris juris ignoratione, nec incuriâ, aut oscitantia juris compositores has leges Pandectis inseruerunt; sed, quantum arbitror, his argumentis adducti putarunt, eas non esse contrarias constitutioni Justiniani abolentis vetus discrimen à Jurisconsultis introductum inter legatum damnationis, & alia legata. Existimaverunt enim, has leges pertinere ad exceptionem ejus constitutionis, quam inseruerunt in *l. si pluribus 33. ff. de leg. 2.* nempe in illis liquidè constare de voluntate testatoris dandi utrique solidum. Eò fit, ut etiam hodiè post sublatam legatorum differentiam statuendum sit, eo casu utrique solidum deberi, eo modo, quo laudatæ leges præscribunt.

21 Ut finem imponam huic disceptationi, restat ut admoneam, falsam non judicari demonstrationem debiti, ita ut legatum perimat, si aliquo modo sit debitum, etiam ex obligatione merè naturali: veluti si dominus leget servo pecuniam, quam in tabulis ipsi debet, ut in *l. quibus diebus 40. §. dominus ff. de cond. & dem.* vel si quis legaverit alicui, quod pupillus accepisset sine tutoris auctoritate, nec locupletior factus fuisset, ut in *l. cum illud 25. §. 1. ff. qu. di. leg. ced.* Idem dicendum puto de obligatione merè civili, quæ licet dicatur nulla in *l. si dari 25. ff. de V. O.* tamen nihil etiam debere pupillum dicitur in *d. l. cum illud*: nihilominus valet quasi sub conditione: si solverit; haud

aliter hoc valet sub conditione, si debitor conventus non opposuerit exceptionem.

CAPUT XXII.

Ad l. legavi 25. ff. de liberat. leg.

SUMMARIUM.

- 1 Legari potest debitori suo, quod sibi debetur.
- 2 Si nihil debeatur, & summa expressè non fuerit, falsa demonstratio legatum perimit.
- 3 Si summa vel res expressa sit, magna questio an legatum valeat. Explicatur textus noster.
- 4 Debitor inuulter legat id, quod debet creditori suo, usque amplietur debiti emolumentum. Quando ampliari contingat, & n. 5.
- 6 Hoc legatum non valet si vera fuerit demonstratio, valet si falsa sit.

Series rerum propositarum postulat, ut dicamus de creditore, qui legat debitori suo, quod sibi ab eo debetur. Hujusmodi legatum valere, dubium non est; eoque potest remitti totum debitum, vel ejus tantummodò pars, ut creditori placuerit. *l. non solum 7. in princ. ff. de liberat. leg.* Et potest quibuscumque verbis legari, veluti: Titio, quod mihi debet, do lego: à Titio, quod mihi debet, peti nolo: hæres meus damnas esto non petere, quod mihi Titius debet. *l. quod mihi 22. & l. legavi 25. ff. eod.* Effectus autem est; quod si à Titio petatur id, quod debet, possit uti exceptione, eaque se defendere: si non petatur, possit agere actione ex testamento, ut ab hærede per acceptilationem ab obligatione liberetur. *l. 3. §. nunc de effectu ff. eod.* Verumtamen acceptilatione liberandus est, quando testator tollere voluit totam obligationem: secus, pacto liberandus est. Exemplis id explico. Testatori debebantur: Stichus, aut decem: damnavit hæredem Stichum non petere. liberandus est debitor acceptilatione; ut liberetur etiam à dandis decem; quemadmodum liberaretur Stichi solutione. *l. non solum 7. §. 1. ff. eod.* Quod si duo fuerint rei promittendi, & creditor uni tantummodò consultum voluerit, pacto liberandus est: nam si acceptilatione, liberassetur etiam correus

contra voluntatem defuncti. Verumtamen si socii fuerint, acceptilatione liberandus erit, ut liberetur etiam correus, ne si ab eo petatur, ipse quoque inquietetur d. §. *nunc de effectu*.

1 His præcognitis videamus, quandonam falsa demonstratio perimat hujulmodi legatum. Perimit cum nullum subest debitum, quod remitti possit, quod falso demonstravit testator. Si non expressit summam, vel rem debitam, utique legatum est inutile, si nihil debeatur: non tam quia ignoratur, quid legato contineatur, quam quia deficit debitum falso demonstratum, in quo possit consistere legatum: nam si verè subesset debitum, etiam non adjecta summa, vel specie, legatum valeret l. *legavi* 25. ff. *cod.* Esse enim debitor debet l. *si sic legatum* 75. §. *quod si ff. de leg. 1.* quod si debitor sit, ex summa, vel specie debita satis apparet, quid sit legatum: si autem nihil debeatur, non potest valere legatum, sive de re legata constet, sive non constet; quia non potest ab obligatione liberari, qui non est obligatus. Imò etsi fuerit obligatus, sed merè civiliter: hoc est, si se exceptione perpetua tueri possit; nullius momenti legatum erit. l. *si creditor* 15. ff. *de liber. leg.* Quamvis enim quoad jus civile sit obligatus: tamen quoad juris effectum obligatus non est, obstante exceptione perpetua: l. *si dari* 25. ff. *de V. O.* Multò minùs potest valere legatum, si à testatore, dum viveret, fuerit exactum debitum legatum: nam si erat jam exactum tempore conditi testamenti, utique nullam fuit ab initio: si postea, legatum evanescit l. *non solum* 7. §. *liberatio ff. de liber. leg.* & si partem exegerit, pro ea parte legatum extinguirur l. *ult. in princ. ff. cod.*

3 Atque hæc cetera sunt. De eo apud doctissimos homines est magna dissensio: an si fuerit expressa summa aut species debita, valeat legatum, quamvis ea debita non sit, & possit eam petere, & consequi legatarius. Proposita fuit hæc questio Paulo in l. *legavi* 25. ff. *de lib. leg.* sed ille verborum ambagibus involvit magis, quàm explicavit: adeo ut doctissimi viri eam legem putent esse

corrigendam, & eorum aliqui addant, alii verò detrahant verba, tamquam ab inficso scriptore adjecta. Verba Pauli sunt. *Quod si etiam centum aureorum, vel fundi debiti mentionem fecit, si quidem debitor fuisse probetur, liberandus est: quid si nihil debeat, poterit dici, quasi falsa demonstratione adjecta, etiam peti, quod comprehensum est. Sed poterit hoc dici, si ita legavit: centum aureos, quos mihi debet, vel Stichum, quem debet, hæres meus damnas esto non petere. Quod si sic dixit: hæres meus centum aureos, quos mihi Titius debet, damnas esto ei dare, etiam illud tentari poterit, ut petere possit, quasi falsa demonstratione adjecta; quod mihi nequaquam placet, cum dandi verbum ad debitum se referre testator existimaverit. Obscurum sanè, perplexumque responsum. Enimverò Cujacius adjecta negatione id expedit, & explicat planissimè: sed non poterit hoc dici, legendum ait. Ac si mihi religio non esset sacro sanctas leges violare, ac temerare corrigendo, in ejus opinionem non invitus adduceretur. At nulla nos premit necessitas, ut legem emendare debeamus. Proposita fuit Paulo questio: an in hoc legato, Titio centum, qua mihi debet: requirendum sit, an debeat. Respondit, quod si nihil debeat; dici poterit, quasi falsa demonstratione adjecta, etiam peti posse centum. Ait dici posse, non tamen ipse hoc affirmat: sed solùm proponit, quod dici posset secundum tritam juris regulam; quod falsa demonstratio legatum non vitiat. Non solvit igitur hic questionem propositam. Imò distinguit duas legati formulas inter se diversas: *centum aureos, quos mihi debet, hæres meus damnas esto non petere*: & alteram; *centum aureos, quos mihi debet, damnas esto ei dare*. Quoad primam jam exposuerat, dici posse: quoad hanc, tentari posse. Quoad utramque igitur nihil hætenus decidit, nihil certi statuit; sustinet se; nec approbat, nec reprobat: quod de falsa demonstratione dixit. Modò verò aperit, quid ipse sentiat, quid sibi placeat, illis verbis: *quod mihi nequaquam placet; cum dandi verbum ad debitum se referre testator existimaverit*. Ut ostendat totam ques-*

tionem in controversia falsæ demonstrationis versari, in utraque legati formulâ ait dici & tentari posse falsâ demonstratione legatum non perimi. Deinceps id reprobatur, & ait sibi non placere; quod ad utrumque locum pertinet, ubi hoc dixerat. Tollit autem difficultatem, quæ insurgere potuisset ex secunda legati formulâ; quoniam hæc ejus sententiam omniud videtur evertere. Etenim cum testator jubeat heredem dare Titio centum aureos, parum interesse videtur, an eos debeat; an non debeat: quemadmodum si legem centum, quæ Titio debeo, valet legatum, etiam si nihil Titio debeam; quia cum sit legata certa quantitas, legatum non perimit falsa demonstratio. Ita Ulp. in *l. si sic legatum* 75. §. 1. *vers. cum si decem ff. de leg. 1.* Maxime in proposito cum testator usus sit verbo dandi, dari enim cuiquam intelligitur id, cujus dominium in eum transferatur. §. *sic itaque* 14. *inst. de alt. l. ubi autem* 75. §. ult. *ff. de P. O. l. non videntur* 167. *ff. de R. J.* Aliud igitur est dare alicui: aliud eum à debito liberare. Scit Senec. 5. *de beneficiis* c. 10. *Dare, aliquid à se dimittere est; & id, quod teneris, habendum alteri iradere.* Ad hoc respondet Paulus, quod testator dandi verbum ad debitum se referre existimavit; non ad dominii translationem. Quemadmodum igitur cum lego id, quod mihi debetur, alteri; non oneratur hæres ad id præstandum legatario; sed solummodò ad præstandam ei actionem, quam habet: ita cum lego id, quod mihi debetur, ipsi debitor, non oneratur hæres ad id ei præstandum, sed ad remittendam ei actionem, quam habet ad exigendum, & ad liberandum eum ab obligatione. Hæc est vera Pauli sententia: nec ad eam clariùs exponendam opus fuit speciatim agere de prima forma legati. Cum enim falsam demonstrationem nocere responderit huic secundo legato, quod plurimùm habet dubitationis: utique supervacaneum fuisset, adjicere eandem nocere etiam primo, quod ferè nihil habet dubitationis. Etenim in eo neque legavit centum aureos, neque jussit heredem dare centum; sed solum damnavit, ne peteret: ita-

que non petendo, aut liberando Titium implet voluntatem testatoris: non potest autem liberare eum, qui non est obligatus, nec ab eo petere potest deficiente obligatione, & actione: ergo est inutilis prohibitio testatoris, inutile legatum. Summa sit. Falsa debiti demonstratio quocumque modo legatum vitiat: hæc nostra *l. legavi l. si creditori* 13. *l. ult. in princ. ff. de liber. leg.* nisi probetur, testamentum voluisse legare quantitatem quondam debitam; non verò jus liberationis, ut in *d. l. ult. vers. prius quidem.*

Veniamus modò ad debitorem, qui legat 4 creditori suo, quod debet: de quo agit Paulus in nostra *l. legavi in fin. vers. contra.* & ait inutile prorsus esse; nisi in his speciebus, in quibus emolumentum debiti ampliatur: quod confirmatur in *l. si debitor* 11. *vers. quod debitor ff. eod. l. 1. §. si quis creditori* 10. *ff. ad leg. Falcid.* Ampliatur autem quatuor modis, totidemque sit, ut sit utile legatum: modo, tempore, conditione, & loco. *l. fin autem* 29. *ff. de legat. 1.* Modo: si legetur debitum, cui perpetua obstat exceptio, hæc enim remissa videtur *l. si creditori* 18. *in princ. ff. de leg. 1.* Si legetur id, quod actione honoraria debetur; actio enim ex legato civilis est, atque adeò plenior *d. l. si creditori.* juncto *princ. tit. inst. de perpet. & temp. alt.* Si leget rem, quam ex stipulatu debet *d. l. si creditori* §. 1. hoc enim commodum ex legato sentit creditor, quod dominium rei nanciscitur statim, non expectat ex stipulatu actionem *l. 3. §. si rem ff. de leg. 3.* Nam rei legatæ dominium statim à morte testatoris rectè viâ transit in legatarium *l. à Titio* 64. *in fin. ff. de furt.* At verò si ex stipulatu agere deberet, nonnisi post rem judicatam, & per traditionem ipsius debitoris dominium rei debite nancisceretur. *l. traditionibus* 20. *C. de pass.* His consequens est, ut dicamus omnia propemodum legata rei debite post Justiniani constitutionem in *l. 1. C. commun. de leg.* in qua legatariis tribuit tres actiones, personalem, in rem, & hypothecariam, utilia esse: quoniam vix est, ut commodum non afferat legatario tres hæc actiones tribuendo, quibus pro arbitrio

trio possit experiri, cum in aliis debitis hæ actiones non concurrant, & contra rationem juris ab Imperatore concedantur legatariis. Quantitate quoque ampliatur emolumentum §. si quis agens 33. *vers. plus autem inst. tit. de alt.* & idem valet legatum, sed solum in excessu, & ex eo solum Falcidia detrahatur l. verbis 5. ff. ad l. Falcid.

Tempore, & conditione ampliatur, si pure legetur, quod in diem, vel sub conditione debetur. §. ex contrario 14. *inst. tit. de legat.* In hoc illud speciale, quod totum valet, totum actione ex testamento petitur l. debitor 82. ff. de leg. 2. d. l. 5. ff. ad leg. Falc. & quod, etiam si dies & conditio vivo testatore supervenerint, legatum non extinguitur, nec fit irritum, quod semel competit, ut ait Papinianus in d. l. 5. in fin. cujus sententiam probavit Justinianus in §. ex contrario 14. *inst. tit. de leg.* repudiata Pauli sententia contraria, quæ relata est in l. debitor 82. ff. de leg. 2. adeo ut mirer plerisque interpretes conari has inter se conciliare, cum Justinianus ipse contrarias esse perspicue doceat: assert enim utriusque rationem, ita ut nequeat dubitari de his ipsum loqui. Loco quando amplietur commodum, latè docet idem Imperator in d. §. si quis agens *vers. loco plus petitur.* & hoc casu totum legatum loco à testatore destinato peti poterit, locum tamen non habebit Falcidia; nec poterit fidei-committi, ut in l. 3. §. si rem ff. de leg. 3.

6 Exceptis his casibus legatum est inutile. Et, quod mirum est, non valet, si vera fuerit demonstratio: valet, si falsa. l. si scis legatum 75. §. 1. *vers. cum si decem ff. de leg. 1. l. legavi in fin. vers. quod si centum ff. de liberat. leg. §. sed si uxori 16. inst. tit. de leg. l. cum scriptum 6. §. 1. ff. de dot. pral.* Ratio autem est, quia, cum vera est demonstratio, legatum nullam affert utilitatem, nullum lucrum idèque valere non potest: nostra l. legavi 25. *vers. contra,* & l. 1. *prope fin. vers. cum enim non aliter C. commun. de legat.* Cum verò falsa est demonstratio, quia nihil debetur, aut minus debetur, affert legatario utilitatem, lucrumque vel totius legati, si nihil debetur; nihil enim se-

cluso legato posset exigere, quia nihil debetur: ex legato autem, quod ipsi relictum est, consequitur, cum falsa illa demonstratio legatum non perimat. d. l. legavi 25. in fin. l. 1. §. si quis uxori ff. de dot. pral. Quod si minus debetur, valet legatum propter emolumentum excessus l. cum scriptum 6. ff. eod. & d. l. verbis 5. ff. ad leg. Falcid. Imò et si pro re debita pecuniam legaverit, valet legatum etiam re vivo testatore perempta l. vir uxori 8. ff. de dot. pral. Item quamvis reddendæ dotis causâ quadraginta legata fuerint uxori, dote jam ei redditâ sciente marito, legatum valet; quia licet reddendi verbum significationem habeat retrò dandi: recipit tamen & per se dandi significationem l. cum quidam 21. ff. de legat. 2. l. heres 100. ff. de l. 3.

CAPUT XXIII.

Ad l. heres 100. §. ult. ff. de leg. 3.

SUMMARIUM.

- 1 Demonstratio partim falsa legatum non vitiat, nec impedit, ne legato generali contineatur. Exemplum C. n. 2.
- 3 Vasa plurima & pretiosa veteres habere solebant in convivio.
- 4 Exponitur L. cum aurum 19. §. sed tui vasa 10. ff. de aur. & arg. leg. C. n. 5. 6.
- 7 Exponitur L. fideiculis 32. §. quidam ff. de aur. & arg. leg.
- 8 Si demonstratio pro parte falsa sit ob diminutionem rei legata, quid juris sit.

TRes alias quæstiunculas de falsa demonstratione libet adjungere. Quid juris sit, si partim vera sit, partim falsa: si nondum conveniat rei legata: denique si amplius non conveniat.

Demonstratio pro parte falsa non solum non vitiat legatum, sed nec impedit, ne legato generali contineatur. Exemplis id explico. Testator Titio legavit testudinea: debentur etiam lecti testudinei, qui habent pedes inargentatos l. heres 100. §. ult. ff. de legat. 3. Fallitur Bartolus, qui putat id à

(L1)

Labeone, Trebatio, Javoleno responsum, quia principale trahit ad se accessorium etiam pretiosius. Neque pedes inargentati sunt accessorium lecti; sed pars essentialis: neque sunt pretiosiores testudineis, seu lectis testudine vestitis. Plinius lib. 9. c. 11. *Testudinum putamina secare in laminas, lectisque & repositoria his vestire Caribilius Pollio instituit prodigi, & sagacis ad luxuria instrumenta ingenii.* Juven. Sat. 11. vers. 93. *damnans luxuriam sui seculi.*

*Nemo intercuras, & seria duxit habendum,
Qualis in oceani fluitu resudo nataret
Clarum Trojagenis factura, & nobile
fulcrum.*

Dubitationem igitur faciebat, an numero testudineorum continerentur lecti, qui toti non erant testudinei; quoniam habebant pedes ligneos inargentatos. Haud aliter in eadem lege in §. *cui Corinthia*. disceptatum fuit inter Trebatium, Labeonem, & Proculum, an cui legata erant vasa Corinthia, deberentur etiam bases eorum vasorum collocandorum causâ paratæ: & obtinuit Proculi distinctio: deberi, si Corinthiæ sint: secus, si æneæ. Et hic errat Barrolus, tum quod putat bases esse repositoria; tum quod putat æneas idcirco non deberi, quia sunt villioris materiæ. Utrumque falsum. Basis non est vas, in quo aliud vas reponitur: sed fulcrum, in quo vas collocatur, ut emineat, & conspiciatur, & commodè tractetur, ut sunt bases statuarum, quibus vel affixæ sunt, ut in l. *penult. ff. de V. S.* vel non affixæ, ut ex, quæ in basibus struilibus erant collocatæ, veluti in columellis. Planè Cicero *Tuscul.* 5. columellam, in quâ inerat sphaeræ figura & cylindri in Archimedis monumento, basim vocare videtur: nempe basim sphaeræ & cylindri, quæ suprâ eam non multum è dumis eminentem erant collocata.

2 Sed quoniam in hæc incidimus, explicandæ latius hæc duæ leges, hæc nostra simul cum l. *cum aurum* 18. §. *sed cui vasa* 10. ff. *de aur. & arg. leg.* Apud Romanos magno in pretio habebantur vasa Corinthia, & Deliacæ, præstabant Corinthia; proxima laus

Deliacis. Plin. lib. 34. cap. 2. *His domum ornabant.* Cic. *pro Rosc. Amer.* *Domus referta vasis Corinthiacis, & Deliacis.* Hæc certè humi non jacebant, sed bases eminentes habebant ad ornatum domus, & conspectum adeuntium, ut ea possent manibus tractare, mirari artificium, quod sæpè præstabat materiæ. Plin. d. cap. 2. *Quondam æ confusum auro, argenteoque miscebatur, & samen ars pretiosior erat.* Cic. lib. 4. in *Verr. Ille* (Verres) *unumquodque vas in manus sumere, laudare, mirari.* Queritur igitur in nostra lege, an cui Corinthia vasa legata essent, etiam hæ bases eorum collocandorum causâ paratæ deberentur: & responderetur deberi, si Corinthiæ quoque illæ sint; non verò si æneæ, aut ex aliâ materiâ. Ratio hujus distinctionis non ea est, quod hæc materia sit vilis: nam vilitas materiæ potius efficere deberet, ut æcederent vasis multo pretiosioribus, quorum causâ paratæ fuerunt: ut in simili quæstione de litteris & picturâ obtinuit l. *quæ ratione* 9. §. 2. ff. *de acquir. rer. dom.* §. *si quis in aliena* 34. *inst. eod.* Ratio igitur est, quia cum bases quoque Corinthiæ sint, testator, qui Corinthia vasa legat, de his etiam videtur cogitasse, quasi sint quædam portio vasorum, & sine illis ad ornatum domus, aut triclinii disponent, & collocari vix possunt; quâ de causâ fuerunt comparata tum vasa, tum ipsæ bases: faciunt ad rem l. *quæstionum* 12. §. *sistula* 14. & l. *cum de lanionis* 18. §. *item cacasos* ff. *de fund. inst.* & l. *pediculis* 38. §. 1. ff. *de aur. & arg. leg.*

Non solum enim ad ornatum domus, sed tum maxime ad ornatum triclinii & cœnationis, vasa pretiosa, argentea, aurea, quandoque etiam gemmis distincta, quin imò gemmea habebant; eaque exponebant in triclinio, cum lauto ac splendido convivio aliquem excipiebant. Collocabant autem, & exponebant in abaco. Cic. lib. 4. in *Verr.* *Diocles est Pamphili gener, illius à quo hydra ablata est, Popilius cognomine: ab hoc vasa omnia, ut exposita fuerant, abstulit.* Et infra. *Ipsum Regem ad cenam vocavit, exornat amplè, magnificèque triclinium: exponit ea, quibus abundabat, plu-*

vima, ac pulcherrima vasa argentea: namque hac antea nondum fecerat: omnibus curas rebus instructum & paratum ut sit convivium. Et postmodum. Vocat ad cenam deinde ipse Prætorum; exponit suas copias omnes: multum argentum, non pauca etiam pocula ex auro, quæ, ut mos est regibus, & maxime in Syria, gemmis erant distincta clarissimis. Erat etiam vas vinarium ex una gemma prægrandi tulla excavata cum manubrio auro. Et lib. 5. Tuscul. Collocari iussit (Dionysius Siciliæ tyrannus) hominem in auro lecto strato pulcherrimo textili stragulo magnificis operibus picto: abacisque complures ornatis argento, auroque cælati &c. Plin. lib. 37. cap. 2. de tertio triumpho Pompeij. Vasa ex auro, & gemmis abacorum novem. Qui non habebant, ab amicis utenda accipiebant: unde quæstio proposita ab Ulpiano in l. 5. §. si de me 14. ff. commod. Abacus, mensa coquinaria, quasimensa sine pede, à genitivo græco ἀβᾶξ: erat enim tabula, quæ muro applicabatur, ita ut elevari, ac demitti posset, ubi vasa exponerantur ad ornatum vel usum convivii, & apud pauperes etiam in usu erat. Juv. Sat. 3. vers. 103.

Lectus erat Codro Procula minor, nec olis ex Ornamentum abaci: nec non, & parvulus infra Cantarus, & recubans sub eodem marmore Chiron.

Ita & plebs nostra ad ostentandas copias omnia vasa ænea, quæcumque possidet, in abacis ordine disposita solet detinere. Homines autem copiosi & locupletes, ornandi triclinii causâ in abacis exponebant vasa argentea, & aurea; crystallina; murrina. Crystallina magno in pretio: trullam unam centum quinquaginta millibus HS à matrefamilias nec divite mercatam refert Plin. lib. 37. cap. 2. Cœnabat apud Vedium Pollionem Augustus: exposuerat sua crystallina: servum, qui crystallinum frugerat, Vedius rapi iussit, & obijci murænis deprecandum: fugit ad Cæsaris pedes non deprecans mortem, sed ut ne esca piscibus fieret: tùm Cæsar illum

quidem mitti; crystalli autem omnia coram se frangi iussit, complerique piscinam. Senec. de ira lib. 3. cap. 40. Hem! quanta crystalliorum copia? Non minori in pretio erant murrina: idèque tam de his, quàm de crystallinis dubitatum fuit, an suppellectili deberent adnumerari in l. 3. §. de murrinis ff. de supell. leg. & quia etiam, quæ magno in pretio sunt, in suppellectili sunt d. l. 3. §. vitrea. respondit Paulus, murrina quoque, & crystallina in suppellectili esse in d. §. de murrinis; & Javolenus in l. vasa 11. ff. eod. Murrina primus Romam induxit Pompeius in tertio triumpho, & sex pocula Jovi Capitolino dicavit. T. Petronius trullam murrinam emit trecentis sestertiis, hoc est, septem millibus quingentis coronatis; eamque fregit moriturus, ne ad Neronem perveniret. Vide Plin. d. lib. 37. cap. 2. qui addit: ea proximi ad hominum usum transiere, abacis etiam, escariisque vasibus inde expetiitis. Eò devenit, ut Heliogabalus in murrinis mingeret, ut refert in ejus viâ Lampridius. In abacis igitur visenda exponebant vasa pretiosa: neque credibile est, in iis concinasse, ut ait Plautus in *Atenachm. Scen. 1.* struice patinarias, sed ea ordinatæ, ac scitè disposuisse: & aut in basibus suis collocasse, ut extarent, atque emincerent, quod conspectiora essent, & non solum oculis, sed etiam manibus possent contrectari, Cic. de *Perre* ad cenam vocato ab Antiocho: *ipse unum quodque vas in manus sumere, laudare, mirari.* aut in gradibus aliis suprà alios eminentibus in conspectu convivarum ordine cuncta locasse: ut hodiè solemus in publicis ac solemnibus epulis apparare convivium proposito argento, crystallinis, murrinis, quod Hetruscè dicimus: *la credenza d'argento: la credenza de cristalli: la credenza delle porcellane.* Gradus autem illos quid vetera bases vasorum dicere? Verumtamen existimo, eos saltem, qui vasa aut à claris artificibus cæata, aut gemmis distinctâ habebant, singula in suis basibus exposuisse; ut convivæ possent unumquodque vas in manus sumere atque mirari. Ac si quis bases arbitretur ipsos abacos accipien-

(LI) ij

das esse in nostra lege, non valdè repugnabo. Maximè quia non solum abacerant, quibus ad aspectum vasa pretiosa exponebantur: sed etiam abaci parvi, similes, ut arbitror, nostris abacis, quos dicimus *Vassè*, quos conficimus ex tabulis circumcircà marginatis; & sunt in usu apud plebrosque, præsertim ad collocanda & ministranda pocula ferventium potionum, quæ vel interdiu, vel in secundis mensis apponi solent: qui usus jamdiu invaluit ubique gentium. Testis Plinius *lib. 37. c. 2. ubi de murinis*: *Quæ protinus ad hominum usum transire, abacis etiam, escariisque vasis inde expertis*: & paulò post: *amplitudine nusquam parvos excedunt abacos: crassitudine raro, quàm dictum est, vasi potorio*. Erant etiam abaci majores ad eundem usum destinati, in quibus vasa potoria, & escaria reponerantur, & in mensam inferebantur: atque idèò repensoria, & fercula dicebantur. Hæc propriè bases collocandorum vasorum causâ paratæ dici possunt: quoniam vasa & obsonia sustinent. Plin. *lib. 33. cap. 11. Jam verò & mensas repensoriis imponimus, & ad sustinenda obsonia interradiamus latera. ait mensas, scilicet cibos mensis impositos*. Poll. *cap. 12. de mensis* (frustrâ igitur vir doctus addit: in mensas) Servius ad illum Virgilii versum *lib. 7. Æneid. vers. 111. & cereale solum &c. panicias mensas*; id est, epularum sustentaculum solum vocavit. Sunt etiam vasa, quia habent circumquaque latera prominentia ne dilabantur, & effluat, quod in iis collocatur. Rectè igitur dixit Proculus, legatis vasis Corinthiis deberi etiam bases, scilicet repensoria Corinthia, non verò ænea: ita legatis vasis argenteis deberentur etiam argentea repensoria. Sanè Plinius inter argentea vasa recenset etiam repensoria argentea.

- 4 Quoniam verò, ad repensoria devenimus, operæ pretium est, fusiùs explicare simile responsum in *l. cum aurum 19. §. sed cni vasa 10. ff. de aur. & arg. leg.* quod hætenus nemo eorum, quos viderim, rectè dilucidèque explicavit. Est autem hujusmodi. *Sed cni vasa sunt legata, non solum ea continen-*

tur, quæ aliquid in se recipiant edendi, bibendique causâ paratum, sed & quæ aliquid sustineant: & idèò scutellas, vel promulsidaria contineri. Repositoria quoque consinebuntur: nam vasorum appellatio generalis est. En i repensorium inter vasa: en i etiam inter bases. Numeratur enim inter ea, quæ aliquid sustinent. Progbè errant, qui putant hæc omnia à Javoleno recesseri inter ea, quæ aliquid sustinent. Scutellæ, & promulsidaria edendi, bibendique causâ parata sunt; repensoria, sustinendi. Scutellæ bibendi causâ. Cic. in 3. Tuscul. Collocemus in culcitra plumea: psaltriam adducamus: cedrum incendamus: demus scutellam dulciscule potioni: aliquid provideamus & cibi.

Promulsidaria autem sunt vasa, quæ tam esculenta, quàm potulenta continent, quæ ad promulsidem parantur. Promulsis dicebatur, quæ in principio cœnæ apponebatur, indè dicta, quòd initio mulsum daretur. Prima potio ex mulsò: rationem reddit Horatius *Sat. lib. 2. Satyr. 4.*

— quoniam vacuis committere venis
Nil nisi lene decet: leni præcora mulsò
Prolucris melius.

Idcirco Græci hanc primam cœnæ partem *πρωτον* & *δευτερον γεματον* vocabant, nos dicimus: *i freddi*, aut *anipsusti*: Latini verò *amecænia*, ut Apul. *lib. 2. Alf. aur. vel amecænam*, ut Macrobi. *lib. 3. cap. 13. vel gustationem*, ut Petron. *allata est tum gustatio valde lauta: vel gustum*, ut Martialis. *lib. 11. ep. 31. Gustu protinus has edes in ipso & ep. 32. Hac satis in gustu*. Quæ autem in hac prima cœnæ parte tolerent apponi, videre potes apud Athen. *lib. 2. Dipnos. Mart. d. ep. 32. Petron. in convivio Trimalcionis. Macrobi. d. c. 13. in cæna Pontificis Metelli. Scitè Cic. lib. 9. ep. 16. Ante meum adventum fama ade de mea lausit venies: eam eximefeces. Neque est, quod in promulsidæ spei ponas aliquid, quam totam sustuli. Solebam enim amecæ delectari* (vel, ut aliqui legunt, *debelitari*) *oleis, & Iucaniciis suis*. Et *ep. 20. At quæ virum: non enim, quem in es solitus promul-*

sive conficere: integram famem ad ovum affero. Ita usque ad usum vitulinum opera perducitur. Promullis igitur erant cibi, qui in principio cœnæ apponebantur: quos dicimus *antipasti; principii; freddi.* Promulidaria autem vasa & lances, ad hos continendos, & inferendos in mensam parata. Tertullianus tamen usurpans continens pro contento in libro *de Pallio* lancem ipsam vocavit promulsidem pro promulidari. *Vereor sane ne parva sit ista trutina, cum Drusillanus, & quidem servus Claudii, quingenariam promulsidem edificat supra scriptis fortasse, mensis necessariam: cui si officina existitula est, debuit & iriclinium.* Narrat hoc Plin. lib. 33. c. 11. qui ait, *quingenariam lancem cui fabricanda officina prius edificata fuerat.* Ergo hanc lancem argenteam quingenarium librarum *promulsidem* appellat Tertullianus, figura passim usitata, ab eo, quod continetur, denominans id, quod continet. Enimverò miror doctissimum Salmasium adductum hujus loci auctoritate, & Petronii verbis pravè detortis, & hæc nostrâ *l. cum aurum* non intellectâ, pro certo affirmasse omnem antiquitatem semper pro vase aut lance gustationem continente *promulsidem* usurpasse, & *promulsidarium* vel *promulsidare* pro eo, quod sustinet vasa, & lances; scilicet ipsam promulsidem: contra clarissima Ciceronis verba, quæ modò attulimus, & alia, quæ possent asserri. Sed non est hic locus confutandi opinionem à vero adeò abhorrentem. Venio igitur ad repositoria. Post Vasa, quæ recipiunt aliquid edendi, bibendique causâ paratum, transit Ulpianus ad vasa parata ad aliquid sustinendum, nempe ad repositoria, in quibus lances, & pocula, quæ cibos potionesque continebant, locabantur ordine disposita: & à servis allata mensæ inponebantur. Repositorium, in quo erat gustatio, scilicet promullis, à Petronio dicitur *Promulsidare*: allata est tum gustatio valde laudata &c. Ceterum in promulsidari erat assellus Corinthius &c. quia in repositorio apposita erat gustatio, seu promullis: sicut à Plinio in *epist. 6. lib. 5.* videtur appellari *gustatorium*: sic & magides dicuntur à Polluce

repositoria in c. 12. *de Mensis.* Tum & mensa, quæ apponi, tollique solebant, quæ nunc *magides* vocantur. Magides à lancibus superpositis, quæ magides dicebantur. Plin. d. cap. 11. lances, quas antiqui *magidas* appellaverant. Dicuntur autem mensa, quæ apponi tollique solebant, id est, repositoria. Sic apud Virgil. 1. *Æneid. vers. 723.*

Postquam prima quies epulis, mensæque remota. Remota erant repositoria non mensæ: subdit enim:

— in mensa laticum libavit honorem.

Cic. ad Atticum lib. 14. ep. 6. Hæc ad te scripsi appositâ secundâ mensâ. Secunda mensa apponebatur, cum inferebatur repositorium continens poma, bellaria, & alia, quæ erant secundæ mensæ. Item cum legimus cuilibet convivæ suam mensam appositam, intelligendum puto parvum expolitorium, seu abacum epularum appositum suum unicuique. Mensæ igitur dicebantur etiam vasorum repositoria. Erant enim instar mensæ lignæ, rotunda, solida, aut quadrata, acere opera, aut cirro, aut testudine vestita, quod Carilius Pollo instituit; denique argentea, quæ totam mensam cooperiebant. Plin. lib. 9. c. 11. & lib. 33. c. 11. & apponebantur, ac tollebantur. Petron. *Gustantibus adhuc nobis repositorium allatum est.* Post deinde. *Gustatoria pariter à choro cantante rapiuntur.* Plin. lib. 28. c. 2. propè fin. *Bibente convivâ mensam vel repositorium tolli inauspicatissimum judicari:* & pauld post. *Nam sterniamento revocari ferculum, mensamve, si non postea gusetur aliquid, inter diras habetur, aut omnino non esse.* Ferculum à ferendo appellatum, repositorium lancibus, ac dapibus plenum. Petron. c. 35. *Laudationem ferculum infecum est, plane non pro expectatione magnum. Novitas tamen omnium convertit oculos.* Repositorium enim rotundum duodecim habebat signa, &c. & intèr, superioremque partem repositorii absulerunt: quo facto videmus infèrâ, scilicet in altero ferculo atrilia, & summa &c. Repositorium magis notat vas ipsum, quàm epulas in eo locatas; ferculum designat potius epulas, quàm ipsum

vas : quo mensæ inferuntur. Plin. lib. 18. cap. ult. in fin. In convivio mensisque nostris, vasa quibus esculentum additur, sudorem repositoriis linquentia, diras tempestates prænuntiant. Hic thecam ipsam vasorum designat. Ferculum solas dapes apud Juven. Sat. 1. vers. 94.

— Quis fercula septem
Secretò cenavit auri?

Suet. in August. c. 74. Cœnam ternis ferculis, aut cum abundantissimè, senis præbebas, ut non nimio sumptu, ita summa comitate. Posterior ætas à mittendo missus dicebat. Capitolin. de Pertinace: Novem libras carnis per tres missus ponebat. Lamprid. de Heliogabalo. Nonnumquam picta mantilia in mensam mitteret his edulibus picta, quot missus esses habiturus, ita ut de acu, aut de textili pictura exhiberentur. Nos dicimus Italicè portata vel potius servito. Romani veteres repositorium dicebant incitegam à verbo Græco ἰσχυράν vel ἀγροδάν. Vide Calaub. in Athen. lib. 5. cap. 13. Si de his repositoriis sensisset Bartolus, non posset reprehendi.

7 Expositis duabus hisce legibus, ed, unde discessimus, revertamur. In l. pediculis 31. §. quidam ff. de aur. & arg. leg. hujusmodi proponitur legatum. Quidam uxori suæ argentum escarium legaverat: in argenti suo vasa habebat, quibus & potabat, & edebat. Scævola respondit, hæc quoque legato contineri. Non sunt omnino escaria; sed partim escaria, partim potoria juxta usum patrisfamilias: tamen continentur argento escario, quia verum est escaria esse: sicut continentur etiam argento potorio, si argentum poteriorum legasset: quia in hoc usum patrisfamilias attenditur. d. l. pediculis §. argento. Quod si uni vasa escaria, alteri potoria legasset; quæ sunt escaria & potoria utriusque communia essent l. Tisia texores 36. in princ. ff. de leg. 1. l. servit urbanis 99. in fin. ff. de leg. 3.

8 Quid si demonstratio pro parte falsa sit propter diminutionem rei legatæ factam à

testatore, distinguendum est, ut in l. scribit 34. §. pen. & ult. ff. de aur. & arg. leg. Si res demonstrata sit per verba præsentis temporis, tota debetur, qualis erat tempore facti testamenti, nisi testator partem alienaverit animo minuendi legati. Si per verba futuri temporis, debetur id, quod superest tempore mortis d. l. scribit §. ult. & l. falsa §. ult. ff. de cond. & dem.

CAPUT XXIV.

Ad L. legatis 65. §. ornatricibus ff. de leg. 3.

SUMMARIUM.

- 1 Si nondum convenias rei legatæ demonstratio, cum convenire cœperit, ea tamen res legato continetur. Exemplum. & n. 3. & 8.
- 2 Explicatur textus noster.
- 3 Expōitur l. cum aurum 19. §. infelli ff. de aur. & arg. leg.
- 4 Destinatio testatoris non afficit, ut in legato generis comprehendatur res, quam testator facere destinavit, nisi incipit facere.
- 5 Expōitur l. eastera. 41. in fin. ff. de leg. 1.
- 6 Non sufficit tamen rem legatam quoquo modo capiam fuisse.
- 7 Res ab eo generis, quæ comprehendatur exempla, animo in eo reponendi, legato ejus generis continetur, licet reponi incipit non fuerit.
- 8 Legatæ liberatione Patri contra quam de peculio alio compertis, valet legatum, etsi demonstratio nondum plene convenias res legatæ.

DUAS reliquas quæstiones expediamus. Si nondum conveniat rei legatæ demonstratio, quæ usus est in legando testator; nihilominus ea res legato continetur, si quidem cœperit ei convenire. Patet ex l. legatis 65. §. ornatricibus ff. de leg. 3. Legatæ erant ornatrices. Dubitatum fuit, an illæ, quæ duos tantum menses apud magistrum fuerunt, legato continerentur: negabat Celsus: alii contrà; inter quos Marcianus hujus legis auctor, ea ratione, quia omne artificium habet incrementum, & omnes adhuc discere possunt; adedque nulla contineretur, si perfectam hujus artis noticiam requireremus. Solon gloriabatur, se quotidie

aliquid addiscentem senem fieri. Cic. de Senectute. Optimus text. in l. apud Julianum vers. an hac vera ff. de fideicom. libert. Est igitur humanæ naturæ congruum, ut ornatrix nomine comprehendamus etiam eas, quæ adhuc discunt, ut ait hic Marcianus. Nec est, quod cum Bartolo opponamus, appellatione Doctorum non comprehendi scholares: aut quod cum eo respondeamus, favore legati hoc responsum fuisse à Marciano, in quo sit latior interpretatio. l. in testamentis ff. de R. J. Inepa est oppositio: falsa responsio. Doctoris appellatio designat gradum, ac dignitatem, quæ prævio doctrinæ examine publicâ auctoritate confertur: ea propter non comprehendit, nisi eos, qui hunc gradum ascenderunt, & publicâ auctoritate fuerint hanc dignitatem consecuti. Quamobrem etiam in legatis non continerentur scholares, si Doctoribus aliquid legatum fuisset. Neque Marcianus moveret favore legati ad respondendum contra Celsum, ut ipsi perspicue declarat; sed quia id humanæ naturæ congruum est, à qua hominum mentibus insitutus est amor cognitionis & scientiæ, ut rectè ait Cicero; quique numquam expletur, quia multa semper restant addiscenda. Eò potius hanc legem deducere: legatum relictum Doctoribus deberi etiam iis, qui nondum in foro causas agunt, sed earum tractationem apud aliquem Jurisperitum addiscunt: qui nondum medicinam faciunt, sed medicum magistrum assestantur, ut ægrotis curationem discant adhibere.

2. Atque ut hanc legem planius exponamus, & ornatrix: ornatrix erant ancillæ, quæ dominas ornabant. Magni artificii res, & intensissimæ curæ: maximè in comendis, fingendisque, & ornandis comis. Ulpian. in l. item legato 49. in princ. ff. eod. ita describit: puella, quæ sibi comas mulieres exornant ut rectè legit Cujac. lib. 11. obs. cap. 16. Haud aliter Ovid. Amor. lib. 2. el. 7.

Ecce tuum solers caput exornare Cypassis

Et paulò post:

*Addere quod ornandis operosa est illa capillis,
Et tibi per doctas grata ministra capillis.*

Omnium autem luculentissimè Tertullian. de cult. femin. c. 7. exprobrans feminis ornandi capitis onerositatem. *Quid crinibus vestris quiescere non licet, modò subtilissis, modò relaxatis, modò suscitatis, modò elisis? Aliæ gestiunt cincinnis coercere: alia, ut vagi & volucres elabansur non bonâ simplicitate &c.* Rursus Ovid. eleg. 8.

*Ponendis in mille modis perfecta capillis
Comere sed solas digna Cypassis deas.*

Ut hanc artem tam multiplicem, tam variam, tam operosam addiscerent ancillæ, mittebantur ad magistros, à quibus edocerentur, planèque & perfectè erudirentur. Idcirco Celsus non putabat ornatrices dici posse eas ancillas, quæ duos tantum menses apud magistrum fuissent. Hinc apparet, matronas Romanas solitas fuisse multò diutius ancillas suas apud magistros detinuisse. Erant enim hæc in re delicatissimæ, ac fastidiosissimæ: adeò ut si quid errassent, eas severissimè punirent. Martial. lib. 2. ep. 66. in Lalagen.

*Unus de toto pec caverat orbe comarum
Annulus, in certis non bene fixus acm.
Hoc facinus Lalage speculo, quo viderrat,
nuda est;
Et cecidit scellis illa Plecusa comis.*

Vide severitatem, imò crudelitatem matronæ in miseram ornatricem. Nec multò humaniores alie. Juven. Sat. 6. v. 492.

*Altior hic quare cincinnus? tantæa punit
Consinuo flexi crimen, facinusque capilli.*

Flagellis punitur infelix ornatrix Plecas, & cogitur componere crinem dominæ; laceratis ipsa capillis, nuda humeris, nudisque mammillis. Nimirum mulieres omni ævo de formæ decore ac venustate vehementissimè sollicitæ

fuerunt. Scitè ibi Juven.

— tamquam fama discrimen agatur,
Ani anima: tanti est quarendi cura decoris.

Propterea & artis perfectionem desiderabant in ornaticibus; & una contentæ non erant: sed plures habebant, quarum in consilio de ornatu decernebatur. *vers. 498.* Quocirca de feminis rectè Terentius *Heautont. act. 2. sc. 2. vers. 11.* *Dum moliantur, dum comuntur, annus est.* Plures ornatices habuisse constat etiam ex nostra lege. Ibi: *ornaticibus legatis.* Hæc uberius, quàm par erat, tractavimus illeçti amœnitæ quæstionis, ut quibus iniitiis ac fundamentis fuerit inter veteres jurisconsultos excitata hujusmodi controversia, luculenter ostenderemus. Revertor modò ad proposiam quæstionem.

- 3 In *l. cum aurum 19. aliàs l. etsi non sunt 20. §. infecti ff. de aur. & arg. leg.* duo alia exempla proponuntur demonstratationis, quæ rei planè non convenit. Legatum fuerat argentum factum. Argenti vel auri facti legato contineri solum id, quo commode uti possumus (hoc enim esse aurum vel argentum factum Servius existimabat. *l. Quinius 27. §. cui aurum ff. eod.*) dicendum videretur. Nihilominus responsum est contineri etiam argentum exceptum fabricari; licet nondum fuerit perfectum. Item legato argenti crelati continetur etiam argentum, quod cœlari cepit. Sic etiam vestis nomine in legato continetur tela, quæ est in tetrina, nondum à textore defecta, ac recta *l. vestimentum 22. ff. eod.* Et libris legatis continentur libri perscripti nondum malleari, neque conglutinati & ornati, & sed necdum emendati *l. librorum 52. §. unde ff. de leg. 3.* sed hic ad clariorem hujus quæstionis explicationem, uberioremque doctrinam tria sunt adnenda.

- 4 Primum, quòd hoc loco non est quæstio de rei destinatione; quòd perperam trahunt *d. l. cum aurum* Bartolus & alii veteres, eamque luculenter tractant in *d. l. cum aurum*, & in *l. cetera 41. in fin. ff. de leg. 1.* Non rectè meo judicio. Sola enim destinatio testa-

toris non efficit, ut in legato generis, res, quam facere testator destinavit, comprehendatur; nisi saltem cœperit facere. Quæritur igitur hoc loco, an demonstratio generalis complectatur solummodò res jam perfectas, an etiam inchoatas, quibus non videtur convenire generis demonstratio; ut persp. cœ aparet ex legibus, & exemplis, hæcenus explicatis. Cæterum destinatio testatoris hanc viam habere procul dubio nequaquàm potest. In *l. ligno 55. §. lignum 7. ff. de leg. 3.* quæritur, an ligna parata ad carbonem coquendos, atque conficiendos carbonis legato contineantur: & non contineri responsum est. Hæc lex repetita est in *sir. de V. S. l. carbonum 167.* Quæsitum est etiam, an legato librorum contineantur libri nondum percripti, pariterque responsum non contineri in *l. librorum 52. §. unde ff. de leg. 3.* Similiter veste legatâ neque subtemen neque stamen continetur, nisi detextum sit *d. 4. unde, & l. vestimentum 22. in fin. ff. de aur. & arg. leg.* Item massa argenti rudis, licet ad fabricanda vasa parata fuerit, aut destinata, non continetur argenti facti legato, nisi cœpta sint fabricari. *d. l. cum aurum §. infecti.* Quocirca huic nostræ legi *cum aurum* non adversatur Ulpiani responsum, quod passim obijciatur, in *l. cetera 41. in fin. ff. de leg. 1.* Nam in ea agitur de rebus paratis, ut ædibus jungerentur, non de cœptis jungi. Pertinet igitur ad quæstionem destinationis; non autem ad hanc nostram. Quamquàm nec in ea quidem quæstione quicquam momenti. Nititur enim peculiari ratione hujus legati propriâ. Senatusconsulto vetitum est legare ea, quæ ædibus juncta sunt *d. l. cetera §. 1.* ne quis cogatur ædes suas diruere, quod etiam legibus duodecim tabularum fuerat interdictum *l. 1. ff. de signo juncto §. cum in suo 19. inst. sir. de rer. div. ne ruinis urbs deformatur l. præses 7. ff. de off. præf. l. prætor ait 20. §. hoc interdictum ff. de oper. nov. nunc. l. 2. §. si quis 17. & l. ult. ff. ne quid in loc. publ.* Ea autem, quæ parata sunt ad ædificandum, vel transferendum in aliam domum, neque juncta sunt ædibus; neque iis legatis diruendæ sunt ædes; neque urbs deformatur:

formatur: propterea legari non prohibentur: licet autem legatum valeat, tamen si postea testator ea junxerit ædibus, legatum extinguitur. *d. l. cetera in fin.* Nihil igitur ad rem nostram pertinet hujusmodi lex.

6 Secundum, quod notare oportet, illud est, quod non sufficit quoquo modo rem inchoatam fuisse, & ut ita dicam, adumbratam, ut rectè sensit Bartolus in *d. l. cetera in fin.* quamvis lex, quæ movetur, nihil probet; nam ibi non continentur *capiti scribi libri* quia legatæ fuerant chartæ puræ: licet igitur nomine chartarum voluerit testator comprehendere etiam libros, tamen capiti scribi non possunt contineri, quia puri non sunt. Probarur igitur ex eadem *l. librorum* §. 2. *ff. de leg. 3.* ubi licet legato librorum contineantur etiam illi, qui neque sunt emendati, neque malleati, neque consuti & conglutinati, aut ornatî & pumice expoliti, ut fieri solebat: tamen, si nondum perscripti sint, non continentur. Item ex *l. vestimentum* 22. *ff. de aur. & arg. leg.* ubi vestis legato continetur quidem tela, etiam si nondum sit à textore recisa, sed eam dextam jam esse oportet *d. l. & d. l. librorum* §. *undè*. Simili modo legatis ornatricibus continetur quidem etiam illæ, quæ adhuc sunt apud magistrum *l. legatis* §. *ornatricibus* *ff. de leg. 3.* sed controversia existit inter veteres de illis, quæ saltem duos menses apud magistrum fuerunt: non de illis, quæ modò discere cœperunt, quas non contineri compertum erat. In *l. cum auro* 19. §. *infecit* *ff. de aur. & arg. leg.* et si argenti infecti legato contineri dicatur argentum *capitum fabricari*; tamen addit: *nondum perfectum*, ut ostendat id intelligendum non de argento, cum primùm incipit fabricari, veluti cum decoquitur, & purgatur; sed de argento nondum perfecto, veluti si fusa sint vasa, sed nondum abrasa ab aurifice, & expolita.

7 Tertium est, quod si res aliqua antea comprehendebatur in aliquo genere; etsi exempta fuerit; eo tamen animo, ut in eo reponatur: legato continetur, licet nondum cœperit testator eam ad antiquum statum reducere.

Exemplo res clara fiet. Proponit id Ulpianus in *l. argumento* 25. §. *margarita* *ff. de aur. & arg. legato*. Rudes lapilli, vel margaritæ, vel gemmæ ornamentorum loco non sunt; ideòque ornamentis legaris non debentur; nondum enim apra sunt, & accommodata ad ornandam mulierem. Tunc autem ornamentorum loco sunt, cum composita sunt, & ad muliebrem ornatum disposita, veluti auro argenteove inclusa. *Sed si in hoc resoluti sunt, ut componantur: ornamentorum loco sunt.* In *l. fundi* 17. §. *penult.* *ff. de all. empr. Ea, quæ ex ædificiis detracta sunt, ut reponantur, ædificii sunt: at quæ parata sunt, ut imponantur, non sunt ædificii.* Observa differentiam. Rursus in §. *ult. Pali, qui vinca causâ parati sunt, antequàm collocentur, fundi non sunt: sed qui exempti sunt hac mente, ut collocentur, fundi sunt.* Idem de regulis respondit Javolenus in *l. granaria* §. *ult. ff. eod.* Quamobrem, licet argenti facti legato non contineatur argentum fractum, aut collisum. *l. Quintus Mucius* 27. §. *cui aurum* *ff. de aur. & arg. leg.* tamen si fractum, aut collisum fuerit eâ mente, ut reficiatur, sicut plerumque accidit, non dubito ipsum quoque contineri.

Supereft aliud exemplum, quod proponitur in *l. videamus* 27. *ff. de liber. leg.* Testator legavit patri, cum quo de peculio actio est, liberationem: cum dies legati cedit, nihil est in peculio. Videbatur, dicendum inutile esse legatum; quia demonstratur id, quod non est. Actio enim de peculio eatenus datur, quatenus est in peculio; nec pater obligatur de peculio nisi filius peculium habeat. Nam ex contractu filii pater ipso jure non obligatur §. *actiones* 10. *insit. de action. & §. præterea* *insit. iur. quod cum eo &c.* Non potest autem esse liberatio, ubi non est obligatio, à quâ quis liberetur. Quamvis autem pater *nondum debitor* fuerit, ut in hac lege habetur, tamen valet legatum, & in pendenti est, quasi pater sit debitor conditionalis, quia potest filius ex causâ peculii aliquid acquirere, & tunc pater incipiet obligari, & ope legati liberabitur. Si filius nullum peculium haberet, utpote cum ei

(M m)

pater non concessisset, utique frustrà patri liberatio relinqueretur. Sed cum peculium habeat, quamvis nihil sit in peculio, tamen tenet actio de peculio adversus patrem; quod creditor agere potest; aded ut si tempore rei judicatz aliquid sit in peculio, in id pater sit condemmandus. *l. quæsum 30. in princ. ff. de pecul.* Idcirco, quod ad rem nostram attinet, etsi demonstratio nondum plenè conveniat rei legatz, tamen legatum valet. Imò potest pater statim exigere, ut pacto liberetur: nam ex hoc legato securitatem pater consequi debet, & parvi refert, si sit aliquid in peculio die legati cedente, necne. *l. si quis rem 5. §. idem Julianus ff. de liber. leg.* Est igitur in pendenti, an pater, cui legata est liberatio, sit legatarius; quia incertum est, an ullum emolumentum ex legato sit consecuturus, *d. l. videamus in fin.* non verò est in pendenti, an pater sit liberandus, quia ei securitas pacto præstanda est, ne possit utiliter etiam in futurum conveniri *d. l. si quis rem 5. §. idem Julianus.*

CAPUT XXV.

Ab *l. legatis 65. §. 1. 2. ff. de leg. 3.*

SUMMARIUM.

- 1 Legato aliquo genere, non continetur rei illa, cui non amplius convenit ejus generis demonstratio.
- 2 Legatà certà re, quaritur, an eam testator mutaverit animo adimendi legati.
- 3 Legato genere, si testator aliquam speciem immutet, minus legatum, sed non recedit à priore voluntate.
- 4 Res legata detrahatur à genere, quod legatum est, si qualitas rei fuerit immutata.
- 5 Legatis servis, si quis ex officio ad artificium transeat, legato eximitur, non item, si ex artificio transeat ad officium. Exemplum.
- 6 Servorum ministeria plurima: & in multis veteres illi habebant, officiane an artificia essent.
- 7 Læticariorum non officium, sed artificium erat. Læticarii læticam gestabant, non fabricabant.
- 8 Et coquorum.
- 9 Explicatur textus noster, & n. 10. 11.
- 12 Expenditur *l. falsa 33. §. si cui. ff. de cond. & dem. & n. 13.*
- 14 Exponitur *l. pradia 27. ff. de instrum. vel instrum. leg.*

Reliquum est, ut de tertià quæstione verba faciamus: cum demonstratio non amplius convenit rei legatz; quam ut explicatè, distinctèque solvamus, in duas partes est dividenda; nam aut genus legatum est: aut certa aliqua species.

Prima igitur pars hujus quæstionis pertinet ad legatum generis. Quaritur enim, an si testator legaverit aliquid generis, legato continetur etiam res illa, cui non amplius convenit generis demonstratio, nec amplius generi legato subicitur. Non quærimus hic de re, quæ amplius non extat: hæc enim, sive in genere, sive in specie legata fuerit, non debetur: est enim inutile legatum, cum ea præstari non possit: ut copiosè, perspicuèque demonstravimus in superioribus, cum de falsa demonstratione, quæ legatum vitiat, ageremus. Quærimus autem de re, quæ extat, sed ita mutata est, ut non subiciatur amplius generi, quod demonstratum est. Finge, testator legavit aurum, vel argentum factum: paropsis, aut scyphus, argenti facti nomine continentur: sed si hæc aut similia vasa fracta sint aut collisa, non incidunt amplius in definitionem argenti facti, sed infectio continentur. Testator legavit lanam; ex quâdam lanâ vestis facta est, ea non pertinet amplius ad genus lane, sed vestimentorum *l. vestimentum cum seq. ff. de aur. & arg. leg.* In his legatis certò constat rem, cui non convenit amplius demonstratio, non contineri legato perindè, ac si periisset. *l. Quintus Mucius 27. §. cui aurum ff. cod. l. lana 88. ff. de leg. 3.* Nam qui genus legat, solummodò legatæ, quæ illo genere continentur: non ea, quæ in aliud genus transferunt. Neque enim fieri potest, ut legatum vel fideicommissum durare existimetur, cum id, quod testamento dabatur, in suâ specie non permanferit, ut docet Marcellus in *l. Seja 6. §. 1. ff. de aur. & arg. leg.* Quamobrem puto in his legatis querendum non esse de voluntate testatoris: nempe, quâ voluntate rem mutaverit, & ex genere legato exemerit. Hoc enim ipso, quod genus diminuit, constat enim voluisse legatum minuire. Alia certè ratio est legati generis: alia rei certæ legatz.

Cum res certa legata fuit, an permutatione rei legata extinguatur legatum, & testator omnino recedat à pristina voluntate, non est admodum probabile: saltem non est adeo certum, ut quæri non debeat, quâ voluntate rem legatam mutaverit, & in aliam speciem converterit: utrum scilicet habuerit animum adimendi legati; necne *l. servum 44. §. si pecunia ff. de leg. 1.* Quemadmodum cum rem legatam alienavit, oportet inquirere, utrum animo adimendi legati eam alienaverit: quâ in re adhibetur ea distinctio, quæ proponitur à Modestino in *l. rem legatam 18. ff. de adm. leg.* Secundum quam distinctionem intelligimus, facilius extinguí legatum per mutationem rei, quam per alienationem: quoniam rarum est, & infrequens, cogi aliquem mutare rem suam, & in aliam speciem convertere. Quamobrem Marcellus in laudata *l. Seja 6. §. 1. in fin. non dubitat*, quin permutatione tali voluntas quoque videatur mutata.

3. Contrà cum testator genus aliquod legavit, veluti argentum factum, cum complura haberet vasa argentea: si postea vas aliquod comminuat, frangat, collidat; non adimit legatum, non recedit à priori voluntate: neque enim extinguitur legatum, sed manet legatum generis: sicut ab eo relictum fuerat *§. si grex 18. inst. tit. de legat. l. si grege 21. ff. de leg. 1.* Est enim unum legatum, non plura, cum relinquatur argentum, vestis, peculium, grex, armentum *l. grege 6. ff. de leg. 2.* & quamdio ex his superest aliquid, legatum subsistit; & quod superest, potest vindicari *l. si grege 21. ff. de leg. 1. l. peculium 65. ff. de leg. 2.* Quemadmodum igitur diminuto grege, vel armento, vel peculio, non inquiritur causa; nec quo animo testator minuerit; aut minui passus fuerit: ipsa & diminuto legato argenti, aut vestis, aut familiaris, querendum non est de causa ac voluntate, quâ fuerit diminutum. Neque enim testator legavit singula vasa; singulas vestes: singula mancipia: sed uno legato comprehendit omnia vasa; omnes vestes: omnia mancipia, idemque est lega-

tum, sive plura, sive pauciora ejus generis corpora contineat *d. l. grege de leg. 2.* Eo fit, ut si auctus sit numerus corporum legato contentorum augeatur etiam legatum *d. §. si grex inst. tit. de legat. l. grege 21. ff. de leg. 1. l. peculium 65. in princ. ff. de leg. 2.* sicut autem in augmento non querimus, cur actum fecerit: ita nec in decremento querere debemus, cur decreverit: eadem enim in laudatis legibus habetur ratio tum augmenti, tum decrementi: eaque est, quod testator voluit legare ea omnia corpora, quæcumque & quotcumque, & quantacumque fuerint ejus generis, cum morietur. Atque hæc, ut ego arbitror, certa sunt.

Illud habet dubitationem, an à legato deducantur ac detrahantur solummodo ea, quæ in aliam speciem sunt transformata: an verò qualitate mutata esse sufficiat. Et puto hoc sufficere, dum tamen ejusmodi qualitas mutata fuerit, cujus mutatio rem eximat ex genere legato, eamque in diversum genus transferat. Id satis probatur ex *l. Seja 6. §. 1. ff. de aur. & arg. leg. lbi: in aliam speciem ornamenti conversisse.* Sed maxime vocantur in disceptionem legata servorum, quorum ministeria, & officia sæpe mutantur. In his distinctio Marciani recepta est; ut si quis ex officio ad artificium transierit, in eo legatum extinguatur: secus autem è contrario, si ex officio transierit ad officium. *l. legatis servis 65. §. 1. ff. de legat. 3.* Hæc distinctio difficile habet explicatus: neque enim facile dignoscitur, quale sit artificium: quale officium. Artificium est, quod scientiâ constat, & animi perceptionibus ad opus aliquod molendum comparatis: cujusmodi exercent textores, pistores, piscatores; fullones, & similes. Officium est, quod in personâ domini exhibetur ad eam tuendam, curandamque, & pro dignitate colendam: cujusmodi exhibent cubicularii, ostiarii, unctores, vestifici, flabelliferi, & alii, quos nominat Plautus in *Trinumm. act. 2. sc. 1.* & qui dominum comitabantur: de quibus Ulpian in *l. item apud 15. §. co-*
(Mm) ij

manem 16. ff. de injur. Igitur si legati fuerint textores omnes, & unum ex his testator fecisset ostiariam: hic quoque legato continetur: quia de artificio ad officium transductus est. *l. textoribus* 61. ff. de leg. 3. Contrà, si ex ostiario factus sit textor. *d. l. legatus* 64. §. si ex officio. Ratio est, quia officium artificii mutatur: artificium autem non mutatur officio. Quid ita? quia cum artificium constet scientiâ, & præceptis artis; hæc ex animo, cui impressa & insita sunt, non avelluntur: neque delentur, quòd ille ad officium transeat. Propter eâ, qui textor est, non desinit esse textor, quòd ostio, vel atrio custodiendo præponatur; neque enim texitram dediscit. Quòd si ex ostiario, vel atriensis fiat textor, aut fullo, statim desinit esse ostiarius, & atriensis: quia hoc officium non constat scientiâ, & cognitione animo insitâ, sed custodiâ atrii, vel ostii, quâ derelictâ perit, ac cessat officium.

- 6 Hæc etsi perspicua, & plana videantur, in magnas tamen difficultates incidunt; quoniam innumerabilia fere fuerunt servorum ministeria: & in multis ipsi Jurisconsulti veteres videntur hæsitasse. Ecce Marcianus in nostrâ *l. legatus* 6. §. si ex officio videtur docere coquum officio fungi. Ibi: *non idem est contrarium: cum lecticarius coquus postea factus est.* Idem tamen in §. seq. coquum ait officio fungi. Sibi igitur non constat, & à se ipso dissidet Jurisconsultus. At hoc dici non potest, quod tribus aut quatuor verbis interpositis contrarium proferat, & pugnancia dicat in eodem verborum complexu. Idcirco duplex distinctio est excogitata: quòd coqui minùs periti sit officium, peritioris artificium: vel quòd coquus, qui soli domino operam dat, officium præstet, qui aliis quibuscumque, à quibus vocatur & conducitur, artificium exerceat. Inanis utraque, tum verò fallâ. Perspicuum est agere J. C. de eâdem specie coquorum, & non distinguere inter diversa exercitia, aut peritiam minorem, majoremve; nisi velimus tenebras offundere veritati. Ac si hæc distinctiones in coquis

sunt recipiendæ: cut non in lecticariis, in textoribus, in piloribus, in aliis artificibus; secernendum igitur erit officium ab artificio ex majori minorive peritiâ: ex servitio, quòd præstatur soli domino, vel pluribus aliis? Quis hoc fando umquàm audivit? Ergo etiam fabriles operæ ab officialibus eodem modo erunt distinguendæ: quid absurdius? Officialia quidem operæ à liberto nonnisi patrono deberi possunt *l. opera* 9. §. 1. ff. de oper. libert. sed hoc idem, quia patrono naturâ debentur *l. si non sortem* 26. §. libertus 12. ff. de condit. ind. Obsequium enim & officium patrono naturâ debet propter inestimabile beneficium libertatis, quam à solo patrono, non ab alio accipit; adeoque patroni personam egredi non possunt §. 1. *inst. de assignat. libert.* Cæterum fabriles, etsi jubente patrono alteri præstari possent: tamen si soli patrono præstata fuissent, non idcirco fiebant officiales. Redeamus ad operas serviles. Dubitari non potest, aliquando servos locasse operas suas, non soli domino eas præstitisse *l. 2. ff. de usufr. leg. l. suos* 73. §. proinde ff. de leg. 3. *l. sed etsi quid* 25. §. si operas & *l. si operas* 26. ff. de usufr. non tamen inde est, quod cum soli domino operas præstabant, ut plerumque solebat evenire (nam eorum solummodo operas dominus locabat, quos questus causâ habebat), quæ in artificio erant, in officium transferrentur. Qualitas enim & conditio ministerii, non persona, cui exhibetur, artificium secernit ab officio. Exemplum in lecticariis, ne à nostra lege recedamus. Hi lecticam gestabant, non fabricabant, ut credit glossa, quâ dominus portabatur, vel uxor cujus causâ parati erant; ut in *l. item legato* 49. in princ. ff. de leg. 3. Feminis in usu quipridiano tum in agris, tum in urbe: viris tantummodo in agris ac peregrinationibus: tum etiam in urbe senibus, valetudinariis, otiosis, ac delicatis. Cum autem usus hic invalesceret, Cæsar, nisi certis personis, & atribus, perque certos dies, ademit. Sueton. cap. 43. *in vita. Jul. Cæs.* sed lex non diù fuit observata. Constat autem hos lecticarios solum dominum, aut dominam gestasse *d. l. item* 49. & passim La-

mini auctores. Hi tamen non in officio, sed in artificio erant ex nostrâ l. *legatis* 65. §. *si ex officio*. & §. *si unus*. & l. *servis urbanis* 99. §. *servus* ff. *de legat.* 3.

7 Verum argumentis opus non est, cum liqueat, competentque sit, tam leſticariorum, quam coquorum artificio fuisse. De leſticariis res dubia non est in jure nostro propter modò laudatas leges. Sed quia præter Accursium, & plerosque veteres, nonnulli etiam recentiores Jurisconsulti apprimè eruditi existimarunt leſticarios intelligendos, qui leſticas fabricant, quorum sine dubio est artificio, est ars: idcirco hæc de re ad explicationem nostrarum legum pauca breviter attingam. Leſticarius est, qui leſticam gestat, non qui fabricat: sicut carrucarius, & cisiarius est, qui carrucam, & cisiū ducit; non qui fabricat: navicularius, qui navem ducit l. *item quæritur* 13. in princ. & in §. 1. ff. *locat.* & carrucarior mulæ, quæ carrucam vehunt l. *adiles* 38. §. *quæritur* 8. ff. *de Edil. edit.* Rhedarius, qui rhedam regit, auriga. Cic. pro Milon. statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiore impetum, adversi rhedarium occidunt. Rhedarii muli, qui rhedam vehunt apud Varronem *de re rust.* lib. 3. c. 17. Nec alia est horum verborum significatio, tum apud veteres lētos tum apud Latinos Auctores: nisi fortè adjectum sit verbum *faber*, quod haud scio an usquam reperiat adjectum verbo *leſticarii*. Sed ad jus nostrum revertamur. In l. *si ex toto* 8. §. *ult.* ff. *de leg.* 1. proponuntur legati octo leſticarii: hoc aperte ad leſticam octoſoron, quæ ab octo servis ferebatur. In l. *scire debemus* 29. in fine princ. ff. *de V. O. itemque quadrigæ, aut leſticariorum stipulatio una est*. Optimè jungit quadrigæ leſticarios: nam ut quadrigam constituiebant quatuor equi juncti ad currum asportandum, & idèd consideratur tamquam unum corpus, & unam faciunt stipulationem, unum legatum d. l. *scire debemus* & l. *peculium* 65. ff. *de leg.* 2. ita quatuor, aut sex, aut octo servi, qui ad ferendam leſticam erant destinati l. *si ex toto* 8. §. *ult.* ff. *de leg.* 1. Leſtica enim à quatuor servis gestari solebat: locupletio-

res hexaphoro utebantur; nempe laxiore leſticâ, quam sex servi ferebant: matrone & potentiores, ac delicati, octoſoro utebantur, quam octo servi ferebant. Suet. in *Calig.* c. 43. *Iter confecit modo festinanter, & rapidè, &c. interdu adeo segnitè, & delicate, ut octoſoro veheretur*. De his omnibus apud Juvenalem, Martialem, Ciceronem, & alios: sed præ omnibus videndus Lips. *Elect.* lib. 1. c. 19. Quod ad rem nostram attinet, omnem controversiam tollit Ulpianus in l. *item* 49. in princ. ff. *de leg.* 3. Ibi: *Leſticarii, qui solam matremfamilias portabant*. Portabant igitur, non faciebant leſticarii. Qui contrà sentiunt, nullum habent auctorem idoneum. Citant noticiam, seu brevem indicem, subditum l. 1. c. *excusat. artificum*. Ibi *statuarii, marmorarii, leſticarii, seu arcarii &c.* Sed hæc leſcio apud doctos est valdè controversa. Cujacii *ex vet.* sic emendat: *Leſtarii, seu laccarii*, & ita explicat: *Leſtarii sunt, qui fabricant leſtos, Laccarii, qui fossas, vel puteos fodiunt*. Non possum adduci, ut assentiar: quid enim commune habent, qui fabricant leſtos, cum iis, qui fossam vel puteos fodiunt; quæ inter hos similitudo; immaue quantum discrepant? Puto igitur legendum *laquearii seu lacunarii*. Deprompta est hæc lex ex Codice Theodosiano sub eodem titulo: in *lege autem secundâ C. Th. Architeſti, laquearii, albarii, signarii &c.* Legis verba eadem omninò sunt in utroque Codice: subjecta autem artificum nomina transposita, & plurima omiſſa à Justiniano in suo Codice: quædam etiam adjecta, quædam etiam explicata. Puta in *C. Theod.* nominantur Albarii; in *Justinian.* Albini, quos Græci *voitæ* appellant. In *C. Theod.* Structores; in *Justinian.* Structores, id est, ædificatores. In *Theod.* Quadratarii; In *Justin.* Quadrigarii vel quadratarii quos Græco vocabulo *πυρρῆς* appellant. Sanè non intelligo, quæ convenientia conjunctioque sit quadrigarii, & quadratarii. Quadrigarius, qui quadrigam agit; vel si MAVIS, fabricat: quadratarius, qui saxa & marmora cadunt, expoliunt. Hæc autem duo *laquearii & lacunarii* optimè conveniunt,

& alterum altero explicatur. Laquear, & lacunar idem significant: ab illo *laquearii* qui struunt & ornant laquearia: ab hoc *lacunarii*, qui struunt & ornant lacunaria. Neque novum videri debet hoc verbum, cum Ovid. viii. *Metam.* vers. 563. *lacunare* dixerit:

Summa lacunabant aeterno murice concha.

Cogitabam, an retineri posset nomen illud *Arcarii*, ac legi *laquearii* seu *Arcarii*. Movebar verbis Vitruvii lib. 6. c. 4. *Altitudo eorum, quarta longitudo fuerit, quarta dempta, sub trabes extollatur, reliquum lacunarium, & arca supra trabes ratio habeatur.* Arcas videtur appellare cava, & interstitia tignorum, ad formam arcæ inversæ, seu lacunæ; unde lacunar appellatum. Has picturis, cælaturis, auro exornabant. Idem. xix. 12. *Laquearii sunt, quæ cameram subtegunt, & ornant; quæ & lacunaria dicuntur, quod lacus quosdam quadratos, vel rotundos ex ligno, vel gypso, vel coloribus habeant pictos.* Ex arce hinc potuit commodè Tribonianus ducere nomen *Arcarii*. Verum illud puto rectius *laquearii*, seu *lacunarii*. Arcarius enim in jure nostro dicitur, non structor laquearium, sed custos arcæ, in qua pecunia, aurum, argentum, conditur & clauditur, & asservatur: præpositus pecuniæ, ut in *l. Thais* §. ult. ff. de fideic. libere. & in rubrica *C. de suscept. præposit. & arcar.* & in *l. ult. ejus rei.* & ab ipso Justiniano in *Novell.* 147. cap. 2. Sed de his vide *l. singulas* 14. *C. Theod. de suscept.* & Gothofred. copiosè de his disserentem. Enimverò nullum invenies auctorem, qui lacunatorem appellet arcarium. Sed à Justiniano tam exacta in confingendis vocabulis diligentia fortasse non est exigenda.

8 Coqui quoque non ex officio, sed ex artificio permagni æstimabantur. Liv. lib. 39. *Tum coquus vilissimum antiquis mancipium, & æstimatione, & usu, in pretio esse, & quod ministerium fuerat, ars haberi capta.* Cic. pro Sex. Roscio. *Mitto hæc artes vulgares, coquos, pistores, læticarios.* Æquè artem profuturæ coqui, & læticarii. Martial. lib. xiv. ep. 220.

*Non satis est ars sola coquo servire palato
Namque coquus domini debet habere gulam.*

Quintil. lib. 2. inst. c. 15. Platonis sententiam referens. *Adulationem autem medicinæ voces, coquorum artificium.* Quamvis autem æstimarentur coqui, docet Plin. lib. ix. c. 17. *At nunc coqui triumphorum pretiis parantur, & coquorum pisces.* Nullusque prope jam mortalis æstimatur pluri, quam qui peritissimè censum domini mergit. Observa, quòd hic agitur non de coquis conductitiis, sed de servis ministrantibus domino. De servis coquis pariter agitur in jure nostro, eisque tribuitur artificium, ut in *l. si quid venditor* 28. §. 1. ff. de Edilit. editis. *Venditor, qui optimum coquum esse dixerit, optimum in eo artificio præstare debet.* & in nostra *l. legatis* 65. §. si unus. ibi: *plura artificia scias, & rursus: in quo artificio plerumque versabatur.*

His probatis videtur à seipso discordare J. C. 9 in nostra *l. legatis*. Abiit ut hoc dicam. Quid igitur dicendum? Profectò hæret res. Verumtamen non reprehenderem, si quis ita legem explicaret. Quæ in hujuscemodi legatis cadere solent in disceptionem, quatuor ferè sunt: eaque in suis institutionibus exposuit, ac decidit hoc loco Marcianus. Primum, an legato contineatur servus, qui ex officio transiit ad artificium; & ex multorum sententiâ respondit, non contineri: quia officium artificio mutatur. Secundum, an contineatur, qui ex artificio transiit ad officium; & respondit contineri, quia artificium officio non mutatur: quæ paucis verbis complectitur: *non idem è contrario.* Hæc sola satis clarè expriment, oppositum esse dicendum in hoc casu contrario: & ineptè huic adjunxisse exemplum, cum superiorem casum contrarium, nullo addito ad eum declarandum exemplo, definiverit. Succedit modò tertium, an contineatur is, qui ex uno artificio ad aliud artificium transiit, veluti cum læticarius factus est coquus. Et hoc proponitur illis verbis: *cum læticarius, coquus postea factus est:* & solvitur eodem modo, quo secundus casus: imò iisdem verbis.

Nam verba illa, *non idem* complectuntur utrumque casum; & cùm ex officio transivit ad artificium: & cùm ex artificio ad artificium. Igitur hoc exemplum non est adjectum ad declarandum secundum casum, sed ad proponendum ac decidendum tertium casum. Dicam rectius: ad decidendam alteram partem secundi casus: nam cùm servus transit ad aliquod artificium, in quo non versabatur ante testamentum; aut ad illud transit ex officio, aut ex artificio. Igitur unus est casus, qui considerato termino, à quo servus recedit, in duo membra, in duas partes dividitur. Hunc casum, quoad utramque partem, simul deciderit J. C. quia in utraque idem jus *l. textoribus* 61. ff. de leg. 3. Ad primum membrum respondet illis verbis: *non idem è contrario*: quæ mentem J. C. perspicuè demonstrant propter verba antecedentia, quibus contrarius casus exponitur. Secundum autem membrum proponit exemplo leſticarii, qui postea factus est coquus; nempe qui ex artificio transivit ad aliud artificium. Ac si adjecisset, & inseruisset particulam & hoc modo: & cùm leſticarius &c. res esset indubitata. Nihilominus perspicua est, quia statim subjicit tam leſticarium, quàm coquum in artificio versari, quo demonstrat se ante egisse de servo, qui ex artificio ad artificium transivit. Et hoc meo iudicio certum est; nec me turbat omisso copulæ &, quæ sæpenumero omittitur ab optimis quibusque scriptoribus: quanlòque etiam incuria amanuensium. Quarrum est, ejus artificii ratio sit habenda, si quis plura sciat artificia: & responderetur, quodd ejus artificii, in quo plerùmque versabatur. Hic quartus casus tertio similissimus est: in eo agitur de servo, qui ab uno, ad aliud artificium à testatore transfertur: in hoc, de servo, qui in utroque artificio versatur: ille exponitur exemplo: eodem & hic.

10 Nec obstat, quod falsum videatur, idem juris esse in eo, qui ex officio transit ad artificium; & in eo, qui ex artificio transit ad aliud artificium. Etenim officium cessat, ac perit statim, ac ex destinatione domini recedit ab officio, eoque omisso transit

ad artificium: secus veid artificium, quod cùm in animo & artis cognitione, ac peritiâ ejus exercendæ consistat, non amittitur transeundo ad aliud artificium: ut fusiùs initio est explicatum. Nam respondetur, quodd licet ille non amittat peritiâ artis; nec qui textor erat, desinat esse textor, si fiat coquus; quoad peritiâ artis, quam non amittit: desinit tamen, quoad exercitium artis, quam ampliùs non exercet. Scit quidem utrumque artificium, sed prævalet id, quod exercet. Nam non solis animi perceptionibus ars constat: sed & exercitatione. Scitè Quintil. *instit. orat. lib. 2. c. 18. Artem constare ex perceptionibus consentientibus & coexercitatis ad finem vitæ utilem & paulò post. Quid? quod & inspeſsione, & exercitatione, ut artes ceteræ, constat?* Propterea, si idem servus plura sciat artificia, spectandum est, in quo artificio plerùmque versetur *d. l. legatis §. si unus*. multò magis igitur, prævalere debet artificium in quo solo se exercet, ad ipsum à domino traductus; in compositione ejus, cuius omisit exercitationem, idque indicatur in *l. textoribus* 61. ff. de leg. 3. illis verbis, *non enim ad aliud artificium, sed ad alium usum traditum esse*. quasi dicat futurum, ut non contineretur, si ad aliud artificium traductus esset. Ergo comparatè ad officium attenditur artificium, etiam si in præsens non exerceatur: comparatè veid ad aliud artificium, attenditur solum illud, quod servus exercet.

Post hæc scripta, mihi venit in mentem, 11 inspicere librum Zoannetti in quo multa juris loca præclare & eruditè restituit: & occurrit mihi hujus legis restitutio, quæ habetur in *cap. 7.* ubi ex suo Codice familiari nostram legem ita corrigit: *Non idem è contrario §. Cum leſticarius coquus postea factus est; sicque unus servus plura artificia sciat; & alii coqui legati &c.* Sanè non potest emendari rectius: hæc enim levi mutatione admissa res omnis est in vado.

Exposuâ hæc lege, reliqua, quæ ad pro- 12 positam quæſtionem pertinent, expediâmus. Contrarium videtur rescriptum à Severo & Antonino, ut idem Marcianus notat in *l.*

falsa 33. §. *si cui ff. de cond. & dem.* Legatum fuit libertis: postea quidam ex his jus aureorum annulorum ab imperatore impetravit. Imperatores rescripserunt, eum quoque inter libertos admittendum esse ad legatum. Videtur mutata ejus conditio, & de uno genere in aliud translatus. Duo enim sunt genera liberorum hominum, libertini, & ingenui. §. *ult. inst. sit. de jur. person.* Is autem, qui jus aureorum annulorum impetravit, ut ingenuus habetur *l. is qui §. ff. de jure aur. ann.* Confirmatur, quia in servorum conditione nulla est differentia *d. §. ult.* & tamen, si servus ex officio transeat ad artificium, exstinguitur legatum, quia officium artificio mutatur, nostra *l. legatis §. 1. non mutat servus conditionem*, sed ministerium. In liberis multæ sunt differentie, quarum præcipua est, quod alii sunt ingenui, alii libertini, & hæc differentia constituit diversam conditionem personarum *d. §. ult.* ergo multò magis debet exstingui
 13 legatum mutata conditione personæ.

Respondeo diversam esse conditionem libertini, & ingenui; scilicet ejus, qui ingenuus natus est, & verè ingenuus est, quia numquam servitutem servivit: non verò ejus, qui vere est libertinus, & jus aureorum annulorum ab imperatore impetravit. Hic enim non est ingenuus, sed pro ingenuo habetur *l. is qui §. & l. ult. ff. de jur. aur. ann.* & quidem non in omnibus, nam quoad ad patronum non definit ejus esse libertus *l. 1. ff. eod. l. sed si 10. §. sed si jus ff. de in jus voc. l. 3. in princ. ff. de bon. libert.* Hic non mutat conditionem; nam honor ejus auctus est, non conditio mutata: ut ait J.C. in *d. l. falsa. §. sed si cui.* Honor ejus auctus est: nam ad equestrem ordinem promovebatur. Tacit. *hist. lib. 1. c. 13. Iselo Galbae liberto, quem annulis donatum equestri nomine Martianum vocabamus.* De hac etiam Sueton. in *Galba c. 14. Id. in Vitellio cap. 12. Ac primo imperii die (Alaticum) aureis donavit annulis super eam, cum manè rogantibus pro eo cunctis deiectus esset severissime salutem equestris ordinis maculam.* De eodem Tacit. *hist. lib. 2. cap. 57.* Non conditio mutata. Rectè: Nam

hoc jus, libertinitatis, quoad vivunt, imaginem, non statim ingenuitatis præstat, *l. 2. C. de jur. aur. ann.* Est quidem aliqua diversitas conditionum *l. cum ex oratione 44. §. 1. ff. de excus. int.* non tamen, quoad patronum, ejus deteriorem conditionem non facit *l. si is qui 42. ff. ad leg. Jul. de adult.* adedque, si hoc jus patrono non noceat: æquum non est, ut noceat libertò.

Videtur etiam contrarium respondisse Scævola in *l. prædia 27. ff. de instrum. leg. in princ.* Sed non est ita: nam ibi non erant legati servi piscatores; ut dici possit eos transisse ab artificio ad officium; sed legati erant servi, qui ibi erant & omne instrumentum &c. Servi autem illi, de quibus quæritur, nec erant in prædiis tempore mortis testatoris: nec continebantur instrumento fundi; quia solebant in ministerio testatoris esse, & ubicumque eum sequi. Instrumento enim sunt, qui agri gratià ibi sunt *l. quæstium 12. §. Alfensu 2. ff. eod.* Quocirca Scævola non ait legatum in ipsis exstingui, sed eos non esse legatos: neque enim quæstio erat de mutatione ministerii, & artificii; sed an legato continerentur illis verbis expresso.

CAPUT XXVI.

Ad l. quid tamen 10. ff. quib. mod. ususfruct. amitt. & alias.

SUMMARIUM.

- 1 Mutatione rei legata faciliùs exstinguitur legatum ususfructus quàm rei. Quia mutatio illud exstinguit.
- 2 Exempta & n. 3. 4.
- 3 Conciliatur *l. qui ususfructum 36. ff. de usufr. cum l. quid tamen 10. §. agri, & l. si ager 23. ff. quemad. usufr. amitt.*
- 6 Alia exempla, & n. 7. 8. 9.

Discutienda nunc est altera pars propositæ quæstionis: nempe cum certa aliqua species legata est; eaque postea est immutata, aded ut ei ampliùs non conveniat demonstratio testatoris. Quà in re faciendum est legatum ususfructus à legato ipsius rei.

Legatum ususfructus faciliùs exstinguitur, quàm

quàm legatum ipsius rei. Ususfructus, utpotè servitus, est jus, est qualitas inhaerens rei servienti *l. qui fundum 12. ff. quemadmod. servit. amit.* qualitas autem ex philosophorum sententiâ aded cohaeret subjecto, ut de subjecto in subjectum transferri non possit. Quamobrem omnis mutatio, non solum, quæ rem transformat, aut substantiam rei transmutat: sed etiam quæ ipsam alterat, ut non sit amplius talis, qualis antea erat, extinguit ususfructum, ejusque legatum. Subobscura definitio nisi exemplorum luce collustrerur.

- 2 Legatus fuit ususfructus aræ. In ea positum est ædificium: extinguitur legatum, quia non est amplius area, qualis erat cùm legata fuit: tunc erat area per se subsistens: nunc domus est, cujus pars est area: tunc area erat quid totum ipsa per se; nunc totum est domus, nec ab ea separari potest area sine destructione, & everfione totius domus: propterea ed redacta est, ut ipsâ fructuarius amplius uti, fruique non possit. *l. repeti 5. §. ult. ff. quib. mod. usufr. amit. l. si eo loco 9. vers. fructuarius ff. si serv. vindic.* Quid si vivo testatore decidit domus, vel deusta est: debetur legatum: quia cùm constituendus est in area ususfructus, ea talis est, qualis erat, cùm legaretur. *l. qui usufructum 36. in princ. ff. de usufr.* Quod si hæres ipse posuerit ædificium, licet extingatur ususfructus, quia non est amplius area cui possit imponi, tenetur hæres actione ex testamento, quanti interest legatarii: vel si jam impositus erat, actione de dolo: & si vi, aut clam ædificavit, interdicto quod vi, aut clam *d. l. repeti 5. in fin. cum duab. seqq. & d. l. si eo loco 9.*

- 3 Legatus fuit ususfructus insulæ: diruta est, aut deusta insula: ne aræ quidem ususfructus debetur, quia non est amplius insula: sed tantum area, quæ diversa est ab insula *l. quid tamen 10. §. 1. ff. quib. mod. usufr. amit.* Omnino igitur extinguitur ususfructus; atque aded, ut non reviviscat, etiam si ex iisdem cæmentis insula fuerit iterum ædificata: quia nova est insula; non vetus illa, quam testator in legato demonstravit: illa

enim non est amplius in rerum naturâ, cùm ruinâ, vel incendio fuerit absumpta. *d. l. quid tamen §. 1. & §. pen. & l. qui usufructum 36. in princ. vers. contra ff. de usufr.* Neque ad rem facit, quodd superfuerit area, superfuerint cæmenta; nam nec in area, nec in cæmentis manet ususfructus *l. repeti 5. §. rei mutatione ff. quib. mod. usufr. am. l. servitutes 20. §. si sublatum ff. de servit. urb. prad.* Separatis enim corporibus universitas ædium intelligi non potest *l. cum qui ades 23. in princ. ff. de usurp. & usuc.* & aliud sunt ædes, aliud singulæ res, ex quibus ædes constant *d. l. 23.* quocirca & si dirutis ædibus retineret usufructum aræ, & cæmentorum: ipsum amitteret ædibus de novo ædificatis; licet super illa area iisdem cæmentis ædificarentur, ex legibus modò allegatis. Contrarium tamen dicendum esset, si ædes per partes rescicerentur. *d. l. quid tamen §. pen.* Qui rem rescit, non eam destruit, sed conservat: ideoque semper manet eadem res, quamvis progressu temporis nihil amplius extet eorum, quæ olim ipsam componebant, ut eleganter multis exemplis probat Alfenus in *l. proponebatur 76. ff. de judic.* Quæ de insula atque ædibus diximus, obtinent & servantur in navibus. Etenim legato navis usufructu, si navis fuerit dissoluta, legatum extinguitur: nec reviviscit, etiam si navis iisdem tabulis fuerit restaurata, nullâ præterea additâ *d. l. quid tamen 10. §. pen.* Quod si per partes resciciatur, non interit usufructus; quia manet semper eadem navis *d. §. penult. & interemptâ, aut destructâ aliquâ parte, non interit usufructus, qui residet in totâ re, totamque afficit.* Quare si legatus sit ususfructus fundi, non extinguitur diruta villa, & durat non solum in reliquis sancti partibus, sed etiam in eo solo, in quo fuit villa; sive villa fuerit accessio fundi; sive fundus accessio villæ *l. fundi 8. cum duab. seqq. ff. quib. mod.* Neque quem turbet, quodd diruto ædificio, nec aræ quidem ususfructus debetur, ut diximus; nam fructuarius eo solo fruetur, non tamquàm aræ villæ jam dirutæ, sed tamquàm solo ipsius fundi parte, in quo

(Nn)

subsistit, & manet integer usufructus.

- 4 Simile est, quod de massa aurea vel argentea traditur in *d. l. quid tamen §. si massa ff. quib. mod. usufr.* & in *l. qui usufructum 36. in princ. ff. de usufr.* Legatus erat usufructus massæ argenteæ: ex ea conflata sunt vasa, scyphi, lances, vel alia hujusmodi; extinctus est usufructus, extinctum legatum: desinit enim esse massa: non convenit amplius ei nomen, & demonstratio massæ. Legata est massa, non vasa. Quid si iterum fusa fuerint vasa, & in massam redacta? Puto legatum & usufructum reviviscere exemplo ejus, quod de arca traditum est, cui jungitur & comparatur massa in laudatis legibus. Contrà legato usufructu vasorum, si ea in massam redigantur, massæ usufructus non debetur *d. §. si massa*: imò nec vasorum, etiam si iterum vasa facta fuerint: licet enim pristina qualitas scyphorum restituta sit: non tamen illos esse, quorum usufructum legatus est ait Africanus in *d. l. qui usufructum*. Rectè, Nam novi scyphi, etsi prioribus similes, tamen illi non sunt, quorum legatus fuit usufructus. Neque contrarium est, quod de arca diximus ab Africano traditum in laudata *l. 36. in princ.* & quod tradit Ulpianus & Pomponius in *l. quid tamen 10. §. agri, & l. si ager 23. ff. quib. mod. usufr. amitt.* quod si ager flumine vel mari inundatus fuerit, amittitur usufructus: sed eo recedente restituitur: nam ager, flumine vel mari recedente idem ager est, qui fuerat, antequam inundaretur; & arca similiter diruto ædificio remanet eadem arca, quæ antea fuerat: at verò hic nova species sit, & destructis ac fuis pristinis scyphis, novi constantur, qui non sunt iidem, ac illi, qui jam perierunt, & in massam, videlicet in aliam speciem transierunt, quemadmodum ædificium, etsi post incendium aut ruinam iidem cementis iterum fabricetur, non est idem, ac vetus ædificium, quod dirutum fuit, aut deustum: illud enim jam perit, & destructum est, & aliud ejus loco constructum: quemadmodum & navis iisdem tabulis denuò compacta *7. quid tamen §. in navi. & d. l. qui usufructum 36.*

Occurrunt & aliæ mutationes, quibus sit, 6 ut res in aliud nomen transeat, & idem pereat legatum usufructus, perempta specie, in qua erat constituendus. Ecce legatus est usufructus quadrigæ, mortuo uno equo, desinit esse quadriga, & idem non potest amplius constitui usufructus in quadriga, quæ nulla est: imò & jam constitutus exstinguitur *d. l. quid tamen §. ult.* nisi alius ante diem legati cedentem fuerit substitutus *l. nisi 11. ff. eod.* Et hoc non eà ratione, quod videatur convenire voluntati testatoris, ut substituto equo in locum mortui eadem videatur quadriga: sed quia re vera eadem est: quod enim rescitur per partes, ac reparatur, idem semper manet, ideoque non exstinguitur usufructus *d. l. quid tamen §. in navi*. Idem evenit in grege, cujus legatus fuit usufructus. Si ita diminuat, ut non constet amplius eo numero ovium, qui requiritur ad constituendum gregem, exstinguitur legatum, exstinguitur usufructus. *l. ult. ff. quib. mod. usufr. amitt.* sed si in locum demortuorum aliæ substituantur, ita ut non sint pauciores decem, valet legatum, quia non desinit esse grex *l. ult. in princ. ff. de abig. l. si grege 22. ff. de leg. 1.* Grex, attentum, equitum non aliter possunt conservari, quam si in locum capitum demortuorum alia subinde subrogen- tur: idemque necessarii evenit in quadriga. Finge rursus aliam speciem mutationis. Legatus est usufructus agri vel loci acicujus: si à flumine, vel mari sit inundatus, non perit penitus usufructus; nam aqua recedente convalescit, ut diximus: sed si fiat stagnum, vel palus, omnino perit, quia desinit esse. Idem ex contrario si stagni vel paludis usufructus legatus fuerit, etque exaruerint: atque illud stagnum esse desierit: hæc desierit esse palus, *d. l. quid tamen §. sed etsi stagni*. Vel si cæsa sit sylva, cujus legatus erat usufructus, atque ibi stationes factæ: secus si in arvo vinea posita, vel contrà *d. l. §. non tamen*. Quid ita? unde hæc differentia? scilicet arvi demonstratio etiam vineam comprehendit: sylva autem specie differt ab arvo. *Indor. orig. lib. 15. cap. 13. Omnis autem ager, ut Varro docet,*

quadrifarius dividitur. Aut enim arvens est ager, id est, sationalis: aut consensus, id est, apertus arboribus: aut pascuus, qui herbis tantum, & animalibus vacat: aut florens, quod sunt horii apibus congruentes, & floribus. Eadem verba refert Servius initio *Georgic.* Virgilii: eadem & Cerdia ibid. Sed an sint Varronis valde dubito. Illud pro certo habeo, has quatuor species diversas esse, atque inter se distinctas. Plaut. in *Truculent.* sc. 2. Non arvens hic, sed pascuus est ager. Sallust. Numida pabulo pecoris magis, quam arvo student. Varro lib. 1. de ling. Lat. Arvum, & arationes ab arando &c. Prata dista ab eo, quod sine opere parata. Erant etiam vineæ, arva: arabantur enim. Id. Varro de re rust. lib. 1. c. 8. Vineæ altitudinis modus, longitudo hominis. Intervalsa pedamentorum, quæ boves juncti arare possunt. Contrâ sylva toto genere differt ab arvo, sive glandaria sit: etenim hæc neque arabantur, neque colebantur. Varro ibid. Quas agros non colebant propter sylvas, aut id genus, ubi pecus possit pasci, & possidebant, ab usu suo saltus nominarunt. Sed ne abeamus à nostris Jurisconsultis: Alius Gallus, qui duos libros scripsit de Verborum Significatione quæ ad jus pertinent, ita scripsit in lib. 2. ut Feilus refert in verbo saltus: Saltus est, ubi sylva, & pastiones sunt, quarum causâ cose quoque. Si qua particula in eo saltu pastorum, aut custodum causa aratur, ea res non perimit nomen saltus: non magis quam fundi, qui est in agro cultus & ejus causâ habet ædificium; si qua particula in eo habet sylvam. Observa; quod si saltus araretur, & coletetur, nomen saltus perimeretur: non esset amplius saltus. Multo magis id de sylva dicendum. Sylva tota arboribus confita. Saltus multa habet loca vacua, herbida, virgultis, sentibus, dumis referta, quæ faciliè arari, colique possunt ad pecorum pastiones aptissimi. Virg. *Georg.* lib. 3. Saltibus in vacuis pascunt. Hinc saltus pascuus in l. sed addes 19. §. 1. ff. loc. cond. &c. ex multis saltibus pastione fructus percipitur l. si quis unas 32. ff. de usufr. l. de grege 9. ff. de instr. vel instr. leg. l. penult. §. 1. ff. si serv. vind. Ceterum in

l. quid tamen, existimaverim agi de sylva ædua: quod & verba illa sylva casa, &c. res ipsa indicat. Rarum enim est, ne dicam proflus inusitatum, ut quis quæteretum, aut castanetum, aut ejusmodi sylvam excindat, eruat, ut illic sationes faciat. Sylva autem ædua, quæ à cædendo dicitur, in hoc habetur, ut cædatur; & ut recisa rursus ex stirpibus, aut radicibus renascatur l. sylva 30. in princ. ff. de V. S. ubi renata fuerit, & adoleverit, utique cædi debet: hic enim est ejus fructus l. divortio aliâs l. fructus 7. §. si fundum ff. sol. matr. Sunt autem hujus duo genera: alia est sylva palaris: alia gremialis. Sylva palaris, ex qua pali, ac pedamenta ad fulciendas ac sustinendas vires succiduntur: gremialis, quæ gremia producit, seu gremiales arbores, ad comburendum paratas. Sunt enim gremia, tenuia ligna, arbuticulæ, virgulta, faciendo igni destinata. Columel. lib. 12. c. 19. Levigæ primum igne, & tenuibus admodum lignis, quæ gremia rustici appellant, fornacem incendimus. l. ligni 55. §. lignis cum seq. ff. de leg. 3. d. l. divortio §. si fundum ff. sol. matr.

Hæc in agris; idem in ædificiis. Balnei, vel tabernæ usufructu legato; si postea testator ex balneo habitationem; ex taberna dictam fecerit, legatum exlinguitur l. si cui balnei 12. in princ. ff. quib. mod. usufr. am. Tabernæ nomen hic accipi non debet, ut significet omne ædificium utile ad habitandum; quemadmodum Ulpianus definit in l. taberna 183. ff. de V. S. In hac eadem significatione accepisse Ciceronem puto in *epist.* 9. ad Attic. lib. 14. Taberna mihi due corruerunt: reliquæ rimas agunt: itaque non solum inquilini, sed mures etiam migraverunt. Initio enim tabernæ dicebantur ædiculæ parvæ tabulis compactæ, plebeiorum hominum habitationes, ut rectè notat Isidor. Orig. lib. 15. cap. 2. in fin. Atque hinc contubernium, & contubernalis, & tabernaculum l. inde 184. ff. de V. S. Postcâ hoc nomen usus extendit ad omne ædificium utile ad habitandum. d. l. tabernæ ff. eod. Propriè tamen accipitur pro ædificio, in quo ha-

nabant : tamen postea quàm in superiore parte cœnitare cœperunt , superioris domus universa , cœnacula dicta : ut docet Varro de ling. lat. lib. 4. §. 35. & in hac significatione passim usurparunt Latini Scriptores : & nostri etiam , ut in l. si verò 5. §. 1. & 2. ff. de his qui effuder. vel dejecter. l. si cuius 12. alias l. æquissimum §. sed si domus ff. de usufr. l. sacularii 7. ff. de extræord. crim. Idem dicendum de diætâ. Diætâ propriè est , in quâ cœnabant. Varro diætâ dici putat , quod in eâ , per diem edatur : ego potius à Græcis hanc vocem sumpsisse Romanos exillimo , qui diætâ dicunt moderatam victus rationem. Sidoron. Apoll. lib. 2. ep. 2. Ex hoc triclino sit in diætâ seu cenationem transiens. l. 1. §. eodem antem 27. ff. de S. C. Syllan. Indè diætâ hypocauftus in l. ligni 55. §. lignis ff. de leg. 3. Cœnationem enim hybernâ vel sole , vel igne subjecto calefaciebant. Postea sicut cœnaculi , ita & diætâ nomen latius patere cœpit , & pro habitatione accipi. In l. codicillis 34. in princ. ff. de usu & usufr. leg. Palliæ & Trophimæ diætâ omnes , quibus nū consuevit , habitet. In l. uxori 41. §. 1. ff. de leg. 3. diætâ , quam habitabam ; item cellarium junctum eidem diætâ. In l. Lucius 32. ff. de donat. superioribus diætâ omnibus utaris. Imò latius patet diætâ , quàm cœnaculi nomen. Nam diætâ etiam in hortis habebant amœnitatis & voluptatis causâ l. senatus 43. §. 1. ff. de leg. 1. Seja 66. §. 1. ff. de don. int. vir. & ux. l. si cuius 13. §. ult. ff. de usufr. Hæc exposui fortasse nimis copiose , non tam ut ratio constaret , cur testatore taternam transformante in diætâ legatum usufructus extinguatur : sed etiam ne DD. temerè hæc producant ad consequentias abutentes auctoritate l. non possunt 12. cum seq. ff. de legib.

9. Est aliud exemplum in laudatâ l. 12. §. 1. ff. quib. mod. us. am. Proinde etsi histrionis reliqueris usufructum , & cum ad aliud ministerium transiit , extinctum esse usufructum dicendum erit. Ars histrionica olim in pretio. Quantæ fuerint æstimatio-

nis , Cicero declarat in primâ de Orat. & alibi passim. Quibusdam etiam statua posita. Augustus cœrcitionem in histriones magistratibus ademit : immunes verberum esse decrevit : quod sub Tiberio fuit à senatu confirmatum. Suet. in Aug. c. 45. Tacit. Ann. lib. 1. c. 77. & ibi Lips. Conviviis etiam adhibebat. Id. Suet. c. 74. sed & privati. Marius apud Sallust. in Jugurth. sordidum me & incultis moribus aiunt , quia parum scitè convivium exorno , neque histrionem ullum , neque pluris pretii coquum , quàm villicum habeo. Vides , sordidi hominis fuisse , histriones in conviviis non adhibere. Hanc artem plerumque servi , aut liberti exercebant , & aliquandò in manumissione jutejurando promittebant patrono. Dominus autem à servo , vel patronus à liberto operas exigebat : easque vel locabat , vel sibi præstare cogebat , etiam si puer esset l. servus 73. §. proinde ff. de leg. 3. l. ult. in fin. ff. de liberali cens. l. ut jurisjurandi 7. §. dabitur ff. de oper. liberti. Itaque si dominus legaverit usufructum servi histrionis , & postea cum transiit ad aliud ministerium , veluti pistoris , perit legatum , mutatâ rei legatæ qualitate.

CAPUT XXVII.

Ad l. servum 44. ff. de leg. 1.

SUMMARIUM.

- 1 Legatâ aræ & imposto postea adhæsiō non existit : aræ legatum.
- 2 Exponitur l. si choros 79. §. penult. ff. de leg. 3. & conciliatur cum l. qui rei 98. §. ult. ff. de solut. & n. §.
- 3 Edificio , quod aræ superimpositum erat , diruto , vel exusto , aræ legatario debetur.
- 4 Legatâ domo , eaque postea distructâ casu vel vi majoris , debetur aræ.
- 5 Si verò à testatore discessit , sit , perit legatum.
- 6 Legatâ nave & postea dissolutâ legatum extinguitur : quæ res est , si eadem maneat carina , legatum reintegratur.
- 7 Legatis peculis , si massa fiat , vel à centrà , manet legatum , & debetur id , quod superest.

Mutatione rei facilius extinguatur legatum usufructus, quàm legatum ipsius rei, diximus in superiore. Cujusmodi mutatio legatum usufructus extinguat, exemplis ibi demonstravimus. Modò eadem ferè exempla legatorum rei ipsius exponemus; ut in comparatione vis utriusque legati cernatur.

1. Legata est area; postea ipsi fuit impositum ædificium: non extinguatur area legatum *l. servum filii 44. §. si area ff. de leg. 2.* Manet enim area, quæ pars est ædificii, & quidem maxima *l. qui res 98. §. ult. ff. de solut. & potentior est.* Trahit enim ad se ædificium, & qui dominus est areæ, sit etiam dominus ædificii: ædificium enim solo cedit, §. cum in suo 29. *insit. tit. de rer. divis. l. adeo 7. §. cum in suo 10. ff. de acquir. rer. dom. l. qui domum 30. ff. ad leg. Aquil. l. si solum 39. ff. de usucap.* Quocirca non solum legatario debetur area legata, sed etiam ædificium super aream constructum *l. si area 39. ff. de leg. 2.* Non ita res habet in stipulatione. Si areæ promissæ impositum sit ædificium; non extinguatur quidem areæ stipulatio: non tamen debetur etiam ædificium impositum. Peri quidem potest area, & æstimatio ejus debetur; ædificium non item *d. l. qui res 98. §. ult. ff. de solut.* Cur id tam variè? Legatum transfert rectè viâ dominium rei legatæ in legatarium, *l. à Titio 64. ff. de furt. l. legatum 80. ff. de leg. 1. l. 1. in fin. ff. de Publician. in rem act.* Translato dominio areæ, transfertur etiam ædificii, ex superiore regulâ *d. §. cum in suo 29.* & aliis modò allegatis. Et hæc est natura legati; ad quam voluntatem suam conformasse testatorem, pro certo habendum; nisi aliter esse constet. Stipulatio parit tantummodò obligationem, non transfert dominium rei promissæ nisi per traditionem *l. traditionibus 10. C. de pact.* nec area tradi potest constructo ædificio: prohibente id lege *xii. tab. l. 1. §. de tign. juncto.* Superest igitur sola obligatio dandæ areæ, quæ nec potest ad se trahere dominium ædificii *l. qui res 98. §. aream ff. de solut.* nec potest extendi ad

ædificium, quod promissum non fuit *l. quicquid 99. ff. de V. O.*

Sed repugnat Celsus in *l. si chorvs 79. ff. de leg. 3.* qui in §. penult. ait: *area legata, si inadificata medio tempore fuerit, ac rursum area sit: quamquam tunc peti non poterat, nunc tamen debetur.* Durante igitur ædificio inutile sit legatum, cùm nec area, nec ædificium peti possit. Minus hic tribuit legato Celsus, quàm Paulus stipulationi in *d. l. qui res 98. ff. de V. O.* ac multò minùs quàm legato tribuat Javolenus in *d. l. si area 39. ff. de leg. 2.*

Constat inter omnes diffidium hæc, de re fuisse inter Cassianos, & Proculejanos. Javolenus scribit ex sententiâ Cassii, Liqueat ex inscriptione ipsâ legis: *Javolenus libro tertio ex Cassio.* Celsus ex sententiâ Proculi. Erat enim Proculejanus, Cassius ingenii certamen exercuit cum Proculo. Hujus disciplinam amplectens Pegasus in Celsum patrem eam traduxit: hic in Celsum filium. Ex libro nono digestorum Celsi filii deprompta est *d. l. si chorvs.* Hæc secundum sectam Proculi; illa Cassii. Quænam igitur debet prævalere? Sanè Paulus in *d. l. qui res 98. ult.* Celsi sententiam acerrimè impugnât, ac reprobât: satius igitur est, eam & à nobis repudiari. Optimum autem est Ulpiani temperamentum, quod nobis exhibet in *l. si servum 44. §. si area ff. de leg. 1.* ut si probetur testatorem, ædificando super areâ legatam, morasse voluntatem, extinguatur legatum, ac neutrum debeat: sin secus, utrumque debeat. Mutasse autem voluntatem hæres probare debet, qui recusat solvere legatum *l. 3. ff. de probat. l. Statius Florentinus 48. vers. rescripserant ff. de jur. fisci.*

De eo nulla fuit inter veteres controversia: quod diruto, aut exuto ædificio, area legataria deberetur. Nam hoc & Cassius, & ejus assecla Celsus probat in laudatâ *l. si chorvs §. si area:* & non reprobât Paulus in laudatâ *l. qui res 98. ult.* Solum impugnât & confutat Celsum, quod putaverit similia exempla areæ diruto ædificio, quod in ea positum erat; & servi manumissi, si iterum in servitutem revocetur, Area, posito ædificio, eoque

dein diruto; eadem est area, quæ fuerat antequam ædificium in ea poneretur. Servus qui manumittitur, & postea lege aliqua servus effectus est, non est idem homo, idemque servus, qui antea fuit: novus homo esse videtur *l. servus 17. in fin. ff. de adim. leg.* Nam & manumissio morti similis est *l. si mihi alienum 12. ff. de solut.* Extinguitur enim servitus per manumissionem, per quam desinit esse servus, & fit novus homo acquisita libertate; quæ ipsi tribuit caput, personam, statum, jus, quæ non habebat, cum servus erat. *l. 3. in fin. ff. de capis. minur. §. servus. 4. inst. tit. de capis. dimin. l. si Pamphilo 10. vers. licet enim ff. de opt. leg. l. non minus 31. in princ. ff. de hered. inst.* imò tribuit ipsi, ut sit homo, quia prius pro nullo habebatur *l. quod attinet 32. ff. de R. J. & quædupidibus comparabatur l. 2. §. ut igitur ff. ad leg. Aquil.* Igitur servus qui manumittitur, quod attinet ad libertatem quam consequitur, quodammodo nascitur, & incipit esse homo: quod autem attinet ad servitutem, moritur, quia desinit esse servus, & quidem in perpetuum, quia libertas semel data non potest amplius revocari, & adimi *l. si servus 16. §. 1. ff. de adim. leg. l. si causa 1. in fin. ff. de min. l. uxo em 29. in fin. l. Stichus 39. l. Imperatores 52. ff. de manum. test. l. liberos 10. C. de liber. caus.* Rectè igitur morti similis dicitur manumissio: scilicet quoad servitutem, quam penitus tollit, interimit, extinguit. Rursus moritur, cum recidit in servitutem. Servitus enim morti assimilatur *l. intercidit 59. in fin. ff. de cond. & dem. l. servitutem 20. ff. de R. J. l. verum 63. §. ult. ff. pro soc. princ. inst. quib. mod. jus parr. pot. solv. l. sed si alia 5. in princ. ff. de bon. damn.* Bis igitur interit, qui ex servitute ad libertatem pervenit: & iterum à libertate recidit in servitutem: ac propterea non potest videri idem homo, qui antea fuerat, semel atque iterum mutatà conditione, statumque, atque personâ. Neque illud dici potest, eum ad pristinum statum rediisse, quemadmodum area diruto & sublato ædificio in pristinum restituitur. Nam servitus superveniente libertate, peni-

tus tollitur, & extinguitur: idedque servitus, quæ supervenit amissa libertate, est nova servitus, non illa ipsa, quæ per libertatem sublata omnino fuit, ac perempta. Novus igitur servus est, & novus homo. Aliud dicendum si servus non fuerit manumissus, sed ab hostibus captus, & postliminio revertatur: hic enim postliminio reversus recidit in eandem servitutem, quæ cessaverat per captivitatem, non existincta, sed pendens, & manens in suspensio, quamdiu apud hostes fuit: eo autem reverso recuperatur à domino omne jus & potestas in eum, perinde ac si numquam apud hostes fuisset *§. si ab hostibus 5. inst. quib. mod. jus parr. post. solv. vers. ipse quoque l. in bello 12. §. cetera 6. ff. de capr. & postlim. rev.* Imò et si apud hostes fuisset manumissus; eumque dominus nactus esset intra præsidia Romanorum, quamvis non fuisset reversus animo ibi permanendi, sed ad hostes reverendi: tamen dominus tamquam suum servum potest retinere, & abducere; quia manumissio apud hostes facta, non potuit tollere jus domini, quod habet versus dominum, quantumvis captivitate suspensum. *d. l. in bello 12. §. manumittendo 9. vers. certè.* Acque hæc dicta sint ad defendendum Paulum, qui de his scitè, copiosèque disputat tum in *d. l. qui res. §. ult. cum in l. inter 83. §. sacram ff. de V. O.* Modò veniamus ad legatum domus & navis.

Legata fuit domus; eaque postea destructa est: an debeat area, quæratur. Non convenit amplius illi nomen, & demonstratio domus, quemadmodum eam testator nominavit, ac designavit in dando legato: nam domus destructa, non est amplius domus: nec legata est area, sed domus. Distinguentium tamen est. Si domus casu corruerit, vel incendio combusta sit, vel vi majore dejecta: debetur area, quæ superest, quæque erat maxima pars domus legatæ *l. si grege 12. ff. de leg. 1.* Etenim quocumque superest ex re legatâ; licet ejusmodi esse desierit, ejusmodi erat cum legata fuit, debetur. Argumento est legatum gregis: si grex ad unam ovem vel unum bovem redactus sit, sic desinit esse grex *d. l. si grex vers. quavis. l. ult. in princ.*

ff. de abig. nihilominus ovis illa, quæ superest, aut bos vindicari potest à legatario d. l. si græge 21. Quo argumento dicendum est, domo dirutâ non solum arcam, sed etiam cæmenta deberi. Contrarium respondit Paulus de animali mortuo in *l. mortuo bove 49. in princ. ff. de leg. 2. mortuo bove, qui legatus est, neque corium, neque caro debetur.* Etenim bos mortuus; non est bos. Bos est animal; & qui bovem legat, animal legat: bos mortuus non est animal, cum animâ careat: habet idem nomen, non eandem essentiam, ac formam. Figura externa eadem propè est, aut quodammodo similis, propter quam eodem modo nominatur. Non aliter bovem, aut hominem dicimus etiam marmoreum, aut æreum: ut Alexandrum Lyssippi, Venerem Phidix, & Praxitelis, & alia, de quibus latè Plin. *lib. 34. c. 8. & lib. 36. c. 5.* quia eorum imaginem referebant. Non eadem est ratio gregis, & domus. Bos unus, utique grex non est: sed ab eo differt tantummodo numero, ac nomine, non substantiâ. Numerus autem arbitrio hominum, non naturâ constituitur est; *l. ult. in princ. ff. de abig.* Plurimum refert, utrum res hominum arbitrio, an naturâ definiatur & circumscribatur: ut liquet exemplo legati hominis, & domus aut fundi, jungendo *l. si domus 71. in princ. ff. de leg. 1. & l. cum post 69. §. gener. vers. quod fundo ff. de jur. dot. cum l. hæredes 25. §. si incerto 17. ff. fam. hercisc. & l. cum incertus 13. ff. de leg. 1.* Gregis nomen plures boves continet; sed substantiâ, formâque, & naturâ, plures ab uno differunt: sicut differt bos vivus à mortuo. Hæc mutatio substantialis est; ista accidentalis: propterea hæc perimit legatum, illa non item. Mors non solum naturalis, quæ animal omnino destruit; sed etiam civilis, quæ naturam & formam hominis non mutat, legatum perimit; ut paulò antè ex Paulo docuimus in servo, qui liber factus, denuò recidit in servitutem. Notandum tamen est, quoddam si bos perierit, postquam legatarius ejus dominium acquisivit: ad eum pertinent etiam corium, & caro; & quicquid ex bove superest, vindicare potest, ejus enim sunt, *l.*

si servus 14. §. boves ff. de condit. furr. l. solum 49. §. 1. ff. de rei vindic. Multò difficilius est explicare, quod Papinianus scripsit in l. peculium 65. §. quadriga ff. de leg. 2. Sed quia lex illa à nemine adhuc satis enucleata longiorem requirit disputationem: separatim eam exponemus.

Modò regredior domum. Si domus destructa fuerit ab ipso testatore, perit legatum, quia domum legatam destruendo videtur mutasse voluntatem, & adimere voluisse legatum. *l. si ita legatum 65. in fin. ff. de leg. 1.* Verumtamen cum questio sit voluntatis: si legatarius probaverit testatorem non mutasse voluntatem, non abjecisse animum legandi; & debebitur area domo destructa; & debebitur novum ædificium, si eidem æræ domum inædificaverit *d. l. si ita legatum 65. & l. servum 44. ff. de area ff. cod.* Aliud receptum in pignore *l. Paulus respondit 29. §. domus ff. de pignor. & hypoth. l. domo ff. de pign. act.* quia in pignus non cadit questio voluntatis: neque enim potest debitor, aut quilibet alius revocare jus pignoris questum creditori: sicut potest testator revocare legatum, non solum expresse; sed etiam tacite. *l. 3. §. ult. & l. sicut 5. ff. de adm. leg.*

Nave legatâ, & postea dissolutâ, legatum 7 extinguitur *l. lana 88. §. nave ff. de leg. 3.* sed eadem manente carinâ, si navis reiecta fuerit, legatum navis redintegratur *l. quod in rerum 24. §. ult. ff. de leg. 1.* quia navis carinæ causam sequitur *l. Minicius 62. in fin. ff. de rei vindic.* sicut domus area, vel superficies soli. *l. qui res 98. §. ult. vers. non est his ff. de solm. l. si solum 39. ff. de usufructu.* Quid si navis reiecta non fuerit; debebiturne legatario carina, quæ superest ex nave dissolutâ? Non puto deberi, si à testatore ipso fuit dissoluta; argumento domus dirutæ à testatore, de qua modò diximus. Verum quia & hic est questio voluntatis: si legatarius probaverit testatorem dissolvissè navim non animo adimendi legati: sed ut quassatam, vel ad navigandum incommodam reficeret, carinam vindicare poterit; ut de area diximus. Quod facilius admitti debet in navi, quàm in do-

mo. Nam quid cause est cur carinam etiam non dissolverit, si eâ uti noluit ad reficiendam navim? Destruclâ domo necessario ipsa per se manet area, & ex natura sua, non ex voluntate testatoris: cæmentis enim non est compacta, ut simul cum superficie destrui possit. Propter eâ areæ conservatio nullum præbet argumentum, voluisse testatorem domum destructam rursus inædificare; quod rectè desumitur ex conservatione carinæ, quæ tabulis est compacta, sicut navis, eademque facilitate dissolvitur. Quod si tota navis fuerit dissoluta, distinguendum est. Aut, testator eam dissolvit eâ mente, ut iisdem tabulis ipsam reficeret; & legatum non perit. Aut eâ mente dissolvit, ut tabulas in alios usus converteret: deinde mutato consilio, ex illis navem rursus ædificavit: & tunc legatum exstinguitur; quia hæc alia navis est, non ea, quæ legata fuit. Habetur hæc distinctio à Paulo in *l. qui res* 98. §. ult. ff. de solut. & in *l. inter* 83. §. sacram vers. sed si navem ff. de V. O. Cui verò incumbat onus probandi mutatam, vel non mutatam fuisse voluntatem testatoris, ita distinguendum puto. Si testator ex iisdem tabulis navem refecerit: hæres probare debet dissolutam fuisse navem animo convertendi tabulas in alios usus, & deinde mutato consilio navem refecisse. Præsumptio enim est contra hæredem, eaque provenit ex facto refectiois. Contra hæredem pariter est regula juris, quâ definitur eandem esse navem, quæ refecta & compacta fuit iisdem tabulis *l. qui res* 98. §. ult. vers. ut si navem ff. de solut. Quod si non refecerit ante moriem; aut non refecerit ex iisdem tabulis; legatarius probare debet eum habuisse animum reficiendæ navis; & nave dissolutâ non abjicisse animum conservandi legatî: nam præsumptio: & regula juris est contra legatarium *l. lana* 88. §. nave ff. de leg. 3.

Alia ejusmodi legata habentur in *l. servum filii* 44. §. si pocula, & seqq. ff. de leg. 1. Massa argenti, vel auri legata est: postea testator ex ea fecit pocula, vel lances. Item contra legatum est, vel poculum vel lanx, eaque postea à testatore constata, & in real-

sam redacta. Rursus legata lance, ex ea facta est massa: tum ex massa poculum. Julianus scripsit, legatum in omnibus superscriptis consistere, & deberi, quod extat. Sed obstat regula juris à Marcello tradita in *l. 6. §. 1. in fin. ff. de aur. & arg. leg. Nam qui fieri potest, ut legatum, vel fideicommissum durare existimetur; cum id, quod testamento dabatur, in sua specie non permanferit? Cui & aliam subiicit: quod dissolutione, ac permutatione voluntas videatur mutata. Obstant etiam exempla in hac lege à Marcello proposita: obstat *l. si cui lana* 70. ff. de leg. 3, obstat *l. lana* 88. ff. eod. Si omnes hæc leges inter se conferantur, perspicuè apparebit, non convenisse inter veteres J. C. & Julianum in hac controversia multò remissionem fuisse, quàm posteriores, qui eam accuratius, & exquisitius disputarunt. Quamobrem Ulpianus in hac opinionum discrepantia ad voluntatem testatoris, refugit & Juliani sententiam veram putavit; si modo non mutaverit testator voluntatem. Actus quidem dissolvendi, mutandi, pervertendi rem legatam, indicat testatorem mutasse voluntatem: atque adeo revocasse legatum *d. l. 6. §. 1. in fin. ff. de aur. & arg. leg.* Sed si legatarius probaverit, testatorem non habuisse animum revocandi legatum, nec à priori voluntate recessisse; sed in ea permanisse; utique legatum consistet. Legatarius autem probare debet, contra quem est juris regula, atque præsumptio. Iudex autem pro qualitate mutationis, leviores, aut potentiores probationes exiget. Finge: testator massam legavit: postea confecit ex ea poculum; cum maneat idem aurum, vel argentum, modica mutatio est, quæ nec dominio quidem officit, *l. in omnibus* 14. ff. de acquir. rer. dom. leves etiam probationes non mutatæ voluntatis admittit. Sed si lancem legavit: postea confecit: tum deinde poculum fecerit: evidentes probationes erunt exigendæ. Hoc amplius observandum, quod in *d. l. 6. ff. de aur. & arg. leg.* duræ regulæ distinctæ, ac separatæ constituuntur. Prima, quod non potest durare legatum, cum res legata in sua specie non permanferit. Altera, quod dissolutione, ac permutatione voluntas mutata*

videatur. Prima est multò valentior: nam deficiente re legatà, ipsum per se legatum deficiat, & extinguatur necesse est. *l. si ex legatarij 23. ff. de P. O.* Itaque non est exquirenda voluntas testatoris precepta re legatà, cum legatum, seclusà etiam voluntate testatoris, suapte naturà corruat. Verùm quia specie non permanente, & in aliam sp̄ciem translata, res omninò non perit; sed species dumtaxat: veluti si ex lana legatà facta fuerit vestis; vel ex tabulis, navis: idcirco potest admitti voluntatis quæstio. Sed evidentes probationes requiruntur: lana enim, & tabulæ extinctæ sunt §. *si tamen 26. inst. tit. de rer. divis.* & idè vindicari non possunt *d. §.* Nec peri potest vestis, aut navis, quia legata non fuit. Probandum est igitur, non solum non mutasse voluntatem, sed eam extendisse ad vestem, & navem: probanda scilicet est quodammodo nova voluntas; nempe, quòd cum vestem aut navem fecit, voluerit vestem, aut navem legato contineri: quod probatu difficillimum est. Proprie igitur voluntatis quæstio cadit in secundam regulam: atque adèd in hâc potissimum de voluntate quærendum est; & leviores probationes sufficiunt, maximè si res ad priorem statum reduci faciliè possit, ut poculum, vel lances ad massam.

CAPUT XXVIII.

Ad L. si cui lana 70. ff. de leg. 3.

SUMMARIUM.

- 1 Legatum lana extinguitur, si ea tincta fuerit, & si ex ea vestis fuerit facta.
- 2 Expenditur *l. pediculis 32. §. Labeo 6. ff. de aur. & arg. leg.*
- 3 Exponitur ead. *l. pediculis §. Titia. 7.*
- 4 Paulus & Ulpianus inter se contrarii.
- 5 Pauli sententia probatur, quòd lanà legatà, versicoloria legatæ cedit.
- 6 Sententia Ulpiani locum habet ex voluntate testatoris.
- 7 Expenditur textus noster, & prola tur Ulpianum à se ipso non dissidere & n. 8.
- 8 Lino legato, continetur, quòd tinctum est, quòdque in tela est, & quare.

Superfunt alia duo legata, lanæ, & quadrigæ: de quibus separatim agere constituimus, & luculenter explicemus duas leges perdifficiles & obscuras, indiligenter hæcenus expositas.

Lanà legatà, si postea facta sit, vel neta, 1. veluti stamen vel subtemen factum; legatum non extinguitur: quia legato lanæ tam lota, quàm succida, tam facta, quàm insecta: tam neta, quàm non neta, continetur: & eatenus extenditur, quoad telam pervenerit *l. si cui lana 70. §. 1. & 4. seqq. ff. de leg. 3.* Duobus casibus mutatione lanæ hujusmodi legatum extinguitur: si lana tincta fuerit; & si ex ea vestis facta. Si tincta fuerit à testatore, videtur ab eo revocatum legatum; quia legato lanæ, quæ tincta est, non comprehenditur; sed ea tantum, quæ nativum retinet colorem *d. l. si cui lana in princ. & §. & sciendum 4.* Si texta fuerit; multò magis. *l. lana 88. in princ. ff. de leg. 3.* Sed his casibus extinguitur legatum solummodò, si testator mutaverit voluntatem; quam mutasse præsumitur lanam tingendo; aut ex ea vestem faciendo: quo facto lanam redigit ad eum statum, in quo exempta à legato. Cæterum si probetur eum non mutasse voluntatem; debebitur & lana tincta, & tela de-texta. *l. servum 44. §. si pocula ff. de leg. 1.* Probandi autem voluntatem non fuisse mutatam onus incumbit legatario, contra quem est præsumptio, & regula juris *d. l. lana 88. in princ.*

Satis plana hæc, & certa videntur; sed magnis sunt obsita difficultatibus. Videtur enim Ulpianus tum à Paulo, tum à se ipso dissidere. A Paulo apertè dissentit. Hic enim in *l. pediculis 32. §. Labeo 6. ff. de aur. & arg. leg.* ait, testatorem non necessarià verborum multiplicatione usum, qui, cum lanam legasset, addidit, *versicoloria: quasi deserit lana tincta, lana esse: detraclloque verbo versicolorio, nihilominus etiam versicoloria debentur.* Legatà lanà debentur etiam versicoloria, quia lana tincta non definit esse lana. Nihil verius. Confugiunt interpretes ad vim verbotum generalium, quibus non semper æquipollent indefinita. Et hùc intrudunt

quætionem, an oratio indefinita æquipolleat universali; quâ nihil est ab hâc lege alienius. Non enim hoc agitur à Paulo, qui potius reprehendit testatorem, quod tot verbis superfluis exprellerit voluntatem suam, de quâ satis constabat ex solo verbo *lanam*, cum etiam lana tincta, sit lana; & ideò lanæ nomine contineatur. Illud potius quaeritur à Paulo, an denominatio specierum restringat genus; & respondet: non mutare substantiam rerum, multiplicationem verborum non necessariam. Cæterum, quod ad rem attinet, Paulus ait legato lanæ tinctam contineri, quia lana esse non definit: quod negat Ulpianus in *l. si cui lana 70. in princ. ff. de leg. 3.* Nec dubitari potest in eâ fuisse sententiâ Pauli, cum ipsemet eandem in sententiam scitipserit *lib. 3. sent. rec. tit. 8. §. 86. Lana legata, siue fuccida, siue lota sit, siue peltinata, siue versicoloria, legato cedit. Purpura verò, aut stamen subtenente hoc nomine non continetur.* Lana versicoloria; est lana tincta: ita accipitur ab eodem Paulo in *d. l. pediculis 32. §. Labeo*; & in *l. quaesitum 78. §. coccineum ff. de leg. 3.* & ab Ulpiano in *d. l. si cui lana 70. §. versicoloribus ff. eod.* Atque hoc nomine veteres J. C. reprehenduntur à Valla *eleg. lib. 6. c. 53.* quia versicolor apud Latinos est, quod colorem mutat, ut plumæ columbarum. Cic. *3. de fin. bon. & mal. nulli morientes.* Plin. *lib. 9. c. 17. Mullum expirantem versicolori quâdam & numerosâ varietate spectari proceres gula narrant; rubentium squamarum multiplici mutatione pallecentem: nique si vitro spectetur inclusus.* Aut diversos habet colores, ut apud Virgil. *Æneid. 10. versicoloribus armis*, id est, depictis; & apud Plinium spemnumero. Sed observandum, quod apud nostros versicolor dicitur lana, quæ tincta est, quia colorem nativum mutavit, ac convertit in eum, quo tincta est: cum in lanam non cadat illa varietas & mutatio colorum, de quâ modò diximus. Cæterum cum agunt de tela, aut veste, quæ illam varietatem colorum recipere potest, in eodem sensu hoc verbum accipiunt. Ita interpretor Pauli verba in *d. l. pediculis §. Titia ff. de aur. & arg. vestem tam coloriam,*

quàm versicoloriam: coloriam, quæ unius tantum coloris: versicoloriam, quæ varii coloris. Animadverto enim ibi agi de legato mundi muliebris à matrona relicto: matronæ vestibus coloratis utebantur. Legendus Ovidius *lib. 3. de ars. aman.* qui à *vers. 168.* usque ad 200. puellas instruit, quibus coloribus imbutas vestes induere debeant in publicum procedentes ad conciliandum amorem. Septicia igitur legato mundi muliebris putabat contineri vestem tam coloriam, quàm versicoloriam. Cujac. *ad Paul. recept. sentent. colorias* putat esse vestes non tinctas: nativi coloris: quo nomine reprehenditur à Salmast. in *Vopisc. in vita Aureliani.* Salmastio assentior: neque enim adduci possum, ut credam coloria dici, quæ tincta non fuere: & coloreas vestes, quæ nullo colore fuerunt imbutæ. Certè nos dicimus: *vesti colorate: vestis di colore*, quæ colore aliquo infectæ fuerunt. In eo aulam ab eo dissentire, quod putat coloreas esse, quæ sunt varii coloris *ποικίλα, ποικίλῃ χρωμα*; idem enim significaret coloria, & versicoloria: quæ distinguuntur in nostra lege. Atque absurdè diceremus, ut arbitror, vestis coloria legato comprehendere vestem varii coloris: versicoloria autem, quæ unius est coloris; repugnat enim usus Latini sermonis. Nec me movent verba testamenti Augusti: *gausapes lodices purpureas, & coloreas meas*: quæ, ut ait, manifestò ostendunt coloreas esse, quæ sunt varii coloris: aliter enim non video (inquit) quare debuerit Augustus purpurearum gausaparam meminisse; nam coloreas dicendo, nique & purpureas complexus esset. Sanè ego video, aut videre puto: nam coloreæ purpureas non continebant; aut saltem dubitari poterat, an continerentur. Etenim etiam in legato, versicolorium, quod apud J. C. ut diximus, omnem lanam tinctam quocumque colore comprehendebat, tamen purpuram non complectebatur ex sententia Pauli *d. lib. 3. sent. tit. 8.* Non sine causâ igitur purpurearum gausaparam meminit Augustus; quia propter excellentiam purpuræ, & immane pretium mentio ejus facienda erat, Augusti tempore, ut notat Plin.

lib. 9. c. 39. *dibapha Tyria mille denariis in libris emi non poterat* : & Ovid. loco laudato.

*Cum tot prodierint pretio leviores colores ?
Quis furor est census corpore ferre suo ?*

Præterquam quod tum à Julio Cæsare, tum ab ipso Augusto purpuræ usus fuerat privatis interdictus. Sueton. in *Jul. Cæs.* c. 43. Dio in *Augusto*. Quocirca mentio purpuræ erat propè necessaria ; purpuræ enim vestis colora opponeretur. Vopiscus in *Aureliano*. *Idem concessit, ut blatteas matrona tunicas haberent, & cæteras vestes ; cum antea colores habuissent, & ut mulierum oxypæderinas.* An verò non habuerunt vestes unicolores ? Hoc facillimè probari posset : sed non est hujus loci hæc accuratius examinare : hoc tantum dico ; in nostro §. *Tiria* : in quo velles coloræ distinguuntur ac secernuntur à versicoloribus, prorsus absurdè perverti verborum significationem exponendo colorias esse versicolorias : & contrà versicolorias esse uni colores.

4 Redeo ad diffidium Pauli & Ulpiani. Multa sunt in quibus discordant.

I. *Lana legatâ, id legatum videtur, quod tintum non est, sed autævis*, ait Ulpian. in *l. si cui lana* 70. in *prin. & §. & sciendum ff. de leg. 3.* *Lana legata, versicoloria legato cedit.* ait Paulus lib. 3. *rec. sen. tit. 8. §. 86.* & confirmat in *l. pediculis* 32. §. *Labeo ff. de aur. & arg. leg.*

II. *Legatâ lanâ stamen, subtemenve contineri*, ait Ulpianus ex sententia Sabini in *d. l. 70. §. questum*. Negat Paulus in *d. §. 86.* *Stamen, subtemenve hoc nomine non continentur.*

III. *Versicoloribus legatis, purpuram & coccum quoniam nihil nativi coloris sunt, contineri arbitror* ait Ulpian. in *d. l. si cui* 70. §. *versicoloribus*. Contrà Paulus in *d. §. 86.* *Lanâ legatâ, versicoloria legato cedit, purpura verò non continetur.*

Non solum à Paulo, sed etiam à se ipso diffidet, secumque discordat Ulpianus in laudata *l. si cui* 70. Initio legis ait, lanâ legatâ, id quod tintum non est, legatum videri. Contrà in §. *versicoloribus ejus. l. ait*, lanæ appellatione ea omnia videri legata, quæ tintæ sunt, & neta. Illud quoque ip-

sium arguit inconstantiam, quod ait in §. *lino quidem si tintum linum fit, credo, lino continebitur*. Si lana tintæ non continetur legato lanæ : cur linum tintum continetur legato lini ? Nec ipse rationem attulit : nec, ut arbitror, satis idonea potest afferrî. Rursus linum, quod in tela est, ait contineri : lanam autem, quæ in tela est, non contineri ait in superiore §. *lana appellationem*.

Quomodò sciclosulosa hæc & abrupta præsertim ? Enimverò diffidium inter Paulum & Ulpianum dissimulari componique non potest. Et quidem quantum attinet ad ea, quæ secundo & tertio loco sunt exposita, non est necesse ingenii nervos intendere ad conciliandas contrarias utriusque sententias. Nam cum sola Ulpiani sententia in nostras leges fuerit relata, ea sola vim legis habet, utpotè à legislatore probata ; explosâ rejectâque contrariâ. Quantum autem attinet ad primum : eum utraque sententia Pandectis inserta sit ; videndum, quæ sit probabilior. Planè probabilioem esse Pauli sententiam nullus dubito : eum ab eo evidenti ratione confirmetur ; quod lana tintæ non definit esse lana. Tinctura non mutat lanæ formam : non transfert in aliam speciem : igitur juxta regulam juris non perimit legatum. Porro mirari subit Ulpianum, qui lanæ appellatione putavit contineri lanam netam, stamen, subtemen, pelles lanatas : & hoc amplius, lanam leporinam, & anserinam, & lanuginem ligno decerptam ; nempe gossipium, seu xylon, negare contineri lanam tintam, quæ verè lana est : cum illæ per quamdam similitudinem lanæ dicantur. *Εὐξυλον* lana lignea verè lana non est : lino similior est ; imò lino maximè similem dicit Pollux ; eamque inter lina recenset lib. 7. cap. 17. itemque Plin. lib. 19. cap. 1. *Superior pars Ægypti in Arabiam vergens gignit fruticem, quem aliqui gossipium, plures xylon, & ideo lina indi facta xylina* : & lib. 12. c. 11. *Juba circa frutices lanugines esse tradit ; lintæque ea Indicis præstantiora*. Artianus in *Indicis* : *ισσῦτι δὲ ἰνδοί λινόν χρῶται*, &c. *λινόν τοῦ ἀπὸ τῶν δινδῶν. Vestes lineæ utuntur Indi* : ex lino quod ex arboribus colligunt.

Curtius lib. 8. cap. 9. in descriptione Indiarum: Terra lini ferax: inde plerique sunt vestes; & deinde. Corpora usque pedes carbaso velant. Kursus de Rege. Distincta sunt auro & purpura carbasia, quae indutus est. Hinc Propert. lib. 4. eleg. 3. prope fin. Raptaque odorato carbasia lina Duci. Philostratus quoque linum vocat, quo Indi utuntur. De hoc lino Plin. d. c. 1. Vestes inde sacerdotibus Aegyptii gratissima. Propter ea linigeri dicebantur, & hoc nomine designabantur. Linigeros dicit Martialis lib. 12. ep. 29. linigeram turbam appellat Ovid. Metam. lib. 1. Iphis sacerdos: & linigeram Isim lib. 2. Amor. eleg. 2. vers. 25. alii legunt niligeram. Gregem linigerum vocat Juven. Satyr. 6. vers. 534. Ulpianus noster erioxylon nominavit, & hujus nominis significatione seductus tradidit eam quoque legato lanæ contineri; nam erion à græcis lana dicitur. Neque curavit, quod Græci etiam linum non raro erion dicunt. Hesych. ἔριον linum erion. maxime cum de gossypio agunt, quod promiscue linum, & lanam vocant, quia utrique simile est; lino autem similius. Suidas in verbo Πάμφυξ ait vulgò à Græcis vocari Πάμφυξ: unde nos diximus bambagia, vel à bombyce. Plin. lib. 19. cap. 1. cujus ex interiori bombyce lanugo netur. Id. lib. c. 12. Ferunt mali cotonei amplitudine cucurbitas, quæ maturitate ruptæ ostendunt lanuginis pilas, ex quibus vestes pretioso linceo faciunt. Hinc ad nos derivatum est nomen Cotone. Lanuginem non netam dicimus cotone: netam verò bambagia. Nemo tamen cum lanam nominat sentit de cotone, aut bambagia. Usus scriptorum, & consuetudo loquendi semper hæc à lanâ distinguit. Itaque legato lanæ apud nos hæc non contineretur. Multò minùs contineretur lana anserina, quæ certè lana non est, sed pluma anserum, aut anatum. Pluma semper appellatur, ut à Plin. lib. 10. c. 22. Atque haud scio, an ullus veterum umquam lanam vocaverit: nam neque netur, neque vestes ex ea fieri possunt. Tomentum tantummodò præstat ad faciendas culcitas, pulvinaria, pulvinos. Tomentum autem nomine lanæ non continetur auctore ipso Ulpiano in

d. l. si cui §. lana appellatione. Eadem ferè dici possunt de lanâ leporinâ, quæ pilus est, non lana. Si pilus leporum lanæ appellatione continetur; multò magis pilus cuniculorum, qui mollior est; & lanæ similior: cur non & vulpinus? Sed hi omnes pili dicuntur, non lana: & potius capilli, ut poetice Catullus: epigr. 25. mollior cuniculi capillo.

Quò confugiendum? Lex enim ita scripta est. Unicum refugium est testatoris voluntas, ad quam confugit ipse Ulpianus in §. versicoloribus in fin. ibi: nisi aliud sensit testator. Sed illud queritur, cuiam incumbet onus probandi voluntatem testatoris. Si legata fuerit lana, & legatarius peiat etiam gossypium, pilum leporinum, plumam anserinam: dici potest eum probare debere, testatorem ea quoque legate voluisse; neque enim ex verborum significatione continetur. Verum, quia lex ipsi favet, leves etiam probationes sufficere crediderim. Quòd si legata lanâ hæres recuset dare lanam tinctam, ipse probare debet testatorem hanc noluisse comprehendere: obstitit enim hæredi & verbi significatio, & auctoritas Pauli in d. l. pediculis §. Labeo ff. de anr. & arg. leg. Quemadmodum legatis versicoloribus, si hæres neget purpuram contineri: ipse probare debet aliud sensisse testatorem. Non disticeor, in his quædam occurrere, quæ aliquo modo generalibus juris regulis repugnant: sed ut sytēs oppositas præternagemus, hæc mihi videtur esse via tutissima.

Venio ad ea, in quibus à seipso dissidere videtur Ulpianus. Initio legis ait, lanam tinctam legatâ lanâ non contineri: in §. versicoloribus ait lanæ appellatione ea omnia videri legata, quæ tincta sunt & neta. Sunt hæc contraria. Doctissimus Petrus Faber putat textum esse corruptum, eumque ita emendat: & constat apud veteres lanam appellatione versicolorum non contineri; sed ea omnia &c. Probatur à Cujacio: nec quicquam potest sententiâ Ulpiani convenientius exogitari. Verum si quis ab omni legum emendatione abhorreat, poterit commode legem ita explicare.

In laudato §. Ulpianus duas quæstiones 8
(O o) ii]

de versicoloribus suscipit explicandas : quando in legato contineantur : & quid ipsa contineant. Proponit enim generaliter videre de versicoloribus. De his autem hæc duæ occurrunt quæstiones. Ad primam respondet : *constare apud veteres lana appellatione versicoloria non contineri.* Ad secundam : *legatâ lanâ versicolori ea omnia videri legata, quæ tincta sunt & neta, quæ neque detexta neque contexta sunt.* Subjicit deinde quæstionem de purpura : & eam quoque hoc legato contineri putat contra Paulum ; ut diximus. Animadvertendum autem est, Ulpianum loqui de lana versicolori, ut demonstrant illa verba : *quæ tincta sunt, & neta, quæ neque detexta, neque contexta sunt.* Si ageret in genere de legato versicolorum, etiam detexta aut contexta contingerentur. Sensus igitur ejus legis est. Lanæ appellatione versicoloria non contineri ; sed lanæ versicoloris appellatione ea omnia videri legata, quæ tincta sunt, & neta. Concisâ brevitate, ut solent JCC. non reperit verba illa : *lana versicoloris*, quæ suppleri facile possunt ex antecedentibus ; ex quibus aperte constat eum agere de lana, & speciatim de lana versicolori.

- 9 Multò difficilius est explicare, cur legato lino debeatur etiam, quod tinctum est, quodque in tela est *d. l. si cui 70. §. lino autem ff. de leg. 3.* cùm in legato lanæ suprâ fuerit contrarium constitutum. Planè videtur confugiendum ad *l. non omnium 20. ff. de legib.* nisi dicamus Ulpianum, qui lanæ legatum restrinxit ad lanam non tinctam contra multorum opinionem ex Sabini sententiâ, noluisse eam ad linum producere, de quo fortasse Sabinus non loquebatur ; eâ ipsâ ratione, quâ moveretur Paulus in *d. l. pediculis* : quòd linum tinctum, linum est. Quæ ratio etsi non minùs lanæ, quàm lino conveniat : tamen apud Ulpianum plus quàm ratio, valuit auctoritas Sabini, cujus commentarios illustrabat, & exponbat in ea lege. Nec arbitror improbabile, linum à lana separasse propter assiduum lanæ in vestibus usum, eamque mille coloribus inficiendi consuetudinem : lanificium omnium fe-

minarum opus. Notat Sueton. in *Augusto c. 64. Filiam, & nepotes ita instituit, ut etiam lanificio assuesceret.* De colorum varietate quibus lana tingatur, suprâ dixi. Nunc sub jicio versus Ovid. *lib. 3. de art. am.*

Quot nova terra parit flores : cùm vere tepenti

Vitis agit gemmas : pigraque fugit hyems :

Lana tot, aut plures succos bibit : elige certos ; Nam non conveniens omnibus unus eris.

In his multi erant pretiosi. Pretium igitur & ingens copia potuit adducere Ulpianum in sententiam Sabini ; legato non comprehendi, nisi esset expressa. Non ita se res habet in lino. Rarus in vestimentis lini usus. Vide Ferrar. *de re vest. lib. 3. cap. 3. part. 1. & part. 2. lib. 3. cap. 11.* Triplex erat communis lini usus. Ad vela navium. Larè Plin. in *Præfat. lib. 19.* Ad retia. Hinc tam Latini quam Græci Scriptores lina pro retibus dixere. Virgil. *1. Georg. vers. 142.*

— *pelagique alius trahit humida lina.*

Ad loricas & thoraces. Corn. Nep. in *Iphicrate* : *Genus loricarum misit, & pro ferreis atque aneis lineas dedit : quo facto expeditiores milites reddidit.* Sueton. in *Galba c. 19.* *Loricam tamen induit lineam quam band dissimulans, parum adversus tot mucrones profuturam.* Plin. *lib. 19. c. 1.* Virg. *Æneid. lib. 10. vers. 784.* Sil. Ital. *lib. 4. vers. 292.* Quomoddò eas compingerent, inter doctos est magna dissensio. Vide Ferrar. *de re vest. part. 2. lib. 4. cap. 11.* Quod ad nos attinet, apparet veteres rarò linum tinxisse : nam & tunica interior, quæ nudis carnibus admovebatur, tincta non erat. Itaque nulla causa erat ipsum excludendi à legato lini.

CAPUT XXIX.

*Ad l. peculium 65. §. quadriga ff.
de leg. 2.*

SUMMARIUM.

- 1 *Quadriga legatum perit mortuo equo, qui quadrigam demonstrat.*
- 2 *In quadrigis, Circensibus unus equus præcollebat, & toti quadriga nomen dabat.*
- 3 *Equi Curules proprium nomen habebant.*
- 4 *Ex nomine, patriâ, & genealogiâ asstimabantur.*

P Romissâ jam absolvamus. Expositâ hâc lege promissi munus omne confecerô. Sed ea multò difficilior est, quàm plerique fuerint opinati. Verba Papiniani sunt hæc. *Quadriga legatum, equo postea mortuo, perire quidam ita credunt; si equus ille decessit, qui demonstravit quadrigam: sed si medio tempore deminuta suppleatur, ad legatarium pervinebit.* Quis est equus, qui demonstrat quadrigam? In Basilicis dicitur equus præstantissimus. Sed cur equus præstantissimus demonstrat quadrigam? Quid significat istiusmodi locutio? Quid est demonstrare quadrigam? Cur equus, qui quadrigam demonstrat cæteris præstantior est? Cur eo mortuo perit quadrigæ legatum? An legatum equitii exstinguitur mortuo equo præstantissimo, vel legatum gregis mortuo bove optimo, ac pinguisimo? Minimè verò *l. grege legato 21. §. seq. ff. de leg. 1. §. si grex 18. inst. tit. de legat.* Quid causæ fuit, cur id singulariter constitueretur in quadriga? Hæc omnia ad explicandum impeditissima expediâ, ut spero, commodissimè; paucis præmissis, & animadvertis.

I. Hæc lex intelligenda, non de omni quadrigâ, sed de quadriga Circensî: de quadriga, quæ in ludis Circensibus cursu decertabat. At proponitur à Papiniano generatim legatum quadrigæ. Ita profectò. Sed non ait exstingui legatum mortuo uno equo quadrigæ: imò indicat mortuo uno equo, non exstingui legatum quadrigæ,

sicut non exstinguitur legatum equitii per mortem unius equi. Et hoc verum est generatim in quâcumque quadrigâ. Verum quia in quibusdam quadrigis præcellit unus inter omnes, isque demonstrat quadrigam: eo casu per mortem ejus equi legatum quadrigæ dissolvitur. Hoc autem eveniebat in quadrigis Circensibus, quas unus equus demonstrabat, cum toti quadrigæ nomen daret: ut mox dicemus. Quod si & inter quadrigas militares ejusmodi equus fuerit, qualem modò describemus, vel in quadriga triumphali: si quis velit eam quoque hâc lege comprehendi; non repugnabo. Sed in his ejusmodi equus à scriptoribus non memoratur; sed solum in Circensibus, in quibus erat propè necessarius. Etiam hoc ampliùs; quadrigæ nomine *αὐτ' ἱξοῦν* plerumque Circensibus quadriga à scriptoribus significatur: ut à Sueton. in *Tib. Claudio c. 21.* & in *Domitiano c. 4.* à Symmacho *epist. 21. lib. 9.* & aliis. Sicut equi curules dicuntur equi Circenses, ut in *rubr. & tit. C. Theod. de equis curul.* & in *d. c. 21.* Excellebant enim supra omnes, ex quâcumque orbis parte, quæ veloces ac generosos equos produceret, Romam traducti, ab imperatoribus & magistratibus distribuebantur quatuor factionibus; à quibus nec poterant ad vicinos populos transmitti; nec ad alios usus transferri *l. 2. C. Theod. de equ. Curul. l. 6. de Scenic. l. 19. de prator. & quasi. eod. C. Symmach. lib. 9. ep. 20. & 21.* Nec poterant à magistratibus donari nisi permittente imperatore. Capitolin. in *Gord. de Gordiano Seniore Consule. Equos Siculos centum: Cappadoces centum, permittentibus Imperatoribus, factionibus divisi:* Et per hæc populo satis charus, qui semper talibus commovetur. Ita sanè de populo Romano *Juven. Sat. 10. v. 80.*

— *atque duas tantum res anxius optat
Panem, & Circenses.* —

Tam anxie autem, tam avidè, tam curiosè quadrigarum cursum spectabat, ut *Martialis lib. 7. ep. 7.* ad exaggerandum amorem, ac

desiderium populi erga Domitianum absentem, ita fuerit ipsum allocutus.

*Adcoque mentes omnium tenes unus :
Ut ipsa magni turba nesciat Circi :
Utrumne curras Passarinus, an Tigris.*

Passarinus, & Tigris tum temporis duæ celebres quadrigæ, ut paulò post dicemus. Tantis autem erat populi favor aliis ad alios equos, factionesque propensis, atque eò temeritatis, ac furoris aliquandò processit, ut seditiones conciverit. Vide Calliod. lib. 1. ep. 10. 17. 31. & 32. imò & bellum civile. Paul. Diacon. lib. 4. cap. 11. *Hujus* (Phocæ Imperatoris) tempore Praefini, & Veneti per Orientem & Ægyptum civile bellum fecerunt, ac se mutuà cado prostraverunt. De equorum curulium gloriâ, nobilitate, laude in lib. 6. C. Tb. de Scenic. & apud Symmach. lib. 4. ep. 60. & seq. & ep. 63. De cura, maximâque sollicitudine non Imperatorum, tum magistratuum circa ludos circenses, equosque curules passim Suetonius, & historiarum Augustæ Scriptores; necnon Calliodorus & Cod. Theodos. in tot. tit. de Equis Curul. & in l. 1. & tribus seqq. & aliis fere omnibus tit. de Prætor. & Quæst. & l. 6. de Scenic. Quocirca non mirum, si equorum curulium & quadrigarum nomen ad Circenses sepe-numero refertur.

3 II. Singuli equi curules, ad certandum in Circo destinati, proprium nomen habebant, ipsis inditum vel à velocitate, vel à colore, vel à patria, vel à natura ipsius equi, vel à celeberrimis apud Poetas equis, vel ab aliis rebus arbitrio domini, vel aurigæ. A velocitate dicti: Tigris, Volucris, Incitatus. A colore: Phœnix, Badius, Nitidus, Floridus. A patria: Caucasus, Pelorus, Tuscus, Maurus. A natura equi: Pertinax, Petulans, Fastidiosus, Hilarus. Ab equis veteribus: Arion, Pegafus, Cyllarus. Alia propè infinita nomina recentur in inscriptione, quam edidit doctissimus Panvinus in lib. 1. de Lud. Circens. cap. 13. ad cujus explicationem adjecit catalogum equorum :

alia à poetis, Statio lib. 6. *Thebaid.* Silic. Ital. lib. 16. *Punicor.* Aufon. in *Epit.* p. 35.

Hæc equorum curulium nomina mutari vetuerunt imperatores in l. 1. de equis Curul. C. Theodos. Illud quoque sinceritas Tua præcipiat observari, ne Græcorum Equorum nomini, qui hinc missi fuerint, commutentur. Prohibitio eò spectat, ne emptores, aurigæ, factiones, in fraudem illicerentur. Ex nomine enim tum ipsius equi; tum ejus patriæ & originis æstimabantur; populi favorem aucupabantur; præmia consequebantur. Itaque in hæc lege Palmatis, & Hermogenianis equis ex horreis fiscalibus alimonia decernitur. Simmach. mandat Patruino adhibere custodiam, ne qua eos (equos curules) frans avara Commutet. Sil. Ital. lib. 16. vers. 330.

*Hos patria favor: hos accendit nobile nomen
Antiqui stabuli.*

Stat. lib. 5. *Sylv.* in *Protrep.* ad *Crispin.* vers. 12.

— *Romulei qualis per jugera Circi
Cum pulcher visu, simul generosus avitis
Exspectatur equus, cujus de stemmate longo
Felix emeritos habet admissura parentes.*

Scitè dixit emeritos: certabant enim usque ad vicessimum annum: post vicessimum annum mittebantur ad sobolem reparandam. Plin. lib. 8. c. 42. Equorum genealogias non minoris æstimabant; quàm hominum, & familiarum. Etenim, ut ait Horatius, *est in juvenis, est in equis patrum virtus*; etque pravâ educatione non depravatur; cum sæpenumero contingit in hominibus. Quamobrem poetæ in describendis ludis Circensibus, præter nomen equorum, patriam etiam & originem, & genus adjiciunt. Hinc apud Silium *Callæicus Lampon: Astur Panchates*. Plin. lib. 8. c. 48. *In eadem Hispania Gallæica gens & Asturica, equini generis &c.* Et de Peloro Sil. Italic. vers. 365.

Nullus erat pater: ad Zephyri nova flamina campis

Vellens eductam genitrix effunderat Harpe.

De

De hac genitura Plinius loco laudato. *Constat in Lusitania circa Olyssipponem oppidum, & Tagum amnem, equas Favoniae stante obversas animalem concipere spiritum, idque partum fieri, & gigni perniciosissimum, &c.* & fufius Virg. lib. 3. *Georg. vers. 273. Constat*, inquit Plinius: ne quis eum reprehendat: communis enim erat, & antiquissima opinio ab Homero usque deducta, qui lib. 16. *Iliad.* Achilles equos ex Zephyro vento genitos ait Homerum secutus est Calaber lib. 3. lib. 4. & lib. 8. Id. Sil. lib. 3. *vers. 379.* & quod magis mire, etiam Philosophi Historici, & scriptores Geoponici id retulerunt. Aristot. *Ist. Animal. lib. 6. c. 8.* siquidem id voluit significare verbo *ἐκ τῆς ἀνέμου*, ut quidam putant. Solin. *cap. 45.* & *cap. 23.* Martiā, Capellā lib. 5. Columel. lib. 6. c. 26. ubi ait id esse notissimum. Varro de *Re Rust. lib. 2. c. 1.* ubi ait rem incredibilem esse, sed veram. Nec abnuunt nostri. Laetant. lib. 4. c. 12. *Quod si animalia quaedam vento, & aurā concipere solere omnibus notum est.* Puto huic commento causam dedisse quorundam equorum singularem velocitatem, qui curribus auras antecire dicuntur: propterea apud Sil. *vers. 427.* auriga Pelorum incitat:

— Genitore, Pelore,

Te Zephyro eductum, nunc nunc ostendere tempus.

Multò antiquiorem originem Caucaſi narrat ibi Silius *vers. 369.*

Ipsū, Aetola vago Diomedī condita Tyde miserat: exceptum Trojanā ab origine equorum

Tradebant: quos Aeneas, Simoentis adnudas Victor Tydides magnis abduxerat ausis.

Quos versus perperam exagitat Salmasius in Exercitationibus Plinianis. Majore apparatu & exuberanti quādam redundantiā ad fastidium usque persequitur curculum equorum genealogiam Statius *Thebaid. lib. 6.* à versu 230. Tanti faciebant nomina, stirpemque & genus equorum non ignorare. Haec ad explicationem laudatæ legis satis. Redeo jam undè discessi.

III. Quamvis singuli proprium nomen haberent, ut ostendimus; tamen quadrigæ pro-

prium nomen non habebant: sed illud mutabantur ab equo præstantissimo, qui quadrigæ dux erat, & auctor victoriæ censebatur. Erant quidem quatuor Romæ factiones à coloribus nominatæ: Prasina à viridi: Russæa vel Russata à rubeo: Veneta à caruleo: Albata, ab albo: casque ad quatuor anni tempora refert Cassiodorus lib. 3. *epist. 51.* & ab his factionibus tum equi, tum quadrigæ nomen accipiebant. Sed hoc erat nomen generale: nam omnes quadrigæ, omnes equi factionis albatæ dicebantur *albari*: ut apud Plin. lib. 8. c. 42. *excessu in carceribus aurigæ albari equi palmam occupare*: item *Russati*, qui erant factionis russatæ, atque ita cæteri. Imò etiam Aurigis hoc nomen communicabatur. Plin. lib. 7. c. 53. *in fin. Invenitur in æliis Felice russato aurigæ elato, in rogum ejus unum è fauentibus jecisse sese.* Igitur nomen generale dabat quadrigæ tactio: nomen speciale equus, à quo potissimum victoria pendere credebatur. Hujus nomine totam quadrigam designabat Auriga: hunc compellabat, hortabatur, incitabat ad cursum: huic palmæ gloriam acceptam referebat. Quis autem esset in quadrigâ equus demonstrator, ac designator quadrigæ; operæ pretium est explicare.

In quadrigis veterum, cum omnes ad latera jungerentur, ut æquatâ fronte procederent; duo interiores, qui jugo juncti erant, *jugales* dicebantur: duo autem exteriores, qui hinc, & inde funibus aut loris à dextrâ, levâque jugalibus aducebantur, *funales* appellabantur. Funales digniores, ac præstantiores jugalibus: quoniam plurimum ad victoriam conferebant. Ad funem enim locabant equos, qui exercitatione, disciplina, robore, velocitate præcellerant: quia ipsi & cursum circumfletere & adversariis se opponere, amulos effundere, currus evertere, excutere aurigas: atque his artibus victoriam debebant adipisci. Funalium præstantissimus erat suister: quia in ipso maximum erat ad victoriam momentum. Ipse enim appositis metam stringere debebat; ita ut nec in eam impingeret; nec ab ea longius deflecteret, adeoque longiorem cursum conficere cogeretur. In hoc ma-

(P P)

ximum; ac penè unicum ad vincendum momentum esse veteres existimabant. Nestor apud Homerum *Iliad. lib. 23. vers. 319.* cum multis sequent. Theocr. *Idyll. 24. vers. 117.* Nonn. *Dionys. lib. 37. vers. 201. &c.* Non puto tamen hoc perpetuum fuisse: nam si equus primarius esset nimio plus ardentior, verberum, frænique impatiens, ferus, indocilis, cujusmodi est Arion apud Statium, perversè locatus fuisset ad lævam funalis. Necessè enim est, ut sinister funalis docilis sit fræni, & docilis parere Aurigæ regenti, quemadmodum describitur Pelorus à Silio *vers. 359.* Quamobrem apud Homerum Nestor filio præcipit, ut dextrum quidem equum laxatis habenis, & stimulis, & voce incitet ad cursum; sinistrum verò inflectat ad metam cautè; ne, si præceps feratur, in eam impingat, & currum frangat, & equos debilitet. Apud Nonnum quoque pater admonet filium, ne utrumque stimulet, & pungat, sed dextrum tantummodò impellat. In flexu enim dexter multò velociùs currere debet, cùm longius iter ab eo sit petagendum, sinister autem lentare cursum, ac leniter se torquere debet, ne aut hæreat currus ad metam, aut ab ea longè divertat. Quocirca, meâ sententiâ scitè Statius Arionem ferum, indocilemque, & fervore ac ferocitate exultantem equum (ut ipse narrat à *vers. 301.* usque ad 320. & infra à *versu 501.*) collocavit inter jugales, ut ab aliis circumjunctis effrænis ejus impetus reprimeretur, ardorque restingeretur. Eîdem de causâ & à Neptuno fuerat locatus inter jugales auctore eodem Statio *vers. 306.*

Sepè per Jonium, Lybicumque natantibus ire

Interjunctus equis.

Scilicèt in mediò inter utrumque funalem junctus ad jugum. Planè cùm hæc non animal verterit Salmasius, in maximas angustias coniectus à Statio se expedire non potuit. Scidit nodum, non solvit. Sanè quòd equi illi primarii & duces quadrigæ in medio collocarentur aliquandò ad jugum, constat ex veteri tabulâ & inscriptiope à Panvinio

editâ, ibi: *duobus introjugis equis Cotyno & Pompeiano: & infra à Pompeiano & Lucido duobus introjugis.* Notat hoc inscriptio quasi singulare in eo cursu, quia Pompeianus solebat ad funem currere. *In Pompeiano victor fuit CLII.* ergo Pompeianus funalis. Item: *in Abigejo Victor eminusit.* Abigeus funalis: & tamen in certaminibus quibus septem junxit equos, Abigeus & Pompeianus inter jugales positi: ibi: *Cotyno, Galarâ, Abigejo, Lucido, Pompeiano, introjugis quinque.*

Invitus etiam admitto arbitrariam ejusdem Salmasii correctionem versuum Ausonii in *epitaph. 35.* cùm etiam recentâ vulgatâ concludi possit, quod Salmasius intendit, hoc ordine constituto. Phosphorus esto sinister funalis: huic succedat ad dextram Pegasus jugalis: tertius Arion, quartus Cyllarus equus Castoris funalis dexter, ad cuius lævum latus junctus est Arion: idèdque dicitur *Lævus Arion: Lævus Cyllaro*, non Phosphoro, aut Pegaso, quibus nonnisi dexter esse potest. Distinguendo equos, quemadmodum ab ipso temone distincti sunt, ac separati, duo sunt ad lævam temonis: duo ad dextram, ad lævam Phosphorus funalis, atque ipsi dexter Pegasus jugalis: ad dextram autem Cyllarus dexterior funalis, eique lævus Arion alter jugalis.

Quòd si quis opinaretur primarium equum interdum fuisse dextrum, non lævum funalem, posset tueri opinionem suam illis Silii verbis *vers. 356.*

Tertius aequatà curreat fronte Peloro Caucasus.

Si Caucasus est funalis sinister, necesse, ut Pelorus, qui æquat cum eo frontem, sit funalis dexter. Nisi dicamus, quòd nomine Caucasi, non solum equum Caucasum, sed tertiam quadrigam intelligit: itemque nomine Pelori quariam. Illud cerè falsum est, quod scripsit Salmasius, Caucasum, & Pelorum ejusdem quadrigæ funales fuisse; alterum sinistrum, alterum dextrum. Dux erant quadrigæ, Caucasus, & Pelorus, Pelori Auriga Durus: Caucasi Atlas; Manifestè Silius *vers. 366.*

Nobilis hunc Durini stimulat in aquore cursum
Caucasus antiquo fidebat Atlante magistro.

Hunc, nempe Pelorum, quem paulò ante nominaverat, & vers. 378.

At postremus Atlas: sed non & segnior ibat
Postremò Durini: pacis de more putares
Æquati à fronte, & concordi currere frano.

En! duos aurigas, duos currus, qui æquatà fronte currebant. Sentio jam cum Arione me à meta deflexisse, & exerrasse: nunc ad metam redeo. Uter fuerit equus primarius, sinister, an dexter, funalis, an jugalis, ad rem nostram nihil attinet. Illud magni refert, quod certum est, & non controversum, ab illo equo præcipuo ac primario, demonstratam fuisse quadrigam: ejusque nomine totam quadrigam soliam comprehendì.

Quamvis de hoc nulla sit inter doctos controversia, tamen id probare ad explicationem nostræ legis plurimum conferet. Silius Ital. laudato lib. xvi. *Punic.* in ludis Circensibus à Scipione celebratis quatuor quadrigas, ut moris erat apud Romanos, inducit in Circum: & singulas designat nomine ejus equi, qui in ea primas agebat: primam nomine *Lamponis* equi: secundam *Panchatis*: tertiam *Caucasi*: quartam *Peleri*. Et cum secunda quadriga vicisset, *Panchati* victoria tribuitur: *vers. 442.*

Interea metis certus jam laudis agebat
Sepe Panchates, & premia prima petebat
Arduus.

Haud aliter Stat. lib. 6. vers. 527.

Forsetan & victo prior isset Arione Cygnus
Sed vetat aquoreus vinci pater: hinc vice iusta
Gloria mansit equo.

Ausonius epitaph. 35.

Phosphore clamosi spatiosa per aquora Circi
Septinas solitus villar obire vias.

Martialis quoque nomine Tigris, & Passerini præstantium equorum, duas quadrigas designat lib. 7. ep. 6.

Uti ipsa magni turba nesciat Circi,
Utrumne curat Passerinus, an Tigris.

Antiqua tabula Romæ inventa, quâ Diodorus celeberrimi aurigæ epitaphium, & acta describuntur: sæpè nomen equi victoris usurpat pro ipsâ quadrigâ, veluti in Victore Tusco: in *Bubalo* vicit: in *Pompeiano* victor fuit: in *Abigeo* victor eminebat, & sine flagello: vide Panvin. de *Lud. Circen.* lib. 1. cap. 14.

His præmonitis clara res est; & manifesta Papiniani sententia. *Mortuo equo qui demonstravit quadrigam:* ait Papinianus. Hic est equus princeps, & dux quadrigæ; in quo sita erat spes victoriæ; in quo vincere agitator quadrigæ dicebatur. Is enim quadrigæ nomen dabat, quo ab aliis quadrigis distinguebatur. Finge: legata erat quadriga, *Tigris* vel *Passerinus*: mortuo equo *Tigri*, vel equo *Passerino* legatum exstinguitur; non eâ de causâ, quod designat esse quadriga: nam designat esse quadriga etiam mortuo alio quocumque equo, qui quadrigam componeret. Quemadmodum autem non exstinguitur legatum domus, eâ dirutâ aut exustâ, licet designat esse domus; non exstinguitur legatum gregis eo ad unam ovem seducto, licet grex esse desierit, ut supra expositum est: ita non exstinguitur legatum quadrigæ, licet uno equo mortuo desierit esse quadriga. Igitur hæc sola causa non sufficit ad tollendum legatum; nisi illud quoque accedat, ut moriatur equus, qui quadrigam demonstravit. Hoc interempto, videtur quodammodo tota interiisse quadriga, quasi fuerit spiritus, & anima totius quadrigæ: ejusque contemplatione testator quadrigam legasse videatur: sicut mortuo bove neque corium, neque caro debetur, quia sublato spiritu animæque, & immutatâ formâ, non est amplius bos, quem voluit legare testator. Ab illo equo pendebat victoria: causâ autem vincendi quadrigæ comparabantur, & alebantur.

(PP) ij

Victorum maxima erant præmia Martialis.
lib. 10. ep. 74. ad Romanam.

*Cum Scorpis unâ quindecim graves horâ
Fervens auri victor ausurus succis.*

Scorpus celeberrimus Aurigæ ejus epitaphium idem
Martialis ep. 50. & laudes scripsit ep. 53. ejusd.
libri. Juvenalis Satyr. 7. v. 114.

— veram deprendere messem
*Si liber : hinc centum patrimonialia confidit
eorum
Parte aliâ solum rursus pone Lacerna.*

Sed & equo præmia. Capitolinus in *Vero*. In
hujus equi gratiam (Voluctis) primum car-
perunt equis aurei, vel bravia postulari. In
tanto autem equus ille honore fuit, ut ei à po-
pulo Prætorianorum sæpe modius aurorum postu-
laretur. Idem narrat Dio in Caracalla, & in
Nerone lib. 61. Proposuit Nero equis præmia,
& peractum est circus Circensis. Qui plura vo-
let, adeat suprâ laudatam tabulam à Panvini-
o editam & explicatam, ex qua appa-
ret, qualem Agitatorem immensas opes
cogisse.

- 11 Accedebat immoderata, & sæpe ad infan-
tiam usque protracta dominorum affectio.
Caligula Incitato equo præter equitæ marmo-
reum & præsepe eburneum, præterque pur-
purea regumina, ac monile & gemmis;
domum etiam, & familiam, & suppellecti-
lem dedit, quo lautius nomine ejus invi-
tari acciperentur: consulatus quoque tra-
didit destinasse. Hæc & plura vide apud Sue-
tonem in Caligula c. 55. & Dionem lib. 59. in
fin. ubi addit, hunc equum collegam sibi
in sacerdotio, sui ipsius cooptasse. Commodus
etiam Pertinacem equum efflicti amavi-
vit. Dio lib. 73. in Pertinace. De Vero co-
tera optimo Imperatore Capitolinus. Nam &
Voluctis equo Prætoriano aureum simulacrum fece-
rat, quod secum portabat. Cui quidem passas
vivas, & nucleos in vicem hordei in præsepe
ponebas: quem sagis fuso tinctis coopertum in
Tiberianam ad se adduci jubebat, cui mortuo
sepulcrum in Vaticano fecit, Adrianus quo-

que Augustus & alii multi equis sepulcra
posuere. Spartianus in *Adrianum*. Aufonius *epi-
taph.* 35. Plinius lib. 8. c. 42. Aelianus, & alii.
Accedebat gloria immortalis & fama, quam
victores consequabantur. Notum est illud
Horatii. *Metaque fervidis evitata rois terra-
rum dominos evexit ad Deos.* Pro omnibus sic
Pindarus.

His observatis manifesta est ratio, cur qui-
dam crediderint, mortuo equo, qui qua-
drigam demonstrabat, quadrigæ legatum
extingui. Quod si diminutâ quadrigâ medio
tempore supplatur, ad legatarium pertine-
bit: scilicet ex voluntate testatoris, qui sup-
plendo quadrigam, tacite declarat, se velle
deberi legatum.

His, quæ hæcenus diximus, consequens
esse videtur, non facile hanc legem ad alia
legata esse producendam: quandoquidem
vix est, ut in alio legato his ipsis similia
concurrant.

CAPUT XXX.

*Ad l. si filiusfamilias 16. ff. de liber.
& post.*

SUMMARY.

- 1 Siuus heres acceptio vulgaris substitutio, non fit vo-
luntarius, sed manet necessarius. Exponitur l. ex
contrahit 44. ff. de re jud.
- 2 Exponitur l. Lucius 45. ff. de vulgar. & pup.
substit.
- 3 Necessarius, si instituitur sub conditione, si vo-
let, fit voluntarius.
- 4 Institutio sub conditione si voluit, longè differt ab
institutio, cui subiecta est substitutio vulgaris.
- 5 Condicio si voluit longo differt à conditione, si ha-
res uenit.
- 6 Substitutio non eo animo fit, ut ad eundem necessitas
tollatur institutio.
- 7 Prætor dando liberis beneficium abstinenti non facit
eos voluntarios.
- 8 Prætor vult liberos ab oneribus non spontè susceptis
liberare, non defunctorum voluntates exortere.
- 9 Heredem suum iuratus sub conditione potestatis à
idem non est, ac ei dari vulgarem substitutionem.
- 10 Siuus heres non fit voluntarius, ex quo sub potestati-
vâ conditione institutus fit.
- 11 Substitutio vulgaris non est inutilis, etsi siuus heres
institutus maneat necessarius.

12. *Exponitur l. 1. §. si proponatur ff. si quis omiff. caus. testam.*
 13. *Explicatur textus noster. & n. 17. 18. 19. 20. 21.*
 14. *Hereditatem antequam deferatur, neque suus neque extraneus acquirere potest.*
 15. *Momentum mortis vita tribuitur.*
 16. *Conditio potestativorum alia impleri possunt ultimo vita momento, alia non possunt.*

QUÆSTIO quæ hæc in lege ab Africano Proponitur, aliam quætionem excitavit perdifficilem, ac subobscuram: an suus hæres, cui datus est vulgaris substitutus, de necessario fiat hæres voluntarius. Quæstio nata ex perversâ hujus legis interpretatione; quâ nullam in toto Infortiato difficultatem se invenisse Bartolus proficitur. Antequam hanc legem interpretermur, eamque non esse adeo difficilem ostendamus, pauca de propo- sitione quæstione sunt delibanda.

QUOD suus hæres accepto vulgari substituto non fiat hæres voluntarius, sed maneat necessarius, & statim à morte patris ipso jure acquirat hereditatem, probatur auctoritate Scævola: in l. ex contractu 44. ff. de re judic. Pupilla tutore auctore ex contractu paterno condemnata, eodem auctore abstinuit bonis paternis; & ita bona defuncti ad substitutum, vel cohæredes pervenerunt. Respondit Scævola, eos ex causâ judicati teneri, atque in eos dandam actionem. Duo hic sunt animadvertenda. Primum, quod pupilla judicium suscipiendo adversus creditorem paternum hereditati paternæ se immiscet: nam suus pro hære. se gerendo se immiscet hereditati l. pro hærede 20. in princ. & §. 1. & per tot. ff. de acquir. vel om. her. l. cum quidam 24. in fin. ff. de bonor. poss. Pro hærede autem gessit pupilla, quia id citrà jus, & nomen hæredis facere non potuit: conven- ta enim fuit tamquam hæres patris, neque enim alio titulo potuisset à patris creditore conveniri: tamquam hæres judicium tutore auctore suscepit, tamquam hæres fuit à judice ad solvendum condemnata. Pro hærede igitur gessit, seque immiscuit hereditati. Verum quia hoc in pupillis est singulare, ut possint abstinere, etiam postea quàm se im- miscuerunt l. necessariis 57. ff. de acq. vel

omit. hered. idèd oportune monuit Scævola hæredem fuisse pupillam, neque enim aliter potuisset post immissionem amplius abstinere. Præterea observandum, quod ait pupillam abstinuisset hereditate: non eam repudiasse. Repudiant hæredes voluntarii: abstinere neces- sarii d. l. necessariis. Hæc omnia, quæ hæc lege continentur, propria sunt hæredis necessarii; repugnant hæredi voluntario. Hæres enim voluntarius aditam hereditatem amplius repudiare non potest l. 4. c. de repud. hered. Necessarius abstinere dicitur hereditate, non voluntarius: solis enim necessariis Prætor dedit abstinendi beneficium, non vol- untariis, §. sui autem in fin. instit. tit. de hered. qual. & diff. l. impuberibus 11. & §. q. l. necessariis 57. ff. de acquir. vel omit. hered. Item abstinendi hereditate postquam se im- miscuerint privilegium solummodò pupillis hæredibus necessariis datum est d. l. 11. & l. 57. non autem voluntariis, qui nisi impe- traverint restitutionem in integrum, aditam hereditatem repudiare non possunt l. ult. c. de repud. hered. His animadvertis haberi in eâ lege pupillam fuisse hæredem necessarium, licet ei datus fuisset substitutus. Illud etiam demonstrat hoc ipsum, quod Scævola nullum discrimen constitui, sive pupilla habuerit substitutum, sive cohæredem. Atqui si cohæ- redem habeat suus hæres, non desinit esse neces- sarius l. 3. c. de jure de lib. neque quia quam dixerit suum hæredem pro parte inhi- tutum, non esse hæredem necessarium: quod nemo umquam vel jurisconsultorum vel Im- peratorum dixit. Ex quamvis aliqui existiment, dato cohærede filio instituto, per ipsum non confirmari secundas tabulas juxta opinionem Juliani, quam refert, & probat Ulpianus in l. apud Julianum 11. §. idem Julianus ff. ad S. C. Trebell. tamen id falsum est l. ita tamen 27. §. qui suspectam 2. ff. cod. quæ est ejusdem Juliani. Neque contrarium est, quod ex eodem Juliano refert Ulpianus in d. l. 12. Nam id intelligendum de filio exhæredato, de quo agit Julianus in hæc eâdem l. ita tamen 6. quod si duo §. Hoc autem silen- tio prætermisit Ulpianus, quia id expresse- rat manifestè Julianus, cujus sententiam re-

ferbat. Suus autem exheredatus non potest secundas tabulas confirmare, cum hæres non sit.

Secundò comprobatur auctoritate Pauli in *l. Lucius 45. ff. de vulg.* Titius duos filios reliquit, Titianum impuberem legitimum in potestate existentem: Titium filium naturalem. Ambo hæredes instituit, & invicem substituit. Titianus anniculus erat moriente patre, & post mortem patris mortuus est. Titius petebat ejus hæreditatem tamquam ei substitutus: mater eandem petebat tamquam hæres filii ab intestato. Respondit Paulus hæreditatem legitimæ filii ad matrem pertinere: quia vulgaris est substitutio, quæ locum habet solummodo in primum casum: si institutus hæres non erit. *princ. tit. inst. de vulg. subst. l. 1. §. 1. ff. de vulg. & pupill.* Idem autem vulgaris est: quia cum in filio naturali, qui non erat in potestate, non possit esse nisi vulgaris; in utroque vulgaris est *l. 4. §. sed si alter ff. eod.* Ergo Titianus fuit hæres patris; neque enim excluderetur substitutus, nisi hæres fuisset. Hariolanrus interpretes, qui ut vim hujus responsi declinent, aiunt Titianum adivisse hæreditatem, & ideo exclusum fuisse substitutum. Enimverò non ferendam negligentiam notam inurunt Paulo, qui in facto referendo fuit diligentissimus. Non prætermisit nomina hæredum, non eorum qualitatem: ætatem etiam filii defuncti descripsit. Expovit etiam paulò verbosius rationem, cur verbum commune *substituto* solum vulgarem contineret: quod erat fortasse minus necessarium, cum hæc de re extaret Severi, & Antonini constitutio, de qua in *l. 4. §. sed si alter ff. eod.* Imprudentissimè autem id, quod erat maximè necessarium in facti narratione prætermisit: puerum anniculum adivisse hæreditatem. Verum meo iudicio prætermisit prudentissimè, cum puer anniculus hæreditatem adire non posset *l. pupillus 9. ff. de acquir. vel omitt. hered.* Illud etiam prudentissimè significavit, puerum anniculum, ut intelligeremus cum fuisse hæredem necessarium, & hoc ipso exclusum fuisse substitutum, nec ad eum excludendum necessariam fuisse aditionem *l. in suis 14. ff. de suis & legitim. hered.*

Quibus contraria aridet sententia, hoc se tuentur argumento. Necessarius hæres sub conditione, *si voles*, institutus, de necessario fit voluntarius. *l. Cornelius 69. in fine l. jam dubitari 86. in princ. & in §. 1. ff. de hered. instit. l. verba 12. ff. de condit. instit.* Atqui in vulgari substitutione, quæ fit sub conditione: *si suus hæres non erit*, continetur illa conditio si voluerit hæres esse: ergo in ejus potestate positum est, utrum velit an nolit suscipere hæreditatem: ejus enim est nolle, qui potest velle *l. 3. ff. de R. J.* Ac ne quis eò confugiat: conditionem *si velles* continere voluntatem expressam: conditionem verò, *si hæres non erit* tacitam tantummodò voluntatem comprehendere: propterea idem juris non esse in unâ atque aliâ conditione, ut notat Modestinus in *l. nonnumquam 52. ff. de cond. & demonstr.* Nullum est hæc in re hujusmodi perfugium: nam etiam conditio potestativa facit voluntarium *d. l. jam dubitari in fin. & si paret conditioni, hæres erit: si minus hæres non erit l. suus 4. in princ. & in fine ff. de hered. instit.* Quamvis in hæc conditione nominatim non sit expressa voluntas, sed tacite continetur *d. l. nonnumquam ff. de cond. & dem.*

Hoc argumentum, quod aded firmiter corroboratum, videtur esse fortissimum, pro nihilo habendum. Etenim nihil commune habet institutio facta sub conditione *si voles* cum institutione, cui subiecta est substitutio vulgaris. Primum enim illa est conditionalis; hæc autem pura, quoniam conditio, *si voles* adjecta est institutioni, conditio autem *si hæres non erit* adjicitur substitutioni. Et quamvis conditio *si voles* adjecta institutioni extranei non faciat institutionem conditionalem, sed supervacua sit, quia extraneus hæres non est, nisi voluerit; ac propterea hæc conditio etiam non adjecta inest ex natura sua *l. Cornelius 69. ff. de hered. instit. l. verba 12. ff. de cond. instit.* tamen in institutione hæredis necessarij non est supervacua: tollit enim necessitatem, quâ suus adstringitur, ut velit, nolit, hæres esse cogatur à lege duodecim tabularum *§. sui autem instit. tit. de hered. qual. & differ. ne-*

quæ enim necessitate adstrictus est & obligatus, qui facere aliquid debet, si voluerit *l. sub hac 8. ff. de oblig. & act.* Præterea institutio adjectam habet conditionem affirmativam *si vult*: substitutio autem conditionem negativam, *si hæres non erit*. Non est autem utriusque conditionis eadem vis, non idem effectus, etiam si in utraq. voluntas exprimeretur. Ecce tibi fideicommissum sub conditione, *si hæres voluerit*, neque conditionale est, neque substitit *l. fideicommissa 11. §. quamquam 7. ff. de leg. 1.* Ratio petenda est ex laudata *l. sub hac ff. de oblig. & act.* Fideicommissum autem relictum sub conditione: *nisi hæres noluerit*: & valet, & conditionale est *d. l. fideicommissa 11. §. sic fideicommissum 5.* At enim apud latinos duæ negationes affirmant. Ita sanè: sed in primo legato testator dirigit iudicium suum ad voluntatem hæredis, nempe debitoris, quod repugnat substantiæ obligationis, quæ est vinculum, quod adstringit necessitate, *princ. tit. insit. de obligat.* adeoque destruit, & evērit obligationem *d. l. sub hac & l. in venditis 13. C. de contr. emp. l. stipulatio 17. l. 1. Titio 108. §. 1. ff. de V. O. l. Senatus 43. §. penult. ff. de legat. 1.* In secundo legato iudicium suum testator directum non confert in voluntatem hæredis, sed in actum nolandum, in repugnantiam hæredis: quocirca ut legatum debeat, non exigitur, ut hæres velit: sed sufficit si non repugnet, si cum primū poterit, non declaraverit se nolle legatum solvere: si id omiserit confessum obligatur *d. l. fideicommissa 5.* Si non censetur remissa ac sublata necessitas a lege imposta, per conditionem *nisi noluerit*, quantum minus per conditionem *si hæres non erit*, in qua non solum testator non dirigit iudicium suum ad meram voluntatem hæredis, sed ad substitutionem, & substituendo solum cogitat de habendo hærede, si deficiat substitutus, qui multis de causis deficere potest, ut modò dicemus.

In conditionibus quoque nihil ferè est unius eum alterâ commune. Altera enim adjecta est institutioni: altera substitutioni. Altera meram voluntatem continet: altera

complicitor multa à merâ voluntate diversa. Altera affirmat: altera negat: altera voluntatem requirit: altera excludit. Dicam clariùs. Multis modis fieri potest, ut filius à patre institutus non sit hæres, ita ut locus fiat substituto. Potest mori ante patrem: potest fieri incapax: potest abstinere patris hæreditate. Licet enim etiam si abstinuerit, hæres maneat jure civili inspecto, & oneribus hæreditariis sit obnoxius *l. necessariis 57. in princ. ff. de acquir. vel omit. hered. l. 2. ff. de condi. furt.* tamen jure prætorio, & re ipsâ atque effectu, & quoad bona hæreditaria, quæ abstinendo dimittit, pro hærede non habetur: ea enim ad substitutum deferuntur, aut à creditoribus distrahantur nomine ipsius patris, non verò filii, cujus famæ parçitur *l. paterfamilias 28. ff. de reb. auctor. jud. possid. §. sui autem in fin. inst. tit. de hered. qual. & differ.* Quamobrem in quocumque casu admitteretur substitutus, si filius institutus, esset hæres voluntarius, admittitur etiam si sit necessarius. Imò in necessario occurrit ampliùs quartus casus, si à patre post conditum testamentum emancipetur, & parti supervixerit: tunc enim poterit, si velit, hæreditatem repudiare, & locum facere substituto. Igitur verba substitutionis eadem vi atque effectu potiuntur live sit necessarius, live voluntarius, & etiam testator idem consequitur, ac si esset voluntarius. Quorsum igitur dicendum est, eum voluisse efficere de necessario voluntarium? quæ causa illum impellere debuit, ut tolleret necessitatem injunctam à lege? planè nulla.

At enim qui substituit, vult admitti substitutum, si hæres institutus vel non potuerit, vel non voluerit hæres esse. Sanè non dissiteor. Sed hoc ipsum consequitur testator, etiam si filius maneat necessarius. Nam cum abstinet, hæres esse non vult. Voluntarius declarat se nolle hæredem esse repudiando: necessarius abstinendo. Quid inter hæc duo interest? Scitè Julianus in *l. nam nec emancipatus 89. ff. de legat. 1.* prætor enim permittendo his, qui in potestate fuerint, abstinere se hæreditate paternâ, manifestum facit, jus se in persona eorum tribuere, quod finium

est, si liberum arbitrium adeundæ hereditariis habuissent. Quid attinet igitur sine ullâ causâ conjectare testatorem substituendo filio voluisse necessitatem à lege injunctam tollere; si hoc ipsum ei præstat ipse Prætor suo beneficio, quo liberos ab oneribus hereditariis liberat. Porro testator ad substituendum inducitur, vel honorandi substituti gratiâ: vel ut certior sit hæredis habendi: vel vitandæ ignominie causâ, ne suo nomine bona à creditoribus distrahantur §. 1. *instit. tit. de hered. qual. & differ.* §. 1. *instit. tit. quib. ex caus. manum. non licet.* Non autem eo consilio substituit, ut hæredem de necessario voluntarium faciat. Argumento est, quod heredibus etiam voluntariis testatores substituant, & quidem æquissimè.

- 7 Amplius dico: ne prætor quidem, quamvis ipsi propositum esset sublevare liberos ab onere, quod eis leges injunxerant, ipsos de necessariis voluntarios fecit. Qui contrâ sentiunt, magno in errore versantur. Proposuit quidem ipsis beneficium abstinendi, quo si utantur, ab oneribus hereditariis liberantur, sicut illi, qui, cum necessarii non sint, hereditatem repudiaverunt: & idèd dicitur ipsis tribuere jus, quod habituri fuissent, si liberum arbitrium adeundæ hereditatis habuissent in *l. nam nec emancipatus* 89. ff. *de legat.* 1. In hoc tamen differunt, quod voluntarii antequam adeant hereditatem, neque eam acquirunt, neque in ea jus ullum habent, neque hæredes sunt: sed habent solummodò jus deliberandi, & adeundæ hereditatis. Contrâ necessarii sunt hæredes ipso jure statim à morte testatoris, & acquirunt hereditatem etiam ignorantes, & inviti, & in eos dominium continuatur, non autem de novo ipsum acquirunt. Atque hæc non sunt sublatæ Prætoris edicto, & eaque retinuerunt etiam postquàm à Prætore fuit introductum beneficium abstinendi, & necessarii hæredes manserunt §. *sui autem instit. tit. de hered. qual. & differ.* §. *sui autem* 3. *de heredit. qua ab intest.* l. *necessarii* 57. ff. *de acquir. hered.* l. *in suis* 11. ff. *de liber. & post.* l. *in suis* 14. ff. *de suis & legit. hered.* & sexcentis aliis locis. Quæ leges conditæ

fuerunt post edictum propositum de beneficio abstinendi. Opprimè Ulpianus in *l. 1. §. qui sunt* 7. ff. *si quis omis. caus. testam.* *Qui sunt in potestate statim heredes sunt ex testamento: nec quòd se abstinere possunt, quicquam facit.* Igitur Prætor concedendo ipsis beneficium abstinendi non impedit, quominus statim, & ipso jure hæredes fiant: & quidem inviti *l. lege Cornelia* 12. ff. *de testam.* Ibi: *invitus hereditatis obligatur.* l. *si filius* 12. ff. *de vulg.* Ibi: *jus dicenti propositum est liberos ab oneribus non sponte susceptis liberare: non invitos ab hereditate removere.* Ergo sui hæredes non spontè sed inviti suscipiunt onera hereditaria, à quibus eos liberat Prætor, cum abstinere: abstinere autem si velint, neque enim invitos removel ab hereditate. Imperator in §. *sui autem in fin.* *Necessarii vero idèd dicuntur, quia omnino sive velint, sive nolint, tam ab intestato, quam ex testamento ex Lege XII. tabularum heredes sunt.* Sed his Prætor permittit volentibus abstinere &c. Igitur volentes abstinere, nolentes etiam sunt hæredes. Hoc ipsum demonstrant etiam effectus: nam hæredes manent etiam postquàm abstinuerunt, & manent obligati, etiam si Prætor in eos actiones non det *l. 2. ff. de condit. furt.* l. *cum quasi* 30. §. *sed etsi sui* 10. ff. *de fideicom. libere.* Ibi: *tamen si non est sine hærede, qui suum hæredem habet licet abstinente se.* Ergo etsi eo animo sit suus hæres, ut nolit hereditatem; atque adèd abstineat, tamen hæres est: igitur etiam invirus. Si prætor (ut ad rem redeam) quantumvis eo consilio liberis dederit beneficium abstinendi, ut eos liberaret ab oneribus hereditariis, tamen de necessariis non facit eos voluntarios: quantò minùs id efficit testator, qui non eo proposito substituit, sed: solum eo animo, ut ipse hæredem habeat instituto deficiente? deficit autem institutus, si abstineat hereditate. Licet, quoad sustinendum testamentum pro hærede habeatur, quod attinet ad libertates *d. §. sed & si suis.* ad fideicommissum *l. ita tamen* 27. §. *si pater* ff. *ad S. C. Trebell.* ad substitutionem pupillarem *l. si papillus* 42. ff. *de acquir. vel omit. hered.* l. *paterfam.* 82. ff. *de acquir.*

ff. de reb. auct. jud. possid. tamen quod attinet ad substitutionem vulgarem, pro hærede non habetur, & succedit substitutus *l. filius 42. ff. de acquir. vel omit. hered.*

- 8 Cur hæc tam variè : nempe ut defuncti voluntas sustineatur. Prætori enim propositum est liberos ab oneribus non spontè susceptis sublevare : non evincere voluntates defunctorum *l. sed filius 12. ff. de vulg. & pup.* Quocirca cum substitutio pupillaris fiat sub conditione : *si heres erit*, prætor eum pro herede habet, etiamsi abstinuerit, ut substitutio sustineatur. Et in hoc legem sequitur, & voluntatem testatoris, ut solet *l. cum sponsus 12. §. si res ff. de Public. in rem act. l. saluum 63. §. si sub conditione ff. ad S. C. Trebell.* Etenim testator eum heredem esse voluit, si heredem instituit, & voluit testamentum, quod pro ipso fecit, valere : lex autem ipsum heredem facit etiam invicem, ut diximus, & etiam abstinens heres manet, quia qui semel heres, numquam heres esse desinit *l. cum quasi 30. d. §. 10. ff. de fideicom. libert. l. ei qui solvendo 88. in fine ff. de hered. instit. l. aut prætor 7. §. sed quod Papinianus in fine ff. de minor.* Contrà substitutio vulgaris fit sub conditione, *si heres non erit* : ac propterea ad eam sustinendam necesse est, ut pro herede non habeatur. Prætor igitur, qui suum abstinentem in aliis omnibus pro herede non habet, in hoc maximè non habet pro herede, ut voluntatem defuncti tueatur, qui voluit sibi cavere substituendo, ne sine herede decederet, & ne bona suo nomine à creditoribus distraherentur : & simul ne substitutus excluderetur, qui ad hereditatem vocatus est, à testatore similiter pro herede habetur, ne intercidat fideicommissum *l. ita tamen 27. si pater ff. ad S. C. Trebell.* & prætor ipse cogit eum se miscere hereditati, ut possit illam restituere *l. recusare 6. §. sed & ad filium ff. eod.* Item pro herede habetur, ne intercidant libertates *d. l. cum quasi §. 10.* Et hæc Senatusconsulto fuerunt constituta, ut habetur in laudatis legibus. Dum enim curamus commodum liberorum, non debemus omnino negligere commodum & voluntatem testatoris, quæ nititur legis auctoritate.

Ad id, quod diximus de suo herede instituto sub eà conditione, quæ in ejus potestate est, facillè respondetur ; neque enim quicquam commune habet cum substitutione. Qui heredem instituit sub conditione, vult eum heredem esse, si conditionem impleverit : & cum id pendeat ab ejus voluntate, quodammodo ponit in ejus voluntate hereditatis acquisitionem : atque ea suspenditur ab ejus voluntate, si enim noluerit eam implere, numquam heres fiet. Hæc est propria natura conditionis, actum suspendere *§. sub conditione instit. tit. de V. O. l. cedere diem 213. ff. de V. S.* quando autem evenus pendet à voluntate ejus, qui debet eam implere, suspendit quamdiu ipse voluerit : & si statim impleverit, statim poterit hereditatem consequi : si nonquam impleverit, numquam heres fiet. Nihil simile in substitutione : nam conditio : *si heres non erit* non ponit in voluntate ac potestate hereditatis acquisitionem, respicit enim personam substituti, & in ejus personâ fortuita est, & à casu pendet, videlicet à facto heredis instituti. Hoc autem factum ne à voluntate quidem instituti pendet, potest enim non posse, etiamsi velit : imò fieri potest, ut non habeat voluntatem, ac nequeat velle, aut nolle, ut ostendimus, & potest velle, etiamsi sit necessarius, beneficio Prætoris. Quid si quis negaverit suum heredem institutum sub conditione potestativà de necessario fieri voluntarium. Ego sanè id pro certo non ausim affirmare. Moveor auctoritate Marcelli in *l. si ejusmodi 6. ff. de hered. instit.* & Papiniani in *l. ult. ff. de condit. instit.* Statuunt ambo suum heredem sub eà conditione institutum, quæ ultimo vitæ momento impleri non potest, patri heredem esse ab intestato. Falsum hoc : siquidem pater adscribendo conditionem fecit ipsum heredem voluntarium : neque enim ultimo vitæ momento potest adire hereditatem. Voluntarii autem sine additione hereditatem non acquirunt. *§. extraneis instit. tit. de hered. qual. & differ. l. si is 21. & passim ff. de acquir. hered. l. 3. l. quoniam sororem 7. l. si infans §. si non verò C. de jur. delib.* Quomodo igitur acquirit hereditatem, si eo momento, quo

moritur, nihil agere potest: nempe juris necessitate, quæ non requirit ejus voluntatem, sed velit, nolit, hæredem facit §. *sui autem in fin. inst. eod.* Ac ne quis putet id solum fuisse constitutum deficiente conditione, cum suus ab intestato succedit; id ipsum respondit Paulus expletâ conditione in l. 5. ff. de cond. & dem. Ibi: *nec quem moveri, quod expletâ conditione necessarius heres aliquando esse potest: nam hoc jure potestatis fieri non expletâ conditionis.* Et est aded necessarius, ut nec beneficio quidem abstinendi gaudeat l. jam ducituri 86. in fine ff. de hered. instit. Condicio igitur non tollit necessitatem fundatam in jure patriæ potestatis: sed eam suspendit, quamdiu pender. Non fit igitur hæres voluntarius, sed solum in ejus voluntate ponitur implere, vel non implere conditionem. Neque enim testator institutionem contulit in voluntatem filii, sed in factum, quod posuit in conditione. Argumento est, quod etiam si filius hæres esse voluerit, tamen hæres non fiet, nisi fecerit id, quod testator posuit in conditione: ergo conditionem non implet voluntate, sed facto §. *sub conditione inst. tit. de V. O.* Quocirca rectè ibi dicitur sub conditione fieri, cum in casum deferretur obligatio. Hæc quoque conditio in casum differt acquisitionem hereditatis; multa enim accidere possunt, ut non faciat id, quod facere debet, ut impleat conditionem, etsi factum illud sit in ejus potestate. Quamobrem supervacua est conditio; si *volet: uter volet* adjecta institutioni l. Cornelius 69. in princ. ff. de hered. inst. l. verba 12. ff. de condit. instit. at conditio potestativa utiliter adjicitur, eaque non impletâ nihil debetur l. ei qui 13. ff. eod. & *per totum tit.* Ita etiam non valet legatum sub conditione: si *Mevius volet*; valet autem sub conditione si in capitolium ascenderit l. nonnumquam 52. ff. de cond. & dem. Non est igitur eadem vis, non idem effectus utriusque conditionis.

11. Reliqua jam prosequamur. Aiunt, quod si suus esset hæres necessarius ita cum accepit substitutum, inutilis esset substitutio, quia statim ac hæres institutus acquirit hereditatem, substitutio vulgaris expirat l. post aditam

§. C. de impub. & al. substit. Nux. Suus hæres fit hæres ipso jure, velit, nolit; nec tamen inutilis est substitutio, quia potest beneficio Prætoris abstinere, quo casu admittitur substitutus: sicut admittitur cum hæres voluntarius repudiat hereditatem. Præterea etiam omnes casus impotentie, ut nostri aiunt, sunt communes necessario æque ac voluntario. Quocirca iidem casibus in utroque substitutus admittitur, ut paulo antè luculenter ostendimus. Non est igitur inutilis substitutio.

Opponi rursus potest Ulpiani responsum l. 1. §. si proponatur ff. si quis omiff. caus. testam. Si *proponatur idem & institutus, & substitutus, & prætermiserit institutionem: an incidat in edictum, quaritur: & non puto incidere, quasi testator hanc ei dederit facultatem, qui eum substituit.*

Nihil ad rem attinet. Neque agitur hic de suo hærede: neque de instituto, cui datus sit vulgaris substitutus: sed de eo, qui sibi ipsi fuit à testatore substitutus. Explicat in hac lege Ulpianus edictum Prætoris, quo subvenit legatariis, & fideicommissariis, & libertatibus, cum hæres institutus, ut hos fraudaret; omisit, & repudiavit hereditatem ex testamento, ut sibi deferatur hereditas ab intestato, quâ aditâ non t. neatur prætare, quæ relicta sunt in testamento l. eam quam C. de fideicom. Querit igitur, an is, qui à testatore institutus est & substitutus, incidat in edictum, si omiffa institutione adeat ex substitutione: & respondet non incidere: neque enim hic committit causam testamenti, cum adeat hereditatem ex testamento: neque fraudat legatarios, aut frustrat voluntatem testatoris, qui ei dedit hanc facultatem, cum ipsum substituit. Quid hæc ad rem nostram? Alinus ad Lyrum.

Superest responsum Africani in l. si filius 13. 16. ff. de liber. & posthum. quod est Achilles pro contrariâ opinione pugnantium. Quamobrem paulò accuratius, & luculentius est exponendum, eademque operâ explicabimus l. ult. ff. de condit. instit. quam crucem studioforum esse ait doctissimus Quæcuius. Ut autem utraque lex perspicue explicetur, ita, ut ab omnibus vel leviter tinctis possit comprehendidi, tria sunt præmittenda.

14 Primùm, quòd nemo sive suus hæres sit, sive extraneus, acquirere potest hæreditatem antequàm ei deferatur *l. delata ff. de V. S. l. is qui hæres 18. ff. de acquir. hered. l. liber homo 59. §. si ita scriptum 6. ff. de hered. instit.* In hoc sui differunt ab extraneis: quòd sui eodem momento acquirunt hæreditatem, quo ipsi defertur: extranei non item: tempus delationis distinguitur à tempore acquisitionis: neque enim cam acquirunt, nisi adeant: additione, & pro hærede gestione extraneis hæreditas acquiritur. De suis in *l. in suis 14. ff. de suis & legiti. hered.* De extraneis in *l. is qui hæres 13. in princ. junctâ l. is potest 18. l. pro hærede 20. & toto tit. ff. de acquir. vel omittendâ hered.*

15 Secundum est, quòd licet apud Platonem in controversiam vocetur, vivine, an mortui moriamur: tamen in jure nostro pro certo habetur, nos mori cùm adhuc vivimus; & momentum illud, quo morimur, vitæ tribuendum esse, non morti, sæpenumero fuit constitutum *l. qui duos 18. §. 1. & l. ult. ff. de manum. test.* & idè potest hæres institui sub conditione, cùm morietur *l. extraneum C. de hered. instit.* & potest eodem modo legatum relinqui *l. hæres meus 78. §. 1. ff. de cond. & dem. l. hujusmodi ff. quan. di. leg. ced.* Quocirca conditionem, quæ impletur aut deficit ultimo tempore vitæ, in vitâ impleri, aut deficere certum est *d. l. hæres meus, & l. si ejusmodi 5. ff. de hered. instit.*

16 Tertium, quòd duo sunt genera conditionum, quæ sunt in potestate ejus, cui adjectæ sunt, quique eas implere debet. Aliæ impleri possunt etiam ultimo vitæ momento: aliæ non possunt *d. l. si ejusmodi 5. & l. ult. ff. de condit. instit.* Ultimo vitæ momento impleri possunt, quæ in dando consistunt; ut conditio illa: *si decem dederis*: Ea enim dari possunt etiam ab alio, atque adeò, cùm dari possint ab eo, etiam eo momento, quo moritur; etiam tum impleri potest conditio, quæ verò consistunt in faciendo, non itidem, veluti *si Alexandriam iterit*: neque enim moriens Alexandriam ire potest. Hæc omnia in modò laudatis legibus. Quocirca prima species conditionis deficit post mortem; quia

quandiu vivit potest implere. Altera species deficit in vitâ, quia ultimo vitæ tempore amplius impleri non potest, adeoque vivente eo, qui debebat implere, deficit; vivit enim cùm moritur. Ultrâ progrediamur. Suus hæres potest institui sub quâlibet conditione, quæ sit in ejus potestate *l. suis 4. ff. de hered. instit. d. l. ult. ff. de cond. instit.* Si sui hæredis institutioni fuerit adjecta conditio ex prima specie, quæ deficit post mortem, ille numquàm fuit hæres, quia eo vivente conditio numquàm existit. *l. un. §. si autem aliquid sub conditione C. de caduc. toll. l. liber homo 59. §. si ita scriptum 6. in fine ff. de hered. instit.* & hæreditas ad substitutum defertur, si ei datus sit substitutus *d. l. un. §. si autem aliquid in fine. & d. l. ult. ff. de condit. instit.* Si non habeat substitutum, succedunt hæredes legitimi *d. l. ult. ff. de cond. instit.* In secunda specie conditionis, quæ deficit vivente filio, quia in ipso mortis articulo impleri non potest: defectâ conditione destituitur testamentum *princ. tit. instit. de hered. quæ ab intest. l. 1. ff. de injust. rupt.* Destituito testamento defertur hæreditas ab intestato, etque statim filio acquiritur licet ignoranti, cùm sit suus, & necessarius hæres patri *l. in suis ff. de suis & legiti. l. in suis 11. ff. de liber. & post.* Quòd si filio datus est substitutus, cùm vivente adhuc filio appareat eum ex testamento hæredem esse non posse, eo vivo admititur substitutus, cui hæreditas relicta est, si institutus hæres non erit *d. l. ult. vers. nam superior.*

His præmissis, ac probè constitutis, nostræ legis explicatio facilis est, & expedita. Africanus in ea duas quæstiones proponit. Prima est hujusmodi. Pater qui filium habebat, & ex eo nepotem, necnon etiam uxorem prægnantem, præterito posthumo instituit hæredem filium, eique substituit nepotem. Nondum nato posthumo filius moritur. Ait Africanus nepotem tam patri, quàm avo suum hæredem futurum. Altera est. Pater præterito posthumo filium jam natum instituit: nec quemquam ei substituit. Moritur filius nondum nato posthumo. Ait Africanus, filium cùm moritur ab intestato patri succedere, & hæ-

(Q9) ij

reditatem ad nepotem transmittere. In utraque specie eadem omnia; nisi quodd in prima filio substitutus est nepos: in secunda non item. Quâ de causâ Bartolus adductus fuit ad credendum, dato substituto filium de necessario hærede factum fuisse voluntarium: atque adeo non acquisivisse hæreditatem, quam ultimo vitæ tempore non potuit adire: & sine additione non poterat hæres fieri, utpote voluntarius. Sed quominus hanc interpretationem amplectar, facit ipse Africanus, qui longè aliam rationem affert. Quis autem melior interpres potest desiderari ipso Africano, qui sui ipsius interpres, cur ita sentiat, dilucidè explicat his verbis. *Tunc quia eo tempore, quo is moritur, certum esse incipit, neminem ex eo testamento hæredem fore, ipse filius intestato patri hæres existat: sicut eventire solet, cum sub eâ conditione, qua in ipsius potestate erit, filius hæres institutus, priusquam ei pareret, moriatur.* Hæc verba perspicuè demonstrant, quæ causâ, quæ ratio moverit Africanum, ut in utraq; specie idem non responderit, sed omnino contrarium. Scilicet in secunda specie certum esse incipit moriente filio, hoc est, eo adhuc vivo, neminem ex eo testamento hæredem esse posse: secus autem in prima. Sed hæc uberius, & clariùs explicanda.

- 18 In prima specie viventis filio instituto numquam delata fuit hære litas, neque ex testamento, neque ab intestato: adedque nec eam acquisivit, nec potuit transmittere. Non fuit ei delata hæreditas ex testamento, quia quandiu testamentum rumpi potest agnatione posthumi, deferri nequit hæreditas ex testamento *l. ventre præterito 84. ff. de acquir. vel omit. hered. l. cum quidam 30. §. 1. & 2. ff. eod.* Non ab intestato, quia quandiu potest ex testamento deferri, non defertur ab intestato *l. quandiu ff. eod.* Non potuit igitur filius hæres esse, dum vixit, quia posthumus nasci potuit ultimo vitæ momento: adedque conditio, quâ filius excluditur ab institutione patris, ultimo vitæ tempore poterat impleri *l. si ejusmodi §. ff. de hered. instit. l. ult. in fin. ff. de condit. inst.* Filius igitur excluditur ab hæreditate, non quia accepto

substituto evaserit voluntarius, eique necessaria fuerit additio, quam ultimo vitæ momento implere nequiverit: sed quia ei, dum viveret, delata non fuit hæreditas, quam ipso jure posset acquirere, & ad nepotes transmittere.

In secunda specie, in qua nullus filio fuit 19 substitutus, nec datus cohæres, *sed solus ipse institutus fuit*; ultimo vitæ momento fit hæres patris ab intestato, quia tunc certum esse incipit neminem patri ex testamento hæredem fore. Quid ita? quia aut nascetur posthumus, aut non nascetur. Si nascetur, rumpet testamentum patris, in quo fuit præteritus §. 1. *instit. tit. de exhered. liber. l. 1. C. de post. hered. inst. l. 1. ff. de injust. rupt.* Si non nascetur, testamentum destruetur moriente filio, qui solus fuit institutus, & irritum constituetur *d. l. 1. in fin. ff. de injurp.* Certum igitur est filio moriente ex eo testamento neminem hæredem esse posse; adedque defertur hæreditas ab intestato eidem filio morienti, quia, cum moritur, vivit, ut diximus. Quemadmodum si institutus fuisset sub conditione, quæ ultimo vitæ momento impleri non potest. Cum enim eodem momento certum fiat, eum ex testamento hæredem esse non posse; fit hæres ab intestato. Laudatâ *l. si ejusmodi §. ff. de hered. inst. & l. ult. ff. de cond. inst.* Etenim statim ac certò scimus iâ aliter evenire non posse, defertur hæreditas perinde ac si evenisset. Elegantissimum exemplum proponit Celsus in *l. liber homo 59. §. si ita scriptum ff. de hered. instit. Titius ex parte tertiâ, Mavius ex parte tertiâ hæredes sunt: Titius, si intra tertias calendæ navis ex Asia venerit, ex reliqua parte hæres esto.* Respondit Celsus Titium statim ex semisse hæredem futurum: licet enim incertum sit, an ventura sit navis ex Asia, tamen certum est sextantem, hoc est didimium reliquæ partis, quæ sub eâ conditione Titio relicta fuit, ad eum perventurum. Etenim si conditio existiterit, integrum trientem Titius habebit ex institutione, in quo & sextans continetur: si verò defecerit, sextantem habebit jure accrescendi. Igitur ille sextans, siue existat, siue deficiat conditio, ad Titium certò perventurus est: capropter sta-

tim ei deferatur, licet interim pendeat conditio. Idem in specie superiore.

- 20 Concludamus igitur. Inter primam, & secundam speciem hoc interest, quod in prima specie à substituto testamentum sustinetur, quia substitutus impedit, ne per mortem huius testamentum deficiatur, & fiat irritum; quoniam si non nascatur posthumus, substitutus admittetur ex substitutione. Propterea, cum testamentum à nepote substituto sustineatur, non potuit filius hæres esse ab intestato: sed nec ex testamento, ut diximus, obstante posthumo, qui si nascatur rumpit testamentum. In secunda specie, in qua neque substitutus, neque cohæres testamentum sustinet, cum filius moritur apparet testamentum subsistere non posse, quod posthumo non nato fit irritum, eo vero nato ruptum. Quocirca filius eo momento fit hæres legitimus patris *l. ult. vers. qui si neminem & vers. qui substituit ff. de cond. instit.*

- 21 His efficitur, in prima specie nepotem & patri & avo suum hæredem fore, ut ait Africanus. Patri, quia est in potestate & proximum locum tenet *§. sui autem instit. de hered. qual. & differ. l. 1. §. 2. ff. de suis & legit. hered.* Avo, quia pater non videtur ei obstitisse, post cujus mortem avi testamentum est defecitum *l. ult. vers. neque enim filius ff. de cond. instit. §. cum autem inst. rit. de hered. que ab intest. l. 1. §. sciendum ff. de suis & legit. hered. l. scripto 7. ff. si tab. nul. extab.*

CAPUT XXXI.

Ad l. qui duos 9. in princ. ff. de reb. dub.

SUMMARIUM.

- 1 Restitutio in integrum adversus aditam hereditatem quando fuerit concessa.
- 2 Adversus ipsam hereditatem aditionem nemini datum, nisi Reipublica causa absenti.
- 3 Explicatur textus noster. *§. n. 9.*
- 4 Ei, qui hereditatem adire non potuit, subvenitur per restitutionem in integrum.

5 Ei, qui adire potest, non datur restitutio in integrum ad consequendam hereditatem.

6 Inducta reciproca pupillari inter fratres improbos, ulter alteri sit hæres necessarius.

7 In institutione & substitutione directâ requiritur expressa voluntas testatoris.

8 Testator hæredes necessarios ab intestate non facit, sed lex.

9 Substituenti postremo morienti substituit omnibus, qui supremi obierunt.

10 Exponitur l. si fuerit 10. in princ. ff. de reb. dub. *§. n. 11.*

11 Explicatur l. ejus qui 34. ff. ad S. Trebellian. *§. n. 13.*

12 Substitutione factâ ei ex filiis, qui primus morietur, si simul moriantur, an substitutio valeat. *§. n. 15.*

13 Exponitur l. si iis qui 26. ff. de mort. cumf. donat.

17 Explicatur l. si inter. 8. ff. de reb. dub.

D Octores restitutionem in integrum adversus aditam, vel omisam hereditatem facillimè indulgent; veteres Juris nostri conditores non item. Restitutionem adversus aditam hereditatem, emergente postmodum grandi ære alieno, quod antè latebat, Divus Adrianus cuidam dedit: sed hoc speciali beneficio, ut ait Imperator in *§. extraneis 5. inst. rit. de hered. qual. & differ.* Itaque id non egreditur personam ejus, cui fuit indultum, & ad exemplum trahi non debet *l. 1. §. ult. ff. de const. princ.* Postea Divus Gordianus militibus id concessit *d. §. extraneis*. Verùm non ut possent aditam hereditatem repudiare: hoc enim nemini permittitur *d. §. extraneis & l. ei, qui solvendo 88. in fin. ff. de hered. instit. exceptis pupillis, & minoribus l. necessarij 57. ff. de acquir. vel omit. hered.* sed ut tenerentur solum intra vires hereditarias *l. ult. in princ. C. de jur. delib.* Hoc autem beneficium protendit ad omnes Imperator, dummodò conficiant inventarium servatâ formâ, quam accuratè præscribit in laudata *l. ult.* Quamobrem hodiè veniâ digni non sunt, qui damnosam adiverunt hereditatem, contempto Imperatoris indulgentissimi beneficio. Profectò mirandum est, judices ad concedendam restitutionem adeo esse propensos.

Potro, multò digniores sunt auxilio prætoris, qui omiserunt adire sibi delatam hæ-

:(Q9 iij)

reditatem, cum ipsis objiceretur insuperabile aliquod impedimentum. Nihilominus veteres unicuique impedimentum absentiae Reip. causam pensari habuerunt. Idque humanitatis causa *l. cum quidam 30. in princ. l. Pannonijs Avitus 86. ff. de acquir. vel omit. hered.* Præter has causas ne infantia quidem prodest: ita ut Justinianus, qui semper ad lenitatem solet esse propensior, hæredes infantis omnino excludat ab hæreditatibus infanti delatis, si tutor eas adire neglexerat; imò & si tutorem infans, cum viveret, non habebat: ac jubet eas devolvi ad eos ipsos, ad quos devolutæ fuissent, si minimè fuissent infanti delatæ *l. si infanti §. fin. verò C. de jure deliber.* solummodo suis hæredibus permittitur, ut etiam postquam se abstinerint, impetrare possint tempus ad deliberandum, *l. si quis suus 8. ff. de jure deliber.* quam explicat, & latius promoveret Justinianus more suo in *l. ult. C. de repud. hered.* Sui enim hæredes etiam posteaquam paternæ hæreditati se immiscuerunt, abstinere possunt: impuberes quidem absolute, minores autem ope restitutionis in integrum *l. necessarij 57. ff. de acquir. vel omit. hered.* Quoniam verò in integrum restitutio transit ad hæredes *l. non solum 6. ff. de in integr. rest.* si moriantur illi, qui omiserunt adire hæreditatem, eorum hæredes poterunt eandem agnoscere non jure transmissionis, ut quidam putant, sed ope restitutionis in integrum, quam impetrare debent, atqueam adeant, & acquirant hæreditatem.

3 Hanc eandem restitutionem nobis obtrudunt non pauci, ut se explicent & expediant gravissimam difficultatem, in quam incurrunt in explicatione *l. qui duos 9. ff. de reb. dub.* Species ejus legis hæc est. Titius habens duos filios impuberes, utrumque hæredem instituit: eique, qui supremus moreretur, Cæcium substituit. Ambo simul in eadem navi perierunt. Queritur, an substitutus ad hæreditatem admittatur, & ad ejus hæreditatem. Disputat de hoc accuratè Tryphoninus in ea lege, & tandem concludit utriusque hæreditatem ex substitutione Cæcio obvenire. Diferueantur interpretes, ut ostendant, qui fieri possit, ut ad utriusque hære-

ditatem substitutus admittatur. Non potuit frater fratris antè defuncti hæreditatem adire, & acquirere sine tutoris auctoritate *l. pupillus 9. ff. de acquir. hered. l. obligari 9. §. hæreditatem ff. de auctor. tut.* Nec tutor in navi præsens fuisse supponitur in ea lege: nec si præsens fuisset, de adeundâ hæreditate potuisset deliberare, eaque diligenter expendere, de quibus in *l. 4. in fin. ff. S. C. Trebell.* Et ut omnia fingamus, quis putet in maxima tempestatis perturbatione, imminente morte, fractâ, submersâve navi, de adeundâ hæreditate quemquam potuisse cogitare. Præterquam quòd utrumque simul petiisse proponit Tryphoninus. Non potuit igitur alter alterius hæreditatem adire. Hæreditas autem non adita non transmittitur *l. quoniam sororem C. de jure deliber. l. unic. §. in novissimo C. de caduc. tol. l. si infanti §. fin. verò C. de jure delib.*

Tres sunt interpretum hæc de re sententia hujusque legis explicationes. Bartolus, alique quàm plures putant ad substitutum utriusque impuberis hæreditatem pervenire beneficio restitutionis in integrum. Cum enim alter alterius hæreditatem adire non potuerit sæviente tempestate, & fluctibus navem absorbentibus, ei qui postremò mortuus fuit, subveniendum fuisset ope restitutionis in integrum, si supervixisset *l. 1. & 2. C. si ut omis. hered. quam restitutionem transmittit ad substitutum l. non solum ff. de in integr. restit.* Itaque substitutus obtinebit hæreditatem ultimò defuncti, tamquam ex testamento à patre impuberis utriusque vocatus: hæreditatem autem primò defuncti jure restitutionis, ultimò competentis.

Sed hæc interpretatio tum regulis juris, tum verbis legis omnino repugnat. Regulis juris: quia frater ultimò defunctus, si viveret, nullam haberet restitutionem ad consequendam hæreditatem, quia posset eam adeundo consequi: ergo non potest eam ad hæredes transferte *l. 1. c. de restitut. milit. l. non solum ff. de in integr. restit.* & in specie nostrâ id constitutum à Justiniano in *l. si infanti §. fin. verò C. de jure deliber.* Verbis legis: quia lex proponit utrumque simul pe-

riiſſe, & alterum alteri non ſupervixiſſe. Non potuit igitur fratri ſuperviventi deſerri hæreditas fratris præmortui. Hæreditas autem non delata neque adiri poteſt *l. is qui hæres* 13. *juncta l. is poteſt* 18. & *l. qui hæreditatem* 19. *ff. de acquir. vel omiſ. hæred. l. delata ff. de V. S. neque præmitti l. liber homo* 59. §. *ſi ita ſcriptum in ſin. ff. de hæred. inſt. l. un. §. ſin autem aliqui ſub conditione C. de caduc. toll. l. cum in antiquioribus. C. de jur. delib.*

6 Succedit altera non magis congrua interpretatio, quamvis ſit propè omnium communis. Cajus ſubſtitutus eſt in tota hæreditate impuberis, qui ſupremus moreretur. Hæc ſubſtitutione inducitur reciproca pupillaris inter duos fratres impuberes. Non poteſt enim ſuccedere in tota hæreditate ultimi morientis, niſi hic fratri ſuo præmortui ſucceſſerit, & tota hæreditas pervenerit ad ultimum, cui Cajus ex ſubſtitutione ſuccedit, argumento text. in *l. Titia Sejo* 87. §. *Seja liberis ff. de leg. 2.* Inductâ autem inter fratres reciproca pupillari alter alteri ſuccedit ipſo jure, alter alterius ſit hæres neceſſarius *l. 2. §. prius autem l. ſi plures* 10. §. *quos poſsum. 1. ff. de vulg.* Itaque ſtatim ipſo jure ſine additione frater, qui ſupervixit, hæreditatem præmortui acquiſivit *l. in ſuis* 14. *ff. de ſuis & leg. l. qui in aliena §. inter dum §. ff. de acquir. vel om. hæred.* ac propereâ ultimo moriente utriuſque hæreditas, videlicet tota hæreditas teſtatoris obvenit ſubſtituto.

7 Hæc quoque interpretatio incurrit in eaſdem difficultates: repugnat enim verbis, & ſententiæ legis. Primum enim in lege noſtrâ non proponitur Cajum fuiſſe ſubſtitutum in tota hæreditate: in inſtitutione autem, & ſubſtitutione directâ, expreſſa voluntas teſtatoris requiritur *l. jubemus. 29. C. de teſtam.* licet fideiſcommiſſaria etiam ex conjecturis inducatur *l. cum proponeretur* 64. *ff. de leg. 2.* Nec ſimile eſt exemplum fundi ductum à laudata *l. Titia Sejo* quia (præterquam, quod ibi agitur de fideiſcommiſſo) qui ſubſtituit in fundo, vult totum fundum ad ſubſtitutum pervenire: aliud enim eſt fundus, aliud pars fundi: & cum legatarios partes ſuas ven-

dere vetuiſſet, utique voluit eas ad cæteros pervenire, ac denique totum fundum ad ſubſtitutos *l. ſi mihi* 21. *ff. de ſerviſ. præd. ruſtic. l. qui uſumfructum* 50. *ff. de V. O. junctâ l. ſi Titio fundus* 10. & *l. ſi l. 19. ff. de uſufr. leg. l. Mævius* 66. §. *in fundo* 4. *ff. de leg. 2.* Hæreditas autem, ſive aucta, ſive diminuta, ſemper eſt eadem hæreditas, videlicet ſucceſſio in univerſum jus deſuncti *l. nihil eſt aliud* 24. *de V. S. & l. hæreditas* 62. *ff. de R. J.* Item hæreditas vel ex teſtamento, vel ab inteſtato deſertur §. *ult. inſtit. tit. per quas perſon. cuiq. acq.* Quamobrem quoddam teſtator voluerit hæreditatem fratris ad fratrem pervenire, non conſequitur illum fratres reciproce ſubſtituiſſe, cum invicem alter alteri ſuccedat etiam ab inteſtato. Hoc autem voluiſſe teſtatorem aperte tradit J. C. in *l. vel ſingulis* 37. *ff. de vulg.* Ibi: *vel ſingulis, qui eorum noviffimus morietur hæres ſubſtitui poteſt, &c. noviffimo ſi ſui legitiſimarum hæreditatum integrum eis cuſtodiri velit.* Ergo, qui ſubſtituit noviffimo ex liberis ſuis, non ipſos inter ſe reciproce ſubſtituit, ſed vult inter eos conſervari ſui legitiſimarum hæreditatum. Quod maximè obtinere debet in ſpecie noſtræ legis, in qua ſuperflua eſſet ſubſtitutio reciproca. Cum enim impuberes neque teſtamentum condere poſſint, neque liberos habere, frater fratri præmortuo tam temporis ab inteſtato ſucceſſurus erat, etiam ſecluſâ reciproca ſubſtitutione; atque adeo, deficientibus verbis aptis ad eam inducendam, temerè à nobis induci non debet *l. item apud Labonem* 15. §. *hoc editum* 26. *ff. de injur.* Præter hæc reſponſio eſt contra expreſſa legis verba. In illis enim ait J. C. utrumque ſimul periſſe in hæc alterum priùs, alterum poſteriori obſiſſe. Tum maximè, quia Tryphonius ait, quod ſi alter poſt alterum deceſſiſſet, poſterior fratris præmortui fuiſſet hæres ab inteſtato: quo perſpicue excludit reciprocam pupillarem, per quam alter alteri ſuccedit ex teſtamento, non ab inteſtato. *l. mater* 27. *ff. ſi quis omiſſ. cauſâ teſtam.* Pupillaris enim ſubſtitutio eſt teſtamentum, quoddam pater filio facit *l. 2. in princ. ff. de vulg.*

8 Superest doctissimi Antonii Fabri interpretatio *lib. 13. conjest. cap. 14.* qui putat eos sibi invicem ab intestato succedere: & nihil minus esse hæredes necessarios, & postremo defunctum ipso jure fieri hæredem fratris præmortui, & per eum totam hæreditatem ad substitutum pervenire.

Hæc quoque pugnat cum verbis, & sententia legis, in qua substitutus, non succedit uni tantum, qui alterius hæreditatem obriuerit; sed utrique. Cum enim simul perierint, aut utrique, aut neutri succedere debet. Præterea nusquam in jure nostro traditum est, testatorem facere posse necessarios hæredes ab intestato. Sola lex hanc potestatem habet. Sola enim lex defert intestatam hæreditatem *l. 2. §. ult. ff. unde legit.* Sola lex facit hæredes necessarios, & ipso jure, sine ullo facto transfert in eos dominium omnium rerum hæreditariarum *l. in suis 14. ff. de suis & legit. hered. l. in suis 11. ff. de liber. & post. l. qui in aliena 5. §. interdum 6. ff. de acquir. vel om. hered.* Hoc autem ab homine fieri non potest *l. traditionibus. C. de pact.* Præterea, testator substituendo ultimò morienti, vult inter liberos conservare jus legitimarum hæreditatum *d. l. vel singulis*: atqui legitima hæreditas fratris non defertur invito fratri: quocirca nec ex voluntate testatoris est hæres necessarius.

9 Ego ingenuè dicam, quod sentio. Mihi videntur nodum in scirpo querere, nec satis cepisse quæstionem à Tryphonino propositam. Queritur ibi, an, cum simul perierunt, substitutus utrique succedat, an neutri: videatur dicendum neutri succedere, quia postremo morienti substitutus est, neuter autem postremus mortuus est, quia simul uterque decessit. Priusquam autem solvat hanc quæstionem propositam, solvit alteram, quando alter post alterum obit naturali morte præreptum: quo casu ait fratrem superstitem hæredem esse ab intestato fratris antè defuncti: ac deinceps substitutum moriente ultimo ad ejus hæreditatem admitti, in qua habebit etiam primi hæreditatem, quæ ad hunc secundum jam fuit devoluta. Hoc evincit omnino falsum esse opinionem eorum, qui sin-

gunt hic reciprocam pupillarem. Soluta hæc quæstione ad primam revertitur, quàm initio proposuit de utroque impubere simul moriente. Ibi: *in proposta autem.* Ait igitur, quòd cum neuter alteri superstes fuerit, aut utrique ultimi decesserunt, aut neutri: quia comparatio ultimi decedentis ex facto prioris mortui sumitur. Si dicimus utrumque postremum obisse, utrique succedet substitutus: si neutrum, neutri succedet. Statuit autem priorem sententiam potius admittendam: videlicet, quòd uterque postremus videatur: atque adeò utrique succedat substitutus. Probat hoc duobus exemplis. Qui unicuique filium habet, si substituat ei, qui supremus morietur, non inutiliter substituit. Non videtur supremus mori, si cum nemo antecessit. Sed tamen supremus dicitur, quem nemo sequitur *l. 1. §. 1. ff. de bon. posses. sec. tab. l. ex duobus 34. ff. de vulg. l. proximus 92. ff. de V. S.* Sicur primus dicitur, quem nemo antecedit *d. l. 34.* Quamobrem in nostra lege rectè ait Tryphoninus, quòd cum neutri eorum alter superstes fuerit, utrique ultimi, primique obierunt. His verbis indicat idem juris esse, si quis primo morienti substituisse. Alterum exemplum est de proximo agnato. Proximus intelligitur etiam, qui solus est, & neminem antecedit *d. l. proximus 92. ff. de V. S. & l. proximi 155. ff. eod.* Ad rem aptius videtur exemplum legis XII. tab. quæ vocat ad hæreditatem proximum agnatum, & quamvis singulari numero usa sit, tamen dubium non est, quin si plures sint ejusdem gradus, omnes admittantur *§. si plures 5. instit. tit. de legit. agnat. success. l. 2. §. hæreditas & §. legitima 4. ff. de suis & legit. hered.* Idem in edicto Prætoris, quo vocavit ad bonorum possessionem proximum cognatum: vocatus enim intelligitur, quicumque proximum locum obtinet *l. 1. §. si quis igitur 7. ff. unde cognati.* Sic & in casu nostro cum testator supremo morienti substituerit, omnibus, qui supremi obierunt substituisse intelligitur. Facilis igitur est, & expedita, & nullis difficultatibus involuta definitio Tryphonini in hæc nostra lege.

Sed contrarium definit Ulpianus in *l. si fuerit* 10

fuerit to. in princ. ff. de reb. dub. quæ hanc sublequitur: ubi ait, quod si legatum relictum fuerit ex cognatis ei, qui primus capitolium ascenderit: si simul duo venisse dicantur, nec appareat, quis prior venerit: neutri legatum debetur, quod & in legato libertatis ait obtinere. Cum enim non apparet, cui datum sit legatum, neutri legatum debetur: idem Ulpianus in l. 3. §. si duobus 7. ff. de adim. leg.

Responderetur, in hoc legato longè aliam esse rationem, cum longè diversa sit voluntas testatoris. Qui legat ei, qui primus capitolium ascenderit, uni tantum legare vult, eique totum id, quod legat, deberi: neque enim vult scindi legatum inter duos, qui uni legat: neque vult hæredem onerare duplici legato, qui semel tantum legat, qui unum tantummodo legatum relinquit. Incerta igitur est persona legatarii à testatore designata, idèdque legatum valere non potest l. qui plures 18. ff. de usufr. leg. l. Paulus respondit 4. & l. si quis de pluribus 27. ff. de reb. dub. Sicut non valet institutio, si non appareat, quis fuerit hæres institutus l. in tempus 62. §. 1. ff. de hered. instit. Et aptissime quadrat, quod statuit Julianus in l. qui solvendo 42. ff. eod. Qui solvendo non erat, duos Apollonios liberos hæredesque esse iusserat. Lex Ælia Sentia unum tantummodo servum hæredem instituere permittit §. licet autem instit. sit. quib. ex caus. man. non lic. Ibi: liber fiat, heresque ei solus, & necessarius l. qui solvendo 60. ff. de hered. instit. Non potest igitur uterque Apollonius liber & hæres esse: nec unus tantum, ut in d. l. 60. quia uterque simul nominatus est, neuter primus est, aut secundus. Sequitur, ut neuter sit hæres. Ita in specie proposita ambo simul venerunt, testator unum tantum ad legatum voluit admitti: consequens est neutrum admitti.

11 Multò aliter atque in legato, res est proposita in substitutione. Non duo sunt substituti, sed unus ex duobus, iisque ira substitutus est à testatore, ut velit utriusque hæreditatem ad ipsum pervenire. Si primo morienti substituisse, & ut solet evenire, alter post iterum mortuus esset, ejus tantummodò, qui pri-

mus mortuus fuisset, hæreditatem ad substitutionem pervenire voluisset: sed cum substituerit ultimo morienti, voluit inter eos conservare jus legitimarum hæreditatum d. l. vel singulis; ac propterea ad substitutionem pervenire totam suam hæreditatem; videlicet non solum partem ultimam, sed etiam partem primam, quæ per ejus mortem ad ultimum jam fuerat devoluta. Quocirca cum ultimus, quando moritur, possideat totam patris hæreditatem, totam quoque substitutionem obtinebit. Totam quoque obtinere debet utroque simul moriente. Nam ipsi suffragatur voluntas testatoris, & verba substitutionis minimè refragantur, argum. l. ab omnibus 104. in fine princ. ff. de leg. 1.

Sed iterum opponi potest, quod ait Marcianus in l. si ejus qui 34. ff. ad S. C. Trebell. Pater ei, qui novissimus ex filiis suis mortuus esset, mandavit, ut partem hæreditatis propinquo suo restitueret, ambo simul perierunt: propinquus ad nullam partem hæreditatis admittitur, nisi ostenderit, quis novissimus obierit.

Facilis est & expedita responsio. Si non constet quis novissimus obierit, non constat de parte, quæ restituenda esset ex fideicommissio; & cum incertum est, quid relictum fuerit, non potest valere dispositio testatoris l. si sic legatum 75. §. 1. ff. de leg. 1. l. quoties §. & si in re ff. de hered. instit. l. legavi 25. vers. contra autem ff. de liberat. leg. l. 1. §. sed etsi dotem 7. ff. de dot. praleg. §. Sed si uxori 15. instit. de legat. l. 2. §. 1. & in fin. ff. de hered. instit. l. Clemens 81. §. 1. ff. eod. & ad rem nostram maxime conveniunt exempla proposita in l. Clemens 81. §. 1. in l. ex falso 19. in l. item, quod Sabinus 17. ff. eod.

Aliter respondent glos. & Bartol. Primò, quod in l. qui duos agitur de substitutione directà: hic de fideicommissaria. Obvia, & exposita omnibus solutio, si itidem obvia esset ratio differentiarum. Secundò, quod idèd non valet, quia mater est in medio secundum Dynum. Planè nihil absurdus: meritò eam reprobat Bartolus, sed futili ratione: tamen primam putat esse veriorum: sed de hoc semper se dubitasse profiteatur. Rectè: utraque (R r)

enim longè abest à veritate. Illud à veritate alienum non esse existimarem : quòd si pater ex æquis partibus eos hæredes instituisset, ita ut certa esset pars obnoxia substitutioni ; ac præterea unus, & idem utrique succederet, eum teneri ad testituenti partem illam propinquo. Etenim hoc cum nec repugnat significatio verborum, quia uterque novissimus mortuus est *l. qui duos ff. de reb. dub.* ut paulò antè diximus, & voluntas testatoris congruit, qui voluit partem illam propinquo suo restitui. Ergo admittenda est hæc sententia, ut ait Julianus in *l. ab omnibus 104. in princ. ff. de legat. 1.*

Ad uberiorem nostræ legis explicationem non abs re erit examinare: an si testator substituerit, non ei, qui supremus, sed ei, qui primus morietur, æquè substitutio sustineatur. Et quidem in nostra *l. qui duos* videtur indicari, hoc verba suadere, cum utrique & ultimi, & primi mortui fuisse dicantur. Ibi in fine principii. Sicut igitur utriusque hæreditas obvenit substituto, quando is substitutus est supremo morienti, eà ratione, quia uterque supremus mortuus est *d. l. qui duos & l. ex duobus 34. ff. de vulg. & pupil. l. penult. in princ. ff. de bon. poss. sec. tab.* ita & quando substitutus est primo, quia uterque primus pariter mortuus est.

Contrarium tamen verius puto ; quia licet non repugnet significatio verborum, refragatur tamen voluntas testatoris, qui cum primo morienti substituit, vult substitutum admitti ad hæreditatem primi, non ad hæreditatem utriusque. Qui postremo substituit, vult conservare jus legitimarum hæreditatum inter liberos *l. vel singulis 37. in fin. ff. de vulg. & pup.* videlicet hæreditatem primi morientis ad postremum pervenire : & postremi, in cujus hæreditate etiam primi continetur, ad substitutum. Qui verò substituit primo morienti, vult ad solam hæreditatem primi substitutum admitti. Non constat autem, quis prior decesserit : nec igitur constet, ad quam hæreditatem vocatus fuerit substitutus : ad neutram igitur admitti potest ; ut de legato responsum est in *l. si fuerit 10. ff. de reb. dub.* de substitutione fideicommissarià in *d.*

l. si ejus 34. Non dubito tamen hanc quoque sustineri posse saltem in vim fideicommissi, si concurrant conditiones modò propositæ in fideicommissarià.

Sed opposui potest *l. si ii, qui invicem 26. 16 ff. de donat. caus. mortis.* Sed ibi constabat de persona donatoris, & donatarii ; atque itidem de re donatâ : extraque hæc parte nihil erat impeditum, cur utraque donatio valere non deberet. Solum ignorabatur, quis prius obiisset. Sed quia uterque primus, uterque postremus obiisse censetur *d. l. qui duos* placuit potius admittere eam interpretationem, per quam actus valeat, non pereat, ut semper fieri solet *l. ubi est 21. ff. de reb. dub. l. cogi 16. in fine princ. ff. ad SC. Trebell.* Quemadmodum igitur in *l. qui duos* uterque postremus obiisse censetur ad sustinendam substitutionem : ita uterque primus mortuus creditur ad sustinendam donationem.

Rursus obstat *l. si inter 8. ff. de reb. dub. 17* Ad hoc respondet Ulpianus in *l. cum hic status 31. §. si ambo 14. ff. de don. inter vir. & ux.* Oratio Antonini Imperatoris confirmabat has donationes, si donatarius donatori supervixisset : infirmabat, si non supervixisset : ambo simul perierunt : supervixisse videtur donatarius, ut valeat donatio. Ac si mutuas donationes fecerint ; uterque donatarius donatori suo supervixisse censetur, & valet utriusque donatio. Fusiùs hæc explicat ibi Ulpianus.

CAPUT XXXII.

Ad *l. Paulus respondit 101. §. Paulus respondit ff. de solut.*

SUMMARIUM.

- 1 Debitor solvens potest imputare in causam, quam voluerit ; item et creditor sibi solvens.
- 2 Potest debitor in solutione dicere, in quam causam velis imputari, quod solvit : si nihil dicatur, solutio cedit in graviolem causam.
- 3 Graviores causæ sunt. et n. 4. §. 6. 7. 8. 9.
- 10 Hoc non obstat si in contrarium appareat voluntas

contrahentium: hac ex conjecturis deprehenditur

Exempla & n. 11. 12.

13 *Exponitur l. ex pluribus 89. §. ult. ff. de solut. & n. 14.*

15 *Creditor potest referre, in quam causam volueris pretium redactum ex venditione pignoris.*

16 *Exempla. & n. 17.*

18 *Si nihil dixerit, in leviores causam cedet.*

19 *Exponitur l. pupilli debitor 96. §. cum eodem ff. de solut. & n. 22. 23.*

20 *Explicatur l. in his §. Imperator ff. eod. & n. 24.*

21 *Explicatur l. si ita stipulatus 55. ff. de fidejussor. & n. 25.*

insit. tit. quib. alien. lic. vel non l. Neratius 63. ff. de condit. indeb. ita & creditor, cum sit dominus pretii, quod sibi ipse solvit, potest solutionis quaecumque legem dicere l. in traditionib. 48. ff. de pact. Exposita ratione differentiae inter solutionem debitoris, & creditoris, de utroque jam disceramus paulo accuratius.

Potest debitor in solutione dicere, in quam causam, velit imputari, quod solvit *l. in princ. ff. de solut. l. 1. Cod. eod.* Si creditor in eam causam nolit imputare, liberum est ei non accipere *l. 1. ff. eod.* Si debitor in solvendo nihil dicat, convertitur electio ad creditorem *d. l. 1. C. de solut. d. l. 1. ff. eodem.* & si debitor non consentiat, liberum est ei non solvere *d. l. 2. ff. de solut.* Et hæc in re præsentis, nempe in actu solutionis *l. 1. & 3. ff. de solut.* Cæterum si neque debitor, neque creditor in solutione voluntatem suam declaraverint, creditor acceptum ferre debet in eam causam, in quam ipse, si deberet, esset soluturus *l. 1. ff. de solut.* hoc est, in graviolem, & duriolem causam, *l. 3. in princ. ff. eod.*

Gravissima omnium est causa famosa: adeoque quod solvitur, primum omnium cedit in causam famosam *l. si quid ex famosa 7. & l. cum ex pluribus 97. ff. de solut.*

Cessante causâ famosâ, succedit secundo loco causa, quæ poenam continet *l. & magis 4. in fin. l. si quid 7. in fin. l. cum ex pluribus 97. versic. mox ejus ff. de solut.* Hujusmodi sunt causæ, quæ adjunctam habent stipulationem poenæ, & quæ infamiatione crescunt, & ex quibus usuræ currunt. Quod si hæc simul concurrant, dispiciendum erit, quænam sit debitori damnosior; ea enim est gravior & durior causa, quæ gravius damnum est allatura debitori.

Tertio loco succedit causa judicati, quia ex causâ judicati pignora capi possunt, & usuræ debebuntur *l. si quid 7. §. proinde ff. de solut.* Hæc autem comparatur obligationi sub poena in laudata *l. si quid 7.* Et sanè post quadrimestres inducias judicatis à Justiniano concessas in *l. 1. & 3. C. de nscr. rei judic.* gravior censeri debet,

(R r) ij

Verba legis sunt, „Paulus respondit „aliam causam esse debitoris solventis, „tis, aliam creditoris pignus distrahentis: „nam cum debitor solvit pecuniam, in potestatem ejus esse commemorare, in quam causam solverit: cum autem creditor pignus distraheret, licere ei pretium acceptum referre, etiam in eam quantitatem, quæ naturâ debetur, & idem deducto eo debitum peti posse. Proponit hic Paulus discrimen inter debitorem solventem debitum creditori, & creditorem solventem sibi ipsi ex pretio, quod redegit ex venditione pignoris. Quod solvit debitor, cedit in graviolem causam: quod sibi ipsi solvit creditor, in leviolem. In eo tamen similes sunt, quod sicut est in potestate debitoris solventis imputare quod solvit, in causam, quam voluerit: ita est in arbitrio creditoris sibi ipsi solventis ex pretio pignoris, id acceptum referre in causam, quam ipse elegerit. Ratio tradita est ab Ulpiano in *l. 1. ff. de solut.* illis verbis: *possimus enim certam legem dicere ei, quod solvimus.* Quod etsi de debitore prolatum est, pertinet tamen etiam ad creditorem. Etenim unusquisque est rei suæ moderator, & arbiter. *l. in re mandata. C. mand.* Creditor autem fit dominus pretii redacti ex venditione pignoris, cum ejus dominus emptor in ipsum transferre teneatur *l. ex empto 11. §. & in primis ff. de action. empt. l. 1. in princ. versic. emptori enim ff. de rer. permut.* Quemadmodum igitur debitor, cum debitum solvit, potest legem dicere pecuniæ, quam solvit, quia ejus dominus est; alioquin enim solvendo non liberaretur ab obligatione: *l. quod si forte 14. in fin. ff. de solut. §. sed ex diversa*

- quàm alia simplex obligatio sub usuris.
- 6 Quartum gradum obtinet obligatio, quæ pignus, aut hypothecam adjunctam habet *l. cum ex plurib. 97. ff. de solut.* quia creditor non solum potest convenire debitorem, sed & persequi hypothecam, eamque distrahere *§ Item Serviana in fit. sit. de action. l. si creditor 7. in fit. cum seq. ff. de distract. pign.*
- 7 Similis huic obligatio, cui fidejussor accessit, de qua in *l. 4. in fin. ff. de solut.* Satisfactio enim propriè significat cautionem datis fidejussoribus *l. 1. ff. qui satisf. cog. l. 1. §. jubet 9. ff. de collat. bon. l. ergo 4. §. addici 10. ff. de fidecomm. liberi.* Sed puro graviores causam, quæ sub pignore, quàm quæ sub fidejussoribus. Licet enim in hac debitor à duobus molestiam pati possit, tamen fidejussor vix solet convenire debitorem, nisi postquam ipse coactus fuit ad solvendum, quo casu jam à creditore principali liberatus est; præterquam quòd non modicum commodum recipit debitor, quod possit à creditore conveniri fidejussor, ut plurimum accidit. Debitor autem, qui pignus, aut hypothecam obligavit, gravissimum plerumque incommodum sentit ex ejus distractione.
- 8 Si nihil horum interveniat, gravius censetur id, quod proprio nomine debetur, quàm quod alieno, veluti fidejussorio *d. l. & d. l. 4. cum ex plurib. 97.* non solum quia diligens debitor potius creditur se exoneraturus proprio, quàm alieno debito, ut traditur in *d. l. cum ex plurib. 97.* Sed etiam quia minus periculum molestiæ ex hoc debito imminet, cum possit creditor convenire debitorem principalem, imò id facere teneatur, nisi fidejussor beneficio excussionis renunciaverit *authent. presente. C. de fidejuss. novell. 4. cap. 1. authent. hoc si debitor C. de pignor. & hyp.*
- 9 His omnibus deficientibus, id quod solvitur cedit in debitum antiquius *l. §. in princ. l. ubi 24. l. cum ex plurib. 97. l. creditor 102. §. Valerius ff. de solut.* quia lex præsumit debitorem hanc animi æquitate prædicum, ut velit prius dissolvere debitum, quod prius contractum fuit. Quòd si dic-

rum, & contractum par causa sit, ex omnibus summis pro portione videretur solutum, *l. illud 8. ff. de solut.* Disparem autem causam non facit summam inæqualitas *l. si in duobus 104. ff. de reg. jur.* idcirco solutum cedit in utramque causam pro portione cujuscumque summæ.

Quæ hætenus exposita sunt, obtinent, 10 & omnino servanda sunt, si non appareat contraria voluntas contrahentium, quam conjecturis etiam assequi possumus, quæque si aliqua sit obligatio, quæ diem, aut conditionem habeat, numquam potest videri in eam causam solutum *l. §. 1. ff. de solut.* Diem enim, & conditionem adjiciendo satis manifestè contrahentes declarant, se nolle ante diem, vel conditionem solvi. Eadem ratione non potest videri solutum in eam causam, quæ est in controversia *l. t. ff. de solut.* qui enim debitum controversit, eo ipso declarat se nolle solvere. Non abimilis est obligatio naturalis *l. §. Imperator ff. de solut.* neque enim verisimile est, debitorem velle solvere id, quod naturaliter debet, potius quàm id, quod debet civiliter, cum ad hoc solvendum cogi possit, non verò ad illud *l. juris genium 7. §. sed cum nulla ff. de pact. l. naturales ff. de oblig. & action.* Et hæc pertinet generalis regula tradita à Juliano in *l. cum ex plurib. 105. ff. de solut.* Debitorem solvisse videri ex ea causa, ex qua tunc, cum solvebat, compelli poterat ad solvendum.

Hinc promanat definitio Modestini in *l. 12 in liberto 77. ff. de solut.* Si libertus in manumissione operas promissit, & antequàm à Patrono indicantur, atque adèd antequàm operatum dies cedat (neque enim debentur, antequàm petantur *l. si quis hac lege 13. §. iudicium. l. cum Patronus 22. ff. de oper. libere. l. opera 7. ff. de usufr. leg. l. interdum 73. in princ. versic. Item si operas ff. de verb. oblig.*) cum Patrono debitum contraxerit, & deinceps post operas indicatas, & non præstiterit, summam aliquam patrono solverit, solutio cedit in causam operatum, quæ postea deberi cœperunt, non in debitum antiquius: quia cum Patronus non fuisset

set libertatem daturus sine hâc operarum promissione, ac propterea omne debitum, quod postea contraxit liber factus, ab hâc promissione promanet, ac pendeat, satis constat contrahentes voluisse hoc debitum aliis omnibus antiquius haberi.

Nec aliâ ratione in usuris à superiori regulâ recedimus. Quod solvitur prius in usuras, postea in sortem est imputandum *l. 1. & l. 5. ult. & leg. seq. ff. de solus. l. 1. C. de solus*. Est hoc grave debitori, commodum verò creditori. Nam si solum accepto ferretur in sortem, debitor liberaretur simul & à sorte, & ab usuris futuris, quæ cum sint accessorizæ, deberi non possunt extinctâ sortis obligatione. *l. eos in princ. C. de usur.* Cum verò accepto feratur in usuras, debitor ab obligatione sortis non liberatur, ac proinde nec à cursu usurarum, quod ipsi est admodum grave, & incommodum. Quid ita? nempe quia cum creditor usuras paciscitur, aut stipulatur, eo animo paciscitur, ut sibi annuum redditum constituat, unde possit quotidianis necessitatibus subvenire: quemadmodum qui fundum emit, eo animo emit, ut fructus percipiat, & annuum redditum sibi constituat. Itaque solebant creditores pacisci, ut si usurz ad diem præstitutum non solverentur, majores usurz deberentur, ut in *l. pecunia 9. §. 1. in l. Cajus Sejus 10. in l. cum quadam 17. in princ. ff. de usur. in l. quamvis 8. in l. si per te 9. C. eod.* Nec ulio animo est debitor, qui spondet usuras, ut pecuniam inveniat, speratque solutis usuris futurum, ut à creditore non inquietetur in sortis repetitione. Et hâc de causâ usurz constituuntur in singulos menses, ut olim, vel in singulos annos, ut postea cœpit esse usitatum. Quamobrem ex voluntate contrahentium recedimus à regulâ superiore, & potius sequimur, quod creditori, quàm quod debitori prodest.

Eâdem ratione nititur definitio Scævolarum in *l. ex pluribus 89. §. ult. ff. de solus. Titius duabus stipulationibus una 15. sub usuris majoribus, altera 20. sub usuris levioribus Sejum eadem die obligavit, ita*

ut 20. prius solveretur, id est, Idibus Septembris. Debitor post diem utrinque stipulationis cedentem solvit 26. neque dictum est ab altere, pro quâ stipulatione solveretur. Quaro, an, quod solum est, eam stipulationem exoneraverit, cujus dies antecessit, id est, ut 20. sortis soluta videatur, & in eorum usuras sex data. Respondit magis id accipi ex usu esse. Hic quoque in leviozem causam solum accepto fertur, & quod debitori est incommodum, videtur solum. Expediit enim debitori se potius liberare ab obligatione sub gravius usuris, ita enim his usuris gravioribus exoneraretur: contra verò levioribus usuris liberatur. Quemadmodum enim gravior est causa, ex quâ debentur usurz, quàm ea, ex qua non debentur, ut supra diximus; ita gravior est causa, ex quâ majores usurz debentur; sed Scævolarum responsum nititur voluntate contrahentium, quâ recedere cogitur à superiori regulâ, & contrarium decernere. Nam cum ambæ stipulationes eâdem die contractæ fuerint, & inter contrahentes convenerit, ut prius solvatur, quod debetur ex stipulatione 20. quàm quod ex alterâ stipulatione, solum ex voluntate contrahentium debet prius cedere in summam 20. licet causa levior sit propter leviores usuras.

Neque defendi potest veterum interpretum sententia, qui putant solum exonerare stipulationem 20. quia continet antiquius debitum, cum dies ejus anteâ cesset: Nam tunc solutio refertur ad antiquius debitum, quando pares omnino sunt causæ, nec ulla prægravat *l. 5. in princ. ff. de solus*. Ibi: si autem nulla prægraverit, sed omnia nomina similia fuerint, in antiquiorem. *l. cum ex pluribus 97. ff. eod.* Ibi: si nihil eorum intervenerit, vetustior contrahens ante solvitur. Ea igitur est superioris definitionis unica ratio, quod inter contrahentes actum fuit, ut prius solveretur ex stipulatione 20. quod autem actum est, cum in aliis juris partibus, tum in solutione servari debet. *l. ubi fidejussor 24. ff. de solution.*

Hactenus de debitore solvente creditori, 15.

(R r) iij

nunc de creditore solvente sibi ipsi ex pretio pignoris distrahti, de qua re agitur in secunda parte nostrae legis. Creditor pignus distrahens potest pretium acceptum referre, in quaecumque causam voluerit, etiam levissimam. In nostra *l. Paulus respondit: cum autem creditor pignus distraheret, licere ei pretium acceptum referre etiam in eam quantitatem, quae naturae tantum debeatur, & ideo deducto eo debitum peti posse.* Est hoc singulare: nam id semper videtur solutum, ad quod solvendum debitor compelli potuit. *l. cum ex pluribus 103. ff. de solut.* Sed hoc in debitore solvente, non in creditore pignus distrahente. Cum enim creditor possit retinere pignus etiam pro debito naturali *l. per retentionem 4. & l. pignoris 12. C. de iur.* quia etiam naturali obligationi potest pignus accedere *l. res hypotheca 5. ff. de pignor.* eodem modo potest etiam retinere pretium pignoris, cum non alia de causa pignus detur, quam ut debitore cessante in solutione possit creditor illud vendere, sibi que satisfacere. *l. si creditor 7. §. ult. ff. de distraht. pignor. l. si convenis 4. in fin. ff. de pignor. act.*

16 Potest creditor pretium etiam in impensas factas acceptum referre *l. si necessarias. 8. in fin. ff. de pignor. act.* in tributa soluta causa praedii pignorati. *l. in summa 6. C. de pignor. in usuras, d. l. si necessarias 8. in fin. & l. cum & sortis 35. ff. de pignor. act.*

17 Potest etiam in id, quod solus reus debet, omisso eo, quod satisfado debet, ut eleganter definit Marcellus in *l. ob triginta 73. ff. de solut.* „Ob 30 nummos pecuniae creditur fideiussorem in 20 dedi, & pignus in 10. Ex venditione autem pignoris creditor 10 consecutus est. Utrum ex universitate id decedat, ut quidam putant, si in solvendis 10 nihil debitor dixisset: an, sicut ego puto, in totis 10 fideiussori contingit liberatio, quia hoc dicendo potuit hoc efficere debitor, ut ubi non dixit, id potius solutum existimetur, quod satisfado debeatur. Magis tamen existimo licuisse creditori in id, quod

„solus debebat reus accepto referre. „Miror hic Marcellum haesitasse. Nam cum debitor 30 dederit fideiussorem in 20, & pignus in 10, verisimile est, id egisse contrahentes, ut pignus teneretur pro reliquis 10, pro quibus fideiussores non interveniunt. Ac propterea pretium pignoris in ea decem esse imputandum, pro quibus pignus erat obligatum. Licet enim pignus possit retineri etiam pro ea pecunia, pro qua non fuit obligatum *l. un. C. etiam ob chirographar.* tamen cum pignus tantummodò 10 venisse proponatur, non potest reliquum cedere in id, quod satisfado debebatur, quemadmodum decretum fuit in *l. fideiussores 68. §. 1. ff. de fideiuss.* Sed mirum Marcellus voluit definire eam questionem, an vendito pignore eligere possit debitor, in quam causam cedere velit pecuniam ex pignoris venditione redactam, an verò creditor, quod eo tempore erat valde controversum, ut apparet ex ipsa leg. Quamobrem posthabita controversia voluntatis, solummodò de potestate controversiam facit.

Constat igitur posse creditorem vendito pignore dicere, in quam causam pretium ex eo redactum accepto ferat. Quod si non dixerit, in leviori causam cedit. Quemadmodum enim cum electio est debitoris, eo non eligente, solutio cedit in gravio-rem, & durior causam, quia eam praesumitur electurus fuisse *l. 1. & 3. ff. de solut.* ita cum electio est creditoris, eo non eligente cedere debet in levio-rem, quia praesumendum est, eum in levio-rem causam accepto laturum fuisse: correlativorum enim par esse causa debet. *l. 1. C. de cupress. l. 11.*

Sed contrarium videtur respondisse Papinianus in *l. Pupilli debitor 96. §. cum eodem ff. de solut.* Nam si eodem tempore pro duobus contractibus pignus fuerit obligatum, pretium pignoris cedit in utramque causam pro rata portione: si diversis temporibus in antiquiorem, ibi „Cum eodem tempore pignora duobus contractibus obli-

„gantur, pretium eorum pro modo pecu-
„niz cuiusque contractus creditor accepto
„facere debet, nec in arbitrio ejus electio
„erit, cum debitor pretium pignoris con-
„sortionis subjecerit. Quod si discretis tem-
„poribus, superfluum pignorum obligari
„placuit, prius debitum pretio pignorum
„jure solvitur, secundum superfluo com-
„pensabitur.

20 Ulpianus quoque in *l. 5. §. Imperator ff. de solut.* ex rescripto Antonini Imperatoris respondit, quod distractis pignoribus pretium cedit tam in usuras debitas, quam indebitas, hoc est, naturaliter tantum debitas, nec potest creditor id totum in has usuras imputare, sed æqualiter in utrasque non pro rata portione.

21 Paulus quoque in *l. si ita stipulatus. 5. §. ff. de fidejuss.* recedere videtur à regula, quam statuit in *l. Paulus respondit §. Paulus respondit ff. de solut.* Ait enim, quod si excutiantur bona Seji, qui pro Titio intercesserat pro omnibus summis, quas mutuo foret accepturus: id, quod ex iis redigetur, omnibus summis æquo jure proficere debet. Quod autem ex bonis debitoris redigetur, teneatur exemplo ejus, quod ridigetur ex venditione pignorum *l. fidejussores 68. §. 1. ff. de fidejuss.*

22 Non sunt hæc contraria illis, quæ supra sunt à nobis constituta, sed exceptiones regulæ traditæ à Paulo in lege, quam explicavimus. Sunt enim ejus regulæ duæ exceptiones; Prima, si repugnet voluntas contrahentium: quod enim ipsi in contrahendo voluerunt, servandum est: de qua diximus etiam in solutione debitoris. Hujus exceptionis duo proponuntur exempla à Papiniano in laudata *l. Pupilli debitor. 96. §. cum eodem ff. de solut.* Primum si pro duobus contractibus eodem tempore pignus fuerit obligatum. Tunc enim apparet debitorem voluisse pignus quæ obligare pro utroque contractu, & pretium in utramque causam cedere pro portione. Nam cum eodem tempore pro duobus contractibus pignus obligaverit, sine ullâ distinctione voluit eos quasi quæ-

dam societate, & communione conjungi, ita ut par sit utriusque causa: atque adeo voluit etiam pretium pignoris in utrumque pro rata portione accepto referri argumento text. in *illud 8. ff. de solut.* Quamobrem animadvertendum est, quod in ea leg. Papinianus non negat generaliter, creditorem pignus distrahentem habere electionem, sed eo tantum casu, quo debitor pretium pignoris consortionis subjecerit: hoc est, quo duas obligationes ita conjunxerit, ut in unam penè coalescerent quoad pignoris obligationem. Eleganter *Liv. l. 40.* „Meliora quoque exempla parte altera „posui, sociabilem consortionem inter bi- „nos Lacedæmoniorum reges salutarem per „multa sæcula ipsis patriæque. „Quæ fuit inter binos Lacedæmoniorum reges animorum conjunctio, & communicatio consiliorum, eam communionem & conjunctionem inter duas obligationes ratione pignoris inducit debitor, pro utraque simul obligando pignus, quam eleganter Papinianus vocat consortionem pignoris: sit enim hoc modo pignus consors, & particeps utriusque contractus.

In altero exemplo est multò evidentior voluntas debitoris pignus obligantis. Proponitur enim debitor, qui diversis temporibus pignus obligavit, & pro secundo contractu obligavit tantummodo superfluum, nempe quod superest ex primo contractu: quod reliquum est, & residuum: quod quantitatem debitam ex primo contractu excedit. Hoc enim dicitur superfluum in pignore, ac pretio pignoris, *l. si autem 7. l. eleganter 24. §. si vendiderit. l. creditor. 42. ff. de pignor. act. l. 1. C. de major. fall.* Quamobrem perspicuum est, hæc voluntate debitoris, & consensu mutuo creditoris in contrahendo ademptam fuisse creditori electionem.

Secunda exceptio est, cum agitur de accessionibus, non de pœnali obligatione. Accessionum causa tanti non fuit apud veteres jurisperitos, ut idem jus creditori tribuendum existimarent, quod in pœnali obligatione, quia quæ sunt per consequentia, vix à jure solent attendi *l. 1. & l. quod dicitur. 7.*

ff. de antor. tut. Hujus quoque exceptionis duo sunt exempla in jure nostro, & quidem singularia. Primum proponitur in laudata *l. in his 5. §. Imperator ff. de solut.* in quo illud etiam est omnino singulare, quod non solum pecunia ex distractione pignoris redacta cedit in solutionem, tam usurarum quæ naturaliter, quam earum, quæ civiliter debentur, sed etiam æqualiter, non pro ratâ in utrasque accepto debet referri. Non aliâ ratione, quam quia id placuit Antonino Imperatori, qui ita rescripsit, ratus debere creditori sufficere, si pro æquis partibus tam indebitas, quam debitas usuras consequatur: quod assequi non posset solvante debitor, cujus solutio ad usuras indebitas, hoc est, naturaliter debitas non proficeret. *l. in his 5. §. Imperator vers. quod generaliter l. Creditor 102. §. Cum de sorte ff. de solut.*

Quidam tamen aliam rationem exegitarunt quod ibi debita erant æqualia, licet summæ usurarum essent inæquales. Optimum sanè perfugium, si liceret generale rescriptum Imperatoris ad hunc casum non admodum frequentem coarctare: aut si ullum in totâ illâ lege verbum nobis indicio esset ad hoc comminiscendum.

Alterum exemplum proponitur in laudata *25 l. si ita stipulatus 55. ff. de fidejuss.* ubi in obligatione Seji accessoriam idem est constitutum, ut non solum distractio pignorum proficiat omnibus summis à pœnali debitore debitis, sed etiam omnibus æquo jure proficiat: hoc est, non pro ratâ, si summæ sint inæquales, sed æqualiter in omnes accepto feratur pignorum distractorum pretium. Quod fortasse respondit Paulus adductus auctoritate rescripti Antonini, de quo modò diximus.

F I N I S.

INDEX LEGUM

Quæ in hoc Opere explicantur, conciliantur, emendantur.

Primus numerus Librum, secundus Capitulum, tertius Sectionem in margine notatam designat.

Ex Jure Canonico.

E Digestis.

C *Ap. ex parte* 18. *de censibus.* Lib. 4.
Cap. 18. Sect. 11. 12.
C. olim 20. *C. cum Canonici penult. de cens.*
3. 12. 11. 12.

L *Eg. Juri* 1. *de Justitia & Jure.* 1. 10.
51. & seqq.
1. *solent* 6. *princ. de officio Proconsul.* 1. 1. 8.
1. *licitas* 6. §. *qui universas* 8. *de officio Praesid.*
ibid.

Ex Institutionibus.

P *R. tit. Instit. de Justitia & Jure.* 3. 6. *per totum.*
§. *pratorum* 7. *de Jure nae. Gent. & civil.*
explicatur ex professo. 1. 6.
§. *est autem liens* 3. *de Rer. Divis. explicat.*
1. 20. *per totum.*
§. *gallinarum* 16. *cod.* 1. 23. 2. & 3.
princ. de servitutibus pradiorum 1. 30. *per totum.*
§. *alia* 2. *de Donation. explicatur.* 2. 28. 7.
princ. de exher. liberorum. 1. 11. 38.
§. *videamus* 7. *de hered. institutendis.* 4.
11. 9.
§. *sui autem* 2. *de hered. qualitas. & differ-*
rent. 1. 9. 39.
§. *at hi* 10. *de hereditas. que ab intestato.* 1.
11. 29. & 30.
§. *sunt autem* 3. *de bonor. possession. explicatur*
ex professo. 1. 7.
§. *præterea* 3. *quibus modis tollitur obligatio.*
2. 14. 12. & 2. 15. *per totum.*
§. *conceptum* 4. *de obligat. que ex delict. ex-*
plicatur. 1. 26. *per totum.*
§. *penna manifesti* 5. *eodem* 1. 25. *per totum.*
§. *si communi* 4. *de injuriis explicatur.* 1. 21.
per totum.

1. *Senatusconsulto* 16. *eodem.* 3. 1. 10.
1. 1. *de officio ejus cui mandata est jurisdict.*
1. 2. *per totum* & 1. 3. 1. 4.
1. *diem* 4. *de offic. adfessor.* 3. 1. 10. & *per totum.*
1. *imperium,* 3. *de Jurisdic.* 1. 1. *per totum.*
1. *qui Jurisdic.* 10. *eodem, explicat. ex*
professo. 1. 5.
1. 1. *si quis jus dicenti non obtempera-*
verit. 1. 4. 42.
1. *in jus vocari* 2. *de in jus vocando* 1. 4. 12.
& seqq.
1. *ex hoc* 3. §. *planè* 1. *de eo per quem fact. erit.*
2. 15. 25.
1. *Juris gentium* 7. §. *adeò* 6. *de pactis.* 1.
14. 15. & seqq.
1. *nisi hoc altum* 22. *cod.* 3. 8. 43. & *per totum.*
1. & *post rem* 7. §. 1. *de transactionib.* 4. 24. 6.
1. *cum hi* 8. §. *transactiones, eodem.* 3. 3. 15.
1. *minor.* 51. *de Procuratoribus, explicatur.*
2. 9. *per totum.*
1. *Divus* 7. *princ. de in integrum restit.*
2. 15. 5.
1. *quod si minor* 24. §. *ult. de minor.* 2. 10. 6.
1. *intelas* 7. *de cap. minis.* 4. 24. 16.
1. *abesse* 32. & 1. seq. §. 1. *ex quib. caus. ma-*
jores. 3. 1. 13.
1. *non potest videri* 23. *de judiciis.* 4. 23. 8.
& *per totum.*
1. *non quemadmodum* 35. *eodem.* 4. 23. 9.
1. *sed et si* 52. *eodem.* 5. 8. 117.

(Ss)

- l. si in lege* 24. §. *si domus* 2. eodem. 2. 20. 6.
 — §. *colonus* 4. eodem. ibid. num. 9.
l. in lege 29. eodem. 4. 17. 13.
l. si quis conduxerit 46. eodem. explicatur
 1. 29. per totum.
l. dominus 55. §. 2. eodem. 2. 20. 6. & 7.
l. qui servandorum §. 1. de *præscr. verb.* 3. 14. 6.
l. 1. in princ. de pignorib. 4. 22. 14.
l. si Titio 22. eodem. ibid. & seq.
l. legat 28. eodem. 3. 9. 12.
l. 1. princ. qui potior. in pign. 2. 12. 8. & seqq.
l. qui balneum 9. §. *sed etsi hares*, eodem. 3.
 9. 13. & per totum.
l. infulam 13. eodem. 4. 9. 2.
l. Paulus 12. quib. mod. pign. vel hypoib.
 solv. 3. 8. 20.
l. Aediles 25. §. *item sciendum* 8. de *Aedil.*
Edil. 2. 30. 9. & seqq.
l. bovem 43. §. 1. eodem. 1. 28. 27.
l. cum de in rem verso 6. de *Usuris* 5. §. 8.
l. 3. de probationibus. 5. 2. 7.
l. docti 7. §. *si usufructus, de Jur. dot.* 5. 1. 3.
l. Nuptura 57. eodem. 4. 18. 13.
l. ubi ita donatur 27. de *donat. inter vir. &*
uxor. 5. 1. 9.
l. donationes 31. in *pr. eod.* 4. 25. 4. & 26. 24.
l. cum hic statim 32. §. *si inter* 24. eod. 4. 12. 24.
l. sed etsi 21. *solut. matrimon.* 1. 14. 10. &
seqq. & num. 36.
l. si Atavia 49. eodem. emendatur. 1. 24. 8.
l. si tutor 2. §. *amplius* 1. de *administ. tutor.*
 2. 8. 1. & per tot.
l. Nefennius 32. de *excus. tutor.* 5. 3. 5.
l. administratores 41. §. *corum*, eod. 3. 1. 10.
l. lege Cornelia 11. *qui testament. facere poss.*
 3. 21. 17.
l. si ita scriptum 13. *princ. de liber. &*
post. explicatur. 1. 21. 6. & 4. 11. 9.
 — §. *testamentum*, eodem. 3. 30. 6.
l. si filius 16. eodem. 4. 29. 11.
l. Titius 25. §. 1. eodem. §. 18. 1. & per totum.
l. filius 28. eodem. 4. 29. 16. & per totum.
l. inter cetera 30. eodem. 1. 10. 54. & seqq.
l. si quis filio 6. §. 5. de *instit. vrp.* 1. 1. 7.
l. posthumus 12. *princ. eod.* 1. 11. 23. & 26.
l. filio præterito 17. eodem. explicatur ex pro
 fesso. 1. 10. & 11.
l. quovis 9. §. 2. de *hered. instit.* 4. 16. 1.
 & per totum.
 — §. *si duo* 13. eod. 4. 11. 2. & per totum.
 — §. *si quis ita* 14. eodem. 3. 30. 6.
l. Julianus 15. eodem. 4. 10. 8. 9.
 — §. *ult. eodem.* 4. 11. 9.
l. item quod Sabinus 17. §. *sed si asse, eod.* 5. 20. 1.
 — §. *ult. eodem.* 4. 11. 9.
l. ex facto 19. eodem. 4. 15. 5. & 5. 20. 2.
l. si quis ita 36. eodem. 4. 14. 8. 9.
l. quis filio 38. §. *si quis servum, eod.* 3. 17. 3. & 5. 3. 1.
l. quidam 46. eodem. 3. 9. 16.
l. si ita scriptum 47. §. 1. eodem. 4. 11. 9. & 12.
l. talem 51. eodem. 3. 30. 15. & 4. 29. 5.
l. liber homo 59. §. *si ita scriptum, eod.* 5. 3. 19.
l. ex unciis 87. eodem. 4. 11. 9.
l. jam hoc jure 4. §. *sed si alter*, de *vulg. &*
pup. subst. 3. 16. 2. & per totum.
l. si filius 12. eodem. 1. 9. 81.
l. in substitutione 31. eodem. 4. 21. 20.
l. coheredi 41. §. *qui patrem, eodem.* 3. 22. 2.
 & per totum.
 — §. *qui discretas* 4. eodem. 3. 16. 10.
l. ex facto 43. §. *item quæro* 1. eodem. 3. 22. 2.
l. Lucius Titius 45. eodem. 3. 16. 6. & 5. 30. 2.
l. si quis ita 6. de *condicion. institut.* 1. 24. 42.
l. qua sub conditione 8. §. *mortuo*, eodem.
 ibid. n. 28.
l. filius 15. eodem. 1. 10. 20. & seqq.
l. si Titius 16. eodem. 4. 29. 6.
l. ult. eodem 4. 28. 11. & 30. 9. & 5. 30. 17.
 & seqq.
l. qui in aliena 6. §. *interdum* 5. de *acquir.*
vel omit. hered. 1. 9. 51.
l. ei qui se 12. eodem. 1. 9. à *num.* 74. ad 79.
l. is potest 18. eodem. 2. 36. 23.
l. si quis mihi 25. §. *si quis* 3. eodem. 1. 1. 7.
l. si ego & servus 26. eodem. 1. 12. 13.
l. cum hereditate 55. eodem. 1. 9. 49.
l. necessariis 57. *pr. eodem.* 1. 9. 39.
l. qui patri 59. eodem. 4. 4. 9.
l. Astitius 61. eodem. 1. 8. 7. & 8.
l. si minor 66. eodem. 1. 9. 50.
l. si quis hares 72. eodem. 2. 20. 6. & 13.
l. si servus 82. eodem. 4. 21. 14. & 15.
l. ventris præterito 84. eodem. 4. 30. 3. & seqq.
l. Pannonius Avitus 86. eodem. 4. 7. 3.
l. geris 88. eodem. 4. 22. 16. 17.
l. si pupillus 89. eod. explicatur. 2. 8. per totum.
 (Ss) i}

- professo. 2. 19. per totum.
- l. pater* 38. §. fideicommissis 6. eodem, emendatur. 1. 24. 9. & 10.
- l. uxorem* 41. §. codicillis 2. eodem. 3. 22. 11.
- §. testamento 4. eodem. 4. 27. 4.
- l. cum filio familias* 50. eodem. 5. 8. 4.
- l. librorum* 52. §. quod tamen 4. eod. 3. 19. 6.
- l. qui filium* 64. eodem. 2. 28. 26.
- l. legatus* 65. §. 1. 2. eod. 5. 25. 5. & per totum.
- §. ornatricibus 3. eodem. 5. 24. 1.
- & per totum.
- l. si cui lana* 70. eodem. 5. 28. 1. & per totum.
- l. suos* 73. §. cum qui 4. eod. 2. 28. 32. & seqq.
- l. quasitum* 78. §. 1. eodem. 3. 23. 13. & 24.
- §. pradia 2. eodem. 2. 28. 8.
- §. illud 4. eodem. 3. 11. 14.
- l. si chorui* 79. §. his verbis 1. eodem. 2. 28. 14. & seqq. & scil. 25.
- §. penult. eodem. 5. 27. 23.
- §. ult. eodem. 4. 27. 14.
- l. cui Roma* 84. eodem. 2. 28. 22.
- l. nuper* 85. eodem. 5. 19. 1. & per totum.
- l. pradiis* 91. eodem. 3. 20. 13.
- §. balneis 4. eodem. 3. 5. 5.
- l. Ofidius* 97. eodem, emendatur. 1. 24. 11.
- l. servus urbanus* 99. §. ult. eodem. 3. 22. 6.
- l. heres meus* 100. §. 1. eod. 3. 23. 7. & 24. 5.
- §. ult. eodem. 5. 23. 1. & per totum.
- l. legatum* 17. §. vini 1. de annuis legat. 2. 27. 10. & seqq.
- l. Titia* 19. §. qui Marco 1. eodem. 3. 22. 12.
- l. si alii* 19. de usufr. legat. 3. 18. 5. & 22. 9.
- l. uxori* 24. eodem. 3. 21. 1. 7. & per totum.
- l. qui fructus* 25. eodem. 5. 11. 11.
- l. Sempronius Attalus* 26. eodem. 5. 1. 6.
- l. generali* 32. §. filios 1. eodem. 5. 11. 2.
- & cap. 12. per totum.
- §. uxori 2. eodem. 2. 28. per totum.
- l. uxori* 33. eodem. 2. 21. 16. & 17.
- l. Stichus* 36. §. ult. eodem. 5. 7. 10.
- l. uxori mea* 37. eodem. 2. 28. 7.
- l. si fundum* 3. de servitut. legata. 4. 10. 5.
- l. qui dotem* 12. de dote prelegata. 2. 24. 26.
- l. cum ita legatur* 9. de option. legat. 3. 22. 8.
- l. si Eros* 11. eodem. 3. 22. 7.
- l. si cui* 3. in princ. de trit. vin. & oleo legat. 3. 21. 13. & 5. 5. 3.
- l. cum certum* 5. eodem. 2. 27. 13.
- l. quidam* 7. §. 1. eodem, explicatur. 1. 23. 9.
- l. si quis vinum* 9. pr. eod. explicatur. 1. 17. per totum, & 4. 15. 2.
- §. si acetum 1. eodem. 3. 21. 19.
- l. ex eo vino* 13. eodem. 2. 27. 10.
- l. ult. in fin. eodem.* 3. 24. 1.
- §. ult. eodem. 3. 16. 8. & 23. 8. & 3. 16. 4.
- l. quasitum* 12. sed si qua 29. & §. instructio 14. de instrum. vel instrum. leg. 5. 9. 10.
- §. idem respondit 43. eod. 2. 28. 37.
- §. si quis fundum 46. eod. 3. 24. 7. & 5. 7. 9.
- l. si ita* 15. eodem. 5. 9. 9.
- l. cum de lanionis* 18. §. cui fundum 11. eod. 3. 24. 4.
- l. si mancipia* 19. eodem. 3. 25. 33.
- l. Seia* 20. eodem. 3. 24. 8.
- §. Gaio 2. eodem. 5. 4. 11.
- l. fundi* 25. §. 1. eod. 5. 5. 11.
- l. pradia* 27. eodem. 5. 25. 14.
- §. affini 1. eodem. 2. 28. 48.
- §. liberti 3. eodem. ibid. scil. 28.
- l. denique Pegasus* 8. §. interdum 7. de pecunio legat. 3. 19. 11.
- l. nam quod liquida in fin. 4. de penult. legata.* 3. 23. 9. & 24. 11.
- §. ult. eod. 3. 16. 9. & 5. 17. 1. & per totum.
- l. Labeo* 7. §. servini 2. de supellestili legat. 3. 18. 8. & 9. & 19. scil. 10.
- l. cum quidam* 8. eodem. 3. 19. 10.
- l. legata* 9. eod. 3. 23. 2. & per tot. & 24. per tot.
- l. verba* 5. de aliment. legat. 3. 20. 4. & 22. 3. & 23. 3.
- l. cum unus* 10. §. ult. eodem. 5. 9. 6.
- l. Lucius Titius* 12. eodem. 2. 27. 16.
- l. Mela* 14. §. 1. eod. 5. 9. 2. & seqq. & 10. per tot.
- §. quidam 3. eodem. 5. 6. 4.
- l. alimenta* 16. §. Basilice 2. eodem. 3. 23. 4.
- l. libertis* 18. §. ab heredibus 2. eodem. 2. 17. per tot. & 2. 21. 12. & 13.
- §. posthumis 3. eodem. 4. 18. 14.
- l. Stichus* 20. eodem. 3. 22. 5.
- l. 1. de auro & argens. leg.* 3. 22. 6.
- l. Seia* 6. §. 1. eodem. 5. 27. 8.
- l. si ita* 7. eodem. 4. 27. 1. & per totum.
- l. Plantius* 8. eodem. 5. 17. 10.
- l. cum certum* 9. eodem. 3. 11. 12. & 13.

- l. Quintus Mucius* 10. eodem. 5. 14. 8.
l. si quis legaverit 11. eodem. 5. 17. 11.
l. species 15. eodem. 3. 19. 11.
l. cum aurum 19. §. sed cui vasa 10. eod. 5. 23. 4.
 — §. infesti 11. eodem. 5. 24. 3.
l. qui lancem 31. eodem. 4. 17. 15.
l. pediculis 32. §. quidam 3. eodem. 5. 23. 7.
 — §. idem cum quareretur 4. eodem. 17. 3. & 5. 4. 15.
 2. 28. 34. & 36.
 — §. Labeo 6. eodem. 5. 28. 2.
 — §. Titia 7. eodem. 5. 28. 3.
l. inter vestem 33. eodem. 3. 19. 9. & 21. 20.
l. Titia 38. §. 2. eodem. 4. 18. 1.
l. si uxori penult. §. cum ita 1. eodem. 2. 28. 18. & seqq.
l. Medico ult. eodem. 4. 27. 1.
 — §. ult. eodem. 3. 22. 13.
l. legavi 25. de liberat. leg. 5. 22. 3. & per totum.
l. videamus 27. eodem. 5. 24. 8.
l. Aurelius 28. §. Titius Sejo 2. eod. 4. 27. 4.
 — §. Titius 3. eodem. 5. 7. 3.
 — §. testamento ita 5. eodem. 3. 23. 15.
l. si quis 3. §. idem dicendum. de adimend. legat. 2. 4. 7. 11. & 8. 6. & 5. 8. 6. & seqq.
 — §. si duobus 7. eodem. 4. 13. 11.
l. 1. de Rebus dubiis. 5. 2. 4. & 16. 11.
l. si inter 8. eodem. 5. 31. 17.
l. qui duos 9. eodem. 5. 31. 3. & per totum.
 — §. cum bello 1. eodem. 1. 9. 24.
 — §. ult. eodem. 4. 4. 11.
l. si fuerit 10. in princip. eod. 5. 31. 10. 11.
 — vers. sed est, eod. 4. 13. 11. & seqq.
l. quoties 12. eodem. 5. 11. 1. & per totum.
l. ubi est 21. eodem. 5. 1. 1. & per totum.
l. 1. in princ. & §. ult. de Reg. Catonian. 4. 21. 12.
l. qua 2. de his qua promon scripsi habent. 4. 13. 1.
l. si in metallum 3. in fin. eodem. 4. 21. 1. & per totum.
l. cum qui 18. §. 1. de his qua ut indign. 5. 11. 9.
l. legatis 1. §. cum dies certus 1. de condit. & demonstr. exponitur. 2. 16. per tot. & seqq. 10.
l. obtinuit 3. eodem. 2. 24. per totum.
l. multa 6. §. si servos 1. eodem. 2. 24. 10.
l. hac conditio 10. eod. 4. 28. 2. & per totum.
l. demonstratio 17. eodem. 5. 14. per totum.
l. falsa 33. eodem. ibid.
 — §. sed si cui 2. eodem. 5. 25. 12. & seqq.
l. Publius 36. eodem. 4. 28. 3. & 2. 21. 19.
l. quibus diebus 40. §. dominus 3. eodem. 5. 8. 5.
l. servo 47. eodem. 3. 17. 3.
l. nonnumquam 52. eodem. 2. 21. 9.
l. duos mater 70. eodem. 5. 3. 11. & seqq.
l. cum tale 72. §. Mavia 5. eod. 2. 21. 18. & seqq.
l. mulier & Titio 74. eod. 3. 10. 22. & 3. 17. 3. & 5. 4. 15.
l. avia 77. eodem. 5. 3. 13.
l. si ita legatum 103. eodem. explicatur. 2. 21. per totum.
l. à testatore 109. eodem. 4. 6. 15.
l. fundo legato 4. ad leg. falcid. 3. 9. 17.
l. verbis 5. eodem. 4. 25. 8. & seqq.
l. si à servo 20. eod. 4. 25. 11. 12. 13. & 26. 27.
l. si pupillus 21. princ. eodem. 2. 14. 16.
l. filio 94. eodem. 5. 3. 6.
l. Marcellus 3. §. quidam 4. ad senatusconf. Tiebell. 5. 11. 10.
l. sed sciendum 7. eodem. 2. 24. 44.
l. apud Julianum 11. §. idem Julianus 1. eodem. 5. 30. 1.
 — §. utrum 2. eodem. 4. 6. 7. & seqq.
l. cogi 16. §. id. m. 9. eodem. 5. 7. 6. & seqq.
l. ex facto 17. §. si quis rogatus 4. eod. 4. 1. 10.
 — §. ult. eodem. 3. 28. 9.
l. in fidei commissaria 18. eodem. 5. 11. 10.
l. quidam 25. eodem. 4. 6. 4. & per tot. & 8. 7. & 5. 8. 6. & seqq.
l. si ejus qui 34. eodem. 5. 31. 12. & seqq.
l. postulante 44. in principio, eodem. 4. 7. 4. & 5. 6. & per totum.
l. heredes mei 57. §. cum ita 1. eodem. 4. 1. 6. & per totum.
l. debitor 59. princ. eodem. 2. 11. & per tot.
l. à filia 62. §. alumno 1. eodem. 2. 11. per totum.
l. falla 63. §. si sub conditione 7. eod. 2. 24. 44.
l. si ejus pupilli 64. princ. eodem. 2. 14. 16.
 — §. si quis rogatus 2. eodem. 4. 7. 10.
l. Lucius Titius 78. §. tres heredes 2. eodem. 2. 29. 3. & per tot.
l. si post diem 5. quando dies legat. eod. 4. 5. 1. & per tot.
l. hereditatis aditio 7. eodem. 4. 5. 4. & seqq.
l. firmio 26. princ. eodem. 2. 27. 11. 12. 14. 20.
l. filiumfamilias 27. eodem. 5. 3. 9.
l. legatorum 1. §. si quis sub conditione 14. ut legat. nom. caveat. 2. 12. 15. & seqq.
l. cum legatum 8. eodem. 2. 12. 16.
l. si uti 10. eodem. 3. 9. 16.

- l. si quis cum* 1. §. ult. ut in possessione legat. 1. 9. 54.
l. in contra 1. §. qui habebat 7. de bonor. posses-
 sion. tabul. 1. 13. 26. & seqq.
l. illud 4. in fin. cum *l. seq.* eodem. 4. 4. 6. & 7.
l. 1. §. 1. de legat. praesentand. 3. 20. 1. & per totum.
l. si duo 16. eodem. 1. 7. 14.
l. qui ex liberis 11. §. testamento 2. de bonor. posses-
 sion. tab. 1. 11. 24. & seqq.
l. ejus 6. §. si filius 2. de bonis liberorum.
l. paulus 47. §. patroni eodem. 1. 10. 26. & seqq.
l. 2. §. 1. de ius & legitim. hered. 3. 27. 11.
l. in ius 14. eodem. 1. 9. 14.
l. sive ingenuus 2. §. si quis ex liberis. 12. ad Sena-
 tuse. Tertull. 1. 9. 26.
l. damni 43. de damno infecto. 4. 12. 30.
l. si tibi dederim 25. de donationib. 1. 17. 16.
l. si alienam 13. §. Marcellus 1. de mortis causa
 donat. 5. 1. 10.
l. si qui 26. eodem. 5. 31. 16.
l. ubi ita donatur 27. eodem. 5. 11. 13.
l. Senator 35. §. ergo 3. eodem. 5. 1. 10.
l. si pater 4. pr. & §. 1. de manumiss. vindicta. 1.
 16. 14. & 15.
l. Neratius 7. de manumiss. testam. 3. 9. 19.
l. si servus 14. eodem. 5. 3. 8.
l. si ita scriptum 16. eodem. 3. 16. 11. & 17. 10.
 & 2. 21. 10.
l. qui duas 18. §. 1. eodem. 4. 30. 1. & per totum.
l. si ita fuerit 41. §. sed si 2. eodem. 2. 10. 12.
l. scio quodam ult. princ. eod. explicatur 1. 24. 14.
l. Titus 41. §. libertatem 10. de fideicommiss.
 libertat. 2. 17. 5.
l. statuliberos 3. §. penult. de statuliberis. 2. 21. 9.
l. cum heres 4. §. non est statulib. 1. eod. emen-
 dat. 1. 24. & explicat. ibid. num. 14. &
 24. 8.
 — §. servire 2. eodem. 2. 21. 7.
l. si peculium 20. §. quidam §. eodem. ibid.
l. servus 34. §. 1. eodem. ibid.
l. pariter 9. de liberali causa. 1. 5. 17.
l. numquam nuda 31. princ. de acquirend. rerum
 domini. 1. 7. 13. & seqq.
l. cum in corpus 36. eodem. 1. 17. 5.
l. possideri 3. §. si rem 18. de acquir. vel amitt.
 posses. 1. 28. per tot.
l. si quis rem 20. eodem. ibid. num. 21.
l. si de eo fundo 40. §. 1. eodem. 4. 23. 18.
l. si rem mobilem 47. eodem. 1. 28. 19.
l. ex contractu 44. de re judicata. 5. 30. 1.
l. quidam consulebat 57. eodem. 1. 5. 15.
l. si plures 3. princ. de separationibus. 2. 11.
 14. & seqq.
l. patrem 19. qua in fraudem creditor. 2. 16. 16.
l. 1. §. ult. de itinere aliquo privato. 4. 25. 6. 7.
l. cum precario 12. de precar. 4. 12. & per totum.
l. exceptio 22. princ. de exceptionibus. 1. 14. 31.
l. pater pro filia 17. §. ult. de doli mali & met.
 excepti. 2. 19. 10. & §. 3. 3.
l. sub hac 8. de obligat. & action. 2. 23. per tot.
l. qui servum 34. eodem. 3. 14. 4. & per totum.
l. qui servum 34. §. ult. eod. 3. 15. 1. & per totum.
l. pupillus 59. eodem. 2. 14. §. & per totum.
l. in illa 8. de Verbor. obligat. 2. 20. per tot.
l. si Titius & Sejus 9. eodem. 2. 25. per tot.
l. hoc iure 10. eodem. expositur. 2. 30. 21.
l. stipulatio ista 38. §. hi qui eod. 5. 11. 3.
l. eum qui calendaris 41. eod. 2. 30. 21. & §. 11. 4. §.
l. centesimis 45. §. ult. eod. 2. 30. 34.
l. qua extrinsecus 65. §. 2. eodem. 3. 10. 14. & seqq.
l. ubi autem 75. §. 1. eodem. 4. 14. 2.
l. inter stipulantes 83. §. si Stichum 2. eod. 2. 30. 34.
 — §. sacram §. eodem. 2. 27. 10. & 24.
l. triticum 94. eod. 3. 20. 13. & 4. 15. 1. & per tot.
l. existimo 98. eodem. 4. 24. 1. & per totum.
l. si mihi & Titio 110. §. si stipulator 1. eod.
 3. 21. 20. & 4. 15. 3.
l. cum stipulatur 113. pr. eodem. 2. 30. 6. & 14.
l. ita stipulator 115. §. 1. eodem. ibid.
l. si ita stipulatur 120. eodem. 2. 27. 9. & 4. 16. 9. 10.
l. pluribus 140. §. ult. eodem. 4. 10. 24. & 26. 7. 26.
l. ult. de duobus reis. 2. 10. 12. & seqq.
l. Grace 8. §. illud commune 7. de fideiussorib.
 explicatur. 2. 5. per totum.
 — §. si quis Stichum 8. eodem. 2. 4. per totum.
 — §. si contra 10. eodem. 2. 4. 8.
 — §. penult. eodem. ibid. sect. 6.
l. cum heres 21. in fin. eodem. 2. 11. 4.
l. mortuo 22. eodem. 2. 12. 26.
l. Marcellus 25. eodem explicatur. 2. 7. per totum.
l. hi qui accessionis 34. eodem. 2. 4. 10. & 11.
l. si Stichum 38. princ. eodem. 2. 4. 7. & 9.
l. si ita fideiussor 42. eod. explicatur. 1. 24.
 per tot. 2. 4. per tot.
l. si debitori 47. eodem. 3. 9. 16.
l. si Titius & Seia 48. princ. eodem. 2. 15. 7. & 21.
l. si ita stipulatur 55. eodem. 5. 32. 21. 25.
l. si quis pro eo 56. princ. eod. 2. 10. 16. & 2. 11. 4. & seq.
l. novus 20. §. 1. de novationibus. 2. 14. 9.
l. in his 5. §. si duos 1. de solutionib. explicatur.
 2. 6. per totum.
 — §. Imperator. 1. eodem. 5. 31. 30. 24.
l. sub conditione 16. eodem. 3. 9. 9.
l. quoties 37. eodem. 2. 6. 4.
l. cum quis 38. §. si quis 4. eodem. 3. 12. 27.
 — §. ult. eodem. 2. 11. per totum.
l. ob triginta 73. eodem. 5. 32. 17.
l. in liberto 77. eodem. 5. 31. 11.
l. prout quidque 80. eodem. 3. 11. 1. & per totum.
l. ex pluribus 89. §. ult. eodem. 5. 32. 13.
l. pupilli debitor 96. §. cum eod. 3. eod. 5. 32. 19. 22. 23.
l. qui res 98. §. ult. eodem. 5. 27. 2. seqq.
l. Paulus respondit 101. §. Paulus respondit 1. eod.
 5. 32. 1. & per totum.
l. creditor 102. eodem. 3. 13. 1. & per totum.
l. furtum 1 §. 1. & seqq. de furtis, explicatur. 1. 28. 7.
l. vulgaris 21. eodem. explicatur. 1. 23. per totum.
l. falsus 43. §. si ita indebitum 2. eodem. 1. 28. 25.
l. qui vas arctum 48. princ. eod. explicatur. 1.
 27. per tot.
l. si quis uxori 52. §. 5. eod. ibid. sect. 24.

- l. ead.* 52. §. *neque verbo* 19. eod. 1. 27. 9.
l. si is qui rem 66. §. *cum qui* 2. eodem. *ibid.* *secl.* 26.
l. inficiando 67. *princ.* eodem. *explicatur.* *ibid.* *secl.* 11.
l. quo naufragium 3. §. *ult. de incendi. ruin.*
naufrag. 2. 13. 14.
l. sed non esset 16. *de injuriis*, *explicatur.* 1.
21. *per totum.*
l. nec magistratibus 32. eodem. 1. 4. 16. & 18.
l. sunt prateriti 8. *de extraord. criminib.* 1. 2. 3. & 4.
l. sunt quodam 9. eodem. *ibid.*
l. 1. princ. de abigere. 1. 1. 7.
l. militis 12. *pr. de custod. & exhib. reor.* 1. 3. 20.
l. inter libera 6. *ad leg. Jul. de adult.* 3. 14. 6.
l. si quis forte 6. *de panis.* 3. 1. 10.
l. ex consensu 13. *princ. de appellation.* 1. 5. 15.
l. Lucius Titius 9. *de Jure fisci.* 4. 4. 11.
l. non puto 10. eodem. 4. 17. 7.
l. Statius 43. eodem. 5. 2. 7.
l. de hereditate 19. §. *filiosum*, 2. *de castrensi*
pecul. 1. 9. 25.
l. ea qua 26. *princ. ad municipalem.* 1. 4. 41.
l. 3. de Vacatione & excusatione. 2. 13. 15.
l. non utique 2. §. *si eo tempore* 7. *de admin. rerum*
ad civis. pert. 2. 16. 15.
l. 1. §. sed etsi comiter 8. *de extraord. cognitionib.*
3. 1. 12. & *per tot.*
l. cognitionum 5. §. *ult. eodem.* 3. 24. 15.
l. cognoscere 56. §. *liberorum* 1. *de Verbor. signi-*
fif. 3. 27. 9.
l. tantum 88. eodem. *emendatur.* 1. 24. 11.
l. boves 89. §. *hoc sermone* 1. eodem. 5. 11. 5.
l. litur 112. eodem. *explicatur.* 1. 20. 5.
l. quisquis 116. eodem. 4. 3. 1. & *per totum.*
l. si cum fundum 126. eodem. 3. 23. 16.
l. aliud fraus 131. §. 1. eodem. 1. 4. 32.
l. liberorum 220. eodem. 3. 26. 2. & *per totum.*
l. fugitivus 225. eodem. 1. 18. 27.
l. semper in obscuris 9. *de regul. juris.* 4. 17. 1. &
per tot. & *cap. 8.*
l. nec ex Pratorio 27. eodem. 1. 14. 14.
l. quod initio 29. eodem. 4. 22. 1. & *per tot.*
l. in ambiguis 85. §. 1. 4. 25. 1. & *per totum.*
l. in obscuris 124. eod. 4. 9. *per tot.* & 10. *per tot.*
l. 1. de dotis promissione 4. 15. 8. & *seqq.*
l. alienum 6. *de furtis.* 1. 28. 13.
l. infantis 3. *qui admitti.* & 4. 4. 10.
l. ut liberis 17. *de collation. explicatur ex pro-*
fesso. 1. 7. 22. & *seqq.*
l. in testamento 6. *de milit. testam.* 3. 16. 5.
& 17. 8.
l. cum proponas 3. *de hared. instit.*
l. si pater 4. eodem. 15. 19. 9.
l. nec quod 7. eodem. 5. 19. 4.
l. ult. de instit. & substitut. 5. 19. 8.
l. 2. de impub. & alius substitut. 3. 17. 9.
l. quamvis 4. eodem. 3. 16. 3. & 17. 6.
l. penult. eodem. 4. 1. 23.
l. 3. de liberis prateritis. 3. 19. 5.
l. ult. §. sancimus, eodem. 1. 7. 14.
l. potuit 5. *de jure deliber.* 1. 12. 27. *ad 30.*
l. quoniam sororem 7. eodem. 4. 4. 1. & *per tot.*
l. si infanti 18. *princ. & §. ult. eodem.* 1. 12. 57.
l. cum alienam 10. *de legat.* 5. 7. 8.
l. cum quaestio 23. eodem. 3. 22. 10. & 4. 11. 10.
l. 3. de fideicommiss. 4. 7. 8. & 8. 8.
l. post mortem 12. eodem. 2. 16. 15.
l. 1. communia de legat. 3. 9. 22. & *seqq.*
l. 2. de his que sub mod. 3. 19. 13.
l. 2. de condit. insertis. 3. 10. 21. & *seqq.*
l. unic. de caduc. tollend. 4. 8. 9. & *seqq.*
—— §. *fin autem* 7. eodem. 4. 21. 14.
—— *vers. fin autem ad deficientis*, eod. 4. 3. 10.
l. ex his verbis penult. quando dies legat. ced.
2. 21. 4. & 14.
l. si vivat matre, *de bonis matern.* 3. 27. 2. & *per tot.*
l. intelligere 2. *de luitione pignoris* 2. 11. 10. &
2. 12. 17. & *seqq.*
l. consuetudinis 2. *qua sit longa consuetud. expli-*
catur. 2. 1. *per totum.*
l. cum vir 31. *ad leg. Jul. de adulter.* 1. 1. 8.
l. Dominum 8. *de injuriis.* 3. 14. 9.
l. 1. de excusat. artificum. 5. 25. 7.
l. 1. de naufragiis. 3. 4. 22.
l. 3. & 4. de proximis sacror. scriu. 3. 2. 6.

E Novellis.

- N**ovell. *de Præsid. Pisid.* 24. *præfat.* & c. 1.
1. 6. 9. & 10.
Novell. *de Prator. Lycaon.* 25. *præf.*
ibid.
Novell. *de Prator. Thrac.* 26. c. 1.
ibid.
Novell. *ut immobil. ante nupt. donat.* 61. c. 1. 2. 5. 12.
Novell. *ut omnes obediant judic. provinciar.* 69.
cap. 1. explicatur. 1. 2. 3. 4. & 6.
Novell. *ut cum de appellatione cognoscitur* 115.
cap. 5. 1. 10. 41.
Novell. *de haredibus ab intestato* 118. *cap. 5.*
explicatur. 2. 5. 19.

E Codice.

- D**eo 1. §. 7. *de Vet. Juris enucleat.* 1. 6. 34.
l. tanta 2. §. *hac igitur* 19. eod. *ibid.* *secl.* 35.
l. si vor. 1. *si minor ab hared. se abstin.* 1. 9. 80. 81.
l. qua sortuitis 6. *de pignorat. action.* 2. 26. 7. 16.
l. si mulier 22. *ad senatufc. Velleian.* 2. 5. 10. & *seqq.*
l. 2. de rescind. vendition. 3. 7. *per totum.*
l. exceptio 18. *de locat. & cond.* 5. 5. 7.
l. manifestum 8. *de nuptiis.* 4. 23. 19.
l. 3. de interd. matrim. inter pupill. & c. 4. 25. 14.

INDEX GENERALIS

RERUM ET VERBORUM

Quæ in hoc Opere continentur.

A

ABACUS quid? *Lib. 1. Cap. 23. Sect. 3.*

Abstinendi beneficium dat Prætor volentibus, non invitis, *1, 9, 2, 36, & seq.*

Abstinendi beneficium non tuetur filium nisi verè & de factò abstinuerit, *1, 9, 27, & seqq. & per ros. & 37.*

Abstinens ab hæreditate nihilominus heres manet, *ibid. sect. 29, 38.*

Abstinens, potest intrâ certum tempus se immiscere, *ibid. sect. 32, 61.*

Abstinendi beneficium non tollit jura sui heredis: quod nec vult, nec potuit Prætor facere, *ibid. sect. 33.*

Abstinens non habetur loco heredis; & quidem non in omnibus, *ibid. sect. 34.*

Abstinendi beneficium nec impedit libertates, nec transmissionem hereditatis, nec obstat substituto pupillari, *ibid. f. 35, & 52.*

Abstinere & repudiare longè differunt. *ibid. sect. 38, & 61.*

Abstinere non dicitur qui dicit, se nolle retinere hereditatem: sed qui de factò abstinet. *ibid. f. 43.*

Abstentio sit sola voluntate sicut immixtio, *ibid. sect. 46.*

Abstinente filio Prætor impedit plerisque effectus suitatis, *ibid. sect. 54.*

Abstinendi beneficium pupillus habet etiam post immixtionem, *ibid. sect. 61.*

Abstinendi beneficium non efficit, ut filius sit heres condicione, *ibid. sect. 66.*

Abstentionem Judex supplere non potest. *ibid. f. 69.*

Abstinendi beneficium non operatur ipso jure, ut communiter creditur, *ibid. sect. 71.*

Abstinere qui vult, non tenetur Prætorum adire, *ibid. sect. 74.*

Abstinendi beneficium amittit, qui pro herede gerit, vel amovet aliquid ab hereditate, *ibid. sect. 75.*

Abstinere potest filius hereditate patris, & retinere fratris hereditatem, *ibid. sect. 81.*

Abstinens hereditate patris legatum petere potest, *ibid. sect. 83.*

Abstinuisse hereditate probare tenerur filius, qui convenitur à creditoribus, *ibid. sect. 6. & 41.*

Abstinente prætorio non convalescit testamentum

jure Civili, *1, 10, 7, secus de jure Prætorio, 1, 11, 3, & seqq. per ros.*

Abstinere non potest nisi ab hereditate jam quaesita, *1, 10, 33, & 2, 11, 39.*

Abstinente prætorio datur secundum tabulas scriptis heredibus, *1, 11, 6, & 13.*

Abstinens habetur à Prætorio pro voluntario, *1, 11, 7.*

— non habetur à Prætorio pro herede, *ibid. f. 8.*

Abstinens, & repudians non dat hereditatem, sed ea à lege, aut Prætorio desertur, *ibid. sect. 37.*

Absurdum nulla lex probat, *3, 29, 9.*

Accensi quoniam officio fungerentur, *3, 1, 8.*

Acceptilatio fieri potest per procuratorem & quomodo, *1, 12, 45.*

Acceptilatio fidejussoris liberat reum principalem, *3, 8, 13.*

Acceptilatio habet vim solutionis, *3, 8, 13.*

Acceptilatione uni correo facta, alteri quoque prodest, *5, 21, 1.*

— & si ob legatum uni ex creditoribus relictum unus reus liberari debeat, pacto liberandus est, *5, 22, 1.*

Accessio esse non potest nisi sit aliquid principale cui adhareat, *3, 8, 17.*

Accessionum causa non dabit creditor idem jus ac obligatio principalis, *3, 31, 24.*

Accessorium sequitur principale: non autem trahit illud, *4, 10, 6.*

Accessorium non consistit sublato principali, *3, 8, 17.*

Accusator certum crimen deferre debet, & probare, *5, 13, 3.*

Acetum vini appellatione non continetur, *5, 3, 3.*

Acetum vini numero non habetur, *3, 21, 5.*

Actio nulla est ex contractu sine obligatione, *1, 14, 4.*

Actio à Prætorio impetranda, & apud ipsum disputandum an, & quomodo danda, *ibid. f. 29.*

Actio ex empto nascitur aliquando ex emptione invalida, ad consequendum id, quod interest, *1, 19, 9.*

Actio restitutoria, seu rescissoria quid sit, & quando actio restituatur adversus veterem debitorem, copiose agitur, *2, 15, per ros.*

(T t)

Actio suspensa per conditionem non faciendi quando nascatur, 2, 25, 3, 8, 11.
 Actio si nascitura sit in litis contestatione Prætor judicium denegare non debet, *ibid. sect. 9.*
 Actio redhibitoria est bonæ fidei, 2, 30, 10.
 Actio in rem datur ex præsentis possessione, 4, 23, 5.
 — & adversus eum qui possidet, *ibid.*
 — & debet possidere de tempore rei iudicatur, 4, 23, 5.
 — & tunc rem & fructus debet à die, quo cepit possidere, *ibid.*
 — & si possidebat cæpto iudicio, postea possidere desit sine dolo malo, est absolvendus, *ibid.*
 Actio ex legato civilis est, & plenior actione honoraria, 5, 22, 4.
 Actio hypothecaria in pignore datur ex solo pacto, 3, 9, 15.
 Actio ex lege Aquilia an finiatur vel maneat, postquam proposita fuit actio commodati, 3, 15, 1, & per tot.
 Actio cedi non potest contra debitorem liberatum, 3, 8, 44.
 Actio speciem futuræ litis demonstrat, 4, 23, 8.
 Actio legis aquilæ consumit alias res persecutorias, 3, 15, 6.
 Actio legis aquilæ domino datur, 4, 24, 13.
 — & ea petitur æstimatione corporis occisi, & quicquid damni ex eo nobis obvenit, *ibid.*
 Actio quaeritur domino etiam invito ob servi stipulationem, 3, 9, 16.
 Actio incertum quid est, 3, 8, 33.
 Actio de peculio continet quicquid est in peculio, 4, 23, 11.
 — & idem etiam id quod in peculio cepit esse post litem contestatam, *ibid.*
 Actio familiaris excusandæ ad tollendam communionem est instituta, 3, 18, 7.
 Actio de peculio eatenus datur quatenus est in peculio, 5, 24, 8.
 Actio rei persecutoria non tollit actionem legis Aquilæ, sed hæc cessat si in actione rei persecutoria damnum æstimetur, quod fieri debet, 3, 15, 6, & 7.
 Actio de peculio tenet, licet tempore petitionis nihil in peculio sit, potest enim esse tempore rei iudicatur, 5, 24, 8.
 Actio in rem nascitur ex possessione adversarii, 4, 23, 5.
 Actio per se est ius, nec dividi potest, 4, 24, 11.
 — sed dividitur in rationes rerum, quæ petuntur, *ibid.*
 — & totam rem, vel partem petere possumus, *ibid.*
 Actioe quod iussu non tenetur, qui iussit cum alieno servo tractari, quamvis eum postea redemerit, 4, 23, 13.
 Actioe non uti, vel ea uti qua nihil consequamur idem est, 3, 14, 12.
 In Actioe redhibitoria, quid restituendum accipitur, 2, 30, 16.

sine Actione nemo potest experiri, 2, 25, 4.
 Actionem habenti aliquando Prætor denegat: aliquando dat non habenti, 2, 25, 10.
 Actionem denegabat Prætor in bonæ fidei iudiciis si constabat de exceptione, 2, 14, 35.
 Actionem habens rem ipsam habere videtur, 4, 21, 21.
 Actiones invicem concurrentes quomodo consumantur, *ibid. sect. 22.*
 Actiones Prætoris post legem Cornelianam inventæ, 1, 6, 24.
 Actiones hereditariæ dividuntur ratione rerum, quas persequuntur, 4, 24, 11.
 Actiones confunduntur, si creditor debitori, vel debitor creditori heres exitat, 4, 7, 8.
 Actiones utiles sunt similes directis, & his deficientibus dantur, 4, 4, 8.
 Actiones transeunt in heredem, 4, 7, 5.
 Actiones rei persecutoriæ se ad invicem collidunt, quoad rei petitionem, non quoad damnum, 3, 15, 6.
 Actiones hereditariæ non nisi hereditate restituta in fideicommissarium transeunt, 4, 7, 8.
 Actiones in heredem & onera hereditaria dividuntur inter eum & fideicommissarium pro rata, 3, 6, 8.
 Actiones quæ olim dabantur diversis legatariis speciebus, dantur cuique legatario, 5, 20, 6.
 Actiones pœnales an ad invicem consumantur, 3, 14, 12, & per tot.
 Actionis instar obtinent persequutiones, 2, 10, 7.
 Actionibus pluribus agere nos posse quomodo intelligatur, 3, 14, 12.
 de Act-onibus Comitum, dum in Provinciâ erant, parvisimè ius dicebatur; sed ex provinciâ discedentibus actiones sequebantur, 3, 11, 10.
 — hoc ex causâ abientis tributum, *ibid.*
 Actor ex re iudicatâ habere debet omne id, quod habiturus fuisset si cum acceptum fuit iudicium, res ei foret restituta, 4, 23, 6.
 Actore non probante reus absolvitur, 2, 30, 24.
 Actori non prodest ambigua probatio, *ibid. f. 15.*
 Actori jus superveniens iudicium confirmat, *ibid. sect. 30.*
 Actori potius, quam reo creditur, ut actus valeat, 5, 11, 2.
 Actoris voluntas an possit ab herede declarari latè, 2, 30, 27, & seqq.
 Actus defunctorum in suspensio esse non possunt, 1, 10, 9.
 Actus legitimus non potest petagi per alium: & apud quem Magistratum, 5, 11, 2.
 — neque diem neque conditionem recipit, *ibid. sect. 10.*
 Actus eni lex resistit, est ipso iure nullus, etiam si nihil substantiale desit, 1, 14, 42.
 Actus inutilis esse non debet, & ita voluntas est interpretanda, 5, 3, 2.
 Actus subsequens, qui antecedentem redigit ad casum, à quo incipere non poterat bene tamen

gestum, potius infirmendus est, quàm actus
antecegens, 4, 25, 14.
Actus non retractatur, si possit executionem
habere, 4, 26, 24.
Actus à furioso gestus, suum parit effectum,
quoribus non consensus agentis, sed legis potes-
tas requiritur, 4, 25, 3.
Actus si fiat irritus repugnante ejus naturâ, vel
lege, non est locus interpretandi voluntatem
pro validitate actûs, 5, 11, 13.
Actus rescindendi priorem actum grassante furore
factus cum non rescindit, 4, 23, 3.
Actus corrui, si fiat incapax qui illum gessit,
4, 26, 18.
Actus perit si eò perductus sit, ut nequeat fortiri
expletum finem & exitum, 4, 26, 10.
— & quomodo hoc eveniat, *ibid.*
Actus qui à pratore sustinentur non jure facti di-
cuntur, 5, 18, 8.
Actus lege prohibente gesti non semper irriti
declariantur, 4, 26, 1.
Actus defunctorum quibus non est aposta con-
ditio, suspendi non possunt, 5, 10, 5.
Actum gerentes eâ voluisse intelliguntur, quæ
sunt de naturâ actûs, 3, 30, 2.
Actum quod est contrâ substantiam, aut non
valet, aut in alium contractum converti-
tur, 4, 12, 6.
Actum quod est contrâ accidentalialia, contractû
prævalet, 4, 12, 28.
Actibus qui reiterari possunt in conditione conten-
dis, de primo semper præsumitur sensisse dis-
ponentem, 4, 28, 4.
Actuum propria, quæ sunt ex juris dispositione,
ea sunt naturalia; quæ agentium arbitrio adji-
ciuntur accidentalialia, 4, 12, 5.
Adzrere, 3, 3, 20.
Addicti non erant servi, sed servitutem servie-
bant, 1, 24, 5.
— solutione ejus, quod debebant liberaban-
tur, *ibid. sect. 6.*
Addicendi fures poenâ quando sublata, *ibid. sect.*
7, 14, 16.
Addicere debiores sæpe vetitum, & contrâ leges
semper usurpatum; *l. i. de hac de re varias leges,*
ibid. sect. 10, & seqq. & sect. 15, & 16.
Ademptio evidentissimè apparere debet, 4, 11,
14, 15.
Ademptio pro non factâ habetur, si non appa-
reat cui facta fuerit, 4, 13, 11.
Adeundi verbum soli hereditatis convenit, & cur,
4, 8, 11.
Adiunctis jure nulla succetti o perimittitur, 4, 13, 13.
Adeundæ hereditatis causâ Senatores olim lega-
tiones liberas impetrabant, 1, 7, 11.
Adeutes jussu patris, & domini, non sunt pro-
curatores eorum — *h. i. & servus, ib. sect. 16.*
Adadeundam hereditatem non sufficit mandatum
generale, *ibid. sect. 18.* Nec mandatum specia-
le de hereditate viventis, *ibid. sect. 19.*

Adimere dùm voluit testator legatum, tunc defi-
ciente secundo primus totum non consequetur,
4, 11, 15.
Adimendi animus in legato pecuniarum non facit
præsumitur, 4, 9, 5.
Aditio hereditatis confundit obligationes, 5, 13, 13.
Aditio hereditatis est actus legitimus, 4, 8, 11.
Aditio hereditatis moram facit petitioni legati
non dici cessionem, 4, 5, 3.
Aditio hereditatis, & pro herede gestio, & im-
mixtio inducuntur per agnitionem bonorum pos-
sessionis, & per querelam inofficiosi testa-
menti, 1, 8, 5, *seqq. & 12.*
Adire non videtur, qui implet conditionem, &
quare, *ibid. sect. 8.*
Adire & cernere hereditatem quid, 1, 12, 6.
Adiri per alium non potest hereditas, *ibid. sect. 9.*
Nec per tutorem, aut curatorem furiosum, *ibid.*
29, & 31.
Adire hereditatem auctoritate tutoris debet ipse
infans, *ibid. sect. 10.*
— & servus & filius hereditatem sibi delatam,
ibid. sect. 33.
Adire non potest Dominus partem servo relictam,
etiam si ipse pro alia parte sit institutus, *ib. f. 36.*
Aditio est actus legitimus, & qui adit, lege agit,
ibid. sect. 7, 9, & 11.
Aditio & pro herede gestio ceteroni sunt æquipa-
ratæ, *ibid. sect. 10.*
Aditur hereditas sola animi destinatione, etiam
tacita, *ibid. sect. 15.*
Adiri pro parte, & pro parte repudiari hereditas
non potest, *ibid. sect. 14.*
Adiri non potest hereditas non delata, *ibid. f. 37.*
Adiens non desinit esse heres, etiam cum alteri
acquirit, *ibid. sect. 38.*
Adiens Procurator nomine heredis, non ipse ac-
quirit heredi, sed heres ipse acquirit heredita-
tem sua voluntate, *ibid. sect. 60.*
Adminicula contractûs quid? 4, 12, 2.
Administrator à redictione rationum liberatus,
si qua pecunia ex administratione ei reman-
serit solvere debet, 3, 20, 15.
Administratoris obligatio quandò incipiat: &
quæ sit, 2, 12, 3, & *seqq.*
Adopatus non amittit facultatem disponendi de
peculio Castrensi, 4, 26, 18.
— item emancipatus.
Adoptivi sublimitatem non excluderant, nec prop-
ter eos deficiebat conditio *si sine liberis*, 4, 1, 11.
Adoptivi faciunt deficere conditionem *si sine liberis*
decefferit, ex verisimili mente testatoris,
3, 28, 4.
Adrogatus de suis bonis disponere non potest,
4, 26, 18.
Adrogatorum liberi transeunt in posteritatem
adrogantis, 4, 25, 3.
Adfessores de publico salario accipiebant,
3, 1, 6.
Ædes si per partes resciantur, usus fructus non
(T) ij

interit, etsi tractu temporis nil amplius sit quod ab initio ædes componebat, 5, 26, 3.
 — idem est in Navi, *ibid.*
 — & in quadriga, 6.
 Ædes intelligi nequeunt corporibus separatis, 5, 26, 3.
 — Et aliud sunt ædes, aliud res, ex quibus constant, *ibid.*
 Ædibus juncta legari non possunt, 4, 10, 6.
 — Nec si postea separentur convalescit legatum, *ibid.*
 Ædibus accedet quidquid Testator convertit in usum illarum, licet pars esset alterius ædis, 5, 5, 4.
 Ædibus juncta legare vetitum fuit, 5, 24, 5.
 — parata ad ædificandum legari possunt, *ibid.*
 — non tamen si Testator ea ædibus junxerit, *ib.*
 Ædificium cedit solo, 4, 27, 14, & 5, 27, 1.
 Ædificii nomen ambiguum est, & interpretatur juxta verisimilem disponentis intentionem, 4, 10, 4.
 Ædiles erant minores Magistratus, 1, 4, 18.
 — in jus vocari poterant, *ibid.*
 — pignora capere, & multam dicere poterant, *ibid.* *sect.* 19.
 Ædilius potestas quanta, *ibid.* *sect.* 20.
 Ædiles Municipales in carcerem conjicere, & verberare poterant, *ibid.* *sect.* 30.
 — poterant pignora capere, *ibid.* *sect.* 31.
 — poterant mensuras iniquas frangere, *ib.* *sect.* 38.
 Æquipari aliquid alteri, & unum pro alio accipere potest ex legis auctoritate, 3, 21, 17.
 Ærarii pecuniam quoquo modo administrantes, idoneam dabant satisfactionem, 3, 3, 24.
 Æstimatio quanti plurimum præteritum tempus respicit, non futurum, 2, 24, 32.
 Ælimatio solvi potest pro re, vel ejus parte, 4, 24, 12.
 Æstimatio rerum quæ usu consumuntur reddenda est, quæ est de petitionis, 3, 11, 9.
 Æstimationis tantundem restituendum est potius, quam tantundem materis & corporis, 3, 11, 7.
 Æstimationem eandem quam dedit recipiens, nihil damni sentit, 3, 11, 4.
 Æstimatione in obligationem deducta, eadem æstimatio restituenda est, licet varietur rei pretium, 3, 11, 6, & *sect.* 10.
 Æstus, l. Maris æstus.
 Ætas certa gravati non facit conditionem favore libertatis, & alimentorum: sicut nec ætas extranei, 2, 16, 7, 8, & 2, 21, 11.
 Ætas certa legatum reddit conditionale, 2, 17, 2, an etiam legatum cui onus adjunctum est, *ibid.* *sect.* 4.
 Æthalia est liva insula in Tusco Mari, 3, 5, 2, 3, 4, 5.
 — ejus cavitates, undè effossa sunt metalla, rursum replentur, *ibid.*
 — portus nuncupatus *Argour* à Diodor. Sicul. *ibid.*

Æthalia hodiè Insula dicitur Elba; Portus verò portus Ferrarius, *ibid.* *sect.* 4.
 Æthalia non est Chios neque Lemnos in Aegeo Mari, 3, 6, 7, 8.
 Affectio patris testantis spectanda est in substitutione pupillari magis quam affectio pupilli, 5, 7, 5.
 Affectio testatoris major præsumitur erga magis proximos, 4, 1, 22.
 Additionem habet unusquisque erga familiam propriam vel heredis instituti, 3, 28, 10.
 Agens frustra & inutiliter nihil agere dicitur, 3, 12, 10.
 Agentem nolle valere id quod agit non est verisimile, 5, 11, 11.
 Agi non potest ex obligatione conditionali, conditione pendente, 4, 13, 9.
 Agnati olim succedebant in infinitum, 1, 13, 2, & 40.
 Agnatus in bonorum possessione unde cognati non excludit cognatum proximorem vel æque proximum, *ibid.* *sect.* 9, nec attenditur ius agnationis: nec admittuntur ultra sexum gradum, *ibid.* *sect.* 11, & 12.
 Agnati sunt cognati, *ibid.* *sect.* 13.
 Agnatis non defertur bonorum possessio jure proximitatis, sed agnationis, *ibid.* *sect.* 25.
 Agnatus proximus vocatur tam à lege quam à Prætoribus, & præfertur omnibus cognatis, *ibid.* *sect.* 36.
 Agnatus nemo potest esse illis, quibus jungitur per matrem, *ibid.* *sect.* 51.
 Agnatio & cognatio simul junctæ non constituunt tertium genus conjunctionis, quod à jure consideretur in successione, *ibid.* *sect.* 8.
 Agnatio & cognatio sæpe ab eadem conjunctione promanant, interdum à diversâ, *ib.* *sect.* 14.
 Agnatio est nomen Civile, *ibid.* *sect.* 38.
 — consistit in jure succedendi, *ibid.* Quo sublato tollitur agnatio: Probant Exempla, *ibid.* *sect.* 39.
 Agnationis contemplatio sola sufficit ad excludendas feminas, 4, 3, 8.
 Agnationis contemplatio exclusionem masculinorum ex feminâ evidenter probat, 3, 29, 1.
 Agnatione sui heredis rumpitur testamentum, 4, 26, 15.
 Agnati à legibus vocati, exclusi cognati, 3, 18, 11.
 Alienatio fideicommissi facti in gratiam vocatorum valet cum eorum consensu, 1, 10, 38.
 Alienare non dicitur, qui sic dat ut recipiat, 5, 11, 2.
 Alienatio & obligatio rei sub conditione legatur, ea existente irrita fit, 3, 9, 17, 18, & 4.
 Alienatio rei legatur non subvertit legatum, si defuit animus adimendi, 4, 9, 5.
 — animus autem præsumitur, si nuda voluntate alienaverit, *ibid.*
 Alienatione rei legatur extingui legatum cum dis-

tinctione receptum est, 5, 21, 13.
 Alienatione rei legatæ extinguitur legatum, etiam quoad accessiones, 4, 27, 12.
 Alimenta ex dignitate personæ statuuntur, 3, 6, 4.
 Alimenta usque ad pubertatem relicta debentur pueris usque ad decimum octavum, puellis usque ad decimum quartum annum, 4, 13, 5.
 Alimenta usque ad pubertatem relicta, quanto tempore ætatis debeantur, 5, 9, 2.
 Alimenta ex dignitate, & facultatibus decernenda, 5, 8, 2.
 Alimenta statui solent pro facultatibus defuncti, 5, 9, 6.
 Alimenta debentur pro viribus patrimonii, quod quis ad se alendum possidet, *ibid.*
 — & pro incremento ætatis, *ibid.*
 Alimenta filiz exhereditata relicta, pro modo dotis pariter ei relicta, *ibid.*
 Alimentorum favor non obest regulæ: id quod minimum est sequimur, 4, 18, 14.
 Alimentorum quantitate non adjecta, quomodo statuatur, 5, 9, 1.
 Alimentorum causâ frumentum pueros & puellas de publico accipere usque ad pubertatem à Trajano constitutum, 5, 9, 3.
 — tempus pubertatis producit Hadrianus, *ib.*
 — in hoc alii quoque Principes illos sequuti, *ibid. sect. 4.*
 Alimentorum & hanc ætatis definitionem observari etiam in alimentis testamento relictis tradunt Jurisconsulti, *ibid. sect. 4.*
 Alius pro alio & ignorante & invito solvere potest, 5, 21, 5.
 Aliud pro alio solvi non potest, 3, 10, 24. Ubi declaratur, & 11, 16.
 Alterius factio nemo hereditati alligari, neque exheredari potest, 3, 20, 14.
 Ambiguum quid sit, 2, 2, 8, 25. & *segg.*
 — longè differt ab errore, *ibid. sect. 24.*
 — non vitiat contractum, *ibid. sect. 25.*
 — quomodo interpretandum, *ibid. sect. 11.*
 & *per tot.*
 Ambiguum non est, ubi constat de voluntate proferentis, *ibid. sect. 26.*
 Ambiguum nemo rectius interpretatur, quam ille ipse qui loquutus est ambiguè, 5, 2, 5.
 Ambigui plura genera, 3, 19, 8.
 Ambiguo in sermone non utrumque dicimus, sed duntaxat id, quod volumus, 5, 1, 1. & 3, 19, 6.
 Ambigua dispositio ut interpretetur, id quod actum sit inter contrahentes, quod testator senserit, investigandum, 5, 1, 1. & *segg.*
 Ambigua oratio in iudiciis ita accipienda, ut actus magis valeat, quam petat, 5, 11, 1.
 Amici distinguebantur à comitibus: Imperator in administranda Republica consilio utroque utebatur, 3, 2, 2.
 Amisti dicitur quod antea tenebatur, 4, 24, 16.
 Amphora quid, 5, 16, 5.
 — quantum vini contineret, *ib. f. 6. & 13, 23, 12.*

Amphoræ pretium, 1, 23, 13.
Animadvertendi verbum aliquando ad poenam mortis: interdum ad alias graves poenas refertur: sæpè etiam leviores poenas comprehendit, 1, 1, 17, 18.
 Annoræ quomodo exigebantur in Provinciis, 3, 3, 23.
 — modii cum sextariis & ponderibus ad tollendas fraudes, *ibid.*
 Annoræ species non eliminatio comitibus dabatur, 3, 2, 10.
 Annuum legatum pro alimentis relictum censetur, 4, 15, 7.
 — & initio anni præstari debet, *ibid.*
 Annuæ præstationis quantitas ex usu testatoris, & ex legatarii dignitate statuitur, 4, 15, 7.
 Antè moram nil aliud debetur quam quod in obligationem deductum est, 3, 1, 11.
 Antecedentia nonnunquam ampliunt, vel restringunt frequentia, sed rarò, 5, 9, 14.
 Antecedentia & consequentia demonstrant sententiam disponentis, si sit ambigua, 3, 29, 2.
 & *segg.* ubi plura exempla.
 Antonini Imperatoris humanitas, ac temperantia, 3, 4, 6.
 — multa de jure sanxit ex Jurisconsultorum consilio, 3, 4, 4.
 Apparitorum nomen plures comprehendebat officiales, 3, 1, 8.
 Aqua venalis erat in Ægypto, 5, 6, 4.
 — & in urbe Romæ, *ibid.*
 Aqua continetur legato alimentorum, si in regione venalis sit, 5, 6, 4.
 Aquiliana stipulatio transactioni adjecta perimit omnes præcedentes obligationes, 3, 8, 15.
 Aquilianæ stipulationis formula, 3, 25, 29.
 Arbitrario conventionem litigantium eligitur, 1, 5, 9.
 Arbitrium alterius pro arbitrio boni viri in testamentis accipitur, 4, 15, 9.
 Area quid, 5, 25, 7.
 Arcarius quid, 5, 27, 7.
 Area maxima pars ædificii, 5, 27, 1.
 Area ædium seu insulæ pars maxima, 4, 24, 4.
 Area non potest trahere ad se dominium ædificii, 5, 27, 1.
 Area tradi non potest superimposito ædificio, *ibid.*
 Area dominus fit etiam dominus ædificii, *ibid.*
 Area legatâ, si domus inædificata corrui, reviviscit legatum, 4, 27, 12.
 Area legatâ, si testator in eâ domum ædificæ ob mutatam voluntatem, corrui legatum, 4, 7, 14.
 Argentum factum dicitur id, quo commodè uti possumus, 5, 24, 5.
 Argenti legato continetur argentum tam rude, quam factum, 3, 11, 14.
 — non vero argentum signatum, *ibid.*
 In argento signato forma publica cedit materiei, & consideratur sola æstimatio, 3, 11, 14.
 (Tr) iij

Argumentum ab expressâ legis ratione non semper validum, 4, 16, 1.
 Argumentum à contrario sensu fortissimum, 3, 10, 18.
 Ars non ex solis animi perceptionibus constat, sed ex exercitatione, 5, 15, 10.
 Artificium officio non mutatur, 5, 3, 12.
 Artificium in quo differat ab officio, 5, 15, 5.
 Arvi demonstratio etiam vineam comprehendit, 5, 26, 6.
 Asse expleto heres sine parte scriptus in alium alsem venit, 4, 10, 8.
 Asse expleto, institutus ex reliquâ parte ex nullâ heres esse potest, 4, 10, 8.
 Asse expleto sit transitus ad dupondium, 4, 11, 14.
 Assignatio taxativè, an demonstrativè facta, quid intersit, 2, 27, 1.
 Assignationis factæ demonstrativè exempla, *ibid.* sect. 2.
 Assignationis taxativè facta exempla, *ibid.* sect. 3.
 Assignatio quando taxationis, aut demonstrationis vicem obineat, *ibid.* sect. 4, & 17.
 — taxativè sit, si certum corpus deducitur in obligationem *ibid.* sect. 5. secus in emptione, & quare, *ibid.* sect. 6.
 Assignatio conditionaliter facta vicem taxationis obinet, *ibid.* sect. 12.
 Assignatio fundi jure pignoris non habet vicem taxationis, *ibid.* sect. 16.
 Assignatio loci semper sit demonstrativè, cum certus reditus deducitur in obligationem *ibid.* sect. 17. & seqq.
 Assignatio fundi adjecta substantiæ legati facit taxationem, *ibid.* sect. 22.
 Auferre dicimus, etiam quod iudicio persequimur, 1, 27, 5.
 Augendæ dispositionis causa adjecta non debent interpretari, ut eam minuant, 3, 15, 33.
 Augusti, & Tiberii clementia & civilitas, 3, 4, 10.
 Aurei valor, 1, 24, 7.
 Aureorum summam significare volentes Veteres, nomen auri, aut solidi expriment, *ibid.* sect. 5.
 Aureus quando solidus vocatur, *ibid.* f. 9, & 10.
 Aureorum tremisses quando cusi, *ibid.* sect. 9.
 Aureos centum non significat adverbium *centies* neque centena millia aureorum, *ibid.* n. 12.
 Aurichalcum pro auro; & alia. *Vide* in verbo *Orichalcum*.
 Auri vel argenti legatum continet pretium, nisi ejus certa species designata sit, 3, 10, 10.
 Auri vel argenti legatum continet quidquid auri vel argenti habebat testator, 3, 10, 9.

B

BASSI quid, 5, 23, 7.
 Basterna similis erat nostris lecticis, 1, 30, 3.
 Basternæ solæ matronæ gestabantur, *ibid.* sect. 5.
 Beneficia quæ non tribuantur invitis, & quæ tribuantur invitis, 2, 33, 6.

Beneficia sine cuiusquam injuriâ sunt concedenda, 2, 15, 14.
 Beneficia seu solatia habebant jus peculii castrensis, 3, 15, 11.
 Beneficium divisionis cessat si alter fidejussor solvendo non sit, 2, 15, 26.
 Beneficium speciale non egreditur personam, cui indultum fuit, 5, 30, 3.
 Beneficium abstinendi liberis datum non facit eos heredes voluntarios, 5, 30, 7.
 Beneficium abstinendi solis necessariis heredibus datum, 5, 30, 1.
 Beneficiarii dicti qui solatia seu beneficia accipiebant, Milites beneficiarii, 3, 1, 15.
 Benigniora in dubiis præferenda, 5, 10, 10.
 Bis idem promittens, semel tantum dare teneatur, 5, 10, 10.
 Bis idem exigi iniquum est, 3, 15, 6, 8, & 5, 10, 10.
 Bonorum possessio contra tabulas est ex testamento, 3, 7, 1, & 20.
 — non rescindit testamentum, *ibid.* sect. 4.
 — nec impedit quominus heres scriptus adeat hereditatem, 1, 7, 5, & 15.
 — nec impedit querelam inofficiosi, 1, 7, 7.
 — concurrit cum bonorum possessione secundum tabulas, *ibid.* sect. 8.
 — non simul admittit exheredatum ad successionem, *ibid.* sect. 9.
 Bonorum possessione cont. tab. datâ conservantur substitutiones, & legatâ, *ibid.* sect. 10. servatur ordo, & divisio hereditatis ab intestato, *ibid.* sect. 24.
 Bonorum possessio cont. tab. comparatur querelæ inofficiosi quoad collationem, *ibid.* sect. 28.
 Bonorum possessione omittâ qui adire ab intestato, legata præstat, quemadmodum si omittâ causâ testamenti adivisset, *ibid.* sect. 10, & 1, 10, 3.
 Bonorum possessiones aliz sunt cum re, aliz sine re, 1, 8, 1.
 Bonorum possessio litis ordinandæ gratiâ est sine re, *ibid.* sect. 1.
 — non est necessaria liberis in potestate, sed emancipatis, & quâ de causâ, *ibid.* sect. 4, 6, 9, & seqq.
 — inventa est ad commodum emancipatorum, ut agere possint querelâ inofficiosi, *ibid.* f. 14.
 — reddit emancipatum capacem successionis, *ibid.* sect. 17.
 — nec sine eâ potest agere querelâ, *ibid.* f. 18.
 Bonorum possessionem agnoscens pro herede gerit, *ibid.* sect. 8.
 Bonorum possessio secundum tabulas datur cum re scriptis heredibus præterito abstinente, 1, 11, 6, & 13.
 — datur instituto sub conditione, *ibid.* f. 16.
 — datur solum ritè institutis, *ibid.* sect. 17.
 — datur quoties cessat contra tabulas, *ib.* f. 10.
 Bonorum possessio unde liberi datur quoties filius præteritus est, *ibid.* sect. 34. sed distinguitur, *ibid.* sect. 35, & 37.

Bonorum possessio contra tabulas non datur ex hereditatis. *ibid. sect. 6.*
 — datur prateritis, *ibid. sect. 37.*
 Bonorum possessio re ipsa & effectu non differt ab hereditate, 1, 12, 1. & per eam acquirimus hereditatem honorariam, *ibid. sect. 2.*
 — differt tamen ab hereditate quoad modum, & formam acquirendi, *ibid. sect. 3, 19, 44.*
 — & per alium agnosci potest, etiam per foeminam, *ibid. sect. 4.*
 — secus est si heres post mandatum agnoscendi in furorem incidat, & postea agnoscatur, *ibid. sect. 20.*
 Bonorum possessio in suspenso esse potest, non aditio, *ibid. sect. 24.*
 Bonorum possessiones quae duntur transversalibus, 1, 13, 4.
 Bonorum possessio non defertur ei, qui est ultra gradum praescriptum successioni, *ibid. f. 6, & 17.*
 Bonorum possessio unde cognati filii proximo defertur, *ibid. sect. 7.*
 — in hac agnatus proximior cognatum non excludit, *ibid. sect. 9.*
 — sola proximis spectatur, *ibid. sect. 10.*
 — nec attenditur jus agnationis, *ibid. sect. 11.*
 — & agnati ultra sextum non admittuntur, *ibid. sect. 12.*
 — non defertur, nisi deficiente, unde legitimi *ibid. sect. 15.*
 Bonorum possessio unde legitimi datur solum illis, qui a lege vocantur ad hereditatem, *ibid. sect. 35.*
 Bonorum possessionem, quam vivens quis habiturus est, transmittit moriens ad suos heredes, 4, 30, 5.
 Bonorum possessio contra tabulas non datur ei qui institutus est, nisi alius committat edictum, *ibid.*
 Bonorum possessio non acquiritur ipso jure, sed agnosci debet etiam a suo herede, *ibid. sect. 8.*
 — & sine facto acquirere debentis non acquiritur, *ibid.*
 Bonorum possessio ex aequitate introducta est, 4, 30, 5.
 — & datur non solum non vocatis a jure civili, sed etiam vocatis, *ibid.*
 Bonorum possessio per alium agnosci potest, 4, 30, 7.
 — sed rati habitatione opus est, *ibid. sect. 8.*
 Bonorum possessio contra tabulas competit filio instituto, sive alter filius prateritus eam petat, sive non, 4, 30, 6.
 Bonorum possessio ex decreto pratoris datur, quoties deficit bonorum possessio edictalis, 4, 30, 4, 5.
 Bonorum possessio datur a Praetore, & coram eo debet agnosci, 4, 6, 6.
 Bonorum possessio decretalis locum habet ex aequitate, quando edicti verba non suffragantur, 4, 4, 6.

Bonorum possessio per alium agnita heredis nomine, eo moriente antequam raram habeat, ad ejus heredes non transmittitur, 4, 4, 1.
 Bonorum possessio edictalis & agnosci & repudiari potest, 4, 4, 6.
 — decretalis non item, quia statim acquiritur, *ibid.*
 Bonorum possessio a Praetore decernitur filio instituto, & postumo (uxore testatoris praegnanre) praterito, 4, 4, 6.
 — & a filio agnosci potest, antequam nascatur postumus, *ibid.*
 — & si decessat ante eam agnitam, salvum est jus ejus bonorum possessionis eorum heredibus, *ibid.*
 Bonorum possessio non acquiritur, nisi petatur coram Judice, 4, 6, 5.
 — item & fideicommissum, *ibid.*
 Bonorum possessio non agnita ab heredes non transiit, sed neque jus ratam habendi ejus petitionem, 4, 7, 3.
 Bonorum possessio valde similis est fideicommissariae hereditati, 4, 6, 5.
 — & hereditatis nomine continetur, *ibid.*
 — & bonorum possessor heredis loco habetur, *ibid.*
 Bonorum possessio tota pendet a jurisdictione Praetoris, sicut & fideicommissum, 4, 6, 5.
 Bonorum possessionis petitio rati habitatione debet confirmari, ut acquiratur ab eo, cujus nomine petitur, 4, 4, 10.
 — contra in infante, *ibid.*
 Bonorum possessionem ex legitimo impedimento non agnitam a defuncto ad ejus heredes non transmitti iniquum esset, 4, 4, 7.
 Bonorum possessione acquisita omnia commoda & incommoda transeunt in bonorum possessorum, idem est de fideicommissario, 4, 6, 5.
 Bove legato mortuo legato perimitur, nec cornua, nec corium debentur, 4, 24, 4.
 Bove subrepto & occiso corium & caro condici potest, 4, 24, 4.
 Burdones sunt muli ex equo & asina, 1, 30, 4.

C

CADUS quid? 1, 16, 7.
 Calculi ratio evidens, 4, 11, 13.
 Calendarium quid? 2, 28, 6.
 Calendarium an, & quando legato continetur, 2, 28, 4 ad 8.
 Calendis promittens, remotissimis quoque promittit, & ideo ad proximas refertur promissio, 4, 20, 14.
 Capacem legatarium, vel heredem esse oportet tempore facti testamenti, mortis testatoris, & adeunda hereditatis, 4, 5, 10.
 Capitis diminutione jus agnationis & sui heredis amittitur, 3, 27, 2.
 Capse & armaria legato suppellectilibus quando nam cedant, 3, 19, 10.

- Carrucæ quæ**, 1, 30, 12.
Carruca dormitoria, *ibid.*
Casus fortuitus quibus modis apellatur, aut describitur in iure nostro, 2, 16, 1 & 2.
 — imprudentibus accidit. & quid hoc significet, *ibid.* *sect.* 3.
 — quid sit, *ibid.* *sect.* 6 & 16.
 — provideri non potest: & quid hoc significet, *ibid.* *sect.* 7. & 16.
Casus fortuiti sunt facta Principis, *ibid.* *sect.* 5.
 — naufragia & Piratarum incurfus, *ibid.* *sect.* 8.
 — ruina, & incendia quæ Romæ erant frequentissima, *ibid.* *sect.* 9.
 — mortis, animalium & fugæ servorum *ibid.* *sect.* 10.
 — grandines, aquarum magnitudines, fluminum inundationes, uredo, graculi, sturni, *ibid.* *sect.* 11.
 — decoctio debitoris, *ibid.* *sect.* 12.
 — rapina, non autem furta, & quare, *ibid.* *sect.* 14.
 — frigus, ætus, pluvix, venti: sed tunc tantum cum insolita sunt, & immoderata, *ibid.* *sect.* 20.
 — chasma & labe, & frigus immoderatum sunt omnino inopinati casus, *ibid.* *sect.* 19.
Casus fortuiti alii soliti sunt, alii insoliti: Defenditur communis D.D. distinctio, *ibid.* *sect.* 17. & seq.
Casus fortuiti quæ propria sint, alii soliti sunt, & quid significet eos provideri non posse, *ibid.* *sect.* 15.
Casus fortuitus reputatur, quod sit eâ vi, cui resisti non potest, 3, 11, 5.
Casus expressus non extenditur ad casum omissum, 5, 18, 3.
Casus omissus pro omissio haberi debet, & etiam si rumpendum sit testamentum, *ibid.*
Cauni Rhodii subjecti ad his deficientes in eorum dictionem iterum redacti Romanorum iudicio, 3, 4, 22.
Caupona quid, 5, 26, 7.
Causa pietatis exprimi solita, ob quam recedatur à regulis juris, 4, 18, 3.
Causa remota si falsa sit, non vitiat, causa proxima vitiat secundum Bartolum, 5, 19, 10.
 — sed distinctio impugnat, *ibid.* *sect.* 17.
Causa obligatoria, licet falsa sit, legatum non vitiat, 5, 19, 12.
Causa gravior & durior est, quæ majus damnum debitori est allatura, 5, 32, 4.
Causa, ex qua graviore usus debentur, est gravior eâ, ex qua debentur leviores, 5, 32, 13.
Causæ piz favor non facit, ut maximum debeatur, non minimum, 4, 18, 5.
 — etiam juxta Christianam religionem, *ibid.* *sect.* 11, 12.
Causæ piz privilegia apud veteres Jurisconsultos restricta, 4, 18, 6.
Cautio pro legatis præstanda: aliqui legatarius mittitur in possessionem bonorum hereditarium, 3, 9, 14.
Cautio quandoque etiam bonorum heredis priorum, *ibid.*
Cautio præstanda est legatario in diem, 3, 10, 12.
 — ea tamen à testatore, quoquo modo ei placet, remitti potest, *ibid.*
Cautionem habens non est securus ob ejus fragilitatem, 4, 6, 7.
Cautum censetur quidquid est de naturâ actûs, et si nihil dicatur, 4, 10, 1.
 — etiam in iudiciis stricti juris, *ibid.* *sect.* 1.
Cedere diem ac transmitti legatum sunt inter se conjuncta, 4, 8, 2.
Cedere & translatio pendet à diei cessione, *ibid.* *sect.* 3.
Cedi quæ res potuerint, 1, 12, 48.
 — an hereditas, & quæ, 4, 10, 1.
Cernere hereditatem quid, 4, 8, 11.
Certa ætas conditionem non facit, 4, 5, 16.
Certa ætas legato adjecta conditionem facit, 4, 9, 4.
 — contra si adiciatur solutioni tantum, *ibid.*
Certum dicitur ubi apparet, quid, quale quantum sit, 4, 14, 2.
Cessio in jure quid, & quæ ejus solemnitates, 1, 29, 7.
Charitas testatoris operatur, ut quandoque excludantur illegitimi, & præterantur non instituti, 1, 27, 2.
 — sed hoc inter liberos, *ibid.*
 — operatur itidem ut legata plenissime interpretanda sint, *ibid.* *sect.* 3.
Chariori legatum debetur, si pluribus ejusdem nominis fuerit relictum, 4, 1, 16.
Chirographus non consideratur in jure nisi quoad nomen debitoris quod continet, & obligationem, & actionem quam parit, 13, 10, 3.
Cibarii, vel annonæ nomine quid comprehendatur, 3, 14, 14.
Circuitibus sæpe veteres utebantur, ne recederent à regulis juris. Vide multa exempla, 1, 12, 54.
Cives novi & non distributi qui, 5, 10, 12.
Civitatem Romanam Romani quâ arte augerent, 2, 13, 12.
Civium Romanorum multitudini, 5, 17, 7.
Claudius Jurisconsultus Notas, conscripsit ad Scævola Responsa, 5, 12, 1.
Codicillorum factorum tempus spectatur, non verò tempus quo confirmantur, 4, 27, 72.
Codicilli jus testamenti sequuntur, 5, 2, 8.
 — & pars ejus censetur, *ibid.*
in Codicillis repetita censentur omnia scripta in testamento, à quibus testator non recessit, 5, 2, 8.
Codicilli Codicillis non derogant nisi contraria contineant, *ibid.*
Cognatus proximus, vel, æque proximus, non excluditur à cognatio remota, quæ est hic sit simul agnatus, 1, 13, 3.
Cognatio

Cognatio conjuncta cum agnatione non confideratur à jure quoad successionem tamquam tertium genus conjunctionis, *ibid. sect. 8.*
 Cognatio, & agnatio sæpè constitunt in eadem conjunctione: aliquando verò promanant à diversis, & quid operetur, *ibid. sect. 14.*
 Cognatis legato factio debetur & his qui post testamentum factum arrogati sunt, 3, 15, 5.
 Cognatio, quæ per foriniam descendit; quæque per mares contingit, 3, 16, 7.
 Cognatio naturalis vix ultra matrem ac fratrem pro cognatione habetur, 3, 18, 3.
 Cognationis nomen quid contineat, *ibid.*
 Cognatio & affinitas solæ non faciunt plenam probationem, testatorem his non veris legaturum non fuisse, 5, 19, 5.
 Coheredes capiunt jure hereditario portionem vacantem, quæ coheredi obtigisset, non verò portionem, quæ eidem debebatur jure legati, 4, 5, 3.
 Coheredes singuli tenentur actionibus hereditariis pro hereditaria portione, 4, 10, 7.
 Cohors Prætorii Comites Prædis comprehendebat, 3, 1, 3, 9.
 — Præfectum & cæteros quoscunque Officiales, *ibid. sect. 4.*
 Cohors latine dicitur locus in domo conclusus sub dio, 3, 1, 9.
 Collatio locum habet five ab intestato succedatur, five per bonorum possessionem contra tabulas, 3, 7, 23.
 Collatio est oratio rem cum re ex similitudine conferens, 5, 16, 10.
 Collegio vel civibus suis legare licet, 4, 13, 7.
 — item cognatis, vel cognationi, *ibid.*
 Comes dispositionum quid sit, 3, 2, 7.
 Comes rei privatæ, sacrarum largitionum, sacri Palatii, sacri patrimonii, 3, 2, 8.
 Comes Scholarum, qui Palatium custodiebant, *ibid.*
 — Scholæ quid essent, *ibid.*
 Comes Sacrarum largitionum, & Comes rei privatæ erogabant pecuniam ex redditibus Imperii redactam in Imperii necessitates, 3, 2, 10.
 Comes Sacrarum largitionum præerat ærario, *ib.*
 — in hoc aliquando mutatio facta ab Imperatoribus, *ibid.*
 Comites tenebantur lege Juliæ repetundarum, 3, 1, 9.
 — & de vi publicâ, 3, 1, 10.
 Comites qui erant intrâ statutum numerum, gaudebant privilegiis, quæ absentibus Reipublicæ causâ tribuebantur, *ibid.*
 — numerus Comitum præscriptus, *ibid.*
 Comites ad ærarium non delati non censentur Reipublicæ causâ abesse, 3, 1, 13.
 Comites ad ærarium, vel in commentarium Principis delati quibusdam beneficiis fruebantur, *ib.*
 Comites Romam reversi beneficia accipiebant; be-

neficiorum genus lege definitum non erat, 3, 1, 16.
 — hæc transibant ad successores vacante Officio per mortem, *ibid.*
 Comites qui Imperatorem ab urbe proficiscentem sequebantur, 3, 2, 1.
 — amici & familiares cum Imperatoribus vivebant, *ibid.*
 Comites intrâ Palatium, & Comites intrâ Consistorium, 3, 2, 3.
 Comites Consistoriani consilium Principi dabant; ipse verò decernebat, 3, 2, 4.
 — numerus eorum ingens, & plures erant Jurisconsulti, *ibid.*
 Comites & Palatini Imperatoribus quandòque satisdabant, 3, 2, 9.
 Comites ob dignitatem comitivam: ejus tres ordines, 3, 3, 1.
 Comites vacantes, *ibid.*
 Comites militares, & limitanei, qui limites Imperii defendebant, 3, 3, 4.
 — varia Provinciarum divisio, *ibid.*
 Comites qui Provinciam regabant, 3, 3, 9.
 — Comes Orientis horum Princeps, *ibid.*
 Comites annonam pro salario à Provincialibus exigebant, ac manu militari extorquere poterant, 3, 3, 17.
 Comites recipere debebant annonæ species, quæ in Provinciâ proveniebant, non verò æstimationem, 3, 3, 10.
 — postea hoc obsolevit, *ibid.*
 Comites hypotheçâ non indigebant, 3, 3, 25.
 Comitum definitio, & in varia genera distributio, 3, 1, 2.
 Comitum militarium tres ordines, 3, 3, 5.
 Comitum Palatinorum quatuor officia, sicuti quatuor scrinia Palatii, 3, 2, 6.
 Comitibus militariibus Imperatoris mandato salaria assignabantur, 3, 3, 18.
 — ex ærario privato, *sect. 19.*
 Comitibus hypotheçâ in nullis bonis constitui poterat, 3, 3, 17, & 2, 9, & 3, 17.
 Comitiva primi ordinis triplex, 3, 3, 1.
 Comitativam dignitatem obtinere poterant archiatry Medici, alique Artium Professores, 3, 3, 2.
 Comitiva primi ordinis erat annexa aliquibus muneribus, *ibid.*
 — obtinebatur ob meritum munus quibus quis laudabiliterungebatur, *ibid.*
 — vel cum munus deponeretur, *ibid.*
 Comitivâ dignitate decorabantur Præfides Provinciarum regentes, 3, 3, 13.
 Commodatum gratuitum est, 4, 12, 11.
 — est contractus nominatus, & duplicem parit actionem, *ibid.*
 Commodatum transit in heredes, *ibid.*
 Commodatum, mercede pro usu statuta, fit locatio, 4, 12, 7.
 — vel alio quopiam loco mercedis, contractus innominatus, *ibid.*
 Commodans potest præscribere modum & suam

- utendi, 4, 12, 8.
 — non item qui dat precatio, *ibid.*
 Commodatarius ob dolum & culpam etiam levissimam tenetur, 4, 12, 11.
 Communionem servare nemo invitatus cogi potest, 4, 12, 19.
 Communio solet parere discordias, *ibid.*
 Comparatio fieri debet inter res ejusdem generis, 3, 7, 12.
 Comparatio nobis demonstrat voluntatem legantis, 5, 23, 4.
 Compensatio, licet ipso jure minuat obligationem, tamen opponi debet, & probari, 1, 14, 18.
 in Compromissis interpretandis sequimur regulam contractuum, non judiciorum, 2, 30, 8.
 Concubinatus legibus non interdictus ad effectus juris Civilis, 4, 22, 9.
 Concursum non habet locum in legato per damnationem, bene tamen in legato per vindicationem, 4, 19, 14.
 Conditiona legato penus continentur, 3, 11, 4. & 19.
 Condicio in contractibus retrotrahitur, non in legatis, 1, 9, 64. & 2, 12, 10.
 sub Conditione ademptum, sub contraria datum videtur, 1, 9, 63.
 sub Conditione novans obligationem, manet debitor sub contraria conditione, *ibid.* *sect.* 65.
 Conditiones turpes, & impossibiles detrahuntur ab ultimis voluntatibus, 1, 10, 21. Secus ab institutione filii, *ibid.* *sect.* 22.
 Conditiones alie sunt suspensivæ: alie resolutivæ, *ibid.* *sect.* 48.
 Condicio resolutive nullitatis non datur: & quare, *ibid.* *sect.* 50.
 Conditiones de presenti falsæ statim perimunt obligationem, 1, 14, 45.
 Condicio novissima attenditur, 2, 1, 7.
 Condicio quando retrotrahatur, 2, 12, 10. & *seqq.*
 Condicio pro impleta habetur, si per eum in cuius personam impleri debebat, steterit quominus impleatur, 2, 17, 1.
 Conditiones potestativæ causales, & mixtæ, 2, 10, 2.
 Conditioni tempus adjectum an differat solutionem, *ibid.* *sect.* 1. & *per tot.*
 Conditionem qui non implevit, non debet esse melioris conditionis, quam si implevisset, 2, 21, 8.
 Condicio partus non includit necessariò tempus, *ibid.* *sect.* 9.
 Condicio fortuita casu deficiens nunquam pro impleta habetur, ne quidem favore libertatis, *ibid.* *sect.* 10.
 Conditionibus pluribus adjectis, omnes implendæ sunt, *ibid.* *sect.* 27.
 Condicio cum existit, dicitur non decedere: & quando, *ibid.* *sect.* 30. & 32.
 Condicio semper tacite in alienam voluntatem confertur, 2, 22, 4.
 Conditionem aliud est conferre in alienam voluntatem: aliud legatum, *ibid.* *sect.* 1.
 Conditiones, si adscenderit, & si voluerit; quantum differant, *ibid.* *sect.* 10.
 Condicio, si in Capitolium adscenderit, implenda est cum primum poterit, *ibid.* *sect.* 11.
 Condicio utraque, si voluerit, & si adscenderit, voluntatem continet; non utraque proficit ad validitatem legati, *ibid.* *sect.* 12.
 sub Conditione, si volam, nulla contrahitur obligatio, 2, 23, 1.
 antè Conditionem impletam non perficitur contractus, *ibid.* *sect.* 2. Fingitur tamen nata ab initio obligatio, *ibid.* *sect.* 5.
 Conditiones, si volam, & si voluero, quatenus differant, *ibid.* *sect.* 7. Qui sub his conditionibus contrahunt, nolunt se obligare, *ib.* *sect.* 8.
 Conditiones in præsens, vel in præteritum collatae, si falsæ sint, statim perimunt obligationem, *ibid.* *sect.* 10. & 2, 27, 9.
 Condicio quæ semel deficit, amplius impleri nequit, 2, 23, 11.
 Condicio personæ coherens ab aliâ impleri nequit, *ibid.* *sect.* 12.
 Conditiones si volam, & si voluero, coherens personæ promissoris, *ibid.* *sect.* 13. Et in hoc quid differant contractus à legatis, *sect.* 14.
 Conditionum impossibilium genera quæ, 2, 24, 1.
 Conditiones naturæ impossibiles quæ, & quare detrahantur, *ibid.* *sect.* 2. Et quare videntur contractus, *ibid.* *sect.* 3. Et quid hæc in re differant contractus ab ultimis voluntatibus, *ibid.* *f.* 4.
 Conditiones falsæ quæ, & quot earum genera, 2, 24, 14.
 — si semper falsæ fuerint, detrahuntur, *ibid.* *sect.* 15.
 — item si falsæ fuerint antè conditum testamentum, aut si sunt impossibiles per heredis institutionem, *ibid.* *sect.* 16. Etiam si testator eas esse falsas ignoraverit, *ib.* *f.* 17.
 Condicio reddendi tabulas debitori continet ejus liberationem, *ibid.* *sect.* 20.
 — tabulis non existentibus non est impossibilis, nisi cum ille debitor non est, *ibid.* *f.* 23.
 Condicio, quæ falsa sit post testamentum, non detrahitur, *ibid.* *sect.* 24.
 Conditionem detrahi aliud est, aliud decedere, aut pro impleta haberi, *ibid.* *sect.* 25.
 Condicio restituendi res in dotem datas impletur restituendo quod superest, *ibid.* *sect.* 26.
 Condicio, si millies dederit, difficilis est, non impossibilis, *ibid.* *sect.* 12.
 Condicio jurisjurandi remittitur: eaque remissa superest dispositio modalis: & modus implendus est, si potest, 2, 24, 29.
 Condicio an habeatur pro impleta, quoties per legatarium non stetit quominus eam impleat, *ibid.* *sect.* 33.
 Condicio, quæ fit impossibilis post mortem testatoris, deficit, non detrahitur: aliquando

- tamen pro impletâ habetur, *ibid. fcll. 34.*
 Conditiones à jure improbatæ, sunt impossibiles :
 quot earum species : detrahuntur etiam in tes-
 tamento militis, *ibid. fcll. 35.*
 Condicio à jure aliquando improbat : aliquando
 dispositio : & quando : & quæ sit differentia,
 quid juris, *ibid. fcll. 36. & seqq.*
 Conditiones turpes, quæ neque legibus, neque
 bonis moribus repugnant, non detrahuntur,
ibid. fcll. 4. & 5.
 Condicio in non faciendo quandò exillat : quan-
 do condicio, si non dederis, aut solveris, 2,
 25, 1, & 5. & quando nascatur actio, *ibid.*
fcll. 2, 8, 11.
 Condicio in non faciendo, quod tempus com-
 prehendat, & quantum differant quod ad eam
 contractus ab ultimis voluntatibus, *ib. fcll. 13.*
 Condicio si illi non solveris, quid contineat,
ibid. fcll. 14.
 Conditionalis stipulatio quid differat à disjunc-
 tivâ, *ibid. fcll. 16.*
 Condicio, quæ tacitè inest, expressa non facit
 actum conditionalem : & quando secus, *ibid.*
fcll. 19. & 22.
 Condicio, quæ tacitè inest an impediat actio-
 nem, *ibid. fcll. 20. & 21.*
 Conditiones dandi, solvendi, personarum coherent,
ibid. fcll. 22.
 Conditionis verba non faciunt conditionem, si
 aliâ mente proferantur, *ibid. fcll. 23.*
 Conditionem facit certa ætas adjecta substantiæ
 legati, non verò ejus executioni, 2, 27, 18.
 Conditionem facit demonstratio in futurum col-
 lata, 2, 27, 13.
 Conditionem non facit dies incertus adjectus he-
 redis exonerandi causâ, 2, 27, 19.
 Condicio de non molestando quid differat à
 pœnâ, 2, 29, 1.
 in Conditionibus merum factum spectatur, *ibid.*
fcll. 2.
 Conditione deficiente nec actio nec exceptio
 datur, *ibid. fcll. 17.*
 Condicio injuncta personæ, ab eâ debet impleri,
 2, 30, 31.
 Condicio alterius inviti deterior reddi non potest,
 3, 8, 40.
 Condicio adjecta contractui filii vel servi si existat
 postquam sui juris, vel liber factus est, nihil-
 ominis obligatio patris, vel domino acquiritur,
 3, 9, 1, 16.
 — etiam si obligatio collata fuerit in tempus
 emancipationis live manumissionis, *ibid.*
 Condicio potestativa, in contractibus non retro-
 trahitur, 3, 9, 1.
 — in hereditate retrahitur, *ibid. fcll. 3.*
 Condicio nulla in hereditate retrahitur, tum
 quoad acquisitionem dominii, tum ad alios
 juris effectus, *ibid.*
 Condicio in contractibus non retrahitur quoad
 dominii acquisitionem, 3, 9, 4.
- Condicio certo exitura in contractu non efficit
 creditorem conditionalem, 3, 9, 7.
 Condicio certo exitura vel dies certo exiturus
 facit legatarium conditionalem, si incertum sit
 esse exiturum vivo legatario, 3, 9, 7.
 Condicio adjecta contractui suspendit obligatio-
 nem & per se per seque juris effectus, 3, 9, 8.
 — nihil tamen detrahit de perfectione contrac-
 tûs, *ibid.*
 Condicio existens nihil confert ad constituendam
 obligationem, sed removet quidquid erat in-
 certi ejus effectum suspendentis, 3, 9, 9.
 Condicio non disponit, sed declarare potest
 voluntatem disponentis, 3, 19, 11.
 Condicio neque favore libertatis in legatis retro-
 trahitur, *ibid.*
 Condicio in legatis non retrahitur, *ibid. & fcll. 16.*
 Condicio non retrahitur in pignore, 3, 9, 12.
 Condicio non retrahitur in legato libertatis,
 3, 9, 19, & 20.
 Condicio de præsentis, vel de præteritis non suspen-
 dit obligationem, 3, 9, 19.
 Condicio divortii remittitur uti bonis moribus
 contraria, debeturque hereditas vel legatum,
 etiam si non impleretur, 3, 10, 22.
 Condicio, si non nupserit, à lege remittitur,
 3, 16, 11.
 Condicio adjecta uni ex legatariis, alterius lega-
 tum non suspendit, *ibid.*
 Condicio deficit moriente illo in cujus personâ
 impleri debet, 3, 16, 12.
 — contrâ verò est in libertate ; nam si per
 servum non sitit, quominus conditionem im-
 pletet, pro impletâ habetur, *ibid.*
 Condicio nihil determinat, sed coerct, ac sus-
 pendit dispositionem, 3, 17, 4.
 — & suspendit solam dispositionem, cui fuit
 adjecta, *ibid.*
 — & respicit solam personam, in quam col-
 lata fuit, *ibid.*
 Condicio omiſſa à lege non suppletur, adjecta
 detrahitur, 3, 19, 15.
 Condicio, si filius sui juris factus sit, impletur,
 tam patris morte, quàm deportatione & filii
 emancipatione, 3, 19, 17.
 Condicio, si capax sit, tacitè inest omni lega-
 to, & institutioni, 3, 30, 11.
 Condicio in contractibus retrahitur ad tempus
 celebrati contractûs, 4, 23, 7.
 Condicio quæ tacitè inest, si exprimitur, nocet ;
 non expressa non nocet, 4, 5, 9.
 — aliquando expressa prodest, non expressa
 non prodest, *ibid. fcll. 10.*
 Condicio impossibilis pro non scriptâ habetur,
 4, 14, 6, 11.
 Condicio de præsentis non suspendit obligationem,
 4, 23, 2.
 Condicio in heredis institutione ab herede vivo
 debet impleri, 4, 28, 10.
 — tam institutione sui heredis quàm extraneje,

- Condicio quæ tacite inest, transmissionem non impedit, 4, 5, 6.
 — etiam si exprimitur, *ibid. sect. 7.*
 Condicio, quæ tacite inest, expressa quandoque mutari rei effectum, 4, 5, 8.
 — & obtinet hoc, quando expressa diversam vim habet, ac tacita, *ibid.*
 Condicio frustrâ impletur transacto temporis spatio ad eam implendam præscripto, 4, 28, 7.
 — quod si per debentem implere non steterit quominus intra tempus impleatur, habetur pro impletâ, *ibid.*
 Condicio si extitit ex mo'lo, quo testator voluit, sufficit eam ex tunc, ac si testamentum factum, 4, 28, 5.
 — hoc evenit si nequeat iterari, vel si testator eam impletam ignoraverit, *ibid.*
 Condicio, si legatarius voluit, inest omni legato: quid si eâ exprimitur, 4, 5, 9.
 Condicio non disponit, 4, 15, 5, & 1, 10.
 Condicio quæ non potest impleri ultimo vitæ momento, per mortem deficit, non secus ac ea, quæ eo momento impleri posset, 4, 29, 3.
 Condicio quæ consistit in facto, per alium non potest impleri; quæ verò consistit in dando, per alium impletur, 4, 6, 15.
 Condicio quandocumque extiterit, actus habet effectum, 4, 28, 8.
 Condicio, siue illud factum fuerit, siue factum non fuerit, suspendit diei cessionem, 4, 1, 17.
 Condicio perplexa quæ, 4, 29, 5.
 Condicio antè factum testamentum impleri non potest: sapienti tamen pro impletâ habetur, 4, 28, 1.
 Condicio, ut impletur, non sufficit actum fieri, nisi eo animo fiat, ut disponentis voluntari obtemperetur, 4, 28, 6.
 Condicio, ut pro impletâ habeatur per quem stare debeat, quominus impleatur, 4, 28, 7.
 Condicio quæ existere non potest, detrahitur, 4, 29, 5, 6.
 Condicio non implenda ab ipso herede, potest existere, ultimo ejus vitæ momento, 4, 29, 2.
 Condicio frustrâ adiecitur, si jam impleta sciatur, 4, 28, 4.
 Condicio quæ ultimo momento impleri potest, non deficit, nisi per mortem implere debentis, 4, 29, 8.
 Condicio in præsens, non in futurum tempus relata, non suspendit obligationem, 4, 16, 9.
 Condicio certò extitit vivo legatario transmissionem non impedit, 4, 5, 16.
 Condicio si sine liberis substitutum excludit liberis existentibus, 4, 3, 10.
 Condicio si *Mævius* voluerit differt à conditione si *Mævius* in Capitolium ascenderit, 4, 5, 9.
 Condicio si voluit in institutione heredis extranei supervacua est, 5, 30, 4.
 — in institutione sui non item, quia tollit necessitatem, *ibid.*
 Condicio adjecta legato in testamento, in codicillis repetita censetur, 5, 2, 8.
 Condicio, quæ repetita censetur, non repetitur, si per eam infirmetur fideicommissum, 5, 11, 17.
 Condicio si heres non erit inest in omni vulgari substitutione, & in legatis à substituto relictis, 5, 3, 7.
 — & impletur moriente herede instituto, *ibid.*
 Condicio falsa non vitiat, sed detrahitur, ut impossibilis, 5, 20, 9.
 Condicio, quæ inutile legatum facit, in alio legatario repetita non censetur, 5, 4, 8.
 Condicio emancipationis adiecitur in gratiam filiorum quibus aliquid relinquatur, 5, 3, 11.
 — ad excludendum patrem à lucro, *ibid.*
 — & frequenter olim apponebatur, *ibid.*
 — & adjecta institutioni repetita quandoque censetur in legatis, *ibid.*
 — & impletur per mortem patris tam naturalem quam civilem, *ibid.*
 Condicio, quando pater morietur, adjecta dispositioni factæ favore filiorum impletur, eorum emancipatione, 5, 3, 11.
 Condicio uni legato adjecta in altero non præsumitur repetita, si à duobus testatoribus eidem personæ plura legata relicta sint, 5, 4, 9.
 — nec si ab eodem testatore, sed à diversis heredibus relinquatur, *ibid. sect. 10.*
 Condicio, quandoque decesserit, non impletur nisi per mortem ejus, qui conditione continetur, 5, 3, 7.
 Condicio adjecta institutioni an repetita sit in legato, facti quæstio est, 5, 5, 9.
 Condicio adjecta uni parti hereditatis, in alterâ parte non repetitur, 5, 3, 2.
 Condicio adjecta uni legato, non censetur repetita in altero, *ibid.*
 Condicio etiam potestativa in easdem differt obligationem, vel hereditatis acquisitionem, 5, 30, 10.
 Condicio adjecta institutioni censetur repetita in legato eidem purè relicto, juxta communem opinionem quæ reprobat, 5, 3, 2.
 Condicio adjecta legato non censetur repetita in institutione, 5, 3, 1.
 — ne quidem adjecta legato libertatis censetur repetita in institutione ejusdem servi, cui legatum est, si purè facta sit, *ibid.*
 — sed si servus manserit in dominio testatoris, condicio adjecta libertati censetur repetita in institutione. Sed modum præscripsit Justinianus, *ibid.*
 Condicio quæ refertur ad omnia legata subsequentiâ, omnia afficit, non ex vi repetitionis, 5, 4, 13.
 Condicio omnis congrua est volente testatore, & suspendit legatum, licet in personâ legatarii impleri non possit, 5, 4, 15.
 Condicio quæ personæ coheret adjecta legato, eo translatò in aliam personam repetita non censetur, 5, 4, 5.

Conditio adjecta legatario, non censetur repetita in legatario substituto, §, 4, 7.
 — sicut evenit in herede substituto, *ibid.*
 Conditio si *volet* non eandem vim habet, ac conditio si *heres non erit*, §, 30, 4.
 Conditio potestativa sui heredis institutioni adjecta ponit in ejus voluntate hereditatis acquisitionem, §, 30, 9.
 Conditio adjecta fideicommissio universali repetita censetur in substitutione ejusdem personæ, §, 2, 9.
 Conditio potestativa suum heredem facit voluntarium, §, 30, 3.
 Conditio legato in institutione relicto adjecta, non censetur tacite repetita in substitutione, §, 2, 13.
 — quæcumque sit conditio, vel quæ facit, vel quæ non facit inutile legatum, *ibid.*
 Conditio quæ legatum inutile facit, numquam repetita censetur, §, 2, 13.
 Conditio, quæ impletur, vel deficit ultimo vitæ momento, videtur in vitâ deficere, vel impleri, §, 30, 15.
 Conditio in legatis, ubi primum poterit, implenda est, §, 11, 6.
 — in institutione tempus implendæ conditionis, usque ad mortem producit, *ibid.*
 — sed si heres protrahat implere ad fraudandos creditores, tempus à Prætorè præfiniunt, *ib.*
 Conditio institutioni adjecta non censetur repetita in substitutione, §, 2, 9.
 — nec potestativa conditio, *ibid.*
 Conditio si *volet*, *utrumque*, in voluntarii heredis institutione frustra adicitur, §, 30, 10.
 Conditio servilis legatarii aliquando variat interpretationem legati, §, 8, 5.
 Conditio quandoque repetitur ac legatum pereat, §, 11, 7.
 Conditiones conferuntur in tempus mortis, & tardius producantur ex voluntate testatoris, §, 11, 12.
 Conditiones, quæ tacite insunt, non faciunt legata conditionalia, §, 30, 3.
 Conditiones casuales & mixtæ in contractibus retrorrahuntur, §, 9, 1.
 Conditiones omnes impleri possunt post mortem testatoris, §, 28, 6.
 — modò actus fiat animo parendi testatoris, *ib.*
 Conditiones potestativæ aliz impleri possunt ultimo vitæ momento, aliz non possunt, §, 30, 16.
 — primi generis sunt quæ in dando; secundi quæ in faciendo consistunt, *ibid.*
 — illæ deficiunt post mortem; hæ deficiunt in vitâ, *ibid.*
 Conditiones promiscuæ à legatario quum primum poterit, sunt implendæ, §, 28, 9.
 — & hoc est juxta voluntatem testatoris, *ibid.*
 Conditiones extrinsecus venientes non obstant diei cessionis, nec impediunt transmissionem

legati ad heredes legatarii, §, 5, 6.
 Conditiones, quæ licet tacite insint, tamen veniunt ex dispositione testatoris, suspendunt diei cessionem, §, 5, 18.
 Conditiones ex testamento suspendunt diei cessionem, & faciunt legatum conditionale, §, 5, 6.
 Conditiones casuales & mixtæ impleri possunt inter factum testamentum, & mortem testatoris, §, 28, 5.
 — non tamen ex quæ sunt in plenâ potestate heredis vel legatarii, *ibid.*
 Conditiones aliz ex testamento veniunt, aliz extrinsecus, §, 5, 6.
 Conditionis implendæ tempus lex non præscribit, ut obsecundet voluntati testatoris qui suspendere voluit dispositionem in incertum eventum, §, 28, 8.
 Conditionis voluntatem obtinet adjectio quæ in futurum censetur, §, 28, 2.
 Conditionis eventus præcedit delationem hereditatis vel legati, sed tamen prior non est tempore, sed causâ, §, 29, 6.
 Conditionem faciunt verba *acceptis centum nummis*, §, 6, 15.
 Conditionem faciunt in testamentis tempus certæ ætatis, §, 17, 10.
 — non ita semper, in contractibus, *ibid.*
 — neque in legato alimentorum aut libertatis, *ibid.*
 Conditione deficiente non datur actio & petitio ejus quod sub eâ datum est, §, 3, 3.
 — & actus nullus est, nec ullam parit obligationem, *ibid.*
 Conditione non existente, quod sub eâ datum est, deberi non potest, §, 29, 6.
 sub Conditione affirmatum, sub contrariâ negatum, §, 10, 18.
 Conditionum promiscuarum, quædam deficiunt ultimo vitæ momento implere debentis, quædam eo mortuo, §, 28, 11.
 in Conditionibus spectatur voluntas testatoris, §, 17, 4.
 Conditionale legatum ad heredes non transit, §, 12, 6.
 Conditionalia legata, & institutiones non impediuntur à regulâ Cætonianâ, §, 11, 7.
 Conductio facta uno nummo nulla est, & quando, §, 29, 7.
 — valet jure donationis in causis, in quibus donatio non est interdicta, *ibid.* *scilicet*, §, 3.
 — quare non valeat tamquam conductio, *ibid.* *scilicet*, §, 9. & refellitur quorundam opinio de eâ, *ibid.* *scilicet*, §, 10.
 Conductio valet etiam si minori mercede fiat donationis causâ, *ibid.* *scilicet*, §, 12.
 — ut non subsistat necesse est totam conductionem donationis causâ factam esse, *ibid.* *scilicet*, §, 13.
 Conductio rem diligentissimè custodire debet, §, 17, 13.

Conductorem expellere licet etiam contra pactum, si mercedem solvere detrectet, 4, 1, 21.
 Confusio tollitur obligatio, 2, 11, 1. affertur ratio, *ibid.* *sect.* 2.
 Confusio quando habeat vim solutionis, 2, & quando reum eximat ab obligatione, 2, 11, 3, & *per tot.*
 Confusio vim solutionis habet non ex æquitate, sed ex quadam necessitate, *ibid.* *sect.* 6.
 Confusio tollit obligationem etiam quoad pignus, & quando secus, *ibid.* *sect.* 7. & *segg.*
 Confusio tollit etiam naturalem obligationem, *ibid.* *sect.* 11. & quando secus *ibid.* *sect.* 14.
 Confusio tollit obligationem fidejussoriam subtilitate juris civilis, *ibid.* *sect.* 15.
 Confusio non impedit separationem bonorum fidejussoris, *ibid.* *sect.* 16.
 Congiaria & pecuniæ populis distribuitur, 4, 18, 10.
 Conjectura voluntatis in fideicommissis facile admittitur, 3, 28, 2.
 Conjecturæ leves sufficiunt ad verbum masculinæ de masculis ex masculino intelligendum, 3, 28, 4.
 Conjecturæ quæ exclusionem masculinæ ex foeminis suadent, 3, 29, 1. & *per tot.*
 Conjecturæ aliquando demonstrant, quid actum sit. Et tunc verbis expressis proferuntur, 5, 18.
 Conjecturæ facilius ducunt ad coarctandam vocationem masculinæ ad masculos ex masculino, quam ad dilatandam ad masculos ex foeminâ, 3, 28, 7.
 Conjunctio scripturæ consideranda ad statuendum an legatum secundo relictum sit omnino diversum, vel si in legato conjuncti sint legatarii, 4, 20, 10.
 Conjunctus si non impleat legati conditionem, legatum alteri conjuncto debetur, 4, 19, 9.
 Conjuncto pars deficiens accrescit etiam invito, & cum onere: disjuncto verò dumtaxat volenti & sine onere, 4, 3, 10.
 Conjuncti in institutione, vel substitutione unius personæ vice funguntur, 3, 6, 10.
 — & partem conjunctorum quasi suam præoccupant, *ibid.*
 — nec maiorem partem omnes simul consequuntur, quam unus tantum, *ibid.*
 Conjuncti unius personæ potestate funguntur, 3, 4, 14, & 4, 10, 12.
 Conjuncti ab initio solidum habent, sed concursu partes fiunt, 4, 19, 12.
 — neque accipiunt acquirat ab altero non capiente, sed à voluntate testatoris, & legis dispositione, *ibid.*
 Conjuncti in dispo pro unâ personâ habentur, 4, 19, 1, & 13, 11, 13.
 Conjunctis legatariis accrescit pars deficiens altero non acquirente: disjunctis, altero deficiente, pars ejus alteri acquiritur per jus non decredendi, 4, 3, 10.
 Conjunctim duobus legatum factum, si uni adimatur, alteri ademptum censetur, 4, 23, 11.

Conjunctim vocatos simul admittendos lege definiunt, 4, 23, 4, 7.
 Connexa cum eo, quod petiturum est, veniunt in iudicium etiam si post litem contestatam acciderint, 4, 23, 12.
 Consensus solus sufficit ad confirmandum contractum, qui erat invalidus, 4, 22, 12.
 Consensus non deest in minori summâ, 5, 10, 8.
 Consensus & integritas mentis, ubi eâ opus est, in ipso actu requiritur, 4, 25, 2.
 — sicut & jus & facultas agendi, *ibid.* *sect.* 3.
 — idem est si requiratur consensus alterius personæ, quam ejus quæ actum gerit, *ibid.* *f.* 3.
 Consensus contractui prælitus, si retractetur, contractus non corrumpitur, 4, 26, 9.
 — intelligendum est de consensu prælitio in ipso actu, non de eo qui actum antecedit, *ibid.*
 Consequentia actus vix à jure attendi solent, 5, 32, 24.
 Consistorium Principis quid sit, 3, 2, 3.
 — hujus locus indeterminatus, *ibid.*
 Consuetudo tam apud Athenienses quam apud Romanos legi abrogabat. Probatur Veterum testimonio, 2, 1, 1. item probatur ex frequenti legum revocatione, *ibid.* *sect.* 2.
 Consuetudo tollit priorem legem, non quâ potentior est, sed quâ posterior, *ibid.* *sect.* 4.
 Consuetudine introducta habentur pro expressis in contractibus bonæ fidei, 3, 1, 16.
 Consuetudinis magna vis, 5, 5, 1.
 — & potius attenditur quod quis faciebat, quam quod facere debuerat, *ibid.* *f.* 2.
 Consuetudinis & moris quæ sunt, pro cautis habentur, 3, 25, 32.
 Consuetudo sermonis patrisfamilias ante omnia exquirenda ad interpretationem dispositionis ambigux, 5, 5, 4.
 Consuetudo patrisfamilias prævalere debet consuetudini regionis in contractibus: secus in ultimis voluntatibus, 5, 6, 7, 8.
 Consuetudo loci spectatur potius quam regula ut quod minimum est sequamur, 4, 18, 3.
 Consuetudo regionis magnam vim habet in contractibus, 5, 6, 2.
 — & supplet omissum in contractibus bonæ fidei, secus in stricti juris, *ibid.*
 — & in legatis, *ibid.* *f.* 2.
 Consuetudo & usus contrahentium plurimum valet in contractibus, 5, 5, 7, 8.
 Consuetudo patrisfamilias in tres partes distribuitur, 5, 2, 1.
 Consules non habebant secures in urbe, sed extra urbem, 1, 1, 14.
 Consules non habebant merum imperium, 1, 3, 9.
 quod dabatur ipsis vel Senatui. vel lege constituta, *ibid.* *f.* 10.
 Consul habebat majus imperium, quam Prætor, 1, 4, 25.
 Consules initio Prætores dicebantur, 1, 6, 12.

Constitutio specialis ad alias causas trahi non debet, 4, 17, 6.
 Contextus testamenti ad voluntatem indagandam spectandus est, non singula verba captanda, 5, 9, 11.
 Contractus bonæ fidei, cui dolus causam dedit, est ipso jure nullus, 1, 14, 1. secus autem contractus stricti juris, *ibid.* f. 2.
 Contractus, qui consensu constant, contrario consensu dissolvuntur, *ibid.* f. 13. & seqq.
 Contractus bonæ fidei sunt ipso jure nulli, cum eis inest exceptio; & quare *ibid.* f. 26, & 34.
 & Prætor actionem denegabat & quando, 1, 24, 35.
 — cur essent nulli, etiam si probanda esset exceptio, *ibid.* f. 39.
 Contractus quilibet sine consensu nullus est, *ibid.* f. 41, & 1, 17, 2.
 in Contractibus bonæ fidei dolus impedit consensum, non in contractibus strictis; & quare, 1, 14, 43.
 in Contractibus strictis verba spectamus, *ibid.* f. 44.
 in Contractibus bonæ fidei tantumdem efficit officium judicis, quantum in stipulationibus expressa conventio, *ibid.* f. 46.
 Contractus quoad formam sunt individui, 2, 2, 6.
 Contractus vitiat error in principali, non in accessione, *ibid.* f. 3, & seqq.
 Contractus conditionalis non perficitur ante impletam conditionem, 2, 23, 2. fingitur tamen initio nata obligatio, *ibid.* f. 5.
 Contractus simulator nullam vim habent, *ibid.* f. 9.
 in Contractibus strictior sit interpretatio, quam in judiciis, 2, 30, 1.
 — spectatur quid actum sit inter contrahentes, *ibid.* sect. 2.
 Contractuum interpretationem recipiunt compromissa, *ibid.* f. 8.
 Contractus bonæ fidei, & stricti juris non differunt quoad interpretationem verborum, *ibid.* f. 12.
 Contractus non valet, si error aliquis intervenerit, 4, 16, 4.
 Contractus statim parit obligationem, aut saltem necessitatem, per quam à contractu recedi non potest, 4, 22, 1.
 Contractus conditionalis dicitur imperfectus quoad effectus juris, 3, 9, 9.
 Contractus ex impedimento extrinsecus vitiosus convalescere potest, 4, 22, 8.
 Contractus initium quid reddat vitiosum, 4, 22, 8.
 Contractui insunt quæ respiciunt finem contrahentium, nisi quid contra expresse caveatur, 4, 1, 21.
 Contractus ex utriusque contrahentis voluntate constant, 5, 6, 8.
 — & quid uterque senserit spectandum est, alias sequi debemus quod in regione frequentatur, *ibid.*
 — etsi varium fuerit id quod minimum est, *ib.*
 Contractus si sint pares in tempore ex omnibus

summis pro portione solum videtur, 5, 32, 9.
 Contractus sunt perfecti quoad factum statim ac accedit consensus, & alia, quæ pertinent ad formam contractus, 3, 9, 8, 9.
 Contractus duorum, vel plurium consensu perficiuntur, 4, 16, 4.
 Contractus magis sunt facti quam juris, 3, 9, 7.
 Contractus habent substantiam, naturam, accidentia, 4, 12, 2.
 in Contractibus initium spectatur, 3, 9, 1.
 Contrahentes sub conditionibus, si volumus, & si voluerimus, non habent animum se obligandi, *ibid.* sect. 8.
 Contrahentium mens colligitur ex verbis, *ibid.* f. 3.
 Contrahentium & litigantium verba non eodem modo interpretantur, *ibid.* sect. 18.
 Contrahens sibi & heredibus suis consulere censetur, 4, 28, 8, & 5, 12, 6, & 3, 9, 9.
 Contrahens sub conditione est potior in pignore, licet ea existat, postquam pignus alteri sit obligatum, 3, 9, 1.
 Contrahentes pacisci intelliguntur secundum naturam contractus, 5, 1, 8.
 Contrahentes possunt quoquo modo contrahere, nec ullâ lege adstringuntur, 3, 18, 7.
 Contraria inter se edens sibi debet imputare, 4, 16, 13.
 Contractatio longè differt à detentione, 1, 28, 5.
 Contractatio fraudulosa, est de essentia furti, *ibid.* f. 4, 7, 10.
 Contumelias & convicia proferens famam lædit, etsi nihil certi exprimat, 5, 13, 3.
 Convicium idem non requiritur ad infirmandum legatum, ac ad accusandum reum criminis, *ibid.*
 Convicium & injuriam facit, qui cuiquam objicit, quod ad infamiam ejus spectat, *ibid.*
 Convicium etiam grave in parentibus toleratur, 5, 13, 1.
 Convictiores & contubernales in numero comitum erant, 3, 1, 7.
 Copulæ & vis, 5, 4, 1.
 Corpus certum si deducatur in obligationem, illud ipsum præstandum est, 1, 10, 10.
 Corpus semel tantum præstari, & nostrum fieri potest, 4, 20, 1, 4.
 Corpora semper distinguuntur à pecuniâ numeratâ, eique sæpè numero opponuntur, 3, 10, 3.
 Correctio expressa mutationem voluntatis demonstrat, 4, 11, 17.
 Correi singuli debent solidum, 3, 8, 4, 7.
 — & unus pro solido conveniri potest electione creditoris, *ibid.*
 Correo solvente, alter correat liberatur, 5, 21, 5, 19.
 — sed si creditor diversis leget quod quisque sibi debet, heres debet alteri actiones cedere, alteri æstimationem litis præstare, *ibid.*
 — etsi testator vivus exigit, inutile est utriusque legatum, *ibid.*

- Correo liberato aliter quàm per solutionem, vel
ejus æquivalens, alter non liberatur, 3, 8,
35, 47.
- Correlativorum par causa esse debet, 5, 32, 18.
- Corinthium metallum æs est, 5, 16, 2.
- Creditorum qui suum heredem conveniunt, tenen-
tur solum probare, cum esse suum heredem,
non verò immixtionem, 2, 9, 18, 24, & seqq.
- Creditor conditionalis est creditor in spe, quam
ad heredem transmittit, 3, 9, 7, & 4, 22, 6.
- , non item legatarius.
- Creditor pacto liberans unum ex fidejussoribus re-
tinet contrà eum actiones, quas præstare de-
bet alteri, 3, 8, 47.
- maxime stante beneficio divisionis à Justinia-
no concessio, *ibid.*
- Creditor sibi impurare debet si facto suo amittat
jus suum, 3, 8, 48.
- Creditor ex contractu impedit libertatem dariam
in fraudem creditorum: legatarius conditiona-
lis non item, 3, 9, 7.
- Creditor nihil amittit, si pecunia exterior fiat vel
pereat antè vel post suam moram, 3, 13, 10.
- Creditor tenetur convenire debitorem principa-
lem antè fidejussorem, nisi renunciaverit bene-
ficio excussionis, 5, 32, 8.
- Creditor cui pignus vel hypotheca obligata est, po-
test tam convenire debitorem, quàm persequi,
& distrahere pignus, vel hypothecam, 5, 32, 6.
- Creditor fit Dominus pretii redacti, ex venditione
pignoris, 5, 32, 1.
- Creditor, citrà declarationem, referre debet solu-
tionem in eam causam, in quam ipse solu-
turus esset, 5, 32, 2.
- Creditor pignus distrahens pretium referre potest,
in quam causam voluerit, etiam levissimam,
5, 32, 15.
- Creditor potest referre pretium redactum ex ven-
ditione pignoris in impenas factas, 5, 32, 16.
- in tributa soluta causâ prædii pignorati, *ib.*
- in usuras, *ibid.*
- & in id quod solus reus debet potius quàm
in id quod satisfacto debet, *ibid.* f. 17.
- Creditor conditionalis, antè conditionem imple-
tam moriens, transmittit obligationem ad he-
redem, 4, 28, 8.
- idem est si post mortem debitoris conditio
existat, *ibid.*
- Creditor potest jus suum renuntiare alteri credi-
tori ut sibi præferatur, 3, 8, 22.
- Creditor rei pignoratæ possessionem habet, 4,
22, 17.
- Creditor & debitor sui ipsius nemo esse potest,
4, 7, 8.
- Creditor facto suo nocere non potest fidejussori,
3, 8, 48.
- Creditorem bis idem exigere iniquum est, 3,
8, 25.
- Cretio quid, 2, 12, 6.
- Cretio libera quæ, *ibid.* f. 30.
- in Cretione filii necessarius erat consensus patris,
ibid. f. 52.
- Cretio an fieri posset ab absente, *ibid.* f. 49.
- Culpa & custodia præstatur ab eo, qui dolum
dumtaxat præstare deberet, si ita conveniret,
4, 12, 14.
- & e contrà, *ibid.*
- Curator pro furioso non potest hereditatem
adire, *ibid.* f. 32.

D

- D**amnum non dat, qui jure suo utitur, 3, 7, 1.
- Damnum sentire non videtur, qui culpâ
suâ sentit, *ibid.*
- Damnum sentire ex suâ largitate iniquum esset,
3, 9, 14.
- Damnum ex detrimento rei familiaris æstimatur,
non ex affectione creditoris, 3, 10, 7.
- non ex defectu lucris, 3, 12, 8.
- Damnum obveniens ex casu fortuito debet sentire
mutuarius, 3, 11, 5.
- & præcipue id quod procedit ex mutatione
monetæ, *ibid.*
- Damnum non patitur creditor, si nova moneta
est ejusdem potestatis, cujus erat vetus,
3, 12, 7.
- Damnum ab animalibus datum tam lege 12. tab.
quàm Aedilitio edicto punitur, 3, 14, 2.
- Damnum quod patitur commodator quomodò
æstimetur in actione commodati, & in actione
legis Aquilæ, 3, 15, 2.
- Damnum quod debetur, peti potest quando jam
res recuperata est, res autem non amplius pe-
ti potest, 3, 15, 8.
- Damnum dans ex lege Aquiliâ Domino tenetur,
quantò plurimi res fuisset eo anno; vel trigin-
ta diebus proximis, 5, 2, 6.
- Damnum passi cum, qui invitatus adit hereditatem
iniquum est, 4, 6, 7.
- Damnum faciendum est, etiam si futurum sit
non præsens vel certum, 4, 22, 19.
- Damni & contumelie diversæ æstimatio est, 3, 14, 8.
- Damni æstimatio fieri debebat in judicio injuria-
rum, & reus condemnari in id, quod plus
esset ratione legis Aquilæ, sed actore non in-
vito, qui poterat volens ex lege Aquiliâ no-
vum judicium instituire, 3, 14, 9, 10, & 11.
- Damni infecti stipulatio non continet nisi dam-
num quod acciderit ex vitio operis facti, vel
faciendi, 4, 12, 30.
- Damnato in metallum legari non potest nisi pro
alimentis, 4, 23, 5.
- & si post testamentum factum damnatus
sit, non valet legatum, *ibid.*
- Dare idem non est, atque à debito liberare,
5, 22, 3.
- Dare non videtur qui rem accipientis non facit,
4, 22, 8.
- Dari id intelligitur, cujus dominium transfe-
ratur,

tur, §, 22, 3.
 Debitor oblato idoneo fidejussore liberatur ab onere dandi fidejussores, §, 22, 7.
 Debitori non fit injuria rejiciendo idoneum fidejussorem, *ibid.* & *seqq.*
 Debitorem appellando eum, qui non est, injuria ei fit, *ibid.* §, 3.
 Debitori fit injuria si ducatur in jus sine causa, *ibid.* §, 12, & 16.
 Debitor poterat olim in jus trahi oborto collo, *ibid.* §, 13.
 — non potest in jus duci si satis det, *ib.* §, 15.
 Debitor decem, si ei legetur liberatio pro vigin- ti, liberatur decem, §, 16, 3.
 Debitor exiguiorem summam, & tempus re- morius promississe præsuntur, §, 17, 3.
 Debitor non liberatur ob difficultatem præstandi rem debitam, nisi ea non inveniatur ubi sit, §, 26, 18.
 Debitor liberatur interitu rei debitæ, §, 29, 5, & 26, 13.
 — sed solum ab obligatione ejus rei, quæ præstari non potest, *ibid.*
 Debitor semel obligationi, & oneri satisfacere debet, §, 11, 5.
 Debitor qui exceptione se tueri potest, non est obligatus quoad juris effectus, §, 22, 2.
 Debitor solvens imputare potest in causam quam voluerit, item etiam creditori sibi solvens, §, 32, 1, 2.
 Debitor solvisse videtur in eam causam, ex qua tunc cum solvebat, compelli poterat ad sol- vendum, §, 32, 10, 15.
 — non ita est in creditore sibi solvente, *ibid.* *sect.* 15.
 Debitor usuras promittit, ut pecuniam inveni- at, & non inquietetur repetitione sortis, §, 32, 12.
 Debitor creditur potius velle se exonerare debito proprio, quam alieno, §, 32, 8.
 Debitor in duriorem causam solvisse præsuntur, creditor in levio- rem, §, 32, 18.
 Debitor censetur se voluisse obligare in id quod minus est, §, 29, 6.
 Debitor qui satisfecit, conventi non potest, §, 8, 44.
 Debitor auri vel argenti potest solvere pretium in pecunia numerata, §, 10, 9.
 — si ramen non sit ejus species designata, *ibid.*
 Debitor qui solvit id quod debet, liberatur ab obligatione, §, 10, 8.
 Debitori magis quam creditori favere contenta- neum est, §, 17, 3.
 Debitori principali nil prodest liberatio nisi fide- jussor quoque liberetur, §, 2, 29.
 Debitoris electio est, nisi creditor illam sibi re- servaverit, §, 21, 9.
 Debitoris bonorum pretium tenetur exemplo ejus quod redigitur ex venditione pignorum, §, 32, 21.
 Debitoris nihil refert creditori solvat, an fide-

jussor contra se regressum habenti, §, 8, 43.
 Debitoris liberari nihil interest liberari alios simul obligatos, nisi focii sint, §, 8, 29.
 Debitorem velle solvere id, quod naturaliter de- bet potius, quam id quod debet civiliter non est verisimile, §, 32, 10.
 Debitore non dicente in quam causam solvit, ac- ci- piens potest, in quam causam velit, referre, §, 32, 2.
 — & hoc in actu solutionis, *ibid.*
 Debitores olim in generali hypotheca expressè obligabant res præsentis ac futuras, §, 25, 32.
 Decem stipulans sibi & Titio sola quinque pro se stipulatur, §, 29, 6.
 — contra si stipularetur *dena mihi & Titio*, *ibid.*
 Declaratio voluntatis maxime fit ex aliis testame- ti paribus, §, 32, 6.
 Defensor idoneus nemo sine satisfactione, §, 29, 2.
 Defensor idoneus non est minor, *ibid.* *sect.* 3.
 Defensore in integrum restituo liberatur fidejuss- fores, *ibid.* *sect.* 8.
 Desuncti bona quæ heres habiturus esset etiam alio herede existente, censentur extra causam ejus bonorum, §, 29, 17.
 Delata hereditas non est ei, qui acquirere non potest, §, 4, 3.
 Delicta plura committens omnium poenas dare debet, §, 14, 50.
 — etiam si unicum sit factum ea continens, *sect.* 6.
 — & super utroque Judex debet pronuntiare, *ibid.* *in fin.*
 — idem quoque est de injuriis, *sect.* 7.
 Demonstratio in futurum collata conditionem facit, §, 27, 13.
 Demonstrativè, an taxativè facta sit assignatio, *vid.* *ibid.* & *suprà* in verbo *Assignatio*.
 Demonstrata res dicitur si conitet quid, cuique datum fuerit, §, 14, 1.
 Demonstratio quid, §, 15, 1.
 Demonstratio adjicitur ut certò constet de volun- tate disponentis, §, 14, 1.
 Demonstratio superflua est, si de voluntate dis- ponentis aliundè conitet, §, 14, 2, 11.
 Demonstratio minuit quoque legatum, cui non videtur adscrip- ta, §, 16, 1, & *plur. seqq.* & 17, 1. & *per tot.*
 Demonstratio quæ in futurum concipitur, habet vim conditionis, §, 19, 1.
 Demonstratio frustra adjicitur, re per nomen satis demonstrata, §, 15, 1.
 Demonstratio rei præsentis falsa esse non potest, *ibid.*
 Demonstratio augeat legatum, vel minuit, vel etiam solvit, *ibid.* *sect.* 3.
 Demonstratio vice nominis fungitur, §, 15, 1.
 Demonstratio differt a conditione, §, 20, 9.
 Demonstratio debiti naturalis, five meta civilis, non est falsa, §, 27, 2.
 Demonstratio debiti legato relicti debitori suo le-

- gatum perimit, si falsa sit, scilicet si nihil debeatur, & summa vel res debita expressa non sit, 5, 22, 2.
- Demonstratio adiecta executioni, non substantiæ legati, non facit conditionem, 5, 20, 7.
- Demonstratio verè conditionem non facit, nisi sit in futurum collata, 5, 20, 8.
- Demonstratio afficiens substantiam legati, illud minuit vel exinguit, 4, 9, 4.
- contrà si afficiat executionem, *ibid.*
- Demonstratio si non conveniat rei legatz, si genus legatum sit, in eo genere res non continetur, 5, 25, 1.
- si legata sit res certa, quærendum est de voluntate testatoris, *ibid.*
- Demonstratio si amplius rei legatz non conveniat, in legato speciei facilius tollitur legatum, ususfructus, quàm ipsius rei, 5, 26, 1.
- Demonstratio rei, quæ non est in rerum naturâ, vel juris quod non competit, actum inutilem reddit, 3, 8, 18.
- Demonstratio falsa non vitiat dispositionem, 5, 14, 1.
- si in re erratum fuerit, si in personâ, *ibid.* *sect.* 2, 3, & 8.
- Demonstratio falsa, legatum non vitiat, 5, 8, 5.
- Demonstratio falsa, quæ quoquo modo lædit jus commune, vitiat, ac perimit actum, cui ad-jicitur, 5, 18, 1, & *per tot.*
- Demonstratio falsa, cum designat certum quid, quod in rerum naturâ non sit, vitiat dispositionem, 5, 18, 11.
- Demonstratio falsa in re quando incidat, 5, 14, 3.
- Demonstratio falsa, quæ habet vim conditionis, reddit actum inutilem, 5, 19, 1.
- Demonstratio falsa vitiat exheredationem, 5, 18, 12.
- Demonstratio falsa cognationis & affinitatis non vitiat, 5, 19, 2, 4.
- Demonstratio, si partim vera sit, partim falsa, vero falsum celere debet, 5, 14, 10.
- Demonstratio partim falsa legatum non vitiat, nec impedit ne legato generali contineatur, 5, 23, 1.
- Demonstratio, si sit pro parte falsa ob diminutionem rei legatz, tota debetur qualis erat tempore facti testamenti, si per verba præsentis temporis demonstrata sit, 5, 23, 8.
- nisi pars ad minuendum legatum alienata sit, *ibid.*
- si demonstrata sit per verba futuri temporis, debetur id quod superest tempore mortis, *ibid.*
- Demonstratio turpis petimit legatum, 5, 13, 1.
- & institutionem, *ibid.*
- Demonstratio turpis vitiat dispositionem, etiamsi in genere maledicti fuerit testator, nec ad speciem progrediatur, 5, 13, 2.
- Demonstratio vera nocet legato ejus quod debetur creditori relicto, falsa non nocet, 5, 22, 6.
- Demonstrationis falsæ in personâ exempla, 5, 14, 2.
- Demonstratione rei legatz non conveniente res demonstrata legato continetur, si quidem in-ciperit convenire, 5, 24, 1.
- Deportatus institui non potest, 4, 21, 15.
- Deportati servus heres institutus acquirit hereditatem, si vivo testatore à deportato alienetur, vel si deportatus restituarur, 4, 21, 15.
- Deportati filius vel liberi faciunt deficere conditionem si sine liberis decesserit, 3, 28, 4.
- etiam antea concepti, & si postea edan-tur, *ibid.*
- Depositarius, si non poterat restituere deposti-tum tempore petitionis, possit verò ante rem judicatum, debet condemnari, 4, 23, 3.
- Depositi duo sunt genera, 4, 12, 13.
- & eorum diversi effectus, *ibid.*
- Depositi actio continet dolum non tantum præ-teritum, sed etiam futurum, 4, 23, 3.
- Depositum pecuniz eâ lege, ut tantumdem de-beatur, & usus solvantur, substituit, 4, 12, 12.
- & in eo cessant plura, quæ de vero deposti-to statuta sunt, *ibid.*
- Depositum non semper significat contractum, 2, 28, 24.
- Derogare juri non potest Prætor, 5, 18, 8.
- Descendentes foeminarum excludi possunt, si vo-centur alicujus filii masculi, & eorum descen-dentes masculi, 3, 29, 11.
- Descendentes per femininum sexum præteriri pos-sunt, 3, 26, 10.
- Descendentes olim ferè numquam sine aliquo ad-juncto nominabantur, 3, 26, 1.
- Descendentes virilis sexus distinguendi sunt à descendentibus ex virili sexu, 3, 26, 7, & 8.
- Descendentes ex feminis suorum appellatione non continentur, 3, 27, 9.
- Designatio ac circumscriptio certî loci aliquando restringit legatum, 2, 28, 1, & *per tot latissimè.*
- Designatio certî loci laxissimum legatum restringit, 3, 28, 3, & 13.
- Designare non potest, quod non cœpit, 4, 26, 5.
- Destinatio patrisfamilias plurimum attenditur an res legato contineatur, *ibid.* *sect.* 17, 39.
- Destinata res habetur pro ea cui destinata est, & ideo eodem jure censetur, *ibid.* *sect.* 41.
- Destinatio patrisfamilias ex quibus probetur, 5, 2, 3, & *seqq.*
- Destinatio patrisfamilias est cum ipse rem ali-quam animo assignavit alicui speciei, de qua disposuit, 5, 2, 2.
- Destinatio testatoris non facit ut in legato generis contineatur res, quam facere destinavit, cum facere non cœperit, 5, 24, 4.
- nec sufficit quoquo modo rem inceptam fuisse, *ibid.* *sect.* 6.
- Determinatio plura determinans quæ in eadem ora-

tione sint, ea æqualiter determinat, non ea quæ in diversis orationibus conrincantur, 3, 17, 3.
Determinatio respiciens plura determinabilia, omnia æquè determinat, 3, 16, 1. & per tot.
— etiam omnium non sit par ratio, 3, 17, 5.
Detractiones legitimæ & Trebellianicæ compentunt pro ratâ, 3, 6, 8.
— Dicens aliud quàm vult, neque id dicit, quod vox significat, 5, 15, 1.
Dictator non habebat merum imperium, 1, 3, 11. Quod dabatur ipsi à Senatu, aliquando lege Curiatâ, *ibid.* *sect.* 14, & 15.
à Dictatore ad populum provocabatur, *ibid.* *sect.* 12.
Dictum non est, quod verba non significant, 4, 2, 3.
Dictum attenditur si minus scriptum sit, plus dictum, 3, 19, 12, 13, 14.
— ubi afferuntur exempla.
— finita ut, *sect.* 15.
Dixit quid? 5, 16, 8.
Dies certus petitionem differt, non obligationem, 3, 16, 1.
Dies incertus duplex: & quondò conditionem faciat, *ibid.* *sect.* 3.
Dies omnino incertus facit conditionem ram in contrariis, quàm in testamentis, *ibid.* *sect.* 6.
Dies adjectus ad accelerandam solutionem non facit conditionem, *ibid.* *sect.* 9.
— item exonerandi heredis causâ, *ibid.* *sect.* 10, & c. 17. *sect.* 19.
— item adjectus favore legatarii, 3, 16, 12.
— item adjectus solutioni, *ibid.* *sect.* 11.
Dies quondò præsumatur adjectus favore legatarii, *ibid.* *sect.* 13.
Dies incerti effectus quoad legatum, *ibid.* *f.* 15.
Dies incertus quis sit? *ibid.* *sect.* 17.
si Dies certus sit adjectus gratiâ creditoris, antè diem solvi non potest, *ibid.* *sect.* 18. secus, si gratiâ debitoris, *ibid.* *sect.* 19.
antè Diem nec repudiari nec agnosci legatum potest, *ibid.* *sect.* 20. sed vide *sect.* 23, & *seqq.*
antè Diem factam solutionem quomodo possit rejicere legatarius, *ibid.* *sect.* 26.
antè Diem nascitur obligatio, non transfertur dominium, & quare, *ibid.* *sect.* 25.
Dies adjectus conditioni non differt solutionem: distinguatur & probatur latè, 3, 20, 1. & *seqq.*
Dies adjectus stipulationi facti differt petitionem, *ibid.* *sect.* 4. & 5.
Dies adjectus conditioni non promiscuè non differt solutionem, 2, 21, 1. & per tot. vide *septem* exceptiones, *ibid.* *sect.* 33. Et assertur ratio discriminis inter conditionem promiscuam, & non promiscuam, *ibid.* *sect.* 32.
Dies adjectus legato, non conditioni, expectandus est, *ibid.* *sect.* 4.
— item dies qui necessariò coheret conditioni, *ibid.* *sect.* 7.
— item adjectus solutioni, *ibid.* *sect.* 15.

— item adjectus demonstrationis causâ, *ibid.* *sect.* 17.
Dies, si adjectus sit favore legatarii, deficienter conditione statim desertur sublituris, *ibid.* *sect.* 14.
Dies aliquandò reddit impossibilem dispositionem: quando vitiet; quando detrahatur: quando secus, 2, 24, 9; 40, 41, 42, 43.
Dies non ad finiendam obligationem, sed ad differendam solutionem adicitur: & quondò secus: & quis effectus, 2, 27, 11.
Dies eodem modo cedit in legatis, & in fideicommissis tum universalibus, tum particularibus, 5, 8, 7.
— neque hæc in re aliquid differunt, *ibid.*
Dies legatorum quando non cedat, nisi ab aditâ hereditate, 4, 21, 3.
Dies legatorum cedit à morte testatoris, nec aditio hereditatis diei cessionis moram facit, 4, 21, 3.
Dies intra quem fieri non possit, quod convenit, detrahatur ab institutione, & legato, 4, 14, 13.
— stipulationem verò viriat, *ibid.*
Dies adjectus differt solutionem, non impedit obligationem, 3, 8, 30.
Dies incertus conditionem facit, 4, 5, 16.
— non tamen in legato alimentorum & libertatis, *ibid.*
Dies incertus quondò non certum est an vivo legatario exiit, reddit legatum conditionale, 4, 5, 10.
Dies incertus executioni, ac solutioni legatâ adjectus non facit conditionem, 5, 20, 7.
Dies incertus in testamentis conditionem facit, 4, 5, 1. & 21, 7.
— nisi certò exiturus sit vivo legatario, *ibid.*
Diem legatorum vulgari modo proferre quid? 3, 22, 4.
Die ad opus perficiendum præfinito si non sit perfectum, cùm potuerit, teneretur conductor in id quod inereit, 4, 14, 13.
Dignitas legatarij consideratur ad interpretandum legatum, 5, 8, 1.
Dignitas honoraria cedit dignitati meritis quæritur, licet posteriori, 3, 3, 1.
Dilato solvendi legata heredi data in testamento ad codicillos producitur, 5, 2, 8.
Diligit quilibet filium magis quàm alios, & magis primo loco, quàm secundo vocatum, 2, 21, 20.
Diminutio valoris monetæ casu fortuito accidit, 3, 11, 5.
Discere possumus quæcumque ærare, 5, 24, 1.
Disjunctam factâ stipulatione duarum rerum, electio est promissoris, 4, 17, 3.
Disjunctis legatariis testator solidum dar, licet concursu virilem partem quique habeat, 4, 3, 10.
Dispositio à jure improbata corruit, 2, 24, 26. & *seqq.*

in Dispositionem aliquandò influit vitium conditionis, *ibid. f. 36.*
 Dispositio captatoria, perplexa, & in alienam voluntatem collata quare non valeat, *ibid. f. 39.*
 Dispositio hominis non tollit dispositionem juris, 1, 12, 51.
 Dispositio quæ facta fuit ob ignorantiam juris, redigi debet ad dispositionem, 5, 12, 5, 8.
 Dispositio non confertur in eum, qui obisse creditur, 5, 18, 11.
 Dispositio convenit ei, cui convenienti verba dispositionis, 3, 27, 11.
 Dispositio ex contextu ejusdem est interpretanda, 3, 29, 4.
 Dispositio semper ita interpretanda, ut actus valeat, 4, 1, 18.
 Dispositio testatoris non valet, quando incertum est quid relictum sit, 5, 31, 12.
 Dispositio facta per verba futurum tempus de monstrantia extenditur ad futura, 3, 25, 25.
 — idem est si vis verborum hoc ferat, 3, 25, 31.
 Dispositio facta per verba utrumque tempus significantia tam præsentia quam futura continet, 3, 25, 29.
 Dispositio, quæ fiat per verba absoluta, multum tempus designantia, non comprehendit futura, 3, 25, 24.
 — comprehendit tamen accessiones, *ibid.*
 Dispositio restrictior derogat latiori, si ab aliâ separatim facta sit, 3, 24, 10.
 Dispositio incerta potest fieri certa ex legis interpretatione, vel per electionem alicui à lege, vel à disponente concessam, 4, 13, 8, 9.
 Dispositio rectè facta corrumpit, si ea post delabatur in vitium, quod, si ab initio fuisset, eam inutilem reddidisset, 4, 26, 23.
 Dispositiones collatz in tempus mortis, antè illud non videntur perfectæ, 4, 21, 12.
 Distributio hereditatis juxta calculum partium à testatore assignatarum admodum facilis, 4, 11, 11.
 — & necessaria, *ibid. f. 12.*
 Dividens possessiones cum mancipiis inter filios, si generaliter commendet principia, unicuique commendat, quæ ei reliquit, 3, 20, 13.
 Diviti legans alimenta non ex ejus indigentia, sed ex benevolentia movetur, 5, 10, 6.
 Dixisse nemo videtur quod mente non agitaverit, 4, 1, 4.
 Doctorem appellatione non comprehenduntur scholares, 5, 24, 1.
 Dolus dans causam contractui bonæ fidei ipsum vitiat ipso jure, 1, 1, 1. & quare, *ibid. f. 41. & seqq. & per tot.* non autem contractum stricti juris, *ibid. sect. 2, & 42.*
 Dolus in contractibus bonæ fidei impedit consensum: non in contractibus strictis: & quare, *ibid. sect. 44, & seqq.*
 Dolo facit qui petit contra voluntatem testatoris, 2, 29, 9.

Domini duo in solidum esse non possunt, 1, 10, 44.
 Domina rerum traditionibus, non nudis pactis transferuntur, 1, 15, 1.
 ad Dominium transferendum non est necessaria nova traditio, quando ea præcessit ex aliâ causâ, & res in potestate ejus, cui tradi debet, *ibid. sect. 2, & 3.*
 Dominium coepit à naturali possessione, *ibid. f. 3.*
 ad Dominium transferendum quando necessaria non sit rei præsentia, *ibid. sect. 5.*
 — necessarius est affectus utriusque contrahentis, 1, 16, 5.
 Domini translationem error impedit, *ibid. f. 4.*
 & 1, 17, 3.
 Dominium aliud: qui transfert, quàm quod vult, nihil transfert, 1, 16, 6, item qui vult transferre dominium, quod non habet, licet sit ex aliâ causâ dominus, *ibid. f. 8.*
 Domina ex diversis causis quæsitâ, diversa sunt, *ibid. sect. 10.*
 Dominium transfert, qui illud transferre vult, licet ignoret se illud habere, *ibid. f. 12.*
 Dominium hæc in te quomodò differat à libertate, *ibid. sect. 14.*
 Dominium quilibet transfert voluntate, aut jussu Domini, *ibid. sect. 7.*
 in Dominio transferendo concurrere debet affectus utriusque contrahentis, 1, 17, 4. & quare *ibid. sect. 6.*
 Domini translationem non impedit error, si utraque causâ, in quâ erratum est, idonea sit ad transferendum, *ibid. sect. 5, & per tot.*
 Domini, & obligationis diversa est quæsitio, *ibid. sect. 1, & 8.*
 in Domini translatione voluntas dantis attenditur, *ibid. sect. 12.*
 Dominium non transfert nuda traditio, *ibid. sect. 13.*
 Dominium transfertur etiam ex causâ putativâ, *ibid. sect. 14.*
 Dominium transfert, indebitum solvens, *ibid. sect. 15.*
 Dominium non transfert, qui habet mandatum à Domino, si proprio nomine, non verò domini tradat, *ibid. sect. 16, & 17.*
 Dominium rei debet ex stipulatu non nisi per traditionem transit in creditorem, 5, 21, 4.
 Dominium à se avetere non potest qui nullum habet, 5, 22, 8.
 Dominium traditione transfertur, non nudo pacto, 4, 21, 21.
 Dominium traditione rei alienæ non transfertur, 4, 22, 22.
 Dominium rerum dotalium à marito nec uxor ipsa avellere potest, 4, 22, 11.
 Dominium rei apud duos in solidum esse non potest, 3, 9, 23.
 Dominium non transfert, qui non habet, 5, 11, 2, & 10, 5.
 Dominium rei legatæ rectâ viâ in legatarium

transit, 5, 22, 4.
 Dominium rei legatæ per vindicationem rectâ viâ
 in legatarium transibat, 5, 20, 5.
 Dominium de jure Quiritium olim à solâ lege
 dabatur, non à Prætoribus, qui solum bonita-
 rium dabat, 4, 6, 5.
 Dominium à naturali possessione corpis, & sine
 eâ non acquiritur, 3, 27, 4.
 Dominium rei legatæ ipso jure transit in legatari-
 um, 3, 9, 18.
 Dominium in re corporali consistit, 3, 12, 4.
 Dominium quandocumque significat usufructum,
 3, 4, 15.
 Dominium est jus summæ potestatis, quæ perti-
 net ad Principes, & est verum dominium,
 quod pertinet ad privatos ergâ res proprias,
 3, 4, 13, & 14.
 Dominium traditione transfertur, non conventio-
 nibus, 3, 9, 4.
 Dominium dicitur pluribus modis, 3, 4, 14.
 Dominium ex naturali possessione incipit, 3, 9, 4.
 Dominium principis non obest dominio priva-
 torum, 3, 4, 13.
 Dominium de jure Quiritium: dominium bonita-
 rium, 3, 4, 14.
 Dominium solidum ab initio acquisitum censetur,
 etsi dominium partis in suspensio manserit,
 4, 10, 5.
 Domini appellatione servitutes quandocumque con-
 tinentur, 3, 4, 15.
 Dominio aræ translatio, transfertur quoque
 dominium ædificii super impositi, 3, 27, 1.
 Dominiorum differentia à Justiniano sublata, 4, 6, 5.
 Dominus convivii qui modum ac normam bibendi
 præscribebat; hic etiam modimperator
 dictus, 3, 4, 15.
 Dominus dicitur etiam judex, *ibid.*
 Dominus cumq. solvit, potest quicumque legem
 dicere rei quam solvit, 5, 32, 1.
 Dominus pro indiviso in quâlibet parte domi-
 nium habet, 4, 10, 5.
 Dominus dici potest qui habet summam potesta-
 tem, licet non sit propriè dominus, qualis est
 dominus erga servum, 3, 4, 11.
 — hoc pertinet ad Principem, *ibid.*
 Domini servi communis non sunt conjuncti in
 legato usufructus servo relicti, 4, 19, 5.
 Domini nomine appellati sunt etiam privati,
 3, 4, 8.
 Donationis causâ imaginaria venditio, vel loca-
 tio non valet inter virum, & uxorem, 1, 29, 2.
 Donatio antiquitatis fiebat nummo sequestro: subla-
 tum id à Justiniano, *ibid. sect. 5.*
 Donationis causâ facta venditio, aut locatio
 non valet, *ibid. sect. 19.* secus si donationis
 causâ pretium, aut merces minuat, *ibid.*
sect. 12.
 Donare est perdere, 4, 22, 23, 26.
 Donari videtur quod nullo jure cogente conce-
 ditur, 5, 1, 8.

Donatarius mortis causâ, tempore mortis cap-
 pacem esse sufficit, 4, 21, 12.
 Donatio ex pactis adjectis transformatur in con-
 tractum innominatum, 5, 1, 8.
 Donatio omnium bonorum præsentium & futu-
 rorum, quod valet, probari potest, 4, 13, 5.
 Donatio est, quando ex solâ liberalitatis causâ
 datur, 5, 13, 4.
 Donatio habet semper causam liberalitatis, quæ
 eam sustinet, 5, 19, 4, 11.
 — nisi probetur aliâs donaturum non fuisse do-
 natorem, *ibid.*
 — & liquidæ probationes requiruntur, *ibid.*
 Donatio inter conjuges quare prohibita, 4, 25, 4.
 Donatio concubini valet, *ibid.*
 — & meretrici, *ibid. & 26, 24.*
 — & manet licet ea ducatur in uxorem, *ibid.*
 Donatio inter patrem & filium non valet, 4,
 23, 10.
 — & hodiè confirmatur morte patris: olim
 secus erat, *ibid.*
 Donatio inter virum & uxorem, morte donantis
 confirmatur, 4, 23, 20.
 — & tamquam ex legato Falcidia detrahitur,
ibid.
 Donatio non faciliè admittitur, quia donare est
 perdere, 5, 1, 8.
 Donatio non est, cum res eâ lege datur, ut do-
 natarius alteri solvat, 5, 11, 2.
 Donatio principis habet jus castrensis peculii,
 3, 1, 18.
 Donatio inter virum & uxorem confirmatur, si
 donatarius donatori supervivatur, si verò non
 supervivatur, infirmatur, 5, 31, 17.
 — ambobus simul morientibus, videtur super-
 vivisse donatarius, ut valet donatio, *ibid.*
 — si mutuas donationes fecerint, uterque do-
 natarius donatori supervivisse videtur, *ibid.*
 Donatio causâ mortis ex pluribus causis revocatur,
 5, 1, 9.
 — & est omnino similis legatis, *ibid.*
 Donatio causâ mortis ut nullo casu revocetur,
 est donatio inter vivos, 5, 11, 13, & 1, 9, 10.
 — nec valet inter virum & uxorem, nec in
 eâ locum habet Falcidia, *ibid.*
 Donatio causâ mortis inter virum & uxorem fieri
 potest, 5, 1, 9.
 ex donatione mortis causâ heredibus questum
 pro portione hereditariâ dividitur, 3, 6, 8.
 Donationis confirmatio retrahitur ad tempus
 celebrationis, 4, 12, 24.
 Donationes quæ legitimam summam excedunt,
 nec infirmatur donatoris morte confirmantur,
 4, 23, 20.
 — sed vires accipiunt tempore mortis tantum,
ibid.
 — & capiuntur jure legati vel fidei commissi,
ibid.
 Dos cujus quantitas est in arbitrio constituta,
 nulla est, 4, 15, 20.

Dos ut restituatur tardius quam par est, conveniri non potest, 4, 12, 16.
 Dos est patrimonium mulieris, & datur ad ejus alimenta, 5, 9, 6.
 Dos à patre profecta ipsius & filiz dos est, 5, 10, 10.
 Dos filiz constituenda est ex dignitate, facultatibus, & numero liberorum, 5, 8, 2.
 Dos prælegata generali fideicommissio non continetur, 3, 21, 7.
 — nec in aliâ dispositione factâ circa legata, *ibid.*
 — nec est subiecta legi Falcidiz, *ibid.*
 Dos constituitur pro dignitate mulieris & mariti, 3, 6, 4.
 Dotem ipso jure minuunt impensæ in res dotales factæ, 2, 14, 11, & 12.
 Dotis, & aliorum contractuum non est eadem ratio in retrotrahendâ conditione numerationis, 2, 12, 11.
 Dotem marito numerari mulieris interest, nec potest maritus reculare numerationem, *ibid.*
 Dotis æstimatæ periculum pertinet ad maritum, 3, 24, 27.
 Dotalis servus à marito manumitti potest invitâ uxore, 4, 22, 11.
 Dotales res æstimatæ periculo mariti pereunt, quia pretii debitor est, 4, 9, 5.
 Dotis favor non prævalet regulæ de minimo sequendo in obsecris, 4, 18, 13.
 Dotis promissio incertâ quantitate non valet, 4, 15, 2.
 — si verò non ab ipsâ muliere, sed ab ejus patre promittitur, valet, *ibid.* *sect.* 9, & 10.
 Dotis promissio conditionem habet matrimonii ritè contracti, 4, 23, 19.
 — & si malè contractæ nuptiæ postea confirmantur, à confirmatione incipit valere, *ibid.*
 Dotis stipulatio non adjectâ quantitate valet, & quantitas constituitur pro modo facultatum patris, & pro dignitate mariti, 5, 9, 1.
 Dori specialia plura concessa à Justiniano. *in l. an. C. de rei ux. act.* 4, 15, 3.
 Dote prælegatâ si consistat in rebus pignori obligatis, non cogitur heres eas luere, & liberas præstare, 5, 16, 3.
 In Dote datâ à muliere quidquid filiusfam. sibi debet, venit id etiam ad quod pater de peculio vel de in rem versò tenetur, 4, 18, 13.
 — filiusfam. ex omnibus causis obligatur excepto mutuo, *ibid.*
 Dotium causa semper & ubique præcipua, 4, 15, 8.
 Dotium publica causa est, 4, 18, 13.
 — & præcipua, *ibid.*
 Duabus rebus alternativè in stipulationem deductis, utraque venit in obligationem, 5, 15, 9.
 — non tamen utraque simul debetur, sed una solvi debet, *ibid.*

Duabus scripturis diversas summas exprimentibus potior ea est, quæ minorem continet tam in contractibus, quam in ultimis voluntatibus, 4, 16, 11, 12.
 Dux causæ lucrativæ in eundem hominem, eademque rem concurrere non possunt, 4, 16, 20, & 20, 3.
 — cessat regula in quantitate, *ibid.* *sect.* 4.
 Dubiæ dispositiones ita intelligendæ, ut actus potius valeat, quam pereat, 4, 13, 7.
 — non item si omnino non appareat persona in quam conferuntur, *ibid.*
 — etiam in legato libertatis, *ibid.*
 Duo domini ejusdem rei in solidum esse non possunt, 4, 19, 8, & 5, 21, 18.
 — nec eadem res in solidum pluribus debetur, *ibid.*
 Duobus legatam contententibus, admittitur qui probaverit de se restatorem sensisse, 4, 13, 10.
 — & heres cui vult solvit, si ambo parati sint cavere se defensores heredem, si minus rectè solvit, *ibid.*
 — & si solvere nolit, debet satis dare, se soluturum ei qui probaverit, *ibid.*
 Duobus rebus in solidum obligatis, unâ solutione uterque liberatur, 5, 15, 3, 6.
 — uterque debet integram summam, *ibid.* *f.* 10.
 Duobus facta substitutio si in pupillari ætate decesserint, locum non habet, nisi ambo in pupillari ætate decedant, 4, 1, 13.
 Duplex cautio ex conventionem remitti potest, sicuti actio redhibitoria, 4, 12, 12.
 Duplum respectu excessus idem est ac dimidium respectu defectus, 3, 7, 17.
 Dux erat comes secundi ordinis, 3, 3, 6.
 Duces quandocumque inferiores, quandocumque digniores Comitibus, 2, 3, 5.

E

Ecclesiæ datum eodem modo consideratur, ac quod datur Personis Ecclesiasticis, 4, 18, 12.
 Edicti Prætorii habentis vim legis exemplum, 1, 6, 6.
 Edictum Prætoris lex annua, *ibid.* *f.* 16.
 Edictum translativum quod? *ibid.* *f.* 18.
 Edictum suum Prætor aliquando non observabat, *ibid.* *f.* 19.
 Edictum proprium Prætor observare tenebatur cum Senatuf. conf. tum lege Corneliâ, *ibid.* *sect.* 21, & 25.
 Edictum antecessoris Prætor mutare poterat etiam post legem Corneliâ, *ibid.* *sect.* 21, & sequ.
 ubi nova Edicta,
 Edicta nova post legem Corneliâ, *ibid.* *sect.* 22.
 Edicta alia perpetua, alia temporaria, *ibid.* *f.* 26.
 Edicta temporaria quæ, *ibid.* *sect.* 28.
 Edictum perpetuum ab Adriano, *ibid.* *sect.* 29.
 — an habeat vim legis, & quomodo, *ibid.* *sect.* 30, 31, & sequ.

— an etiam post Justinianum propriam naturam retineat, *sect. 35.*
 ex Edicto etiam hodie bonorum possessio datur, non autem potest hereditas adiri, *ibid. f. 33.*
 Edictum Prætoris etiam hodie non tollit obligationes, quas impugnatur, *ibid. sect. 34.*
 Electio rei legatæ indistinctè tribuitur legatario, *f. 20, 5.*
 Electio stipulanti competens transit in heredem, *f. 15, 11.*
 — non verò in legatarium, *ibid.*
 Electio plerumque est debitoris, *4, 14, 2.*
 — nisi creditor expresse eam sibi reservet, *f. 21, 12.*
 Electionem habens neque pessimum, neque optimum eligere debet, *4, 13, 7.*
 Electionem habens rei vel æstimationis, non potest eligere partem rei & partem æstimationis, *4, 10, 10.*
 Electio dari non potest, nisi inter plura, *f. 15, 12.*
 Electionis facultatem tribuit tam lex, quam homo, *4, 13, 9.*
 Emancipati jure prætorio in ordine suorum hereditum ad successionem vocati, *3, 27, 2.*
 Emancipatus post rescissum querelâ testamentum an possit repudiare hereditatem, *1, 8, 9, & seqq.*
 Emancipatus agendo querelâ inofficiosi agnoscit successionem, *ibid. sect. 12.*
 Emancipatio necessaria est bonorum possessio litis ordinandæ gratiâ: & quâ de causâ, *ibid. sect. 4, 14. & seqq.*
 Emancipatus jure civili nullum jus habet in paternâ hereditate, *ibid. sect. 15.*
 Emancipatum exheredando pater injuriâ non afficit de jure civili, *ibid. sect. 16.*
 Emancipatus redditur capax successionis obtinendæ per querelam inofficiosi bonorum possessione litis ordinandæ gratiâ, *ibid. sect. 17, & 18.*
 Emancipatus omniâ patris hereditate potest consequi legatum, *1, 9, 84.*
 Embamma quid? *3, 21, 19.*
 Emphyteusis recidit per non solutionem canonis sed solum domino volente, *1, 10, 37.*
 Emptionem viciat error in materiâ, *1, 19, 5.*
 secus si materiâ non sit omnino diversa, *ibid. sect. 7. sed explicata ut.*
 Emptionem non viciat error in qualitate, *ibid. sect. 3.*
 Emptio valet si ematur mulier pro virgine, *ibid. sect. 5, & 6.*
 secus si ematur virgo pro puero, *ibid. sect. 5.*
 Emptio valet, si ematur metallum inauratum pro auro, *ibid. sect. 7.*
 secus si fir auro coopertum, *ibid. sect. 8.*
 Emptio omnino valet, cum venditor ad præstandam rem venditam, emptor ad pretium tenetur, *ibid. sect. 9.*
 ex Emptione invalidâ datur actio ex emptio, *ibid.*
 Emptio, & venditio inter virum, & uxorem

donationis causâ facta non valet, *1, 19, 4.*
 — in aliis causis valet jure donationis, non venditionis, *ibid. sect. 3.*
 — facta uno numero quare non valeat, *ibid. sect. 9.*
 de Emptionis substantiâ est pretium; non tamen ut sit justum, *ibid. f. 11.*
 Emptio facta viliori pretio donationis causâ valet, *ibid. secus si totum pretium donationis causâ remittatur, ibid. f. 12.*
 Emptionis & venditionis nomina promiscuè accipiuntur, *2, 23, 20.*
 — utrumque nomen significat totum contractum, *ibid. sect. 21.*
 Empti, & venditi actiones aliquando confunduntur, *ibid. f. 22.*
 Emptioni, & venditioni pacta à venditore adjiciuntur, *ibid. sect. 15.*
 quibus plerumque venditor obligatur, *ibid. f. 12.*
 — cum ab emptore pacta adjiciebantur, hic interponebat stipulationem, *ibid. f. 16.*
 in Emptione & venditione modus fundi à venditore dicitur, *ibid. f. 23.*
 Emptio sine re consistere non potest, *4, 26, 13.*
 Emptio & venditio dolo, metue initia rescinditur, vel emendatur, *3, 7, 4.*
 Emptio rescindenda sive emendanda non est ob pretii excessum sive paucitatem, *3, 7, 2.*
 Emptio & venditio perfecta est simul ac de pretio ac de re convenit, *4, 26, 2.*
 Emptio resolvitur si fundus venditus publicatus fuerit, *ibid.*
 — vel si res vendita in commercio esse desinat, *ibid.*
 Emptio, si placuerit res emptâ, valet, *3, 30, 12.*
 — non item si emptor voluerit, *ibid.*
 Emptio valet etiam si plus minùsve justo pretio res venerit, *4, 26, 6.*
 Emptio sine pretio nulla est, *4, 22, 23.*
 Emptio & venditio sine certâ re & pretio nulla est, *4, 15, 4.*
 Emptio subsistit si venditor remittat pretium emptori ad solvendum parato, *4, 12, 26.*
 — sive si emptor & locator aliquid accipiat pro pretio, vel pro mercede, *ibid.*
 Emptio transit in donationem, cum id, quod ex conventionem datur vicem pretii gerere non potest, *4, 12, 26.*
 Emptio & locatio id exigunt, ut venditor rem, emptor pretium, locator usum rei, conductor mercedem transferat, *4, 12, 26.*
 — si nolint pretium aut mercedem accipere irrita fit emptio & locatio, *ibid.*
 — & tamen emptor rem, conductor usum consequitur, *ibid.*
 Emptionis substantia consistit ex pretio, *4, 12, 33.*
 Emptione emendatâ & ad justum pretium redactâ venditor tenetur de evictione, *3, 7, 2.*
 in Emptione & venditione licet se mutuo circumvenire, item in locatione, *3, 7, 1, & 4, 16, 6.*

Emptor viliori pretio comparare, venditor ca-
 riore vendere vult, 3, 7, 1.
 Emptor tenetur scire qualitatem & pretium rei
 venditæ, *ibid.*
 Emptor & venditor possunt se circumvenire in
 pretio, non in ipsâ re venditâ, aliquin te-
 nentur emendare, 1, 7, 3.
 Emptor in materiâ deceptus repetit à venditore
 quanti interest, 4, 16, 4.
 Emptor volens ad emendum accedit, 3, 7, 11.
 — & plures affectiones illum inducunt ad emen-
 dum, *ibid.*
 Emptor ut latus sit immodicè, debet recipere
 rem, quæ valeat minus quàm dimidium pretii
 quod solvit, 3, 7, 14, 17.
 Emptoris ac venditoris conditio par esse debet,
 3, 7, 10.
 Emptoris conditio impar esset conditionis vendi-
 toris juxta opinionem glouæ, in l. 2. C. de
 resc. vend. 3, 7, 15.
 Emptorem rem amittere, & venditorem pre-
 tium retinere esset contra bonam fidem, &
 naturalem æquitatem, 4, 12, 17.
 — idem est si pars evincatur, *ibid.*
 Equitii usu legato non poterat legatarius equis uri
 in Circenibus, nisi testator sciret esse aurigam
 legatarium, 5, 8, 11.
 Equi nonnulli ex vento gigni credebantur, 5,
 29 *sect.* 4.
 Equorum Curulium, sive circensium præstantia,
 5, 29, 2.
 — & singuli proprium nomen habebant, *ibid.*
 — & ex eo, ex patriâ, ex genealogiâ ætima-
 bantur, *ibid.* f. 4.
 Equus quadrigæ demonstrator quis, 5, 29, 6. & *seq.*
 — eo interempto videtur desinere esse quadri-
 gæ, *ibid.* *sect.* 10.
 — ab eo pendebat victoria, *ibid.*
 — ei honores, & præmia & immoderata af-
 fectio, *ibid.* *sect.* 11.
 Error contrarius est consensui, 1, 16, 1, & 2, 2, 2.
 Error vitiat omnem actum, 1, 16, 2, & 2, 2, 1. & *seq.*
 Error in corpore rei vitiat contractum, 1, 16, 13.
 — & 2, 1, 1.
 Error impedit domini translationem, 1, 16, 4.
 — & per tot. & 1, 17, 3.
 Error in causâ contrahendi vitiat obligationem,
 1, 17, 1.
 Error non impedit domini translationem, si
 utraque causa sit idonea ad dominium transfe-
 rendum, *ibid.* *sect.* 5. & per tot.
 Error in nomine proprio non vitiat actum: exem-
 pla in institutione, legato, contractu, judi-
 cio, 1, 18, 3.
 Error in nomine appellativo legatum vitiat,
ibid. *sect.* 5.
 Error in corpore rei vitiat contractum: secus
 error in corpore pecuniæ numeratæ, & quan-
 do item in accessione, & quare, 1, 18, 1.

Error in qualitate non vitiat venditionem, *ibid.*
sect. 3.
 Error in materia vitiat venditionem: vide exem-
 pla, *ibid.* f. 5.
 — non vitiat, si materia non sit omnino di-
 versa, *ibid.* f. 7. limit. & explic. *ibid.* f. 8.
 Error in materia non vitiat alios contractus, *ibid.*
sect. 6.
 Error in accessione non vitiat contractum, nec
 in re principali, nec in ipsâ accessione, 2, 2, 3, 4.
 Error differt ab ambiguo, *ibid.* f. 24.
 Errantis nullus est consensus, 4, 16, 4, 5.
 Error in substantia rei vitiat emptionem, 3, 1, 19.
 Error consensui est omnino contrarius, 5, 18, 3.
 Error non nocet, cum constet de re demonst-
 ratâ, 5, 18, 11.
 Error in officio vel attificio serui legati non vitiat
 legatum, 5, 14, 7.
 Error in designandâ personâ legatarii non vitiat,
 si de illa constet, *ibid.*
 Error in quacunque rei personæ qualitate in-
 trinsecâ vel extrinsecâ non vitiat, 5, 14, 8.
 Error in quantitate quando obrepere possit in
 contractibus præter emptionem, 4, 16, 8.
 Error in qualitate non vitiat contractum, 4, 16, 4.
 præter emptionem, *ibid.*
 Error in quantitate quandoque vitiat legatum,
 5, 14, 9.
 Error in quantitate pretii vitiat emptionem &
 venditionem, 4, 16, 5, 7.
 Error in quantitate non impedit validitatem actûs,
 4, 16, 1, & *seq.*
 Error in substantiâ, sicut in corpore, actum vitiat,
 4, 16, 1, 7.
 Error indubitatè probandus est: alias standum
 est scripturæ, 4, 16, 1.
 Error deceptus disponens non consentit, 5, 12, 10.
 Evictio à venditore præstantia, 4, 12, 17.
 — & contraria conventio non tenet, *ibid.*
 Exæstus. Vide Maris æstus.
 Exceptiones comparatæ sunt ad elidendas actiones,
 1, 14, 3.
 — non habent locum si nulla sit actio, *ibid.*
 — & *sect.* *seq.*
 Exceptio inest contractibus bonæ fidei, *ibid.* f. 6.
 — inesse dicitur, cum actio non datur, *ibid.*
 f. 9, & *seq.*
 Exceptio doli datur quoties quis dolo petit:
 etiam si dolo non contraxerit, *ibid.* f. 8.
 Exceptio aliquando dolum significat, *ibid.* f. 16.
 Excipere, & recipere quid, *ibid.* f. 17.
 Exceptio dicitur conditio: & quare, *ibid.* f. 31.
 — petebatur à Prætorè, & an danda esset
 in iure disputabatur, *ibid.* f. 29.
 — in strictis iudiciis omnino à Prætorè impe-
 rranda, *ibid.* f. 30.
 — cur initio contestanda, *ibid.* f. 32.
 Exceptionem in bonæ fidei iudiciis necesse non
 erat à Prætorè postulare: & quare, *ibid.* f. 33.
 probanda tamèn erat à debitorè, *ibid.* f. 39.
 Exceptio

Exceptio efficit, ut includatur non excepta. 2, 18, 16. siquidem ea sint ejusdem generis, *ibid.*
sect. 29. 31.
 Exceptores erant scribæ qui dicta loquentis excipiebant, & velociter notis scribebant, 3, 1, 11.
 — & in acta legebant Præsidis, hinc actuarii appellati, *ibid.*
 Exceptio per proponentem probari debet, 5, 19, 3.
 Exceptio pacti conventi quam habet debitor principalis, non prodest fidejussori, 3, 8, 51.
 Exceptio, quâ repelleretur creditor si ageret adversus debitorem, obitat fidejussori, si agat actione sibi a creditore cessâ, 3, 8, 45.
 Exceptio doli datur etiam cum nullus dolus actoris intercessit: sed cum ipsa res in se dolum habet, ipse qui petit dolo facit, 5, 3, 4.
 Exceptiones diversas reo allegare licet, 4, 16, 16.
 — & alia contraria proponere, *ibid.*
 Exceptio alicujus rei probat comprehendi alias res non exceptas, quæ sub genere exceptæ continentur, 4, 8, 10.
 Exceptio si datur, necessario datur actio, 5, 3, 3.
 Exceptio est actionis exclusio, *ibid.*
 Exceptio pacti conventi quandocumque à naturali æquitate abhorret, 4, 12, 10.
 Exceptio debet esse de comprehensis in dispositione, 5, 17, 5.
 Exceptio firmat regulam in non exceptis, & demonstrat, de qua re dispositum fuerit, 3, 23, 9.
 Exceptiones personales, quæ obitant cedenti, non obitant cessionario, 3, 8, 46.
 — contrâ si foveat causam lucrativam, *ibid.*
 Exceptiones personales debitori competentes ad alios non transferuntur, *ibid.*
 — ipse autem contrâ omnes à creditore causam habentes uri potest, *ibid.*
 Exceptiones personales competentes contrâ creditorem ipsi soli, non aliis ab eo causam habentibus opponi possunt, *ibid.*
 — contrâ si foveant causam lucrativam, *ibid.*
 — vel si res reverfura sit ad ipsum auctorem, *ibid.*
 Exceptiones reales profunt fidejussori, non verò personales, 3, 8, 5.
 Exheredatus non admittitur ad honorum possessionem contrâ tabulas: & quâ de causâ, 1, 7, 21, & 1, 11, 16.
 Exheredatio afficit majori injuriâ, quàm præteritio, 1, 10, 41.
 Exheredatio non vitiat testamentum: & quare, 1, 11, 19.
 Exheredato datur querela inofficiosa, si præteritus accipiat contrâ tabulas: si verò dicat testamentum nullum, datur unde liberi, *ib. f.* 37.
 Exheredari filius post mortem ejus non potest, 4, 29, 10.
 — neque institui, *ibid.*
 Exheredari non potest filius antè aditam hereditatem, vel post eam aditam, 4, 29, 2.

Exheredatio est odiosa, 3, 50, 6.
 Exheredatio, non aditâ hereditate, nullius momenti est, *ibid.*
 Exheredatio facta post mortem filii inutilis est, *ib.*
 Exheredatio cum convicio fieri potest, 5, 13, 5.
 — nota & contumelia appellatur, *ibid.*
 Exheredatio sub conditione fieri non potest, 4, 19, 10, & 4, 30, 9.
 Exheredatio non valet non aditâ ex testamento hereditate, 4, 29, 1.
 Exheredationes non sunt adjuvandæ, 5, 18, 11.
 Exheredatus cum falsâ demonstratione non videtur exheredatus ex benignâ interpretatione, 5, 18, 11.
 Expressum nullam vim habet, si natura actus illud respuat, 3, 30, 6.
 Expressum & tacitum non habent eundem effectum, si verba ex legis interpretatione diversum quid continent, 3, 30, 15.
 Expressum ac tacitum, si diversa continent, eandem vim non habent, 3, 30, 9.
 Expromissor quis sit & unde dicatur, 2, 15, 1.
 Expromittere quando quis dicatur, *ibid. f.* 2.
 Expromittente pupillo sit novatio, *ibid. f.* 3. nec restituitur actio adversus veterem debitorem, *ibid. sect.* 4.
 Expromittente muliere actio restituitur, *ibid. sect.* 6, 14, 18. item expromittente minore; & quare *ibid. f.* 8, 9, 11. secus expromittente muliere impubere, *ibid. sect.* 16.

F

Facilius sustinetur id quod antea erat rectè constitutum, quam initio rectè constituitur, 4, 25, 10.
 Facta neque finguntur, neque præsumuntur, 1, 9, 4.
 Factum agenti nocere debet, non adversarius, 5, 13, 4.
 Factum cuique suum nocere debet, 3, 8, 17, & *sect.* 48.
 Factum alienum non rectè promittitur, nisi sub præiâ, 2, 4, 17.
 Factum alienum nemini nocet, 2, 15, 25.
 Facultates testatoris examinandæ sunt ad interpretandam dispositionem, 5, 7, 17.
 — item ejus ars, sive ministerium, *ibid.*
 Falcidia debetur etiam in portione eorum fideicommissariorum, qui heredem ad adieundum non coegerant, 4, 7, 7.
 Falcidia detrahitur ex donationibus causâ mortis, 5, 12, 9.
 Falcidia ex legatis coheredi præstandis retentâ, non possunt obtineri legata ipsi heredi Falcidiam retinenti relicta, 5, 3, 6.
 Falsa causa legatum non perimit, 5, 14, 3.
 Falsa causa debendi, si exprimitur, non nocet vero debito præexistente, 5, 14, 4.
 Falsa causa meritorum legatum non perimit, 5, 19, 6.

(VY)

- Falsa causa non vitiat legatum aut institutionem, *§ 19, 3, 4, 11.*
 — nisi probetur, eâ deficiente, testatorem institutum, vel legatum non fuisse, *ibid.*
 — tunc enim datur heredi exceptio doli, *ibid.*
 Falsæ causæ idem juris est, & magis ac falsæ demonstrationis, *§ 19, 11.*
 Falsa demonstratio adjici potest legatis rerum incorporalium, *§ 21, 1.*
 Falsa demonstratio legati nocet legato; indicat enim legatum fuisse, quod verè non fuit, *§ 15, 2.*
 Falsa demonstratio perimit institutionem, cum demonstrat partem, quæ nulla est, datam esse, *§ 20, 1.*
 — perimit legatum, cum designat certum corpus, quod in rerum naturâ non sit, vel rem incorporalem quæ non sit, *ibid. § 2, 7, 9.*
 Falsa demonstratio rei, quæ non est, tollit rem legatam, deficitque substantia legati, *§ 20, 9.*
 Falsa demonstratio debiti quocumque modo suo debitori relicto legatum vitiat, nisi probetur testatorem voluisse legare, quantitatem quandam debitam, non jus liberationis, *§ 3, 3.*
 Falsa demonstratio aut causa, cujuscumque generis sit, non nocet institutioni, vel legato, nisi probetur testatorem alias relicturum non fuisse, *§ 19, 9.*
 Falsa demonstratio, si cadat in sermonem generalem, vitiat legatum, *§ 14, 8.*
 Falsa demonstratio personæ vel rei legatæ non nocet legato, si aliud constat, quid cuique legaverit, *§ 15, 2.*
 Falsa demonstratio legati non facit legatum, *ibid.*
 Falsa demonstratio verborum cedere debet veritati, *§ 15, 1.*
 Falsa demonstratio cognationis fortassis vitiat institutionem cognati proximi, uti filii, vel fratris, *§ 19, 7.*
 Falsa designatio loci legato non nocet, *§ 14, 6.*
 Familiz nomen in usu juris modò strictè, modò latè accipiendum, & qui sub eo comprehenduntur diversimodè, *§ 18, 7.*
 Familiz quid relinquere debens, cuicumque de familiâ potest relinquere, *§ 1, 21.*
 Familiz relicto fideicommissio nominati præferuntur iis, qui ab intestato succederent, *§ 1, 16.*
 Familiz postre splendorem conservari & ampliari nobis expedit, *§ 18, 11.*
 Familiarum, & ordinum dignitatem salvam voluit esse jus civile, *§ 18, 12.*
 Favor alicui datus non debet in ejus incommodum verti, *§ 10, 11.*
 Favors sui ipsius introducta contemni possunt, *§ 12, 12.*
 Favors libertatis in dubio respondendum, *§ 1, 16.*
 Femina nubens in familia an conservet, & propeget agnationem, *§ 13, 47. & seqq.*
 Femina per nuptias non transit in familiam viri, *ibid. § 48.*
 — manet in potestate patris, ejusque agnata, *ibid.*
 — nec fit cognata viri, sed affinis, *ibid.*
 Femina olim sæpius nubebat in familiâ: auferuntur plura exempla, *ibid. § 52.*
 Femina ultra sorores lege Voconia non solum excludebatur à masculis, sed etiam omnino incapaces, *§ 1, 7.*
 Femina sunt caput & finis familiæ, *§ 18, 8.*
 — & sunt in familiâ in quâ oritur, non in quâ sunt marres, *ibid.*
 Femina suos heredes non habent, *§ 16, 9.*
 — nec qui ab eis descendunt, sui heredes esse possunt, *ibid.*
 Feminae descendentes ex masculis an succedant, vocatis descenditibus masculis, *§ 16, 4.*
 — & per tot.
 Feminae ad legitimas hereditates ultra consanguineas non admittuntur, *§ 16, 8.*
 Feminae posthumæ inter ceteras exheredari poterant, dum aliquid eis in testamento relinqueretur, *§ 16, 9.*
 Feminae non semper imbecilles; nonnullæ prudentissimæ, *§ 10, 3.*
 — semper tamen sunt in tutelâ, *ibid.*
 Feminis vocatis, masculi descendentes ex feminis certò admittendi, *§ 17, 8.*
 Feminis æquè ac masculis vocatis, feminae simul cum masculis sunt admittendæ, *§ 1, 10.*
 — & seqq.
 Feminis & masculis vocatis, an simul cum masculis, vel post eos admittantur, *§ 1, 1.*
 — & per tot.
 Feminas testatori conjunctas & vocatas propter masculos remotiores excludi absurdum, *§ 1, 2.*
 Feuda regulantur à lege & conditionibus investituræ, *§ 17, 10.*
 à Feudis ad fideicommissum argumentum non valet, *§ 17, 10.*
 Fictio cedere debet veritati, & valet quod ex animo agitur, non quod fingitur, *§ 18, 13.*
 Fideicommissum universale non agnatum ad heredes an transmittatur, *§ 6, 7, 8.*
 — & per tot.
 Fideicommissum universale etiam non agnatum ad heredes transmittitur, fideicommissario post dici cessionem decedente, *§ 8, 1.*
 Fideicommissum universale est quædam substitutio, *§ 6, 2.*
 Fideicommissum à testatore transferri potest ab uno ad alium fideicommissarium non solum post dici cessionem, sed etiam post restitutionem, & quodcumque, *§ 8, 7.*

- Fideicommissum agnitionem ab absente ad heredes transmittitur, 4, 6, 7.
- Fideicommissum relictum sub conditione si heres voluerit, neque conditionale est, neque subsistit, 5, 30, 4.
- at sub conditione nisi heres noluerit & valet, & conditionale est, *ibid.*
- Fideicommissum restituendum acceptis centum nummis, à fideicommissario, eo decedente antequam nummos daret, interdictit, 4, 6, 11.
- Fideicommissum agnoscit, qui cogit heredem adire, ut restituat, 4, 7, 5.
- Fideicommissum legati appellatione continetur, 5, 8, 7.
- Fideicommissum conditionale interdictit, fideicommissario decedente ante cessionem Diei, 4, 6, 11, & 13.
- Fideicommissum etiam notu relinqui potest, 3, 19, 16.
- Fideicommissum restituendum, cum heres moriatur, est conditionale, 4, 6, 14.
- Fideicommissum universale de sui natura, simile est hereditati: quo vero ad acquisitionem simile est legatis, 4, 6, 4.
- Fideicommissum adesse aliquando accipitur, si ceteris defuncti verba fideicommissi, 3, 19, 13.
- ubi & de mutua substitutione in *l. cum proponatur*, 64. ff. de leg. 2.
- Fideicommissum restituitur pro portione, quā quis heres extitit, 3, 6, 8.
- Fideicommissum universale est hereditas, 4, 6, 1.
- Fideicommissum singulare exaquantur legato, 4, 6, 1.
- Fideicommissum, sicuti legatum, rei propriæ fideicommissarii non valet, 5, 11, 11.
- Fideicommissum agnoscere potest per procuratorem, 4, 6, 7.
- Fideicommissi universalis idem jus ac legatis quoad cessionem Diei, 4, 8, 1, & 4.
- Fideicommissi universalis dies cedit sicut in legatis, 4, 6, 4.
- & fideicommissario decedente, postquam dies cessit, transmittitur, *ibid.*
- Fideicommissio omnium bonorum continentur ea, quæ post testamentum heredi data codicillis sunt, 3, 21, 6.
- Fideicommissio omnium bonorum non comprehenditur dos prælegata uxori, 3, 21, 7.
- Fideicommissio sub conditione relicta, potest fideicommissarius cogere statim heredem ut adeat, 4, 6, 10.
- Fideicommissa relinquuntur sine verbis, 4, 1, 13.
- Fideicommissa potius coniecturā & mente testatoris, quam significatione verborum interpretantur, *ibid.*
- Fideicommissa olim non involvebant necessitatem, 3, 21, 17.
- Fideicommissa post mortem heredis relicta, sunt conditionalia, 4, 8, 13.
- & fideicommissario ante heredem gravatum,
- decedente, non transmittuntur, *ibid.*
- Fideicommissa legatis exaquantur, & quidquid de legatis disponitur, fideicommissa comprehendit, 3, 21, 17.
- Fideicommissa interpretanda ut potius valeant, 5, 11, 8.
- Fideicommissarius ante diem cedentem decedens, non potest fideicommissum transmittere, si post diem transmittit, 4, 7, 11.
- Fideicommissarius decedens post mortem testatoris, aut post impletam conditionem transmittit fideicommissum, 4, 8, 5, & plur. seqq.
- Fideicommissarius habet heredem sibi obligatum ad restituendam hereditatem, 4, 6, 4.
- & cogere potest, ut adeat, & sibi restituat, *ibid.*
- Fideicommissarius recipit hereditatem ab herede, qui fuit obligatus à defuncto, 4, 6, 6.
- & hanc transmittit ad heredes, si moriatur postquam ejus dies cessit, *ibid.*
- Fideicommissarius heredis loco habetur, 4, 6, 1.
- Fideicommissario ante restitutionem decedente, restituitur ejus heredibus, 4, 7, 10.
- Fideicommissarius ante restitutum sibi hereditatem non est Dominus, neque heredis loco habetur, 4, 6, 4.
- tunc enim in eum transferuntur actiones, *ibid.*
- Fideicommissaria hereditas vendi potest, 4, 7, 7.
- Fideiussori qui rejicitur, fit injuria; non tamen semper, 1, 23, 1. & quare, *ibid. sect. 6.*
- Fideiussoris rejiciendi multe sunt causæ, & quæ illæ sunt? *ibid.*
- Fideiussor ut sit idoneus, fides & facultates requiruntur, *ibid. sect. 2, & 5.*
- Fideiussor idoneus non est pauper, *ibid. sect. 3.*
- Fideiussor qui rejicitur, tamquam pauper arguitur, aut fide indignus, *ibid. sect. 6.*
- Fideiussorem rejiciendo non fit injuria principali debitori: & quare, *ibid. sect. 7. & per tot.*
- Fideiussore idoneo oblato debitor liberatur ab onere audiendi fideiussorem, *ibid. sect. 7.*
- Fideiussor in majorem summam accipi non potest, 3, 14, 1.
- in minorem potest, & in leviozem causam, *ibid. sect. 3.*
- Fideiussor in alienam obligationem, accipi non potest, & quando id accidit, *ibid. sect. 8. & 2, 3, 13, & 2, 4, per tot.*
- Fideiussor in duriozem causam adhibetur quatuor modis, 3, 33, 4.
- Fideiussorem in duriozem causam accipi non potest semper traditum sine ullā exceptione, *ibid. f. 7.*
- non solum obligari non potest in duriozem causam, sed nec accipi, *ibid. sect. 8.*
- aliud est accipere; aliud eum obligari, *ibid. sect. 9.*
- plus promittens in aliam obligationem accipi videtur, *ibid. sect. 13.*
- Fideiussores loco, tempore, causâ plus promittit, (Y y.) ij.

- tenentes nullatenus obligatur, *ibid. fect. 1. & 6.*
 — non obligantur pro eo, qui non est obligatus, *2, 4, 1.*
 Fidejussor in aliam obligationem quando accipiatur, *ibid. fect. 3.*
 — pro eo, qui debet Stichum, non recte promittit Stichum aut decem, *ibid. fect. 4.*
 — nec pro eo qui decem debet, promittere potest decem, aut Stichum, *ibid. fect. 5.*
 Fidejussor pro eo qui debet Stichum, & Pamphilum, recte promittit Stichum aut Pamphilum, *ibid. fect. 6.*
 — pro eo qui debet Stichum aut Pamphilum, utrum creditor voluerit, recte promittit Stichum aut Pamphilum, utrum ipse voluerit, *ibid. fect. 8.*
 — pro merce æstimatâ recte promittit æstimationem, *ibid. fect. 13.*
 — pro fundo debito recte promittit usufructum, *ibid. fect. 14.*
 — potest promittere factum rei principalis, *ibid. fect. 16.*
 Fidejussor quando vitietur ob electionem alicui datam, *ibid. fect. 17.*
 Fidejussor quantum differat à reo constituitur pecuniz, *ibid. fect. 18.*
 Fidejussor quando, & quomodo, & pro quâ parte liberetur per solutionem rei principalis, vel per confusionem, *2, 6, per tot.*
 Fidejussor pupilli tenetur: & quare, *2, 7, 2.*
 — prodigi & furiosi non tenetur, & quare, *ibid. fect. 3.*
 Fidejussor non debet esse damnosum officium suum, *ibid. fect. 4.*
 Fidejussor an possit à pupillo, furioso & prodigo repetere, quod pro illis solvit, *ibid. fect. 6.*
 & 7.
 Fidejussor non prodest restitutio, & quare, *ibid. fect. 10.*
 Fidejussor liberatus, si habiturus sit regressum adversus reum, *ibid. fect. 11.*
 — non liberatur manente naturali obligatione: liberatur utrique sublatâ, tam naturali quàm civili, *2, 8, 9.*
 — dadejussorem transit exceptio doli, *ibid. f. 6.*
 Fidejussori quando prodest restitutio, *ibid. fect. 5.*
 & seqq. & 2, 9, per tot. & 2, 10, 17.
 Fidejussores à defensore dati liberantur, si ille in integrum restituitur: & quare, *2, 9, 8.*
 Fidejussores liberantur rescissâ causâ satisfactionis, *ibid. fect. 9.*
 — item rescisso iudicio, *ibid. fect. 10, & 13.*
 — item iudicio in dominum translato, *ibid. fect. 15.*
 — item mutatâ rei conveni conditione, *ibid. fect. 14.* Secus mutatâ qualitate, *ibid. f. 17.*
 Fidejussori non prodest exceptio quæ competit capite minutis, *ibid. fect. 12.*
 Fidejussor semper liberatur liberato reo, & quando secus, *2, 10, 2 & seqq.*

- Fidejussor non liberatur exempto reo ab obligatione, *ibid. fect. 9. & seqq.*
 ad Fidejussorem transeunt omnes exceptiones præter personales, *ibid. fect. 8.*
 Fidejussor non liberatur restitutâ hereditate, *ibid. fect. 13.*
 — item non liberatur, altero ex duobus reis exempto, *ibid. fect. 15.*
 Fidejussor promuliere intercedente obligatur, *ibid. fect. 14.*
 Fidejussor per deportationem principalis non liberatur, *ibid. fect. 14.*
 Fidejussor, cum per stipulationem contrahitur, stricti juris est, *3, 8, 16.*
 Fidejussor non extenditur de unâ ad aliam obligationem, *ibid.*
 Fidejussionis forma à jure constituta est, ut sit accessio principalis obligationis, *3, 8, 17, & fect. 27.*
 Fidejussore intercedente pro pluribus obligationibus si bona ejus distrahantur, eorum pretium cedit in omnes summas debitas non pro ratâ, sed æqualiter, *5, 32, 21, & 25.*
 Fidejussor quando non habeat regressum contra debitorem principalem, *3, 8, 37.*
 Fidejussor obligatus esse non potest sublatâ obligatione, cui accessit, *3, 8, 16.*
 Fidejussor novationi consensiens manet obligatus, *3, 8, 3.*
 Fidejussor liberatur, si mutetur forma contractus, *3, 8, 16.*
 Fidejussor contra creditorem tueri se potest exceptione cedendarum actionum, si creditor actiones non habeat, quas cedat, non cogitur, *3, 8, 40, 43, 50.*
 Fidejussor liberatur, quoquo modo liberetur debitor principalis, *3, 8, 26.*
 Fidejussor actione mandati vel negotiorum gestorum repetit à principali, quidquid pro eo solvit, *3, 8, 36.*
 Fidejussor liberatur, quotiescumque habiturus esset regressum contra principalem debitorem, *3, 8, 29.*
 Fidejussor non manet obligatus, ex quo creditoris transactione sibi reservavit jura contra eum, *3, 8, 17.*
 Fidejussor non liberatur pacto sui confidejussoris, *3, 8, 25.*
 Fidejussor non potest conveniri liberato principali per transactionem, *3, 8, 2.*
 — etiam si fuerit jam condemnatus, *ibid. f. 3.*
 Fidejussor liberatur pacto rei principalis, *3, 8, 26.*
 Fidejussor sui ipsius nemo esse potest, *4, 26, 19.*
 — nec creditor, *ibid.*
 Fidejussori iniqua conditio inferri nequit à reo principali, *3, 8, 17.*
 Fidejussori non potest auferri jus petendi cessionem actionum, *3, 8, 40, 42, & 48.*
 Fidejussori auferri per pactum non potest id beneficium, quod ei ex pacto pariter compete-

bar, 3, 8, 40, 43.
 Fideiussorem conveniens, reum ipsum convenire videtur, 3, 8, 29.
 Fideiussoribus idoneis competit beneficium divisionis, etiam in solidum obligatis, 3, 30, 2.
 Fideiussor obligatio extinguitur, si fideiussor reo heres exstiterit, 4, 26, 19.
 — item si succedat creditori, *ibid.*
 Filius Patri supervixisse præsuntur, 1, 9, 24.
 Filius, & pater eadem persona censentur, 1, 12, 35.
 Filius patris, non matris familiam sequitur: & patris agnatus est, non matris, 1, 13, 40.
 Filii vulgò quæriti cognati sunt matri, & inter se, *ibid. sect. 49.*
 Filius in causâ patris iudicare potest, 1, 15, 4.
 — non potest jus dicere, *ibid. sect. 5.*
 — potest esse arbiter in causâ patris, *ibid. f. 8.*
 Filiusiam. quoad jus publicum non sequitur jus patris potestatis, *ibid. sect. 7.*
 Filius, antequam valeat exheredatio, pro præterito habetur, 3, 30, 6.
 Filius priore testamento exheredatus, posteriore præteritus, petit bonorum possessionem contra tabulas ob testamentum posterius, 5, 18, 9.
 Filius heres patri certò exstiterit, cum moritur, fit heres ab intestato, 4, 29, 7, & 4, 30, 4.
 — & iniquum esset cum heredi suo relinquere nihil, *ibid. & sect. 10.*
 Filius præteritus, licet se abstineat, legata & libertates in testamento relictas præstat, 1, 11, 7.
 Filius cui pater jussit ut adiret hereditatem prius exploratam; si eam non exploret, aditio nulla est, 4, 23, 16.
 Filius sub conditione, quæ ultimo ejus vitæ momento impleri potest, institutus, eâ pendente decedens patri ab intestato non succedit, 4, 29, 2, & est. 8.
 Filius & servus hereditatem adire non possunt sine jussu patris vel domini, 4, 23, 16.
 — & jussu aditionem præcedere debet, *ibid.*
 — & si sub conditione fuerit interpositus, eâ non impletâ, aditio non valet, *ibid.*
 Filius conditionem potestativam sub quâ institutus est non implens, patrem intestatum non facit, 4, 29, 9.
 Filius heres institui potest sub conditione potestativa, 4, 29, 9.
 — & quandocumque eam implere potest, *ibid.*
 — & si conditioni pareat, fit heres necessarius, amittitque beneficium abstinendi, *ibid.*
 — & si pupillus fit, potest conditioni parere etiam sine tutoris auctoritate, *ibid.*
 — & quamdiu non implevit conditionem, pendet hereditas etiam ultimo vitæ momento, *ibid.*
 — & si moriatur eâ non impletâ, declarat se nolle heredem esse, *ibid.*
 — & si habeat coheredem, vel substitutum,

ipsi succedent, *ibid.*
 Filius emancipatus jure Prætorio patri succedit, 4, 30, 4.
 Filius emancipatus non potest petere bonorum possessionem, quamdiu testamentum ruptum potest, sicuti adhuc hereditatem adire non potest, *ibid.*
 Filius institutus sub conditione, quæ & in potestate ejus fit, & per alium impleri nequeat, antè eam impletam decedens, vel fit heres ab intestato, vel succedit substitutus, si ei datus sit, 4, 28, 11.
 — si verò conditio eo mortuo per alium ejusdem filii nomine impleri possit, filius, neque ex testamento, neque ab intestato heres est, sed hereditas desertur ad substitutum, vel ad coheredem vel ad agnatos, *ibid.*
 Filius non debet esse melioris conditionis suâ matre, 3, 17, 2.
 Filius abstinens Patris hereditate, manet heres jure Civili, sed jure Prætorio tolluntur effectus, 5, 30, 5, 7.
 Filius purè & certo animi iudicio exheredari debet, 4, 5, 9.
 Filius naturalis non est in potestate Patris, 3, 16, 6.
 Filius sub conditione, quæ in ejus potestate non sit, institutus, sub contrariâ exheredatus, eâ pendente decedens, patri ab intestato heres exstiterit, 4, 29, 1, & sect. 7.
 Filii ignorantis se patri heredem exstiterit, qui heres est, non solum peculium castrense, de quo testatus est, obinebit, sed & patris bona, 4, 4, 11.
 Filius abstinens pro herede habetur, quoad libertates testamento datas, 5, 30, 7.
 — & quoad fideicommissum relictum, *ibid.*
 — & quoad substitutionem pupillarem, *ibid.*
 — non tamen quoad substitutionem vulgarem, *ibid.*
 — ratio differenzæ, *ibid. sect. 8.*
 Filius emancipatus exheredatus, vel abstinens, ab hereditate paternâ tenetur in id, quod facere potest, 3, 6, 4.
 Filius post mortem suam nequit exheredari, 4, 29, 12.
 Filius pubes post patrem, impubes antè patrem obliſſe creditur, 4, 13, 8.
 Filius nepotis est posthumus alienus, 5, 18, 1.
 Filiusfamilias ex mutuo obligatur, si pater crediti jusserit, 4, 23, 14.
 — etſi voluntatem mutaverit, *ibid.*
 Filio & nepotibus institutis, ipsi cum patre admittuntur, 4, 1, 14.
 Filio instituto, si detur coheres, confirmantur secundæ tabulæ, 5, 30, 12.
 — non ita est filio exheredato, *ibid.*
 Filio sub conditione heredi instituto competit bonorum possessio secundum tabulas, 4, 21, 15.
 Filio heredi instituto sub conditione fortuitâ datur bonorum possessio secundum tabulas &

etiam contrà tabulas, 5, 18, 9.
 Filio abstinente, bona patris deferuntur ad substitutum, vel distribuitur à creditoribus nomine patris, non filii, 5, 30, 5.
 Filio herede instituto, & ejus patri rogato, ut ipsi filio post mortem restitueret, filio ante patrem mortuo, pater retinet hereditatem, 4, 6, 11.
 Filium duplici præstatione onerare voluisse pater non videtur, 5, 10, 10.
 — sicut nullus alius sic oneratus videtur, nisi clarè appareat, *ibid.*
 Filii nominatim exheredandi: præteriti rumpunt testamentum, 3, 30, 5.
 — & causa exheredationis exprimenda, *ibid.*
 Filii volentes abstinere hereditate paternâ, non inviti, 5, 30, 7.
 Filii impuberes, si ambo in nave perierint, utrumque simul obiisse lex supponit, 4, 13, 8.
 Filii familias ex maruo non obligantur, 3, 6, 4.
 Filiorum nomine non continentur feminae, cum testator in aliâ parte de solis masculis locutus est, 4, 3, 5.
 — tam in eâ demoratione, quam in diversâ, *ibid.* *sec.* 4.
 Filiorum successores possunt petere bonorum possessionem in hereditate eorum, non in hereditate eorum patris, cum ei non succedant, 4, 4, 22.
 Filiorum nomine feminas contineri receptum est ex mente testatoris, 4, 3, 1, & *seqq.*
 — ubi de contrariâ mente testatoris.
 Filiorum nomen à veteribus modò ampliatum, modò restrictum, 3, 28, 6.
 Filiorum in successione prima causa est, 4, 30, 5.
 Filia dorem à marito non reperit, siquidem maritus eam solverit patri, et etiam absente, dummodò à patre accepit, vel in hereditate, vel per legatum, 5, 10, 10.
 — hoc casu legatum non valet, aut ei imputatur in dorem, *ibid.*
 Filiarum nomine in legato posthuma non comprehenditur, nisi testator posthumâ in aliquâ parte mentionem fecerit, 3, 29, 4.
 Filiarum nomine posthumâ continentur, 4, 3, 6.
 Finis significat terminum, quem excedere non debemus, 4, 12, 24.
 Fiscus hypothecam habet in bonis privatorum: privati non habent in bonis fisci, 3, 2, 10.
 Fiscus quoad fideicommissa iisdem legibus obstringitur, quibus privati, 4, 6, 8.
 Fisci privilegia non faciunt, ut sententia pro eo proferatur, 4, 17, 7.
 Fisci in Imperio Romano angustia & Principum temperantia, 4, 17, 8.
 Forma. *Vide* Femina.
 Forma actûs, bonorum arbitrio mutari non potest, 3, 10, 18.
 Forma testamenti præscripta est à legibus, *ibid.* *sec.* 23.

Forma non suppletur, nec actus redigitur ad formam juris, 2, 3, 10.
 in Formâ vitium vitiat actum; nec obinet regula, quod utile per inutile non vitiatur, *ibid.* *sec.* 10, & 11.
 Forma monetæ quæ? 3, 11, 16.
 Formâ mutatâ interit substantia rei, 4, 11, 1, & 12, 6.
 Frater dicitur qui fraternâ charitate diligitur, 5, 7, 9.
 Frater utrimque conjunctus pupillo non præterit conjuncto ex uno tantum latere, ex pupillari substitutione, sed ex eâ xque succedunt, 5, 7, 6.
 Fratres appellantur ac parentes, quos fraternâ charitate diligimus, 5, 19, 5.
 Fratres inter se reciprocè abintestato succedunt, 5, 31, 7.
 Fratres & filii simul consequuntur, quod relictum fuit fratri & ejus filiis, 4, 1, 14.
 Fraudare legem iniquum esset, 3, 9, 14.
 Fraudem committit, qui rem à se obligatam legatario alteri postea obligat, 3, 9, 14.
 — &stellionatus crimine obstringitur, *ibid.*
 Fructus an, & quando sint res venales, & mercis nomine contineantur, 2, 20, 35, 39, 40.
 Fructus percipiendi dividuntur pro ratâ quam quis habet in fundo, 3, 6, 9.
 Fructus futuri emi possunt, 4, 15, 4.
 — item jactus retis & captus scararum, *ibid.*
 Fructus ex bonis hereditariis perceptos restituere non debet, qui rogatus restituere, quicquid ex hereditate bonivæ defuncti pervenit, 3, 20, 16.
 Fructuarius aliquo modo possidet, 4, 22, 19.
 de Frumentatione pauca delibata, 2, 13, 17.
 — & 3, 12, 4.
 Frumentario tempore Jurisconsultorum solum Romæ, postea etiam alibi, 2, 18, 11, 12.
 Frumentatio quid? 4, 18, 9.
 Frumenti nomen generale est, 4, 15, 1.
 Frumentatio plebi decretâ à Magistratibus, ut eam sibi conciliarent, 5, 10, 12.
 Frumentatio primum collata in plebem inopem, 5, 10, 12.
 Frumentatio posterioris us temporis etiam im non indigentes collata, 5, 10, 13.
 Frumentatio non in solos pauperes, qui non habebant, undè se alerent, collata, 5, 10, 14.
 Frumentationis modus & ratio, 5, 10, 17.
 — 12, 13, 14.
 Frumentariæ leges improbatæ, 5, 10, 23.
 Frumentum à Republicâ plebi dabatur, 4, 18, 9.
 Frumento provinciarum exterarum Roma indigebat, 5, 10, 13.
 Fugitivi servi quomodò perquirentur, & quod esset judicium, 3, 26, 9.
 à Fugitivo, sive fure, sive debitore licebat rem auferre, 1, 27, 4.
 Fulgos. *conf.* 83. suam opinionem tamquam

certam non tradidit, 3, 12, 1.
 Fundus est totum constitutum ex proprietate, & usufructu, 3, 12, 9.
 Fundus legatus, qui servitutem patitur, cum ea præstandus est non liber, nisi testator dixerit, 4, 10, 11.
 Fundus dotalis constante matrimonio mariti est, 4, 12, 11.
 Fundus si destinatione testatoris pro duobus habeatur, duo fundi esse incipiunt, 4, 19, 1.
 Fundus dotalis à marito vendi non potest, 4, 12, 11.
 — sed venditio convalescit, muliere in matrimonio defuncta, *ibid.*
 Fundi portio fundus dici potest, 4, 14, 9.
 — & possunt vel duo fundi conjungi, vel unus in duos dividi, *ibid.*
 Fundi instructi nomine continentur, quidquid usus quotidiani causâ in fundis adest, 3, 23, 12.
 Fundi appellatione etiam usufructus continentur, 3, 18, 5.
 Fundo duobus, usufructu uni legato, semissem usufructus unus habet, alium semissem duo, 4, 10, 12.
 Fundo generaliter promisso nihil valet stipulatio, 4, 14, 1.
 Fundo legato non sola proprietas, sed proprietas cum usufructu legatur, 4, 19, 1.
 Fundi & domus nostrâ destinatione, non naturâ constituuntur, 4, 14, 1, & 20, 1.
 Fundis promissis vel legatis, nomine vel appellatione omisâ debitor eligit quem præstare vult, 4, 14, 1.
 Furiosi nulla voluntas est, 4, 25, 3.
 Furiosi testamentum non valet, etiam si à furore convalescat, *ibid.*
 Furti essentia in contestatione fraudulosa consistit, 1, 28, 16, & contestando dactylorhetham contestatur anulus, *ibid.* f. 9 & 10.
 Furtum solâ cogitatione non fit, *ibid.* f. 7.
 — neque verbo, neque scripturâ, *ibid.* f. 9.
 — neque inficiatione depositi in scripturam receptâ, *ibid.* f. 9, & 11.
 Furtum an in te minimâ fiat, 1, 23, 1, & per tot.
 Furtum gallinarum, & columbarum, *ibid.* & *sect. seqq.*
 Furtum aquæ: furtum modii frumenti: & alia exempla furto rei minimæ proponuntur, & explicantur, *ibid.* f. 7, & *seqq.*
 Furtum rei minimæ etiam apud Græcos puniuntur, *ibid.* f. 16.
 Furtum fimi Solonis legibus vindicabatur, unde adagium, *ibid.* f. 17.
 Furta modica militibus permissa, *ibid.* f. 19.
 Furtum pomi, aut lactucæ capite puniebatur lege Draconis, *ibid.* f. 18.
 Furti poena in fures non manifestos in lege XII. Tabul. desumpta à legibus Solonis, 1, 25, 1.
 Furti in duplum quando fur ex lege Solonis condemnaretur, *ibid.* f. 1.
 — quando in decuplum, & quando capitale, *ibid.*

Fur nocturnus quâ poenâ plecteretur, *ibid.* f. 3.
 Fur manifestus liber, & servus, quâ poenâ teneretur ex L. XII. Tab. *ibid.* f. 4.
 Fures additi creditori an servi essent, *ibid.* f. 5.
 — an liberarentur solutione, *ibid.* f. 6.
 Fures addicendi poena quando exoleverit, *ibid.* *sect.* 7, & 14. & *seqq.*
 Furti poena in quadruplum à Prætoribus, & quando, *ibid.* f. 9, 14, & *seqq.*
 — an hæc poena Catonis ætate introducta, *ibid.* f. 14, & 16.
 Furti poena apud Lacedæmonios, & Athenienses, *ibid.* f. 8.
 Furtum conceptum quale, & undè dictum, 1, 26, 1, & 2.
 Furti concepti poena, quæ olim, & quæ postea? *ibid.* *sect.* 3.
 Furtum conceptum per lancem, & licium, quodnam esset, & undè id desumptum, *ibid.* f. 4.
 Furtum hoc quomodo coopciretur, *ibid.* f. 5.
 Furta concepta quæ lege sublatâ, *ibid.* f. 10.
 à Fure fugitivum rem furtivam propriâ auctoritate licet auferre, 1, 27, 4. scilicet à fure non fugitivo: & quæ sit poena, *ibid.* f. 11.
 Fur potest rem repetere, & post litem contestatam auferatur à domino, sed alio iudicio, *ibid.* f. 12.
 Furti actio solam poenam persequitur, *ibid.* f. 6.
 Furtiva res repetitur conditione furti, & rei vindicatione, *ibid.* f. 20.

G

Gener & nurus succedunt in fideicommissio familiaris relicto, 4, 1, 12.
 Genus singulas species continet, & generalia verba species omnes comprehendunt, 1, 30, 3.
 Genus non comprehendit speciem, nominatim expressam, 3, 24, 1, & per tot.
 Genus ad speciem redigi non potest contra naturam verborum, 3, 20, 11.
 Genus continet singulas species, & quod de genere disponitur, de singulis speciebus dispositum censetur, 3, 20, 1.
 Genus à specie quodlibet non facili distinguitur, 3, 22, 6.
 Genus singulas species comprehendit, & quæ generaliter loquitur, singula nominare videtur, 4, 1, 19, & 5, 16, 2.
 Genus & species non bene à DD. appellatur, 1, 24, 4.
 Genus tum latè patere potest, tum stricte contrahi, & modò plura, modò pauciora comprehendere, 5, 6, 2.
 — & usus ad hoc plurimum valet, *ibid.*
 Genus comprehendit species sibi subjectas, non verò aliud genus, 5, 16, 10.
 Generis creditor unam speciem non rectè petit, 4, 20, 4.
 Generis nomine plerumque significatur species aliqua, quæ aliis præcipiet aliquâ de causâ, 3, 28, 10.

Generi expresso si aliquid magis generale adiciatur, tunc genus redigi debet ad illud magis generale adjectum factâ collatione cum illo, 3, 13, 2.

Generalis sermo referendus est ad ea, quæ heri possunt, non quæ heri nequeunt, 4, 1, 19.

Generalis dispositio, an comprehendat ea, quæ in eo genere, de quo disponitur, improprie continentur, affirmatur, 3, 21, 1. & seqq.

— negatur, *ibid.* f. 7. & seqq.

Generalis sermo an non solum præsentia, sed etiam futura comprehendit, 3, 25. per tot.

Generaliter servi legari possunt, 5, 20, 4.

— & homo, *ibid.*

— & valet legatum, licet heres non habeat, *ibid.*

— secus est in legato domus vel fundi, *ibid.*

Gerit pro herede, qui domum pignori datam, sicut hereditariam possidet, 4, 22, 16.

Gladus multis modis accipitur, 1, 1, 2.

Gladii nomen in sententiâ materialiter accipiendum, *ibid.* f. 6.

ad Gladium dari, ad gladium ludi deputari quid, *ibid.* f. 7.

Gladii jus quid, *ibid.* f. 8.

Gladus inhigne imperii, *ibid.* f. 9.

Gladium dare: gladium adimere quid, *ibid.* f. 10.

Gladii potestatem habere: gladii potestatu succingi, *ibid.* f. 11.

juris Gladii honores qui, *ibid.* f. 11.

Gladus cur imperii inhigne, *ibid.* f. 15.

Gladus in definitione veri imperii quomodo intelligendus, *ibid.* f. 16.

Gradum & cognationem simul efficit generatio, 1, 13, 31.

Gradus est inseparabilis à cognatione, *ibid.* f. 32.

nec potest de unâ conjunctione ad aliam transferri, *ibid.* f. 33.

ultrâ Gradum successioni præscriptum successio non defertur, *ibid.* f. 21.

Gradus non tribuit jus succedendi, *ibid.* f. 46.

Grammaticorum regulis Jurisconsulti veteres multum additi, 4, 19, 6.

Gravari nemo potest ultrâ id, quod accepit, 2, 29, 14.

Gravissa oppidum ubi, 5, 9, 7.

Grege legaro una ovis, vel unus bos qui superest, vindicari potest, 5, 27, 5.

Grege legaro si ad unum caput redigatur, in eo valet legatum, 4, 24, 4.

Grege pignori dato, capita quæ in locum priorum subrogata sunt, obligantur, 5, 9, 9.

H

Heres qui legata solvit, non est forendus si dicat se non legisse postremam testamenti partem, quæ continet prohibitionem detrahendi legitimam & Trebellianicam, 3, 20, 3.

Heres institutus sub conditione, quæ est ejus in potestate, si moriatur antequam impleat, heres esse non potest, 4, 28, 11.

— & si deficiente eâ ipsa conditione legatum ei reliditum fuerit, hoc ad heredem suum transmittit, *ibid.*

Heres rogari non potest, ut alium heredem faciat, 3, 17, 9.

Heres non existens ex judicio defuncti, ut putâ pater vel dominus non continetur in dispositione quam testator facit favore heredis sui, 3, 16, 13, & 21, 9, & 28, 9.

Heres in infinitum onerandus non est, 3, 20, 15.

Heres etsi an hereditatem adeat, deliberans moriatur, transmittit ad heredes suos quidquid ei per præceptionem legatum est pro portione, quâ fuit heres institutus, 4, 5, 3.

— si absolute repudiet, totum legatum transmittit, *ibid.*

Heres ejus, qui institutus est, nec adivit, nullum jus habet, nec idem potest hereditatem ad suum heredem transmittere, 4, 43, 2.

Heres heredis est heres testatoris, 3, 28, 9.

Heres etiam post hereditatem restitutam heres manet, 4, 7, 8.

— sed si conveniat ut heres, defenditur exceptione restitutæ hereditatis, *ibid.*

— hanc tamen amittit, si heres fideicommissario existat, *ibid.*

Heres cogitur statim adire: etiam in fideicommissio conditionali, 4, 6, 13.

— sed ante conditionis eventum actiones non transferuntur, *ibid.*

Heres, delatâ hereditate habet jus adeundi, & acquirendi, 4, 6, 3.

— non habet tamen ejus heredes, quibus non defertur, *ibid.*

Heres acquirit dominium rerum hereditarium ab aditâ hereditate, *ibid.*

— antequam adeat, nullum jus habet in hereditate, *ibid.*

Heres institui potest eum moritur, 5, 30, 15.

— & legatum relinquere, *ibid.*

Heres habet dominium legitimum, & Quiritarium, 4, 6, 5.

— fideicommissarius non habet nisi bonitatum, *ibid.*

Heres necessarius si conditionem potestatiyam impleat, non habet beneficium abstinentiæ, 5, 30, 10.

Heres existens semper heres permanet, 5, 30, 8.

Heres si sit in morâ restituendæ hereditatis ad fructus tenetur, 4, 75, 9.

Heres aditam hereditatem amplius repudiare non potest, 5, 30, 1, & 31, 1.

— nisi obtineat restitutionem in integrum, *ibid.*

— excipiuntur pupilli & minores, 5, 31, 1.

Heres adens hereditatem statim acquirit omne jus defuncti, 4, 2, 4.

Heres qui fuit nunquam desinit heres esse, 4, 6, 2.

Heres

Heres cui legatum relinquitur accepto pretio à substituto legatum præferens hereditati à legati petitione submovetur exceptione doli mali, 1, 3, 6.
 Heres, ut adire possit, scire debet impletam conditionem, 4, 5, 4.
 Heres adeundo hereditatem approbat omnia à defuncto gesta, eaque servare tenetur, 4, 11, 12, 13.
 Heres quādoque adeat hereditatem, jam cum à morte successisse videtur, 3, 9, 3.
 Heres ejusdem potestatis, jurisque est, cujus defunctus fuit, 4, 13, 11.
 Heres etiam non apprehensā possessione dominium acquirit bonorum hereditarium, 3, 9, 4.
 — idem est in legatario, *ibid.* & *sect.* 5.
 Heres non adiens hereditatem legatum consequitur, 3, 16, 7.
 — item si hereditas ei auferatur tamquam indigno, *ibid.*
 Heres personam defuncti repræsentat, 4, 24, 10.
 Heres non potest privare commodum legati legatarium, nec alium, ad quem legati commodum perventurum est, 1, 21, 3.
 Heres statim à morte defuncti existisse præsumitur, 1, 1, 7.
 Heres nemo fieri potest invitus ab his, qui sunt in ejus potestate, 4, 24, 14.
 Heres si post testamentum, quo vocatur, in metatellum damnetur, extinguitur institutio, item & legatum, 4, 24, 15.
 Heres, nullo usufructu legato, recuperat ipso jure usufructum rei, 5, 11, 11, 12.
 — neque illum repellere potest, *ibid.*
 Heres non potest factum defuncti impugnare, 4, 24, 20.
 Hereditatem ad quem deferri velit, non debet esse in arbitrio cujusquam, 1, 8, 11, & 1, 1, 29.
 Exempla contraria in bonorum possessione, 1, 8, 13, & 1, 21, 30, & 32.
 Hereditatem non adit qui conditionem implet, 1, 8, 8.
 Heres statim succedit in omne jus defuncti, & obligatur creditoribus hereditariis, 1, 9, 19.
 Heredinas est successio in universum jus, tam quoad commoda, quā quoad incommoda, *ib. f.* 21.
 Heredis jus neque lex, neque Prætor auferit ei, qui semel heres fuit, *ibid. f.* 21, 30, 35, & 1, 12, 22.
 Hereditas à suo transmittitur etiam antè immixtionem, 1, 9, 12.
 Hereditatis damnosæ transmissio est incommoda, *ibid. sect.* 53.
 per Hereditatem non fit melior nostra conditio, *ibid. sect.* 57.
 Hereditatis acquisitio non recipit conditionem, *ibid. sect.* 60.
 Hereditate fratris retentā potest sui partis hereditate abstinere, *ibid. sect.* 82.
 Hereditate patris abstinens legatum consequi potest, *ibid. sect.* 83, & 84.

Hereditatem non acquirit extraneus nisi factio proprio, *ibid. sect.* 36.
 Heres aliquandō non cogitur suscipere partem vacantem, *ibid. sect.* 49, & 50. ubi vide duo exempla.
 Heredes duo in solidum esse non possunt, 1, 10, 44.
 Hereditatis dator, & arbiter dici non potest repudians, aut abstinens, & quare, 1, 11, 31.
 Herede non adeunte corrumpit substitutio, & ex heredario, *ibid. sect.* 31, & 33.
 Heres nemo esse potest ex testamento, in quo præteritus est suus heres, *ibid. sect.* 38, & distingue ut *sect.* 41.
 ab Hereditate non delatā nemo potest abstinere, *ibid. sect.* 55.
 Hereditas intestata non defertur, nisi cessante testamento, *ibid. sect.* 40.
 Hereditatem cernere, & adire quid? 1, 12, 6.
 reliqua vide in verbo. Actio.
 Hereditas pro parte adiri, pro parte repudiari non potest, *ibid. sect.* 14, & 4, 4, 11.
 — nobis ignorantibus non acquiritur, *ib. f.* 16.
 — nequidem per servos, & filios nostros acquiritur, *ibid. sect.* 17. nec iusticiæ ratihabito, *ibid. sect.* 18, excipitur restitutio fideicommissariæ hereditatis, & bonorum possessio, quæ per alium nobis acquiritur, *ibid.*
 Hereditas eui differat à restitutione fideicommissi, & bonorum possessione, *ibid. sect.* 19.
 Heres statim legis ministerio dominum acquirit, *ibid. sect.* 23.
 Hereditas ne momento quidem temporis residet in servo adeunte, *ibid. sect.* 32, & 2, 29, 4.
 — nec antè, nec post aditionem mancipari poterat, 1, 12, 47, 48.
 — intestata cedi poterat etiam antè aditionem, & quare, *ibid. sect.* 49.
 — in casu quodam mancipari poterat, *ibid. sect.* 53.
 Hereditatem nobis acquirere non potest homo liber, *ibid. sect.* 25.
 Hereditas civiliter acquiritur, *ibid. sect.* 26.
 Hereditatem per alium adiri posse, quomodo? admittendum, *ibid. sect.* 60.
 Hereditatis petitio est actio bonæ fidei, 1, 14, 19.
 Hereditatis dividendæ ratio in multis casibus admodum obscuris proponitur, & explicatur, 2, 21, 6, 7, 2.
 semel Heres semper est heres, 2, 11, 13.
 Heres adire coactus totam hereditatem debet restituere, *ibid. sect.* 12.
 Hereditas non adita non transmittitur, 2, 15, 15.
 excipe casum S. C. Silaniani, *ibid.*
 Hereditas viventis nulla est, nec recipit æstimationem, 2, 24, 31.
 Heredis nomen legatarium quādoque comprehendit, 4, 11, 1.
 Heredis institutio. *Quem Titius voluerit non valet,* 5, 30, 2.

Heredis institutio interpretanda est, ut potius valeat quam pereat, § 11, 6.
 Heredis nomine tam primi quam ultiores heredes continentur, § 12, 8.
 Heredis nomine omnes heredes continentur si plures sint, § 13, 3.
 Heredis arbitrio committi potest, cuinam restituendum sit fideicommissum, § 13, 9.
 — an verò restituere velit, committi non potest, *ibid.*
 — idem est, quis ex servis manumittendus sit, *ib.*
 Heredis nomine continentur omnes heredes, & plures heredum gradus, § 11, 12.
 — & omnium heredum complexus defunctum repræsentat, *ibid.*
 Heredi necessario ac voluntario communes sunt impotentie casus, § 30, 11.
 Heredi ejus qui institutus non est, non defertur hereditas, § 4, 4, 5.
 Heredi dare jussus non debet dare heredi heredis, § 28, 9.
 — neque ei cui restituta fuit hereditas ex Senatus consulto Trebelliano, *ibid.*
 Heredi à semetipso legari non potest, § 3, 5, 5.
 — bene tamen à coherede, § 11, 8, & 4, 25, 11.
 Heredi à semetipso inutiliter legatur, § 16, 7.
 Heredi adire coacto per Praetorem (petente procuratore fideicommissarii qui non ratum habet) succurrendum pro restitutionem in integrum, & hereditas pro non adita habenda, § 6, 9.
 Herede in restituenda hereditate moram faciente, perinde est ac si restituta fuisset, § 7, 11.
 — & quando moram faciat, *ibid.*
 — & fideicommissario post moram decedente ad ejus heredes transit, *ibid.*
 Herede damnato Stichum non petere, cum testatori deberetur Stichus, aut decem, liberatur debitor acceptilatione tam quoad Stichum, quam quoad decem, § 22, 1.
 Herede conditionem implere prohibente habetur pro impletâ, § 28, 7.
 Herede conditionem trahente, Praetor potest tempus præfixire, ut eo transacto, eaque non impletâ hereditas vacet, § 28, 10, 19, 10.
 Heredes exonerandi sunt ejus partis nomine cujus emolumentum ipsis ablatum fuit, § 6, 8.
 Heredes pro partibus incerti institui quasi sine partibus scripti habentur, § 11, 2.
 Heredes pro portionibus hereditariis legata solvunt, § 6, 8.
 — limita, *ibid.*
 Heredes compelluntur adire, & fideicommissario restituere per officium judicis nobile, § 7, 1.
 Heredes voluntarii jus non habent in hereditate antequam adeant; necessarii habent ipso jure etiam citrà aditionem, § 30, 7, 10, 14.
 Heredes necessarii & ab intestato non sunt per testatorem, sed à legæ, § 31, 8.

Heredum nominibus inductis, legata & alia non delata suum effectum habent, § 11, 7.
 Heredes si non sint à testatore instituti, ii qui à lege vocantur, institui censentur, § 1, 2.
 Heredes singuli tenentur pro portionibus hereditariis tum circa onera, tum circa actiones, § 10, 7.
 Heredes voluntarii non acquirunt hereditatem sine aditione, § 30, 10.
 Heredes nullis datis partibus, pro æqualibus sunt, § 30, 3.
 — idem in legato, *ibid.*
 Heredes sine partibus, instituti singuli æqualiter sunt hæredes, § 14, 8.
 — & si plures cum partibus, alius sine parte, feret, quod adii deest, *ibid.*
 Heredibus magis quam legatariis lex favet, § 28, 10.
 Hereditas quæcumque per legem defertur, § 29, 4.
 Hereditas non possidet, § 22, 16.
 Hereditas plerumque, ut debitum, nobis obvenit, § 7, 4.
 Hereditas universum jus defuncti complectitur, § 9, 3.
 — & repræsentat personam defuncti, *ibid.*
 Hereditas neque ex die, neque ad diem dari potest, *ibid.*
 Hereditas non continetur sub nomine fideicommissi universalis, § 8, 11.
 Hereditas vocatur ejus, qui apud hostes decessit, licet servus fuerit, § 21, 17.
 Hereditas adita amplius repudiari non poterit, § 7, 5.
 Hereditas non adita non transmittitur, § 31, 3.
 Hereditas ab intestato defertur statim ac certum est heredem ex testamento esse non posse, qui scriptus est, § 30, 19.
 Hereditas five aucta five diminuta semper eadem est, § 31, 7.
 Hereditas ex testamento non defertur, quandiu illud agnatione sui heredis rumpi potest, § 30, 18.
 — ab intestato non defertur, quandiu potest ex testamento deferri, *ibid.*
 Hereditas defertur statim ac certum est aliter evenire non posse id, ex quo pendet ejus delatio, § 30, 19.
 Hereditas non delata neque aditi potest, neque transmitti, § 31, 5.
 Hereditas adimi non potest, § 9, 13.
 — vide limitationem, *ibid.*
 Hereditas nisi adita fuerit, restitui non potest, § 4, 11.
 — suus verò heres etiam antè aditionem restituit, *ibid.*
 Hereditas viventis adiri non potest, § 4, 9.
 Hereditas restitui non debet, antequam agnoscat, nam & repudiari potest, § 7, 10.
 Hereditas legitimo heredi non acquiritur, quam-

Miu testamentarius esse potest, 3, 30, 5.
 Hereditas in quocunque uncias testator volet, dividi potest, 4, 12, 9, & 10, 8.
 Hereditas, quæ testamento datur, lege ac jure nobis obvenit, 3, 18, 9.
 Hereditas vel legatum si detur ei, qui in alienâ potestate est, ei acquiritur, in cujus est potestate, 5, 3, 10.
 Hereditas non adita non est in bonis nostris, 4, 4, 4.
 Hereditas est jus incorporale, & pro diviso possideri non potest, 4, 24, 11.
 — & est jus universale, *ibid.*
 — & esse potest, quamvis nihil corporale in eâ sit, *ibid.*
 — sed dividitur ratione rerum, quæ in eâ sunt, *ibid.*
 Hereditas antequàm adeatur, defuncti personam repræsentat, 4, 22, 17.
 — & omnia defuncti bona tenet, *ibid.*
 — & servus hereditarius ipsi hereditati acquirit, *ibid.*
 — & etiam possessionem, *ibid.*
 — possessio defuncti est in hereditate, *ibid.*
 Hereditas ex testamento non deferretur quamdiù illud rumpi potest, 4, 30, 4.
 Hereditas eidem personæ relicta tum per fideicommissum, tum per substitutionem, relicta præsumitur in eundem casum, 5, 2, 9.
 Hereditas mortuo deferri non potest, 4, 29, 3.
 Hereditas non faciliè adimi potest, 4, 11, 14.
 Hereditas pro parte acquirit, & pro parte repudiari non potest, 4, 1, 10.
 Hereditas est nomen juris, & in jure consistit, 4, 24, 16.
 Hereditatis legitimo nomine propriè significatur hereditas abintestato, 3, 28, 9.
 Hereditatis appellatione legata, & fideicommissa non continentur, 5, 3, 2.
 — & quod de hereditate disposuit testator, de legato disposuisse minimè censetur, *ibid.*
 Hereditatis nomen universitatem rerum demonstrat, 4, 1, 4.
 Hereditati se immiscet, qui pro herede gerit, 5, 30, 1.
 Hereditati se immiscens, coherede jam abstinente, partem quoque abstinentis invitatus acquirit, 4, 1, 10.
 — & in totum subicitur oneribus hereditariis, *ibid.*
 Hereditatem distribuere per rationem calculi maxime consentaneum est voluntati testatoris, 4, 11, 15.
 Hereditatem adiens, vel ei se immiscens contrahit cum creditoribus & legatariis, 4, 1, 10.
 Hereditatem adire non valenti subvenitur ope restitutionis in integrum, 5, 35, 4.
 Hereditatem adire, & bonorum possessionem petere longè differunt, 5, 18, 10.
 Hereditatem accipiens cum tacita conditione res-

tituendi eam indigno, prædonis loco eam possidet, 5, 11, 9.
 Hereditatem adhuc non delatam neque suam acquirere potest, neque extraneus, 5, 30, 14.
 Hereditate non aditâ interdicunt omnia in testamento relicta, 3, 30, 3.
 Hereditate à testatore non divisâ omnes æqualiter heredes sunt, 4, 11, 2.
 Hereditate servo relicta partim purè, partim sub conditione, purè relictam adeundo, alteram quoque acquirit, 4, 22, 2.
 Hereditariæ actiones dividuntur inter coheredes pro hereditariâ portione, 3, 6, 8.
 Miliones olim in magno pretio, 5, 26, 9.
 Hominis liberi nulla æstimatio est, 4, 24, 13.
 Honor est legatum, sicut & insolitatio, 5, 17, 1.
 Humanâ interpretatione admissum regulis juris non est consentaneum, 3, 25, 27.
 Humanitatis ratio aliquandò præfertur subtili juris regulæ, 5, 18, 11.
 Humanitatem & æquitatem secuti veteres Jurisconsulti, 3, 25, 27.
 Hyems non solum significat anni tempus, sed etiam tempestatem, 1, 10, 3.
 Hybernus fluctus, qui in tempestate excitatur, *ibid.*
 Hypotheca liberorum in bonis patris administrationis quandò incipiat: examinantur variz sententiz, 2, 12, 2 & seqq.
 Hypotheca an possit cedi sine principali obligatione, *ibid.*
 Hypotheca locatori concessa in investis in prædium urbanum à conductore ex præsumptâ conventionem contrahentium, 3, 1, 16.
 Hypotheca olim paucissimè concessa, *ibid.*
 Hypotheca tacita & legitima solâ legis auctoritate inducitur, *ibid.*
 — & ex præsumptâ conventionem, *ibid.*
 Hypotheca pro dote & legatis à Justiniano data, *ibid.*
 Hypotheca super suas res generaliter promissa, tam presentes continet quam futuras, 3, 25, 3.
 Hypothecam habet fiscus propter publicam auctoritatem, 3, 1, 16.

I

Item semper manet, quod per partes rescitur, 5, 26, 2, 6.
 Ignorans transmittit quisquis ignorans acquirit, 4, 5, 12.
 Ignorante testatore impleram jam esse conditionem, quam adjicit, eam non adjecturum si scivisset, præsumitur, 4, 28, 2.
 Ignorantia facti non excusat in contradiis, 2, 5, 19.
 Immunitates datæ alicui & posteris ejus non pertinent ad eos, qui ex feminis nati sunt, 2, 24, 5.
 Imperatores habebant duplex patrimonium, publicum, quod ararium, privatum quod fiscus (Z z) i).

- appellabatur, 3, 1, 9.
 Imperium merum, quid sit? 1, 1, 1.
 Imperii meri definitio explicata, *ibid.* *sect.* 19, & 20.
 Imperium merum aliquandò plura, aliquandò pauciora animadversionum genera comprehendit, *ibid.* *sect.* 20.
 Imperium merum in quibusdam Magistratibus plenius est, in quibusdam minus plenum, *ibid.* 22.
 Imperii insigne, gladius, *ibid.* *sect.* 9. & cur esse coeperit, *ibid.* *sect.* 15.
 Imperii insigne, secures stante Republica, *ibid.* *sect.* 13.
 in Imperii definitione gladii nomen refertur ad omnes graviore animadversiones, *ibid.* *sect.* 16.
 Imperium merum qui habebant, dicebantur honores juris gladii, & potestatem gladii habere, & gladii potestate succingi, *ibid.* *sect.* 21, & 22.
 Imperium merum dabat Imperator gladium dando, & adimendo adimebat, *ibid.* *sect.* 10.
 Imperium merum à lege nominatum dicitur, 1, 1, 2.
 Imperium merum nemo poterat habere nisi à Populo, aut à Senatu, *ibid.* *sect.* 6.
 Imperium militare erat merum Imperium, *ibid.* *sect.* 7.
 Imperium merum magistratibus adimpletum legibus Valerii, *ibid.* *sect.* 8.
 Imperium merum non habebant Consules post leges Valerias, *ibid.* *sect.* 9. dabatur tamen ipsis aliquandò specialiter Senatusconsult. vel lege Curiata, *ibid.* *sect.* 10.
 Imperium merum non habebat Dictator, *ibid.* *f.* 21. nisi creatus esset ut optima lege, *ibid.* *f.* 13.
 — dictatori aliquandò dabatur lege Curiata, *ibid.* *f.* 15.
 Imperium merum habebat Praefectus urbi, *ibid.* *sect.* 16.
 — idem Praefectus Praetorio, *ibid.* *f.* 17.
 — item Praefecti quatuor à Constantino creati, *ibid.* *f.* 22.
 — item Procos. Praeses, Praetor provincialis, *ibid.* *sect.* 18.
 — item legati Caesaris, *ibid.* *f.* 19.
 — item legati Consulares, *ibid.* *f.* 20.
 Imperium merum mandari non potest, *ibid.* *f.* 1.
 Refertur sententia Massinii, *ib.* *f.* 3, 4. & *segg.*
 Imperium merum non mandabat Praefectus Praetorio: confutatur argumentum Massinii, *ibid.* *sect.* 22.
 Imperium merum habent Magistratus, non solum ejus usum, 1, 2, 2.
 Imperium merum Princeps non habet contra Azonem, *ibid.* *sect.* 6.
 Imperium merum dat Magistratibus Princeps, licet ipse non habeat, *ibid.* *sect.* 9.
 Imperii meri, aut mixti, vel jurisdictionis jure non utitur Princeps, sed jure Potestatis regis, *ibid.* *sect.* 21.
 Imperium merum qui habet, & judicii executionem, & poena executionem habet, *ibid.* *f.* 3.
 Imperii meri exercitio aliud est: aliud exercitio judicii, *ibid.*
 Imperii mixti definitio, 1, 4, 2.
 Imperium mixtum à jurisdictione non separatur, *ibid.* *sect.* 3.
 Imperium mixtum quàm latè pateat, & quas coactiones comprehendat, *ibid.* *sect.* 10.
 Imperium habere dicuntur majores Magistratus, non Minores, & quà de causà, *ibid.* *sect.* 11. & *segg.*
 Imperii nomen quomodò saepe numero accipitur, *ibid.* *sect.* 16, & 41.
 Imperium mixtum habebant Tribuni Plebis, Aediles, Quæstores, Praefectus Vigilum, Praefectus annonæ. Item Magistratus Municipales, Duumviri, Defensores Civitatum, Juridicus Alexandrie, *ibid.* à *sect.* 16, ad *sect.* 40.
 Imperii magis, quàm jurisdictionis, quæ dicantur, *ibid.* *sect.* 41.
 Impossibilia lex non fingit, 1, 18, 7.
 Impossibile nulla est obligatio, 3, 17, 11, & 4, 24, 10, & 24, 2.
 — omnia ea, quæ contrà legem, vel contrà bonos mores, impossibilia, *ibid.*
 Impuberis testamentum non valet, licet pubes factus decesserit, 4, 25, 3.
 Impuberi heredem Pater eligere potest non puberem, 3, 17, 5.
 — & hoc impuberi expedit, noceret autem puberi, *ibid.*
 Impuberum quoad faciendum testamentum nullum animi judicium est, 5, 7, 5.
 Impurari in Falcidia aliud est, quàm computari in Falcidia, 4, 25, 12, 12.
 Incapax institui potest sub conditione, si capax erit, 4, 21, 11.
 — & rectè instituitur, cum capax erit, 3, 30, 11.
 Incapaci relicta olim ad fiscum devolvebantur, 4, 25, 22.
 — & incapacitas spectatur de tempore, quo ad fiscum devolvitur, *ibid.*
 Incapacitas heredis vel legatarii operatur, ut pro non scriptis habeantur, non verò ut ad fiscum pertineant, 4, 21, 22.
 Incertum zitimari & in contractum deduci potest, 3, 8, 33.
 Inchoatum ad effectum non perducitur, nisi animus contrahentium consenserit, 4, 12, 13.
 Indigno hereditas auferitur à fisco, 5, 12, 9.
 Indigno restituere tacitam fidem accommodans, heres dici potest si adeat, 5, 11, 10.
 — sed cum faciat contrà leges, hereditas ei auferitur, *ibid.*
 — legarum verò salvum manet, sicut & subfinitio, *ibid.*
 Induci non debent ea, quæ expressè notata non sunt, 5, 31, 7.

Inducta ex lege, & in iure non expressa, non
 protrahuntur ultra terminos à lege præscriptos,
 3, 17, 3.
Infans ratum habere non potest, 4, 4, 10.
Infans bonorum possessionem non agnoscit ad
 heredem transmittit, *ibid.*
Infans comparatur furio, & *ibid.*
 — non tamen quoad acquirendam bonorum
 possessionem, *ibid.*
 — acquirit hereditatem, vel bonorum pos-
 sessionem, patre ejus nomine adefunte
 vel agnoscente, *ibid.*
 — & si infans decesserit, tamen pater omnia
 quæ ex eâ successione filio obvenissent,
 jure patrio acquirit, *ibid.*
Infirmi non potest quid non valet ab initio,
 4, 26, 5.
Ingenuus verè non est, qui jus annulorum au-
 reorum obtinuit, sed pro ingenuo habetur,
 5, 25, 13.
 — & quoad patrimonium non cessat libertus esse,
ibid.
 — & ejus honor auctus est, non conditio mu-
 tata, *ibid.*
 — & patroni conditionem deteriores non
 facit, *ibid.*
Initium in contractibus spectatur, 4, 22, 1, 2,
 & 12, 26.
 — & in quasi contractibus, *ibid.*
 — & delictis, *ibid.*
 — non autem in legatis, *ibid.*
Injuria volenti non fit, 1, 10, 36.
Injuria servo non fit, sed domino, si atrocior
 sit, eique actio injuriarum queritur, 1, 21, 1.
**Injuria communi servo facta, quomodo res-
 timanda,** *ibid. sect. 2, 3, 4, & seqq.* & an
 portio domini, an dignitas domini, an utrum-
 que spectandum, *ibid. sect. 3, & 4.*
Injuria fit fidejussori si rejiciatur, non tamen
 semper, 1, 22, 1, & seqq.
Injuria fit diviti, eum paupertatis arguendo,
ibid. sect. 3.
**Injuria non fit debitori principali rejiciendo fide-
 jussorem,** *ibid. sect. 7, & seqq.*
Injuria fit debitori ducendo ipsum in jus sine
 causâ, *ibid. sect. 11.*
Injuria quibus modis fiat, *ibid. sect. 16.*
Injuriarum non facit, qui utitur jure suo, & *ib. f. 11.*
Injuria levis non dat liberti actionem contra
 patronum, 5, 13, 4.
**Injuria æstimatur secundum opinionem, dam-
 num secundum veritatem,** 3, 14, 8.
Injuriarum omnem lex odit & detestatur, 5,
 13, 3, 4.
 — maximè cum in dispositione idem hono-
 ratur, *ibid.*
**Injuriarum tenetur tam mandans injuriam fieri,
 quam suscipere,** 4, 2, 12.
Inquilini & coloni, si ve ascripti non alienantur
 sine fundis quibus adhzrent, 4, 10, 6.

Instantia transit in heredem cum omnibus suis
 qualitatibus, 2, 30, 28.
Instantiens in proprietate, instituit quoque in
 usufructu, 5, 12, 17.
 — & si alii usufructus legetur, avellitur ex
 universâ hereditate, *ibid.*
 — & eo finito, revertitur ad heredem, titulo
 hereditario, *ibid.*
Institutio & calhereditio liberorum sunt de formâ
 testamenti, 1, 10, 17, secus de jure Patrio,
 1, 11, 17.
Institutio Patroni non est de formâ, 1, 10, 27.
Institui non potest filius sub conditione, quæ non
 sit in ejus potestate, *ibid. sect. 10.*
 — item nec sub conditione turpi, vel impos-
 sibili, *ibid. sect. 22.*
Institutio ex alieno arbitrio pendere non potest,
 1, 11, 29.
Institutio servi valet ex personâ Domini, 1, 12, 34.
Institui heres non potest ex die vel ad diem, 4,
 11, 6.
Institutio secundum conditiones infra scriptas
 valet, & si nullas infra scripserit testator, 4,
 14, 10.
Institutio non valet, si non appareat, ex quâ
 parte heres sit institutus, 4, 14, 7.
Institutio heredis præsentis valet sine nominis ad-
 jectione, 5, 15, 7.
Institutio, in quâ testator non addidit conditio-
 nem, quam destinaverat, incerta est, 4,
 14, 6, 10.
Idem est, & si testamentarius eam addiderit,
 detraxerit, vel mutaverit, *ibid.*
 — eisi testator conditionem addiderit, quam
 nolebat, eâ detractâ valet institutio, *ib.*
Institutio à patre cum convicio fieri potest,
 5, 13, 6.
 — & ab alio quocumque parente, *ibid.*
Institutio heredis est honor ipsi habitus, 5, 12, 4.
Institutio favorabilior est legatis, 5, 12, 6.
Institutio facta in primo testamento, quasi repe-
 tita censetur in secundo propter errorem tes-
 tantis, 5, 12, 10.
Institutio corrumpit, si institutus capax, fiat incapax,
 4, 24, 14.
Institutio benigne est interpretanda, secus ex-
 hereditario, 5, 12, 11.
Institutio in re certâ valet detractâ rei certæ men-
 tione sicuti est de die, & de conditione im-
 possibili, 4, 11, 3, & 4, 10, 3.
Institutio ejus, qui in utero est, tacitam habet
 conditionem, si nascetur, 4, 5, 11.
 — & rament statim à morte testatoris legati dies
 cedit, *ibid.*
Institutio sub conditione ejus, qui antè purè insti-
 tutus erat, non valet, sed prior manebit, 4, 2.
Institutio sub conditione si voluerit, differt ab eâ,
 cui subiecta est substitutio vulgaris, 5, 30, 4.
Institutio heredis fundamentum est testamenti,
 4, 4, 27.

- & sine eâ non valet, *ibid.*
 Institutio ac substitutio directâ non inducitur nisi
 verbis & voluntate expressâ, 5, 31, 7.
 — fideicommissaria substitutio inducitur quo-
 que ex conjecturis, *ibid.*
 Institutio, & legatum valet, si evidenter appa-
 reat de quâ personâ senserit testator, 4, 13, 5.
 Institutionis nomen de institutione primi gradûs
 heredis non de substitutione accipitur, 3, 18, 9.
 Institutione non valente corrumpunt omnia in testa-
 mento scripta, 5, 11, 6.
 Institutionibus plurimix ex eadem parte factis sub
 diversis conditionibus prior conditio occupa-
 bit institutionem, 5, 4, 2.
 — si commemoratio prioris posterior facta
 fuerit, valet posterior, *ibid.*
 Institutus ex nullâ parte heres esse non potest,
 4, 14, 8.
 Institutus ex parte, vel sine parte, heres est in to-
 tâ hereditate, 4, 11, 4.
 Institutus in re certâ est heres in totum, 4, 11, 6.
 — etiam si testator jussit eâ re contentum
 esse, *ibid.*
 Institutus ex reliquâ parte jam expleto asse heres
 non est, 5, 20, 1.
 — neque bonorum possessionem petere potest,
ibid. sect. 2.
 Institutio nepote, si testatore vivo nascatur, si
 momento temporis post mortem testatoris
 nascatur, testamentum rumpit, 5, 18, 6.
 Institutio nepote, si quis sibi post mortem natus
 fuerit, si vivo testatore nascatur, rumpit testa-
 mentum, *ibid.*
 — idem est si in ipso mortis articulo nascere-
 tur, *ibid.*
 Instituto aliquo simpliciter, expleto jam asse sit
 transitis ad dupondium, 5, 20, 1.
 Instituto, cui pars à testatore non fuit assignata,
 ipsa lex assignat, *ibid.*
 Instituti duobus altero in re certâ, altero ex
 parte, vel sine parte, hic est heres in totum,
 ille habetur legatarii loco, 4, 11, 4, & 8.
 Instituti duobus in rebus certis uterque est heres
 pro semisse, 4, 11, 7.
 — unicuique verò res relicta tribuitur prælegati
 loco, *ibid.*
 — & unusquisque tenebitur pro semisse ad 25
 alienum, *ibid.*
 Instrumentum est genus, & plura complectitur,
 etiam quæ post conditum testamentum accre-
 verunt, 3, 25, 33.
 Instrumentum fundi est genus summum multa
 alia genera comprehendens, 3, 24, 4.
 Instrumento fundi non continentur, nisi ea quæ
 agri gratiâ ibi sunt, 5, 25, 14.
 Insula, quæ legata fuit, combusta in arâ con-
 sistit legatum, 4, 24, 4.
 Inverdictum uti possidetis requirit actualem posse-
 sionem, 4, 25, 7.
 Inverdictum de injunctis actusque privato datur ei,
 qui eo anno, quo petit, per triginta dies, justè
 servitutem possidet, etiam si actualiter non pos-
 sident, 4, 25, 7, & 26, 7.
 — nec si possessio ceperit esse injusta, ei nocet
 ad interdictum obtinendum, *ibid.*
 Interpretatio alia fit in contractibus : alia in ju-
 diciis, 2, 30, 1, & per tot. & sect. 18.
 Interpretatio libelli eadem fit in judiciis strictis,
 & bonæ fidei, *ibid. sect. 11.*
 — eadem pariter fit in contractibus strictis, &
 bonæ fidei, *ibid. sect. 12.*
 Interpretatio libelli ambigui, *ibid. sect. 17. &*
19.
 Interpretatio per quam actus valet, præferenda,
ibid. sect. 20. etiam si redundet in favorem præ-
 ferentis, *ibid. sect. 21.*
 Interpretatio voluntatis ex aliâ testamenti parte
 magni ponderis est, etiam non habito respec-
 tu ad identitatem, seu majoritatem rationis,
 4, 3, 9.
 Interpretatio capienda est, per quam actus va-
 leat potius quam pereat, 5, 31, 16.
 Intestata adiens hereditatem non tenetur præ-
 stare in testamento relicta, 5, 30, 12.
 Intestatus est, cujus testamentum non valet,
 1, 10, 14.
 Intestatus quoad tutelam dicitur etiam qui ritè
 testatus est, 1, 7, 25.
 Inverisimile rejiciendum in voluntate interpre-
 tandâ, 3, 29, 9.
 Inutiliter actum si sit, nihil actum dicitur,
 5, 12, 10.
 — & inutiliter datum, non datum dicitur, *ib.*
 Item particula habet vim repetendi, 2, 28, 45.
 Judicia privata, & publica, quæ ? 5, 3, 3.
 Judex quaestionis quis ? 5, 2, 4.
 Judex pater, & filius esse potest in privatis, non
 in publicis judiciis, 1, 5, 4.
 Judicandi, & juris dicendi officium publicum,
ibid. sect. 6.
 Judices ex consensu dabantur, & quomoddò id
 intelligendum, *ibid. f. 10. & seqq.*
 Judices seligebat Prætor, & eorum nomina scri-
 bebant in albo, *ibid. f. 11.*
 Judicia vel penes senatum, vel penes equites,
 vel penes virosque fuere, *ibid. sect. 12.*
 Judicem non eligebant litigantes : sed datum re-
 jicere poterant, *ibid. f. 13. 16. & seqq.*
 Judex judicio inchoato non rejiciebatur, *ib. f. 17.*
 Judicis dandi ratio in causis criminalibus, *ibid.*
sect. 18.
 Judicem patrem, aur filium qui accepit, sibi
 imputet, *ibid. sect. 19.*
 in Judiciis laxior fit interpretatio, quàm in con-
 tractibus, 2, 30, 1, & vide sect. 18. add. Inter-
 pretatio.
 in Judiciis verba generalia quomoddò intelligenda,
ibid. sect. 3. & 5.
 Spectamus voluntatem proferentis, & quare
ibid. sect. 4.

— verba presentis temporis futura continent, *ibid. sect. 7.*
 in Iudicium an veniant fructus percepti ante litem contestatam, *ibid. f. 13.*
 in Iudiciis quid sit actori restituendum, *ibid. f. 15.*
 Iudex non potest condemnare nisi in id, quod in iudicium deductum est, *ibid. f. 23.*
 Iudex certam sententiam ferre debet, *ibid. f. 26.*
 Iudicium convalescit, si eo pendente ius actori superveniat, *ibid. sect. 30.*
 Iudicium suslinetur, si actio nascatur pendente iudicio, *ibid. f. 25, 27.*
 Iudicium convalescit domino ratum habente quod gestit procurator, *ibid. f. 10, 19.*
 Iudiciorum ordo explicatur, *ibid. f. 14, 27. & seqq.*
 Iudex supplere potest ea, quæ sunt iuris, non quæ sunt facti, *ibid. f. 37.*
 — debet condemnare juxta naturam actionis, *ibid. f. 17, 10.*
 in Iudicio quæ personæ requirantur, *ibid. f. 2, 9, 4.*
 Iudicium corruit subducto reo, *ibid. sect. 5.*
 in Iudiciis æquitas prævalet juri stricto, *ibid. f. 2, 25, 6.*
 Iudex juxta naturam propositæ actionis, & petitionis litigantium debet sententiam ferre, *ibid. f. 18, 7.*
 Iudicati actio novat priorem contractum, *ibid. f. 3, 8, 3.*
 Iudices dari solam notionem habent, *ibid. f. 17, 12.*
 — olim à delegatis non distincti, *ibid.*
 — & non possunt exequi sententiam, *ibid.*
 Iudices delegati habent jurisdictionem, & totum jurisdictionis officium, *ibid. f. 17, 11.*
 — & exequi possunt sententiam, *ibid.*
 in Iudicium non veniunt quæ acciderunt post iudicium acceptum, *ibid. f. 2, 3, 8, 9.*
 — exceptis iudiciis generalibus, *ibid. f. 11.*
 Iudicium tractum temporis habet, & non modicas moras, *ibid. f. 2, 3, 7.*
 Iudicium de futura obligatione institui non potest, *ibid. f. 2, 3, 2.*
 Iudicium incipit à litis contestatione, *ibid. f. 3, 25, 28.*
 Iudicio contrahitur, sicut stipulatione, solaque iudicii obligatio spectatur, *ibid. f. 3, 2, 3.*
 Jura vigilantibus scripta sunt, non stulti, *ibid. f. 17, 7.*
 Jurare aliquem de alieno facto iniquum, *ibid. f. 3, 10, 3.*
 Juramentum differt à declaratione voluntatis, *ibid.*
 Jurisconsulti officium est leges, atque hominum dispositiones interpretari, *ibid. f. 18, 1.*
 Jurisdictionis definitio, *ibid. f. 4, 1.*
 Jurisdictio à mixto Imperio separari non potest, licet ab eo valde differat, *ibid. sect. 3, 6, & seqq. ubi id probatur.*
 Jurisdictio, & mixtum Imperium in iure confunduntur, *ibid. sect. 5.*
 Jus civile vigilantibus scriptum est, *ibid. f. 2, 24, 6.*
 — aliquando in favorem testatorum inducit aliquid contra eorum mentem, *ibid. sect. 7.*
 Jus dicere in causâ patris aut filii nemo potest, *ibid. f. 1, 5, 1, & 19.*
 Jus Publicum à privatis metari non potest, *ibid. f. 20, 25, & 46.*

Ipso Jure quæ fiunt, etiam nobis invitis fiunt, *ibid. sect. 28.*
 Ipso Jure rumpi dicitur, quod non valet, *ibid. f. 55.*
 — & aliud est rumpi ipso jure: aliud ex postfacto rescindi, *ibid. f. 56.*
 Ipso Jure & Jure Prætorio opponuntur inter se, *ibid. f. 11, 14, & 1, 14, 24.*
 Jus est quod bonum, & æquum est, *ibid. f. 1, 10, 51.*
 quæ descriptio convenit juri in genere, *ibid. sect. 32.*
 — & maxime juri, *ibid. f. 1, 11, 4.*
 Jus Civile sæpè opponitur æquitati, *ibid. f. 1, 10, 53.*
 Ipso jure, & ope exceptionis opponuntur, *ibid. f. 14, 5.*
 in Jure quæ disceptarentur, hoc est, apud Prætorum, *ibid. f. 1, 14, 28.*
 in Jure actio, & exceptio petebatur, *ibid. f. 29.*
 Jus accrescendi in parte vacante competit portione hereditaria, *ibid. f. 3, 6, 8.*
 — idemque est in substitutione, *ibid.*
 Jus accrescendi facilius admittitur in usufructu, quam in proprietate, *ibid. f. 4, 19, 4.*
 Jus accrescendi excludit qui partem facit, *ibid. f. 19, 14.*
 Jus accrescendi locum habet quando eadem res pluribus vel conjunctim, vel disjunctim legata fuit, *ibid. f. 5, 1, 29.*
 — & ejusdem rei partibus separatim legatis pluribus, nec erunt conjuncti, neque juri accrescendi locus erit, *ibid.*
 Jus adeundi habet is, cui hereditas delata est, *ibid. f. 4, 4, 4.*
 — non alius, *ibid. f. 4, 4, 4.*
 — triginta annis præscribitur, *ibid. f. 4, 4, 4.*
 Jus auctorum annulorum consecutus pro ingenuo habetur, *ibid. f. 5, 25, 12.*
 — & ad Equestrem ordinem promovebatur, *ibid. sect. 13.*
 Jus certum esse debet, nec illud ignorare licet, *ibid. f. 3, 17, 7.*
 Jus civile est unius cujusque civitatis: sed proprie est jus Romanorum, *ibid. f. 3, 28, 3.*
 Jus deliberando transmittitur ad heredes, ita tamen ut uno anno concludatur, *ibid. f. 4, 4, 10.*
 Jus eligendi alterutram rem sibi debitam transit ad heredes, *ibid. f. 5, 21, 10.*
 Jus hereditarium absorbet jus legatæ, *ibid. f. 4, 5, 3.*
 Jus petendi bonorum possessionem coheret personæ, cui competit, & ad heredes non transit, *ibid. f. 4, 6, 6.*
 Jus privatum ad singulorum utilitatem spectat, *ibid. f. 5, 10, 2.*
 — non separatim, sed quatenus ex singulari constat universitas, *ibid.*
 Jus publicum privatorum pactis mutari non potest, *ibid. f. 3, 17, 10.*
 Jus singulare, deficientibus causis, ad consequentias non producendum, *ibid. f. 4, 7, 3.*
 Jus suum potest quilibet renunciare, *ibid. f. 3, 8, 22.*
 Jus suum nemini invito auferri potest, *ibid. f. 3, 8, 22, 38.*
 — nec Princeps ipse solet, *ibid. sect. 33.*

Justus adeundi hereditatem per nuncium & epistolam interponi potest, 4, 23, 16.
 Justus & mandatum ubi requiruntur, si deficient, non valet contractus, 4, 23, 13.
 — sed ratihabitio superveniens illum convalescere facit, *ibid.*
 Justitia servanda tunc cum sententia fertur, 4, 23, 7.

L

L Accatii quid? 5, 25, 7.
 Lana vericoloria quæ? 5, 28, 2.
 Lana legata vericolori legato cedit, 5, 28, 5.
 — nisi aliud testatorem voluisse probetur, & quis probare debeat? *ibid. sect. 6.*
 Lanæ vesiculosis appellatione, ea omnia continentur quæ tincta sunt & neta, 5, 28, 8.
 Lanæ nomine non continentur pelles lanæ & c. Gossypium, & aliz, quæ per similitudinem lanæ dicuntur, 5, 28, 5.
 — contrarium ex voluntate testatoris, & quis eam probare debeat? *ibid. sect. 6.*
 Lanæ plures species improprie lanæ vocatæ, *ibid.*
 Lanæ appellatione vericoloriæ non continentur, 5, 28, 8.
 Lanæ usus frequens apud veteres pro vestibus, 5, 28, 9.
 — & variis coloribus eam insciebant, *ibid.*
 Lance quare uterentur in petquirendis furtis, 3, 26, 2.
 Lectica, sella gestatoria, non à jumentis, sed à servis gestabatur, 3, 30, 6.
 — unde dicta, *ibid. sect. 8.*
 in Lectica jacentes portabantur, *ibid.*
 Lecticæ ampliores octophori, quia ab octo servis portabantur, aliz hexaphori à sex: plerique à quatuor, *ibid. sect. 11.* & 5, 25, 7.
 in Lecticis dormiebant veteres, *ibid. sect. 12.*
 Lecticarii servi, lecticam portantes, *ibid. sect. 9.*
 Lectica & lecticarii quid? 5, 25, 6, & 7.
 Lecticarii quid? 5, 25, 7.
 Lecticarium & coquorum artificium erat, non officium, 5, 25, 7, 8.
 Læso in quâ quantitate esse debeat, ad rescindendam venditionem, 3, 7, 5. *cum seqq.*
 Læso in quo consistat? 3, 7, 12.
 Læso in actionem doli est duorum aureorum, 3, 7, 19.
 Legatarius non acquirit eodem tempore obligationem, & dominium, 2, 16, 21. & quare, *ibid. sect. 25.* & quid differat legatum ab hereditate, *ibid.*
 Legatarius quomodo possit rejicere obligationem ante d. em, *ibid. sect. 26.*
 Legatum ubi præstandum, 2, 18, 1.
 Legatum quando debeatur, etiamsi illud legatarius capere non possit, 2, 19, 11.
 Legatum alimentum non extinguitur morte ejus, cum quo legatarius morari debebat, 2, 21, 13.

Legatum, & institutio an possit conferri in alienam voluntatem, *ibid. sect. 7.*
 Legatum conferri in voluntatem heredis magis repugnat, quam conferri in voluntatem extranei, *ibid. sect. 8.*
 — tacite in voluntatem utriusque potest conferri, *ibid.*
 Legatum, & donatio manumissis auferuntur, si natales reperierunt, 2, 24, 19.
 Legatum ejus, quod heres à Titio exegerit, continet actionem, & jus exigendi, 2, 27, 15.
 Legato rerum quæ alicubi sunt, continentur etiam ea, quæ casu absumt: contra non continentur, & quæ casu ibi sunt, 2, 28, 2, & 21, 22, & per tot. quæ dicantur casu ibi esse, *ibid. sect. 3.*
 — an contineatur calendarium, & nomina debitorum, *ibid. sect. 4.* & quid si calendarium fuerit legatum, aut exceptum, *ibid. sect. 5.*
 — an pecunia foeneratitia, *ibid. f. 11.*
 — an alia pecunia, *ibid. f. 12, 26, 27.*
 — an pecunia, prædii causâ seposita, & quæ ea sit, *ibid. f. 14, 16.*
 — an argentum, & cujus generis, *ibid. f. 19.*
 — an res commodatæ & pignoratæ, *ibid. sect. 19, & 21.*
 — an pecunia quæ in agris habetur, ad pascendos servos, & exercenda opera rustica, *ibid. sect. 30.*
 — an, & quando res venales, *ibid. f. 31. & seqq.*
 — an merces, & quæ mercis causâ habentur, *ibid. f. 35.*
 — an fructus in fundo nati, & ibi coacti, *ibid. sect. 39. & seqq.*
 Legatum fundi cum rebus quæ ibi sunt, comparatur legato fundi instructi, *ibid. f. 42.*
 — an latius pateat, *ib. f. 55.*
 Legato fundi instructi non continentur fructus præter necessarios ad colendum, & intruendum agrum, *ibid. 43, & 54.*
 Legata quæ non continent res venales, nec continent fructus venales, *ibid. sect. 44.*
 Legatum usufructus bonorum quid contineat? *ibid. sect. 46.*
 Legatum universale an contineat res venales, *ibid. sect. 31, 32, 37, 38.* reprobatur opinio distinguendum inter res quæ negotiationis causâ habentur, & alias res venales, *ibid. sect. 34.*
 Legato rerum quæ Romæ sunt, veniunt ea, quæ sunt in continentibus, *ibid. sect. 23.*
 in his Legatis maxime destinatio patristam attenditur, *ibid. sect. 27. & 39.*
 Legato peculio heres non habet actionem ad petendum id, quod de fundo debebatur à servo, sed illud retinere potest, *ibid. sect. 10.*
 — item si servus heredi prælegatur, *ibid. f. 9.*
 Legato usufructus bonorum veniunt etiam actiones, & nomina debitorum, *ibid. f. 7.*
 Legatum adimittitur per voluntariam obligationem

etiam

etiam invalidam : imò per solam destinationem alienandi , *ibid. sect. 52.*
 Legata , & hereditates ob meritum relinquantur , *2, 29, 3.*
 Legatum amittitur tutor , qui recusat tutelam etiam iusta de causa , *ibid. sect. 7.*
 Legatum optionis cujusmodi esset olim : quale sit hodie , *2, 30, 36.*
 Legatum non vitiat error in nomine proprio , *1, 18, 3.*
 — vitiat error in nomine appellativo , *ibid. sect. 5.*
 Legato vino continentur ea , quæ vini numero testator habuit , *ibid. f. 6.*
 Legato vini quæ continentur : an mulsam , oenomeli , passum , ptychium , melampsyrium , mellitum , acinaticum , destrutum . *ibid. ad f. 12. ad 17.*
 Legato vestis muliebris quæ vestes continentur , *ibid. sect. 7.*
 Legato chartarum an libri continentur , *ib. f. 11.*
 Legatum in diem aliquandò purum , aliquandò prærens dicitur , *2, 16, 2.*
 Legata quoad diem incertum differunt à contrahentibus , & quare , *ibid. sect. 5.*
 Legatum in diem an possit antè diem agnosci , aut repudiari , *ibid. sect. 30. 21, & seqq. & quid hæc in re differat ab hereditate , ib. f. 21.*
 Legare certum pondus auri , &c. & legare ejus estimationem , *idem est , 5, 14, 12.*
 Legare jus quod habet quisque præsumitur , *5, 21, 16.*
 Legari potest pars hereditatis , *4, 11, 5.*
 Legari non potest , quod utiliter donatum fuit , *4, 1, 19.*
 Legari possunt fructus futuri , partus anciliarum , &c. , *4, 13, 7.*
 Legari non possunt , quæ ædibus juncta sunt , *5, 21, 4.*
 — etsi solæ ab ædibus separantur , non valet legatum , *ibid.*
 Legari potest portio hereditatis , *5, 8, 7.*
 Legari potest eadem quantitas scripti in eodem testamento , *5, 10, 10.*
 — sed semel debetur , si de voluntate testatoris non constat , *ibid.*
 Legari possunt res incorporales , *5, 21, 1.*
 Legatum non transmittitur ad heredes , legatario mortuo antè conditionis eventum , *5, 3, 7.*
 Legans villam , ut ipse possidet , legat villam instructam , *3, 24, 6.*
 Legans servo consentit domino ejus acquiri legatum , *4, 19, 3.*
 Legans id , quod habet , cogitationem intendit ad id , quo habet numero ejus speciei quam legat , *5, 5, 3.*
 Legans separatim duobus , unicuique solidum assignat , & inter eos datur jus non decrescendi , *5, 21, 14.*
 — & altero deficiente , alter solidum accipit quasi suum à testatore relictum , *ibid.*
 Legandi verbum , & hereditates & legata , & liber-

tates , & tutelæ quandòque comprehendit , *4, 11, 5.*
 Legandi ratio legato non cohæret , *5, 19, 4.*
 Legatum deficiens singulis heredibus accrescit pro portione hereditaria , *3, 6, 8.*
 — idem est de parte legati vacante , quæ legatarius accrescit , *ibid.*
 — & in gravamine injuncte .
 Legatum conditionale ad heredes transmittitur , quoties ejus modi est conditio , quæ per mortem legatarii impletur , *3, 9, 7.*
 Legari puri dies cedit à morte testatoris , *sect. 19.*
 Legati conditionalis dies cedit existente conditione , *3, 9, 7.*
 Legatum antè conditionis eventum agnosci nec repudiari potest , *3, 9, 10.*
 Legatum deficit , moriente legatario antè conditionis eventum , *ibid.*
 Legatum adimi vel transferri potest , *ibid.*
 Legatum acquirit legatarius deportatus , & tempore impletæ conditionis restitutus , *3, 9, 12.*
 Legatum relictum ei , qui in alienâ potestate est , si dies cedat , postquam sui juris factus est , ipsimet acquiritur , *3, 9, 11.*
 — contra si sui juris erat , & tempore conditionis , alieni factus sit , *ibid.*
 Legatum conditionale non debet conferri ab emancipato ad bonorum possessionem admisso : licet primum conferatur , *3, 9, 30.*
 Legatum heredi relictum pro ejus parte non constitit , *5, 16, 7.*
 — & partem quam accepit à semetipso , jure hereditatis retinet , *ibid.*
 Legatum duobus relictum , quorum alter sit incapax , alteri debetur , *3, 16, 12.*
 Legatum filivæ caduz dat jus legatario cadendi & vendendi , *3, 19, 7.*
 Legatum alimentorum omnibus libertis , quorum aliquos charos habet testator , debetur omnibus libertis , *3, 20, 4.*
 Legatum vel hereditas disjunctim relicta debetur utrique , vel uni ex assè , si unus superest , *3, 20, 7.*
 Legatum ab herede , præstandum est ab omnibus heredum gradibus , *ibid.*
 Legatum , si qua hilia mihi genitur , plurius natis , omnibus debetur , *ibid.*
 Legatum vini non extinguitur , si vinum acuerit , licet acetum improprie vinum sit , *3, 21, 12.*
 Legatum optionis orationis compendio omnes res comprehendit , *3, 22, 8.*
 Legatum optionis non comparandum est legato generali , *ibid.*
 Legatum optionis olim erat conditionale , *ibid.*
 Legatum de sui naturâ perpetuum , non fr tempore ex qualitate adjectâ , *3, 23, 5.*
 Legatum subsequens à præcedenti interpretationem recipit , *3, 23, 13.*
 Legatum nudâ voluntate revocari potest , *3, 23, 17.*
 — etiam tacite , *ibid.*

- Legatum differt à stipulatione, 3, 21, 22.
 Legatum à morte testatoris incipit deberi, *ibid.*
 Legatum ejus quod (Sejus) dare facere oportet
 præiens, in diemve, continet etiam debitum,
 cujus dies venit post mortem testatoris, 3, 21, 30.
 Legatum interpretari convenit ex conjecturâ duc-
 ta ab aliis legatis, 3, 19, 3, 7, 8.
 Legatum fructuum sive partus habet conditionem
 si nascatur, 3, 30, 3.
 Legatum in alienâ voluntate conferri potest: in
 voluntate heredis non potest expresse sed taci-
 te, 3, 30, 7.
 Legatum relictum cum heres voluerit conditiona-
 le est, nec ad legatarij heredem transit, 3, 30, 10.
 Legatum si *affimaveris* differt à legato si *volueris*
 3, 30, 12.
 Legatum præiens vel præsentis die, præiens est non
 in diem, 3, 30, 23.
 Legatum sub conditione si *volueris* non valet,
 sub aliâ nisi *volueris*, valet, *ibid.*
 Legatum optionis differt à legato generis,
 3, 30, 14.
 — in hoc optimum eligi non potest, *ibid.*
 Legatum alicui relictum cum heres morietur, non
 potest transmitti, 4, 5, 1.
 — idem est, si reliquatur, cum ad puberta-
 tem pervenerit, *ibid.*
 Legatum relictum, cum legatarius morietur, ad
 heredem transmittitur, *ibid.*
 Legatum incipit deberi, cum dies cesserit, *ibid.*
 Legatum non agnatum ad heredes transmittitur
 legatario decedente antequam dies legati ce-
 dat, *ibid.*
 Legatum non consistit pro eâ parte rei legatæ,
 quam legatarius jure hereditario obtinet, 4, 5, 3.
 Legatum partus nascituri, vel fructuum, qui per-
 cipientur, debetur sub conditione, si fructus,
 & partus nascantur, 4, 5, 6.
 Legatum non acquiritur invito, sed agnosci
 debet, 4, 5, 9.
 Legatum si relinquitur incapaci, pro non scripto
 habetur, 4, 5, 10.
 — sed si relinquitur sub conditione si *capax*
erit, valet, *ibid.*
 Legatum ad heredem transmittitur legatario mo-
 riente post testatorem, etiamsi ignoret lega-
 tum relictum, vel testatorem defunctum, 4, 5, 12.
 Legatum, quod personæ cohæret, ad heredes non
 transmittitur, 4, 5, 13.
 Legatum usufructus, usus & habitationis ad he-
 redem non transmittitur, etiamsi legatarius
 moriatur post diem legati cedentem, 4, 5, 13.
 Legatum purum alternativè conjunctum legato
 conditionali participat de conditione alterius
 legati, 4, 5, 14.
 — & pendente conditione non erit electio,
ibid.
 — quod si utraque res purè legata fuerit, alte-
 rius dies cedit à morte testatoris, alterius ab
 aditâ hereditate, *ibid.*
 Legatum servi favore ejus, cujus post mortem,
 relicta est libertas, non valet, 4, 5, 16.
 Legatum accipiendum est de manu heredis
 4, 6, 4.
 Legatum pecuniæ certo loco positæ minuitur vel
 perimitur, si minor quantitas vel nulla in loco
 reperitur, 4, 9, 3.
 Legatum adimitur alienatione rei vel exactione
 pecuniæ legatæ, *ibid.*
 Legatum pecuniæ non restringitur, ex quo testa-
 tor adiecit, unde ea deproini possit, *ibid.*
 — & idè debetur, etiamsi pecuniam de lo-
 co indicato vivens abstulerit, *ibid.*
 Legatum certæ quantitatis duobus factum inter
 eos dividitur, 4, 9, 6.
 Legatum pluribus relictum inter omnes dividitur,
 sed ex uno ad alterum transfertur ex volunta-
 te testatoris, 4, 11, 1.
 — & si manifestè appareat cum voluisset singu-
 lis solidum deberi, omnes solidum habe-
 bunt, *ibid.*
 Legatum est delibatio hereditatis, 4, 11, 4.
 Legatum cum opprobrio & contumeliâ relin-
 quitur, non valet, 4, 12, 27.
 — sicut institutio, *ibid.*
 Legatum pœnæ nomine olim non valebat, ne
 quidem in testamento militis, *ibid.*
 Legatum est honos, & ad honorandos amicos, *ibid.*
 Legatum generis valet, 4, 13, 9.
 — & quis in eo electionem habeat, distingui-
 tur, *ibid.*
 Legatum est delibatio ex universo, quod heredis
 esset, 4, 13, 13.
 Legatum domus vel fundi, si nullum habeat tes-
 tator, non valet, 4, 14, 1, 2, 8.
 — idem est in stipulatione, *ibid.*
 Legatum hominis in genere valet, 4, 14, 1.
 Legatum speciei inutile est, si nullas species ha-
 beat testator, 4, 14, 3.
 — si speciei quæ futura non sit, *ibid.*
 Legatum incertum est, nisi existat, cui datum
 intelligi possit, 4, 14, 10.
 — si quid desit, quod ad substantiam non per-
 tineat, non est incertum, *ibid.*
 Legatum valet, quantitate incertâ, si ex eventu
 certa futura sit, 4, 15, 6, & 7.
 Legatum servo communi tale est, ut inspectâ
 ejus personâ, domini sint in legato conjuncti,
 4, 19, 3.
 — in hanc causam servus communis quasi duo
 servi sunt, *ibid.*
 Legatum pluribus conjunctim vel disjunctim re-
 lictum inter legatarios scinditur, & pars va-
 cans alteri accrescit, 4, 19, 3.
 Legatum servo datur ipsius servi contemplatione,
ibid.
 Legatum quantitatis pluribus relictum ab utro-
 que interdum & integrum percipitur, 4, 19, 6.

Legatum duobus relictum, si appareat primo ademptum esse, totum secundo debetur, 4, 19, 7.
 — non tamen si in specie id quod primo legavit, secundo leget; tunc enim videtur voluisse ambos conjungere, *ibid.*
 — idem est si quod uni legatum erat, repetat, & primo secundum adjungat, *ibid.*
 Legatum per damnationem pluribus relictum distinctum utrique totum debebatur, uni quidem res, alteri æstimationem, 4, 19, 8.
 in Legato per vindicationem utroque concurrente partes fiunt, *ibid.*
 Legatum Titio, & posthumo, non nato posthumo totum Titio debetur, 4, 19, 9.
 Legatum duobus relictum, uni totum debetur, si alter non possit acquirere, *ibid.*
 Legatum adscriptum sibi & Titio, totum Titio debetur, *ibid.*
 Legatum Titio & heredi, totum Titio debetur, *ibid.*
 Legatum servo communi relictum sine libertate, debetur totum socio, *ibid.*
 — si tamen servus sit communis scribentis & alterius, non valet, *ibid.*
 Legatum pluribus relictum, valet in personam, quæ capere potest, 4, 19, 11.
 — & par vacans accrescit non vacanti, *ibid.*
 Legatum per damnationem olim non accrescebat jus accrescendi, nam pars non capientis penes heredem manet, 4, 19, 13.
 — & post legem Papiam fisco deferrebat, *ib.*
 Legatum quantitas in testamento relictum, in codicillis repetitum ex utroque peti potest, nisi heres prober secundam scripturam inanem esse, 4, 20, 3.
 — diversum est in corpore vel re legata, *ibid.*
 Legatum ejus quod legatario debetur tunc valet, cum aliquam utilitatem afferat, puta ob repræsentationem, 4, 20, 3.
 Legatum inutile est, si nullum commodum legatario afferat, *ibid.*
 Legatum tessera continet æstimationem, 4, 21, 4.
 Legatum generis orationis compendio singula continet quæ sunt ejus generis, *ibid.*
 — & ideo plures species sub eo genere peti possunt, *ibid.*
 Legatum cum adjectione *hoc amplius* valet, etiamsi aliud legatum non sit: item & stipulatio, 4, 20, 8.
 Legatum sub conditione si *Titio filia mea nupta erit*, debetur, modo nupta fuerit tempore mortis testatoris, 4, 21, 12.
 Legatum conditionale ab initio intelligitur non datum conditione deficiente, *ibid.*
 Legatum sub conditione, si *mortuus fuero* post *Kalendas* testatore statim mortuo cur non debeatur, *ibid.*
 Legatum ejus quod domino debetur, servo relictum valet, 4, 21, 13.

— si tamen cedente die servus liber sit, *ibid.*
 Legatum cognatis relictum debetur ei, qui erat cognatus tempore testamenti, licet esse defecerit, 4, 21, 18.
 — non tamen si fuerit deportatus, *ibid.*
 Legatum ab initio non parit obligationem, quia potest testator mutare voluntatem, 4, 21, 1.
 Legatum servo valet, si liber factus possit acquirere, 4, 22, 4.
 Legatum in annos singulos non est unum, sed plura, 4, 21, 6.
 — & capacitas inspicitur singulis annis, *ibid.*
 — & relictum servo, domino acquiritur, quamdiu servus est; ipsi verò, si liber fiat, *ibid.*
 — & morte legatarii expirat, *ibid.*
 Legatum usufructus si legatarius proprietatem acquirat, extinguitur, 4, 22, 4, 6.
 Legatum usufructus æternis annis non est unum legatum, sed tot, quor sunt anni, 4, 22, 8.
 Legatum servo alieno relictum extinguitur testatore cum redimente, 4, 24, 15.
 Legatum ejus, quod legatario debetur, non valet, nisi debeat sub conditione, vel in diem, & legetur pure ob repræsentationis commodum, 4, 25, 8.
 — vel si ejus interfit aliam actionem intendere posse, *ibid. sect. 9, & 16, 25.*
 — an extinguatur, si dies vel conditio extiterit vivente adhuc testatore, *ibid.*
 Legatum aliquando damnum afferre potest, 4, 25, 9.
 Legatum ejus quod legatario debetur, non minuitur Falcidia, 4, 25, 10.
 — nec fideicommissio gravari potest, *ibid.*
 Legatum ejus, quod sub conditione, vel in diem debetur, valet, etiamsi vivo testatore, vel post ejus mortem dies venerit, vel conditio extiterit, 4, 26, 4.
 Legatum servo alieno relictum extinguitur, legatario acquirente proprietatem, 4, 26, 15.
 — idem est in stipulatione.
 Legatum servo pœna relictum, inutile est, 4, 26, 11.
 Legatum cornuit, cum ipse est heres ac legatarius, 4, 26, 17.
 Legatum vestis, argenti continet id, quod tempore facti testamenti testator habebat, 4, 27, 1.
 Legatum fundi continet quidquid ei accrevit, & qualis est fundus de tempore mortis debetur, 4, 27, 10.
 Legatum minuitur alienatione partis rei legata, 4, 27, 11.
 — nisi urgente necessitate alienaverit, *ibid.*
 — alienationem factam ex mutatione voluntatis heres debet probare, *ibid.*
 Legatum ob inimicitias graver ademptum, si testatorem pœnuit, sed integratur, 4, 27, 14.

- Legatum nudâ voluntate adimiri, *ibid.*
 — nec nisi novâ voluntate potest reintegrari, *ibid.*
 Legatum ob inimicitias ortas ademptum præsumitur, *ibid.*
 Legatum dirigitur ad personam legatarii, non ejus heredem, 4, 28, 8.
 Legatum non sicut hereditas, damnosum esse potest, 4, 28, 10.
 Legatum relictum alicui cum morietur, ab eo acquiritur & ad heredes transmittitur, 4, 29, 4.
 — idem & hereditas, *ibid.*
 — etiam si relinquatur sub conditione potestativa, quæ exiit ultimo vitæ momento, *ibid.*
 Legatum accipiendum est de manu heredis, 5, 1, 7.
 Legatum à pupillo relictum, inutiliter repetitur à substituto pupillari, quia semel præstari debet, 5, 2, 10.
 Legata in primis tabulis (scilicet in institutione pupilli) relicta si repetantur in secundis (scilicet in substitutione pupillari) non valet repetitio, quia substitutus jam ea debet, 5, 2, 15.
 Legatum si purè à filio, sub conditione à substituto pupillari relinquatur, & filius impubes decedat, debetur purè à substituto pupillari, *ibid.*
 — & si sub conditione à filio, purè à substituto relinquatur, ex solâ substitutione legatum valet, *ibid.*
 Legatum à substituto pupillari repetitum non repetitur etiam conditione, purè debetur, si filius pendente conditione decesserit, *ibid.*
 Legatum heredi relictum, si hereditatem repudiet, totum ei debetur, 5, 3, 5.
 — sed si non intellexerit testator eum habere legatum omisâ hereditate, non debetur legatum, *ibid.*
 Legatum sub conditione relictum sub commemoratione primi purè dati valet, & prius revocatum est, 5, 4, 1.
 Legatum non potest esse damnosum, sicut potest hereditas, 5, 4, 7.
 Legatum concubinæ relictum æquo favore est interpretandum ac relictum uxori, 5, 7, 7.
 Legatum ob sanguinis conjunctionem plenissime interpretandum est, 5, 7, 8.
 — & ob amicitiam, *ibid. sect. 9.*
 Legatum si relinquatur præstantum die natali suo, annum legatum intelligitur, 5, 8, 1.
 Legatum ademptum censetur propter graves inimicitias inter testatorem & legatarium exortas, 5, 8, 3.
 Legatum alimentorum relictum omnibus libertis testamentis, vel antea manumissis, non debetur jam de domo dimissis, & non ali solitis, nisi si probent voluntatem testatoris, *ibid.*
 Legatum cum in suam tutelam & potestatem venerit, alicui relictum diversè intelligitur juxta diversas legatarii condiciones, 5, 8, 4.
 Legatum decem quæ in arcâ habeo non valet cum nihil habeam, 5, 8, 5.
 Legatum tessera frumentariæ magis in quantitate quàm in corpore subsistit, *ibid. sect. 11.*
 — & videtur legata ultimatio, *ibid.*
 — & legatum Romæ solvendum erat, *ibid.*
 — & pauperibus tantummodò legabatur, plerumque libertis, *ibid.*
 Legatum pro operibus publicis tantum videtur, quantum sufficit operi perficiendo, 5, 9, 7.
 Legatum declaratur ex comparatione rerum, quarum electio legatario data est, 5, 9, 8.
 Legatum non strictè interpretandum, sed magis ad favorem legatarii, 5, 10, 7.
 Legatum ejus, quod debetur, non valet, nisi in certis casibus, 5, 10, 10.
 Legatum peculii cum adiectione deductio ære alieno valet, 5, 11, 7.
 Legatum fructuum continet usumfructum, 5, 11, 11.
 Legatum ejus quod ipso jure ad legatarium spectat, non valet, 5, 12, 5.
 Legatum liberto relictum ademptum videtur, si in postremâ scripturâ pessimum, vel ingratum esse dictum sit, 5, 13, 1.
 Legatum immerenti dari non repugnat, 5, 13, 3.
 Legatum perniciosum esse legatario repugnat, 5, 13, 4.
 Legatum est donatio, *ibid. § 19, 4.*
 Legatum certæ summæ in dotem datæ valet, etiam si verè data non sit, 5, 14, 3.
 Legatum decem, quæ Titio debeo, valet etiam si nihil ei debeam, *ibid. 22, 3, & 5, 8, 5.*
 Legatum summæ quam se debere testator fateatur, cum non debeat, peti potest ex fidei commissio, 5, 14, 5.
 — nisi heres certò probet eam non legatum, si scivisset se non debere, *ibid.*
 Legatum rei, quæ præsens indicetur, valet, etsi alieno nomine appelleretur, 5, 15, 1.
 Legatum pecuniarum facillius duplicatur, quàm rei, 5, 15, 10.
 Legatum non continet res, quibus non convenit demonstratio testatoris, 5, 16, 1.
 Legatum non egreditur terminos speciei legatæ, 5, 16, 2.
 Legatum servo communi testatoris, & legatarii relictum totum pertinet ad socium, 5, 19, 9.
 Legatum relictum ad exequendam conditionem filiorum valet, 5, 19, 12.
 — etiam si falsa sit causa, ob quam exquiri debere conditionem credatur, *ibid.*
 Legatum certi corporis, aut speciei habet in se tacitam conditionem, si repetitur in hereditate, 5, 20, 7, 9.
 Legatum ejus, quod sibi debetur, alteri, quàm debitori suo relictum, non adiectâ quantitate, non valet, si nihil testatori debeat, 5, 21, 2.
 — item & quantitate adiectâ, *ibid. sect. 3.*
 Legatum tacite adimi potest, & expresse, 5, 27, 6.

- Legatum ejus quod sibi debetur debitori suo relic-
tum valet, § 22, 1, 2.
— etiam in parte, *ibid.*
— & tunc si petatur, potest debitor se excep-
tione defendere; si non petatur, potest agere
ut acceptatione liberetur, *ibid.*
— quod si non totam obligationem testator tol-
lere voluit, pacto liberandus est, *ibid.*
Legatum debiti debitori suo relictum non valet,
si debeatur, sed exceptione debitor uti possit,
§ 22, 2.
— nec valet si testator vivus exegerit, *ibid.*
— & in parte quam exegit, *ibid.*
Legatum rei debetur propemodum semper valet
propter actiones à Justiniano legatariis conce-
ssas, § 22, 4.
Legatum valet ejus rei quam ex stipulatu debe-
mus, *ibid.*
Legatum ejus quod debetur creditori relictum in
majori quantitate valet semper in excessu,
ibid. & *sect. 6.*
Legatum ejus quod debetur relictum creditori à
debitore, qui exceptione turis erat, valet, *ibid.*
— idem est si debetur actione honoraria, *ibid.*
Legatum à debitore creditori suo relictum ejus
quod ipsi valet, non debet, nisi debiti emolu-
mentum ampliatur, *ibid.*
— quot modis ampliatur, *ibid.*
Legatum ejus quod debetur pure relictum valet,
si loci causa utilitatem afferat, § 22, 5.
— & hoc casu, nec Falcidia locus erit, nec
fidei committi legatarii poterit, *ibid.*
Legatum pure relictum ejus, quod in diem vel
sub conditione debetur, valet, etiam si vivo tes-
tatore dies venerit, vel conditio extiterit, *ib.*
Legatum certæ summæ reddendæ dotis causâ relic-
tum, dote jam redditâ valet, § 22, 6.
Legatum pecuniæ pro re debita valet etiam re,
vivo testatore preceptâ, *ibid.*
Legatum argenti facti continet argentum fabrica-
ri inceptum, § 24, 3.
Legatum generis unum est, licet plures species
contineat, § 21, 3.
Legatum generis, si minuatur, manet, & quod
superest, debetur, *ibid.*
— si augeatur, totum legatarii est, *ibid.*
Legatum transfert rectâ viâ dominium rei legatæ
in legatarium, § 27, 1.
Legatum non durat, cum res legata in sua specie
non permanferit, § 27, 8.
Legatum lanæ non continet tintam, neque tex-
tam, § 28, 1.
— nisi legatarius probet non mutatam volun-
tatem, *ibid.*
Legatum lanæ continet lanam factam, lotam
&c. non verò detexam, *ibid.*
Legatum quadrigæ perit mortuo equo, qui qua-
drigam demonstrat, § 29, 1, & per tot.
Legatum equitici vel gregis non perit mortuo equo
præstantissimo, vel bove optimo, *ibid.*
Legatum sub conditione, si *Mævius* volet, relictum
non valet, § 30, 10.
— valet tamen sub conditione, si *Mævius* in ca-
pitulum ascenderit, *ibid.*
Legatum duobus datum, si non appareat, cui
datum sit, neutrum debetur, § 31, 10.
— idem est in ademptione, *ibid.*
Legatum non valet si incerta sit persona, cui da-
tum est, *ibid.*
— idem est de institutione, *ibid.*
Legata non sunt ab initio perfecta ita ut neces-
sitate astringant testatorem vel legatarium,
§ 32, 10.
Legata ex inito testamento non debentur, *ibid.*
Legata ob meritum relinquuntur, *ibid.* & § 32, 9, 4.
Legata non præferuntur creditoribus testatoris
etiam chirographariis etiam in testamento mili-
tatis, § 32, 24.
Legata hereditarium actionum locum obtinent,
§ 32, 7.
Legata, ob bonorum possessionem contra tabu-
las, dotis nomine conservavit Prætor, § 32, 19.
Legata debentur ab iis solis heredibus, à quibus
testator in testamento legavit, etiam si codi-
cillos ad omnes heredes scripserit, § 32, 11.
Legata multò frequentius pro legatario, quam pro
heredibus Jurisconsulti interpretantur, § 32, 7.
Legata & fideicommissa dari dicuntur à testato-
re, § 32, 10.
Legata usque ad mortem revocari possunt, § 32, 9.
Legata relicta in institutione censentur repetita in
substitutione, sed distinguitur, § 32, 10.
Legata secundæ institutionis quasi repetita cen-
sentur in primâ institutione, *ibid.*
Legata à vulgari substituto hodie semper repetita
censentur, *ibid.*
— item & à coherede, altero coherede non
adeunte, *ibid.*
— si quidem obscura voluntas sit, non si aliam
fuisse conjecturæ suadeant, *ibid.*
Legata potius ob merita, quam propter conjunc-
tionem relinquuntur, § 32, 5.
— item hereditas, *ibid.*
Legatorum sub conditione, & in diem incertum
relictorum eadem est ratio, § 32, 1.
Legatorum pure & in diem relictorum par est
ratio quoad cessionem Diei, *ibid.*
Legatâ re cum electione, legata intelligitur ea
res, quæ eligitur, § 43, 6.
Legatâ uni parte fundi boreali, alteri parte aus-
trali, non sunt hi conjuncti, sed uterque suum
fundum consequitur, nec datur jus accrescen-
di, § 43, 1.
Legatâ parte fundi uni, alterâ alteri duo fundi
legati sunt, § 43, 5.
Legatâ uni re, alteri hoc amplius decem, secun-
dus concurret cum primo in re, & amplius
decem habebit, § 43, 6.
Legatâ re legatarii, si eam vivo testatore aliena-

- verit, debetur si adjecta sit conditio *si tua non erit cum moriar*, 4, 31, 12.
- Legatā eādem re ex duobus testamentis, qui eam exprimo consecutus est, non potest ex altero petere estimationem, & e contra, 4, 36, 20.
- Legatā res si alienatur, & postea in pristinum statum restituitur, legatum reviviscit, 4, 27, 14.
- Legatā summā purē, postea sub conditione, utraque summa debetur, nisi heres probet mutatam voluntatem, 5, 4, 2.
- Legatā sub conditione, & ex intervallo re, quæ antea purē legata fuerat, attenditur posterius legatum, *ibid.*
- Legatā ex continenti sub conditione eādem re, quæ purē legata fuerat, electio est legatarii vel præsens legatum accipere, vel eventum conditionis expectare, 5, 4, 3.
- Legatā eādem re ab eodem herede, sed non eodem personā, conditio repetita censetur, & onus, 5, 4, 5.
- ibid.*
- Legatā quantitate eadem à duobus heredibus ab utroque debetur, nisi probetur ademptio quoad unum, 5, 4, 10.
- Legatā eādem re pluribus à diversis heredibus conditio uni legato adjecta non videtur repetita in altero, 5, 4, 12.
- Legatā eādem re pluribus ab eodem herede, non censetur repetita conditio si disjunctim legata sit, 5, 4, 13.
- si legata sit conjunctim, in utroque legato inest conditio, *ibid. sect. 14.*
- ubi vide exceptionem, *ibid. sect. 15.*
- Legatā parte domus, in qua morari consuevimus, tota ea, quam testator inhabitabat, continetur, non sola cubacula, ubi dormiebat, 5, 5, 5.
- Legatā certa summa dotis nomine, debetur, quamvis nihil in dotem datum sit, 5, 14, 9.
- Legatā liberatione viginti cūm legatarius debeat decem tantum debetur, *ibid.*
- Legatā penu excepto vino, non debetur quod testator vini numero habebat, 5, 17, 1.
- excepto vino, quod Romæ erit, sola penus, quæ Romæ est, legata censetur, *ib. f. 2.*
- Legatā penu excepto frumento, vel aliā quāvis specie esculenta, non sequitur quod legata sit sola penus esculenta, 5, 17, 9.
- Legatā veste medi, mundo, & ornatu muliebris, omnis vestis debetur, etiam non muliebris, *ibid. sect. 10.*
- Legatā re quæ mea erit tempore mortis, si non fuerit testatoris, deficit conditio, 5, 19, 1.
- sed si fuerit diversa, non deficit, *ibid.*
- item si pro parte, pro parte legatum perit, *ibid.*
- & hoc obtinet si testator sponte alienet, ac si coacte, *ibid.*
- Legatā quantitate quæ sibi debetur, legatæ sunt actiones, 5, 21, 3.
- & hæc non possunt præstari nisi verè debeatur, *ibid.*
- & si deberetur, & testator vel in parte exegerit, pro parte quam exegit, legatum perimit, *ibid.*
- item & si quovis alio modo obligatio subblata sit, *ibid.*
- nisi tamen legatum sit sub conditione, eāque pendente heres exigat, *ibid.*
- Legatā duobus in solidum eādem re, alter ejus estimationem consequitur, 5, 21, 18.
- Legatā liberatione patris, cum quo actio de peculio est, valet legatum, licet die legati ceciderit nihil sit in peculio, 5, 24, 8.
- & pater statim agere potest, ut pacto liberetur, *ibid.*
- Legatā lanā vestis ex eā factā non pertinet ad genus lanæ, nec legato continetur, 5, 25, 2.
- Legatā areā, si ipsi imponatur ædificium, non extinguatur aëx legatum, 5, 27, 2.
- & debetur quoque ædificium, *ibid.*
- nisi probetur mutata voluntas, *ibid. sect. 3.*
- Legatā areā si imponatur ædificium, & id exustum, vel dirutum sit, area debetur, 5, 27, 4.
- Legatā domo, eāque postea destructā casu, vel vi majori, area debetur, 5, 27, 5.
- & etiam camenta, *ibid.*
- si destructa fuerit à testatore, legatum omnino perit, *ibid. sect. 6.*
- nisi legatarius probet non mutatam voluntatem, *ibid.*
- Legatā navi & postea dissolutā, legatum extinguitur, 5, 27, 7.
- nisi resecta sit eādem manente carinā, *ibid.*
- si non fuerit resecta, an carina debeatur, questio est voluntatis, *ibid.*
- & quis voluntatem legati adimendi probare debeat, *ibid.*
- Legati acquisitio incerta est etiam conditione impleta, 3, 9, 10.
- Legati libertatis dies cedit ab aditā hereditate, 3, 9, 19.
- & spectatur hereditatis aditæ tempus, *ibid.*
- & si sit conditionale, statuliber pendente conditione est servus, *ibid.*
- & si statuliber parturiente, partus est servus heredis, *ibid.*
- & peculium statuliberi crescit ac decrescit usque ad tempus libertatis, *ibid.*
- Legati obligatio & actio oritur à tempore mortis testatoris, 3, 11, 13.
- Legati dies statim cedit, & moriente legato antè aditam hereditatem ad ejus heredes transit, 3, 30, 3.
- Legati per damnationem relictā pars deficiens apud heredem manebat, si conjunctim legatum esset: si disjunctim, solidum legatarius acquireret obtinebat, 4, 3, 10.
- Legati purē vel in diem relictā dies cedit à morte testatoris, 4, 5, 2.
- etiam si hereditas adita non fuerit, *ib. f. 3.*

- etiam si non potuerit adire, *ib. sect. 4, § 5.*
 Legati conditionalis dies non cedit, nisi impleta conditione, 4, 5, 5.
 — & ea non impleta non debetur, *ibid.*
 Legati servitutis personalis dies cedit ab adita hereditate, & ad heredes non transit, 4, 5, 13.
 Legati libertatis dies cedit ab adita hereditate, & si quid aliud legatum cum eo fuerit conjunctum, 5, 5, 43.
 Legati conditionalis dies cedit conditione existente, 4, 5, 14.
 — nisi ea sit conditio, quæ detrahitur, vel pro impleta habetur, *ibid.*
 Legati servo relicti dies non cedit nisi ab adita hereditate, 4, 8, 8.
 Legati multiplicatio difficilius admittitur in quantitate, quam in corpore, & è contra, 4, 10, 1.
 — idem est, si legeretur servus, & ipsi legatum relinquatur, *ibid.*
 — servo necessario heredi instituto legari non potest, neque legatum convalescit ob regulam Cætonianam, *ibid.*
 Legati dominium rectè viâ & sine heredis facto transit in legatarium, 5, 1, 7.
 — tamen suspenditur, donec heres adeat hereditatem, & legatarius legatum agnoscat, *ibid.*
 Legati onera & qualitates in testamento adiectæ censentur in codicillis repetitæ, 5, 2, 8.
 — etiam si legatum in alium translatum fuerit, *ibid.*
 Legati quantitate autem in substitutione pupillari quod excedit quantitatem in institutione relictam, debetur ex secundis tabulis nempe in vim substitutionis, 5, 2, 15.
 Legati natura olim pendebat à formulâ relinquenti, 5, 21, 6.
 Legatis summis quandòque continentur res corporales, 3, 10, 9.
 Legatis uxori eis, quæ ejus causâ parata erant, non debentur emptæ à mandatario post mortem testatoris, 3, 21, 13.
 Legatis chirographis, & pecuniâ, quæ certo loco condita sit, exactis chirographis & pecuniâ erogata, an alia chirographa & pecunia ibidem reposita mortis tempore, legato continentur, 3, 25, 10, & 10.
 Legatis decem duobus singulis quina debentur, 4, 19, 6.
 — contrâ si legata sint dena, *ibid.*
 Legatis decem Titio & Sejo, utrique decem debentur, 4, 20, 11.
 Legatis & fideicommissis hypothecam dedit Justinianus, 4, 25, 10.
 Legatis mancipiis intra annos septem, ea debentur, quæ ejus ætatis erant tempore facti testamenti, 4, 27, 4.
 Legatis prædiis Sejanis, alia quoque prædia comprehenduntur, quæ sub hoc nomine ascripta sunt, 5, 2, 1.
 Legatis pluribus ab eodem testatore relictis eadem personæ, & ab eodem herede conditio uni legato adjecta, in altero repetita non censetur, nisi adiint verba repetentia, 5, 4, 11.
 Legato pluribus ab eodem testatore eadem personæ relictis à diversis heredibus, conditio uni legato adjecta, in altero non censetur repetita, 5, 4, 10.
 — neque adjecta particula *hoc amplius item*, *ib.*
 Legatis centum amphoris vini si tantumdem testator reliquerit, quod ex vinea tantum sit, non potest heres præstare acetum, zythum, &c. 5, 5, 3.
 Legatis servis certo operi destinatis, putâ singulis, omnes singuli debentur, etiam si ad alium usum traducantur, 5, 5, 17.
 Legatis nummis, exiguiore legati sunt, nisi aliud constet, 5, 8, 1.
 Legatis uxori iis, quæ vivus maritus donaverat, de donationibus, quæ non valuerunt sensistestator, 5, 11, 7.
 Legatis quinquaginta, quæ in dotem data dicantur, cum quadraginta data sint, quinquaginta debentur, 5, 14, 9.
 Legatis servis textoribus si nulli textores sint, non valet legatum; si aliqui sint valet, quia hi soli demonstrati sunt, 5, 14, 8.
 Legatis vasis Corinthis, an bases & pedamenta debentur, 5, 16, 2.
 Legatis rebus suis alteri pigneratis, cogitur heres luere pignus, resque liberas præstare, si pigneratas sciebat, *ibid.*
 Legatis servis ancillæ debentur, 5, 16, 10.
 Legatis servis omnibus cum peculio, debentur quoque servi, qui peculium non habent, 3, 20, 4, & 5, 17, 11.
 Legatis duabus rebus duobus legatariis singillatim, non concurrunt in eandem rem, nec datur jus accrescendi, 5, 17, 14.
 Legatis ornatricibus continentur illæ, quæ adhuc sunt apud magistros, 5, 24, 1, 16.
 — quæ modò discere cœperunt, non continentur, *ibid. sect. 6.*
 Legatis textoribus, si quis factus sit ostiarius, legato continentur, 5, 25, 5.
 — contrâ si ex ostiario fiat textor, *ibid.*
 Legatis lexicariis, quotquot sint, unum corpus faciunt, & unum legatum, 5, 25, 7.
 Legatis servis, legatum perimitur in his, qui ex officio transeunt ad artificium, non verò in his, qui ab artificio ad officium transeunt, 5, 25, 9.
 Legatis poculis si massa fiat, vel è contrâ, manet legatum, & debetur id, quod restat, 5, 27, 8.
 Legato auri & argenti non continentur signatum, 3, 16, 5.
 Legato dulcium tam esculenta, quam dulces portiones continentur, nisi legatum fuerit vinum amphorarium &c. & dulcia omnia, 3, 16, 8.
 Legato chartarum libri non continentur, nec le-

gato librorum chartarum, nisi ex manifestâ voluntate testatoris, 3, 19, 6.
 Legato ancillarum, & ejus, quod ex his natum erit, debentur ancillæ, si non sint liberi, & liberi si non sint ancillæ, 3, 20, 4.
 Legato eorum, quæ testator vivus præstabat, continetur habitatio domus, quam legatarius inhabitabat, *ibid. sect. 5.*
 Legato penus, debetur ea, quæ in cœnaculo, caque, quæ in horreo est, item & condimenta, *ibid. sect. 6.*
 Legato domus instructæ continetur veltis, *ibid. sect. 10.*
 Legato omnium dulcium continentur tam esculenta, quam poculenta, nisi restringat testator exprimendo vinum, &c. *ibid. sect. 11.*
 Legato prædiorum cum reliquis actorum & colorum, non continetur quidquid actor vel colorus debet ex aliâ causâ, vel quidquid debet ex causâ prædiorum, sed relatum est in Kalendarium, *ibid. sect. 13.*
 Legato servo, quem heres voluerit, nec pessimum date potest, nec optimum legatarius eligere, *ibid. sect. 15.*
 Legato rerum, quæ in aliquo loco sunt, non continetur eæ, quæ ex testatoris destinatione ibi esse non censentur, *ibid. sect. 16.*
 Legato vini vel aceti omnia ea continentur, quæ in numero aceti vel vini testator habuit, 3, 21, 5.
 Legato prædiorum Sejanorum continentur Gabiniana, si uno pretio comparata sint & confusi redditus, *ibid. sect. 6.*
 Legato eorum, quæ testator vivus præstabat, continentur ea, quæ certò in annum dabat, non quæ extrâ ordinem, *ibid. sect. 10.*
 — nec ea, quæ utilitatis suæ causâ erogabat, *ibid.*
 Legato fundi instructi, in quo signæ sunt, servi singuli non continentur, *ibid. sect. 11.*
 Legato prædiorum maritimarum cum instrumēto non continentur servi piscatores, qui alia quoque ministeria apud testatorem exercebant, *ib.*
 Legato instrumēto fundi, servi qui agrum colunt, continentur, *ibid.*
 Legato annuo subrogato in locum salarii, solum legatum debetur, non salarium, *ibid.*
 Legato generis continentur omnes species, quæ ad illud pertinent, nisi sint à genere exemptæ per testatorem, *ibid. sect. 13.*
 Legato fundo alicui, alteri usufructu, communicandus est usufructus, 3, 21, 9.
 — idem est, si uni domus, alteri habitatio legatur, *ibid.*
 Legato fundi instructi continentur omnia mancipia, quæ agri colendi gratiâ in fundo sunt, 3, 24, 4.
 Legato fundo cum mancipiis, quæ tunc essent cum legatore, etiam ea continentur, quæ agri colendi causâ postea inducta fuerunt, 3, 25, 4, & 33.

Legato ejus quod testatori debetur, continetur id, cujus dies venerat testatore moriente, etiam si post testamentum deberi inceperit, 3, 23, 7, & 28.
 Legato certæ summæ testatori debet à quodam, tum ea summa, tum quidquid illi accessit post testamentum, continetur, 3, 25, 9.
 Legato argenti viatorii id continetur, quod tempore testamenti esset, 3, 25, 12.
 Legato futura, & quæ postea accedunt non continentur, nisi testator expresse, 3, 25, 13, 14.
 Legato continentur res, quæ ad sunt dominio testatoris tempore facti testamenti, 3, 25, 15.
 Legato nominum debitorum, quæ in Kalendarium relata fuerint, ea non continentur, quæ post legatum relictum à legatario eodemque administratore cum dolo relata fuerant, 3, 25, 17.
 Legato ejus, quod testatori debetur à legatario, si mortis tempore sit ampliata summa, liberatio competit de eâ tantum, quam tempore testamenti debebat, nisi testator voluntatem mutaverit, 3, 25, 18.
 — & novatio non est sufficiens argumentum mutæ voluntatis, *ibid.*
 Legato ejus, quod debetur, usuræ legatario debentur, *ibid. sect. 24.*
 Legato nominis debitoris tum fors, tum usuræ, quæ postea accesserint, continentur, *ibid.*
 Legato peculio ejus instrumenta debentur, *ibid.*
 Legato gregis continentur, quæ postea legato accedunt, *ibid. sect. 30.*
 Legato servi continetur quidquid servus acquirit post mortem testatoris, *ibid.*
 Legato relicto à substituto, dum heres institutus deliberat legatario decedente, si institutus heres non sit, legatum petitur à substituto ab heredibus legatarii, 4, 5, 11.
 Legato fundi excepto beneficio, villa non continetur, & tunc debet legatarius fundi præstare heredi servitutem itineris & actus, ut villam inhabitet, 4, 10, 4.
 Legato fundi etiam usufructus continetur, 4, 10, 12.
 Legato certo fundo, si non appareat, de quo senserit testator, heredis erit electio, item promissoris, 4, 14, 2.
 Legato continetur, quod exiguius est, 4, 16, 22, & 4, 17, 4.
 Legato tessera frumentariæ non aliud quam quantitas & æstimatio continetur, 4, 18, 9.
 Legato uni fundo, alteri usufructu, hic medium usufructum, ille fundum, & alteram medietatem usufructus habebit, 4, 19, 1, & 4, 20, 5.
 Legato duobus fundo conjunctim uni usufructu, hic dimidium usufructus habet, 4, 19, 1.
 Legato usufructu servo communi, altero ex dominis amittente, totus ad alterum pertinet, 4, 19, 2, 3, & seqq.
 Legato usufructu duobus, unus aliquando totum percipit, 4, 19, 2.
 Legato

Legato usufructu duobus, & utroque agnoscente, si alter amittat, totus ad alium pertinet, nec pars vacans redit ad proprietatem, *ibid.*
 in Legato usufructus servo relicti servi persona spectatur, non dominorum, 4, 19, 5.

Legato per vindicationem relicto, dominum rei legatæ ipso jure & sine facto heredis in legatarium transibat, 4, 19, 8.

— non autem in legato per damnationem, *ib.*

Legato usufructu sub conditione, si legatarius, eâ pendente proprietatem acquirat, & postea alienet, conditione postea existente, legatum acquiritur, 4, 24, 7.

Legato codicillis relicto, spectatur tempus, quo facti sunt, 4, 27, 7.

Legato gregis, vel peculii, continetur quidquid vivo testatore accessit, 4, 27, 9.

Legato servo cum peculio, si servus alienetur, neque peculium debetur, 4, 27, 12.

— item alienato fundo neque debetur instrumentum, *ibid.*

Legato Calendario non solum continentur nomina debitorum, quæ in eo continentur, sed etiam pecunia Calendario destinata, 5, 2, 2.

Legato sub diversis conditionibus relicto, novissima conditio attenditur, in liberatibus ea quæ servo commodior est, 5, 4, 2.

Legato uno purè altero sub conditione relicto alternative, aut disjunctivo modo, pendente conditione electio non est, 5, 4, 3.

— neque etiam rei purè relicte, *ibid.*

— & conditio uni parti adjecta & alteri adjecta videtur, *ibid.*

— & mortuo legatario antè eventum conditionis, legatum ad heredes non transmittitur, nisi conditio defecerit ultimo vitæ momento, *ibid.*

Legato vini continetur omne id, quod testator vini numero habebat, puta acetum, 5, 5, 3.

— si legetur vinum, & testator vinum non habuerit, heres emere debet, & præstare quod verè vinum est, *ibid.*

Legato vino, si testator non habeat, legatum est vinum in genere, & in arbitrio heredis est, quod genus velit præstare, *ibid.*

Legato domus quando continentur balneæ, 5, 5, 5.

Legato argenti non continetur pecunia signata, 5, 6, 3.

— neque id, quod in credito esset, *ibid.*

Legato domus instructæ non continentur merces ad vendendum comparatæ, nisi legans mercator sit, & leget is, qui mercaturam possint exercere, 5, 9, 10.

Legato usufructu prædiorum, & post mortem fructuarii prædiis ipsis cum redditibus relictis heredi suo, non valet fideicommissum, 5, 11, 11.

Legato generaliter, quod uxoris causâ paratum est etiam alia continentur, cum sua putaverit testator; legato specialiter certo corpore,

id debetur, etiam si uxoris causâ paratum non sit, 5, 14, 8.

Legato auri pondere, heres liberatur præstando ejus æstimationem in pecuniâ numeratâ, 5, 14, 11.

— & magis certa quantitas legata videtur, *ibid.*

— & pretium præsentis corporis solvendum est, *ibid.*

Legato nomine debitoris heres tenetur dumtaxat actiones cedere contrâ debitorem, 5, 15, 3, 10.

— si duo sint rei debendi & testator vivens uni acceptum faciat, legatum extinguitur, *ibid.*

— debitore liberato legatum non consistit, *ibid.*

Legato pluribus disjunctim relicto omnes pro virili portione obtinent, 5, 15, 8.

Legato Stichio, cum testator debetur Stichus, aut decem, solus legatus est Stichus, 5, 15, 11.

— & si Stichus debitus non fuerit, non valet legatum, *ibid.*

Legato argento &c. & quidquid in fundo Semproniano habeo, argentum, eaque, quæ alibi essent non continentur, 5, 16, 1.

— nisi contraria mens testatoris ex conjecturis probetur, *ibid.*

Legato vino, quod in amphoris esset, debetur quoque quod in urnis continetur, 5, 16, 5.

Legato vino quod esset in amphoris, debetur quod est in semiamphoris, 5, 16, 8.

— non quod alibi est, *ibid.* *sect.* 9.

Legato vno simpliciter, omne vinum debetur, ubicumque sit, 5, 16, 9.

Legato dulcium non solum dulces portiones continentur, sed & dulcia poma, 5, 16, 4, 10.

— contrâ si legatum esset vinum amphorarum, aminum, &c. & dulcia omnia, *ib.* & 5, 10.

Legato homine, si testator consideret sexum virilem, femine non continentur, 5, 16, 10.

Legato marmore nihil præter rudem materiam contineri obtinuit, antiquitas non ita erat, 5, 17, 9.

Legato auro, gemmis, ac margaritis quæ auro inessent, debetur quoque aurum, cui nullæ inessent, 5, 17, 11.

— gemmæ & margaritæ non debentur nisi auro inclusæ, *ibid.*

Legato vino cum vas debetur quoque vinum, quod est in dolis, licet dolia non sint vasa vinaria, *ibid.*

Legato uni Stichio, alteri Pamphilo per eum, qui Stichum vel Pamphilum stipularus erat, alteri heres debet cedere actiones, alteri præstare Stichum, aut Pamphilum æstimationem, 5, 21, 4, & 13.

in Legato damnationis disjunctim relicto, alteri res, alteri æstimatio debetur, 5, 21, 6, & 4.

Legato duobus quod sibi debetur, utrique solidum præstandum est, si hoc exigit voluntas testatoris, 5, 21, 14.

Legato Stichus, aut Pamphilus, qui testatori debeantur, non tenetur heres nisi ad præstendam legatario actionem, quam habet, §, 21, 15.
 — non ita est si alii Stichus, alteri Pamphilus legatus fuerit, *ibid. sect. 17.*
 Legato eo quod mihi debetur ipsi debitori, tenetur heres ei actionem remittere, §, 23, 3.
 Legato argento escario debentur vasa, in quibus paterfamilias edebat & potabat, §, 22, 7.
 — & si uni escaria, alteri potiora legata essent, utriusque communia essent, quæ sunt escaria & potiora, *ibid.*
 Legato argenti cælati continetur id quod cælati potest, §, 24, 3.
 Legato vestis continetur tela, quæ est in texturâ nondum defecit ac recisa, §, 24, 3.
 — modo sit detexta, *ibid. sect. 6.*
 Legato vestis non continetur stamen, neque subtemen non detextum, §, 24, 4.
 Legato librorum continetur libri perscripti, nondum malleati, emendati, &c. *ibid.*
 — numdum perscripti, vel cæpti scribi non continentur, *ibid. sect. 6.*
 Legato argenti facti non continetur massa rudis ad fabricandam facta parata, §, 24, 4.
 — nec cum primum fabricari incepta sunt, *ibid. sect. 6.*
 Legato carbonis non continentur ligna patata ad carbones coquendos, §, 24, 4.
 Legato argenti non continentur facti fructum, aut collisum, §, 24, 7, & 25, 2.
 — si tamen fructum vel collisum fuerit eâ mente ut reficiatur, continetur, *ibid.*
 Legato ornamentorum non continentur rudes lapilli & margaritæ, §, 24, 7.
 — sed solum quando sunt compositi ad ornandum, vel resoluti ut componantur ornandi causâ, *ibid.*
 Legato genere legata sunt, quæ sub eo continentur, non quæ ad aliud transferuntur, §, 25, 1.
 Legato aliquo genere non continetur ea res, cui ejus generis demonstratio amplius non convenit, *ibid. per tot.*
 Legato usufructu areæ, si in eâ imponatur ædificium, extinguitur legatum, §, 26, 2.
 — si vivente testatore corruiat domus, legatum convalescit, *ibid.*
 — si ædificium ab ipso herede areæ impositum sit, tenetur quanti legatarii interest, *ibid.*
 Legato usufructu insulæ, eâ diruta vel deusta, non debetur usufructus, §, 26, 3.
 — nec etiam areæ, quæ superest, *ibid.*
 — neque si iisdem ex cæmentis iterum insula ædificata sit, *ibid.*
 — si per partes reficiatur, contra est, nec enim tunc destruitur, *ibid.*
 Legato usufructu massæ argentæ si ex eâ facta sint vasa, extinctum est legatum, §, 26, 4.
 — si fusa sint, & in massam redierint, reviviscit, *ibid.*

Legato usufructu vasorum, si in massam redigantur, non debetur massæ usufructus, *ibid.*
 — nec si iterum vasa fiant, debetur eorum usufructus, nam eadem non sunt, *ib. & f. 5.*
 Legato usufructu gregis, si moriantur oves, ut non constet eo numero, qui requiritur ad constituendum gregem, perimitur legatum, §, 26, 6.
 — sed si in locum demortuorum alix substituantur, quæ numerum compleant, valet letum, *ibid.*
 Legato usufructu stagni, vel paludis, si exaruerit, perimitur legatum, *ibid.*
 Legato usufructu arvi posita vinea in arvo, legatum valet, *ibid.*
 — idem est legato usufructu vineæ, si arvus fiat, sublata vinea, *ibid.*
 Legato usufructu quadrigæ, mortuo equo, legatum extinguitur, *ibid.*
 — nisi alter equus substituitur antè diem legati cedentem, *ibid.*
 Legato usufructu sylvæ, si illâ causâ sationes fiant, legatum perit, *ibid.*
 Legato usufructu ædificii si mutetur ædificium, & si ex balneo taberna fiat, extinguitur legatum, §, 26, 7.
 Legato instrumento cautionis insitor continetur, *ibid.*
 — id ipsum est de tabernâ, *ibid.*
 Legato usufructu servi histionis, si ad aliud ministerium translatus fuerit, perit legatum, §, 26, 9.
 Legatarius legatum agnoscens à die mortis testatoris dominus rei legatæ fuisse fingitur, §, 29, 1.
 — idem est in herede, *ibid.*
 Legatarius conditionalis nec spem habet, nec quid ad heredes transmittere potest, §, 29, 7.
 Legatarius conditionalis creditor non est, *ibid.*
 Legatarius implendo conditionem non acquirit legatum, sed illud debet agnoscere, *ibid. f. 10.*
 Legatarius nihil acquirit, nisi vivente conditio existat, *ibid.*
 Legatarius non tenetur invitatus legatum accipere, *ibid.*
 Legatarius qui prius pignus obtinuit præferendus est posteriori creditori, §, 29, 14.
 Legatarius potest pignore contentus esse in cautione legati nomine danda, & remittere fideiussorem, *ibid.*
 Legatarius emens rem sibi sub conditione, legatum, existente conditione rem jure legati retinet, ac repetit pretium, §, 29, 18.
 — si rem non acceperit eam petit actione ex testamento, nec cogitur solvere pretium actione ex vendito, *ibid.*
 Legatarius optionem habens optare potest servum alteri legatum, §, 22, 7.
 — non verò manumissum, *ibid.*
 Legatarius usufructus, si rogatus sit alteri restituere, & hic factâ restitutione moriatur, obici-

net usufructum, nec redit ad heredem,

4, 19, 3.

Legatarius partem sui collegarii redimens solidum rei legatæ acquirit, nec scinditur res legatæ,

4, 19, 3.

Legatarius capax esse debet tempore testamenti & tempore mortis,

4, 21, 5.

— media tempora non nocent,

ibid.

Legatarius rogatus restituere alteri rem, vel quantitatem legatam, totum id, quod percepit, restituere debet,

4, 21, 9.

Legatarius conditionalis ante conditionem impletam decedens ad heredem non transmittit legatum,

4, 28, 8.

Legatarii voluntas, quæ tacite inest & requiritur in legatorum acquisitione requiritur in omnibus, ad quos legatum transmittitur,

4, 5, 9.

Legatario, vel herede servo poenæ factæ extinguntur legatum & institutio,

4, 26, 21.

Legatarium eludere non debet esse in potestate heredis,

3, 9, 14.

Legatarii in iure provifum est plusquam aliis creditoribus,

3, 9, 21.

Legati Prætoris dicuntur & adfessores,

3, 1, 5.

Legatorum five adfessorum officium, *ibid. fect. 6.*

Legem terebant Consul, Prætor, Interrex, Dictator,

1, 6, 3.

Leges pleræque Consulares: paucæ Prætoris: & quæ,

ibid. fect. 4.

Leges dabat Provincialibus aliquandò Prætor auctoritate Senatûs, vel Populi,

ibid. fect. 5.

Legis vim habentis Edicti Prætorii exemplum,

ibid. fect. 6.

Legislator vocatur etiam qui legem rogat, *ibid. fect. 12.*

Legislatores dicuntur aliquandò etiam Jurisconsulti,

ibid. fect. 14.

Lex appellabatur quidquid à Populo decernebatur,

ibid. f. 1.

Lex est iussum populi, & solùm à Populo condidit potest,

ibid. fect. 1.

Lex fundamentum libertatis,

3, 4, 12.

Lex habet auctoritatem ac potestatem imperandi,

ibid.

Lex necessaria ad omne genus humanum regendum,

3, 9, 12.

Lex à Populo vel Principe, qui eam condidit, recipit potestatem,

ibid.

Lex scripto sancit quod vult,

ibid.

Lex nihil derrahit Imperio Principis,

ibid.

Lex nova relinquit in veteribus regulis id, de quo expressè non disponit,

3, 9, 23.

Lex facilius detrahit, quam adjiciat, 3, 19, 15.

Lex præcipit præter voluntatem & consensum hominum,

3, 30, 2.

Lex circa boni defuncti supplet, quæ defunctus facere omisit, nec eo disponente se interponit,

4, 1, 2.

Lex tribuit facultatem de rebus suis quomodo libet disponendi,

4, 1, 3.

Lex se de medio tollit, ubi testator disposuerit, ejusque dispositioni legis tribuit auctoritatem,

ibid.

Lex ratas habet testatorum dispositiones non minus quam ipsam legem,

ibid.

Lex auctoritatem suam accommodat testantium voluntati,

ibid.

Lex semper sequitur vestigia voluntatis testatorum,

4, 1, 17.

Lex præsumit unumquemque agere secundum naturam actus,

4, 1, 18.

Lex præsumit eum, qui agit, velle consequi finem, ad quem actus fuit institutus,

ibid.

Lex præsumit disponentem velle suam dispositionem valere,

ibid.

Lex præsumit eum, qui disponit, velle disponentem in eum casum, in quem disponent potest, non in eum, in quem non potest,

4, 1, 19.

Lex invito non desert hereditatem præterquam necessariis,

4, 4, 2.

Lex comprehendit quæ non excipit,

4, 8, 4.

Lex supplet, si quid desit, quod sit de naturæ actus, vel detrahit, si abundet,

4, 10, 3.

Lex specialis observanda dumtaxat in casu, de quo in eâ agitur,

4, 11, 16.

Lex partes æquales distribuit, si datæ non sint,

4, 14, 8, 9.

— etiam in legatis,

ibid.

— nisi tamen retrahatur expressa testatoris voluntas,

ibid.

Lex non sicut distributionem partium, supplet personam legatarii,

4, 14, 10.

Lex nemini dat legatum, sed solum à defuncto datum confirmat,

4, 14, 10.

Lex ambigua ita interpretanda ut vitio careat,

4, 20, 12.

— & vitio caret, si consentanea sit aliis legibus,

ibid.

Lex non præscribit spatium temporis ad implendas condiciones nisi in promiscuis,

4, 28, 8.

Lex operatur in instanti,

4, 29, 4.

Lex est commune præceptum,

5, 10, 2.

Lex observanda ab omnibus personis comprehensis, sub eo genere personarum, de quibus ea disponit, nisi aliqua species ab ipsâ lege excipiat,

5, 10, 3.

Lex quod non dicit, nos dicere non debemus,

5, 10, 6.

Lex generalis generaliter est intelligenda,

ibid.

Lex et si dura sit, observanda,

5, 17, 7.

Lex non disponit, ubi testator disponit,

5, 20, 2.

Lex confirmat, quod testator disposuit, & tantum legem observari jubet,

ibid.

Lex partem non assignat, quum testator eam assignavit,

ibid.

Lex sola facit heredes necessarios & ipso jure,

5, 31, 8.

Lex sola desert intestatam hereditatem,

ibid.

Lex annua quæ,

1, 6, 16.

Lex Cornelia quid prohiberet,

ibid. fect. 24.

- Legis vim propriè non habet Edictum ab Hadriano compositum, *ibid. sect. 31.*
 Lex Falcidia testatorum, & heredum favore introducta, 2, 24, 7.
 Lex Aquilia lata est ad reparandum damnum iniuriæ datum, 4, 24, 13.
 Lex Papia disponebat, ut antè apertas tabulas legati dies non cederet, & caduca herent, quam sustulit Justinianus, 4, 5, 2.
 Lex Papia comprehendebat tam hereditatem, quam legata, & fideicommissa particularia, & universalia, 4, 8, 4.
 Lex Papia caducas faciebat hereditates, legata & fideicommissa iis relicta, qui postea moriebantur antè apertas tabulas testamenti, quod sustulit Justinianus, 4, 8, 9.
 Lex Voconia prohibebat mulierem etiam filiam heredem instituere, 3, 26, 8.
 Lex Voconia erat in usu tempore Papiniani, 4, 1, 7.
 Legis virtus imperare, prohibere, permittere, punire, 3, 4, 12.
 Legis iubentis vel vetantis præcepto omnes iubentur obtemperare, 4, 1, 17.
 Legis præsumptione dispositio est interpretanda, quorè lex aliquid præsumit in dispositione hominis, 4, 1, 18.
 — nisi tamen probetur aliter sensisse testatorem, *ibid.*
 Legis auctoritate acquirimus hereditatem ex testamento, 4, 4, 2.
 — item hereditatem ab intestato, *ibid. sect. 3.*
 Legis ratione cessante cessat lex, sed non semper, 5, 10, 1, 2.
 Legis rationem sufficit universitati convenire, 5, 10, 2.
 Leges XII. Tabularum lex antiqua vocatur, 4, 24, 16.
 Leges non possunt comprehendere omnes casus, 3, 8, 19.
 Leges ne in testamento locum habeant caveri non possunt, 4, 11, 6.
 Leges non in singulas personas, sed generaliter constituntur, 5, 20, 2.
 Leges nemo potest facere quin in suâ dispositione locum habeant, 5, 11, 13.
 Legum usus est verbis conjungere eos, quos ad successionem simul admitti præscribunt, 4, 2, 6.
 Leges de jure Populi & fisci quanta curâ latæ ab Alexandro Severo, 3, 2, 4.
 — & ita leges ipsæ interpretantur testatorum dispositiones, *ibid. sect. 7.*
 — etiam si non servatus sit ordo succedendi ab intestato, *ibid. sect. 8.*
 Legum interpretatio interpretationi DD. præferenda, 4, 2, 4.
 Legibus parendum potius, quam DD. placitis, 4, 2, 9.
 Legitimè dicitur hereditas ab intestato, 4, 4, 3.
 Legitima hereditas ad quasdam certas personas tantum pertinet, *ibid.*
 Liberalitate meâ te uti quamdiu ego velim æquum est, 4, 12, 10.
 Leberare magis quam obligare querendum est, 4, 17, 3.
 Liberari non potest ab obligatione, qui non est obligatus, 5, 21, 2.
 Liberatio debitori debetur, quum id. quod ei debebatur ad creditorem pervenit, & ab eo nihil abest, 3, 12, 2.
 Liberatio dari non potest, nisi præcesserit obligatio, 5, 14, 9.
 Liberatus à redditione rationum tutelæ an liberatus sit à pecuniâ exacta ex rebus pupillaribus, 5, 7, 30.
 Liberi non sunt necessario instituendi, aut exheredandi, si testator non sit masculus, 3, 26, 9.
 Liberi in conditione positi non censentur vocati, 4, 1, 10.
 Liberi nati ex concubina legitimantur per subsequens matrimonium, 4, 22, 9.
 Liberatorum appellatio continentur ab eodem stipite descendentes tam masculi, quam feminae; tam ex masculis, quam ex feminis, 3, 36, 2.
 — item adoptivi, & posthumi, *ibid.*
 Liberatorum nomine nepotes ex femina continentur, 3, 28, 5.
 Liberatorum nomine qui in utero sunt continentur ad multos effectus, *ibid.*
 — tamen non continentur quoad excusationem à tutelâ, *ibid.*
 Liberatorum nomen à veteribus restrictum, *ibid.*
 Liberi non præsumitur quem prætulisse substitutos, 4, 1, 23.
 Liberos arguere, increpare, insectari parentibus licet, 5, 13, 6.
 — non ita aliis, *ibid.*
 Libertas omnibus causis favorabilior est, 4, 17, 6.
 — & in dubio pro libertate pronuncandum, *ib.*
 Libertas homini libero inutiliter datur, 4, 21, 16.
 — sed valet si tempore mortis vel conditionis impletæ tempore in servitutem redactus sit, *ibid.*
 Libertas sub conditione data competit servo ex testamento, si ab herede, vel ab alio prohibeatur conditionem implere, 4, 28, 7.
 Libertas data in tempus mortis ipsius servi nullius momenti est, 4, 30, 1.
 Libertas adjecta institutioni servi repetita censetur in legato ei relicto, 5, 3, 13.
 Libertas semel data non potest amplius revocari, 5, 27, 4.
 Libertatis fideicommissum non vitiat per verba si voluerit, 3, 30, 13.
 Libertatis dies cedit ab aditâ hereditate, 4, 8, 4.
 Libertatis servo proprio relicte dies cedit ab aditâ hereditate, 4, 21, 16.
 — & media tempora non nocent, *ibid.*

Libertatem dari servo alieno natura repugnat, 4, 21, 8.
 Libertatem cur amittere dicantur deportati in *l. cognitio* non ff. de ex raord. *cognis*, *ibid. feli.* 15;
 Libertas statim debetur, si servus statim solvat, quod post tempus dare iussus est, 2, 20, 6. & 13.
 Libertas fideicommissaria an possit committi voluntati heredis: an extranei, 2, 22, 13, 24.
 Libertatem in tempus mortis dabant, ne possent liberi fieri, 2, 24, 11.
 Libertus centenarius quis: & an in hoc fuerit deceptus Tribonianus, 2, 24, 7.
 Libertus latinus quis, *ibid. feli.* 14.
 Libertis munia vilia non committebantur sed servis, 3, 1, 10.
 — hi manumittebantur ut digniora munia ex-
 plerent, *ibid.*
 Liberto succedit ab intestato patronus, seu ma-
 numissor, 4, 7, 8.
 Libertus si cum filio perierit, filium prius periisse
 supponitur, 4, 13, 8.
 Liberti si injuria etiam levi patronos afficiant,
 graviter puniuntur, 5, 8, 3.
 Libertus qui in manumissione operas promissit: si
 antea aliquid debitum cum patrono contra-
 xerat, & aliquid solvat post operas indicas,
 in eas solutio credit, 5, 21, 11.
 Libertinus filius filii nomine non comprehenditur,
 3, 28, 6.
 Licio quid, 1, 26, 7.
 Lictores an à licio dicti, *ibid. feli.* 6.
 Lignorum appellatione continentur ea, quæ juxta
 morem regionis in usu lignorum sunt, 1, 6, 5.
 Lino legato continetur quod tinctum est, & quod
 in telâ est, 5, 28, 9.
 — & in hoc differt à legato lanæ, *ibid.*
 Lini apud Veteres ratus erat usus, *ibid.*
 Litis dubius eventus, incommoda, impense mi-
 nuunt summam debitam, 3, 8, 33.
 Litoris plures definitiones. Justinian explicatur
 juxta comm. 2, 20, 1. refertur, & nova expli-
 catio proponitur, *feli. seqq.*
 Locatio uno nummo facta, vel facta donationis
 causâ, quando subsistat vel jure locationis, vel
 jure donationis, vel neutro jure valeat, 2, 29,
 per tot. & explicatur in verbo *Conductio*.
 in Locatione exigi potest tota pensio, etiam antè
 remptionem, si conductor amplius uti nolit, &
 quare, 2, 20, 6 & *seqq.*
 Locator remittens mercedem in anno sterili non
 sibi prohibet eam repetere in annis sequentibus,
 5, 1, 8.
 Locator ob sterilitatem cogitur mercedem con-
 ductori remittere, *ibid.*
 Locationis & conductionis merces constituitur vel
 remittitur pro ratâ temporis, laboris, &c.
 1, 6, 7.
 Locationis mercedem in fructibus pro pecuniâ

numeratâ solvi solitum aliquando erat, 5, 5, 7.
 — & hæc consuetudo facit ut hujusmodi loca-
 tio valeat, *ibid.*
 Locationis mercedem non constitui in pecuniâ
 numeratâ est contra ejus naturam, sicuti est non
 constitui in certâ quantitate, *ibid.*
 Locatio sine mercede non contrahitur, 4, 1, 21.
 Locatio mercede non constituta nulla est, 4, 12, 23.
 Locatio non est certa mercede non definitâ, 5, 5, 7.
 — sed si certum sit, quâ mercede locare solitus
 erat locator, ea valebit locatio, tacite enim
 hoc convenisse videtur, *ibid.*
 Locatio finito tempore renovatur ex tacitâ con-
 ventione, 5, 5, 7.
 Locatio solo consensu contrahitur, *ibid.*
 Locatio nummo uno non valet: item emptio,
 5, 8, 1.
 Lucellum dictum id quod pro annonæ speciebus
 in pecuniâ recipiebatur, 3, 2, 24.
 Lucellum aliud Comices à Provincialibus volenti-
 bus accipiebant, *ibid.*
 Luctum sentiens damnum quoque sentire debet,
 3, 21, 26.
 Lupercalia, & eorum Sacerdotes nudi, 2, 26, 5.

M

Magister Scriniî an idem, ac proximus Scri-
 niî, 2, 27, 13.
 Magistri Scriniiorum Papinianus, & Ulpianus,
ibid.
 Magister militum erat Comes primi ordinis, 3,
 3, 5, 6, & 7.
 Magistri militum subrogati in locum legatorum,
 3, 3, 7.
 — ab initio duo tantum fuerant: postea eorum
 numerus auctus, 3, 3, 8.
 — à Magistro militum appellabatur ad Præfec-
 tum Prætorio, *ibid.*
 Magistri Militum occidentis dicebantur præfenta-
 les, *ibid.*
 Magistri officiorum iidem, qui Magistri Scrinio-
 rum, 3, 2, 7.
 Magister Scriniî quis esset, à proximo Scriniî dif-
 ferebat, 3, 2, 6.
 Magides quid? 5, 23, 6.
 Magistratus Municipales alibi alii, 1, 4, 23. & 24.
 Magistratus non abrogatur superveniente futuro,
 4, 25, 2.
 — sed tollitur facultas gerendi ea, quæ ad
 Magistratum pertinent, *ibid.*
 Magistratus majores imperium habere, & cum
 imperio esse dicebantur, non autem minores 3,
 & quâ de causâ, 1, 4, 11. & 41.
 Magistratus qui imperium habere dicantur, *ibid.*
feli. 11. & 16.
 Magistratus majores à minoribus quomodo dif-
 ferrent, *ibid. feli.* 12. & 14.
 Magistratus municipales quàm haberent auctorita-
 tem, *ibid. feli.* 25. & *seqq.*
 (Bb b) iij

Magistratus municipales habebant multā dictionem, *ibid. f. 31. & seqq.*
 Magistratus municipales sæpè numero indicantur nomine Magistratus, *ibid. f. 36.*
 Magistratus urbani multā dictionem habebant more : municipales mandatis Principum, *ibid. f. 31.*
 Magistratus Urbani habebant jurisdictionem more majorum : Provinciales, lege, vel Constitutionibus, *ibid. f. 37.*
 Magistratus qui non habebant jus vocacionis, aut prehensionis non dicebantur esse cum imperio, *ibid. f. 38.*
 Magistratus non erant Decuriones, Succesores, Curatores Calendarii, &c., *ibid. f. 35.*
 Majorem partem rei suæ amittenti humanum est subvenire, *3, 7, 18.*
 Mala fides superveniens non interruptit ulucationem, *4, 15, 6.*
 Mancipari quæ res possent, *1, 12, 47.*
 — an hereditas posset ante, vel post additionem, *ibid. & f. 48.*
 Mancipationis solemnitas, sine quibus res alienari non poterant, *1, 19, 6.*
 per Mancipationem omnes actus expediebantur : testamenta : emancipationes : adoptiones : alienationes, *ibid. f. 9.*
 Mancipes omnia quæ debebantur, Prætoribus & Comitibus suppeditabant, *3, 1, 13.*
 Mandatarius si exegerit summam sibi mandatam inter moras iudicii, condemnandus est, *4, 13, 22.*
 Mandato legem dari, qui mandat, *1, 6, 10.*
 — & in eo servatur usus mandantis, *ibid.*
 Mandatis actionibus utens jure ejus, cujus persona fungitur, *3, 8, 41.*
 Mandatum & iussus extinguuntur morte mandantis, *1, 16, 15.*
 Mandatum à Domino habens non transfert Dominium, si proprio nomine rem tradat, & quare, *1, 17, 16, & 17.*
 Manumissio morti similis est, *1, 27, 4.*
 — & tribuit manumisso, quæ non habebat, *ibid.*
 Manumitti non potest servus alienus sine consensu domini, *4, 21, 11.*
 — nec convalescit manumissio, si domino manumissus heres exstiterit, *ibid.*
 Maris ætus quando maximus, *1, 20, 2.* & quid significet ætus & exætuus, *ibid. f. 1.*
 Maritus ex vi domini res domales alienare potest, *4, 22, 11.*
 Maritus ut de dolo solum teneatur, pacisci non potest, *4, 12, 16.*
 Maritus de dote tenetur in id, quod facere potest, *3, 6, 4.*
 Masculorum nomine agnati, seu masculi ex masculis in jure intellecti, *3, 18, 10.*
 Masculorum nomine non comprehenduntur certe masculi ex feminis, vel saltem valde est ambiguum, *3, 27, 8. & 9.*

Masculos præ feminis in successione vocandi plures caulæ, *3, 17, 3.*
 Masculos cum feminis vocare idem est ac vocare masculos & feminas, *4, 2, 5.*
 Masculi descendentes ex feminis an succedant vocatis descendentes masculis, *3, 27, 1. & per tot.*
 Masculi ex feminis sunt verè masculi, *3, 18, 8.*
 — & *3, 19, 2.*
 Masculi ex feminis per prudentissimos populos à successione exclusi, *3, 18, 12.*
 Masculi ex feminâ ut excludantur, necessaria non est triplex vocatio masculorum ex masculis, *3, 19, 10.*
 Masculi ex feminâ in unâ lineâ exclusi in aliis quoque exclusi censentur, *3, 19, 11.*
 — item exclusi in parte conditionali, *ib. f. 13.*
 Masculi ex feminâ sunt extrâ familiam heredes instituti, *3, 18, 10.*
 Masculi descendentes ex feminâ continentur masculorum appellatione, & in dispositione ad favorem masculorum etiam si exclusa esset eorum mater, *3, 27, 11.*
 Masculus à feminâ progenitus non desinit esse masculus, *3, 27, 10.*
 Masculis præ feminis dilectis causa credendi adest qualiteratem masculinam non solum quoad progressionem, sed etiam quoad originem exoptatam, & non solum in generante, sed etiam in generato, *3, 27, 11.*
 — hoc in jure non est sine exemplo, *ibid.*
 Masculini sexus prærogativa maximè eminet in masculis ex masculo, *3, 28, 3.*
 Masculini sexus qualitas magis eminet in masculis ex masculo, *3, 28, 8.*
 Materia vilior pretiosiori cedere debet, *5, 23, 2.*
 Materia si maneat, & nova species fiat, modica est mutatio, *5, 27, 8.*
 Mater secundum piam voluntatem, extraneo prælatæ censetur, *5, 8, 10.*
 Materia vincit formam in argento factio, atque artificium materiz cedit, *3, 21, 14.*
 Materiz potentia vincit in iis rebus, quæ in sua initia redigi possunt, *ibid.*
 Matrimonium inter pupillam & tutorem ejus filium ante rationem redditam, vel præterita tempora restitutionis in integrum prohibitum erat, nisi desponsata fuerit à patre, vel testamentis destinata, *4, 25, 14.*
 — sed si datus sit curator pater uxori filii sui post contractum matrimonium, non corrumpitur, & liberi legitimi sunt, *ibid.*
 Matrimonium rectè contractum superveniente fuore non infirmatur, *4, 25, 2.*
 Matrimonium est societas inter marem & feminam ad liberos procreandos, *1, 12, 27.*
 Medius minimus dicitur, cùm tres sunt magnitudinis gradus, *4, 17, 15.*
 Mensura certa vel pondere certo in obligatione deducto idem pondus eademque mensura restit-

tuenda est, 3, 11, 10.
 Mensæ dicebantur etiam vasorum repositoria, 5, 23, 6.
 Mercatura à Romanis potius coercita, quam privilegii promotio, 2, 13, 9.
 Mercatura à Romanis perniciofa: & quare, *ibid.* f. 10 & 11.
 Mercaturæ quare utilis Reipublicæ, *ibid.* f. 10.
 Mercatoribus præmia à Romanis propofita: & quæ de causâ, *ibid.* f. 13, & 14.
 Merx aliud est, aliud æstimatio, & merx pecuniâ æstimatur, non pecuniâ merce, 2, 4, 12.
 Mercis nomine quæ contrineantur, 3, 12, 35.
 — an servi contrineantur, *ibid.* f. 36.
 Merces quæ cultodiæ causâ aliquo loco continentur legato rerum non comprehenduntur, 5, 9, 9.
 — neque si rellator ejus generis mercator sit, *ibid.*
 Mercis appellatione homines non continentur, 5, 9, 3.
 Meritum nullum esse potest ejus, qui in rerum naturâ non est, 4, 3, 6.
 Meritum nec demeritum potest considerari in eo, qui in rerum naturâ non est, 3, 29, 4.
 verbum *Mæum* in testamentis significat rem quam rellator habet tempore facti testamenti, 4, 27, 1.
 Miles etiam qui non est in expeditione, si sit filiusfamilias, testari potest de castrensi peculio, 4, 11, 6.
 — & tunc ejus heres habebit etiam bona, in quibus miles necessariò succedit, licet ignoraverit, 4, 11, 6.
 Miles pro parte restatus, & pro parte intestatus decedere potest, 3, 17, 8.
 — & uno tempore testatus, alio intestatus, *ib.*
 — & præterire filium quem habet in potestate, *ibid.*
 Miles quoquo modo testari potest, 3, 17, 8.
 Miles potest directè substituere pupillariter etiam puberi, 3, 16, 5, & 17, 8.
 — in his tamen, quæ ex militis testamento instituitur accepit, 3, 16, 5.
 Milites pluribus gaudent privilegiis in condendo testamento, 3, 6, 4.
 Militia loco alimentorum legata præsumitur, 2, 17, 9, secus quando etiam alimenta legata sunt, *ibid.* f. 3.
 Militia Palatina, & Domestica, *ibid.* f. 12.
 Militia sacrorum Scriniorum, quæ & quocuplex, *ibid.* f. 11.
 Militia Prætorij, quæ & quocuplex, *ib.* f. 14.
 Militia Apparitorum, Scribarum, *ibid.* f. 15.
 pro Militiæ introitu pecunia soluta, *ibid.* f. 16.
 Militiæ commoda quæ dicerentur, *ibid.* f. 17.
 Militiæ erant in commercio, nec solum vendebantur & legabantur: sed ad heredes transirebantur, *ibid.* f. 19, 20.
 Militiæ ex casu, & quid esset casus, *ibid.* f. 21, & 23.
 Militiæ ex casu, ad quos pertineant, & quibus

fini obligatæ, *ibid.* f. 21.
 Militiâ legata, videtur legata æstimatione: & quare, *ibid.* f. 24.
 Militum, & Magistratum salarium: & annonæ quid, *ibid.* f. 25, & 26.
 Minimum legare voluisse censetur rellator, 4, 15.
 Minimum in legatis contineri præsumitur, 5, 10, 8.
 — sicuti in omnibus aliis actibus, *ibid.*
 — quod obtrinet, si nullo alio modo voluntatem assequi possumus, *ibid.*
 Minor summa inest in majore, 5, 10, 8.
 Minor summa in contractibus conventa præsumitur, 4, 16, 12.
 — idem & in legatis, *ibid.* f. 13.
 Minor lætus ex actu nullo non habet opus auxilio restitutoris in integrum, 4, 12, 23.
 Minores ratione ætatis in integrum restituantur, 3, 6, 4.
 Minores etiam res suas bene gerentes, in integrum restituantur, 5, 10, 3.
 Minus quod est, in stipulationibus deducendum videtur, 5, 11, 4.
 Minus licere debet ei, cui plus licet, 3, 11, 8.
 Minus solvit, qui tardius solvit, 4, 17, 13.
 Misericordiæ definitio, 5, 10, 6.
 Mitior sententia severiori præfertur, 4, 17, 5.
 Modicum & minimum sunt verba relativa: & ideo intelligenda sunt secundam subjectam materiam, 1, 13, 6.
 Modius, quantum frumenti contineret, *ib.* f. 9.
 Modius frumenti, res minima, *ibid.*
 Modii preteritum olim, *ibid.* f. 10. & 1, 24, 2.
 Modestinus Ulpiani discipulus, 2, 12, 1.
 Molestiæ prohibetur aut per modum poenæ, aut per conditionem: & quid intersit, 2, 29, 1.
 Molestiæ aut iustæ sunt, aut iniustæ, & quid intersit: communis opinio reprobat, *ibid.* f. 3, & per tot.
 Molestari, & inquietari dicuntur debitores, etiam cum verè debitores sunt, *ibid.* f. 18.
 Molestiis exhibitis quando nihilominus in poenam non incidat, qui molestavit, *ibid.* f. 19.
 Moneta intinfecta à Romanis duobus modis murata, 3, 12, 9.
 Moneta ea est, quæ auctoritate publicâ percutitur, 3, 10, 27.
 Moneta diversa ab eâ, quæ accepta est, in mutuo reddi potest, si sit absque danno creditoris, 3, 10, 7.
 Monetæ mutatio duplex, 3, 11, 1.
 Monetæ natura ea est, ut in eâ valoris à lege impositi ratio habeatur, non materiæ ex qua confecta est, 3, 11, 2.
 Monetam eudere, augere, minuere est jus Majestatis, 3, 13, 5.
 — nec quisquam hoc jus habere potest etiam ex rescripto Principis, *ibid.*
 Monetam eulam juxta Principis iussa recusans violenter imaginem Principis, 3, 11, 6.
 Monetam in quam quis dedit, recipiens non recipit,

in aliam formam, etiam si æstimatione monetæ mutata sit, 3, 11, 16.
 Monetæ æstimationem promittens nihil variat, ideoque in eâ solvens liberatur, sicuti si variet nomen creditoris, & idem sit, 3, 10, 14.
 Monetam æstimationem, vel de fonsan creditor non cogitur accipere, 4, 10, 27.
 Monetæ æstimationis mutata tantumdem æstimationis constituendum est in mutuo, 3, 11, 2.
 Monetæ æstimationis mutata, magis placet non antiquam monetam reddendam esse, vel novam secundum æstimationem antiquæ, sed potius novam monetam dum sit eadem æstimatione accepta, 3, 11, 1, & per tot.
 Mora si non noceat creditori multo minus nocere debet debitori, 3, 13, 7.
 Mora facit ut post eam damnum sit debitoris, lucrum vero creditoris, 3, 11, 11.
 Mora non incurritur si oblatio vel interpellatio non fiat opportuno loco, & tempore, 3, 13, 5.
 Mora an damnum producat quomodo dignoscendum, 3, 13, 9.
 Mora facit ut ultra rem debitam restitui debeat etiam id, quod interest creditoris, 3, 11, 11.
 Moram nec periculum inducit iusta dilatio, 3, 13, 5.
 Moram contrahit creditor, qui pecuniam à debitore oblatam accipere recusat, 3, 13, 1.
 — & ejus est periculum, *ibid.*
 post Moram si res perierit, debitor ad æstimationem tenetur, 3, 13, 9.
 Momentum mortis vitæ tribuitur, 2, 16, 4, & 3, 18, 6, & 3, 30, 15, & 3, 4, 3, & 3, 9, 7.
 Moriens in captivitate primo captivitatis momento decessisse fingitur, 3, 21, 17.
 Morimur vivi non mortui, 4, 5, 1.
 Moris & consuetudinis quæ sunt, veniunt in bonæ fidei judiciis, & si expressè non cauta: contra vero in judiciis stricti juris, 4, 10, 2.
 Mortuo bove qui legatus est neque corium, neque caro deberetur, 5, 27, 5.
 — contra si bos perierit, postquam legatarius ejus dominium acquisiverit, *ibid.*
 Mortuus esse qui prius censeatur lex dijudicat, 4, 13, 8.
 Mœlita differt à pœnali judicio, 1, 4, 42.
 Mulier ante maritum mortua præsumitur, 4, 13, 8.
 Mulier potest grandem, vel tenuem, aut nullam dorem sibi constituere, 4, 15, 10.
 — item extraneus, *ibid.*
 Mulieres de formæ decore vehementer sollicitæ, 5, 24, 2.
 Mulieres pro aliis intercedere non possunt, 3, 6, 4.
 Mulier an possit repudiare S. C. Vellejano, 1, 5, per tot.
 Mulier cur interdicta sit intercessio, *ibid.* f. 1.
 Mulieribus interdicta sunt omnia virilia, & civilia officia, *ibid.* f. 3. nec ad hoc valet earum repudiatio, *ibid.* f. 4.

Mulieres cur à tutelâ arceantur, *ibid.* f. 5.
 Mulierem non obligant excogitata in fraudem S. C. *ibid.* f. 3.
 Mulier obligatur tamen, si post biennium confirmet obligationem: & quare? *ibid.* f. 1.
 — item rectè confirmat alienationem donatoris propter nuptias, *ibid.* f. 12.
 Muliere debitorem liberante, creditori actio restituitur, *ibid.* f. 13.
 Mulier rufa est, etiam si condemnatur non opposita exceptione, *ibid.* f. 15.
 Mulier potest liberalitatem suam exercere, *ib.* f. 16.
 — cur intercedendo decipiatur, *ibid.* f. 19.
 — decipitur etiam cum certior facta renunciat, *ibid.* f. 18.
 — non decipitur in casu legis ult. §. pen. ff. ad S. C. Vellej. *ibid.* f. 17.
 Mulierum causa minus favorabilis, quam pupillorum, *ibid.* f. 20.
 Mulier intercedendo naturaliter obligatur, 2, 10, 13.
 Mundus muliebris plures res continet, 3, 22, 6.
 — & ab ornamentis muliebris distinguitur, *ib.*
 Murrina vasa quid? 5, 23, 3.
 Mutatâ re certâ quæ legata sit, querendum est, an ea voluntate mutaverit testator, ut legatum adimeret, 5, 25, 2.
 — ut juris est in alienatione rei legatæ, *ibid.*
 Mutatâ re legatâ, nihilominus tempus conditi testamenti inspicitur, 4, 27, 6.
 — re verò in aliam speciem transformatâ, legatum exstinguitur, *ibid.*
 — & si nova species redigi possit ad priorem materiam, illa legato continetur, *ibid.*
 Mutatio, quæ rem alterat, ut non sit qualis antea erat, perimit legatum usufructus, 5, 26, 1.
 Mutatio quando perimat legatum lanx, 5, 26, 1. & per tot.
 Mutatio qualitatis, ob quam res à genere legato eximatur, & in aliud transferatur, sufficit, ut res mutata à legato generis detrahatur, 5, 25, 4.
 Mutatio rei legatæ quando perimat legatum ipsius rei, 5, 27, 1. & per tot.
 Mutatio voluntatis in legato ab herede probanda est, 5, 27, 3.
 Mutatio voluntatis non præsumitur, nisi probetur, 5, 25, 5, & 4, 21, 14.
 Mutatio voluntatis non præsumitur, sed ab eo, cujus interest, probanda est, 5, 4, 2.
 Mutationem voluntatis indicat actus pervertendi rem legatam, 5, 27, 8.
 — sed legatarius non mutatam voluntatem probare potest, *ibid.*
 — & in modicâ mutatione leves probationes admittuntur, *ibid.*
 Mutatione rei legatæ facilius exstinguitur legatum usufructus, quam ipsius rei, 5, 26, 1.
 Mutatione rei legatæ facilius exstinguitur legatum, quam alienatione, 5, 25, 2.
 Mutuatarius æquè bonum reddere tenetur, etiam cautum non fuerit, 4, 10, 1.

Mutuatarius

Mutuatarius non liberatur, si rem amiserit casu fortuito, quia non rei, sed generis debitor est, 4, 9, 5.
 Mutuatarius non potest obligari ultra id, quod accepit, 3, 11, 15.
 Mutuatarius restituere æque bonum, nisi aliud convenierit, 3, 10, 13.
 Mutuum non esse contractum, & pecuniam accipientis factam non esse, pro eodem accipiuntur, 1, 17, 9.
 Mutuum non rectè contractum consumptione sæpe conciliatur, *ibid.* f. 11. ad Mutuum contrahendum motio requiritur, 1, 18, 16. multò magis ut depositum in mutuum convertatur, *ibid.*
 Mutuum sub uiridis exitu, ut illud præstentur habità ratione foris, 3, 6, 7.
 Mutuum accipientis si conveniat de eadem specie reddendâ, contrahet depositum, vel commodatum, 4, 13, 7.
 — & si conveniat de reddendo alio genere, erit contractus inopinatus, hoc est permutatio, *ibid.*
 Mutuum datum filio, qui se gerebat pro patrefamil. valet, 4, 25, 3.
 Mutuum valet, si filio datum sit patre sciente nec contradicente, 4, 23, 17.
 Mutuum datus dominus esse debet, 5, 11, 2.
 Mutuum dari filiisfamilias veritum ne adolescentium mores corrumpantur, 5, 10, 2.
 Mutuum debet eâ lege, ut acetum pro vino reddatur, 3, 10, 15. quia eadem est substantia.
 In Mutuo non reddenda est illa ipsa pecunia, quæ accepta fuit, 3, 10, 4.
 — pecunia perit periculo debitoris, *ibid.*
 — Aliæ res considerantur ratione quantitatæ, non verò ælimationis, *sect.* 5.
 Mutuum & stipulatio inter se conveniunt, 3, 10, 15.
 Mutuum restituendum est ejusdem generis ac bonitatis, 3, 10, 15. ubi declaratur.
 Mutui restitutioni aliquid adjici potest, ut locus, dies, 3, 10, 15.
 Mutui natura est, ut mutuatarius, non idem, quod accipit, sed tantumdem restituat: alioquin non esset mutuum, 3, 10, 11.
 Mutuo filii si pater consentiat, & postea mutet voluntatem, mutuum non valebit, nisi fortè creditor ignoret, 4, 25, 5.

N

Natura rerum differt à substantiâ, 4, 12, 13, 14.
 Natura actus prævalet, quum actus omninò inutilis est, vel in alium actum transformatur: hoc accidit tam in ultimis voluntatibus quam in contractibus, 4, 12, 15, 16.
 Natura actus magis consideranda quam proprietates verborum, 4, 11, 19.
 — nisi actus futurus esset inutilis, *ibid.*
 — & magis consideranda quam generalitas

verborum, *ibid.* *sect.* 30.
 Natura actus non prævalet ei quod actum est, nisi iniquum sit, vel actui omninò repugnans, 4, 13, 15.
 Natura actus semper spectatur, & ea, quæ sunt de naturâ actus semper continentur, quamvis omiſſa fuerint, 4, 1, 18.
 Natura actus semper spectatur, & ea quæ sunt de naturâ actus semper continentur, quamvis omiſſa fuerint, *ibid.*
 Natura actus & solitum magis attendi debent, si verbis fuerint quodammodo indicata, 4, 10, 3.
 Natura actus & solitum nunquam negligitur nisi ex evidentissimis probationibus, 4, 11, 1.
 Natura contractus quando sequenda ad interpretandam voluntatem agentium potius quam id quod actum est, 4, 12, 1. & per tot.
 Natura rei & voluntas si concurrant, his verba cedunt, 4, 15, 5.
 Natura à lege mutari non potest, potest tamen quid fingi quoad juris effectus, 3, 12, 17.
 Naturæ actus quæ sunt, voluntate mutari possunt, 4, 11, 1.
 Naturæ nomine à veteribus indicatur proprietates actui infixæ à lege vel ab usu communi, 4, 13, 5.
 Naturales liberorum nomine continentur, 3, 12, 4.
 — an faciant desicere conditionem, si sine liberis.
 Naturales liberi non comprehenduntur in conditione adjectâ ex legis interpretatione ut in *L. quum avus ff. de cond. & dem.* 4, 1, 12.
 — secus quando adjecta sunt à testatore, *ibid.*
 Naturales liberi in legis dispositione non continentur nomine liberorum, 4, 1, 10.
 Naturales liberi an faciant ut deficiat conditio, si sine liberis, *ibid.*
 — secus in libertino, *ibid.*
 Naturales liberi succedunt in duabus uncis ex Constitutione Justiniani, *ibid.*
 Naturales liberi excludunt substitutum, licet ab intestato non succederent, 4, 1, 11.
 Naturales liberos in successione parentis locum habere primum statuerunt Valens & Valentinianus, 4, 1, 10.
 Naturales obligatione neque Prætor tollit, neque Jus civile, 2, 8, 10. *Vide* cætera in verbo *Obligatio*.
 Naturalis æquitas non eodemmodo semper æstimatur, 2, 10, 30. & *segg.*
 Natus censetur quoad ejus commodum qui in utero est, 3, 9, 19.
 — & si non nascatur nunquam in utero fuisse censetur, *ibid.*
 Natus pro non nato non habetur, 5, 18, 7.
 Navis carinæ causam sequitur, 5, 17, 7.
 Navis naufragio ad portum expulsa non debet publicari, 3, 4, 11.
 Navis naufraga jactari potest in oras à loco naufragii longe distantes, 3, 5, 10. *Vid.* Publicani, (Ccc).

- Navis dissoluta ex iisdem tabulis compacta eadem navis est, 5, 27, 7.
 Naves thalamegi, vel cubiculatæ, 3, 4, 21.
 Naves non omnes rostratæ, sed illæ quæ ad prælium constituebantur, 3, 4, 21.
 — aliz habebant rostrum ornamentis causâ, *ibid. in fin.*
 Naves non retineri publicè interest, 2, 13, 4.
 Navem restituens an gaudeat privilegio restituentis zdes, *ibid. sect. 3.*
 Navium non eadem cura ac ædificiorum apud Romanos, *ibid. sect. 8.*
 Necessitate non adstringitur, qui facere debet, si voluerit, 5, 30, 4.
 Necessitatis sunt eâ, quæ ab initio voluntate fuerunt, 4, 26, 9.
 Necessarius, si instituitur sub conditione, si vollet, sit voluntarius, 5, 30, 3.
 Necessarii heredes jus acquirunt etiam ignorantes & inviti, etiam si abstinere possint, 5, 30, 7.
 Necessitudo inter quoscumque etiam inter affines faciem præbet interpretandi testamentum, 5, 7, 7.
 Necessitudinis verbum non ad solam cognationem & affinitatem refertur, sed etiam ad amicitiam, 5, 7, 8.
 Necendi debitores jus semper ferè usurpatum: confirmatum à lege XII. tab. multis aliis legibus vetitum, quæ nunquam fuerant observatæ, 1, 25, à *sect. 10.* usque ad finem.
 Negotium quid in iure significet, 1, 5, 2.
 Negotiorum gestio est causa obligatoria, 5, 19, 12.
 Negotiorum gestorum aliquem convenire prohibitus, non prohibetur, pro iis, quæ dolo malo commisit, 3, 20, 15.
 — idem est de eo qui administravit, *ibid.*
 Nemo potest contra legem disponere, 3, 9, 23.
 Nepotæ ex filiis masculis, non ex feminis numerantur ad excusationem à tutelâ, 3, 28, 5.
 Nepotæ heredi instituti ex æquis partibus succedentes: ab intestato verò succedunt in stirpes, 4, 1, 15.
 Nexi propriè servi non erant, sed servitutem serviebant, *ibid. sect. 5.*
 — solutione liberabantur etiam invito creditore, *ibid. sect. 6.*
 Nexorum usus non erat apud Ægyptios, & Athenienses, apud quos quomodo coercerentur debitores, *ibid. sect. 11, 12, 13.*
 Nolle potest qui potest velle, 5, 30, 3.
 Nomen singulare plures personas comprehendit, 3, 3, 20, 7.
 Nomen debitoris cuiuscumque incertum est, 3, 8, 33.
 Nomine debitoris duobus legato heres non reneatur nisi ad cedendas actiones, 5, 15, 10.
 — & si eas uni legatario præstitit, alteri debet æstimationem, *ibid.*
 — sed si verè debitor non esset, legatum non valet, *ibid.*
- Nomina appellativa sunt immutabilia, & ex communi, non ex opinione singulorum exaudienda, 1, 28, 1.
 Nomina propria contrâ mutabilia sunt, *ibid. f. 4.*
 in Nomine proprio error non viriat actum. *vid. exempla, ibid. secus error in nomine appellativo, ibid. sect. 5.*
 Nomine suo qui usus non est, non videtur dixisse, *ibid. sect. 2.*
 Nominibus abusive uti permissum est testatoribus, *vide multa exempla, ibid. sect. 9.*
 Nominatores susceptorum, licet administrarent pecuniam eorum periculo, non poterant ab illis quidquam emere per interpositam personam, 3, 3, 24.
 Nomotheta apud Græcos qui, 1, 6, 13.
 Non esse, & non esse legitime paria sunt, 1, 7, 13.
- Notabiliter facta, nisi specialiter noverunt, neglecta censentur, 5, 10, 6.
 Notarii veteres à nostris longè diversi, 5, 17, 6.
 Novatio necessaria per iudicium fit, 3, 25, 28.
 Novatio fit etiam quum civilis obligatio in naturalem transfunditur, 3, 8, 11.
 Novatio novam obligationem instituit, veteremque tollit, 3, 8, 9, 10.
 — non intelligitur facta nisi id verbis exprimitur, 3, 8, 10.
 — contrarium est in transactione, *ibid.*
 Novatione factâ fideiussores prioris obligationis liberantur, 3, 8, 10.
 Nullum quod est, nullum parit effectum, 4, 19, 10.
 Nullum dicitur quod est sine effectu, etiam si iure subsistat, 1, 7, 27.
 Numerus gregis arbitrio hominum constitutus est, 5, 27, 5.
 Numerus decem, centum, significat decem millia, & centum millia H. S. 1, 24, 4.
 Numeralibus adverbis utebantur Veteres, & subintelligebant centena millia, H. S. *ibid. f. 11.*
 Numerales adverbium centies neque centum aureos, neque centies centena millia aureorum significat, *ibid. sect. 12.*
 Nummi nomine sestertii significantur qui pro nihilo habebantur, 5, 8, 12.
 Nummorum variz species, 4, 3, 6.
 Nummorum certa æstimatio est, 3, 11, 9, 10.
 Nummus pro re minimâ, 1, 21, 8. & 1, 29, 4.
 — ejus valor: & unde sestertius, *ibid.*
 Nummo olim fiebant donationes, 1, 29, 5.
 Nummo factâ locatio, & venditio non valet: & quare? *ibid. sect. 9. & 10.*
 Nummo multa venibant, aut minore pretio, *ibid. sect. 10.*
- Nuptiæ per ratihabitionem patris confirmatæ à tempore confirmationis valent, non antea, 4, 2, 18.
 Nuptiæ filii-familias non valent sine consensu patris, 4, 23, 17.

- patre sciente & non contradicente confirmatur, *ibid.*
 — sed filii post confirmationem tantum concepti legitimi sunt, *ibid. sect. 19.*
 Nuptiæ contrahi non poterant in Provinciâ ab iis, qui eam administrabant, *4, 22, 9.*
 — & liberi ex matrimonio sic contracto ori erant illegitimi, *ibid.*
 — sed post depositum officium nuptiæ convalescebant, *ibid.*
 — & liberi postea nati legitimi erant, *ibid.*
 Nuptias consensus patris præcedere debet, *4, 23, 18.*

O

- Obligatio omnis tollitur solutione ejus, quod debetur, *1, 22, 8.*
 Obligatio principalis confusione tollit obligationem fidejussoriam: & pro quâ parte: & quid juris in pluribus fidejussoribus, *2, 6, 14.*
 — naturalis tamen non confunditur cum fidejussoriâ, *ibid. sect. 13.* neque fidejussoria tollit alteram fidejussoriam, & quare? *ibid. f. 16.*
 Obligatio non potest subsistere, si reus ab obligatione eximatur, *2, 10, 10.* & quando secus, *ibid. sect. 22. & seqq.*
 Obligatio naturalis æquitate nititur, *ibid. f. 19.*
 Obligationis naturalis effectus impedit jus Civile quoad personam pupilli, & quare? *ib. f. 22.*
 Obligatur naturaliter intercedendo mulier, *ibid. sect. 23.*
 Obligatio quando tollatur confusione, *2, 11, 1.* & per tot.
 ab Obligatione quando debitor eximatur per confusione, *ibid. sect. 3.*
 Obligatio per confusione tollitur etiam quoad pignus, *ibid. sect. 7.*
 Obligatio naturalis confusione tollitur, *ibid. sect. 11.* & quando secus, *ibid. sect. 14.*
 Obligatio pignoris trahitur de casu ad casum: ejus rei exempla, *ibid. sect. 17.*
 Obligatio conditionalis transit ad heredes, non item legatum, *4, 22, 6.*
 Obligatio ex contractu conditionalis de præstati vires accipit, *4, 22, 6.*
 Obligatio in perpetuum sublata restitui non potest, *4, 24, 6.*
 Obligatio mere civilis (cui exceptio obstat) nulla esse dicitur, *5, 21, 21.*
 Obligatio futura non potest in judicium deduci, *4, 23, 9.*
 — sed si ea nascatur inter judicii moras reus condemnandus est, *ibid.*
 Obligatio semel extincta amplius non revocatur, *4, 26, 14.*
 Obligatio sine re, quæ in obligationem deducitur, contrahi non potest, *4, 26, 2.*
 Obligatio sublata amplius tolli non potest, *4, 26, 15. & 3, 8, 44.*

- Obligatio rectè contracta superveniente furore non extinguitur, *4, 25, 2.*
 Obligatio alternativa tollitur una re solutâ, *5, 21, 4, 10.*
 — sed si creditor duas res sibi debitas diversis leget, tenetur alteri dare estimationem unius rei, alteri actiones cedere, *ibid.*
 Obligatio filii vel servi acquiritur patri vel domino, quamvis collata fuerit in tempus emancipationis vel manumissionis, *4, 21, 3, 3.*
 — nisi id bonâ fide factum fuerit, *ibid.*
 Obligatio est mater actionis, *3, 27, 4.*
 Obligatio orta favore legatarii, eo defuncto, transit ad ejus heredes, *4, 5, 1.*
 Obligatio naturalis, licet efficax, nulla dicitur, *3, 28, 3.*
 — quoad multa tamen est utilis, *ibid.*
 Obligatio ad solvendum necessitate adstringit, *3, 29, 28.*
 Obligatio acquiritur patri vel domino, si filius vel servus stipulenter sub conditione quæ manumissus, aut emancipatus fuerit, *3, 9, 16.*
 Obligatio nulla est, quæ confertur in debitoria voluntatem, *1, 30, 4.*
 Obligatio consistere non potest, deficiente re, quæ in obligationem deducitur, *3, 8, 34.*
 Obligatio tollitur, vel ipso jure, vel ope exceptionis, *3, 8, 4.*
 Obligationis nomine Civilis obligatio ferè semper significatur, *3, 28, 3.*
 Obligationem quidquid astringit nisi exprimitur, omittit creditur, *3, 8, 16.*
 Obligationem expressè conferre in voluntatem debitoris repugnat, *3, 30, 7.*
 — tacite verò non repugnat, *ibid.*
 Obligationem minuere magis, quam augere expectandum est, *4, 17, 3.*
 Obligatione principali solutâ, omnes accessiones tolluntur, *3, 8, 3.*
 Obligatione ope exceptionis submotâ, manet obligatio, & actio, & debitor conveniri potest, *3, 8, 6.*
 Obligatione ipso jure sublata, omnino liberatur fidejussor, *3, 8, 4.*
 — hoc principaliter obtinet in solutione, *ibid.*
 — in compensatione, *ibid.*
 — in novatione, *ibid.*
 Obligationibus pluribus super eadem re quis teneri potest, *3, 8, 35.*
 — & potest ab unâ liberari retentâ alterâ, *ibid.*
 Obscura ita interpretanda juxta id, quod verisimilius est, *4, 9, 1. & per tot. & 10. per tot.*
 — verisimile rectè judicatur inspicendo, quod plerumque fieri solet, naturam actus, pacta adjecta.
 Obscura verba in strictis judiciis interpretanda sunt juxta solitum, *4, 10, 2.*
 Obscura verba contrâ proferentem interpretanda, *4, 12, 38.*
 — sed magis spectanda natura actus, *ibid.*

Obscura quæ nullo modo intelligi possunt, pro non scriptis habentur, 4, 13, 1.
 In Obscuris quod minimum est sequimur, 4, 12, 3, 1.
 — sed magis naturam actus, *ibid.*
 in Obscuris, quod minimum est sequimur tam in stipulationibus, quam in legatis, quam etiam in sententiis, 4, 17, 2. & *segg.*
 — nisi tamen aliâ ratione voluntas explicari possit, *ibid. sect. 2.*
 Occisâ hereditas adiri non poterat, prius quam haberetur quæstio de servis occisâ, 11, 4, 8.
 Occupare rem propriâ auctoritate nemini licet, 12, 27, 2. & qui facit, quâ pœnâ puniatur, *ibid. sect. 1.* 11, 12.
 — à fugitivo tamen debitore aut fure licet, *ibid. sect. 4.*
 Occupare legatum non potest legatarius, sed ab herede illud petere debet, *ibid. sect. 3.*
 Officium ab artificio secernit qualitas ministerii non persona, 5, 25, 6.
 Officium artificio mutatur, non artificium officio, 5, 25, 5.
 Officium an artificium aliquod ministerium esse, olim hæsitatum est, 5, 25, 6.
 Officium iudicis nobile transit ad heredes, 4, 7, 1.
 — aliud est quam officium jus dicentis, *ibid. & sect. 2.*
 Officium, sive artificium, ac ministerium aliquando variat interpretationem, 1, 8, 11.
 Officiales à Præfide vel Proconsule puniebantur, 3, 1, 10.
 — vel dimittebantur, *ibid.*
 Officiales quinam dicantur, *ibid.*
 Omisum in strictis iudiciis pro omisso habetur, 4, 10, 2.
 Omisum in contractibus bonæ fidei supplet consuetudo regionis: in contractibus stricti iuris pro omisso habetur, 5, 6, 1.
 Omnino, & omnino non, quid significant, 2, 3, 2.
 Onus qui recusat indignus est beneficio testatoris, 2, 29, 6. nemo tamen gravari potest ultra id quod accepit, *ibid. sect. 14.* & præceptum impossibile testatoris impunè concreditur, *ibid. sect. 19.*
 Onus adjectum legato translatum præsumitur, si transferatur legatum, 5, 4, 5.
 — nisi aliud diversum injunctum secundo legatario proberur, *ibid. sect. 6.*
 Oneratur heres, qui cogitur rem alienam comparare, non qui rem suam prællare, 5, 10, 9.
 Operæ à domino vel patrono aliis locari solebant, 5, 26, 9.
 Operæ patrono debitz non debentur, antequam petantur, 5, 31, 11.
 Operæ officiales parrono tantum à liberto debentur, 5, 25, 6.
 — quia natura ei debitz sunt, *ibid.*
 — & ejus personam non egrediuntur, *ibid.*
 Operæ à liberto per dominum exigebantur, 5, 26, 9.

— etiam si puer esset, *ibid.*
 Oprio rectè facta non est, si legatarius aliquid opret, quod non sit de genere legaro, 3, 21, 14.
 Optionem non consumit legatarius centum amphorarum vini, si eligat centum amphoras acceri, antequam degustaverit, 3, 21, 14, & 18.
 Oratio mentis interpres, 4, 2, 3.
 Ordo successionis intestatæ non servatur inter heredes testamentarios, 4, 1, 14.
 Ordo qui servatur in obligatione principali verisimile est voluisse servari etiam in accessoriis, 4, 9, 2.
 Ordo Equestris medius erat inter Plebem & Senatū, 4, 17, 1.
 Ordo scripturæ non impedit causam juris ac voluntatis, 3, 25, 16.
 Ordo scripturæ servatur in successionem testamentariâ, 4, 1, 16.
 Orichalcum, an autichalcum dicendum sit, 1, 19, 2.
 — non differunt inter se, *ibid.*
 — undè ita dictum sit, *ibid.*
 — aliud naturale: aliud factitium. Naturae ubi reperiatur: factitium quomodo fiat, *ibid.*
 Orichalcum pro auro facillè accipitur, *ibid. sect. 2.* & 4.
 Orichalcum pro auro venditum. Quare? *ibid. sect. 10.*
 Orichalcum adjectivè possum, *ibid. sect. 11.*
 Origo possessionis exquiritur, non ratio ejus oblinendæ, quum de usucapione aut præscriptione quæstio est, 4, 25, 6.
 — & sufficit bona fides ab initio, *ibid.*
 Ornamentum sunt omnia ea quibus mulier ornatur, 1, 6, 6.
 — quæ simul corpus tegunt & ornant, inter vestes, an inter ornamenta numerantur, *ibid.*
 Ornarrices quæ, 5, 24, 2.

P

Pactum aliquando dicitur exceptio, 2, 14, 16.
 Pactum neque parit, neque tollit actionem, *ibid. sect. 10.*
 Pacta inesse contractibus quid significant, *ibid. sect. 21.* & *segg.*
 Pacta ambigua contra quem interpretanda, 2, 1, 7. & per tot.
 — nocent venditori & stipulatori, *ibid. sect. 11, 13, 17.* & per tot.
 Pacta venditori adjiciuntur à venditore, *ibid. sect. 15.* & *segg.*
 Pacta cum emptor adjicit, interponit stipulationem, *ibid. sect. 16.*
 Pacta novissima priora prioribus, 2, 1, 7. & 8.
 Pactum instituit naturalem dumtaxat obligationem, 3, 8, 12.
 Pactum cum debitore prodest quoque aliis obligatis, si debitoris interstet eus quoque liberari, 3, 8, 12.

- Pactum nihil aliud tribuit paciscenti, quam exceptionem pacti conventi, 3, 8, 51.
 Pactum de non petendo initum inter creditorem & debitorem, non aufert hñdeusiori exceptionem cedendarum, quam contra creditorem à se petentem proponere potest, 3, 8, 51.
 Pactum de jure Civili, neque obligationem, neque actionem parit, 3, 9, 15.
 Pactum contra Pzctorem valet, si non publicam sed rei familiaris lññonem spectat, 4, 12, 12.
 Pactum quo dñterior fit conditio dotis, inutile est, 4, 12, 16.
 Pactum ut evictio non pzstetur hoc tantum operatur, ut solum pretium restituatur, non verò id quod interest, 4, 12, 17.
 Pactum non habet vim convertendi societatem in donationem, 4, 12, 25.
 Pactum de non revocando donationem mortis causà ostendit eam esse donationem inter vivos, 5, 1, 9.
 Pacta repugnantia legi, vel naturæ contractus non valent, 3, 8, 18.
 Pacta adjecta contractui obtinent ac si naturalia essent contractui, 4, 11, 1.
 Pacta repugnantia bonæ fidei contractibus valere non possunt, 4, 12, 18.
 Pacta dant legem contractui, & sunt servanda, 4, 12, 18 & 5, 1, 5.
 — nisi sint contra bonos mores vel contrà legem, *ibid.*
 Pactiones privatz non ledunt jus coterotum, 3, 8, 17.
 — neque jus publicum, *ibid.* & *sect.* 40.
 Pandectarum Florentinatum lectio quando aliis pzferenda, 2, 18, 49.
 Pans ubi, quando & à quibus distributus, 2, 18, 5, & 7.
 Parata alicujus rei causa, ejus non sunt: exempta dum exempta fuerint ea tenent ut rursus jungantur, ejus sunt, 5, 24, 7.
 Patens & pattonus tenetur in id, quod tacere potest, 3, 6, 4.
 Patentibus correctio liberorum demandata est, 5, 13, 5, & 6.
 Pars hereditatis, de qua testator non disposuit non defertur ab intestato, sed hereditus accrescit, 4, 11, 12.
 Pars divisa non est pars, sed totum, 4, 24, 9.
 Pars quæ superest rei legatz, peti potest, licet non sit cujusmodi erat, quando legata est, 5, 27, 5.
 Parrem quam quisque obcinuit aut institutione, obcinet in substitutione, 3, 16, 7, & 3, 17, 8.
 Partem hereditatis relinquens, totam reliquisse censetur in iis casibus in quibus de alterà parte certa non habetur dispositio, 3, 17, 9.
 de Parte intelliguntur, quæ de toto dicta sunt, 4, 1, 13.
 Partes si datæ non sint, æquales datæ censentur, tam in hereditate, quam in legato, 3, 16, 7.
 Partes in substitutione datæ censentur, quæ in institutione datæ fuerunt, 5, 12, 4.
 Partibus non adscriptis æquales datæ censentur, 4, 1, 15.
 — sed ab hoc quandoque receditur, *ibid.*
 Particula tum aut tunc extremitatem temporis designat, 3, 25, 19.
 Particula quam asseverantius affirmatur quam id, quod subjicitur conjunctioni tam, 4, 2, 14.
 Particula æque ac exprimit æqualitatem, 4, 2, 11, 12, 13.
 Particula hoc amplius habet vim rependiendi, & aliquid supra dicto addendi, 4, 20, 6.
 — non vero si ab initio ponatur, *ibid.* *sect.* 8.
 — quando legatum legato adjudicatur, vel legatum primi cum secundo communicetur, *ibid.*
 Particula amplius vim habet rependiendi dies & conditiones, 5, 3, 13.
 Pater in causà filii, & filius in causà patris iudicare potest in privatis, non in publicis iudiciis, 1, 5, 4.
 Pater in domo habet summam potestatem, 3, 4, 14.
 Pater jus habet in eo, quod filius acquirit ex contractu, licet conditio existat, postquam exivit de ejus potestate, 3, 9, 12.
 Pater olim filio non succedebat nec etiam in Castrensiibus: hac tamen pater retinebat jure patrio, si filius intestatus decessisset, 4, 6, 14.
 — & ad hñc non devolvuntur jure legis Patris, *ibid.*
 Patre & filio in bello defunctis, pater prius mortuus creditur, 4, 13, 8.
 Pater ex L. Julia filiam dotate tenetur, 4, 15, 9.
 Pater dotem promittens quantitate non adjecta, exprimit quantitatem à lege pzscriptam, 4, 15, 9.
 Pater ex contractu filii non obligatur, nisi ejus jussu contraxerit, 4, 23, 15.
 — ne quidem ex curià decurionatùs, *ibid.*
 — obligatur tamen in solidum si jussu ejus contraxerit, *ibid.*
 — item si non jussu, sed postea ratum habuerit, *ibid.*
 Pater filio si jubeat, ut hereditatem adeat, & antequam adeat, in furem incidat, nulla erit additio, 4, 25, 3.
 — idem est, si antequam adeat, patrem peniteat, *ibid.*
 — vel si Pater se in adrogationem dedit, *ibid.*
 Pater ex contractu filii ipso jure non obligatur, 5, 24, 8.
 Patri data est à lege facultas faciendi testamentum pro filio, quia ipse facere non potest, 5, 7, 5.
 — & filio ignorante & invito substituere potest, *ibid.*
 Patre & filio institutis, uterque simul heredes sunt, 4, 1, 14.
 — item & in legato, *ibid.*
 Patre & filio simul institutis interque acquirit hereditatem: sicuti servus & dominus, 4, 2, 7.

Patroni libertis legare solebant alimenta quæ vivi præstabant, 2, 17, 8.
 Pauper & dives in iudicio pares sunt, 4, 17, 10.
 Pauperes Romæ nulli erant, 4, 16, 9.
 Pauperum vel captivorum in genere valet institutio, 4, 13, 7.
 — unius tamen pauperis persona non demoni-
 trata, non valet, *ibid.*
 Pauperibus in genere vocatis, destinatur ab Episcopis quibus pauperibus dandum sit, 4, 13, 7.
 Peculium quid sit, 2, 18, 16. & 4, 23, 11.
 Peculium est, quod superest, deducto ære alieno, 5, 21, 7.
 Peculio legato mortis tempus attenditur quoad extraneum, 4, 27, 9.
 Pecunia prædii causa seposita quæ, *ibid.* sect. 15.
 Pecunia an legato contineatur, *ibid.* a. f. 10. ad 17.
 Pecunia in Provinciâ collecta à Prætoris relinquenda erat certis in civitatibus Provinciarum, & postea in ærarium referenda, 3, 1, 13.
 Pecunia numerata consideratur plerumque ut quantitas non ut corpus, 3, 10, 2.
 — & præcipue in mutuo, *ibid.* sect. 4. 25, 26. & 3, 13, 8.
 — contra est in deposito, *ibid.*
 — & in aliis nonnullis casibus, *ibid.*
 Pecunia habetur pro re incorporali & corpori opponitur, 3, 11, 7.
 Pecunia in contrahendo recusari non potest, si sit speciei probando, & debiti ponderis, 3, 11, 4. & 15.
 Pecunia in commercio intervenit non ratione corporis, sed quantitas, 3, 12, 4.
 Pecunia nobis usum dominiumque præbet tam ex substantiâ, quam ex quantitate, *ibid.*
 Pecunia consumpta dicitur etiam numerorum corpora, & substantia excitant, 3, 12, 5.
 Pecunia non est introducta, ut cum aliâ pecuniâ commutetur, sed merces comparetur, & permutationem difficiatiles tollerentur, 3, 12, 8.
 Pecunia numerata in contractum deducitur tanquam quantitas, non tanquam corpus, 4, 12, 13.
 Pecunia legatario solvenda, quamvis in bonis testatoris non sit, 4, 14, 3.
 — contrarium obtinet, si legata sit tanquam corpus, *ibid.*
 Pecunia certo loco circumscripta consideratur tanquam corpus, 5, 30, 3, 7.
 Pecuniarum usus inventus, ut per eam res omnes æstimantur, & ad æqualitatem reducerentur, 3, 10, 3, 5.
 Pecuniarum debitor solvens æstimacionem solvit id, quod debet, 3, 10, 8. & 9.
 Pecuniarum numeratio non certum corpus designat in mutuo, 3, 10, 11.
 Pecuniarum summa à Romanis tam in contrahendo quam in rationibus exprimebatur aut nummis sextertis aut denariis, 3, 10, 16.
 — item in tributis, *ibid.*
 — in poenis verò infligendis exprimebatur in

aureis, *ibid.*
 Pecuniarum tantundem in mutuo restitui debet, 3, 11, 1.
 Pecuniarum publica est ac perpetua æstimatio, 3, 11, 2.
 Pecuniarum pretium augetur ad opitulandum publicæ necessitati, 3, 11, 8.
 Pecuniarum dominium habemus quatenus ex ære, argento, &c. est: quatenus verò est publicæ auctoritate signata & æstimata ad merces comparandas usum dominiumque præbet ex quantitate, 3, 12, 4.
 Pecuniarum usus proprius quis, 3, 12, 5.
 Pecuniarum usus in abusu, & absumptione consistit, 3, 12, 1.
 Pecuniarum æstimantur res omnes, quæ in commercio sunt, 3, 12, 4.
 Pecuniarum merces æstimantur, non mercibus pecunia, 3, 12, 10, 12, & 3, 12, 8.
 Pecunia in obligationem deducta, non ejus materia, neque pondus sunt in obligatione, ac propterea neque in solutione, 3, 12, 3.
 Pecunia certo loco circumscripta in obligationem deducta, debetur illa quantitas quæ ibi reperitur, non ea quæ expressa fuit, 4, 16, 8.
 Penus continet ea, quæ cuius potiusque sunt, 5, 17, 1, 5.
 — etiam vinum, *ibid.* sect. 4, 5.
 Penus nomen omnibus generibus dicitur, 4, 17, 3.
 Perfectissimè regabant minores Provincias. Tres honorum ordines, 3, 3, 12.
 — erant digniores equestribus, *ibid.*
 Periculum rei emptæ ad emptorem pertinet emptione perfecta, 4, 26, 13.
 Permutatio est maximè affinis, deditque originem emptioni & venditioni, 3, 7, 16.
 Persona in quam dispositio confertur, si non demonstratur, non valet dispositio, 4, 13, 2.
 Persona testatoris, & legatarii, & res legata expenditur ad interpretandam dispositionem, 5, 7, 1.
 in Personâ testatoris consideratur charitas, & necessitudo erga heredem, vel legatarium, *ibid.* sect. 2.
 Personale pactum parit personalem exceptionem, 3, 8, 46.
 Petens in iudicio quicquid Titium dare oportet, petit id quod debetur in diem, qui venerit antè litem contestatam, 3, 25, 18.
 Petitio actoris continuatur usque ad rem iudicatam, 4, 23, 7.
 Petitio hereditatis est iudicium universale, 4, 23, 11.
 — & in eo veniunt omnes res hereditariæ, *ibid.*
 — etiam quas reus postea cepit possidere, *ibid.*
 Pietatis opes non ascriptæ à Veteribus, 4, 18, 7.
 Pietatis officia, quæ ad societatem pertinent, à Jctis veteribus pertractata, 4, 18, 8.
 Pietatis nomine quid apud Veteres significaretur, 4, 18, 6.

- Pignus tollitur per confusionem principalis obligationis**, 2, 11, 7.
- Pignus liberatur in omnibus speciebus liberationum**, *ibid. sect. 8.*
- non liberatur quando superest naturalis obligatio, *ibid. sect. 9.*
- item quando debitor causâ cecidit, vel actione submotus est per lapsum temporis, *ibid. sect. 10. & 2, 12, 19 & 20.*
- Pignoris obligatio non nascitur sine principali obligatione**: latè probatur, 2, 12, 1. & seq.
- Pignus futuræ & conditionali obligationi accedit**: & quare *ibid. sect. 6. & seq.*
- Pignus datum pro restituendâ dote obligatur etiam antè numerationem dotis**: & quare, *ibid. sect. 8. & seq.*
- Pignus tetrahitur simul cum principali obligatione**, *ibid. sect. 9.*
- Pignoris causa est individua**, *ibid. sect. 18.*
- Pignus constitui potest post submotam actionem**, *ibid. sect. 21.*
- Pignori obligantur domino etiam invecâ, & illata à secundo conductore**, *ibid. sect. 23.*
- Pignus an constitui possit pro illis, quæ præstantur officio judicis**. Latè explicatur variis exemplis, *ibid. sect. 26. & seq.*
- in Pignore jus prælationis differt à privilegio exigendi**, 2, 13, 1.
- in Pignore potior est, qui pecuniam mutuatur ad rem restituendam, vel emendam, & quando**, *ibid. sect. 2. & seq.* Et an privilegium mutantis ad restituendas res extendatur ad naves, *ibid. sect. 3.* Item cur concessum privilegium mutantis ad restituendas res, *ibid. sect. 5.*
- **Pignori obligari non possunt instrumenta rustica, & arma militum**, *ibid. sect. 5.*
- Pignus constitutum non liberatur nisi creditori per solutionem, vel æquivalens solutioni satisfiat**, 3, 2, 24.
- Pignus non semper liberatur, cum tollitur actio personalis**, *ibid.*
- Pignus sicut fidejussor, sequitur naturam principalis obligationis**, 3, 9, 12.
- neque possunt obligari antequam debeat reus principalis, *ibid.*
- contrarium, *sect. 13.*
- Pignus accedere potest futura obligationi**, 3, 9, 15.
- Pignus fidejussori comparatur**, 3, 9, 16.
- Pignus remittit, qui alteri illud obligari consensit**: distingue, 3, 2, 10.
- Pignus testamento constinui poterat, sed rarè factum**, 3, 9, 23.
- Pignus datur ut ex ejus venditione creditor possit sibi ipse satisfacere**, 4, 9, 2. & 4, 32, 11.
- Pignus datur ad securitatem creditoris**, 4, 12, 20.
- & pactum ne distrahatur à creditore non valet, *ibid.*
- distrahi potest debitore non solvente, *ibid.*
- Pignus consistere potest etiam si dominium rei pignorate dans non habeat**, 4, 22, 13.
- Pignus rei alienæ non valet**, 4, 22, 13.
- sed convalescit, si dans rei dominus fiat, *ibid.*
- Pignus non potest constitui in re, in quâ nullum jus habemus**, 4, 22, 14.
- an constitutum convalescat controversum, *ibid.*
- Pignus rei alienæ an obligationem pareat olim dubitabatur**, 4, 22, 15.
- Pignus in re alienâ constitutum, ratum habente domino convalescit**, 4, 22, 13.
- Pignus & hypotheca non sunt alienationes, quæ legatum minuant**, 4, 27, 13.
- Pignus pro debito naturali potest retineri**, 5, 23, 15.
- & pro eâ pecuniâ, pro quâ non fuerat obligatum, *ibid. sect. 17.*
- non tamen pro eâ, quæ satisfacta debetur, *ibid. f. 17.*
- Pignoris obligatio consensu contrahitur, & dissolvitur**, 3, 8, 22.
- Pignoris jus à creditore invito auferri non potest**, *ibid.*
- Pignotis causa pendet à jurisdictione Prætoris**, 3, 9, 15.
- Pignori domo data, ea diruta, manet in arce pignus, & è contra**, 5, 27, 6.
- Pignore simul obligato pro duobus debitis inæqualibus, pretium ex ejus venditione redactum cedit pro extinctione utriusque debiti ad ratam**, 3, 6, 7.
- Pignore duobus obligato utrique æquale jus habent, nec alter aliter potior est**, 4, 9, 2.
- ut quis potior sit, oportet, ut prior pignus acceperit, & crediderit, *ibid.*
- Pignore pro duobus contractibus simul obligato, pretium ex eo redactum in utramque causam cedit pro ratâ portione**, 5, 32, 29, 22.
- si diversis temporibus, superfluum pignoris pro secundo contractu obligatum manet, *ibid. sect. 23.*
- Pignore distractio pretium cedit in solutionem utrarum tam civiliter quàm naturaliter debiturum**, 5, 32, 24.
- non ita esset, si debitor solveret, *ibid.*
- Pignora capi possunt ex causâ judicati, si usurarum debeantur**, 5, 32, 5.
- Plus juris, quam habemus, in heredem transferre non possumus**, 4, 6, 9.
- Plus valet quod in re est, quam quod in opinione**, 5, 12, 4.
- Plures actiones dantur ad consequendum id quod debetur**, 5, 8, 41.
- idem est de exceptionibus, *ibid.*
- Plures habere actiones ad rem petendam commodum est**, 4, 25, 10.
- Plura remedia cuique à jure conceduntur**, 4, 34, 1.
- Pluribus eisdem re legatâ si appareat testatorem utrique solidum dari voluisse, alteri res præstanta est, alteri æstimatio**, 4, 19, 2.
- & electio ejus est, qui prior litem concessit

rus est, *ibid.*
 Pluribus rebus nominatim legatis, plura sunt legata, 5, 15, 9.
 Poena delicti non solvi iniquum est, 3, 15, 4.
 Poenam consequi debet actor præter simplum, cum debet, 3, 15, 8.
 Poenam non debet, qui id non fecit, quod facere non potuit, 4, 14, 13.
 Poena non habet locum ubi non est delictum, 2, 29, 10.
 inter Poenas legis, & poenas testatoris, aut contrahentium quantum interfit, *ib. d. f. 12. ad 16.*
 Poena conventionalis aliquando confirmat actum invalidum, *ibid. f. 17.*
 Possessio non solo animo, sed animo & corpore acquiritur, 1, 15, 4.
 à Possessione naturali coepit dominium, *ib. f. 3.*
 res quæ Possidetur, præfens: quæ non possidetur, absens dicitur in iudiciis: & quare, *ibid. f. 17. 9, 14. & 15.*
 Possidere dolo qui desit, tamquam possessor condemnatur ad ejus dolum puniendum *ib. f. 16.*
 à Possessore consequens rem, vel ætimationem non potest convenire eum, qui dolo desit possidere: contra, si ab hoc consequens sit ætimationem, potest possessorem convenire: & quare, *ibid. f. 17.*
 Possessio adversarii parit actionem in rem, *ib. f. 18.*
 Possessio non amittitur nisi sur loco rem moverit, 1, 18, 1.
 Possessio, & dominium ab eo, qui rem detinet, non acquiritur, nisi declarer animum suum aliquo actu, *ibid. f. 1.*
 Possessionem thesauri in meo fundo existentis non acquiro solo animo, sed necessaria est contrectatio, *ibid. f. 3.*
 Possessio bonorum hereditatorum non acquiritur hereditatis additione, 3, 9, 4.
 Possessio apprehensione rei acquiritur, *ibid.*
 Possessio est quid facti, 4, 22, 16. & 5, 11, 3.
 — & est animi & corporis, 4, 22, 16.
 Possessio defuncti jungitur eum possessione heredis, 4, 22, 17.
 Possessio per hereditatem eoloni jam mortui retinetur, 4, 22, 18.
 Possessio subsequens vitiosa non nocet antecedenti legitimæ, 4, 22, 7.
 Possessionis initium vitiosum impedit usucapionem, 4, 22, 8.
 Possidere aliud est, quam in possessione esse, 4, 22, 16.
 Possidere dicitur etiam qui detinet, 5, 11, 3.
 Post annum aut biennium promittens post biennium tantummodo tenetur, 3, 20, 14.
 Posterior scriptura in ultimis voluntatis spectanda est, 3, 23, 15.
 Posteriora derogant prioribus, *ibid.*
 Posteriora restringunt priora, 5, 9, 13.
 — nonnunquam ampliatur, *ibid.*

Posterorum appellatione, qui contineantur, 3, 26, 3.
 Posthumus olim institui non poterat, 4, 1, 19.
 Posthumus nepos non potest institui in casum filii viventis, neque admitti si instituitur, 4, 1, 19.
 Posthumus præteritus nascendo rumpebat testamentum, 4, 1, 19. & 4, 11, & 5, 30, 19. & 4, 26, 23.
 Posthumus institui potest ab eo, qui uxorem non habet, & qui non faciliè generare potest, 4, 21, 12.
 — & heres erit ex quacumque uxore, & quancumque natus, *ibid.*
 Posthumus qui mortis tempore in utero est semper pro jam nato habetur, 4, 30, 6.
 Posthumus alienus de Jure civili heres institui non poterat, 5, 18, 1.
 Posthumus intelligi potest, qui postea nascetur, vel jam ut conceptus, vel non, vel ex uxore, quam habet, vel ex aliâ, &c., 5, 18, 12.
 Postumi pro jam natis habentur in his, quæ eorum commodum respiciunt, 3, 29, 4.
 Postumo herede scripto tam comprehenditur is, qui in utero est, quam qui nondum conceptus sit item qui ex aliâ uxore genitus, &c., 3, 25, 2.
 Postumo præterito statim post patrem decedente, hereditas patris deferretur matri, tamquam succedenti filio, non tamquam heredi patris & viri sui, 4, 4, 11.
 Postumos qui futuri erant sui heredes permissum fuit ex jure antiquo, & lege Velleja; imo debebant institui vel exheredari, 4, 1, 19.
 Postuma comprehenditur in legato filiabus relicto, si posthumæ facta fuerit mentio in testamento, 4, 1, 16.
 Postumis substitui pupillariter potest, 5, 7, 5.
 Potestas regia continet eminenter merum, & mixtum imperium, & jurisdictionem, 1, 2, 7.
 Potestatis nomen significat imperium, 1, 4, 16.
 Potestas dicitur Magistratus cum imperio, *ibid. f. 17.*
 Potior in pignore est, qui sub conditione contraxit cum eo qui postea purè contraxit ante eventum conditionis, 4, 22, 7.
 Præstationibus concepta censentur repetita in stipulationibus, 4, 25, 2. & 5, 11, 17.
 — contra est si irrita fiat stipulatio, *ibid.*
 Præceptum testatoris qui non servat, dolo facit, 3, 29, 9.
 — impossibile tamen, aut turpe impunè non servatur, *ibid. f. 17.*
 Præfectus urbi habebat merum Imperium, 1, 3, 16.
 Præfectus Prætorio: item quatuor Præfecti à Constantino creati habebant merum Imperium, *ibid. f. 17. & 21.*
 Præfectus Prætorio orientis non mandabat merum Imperium, & refellitur Massinii argumentum, *ibid. f. 17.*
 Præfectus

Præfectus Vigiliis, & Præfectus annonæ habebant mixtum Imperium, 1, 4, 22.
 Præfecti Cohorti prætoris non leve munus erat: distinguitur à Præfecto cohortis militaris, 3, 1, 4.
 Præfecti ærarii posteriori tempore fuerunt creati, 3, 2, 10.
 Prælegatum quod heres habet jure hereditatio, restituere debet, 5, 11, 10.
 Præterito abstinere voluntas testatoris ex bono, & æquo servatur, 1, 10, 7.
 Præterito abstinere non convalescit Jure Civile testamentum, *ibid.* *sect.* 7, 8, 9. & *per tot.*
 Præterito decedente ante patrem non convalescit, *ibid.* *sect.* 13, & 14.
 — nec tamen testamenta convalescunt jure Prætorio, 1, 11, 3. & *segg.* *per tot.*
 Præterito vitiat testamentum, non exheredatio: & quâ de causâ, 1, 10, à *sect.* 30, ad 44.
 Præterito abstinente heres institutus habet bon. poss. secundum tabulas cum re, 1, 11, 6, & 13.
 Præterito non vitiat testamentum jure Prætorio, & quare, *ibid.* *sect.* 11, & 26.
 Præterito suo, defertur possessio unde liberi, *ib.* *sect.* 34. distinguitur ut *sect.* 35.
 Præteritis si petat contra tabulas, datur exheredatio querela: si dicat nullum testamentum datur, unde liberi, *ibid.* *sect.* 37.
 Præterito suo herede, nemo potest heres esse ex eo testamento, *ibid.* *sect.* 38. secus est de Jure Prætorio, *ibid.* *sect.* 41.
 Præterite ut filium liceat, non potest fieri conventionem patris, & filii, 1, 10, 19, & 23.
 Nec ut libetto liceat præterire patronum, *ibid.* *sect.* 26.
 Prætor appellabatur omnis Magistratus cui parebat exercitus, 3, 1, 3.
 Prætor de salarii comitum cognoscit extra ordinem, 3, 1, 14.
 Prætor imitari solet Jus civile, 3, 9, 16.
 Prætor fideicommissarius quis, 4, 6, 4.
 Prætor heredem facere non potest, 5, 18, 8.
 Prætor tueretur actus, qui Jure civili non subsistunt, *ibid.*
 Prætor plerumque sequitur & legem, & testatoris voluntatem, 5, 30, 8.
 Prætoris decreto succurritur, quum jus deficit, 4, 30, 3.
 Prætoris ius non facit, quin testamentum non sit ipso jure nullum, 5, 18, 9.
 Prætor die functo, salarium residui temporis debetur, 3, 1, 18.
 Prætoris stipulationes desiderant fideiussorem, 3, 9, 14.
 Prætor Judices seligebat: eorum nomina in album referebat: jurabat se optimum quemque legisset, 1, 5, 11.
 Prætor non poterat legem condere neque per prius, neque per posterius, 1, 6, *per tot.*

Prætor aliquando: ex Senatufconf. leges dabat Provincialibus, *ibid.* *sect.* 5.
 Prætor juris custos, non conditor, *ibid.* *sect.* 7, 10, 12.
 Prætor Legislator cur dicatur, *ibid.* *sect.* 9, 10, 12.
 Prætor jus constituit, non legem condit, *ibid.* *sect.* 8.
 Prætores dicebantur initio Consules, & Dictator, *ibid.* *sect.* 17.
 Prætores aliquando decernebantur aliter, & quæ edixerant, *ibid.* *sect.* 19.
 Prætori Prætori poterat intercedere, *ibid.* *sect.* 20.
 ad Prætores coercendos Senatufconf. *ibid.* *sect.* 25.
 — item lata lex Cornelia, *ibid.* *sect.* 27.
 Prætorum Edicta alia perpetua: alia temporaria, *ibid.* *sect.* 26.
 Prætor bello præerat: sed populus bellum indicibat, *ibid.* *sect.* 10.
 Prætor per bonorum possessionem rescindit iudicium defuncti, non testamentum & quare, 1, 7, 14. & *segg.* & *sect.* 26.
 Prætor non potest abrogare legem, aut evertere actum à Jure comprobatum, *ibid.* *sect.* 15. & 1, 10, 30. Declaratur exemplis, 1, 7, 16.
 Prætor in bonorum possessione contra tabulas servat ordinem, & divisionem hereditatis ab intestato, *ibid.* *sect.* 14.
 Prætor non potest efficere ut non sit heres ille, quem lex heredem facit, 1, 9, 28, 33, 34. impedit tamen plerosque effectus sultis, *ibid.* *sect.* 14.
 Prætor non operatur ipso jure, maxime si legem impugnât, *ibid.* *sect.* 72, & 1, 11, 14.
 Prætor tueretur voluntatem testatoris quoad legata, si ommissa causâ testamenti possideatur hereditas ab intestato, 1, 10, 3.
 à Prætor est beneficium abstinendi, *ibid.* *sect.* 29.
 Prætor servat voluntatem defuncti præterito abstinente, 1, 11, 3. & *segg.* *per tot.*
 Prætor semper æquitatem tueretur, *ibid.* *sect.* 4.
 ad Prætorum pertinent verba ex bono, & æquo, & verbum tuendi, *ibid.* *sect.* 4, & 5.
 Prætor dat secundum tabulas scriptis heredibus præterito abstinente, *ibid.* *sect.* 6, 13.
 Prætor per beneficium abstinendi necessarium habet pro voluntario, *ibid.* *sect.* 7.
 Prætor non habet pro herede abstinenter, *ibid.* *sect.* 8.
 — non improbat testamentum, si dat beneficium abstinendi, *ibid.* *sect.* 9.
 Prætor omnes liberos habet in pari causâ, *ibid.* *sect.* 15.
 — dat secundum tabulas instituto sub conditione, *ibid.* *f.* 16.
 Prætor sustinet testamentum, quod solâ Juris subtilitate non valet, & vide exemplis, *ibid.* *sect.* 21, & *segg.*

(D d d)

- Prætor tutelam pupillorum, ac minorum suscepit, 3, 10, 11.
 Prætor dat separationem bonorum fideiussoris nonobstante consensu, 1, 11, 16.
 Pragmatici apud Romanos quinam essent, 3, 17, 7.
 Precarium simile est commodato, & in quo differat, 4, 12, 8.
 Precarium finitur finito tempore ad quod rogatum fuit, 4, 12, 9.
 — & si Dominus patiaturs rogantem ultra possidere, de novo precarium concedere intelligitur, *ibid.*
 — & si manente adhuc precario in ulterius tempus rogaverit, in illud tempus prorogatur, *ibid.*
 — & decedente, vel furente domino precarium non redintegratur, *ibid.*
 Precarium est genus liberalitatis, quod ex jure gentium descendit, 4, 12, 10.
 Precarium est quædam species donationis, 4, 12, 10.
 Precarium magis ad donationis causam pertinet, quam ad negotii contractum, 4, 12, 11.
 — non facit rem accipientis, *ibid.*
 Precarium non transit ad heredes rogantis, *ibid.*
 Precarium toto genere differt à commodato, *ibid.*
 Precarium rogans dolum tantum præstat, *ibid.*
 Precarium non est contractus nec ullam civilem parit actionem, *ibid.*
 — sed Prætor dat interdictum, & ex bonâ fide oritur actio præscriptis verbis, *ibid.*
 Precarii natura fert ut dominus voluntatem mutare possit, 4, 12, 10.
 Precarii interdictum nititur naturali æquitati, *ibid.*
 Precario rem habens aliquomodo possidet, 4, 12, 19.
 Pretium columbarum, gallinarum, turdorum, 3, 13, 5.
 Pretium frumenti, *ibid. sect. 10.*
 Pretium vini, *ibid. sect. 12, & 13.*
 Pretium exiguum non facit irritam venditionem, 4, 12, 16.
 — sed operatur, ut vel ab eâ recedi possit, vel supplicetur, quod deest iusto pretio, *ibid.*
 Pretium rei emptæ debet pæsequâ proportionem respondere, 4, 16, 4.
 Pretium in emptione certum esse debet, 4, 16, 5.
 — alias emptio non est, *ibid.*
 — & merces in locatione, *ibid.*
 Pretia rerum, non sunt à lege definita, 3, 7, 1.
 Pretia rerum quæ usu consumuntur in dies mutantur pro annonæ caritate aut vitare, 3, 11, 10.
 Primo actu voluntas disponentis est exequenda, 3, 11, 5.
 Primæ nuptiæ intelliguntur significari, quum quid dari debet, quum mulier nupsset, *ibid.*
- Principili bona erant tacite obligata fisco, sed & dos uxoris & filiorum bona etiam si non sint heredes parentum, 3, 1, 17.
 Princeps propriè non habet merum Imperium, 1, 2, 6.
 Princeps dat merum Imperium Magistratibus, licet ipse verè non habeat, *ibid. sect. 9.*
 Princeps omnia facit jure supremæ potestatis, non meri, aut mixti imperii, aut jurisdictionis, *ibid. sect. 11.*
 Principis cum Deo comparatio quoad Imperium, *ibid. sect. 8.*
 Principis factum casui fortuito tribuitur, 3, 13, 5.
 Principes sunt domini earum gentium, quæ ipsis subiectæ sunt, 3, 13, 11.
 Principali sublato, perimitur accessorium, non verò perimitur principale accessorio perempto, 4, 10, 6.
 Prioribus derogant posteriora. Probatur pluribus exemplis, 2, 1, a f. 4. ad fin.
 Priora aliquando potiora sunt posterioribus, ut in hypothecâ, *ibid. sect. 5.*
 Privilegium exigendi competit in bonis curatoris personæ, non tamen curatoris bonorum tantum, 3, 20, 11.
 Privilegia personalia ad heredes non transeunt, 4, 13, 13.
 Probatio voluntatis exigitur ab eo, qui dicit se voluisse, 1, 9, 43.
 Procos. Præses, Prætor Provincialis habebant merum Imperium, 1, 3, 18.
 Procurator Cæsaris quis: ejus officium: auctoritas, 3, 12, 43.
 per Procuratorem quomodo fieri posset acceptilatio, *ibid. sect. 42.*
 Procurator Cæsaris si jus Præsidis habebat, habebat merum Imperium, ut erat Pilatus, 3, 3, 10.
 Procurator Cæsaris comes erat, 3, 3, 14.
 — maximam auctoritatem, in Provinciis habebat, *ibid.*
 — patrimonium Principis administrabat.
 — agros per tractum Orientis curabat.
 — multifariam appellabatur.
 — cognoscebat causas finales.
 — merum Imperium habebat.
 — cognoscebat causas status.
 — de incestis nuptiis.
 — de jure sepulchrorum.
 — de causis incestus.
 — apud eum transigebatur de alimentis à fisco petitis, 3, 3, 15.
 — distinguitur à Præfecto ærarii, *ibid.*
 — hoc munere equites & liberti functi sunt, 3, 3, 16.
 Procurator Cæsaris redivus Imperatoris exigebatur, 3, 3, 17, & 19.
 Procuratores Cæsaris non omnes eandem auctoritatem habebant, 3, 3, 10.
 Procurator mandatum non habens cavere debet de rato, 4, 62, 7.

Prohibitio tutorum & curatorum alienandi præ-
dia pupillorum, vel minorum omnes com-
prehendit, 5, 10, 3.
— etiam ipsum patrem, *ibid.*
Promissus conditiones quæ, 4, 28, 5.
Promissor se obligat ad id omne, de quo fuit in-
terrogatus, 4, 15, 3.
— & ideò non potest dicere se de aliquâ re non
sensisse, *ibid.*
Promittens bis idem, semel tantum tenetur,
4, 9, 6.
Promittens decem aut quinque, debet tantum
quinque, 4, 9, 6. & 17, 3, 13.
Promittens Kalendis Januariis aut Februariis,
Februariis tantum promississe intelligitur, 4, 9, 6.
— & 17, 3, 13.
Promittens se daturum, debet dominium trans-
ferre, 4, 22, 8.
Promissuaria quid, 5, 23, 5.
Propinqui uxoris ab intestato ei succedunt, non
propinqui mariti, 4, 1, 16.
Proportio arithmetica & geometrica, 3, 6, 3.
Proportio geometrica locum habet in contracti-
bus in quibus aliquid hinc inde datur & acci-
pitur, 3, 6, 6.
Proportio geometrica servatur in distributione
præmiorum & honorum, 3, 6, 4.
— in penis irrogandis, *ibid.*
— in contractibus inspectâ conditione con-
trahentium, *ibid.*
Proportio geometrica semper in jure servatur,
quod res in contractum deductas, nisi aut
disponentis voluntas, aut evidens ratio contrari-
um suadeat, 3, 6, 9.
Proportio servanda est in dividendo legato ad di-
visionem factam à testatore, 4, 10, 12.
Proportio iusta in divisione cujusque rei servanda,
4, 11, 9.
Proportio geometrica inter socios servanda,
4, 12, 19.
Proportio significat plenum perfectumque domi-
nium, 3, 4, 13.
Proprietas fundi est penes dominum, manente
usufructu, 5, 11, 11.
Proprietates nuda inutilis est, 5, 12, 9.
Provinciæ Imperatoris in tres classes divise,
3, 3, 10.
— populi omnes Proconsulares, *ibid.* *sect.* 12.
Provincialium vexationes plurimæ, & judicia re-
perundarum frequentissima, 3, 3, 25.
Proximitas non semper spectatur in successioni-
bus, 3, 27, 5.
Proximus dicitur etiam ille, qui solus est, & ne-
minem antecedit, 5, 31, 9.
Proximo vocato ex testamento non adevante here-
ditas vacans ad eum in gradu sequenti non de-
ferrebat, 4, 4, 1.
Proximo vocato omnes, qui in eodem proximi-
tatis gradu sunt, vocati censentur, 5, 31, 9.
Proximior à testatore magis dilectus minus proxi-

mo, 3, 27, 3.
Proximiores admittuntur ad fideicommissum fami-
liz relictum cum cautione se restituros se-
quentibus in gradu, 4, 1, 22.
— sed ab hoc receditur ex conjecturis, *ibid.*
Proximitas ei, qui non est ex genere vocatorum
nihil prodest, 1, 13, 23. & explicatur exemplis.
Proximitatis jure non succedunt agnati, sed agna-
tionis, *ibid.* *sect.* 25.
Proximus agnatus, & à lege, & à Prætoris vo-
catus, & præfertur omnibus cognatis, *ibid.*
sect. 36.
Proximus est quem nemo præcedit, *ibid.* *sect.* 41.
— etiam si solus sit, *ibid.* *sect.* 37.
Proximitas, quam quis habet tanquam cognat-
us, non constituit eum proximum agnatum,
ibid. *sect.* 42.
Proximitas desumi potest à cognatione in fidei-
commissis agnatiis, *ibid.* *sect.* 43.
Pubes potest condere testamentum, impubes non
potest, 3, 17, 5.
Pubertas quoad alimenta usque ad pubertatem
consequenda dehinc in pueris usque ad deci-
mum octavum, in puellis usque ad decimum
quintum annum, 5, 9, 20.
Pubertas in legato alimentorum eodem modo
æstimanda quoad pauperes ac quoad divites,
5, 10, 1, & per tot.
Publicani qui sunt, 3, 4, 3.
— eorum improbitas, *ibid.* *sect.* 22.
— nec offendendi sunt, nec nimis eis obse-
quendum, 3, 4, 3, 4.
— optimum exemplum in responso Antonini in
L. de precatio 9. ff. ad leg. Rhodiam de jact.
Publicani naves naufragas diripiebant ac publica-
bant, 3, 5, 9.
Publicanorum improbitas ab Antonino frenata,
3, 4, 22.
Pueri & puellæ alimentariz quid, 4, 18, 5.
Pugnantium neutrum ratum est, 4, 16, 13.
Puncti appellabantur solatia seu munuscula, quæ
Imperatores largiebantur, 3, 13, 15.
Pupillus etiam post immixtionem habet benefi-
cium abstinendi, 1, 9, 61.
Pupillorum causa favorabilior est, quam mulie-
rum intercedentium, 2, 5, 20.
Pupillus, furiosus, & prodigus, quando obli-
gentur sine auctoritate tutoris & curatoris,
2, 7, 5.
Pupillus ne circumscribatur in re familiarî ab eo
qui rationes gestarum tutele reddere tenetur, ma-
ximè cautum, 4, 22, 10.
Pupillus hereditatem adire non potest, 5, 30, 2.
— sine auctoritate tutoris, *ibid.* 5, 3.
Pupilli debitor in mora esse dicitur, si differat,
etiamsi non interpellatus sit, 4, 7, 12.
Pupilli etiamsi se immiscuerint, possunt abstinere
ab hereditate paternâ, 5, 30, 1.
Pupillorum & minorum prædii alienatio sine de-
creto non tenet, 4, 22, 6.

(Ddd) ij

Pupillis & minoribus alienationes non obfunt,
3, 6, 4.
Pupillis & minoribus te ipsâ mora fit, 5, 8, 6, 8.
Pupillaris substitutus expressa matrem excludit,
racia non item, 3, 30, 5.
Pupillariter substitutus filio est heres necessarius
pari, eveniente casu pupillaris substitutionis,
4, 43, 9.
— nec potest repudiare unam, & alteram he-
reditatem adire, *ibid.*
Pure relictum, si sub conditione adimatur, sub
contrariâ videtur relictum, 4, 5, 18.
— & hæc conditio impedimento est transmissio-
ni, *ibid.*
— etiam libertati, *ibid.*

Q

Quadratarius quid, 5, 25, 7.
Quadrige ususfructu legato, si equus quicum-
que moriatur, finitur ususfructus, 4, 24, 4.
Quadrige legatum extinguitur, mortuo equo,
qui quadrigam demonstrabat, 4, 24, 4.
— item & societas, *ibid.*
— sed si testator vivus alium equum substituerit,
substitit legatum, *ibid.*
Quadrige circenses nominabantur ab equo qui
ceteris præcellerat, 5, 29, 25.
Quonam modo equi quadrigis juncti, & quis
auctor victorie, *ibid. sect. 6.*
non Quolibet *injuria* significat gravem, 1, 22, 16.
Quæstiones perpetue quæ, 2, 6, 27.
Quæstiones administrabant publicam pecuniam sub
regitus, & constituta Republicâ, 3, 2, 10.
Quæstorum maximum erat officium, & habebant
mixtum Imperium, 3, 4, 21.
Qualitas non potest esse sine substantiâ, qui inhæ-
reat, 1, 13, 30.
Qualitatis nomine materiam sæpe significant vete-
res Jurisconsulti, 1, 19, 4.
Qualitas pro materia in jure accipitur, 3, 10, 25.
— sed non semper, *ibid.*
Qualitas & testatore requisita si non statim habea-
tur, sed ea post acquiratur, attenditur tempus
mortis, 4, 21, 17, 20.
Qualitas requisita in personis, quibus legata
præstanda sunt ab eo, qui bonorum possessionem
contra tabulas obtinuit, requiritur tempore
mortis, 4, 21, 19.
Qualitas rei legatæ declarat, cui legatum debea-
tur, 5, 9, 8.
Qualitatis omisso non vitiat obligationem,
4, 15, 1.
— neque omisso loci, *ibid.*
Quantitas certo loco circumscripta vicem gerit
corporis, ac speciei, 2, 10, 2.
Quantitas vel æstimatio non perit, corpus verò
potest perire, 3, 13, 8.
Quantitas rei legatæ ex legati naturâ, & ex veri-
similitudine determinatur, 4, 10, 12.

Quantitas incerta vitiat omnes contractus, 4, 15, 4.
— item hereditates & legata, *ibid. sect. 5.*
Quantitas incerta vitiat obligationem rerum, quæ
numero, pondere, mensuræ constant, 4, 15, 1.
Quantitas incerta, si ea post certa futura sit, non
vitiat obligationes, 4, 15, 6, 7, & 9.
Quantitas à duobus heredibus separatim legata
bis exigi potest, 4, 20, 2.
Quantitas sæpius legata sæpius debetur, 4, 20, 4.
Quantitate rerum legatarum non expressâ, om-
nis debetur rerum, quas testator reliquit,
4, 15, 2.
— si nihil rerum legatarum reliquisset, non va-
let legatum, *ibid.*
Quantitate in debitoris arbitrio positâ non valet
obligatio, 4, 15, 10.
Quasi particula denotat improprietatem: non ta-
men semper, 2, 21, 28, & 31.
Quasi agnatione sui heredis testamentum rumpi-
tur, & quomodo hoc eveniat, 4, 26, 23.
Querela inofficiosa temovetur ex titulo Instituti-
onis, 4, 11, 8.
Querela inofficiosa repugnat testamentum quasi
testator non sanæ mentis fuerit, 1, 8, 10.
Querela non datur nisi post aditam ab instituto
hereditatem, 1, 8, 3.
per Querelam suus heres simul rescindit testamen-
tum, & nanciscitur hereditatem, *ibid. f. 5.*
Querelâ agendo suus se immiscet hereditati,
ibid. sect. 7.
Querelâ agens pro herede gerit, *ibid. f. 8. & 12.*
Qui in utero est, pro jam nato habetur quoad
ejus commodum, 5, 18, 7.
— si quidem nascatur, *ibid.*
Quisque, est vox aptissima ad comparandum alter-
rum alteri, 1, 21, 55.
Quoad particula non semper denotat tempus con-
tinuum, 2, 25, 12.

R

Ratihabitio aliquando non retrotrahitur ad
initium, 4, 23, 18.
Ratihabitio supplet mandatum, 4, 23, 13.
Ratio secti sermonis habenda in interpretanda vo-
luntate, 4, 2, 3.
Ratio ubi eadem convenit idem juris est, 3, 10, 15.
Rationem veram & positissimam definiendi non
semper asseriebant vereres Jurisconsulti, 4, 16, 1.
Rationes reddere tenentur omnes administrato-
res, 2, 17, 6.
Rationum redditio continet reliquorum solutio-
nem, *ibid. sect. 7.*
Reciproca pupillaris inter duos fratres impuberes
alterum facit alteri heredem necessarium,
5, 31, 6.
Reciproca pupillaris dar successionem ex testa-
mento, non ab intestato, 5, 31, 7.
Reddere non solum significat retrodare, sed etiam
dare, 5, 14, 5.

Reddi res non videtur, si deterior reddatur, 3, 30, 2.
Referens est in telato cum omnibus suis qualitatibus, 3, 30, 12.
Regula correlativorum non habet locum in contratu pupilli, 2, 15, 20.
Regula Catoniana pertinet ad ultimas voluntates, 4, 21, 1, 9.
— sed in contrahibus similis alia observatur, *ibid.*
Regula Catoniana non pertinet ad legata, quorum dies non cedit, nisi ab adita hereditate, 4, 21, 2, 7, 16.
— neque ad hereditates, 4, 21, 9.
Regula: quæ in eam causam pervenerunt, à quâ incipere non possent, pro non scriptis habentur: pertinet tam ad actus inter vivos, quam ad ultimas voluntates, 4, 21, 1.
Regula: ubi voluit, dixit, ergo ubi non dixit, noluit: locum habet quando agitur de interpretandâ voluntate testatoris, non verò quum agitur de declaratione verbi ambigui, 4, 3, 10.
Regula: quæ initio rectè constituerunt, resolvuntur, si in eum casum inciderint, à quo incipere non potuissent: à veteribus non communiter fuit approbata, 4, 24, 1.
Regula *L. quod initio 29. ff. de reg. jur.* pertinet ad contractus, 4, 22, 1.
Regula generalis comprehendit omnia ea, quæ non sunt excepta, 4, 17, 6.
Regulas Juris servatas esse præsumitur, si de contrario certo non constet, 4, 18, 2.
Relativum ad id, de quo disponitur, non ad id, quod excipitur, referri debet saltem, 5, 17, 4.
Relativum quod referri ad omnia antecedentia cuiuscumque generis sint, repugnat, 5, 17, 3.
Remissio mercedis in locatione habet implicitam conditionem, si per ubertatem sequentium annorum non compensabitur, 5, 1, 8.
Remuneratio est, quum quis dat, ut beneficium vel merita compenset, 5, 13, 4.
Renunciare suo favori nemo potest, quando respicit ius Publicum, 1, 10, 46.
— exempla vide, *ibid. sect. 47.*
Renunciatio est in fraudem legis: & quando, 2, 5, 8.
Renunciatio Vellejani fit in fraudem Senatufc. *ib.*
Renunciatio legis Falcidie est in fraudem legis, & ideo non valet, *ibid. sect. 9.*
Renuncians post biennium Senatufc. Vellej. obligatur, *ibid. sect. 10.*
Reperenti nummos suâ voluntate consumptos obstat exceptio, 1, 17, 10.
Repetitur indebitum conditione, non vindicatione, & quare, *ibid. sect. 15.*
Repeti legatum quando dicatur, 5, 4, 10.
Repetitio qualitatris non idem est ac interpretatio verbi ambigui, 4, 3, 5.
Repetitio non admittenda, nisi evidens aliqua ratio id suadeat, 4, 3, 7.
Repetitio conditionis. Vide *Conditio, Legata, Legatus.*

Repetitio non datur à testamento ad testamentum, 5, 2, 7.
— nisi quando constar non mutatam esse voluntatem, *ibid.*
— secus est in codicillis, *ibid. sect. 8.*
Repetitio qualitatris fit faciendâ sit in alio legato, ejus mentionem in eadem oratione factam esse oportet, 4, 3, 7.
Repositorium quid, 5, 23, 4, 6.
Repræsentare hîdeicommissum quid sit, 2, 21, 2.
Repræsentari non potest, qui nullum jus in successionem haberet, si viveret, 3, 27, 4.
Repræsentatio admittitur, ut ejus jure quis habeat eam partem hereditatis, quam habiturus esset is, quem repræsentat, si viveret, *ibid.*
Repudiare hereditatem ex testamento, & agnoscens successionem intestatam tenetur ad legata & libertates ex edicto Prætoris, 2, 5, 30, 12.
— sed si idem sit institutus & substitutus, & omiffa institutione adeat ex substitutione, non incidit in edictum, *ibid.*
Repugnantibus simul dispositis neutrum valet, 4, 12, 23.
— nec unum in alterum converti potest, *ibid. sect. 26.*
Res sua nemini servit, 3, 19, 1 & 4, 24, 6, & 4, 26, 25.
Res rei cedit, sine quâ esse non potest, 4, 11, 2.
Res eadem jure hereditario, & jure legati obtineri non potest, 4, 5, 3.
Res aliena pro vindicationem legatari non poterat, 5, 21, 6.
— ne quidem sinendi modo, *ibid.*
Res aliena vendi potest, 4, 13, 22.
Res ejus esse dicitur, qui actionem habet ad rem consequendam, 4, 23, 21.
— licet non possideat, *ibid.*
Res nobis debita pignorari potest, 4, 22, 11.
— & nomen debitoris, *ibid.*
— & res pignora, *ibid.*
— & in quâ habemus usumfructum, vel jus usufructuarius, aut emphiteuticum, *ibid.*
— & quam bonâ fide possidemus, *ibid.*
Res legata tacem præbet interpretandæ voluntati, 5, 9, 1.
— præcipue in legato alimentorum, *ibid.*
Res aliena legari potest, & tenetur heres redimere, vel æstimationem præstare, 5, 20, 4.
Res aliena olim pro vindicationem legatari non poterat, sed folæ ex, quæ erant testatoris tum tempore conditi testamenti, tum tempore mortis, 5, 20, 5.
— hodiè potest quocumque modo legari, *ibid. sect. 6.*
Res legata ejusmodi debetur, cujus est tempore mortis testatoris, 3, 11, 15.
Res sub conditione legata est in dominio heredis: eâ autem existente fit legatariis, 3, 9, 17.
Res legata talis, qualis est, præstanda est, 4, 10, 11.
Res legata si non possit præstari, ejus æstimatio præstanda est, 5, 15, 20.

- Res eadem uni bis legata in eodem testamento
semel tantum debetur, 4, 10, 1.
— nisi contrarium expresse appareat, *ibid.*
- Res legata si non sit talis, qualis demonstrata
fuit à testatore, tamen debetur legatario,
4, 14, 3.
- Res aliena legari potest,
— si tamen testator alienam ignoraverit, non
teneatur heres eam redimere, & rem vel æsti-
mationem præstare, *ibid.*
— & legatarius probare debet, testatorem
alienam scivisse, vel nihilominus legaturum
fuisse, *ibid.*
— sed si conjunctæ personæ legata fuerit, va-
let legatum, aut testator alienam sciverit, aut
ignoraverit, *ibid.*
— etiam conjunctæ amicitia, familiaritateve,
ibid.
- Res eadem ex duorum testamentis legata ex
utroque peti potest, scilicet ex altero res, ex
altero æstimatio, 4, 10, 3.
— sed si ex altero corpus consequutus sit, non
potest iterum id petere, neque etiam æstima-
tionem, *ibid.*
— si æstimatorem, rem petere poterit, *ibid.*
— qui habet rem, habet ejus æstimatorem:
qui æstimatorem habet, rem non habet, *ibid.*
- Res incerta de certis legari potest, 4, 14, 1.
- Res, quæ in commercio non est, in nullius bonis
est, 4, 16, 7.
— mala fides superveniens non interruptit
usucapionem, *ibid.* f. 8.
— ab initio existens eam impedit, *ibid.*
- Res ex aliquo genere, quo comprehendebatur
exempla animo, ut in eo reponeretur, ejus
generis legatio continetur, licet ad id reponi
adhuc non cõperit, 5, 14, 7.
- Res mea amplius mea fieri non potest, 4, 14, 5.
— & idem rem meam stipulari non possum,
ibid. 21, 8.
- nisi sub conditione, *ibid.*
- Res aliena relinquere non potest nisi per damna-
tionem, 4, 19, 15.
- Res furtiva in potestatem domini venisse videtur,
quum eam vindicare potest, 4, 21, 12.
- Res eadem sæpius præstari non potest; summa
vero multiplicari potest, 4, 11, 1.
- Res talis emptæ est, & possideretur, qualis erat
tempore emptionis, nec si quid postea accedat,
emptum videbitur, 3, 25, 16.
- Res agi inrer contrahentes dicitur in contracti-
bus, 5, 12, 10.
- Res inter inutilis est stipulatio, nec si fiat aliena,
convalescit, 4, 16, 14.
- Res tux legatum tibi relictum non valet, quam-
vis eam postea alienaveris, 5, 21, 4.
- Res furtivæ venditore herede existente domino rei,
& convalescit venditio, & usucapi incipit res
ab emptore, 4, 22, 13.
- Rei legatæ pretium debetur ejus temporis, quo
factum est testamentum, 3, 11, 13.
- Rem pignoratam in bonis debitoris esse sufficit,
4, 22, 13.
- Rem suam legandi facultas data est à lege XII.
Tabularum, 5, 10, 9.
— postea rem alienam per damnationem le-
gari datum est, *ibid.*
- Rem eandem pluribus legans eos conjungit, non
vero admittit primo, quod dat secundo, 4,
11, 15.
- Rem peti posse sufficit tempore rei judicatz, 4,
23, 2.
- Rem alienam legans non legasse præsumitur, si
alienum scivisset, 5, 10, 9.
— si sit testatoris, valet legatum, *ibid.*
- Re diversâ pluribus legatâ, singuli integram obti-
nent, 4, 20, 5.
— non tamen uno deficiente alter rem ejus
petet, *ibid.*
- Re legatâ deficiente deficit legatum, 5, 27, 8.
— sed si species in aliam speciem transferatur,
res omnino non perit, *ibid.*
— & tunc plene probari debet per legatarium
non mutatam esse voluntatem ut legatum non
perisse dicatur, *ibid.*
- Re venditâ sine culpa venditoris perempta, em-
ptoris obligatio non tollitur, 4, 16, 15.
— secus si publicata sit, vel sacra, &c. fiat, *ibid.*
- Re venditâ sine culpa venditoris perempta, ven-
ditor habet actionem ad petendum pretium,
4, 16, 12, 13.
- Re è commercio hominum exempta, vel in re-
rum naturâ esse desinente post contractam obli-
gationem, corruptum obligatio, 4, 16, 12.
- Re legatariâ propria legata non valet legatum,
4, 21, 13.
— nisi legetur servo ejus, qui tamen liber sit,
quum credit dies, *ibid.*
- Res futuræ veniunt in pignore generali, 4, 22, 13.
- Res furtivæ nunquam usucapi possunt, 4, 22, 12.
- Res hereditariæ & actiones non dividuntur, si di-
viduæ non sint, sed singuli heredes habent
solidum, 4, 24, 12.
- & si stipulator servitutis plures heredes re-
liquerit pro portione hereditariâ condemnandi
sunt, *ibid.*
- Res alienæ in stipulationem non continentur, nec
solvi possunt etiam electione promissori data,
4, 14, 2.
- Res, quæ futuræ sperantur, legari possunt, 4, 14, 3.
- Res heredis propriæ, quas testator ei reddi jussit,
generali fideicommissio non continentur, 3,
21, 8.
- Res sacræ religiose, publicis usibus destinatz
sunt extrâ commercium, 4, 22, 8.
- Rerum speciem intueri oportet, non materiam,
3, 19, 10.
- Rerum vocabula immutabilia: fundorum vel do-
morum mutari possunt, 3, 28, 4.

Rerum in testamento relictarum æstimatione spectatur, quæ fuit tempore mortis, 3, 11, 13.
 — verius tempore testamenti, *ibid.*
 Res proprias relinquere velle testator præsumitur, 4, 14, 1.
 Res suas potius legare velle quis præsumitur, quam heredem onerare, 5, 20, 6.
 De re sua potest quisque pro arbitrio disponere, 3, 7, 1. & 3.
 Res suas si quis obliget, producitur quæ generalis hypothecæ tam in præsentibus, quam in futuris, 3, 2, 32.
 Res publicas pro privatis, &c. ignorans, comparans petit à venditore quod sui interfuit, ne deciperetur, 4, 26, 13.
 Rescindi non possunt, quæ irrita sunt, 4, 16, 6.
 Responsa prudentum jus civile à veteribus dicentibus, 3, 26, 8. & 15.
 Responsi contra regulas juris ob favorem piam causæ, vel alterius rei ratio specialis asserenda, 4, 18, 5.
 Restitutio non datur illis, qui ipso jure muniti sunt, 1, 9, 76.
 Restitutio non indiget suis heres, qui se non miscuit hereditati, *ibid.* *sect.* 77.
 de Restitutione minorum agebat Ulpianus in libro undecimo ad Edictum, *ib.* *f.* 79.
 de Restitutione majorum in libro duodecimo *ibid.*
 de Restitutione in integrum agitur in l. Marcellum *f.* de fidejuss. 2, 7, per tot. & *f.* 3.
 ad Restitutionem refertur verbum subveniendi, *ibid.* *f.* 9.
 Restitutio non prodest fidejussoribus, *ibid.* *sect.* 3. & 2, 22, 1.
 Restitutio adversus aditam hereditatem prodest fidejussori, 2, 8, 5. assertur vera ratio, *ib.* *f.* 7.
 Restituto defensore alienæ litis liberantur fidejussores ab eo dati: & quare, 2, 9, 8.
 Restitutio petita non committitur stipulatio de rato, *ibid.* *sect.* 16.
 Restitutio minor liberatur ab obligatione: & quare, 2, 10, 1. & 18.
 Restitutio potius est actio, quam exceptio, *ibid.* *sect.* 4.
 Restitutio actio quæ, *ibid.* *f.* 5.
 Restituitur minor etiam in dignitate constitutus, *ibid.* *f.* 25.
 — etiam si cum consensu curatoris, aut Judicis auctoritate se obligaverit, *ibid.*
 in Restitutione spectatur solum factum læsionis, *ibid.* *sect.* 26.
 Restitutio an detur adversus naturalem obligationem, 2, 15, 23. & 24.
 Restitutio actionis quando adversus veterem debitorem fiat, copiose pertractatur, 2, 15, per tot.
 Restitutio in integrum ita conceditur, ut alter quam minimum lædatur, *ibid.* *f.* 17.
 Restitutio in integrum adversus aditam hereditatem specialiter militibus data, 5, 32, 2.

— ita ut intrâ vires tantum obligentur, *ibid.*
 Restitutio in integrum adversus omissam hereditatis aditionem non datur, nisi absenti Reipublicæ, 5, 31, 2.
 — ne quidem infancibus vel si tutorem non habeant, vel si habeant, & adire negligant, *ibid.*
 Restitutio in integrum transit ad heredes, 4, 7, 3. & 5, 31, 2.
 — est actio, *ibid.*
 Restitutio in integrum ad consequendam hereditatem non datur ei, qui adire potest, 5, 31, 5.
 Restitutus à Principe tenetur creditoribus pro rata bonorum recuperatorum, 3, 6, 9.
 Restrictio adjecta alicui rei restringit etiam alteram nominatam, 2, 29, 6, 8.
 Reus aliquando condemnandus ad cavendum de futuro, 4, 23, 10.
 duo Rei constitui possunt etiam per stipulationem separatim & quomodo, 2, 25, 24.
 duorum Reorum quæ propria sint, *ibid.* *f.* 25.
 — quomodo duo Rei fiant ex vi conditionis adjectæ, *ibid.*
 Rhodii Imperium maris tenuerunt, 3, 4, 19.
 Rhodiæ legis mentio honorificentissima apud Jurisconsultos, 3, 4, 5.
 Rhodia lex jubebat publicari naves rostratas portuum ingressas, 3, 4, 18.
 — quânam de causâ lata, *ibid.*
 Rhodia lex nullam vim Romæ habere poterat, nisi ex Imperatoris auctoritate, 3, 4, 6.
 Rhodia lex ab avantia publicanorum prodita, 3, 4, 22.
 Rhodiorum legibus navalibus pleræque hæc maris insulæ usæ fuerunt, 3, 4, 19.
 Rhodiorum eunomia & cura de rebus nauticis laudata, 3, 4, 5.
 Rhodiorum leges, & disciplina navalis celeberrimæ, 3, 4, 10.
 Rogatus restituere hereditatis portionem, debet restituere quicquid jure hereditario possidet, 5, 12, 10.
 — etiam prælegata, *ibid.*
 — quod verò accipit jure legati à coherede, *ib.*
 — prælegata an veniant in restitutione. Vide *Rogatus*.
 Rogatus restituere portionem suam etiam integras præceptiones restituere tenetur, 5, 11, 10.
 Rogatus hereditatem, quam habet, restituere, non videtur rem habere, *ibid.*
 Roma mundi domina, Romani rerum domini, Imperator domini, 3, 4, 7, & 9, *f.* 16.
 Romani Imperatoris dominium in toto mundo hodiè non manet, 3, 5, 11.
 Rusticum opus officium est, 5, 5, 11.

S

Salarium comitibus debitum extraordinariæ cognitionis est, 3, 1, 12.
 — extraordinariè cognoscitur de pluribus, *ibid.*

het pręvalere , 4, 17, 5.
 Sententia , quę pronunciat testamentum non inofficium , pręferenda , *ibid.*
 Sententia pro paupere , & pro privilegiato an pręferenda sententię pro divite , & contra privilegium , 4, 17, 6, & *segg.*
 Sententiam pro libertate pręferri specialiter est constitutum , 6, 17, 7.
 Sententiam in dubio contra fiscum dicens non delinquit , *ibid.*
 Sententię pares dicuntur , quę datę sunt à iudicibus iurisdictionem habentibus , 4, 17, 12.
 Sententię iudicium delegatorum si divites sint , in suspenso sunt , donec altera à delegante confirmetur de iure Canonico , *ibid.*
 Sententię duabus prolati à iudicibus datis ambę in suspenso sunt , donec Magistratus alteram confirmet , *ibid.*
 Sententię si in naturā & substantiā discrepent , nullę sunt , 4, 17, 13.
 Sententia debet esse conformis libello , 4, 23, 2.
 Series continuata descendendum masculorum à testatore dilecta demonstrat ejus affectionem erga masculos non interrupto ordine sibi succedentes , 3, 28, 8.
 Sermonis rationem habuerunt Jurisconsulti in voluntatis interpretatione , 4, 2, 10.
 Servitus itineris quid , 1, 30, 1. qui iter habet , ire potest etiam equo , vel in sella , leſſicave , *ib. f.* 2. Itineris , altius , viz latitudo , *ib. f.* 14. ad sepulchrum iter , non actus constituebatur , & quare , *ib. f.* 7.
 Servitus non potest esse sine re , vel persona quę ſerviat , 2, 10, 11.
 Servitus aqüz aliter imponi non potest , quā ut per medium fundum ducatur , 3, 27, 6.
 — & invito domino duci non potest , *ibid.*
 Servitutes etiam jure Prętorio constituuntur ad exemplum earum , quę ipſo jure constituuntur , 4, 10, 4.
 Servitutis pars acquiri non potest , 4, 10, 5.
 Servitus non debetur ei , qui non habet fundum , cui debetur , *ibid.*
 Servitus alienis rebus imponi non potest , *ibid.*
 Servitus per unum focium in communi solo acquiri non potest , licet acquisitā retineri possit , *ibid.*
 Servitutis legatę dies cedit ab aditā hereditate , *ibid.*
 Servitutem acquirere nequit , qui pro parte domus est pro indiviso . *ibid.*
 Servitutes sunt individuz , 4, 10, 5, 7.
 Servitus à pluribus heredibus legata debetur in solidum à singulis , 4, 10, 7.
 Servitutum natura est , ut quis aliquid patiatur , aut non faciat , 4, 12, 5.
 — aliquando tamen & pati , & facere debet , *ibid.*
 Servitutem acquirere potest , qui prędium habet , 4, 22, 4. & 2. contra.

Servitus hominem domino nostro subjicit , 4, 22, 8.
 Servitus pro parte constitui non potest , nec pro parte domino fundi acquiri , 4, 24, 9. & 4, 25, 5, & 4, 26, 7.
 Servitute in solidum constitutā , dominus fundi partem alienans corrumpit stipulationem , 4, 24, 9.
 Servitutis promissor , si plures reliquerit heredes , in solidum possunt conveniri , 4, 24, 12. & 4, 25, 5.
 — sed si unus solidam estimationem pręstet , à coheredibus pro eorum portione est redintegrandus , *ibid.*
 — idemque est in legato & stipulatione pluribus heredibus institutis , *ibid.*
 — & in omni stipulatione individuā , *ibid.*
 Servitute recte constitutā si duo exierint heredes eam ambo in solidum acquirunt , 4, 25, 5.
 Servitus pluribus dari potest singulis in solidum tam stipulatione quā legato , *ibid.*
 Servitus alieno fundo acquiri non potest , 4, 26, 6.
 Servitutis stipulatio evanescit , si fundus dominans à stipulatore alienetur , 4, 26, 6.
 Servitus pro parte acquiri non potest : acquisitā etiam pro parte conservatur , 4, 26, 17.
 Servitus inter duos dividi non potest , 4, 26, 26.
 Servitus duobus in solidum acquiri potest in eodem fundo , *ibid.*
 Servitus morti assimilatur , 5, 27, 4.
 Servitus est qualitas rei ſervienti inhzrens , 5, 26, 1.
 Servus plurium pro portione domini singulis legatum acquirat , 3, 6, 9.
 — idem est de hereditate , *ibid.*
 — & de obligatione , nisi nomina debitorum exprimeantur , *ibid.*
 — & de actione injuriarum , *ibid.*
 Servi debebant solvere viginti aureos pro libertate acceptā ex falsis codicillis , vel ex testamento , quod postea inofficiosam pronunciant fuerit , 3, 20, 16.
 Servus olim sine libertate heres institui non poterat , quod mutavit Justinianus , 3, 17, 3.
 Servus heres institutus sub conditione , si *meus erit quum moriar* , manumissus à testatore , heres erit , 3, 19, 17.
 Servitus per loca publica vel religiosa nulli debetur , 3, 27, 6.
 — neque interjecto alieno fundo , si dominus non consentiat , *ibid.*
 Servus liber esse nisi sit heres ; neque heres nisi sit liber , esse potest , 3, 30, 6.
 Servus heres institutus , & liber esse iustus , si alienetur , hereditatem domino , in quem alienatus est , acquirat , 3, 30, 15.
 — & si manumittatur , tamen heres *hęc* , *ibid.*
 Servus heredis non potest compelli hereditatem , ut adeat hereditatem , 4, 6, 10.
 — habet tamen aditum ad Prętorum propterea (*Ecc*)

- (p^{er} hereditatis & libertatis, *ibid.*
 Servus communis in acquirendo duorum ser-
 vorum personam sustinet, 4, 19, 3.
 Servum manumittere potest is, qui solvendo non
 est ex lege Aelia Sentia, 4, 13, 5.
 — & si plures simul manumiserit, neuter liber
 erit, *ibid.*
 — si verò separatim, primo loco manumissus,
ibid.
 Servo duorum stipulante, si alter non possit ac-
 quirere, alteri totum acquiritur, 4, 19, 3.
 — idem est in legato, *ibid.* scilicet 5.
 Servus pactum de non petendo inire non potest de
 obligatione quaesita domino, nec filius de obli-
 gatione patris, etiam conditionali, 4, 21, 5.
 — nisi ex causâ peculiari, *ibid.*
 — potest tamen pacisci de legato conditionali,
ibid.
 Servo suo legari non potest sine libertate, 4, 21, 6.
 — nec juvar, si postea liber fiat, *ibid.*
 — idem est in servo heredis, *ibid.*
 Servo alieno libertas dari non potest, nisi fidei-
 commissaria, 4, 21, 8.
 Servo suo libertate datâ, testatoris esse debet &
 tempore testamenti & tempore mortis, 4, 21, 8.
 cum Servus non est testamenti factio nisi ex perso-
 nâ minorum, 4, 21, 13.
 Servo alieno legari potest, quod ipse liber factus
 capere posset, *ibid.*
 Servus eius qui capere non potest heres institut-
 us, capit hereditatem si ante aditionem man-
 umissus, vel alienatus sit, 4, 21, 14.
 Servus alienus instituitur, ut ipse sit heres, vel
 dominum heredem faciat, 4, 21, 15.
 Servus ex personâ domini testamenti factionem
 habet, *ibid.*
 Servo libertas directè dari potest, qui tempore
 testamenti & tempore mortis testatoris fuit,
ibid.
 Servi, qui apud hostes sunt, libertate donari pos-
 sunt, 4, 21, 16.
 Servus hereditatem vel legatum sibi acquirit, si
 tempore, quo dies cedit, fuerit manumissus,
 4, 22, 2.
 Servus stipulans domino acquirit, & filius patri,
 etiam tempore existentis conditionis, liber,
 vel sui juris factus sit, 4, 22, 2.
 Servus hereditarius usufructum stipulari non
 potest neque purè neque sub conditione, ei
 tamen usufructus legari potest, 4, 22, 3.
 Servo legari non potest via, actus, &c. ad fun-
 dum domini, 4, 22, 4.
 Servus servitutem potest stipulari, & domino ac-
 quiratur, *ibid.*
 Servo mortiferè vulnerato, & manumisso deced-
 ente, heres ejus non potest agere ex lege
 Aquilia, 4, 24, 13.
 Servus jussu domini rectè adit hereditatem, 4,
 24, 14.
 — sed si antequàm adeat, dominum pœnituit
 rit, adite amplius non potest, & inutiliter adit,
ibid.
 Servus hereditatem adire jussus, si alienetur,
 priorem dominum heredem non facit, *ibid.*
 Servus institutus, si fiat servus pœnz, incapax sit,
ibid.
 Servo proprio sine libertate inutiliter legatur,
 4, 24, 15.
 Servo heredi instituto legatum relictum evanes-
 cit, si jussu domini adeat hereditatem, 4,
 25, 11.
 Servus ita institutus liber esto, & si liber erit heres
 esto, heres erit detractâ conditione si liber erit,
 4, 29, 5.
 — Institutio servi sine libertate olim non vale-
 bat, *ibid.*
 Servus purè liber esse jussus, & sub conditio-
 ne institutus deficiente casu conditione, si heredi-
 tas non sit solvendo, liber & heres necessarius
 est ex constitutione Justiniani, 5, 3, 8.
 Servus liber purè scriptus, heres vero sub con-
 ditione deficiente conditione consequitur liberta-
 tem, *ibid.*
 Servum heredem necessarium esse statutum fuit,
 ut fama & existimatio domini servaretur,
ibid.
 Servi institutio sine libertate olim non valebat,
ibid.
 Servo legato qui ad officium adhibebatur, si ex
 officio transeat ad artificium, extinguatur lega-
 tum, 5, 5, 11.
 — si ex artificio transeat ad officium non ex-
 stinguitur, *ibid.*
 — si ex artificio transeat ad aliud artificium,
 neutrum mutatur, *ibid.*
 Servi persona non retinet ea, quæ juris Civilis
 sunt, 5, 11, 3.
 — quæ facti sunt, in personâ servi rectè con-
 sistunt, *ibid.*
 Servi aliquando operas alteri, quàm domino lo-
 cabant, 5, 25, 6.
 Servus, qui ex uno artificio ad aliud artificium
 transit legato non continetur, 5, 25, 9.
 Servus, qui ex officio transivit ad artificium, le-
 gato non continetur, *ibid.*
 — qui ex artificio transivit ad officium, conti-
 netur, *ibid.*
 Servus si plura artificia sciat, ejus habenda ratio,
 in quo plurimum versatur, 5, 25, 9, 10.
 Servorum in conditione nulla est differentia, 5,
 26, 11.
 Servus, si ab hostibus captus sit, & postliminio
 revertatur, à domino recuperatur omne ius
 super eum, 5, 27, 4.
 — & si ab hostibus manumissus sit, dominum
 ejus semper est apud dominum, *ibid.*
 Servus, si manumittatur, & postea aliquâ lege
 servus fiat, non idem homo est, 5, 27, 4.
 — non ira est, si ab hostibus captus sit, & post-
 liminio revertatur, *ibid.*

Servus pro nullo habetur, & quadrupedi s comparatur, 5, 27, 4.
 Servus duos manumittens qui solvendo non est, neminem libetum facit, si non appeat quem manumiserit, 5, 31, 10.
 Seilertius intelligitur, quando scriptum est *de centum, &c.*, 3, 24, 4. & 11.
 Seilertius centum continet aureus, *ib. f. 7.*
 Seilertium continet mille seilertius, *ibid. f. 8.*
 Seilertius unde dictus, 3, 29, 4.
 Sextarium de navi onerata frumento auferens furtum facit, 1, 23, 11. item auferens sextarium vini, *ibid. f. 12.* & auferens sextarium aquæ, *ibid. f. 14.*
 Sextarius quæ mensura, *ibid. f. 12.*
 Sexus masculinus continet femininum, 4, 3, 1.
 Signa lignea vel scitilia in usu erant apud Romanos antè devictam Asiam, 4, 28, 4.
 Simpliciter si quis obtinuerit, quod simpliciter accedit, aliâ actione petere non potest, 3, 15, 2, 5.
 — non ita est, si pœna sit distincta à simplo, *f. 4.*
 Simpliciter dumtaxat consequi illum, cui duplum relictum fuit, videtur iniquum, 4, 11, 10.
 Singularis sermo aliquando plures comprehendit, 4, 13, 3.
 Singulari appellatione utimur quum plura eiusdem generis significare volumus, *ibid.*
 Singularis appellatio ad plures personas non extenditur in dandâ hereditate vel legato, 4, 13, 4.
 — item in dandâ tutelâ, *ibid.*
 — nec etiam favore libertatis, *ibid. f. 5.*
 Societas donationis causâ contracta nulla est, 4, 12, 3.
 — sicuti & emptio & locatio etiam inter virum & uxorem, *ibid. f. 14.*
 Societas ex nullâ parte coita non valet, 4, 15, 4.
 — & si socii partes non definiverint, lex ipsa definit, *ibid.*
 Societas coita ex partibus, quas Titius arbitratus fuerit, non valet, si Titius antequam moreretur, non sit arbitratus, 4, 15, 4.
 Societas eo pacto ut non dividatur, non valet, 4, 12, 29.
 Societas inita, ut qui plus confert, æqualem seu minorem lucri partem habeat, 4, 12, 19.
 Societas ut unus ex sociis totum damnum habeat, alter totum lucrum, est ipso jure nulla, *ibid.*
 Societas juxta quodammodo fraternitas in se habet, 4, 12, 19, 25.
 Societas negotiationis & lucri causa coitur, 4, 12, 23, 25.
 Societas ut de lucro participet, qui nihil contulit, non valet, 4, 12, 23.
 Societas iniqua ad æqualitatem redigenda arbitrio boni viri, 4, 12, 24.
 Societas non manet, sublatâ re, quæ in societatem collata fuit, 4, 24, 4.
 Societas donationis causâ vix contrahi potest sine fraude, 4, 12, 25.

Societas subsistit, si in divisione unus ex sociis suam partem lucris alteri donet, 4, 12, 26.
 Socius tenetur in id, quod facere potest, 3, 6, 4.
 Socii lucrum & damnum sentire debent proportionata ejus, quod quisque contulit in societate, 3, 6, 7.
 — neque valet pactum contrarium, *ibid.*
 Soli dominus, est dominus ædificii, 4, 10, 4.
 Solidum non solvitur non minus quantitate quam die, 4, 17, 13.
 Solutio semper sit servatâ geometricâ proportionem, 3, 6, 7.
 Solutio liberat corream etiam invito creditore, 3, 8, 31.
 — & omnes alios obligatos, *ibid.*
 Solutione tollitur obligatio, 4, 26, 15.
 Solutionem recipiens rei sibi debetæ quam legavit, alienat obligationem legatam, 5, 22, 13.
 Solutionem imputare in quam causam vult debitor, creditore renuente, liberum est debitori non solvere: item potest: item potest creditor non accipere, 5, 22, 2.
 Solutio primum cedit in causam famolam, 5, 22, 3.
 — deinde causam quæ pœnam continet, *ib. f. 4.*
 — postea in causam judicati, *ibid. f. 5.*
 — post quæ pignus aut hypothecam adjunctam habet, *ibid. f. 6.*
 — exinde obligatio, cui fidejussor accessit, *ibid. f. 7.*
 — præterea gravior est causa ejus, quod proprio nomine, quam quod alieno debetur, *ibid. f. 8.*
 — tandem gravius censetur debitum antiquius, *ibid. f. 9, 14.*
 Solutio non cedit in eam obligationem, quæ diem vel conditionem habeat, 5, 22, 10.
 — vel in eam, quæ est in controversiâ, *ibid.*
 Solutio prius in usuras, postea in sortem imputanda, 5, 22, 12.
 Solvens pro alio petit cessionem actionum à creditore contra debitorem principalem etiam si habeat contra eum mandatâ actionem, 3, 8, 49.
 Solvens eandem æstimationem quantitatemve ejus, quod accepit, solvit quod debet, 3, 11, 3.
 Solvens alieri, quam creditori non liberatur, 3, 10, 14.
 Solvi per alium rectè potest, 4, 6, 15.
 Solutio facta procuratori non veto liberat, si postea dominus ratam habeat, 4, 23, 13.
 Solvendi animo pecuniam numerans, distrahendæ causâ numerat, non contrahendæ obligationis, 5, 11, 20.
 Solvens si non esset dominus pecuniæ quam solvit, non liberaretur, 5, 22, 1.
 Solvens certam legem dicere potest ei, quod solvit, *ibid.*
 — & hoc tam pertinet ad debitorem solventem, quam ad creditorem sibi solventem, *ibid.*
 Solvens si nihil dicat in quam causam solvat, vel (E c c) ij

accipiens in quam accipiat, imputandum est in graviorem & duriorem, 5, 32, 2.
 Solvere debitor ita potest, ut unum ex fidejussoribus liberet, 2, 6, 1. & per tot. non tamen solvens liberare potest quem voluerit, *ibid.* *sect. 2.* Quid requiratur ut unum tantum liberet, *ibid.* f. 3. & per tot.
 Solvens nomine unius tantum, ipsum solum liberat, *ibid.* f. 4. & 6.
 Solvens partem omnes pro rata liberat, *ibid.* *sect. 5.*
 Solvere quilibet potest etiam pro ignorante, & invito, *ibid.* f. 7.
 Solvente uno ex duobus reis ceteri liberantur, *ibid.* f. 8.
 Solvens non liberat unum fidejussorem, nisi solvat id, quod ille debet, *ibid.* f. 11.
 Solvens tamquam principalis, quando se ipsum liberet etiam a fidejussoria obligatione, *ibid.* f. 15.
 Solutio in quam causam cedat, & quem fidejussorem liberet, *ibid.* f. 10.
 Species eadem in mutuo reddenda est; variatio affirmationis pertinet ad eum, qui moram facit, 3, 13, 9.
 Species non pereunt, quia sunt à naturâ, quæ est immutabilis, 3, 13, 9.
 Specialia generalibus verbis adjecta non obsunt generalibus, 3, 10, 4.
 Species coarctat genus ad illud genus, cui subest illa species, 3, 10, 11.
 Species generi adjecta legatum non minuit, 3, 10, 11.
 Species an pertineat ad genus de quo disponitur, mens disponentis spectatur, 3, 11, 18.
 Species expressæ an coarctent genus, pertractatur, 3, 13, per tot. & 24. per tot.
 Species adjectæ genus non coarctant, quoties aliqua causa appareat eas adiacendi, 3, 23, & 3, 24, 3.
 Species ex abundantia enumeratæ genus non coarctant, 3, 24, 2.
 Speciebus certi numeri demonstratis, modus generis datus intelligitur, 3, 24, 4.
 — fecus verò si in aliam personam dispositio harum specierum conferatur, *ibid.* f. 5.
 Species plures ac plures generi adjectæ illud coarctent & redigunt ad ipsas species, 3, 24, 6.
 Species genus restringit, si utrumque conjunctum in eadem oratione exprimitur, 3, 24, 11.
 Species adjecta non minuit legatum, si animo illud minuendi non adiciatur, 5, 17, 9.
 — quandonam adjecta dicatur animo minuendi, *ibid.*
 Species generi subducitur, & in eâ modus generi datus intelligitur, 5, 17, 9.
 Speciebus pluribus nominatis ad eas genus redigitur, & in his legatum consistit, *ibid.*
 Species nominatim legatæ si non sint, nec dolo heredis esse desierint, non debentur, 5, 10, 3.

— & si pro parte sint, pro cælegatum debetur, *ib. d.*
 — nisi appareat disponentem ita voluisse, ut perimat actum in totum, licet deficiat in parte, *ibid.* *sect. 8.*
 Specie legatâ deficiente an pereat legatum, voluntatis est quæstio, 5, 27, 8.
 — & leves probationes sufficiunt, *ibid.*
 Spes solutionis non liberat debitorem, sed solutio, 1, 9, 67.
 Sponsalia ut valeant patris consensus requiritur; sed si sciat & taceat sufficit, 4, 23, 17.
 Stauiliber ab alio manumissus non Romanus, sed Latinus libertatem consequatur, 2, 24, 10.
 Stellaturæ olim prohibitz, postea permittæ; veritæ tandem in limitaneis, & Comitibus militaribus, 3, 3, 21.
 Stellaturæ adzrare permissum fuit. Stellaturæ quid essent, *ibid.* & f. 22.
 Stipulatio transactionis ipso jure tollit stipulationem prioris contractus, 3, 8, 14.
 — & una stipulatio consistit, *ibid.* f. 15.
 Stipulatio non contrahitur si interrogatus in responsione aliquid adiciat, vel detrahat, 3, 10, 15.
 — vel variet, *ibid.*
 in Stipulationibus utriusque voluntas spectatur, 3, 21, 20.
 Stipulatio ejus, quod dare, facere oportet, continet id, quod præsentè die debetur, 3, 25, 11.
 Stipulatio quæ ad præsens tempus refertur, in diem debitum non continet, 3, 25, 27.
 — quando comprehendat futurum, *ibid.*
 Stipulatio in diem statim parit obligationem, 3, 25, 27.
 Stipulatio in interrogatione & congruâ responsione consistit, 3, 27, 4.
 Stipulatio cum petiero pura est, 3, 30, 12.
 Stipulatio Kalendis facta refertur ad proximas, 4, 1, 12.
 Stipulatio pro alio non valet: & si quis sibi & alteri stipuletur, valet pro dimidiâ, 4, 9, 6.
 Stipulatio certæ quantitatis pro se & pro alio, valet pro dimidiâ parte favore stipulantis, *ibid.*
 Stipulatio adjecta legato ejus naturam sequitur, 4, 10, 11.
 Stipulatio non valet si responsio non sit congrua interrogationi, vel si non fuerit responsum, vel ex intervallo, 4, 12, 6.
 Stipulationes tot sunt, quot sunt res in stipulationem deductæ, 4, 13, 5.
 Stipulatio fundi sine propriâ appellatione, vel hominis generaliter valet, 4, 24, 2.
 — & eligit promissor unum ex his, quos habet stipulator, *ibid.*
 — sed non perire certi conditione, sed actione ex stipulatu, *ibid.*
 Stipulatio speciei, quæ futura non sit, inutilis est, 4, 24, 3.

Stipulatio inventa est, ut quis acquirat, quod sua interest, 4, 14, 5.
 Stipulatio incerta est, neque valet, si non appareat, quam utilitatem afferat stipulanti, *ibid.*
 Stipulatio incerta est, & non valet die per errorem omisso, 4, 14, 11.
 — sed in stipulationibus Prætoris dies suppletur à Prætoris vel iudice, *ibid.*
 Stipulationes ita interpretandæ, ut quod actum est incipiat, 4, 15, 1.
 — & ut potius valeant, quam pereant, *ibid.*
 Stipulatio est, si instrumeto scriptum sit aliquem promississe, 4, 15, 8.
 Stipulatio adhibita ad confirmandum actum, qui ob errorem in materiâ esset irritus, ostendit deductam esse in obligationem eam quantitatem, quæ verè extat, 4, 16, 10.
 — si verò non adhibetur ad actum, qui esset irritus, continebit totam summam expressam, si quidem agatur de summa necessario danda, *ibid.*
 — si verò agatur de voluntario actu, ut donatione & legato, continebit summam, quæ extat, *ibid.*
 Stipulatio rei sacræ aut alterius, quæ non sit in commercio, non valet, 4, 21, 10.
 — nec etiam sub conditione, *ibid.*
 — nec re viviscit, si profana, &c. fiat, *ibid.*
 Stipulatio servi, qui postea liber fiat, non valet, etiam si iterum in servitutem recadat, *ibid.*
 Stipulatio in singulos annos una est & perpetua, & ad heredes transit, 4, 22, 6.
 Stipulatio rerum, quæ in commercio non sunt, nec valet, neque convalescit, si in commercio esse coeperint, 4, 22, 8.
 — item & in rebus nostris, *ibid.*
 Stipulatio dari, fieri id, quod dari, fieri non potest, non consistit, 4, 24, 1.
 Stipulatio evanescit, si res ritè promissa perempta sit, vel in commercio esse destinat, 4, 24, 3.
 — nec amplius reviviscit, etiam si in commercium redeat, *ibid.*
 — sed si pars rei subsistat, in eâ stat stipulatio, *ibid. sect. 4.*
 Stipulatio rei alienæ, si res mea fiat, extinguatur, 4, 24, 5, & 4, 26, 14.
 — sed si sub conditione eam stipulatus sim, eaque pendente conditione mea fiat, non corrumpit stipulatio, *ibid.*
 Stipulatio rei alienæ sub conditione non extinguatur, si conditione pendente res fiat stipulantis & si adhuc pendente conditione fiat aliena, eâ impletâ committitur stipulatio, 4, 26, 6.
 Stipulatione damni infecti sine præfixione diei interpositâ, attenditur dies, in quem aliquem caveri solet, 5, 1, 8.
 Stipulatio tritici non adjectâ certâ quantitate non

valet, nisi constet, de quo tritico senserint contrahentes, 5, 2, 1.
 Stipulatio servi continens quid facti, in dominum non transit, 5, 11, 3.
 Stipulatio mulieris, per alium non fieri, quomodo domo ipsâ utatur, committenda est, etiam si non ipsa mulier prohibeatur, sed ejus maritus, 5, 12, 16.
 Stipulatio alternativa unica est, & unicam actionem parit, 5, 22, 15.
 in Stipulatione alternativa una res ponitur ad solutionem, sed utraque ponitur ad obligationem, 5, 22, 17.
 Stipulatio areæ non extinguitur imposito super eam ædificio, 5, 27, 1.
 — ædificium tamen non debetur, sed tantum areæ æstimatio, *ibid.*
 Stipulatio non transfert dominium rei promissæ, *ibid.*
 Stipulans & promittens consentire debent de re, quæ in stipulationem deducitur, 4, 15, 3.
 Stipulans decem sibi & Titio unâ decem stipulari præsumitur, 4, 17, 3.
 — idem est in legato, *ibid.*
 Stipulatio vires capit ab initio: & vide effectus, 5, 9, 68.
 Stipulatio contraria stipulatione tollitur ipso jure, *ibid. sect. 73.*
 Stipulatio Aquiliana cur inventa, 1, 22, 55.
 Stipulationes tot sunt, quot res in stipulationem deducunt, 1, 30, 10.
 Stipulatio leſticariorum una est, *ibid.*
 Stipulationi adjecta pacta, Vid. *Pacta ambigua.*
 Stipulationi facti dies adjectus differt solutionem, & petitionem, 3, 20, 4.
 Stipulatio disjunctiva quatenus differat à conditionali, 3, 25, 16.
 per Stipulationes separatas duo rei constitui possunt, *ibid. sect. 24.*
 Stipulatio de rato non committitur petitâ restitutione, 3, 29, 16.
 Subducere quid sit, 3, 15, 8.
 Subrogatus non potest habere plus juris, quam is in cuius locum subrogatur, 3, 27, 2.
 Substitutus statim admittitur, etiam si heres repudiet ante tempus à testatore præscriptum, 2, 20, 6, & 23.
 Substitui potest legatariis sicut heredibus, 5, 4, 7.
 — etiam in usufructu, *ibid.*
 Substitutio reciproca facta inter duos filios alterum puberem, alterum impuberem in vulgarem casum dumtaxat facta censetur, 3, 16, 2, & 3.
 Substitutio impuberi facta in nulum casum in utrumque facta censetur, 3, 16, 2, & 3, 17, 10.
 Substitutio pupillaris filio puberi facta à pagano non valet, 3, 16, 5.
 Substitutio vulgaris expirat instituto adveniente, 3, 16, 5, & 17, 2.

(Ecc) iii

Substitutio reciproca inter filium legitimum & filium naturalem non habet locum in casu, quo naturalis in pupillari ætate decesserit, 3, 10, 6.

Substitutio pupillaris pubertate expirat, 3, 17, 5.
Substitutio fit in eum casum, quo institutus heres non fit, 5, 2, 9.

Substitutio pupillaris est testamentum filii, 5, 2, 14.
à Substitutione heredum arguitur ad substitutionem legatariorum, 5, 4, 7.

Substitutio pupillaris est testamentum filii. Sed à Patre factum, ex solâ patris voluntate constat, 5, 7, 5.

Substitutio pupillaris potest occultari, *ibid.*

Substitutio pupillaris appellatur secundæ tabulæ, 5, 7, 6.

Substitutio pupillaris est unum testamentum, licet disponat de duabus hereditatibus, *ibid.*
— & pars testamenti paterni, *ibid.*

Substitutio pupillaris est testamentum patris, & filii; sed pro uno habetur, & septem signa sufficiunt, *ibid.*

— & una Falcidia detrahitur, *ibid.*
— & legatariorum Patris, tum filii conjuncti sunt, *ibid.*

— & qui repudiat hereditatem patris, excluditur ab hereditate filii, *ibid.*

— & si non valet testamentum patris, aut rumpatur, nec valet filii, *ibid.*

— & si pater sibi heredem instituat, non potest filio substituere, *ibid.*

Substitutio primâ non subsistente, neque illæ, quæ ab eâ pendent, substituit, 5, 12, 7.

Substitutio in usufructu non facili præsumenda, 5, 12, 9.

Substitutio duobus filiis facta, si alteri non possit esse nisi vulgaris, in utroque vulgaris est, 5, 30, 2.

Substitutio vulgaris continet eam conditionem, si institutus heres esse voluerit, 5, 30, 3.

Substitutio eandem vim & effectum habet, si substituat voluntario heredi, ac si substituatur necessario, 5, 30, 5.

Substitutio fit, ut certior sit testator heredis habendi, vel honorandi substituti causâ, 5, 30, 6.

— non ut institutor tollatur necessitas a secundi, *ib.*

Substitutio vulgaris non est inutilis, etiam si suus heres institutus maneat necessarius, 5, 30, 11.

Substitutio vulgaris expirat, suo herede acquirente hereditatem, *ibid.*

Substitutione factâ ei ex filiis, qui prius moreretur, amobus simul morientibus substitutio non valet, 5, 31, 14, 15.

— nisi in vim fideicommissi, *ibid.*

Substituens novissimò ex suis liberis vult inter eos conservari jus legitimarum hereditatum, 5, 31, 7, 8, 11, 15.

Substituens ei filio, qui supremis morietur, si unicum filium habeat, non inavulter substituit, 5, 31, 9.

Substituens supremo morienti substituit omnibus, qui supremi obierunt, 5, 31, 10.

Substitutus non debet esse melioris conditionis, quam institutus, 3, 29, 12.

Substitutus filio à patre non potest separare hereditatem filii ab hereditate patris, & unam habere, alteram repudiare, 4, 4, 11.

Substitutus si vivus non adeat, hereditatem ex substitutione non transmittit, 4, 6, 2.

Substitutus pupillariter prælatus est heredis pupilli, 4, 6, 16.

Substitutus succedit in locum primi instituti, 4, 7, 7.

Substitutus tenetur implere ea, quæ testator posuerat in conditione, quoad institutum; sed hoc ratione lucti percepti, 5, 2, 9.

— nisi aliud suadeant conjecturæ, *ibid.*

Substitutus pupillaris debet præstare legata tantam heres pupilli, 5, 2, 10.

Substitutus pupillaris, pupillo herede non existente, succedit ex vulgari substitutione, 5, 2, 10, 12.

Substitutus vulgaris debet legatum sub eadem conditione, sub quâ debetur ab instituto, 5, 2, 11.

— sive tacite repetita sit, sive expresse, *ibid.*

— secus est si legatum per repetitionem conditionis redderetur inutile, *ibid.*

Substitutus pupillaris cum distinctione, *ib. f. 11.*

Substitutus pupillaris quando debeat legata tantam isdem conditionibus, sub quibus ea debebat institutus, 5, 2, 13, 13.

Substitutus pupillaris non in bonis testatoris, sed in bonis pupilli est substitutus, 5, 2, 12, 14.

— & his juncta sunt bona patris testatoris, nec separari possunt, *ibid.*

Substitutus pupillaris, si legata à testatore in substitutione repetita cum eadem conditione fuerint, ea non debet, si conditio reddat inutile legatum, 5, 2, 13.

Substitutus vulgaris est heres testatoris subrogatus in locum instituti deficientis, 5, 2, 14.

— & idem jus, eadem opera habet, quæ institutus, *ibid.*

Substitutus pupillaris non potest obligari ex personâ pupilli, quia hic decedit ante eventum conditionis, 5, 2, 15.

Substitutus pupillaris pupillo succedit, non patris, 5, 7, 5.

Substitutus filio nepos est heres avi, cum filius (qui eum præcedebat) mortuus est, antequam ei deferretur hereditas, 5, 30, 21.

Substituti nomen significat hereditatem, 3, 19, 5.

Successio omnis tam civilis, quam prætoria, aut est ex testamento, aut ab intestato, 1, 7, 2.

Successio intestata locum habere non potest, ubi testamentum valet, 1, 10, 31, 1, 11, 40.

Successio prætoria ex testamento duplex est, secundum Tabulas, & contra Tabulas, 1, 11, 18.

Succeditur ab intestato per bonorum possessionem

unde *Itberi*, ubi præteritus est suus heres, *ibid.*
f. 34. sed distingue ut, *sect. 31.*
 in Successione non admittitur ordo subsequens,
 nisi deficiente penitus antecedente, 1, 13, 5,
 & 29.
 Successio non deferitur ei, qui est ultra gradum à
 jure præscriptum, *ibid. sect. 6. & 21.*
 in Successione olim soror patri præferbatur,
ibid. sect. 17.
 — mater patri postponetur, *ibid. sect. 18.*
 in Successione nemo simul duplici jure uti potest,
 1, 13, 19.
 Succedendi inter agnatos qui non est capax, non
 potest uti jure agnationis inter cognatos,
ibid. sect. 10.
 Successio non delata poti non potest, *ibid. sect. 12.*
 ad Successionem ut quis admittatur, tria requi-
 runtur, *ibid. sect. 14.*
 Successio agnatis deferitur jure agnationis, non
 proximitatis, *ibid. sect. 15.*
 in Succedendo non potest simul uti utraque præ-
 rogativà, qui simul est filius, & nepus,
ibid. sect. 17.
 Succedens in secundo ordine non potest mutuari
 qualitatem à tertio, *ibid. sect. 19.*
 Successio intestata hæc in re differt à testamenta-
 rià, *ibid. sect. 44.*
 Succedendi capax facilius gradum mutatur,
 quam incapax, *ibid. sect. 45.*
 Succedendi jus gradus non tribuit incapaci,
ibid. sect. 46.
 in Successione non attenditur duplex vinculum
 ultra fratrum filios, *ibid. sect. 34.* maxime cum
 non tribuitur jus succedendi, *ibid.*
 Succedi potest in alterius locum pluribus modis,
 4, 7, 7.
 Successor non debet esse melioris conditionis,
 quam ejus auctor, à quo causam habuit, 3,
 27, 2.
 Successor non minus juris habere debet eo,
 in cujus locum successit, 4, 7, 7.
 Successor tempore delatæ successioneis talis esse
 debet, qualem testator voluit, 3, 25, 25.
 Successio ab intestato salutarim non progreditur,
 3, 27, 2.
 Successio non erat inter proximos, quamvis à
 lege vocatos, 4, 4, 3.
 Successiones intestatæ dispositio locum habet tan-
 tum deficiente dispositione defuncti, 4, 1, 2.
 Successiones non sunt per saltum, sed ordine
 successivo, 1, 27, 5.
 — hoc procedit in Successione intestatà, neque
 est perpetuum, *ib. f.*
 Successiones alienas propriis antepone re non
 videtur, 4, 1, 23.
 Summarum verbo res corporales quandoque
 continentur, 3, 23, 6.
 Summæ à Veteribus scribebantur per notas à nos-
 tris cistris diversas, 4, 16, 2.
 Summam habens non habere dicitur res, quæ

tanti valere possunt, 4, 10, 5.
 Summarum inæqualitas non facit disparem cau-
 sam, 5, 32, 9.
 Suppellestilis legatum non continebat argumen-
 tum escarium & potorium, & hoc postea muta-
 tum, 3, 19, 10.
 Suppellestili adscribuntur vasa crystallina & mur-
 rina, 5, 33, 3.
 Superflua non nocent, 5, 14, 1.
 Superfluum in pignore dicitur, quod quantita-
 tem debitam excedit, 5, 32, 23.
 Supervacuum est adjicere, quod ratiè inest, 4, 5, 7.
 Supposito, qui filius credebatur, instituto, here-
 ditatis aufertur à fisco, 5, 19, 4.
 Supremus dicitur, quem nemo sequitur, 5, 31, 9.
 — primus, quem nemo antecedit, *ibid.*
 Supremus mori dicitur uterque ex filiis, qui simul
 perierint, 5, 31, 14.
 Succesores colligebant pecuniam Imperatoris,
 & eam expendebant ad mandata Procuratoris
 Cæsario, 3, 33, 19.
 Suus heres pro herede habetur quoad commoda,
 non quoad incommoda, 1, 5, 3, & 47. Con-
 tra, *ibid. sect. 54. ad 59.* Filius ergo heres,
ibid. sect. 8.
 Suus heres, qui dicit se non esse heredem, pro-
 bare debet se abstinuisse, *ibid. sect. 6. & 41.*
 — fit heres eodem momento, quo pater na-
 scitur, *ibid. sect. 9. & ibid.* vide plures effectus.
 — retinet potius, quam acquirit hereditatem,
ibid. sect. 10. quod fit vi patris potestatis,
ibid. sect. 31.
 — fit heres etiam ignorans, *ibid. sect. 12.* ubi
 vide plura exempla.
 — fit heres etiam invitatus, & hereditati obli-
 gatur, *ibid. sect. 15.*
 — etiam sine immixtione, vel additione, *ibid.*
sect. 14, 15, & 17.
 — obligatur creditoribus etiam hinc tutoris,
 & curatoris auctoritate, *ibid. sect. 10. & 57.*
 — est heres, & antequam abstinere, & pos-
 tea, *ibid. sect. 19, 38, & 140, 15, & 31, & c.*
 hujus rei effectus, 1, 9, 2, & 31.
 — non gaudet beneficio Prætorii nisi abstinere,
ibid. sect. 37.
 — & efficaciter convenitur antequam deieci-
 quat hereditatem, *ibid. sect. 40, 58, 59.*
 — non abstinere dicendo se nolle retinere here-
 ditatem, *ibid. sect. 35.*
 — non amittit dominium bonorum, nisi facto
 aliquo avellatur, *ibid. sect. 44.*
 — non potest à patre præteriri, & quare,
ibid. sect. 45.
 — transmittit hereditatem mortuus ante in-
 mixtionem, *ibid. sect. 12.*
 — potest abstinere nudà voluntate, nec tene-
 tur adire Prætorium, *ibid. sect. 74.*
 — amittit beneficium abstinendi pro herede
 gerendo, vel amovendo aliquid ex hereditate,
ibid. sect. 75.

— non indiget restitutione, nisi se immiscuerit, *ibid. sect. 77.*
 — potest abstinere hereditate patris, & fratris retinere, *ibid. sect. 82.*
 — potest abstinere patris hereditate & perire legatum, *ibid. sect. 83.*
 Sui heredis immixtio idem est ac extranei aditio, *ibid. sect. 21.*
 Sui heredis jus tollere nec potest, nec vult Prætor, *ibid. sect. 33.*
 Sui heredis immixtio, & abstentio fit solâ voluntate, *ibid. sect. 46.*
 Sui heredis existentia prodest tertio, *ibid. à sect. 48, ad 52.*
 Suiheris effectus plerisque Prætor impedit in abstinentie, *ibid. sect. 54.*
 Suiheris aliquando nocet suo heredi, *ibid. sect. 55.*
 Suus est heres absolute, non sub conditione, *ibid. sect. 66.*
 Suo herede præterito nemo ex testamento heres esse potest, 1, 21, 38. & 41. Secus de Jure Prætorio, *ibid. sect. 41.*
 in Suis olim non erat successio, *ibid. f. 42.*
 Suus heres sine aditione heres est statim à morte patris, 4, 4, 11.
 Suus heres bonorum possessionem non transmittit, nisi prius, quam moreretur, agnita fuerit, 4, 4, 11.
 Suus heres, statim ac certum esse incipit cum heredi futurum, heres est, vel si postumus, qui præteritus est, nascatur, vel si non nascatur, 4, 30, 4, & 5.
 — non idem est in extraneo, qui hereditatem non potest acquirere, nisi certum sit, ventrem non prægnantem esse, & ipse sciat, *ibid.*
 Suus heres sub conditione potestativa de necessario non fit voluntarius, 5, 30, 10.
 Suus heres sub eâ conditione institutus, quæ ultimo vitæ momento impleri non potest, parri heres est ab intestato, *ibid.*
 Suus heres institutus sub conditione, quæ impleri possit ultimo vitæ momento, si ante eam impetam moriatur, nunquam sui heres, 5, 30, 16.
 — & hereditas defertur ad substitutum, five ad heredes legitimis institutos sub eâ conditione, quæ ultimo vitæ momento impleri non potest, ea deficiente destituitur testamentum, *ibid.*
 — & hereditas statim filio ab intestato defertur, *ibid.*
 — five admittitur substitutus, si datus fuerit, *ibid.*
 Suus heres, accepto vulgari substituto, non fit heres voluntarius, 5, 10, 1. & per tot.
 Suus heres non definit esse necessarius, si coheredem habeat, *ibid.*
 Suus heres postquam se abstinit, potest impedire tempus ad deliberandum, 5, 31, 2.
 Suus heres postquam se immiscuit potest abstinere:

re: si sit impubes, absolute; si minor, ope restitutionis in integrum, *ibid.*
 Suum heredem institueri sub conditione potestativâ idem non est, ac ei dare substitutum voluntatem, 5, 30, 9.
 Sui heredes sine scito proprio etiam ignorantes acquirunt hereditatem, 3, 27, 2.
 Sui heredes præteriti non possunt, sed institui sunt, vel exheredandi, 4, 1, 17.
 Sui heredes transmittunt patris hereditatem non tamquam hereditatem non aditam, sed tamquam proprium patrimonium, 4, 4, 11.
 Sui heredes aditione opus non habent, ut acquirant hereditatem, 5, 30, 2.
 Syllaniani Senarusconsulti beneficio non gaudet, qui non adit ex aliâ causâ, quam ejus prohibitionem, 4, 4, 8.
 Syllanianum Senarusconsultum vetuit aperiri testamentum testatoris oculis, *ibid.*
 — nec poterat heres hereditatem adire, quamdiu questio de servis haberetur, *ibid.*
 — sed herede scripto interim defuncto, ad ejus heredes transibat hereditas, *ibid.*
 Sylva cædua quid, 5, 26, 6.

T

Tabellionum officium servis publicis mandabatur, 5, 17, 6.
 Tabernæ nomine merces, & omnia quæ sunt in tabernâ continentur, 2, 23, 13. & 38.
 Taberna quid, 5, 26, 7.
 Taberna sine mercibus esse non potest, 5, 9, 9.
 Taberna pigiori data, merces, quæ in ea sunt, obligantur, licet quotidie mutantur, *ibid.*
 Tabernæ exercendæ causâ parata legato continentur, *ibid.*
 Tabulæ significant testamentum, 3, 7, 3.
 Taciturnitas cum scientiâ promissionis habetur, 4, 23, 17.
 Taciti & expressi nonnunquam non eadem vis est, 4, 24, 8.
 Tacite conventiones valent in locatione, 5, 5, 7.
 Taxationis, an demonstrationis vicem obtineat assignatio certæ rei. Vide in verbo Assignatio, & 2, 27, per tot.
 Tempestas hyems dicitur, 1, 20, 3.
 Tempestates maximas excitat Arcturus: & quando oriatur, *ibid. sect. 4.*
 in Tempestate fluctus hybernus dicitur, *ibid.*
 Tempus longissimum, quo quis vivere non possit, detrahitur, 2, 24, 9. add. Dies.
 in Tempus mortis libertatem dabant, ne liber unquam fieret, *ibid. sect. 11.*
 Tempus præsens quandoque præteritum significat, 5, 11, 13.
 Tempus futurum in testamentis non protenditur ultra mortem testatoris, 3, 25, 29, 30.
 — comprehendit præsentia nempe, quæ erant tempore conditi testamenti, *ibid.*

— complectitur aliquando præteritum, scilicet tempus à die mortis retro usque ad tempus conditi testamenti, *ibid.*
 Tempus legati in arbitrium heredis conferri potest, 3, 30, 10.
 — item & quid heres ipse legatario debeat, *ibid.*
 Tempus incertum quandoque differt à conditione, 3, 30, 11.
 Tempus facti testamenti spectandum est, ut definatur; an valeat legatum, 4, 21, 2.
 Tempus rei iudicatur in iudiciis spectatur, 4, 23, 1, & *plur. seqq.*
 — etiam quoad accessiones fructus, &c. *ibid. sect. 6.*
 Tempus mortis attenditur in legato eorum, quæ augmentum & diminutionem recipiunt, 4, 27, 9.
 Tempus extremum vitæ hominis tribuendum esse placuit Jurisconsultis, 4, 30, 1, & *per tot.*
 Temporis discrimen non capit, quod uno eodemque die fit, 5, 18, 4, 6.
 Temporis momento eodem concurrit & mors patris, seu eventus conditionis, & delatio, atque acquisitio hereditatis in suis heredibus, 4, 29, 3.
 — in extraneis quoque eodem momento deservitur, quo testator moritur, vel conditio impetratur, licet acquirant diverso tempore, *ibid. sect. 4.*
 Tempora tria spectantur in heredis institutione, duo in legatis, 4, 21, 2, 9.
 Testes quid, 4, 18, 9.
 Testes frumentariæ quid, 5, 8, 11.
 Testes legatæ, videtur legata æstimatio, 2, 18, 3.
 Testes frumentaria quid, & cur inventa, *ibid. sect. 6.*
 Testes extraordinariæ quæ, & quando dantur, *ibid. sect. 8.*
 Testes erant in commercio, *ibid. sect. 9.*
 Testes legatum non extinguunt, etsi testatorem legatarius consequatur ex causâ lucrative, *ibid. sect. 10.*
 Testamentum est supremum defuncti iudicium, 1, 7, 11.
 Testamentum fit irritum, quoties excluditur heres scriptus, & alius admittitur, *ibid. sect. 12.*
 Testamento rupto nihil peti potest, & nemo heres esse potest, 1, 11, 1, & 38.
 Testamentum nullum, ruptum, irritum, Jure Civili nonnumquam convalescit, 1, 10, 7, 8, 10. Excipitur casus captivitatis, & restitutionis damnatorum factæ à Principe, *ibid. sect. 11, & 12.*
 Testamentum non convalescit præterito ante patrem decedente, etiamsi præteritus fuit posthumus, *ibid. sect. 13, & 14.*
 Testamentum nullum est, si filius *me vivo decederit*, Titius heres esto, *ibid. sect. 16.*
 de Testamenti formâ est institutio, & exhereda-

tio, *ibid. sect. 17.* secundum de jure Prætorio, 1, 11, 12.
 Testamenti forma præscripta est à legibus; nec hominum arbitrio mutari potest, 1, 10, 23.
 — & *seqq.*
 Testamenti factio est juris publici, *ibid. s. 24.*
 de Testamenti formâ non est institutio patroni, *ibid. sect. 27.*
 Testamentum cum valet cessat successio ab intestato, *ibid. sect. 31.*
 Testamentum si non valet, testator decedit intestatus, *ibid. sect. 34.*
 Testamentum præterito filio nullum est: sed neque propter injuriam filio factam, neque ob favorem filii, *ibid. sect. 40, 41.*
 Testamentum vitiat præterito, non exheredatæ & quare, *ibid. sect. 43.*
 Testamenti nullitas non pendet à conditione resolutivâ, *ibid. sect. 49.*
 Testamentum imperfectum inter liberos valet, 3, 6, 4.
 Testamentum fit irritum, herede non adunte, 3, 9, 10, & 4, 4, 2.
 Testamentum non aditâ hereditate fit irritum, — & nihil valet eorum, quæ in testamento relicta sunt, *ibid.*
 Testamentum sine legum observatione fieri non potest, 4, 11, 6.
 Testamentum ritè factum, superveniente furore, non infirmatur, 4, 21, 2, & 4, 26, 3.
 — at si testator capite minuitur, corrumpitur, *ibid. sect. 18.*
 Testamentum rumpitur, si testator aliquem adoptaverit, vel arrogaverit, 4, 26, 23.
 Testamentum, quo filius instituitur sub conditione, quæ non est in ejus potestate, & sub contrariâ exheredatur, valet, 4, 20, 1.
 Testamentum non valet, in quo filii sunt præteriti, 4, 29, 7.
 — vel inutiliter instituti, *ibid.*
 Testamentum non valet, deficiente institutione, 4, 29, 7.
 Testamentum non valet filio instituto sub conditione, quæ non sit in ejus potestate, 4, 29, 10, & 5, 18, 9.
 Testamentum non derogat codicillis, neque codicilli tollunt testamentum, 5, 2, 8.
 Testamentum quod valet jure Prætorio, non dicitur ritè factum, 5, 18, 8.
 — nec hereditas ex eo desertur, sed sola bonorum possessio, *ibid.*
 Testamentum legis auctoritate nititur, *ibid.*
 Testamentum imperfectum dicitur, quod Prætoris auctoritate sustinetur, *ibid.*
 Testamentum, ut valeat, requiritur, ut factum sit secundum regulas juris Civilis, *ibid.*
 Testamentum, quo filius est exheredatus, jure factum dicitur, licet per querelam inofficiosa possit impugnari, 5, 18, 9.
 Testamentum quod tuctur Prætor, datâ bono-

- rum possessione, dicitur irritum & imperfectum, *ibid.*
 Testamentum, quo liberi præteriti sunt, nullius momenti est, *ibid.*
 Testanti partem inspiciens totum inspexisse præsumitur, non item codicillos, 3, 20, 3.
 Testamenti verbis non inspectis transigi non potest de controversiis ex testamento orientibus, *ibid.*
 Testamenti definitio, 5, 7, 6.
 Testamenti una pars aliam declarat, 5, 9, 13.
 Testamento deitutum nemo jura habet ex eo, sed defertur hereditas ab intestato, 4, 4, 2.
 Testamento priore, quæ scripta sunt, testator aliud condens valere non vult, 5, 2, 7.
 Testamenta exitum non habere contra publicam utilitatem & æquitatem est, 3, 17, 5 & 5, 18, 1.
 Testamenta apud Veteres ab ipsi testantibus scribebantur, aut dictabantur, 5, 17, 6.
 Testamenta ex Jurisconsultorum consilio nonnumquam condebantur, 5, 17, 7.
 Testamentorum jura ex alieno arbitrio pendere non debent, 5, 18, 5.
 Testamentorum latior fit interpretatio, 5, 24, 1.
 in Testamentis voluntas plenius interpretanda, 4, 14, 6.
 Testari non valens non potest efficere, ut res suæ post mortem deferantur, 4, 26, 18.
 Testator non potest decedere partim testatus, & partim intestatus, 3, 9, 3.
 Testator potest mutare voluntatem, 3, 9, 10.
 Testator institutum ac substitutum pari affectu prosequitur, 3, 17, 8.
 Testator eo ipso, quod de re suâ disponit, se à legis dispositione recedere voluisse ostendit, 4, 1, 2.
 Testator magis diligit legatarium, quam heredem, in re legatâ, 5, 7, 4.
 Testator præsumitur conformare voluntatem ad naturam legati, 5, 27, 1.
 Testatoris voluntas pro lege habetur, 3, 17, 2, 5, 11.
 Testatoris certum judicium esse debet, 4, 1, 19.
 Testatoris voluntas ex aliis conjecturis non ex dispositione legis interpretanda, 4, 2, 3.
 Testatoris interest heredem habere, 5, 4, 2.
 Testatorem censeri voluntatem suam conformare ad dispositionem juris communis, vel statuti falsum, 4, 1, 2, & per totum.
 Testatorem voluisse facere irritam dispositionem, non est verisimile, 4, 1, 5.
 Testatorem mississe voluntatem non præsumitur, licet condât aliud testamentum, si eundem heredem instituat, 5, 2, 7.
 Testatore disponente cessât legis dispositio, 4, 1, 2.
 Testatoris maximè interest voluntatem suam exitum habere, 2, 24, 1.
 Testator etiam factio per se honesto, & licito potest imponere potest, 2, 29, 12, & quare, *ibid.* sect. 14, & 15.
 Testes alii voluntarii, alii etiam inviti, 3, 1, 10.
 Testimonium denunciare quid significet, *ibid.*
 Theophilus explicatur, 1, 6, 15.
 Thesaurus aliquando dicitur is, cujus exeat memoria, 2, 28, 25.
 Thesaurifens pecuniam in Provinciis collodiebant, Romanque transmittiebant, 3, 3, 24.
 Tiberius recusabat, quæ flagrantissimè concupiscebat, 3, 4, 8.
 — pecuniz tenax, *ibid.*
 Tinctura non mutat lanæ formam, nec transfert in aliam speciem, 5, 28, 5.
 Totum duas tantum dimidias habet, 4, 10, 9.
 Totum continet partem, nec pars totum, 4, 11, 16.
 Traditio cum idoneo titulo dominium transfert, 4, 12, 12.
 Transactio tribus modis fit, 3, 8, 7, 13, 14.
 Transactio est contractus innominatus, 3, 8, 8.
 — & ex eâ nascitur actio civilis, *ib.* & f. 12.
 — & novat priorem obligationem liberaturque ejus fidejussores, *ibid.* & sect. 9.
 — & vetus obligatio non reviviscit etiam repertis instrumentis, neque in eâ parte debiti, quod in transactione non fuisset perceptum, 3, 8, 9.
 — neque per rescriptum Principis, *ibid.*
 Transactio continetnovationem, quum mutatur forma contractus, 3, 8, 11.
 Transactio facta per stipulationem inducit actionem ex stipulatu, 3, 8, 14.
 — & fit contractus nominatus, *sect.* 15.
 Transactio facta cum solutione certæ summæ est vera solutio, quia tanti lis æstimatur à creditore & debitore, 3, 8, 31.
 — nec quidquam ampliùs à debitore extorqueri potest, 3, 8, 32.
 Transactio fit ad dirimendam litem, & ad liberandos transigentes ab incommodis expensis, &c. 3, 8, 50.
 Transactio fieri potest, ob metum futuræ litis, 5, 1, 8.
 Transactionis natura est, ut lis finiatur, 3, 8, 43.
 Transactioni plerumque adjicitur stipulatio, 3, 8, 14.
 Transactione factâ per simplex pactum fidejussor liberatur ope exceptionis, 3, 8, 7.
 — contra liberaretur ipso jure si sit impleta unâ ex parte, *ibid.*
 Transactione liberato correo alter quoque liberatur, 3, 8, 31.
 Transferre non possumus ea, quæ non habemus, 3, 8, 44, & 4, 7, 3.
 Transferre non possumus plus, quam ipsi habemus, 3, 8, 49.
 Transmisso legato aut fideicommissio ad heredem, is acquirit ejus obligationem, & peti-

tionem, & poterit hic repudiare, 4, 6, 9.
 Tribunus erat Comes tertii ordinis, 3, 3, 6.
 Tribuni plebis sine imperio esse dicebantur: & quā
 de causā, 1, 14, 13, & 17.
 — habebant mixtum imperium, *ibid.* sect. 17.
 — in carcerem duci jubebant, etiam ipsum
 Consulem, *ibid.*
 Tribum emere quid, 2, 19, 1.
 Tribus, & Tribules qui, *ibid.* sect. 2.
 Tribus nomine tenuiores homines continentur, &
 quare: *ibid.* sect. 3.
 Tribus nomen usurpatur tribus modis, *ibid.* f. 4.
 Tribum libertatis comparari cur Patroni curarent,
ibid. sect. 5.
 Tribus commoda quæ, *ibid.* sect. 6, 7, 8, 9.
 Tribu legatā videtur legata æstimatione, *ibid.*
sect. 12.
 Tributa exigere negligentes duplum deferre co-
 gebantur, qui detulerat, liberabatur, 3, 3, 23.
 Tributa solvere negligentibus pignora capiebantur,
ibid.
 Tributa in aliquā materiā, puta, ære, vel auro
 indicia solvi poterant in pecuniā numerata,
 3, 10, 12, & 13.
 — idem quoque erat in stipendiis militariis,
ibid. sect. 13.
 Tritici nomen non comprehendit, quicquid in
 arēā teritur, 4, 15, 1.
 Tritici genus demonstrat, qui regionem in quā
 genitum est, nominat, *ibid.*
 Tritici plura genera, *ibid.*
 — stipulatione contractā absque adjectione
 generis ac bonitatis pæssimum quoque solvi
 potest, *ibid.*
 Tum particula denotat extremitatem temporis,
 2, 21, 6.
 Tutor non potest adire hereditatem pro pupillo,
 etiam infante, 1, 12, 27, & 29.
 — facere potest etiam ea, quæ requirunt spe-
 ciale mandatum, *ibid.* sect. 28.
 Tutor & Curator non liberatur pacto, vel tran-
 sactione sui consuetoris, 3, 8, 25.
 Tutor non poterat pupillam sibi vel filio suo ux-
 orem dare, 4, 22, 10.
 — si adoptivo filio tutoris collocata fuerit, &
 filius emancipetur, convalescit matrimonium,
ibid.
 Tutor datus se excusans amittit legatum sibi ob
 tutelam relictum, 5, 3, 5.
 Tutoris auctoritas in ipso actu intervenire debet,
 4, 23, 16.
 — & non potest per nuntium vel epistolam in-
 terponi, *ibid.*
 — nec sub conditione etiam in actu condi-
 tionali, *ibid.*
 Tutore filio dato, etiam posthumis datus intelli-
 gitur, 3, 29, 4.
 Tutela etiam suscepta ob capitis diminutionem
 amittitur, 4, 24, 16.
 Tutela legitima ex lege XII. Tabularum delatā

est ea, quæ deservit proximis agnatis, *ibid.*
 Tutelæ datio inutilis est, si ex duobus eisdem
 nominis non appareat, quis datus sit, 4,
 1, 16.
 in Tutela servatur ordo intestatæ successionis,
ibid.

U

Ultimæ voluntates testatoris voluntate con-
 rant, ideo illa potissimum spectanda est,
ibid.
 — & hæc ejus usu deprehenditur, 5, 6, 7.
 Ultimæ voluntates solo consensu non revocantur
 sed modis à jure præscriptis, 4, 26, 9.
 Universitates nunquam moriuntur, 5, 22, 8.
 Urbs undè appellatur, 3, 18, 3.
 Usitatum dicitur, quod usu est introductum re-
 morum à regulis juris, 4, 20, 11.
 Usus optimus dispositionum interpres, 4, 2, 6.
 Usus populi arbitri est loquendi, 5, 6, 2.
 — & etiam error jus facit, *ibid.*
 Usus communis ad quæstiones definiendas accom-
 modatus, 5, 6, 12.
 Usus communis valde spectatur ad dignoscendum,
 quid disponens intellexerit, etiam si sit erro-
 neus, 3, 19, 10.
 Usus patrisfamilias attenditur, quoad ea, quæ
 sub genere rei legatæ comprehendere debeant,
 5, 23, 7.
 Usus earum rerum, quæ usu consumuntur, com-
 prehendit usumfructum, 3, 19, 7.
 Usus vis non protrahitur ad ea, quæ testator
 præstabat extræ ordinem, 5, 5, 9.
 Usus disponentis magis arrendi debet, quam usus
 communis, 3, 21, 3.
 Usus locatoris spectatur in locatione domus vel
 fundi, non in aliis locationibus, 5, 6, 10.
 Usus pro parte legari non potest, 4, 24, 9.
 — nisi pro parte divisā, *ibid.*
 Usus & usufructus quandoque promiscuè accipi-
 rur, 3, 19, 7.
 Usum & destinationem testatoris sequi fas est in
 iis, quorum vocabula arbitrio hominum im-
 dita sunt, 3, 19, 9.
 Usu Sylvæ cædunt legato, legatarius Sylvam cæ-
 dere potest, alias nihil ex legato habiturus
 est, 5, 11, 7.
 Usu mulieri relicto, posse eam habitare cum ma-
 riore traditum est, 5, 11, 16.
 Usucapio non interrumpitur jacente hereditate:
 imò illud tempus computatur ad effectum, ut
 heres complex usucapionem, 4, 22, 18.
 — sed & usucapio ea jacente completur,
ibid.
 Usucapio à nostris appellata, quod usu domi-
 nium acquiritur, 3, 19, 7.
 Usucapio non interrumpitur ob furorem superve-
 nientem, 4, 2, 8.
 Usuarium rei, cujus usus consistit in abusu, idem
 potest ac usufructus, 3, 19, 7.

Ususfructus est jus utendi & fruendi, 4, 12, 21.
 Ususfructus perire non potest, antequam separatur à proprietate, 5, 1, 6.
 Ususfructus quotidie constituitur ac legatur, non semel, ut proprietas, 4, 19, 2, 5.
 Ususfructus facile trahit ad se proprietatem, 5, 19, 11.
 Ususfructus sine personâ esse non potest, 4, 22, 3.
 Ususfructus finitur morte fructuarii, 5, 1, 6, & 5, 21, 11.
 Ususfructus finitur rei mutatione, 4, 24, 4.
 Ususfructus finitus redit ad proprietatem, 5, 12, 4.
 — & ad rationem porcionis, quam quis habet in rei proprietate, si plures habeant, *ibid.*
 Ususfructus quibus modis constituitur, *ibid.*
 Ususfructus non potest acquiri ei, qui dominus rei est, 4, 24, 6.
 Ususfructus ad posteros non transmittitur, 5, 12, 8.
 — & si declaratum sit, quod ad heredes transmittatur, ad primos tantum pertinere debet, *ibid.*
 Ususfructus juris necessitate ad proprietatem redit, nec potest proprietarius eum à se avellere, 5, 12, 5.
 Ususfructus accrescit etiam non habenti partem: non item proprietas, 4, 19, 4.
 Ususfructus sine itinere vel aliâ servitute ad fruendum, necessaria non subsistit, & talis servitus eum sequitur, 4, 12, 21.
 Ususfructus si relinquatur per legatum domino proprietatis, non valet legatum, 5, 12, 5.
 Ususfructus continet omnes fructus, redditus & commoda, 5, 12, 11.
 Ususfructus legari non potest deducto usu, 4, 12, 11.
 Ususfructus est dividuus ratione fructuum, qui sunt corporales, 4, 24, 11.
 Ususfructus ædium in cæmentis & in arêâ manere non potest, 5, 26, 3.
 Ususfructus pecuniæ numeratæ comprehenditur in legato ususfructus bonorum, 3, 21, 1, & 17.
 Ususfructus agri amittitur, agro mari vel flumine inundato, 5, 26, 5.
 — sed recedente inundatione restituitur, *ibid.*
 — nisi fiat stagnus vel palus, *ibid.* f. 6.
 Ususfructus fundi non extinguitur, dirutâ villâ, si ve ea fundi accessio fuerit, si ve non fuerit, 5, 26, 3.
 — & fructuarius fruitur arêâ, in quâ villa fuit, tamquam parte fundi, *ibid.*
 Ususfructus communicatur, si alteri fundus, alteri ususfructus legetur, 3, 18, 5.
 — idem est in stipulatione, *ibid.* sect. 6.
 — contra in Sententiâ prolata in judicio familiaris secundæ, *ibid.* sect. 7.
 Ususfructus pars etiam acquisitâ, si amittatur,

conjuncto accrescit, secus verò est in proprietate, 4, 19, 4.
 Ususfructus natura non patitur, ut diu maneat avulsus à proprietate, 5, 12, 8.
 Ususfructus nomen jus utendi, fruendi significat, non fructus, 5, 12, 3.
 Ususfructum non habet rei dominus, sed jure domini fructus & commoda percipit, 5, 12, 4.
 Ususfructu legato duobus, alternis annis, si alter legatarius proprietatem acquirat, legatum extinguitur his annis, quibus proprietatem retinet, 4, 24, 8.
 Ususfructu in dotem dato jus ipsum datum intelligitur, non fructus percipiendi, 5, 12, 3.
 Ususfructu legato universitari, &c. centum annos durare debet, 5, 12, 2.
 Ususfructuarius rerum, quæ usu consumuntur, restituens alias, (ususfructu finito) in eorum locum, eas ipsas, quas accepit restituere videtur, 3, 21, 17.
 — ubi, quod plus etiam restituit.
 Usuræ minores, quam promissæ fuerant, si per plures annos solutæ sint, creditore non reclamante, videtur tacite conventum, ut minores solverentur, 5, 2, 2.
 Usuræ amplius peti non possunt, postquam res in sortem condemnatus fuit, vel alio modo actio sortis sublata est, 3, 15, 2.
 Usuræ deberi non possunt extinctâ sortis obligatione, 5, 22, 12.
 Usuræ debentur ex pacto in bonæ fidei iudiciis, 4, 12, 13.
 — non debentur nisi ex stipulatione in iudiciis stricti juris, *ibid.*
 Usurarum annua præstatio non inducit obligationem, 5, 2, 8.
 — sed efficit, ut in posterum etiam debitor teneatur, *ibid.*
 — & continet tacitum pactum, *ibid.*
 Usuras paciscens eo animo est, ut annum redditum sibi constituat, 5, 21, 12.
 — & olim solebant pacisci credidores, & usuris ad diem prestitutum non solutis, majores deberentur, *ibid.*
 Utile per inutile non viriatur, 2, 3, 21. & quando non obtineat hæc regula, *ibid.* f. 12.
 Utilitas publica exigit, ut familiæ & earum opes conserventur, 3, 28, 11.
 Uxor marito suo ab intestato non succedit, 4, 4, 11.
 Uxor mortuo marito recuperat dominium rei dotalis, 4, 22, 11.
 — & eam vindicare potest, *ibid.*
 — si tamen maritus ei legatum reliquerit, & pretium restitui jufferit, legatum acceptans, non vindicabit, *ibid.*

V

Validitas legati inspicitur de tempore, quo dies cedit, 4, 21, 13.
 Vasa pretiosa in triclinio ad ornatum exponi solebant, 5, 23, 3.
 Vena quid, 5, 16, 1.
 Venalia negociandi causa comparata legato non consuevit, 5, 9, 9.
 Venaliciani quid, *ibid.*
 Vendens vilius vel carius comparans, quam par est, non erat in quantitate pretii, 4, 16, 7.
 Venditor de evictione teneatur, et si hoc non sit cautum, 4, 10, 2, & 3, 30, 2.
 — idem est de stipulatione duplex, *ibid.*
 Venditor plerumque ex aliquâ necessitate bona sua distrahit, 3, 7, 11.
 Venditor promittere debet emptori habere licere non solum per se, sed per omnes, 3, 24, 1.
 Venditor immodicè læsus est si pretium sit minus quam dimidium valoris rei traditæ, 3, 7, 13.
 Venditor non teneatur dominium rei venditæ transfere, 4, 12, 22.
 Venditio valet, si acetum pro vino venditum sit, quia eadem est substantia, 3, 23, 22.
 — & damnus erit emptoris, *ibid.*
 Venditio, vel locatio si rescindi velit, præscribitur quot à pars ulti pretii, supra quam læsus potest agere ad rescissionem, 3, 6, 7.
 Venditio inita ne dominium transeat ad emptorem, in locacionem vel aliud genus contractus convertitur, 4, 12, 22.
 Venditio valet, licet dominium in emptorem non sit translatum, 4, 12, 18.
 Venditio inita eo pacto, ut venditor dominium transferre non teneatur, non valet, *ibid.*
 Venditionis contractus duas parit obligationes, 4, 26, 13.
 Vendita res si nondum tradita pereat sine culpa venditoris, non resolvitur venditio, & emptor pretium solvere cogitur, 4, 26, 5, & f. 15.
 Vendita hereditate consuevit omne id, quod in eâ erat tempore venditionis, 4, 1, 4.
 — & quicquid hereditatis nomine venditor acquisiverit, *ibid.* f. 5.
 Venditor ex pactis venditioni adjectis sæpe obligatur, 2, 2, 12.
 Venditori cur noceant ambigua pacta, *ib.* f. 11.
 contra Venditorem sit interpretatio etiam ipsi ex pacto obligetur, *ibid.* f. 17.
 à Venditore adiunguntur pacta venditioni, *ibid.* f. 15.
 à Venditore adiungitur pactum de accessione rei, *ibid.* f. 18.
 à Venditore dicitur modus fundi venditi, *ibid.* f. 23.
 Venditor non debet facile asseverare quæ ignorat, 2, 27, 8.
 Verba interpretanda sunt ita ut alius valeat, 2,

30, 20. etiam si interpretatio redundet in favorem proferentis, *ibid.* f. 27.
 ex Verbis colligitur mens contrahentium, *ibid.* f. 3.
 Verba omnino & omnino non quid significant, 2, 3, 1.
 Verbum *universa* quid contineat, *ibid.* f. 3.
 Verba in *solidum* non conveniunt plus promittentibus loco, tempore, aut causâ, *ibid.* f. 5.
 Verba *alia*, *cetera* similia expressis includunt, 2, 26, 8.
 Verbum *est* tempus præsens demonstrat, 4, 27, 2.
 — maxime si aliquid adiciatur, quod ostendat testatorem testasse ad ea, quæ de tempore præterito comparaverat, acquisiverat, &c. *ibid.* f. 3.
 Verbum *placet* diversimodè à Jurisconsultis usurpatur, 5, 21, 12.
 Verbum *oportet* ad obligationem refertur, 3, 55, 28.
 Verbum *oportet* in stipulationibus continet tempus præsens. In iudiciis & stipulationibus Prætoris etiam futura, quæ à præsentibus originem habent, *ibid.*
 Verbum *scio*, non *dubito* differt à verbo *puto*. Illud enim fideicommissum inducit, non autem hoc, 3, 19, 13.
 — sicut nec verbum *commendo*, *ibid.*
 — ne quidem favore libertatis, *ibid.*
 Verbum *promitto* etiam in scripturâ continet stipulationem, 3, 8, 14.
 Verbum *relinquo* ex voluntate testatoris, inducit fideicommissum aut legatum, 3, 19, 13.
 Verbum *rogo* continet mandatum, 3, 9, 16.
 Verbum *habere* jus continet, quum ad dominium referatur, 5, 1, 3.
 — aliquando vero significat nudam detentionem, *ibid.*
 — item Verbum *possidere*, *ibid.*
 Verbum *pietatis* officium charitatis ergà patriam, parentes, propinquos, amicos significat, 5, 10, 1, 6.
 Verbum *dona*, *quina*, &c. vim habet multiplicandi summam, non dividendi, 4, 19, 6.
 Verbum *talis qualis* significat *qualiscumque*, 4, 22, 15.
 — & genus rei, cui adicitur, vel rem impropiè talem, *ibid.* f. 19.
 Verbum *item* continuat, & connectit, 5, 4, 13.
 — & aliquando coniungi etiam opposita, *ib.*
 Verbum *substituto* est commune, 3, 16, 5.
 Verbum *substituto* in impubere utramque substitutionem inducit, 3, 17, 1.
 Verbum generale tam propriè refertur ad genus infimum, quam ad summum, 3, 28, 3.
 — & plerumque magis propriè refertur ad genus infimum, *ibid.*
 Verbum *reddendi*, licet significationem habeat retribuendi, tamen recipit & perficendi significationem, 5, 22, 6.

- Verbum *instituenti* completi potest alias res prae-
ter hereditatem, 4, 17, 1.
Verbum praesentis temporis substantiae legati ad-
jectum indicat tempus facti testamenti, licet
aliud verbum adsit, quod ad futurum referri
possit, 4, 17, 5.
Verbum *heres* ad omnes heredes refertur, 4,
17, 13.
Verbum *legandi* de sui natura refertur etiam ad
hereditates, 5, 8, 7.
Verbum donationis pro transactione quandoque
accipitur, 4, 12, 29.
Verbum *filii* ex prudentum interpretatione am-
biguum, 4, 3, 1.
Verba secundum naturam actus interpretanda
sunt, 4, 17, 13.
Verba ambigua interpretanda sunt contra eum,
qui obscure dixit, 5, 17, 1.
— sed hoc non procedit in judiciis, *ibid.*
Verba *quum is in tutelam suam venerit* quot mo-
dis intelligantur, 3, 19, 17.
— & verba si *sui juris fuerit factus*, *ibid.*
Verba, quae speciem habent conditionis de
praesenti, quandocumque adjecta censentur eo
animo, ut obligatio non contrahatur, si non
venisset in iis expressum, 4, 16, 10.
Verba juxta mentem disponentis interpretanda,
3, 29, 13.
— & praecipue in fideicommissis, *ibid.*
Verba generalia generaliter sunt intelligenda, 5,
11, 14, 6, 12, 30, 6, 30, 1.
— si tamen actus futurus esset inutilis, restrin-
guntur, *ibid.*
Verba stipulationis in dubio contra stipulantem
intelligenda, 5, 17, 4.
— contra tamen si actus futurus esset irritus, *ib.*
Verba superflua non vitiant obligationem, 4,
10, 8.
Verba legati damnationis quae, 5, 11, 6.
Verba, quae ad heredem dirigitur, propria sunt
legati per damnationem, 4, 19, 17.
Verba ad quemcumque ex testamento meo, vel ab
instro, item verba ad quemcumque bona mea,
etc. perveniunt comprehendunt postea natum,
postea de familia, & cognatum factum, post-
ea nuptam, 3, 25, 8.
Verba in una parte latius, in alia strictius intelli-
gi incongruens, 3, 29, 5.
Verba ad alium sensum detorquere non licet, ni-
si ex manifesta voluntate testatoris, 3, 20, 8.
Verba generalia codicillorum si referantur ad verba
testamenti specialia, restringuntur juxta
ea, 3, 20, 13.
Verba generalia cum latius tum angustius inter-
pretari licet ex conjecturis, 3, 20, 8. & *plur. seq.*
— ubi referuntur, quae ad utramque interpre-
tationem sunt idonea.
Verba testamentum spectanda sunt, neque ab eo-
rum significatione recedendum, 4, 1, 4.
Verba *quisquis mihi heres erit* ad tempus mortis
testatoris referenda sunt, 3, 25, 19.
Verba generalia restringuntur, si de aliqua certa
re senserint contrahentes, sive testator, 3, 20,
13, 6, 10.
Verba ambigua ad voluntatem traducenda, 3,
18, 15.
Verba expriment mentem & voluntatem dispo-
nentis, quae est magis sequenda, quam verba,
3, 18, 17.
Verba generalia coarctantur ad speciem ad quam
referuntur, 3, 20, 12.
Verba clara omnino spectanda & sequenda sunt,
si voluntas ambigua sit, 3, 19, 1.
— voluntas ambigua est, quum de illa dispu-
tari potest, *ibid.*
Verba accipienda sunt in ea significatione, in qua
constat accepisse testatorem, 3, 17, 2.
Verba quae aliquid determinat magis attendun-
tur, quam verba universalis, 3, 16, 8, 6, 9.
Verba *prima quaque die* conditionem non faciunt,
4, 8, 7.
Verba repetentia quae sunt, 5, 4, 11.
Verba *do, lego*. Sunt verba propria legati per
vindicationem, 3, 20, 5.
Verba in vicem significant in locum, pro, 5, 12, 11.
— item significant quemadmodum, *insit, sicut*,
ibid. sect. 12.
Verba quodammodo & tamquam si demonstrant
verè & proprie ita non esse, 5, 7, 6.
Verba si (*servus*) meus erit interpretanda, si non
fuerit alienatus, 3, 19, 17.
Verba *alia die* nullum certum diem praestant,
3, 13, 6.
Verborum proprietas servanda est, nec ab ea re-
cedendum, 3, 17, 6.
— & nunquam est negligenda, 4, 12, 29.
Verborum significationi non praefertur voluntatis
interpretatio nullo fundamento sussulta,
4, 2, 2.
à Verborum significatione recedendum non est,
5, 11, 11.
— receditur tamen, si actus futurus sit iniuri-
lis, *ibid.*
Verborum significationi inhaerendum nisi constet
aliud actum fuisse, 5, 17, 2.
Verborum significationi inhaerendum, nisi ma-
nifestum sit aliud sensisse testatorem, 4, 2, 3.
Verborum significationem veteres Jurisconsulti di-
ligenter examinabant, 3, 18, 1.
Verborum tendiculas Jurisconsulti avertantur,
4, 30, 2.
Verbis non perspicuis, manifestae voluntati stan-
dum est, 3, 19, 5.
Verbis subsequenter suppletur, quod deest an-
tecedentibus, 3, 19, 13.
Verbis praesens tempus designantibus usurpatis fu-
tura non comprehenduntur, 3, 19, 22.
Veritas non desiderat verborum administrationem,
3, 9, 81.
Veritas in toto contextu dispositionis continetur,

- non in tendiculis litterarum, 5, 9, 11.
 — nec in unâ periodo & ambitu, *ibid.*
 Verum trahit ad se, quod falsum est, 5, 14, 10, 11.
 Verisimile in obscuris sequi debemus, 4, 18, 4.
 Verisimile potius probandum, quàm id quod
 verba sonant, 3, 29, 9.
 Verosimilius sequi debemus quum de voluntate
 testatoris dubitatur, 4, 10, 9.
 Verosimilius in obscuris inspicere debet, 5, 11, 11.
 Vernacum plurimæ species esse possunt, 3, 22, 6.
 Vestimentum est omne id, quod amittendi, in-
 stituendi, injiciendi, accubandique paratum
 est, 5, 6, 6.
 Vestis versicoloria quæ, 5, 28, 3.
 Vestis muliebris quæ sit, 3, 19, 9.
 — quæque virilis, *ibid.*
 Vestis muliebris à virili quomodo differat, 1, 18, 8.
 Vestis virilis est. quæ patrisfamilias causa parata
 est, 3, 21, 3.
 Vestis muliebris legato quæ contineatur, 1, 18, 7.
 Vestem muliebrem promittens, debet præstare
 eam muliebrem, quâ tantum virili utebatur,
 3, 21, 3.
 Vetus debitor quis dicatur in intercessione, 2, 5, 14.
 Via Aurelia quæ, 5, 9, 7.
 rei Vindicatio datur contra possessorem, 1, 11, 7.
 vel eum, qui liti se obtulit, aut dolo delin-
 quere, *ibid. sect. 8.*
 Vindicatio cur dicta, *ibid. sect. 11.* & mos olim
 observatus in rei vindicatione, *ibid. f. 10.*
 Vindicat, & vindicia, quid, *ibid. f. 12.* & ex-
 plicatur Cicero pro Muræna, *ibid. f. 13.*
 Vilitas rerum apud Veteres, 1, 29, 10.
 Vini nomine continentur ea, quæ vini numero
 habet patrisfamilias, 1, 18, 6.
 Vinum aliud naturale est, aliud factitium. Factitii
 genera quæ, *ibid. f. 10.*
 Vinum quomodo à Romanis veteribus adser-
 varetur, 5, 16, 7.
 Vinum vetus dicitur anni prioris, 5, 5, 6.
 Vinum amphorarium, vinum doliatæ, 5, 16, 7, 8.
 Vinum tricolym: hum unde dictum, 1, 29, 10.
 Vinum in doliis quod, 2, 28, 33.
 Vini legato acetum comprehenditur, 3, 21, 5.
 Vini legato mulsum non continetur, *ibid. sect. 12.*
 — œnomeli, Narbonense, passum, ptythium,
 melampythium, melitites, acinaticum con-
 tinentur, & quomodo fiant, *ibid. sect. 13.*
 — & quomodo fiant, *ibid. sect. 13.*
 — defrutum non continetur, *ibid. sect. 17.*
 Vita hominis longevi est centum annorum,
 5, 12, 8.
 Viventis non est hereditas, 4, 4, 9.
 — & ideo non potest vendi, neque transmitti,
ibid.
 Vocabula rerum sunt immutabilia, & ex com-
 muni usu, non ex cujusque opinione exaudien-
 da, 1, 18, 1. & per tot.
- Vocatus sub conditione, sub contrariâ conditione
 excluditur, 4, 1, 23.
 Vocatus ad totum non censetur exclusus à parte,
 4, 1, 23.
 Voluntas non fertur ad ignota, 5, 18, 3.
 Voluntas testatoris & ab intestato, & ex testa-
 mento servari potest, 1, 10, 2.
 — quomodo servari possit (tres modi, ac tres
 sententia proponuntur) filio præterito absti-
 nente, *ibid. sect. 5. & 6.*
 Voluntas verbis præfertur, 2, 21, 23.
 in Voluntate explorandâ sequimur, id quod veri-
 simile est, 2, 30, 6.
 Voluntas defuncti an possit ab herede declarari,
ibid. f. 27. & seqq.
 Voluntas differt à declaratione voluntatis, *ibid.*
sect. 29.
 Voluntas à lege, vel ab homine requisita quid
 differat, *ibid. sect. 32. & seqq.*
 Voluntas testatoris ex ejus consuetudine deprehen-
 ditur, 5, 6, 7.
 — & plerumque ea sola spectatur neglectâ con-
 suetudine regionis, *ibid.*
 Voluntas testatoris dignoscitur ex ipsius usu,
 4, 1, 5.
 — vel ex iis, quæ in eadem dispositione præ-
 cedunt vel sequuntur, *ibid.*
 — vel ex libris & scripturis ipsius testatoris,
ibid.
 — vel ex collatione alterius rei legatæ, *ibid.*
 — vel à conditione personarum, *ibid.*
 — vel ex aliis conjecturis, *ibid.*
 Voluntas mutata videtur dissolutione ac permuta-
 tione rei legatæ, 5, 27, 8.
 Voluntas in hæc commissa spectatur potius quam
 verba, 3, 19, 16.
 — item in conditionibus, *ibid. f. 17.*
 Voluntas certa & expressa non debet declarari
 per voluntatem incertam & obscuram, nec hæc
 illi derogare, 3, 23, 14.
 Voluntas testatoris & conjectura pietatis est fun-
 damentum L. cum avus, 101 ff. de cond. & dem.
 3, 19, 17.
 Voluntas testatoris certius deprehendi non potest,
 quam ex illis, quæ in eodem testamento dis-
 posuit, 5, 2, 5.
 Voluntas incerta & præsumpta non potest habere
 eam vim, quam non habet certa & declarata,
 5, 11, 11.
 Voluntas expressa non nunquam vitiatur, quæ non
 expressa non vitiaret, 4, 12, 18.
 Voluntas mutari potest, 4, 12, 10, & 4, 22, 1.
 Voluntas est ambulatoria usque ad supremum vitæ
 exitum, 4, 13, 15.
 — & nemo potest cavere, ut voluntatem mu-
 tare sibi non liceat, *ibid.*
 Voluntas mutata præsumi potest ex intervallo,
 non autem in continenti, 4, 11, 17.
 Voluntas præsumpta non respicitur, ubi habetur
 expressa, 3, 10, 15.

- Voluntas testatoris ex natura actus maxime dignoscitur, 4, 3, 11.
 Voluntas agentis servatur potius quam scriptura, 4, 16, 1, 2.
 Voluntas disponentis ex conjecturis investiganda, si verba eam non clare demonstrent, 4, 1, 4.
 Voluntas contrahentium vel testatoris spectari debet, & hoc observatur potius, quam verba interpretentur, ut actus valeat magis quam pereat, 5, 1, 11.
 Voluntas subrogandi ancillam emptam ancillæ legatæ, & alienatæ, patet ex impositione ejusdem nominis, & legatum valet in subrogatâ, 5, 9, 8.
 Voluntas quæ verbis non explicatur, nullam habet effectum, 3, 19, 2.
 Voluntatis quæstio non admittenda nisi sit ambiguitas, 4, 2, 3, & 4, 1, 4.
 Voluntatis ratio haberi non potest, nisi id, quod fuit in voluntate, dictum fuerit, 3, 19, 2.
 Voluntatis defuncti quæstio in æstimatione judicis est, 5, 8, 8.
 Voluntatis conjectura maxima ratio decidendi, 5, 17, 8.
 Voluntatis conjectura sumitur ex loci consuetudine, 4, 18, 3.
 Voluntati testatoris non parens amittit, quidquid relictum est, 3, 10, 12.
 Voluntatem testatoris sequi debemus ad ejus dispositionem interpretandam, 5, 17, 7.
 Voluntatem ex conjecturis assequimur, 5, 1, 2.
 Voluntates testantium in testamentis plenius interpretantur, 5, 10, 7.
 Voluntates defunctorum servari publicè interest, 5, 21, 18.

F I N I S.

592925

